I 7845

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

1

ANUL III

IANUARIE – FEBRUARIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI FILOZOFICE ✦ ANUL III, 1, 1956

1990 0 JUIL. 2005

97

7845

-- UEL 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

U IAȘI 2022

CERCETĂRI FILOZOFICE

1

Anul III
IANUARIE — FEBRUARIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

2571/959

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. I. GULIAN — redactor responsabil; ACAD. M. RALEA; ACAD. A. JOJA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; I. BANU; C. BORGEANU; M. BREAZU — redactor responsabil adjunct; D. D. ROȘCA: GH. CHEPEȘ; AL. TĂNASE; H. WALD; P. APOSTOL și M. LUPAN — secretari de redacție.

REDACȚIA, BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, telefon 2.28.16.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul III, nr. 1 Ianuarie-februarie 1956

SUMAR

Pag.

* * * Sarcini actuale în domeniul filozofiei 7
N. BOTNARIUC, Despre unitatea organism-mediu 17
M. LUPAN, Criza politică din ţara noastră dintre 23 August 1944 şi 6 Martie 1945 29
R. PANTAZI, Critica feudalismului şi problema naţională în opera lui G. Bariţ. 51
D. BĂDĂRĂU, Despre indeterminaţie la judecăţile particulare 65

LECŢII ŞI CONSULTAŢII

M. BREAZU, Locul şi rolul artei în societate 75

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

ACAD. M. RALEA, Studii de psihologie şi filozofie *(E. Fischbein — R. Pantazi)* 97
Două culegeri de texte din filozofia rusă *(J. Caffé)* 101
G. NEDOŞIVIN, Studii de teoria artei *(Gr. Smeu)* 105
G. LUKÁCS, Distrugerea raţiunii *(P. Apostol — G. Öffenberger)*. 112

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Probleme actuale ale materialismului istoric *(L. Oprea)* 125
Două studii ale lui Palmiro Togliatti despre istoria filozofiei italiene *(O. Băncilă)*. 131

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

IIIe année, no 1 Janvier-février 1956

SOMMAIRE

Page

* * * Tâches actuelles de la philosophie 7
N. BOTNARIUC, Considérations sur l'unité organisme-milieu 17
M. LUPAN, La crise politique en Roumanie entre le 23 Août 1944 et le 6 Mars 1945 29
R. PANTAZI, La critique du féodalisme et le problème national dans l'oeuvre de Georges Barit 51
D. BĂDĂRĂU, Sur un facteur d'indétermination dans les jugements particuliers 65

LEÇONS ET DISCUSSIONS

M. BREAZU, De l'importance et du rôle de l'art dans la société 75

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

M. RALEA, Etudes de psychologie et de philosophie *(E. Fischbein — R. Pantazi)* 97
Deux recueils de textes choisis de la philosophie russe *(J. Caffé)* . . 101
G. NÉDOCHIVINE, Etudes sur la théorie de l'art *(Gr. Smeu)* 105
G. LUKÁCS, Destruction de la raison *(P. Apostol — G. Öffenberger)* 112

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

Problèmes actuels du matérialisme historique *(L. Oprea)* 125
Deux études de Palmiro Togliatti sur l'histoire de la philosophie italienne *(O. Băncilă)* 131

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСФОСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания III, № 1 Январь—февраль 1956

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

* * * Современные вопросы и задачи в области философии 7
Н. БОТНАРЮК, Об единстве организм-среда 17
М. ЛУПАН, Революционный кризиса в Румынии в период 23 августа 1944 года — 6 марта 1945 года 29
Р. ПАНТАЗИ, Критика крепостничества и национальный вопрос в трудах Г. Барица 51
Д. БЭДЭРЭУ, Об одном факторе неопределенности в частных суждениях 65

ЛЕКЦИИ И КОНСУЛЬТАЦИИ

М. БРЯЗУ, Место и социальная роль искусства 75

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Е. ФИШБЕЙН и Р. ПАНТАЗИ, *М. Раля*, Очерки по психологии и философии 97
Ж. ТОМА, Два сборника текстов из русской философии 101
Г. СМЕУ, *С. Недошивин*, Очерки теории искусства 105
Н. АПОСТОЛ и Г. ЭФФЕНБЕРГЕР, *Г. Лукач*, Разрушение разума 112

ФИЛОСОФСКОЕ ДВИЖЕНИЕ ЗА РУБЕЖОМ

Л. ОПРЯ, Современные проблемы исторического материализма 125
О. БЭНЧИЛЭ, Два очерка Пальмиро Тольятти по истории итальянской философии 131

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 1, 1956

SARCINI ACTUALE ÎN DOMENIUL FILOZOFIEI

Ţara noastră se găseşte în perioada unor profunde transformări revoluţionare sociale şi politice, în decursul cărora se construieşte o nouă societate — societatea socialistă. Aceasta înseamnă o cotitură radicală în formele organizării social-economice, în felul de trai, în cultură.

Documentele celui de al doilea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn reprezintă un exemplu de aplicare creatoare a învăţăturii marxist-leniniste, constituind o temeinică, multilaterală analiză teoretică a drumului străbătut de poporul nostru pe calea construirii socialismului, a etapelor revoluţiei, a relaţiilor de clasă existente, a măreţelor perspective care se deschid în faţa noastră. Ele înarmează pe toţi oamenii muncii cu învăţăminte de o deosebită însemnătate în lupta pentru construirea socialismului.

Întemeiată pe teoria marxist-leninistă, politica partidului are un caracter profund ştiinţific. Aceasta asigură justeţea politicii partidului în opera de construire a socialismului. În întreaga sa activitate, partidul studiază şi se inspiră din grandioasa experienţă a P.C.U.S., aplicînd-o în mod creator la condiţiile concrete şi particularităţile dezvoltării ţării noastre.

Desfăşurarea revoluţiei în Romînia — ca şi în celelalte ţări de democraţie populară — dovedeşte o dată mai mult valabilitatea universală a teoriei şi tacticii leninismului. Procesul de făurire a puterii populare din ţara noastră confirmă geniala idee leninistă că: „Toate naţiunile vor ajunge la socialism, aceasta este inevitabil, dar toate vor ajunge nu chiar în acelaşi fel, fiecare va aduce un specific într-o formă sau alta a democraţiei, într-o varietate sau alta a dictaturii proletariatului, într-un ritm sau altul al transformărilor sociale, ale diferitelor laturi ale vieţii sociale“ [1].

În formaţiunile presocialiste — şi în special în capitalism, — oamenii se află sub puterea unor legi economice obiective care acţionează spontan, ca nişte forţe oarbe. În condiţiile construirii socialismului însă, formaţiunea economică socialistă nu se dezvoltă spontan, ci pe bază de plan. Aceasta nu înseamnă că o dată cu trecerea la construirea socialismului este negat caracterul obiectiv al legilor care acţionează în societate. Engels a arătat că libertatea nu constă în independenţa imaginară a oamenilor faţă de legile obiective ci, dimpotrivă, în cunoaşterea acestor legi şi în priceperea de a folosi acţiunea lor în folosul celor ce muncesc.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*. Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. 23, p. 60.

Raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului arată că în elaborarea politicii sale, partidul se bazează pe studierea atentă a modului cum acţionează legile economice în diferite sectoare. Partidul — accentuează raportul — combate atît tendinţa de a ignora legile economice obiective, cît şi tendinţa de a le fetişiza, de a se închina în faţa lor. Partidul porneşte în politica sa nu de la scheme abstracte, ci de la condiţiile concrete, de la cunoaşterea cerinţelor practice, a realităţii vii.

Superioritatea socialismului asupra capitalismului rezidă şi în faptul că partidul marxist-leninist şi statul de dictatură a proletariatului, cunosc şi folosesc în mod conştient legile obiective, bazîndu-se pe activitatea conştientă a maselor care traduc în viaţă cerinţele acestor legi. De aci rezultă uriaşul rol activ al politicii ştiinţifice a partidului şi a statului democrat-popular, care îndrumează dezvoltarea societăţii pe baza cunoaşterii necesităţii.

Instaurarea puterii de stat a proletariatului nu este decît începutul revoluţiei socialiste, deoarece nu există gata construite relaţiile de producţie socialiste. Din această particularitate a revoluţiei socialiste decurge şi rolul deosebit al suprastructurii socialiste, mai ales a statului dictaturii proletariatului, în crearea, dezvoltarea şi întărirea relaţiilor economice socialiste.

În ansamblul noii suprastructuri, propagarea şi dezvoltarea ideologiei marxist-leniniste are o însemnătate excepţională. În *Raport* se arată că : „In ţara noastră, ideologia marxist-leninistă stă la temelia vieţii de stat şi exercită o înrîurire tot mai puternică asupra vieţii sociale“ [1].

Dar exercitarea acestei înrîuriri şi formarea conştiinţei socialiste este un proces greu, complex, care se desfăşoară în lupta împotriva influenţei ideologiei burgheze şi a rămăşiţelor ei în conştiinţa oamenilor.

In societatea noastră actuală, duşmanul de clasă, zdrobit în sectoarele hotărîtoare ale economiei îşi concentrează tot mai mult acţiunile pe tărîmul ideologic.

In documentele Congresului este combătută şi demascată „teoria“ care propagă o aşa-zisă „suspendare“ a luptei de clasă în etapa actuală. Lupta de clasă nu este un fenomen subiectiv, ci o lege obiectivă, aşa încît nu poate fi vorba de o „suspendare“ a ei. Apariţia „teoriei“ despre pretinsa „pauză“ în lupta ideologică din ţara noastră în etapa actuală, nu este de fapt altceva decît un reflex al luptei de clasă care se manifestă pe plan ideologic.

Iată de ce — aşa cum se arată în *Raport* — : „Sarcina activiştilor noştri pe tărîmul muncii ideologice este să combată toate formele de influenţă a ideologiei burgheze reacţionare, şi îndeosebi strecurarea în ideologie a concepţiilor naţionaliste, şovine ; să demaşte pe apologeţii contemporani ai capitalismului ; să dezvăluie caracterul antiştiinţific, retrograd al teoriilor, elaborate în trecut de ideologii claselor exploatatoare, în domeniul sociologiei, economiei politice, istoriei, teoriei literaturii şi artei“ [2].

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1956, p. 150.

[2] *Ibidem*.

Raportul arată de asemenea că trebuie combătut cu tenacitate şi în chip argumentat obiectivismul burghez, precum şi înrîurirea acestuia în orice domeniu s-ar manifesta.

Prezenţa Institutului de filozofie al Academiei R.P.R., în cadrul luptei ideologice din ţara noastră în etapa actuală a început să fie simţită, deşi încă în chip insuficient. În publicaţia Institutului de filozofie al Academiei R.P.R., *Cercetări filozofice* — privind volumele publicate pînă în prezent — au apărut cîteva materiale, deocamdată insuficiente la număr, în care sînt demascate şi combătute aspecte ale sociologiei şi filozofiei reacţionare din Romînia burghezo-moşierească, manifestări ale filozofiei burgheze contemporane. Demascarea diferitelor forme ale idealismului şi ale ideologiei burgheze reacţionare în general, trebuie să constituie o preocupare centrală pentru toţi acei care lucrează în domeniul filozofiei. Acest lucru trebuie să fie făcut convingător, la un înalt nivel ştiinţific.

În perioada pe care o străbate poporul nostru este necesară mai mult ca oricînd o continuă vigilenţă ideologică, este necesară însuşirea profundă, multilaterală a ideologiei marxist-leniniste de către fiecare om al muncii. În legătură cu aceasta Raportul C.C. subliniază că trebuie lichidată hotărît orice subapreciere a muncii ideologice.

În cadrul suprastructurii ideologice noi, un rol deosebit de însemnat îl are filozofia marxist-leninistă. Este ştiut că specificul filozofiei ca formă a conştiinţei sociale, constă în aceea că ea exprimă concepţia asupra lumii, a unei clase sau alta. Filozofia marxist-leninistă este singura concepţie ştiinţifică despre lume, este arma ideologică a clasei muncitoare în lupta pentru transformarea revoluţionară a societăţii.

„Filozofia marxist-leninistă este o filozofie ştiinţifică revoluţionară, care a apărut şi care se dezvoltă în mod creator pe baza practicii sociale şi a celor mai înalte cuceriri ale ştiinţei. În epoca noastră influenţa şi însemnătatea învăţăturii marxist-leniniste a crescut nemăsurat de mult, cucerind mase tot mai largi şi îndrumîndu-le în luptă. În procesul transformării conştiinţei milioanelor de oameni ai muncii, marxism-leninismul devine tot mai mult o uriaşă forţă materială care contribuie la progresul societăţii şi se întăreşte numai în lupta continuă împotriva ideologiei burgheze reacţionare, prin nimicirea influenţei acestei ideologii asupra maselor populare.

Cercetările filozofice efectuate pînă acum în ţara noastră au dus la unele rezultate pozitive. În general, ele rămîn, însă, în urma cerinţelor ridicate de practica construirii socialismului şi de cele ale dezvoltării ştiinţelor naturii.

Aşa cum au scos în evidenţă documentele Congresului, lipsa principală care se manifestă în domeniul muncii ideologice este dogmatismul. Dogmatismul este atitudinea caracterizată prin acceptarea oarbă a unor teze pe baza autorităţii aceluia care le emite fără a le supune verificării şi prin încercarea de a impune realităţii scheme, şabloane gata făcute, fără a ţine seama de condiţii istorice concrete. Înlocuind criteriul practicii cu referiri la adevăruri „eterne", dogmatismul ajunge în conflict cu viaţa şi în cele din urmă generează fenomene negative de stagnare. Lenin a arătat de pildă că în cercetările sociologice pe care le fac marxiştii nu se acoperă cu autoritatea numelui lui Marx, ci folosesc în mod creator metoda elaborată de Marx, fără de care este imposibilă explicarea raporturilor sociale; „ei

nu văd deloc criteriul pentru aprecierea acestor raporturi în scheme abstracte şi în alte absurdităţi de acest fel, ci în justeţea acestei aprecieri şi în conformitatea ei cu realitatea" [1].

Cauza principală a dogmatismului este lipsa unei legături vii cu practica, necunoaşterea problemelor concrete pe care le pune viaţa.

Legătura permanentă cu viaţa constituie condiţia indispensabilă a progresului ştiinţific. Lucrările în domeniul marxism-leninismului trebuie să pornească de la sezisarea problemelor noi ale vieţii şi să fie orientate spre găsirea unor soluţii noi, mai eficiente. Lucrătorii în domeniul filozofic trebuie să fie pătrunşi de spiritul răspunderii personale pentru bunul mers al construcţiei socialiste, să considere ca o sarcină teoretică şi morală, mereu actuală, aceea de a rezolva teoretic — obiectivele construcţiei socialiste : dezvoltarea şi lărgirea relaţiilor socialiste.

În această ordine de idei, valorificarea curajoasă a moştenirii leniniste, promovarea atitudinii creatoare, îndrăzneţe, şi pătrunse de spiritul tratării concrete a problemelor şi de simţul răspunderii faţă de progresul construcţiei socialiste, ce caracterizează gîndirea lui V. I. Lenin, trebuie să fie un îndemn şi un exemplu permanent.

„Îndatorirea noastră — se spune în *Raport* — este de a generaliza experienţa practică revoluţionară a partidului şi poporului nostru muncitor şi de a trage concluziile corespunzătoare din această experienţă, călăuzindu-ne după învăţătura marxist-leninistă, aşa cum face partidul nostru în elaborarea hotărîrilor şi a altor documente ale sale. Este necesar să intensificăm activitatea teoretică în diferite sectoare ale frontului nostru ideologic. Cadrele noastre ideologice trebuie să întocmească lucrări în care să analizeze bazele teoretice ale politicii partidului şi guvernului, să studieze fenomenele noi în viaţa noastră socială, problemele dezvoltării forţelor productive şi ale noilor relaţii de producţie în economia noastră naţională, probleme privind procesul de trecere de la mica producţie de mărfuri la agricultură socialistă şi aspectele concrete ale luptei de clasă legate de acest proces" [2].

Generalizarea experienţei construirii socialismului în ţara noastră trebuie să se oglindească în creşterea nivelului teoretic al lucrărilor de filozofie. În paginile revistei *Cercetări filozofice* — iar anterior apariţiei acestei reviste în *Studii* — au apărut o serie de studii de materialism istoric care abordează teme actuale ale construirii socialismului cum ar fi : problema revoluţiei, problema alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, rezolvarea democratică a problemei naţionale în ţara noastră etc. Anul acesta, Institutul de filozofie va pregăti pentru tipar un volum de studii de materialism istoric care tratează unele fenomene noi ale societăţii noastre. În cadrul sectorului de materialism istoric al Institutului sînt în curs de elaborare studii consacrate unor probleme cum ar fi consolidarea regimului democrat-popular în ţara noastră, făurirea alianţei muncitoreşti-ţărăneşti etc. Dar Institutul de filozofie este departe de a satisface — cantitativ şi calitativ — sarcinile teoretice puse de necesi-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, p. 186.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1956, p. 151.

tatea generalizării practicii construcției socialiste. În ce privește orientarea tematică impusă de aceste sarcini, pînă în prezent, nu s-a publicat, de pildă, nici un studiu de materialism istoric în care să fie analizate concret funcțiile statului democrat-popular. Nu s-au publicat, de asemenea, lucrări în care să fie analizate schimbările intervenite în structura de clasă a societății romînești în etapa actuală. Filozofii nu se pot mulțumi cu repetarea tezelor generale despre lupta de clasă ca o lege obiectivă a dezvoltării sociale, ci trebuie să studieze cu curaj formele reale, noi, multilaterale în care apare ea în prezent și formele de rezolvare a opoziției dintre clasele antagoniste în condițiile existenței puterii populare. Industrializarea socialistă și transformarea socialistă a agriculturii ridică o serie întreagă de probleme importante, printre care felul concret în care se realizează, în cadrul acestui proces, acțiunea legii concordanței dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție și aceea a altor legi ale dezvoltării sociale; influența acestor transformări asupra structurii de clasă, asupra raportului dintre oraș și sat, asupra relațiilor umane și a conștiinței poporului muncitor. O deosebită importanță are analiza științifică a rolului maselor în apariția și dezvoltarea regimului de democrație populară. Societatea socialistă nu se construiește de către un aparat restrins, ci este rezultatul activității creatoare a maselor populare, mersul ei înainte se sprijină pe inițiativa inepuizabilă a poporului muncitor, organizată și îndrumată de partid. Întocmirea în viitor a unor asemenea lucrări cere o strînsă și vie legătură a cercetărilor din domeniu filozofiei cu viața, cu problemele concrete pe care ea le ridică, cere lichidarea lipsei de cunoaștere a realității și a lipsei de cadre experimentate, avînd o bogată experiență obștească și legături strînse cu viața de partid și de stat. Întărirea Institutului de filozofie în această direcție va ajuta mai bine cadrelor în mare măsură foarte tinere — să se apropie mai temeinic de problemele concrete. Studiile de materialism istoric care s-au publicat pînă acum au o serie de lacune serioase care rezultă tocmai din lipsa de legătură a cercetărilor cu viața. O bună parte a studiilor din domeniul materialismului istoric publicate pînă acum, deși merituoase prin curajul cercetătorilor tineri de a aborda problemele, se caracterizează prin insuficiența spiritului creator în aplicarea tezelor marxism-leninismului la condițiile specifice din țara noastră. Trebuie însă lichidat modul de a rezolva problemele în mod abstract, de a le rezolva doar, prin enunțuri generale, fără cuprinderea specificului realității. De asemenea trebuie lichidate tratarea problemelor în mod descriptiv, prin simpla înșiruire de fapte și date, fără orizont teoretic, fără evidențierea aspectului lor filozofic, mărginită la factologie, la un empirism și practicism îngust. În elaborarea studiilor de materialism istoric va trebui să iasă pe deplin în evidență specificul obiectului materialismului istoric ca știință filozofică și lichidată pe această bază, dizolvarea lui în politică curentă sau restrîngerea lui, pînă la identificare, cu alte științe sociale (istoria, economia politică etc.).

La Institutul de filozofie al Academiei R.P.R., s-a ridicat în repetate rînduri problema legăturii organizate a cercetătorilor cu viața. În acest sens, a reieșit dorința vie de a lua efectiv legătura cu diferitele sectoare ale construirii socialismului în țara noastră. Trebuiesc găsite și create formele practice, corespunzătoare, prin care să se realizeze cît mai grabnic acest contact.

Raportul precizează principiile călăuzitoare ale activității Institutului de filozofie : „Trebuie să se ia măsurile necesare pentru a întări institutele de științe sociale, în special Institutul de filozofie și Institutul de economie al Academiei R.P.R., cu cadre calificate, legate de activitatea practică a partidului, trebuie îmbunătățită îndrumarea de către partid a activității acestor institute, trebuie create posibilitățile practice pentru lărgirea activității lor, stimulate discuțiile creatoare asupra problemelor teoretice actuale" [1].

În perioada de trecere de la capitalism la socialism, asupra conștiinței oamenilor muncii se exercită numeroase influențe ale ideologiei burgheze. De aceea, trebuie dusă o luptă necruțătoare împotriva ideilor retrograde, a superstițiilor, a misticismului, precum și împotriva rămășițelor moralei burgheze înrădăcinate în conștiința oamenilor muncii, valorificîndu-se totodată progresele înregistrate de către masele muncitoare din țara noastră, sub conducerea partidului, pe calea transformării socialiste a conștiinței lor. În acest sens se simte necesitatea elaborării unor studii serioase de etică marxist-leninistă. În planul de muncă pe anul 1956 al Institutului de filozofie al Academiei R.P.R., sînt prevăzute studii privind probleme teoretice de bază ale eticii marxist-leniniste, precum și probleme concrete ale formării moralei socialiste în țara noastră după 23 August 1944.

Baza filozofică a marxism-leninismului este materialismul dialectic. Elaborarea problemelor teoretice generale ale materialismului dialectic este o condiție indispensabilă și pentru rezolvarea problemelor de materialism istoric și pentru analiza și generalizarea rezultatelor științelor naturii, în lumina gnoseologiei și logicii dialectice.

Cercetătorii s-au ocupat în măsură nesatisfăcătoare de importantele probleme ale dialecticii materialiste, ale teoriei cunoașterii și ale logicii. Rămînerea în urmă a cercetărilor în acest sector, vădește o înțelegere nejustă, chiar denaturată, a obiectului filozofiei. Neglijarea problemelor teoretice cele mai generale constituie o manifestare a înțelegerii înguste a rolului teoriei în general și al filozofiei în special. Filozofia este știința legilor celor mai generale ale mișcării materiei ; legile pe care le studiază sînt comune naturii, societății și gîndirii omenești. Reducerea obiectului filozofiei la cercetarea exclusivă a legilor sociale, este greșită din punct de vedere teoretic și dăunătoare din punct de vedere practic. Lipsa cercetărilor în domeniul materialismului dialectic și al logicii, își exercită influența negativă asupra întregului front filozofic din țara noastră. Slăbirea atenției pentru studierea și dezvoltarea materialismului dialectic, creează posibilitatea pentru sporirea influenței ideologice ostile marxismului, cum ar fi empirismul, obiectivismul, pozitivismul, favorizează înțelegerea greșită, vulgarizatoare a marxismului. O asemenea lipsă își exercită influența negativă asupra nivelului teoretic general al tuturor celorlalte domenii ale filozofiei, precum și asupra predării filozofiei în institutele de învățămînt superior.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1956, p. 155.

Cercetări creatoare despre problemele actuale ale materialismului dialectic, cum ar fi categoriile filozofice, pot fi făcute numai pe baza generalizării celor mai noi cuceriri ale ştiinţei şi ale experienţei sociale. Engels scria că materialismul trebuie să ia un aspect nou, cu fiecare nouă cucerire care face epocă în ştiinţele naturii. Studierea continuă a ştiinţelor naturii constituie o sarcină fără îndeplinirea căreia materialismul militant nu poate fi nici militant şi nici materialism — arată Lenin. Pentru rezolvarea acestei sarcini, e necesară o colaborare sistematică între oamenii de ştiinţă din diferite sectoare şi cercetătorii pe tărîm filozofic. Necesitatea unei strînse colaborări se face simţită atît pentru filozofi cît şi pentru oamenii de ştiinţă. Este ştiut că ştiinţa şi filozofia materialistă s-au dezvoltat de-a lungul istoriei într-o strînsă şi rodnică interdependenţă. În ţara noastră avem în istoria ştiinţei bogate tradiţii filozofice materialiste, exemple admirabile de interes pentru problemele filozofice şi de situare pe poziţii juste, de combatere a idealismului (Babeş, Racoviţă, Bacaloglu, Gh. Marinescu, Gr. Ştefănescu, Voinov, Athanasiu etc.).

Fiecare savant, conştient sau nu, se află sub influenţa unei concepţii filozofice. O bună parte a specialiştilor noştri în diverse domenii ale ştiinţelor naturii manifestă interes pentru filozofie, simţind necesitatea unei orientări clare şi conştiente pentru explicarea problemelor pe care le ridică specialitatea respectivă, pentru clarificarea bazelor şi concluziilor metodologice, gnoseologice, specifice unei ramuri sau alta a ştiinţelor naturii. Totuşi, mai există încă specialişti valoroşi care nu sînt preocupaţi de studierea problemelor filozofice.

Legătura insuficientă care există între filozofi şi cercetătorii din domeniul ştiinţelor naturii, se datorează în bună parte filozofilor, lipsei de experienţă şi numărului foarte restrîns de cadre a sectorului de materialism dialectic din Institutul de filozofie cît şi de la catedrele de materialism dialectic.

Lichidarea rămînerii în urmă în domeniul cercetărilor de materialism dialectic, pe baza generalizării practicii sociale şi a cuceririlor din ştiinţele naturii, se impune cu necesitate sporită în perioada actuală a luptei de clasă, cînd se manifestă tendinţe de a dezorienta din punct de vedere ideologic cercetătorii din domeniul ştiinţelor naturii. Filozofii, înarmaţi cu cunoaşterea gnoseologiei marxist-leniniste, precum şi a istoriei luptei dintre materialism şi idealism, au sarcina ca, în strînsă colaborare cu cercetătorii din domeniul ştiinţelor naturii, să contribuie la o justă orientare a activităţii lor, demascînd şi înlăturînd influenţele dăunătoare.

Insuficienta legătură dintre Institutul de filozofie şi diferitele institute de cercetări din domeniul ştiinţelor naturii este pe cale de a fi lichidată. Institutul de filozofie a organizat forme noi de colaborare cu cercetătorii din alte institute. În cursul anului 1956 vor fi făcute studii comune, avînd un caracter monografic, cu Institutul de fiziologie, Institutul de neurologie „I. P. Pavlov", colectivul „Fauna R.P.R." şi cu diferiţi cercetători — studii menite să contribuie la clarificarea bazelor metodologice ale cercetărilor de specialitate, la limpezirea corelaţiei dintre metodologia generală şi metodele speciale ale diferitelor ramuri ale ştiinţei.

Cercetările de materialism dialectic trebuiesc îndreptate şi spre cercetarea unităţii dintre dialectică, logică şi teoria cunoaşterii, probleme în care s-a făcut pînă acum doar un început. Teza lui Lenin potrivit căreia

dialectica marxistă include o gnoseologie materialistă, potrivit căreia dialectica „trebuie să-şi considere şi ea obiectul din punct de vedere istoric, studiind şi sintetizînd originea şi dezvoltarea cunoaşterii, trecerea de la necunoaştere la cunoaştere“ [1] — trebuie aprofundată şi dezvoltată multilateral. Aprofundarea acestei teze leniniste constituie o condiţie a ridicării nivelului teoretic al oricărei lucrări de materialism dialectic. Deosebit de importantă este tratarea creatoare a unor categorii ale materialismului dialectic cum ar fi : materia, mişcarea, timpul şi spaţiul, cauzalitatea, legea, necesitatea şi întîmplarea, fenomenul şi esenţa, forma şi conţinutul etc. Este evident că cercetarea categoriilor şi problemelor logicii dialectice trebuie să fie făcută pe baza unui bogat material din istoria ştiinţelor naturii şi din practica social-istorică, artistică, etc.

Există un început pozitiv şi în această privinţă, prin publicarea unor studii şi pregătirea pentru tipar a altora, consacrate problemelor privind analiza inducţiei şi deducţiei din punctul de vedere al logicii dialectice, rolul limbii în construirea formelor gîndirii logice, funcţia gnoseologică a noţiunii, rolul judecăţilor negative în cunoaştere etc. Se află în studiu la Institutul de filozofie probleme privind raportul dintre logica formală, logica dialectică şi gnoseologie, dintre forma şi conţinutul cunoaşterii logice etc.

Orientarea cercetărilor în direcţia studierii problemelor esteticii, a lipsit cu desăvîrşire din preocupările Institutului de filozofie. Abia planul pe anul 1956 prevede primele lucrări în această privinţă.

În ceea ce priveşte istoria filozofiei — după cum s-a arătat şi recent în revistele *Kommunist* şi *Voprosî Filosofii*,—studiul ei este important pentru ridicarea nivelului culturii filozofilor, în general, cît şi pentru ridicarea nivelului cercetărilor în orice problemă filozofică.

În acest domeniu, Institutul de filozofie a obţinut realizări. Astfel, au apărut pînă acum 14 lucrări în colecţia *Texte filozofice*, primul volum din culegerile : *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice din Romînia*, studii *Din istoria filozofiei în Romînia*, precum şi *Pagini alese* din operele oamenilor de ştiinţă din ţara noastră. În anul curent, Institutul pregăteşte al doilea volum de studii şi de texte privitoare la istoria filozofiei în Romînia, va începe publicarea ediţiei operelor lui Cantemir etc.

O atenţie deosebită trebuie acordată publicării principalelor opere ale filozofiei universale.

Cu toate succesele obţinute, există şi în acest domeniu lipsuri serioase. Problemele de istoria filozofiei au fost abordate unilateral. Lipsesc de pildă studii despre formele istorice ale materialismului şi ale dialecticii, studii de sinteză privind dezvoltarea şi lupta în jurul interpretării unor categorii esenţiale ale istoriei filozofiei etc.

O lacună serioasă a cercetărilor din domeniul istoriei filozofiei, la noi, o constituie lipsa studiilor privind pătrunderea şi dezvoltarea ideologiei marxiste — în special în etapa sa leninistă — în ţara noastră.

Trebuie acordată o atenţie deosebită etapei leniniste în dezvoltarea filozofiei marxiste, trebuie studiată moştenirea filozofică a lui Lenin — problemele specifice ale filozofiei marxiste în etapa sa leninistă.

★

[1] V. I. Lenin, *Opere*. Ed. P.M.R., 1952, vol. 21, p. 40.

În cadrul organizării muncii filozofice în țara noastră, pentru lichidarea lipsurilor manifestate în acest domeniu, un rol deosebit îi revine Institutului de filozofie al Academiei R.P.R. și revistei *Cercetări filozofice*.

Prin desfășurarea unei activități științifice bogate, Institutul de filozofie trebuie să devină centrul care să mobilizeze și să stimuleze întreaga activitate de cercetare filozofică din țara noastră. Este nevoie de o colaborare vie și permanentă între cadrele filozofice din întreaga țară. În acest sens există un început bun, dar stabilirea legăturii cu cercetătorii din provincie se desfășoară încă încet și sporadic.

De asemenea este necesară stabilirea colaborării între Institutul de filozofie și catedrele de științe sociale de la diferite facultăți, institute de învățămînt superior, în vederea ridicării nivelului predării filozofiei marxist-leniniste.

Este regretabilă lipsa de colaborare de pînă nu de mult între Institutul de filozofie și catedrele de științe sociale de la Școala superioară de științe sociale „A. A. Jdanov", și Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu".

Institutul de filozofie va trebui să inițieze forme de conlucrare cu celelalte institute de cercetări ale Academiei R.P.R. Aceasta va fi atît în folosul filozofiei, care nu se poate dezvolta fără studierea continuă a științelor naturii, cît și al științelor speciale, care nu se pot lipsi de ajutorul filozofiei marxiste în interpretarea și generalizarea justă a datelor obținute de ele.

Organizarea unor discuții largi, în cadrul cărora să fie dezbătute problemele actuale ale filozofiei, problemele pe care le ridică noile fenomene sociale, precum și noile cuceriri ale științei este de o necesitate vitală — așa cum s-a relevat în *Raport*.

Pînă acum, discuțiile s-au desfășurat aproape exclusiv în cadrul intern al Academiei R.P.R., cu ocazia sesiunilor sale științifice anuale. Este necesară lărgirea acestui cadru. Este necesar ca revista *Cercetări filozofice* să devină o tribună științifică a materialismului militant, în paginile căreia să se dezbată problemele filozofice actuale.

De asemenea, trebuie intensificată legătura între filozofii din țara noastră și cei de peste hotare. Revista *Cercetări filozofice* a publicat în ultimele sale numere, materiale despre mișcarea filozofică de peste hotare. Acest început va fi continuat și dezvoltat.

Avînd în vedere însemnătatea în viața noastră ideologică a primei reviste de filozofie din anii regimului nostru democrat-popular — *Cercetări filozofice* — Institutul de filozofie a luat măsuri pentru a asigura apariția ei de șase ori pe an.

★

Cel de al doilea Congres al partidului a fixat principiile unui cuprinzător program de activitate în domeniul filozofiei. Lichidînd cu hotărîre lipsurile, activiștii de pe tărîmul filozofiei trebuie să lupte pentru a depăși

rămînerea în urma cerinţelor ridicate de construirea socialismului, pornind ferm pe drumul unei cercetări îndrăzneţe şi creatoare a practicii sociale şi a cuceririlor din ştiinţele naturii. Tocmai această continuă îmbogăţire, în pas cu noile probleme pe care le pune viaţa şi în luptă cu dogmatismul este izvorul forţei marxism-leninismului.

Sub conducerea partidului, frontul filozofic din ţara noastră trebuie să se dezvolte corespunzător cu sarcinile mari ce-i stau în faţă, să îndrume din punct de vedere filozofic, în mod concret, viaţa ştiinţifică, aducîndu-şi astfel aportul său la opera de construire a socialismului.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 1. 1956

DESPRE UNITATEA ORGANISM-MEDIU *

DE

N. BOTNARIUC

În dezvoltarea ştiinţelor biologice apariţia darwinismului a constituit prima generalizare ştiinţifică a tuturor faptelor biologice de pînă atunci. Darwin a fundamentat definitiv principiul evoluţiei vieţuitoarelor şi a descoperit unele din cele mai importante legi ale acestui proces grandios.

Este firesc însă ca o teorie apărută acum un secol să nu fie pe deplin satisfăcătoare în zilele noastre. Acest lucru apare deosebit de limpede dacă ne gîndim că abia după apariţia darwinismului metoda dialectică materialistă a putut fi folosită în mod conştient în ştiinţele biologice, dacă ne gîndim la nenumărate descoperiri biologice făcute de atunci încoace, dacă ne gîndim în fine la realizările agriculturii socialiste, care au dovedit în practică posibilitatea dirijării conştiente de către om, a fenomenelor naturii vii.

Toate acestea au făcut necesară şi totodată posibilă dezvoltarea darwinismului, purificarea lui de greşelile inerente timpului şi condiţiilor în care a fost elaborat, precum şi îmbogăţirea lui cu noi principii biologice.

În legătură cu dezvoltarea darwinismului, una din cele mai importante probleme era necesitatea găsirii şi aplicării unui principiu general, conducător, care să orienteze just cercetarea tuturor problemelor biologiei, începînd de la însăşi apariţia primelor vieţuitoare, pînă la cauzele evoluţiei lor şi a particularităţilor funcţiilor şi a structurilor.

Un asemenea principiu este principiul *unităţii indisolubile dintre organism şi mediul său de viaţă.*

Materialismul dialectic a oferit baza teoretică pentru elaborarea acestui principiu, formulînd legile cele mai generale ale mişcării materiei. Interdependenţa lucrurilor, a fenomenelor din natură şi din societate este una din legile fundamentale ale naturii. *„Interacţiunea* — spune Fr. Engels — este primul lucru care ne izbeşte cînd examinăm mişcarea materiei în totalitatea ei din punctul de vedere al ştiinţelor de azi ale naturii" [1].

Cu o claritate maximă acest lucru este formulat de I. V. Stalin, în prima trăsătură fundamentală a metodei dialectice.

---

* Introducere la cursul de miciurinism ţinut la Facultatea de biologie a Universităţii C. I. Parhon », Bucureşti.

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 234.

„...metoda dialectică socoteşte că nici un fenomen în natură nu poate fi înţeles dacă este luat izolat, nelegat de fenomenele înconjurătoare, căci orice fenomen, în orice domeniu al naturii, poate fi prefăcut în non-sens dacă-l privim nelegat de condiţiile înconjurătoare, rupt de ele, şi, dimpotrivă, orice fenomen poate fi înţeles şi explicat dacă este privit în legătura sa indisolubilă cu fenomenele înconjurătoare, dacă-l privim aşa cum este condiţionat de fenomenele care-l înconjoară" [1].

Din însăşi această interdependenţă, rezultă mişcarea şi dezvoltarea fenomenelor. Materialismul dialectic dezvăluie de asemenea şi cauza, motorul acestei mişcări şi dezvoltări, în lupta contrariilor inerente însăşi fenomenelor naturii.

Aceste legi generale ale mişcării materiei, care se aplică la toate formele ei, la toate etapele de evoluţie, se concretizează în biologie în principiul unităţii organism-mediu care străbate ca un fir roşu prin toate problemele mari ale biologiei, dînd orientarea pentru justa lor rezolvare.

Desigur că legătura organismelor cu mediul nu este o noutate. Acest lucru este atît de evident încît a fost semnalat cu multe secole în urmă, încă din antichitate. Această legătură se reflectă în concepţia lui Empedocle despre supravieţuirea celor mai bine adaptaţi ; ea capătă dezvoltare mai mare în *Corpus hippocraticum* şi ocupă locul central în opera botanică a lui Teofrast, care trasează un adevărat program de cercetare ecologică a sistematicii şi transformării plantelor.

Relaţiile organismului cu mediul, exprimate prin adaptarea la condiţiile de viaţă, au dat naştere în cursul evului mediu la nenumărate interpretări teologice şi finaliste.

Primul care a pus problema organism-mediu pe teren deplin ştiinţific a fost Lamarck. Acum aproximativ 150 de ani el a dat prima explicaţie ştiinţifică, ce-i drept încă necompletă, a adaptării plantelor şi animalelor. Acţiunea directă (asupra plantelor) şi indirectă (asupra animalelor) a factorilor mediului capătă în lamarckism rolul hotărîtor în mersul adaptării.

Meritul lui Lamarck a fost nu numai acela de a fi dat o explicaţie materialistă fenomenului adaptării, dar şi de a fi scos în evidenţă rolul sistemului nervos în acest proces la animale. Totodată Lamarck arată că modificările dobîndite de plante şi de animale în cursul vieţii lor individuale se pot transmite la urmaşi, deci pot deveni ereditare — principiu, fără de care evoluţia vieţuitoarelor devine inexplicabilă.

Dar tratarea lamarckistă a problemei relaţiilor organism-mediu are un caracter unilateral : în primul rînd, în noţiunea de mediu sînt cuprinşi numai factorii abiotici, neglijînd pe cei biologici, iar în al doilea rînd, în procesul modificării organismelor (mai ales în ceea ce priveşte organismele inferioare) se subestimează rolul activ al vieţuitoarelor.

În darwinism, problema relaţiilor organism-mediu capătă o amploare mai mare prin faptul că pentru prima dată se scoate în evidenţă rolul covîrşitor al factorilor biologici ai mediului — relaţiile dintre organisme ca factor al evoluţiei speciilor. Apreciind rolul mediului şi al organismului în procesul variabilităţii, Darwin rezolvă problema principial just, arătînd că mediul constituie în esenţă, cauza apariţiei variaţiilor. Dar

[1] I. V. Stalin, *Despre materialismul dialectic şi materialismul istoric*, în *Problemele leninismului*. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 553.

acestui factor el nu-i atribuie decît rol de declanşare a variaţiilor (a celor nedefinite care, după Darwin, avea cea mai mare însemnătate pentru evoluţie), natura acestora fiind determinată de factorii interni ai organismului. În felul acesta, Darwin cade în extrema opusă lamarckismului, exagerînd rolul factorilor interni şi subestimînd rolul factorilor mediului extern.

După apariţia darwinismului, care între altele are şi meritul de a fi readus la viaţă lamarckismul aproape dat uitării, se intensifică reacţiunea în biologie, în special spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Această reacţiune se manifestă prin apariţia unei sumedenii de curente metafizice şi idealiste în biologie, care, toate, în esenţă, exagerează sau denaturează unele laturi ale lamarckismului sau ale darwinismului cu scopul de a îndepărta concepţia materialistă din biologie, şi de a o îndrepta spre un fixism şi preformism mai mult sau mai puţin deghizat.

Pornind de la lamarckism aceste curente se dezvoltă pe trei direcţii — mecanolamarckiştii (neolamarckiştii), în frunte cu T. Eimer. P. Kamerer se situează pe poziţii mai avansate, acordînd mediului rol de factor principal în evoluţie, dar înţelegînd acţiunea acestui factor în mod mecanicist; lamarckismul „pur" — reprezentat mai ales prin K. Naegeli acordă factorilor interni şi externi aceeaşi importanţă, dar îi priveşte ca nelegaţi între ei; psiholamarckiştii (Ed. Cope; A. Pauli etc.), neţinînd seama de cercetările lui I. P. Pavlov, au alunecat pe panta speculaţiilor psihofiziologiei şi afirmînd existenţa a diferitelor categorii de „suflete", precum şi elaborarea arbitrară a adaptărilor de către vieţuitoare, ajung direct la idealism.

Mergînd pe linia aceasta se ajunge la vitalismul lui H. Driesch, care — fără nici o deghizare — proclamă caracterul imaterial al factorilor evoluţiei pe care-i situează în afara spaţiului şi timpului. Forţa vitală, incognoscibilă, devine factorul principal şi prin însăşi esenţa ei, acţionează în mod adaptativ.

Exagerînd subestimarea condiţiilor mediului din darwinism şi mergînd pe linia ruperii complete a organismului de mediu, apare curentul weismannist, sub eticheta ademenitoare a neodarwinismului. Această concepţie proclamă caracterul pur autogenetic al fenomenelor eredităţii, neagă rolul creator al selecţiei naturale şi ajunge de fapt să nege întregul proces al evoluţiei ridicîndu-se împotriva principiului eredităţii caracterelor dobîndite. Weismannismul a însemnat de fapt o întoarcere, într-o formă mai deghizată, la preformism.

O încercare de împăcare a fixismului şi a evoluţionismului o reprezintă mutaţionismul lui de Vries, care tocmai prin această încercare se situează pe poziţii metafizice, antidarwiniste. Un pas mai departe pe linia mutaţionistă îl reprezintă preadaptaţionismul — care alunecă direct spre explicaţii finaliste şi mistice în problema adaptărilor.

Fără să mai amintim şi de alte numeroase curente antievoluţioniste, care înfloresc în perioada imperialismului, vom menţiona doar că sinteza lor o reprezintă de fapt genetica formală, morganismul, care se bazează pe teoria somei şi a germenului formulată de Weismann, pe mutaţionismul lui de Vries şi pe „legile" eredităţii din mendelism.

Genetica formală, fără a nega în mod deschis procesul evoluției, îl neagă prin concepția sa despre „factorii" eredității, concepție care duce la ideea că în decursul istoriei vieții pe pămînt, evoluția s-a produs nu de la simplu la complex, cum o arată faptele, ci dimpotrivă, de la complex la simplu. Acest lucrú apare atît de absurd încît chiar unii morganiști convinși, ca de exemplu Caullery, nu pot să accepte o asemenea ipoteză.

Dintre toate aceste curente și școli, trebuie subliniat că neolamarckismul (mecanolamarckismul) era situat pe pozițiile cele mai avansate. Apărînd principiul eredității caracterelor dobîndite, arătînd rolul însemnat al mediului în transformarea viețuitoarelor, luptînd împotriva weismanismului, acest curent de fapt s-a contopit cu linia de dezvoltare a darwinismului. Trebuie spus că mergînd pe linia acestui curent și depășind, în multe privințe mărginirea lui, s-a dezvoltat gîndirea savantului romîn E. Racoviță. Modul în care Racoviță izbutește să îmbine ceea ce era mai bun din lamarckism și din darwinism, ideile lui despre specie și despre relațiile organismului cu mediul, lupta lui hotărîtă împotriva weismanismului, îl leagă în mod nemijlocit de pozițiile actuale ale darwinismului sovietic creator.

Dacă darwinismul nu a putut fi întunecat și răsturnat de valul de ceață răspîndit de curentele antidarwiniste, aceasta se datorește în bună măsură luptei și muncii pline de abnegație a unor savanți ca Th. Huxley, E. Haeckel, I. Mecinikov, frații A. și V. Kovalevski și mai ales lui K. A. Timiriazev.

Aplicînd darwinismul în domeniile tot mai noi ale științelor biologice, cercetînd și acumulînd un nou material faptic, acești biologi demonstrează justețea concepției evoluționiste a lui Darwin și rolul progresist al acesteia. Timiriazev demonstrează în mod strălucit valoarea darwinismului aplicîndu-l la problemele fiziologiei plantelor. Legînd această disciplină de practica agricolă, preconizînd metode științifice menite să ducă la sporirea productivității plantelor cultivate, Timiriazev devine precursorul concepției miciuriniste despre transformarea conștientă, premeditată a viețuitoarelor.

Meritul biologiei miciuriniste constă în aceea că ea a răsturnat teoriile autogenetice, a reconsiderat lamarckismul și darwinismul și a fundamentat într-un fel nou principiul esențial al biologiei — unitatea organism-mediu.

Noutatea constă în aceea că unitatea organism-mediu este privită în mod dialectic, ca unitate a contrariilor în care fiecare organism ca și fiecare specie reprezintă produsul istoric și totodată factorul de modificare a mediului, înțeles în toată complexitatea lui — cu toți factorii abiotici și biotici. La nivelul indivizilor izolați această unitate este privită în primul rînd prin prisma fiziologică — realizîndu-se prin metabolism. Prin asimilarea condițiilor externe organismul se construiește pe el însuși din aceste condiții. Prin dezasimilare și prin activitatea lor, organismele la rîndul lor schimbă însușirile mediului de viață. Oxigenul, lumina, hrana și alte condiții, prin asimilație devin din condiții externe condiții interne, proprii ale organismului, din asimilate devin asimilante. La rîndul lor condițiile interne, prin procesul dezasimilației devin condiții externe, în așa fel încît la un moment dat dispare limita tranșantă între extern și intern, ele coexistînd și determinîndu-se reciproc în mod permanent. În

procesul metabolismului, în unitatea dialectică a asimilației și dezasimilației se realizează unitatea contradictorie a celor două forme de existență a materiei — materia lipsită de viață și materia vie.

La nivelul organismelor se produce în permanență procesul uimitor al transformării materiei lipsite de viață, în materia vie ca și procesul invers — al degradării acesteia din urmă și al revenirii ei la starea de materie fără viață. În acest circuit biologic care antrenează în fiecare moment cantități uriașe de materie, dacă ne gîndim la intensitatea și extinderea vieții pe întreaga planetă, se eliberează energia necesară activității vitale a ființelor vii, iar fiecare organism, deși în fiecare moment se transformă, devine altul, prin asimilare de noi substanțe și prin degradarea unei părți din propriul său corp, totuși reușește să-și păstreze unitatea ființei sale în continuă dezvoltare.

Nu trebuie însă crezut că organismele asimilează la întîmplare orice condiții înconjurătoare. Procesul asimilației are un pronunțat caracter de electivitate și specificitate care reprezintă dovada comportării, a adaptării active a organismelor față de condițiile de existență. Electivitatea și specificitatea asimilației rezultă din însuși faptul că organismul odată asimilînd anumite condiții, externe, ele devin interne, proprii lui și se cer repetate, reproduse, ele devin o necesitate pentru organism, iar acest lucru la rîndul său este consecința structurii biochimice însăși a protoplasmei unde toate procesele sînt determinate și orientate prin acțiunea enzimelor. Specificitatea proceselor biocatalitice și sensibilitatea lor față de schimbările condițiilor mediului explică totodată sensibilitatea metabolismului organismelor față de schimbările mediului și caracterul necesar adecvat al răspunsurilor organismului față de aceste schimbări. Aceasta ne explică și de ce concepția miciurinistă recunoaște primatul funcției față de formă. Primul răspuns al organismului la schimbările mediului constă în schimbări ale funcțiilor, deci ale metabolismului, care dacă se mențin duc apoi și la schimbări structurale, morfologice ale corpului. Astfel la plante, de exemplu transformarea grîului de primăvară în cel de toamnă, se produce în decurs de 2—3 generații și începe prin modificarea condițiilor de iarovizare, deci a trăsăturilor fiziologice ale organismelor. Acumularea acestor schimbări duce apoi și la apariția unor noi caractere morfologice.

La animale, schimbările mediului de asemenea duc în primul rînd la modificări de comportament ale animalului care dacă se mențin, determină, după un timp, și schimbări morfologice.

Dar însuși caracterul orientat, adecvat existenței organismului, al proceselor biochimice, desfășurate sub acțiunea enzimelor, se cere la rîndul său explicat. Aici nu mai sînt suficiente explicațiile biochimice sau fizico-chimice, ci pe primul plan apar legile specific biologice — ale evoluției istorice a organismelor, în care selecția naturală a determinat evoluția tuturor proceselor în mod adecvat existenței speciei și a individului. Organismele la care nu se respecta această orientare erau invariabil eliminate.

Acest lucru nu trebuie înțeles în sensul că reacțiile *adaptative* au devenit o însușire intrinsecă a materiei vii. Aceasta ar însemna mai întîi să se confunde caracterul adaptativ cu cel adecvat al reacțiilor organismului — noțiuni care sînt cu totul deosebite : dacă toate reacțiile organismelor *sînt mai mult sau mai puțin adecvate,* numai acele dintre ele sînt adapta-

tive care contribuie la asigurarea existenței și supraviețuirii speciei. În al doilea rînd, ar însemna să se nege orice rol creator al selecției naturale și deci a nu înțelege legătura dialectică dintre întîmplare și necesitate, reducînd totul, în mod metafizic, la o necesitate oarbă care în felul acesta nu mai reprezintă o explicație. Încă Darwin în mod spontan, a rezolvat just, prin teoria sa a selecției, problema relațiilor dintre necesitate și întîmplare. Fr. Engels, propunîndu-și dezvoltarea acestui punct spunea : „A se arăta că teoria lui Darwin este demonstrarea practică a concepției hegeliene despre legătura interioară dintre necesitate și întîmplare" [1]. Biologia miciuriniștă, înțelegînd în mod just legătura dialectică dintre necesitate și întîmplare respinge atît curentele vitaliste metafizice care proclamă domnia necesității, cît și cele mecaniciste — ca weismannismul care proclamă caracterul pur întîmplător al transformărilor materiei vii. Înțelegînd că legile necesare ale evoluției viețuitoarelor se concretizează prin variații întîmplător mai mult sau mai puțin adecvate și adaptative, miciuriniștii luptă pentru îngrădirea acestui caracter întîmplător, imprevizibil, dar totodată necesar, în limite cît mai folositoare omului.

Contradicția dialectică organism-mediu este aceea care determină apariția și dezvoltarea contradicției interne dintre ereditate și adaptabilitate (variabilitate). Contradicția constă în aceea că ereditatea în esență este un factor conservator și acest caracter este cu atît mai accentuat cu cît specia este mai strict adaptată la condițiile ei de existență, cu cît istorice-ște s-a dezvoltat mai mult timp în aceste condiții, deci cu cît necesitatea reproducerii permanente a acestor condiții este mai mare.

Dar în fiecare generație ereditatea se realizează în condiții noi, deosebite mai mult sau mai puțin de cele ale generațiilor anterioare. Asimilarea acestor condiții determină o permanentă schimbare a metabolismului și deci a ereditații. Schimbările produse în acest fel în ontogenie devenind ereditare se înscriu în filogenie. În felul acesta unitatea, și în același timp contradicția organism-mediu, determină unitatea contrariilor care stau chiar și la baza evoluției speciilor — unitatea dintre ereditate și adaptabilitate (variabilitate) și totodată unitatea dintre ontogenie și filogenie.

Nu trebuie crezut că schimbarea condițiilor, care determină schimbări în cadrul unui aceluiași tip de metabolism, deci nedepășind esența calitativă a speciei, sînt numai suportate de organisme. Dimpotrivă, aceste schimbări, relativ mici, care nu depășesc limitele tipului de metabolism caracteristic speciei, sînt necesare existenței speciei date. Aceste schimbări, deci asimilarea a unor condiții mereu noi determină lupta dintre vechi și nou în fiecare organism în parte, determină natura contradictorie a fiecărei ființe și prin aceasta mențin și sporesc vitalitatea organismelor atît de însemnată pentru existența speciilor.

În cursul evoluției vieții, la plante și la animale s-au elaborat nenumărate adaptări pentru răspîndirea pasivă sau activă pe teritorii cît mai largi. Aceste adaptări afectează cele mai diferite etape ale dezvoltării individuale și cele mai diferite organe. Toate aceste adaptări au un dublu rol biologic : pe de o parte ele înlătură posibilitatea aglomerării excesive de indivizi aparținînd aceleiași specii pe un teritoriu (lucru care ar dăuna speciei ca întreg) și duc la ocuparea unor noi suprafețe, făcînd ca specia

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 316.

să radieze în diferite direcţii ; pe de altă parte prin însăşi cucerirea de noi teritorii, cu condiţii de viaţă mai mult sau mai puţin deosebite, populaţii din sînul speciei sînt silite să asimileze aceste condiţii noi şi determinînd diversitatea fiziologică (într-o măsură şi morfologică) a speciei, asigură menţinerea şi sporirea vitalităţii indivizilor şi înflorirea speciei în întregime.

Acelaşi sens biologic de sporire a vitalităţii îl au nenumăratele adaptări ale plantelor şi animalelor care asigură fecundarea încrucişată — a fiinţelor — ca de altfel însăşi apariţia, prin selecţie naturală, a procesului sexual.

Deşi cele spuse mai înainte reprezintă trăsături generale ale relaţiilor dintre organism şi mediu, fiind valabile pentru toate vieţuitoarele, totuşi ar fi o greşeală dacă am încerca să egalizăm toate treptele evoluţiei vieţii, din punctul de vedere al legăturilor lor cu mediul şi a consecinţelor care decurg din ele.

La diferite grupuri de organisme aceste relaţii se realizează în moduri deosebite determinînd şi desfăşurarea specifică calitativ deosebită a evoluţiei, pe diferite trepte ale ei.

Astfel, la formele mai primitive ale vieţii, cum sînt de exemplu bacteriile şi probabil şi alte organisme monocelulare, unitatea organism-mediu se realizează prin asimilarea directă a condiţiilor de către organism. Aceste organisme asimilînd condiţii noi se pot schimba relativ repede, trecînd chiar limitele speciei. Aşa se explică relativa frecvenţă şi uşurinţă a transformării rapide a speciilor la unele microorganisme. Numeroase schimbări de acest fel se obţin pe cale experimentală — ca de exemplu transformarea lui *Bacillus mycoides* în *B. cereus*, şi în *B. mezentericus* sau a lui *Pseudomonas aurantica* în forme asemănătoare cu *Ps. fluorescens*. E. E. Sigalova a reuşit să transforme ciuperca *Microsporum ferrugineum* în *M. lanosum*. Microbiologia abundă de asemenea exemple, ale transformărilor incontestabile şi rapide (în salt) ale unor specii în altele.

La plantele pluricelulare, lucrurile capătă un aspect întru cîtva deosebit. Asimilarea de condiţii noi la aceste organisme se produce deosebit de activ în fazele tinere ale ontogeniei. În aceste faze organismele sînt deosebit de plastice — lege biologică descoperită şi aplicată în practică de către I. V. Miciurin. Plantele, în aceste momente, sînt în stare să asimileze activ chiar condiţii cu totul noi, modificîndu-şi profund metabolismul, putînd să iasă chiar din limitele tipului caracteristic speciei. O asemenea modificare, produsă foarte repede, chiar în decursul unei singure generaţii, în fazele tinere, schimbă întregul mers ulterior al ontogeniei iar prin aceasta şi al filogeniei. La plantele mai în vîrstă, ajunse la deplină maturitate, această plasticitate remarcabilă se pierde, ereditatea se stabilizează. Prin urmare pe această treaptă, relativ încă inferioară, a evoluţiei vieţii, adaptarea se realizează mai ales în primele faze ale ontogeniei, atunci se modifică ereditatea, atunci o specie se poate transforma relativ repede în alta. Desigur este foarte probabil ca în interiorul acestor grupe însăşi — de la grup la grup, — aceste modalităţi să varieze destul de mult.

Astfel este foarte probabil ca acest proces să se desfăşoare calitativ deosebit la plante cu spori, faţă de cele cu seminţe (A. I. Tolmacev). Sporii rezistă în condiţii nefavorabile mai puţin timp decît seminţele.

Acestea din urmă au o cantitate relativ mare de substanţe de rezervă care asigură plantei, în fazele ei cele mai tinere, asimilarea unei hrane specifice.

Schimbarea calitativă a realizării unităţii organism-mediu se produce odată cu apariţia sistemului nervos la animalele pluricelulare. Desigur că excitabilitatea constituie o însuşire fundamentală a tuturor vieţuitoarelor, este însuşi modul de reflectare a mediului în organism şi de aceea ea nu poate fi separată de ereditate. Dar în evoluţia filogenetică a vieţuitoarelor, apariţia sistemului nervos, ca structură specializată în vederea perceperii condiţiilor externe, reprezintă o importantă treaptă calitativ nouă. Sistemul nervos strîns legat în dezvoltarea sa de evoluţia motilităţii musculare, dă posibilitate animalelor să perceapă şi să răspundă rapid şi adecvat la variaţiile condiţiilor mediului. În plus, această percepere se poate face la distanţă tot mai mare şi cu tot mai multă precizie la grupele superioare ale lumii animale.

Pe măsură ce înaintăm de la metazoarele inferioare spre cele superioare, sistemului nervos îi revine din ce în ce mai complet rolul asigurării pe de o parte a unităţii organismului prin integrarea părţilor lui tot mai diferenţiate, iar pe de altă parte rolul asigurării unităţii organismului cu mediul lui de viaţă. Această din urmă unitate se realizează pe baza activităţii reflectorii, care se complică odată cu complicarea structurii sistemului nervos. La nevertebrate specificul relaţiilor cu mediul, prin prisma acestei activităţi, este încă relativ puţin cunoscută. La vertebrate, odată cu dezvoltarea creierului şi în special a cortexului, acestuia îi revine tot mai mult rolul de coordonator atît al organismului, cît şi al relaţiilor acestuia cu mediul.

Plasticitatea eredităţii la aceste organisme are un pronunţat caracter neuro-humoral şi de aceea se manifestă din plin în perioada postembrionară a dezvoltării vertebratelor, şi cu atît mai mult cu cît ne apropiem de fazele adulte, contrar celor ce am văzut la organismele inferioare. Desigur că nici măcar la vertebratele superioare, nu dispare plasticitatea accentuată a fazelor tinere ale ontogeniei. Dar, la foarte numeroase grupe de animale nevertebrate, la toate vertebratele şi mai ales la cele superioare, apar numeroase adaptări care, într-o măsură mai mare sau mai mică asigură primele faze ale ontogeniei urmaşilor, cu condiţii de hrană, mai ales, specifice, ferindu-le de altfel de schimbări prea bruşte. Acumularea de vitelus în ouă, depunerea ouălor (la foarte multe nevertebrate) — pe substraturi specifice care asigură urmaşilor condiţii caracteristice speciei, date ; grija deosebită de urmaşi, la păsări, cînd în tinereţe li se asigură toate condiţiile normale ale speciei respective ; gestaţia şi îngrijirea urmaşilor la mamifere — sînt tot atîtea adaptări care feresc primele faze, cele mai sensibile, ale ontogeniei de modificări prea bruşte. Cu toate aceste adaptări, nu sînt excluse şi apariţii de noi forme de animale superioare, prin modificări ale dezvoltării embrionare, care se reflectă apoi în întreaga ontogenie şi filogenie (de exemplu apariţia oii de Ancona, a rasei de cornute Niata etc.). Dar acestea sînt excepţii rare.

Specificul relaţiilor organism-mediu, al modificării eredităţii la vertebrate, mai ales la cele superioare, constă în modificări de comportament pe bază de reflexe condiţionate, care prin repetarea condiţiilor în decursul generaţiilor devin necondiţionate şi duc treptat la transformări profunde fiziologice şi morfologice ale organismelor, duc la transformarea

speciilor, la evoluţie. Se înţelege că o asemenea transformare nu se poate produce decît treptat (P. P. Saharov).

Din cele de mai sus se vede că modalităţile de realizare a unităţii organism-mediu sînt calitativ deosebite la organismele inferioare şi la cele superioare, ca şi legile eredităţii şi variabilităţii. Credem că sîntem îndreptăţiţi a conchide pe baza aceasta că nici legile de transformare a speciilor nu pot fi egalizate fără discernămînt de la grup la grup, ele avînd caracteristicile lor calitative.

Un aspect nou capătă problema unităţii organism-mediu dacă o privim nu la nivelul individului, cum am făcut pînă acum, ci la cel al speciei, ca unitate reală şi superioară indivizilor. Fără să uităm şi fără să subestimăm nici o clipă importanţa factorilor abiotici, aici apare cu deosebită evidenţă rolul factorilor biologici, adică al relaţiilor dintre specii diferite.

Unul din marile merite ale lui Darwin a fost tocmai acela de a fi descoperit şi relevat importanţa acestor relaţii, pe care le cuprindea în termenul nu tocmai potrivit al luptei pentru existenţă.

Toate speciile dintr-un biotop sînt strîns legate şi dependente unele de altele. Fiecare organism, fiecare specie se construieşte şi trăieşte pe seama mediului înconjurător, devine la rîndul său factor al acestui mediu. Speciile dintr-un biotop dat sînt înlănţuite şi corelate în aşa fel încît schimbarea unei verigi atrage cu necesitate schimbarea altor verigi, din ce în ce mai îndepărtate, determinînd totdeauna un anumit ritm al transformării speciilor. În această înlănţuire complexă fiecare specie trăieşte pe socoteala altor specii, fiecare specie trebuie să fie adaptată în aşa fel încît pe de o parte să satisfacă necesităţile de supravieţuire pe socoteala altor specii, iar pe de altă parte să facă faţă tuturor riscurilor ce o ameninţă, din partea duşmanilor care, parţial sau total, trăiesc pe seama ei. Dacă ne gîndim la forma, culoarea, obiceiurile, structura majorităţii animalelor, constatăm că aceste caractere reprezintă, în mare măsură, adaptări ale unor specii faţă de altele. La un animal cum este de exemplu tigrul — toată conformaţia lui, mărimea, culoarea, structura dinţilor şi a întregului aparat digestiv, structura ghiarelor, musculatura — toate reprezintă rezultatul relaţiilor lui cu plantele şi animalele printre care trăieşte. Structura aparatului bucal al nenumăratelor insecte, care se hrănesc cu polen sau nectar, structura florilor la plantele entomofile sînt rezultatul adaptării reciproce a acestor grupuri relativ îndepărtate. Acelaşi lucru se poate spune despre toate celelalte animale. În această înlănţuire, atît de strînsă, elaborată în cursul evoluţiei istorice a speciilor, fiecare dintre ele trebuie să se transforme într-un ritm armonizat cu celelalte. Încă Darwin a demonstrat admirabil acest lucru. Specia care va rămîne în urmă, care nu va reuşi să ţină pasul cu transformarea, cu perfecţionarea celorlalte, în mod inevitabil va pieri.

Dar nu numai atît. Caractere atît de însemnate pentru viaţa speciei ca destăşurarea şi diferenţierea ontogeniei în diferite etape, prolificitatea speciilor, nu pot fi înţelese dacă nu ţinem seama de aceste relaţii dintre specii. Într-adevăr raporturile dintre durata diferitelor etape ale ontogeniei (de exemplu, în metamorfoza insectelor, în dezvoltarea individuală a păsărilor, a mamiferelor) sînt determinate, pe lîngă factorii abiotici (de exemplu clima) de cei biologici, în aşa fel încît etapele a căror existenţă este mai puţin asigurată sînt reduse la minimum, iar viaţa individului se desfăşoară mai ales în celelalte etape care au condiţii mai bine asigurate.

De exemplu — mamiferele copitate, care cad pradă carnivorelor, nasc pui foarte dezvoltaţi, care în scurt timp după naştere pot duce viaţă de sine stătătoare, căutînd mîncare şi putînd fugi de urmăritori. Carnivorele, care nu sînt confruntate cu acest pericol, se nasc puţin dezvoltate şi lipsite de apărare, putînd trăi numai sub protecţia părinţilor.

Numărul de ouă, seminţe, produse de diferite organisme, după cum se ştie, este în raport direct cu riscurile pe care trebuie să le înfrunte specia, în relaţiile ei cu celelalte specii. Numărul mediu de ouă pe care-l produc indivizii unei specii nu este întîmplător şi nu este oricît de mare; el nu duce la suprapopulaţie, cum credeau unii biologi. Acest număr reprezintă rezultatul adaptării speciei respective faţă de toate condiţiile vieţii şi în primul rînd faţă de speciile cu care este legată în existenţa ei. Aceasta ne explică de ce există multe specii foarte comune, bogat reprezentate, dar care nu produc decît foarte puţine ouă şi invers, specii relativ rare deşi destul de prolifice.

La nivelul biocenozelor, unitatea organism-mediu se realizează prin adaptarea reciprocă a speciilor din asociaţie, în urma evoluţiei lor istorice comune desfăşurate în condiţiile unui biotop comun. Speciile, prin relaţiile dintre ele şi prin toată activitatea lor modifică şi condiţiile mediului abiotic, în aşa fel încît, putem spune că într-o măsură ele îşi creează propriul lor mediu. Dar tot ele utilizînd din acest mediu condiţiile necesare lor îl modifică, îl transformă, îl fac impropriu propriei lor existenţe şi sînt silite să se transforme, să evolueze odată cu mediul. În felul acesta fiecare specie reprezintă un factor de transformare a mediului biologic şi abiotic, ea însăşi fiind rezultatul acţiunii acestui mediu. Este destul să ne gîndim la rolul covîrşitor al organismelor în procese grandioase ca de exemplu al evoluţiei salinităţii oceanelor, al evoluţiei pădurilor, lacurilor, deltelor, ca să ne dăm seama de amploarea şi însemnătatea acestor corelaţii.

Totodată, mediul modificat, devine din ce în ce mai complex, mai ales din punct de vedere al factorilor biologici, datorită diversităţii crescînde a formelor vieţii. Speciile nu pot face faţă acestor condiţii decît evoluînd progresiv, căpătînd structuri din ce în ce mai complexe, mai fine, mai sensibile, care le permit să facă faţă împrejurărilor mereu noi şi tot mai complicate. Existenţa paraziţilor la care constatăm degenerări morfologice, nu contrazice acest principiu — ci reprezintă numai un caz particular, unde progresul biologic este realizat mai ales prin complexitatea crescîndă a biologiei animalelor şi nu prin cea morfologică. În felul acesta unitatea indisolubilă a organismelor cu mediul explică caracterul necesar al evoluţiei, progresive, de la inferior la superior, de la simplu la complex, al tuturor formelor vieţii.

Factorii biologici fiind extrem de mobili, mult mai mobili decît cei abiotici (geologici, climatici), corelaţia dialectică dintre organism şi mediu se desfăşoară, pe măsura evoluţiei vieţuitoarelor, într-un ritm tot mai viu. Într-adevăr, din datele paleontologiei se vede că de la apariţia vieţii pînă la apariţia primelor vertebrate (silurian) a trecut peste 1 miliard de ani. De la apariţia peştilor la aceea a batracienilor (carbonifer) 155 milioane, de la batracieni la reptile (permian) mai puţin de 90 milioane ani, de la reptile la mamifere (triasic) mai puţin de 35 milioane.

Dacă am urmări acest proces în grupe mai restrînse, evoluţia equidelor, a cetaceelor etc., — ritmul tot mai viu al evoluţiei ar apare şi mai clar.

În felul acesta evoluţia tuturor speciilor, privită prin prisma unităţii lor indisolubile cu mediul — biotic şi abiotic — ni se prezintă ca un proces măreţ care în mod necesar se desfăşoară de la formele simple spre cele tot mai complexe, pe o spirală din ce în ce mai largă şi într-un ritm din ce în ce mai viu.

ОБ ЕДИНСТВЕ ОРГАНИЗМ-СРЕДА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

После краткого обзора истории вопроса об единстве организма и среды, автор приводит современную точку зрения об единстве организма со средой на уровне отдельных индивидуумов, а в дальнейшем на уровне видов и биоценозов. В статье указывается, что из единства организма со средой, осуществляемого процессом обмена веществ, исходят все признаки и процессы, характерные живым организмам: диалектическое единство внешнего и внутреннего, единство функции и формы, необходимый и целесообразный характер изменчивости, противоречие и единство наследственности и приспособляемости. В то же время единство организма со средой является причиной, ведущей к появлению признака жизненности и путей его сохранения и закрепления.

Дальше в статье указываются некоторые особенности единства организм-среда у различных групп организмов, которые приводят к выводу, что в результате существования этого единства сами законы наследственности и изменчивости, а также законы превращения видов должны быть различными, соответствующими различным большим группам организмов.

Автор коротко излагает положение об единстве видов с биологической средой, указывает на значение этого фактора в установлении физиологических, морфологических и биологических особенностей их особей, по сравнению с видом, к которому они принадлежат, и с другими видами.

В заключение статьи говорится о значении этих биологических соотношений для установления все более быстрого темпа эволюции и необходимого характера ее развертывания от простых форм к все более и более сложным и по все более расширяющейся спирали.

CONSIDÉRATIONS SUR L'UNITÉ ORGANISME-MILIEU

(RÉSUMÉ)

Après un bref historique de la question, l'Auteur expose la conception actuelle sur l'unité organisme-milieu, en premier lieu à l'échelon des individus isolés, puis à l'échelon des espèces et des biocénoses. Il affirme que de l'unité organisme-milieu, réalisée par le processus du métabolisme, découlent toutes les propriétés et les processus caractéristiques des êtres vivants, c'est-à-dire l'unité dialectique de l'extérieur et de l'intérieur, l'unité

de la fonction et de la forme, le caractère nécessaire et adéquat de la variabilité, la contradiction et l'unité de l'hérédité et de l'adaptation. L'unité organisme-milieu mène, d'autre part, à l'apparition de la propriété de vitalité et à celle des moyens de la maintenir et de l'augmenter.

L'Auteur expose par la suite les traits caractéristiques de l'unité organisme-milieu chez différents groupes d'organismes, pour arriver à la conclusion que, des différences constatées découlent les lois dissemblables des l'hérédité et de la variabilité, ainsi que celles de la transformation des espèces chez différents grands groupes d'organismes.

Puis, l'Auteur traite brièvement de l'unité de l'espèce avec le milieu, spécialement le milieu biologique, en soulignant l'importance de ce facteur en ce qui concerne la détermination des propriétés physiologiques, morphologiques et biologiques des individus, par rapport à l'espèce à laquelle ils appartiennent aussi bien qu'à d'autres espèces.

A la fin de l'article, l'Auteur souligne l'importance de ces corrélations biologiques pour la détermination du rythme de plus en plus vif de l'évolution des espèces et du caractère nécessaire de cette évolution à partir des formes simples vers des formes toujours plus complexes, sur une échelle de plus en plus large.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 1, 1956

CRIZA POLITICĂ DIN ŢARA NOASTRĂ DINTRE 23 AUGUST 1944 ŞI 6 MARTIE 1945*

DE

M. LUPAN

Cucerirea puterii de stat în Romînia de către clasa muncitoare aliată cu ţărănimea muncitoare este rezultatul unui proces istoric, în cursul căruia partidul a mobilizat masele populare, a organizat avîntul lor şi le-a condus la luptă împotriva orînduirii burghezo-moşiereşti.

Cercetarea acestui proces istoric sub aspectul teoretic scoate la iveală forţa revoluţionară a poporului nostru condus de partid, vigoarea şi strălucirea cu care s-a manifestat capacitatea lui revoluţionară în perioada de luptă pentru cucerirea puterii. Făurindu-şi, ca urmare a luptei sale hotărîte, o orînduire de stat conformă cu voinţa sa şi cunoscînd pentru prima dată ce înseamnă eliberarea din lanţurile exploatării şi asupririi, poporul nostru nu mai poate fi înşelat cu fraze amăgitoare despre o „eliberare" care să readucă raiul pentru clasele exploatatoare şi iadul pentru cei ce muncesc.

Analiza procesului istoric de cucerire a puterii comportă în primul rînd analiza modului în care s-a desfăşurat în ţara noastră criza revoluţionară, criză care a îmbrăţişat cele mai variate sfere ale vieţii sociale. Nu vom putea însă cuprinde în cele ce urmează, toate aspectele sub care s-a manifestat criza revoluţionară în ţara noastră ; nu vom cerceta de pildă toate aspectele pe care le-a căpătat ea în viaţa politică — cum ar fi procesul de demascare şi zdrobire a partidelor burghezo-moşiereşti — şi nici aspectul îndeplinirii propriu-zise a sarcinilor etapei revoluţionare. Vom privi criza revoluţionară în lumina indicaţiilor leniniste sub aspectul de situaţie politică ce se caracterizează prin ascuţirea maximă şi relativ bruscă a luptei maselor subjugate împotriva politicii antipopulare a „vîrfurilor" dominante exploatatoare, incapabile să continue conducerea de stat a societăţii, şi ne vom îndrepta atenţia spre analiza schimbărilor survenite îndeosebi pe tărîmul puterii de stat — organizarea oamenilor muncii conduşi de partid într-o putere nouă, democrat-populară.

★

Luptei pentru transformarea revoluţionară a societăţii i s-au creat în ţara noastră împrejurări favorabile unei desfăşurări victorioase prin înfrîn-

* Fragment din lucrarea *Desfăşurarea crizei revoluţionare şi problema puterii politice în ţara noastră între 23 August 1944 şi 6 Martie 1945.*

gerile zdrobitoare pricinuite trupelor hitleriste şi guvernului fascist antonescian de către armatele sovietice, prin ofensiva eliberatoare a acestor armate pe teritoriul ţării noastre, precum şi prin faptul că mişcarea revoluţionară se dezvolta nemijlocit din lupta întregului popor pentru eliberare de sub jugul fascist. Asemenea împrejurări au făcut ca, după înfăptuirea insurecţiei armate la 23 August 1944, transformările fundamentale ulterioare săvîrşite de revoluţia populară în ţara noastră să se petreacă fără ciocniri violente armate sau nearmate, fără război civil [1].

Folosind cu succes împrejurările create după 23 August 1944 prin eliberarea ţării de sub jugul fascist, partidul a condus şi a dezvoltat victorios lupta revoluţionară a maselor populare. Partidul şi-a îndreptat acţiunile spre nimicirea organizaţiilor legionaro-fasciste, demascarea partidelor politice burghezo-moşiereşti şi izolarea lor de mase, organizarea alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare în vederea desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice şi a trecerii la revoluţia socialistă. Călăuzindu-se după indicaţia leninistă că problema fundamentală a oricărei revoluţii este problema puterii de stat, partidul a organizat lupta în vederea răsturnării revoluţionare a puterii claselor exploatatoare şi instaurării unei puteri noi.

Primele realizări ale luptei poporului nostru pentru înfăptuirea sarcinilor etapei revoluţionare imediate — desăvîrşirea sarcinilor revoluţiei burghezo-democratice — se leagă de însăşi evenimentele care au avut loc la 23 August 1944, şi anume doborîrea dictaturii fasciste şi eliberarea naţională a ţării. Într-adevăr, atît doborîrea dictaturii fasciste cît şi victoria obţinută pe calea lichidării dependenţei faţă de ţările imperialiste reprezintă laturi din procesul desăvîrşirii unor sarcini de natură burghezo-democratică.

În ceea ce priveşte doborîrea regimului fascist, această victorie a poporului nostru marca lichidarea unui regim de cruntă dictatură, care transformase Romînia într-o temniţă şi răpise maselor populare orice urmă de drepturi şi libertăţi. S-a pus capăt unei dictaturi militaro-fasciste care amplificase la maximum toate trăsăturile „democraţiei" din Romînia burghezo-moşierească : împuşcarea în masă a muncitorilor şi ţăranilor, regimul stării de asediu, torturarea democraţilor şi antifasciştilor în închisori şi lagăre, discriminarea rasială, excluderea de la dreptul de vot a marii majorităţi a populaţiei. Or, învăţătura marxist-leninistă despre revoluţia burghezo-democratică arată ca sarcină de căpetenie a acestei revoluţii obţinerea unei victorii cum este aceea a doborîrii regimului politic caracterizat prin lipsa totală de libertăţi şi drepturi cetăţeneşti. Lichidarea dictaturii antonesciene are prin urmare *semnificaţia îndeplinirii unei revendicări de bază* a revoluţiei burghezo-democratice în Romînia.

În ceea ce priveşte eliberarea naţională a ţării, ea se înscria pe aceeaşi linie, de început al desăvîrşirii unor sârcini ale revoluţiei burghezo-democratice. Fundamentînd dreptul naţiunilor la autodeterminare, la doborîrea jugului naţional şi cucerirea independenţei naţionale, Lenin preciza că aceasta constituie o revendicare burghezo-democratică, cu un conţinut general democratic îndreptat împotriva asupririi. În legătură cu situaţia concretă în care se aflau o serie de naţiuni din Răsăritul Europei, supuse jugului străin, Lenin scria în 1916 următoarele : „În cadrul acestor naţiuni

[1] M. Constantinescu, *Despre formele de trecere a diferitelor ţări la socialism*, în « *Pentru pace trainică, pentru democraţie populară* », nr. 10 (383), 1956.

mai există încă în mod *obiectiv* sarcini naţionale generale, anume sarcini *democratice,* sarcinile *doborîrii jugului naţional străin"* [1]. Această sarcină stătea şi în faţa Romîniei, adînc înfeudată monopolurilor străine. Monopolurile străine stăpîneau de pildă în Romînia 91,9% din industria petrolului, 74% din industria metalurgică, 94% din industria zahărului. Condiţiile ulterioare ale aservirii totale a ţării de către imperialismul german şi ale războiului cotropitor au făcut să crească considerabil greutatea specifică a sarcinilor eliberării naţionale în procesul luptei general-revoluţionare din ţara noastră. Aceste condiţii au creat un puternic element naţional, în lupta revoluţionară a maselor, scoţînd pe primul plan latura antiimperialistă a acestei lupte. Deschizînd calea spre smulgerea definitivă a ţării din lanţurile asupririi imperialiste şi cucerirea independenţei de stat reale, eliberarea naţională a reprezentat, prin urmare, *o însemnată parte componentă* în procesul îndeplinirii sarcinilor burghezo-democratice ale revoluţiei noastre.

Schimbările intervenite la 23 August 1944 au constituit aşadar începutul îndeplinirii sarcinilor acestei etape revoluţionare. Ţinînd seama totodată că aceste schimbări au asigurat făurirea condiţiilor şi premiselor necesare pentru zdrobirea claselor exploatatoare, că ele au făcut să crească impetuos capacitatea forţelor revoluţionare prin profunda activizare şi puternicul avînt de luptă creat în sînul maselor, putem să tragem concluzia că acest moment are semnificaţia unui punct crucial în desfăşurarea revoluţiei : se dezlănţuie revoluţia şi începe îndeplinirea sarcinilor ei. „Revoluţia populară — se arată în *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R., la Congresul al II-lea al partidului* — a început prin insurecţia armată care la 23 August a răsturnat dictatura militaro-fascistă" [2].

Analizînd importanţa pe care a avut-o eliberarea ţării noastre pentru dezvoltarea ei ulterioară, în legătură cu tema pe care o tratăm, se cere însă să ne concentrăm atenţia asupra semnificaţiei propriu-zise a acestui eveniment în domeniul puterii de stat. In luminarea temei, problema fundamentală legată de actul de la 23 August, care se cere analizată este următoarea : ne îndreptăţesc oare schimbările produse prin actul de la 23 August să apreciem semnificaţia acestuia drept o trecere a puterii de stat din mîinile unei clase în mîinile altei clase, prin urmare drept săvîrşirea unei revoluţii politice, sau analiza concretă nu îndreptăţeşte o asemenea concluzie ? Credem că un răspuns afirmativ dat problemei de mai sus nu este îndreptăţit de analiza schimbărilor concrete. Aşa cum vom vedea, manifestările puterii de stat burghezo-moşiereşti ulterioare actului de la 23 August ne împiedecă să considerăm că acest act a marcat doborîrea puterii de stat a claselor exploatatoare din Romînia, care constituie — după cum se ştie — indiciul săvîrşirii unei revoluţii politice. Ansamblul evenimentelor ce s-au desfăşurat ne permite în schimb, să-i dăm semnificaţia unui moment de izbucnire a crizei revoluţionare ; putem considera că, pe baza coacerii unei situaţii revoluţionare în anii premergători, *Romînia a intrat la 23 August 1944 în etapa unei adînci crize revoluţionare.*

[1] V. I. Lenin, *Opere.* Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. 23, p. 49.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1956, p. 22.

Putem aprecia că perioada de criză revoluționară în desfășurarea revoluției noastre — este perioada de săvîrșire a saltului esențial în domeniul puterii de stat. Este știut că lupta de clasă a proletariatului în orînduirea capitalistă cunoaște o trecere de la etapa evolutivă, cînd contradicțiile sociale cresc neîntrerupt și pe această bază crește nivelul de conștiință, organizare și experiență a luptei proletariatului, la etapa saltului revoluționar, cînd se petrec transformări revoluționare radicale. Perioada crizei revoluționare reprezintă, în această luptă, perioada — mai mult sau mai puțin lungă — cu un ritm de desfășurare a evenimentelor incomparabil mai rapid decît în perioada precedentă a schimbărilor evolutive, în cadrul căreia se înfruntă într-o luptă politică decisivă mișcarea revoluționară a maselor și puterea de stat reacționară.

Dat fiind că scopul principal al acțiunii maselor populare în cursul crizei revoluționare este cucerirea puterii de stat, criza revoluționară se desfășoară, în esență, la nivelul puterii de stat ca o criză politică, de regim. În legătură cu aceasta, Lenin arată că revoluția este imposibilă fără o criză națională generală, care să atingă și pe exploatatori și pe exploatați, că victoria revoluției are drept condiție nu numai ca masele să înțeleagă necesitatea revoluției, ci și clasele exploatatoare să treacă printr-o criză de regim. Numai atunci cînd *„cei de jos" nu vor* ca să mai fie ca înainte, iar „vîrfurile" *nu pot să mai guverneze ca înainte,* — scria Lenin — numai atunci revoluția poate să învingă" [1]. Îmbinarea acestor condiții, pregătirea maselor pentru revoluție și neputința claselor exploatatoare de a continua conducerea statului în forma existentă, determină ascuțirea contradicțiilor de clasă în cursul crizei revoluționare, transformarea lor într-o opoziție, într-un conflict declanșat.

Analizată pe baza acestor teze, perioada dintre 23 August 1944 și 6 *Martie 1945 din țara noastră apare ca o perioadă de criză de regim.* Criza de regim demonstra neputința claselor stăpînitoare de a-și menține în Romînia dominația lor într-o formă neschimbată și ridica în fața țării problema istorică a trecerii la un nou regim.

Care era atitudinea principalelor forțe sociale din Romînia în fața acestei probleme pe care desfășurarea evenimentelor o punea în fața țării? Incapabile să continue ca înainte conducerea de stat, *clasele stăpînitoare* se străduiau să rezolve criza de regim prin înăbușirea avîntului revoluționar și întoarcerea Romîniei la vechile rînduieli, prin restaurarea vechiului regim de cruntă dictatură, doborît sub loviturile forțelor populare. *Masele populare,* în frunte cu clasa muncitoare condusă de partid, își manifestau, însă, în mod hotărît, voința de a împiedica o astfel de rezolvare a crizei de regim, potrivită intereselor claselor exploatatoare. Ele își manifestau prin luptă, voința neștirbită de a nu admite întoarcerea la vechiul regim, de a asigura progresul social și economic al țării, dezvoltarea ei democratică și socialistă, independența ei politică și economică. „Conduși de partid — arată tovarășul Gheorghiu-Dej — oamenii muncii au pornit bătălia pentru un regim democratic" [2].

---

[1] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, ed. a II-a, vol. 1, p. 621.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare rostită la adunarea festivă pentru sărbătorirea celei de a 11-a aniversări a eliberării Romîniei.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 8.

Pe drumul deschis prin actul de la 23 August, sarcina rezolvării victorioase a crizei impunea neîntîrziata alăturare a unor *condiţii subiective* fără de care victoria nu putea fi repurtată. Este vorba de sporirea continuă a capacităţii clasei revoluţionare de a întreprinde acţiunile necesare, capacităţii acestea de a atrage după sine masele asuprite, în primul rînd, prin făurirea forţei sociale reprezentată de alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare ; este vorba, apoi, de întărirea neîntreruptă a capacităţii partidului de a exercita în revoluţie conducerea sa politică, strategică şi tactică. Luptele desfăşurate în ţara noastră de către masele populare conduse de partid între 23 August 1944 şi 6 Martie 1945 au căpătat un caracter tot mai ascuţit, apropiind mişcarea revoluţionară tot mai mult de momentul victoriei ei, tocmai pe măsura făuririi şi consolidării acestor condiţii.

În această perioadă, mişcarea revoluţionară din ţara noastră nesocoteşte în acţiunile ei autoritatea guvernelor cu majoritate reacţionară care s-au succedat în acest răstimp şi au reprezentat puterea de stat burghezo-moşierească, intră în conflict general cu aceste organe şi urmăreşte nemijlocit cucerirea puterii de stat. În cursul acestei încleştări, clasele exploatatoare au folosit toate mijloacele pe care le pune la dispoziţie puterea de stat — poziţiile în aparatul de stat, forţe armate, de poliţie şi jandarmerie, justiţie etc. — fără a putea împiedica însă neîntrerupta creştere a puterii maselor populare conduse de partid.

În ceea ce priveşte, aşadar, *raportul de forţe din ţara noastră*, în această perioadă de criză revoluţionară, el nu mai putea fi exprimat prin aceea că puterea de stat se află în mîinile claselor dominante, în timp ce forţele revoluţionare sînt lipsite de putere de stat. În aceste condiţii, raportul de forţe pe plan guvernamental, de stat, nu mai oglindea raportul real de forţe ; cadrul guvernamental cu majoritatea reacţionară era depăşit, lăsat în urmă şi nesocotit, iar puterea lui paralizată ; forţa organizată a maselor revoluţionare trecea peste prevederile puterii de stat, urmînd ca în procesul luptei revoluţionare şi al desfăşurării crizei de regim să se constituie ea însăşi într-o putere de stat. În împrejurările încleştării decisive, forţa organizată a maselor revoluţionare reprezenta o continuare directă şi impusă de necesităţi obiective a forţei revoluţionare, pe care poporul nostru şi-a făurit-o şi călit-o în anii grei ai dezvoltării anterioare. Forţa cu care mişcarea revoluţionară se ridica acum la asaltul împotriva orînduirii burghezo-moşiereşti era prin urmare rodul unei îndelungate evoluţii istorice, în cursul căreia aceasta îşi sporea an de an rîndurile, creştea necontenit în capacitate şi acţiune, se ridica la un nivel tot mai înalt al luptei şi înscria pagini măreţe în istoria luptei poporului pentru libertate. Avînd trainice rădăcini istorice, mişcarea revoluţionară din ţara noastră lupta acum, în etapa crizei revoluţionare, pentru a rezolva opoziţia dintre ea şi forţele reacţionare constituite în putere de stat, în sensul nimicirii puterii de stat reacţionare şi al constituirii forţei revoluţionare a maselor într-o nouă putere de stat.

De amploarea şi tăria manifestărilor forţei revoluţionare a maselor depindea, prin urmare, în primul rînd, soarta revoluţiei. Dar, nu trebuie pierdut din vedere că indiciul prim şi fundamental al săvîrşirii revoluţiei îl reprezintă cucerirea puterii de stat de către forţele revoluţionare şi nu diversele lor manifestări în cursul luptei împotriva vechii puteri de stat. Apreciind cucerirea puterii de stat ca indiciu esenţial al victoriei revoluţiei,

învățătura marxist-leninistă despre revoluție este direct opusă concepțiilor anarhiste asupra revoluției; aceste concepții neagă necesitatea ridicării puterii maselor în revoluție pînă la organizarea în putere de stat, urmărind menținerea forței revoluționare în afara statului și negînd astfel obligația proletariatului de a se folosi de puterea de stat, după smulgerea ei din mîinile claselor exploatatoare. Zdrobind aceste concepții, Lenin arăta că doborîrea burgheziei poate fi înfăptuită numai prin cucerirea puterii de stat de către proletariat, prin transformarea proletariatului în clasă dominantă în stat, capabilă să organizeze masele celor ce muncesc în vederea construirii noii orînduiri economice.

I

Ridicat la cel mai înalt nivel și anume la cel al opoziției, antagonismul dintre puterea de stat burghezo-moșierească, pe de o parte, și forța maselor populare în fruntea cărora se afla clasa muncitoare condusă de partidul comunist, forță îndreptată spre doborîrea acestei puteri de stat, pe de altă parte, se manifestă pe toate planurile în perioada de care ne ocupăm: pe cel local, prin organizarea forțelor revoluționare la acest nivel într-o putere populară, cît și pe planul puterii centrale, prin declanșarea unor crize guvernamentale și rezolvarea lor. Exemple pentru a ilustra caracterul general al împotrivirii organelor de stat înțesate de elemente fasciste față de lupta oamenilor muncii pot fi culese în mare număr. Semnificația acestor exemple și a utilizării lor constă în aceea că ele ne explică în mod concret resorturile acțiunii oamenilor muncii îndreptate spre izgonirea elementelor reacționare aflate în componența organelor de stat.

Analiza celor două laturi care formează opoziția existentă în această perioadă — forțele reacționare, constituite în putere de stat și forțele revoluționare în luptă pentru cucerirea acestei puteri are scopul de a reliefa existența și manifestarea activă a puterii de stat reacționare în această perioadă, cu alte cuvinte comportarea activă a uneia din laturile opoziției. Latura principală în cadrul acestei opoziții era însă reprezentată de mișcarea revoluționară a maselor conduse de partid; nu exista în fapt în această perioadă nici un teren de manifestare a celei de a doua laturi — puterea de stat reacționară — în care latura reprezentată de forțele revoluționare să nu i se opună cu șanse de a o înfrînge.

Se impunea, prin urmare, înlăturarea, prin orice mijloc, a elementelor pe care se întemeiau în organele puterii de stat acțiunile burgheziei și moșierimii. La nivel local, a apărut astfel ca o arenă extrem de largă și de importantă de desfășurare a opoziției, *lupta pentru înlocuirea reprezentanților claselor exploatatoare din organele locale ale* puterii de stat prin elementele capabile să asigure o conducere în interesul maselor populare. Conducerile noi alese din rîndul maselor au devenit poziții cîștigate de forțele revoluționare în domeniul organizării puterii lor de stat, marcînd un pas înainte în cucerirea puterii de stat și transformînd teritoriul cuprins de aceste poziții în zone de exercitare a noii puteri de stat a oamenilor muncii.

Această înlocuire a căpătat diverse forme, dar ceea ce le era comun tuturor era faptul că ea nu constituia rezultatul inițiativei unei autorități de stat, ci a maselor organizate. Forma cea mai largă sub care s-a realizat această înlocuire — mai întîi în verigile cele mai de jos și anume în primăriile sătești — era cea a alegerilor comunale. Trebuie să ținem seama că acest tip de alegeri se deosebea, în mod esențial, de obișnuitele «alegeri comunale» prin aceea că nu se făceau sub egida autorităților de stat superioare, ci în condițiile în care autoritatea de stat reacționară se opunea cu rezistență îndîrjită, în scopul împiedicării lor și a menținerii elementelor antonesciene în aceste verigi. Aceste alegeri populare se desfășurau

de obicei, fără o confirmare din partea organelor de stat superioare reacţionare, cu opoziţia activă a organelor imediat superioare, reprezentînd verigile deţinute de puterea de stat burghezo-moşierească. O asemenea situaţie determina o permanentă schimbare a conturului puterii de stat reacţionare, a limitelor existenţei sale, dat fiind că asaltul revoluţionar îi micşora raza de acţiune, pas cu pas. În străduinţa de a zădărnici măsurile populare care smulgeau claselor exploatatoare cele mai importante puncte de sprijin, găsim întru nite laolaltă folosirea tuturor mijloacelor puterii de stat. În pofida atacurilor furibunde şi a manevrelor acestei puteri reacţionare, masele populare reuşesc, însă, să-şi impună voinţa, să înfrîngă în cele din urmă pe plan local această putere, să menţină şi să consolideze poziţiile cucerite, fără a ţine seama de faptul că autoritatea centrală de stat nu aproba şi deci nu confirma aceste rezultate.

Procesul istoric de cucerire a organelor locale ale puterii de stat de către masele populare, petrecut în lunile care au urmat actului de la 23 August 1944, are o importanţă deosebită în legătură cu aprecierea schimbărilor în domeniul puterii de stat. Desfăşurarea acestui proces marchează pe planul local procesul de cucerire a puterii de stat de către forţele revoluţionare, indică treptele şi gradul desăvîrşirii lui, oarecum pe plan teritorial, fiecare primărie sau prefectură cucerită constituind, de fapt, *teritorii smulse de sub controlul autorităţii centrale reacţionare* şi prin aceasta, *o extindere a zonei în care masele populare începeau să exercite puterea de stat*. El indica, în desfăşurarea lui, o anumită repartizare geografică în exercitarea puterii de stat. La începutul lunii februarie, în ceea ce priveşte primăriile unor judeţe deţ pildă, erau instalaţi şi acţionau primari prin voinţa maselor în 45 de comune din judeţul Prahova, în 23 de comune din fostul judeţ Ialomiţa, în 10 comune din fostul judeţ Vlaşca etc. [1]. În 31 oraşe ale ţării treburile locale le conduceau primari fără confirmarea guvernamentală. În ceea ce priveşte prefecturile, la începutul lunii martie 1945, din cele 60 de judeţe ale ţării, în 58 dintre ele erau prefecţi aleşi de popor şi nerecunoscuţi de autoritatea centrală [2]. În aceste judeţe se desfăşura o activitate locală independentă de directivele autorităţii centrale reacţionare.

Această schimbare, petrecută în organele puterii de stat constituie *una din cele mai însemnate laturi ale crizei revoluţionare*, ale desfăşurării ei. Ea contribue la reliefarea naturii revoluţionare a transformărilor ce se petrec, precum şi caracterului revoluţionar al noii puteri de stat în care se constituiau masele populare, conduse de partid, pe măsura victoriilor obţinute. Această schimbare era *rezultatul iniţiativei maselor*, care înlăturau autorităţile locale vechi, luînd ele însele, în mod nemijlocit în mîinile lor aceste organe şi alcătuind ele însele instituţiile noii puteri de stat.

★

Caracterizarea puterii de stat nu poate fi, însă, obţinută prin luarea în considerare exclusiv a organelor locale, deoarece schimbările ce se petrec la acest nivel nu reprezintă un criteriu îndestulător pentru aprecierea caracterului general al puterii de stat. Caracterizarea puterii de stat trebuie să ţină seama în primul rînd de compoziţia şi activitatea organelor centrale guvernamentale. Pentru a urmări schimbările în caracterul de clasă al puterii de stat, va trebui prin urmare, să ne orientăm, în esenţă, după schimbările petrecute pe planul guvernamental, al autorităţii executive centrale. Aceasta, în primul rînd pentru că — aşa cum ne învaţă marxism-leninismul — forţa guvernamentală centrală în statele burgheze constituie obiectivul principal împotriva căruia trebuie să se concentreze atacurile revoluţiei. În urmărirea schimbărilor pe planul guvernamental pot fi, aşadar, urmărite atît lozincile politice generale pe baza cărora se duce lupta, cît şi trecerea propriu-

[1] «*Scînteia*», nr. 128, din 3 februarie 1945.
[2] «*Scînteia*», nr. 258, din iunie 1945.

zisă a puterii de stat din mîinile reacțiunii în mîinile forțelor revoluționare, desfășurarea generală a crizei revoluționare. Pe acest tărîm se desfășura în principal opoziția dintre puterea de stat reacționară și masele populare, conduse de partid. Criza politică generală a fost periodic marcată de diverse crize guvernamentale, încoronarea ei urmînd s-o marcheze ultima criză de guvern, în urma căreia, organele guvernamentale au fost smulse forțelor reacționare.

Tendințele și acțiunile puterii de stat burghezo-moșierești își găseau, într-adevăr, punctul de concentrare în activitatea guvernelor cu majoritate reacționară ce s-au perindat la conducerea țării, între 23 August 1944 și 6 Martie 1945. În zădărnicirea activității guvernamentale reacționare și în înlăturarea de la putere a promotorilor ei s-au manifestat, în modul cel mai expresiv, forța și capacitatea întrunite în această perioadă de mișcarea revoluționară a maselor conduse de partid.

În vederea îndeplinirii acestei sarcini istorice, din inițiativa și sub conducerea partidului a luat naștere un larg front politic, reprezentînd organizațiile de masă ale forțelor participante la mișcarea democratică și revoluționară — Frontul Național Democratic. Ca forță conducătoare și mobilizatoare în F.N.D. se manifesta, prin însăși crearea și acțiunea lui, clasa muncitoare condusă de partid.

F.N.D. și-a asumat, sub conducerea partidului, misiunea de a mobiliza masele pentru smulgerea organelor guvernamentale din mîinile burgheziei și moșierimii, pentru îndeplinirea sarcinilor ce stăteau în față.

În cursul mobilizării maselor, sub lozincile F.N.D., se manifesta puternic unitatea de acțiune muncitoresc-țărănească. Clasa muncitoare, în fruntea F.N.D., stimula și organiza acțiunile revoluționare ale țărănimii muncitoare, îndreptate spre eliberarea de sub jugul moșieresc. La rîndul ei, țărănimea muncitoare participa activ la luptă. Este semnificativ de pildă, faptul că moțiunile în care adunările țărănești consemnau alegerea noilor conduceri comunale, cuprindeau de regulă angajamentul de a sprijini toate acțiunile F.N.D.; este semnificativ, în același timp, faptul că pentru prima dată, masele țărănești luau parte pe scară largă la demonstrațiile de la orașe împotriva guvernării reacționare, înfruntînd teroarea autorităților dușmănoase. Urmarea acțiunilor de masă de la orașe și sate a fost aceea că guvernul reacționar Sănătescu, după ce s-a cramponat la conducere timp de o lună, cît a durat prima criza de guvern, a fost doborît.

În noul guvern întemeiat în mod deschis pe un fundament politic, F.N.D. cucerea poziții îmbunătățite. «Acțiunea aceasta — arăta tovarășul Gheorghiu-Dej în legătură cu succesul obținut — înseamnă . . . un pas important înainte pe calea lărgirii democratice a bazei de guvernare»[1]. Cursul pe care începea să-l ia procesul de cucerire a organelor guvernamentale, caracterizat mai sus de tovarășul Gheorghiu-Dej drept «calea lărgirii democratice a bazei de guvernare», nu însemna, firește, că se atenua treptat caracterul reacționar al guvernelor pe măsura succesiunii lor; dimpotrivă, pe măsură ce forțele democratice cîștigau tot mai mult teren în organele guvernamentale centrale, majoritatea reacționară ce se menținea în guvern în tot acest răstimp, împingea activitatea guvernelor pe un făgaș tot mai reacționar. Acest curs învedera, însă, faptul că cucerirea organelor centrale guvernamentale urma o cale asemănătoare cuceririi organelor locale. Esența și originea acestui curs ce se manifesta în mod corespunzător, atît pe planul autorității centrale, cît și pe planul local, credem că pot fi explicate ținînd seama de faptul că mișcarea revoluționară din țara noastră urma să se constituie în putere de stat nu pe baza formelor ei organizatorice, ci în cadrul organelor existente ale puterii de stat, prin cucerirea acestor organe. Progresele obținute în lărgirea democratică a bazei de guvernare existente reprezentau în aceste con-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*. Ed. de stat pentru literatură, 1955, ed. a IV-a, p. 29.

diţii victorii însemnate, paşi înainte în reducerea zonei pe care se exercita activitatea guvernamentală reacţionară. Aceste victorii nu reprezentau însă — aşa cum am văzut — lichidarea totală a puterii de stat reacţionare şi nici schimbarea caracterului general al activităţii guvernamentale. Trebuie să ţinem seama că în cadrul guvernelor cu majoritatea reacţionară, în care se înfruntau ascuţit interese politice opuse, caracterul general al activităţii era consecinţa raporturilor în repartizarea portofoliilor şi din această cauză, atît timp cît aceste raporturi dezvăluiau existenţa unei majorităţi guvernamentale reacţionare,conţinutul general al exercitării puterii de stat era cel imprimat de activitatea acestei majorităţi.

Acţiunilor guvernamentale reacţionare, masele populare, conduse de partid, le opuneau, însă, linia satisfacerii revoluţionare a intereselor lor, luptînd în vederea organizării efortului de război, democratizării ţării, eliberării ţărănimii de sub jugul moşieresc. Această situaţie lărgea şi adîncea neîntrerupt ruptura dintre activitatea guvernamentală şi masele populare, împingea înainte lupta pentru doborîrea guvernului reacţionar.

Guvernul reacţionar în frunte cu Rădescu, s-a constituit în condiţiile în care acţiunea revoluţionară a maselor sporise considerabil în amploare şi hotărîre pe seama pierderilor suferite de reacţiune în poziţiile ei. Lupta în jurul acestui guvern a reprezentat în aceste împrejurări ascuţirea maximă a conflictului revoluţionar, arena maximei încleştări a forţelor. Pentru traducerea în viaţă a programului său antipopular, guvernul Rădescu a recurs la folosirea organelor de reprimare, într-o măsură sporită, potrivit accentuării neputinţei politice şi a şubrezeniei lui.

Entuziasmului cu care masele au răspuns chemărilor partidului de a lărgi mişcarea de cucerire a primăriilor şi prefecturilor şi de a trece la efectuarea revoluţionară a transformărilor agrare, guvernul Rădescu îi opune încercarea de a folosi în mod sporit forţele armate, de poliţie şi jandarmerie, cărora le dă ordin să treacă la represiuni masive. Forţe armate sînt trimise de pildă de guvern în fostele judeţe — Craiova, Teleorman [1] etc. — spre a se opune cuceririi prefecturilor de către mase. Iniţiativa revoluţionară paralizează, însă, şi zădărniceşte aceste acţiuni ale puterii de stat burghezo-moşiereşti. Perioada acestei guvernări este perioada în care acţiunea de cucerire a primăriilor şi prefecturilor capătă cea mai înaltă intensitate şi se îndeplineşte în condiţiile celei mai încordate lupte.

În faţa refuzului guvernamental de a legifera reforma agrară, masele ţărăneşti mobilizate de partid intră pe pămînturile moşierilor şi trec la *înfăptuirea reformei agrare* fără a exista vreo lege. Folosirea acestei metode este o ilustrare elocventă a stării de criză revoluţionară, deoarece ea reprezenta utilizarea unei forme de luptă care nu ţine seama de autorităţi şi lege, care sfărîmă legalitatea veche şi stabileşte o nouă ordine de lucruri. Reforma agrară a însemnat *îndeplinirea principalei sarcini a desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice*. Înfăptuită cu sprijinul de masă al clasei mucitoare condusă de partid, reforma agrară a reprezentat, totodată, condiţia fundamentală a făuririi alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare sub conducerea clasei muncitoare. Cimentarea acestei forţe sociale constituia indiciul cel mai important al faptului că soarta bătăliei pentru putere era pecetluită. Larga desfăşurare a forţelor revoluţionare obligă guvernul Rădescu să dea pe faţă pregătirile sale pentru o lovitură de stat bazată pe forţa armată. Cu o asemenea lovitură, clasele exploatatoare, inspirate de imperialiştii străini, tindeau să iasă din criza de regim prin lichidarea regimului democratic şi restaurarea regimului dictatorial fascist, la adăpostul căruia să fie reprimată mişcarea muncitorească şi nimicită forţa organizată a maselor conduse de partid. Sînt cunoscute în acest sens evenimentele din 24 februarie 1945.

În comunicatul dat, Consiliul F.N.D. cere, în numele maselor, plecarea imediată a guvernului Rădescu. Concentrarea de forţe mobilizatoare de mase crescută vertiginos exprimă che-

[1] « *Scînteia* », nr. 146, din 22 februarie 1945.

zăşia îndeplinirii acestei cerinţe populare şi aruncă peste bord guvernul Rădescu. Rezultatul luptei a fost acela că la 6 Martie 1945 a venit la putere un guvern de concentrare democratică în care clasa muncitoare avea rolul conducător. « În lupta împotriva reacţiunii coalizate — arată tovarăşul Gheorghiu-Dej — forţele populare au ieşit victorioase şi au instaurat un guvern democratic, având drept temelie politică alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, sub hegemonia proletariatului »[1].

O analiză a desfăşurării acţiunilor antipopulare ale guvernelor cu majoritate reacţionară şi a luptei împotriva lor implică luarea în consideraţie a condiţiilor internaţionale în care a avut loc. În acest fel, acţiunile cercurilor reacţionare din Romînia apar ca o prelungire a acţiunilor cercurilor imperialiste internaţionale, desfăşurate în condiţiile de creştere a forţelor democratice din toate ţările. Iar zădărnicirea manevrelor cercurilor reacţionare din Romînia a însemnat o puternică lovitură dată complotului imperialist care urmărea anularea independenţei obţinute prin eliberarea ţării şi readucerea acesteia în sclavia dinainte de război. Tăişul antiimperialist a pătruns astfel prin întreaga luptă a mişcării revoluţionare din ţara noastră îndreptată spre cucerirea puterii de stat.

Venirea la putere a guvernului de la 6 Martie a fost *urmarea directă a voinţei şi acţiunii revoluţionare a maselor*. Modul de formare a guvernelor cu majoritate reacţionară — şi anume *din iniţiativa* factorilor constituţionali reacţionari investitori de putere — trăda menţinerea caracterului lor reacţionar. Originea revoluţionară a guvernului instaurat la 6 Martie se oglindea, printre altele, în faptul că el a venit la putere chemat nu de rege ci de masele populare. Împotriva dorinţei monarhiei, guvernul democratic a fost instalat ca rezultat al acestei presiuni. După cum noile organe ale puterii de stat erau învestite cu putere de către masele populare, în adunările lor, guvernul democratic instaurat la 6 Martie a fost învestit cu putere sub presiunea forţei şi acţiunii nemijlocite a maselor populare conduse de partid.

Am urmărit în cele de mai sus desfăşurarea crizei revoluţionare în ţara noastră între 23 August 1944 şi 6 Martie 1945 pe planurile ce au condus la cucerirea puteri de stat de către clasa muncitoare, în frunte cu partidul ei. Venirea la putere a unui guvern democratic cu rolul conducător al clasei muncitoare, adus în fruntea ţării prin voinţa maselor populare, a pus capăt rupturii dintre autoritatea guvernamentală cu linia antipopulară pe care o imprima organelor aflate în subordine şi masele populare care luptau împotriva ei. Instaurarea acestui guvern a marcat astfel *sfîrşitul crizei revoluţionare*. « *Masele populare de la oraşe şi sate* — se arată în Raportul de activitate al C.C. al P.M.R., prezentat de tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al II-lea al partidului — *au hotărît soarta bătăliei pentru putere, instaurînd la 6 Martie 1945, puterea democrat-populară* »[2].

II

Ce a asigurat oare, din punctul de vedere al forţei, succesul tuturor acţiunilor de mai sus ale maselor populare conduse de partid, îndreptate împotriva unei puteri care avea la dispoziţie redutabilele mijloace de luptă proprii unei autorităţi de stat ? Alungarea de la putere a claselor exploatatoare din Romînia şi cucerirea puterii de stat şi-a găsit o chezăşie în faptul că în cursul crizei revoluţionare a acţionat în cel mai înalt grad o viguroasă putere revoluţionară pentru făurirea căreia a luptat neobosit partidul

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare rostită la adunarea festivă pentru sărbătorirea celei de a 11-a aniversări a eliberării Romîniei*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 8.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-a al partidului*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1956,, p. 24.

în tot timpul existenţei sale. „Sub conducerea partidului comunist — se arată în Raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului — cele mai largi mase populare au luat cu asalt prefecturile, preturile, primăriile, punînd în fruntea acestora oameni aleşi de popor; au zădărnicit măsurile cu caracter reacţionar ale organelor de stat burghezo-moşiereşti şi au tradus în viaţă importante măsuri politice şi economice cu caracter democratic" [1].

Desfăşurarea crizei revoluţionare în ţara noastră a demonstrat însemnătatea îndeplinirii indicaţiei leniniste, cu privire la „organizarea, organizarea şi iar organizarea" forţei revoluţionare a maselor, fără de a cărei acţiune puterea de stat nu „cade", nici în epoca de criză.

Pe temeiul influenţei şi autorităţii obţinute prin acţiunile sale de luptă în sînul maselor largi, partidul a trecut la organizarea revoluţionară a forţelor democratice. Această putere organizată, în mod revoluţionar, în această perioadă în Romînia era menită să îndeplinească, în primul rînd, sarcina cuceririi puterii de stat. Dar, în cursul luptei pentru cucerirea puterii de stat, ea îndeplineşte şi sarcinile etapei revoluţionare. Ceea ce deosebeşte acţiunile acestei puteri revoluţionare, ceea ce e specific şi caracteristic acestor acţiuni este — aşa cum vom vedea în cele ce urmează — faptul că ele sînt îndeplinite mai cu seamă nu prin intermediul unor raporturi de drept, al formelor juridice de manifestare a puterii de stat în domeniul legislaţiei, execuţiei şi justiţiei, ci prin intermediul unor *raporturi de fapt*; ele sînt îndeplinite prin intervenţia *directă* şi *neexprimată prin lege* a iniţiativei maselor, cu ajutorul *nemijlocitei* „înstăpîniri", al *forţei revoluţionare* a maselor. In organizarea puterii revoluţionare, partidul s-a călăuzit după indicaţiile leniniste cu privire la formele clasice de organizare a forţei şi acţiunii revoluţionare a maselor în cursul desfăşurării crizei, la căile şi mijloacele de luptă ale oamenilor muncii pentru victoria revoluţiei. Printre acestea, drept mijloace puternice de mobilizare revoluţionară a maselor, erau indicate comitetele de fabrică la oraşe şi comitetele ţărăneşti la sate.

In cursul crizei revoluţionare din iniţiativa partidului, *s-a închegat politic şi organizatoric o viguroasă putere revoluţionară*, cu organe revoluţionare de luptă pentru doborîrea puterii de stat burghezo-moşereşti. *Rolul conducător al partidului* în cuprinsul acestei puteri s-a manifestat prin faptul că făurirea organelor ei revoluţionare şi întreaga lor acţiune a pornit şi s-a desfăşurat la chemarea şi sub conducerea partidului. Indeplinirea cu succes de către partid a sarcinii mobilizării maselor pentru izgonirea cotropitorilor fascişti, sfărîmarea regimului antonescian şi participarea la războiul antihitlerist, i-a adus o creştere uriaşă a prestigiului lui în aceste mase. Rapida întărire prin intrarea în rîndurile lui a mii de muncitori conştienţi şi alţi oameni ai muncii a permis partidului să îndeplinească cu succes rolul de organizator al forţelor democratice şi să ridice mase tot mai largi împotriva guvernării reacţionare.

Organizaţiile de partid care au luat fiinţă în această perioadă la oraşe şi sate mobilizau masele de oameni ai muncii în forme de luptă potrivite diferitelor pături pe care le chemau la acţiune. In sindicate, comitete de

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1956, p. 24.

fabrică, comitete țărănești, etc., organizațiile de partid asigurau, prin intermediul comuniștilor chemați de masă la conducerea acestora, o linie de luptă consecvent revoluționară, luminată de cunoașterea și folosirea învățăturilor marxism-leninismului. Sub steagul partidului au fost atrași la luptă milioane de oameni ai muncii de la orașe și sate.

Însuflețită de avînt revoluționar, clasa muncitoare s-a dovedit a fi la înălțimea misiunii sale istorice, afirmîndu-se în această perioadă drept forță conducătoare a poporului. Unitatea ei de acțiune ale cărei baze au fost puse prin crearea F.U.M., i-a asigurat îndeplinirea rolului de hegemon în sistemul puterii revoluționare, în întreaga luptă îndreptată spre doborîrea puterii de stat burghezo-moșierești. Mobilizînd clasa muncitoare ca forță conducătoare în lupta poporului, partidul pornea de la faptul că forța și menirea ei nu sînt determinate de proporția numerică pe care o reprezintă în ansamblul populației, ci de pozițiile ei de clasă revoluționară, de gradul ei de conștiință, de capacitatea ei înaltă de organizare și luptă ; forța și menirea clasei muncitoare erau determinate de faptul că avea în fruntea ei ca detașament de avantgardă un partid marxist-leninist, care o înarma cu cunoașterea cerințelor dezvoltării sociale și cu cea mai înaltă formă de organizare în lupta de clasă.

Partidul a trecut la organizarea în rîndul clasei muncitoare a unor însemnate *organe de luptă revoluționară* „curele de transmisie" care asigurau exercitarea rolului său conducător în rîndul oamenilor muncii din fabrici și uzine — și anume, *comitetele de fabrică și sindicatele*. Activitatea acestor forme de organizare a clasei muncitoare este proprie și perioadei de dezvoltare evolutivă a mișcării, ea exprimînd și în acele condiții gradul forței și capacității acestei mișcări. Dar în condițiile desfășurării crizei din Romînia, acțiunile ei de luptă capătă un aspect nou, nesocotirea de către ea a ordinei de drept reacționare capătă un caracter general, fiind îndreptată nemijlocit spre cucerirea puterii de stat. Nesocotirea puterii de stat burghezo-moșierești în acțiunile comitetelor de fabrică din perioada crizei din țara noastră se manifesta în forme diferite ; esențiale au fost acele acțiuni prin care opunîndu-se puterii de stat reacționare ce sabota desfascizarea întreprinderilor și ridicarea producției în vederea sprijinirii frontului, comitetele de fabrică înfăptuiau cu de la sine putere scoaterea cadrelor conducătoare fasciste din întreprinderi, acțiuni de control și organizare a producției în vederea sporirii ei etc.

Organizarea generală a clasei muncitoare se evidențiază în reînființarea sindicatelor și în creșterea necontenită a inițiativei și capacității lor de luptă. În primele trei săptămîni de existență, Comisia de Organizare a Sindicatelor Unite a întemeiat 14 sindicate în Capitală, dintre care numai cel metalurgist număra 35000 membrii, precum și numeroase sindicate în Valea Prahovei, Galați, Constanța etc.[1]. La o lună de existență, sindicatele cuprindeau ca o forță organizată 150.000 muncitori[2]. La sfîrșitul anului 1944, aceste sindicate numărau peste 400.000 membrii[3], pentru ca la deschiderea Congresului de Constituire a C.G.M., la sfîrșitul lunii ianuarie, ele să cuprindă peste 700 000 membri[4]. Clasa muncitoare se mani-

[1] « *Scînteia* », nr. 6, din 26 septembrie 1944.
[2] « *Scînteia* », nr. 13, din 30 septembrie 1944.
[3] « *Scînteia* », nr. 99, din 1 ianuarie 1945.
[4] « *Scînteia* », nr. 125, din 31 ianuarie 1945.

festa astfel şi prin nivelul ei înalt de organizare ca forţă conducătoare în sistemul puterii revoluţionare.

Organizarea revoluţionară a găsit un larg teren de desfăşurare la sate, unde, animate de spirit democratic şi revoluţionar, masele ţărăneşti îşi însuşeau lozincile partidului şi treceau sub conducerea lui la acţiuni organizate de luptă. Mobilizată de muncitorii trimişi de partid la sate, masa ţărănească alunga de la conducerea comunelor pe vechii primari, alegînd şi instalînd noi comitete comunale. Aceste fapte se încadrau, cum am văzut, pe linia cuceririi de poziţii în organele puterii de stat şi reprezentau tot atîtea succese în această direcţie. Ele constituiau, însă, rezultatul unei lupte revoluţionare, pentru succesul căreia se cereau făurite *organe revoluţionare de luptă*. Aceste organe revoluţionare, din sistemul general al organelor de luptă care s-au făurit la sate, din iniţiativa partidului, în vederea cuceririi puterii de stat, erau în esenţă de tipul comitetelor revoluţionare ţărăneşti despre care vorbea Lenin, deşi ele au luat diferite denumiri — comitet ţărănesc, comitet sătesc, comitet patriotic etc.; sarcinile lor au fost preluate, apoi, de comitetele organizaţiei de masă a ţărănimii muncitoare „Frontul Plugarilor". Acest tip de organe trebuie deosebit de cel reprezentat de comitetele comunale alese, de organele puterii de stat. Comitetele revoluţionare ţărăneşti erau, în esenţă, organe de luptă împotriva puterii de stat reacţionare. Comitetele comunale, din sînul cărora se alegea de regulă cîte un primar, reprezentau poziţii cucerite în organele puterii de stat.

În articolul „De ce are nevoie ţărănimea. Comitetele ţărăneşti de luptă", publicat în *Scînteia* nr. 2, era indicată în modul următor natura, menirea şi compoziţia acestor organe: „Pentru rezolvarea tuturor problemelor ţărăneşti, este nevoie ca ea (ţărănimea — *M. L.*) să-şi făurească organe de luptă speciale, organe care să-i reprezinte toate interesele. Aceste organe trebuie să mobilizeze şi să conducă ţărănimea la luptă pentru satisfacerea nevoilor ei... Aşa cum comitetele de fabrică reprezintă şi apără interesele tuturor muncitorilor, comitetele ţărăneşti de luptă trebuie să reprezinte şi să apere interesele tuturor ţăranilor, afară de acei care au asuprit, umilit, batjocorit şi jefuit ţărănimea". Reiese, în mod limpede, identitatea dintre aceste comitete şi cele de fabrică de la oraşe, faptul că ele se încadrau împreună în acelaşi sistem, unic, al puterii revoluţionare îndreptată spre cucerirea puterii de stat. Reiese, de asemenea, din cuprinsul acestei caracterizări, faptul că nici comitetele de fabrică şi nici comitetele ţărăneşti nu erau menite să servească drept bază comună de organizare a maselor populare în ansamblul lor, ci urmau să servească drept forme speciale, diferenţiate, de organizare şi luptă. Comitetele de fabrică reprezentau mijloace specifice de luptă în rîndul clasei muncitoare, iar comitetele ţărăneşti reprezentau şi apărau interesele ţărănimii muncitoare.

Activitatea desfăşurată de comitetele ţărăneşti a demonstrat capacitatea lor revoluţionară, faptul că ele pot organiza cu succes masa ţărănimii în lupta pentru cucerirea puterii de stat. Ea a demonstrat, însă, în acelaşi timp, faptul că aceste comitete aparţin organizării unei puteri revoluţionare de luptă împotriva puterii de stat burghezo-moşiereşti, fără a deveni în acelaşi timp instituţii, organe ale noii puteri de stat. Aşa cum am văzut, din iniţiativa lor se instituie şi se aleg, în mod revoluţionar, organele noii puteri de stat, se satisfac în mod revoluţionar revendicările masei

țărănești, fără însă ca ele să desființeze organele puterii de stat — primăriile — și să se substituie acestora.

Pe lîngă aceste organe care cuprindeau principala bază de masă a puterii revoluționare, în sistemul de organizare al acesteia au intrat și alte organe și organizații de masă, care prin activitatea lor au permis antrenarea pe diferite tărîmuri de luptă a unor largi mase cetățenești. Împotriva politicii de asuprire națională și de încălcare a drepturilor minorităților naționale, pe care o duceau cercurile guvernamentale reacționare, partidul a antrenat populația muncitoare din sînul minorităților naționale în lupta comună împotriva puterii de stat burghezo-moșierești. Partidul a trecut la organizarea oamenilor muncii din rîndul minorităților naționale, mobilizînd de pildă „Uniunea Populară Maghiară" la acțiuni importante în sînul oamenilor muncii de naționalitate maghiară.

Un rol important l-au jucat de asemenea organizații de masă ca „Uniunea Patrioților" și „Apărarea Patriotică", în rîndurile cărora militau pături cetățenești, îndeosebi de intelectuali, însuflețite de spirit patriotic și dornice să lupte pentru sprijinirea frontului antihitlerist și consolidarea independenței naționale.

In acțiunea îndreptată împotriva politicii economice a puterii de stat reacționare de încurajare a speculei și haosului în viața economică pe spinarea maselor muncitoare, din sînul maselor s-au format la inițiativa partidului numeroase comitete cetățenești ; într-o serie de cazuri [1], fără a avea o existență recunoscută de puterea de stat burghezo-moșierească, aceste comitete inițiau și îndeplineau importante măsuri, se manifestau ca organe de luptă împotriva speculanților și sabotorilor.

Împotriva puterii burghezo-moșierești care rezerva femeilor un rol înjositor, partidul a antrenat forța reprezentată de femei mobilizînd-o prin intermediul unei organizații în larg acțiuni de masă. Un rol important l-a avut în mobilizarea maselor de tineret împotriva puterii burghezo-moșierești, Uniunea Tineretului Comunist ; creată de partid în rîndul tineretului, această organizație aducea în acțiune entuziasmul tineresc și punea la îndemîna partidului o rezervă trainică de forțe.

Locul central în mobilizarea maselor în cadrul puterii revoluționare l-a deținut „Frontul Național Democratic" — front care reunea, sub conducerea partidului, toate organizațiile de masă de mai sus, dîndu-le o unitate pe baza unei platforme comune de acțiune. Sub lozincile cuprinse în platforma de acțiune a F.N.D. erau atrase cele mai largi mase în uriașe demonstrații împotriva guvernelor reacționare și a organelor lor, iar prin intermediul organelor locale ale F.N.D. erau aduse la îndeplinire sarcinile pe care partidul le ridica în fața oamenilor muncii. F.N.D. a oferit platforma comună pentru închegarea unei uniuni de luptă democratice și revoluționare a muncitorilor și țăranilor, cărora li se alăturau intelectuali și pături ale micii burghezii ; frontul larg democratic cuprindea de asemenea și o parte a burgheziei. Unind, sub conducerea partidului, organizațiile și concentrînd acțiunea acestora împotriva puterii de stat burghezo-moșierești, F.N.D. exprima inițiativa revoluționară a maselor, punea la îndemîna maselor un mijloc de acțiune împotriva acestei puteri de stat. Frontul Național Democratic se manifesta ca o formă potrivită în organi-

[1] « *Scînteia* », nr. 103, din 9 ianuarie 1945.

zarea puterii revoluţionare, ca organ revoluţionar de luptă împotriva puterii de stat a claselor exploatatoare. Mobilizînd mase largi în lupta pentru doborîrea guvernelor cu majoritatea reacţionară, F.N.D. nu acţiona, însă, în vederea învestirii organelor sale centrale cu funcţiile organelor centrale de stat, pe calea lichidării acestora din urmă.

În caracterizarea instrumentelor puterii revoluţionare, nu putem să ignorăm faptul că acestei puteri îi venea în sprijin şi o forţă înarmată care îi determina o însemnată creştere a eficacităţii.

Ne referim mai întîi la existenţa şi acţiunile gărzilor muncitoreşti patriotice care, după cum se ştie, înarmate şi organizate de partid, au fost acelea care la 23 August 1944 au arestat căpeteniile guvernului fascist; ele au trecut, apoi, împreună cu unităţile armatei, la dezarmarea trupelor germano-fasciste, la ocuparea instituţiilor publice aflate în mîinile fasciştilor dintr-o serie de localităţi, la apărarea fabricilor şi uzinelor. Aceste acţiuni desfăşurate de gărzile muncitoreşti şi patriotice, în jurul zilei de 23 August, reprezentau, în esenţă, o parte integrantă a acţiunii mişcării revoluţionare din ţara noastră pe un tărîm extrem de important în acele condiţii, şi anume cel al cuceririi independenţei naţionale, al eliberării Romîniei din lanţurile imperialiştilor străini. Acţunile acestor formaţiuni înarmate se înscriau prin urmare în esenţa lor pe linia îndeplinirii sarcinilor antifasciste, antiimperialiste, ale puterii revoluţionare. Aceste formaţiuni reprezentau o forţă organizată pe baze militare a maselor în lupta de eliberare naţională, forţă cu un caracter îndeosebi patriotic şi antifascist.

Alături de puterea revoluţionară se manifestau ca un sprijin activ al ei masele de bază ale armatei. Trecerea muncitorilor şi ţăranilor îmbrăcaţi în haine militare de partea forţelor revoluţionare, fraternizarea lor cu aceste forţe şi neîndeplinirea de către ei a ordinelor reacţionare, este o atitudine caracteristică maselor de bază ale armatei, în perioada crizei revoluţionare, cînd se înfruntă mişcarea maselor populare cu puterea de stat a claselor dominante. O asemenea atitudine a fost caracteristică şi în ce priveşte armata din ţara noastră. Fără a da ascultare elementelor din rîndul cadrelor conducătoare reacţionare care se străduiau să împingă orbeşte trupele din subordine în acţiuni represive, masele de bază ale armatei s-au alăturat hotărît mişcării maselor populare.

Acest proces specific crizei revoluţionare ce se petrecea în armată, de clarificare politică a maselor ei de bază şi de alăturare a lor la lupta revoluţionară, era intensificat şi accentuat în ţara noastră datorită anumitor condiţii istorice concrete. Transformată de guvernul antonescian într-un instrument al ţelurilor hitleriştilor în războiul lor criminal, armata era pătrunsă de o adîncă nemulţumire împotriva acestui guvern şi a cotropitorilor hitlerişti. Datorită acestui fapt, insurecţia populară s-a împletit în ţara noastră cu acţiunea forţelor patriotice din armată, iniţiată de partid, în vederea răsturnării dictaturii fasciste şi ieşirii Romîniei din războiul hitlerist. Drept urmare, armata romînă a întors armele împotriva trupelor hitleriste chiar din prima zi a răsturnării dictaturii fasciste, începînd să dea alături de armata sovietică lovituri zdrobitoare forţelor hitleriste şi atrăgîndu-şi în felul acesta dragostea şi încrederea poporului. Participarea ei eroică la lupta pentru zdrobirea definitivă a hitlerismului era sprijinită cu toate forţele de masele populare conduse de partid, în timp ce majoritatea guvernamentală reacţionară, aflată în slujba complotului imperialist,

o submina pe toate căile. Aceste condiții, în care forțele revoluționare stimulau avîntul și hotărîrea de luptă a trupelor pe front peste capul puterii de stat reacționare, a determinat atragerea maselor principale ale armatei pentru cauza forțelor populare și a îngreunat, în schimb, considerabil, utilizarea lor în scopuri contrarevoluționare.

Este, prin urmare, limpede că în sistemul forțelor revoluționare și alături de aceste forțe participau în mod activ și însemnate forțe armate.

Potrivit etapei în care se afla mișcarea revoluționară, lupta maselor populare conduse de partid urma să ducă și a dus la făurirea unui regim de stat, reprezentînd un gen de dictatură revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii. Începutul acestei dictaturi sub aspectul organizării și eficacității ei revoluționare ar putea fi, însă, într-un sens urmărit înainte de constituirea ei în putere de stat, și anume pe tărîmul raportului de forțe, în organizarea revoluționară a maselor conduse de partid. Referindu-se la „formula" dictaturii revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii, Lenin arată că ea „prevede numai *un raport între clase,* și nu o *instituție politică concretă* care să realizeze acest raport" [1]. Or, criteriul în definirea raportului de forță între clase în perioada crizei ce înainta spre victoria forțelor revoluționare nu mai putea fi dat — cum am văzut — de faptul deținerii puterii de stat, deoarece puterea de stat era paralizată și împinsă în neputința de a acționa cu succes ; acest raport se oglindea în organizarea nemijlocită a forțelor de clasă și în capacitatea lor de acțiune.

În această perioadă, cînd forțele revoluționare nu s-au constituit în putere de stat, această dictatură se manifestă prin existența unor elemente esențiale ale mecanismului ei, prin acțiunea unor asemenea pîrghii ca mișcarea sindicală, a F. P., a F.N.D. etc., prin exercitarea, în cuprinsul acestui mecanism, a rolului de hegemon al clasei muncitoare condusă de partid. În legătură cu aceasta, în *Raportul de activitate al C. C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului* se arată că asemenea forțe ce se ridicau împotriva puterii burghezo-moșierești — cum erau Frontul Național Democrat, gărzile patriotice, comitetele sindicale, comitetele țărănești — constituiau încă în perioada 23 August — 6 Martie elementele noii puteri democrat-populare, embrionul noii puteri revoluționare [2]. Această organizare revoluționară nu se ridica însă pînă la nivelul constituirii ei în putere de stat. În perioada crizei revoluționare, dictatura proletariatului și, țărănimii începea să se manifeste prin intermediul mecanismului puterii revoluționare, sub aspectul de instrument al înfăptuirii revoluției, de conținut esențial al revoluției, prin care devin realitate revoluția cu succesele ei, sub aspectul de organ și sprijin cel mai important al revoluției.

Raporturile de forță nu erau așadar date de criteriul deținerii puterii de stat. Dar nu putem ignora cu nici un preț faptul că indiciul și scopul politic al săvîrșirii revoluției este nu constituirea puterii analizate mai sus, ci cucerirea, prin intermediul acesteia, a puterii de stat.

*

[1] V. I. Lenin, *Opere.* Ed. pentru literatură politică, 1954, vol. 24, p. 26.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1956, p. 23—24.

Am analizat mai sus modul în care s-au organizat şi au acţionat masele populare conduse de partid în vederea cuceririi puterii de stat.

Amploarea sarcinilor îndeplinite de puterea revoluţionară a maselor populare din ţara noastră, în cursul luptei pentru smulgerea puterii de stat din mîinile burgheziei şi moşierimii, a demonstrat capacitatea acestei puteri, capacitatea organizării maselor.

Importanţa deosebită a acestei puteri organizate în Romînia între 23 August 1944 şi 6 Martie 1945, constă mai cu seamă în faptul că prin ea se exprima în mod nemijlocit raportul de forţe între clase, prin ea se realiza direct, pe baza iniţiativei nemijlocite, cerinţele şi sarcinile revoluţionare. Organele acestei puteri revoluţionare reprezentau centre organizate ale voinţei maselor, ale acţiunii acestor mase. Manifestarea acestei puteri, era prin urmare de cea mai mare însemnătate, dat fiind că fără închegarea şi participarea ei activă nu era posibilă doborirea puterii de stat reacţionare. Dar nu poate fi identificată această putere cu ceea ce reprezintă puterea de stat. Lenin avertiza în repetate rînduri împotriva eventualei confundări a noţiunii puterii de stat cu noţiunea de putere în general, sau chiar cu cea a puterii bazată pe constrîngere, subliniind că deşi o caracteristică esenţială a puterii de stat este caracterul ei coercitiv, nu orice putere bazată pe constrîngere este putere de stat. Clasicii marxism-leninismului au arătat că puterea de stat reprezintă o *anumită* organizare a forţei unei clase pentru asuprirea altei clase, organizare a cărei particularitate specifică constă îndeosebi în capacitatea de a sili pe cei supuşi, prin intermediul legii şi al unui aparat special de constrîngere, să asculte de voinţa de clasă a statului. Puterea de stat se manifestă prin anumite forme juridice şi anume legislaţia, conducerea de stat şi justiţia. Ea reprezintă prin urmare o anumită organizare a dominaţiei unei clase în societate, organizarea conducerii populaţiei de către această clasă cu ajutorul unor metode specifice. Statul constituie o anumită organizare a puterii de constrîngere a claselor dominante din societate, iar această organizare oglindeşte o forţă nemijlocită de clasă şi se bazează pe o putere de fapt, fără a se identifica însă cu această forţă, cu această putere. Prin existenţa statului, raporturile de fapt ale forţei dominante se transformă în raporturi de drept, care atrag, atunci cînd nu sînt respectate, sancţiuni prevăzute de legi.

Stabilind în fapt noi raporturi de lucruri, noi raporturi de forţă, revoluţia populară din ţara noastră nu se opreşte, însă, aici, ci continuă prin transformarea acestor noi raporturi de fapt în noi raporturi de drept. Învăţătura marxist-leninistă cu privire la raportul dintre revoluţie şi stat are ca o piatră unghiulară teza cu privire la necesitatea folosirii puterii de stat de către proletariatul victorios, cu privire la cucerirea, prin intermediul forţei revoluţionare de masă, a puterii din mîinile claselor exploatatoare. Înlocuirea vechii maşini de stat a claselor exploatatoare nu are drept scop lichidarea puterii de stat în general, ci dimpotrivă, crearea posibilităţii de folosire ulterioară a puterii de stat de către proletariat, în vederea îndeplinirii sarcinilor sale istorice. Învăţînd forţele revoluţionare din Rusia să treacă în cursul crizei la o organizare şi acţiuni cît mai înalte, Lenin desfăşura totodată o luptă înverşunată împotriva duşmanilor mişcării revoluţionare care calificau chemarea aceasta la organizare şi acţiune ca fiind îndreptată spre înlocuirea statului prin domnia anarhiei.

Lenin arăta că anarhism înseamnează renunţarea la folosirea ulterioară a puterii de stat, în timp ce, această chemare nu urmărea desfiinţarea puterii de stat ca atare, ci trecerea revoluţionară a puterii de stat din mîinile reacţiunii în mîinile forţelor revoluţionare. În acţiunea lor, străină de manifestări anarhiste, forţele revoluţionare se întemeiau pe un drept care era generat de cerinţele obiective ale dezvoltării sociale, care impunea cucerirea de către forţele revoluţionare a puterii de stat şi folosirea ei pentru satisfacerea acestor cerinţe obiective.

A confunda în cursul revoluţiei puterea revoluţionară a maselor îndreptată spre doborîrea puterii de stat a claselor exploatatoare, capacitatea de a obţine atingerea obiectivelor revoluţionare, a confunda prin urmare această putere cu o putere de stat, înseamnă a identifica izvorul puterii de stat a proletariatului, care constă în iniţiativa revoluţionară directă a maselor populare de jos şi peste tot locul, cu însăşi puterea de stat, cu o anumită organizare a acestei iniţiative, cu expresia pe un anumit plan statal, a forţei revoluţionare nemijlocite a maselor.

Criza revoluţionară din ţara noastră dintre 23 August 1944 şi 6 Martie 1945 a demonstrat, în desfăşurarea ei, într-un mod de necontestat, prin conţinutul transformărilor petrecute, deosebirea de natură dintre puterea revoluţionară a maselor ce se manifesta în bătălia pentru puterea de stat şi puterea lor de stat: ea a demonstrat că activitatea eficientă a maselor în această perioadă nu poate fi confundată cu însăşi puterea lor de stat. Într-adevăr, am putut urmări, pe diferite planuri, capacitatea dovedită de masele populare conduse de partid în acţiunile urmărind doborîrea claselor exploatatoare de la putere. Această capacitate a maselor organizate poate fi fără îndoială, caracterizată ca o putere populară. Dar dacă între o asemenea putere ce se manifesta în asaltul revoluţionar şi puterea de stat ar exista o identitate, ar rezulta de aici că organele puterii maselor, ale puterii revoluţionare, să se manifeste sau să se transforme în mod automat, în organe ale noii puteri de stat; ar urma că aceste organe trebuie să devină, în mod inevitabil, baza permanentă şi unică a noii puteri de stat. Desfăşurarea crizei revoluţionare în ţara noastră a dovedit însă că această manifestare sau transformare nu este nici automată, nici inevitabilă. În legătură cu aceasta, trebuie să ţinem seama de faptul că în ţara noastră, lupta organelor revoluţionare ale maselor împotriva puterii de stat burghezo-moşiereşti urmărea nu desfiinţarea ca atare a organelor acestei puteri de stat, nu constituirea organelor revoluţionare în organe ale puterii de stat, ci cucerirea organelor puterii de stat burghezo-moşiereşti. Organe ale luptei revoluţionare cum au fost comitetele locale F.N.D., comitetele ţărăneşti etc., luptau — cum am văzut — pentru smulgerea primăriilor, prefecturilor etc. din mîinile claselor exploatatoare şi folosirea lor ca organe ale noii puteri de stat. Ele nu urmăreau, însă, învestirea lor cu drepturile unor organe ale puterii de stat, cu drepturile acestor primării, prefecturi etc.

Oglindind iniţiativa nemijlocită a maselor şi prin aceasta, izvorul viitoarei puteri de stat, organele revoluţionare erau acelea care învesteau cu putere organele noii puteri de stat, — primării, prefecturi etc. — fără ca ele însele să devină organe ale puterii de stat. Trebuie să mai ţinem seama prin urmare că pe măsura cuceririi de către mase a organelor puterii de stat — primării, prefecturi etc. — organele revoluţionare înde-

plineau în continuare sarcinile revoluţionare, pe linie de stat, prin folosirea acestor organe cucerite. Atunci cînd puterea de stat burghezo-moşierească a fost doborîtă şi cînd s-a instaurat un guvern în care clasa muncitoare deţinea rolul conducător, organele revoluţionare nu au devenit baza politică a noii puteri de stat. Unele din ele au continuat să rămînă organe revoluţionare şi să exprime prin aceasta existenţa în continuare a izvorului puterii revoluţionare a maselor, care îşi avea însă de data aceasta făurită o putere de stat — de pildă organele F.N.D., comitetele de fabrică etc.; altele au devenit pentru o anumită perioadă organe speciale, învestite cu putere prin lege de către organele puterii de stat — cum a fost de pildă cazul comitetelor ţărăneşti de reformă agrară.

Nu ne ocupăm aici de analiza formei de stat a puterii populare în ţara noastră imediat după doborîrea regimului burghezo-moşieresc, de modul în care această formă a permis îndeplinirea cu succes a sarcinilor etapei revoluţionare. Notăm aici numai un fapt de natură a întări cerinţa de a se distinge organizarea maselor din Romînia în cursul doborîrii puterii reacţionare de organizarea lor în putere de stat. Este vorba de faptul că rămînerea organelor revoluţionare în aceste limite, fără a deveni organe ale viitoarei forme de stat, a atras după sine o anumită limitare în capacitatea organelor noii puteri de stat de a antrena masele în acţiunile cerute de mişcarea revoluţionară. Menţinerea organelor vechii puteri de stat a atras după sine de pildă şi menţinerea anumitor principii din vechea organizare a acestora, cum ar fi de pildă menţinerea principiului de numire şi confirmare a organelor de stat locale de către autoritatea centrală guvernamentală, menţinerea un anumit timp a unui principiu din organizarea judecătorească cum este cel al inamovibilităţii judecătorului etc.

Organe capabile să îndeplinească cerinţele luptei împotriva puterii reacţionare şi să devină, totodată, organele noii puteri de stat, au fost create în cursul luptei pentru doborîrea puterii de stat ţariste de către geniul revoluţionar al maselor muncitoare din Rusia. Forme de organizare gata pregătite, în stare să sfărîme puterea de stat ţaristă şi să servească ca prototip puterii de stat proletare, organizaţiile cele mai largi şi mai revoluţionare ale maselor, pe care le reprezentau sovietele, au devenit după Revoluţia din Octombrie *baza permanentă şi unică* a întregii puteri de stat. Concentrînd în mîinile lor, ca instituţii reprezentative ale oamenilor muncii, întreaga putere de stat, constituind baza politică a statului sovietic, sovietele reprezintă cea mai înaltă formă a democraţiei, înaltul model al democraţiei noastre populare.

Studiul adîncit al formelor de organizare pe care le-a folosit partidul în mobilizarea maselor populare pentru cucerirea puterii ridică numeroase probleme teoretice ce sînt încă insuficient analizate, cum ar fi de pildă particularităţile apariţiei şi manifestării lor, capacitatea acestor forme, condiţiile care au determinat soarta lor specifică. Din analiza locului specific al unor forme de organizare cum au fost comitetele de fabrică şi cele ţărăneşti, comitetele F.N.D. etc., ar putea rezulta că în determinarea acestor împrejurări specifice, un rol însemnat l-a avut printre altele faptul că aceste forme de organizare nu s-au ivit spontan pe scară largă de masă şi ca organe unice care să întrunească în mod organizatoric masele largi populare în ansamblul lor; ele au apărut din iniţiativa partidului, cu spri-

jinul de jos al maselor, ca mijloace menite, în esență, să mobilizeze organizatoric diferite pături ale celor ce muncesc, și subordonate formei supreme reprezentată de partid. Fără îndoială, însă, rezolvarea unor probleme cum ar fi cea a reliefării cauzelor ce au împiedicat formele organizării populare de luptă pentru cucerirea puterii să devină totodată formele de organizare ale puterii de stat populare, impune un studiu aprofundat al perioadei sub aspect economic, istoric, juridic etc.

Din întreaga analiză de mai sus se desprinde concluzia că perioada dintre 23 August 1944 și 6 Martie 1945 a reprezentat în țara noastră perioada cuceririi puterii de stat de către forța revoluționară a maselor în frunte cu clasa muncitoare condusă de partid. În cursul acestei perioade, puterea revoluționară a maselor s-a constituit în putere de stat, zona de exercitare a noii puteri de stat lărgindu-se neîntrerupt atît la centru — procesul cuceririi unor poziții tot mai numeroase în guvern de către reprezentanții forțelor revoluționare, proces încoronat prin doborîrea ultimului guvern cu majoritate reacționară — cît și la nivel local — cucerirea unor poziții tot mai numeroase în sistemul organelor locale ale puterii de stat. 6 Martie a reprezentat încununarea acestui proces general, guvernul cu rol conducător al clasei muncitoare exprimînd organizarea centralizată a forței revoluționare într-un regim de stat popular. Această victorie reprezintă prin urmare *efectul* puterii revoluționare a maselor și *punctul de plecare* al noului regim cucerit.

În lumina acestor lucruri, putem pe deplin înțelege caracterizarea perioadei dintre 23 August 1944 și 6 Martie 1945 făcută de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej :

„În această vreme, partidul era în minoritate în guvern, dar această „minoritate" din guvern se sprijinea pe forța partidului în plină dezvoltare, pe clasa muncitoare, pe masele largi ale țărănimii sărace și mijlocașe. *Puterii deținute de guvernul* cu o majoritate reacționară i se opunea *puterea maselor populare, conduse de partid*" [1] (sublinierea noastră — *M. L.*).

*

Perioada dintre 23 August — 6 Martie din lupta pentru cucerirea puterii de stat de către clasa muncitoare în țara noastră a îmbogățit practica revoluționară a mișcării muncitorești internaționale, aducînd în patrimonul ei unul din modurile concrete în care, în condițiile făurite în urma celui de al doilea război mondial, forțele revoluționare au luat cu asalt și au doborît puterea de stat a claselor exploatatoare.

Necesitatea generalizării marxist-leniniste a experienței acestei lupte revoluționare a poporului impune studierea mai departe și tot mai adîncită, sub aspectele sale bogate, a clocotitoarei perioade din istoria țării noastre pe care o reprezintă perioada cuceririi puterii. Cercetarea profundă a acestei perioade sub aspectul ei filozofic poate fi îndeplinită numai prin întemeierea ei pe bogate cercetări istorice, economice, juridice etc., cercetări a căror lipsă sau număr redus se mai face încă simțită în țara noastră.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, ed. a IV-a, p. 389.

Rezultatul victorios al luptei poporului nostru pentru înlăturarea de la putere a capitaliştilor şi moşierilor — făurirea regimului democrat-popular — reprezintă cea mai însemnată cucerire a oamenilor muncii din ţara noastră. Prin smulgerea puterii politice din mîinile claselor exploatatoare, poporul nostru şi-a hotărît pentru totdeauna chestiunea regimului de stat într-un mod potrivit voinţei şi intereselor sale. Această cucerire istorică stă la baza tuturor realizărilor obţinute de poporul muncitor sub conducerea partidului pe drumul făuririi unei orînduiri noi, socialiste, în ţara noastră.

РЕВОЛЮЦИОННЫЙ КРИЗИС В РУМЫНИИ В ПЕРИОД 23 АВГУСТА 1944 ГОДА — 6 МАРТА 1945 ГОДА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В первой части исследования автор рассматривает изменения, происшедшие в результате народного восстания 23 августа 1944 года, подчеркивая, что эти изменения определяют вступление Румынии в период революционного кризиса, кризиса политической власти; при этом рассматриваемые изменения не означают еще перехода политической власти из рук одного класса в руки другого.

Дальше проанализировано и исторически иллюстрировано развертывание этого революционного кризиса: на местах — изгнание реакционных элементов из органов местной государственной власти и организация революционных сил в народную власть; в центре — свержение правительств с реакционным большинством и захват народными массами центральных правительственных органов.

Одна глава настоящей работы посвящена анализу революционной власти народных масс, чьи действия обеспечили в ходе кризиса завоевание государственной власти. В этом анализе автор особо подчеркивает содержание, своеобразную природу и призвание этой власти.

В конце исследования автор указывает, что период с 23 августа 1944 года по 6 марта 1945 года нужно рассматривать как период завоевания государственной власти революционными силами во главе с руководимым партией рабочим классом, как период, в течение которого революционная власть народных масс превратилась в государственную власть.

Приход к власти 6 марта 1945 года демократического правительства, в котором руководящая роль принадлежит рабочему классу, представляет собой конец революционного кризиса и установление народно-демократического режима, и является следствием революционного давления масс, руководимых партией, и началом нового государственного режима.

LA CRISE POLITIQUE EN ROUMANIE ENTRE LE 23 AOÛT 1944 ET LE 6 MARS 1945

(RÉSUMÉ)

La première partie de l'étude a trait aux changements survenus en Roumanie par suite de l'insurrection populaire du 23 Août 1944. L'Auteur montre que ces changements marquent le commencement de l'étape de crise révolutionnaire, de crise de régime, sans toutefois signifier la transition du pouvoir d'État des mains d'une classe aux mains d'une autre.

Ensuite, l'Auteur analyse et illustre par des faits historiques le déroulement de la crise révolutionnaire : sur le plan local, exclusion des éléments réactionnaires du sein des organismes locaux du pouvoir d'État et organisation des forces révolutionnaires, au sein de ces mêmes organismes, en un pouvoir populaire ; sur le plan du pouvoir central, renversement des gouvernements à majorité réactionnaire et conquête de l'appareil central de gouvernement.

Un autre chapitre du travail est consacré à l'analyse du pouvoir révolutionnaire des masses, dont l'action a assuré la conquête du pouvoir d'État au cours de la crise. La composition, la nature spécifique et la mission de ce pouvoir sont particulièrement soulignées au cours de cette analyse.

L'Auteur aboutit à la conclusion que la période entre le 23 Août 1944 et le 6 Mars 1945 doit être consiedrée comme une période de conquête du pouvoi d'Etat par les forces révolutionnaires, la classe ouvrière dirigée par le Parti, période au cours de laquelle le pouvoir révolutionnaire des ma sses s'est constitué en pouvoir d'Etat.

L'rrivée au pouvoir — le 6 Mars 1945 — d'un gouvernement démoc atique, où le rôle dirigeant revenait à la classe ouvrière, marque la fin de la crise révolutionnaire et l'nstauration du régime démocratique-popula re, constituant *l'effet* du pouvoir populaire des masses dirigées par le Part et le *point de départ* du nouveau régime d'état.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 1, 1956

CRITICA FEUDALISMULUI ŞI PROBLEMA NAŢIONALĂ ÎN OPERA LUI G. BARIŢ *

DE

RADU PANTAZI

În rîndurile cărturarilor înaintaţi, legaţi de popor, din secolul al XIX-lea din ţara noastră, un loc de seamă îl ocupă G. Bariţ (1812—1893). În lumina învăţăturii lui Lenin, care subliniază că „trezirea maselor din somnul lor feudal, lupta lor împotriva oricărei asupriri naţionale, pentru suveranitatea poporului este progresistă“ [1], figura lui G. Bariţ, care a luptat împotriva asupririi feudale şi a celei naţionale, ne apare ca figura unui gînditor progresist.

Istoricii burghezi au trecut sub tăcere sau, de cele mai multe ori, au denaturat ideile progresiste ale gînditorilor din trecutul ţării noastre, iar în ce priveşte poziţia gînditorilor transilvăneni, patriotismul lor a fost denaturat în sens naţionalist, fiind golit de conţinutul lui democratic, progresist. Demascînd interpretările reacţionare, şovine, în legătură cu gînditorii din Transilvania, tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej subliniază: „Despărţirea patriotismului de conţinutul lui democratic constituie o grosolană falsificare istorică în slujba intereselor reacţiunii, falsificare care a fost împinsă la limită extremă de aşa-zisa ideologie a fascismului de pretutindeni“ [2].

În cazul lui G. Bariţ, au fost ignorate aproape complet critica feudalismului, făcută de Bariţ, lupta lui împotriva şovinismului, ca şi însemnate idei despre dezvoltarea societăţii, despre cultură etc. Chiar cînd s-au ocupat de scrierile cărturarului ardelean, istoricii burghezi au ascuns conţinutul progresist al operei sale. I. Lupaş, de exemplu, vorbind despre Bariţ, nu pomeneşte nici un cuvînt despre lupta acestuia împotriva asupririi feudale sau despre repetatele lui apeluri la înfrăţirea dintre poporul romîn şi cel maghiar.

*

G. Bariţ a desfăşurat o intensă şi îndelungată activitate pe tărîm politic, publicistic, istoric, şcolar şi economic. În studiile, articolele şi lucrările

* Fragment din lucrarea *Ideile social-politice ale lui G. Bariţ.*

[1] V. I. Lenin, *Opere.* Ed. P.M.R., 1950, vol. 20, p. 19.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare ţinută pe Cîmpia Libertăţii la Blaj* la 15 mai 1946, „*Scînteia*“, 1946, nr. 526 (18 mai), p. 3, col. 4.

publicate, el a luat atitudine în toate problemele privitoare la poporul romîn din Transilvania în întreg secolul al XIX-lea. În scrierile lui Bariţ, se întîlnesc idei înaintate, remarcîndu-se în mod deosebit critica feudalismului, concepţia sa asupra istoriei, ideile despre cultură şi educaţie, ca şi poziţia sa înaintată în problema naţională. În cele ce urmează, ne vom opri asupra a două aspecte principale din opera gînditorului ardelean: critica feudalismului şi problema naţională. Acestea erau de fapt principalele probleme ale vieţii sociale şi politice din *întreaga perioadă* în care a activat Bariţ, perioadă în care relaţiile capitaliste cîştigau tot mai mult teren în dauna celor feudale, perioadă în care burghezia romînească (împinsă pe planul al doilea în statul multinaţional habsburgic) dorea să-şi întărească poziţiile economice şi tindea să cucerească puterea politică, perioadă în care poporul romîn era supus unei crunte asupriri feudale şi naţionale în Transilvania aflată sub ocupaţia imperiului habsburgic.

Cu toate că G. Bariţ era legat de burghezia romînească (a fost director şi coproprietar al fabricii de hîrtie din Zărneşti-Braşov), totuşi în scrierile sale sînt apărate interesele întregului popor romîn din Transilvania în lupta împotriva feudalismului şi a asupririi naţionale. În lucrarea sa *La ce moştenire renunţăm,* Lenin lămureşte cum trebuie înţeleasă noţiunea de „burghez" în anumite condiţii. „Acest cuvînt — scrie Lenin — se înţelege deseori extrem de greşit, îngust, antiistoric, legîndu-se de el *(fără să se facă distincţie între epocile istorice)* o apărare egoistă a intereselor unei minorităţi. Nu trebuie să uităm că atunci cînd au scris iluminiştii din secolul al XVIII-lea (pe care opinia unanim recunoscută îi încadrează în categoria conducătorilor burgheziei), atunci cînd au scris iluminiştii din perioada 1850—1870, *toate* problemele sociale se rezumau la lupta împotriva iobăgiei şi a rămăşiţelor ei. Noile relaţii social-economice (capitaliste — *R.P.*) şi contradicţiile acestora mai erau încă pe vremea aceea într-o stare embrionară. De aceea ideologii burgheziei nu dădeau dovadă atunci de nici un fel de egoism; dimpotrivă, atît în Occident cît şi în Rusia ei credeau în mod sincer în fericirea generală şi o doreau în mod sincer şi într-adevăr nu vedeau (în parte şi nici nu puteau încă să vadă) contradicţiile orînduirii care lua naştere din orînduirea iobagă" [1]. Se poate afirma că Bariţ n-a fost preocupat de „o apărare egoistă a intereselor unei minorităţi", ci de soarta *tuturor* romînilor din Ardeal (în marea majoritate ţărani) şi că prin poziţia luată, prin ideile susţinute, a servit atît luptei de eliberare socială a poporului romîn (în sensul luptei împotriva feudalismului) cît — mai ales — luptei pentru eliberarea naţională.

CRITICA FEUDALISMULUI

Considerînd feudalismul ca un moment în evoluţia istorică (în sensul apariţiei lui după sclavagism), Bariţ releva scindarea socială accentuată de această nouă orînduire: „Feudalismul spori de o parte numărul claselor de proprietari, de alta a supuşilor lipsiţi de oricare proprietate; păreţii despărţitori pe veacuri înainte se traseră între aşa numiţii nobiles, ingenui, liberti et servi" [2]. Trebuie subliniat aici că Bariţ — spre deosebire de ilumi-

[1] V. I. Lenin, *Opere.* Ed. P.M.R., 1951, vol. 2, p. 499—500.

[2] *« Foaia pentru minte, inimă şi literatură »*, 1846, nr. 34, p. 269.

niştii occidentali — nu idealiza de loc lumea antică („lumea antică nici că-şi putea imagina existenţa, gloria şi prosperitatea fără sclavi“ [1]) considerînd însă că „...iobăgia e pată mai neagră decît sclavia anticilor“ [2].

Importantă este ideea lui Bariţ că baza raporturilor din orînduirea feudală o constituie raportul dintre feudal şi iobag. „Eu unul cred aşa — scrie el — că anume în ţările agricole precum este şi Ungaria cu ţările anexe, din toate raporturile claselor între sineşi acela ce a domnit şi în parte încă tot mai domneşte este cel dintre clasele *privilegiate sau* aşa-numite aristocratice şi dintre milioanele poporaţiunilor rurali sau aşa-numiţii iobagi“ [3]. Din aceste raporturi dintre feudal şi iobag derivă dobîndirea dreptului de proprietate asupra pămîntului. Bariţ a atras în mod deosebit atenţia asupra însemnătăţii deţinerii proprietăţii asupra pămîntului, sublinind că nobilul — avînd proprietate — poate obliga pe iobag să lucreze pentru dînsul ; pentru acest motiv, clasa stăpînitoare a avut grijă ca printr-o serie de legi să interzică dobîndirea proprietăţii de pămînt de către alţi oameni decît nobilii : „Legile pozitive ale acestei ţări mai ales de la 1514 încoace nu permiteau omului nenobilitat a-şi cîştiga proprietate de pămînt“ [4].

Bariţ a dezvăluit exploatarea la care era supusă ţărănimea, ridicîndu-se cu tărie împotriva nobililor, stăpîni absoluţi ai Transilvaniei. „Pînă la 1848 — arată Bariţ — au fost şi pîinea şi cuţitul în mîna d-lor de pămînt ; ei au avut în curţile lor tribunalele patrimoniale, ei s-au aflat în toate dregătoriile politice şi judiţiare din comitate şi scaune... ; pe scaunele de onoare, în tabla regească, în gubern, la cancelaria curţii au şezut mai tot din domnii de pămînt ; iar în casa legislativă a ţării din 328 membri cel puţin 290 au fost proprietari mari, mijlocii şi cîţiva ciocoi tot de-ai lor. Ştiinţa, voinţa şi poterea au fost numai în favoarea proprietarilor ; din contra în partea ţăranilor au fost neştiinţa, lipsa totală de o voie liberă, iar poterea paralizată cu totul prin cel mai cumplit arbitragiu, prin nuiele, corbaciu, alun, temniţă, furci, ţeapă, despoieturi şi împilături de persoană şi avere...“ [5], situaţie care se menţine aproape neschimbată — constată pe bună dreptate Bariţ — şi după 1848.

Relaţiile feudale, în afară de faptul că duc la stăpînirea absolută a unei minorităţi exploatatoare, constituie o frînă puternică în calea progresului societăţii. Criticînd cu putere discursul unui politician, care acuza ţărănimea că n-a înaintat pe calea progresului, Bariţ întreabă cu indignare : „Care progres ? De unde şi cînd progres pentru ţăranii noştri ? Sub jugul feudalismului, al iobăgiei, sub băţul de alun, sub corbaciul epistaţilor, în temniţele trufaşilor grandi şi seniori progresul nu avea nici un înţeles, acela era chiar şi pentru ai lor un vis, una fantomă“ [6]. Şi, în altă parte, referindu-se la dezvoltarea social-economică în general : „Pînă la an 1848 eram pătruns, că pe cît va mai ţine sclavia feudală în ţară, împrejurările noastre economice nu pot spera nici un fel de îndreptare şi cu atît mai puţin înaintare“ [7].

---

[1] « *Observatorul* », 1880, nr. 100, p. 400.
[2] « *Foaia pentru minte,* . . . », 1846, nr. 34, p. 270.
[3] « *Transilvania* », 1884, nr. 9—10, p. 66.
[4] « *Observatorul* », 1880, nr. 42, p. 165.
[5] « *Gazeta Transilvaniei* », 1864, nr. 52, p. 211.
[6] « *Transilvania* », 1873, nr. 13, p. 149
[7] « *Gazeta Transilvaniei* », 1853, nr. 45, p. 172.

Bariț a văzut în mod just că asuprirea feudală cădea în Ardeal cel mai greu asupra populației romînești, în majoritate formată din țărani: „...romînul la robotele domnești, romînul la clădirea și repararea drumurilor, romînul la cărarea furajului ostășesc și iarăși romînul cu funia în spate la miliție“ [1], scrie Bariț, redînd o situație reală din preajma anului 1848.

Trebuie remarcat că — arătînd situația precară a țărănimii romîne — Bariț și-a dat seama că în aceeași măsură a fost exploatată țărănimea maghiară de către aristocrație, care nu ținea seama de naționalitatea celui asuprit și că nicidecum poporul maghiar nu e vinovat de situația grea a poporului romîn, ci sistemul feudal. „Dacă se va fi aflînd cineva — subliniază Bariț — care pentru legislațiunea cruntă din trecut să învinuie pe poporul, pe națiunea maghiară genetică, acela în adevăr ar pecătui. Din 5 2/4 milioane de maghiari curați ai Ungariei și ai Transilvaniei nici un milion au fost liberi și semiliberi, adică nobili și orășeni, iarăși preste 4 1/2 milioane au fost totdeauna sclavi, adică iobagi întru înțelesul legilor lui Verbőczy „rusticus praeter mercedem laboris nihil habet“, iobagi lipsiți de drepturile omenești în tocma ca și iobagii slovaci, ruteni, serbi, romîni etc. Știm noi foarte bine, că domnia națiunii maghiare ca națiune concretă a fost o minciună politică, ca și alte mai multe minciuni politice,... iar adevărul a fost că domnia era pre lîngă [2] o aristocrație adunată și conchegată din toate popoarele și semințiile, precum aceasta se poate adeveri în modul cel mai învederat, pre lîngă o aristocrație, căreia încă din zilele Corvinilor... nu-i mai păsa nimic, necum de națiune, dar nici de patrie, ci-i păsa numai de viață îmbuibată, de pîntece și desfrînări“ [3]. Tocmai înțelegerea acestui fapt l-a făcut pe Bariț — în opoziție cu ideologii burghezi de mai tîrziu — nu numai să nu cadă în șovinism, dar să-și exprime simpatia pentru poporul maghiar.

Bariț a susținut cu tărie necesitatea desființării iobăgiei fără nici o despăgubire, considerînd acest lucru pe deplin întemeiat [4]. Bariț înfierează actul nedrept al dietei Transilvaniei, care a desființat iobăgia însă cu despăgubiri enorme. Totodată, el se simte obligat să pună în lumină faptul că desființarea iobăgiei nu se datorește nicidecum „bunăvoinței“ aristocrației, ci luptei maselor populare, ajunsă la un punct culminant în anul revoluționar 1848. „Negăm însă — răspunde Bariț publiciștilor aflați în slujba aristocrației — și vom nega totdeauna ajutați și răzimați pe cele mai învederate fapte istorice, cum că clasele privilegiate din așa numitele țări ale coroanei ungurești ar fi sacrificat vechea constituțiune de bună voie. Nu de bună voie, ci numai de frica celor mai cumplite pericule îndreptate asupra persoanelor și averilor lor s-a întîmplat aceasta, în urmarea cutreierătoarelor și sîngeroaselor catastrofe din Paris, Münich, Viena, Berlin, etc., care au prorupt între 22 Faur și 15 Martie 1848“ [5]; iată de ce nimeni „...nu voiește a mulțămi dietelor din 1848 pentru nici una din așa numitele concesiuni, cu care se laudă și avîntă partizanii acelora“ [6].

[1] « *Gazeta de Transilvania* », 1848, nr. 89, p. 366.
[2] În mîna unei.
[3] « *Gazeta Transilvaniei* », 1863, nr. 71—2, p. 284.
[4] *Ibidem*, 1861, nr. 60, p. 255.
[5] « *Gazeta Transilvaniei* », 1864, nr. 17, p. 66
[6] *Ibidem*.

Bariţ n-a dezvăluit numai situaţia grea a ţărănimii în orînduirea feudală, ci el a văzut şi mizeria la care orînduirea capitalistă condamnă masele muncitoare. În 1848, referindu-se la situaţia „clasei lucrătorilor" din Franţa, el scria : „Istoria lor este cam aşa. Atît mai înainte cît şi mai cu deosebire după 1830, subt guvernul lui Ludovic Filip, care favoră f. tare pe speculanţi şi capitalişti, crezînd că aceştia ar fi singuri razimul tronului, miile şi milioanele se grămădiseră la puţini, care apoi ridicînd feluri de fabrici cu maşinării ce făceau de prisos lucrarea mîinilor omeneşti, nu numai deteră drumul mai multor mii de lucrători săraci, nu numai micşorară după placul lor despotic simbrioarele oamenilor cîţi le mai trebuia, nu numai îi schimba pe zi şi săptămînă încît bietul muncitor era pururea în pericol de a rămînea în uliţă muritor de foame ; ci prin neauzitul spor al maşinilor era în stare de a lucra într-o zi cît ar lucra un ţeh [1] sau o corporaţiune de ale noastre într-o săptămînă, prin care preţurile manufacturilor ieşite de la meseriaşii familişti se apăsară atît de mult, încît sume de meseriaşi neputînd suferi concurenţa cu fabricile, scăzură la clasa cerşetorilor" [2]. Iar în altă parte, analizînd situaţia creată în Franţa prin desfiinţarea iobăgiei de către revoluţia de la 1789, Bariţ sublinia : „După ştergerea iobăgiei, proprietarii cei mari şi capitaliştii de milioane au rămas tot bogaţi, din contra sătenii împărţind moşioarele lor la fii şi nepoţi, aceştia în curs de 50 ani iarăşi rămăseră la sapă de lemn ; apoi fireşte, prea fireşte — deveniră din nou iobagi, fireşte sub altă titulă. Meseriaşii sărmani nu mai putură concurge cu capitalistul, care făcîndu-şi fabrică, de ex. toarce în ea cu 5.000 fuse, pe cînd acesta (meseriaşul — *R.P.*) lucră numai cu mîinile sale. Pe această cale se înmulţiră milioane de proletari vieţuitori din mînă pînă în gură" [3].

Cu putere a demascat de asemenea Bariţ capitalismul colonial, care duce la pauperizarea şi degenerarea popoarelor subjugate. Relatînd cauzele foametei şi bolilor care bîntuia în Bengalia (regiune în India), Bariţ arată că sărăcia poporului de aici, superstiţiile care întunecau mintea oamenilor, erau comune mai tuturor popoarelor Asiei ; în Bengal însă „au venit anglii cu rapacitatea lor cunoscută, şi ocupînd mulţime de teritoriu, l-au dat spre cultivare de opium (afion) ; pe locuitori i-au supus la taxe şi alte impozite foarte grele, iar dacă n-au putut plăti i-au expropriat ; în fine copleşind ţara cu fabricate din Anglia, în cîţiva ani au omorît vechea şi intensa industrie a bengalilor" [4]. Urmarea : foamete, mizerie, boli (printre care cea mai îngrozitoare, holera). Şi astfel : „De la 1817 şi pînă în 1866 a mai fost în Bengalia de repetite ori foamete înfricoşată, iar în urma ei a prorupt holera, care omoară fără alegere, pe pămînteni şi pe colonişti, trece preste mări şi ţări anunţînd lumei consecinţele despotismului insulanilor britani" [5].

Bariţ considera că prin dărîmarea feudalismului se va putea ajunge la o bunăstare generală prin faptul că fiecare ţăran îşi va putea avea proprietatea lui individuală, iar industria (aflată tot în proprietate particulară) va putea lua un mare avînt. El n-a văzut şi n-a putut să vadă, datorită

[1] Atelier feudal.
[2] « *Gazeta de Transilvania* », 1848, nr. 23, p. 94.
[3] « *Foaia pentru minte . . .* », 1851, nr. 48, p. 370.
[4] « *Transilvania* », 1872, nr. 17, p. 196.
[5] *Ibidem*, p.196—197.

legării sale de burghezie, că şi în Transilvania relaţiile capitaliste duc la scindarea tot mai accentuată a societăţii în exploataţi şi exploatatori, la asuprirea tot mai intensă a maselor muncitoare. Considerînd just că feudalii au nevoie de existenţa a cît mai mulţi oameni lipsiţi de pămînt, pe care să-i poată obliga astfel să le muncească moşiile, Bariţ credea că numai prin dobîndirea proprietăţii particulare şi menţinerea ei se poate asigura o bună stare generală. În acest sens, el respinge ideea desfiinţării proprietăţii private, care este baza exploatării, socotind că feudalii sînt cei care au interes să desfiinţeze proprietatea privată.

Nici în ceea ce priveşte mijlocul de lichidare a feudalismului, Bariţ nu depăşeşte limitele de clasă, rămînînd pe poziţiile iluminismului şi democratismului burghez. Dacă în preajma anului 1848, el se apropie de o concepţie revoluţionară, îndemnînd la distrugerea feudalismului, aceasta e ceva fugar, întrucît predominantă în concepţia sa este ideea schimbării situaţiei existente prin schimbarea legilor, prin ridicarea materială şi culturală a poporului. Revoluţiile erau considerate de Bariţ „catastrofe", „salturi periculoase", care trebuie să fie evitate.

PROBLEMA NAŢIONALĂ

G. Bariţ a fost un adversar neîmpăcat al asupririi naţionale sub care gemea poporul romîn în imperiul habsburgic (fie că era vorba despre maghiarizarea sau germanizarea numelor de familie, de tendinţa de a înlătura limba romînă din şcoli, biserici, de persecuţiile împotriva preseï romîneşti, de iobagii — în majoritate romîni — care trudeau pe moşiile nobililor feudali). Referindu-se la încercările de deznaţionalizare a poporului romîn, el scria: „Curat şi răspicat ni s-a zis la diverse epoce, iar mai de aproape: crima cea mai mare şi mai nesuferită a romînilor este că ei se nasc romîni şi rămîn romîni, nu vrau nici a se germaniza (1857), nici a se maghiariza (1848/9, 1867, 1877). Nimicirea noastră naţională o cere sistema domnitoare şi maximele lor de stat" [1]. Dezvăluind aceste tendinţe, Bariţ considera însă imposibilă distrugerea naţiunii romîne. În articolul *Supremaţia,* scris în 1875, el arată cauzele care fac imposibilă „nulificarea" poporului romîn. O primă cauză este rezistenţa opusă de acest popor tuturor încercărilor de distrugere: „după seculi întregi de opresiune, după perderi enorme de sînge şi avere tot şi-a conservat existenţa sa naţională" [2]. O altă cauză, demnă de remarcat şi puternic subliniată de Bariţ, este lupta comună a popoarelor din imperiul habsburgic, ca şi din întreaga Europă, împotriva asupririi naţionale: „Lupta pentru existenţa naţională în care se află poporul romînesc este lui comună cu mai multe alte popoare, care au început a pricepe şi a cunoaşte că acea luptă este şi trebuie să fie solidară, chiar fără coînţelegere prealabilă" [3]. În sfîrşit, o altă cauză — cea mai importantă după părerea lui Bariţ şi preţioasă în zilele noastre, cînd popoarele din ţările coloniale şi dependente luptă pentru libertate şi independenţa naţională — este „...poterea ideilor, pe care de aci înainte nu mai este

[1] «*Observatorul*», 1878, nr. 59, p. 1.
[2] «*Gazeta Transilvaniei*», 1875, nr. 87, p. 1.
[3] *Ibidem.*

nimeni în stare de a le suprima şi omorî, căci pentru ele nu există nici un obstacul pe lume" [1].

În lupta sa pentru susţinerea drepturilor naţionale ale poporului romîn, ca şi toţi luptătorii progresişti din această perioadă, Bariţ a acordat o deosebită atenţie limbii, considerată de el ca principala trăsătură caracteristică a naţionalităţii. „Limba însă e mai cu deosebire pe care este întemeiată naţionalitatea" [2], scrie el. Bariţ a susţinut necesitatea folosirii limbii romîne în şcoală, în biserică, în administraţie şi în toate problemele privind poporul romîn. În acest sens, lupta sa neîntreruptă pentru întrebuinţarea limbii romîne, încrederea pe care o avea în posibilităţile de exprimare a limbii noastre, capătă o valoare deosebită, în opoziţie cu încercările făcute în principate în acel timp de înlocuire a limbii romîne cu limba franceză în predarea ştiinţelor (Bariţ s-a ridicat cu hotărîre împotriva acestei tendinţe [3]). Dîndu-şi seama că încercările de interzicere a limbii romîne constituie unul din numeroasele aspecte ale asupririi naţionale la care era supusă populaţia romînească din Ardeal, Bariţ a apărat cu tărie limba romînă, subliniind că „vrăjmaşii limbii romîneşti sînt totodată vrăjmaşi ai culturii şi ai progresului naţiunii romîneşti" [4]. Motivînd necesitatea numărului mare de articole publicate în *Gazeta Transilvaniei* şi apoi *Observatorul* pentru apărarea limbii romîne, Bariţ scria: „...facem aceasta în vederea [5] propagandei fanatice care se continuă în zilele noastre cu o intensitate extraordinară, spre a ni se extermina limba nu numai din viaţa publică ci şi din şcoli, din biserici, din familii..." [6].

Reliefînd lupta lui Bariţ împotriva asupririi naţionale, este necesar să arătăm care a fost atitudinea sa faţă de Austria, ceea ce ne va ajuta să înţelegem şi mai bine că atacurile sale înverşunate împotriva maghiarizării şi germanizării reprezintă de fapt un aspect al luptei împotriva jugului habsburgic. Dacă direct Bariţ n-a putut să protesteze împotriva stăpînirii austriace habsburgice, ori de cîte ori a avut ocazia, el a demascat tendinţa de expansiune a imperiului habsburgic, asuprirea exercitată în imperiu asupra altor popoare. Astfel, în timpul războiului de independenţă a Romîniei din 1877, Bariţ găseşte prilejul de a demasca atitudinea duşmănoasă a imperiului austriac faţă de Ţările Romîne. „Este cunoscut de toată lumea europeană — arată Bariţ — că precum în conferinţele de la Viena din 1853/4 şi 1855, apoi în congresul de la Paris de la 1856, şi în conferinţa tot de la Paris 1858, Austria s-a opus din toate puterile nu numai la neutralizarea, dar chiar şi la asigurarea autonomiei principatelor romîneşti, aşa şi la conferinţa de deunăzi în cointelegere secretă cu Poarta otomană au aflat pretexte a nu se vorbi despre neutralitate" [7]. Sînt nenumărate textele din scrierile lui Bariţ în care el vorbeşte cu simpatie despre lupta popoarelor din Bosnia şi Herţegovina împotriva jugului habsburgic. Este deosebit de interesant în această privinţă comentariul făcut de Bariţ în legătură cu intervenţia trupelor habsburgice în anul 1878 în aceste ţări şi rezis-

[1] *Ibidem.*
[2] « *Foaia pentru minte, . . .* », 1840, nr. 25, p. 195.
[3] *Vezi* « *Foaia pentru minte, . . .* », 1842, nr. 25, p. 199.
[4] « *Observatorul* », 1882, nr. 14, p. 55.
[5] În sensul: avînd în vedere.
[6] « *Observatorul* », 1878, nr. 34, p. 1.
[7] « *Gazeta Transilvaniei* », 1877, nr. 30, p. 1.

tenţa opusă invadatorilor de către locuitori indiferent de religia lor, — lucru important întrucît, înainte de invazie, luptele religioase între creştini şi mahomedani atinseseră un punct culminant. Citäm din articolul scris cu acest prilej de publicistul ardelean, articol ilustrativ pentru gîndirea şi poziţia lui Bariţ în această problemă : „A fost enigmă (această rezistenţă a populaţiei — *R.P.*) pentru toţi cîţi nu cunoşteau pînă la ce grad au ajuns acele popoare la conştiinţa *lor naţională* şi în ce măsură e dezvoltat la ele sentimentul patriotismului". „Vă cunoaştem din moşi strămoşi (se adresau locuitorii către invadatori — *R.P.*) ; respingem libertatea voastră pe care ne-o aduceţi pe simceaua sabiei ; căci cu aceea voiţi să ne luaţi *patria* noastră, limba, naţionalitatea, religiunea". Aşa dară bosniacii de ambele confesiuni, plini de neagră neîncredere, se unirä pe *terenul patriotismului comun* şi chiar al naţionalităţii comune, căci sîrbi sînt şi unii şi alţii... Pe noi aici ne îndoapă ziarele ministeriale cu istorii despre fanatismul religios al bosniacilor. Nu negăm că există şi acela ; dară nu fanatismul *religios* a putut întruni pe mahomedani şi creştini în aceleaşi companii şi batalioane, căci acela e de natură ca mai vîrtos să dezbine. Iată că ei s-au unit contra monarhiei, conduşi de alte sentimente şi interese cu totul deosebite".

„Iar învăţătura noastră de acilea — conchide cu multă justeţe Bariţ, situat pe o poziţe înaintată — (este) că astăzi nici un popor nu voieşte libertate individuală, *fără patrie şi fără existenţă naţională*" [1].

Din aceleaşi motive, Bariţ a aprobat cu căldură lupta poporului ceh împotriva germanizării, similară cu cea a poporului romîn împotriva maghiarizării, ambele îndreptate împotriva aceleiaşi stăpîniri habsburgice. Pentru Bariţ, asuprirea naţională la care erau supuse popoarele în imperiul habsburgic constituia una din cele mai grave crime care trebuie pedepsită ca atare. „Legile penale — scria Bariţ, referindu-se la încercările de exterminare a popoarelor — dictează pedepse aspre contra ucigaşilor de persoane singuratice ; pentru atentatele comise contra persoanelor *colective*, contra popoarelor, naţionalităţilor, să nu se afle nici o lege pedepsitoare ?" [2].

În ce priveşte poziţia lui Bariţ faţă de casa de Austria, faţă de monarhii habsburgi, ea este contradictorie. Deşi se mai lasă ainăgit de iluzia unui împărat „bun" (lucru caracteristic de altfel mai tuturor intelectualilor romîni din această perioadă), a unui împărat în felul lui Traian, Adrian, Antoniu, Marc Aureliu, Iosif al II-lea [3], totuşi putem afirma că Bariţ ajunge să-şi dea seama de faptul că împăratul nu reprezintă altceva decît vîrful „cumplitei piramide" asupritoare. Astfel, în 1875 referindu-se la atacurile publiciştilor romîni împotriva maghiarizării, Bariţ scria : „Ei înjură mereu pe maghiari, ca şi ţiganul pe solgabirău, de care se temea mai tare ca de împărat, pentru că acela (solgabirăul — *R.P.)* îl bătuse, iar nu cel (adică împăratul — *R.P.*) ce poruncea la jupînul solgabirău" [4]. Trebuie remarcat că Bariţ a făcut distincţie între poporul austriac şi stăpînitorii săi. În articolul *O privire generală asupra Germaniei*, publicat în 1849, analizînd manevrele diplomatice ale conducătorilor Germaniei, el scria : „Bine să ne

[1] « *Observatorul* », 1878, nr. 63, p. 2.
[2] « *Observatorul* », 1878, nr. 44, p. 1.
[3] Vezi « *Observatorul* », 1879, nr. 11, p. 42—43.
[4] « *Gazeta Transilvaniei* », 1875, nr. 76, p. 1.

însemnăm cînd vorbim aci de Austria şi Prusia, nu înţelegem popoarele care prea puţină parte iau la aceste jocuri diplomatice, ci numai dinastiile cu respectivele lor guverne de astăzi" [1].

Susţinerea luptei pentru independenţa naţională a popoarelor (se pot cita, de pildă, numeroase texte ale lui Bariţ despre lupta poporului irlandez împotriva „trufaşilor lorzi ai Angliei") în general, şi a poporului romîn, în special, l-a dus pe Bariţ la înţelegerea justă a rolului Rusiei în dobîndirea independenţei naţionale a Romîniei. Trebuie subliniat cu putere acest lucru, întrucît istoricii burghezi din ţara noastră — voind să dea un accent şovin operei gînditorilor din trecut — vorbeau despre aşa-zisa tendinţă antirusă a acestora cu scopul de a justifica antisovietismul burgheziei din ţara noastră. Este bine cunoscută în acest sens prezentarea denaturată a ideilor lui Bălcescu, care a fost ostil ţarismului, nu însă poporului rus. În scrierile lui Bariţ se remarcă de asemenea o atitudine ostilă ţarismului, pe care Bariţ l-a considerat drept unul din cele mai odioase sisteme sociale şi de stat, prevăzîndu-i totodată sfîrşitul inevitabil [2]. În acelaşi timp, Bariţ a susţinut ideea extrem de importantă că interesele Rusiei ca stat au coincis cu cele ale poporului romîn şi ale popoarelor din Balcani în lupta de eliberare naţională [3]. Analizînd lupta poporului romîn împotriva jugului otoman şi subliniind necesitatea unor aliaţi în această luptă, pe care Romînia nu i-a găsit în ţările apusene, cum s-ar fi aşteptat mulţi, ci în Rusia, Bariţ scria: „Aci premitem din capul locului că mai ales de la Petru cel Mare încoace interesele proprii ale Rusiei concordă de minune cu interesul de conservare al naţiunii romîne" [4].

Luptînd cu îndîrjire pentru apărarea poporului romîn, Bariţ nu a căzut niciodată în şovinism. El a înţeles, după cum am văzut, că jugul feudalismului apăsa în aceeaşi măsură pe ţăranii romîni şi maghiari, a înţeles că ura ţăranilor romîni împotriva „maghiarilor" are o cauză profund socială, iobagii nutrind o ură adîncă împotriva nobilimii. „Iobagul ca iobag — atrage atenţia Bariţ— nu ura pe maghiar pe care încă-l vedea robotind lîngă sine * ci ura pe nemeşii proprietari..." [5]. Pornind de la această teză a asupririi comune care a apăsat asupra popoarelor romîn şi maghiar ca şi asupra celui sas şi secui, Bariţ doreşte fierbinte pieirea urei între naţiuni. Într-un discurs rostit la Braşov în 1861, el îşi exprimă deschis această poziţie înaintată, mai ales dacă ţinem seama de aţiţările la ură şovină care luaseră o amploare mare după înfrîngerea revoluţiei din 1848: „Încît pentru consolidarea fraternităţii între noi şi naţiunile sorori, eu neg în faţa cerului şi a oamenilor că ar exista vreo ură între naţiuni. Ura, urgia şi frecări

---

[1] « *Gazeta Transilvaniei* », 1849, nr. 22, p. 83.

[2] Vezi « *Observatorul* », 1879, nr. 28, p. 111—112.

[3] În articolul *Rusia şi Romînia* (« *Gazeta Transilvaniei* », nr. 47, 49, 50, din 1877), Bariţ face o amplă analiză a relaţiilor romîno-ruse, începînd de la D. Cantemir, scoţînd în evidenţă îmbunătăţirea situaţiei Principatelor pe măsura victoriilor Rusiei asupra Turciei, subliniind în special tratatul de la Adrianopole din 1829 şi introducerea Regulamentului Organic, care cu toate părţile lui rele — reprezenta o constituţie « de mii de ori mai bună decît anarhia sau decît despotismul brutal » (nr. 49, p. 11). Tot aici Bariţ remarcă activitatea generalului Kisseleff.

[4] « Observatorul », 1878, nr. 28, p. 1.

* Nota lui Bariţ: « Tocma şi episcopul romîn avea două sate maghiaro-romîne, 1 saso-romîn ş.a. Aşa şi alţi mari mulţi proprietari ».

[5] « *Gazeta de Transilvania* », 1848, nr. 46, p. 190.

nu există între naţiuni, ci între coterii şi oligarhii şi clase privilegiate. De exemplu poporul unguresc a avut aceeaşi soartă cu noi, asemenea şi secuii, iar poporului săsesc încă nu i-a fost aşternutul pe perini de trandafiri. Mai zic odată, să distingem între naţiuni şi coterii că între naţiuni se poate instaura uşor fraternitatea. Romînul din partea sa condus de interesul său cel sănătos şi nestricat de o cultură falsă, îşi are scris pe flamură : solidaritatea naţională, libertatea constituţională, scăparea de absolutism, de anarhie şi ohlocraţie [1], combaterea terorismului, ori de unde ar veni acesta şi frăţească conlucrare cu naţiunile frăţiene spre fericirea patriei" [2]. În această privinţă, Bariţ este pe aceeaşi poziţie cu Timotei Cipariu care — luptînd pentru drepturile poporului romîn — nu înceta să proclame necesitatea respectului pentru celelalte naţiuni conlocuitoare. Cît de puternic contrastează aceste idei înaintate ale cărturarilor noştri progresişti cu şovinismul claselor exploatatoare din ţara noastră, care fiind, chipurile, păstrătoare ale „tradiţiilor strămoşeşti", aţîţau, în numele acestor tradiţii, la ură între popoare (în Transilvania împotriva poporului maghiar în special) cu scopul de a abate masele muncitoare de la lupta de clasă comună.

Bariţ a demascat cu putere şovinismul feroce al claselor exploatatoare din Ungaria, îndemnînd naţiunea mghiară ca „...pe bărbaţii lor de stat îmbătaţi de cea mai vană trufie naţională să-i arunce pentru totdeauna şi să nu-i mai sufere a irita şi înverşuna pe un popor în contra altuia" [3]. Bariţ nu şi-a dat însă seama că şi în rîndurile populaţiei romîneşti se aflau asemenea aţîţători la ură. Totuşi, el a avut grijă să atragă în mod deschis atenţia — lucru remarcabil şi demn de reţinut — asupra necesităţii de a duce lupta nu împotriva poporului maghiar, care purta acelaşi jug ca şi poporul romîn [4], ci împotriva claselor conducătoare din acea vreme. Publicînd în *Observatorul* un articol îndreptat împotriva maghiarizării, Bariţ se simte obligat să facă următoarea notă la afirmaţia autorului că maghiarii vor să deznaţionalizeze pe romîni : „Care maghiari ? Să credeţi d-lor, că propriul popor maghiar nu vede nimic din toate acestea. Ar fi bine cînd ne-am deda în polemiile noastre să nu ne mai adresăm aşa în general către maghiari ca către un popor întreg, ci să avem a face numai cu acei ce-şi arogă dreptul de a impila şi tirăni pe alte popoare, ca mandatari ai naţiunii maghiare..." [5]. Ca un puternic act de acuzare răsună cuvintele lui Bariţ la adresa fasciştilor maghiari care au comis îngrozitoare crime în timpul ocupaţiei hortiste în Ardeal, ca şi la adresa „patrioţilor" romîni din faimoasele gărzi „Iuliu Maniu", care îşi arogau cu neruşinare dreptul de a masacra populaţia maghiară, ca „mandatari" ai naţiunii romîne.

Convins de posibilitatea unei convieţuiri paşnice între diferitele naţionalităţi din Ardeal pe baza libertăţii şi egalităţii naţionale, Bariţ îşi vede concretizat acest ideal în situaţia de atunci a Elveţiei (viziunea lui era,

---

[1] Domnia haotică a tuturor.

[2] « *Gazeta Transilvaniei* », 1861, nr. 3, p. 12.

[3] « *Gazeta Transilvaniei* », 1875, nr. 88, p. 1.

[4] Iată unul din numeroasele texte ale lui Bariţ, care probează fără putinţă de tăgadă poziţia sa înaintată. Vorbind despre încercările de deznaţionalizare a romînilor, el subliniază: « iar într-aceea poporul romînesc cu poporul unguresc poate să petreacă în bună pace şi linişte ca şi pînă acum, preste tot pe de unde se află amestecaţi, la sate şi la oraşe, căci jugul ce-l poartă ambele popoare este acelaşi » (« *Observatorul* » 1881, nr. 64, p. 257).

[5] « *Observatorul* », 1882, nr. 54, p. 214 (nota redacţiei la subsol).

desigur, cea a unui gînditor burghez). „Iată domnilor — scria el — cum *libertatea* şi *egalitatea* naţiunilor locuitoare în o ţară e în stare de a închega, asigura şi a strînge la un punct toate diferitele interese de viaţă ale locuitorilor săi“ [1].

Bariţ a sperat că problema naţională va fi rezolvată în Ardeal (deşi el n-a putut să indice soluţia pentru rezolvarea ei) pentru ca toate naţiunile conlocuitoare să poată păşi pe calea prosperităţii. „Scopul şi voinţa noastră cea mai fierbinte este ca această patrie să scape odată de frecările şi rivalităţile naţionale, care pe lîngă ce ne compromit în ochii popoarelor luminate pe toţi ca pe nişte *minoreni*, apoi ne şi răpesc cele mai scumpe zile ale vieţii noastre de la înaintarea culturi şi a prosperităţii particulare şi comune spre cea mai cumplită daună a generaţiunii prezente şi a celei viitoare ; iar noi din parte-ne nu am disperat şi nu vom dispera în tot restul zilelor vieţii noastre despre ajungerea acestui scop“ [2].

Datorită legării sale de burghezie ca şi limitelor ridicate de condiţiile istorice, Bariţ n-a putut să vadă că numai prin desfiinţarea exploatării, numai prin lichidarea oricăror clase exploatatoare (deci şi a burgheziei) se poate ajunge la rezolvarea problemei naţionale, la înfrăţirea între poporul romîn şi poporul maghiar, sincer dorită de patriotul ardelean şi realizată în mod strălucit azi în regimul de democraţie populară.

Demnă de remarcat este poziţia anticosmopolită a lui G. Bariţ. Disprețul faţă de propriul popor, desconsiderarea culturii naţionale, caracteristice ideologilor burghezi, au fost combătute cu multă vigoare de către gînditorul ardelean. În acest sens trebuie relevată lupta lui Bariţ îndreptată împotriva acelora care — calomniind poporul romîn prin afirmaţia că ar avea o „origine inferioară“ — justificau prin aceasta asuprirea naţională în Ardeal, ca şi ideile sale despre posibilităţile creatoare ale poporului. Bariţ a văzut totodată — lucru deosebit de important — substratul politic al cosmopolitismului, faptul că această „teorie“ este folosită ca o armă în mîinile asupritorilor pentru distrugerea naţiunilor subjugate. Combătînd cu putere părerea că naţionalitatea ar fi un non-sens, o „nebunie (părere mult trîmbiţată de către cosmopoliţii contemporani nouă), ca şi încercările de exterminare naţională, Bariţ scria : „In vederea acestor atentate asupra vieţii naţionale, cel mai întristător lucru este că de cîţiva ani încoace, acele idei perverse, destructive, acel cosmopolitism fals şi mincinos, acea *armă veninoasă a tiraniei* (sublinierea noastră — *R.P.*) a început să atace şi să infecte chiar şi spiritele unor tineri de naţionalitate romînească, dintre aceia care au învăţat pe la şcoli şi universităţi străine“ [3].

Bariţ a susţinut necesitatea respectării propriei naţiuni şi a tuturor naţiunilor, fiind pătruns de o puternică dragoste de patrie. Aici trebue arătat că prin *patrie*, Bariţ înţelegea Transilvania şi nicidecum imperiul habsburgic în întregime. Ideea este foarte importantă, reliefîndu-ne încă odată opoziţia lui Bariţ faţă de imperiul habsburgic. Bariţ se ridica împotriva încercărilor de a se nega istoria Transilvaniei, însumînd-o în istoria generală a Austriei habsburgice ; astfel, referindu-se la reinstaurarea absolutismului după înfrîngerea revoluţiei din 1848, el notează (printre măsurile despotice luate) : „de altă parte, se făcură încercări pentru ca studiului

[1] « *Gazeta Transilvaniei* », 1863, nr. 18, p. 70.
[2] « *Gazeta Transilvaniei* » 1862, nr. 92, p. 365.
[3] « *Gazeta Transilvaniei* », 1877, nr. 35, p. 1.

istoriei patriei să se dea un înţeles general, una direcţiune şi un cadru, în care de ex. istoria Transilvaniei nicidecum nu putea să aibă loc. *Se zicea adică: Numai una patrie aveţi, iar aceea este imperiul Austriei*" [1]. În acelaşi timp, Bariţ a dezvăluit situaţia grea a Transilvaniei şi a popoarelor ei sub jugul habsburgic. „Sărmana Transilvanie — scria el — prea scumpa noastră patrie, doioasă pentru fericirea fiilor tăi, cît eşti tu de nefericită şi noi împreună cu tine! Suspinele tale nu se ascultă şi vocea ta răsună în deşert printre umbroasele văi ale frumoşilor tăi munţi" [2].

Poziţia înaintată a lui Bariţ în problema naţională, critica documentată, consecventă şi multilaterală a orînduirii feudale, la care trebuie adăugate remarcabilele sale idei despre cultură şi educaţie, despre istorie şi îndelungata sa activitate cu caracter progresist, îl situează în rîndurile gînditorilor înaintaţi din secolul al XIX-lea din ţara noastră.

КРИТИКА КРЕПОСТНИЧЕСТВА И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС В ТРУДАХ Г. БАРИЦА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Отвергая попытки буржуазной историографии умалчивать или искажать труды трансильванских мыслителей вообще и Г. Барица в частности, данная работа с самого начала подчеркивает прогрессивный характер идей Г. Барица на протяжении всей его долголетней деятельности (1812—1893 гг.). Дальше указывается, что, хотя по своему социальному положению, Г. Бариц принадлежал буржуазии, в своих работах он защищал интересы всего румынского народа, живущего в Трансильвании, в его борьбе против крепостной и национальной неволи.

Что касается критики крепостничества, против которого выступал Г. Бариц, то данная статья подчеркивает передовые идеи этого мыслителя, касающиеся основных отношений феодального строя, а именно отношений между помещиками, дворянами и крепостными крестьянами, а также значения землевладения и т. п. Особое значение имеет утверждение Барица о том, что венгерские и румынские крепостные крестьяне одинаково угнетаются одними и теми же хозяевами, а также и его борьба за ликвидацию крепостничества. Указывается также и на то, что Бариц разоблачал и некоторые стороны капитализма.

Однако, Бариц не шел дальше просветительства и, являясь буржуазным мыслителем, тем самым боролся за сохранение и укрепление частной собственности в промышленности и в сельском хозяйстве.

В национальном вопросе Г. Бариц стоял на передовой позиции. Он понимал, что господствующие классы поддерживают национальный гнет над румынским народом с целью эксплуатации трудящихся. Глубоко веря в жизненную силу народа, Бариц считал невозможным уничтожение румынской нации, отвергая в то же время тенденции германизации и мадьяризации. Он был патриотом — поэтому он боролся против

[1] « *Transilvania* », 1871, nr. 2, p. 19.
[2] « *Gazeta Transilvaniei* », 1861, nr. 78, p. 327.

космополитизма. Автор освещает как борьбу Г. Барица против шовинизма, так и его замечательные идеи о необходимости братства народов. Указывая на враждебное отношение Г. Барица к империи Габсбургов, настоящая статья подчеркивает, что Г. Бариц был обманут все же иллюзиями «доброго императора». Бариц не понимал той истины, что лишь ликвидацией эксплуатации и всяких эксплуататорских классов может быть решен национальный вопрос.

LA CRITIQUE DU FÉODALISME ET LE PROBLÈME NATIONAL DANS L'OEUVRE DE GEORGES BARIŢ

(RÉSUMÉ)

Combattant la tendance de l'historiographie bourgeoise d'ignorer et même de dénaturer les oeuvres des penseurs transylvains en général, et de Bariţ en particulier, l'Auteur souligne, en premier lieu, le caractère progressiste des idées et de la longue activité de Bariţ (1812-1893). On indique ensuite que, malgré ses liens avec la bourgeoisie roumaine, Bariţ défend dans ses écrits les intérêts de tout le peuple roumain de Transylvanie dans sa lutte contre l'oppression féodale et l'oppression nationale. Pour ce qui a trait à la critique du féodalisme dans l'oeuvre de Bariţ, l'Auteur fait ressortir les idées avancées du penseur transylvain en ce qui concerne la base des rapports de l'ordre féodal (rapports entre nobles et serfs), l'importance de la détention de la propriété terrienne et la mise en lumière de la commune oppression dont étaient victimes les serfs roumains et magyars. Il souligne également le fait que Bariţ demandait la suppression du servage sans indemnisation et qu'il a démasqué certains aspects de l'ordre capitaliste.

L'Auteur remarque toutefois que les vues de Bariţ ne portant pas au delà des limites de l'illuminisme, il n'a pas pu indiquer un moyen révolutionnaire de liquidation du féodalisme et que, en sa qualité de penseur bourgeois, il a lutté pour le maintien et la consolidation de la propriété privée, tant dans l'industrie que dans l'agriculture.

L'attitude de Bariţ à l'égard de la question nationale est progressiste. Il s'est rendu compte que, dans le but d'exploiter les masses ouvrières, les classes dominantes maintenaient le peuple roumain dans un état d'asservissement national. Confiant dans la vitalité du peuple, Bariţ a considéré impossible la destruction de la nation roumaine et c'est dans ce sens qu'il a combattu les tendances de germanisation et de magyarisation.

Patriote, il a lutté contre le cosmopolitisme. L'Auteur souligne la lutte livrée par Bariţ contre le chauvinisme ainsi que ses idées si remarquables sur la nécessité de la fraternisation des peuples. Tout en démontrant que Bariţ a été hostile à l'empire des Habsbourgs, l'ouvrage mentionne que le penseur transylvain s'est toutefois laissé prendre au leurre du „Bon empereur" et ne s'est pas rendu compte que le problème national ne pourrait trouver une solution que par la suppression de l'exploitation et des classes exploiteuses.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 1, 1956

DESPRE INDETERMINAŢIE LA JUDECĂŢILE PARTICULARE

DE

D. BĂDĂRĂU

În logică numim *echipolente* două judecăţi care exprimă un acelaşi adevăr sub două aspecte *formale* deosebite. Echipolenţa logică nu trebuie confundată cu identitatea logică, aceasta din urmă presupunînd un acelaşi conţinut conceptual sau propoziţional înfăţişat sub aspecte *expresive* deosebite, de pildă prin sinonime, printr-o traducere literară dintr-o limbă într-alta sau prin formulări verbale avînd unul şi acelaşi înţeles ca în cazul în care înlocuiesc judecata *tot ce zboară se mănîncă* prin judecata *toate zburătoarele se mănîncă*, unde, datorită unei derivaţii foarte obişnuite limbii romîne, substantivul ia locul verbului supleant care desemnează un acelaşi subiect. Pe de altă parte, particula negativă putînd să cadă în mod indiferent pe termenul copulativ, pe termenul predicativ sau pe subiectul unei propoziţii, vom zice că propoziţia *nu tot ce zboară se mănîncă* este identică cu propoziţia *tot ce zboară* **nu** *se mănîncă*.

Logica formală scolastică, care are la bază limba latină, ne propune sub denumirea de echipolenţă o operaţie logică elementară de pe urma căreia negăm contradictoria şi contrara unei judecăţi date; contradictoria şi contrara o dată negate sînt echipolente. Dar pe lîngă că această regulă operatorie nu-şi găseşte aplicarea în limbile moderne [1], observăm că logica formală şi studiul gîndirii omeneşti ne oferă un cîmp cu mult mai larg în ce priveşte judecăţile echipolente; putem să spunem că le întîlnim la tot pasul. Analizînd silogismul modal, Aristotel scrie [2]: „cînd un termen nu aparţine în chip necesar totalităţii sau unei părţi a unui alt termen, noi spunem că este posibil ca el să nu aparţină totalităţii sau unei părţi a acelui termen". Cu alte cuvinte, a spune că *nu este necesar ca toţi A (sau unii A) să fie B* este tot una cu a spune că este *posibil ca toţi A (sau unii A) să fie B*. Ceea ce înseamnă, în limbajul pe care l-am adoptat, că o judecată non-necesară este echipolentă cu o judecată contingentă. Pe de altă parte, tot la Aristotel întîlnim fraza [3]: „Spre exemplu, dacă este necesar ca A să nu aparţină nici unui B, şi dacă este posibil ca B să aparţină unor Γ, în

[1] In latineşte, procedeul ne dă *nonaliquis homo est justus* şi, pe de altă parte, *omnis homo non est justus*, propoziţii echipolente.
[2] *Întîia Analitică*, ed. Bekker, I, 15, 33 b, 32—34.
[3] *Întîia analitică*, I, 16, 36 a, 34—36.

chip necesar A nu aparţine în chip asertoric unor Γ". De data aceasta, raţionamentul se bizuie pe susţinerea că *nu este posibil ca...* este echipolent cu *este necesar ca...* Aceste susţineri ale lui Aristotel nu au rămas neobservate. Ba s-a luat în considerare şi o operaţie pe care Aristotel o denumeşte ἀντιστροφή[1] (deşi nu are nimic comun cu conversiunea ce avem să studiem noi mai la vale), pe baza căreia se obţine o judecată echipolentă prin răsturnarea calităţii *dictumului* într-o modală contingentă, astfel că :

Se poate ca orice om să încărunţească,

este tot una cu

Se poate ca nici un om să nu încărunţească

judecăţile fiind „convertibile", spune Aristotel, prin faptul că atributul nu aparţine în chip necesar subiectului, fiind ceva indeterminat, „şi că nu există nici un motiv ca un lucru să se producă într-un sens mai curînd decît într-altul". Astfel de tipuri de echipolenţă se prezintă mereu în teoria silogismelor modale aşa cum le studiază Aristotel şi urmaşii săi scolastici. Dar aceştia ajung la o expunere mult mai sistematică în ce priveşte echipolenţa modalelor ; formînd patru grupuri de modale, ei nu pretind altceva decît că construiesc patru grupuri alcătuite fiecare din patru sorturi de judecăţi echipolente. De pildă, grupul denumit *Amabimus* conţine următoarele modale echipolente între ele :

A- *Este posibil ca A să fie B.*
ma- *Este contingent ca A să fie B.*
bi- *Nu este imposibil ca A să nu fie B.*
mus. *Nu este necesar ca A să nu fie B.*

Acelaşi lucru se întîmplă cu celelalte trei grupuri denumite respectiv *Purpurea, Iliace*, şi *Edentuli ;* ele conţin adică fiecare cîte patru judecăţi echipolente între ele.

Modalele ne atrag atenţia asupra echipolenţei la unele judecăţi. Dar nu trebuie să rămînem cu iluzia că numai modalele pot să ne ofere acest aspect. Şi judecăţile simple pot fi echipolente între ele ; astfel, operaţia logică denumită *obversiune* ne pune în prezenţa a două judecăţi echipolente între ele. Se ştie că această operaţie constă în schimbarea calităţii unei judecăţi prin transferarea negaţiunii pe predicat, reprezentarea ei schematică fiind :

Nici un A nu este B,
Toţi A sînt non-B.

Aceste două judecăţi reprezintă *forme* logice deosebite, prima fiind o universală negativă, iar cea de a doua o universală afirmativă ; dar este evident că ambele respectă acelaşi sens, că enunţă un acelaşi adevăr. Ele sînt deci echipolente după definiţia ce am dat-o : prezintă un acelaşi adevăr, deşi echipamentele formale sînt deosebite.

Vom demonstra acum că o judecată universală poate să fie echipolentă cu o particulară. Pentru aceasta, vom arunca mai întîi o privire asupra contradicţiei. Vom zice cu Aristotel[2], că contradicţia este o formă de opoziţie între judecăţi, judecata contradictorie negînd *total şi nemijlocit* judecată primă : şi vom insista, iarăşi cu Aristotel[3], asupra faptului că de

[1] *Întîia Analitică*, I, 13, 32 b, 14—19.
[2] *Categorii*, ed. Bekker, 10, 13 a, 37.
[3] *Loc. cit.;* a se mai vedea 10, 12 b şi 13 b, 33—35.

unde opozițiile în genere dintre judecăți, ca de pildă contrarietatea, poartă asupra conceptelor angajate în judecăți, contradicția poartă asupra judecăților propriu-zise. În privința modalelor, acest caracter propriu contradicției se reflectă printr-o regulă foarte simplă în timp ce spunem că contradicția poartă pe *modus* și nu pe *dictum*, astfel că o judecată de forma *este posibil ca A să fie B* nu are ca contradictorie *este posibil ca A să nu fie B*, ci nu *este posibil ca A să fie B*; este ca și cum, pentru a construi contradictoria, am include judecata primă într-o paranteză și am pune *nu* în fața parantezei pentru a sublinia că întreg ansamblul cuprins în paranteză e afectat de negație. În realitate, toate judecățile modale cuprinse într-unul dintre cele patru grupuri, *purpurea, edentuli, iliace* și *amabimus* fiind echipolente între ele, după cum am văzut, se poate arăta că oricare dintre judecățile din grupul *amabimus* are ca contradictorii oricare dintre judecățile echipolente între ele din grupul *iliace* și că oricare dintre judecățile din grupul *purpurea* are ca contradictorie oricare dintre judecățile echipolente între ele din grupul *edentuli*.

Cum se înfățișează acum contradicția cînd ne aflăm în prezența unei judecăți simple? Aici putem să ne arătăm surprinși de faptul că Aristotel ne indică două reguli operatorii subordonate bineînțeles principiului general de mai sus, care principiu nu distinge între judecățile modale, judecățile asertorice, judecățile disjunctive și alte familii de judecăți complexe. După o primă regulă, contradictoria la judecățile simple se formează în legătură cu definiția din *Categorii* despre care am vorbit și despre care am văzut că se aplică în mod corect la modale; judecata *tot ce zboară se mănîncă* are drept contradictorie *nu tot ce zboară se mănîncă*, judecată al cărui scop este să enunțe falsitatea judecății originale în întregul ei; ceea ce însemnează că *nu tot ce zboară se mănîncă*, trebuie luată ca și cum am spune: *nu este adevărat că tot ce zboară se mănîncă*, în opoziție de contradicție cu *este adevărat că tot ce zboară se mănîncă*[1]. Dar Aristotel ne mai indică și un al doilea sens în care putem concepe contradicția pentru judecățile simple, două asemenea judecăți fiind contradictorii atunci cînd se opun totodată în cantitate și în calitate[2]; această concepție ne oferă un al doilea procedeu operatoriu, universala afirmativă avînd ca contradictorie o particulară negativă; drept care, judecata de mai sus *tot ce zboară se mănîncă* (identică, după cum am văzut cu *toate zburătoarele se mănîncă*) are drept contradictorie *unele zurătoare nu se mănîncă*; aceste două judecăți, satisfac într-adevăr condiția enunțată de a se opune atît cantitativ, cît și calitativ.

În ce privește deci cel puțin judecățile simple, reiese din toate acestea că contradicția se poate traduce prin două enunțuri deosebite pe care logi-

[1] Dacă ar fi să hotărîm că acest din urmă cuplu trebuie asimilat unui cuplu modal, ar fi să împingem teoria modalelor mult dincolo de rezultatele pe care le-a urmărit logica clasică, în sensul că echipamente ca *este adevărat* . . . , *este îndoielnic* . . . etc. ne-ar duce la un *modus* care nu guvernează *dictumul* ca atare, ci valoarea cunoașterii ce avem despre *dictum*. Acest punct se îndepărtează prea mult de problema pe care o studiem pentru ca să ne putem gîndi să o examinăm aici; dorim totuși să precizăm deocamdată că logica clasică nu ne-ar interzice să întindem teoria modalelor ori cît de mult, la forme încă nestudiate

[2] Aristotel, *Întîia Analitică* I, 1,5 și *Hermeneia*, VI, § 3.

Contrariile și subcontrariile se opun numai în calitate, iar subalternele numai în cantitate.

cienii le vor considera la fel de valabile [1]. Dar dacă există în logică, pentru unele categorii de judecăţi, două feluri de a concepe contradicţia, adică două feluri de a o interpreta, nu există de bună seamă două concepţii deosebite a contradicţiei, ceea ce ar fi absurd. Sub înfăţişarea a două traduceri distincte, avem o opoziţie de contradicţie care este una şi aceeaşi. De unde tragem concluzia că judecata *nu tot ce zboară se mănîncă* şi judecata *unele zburătoare nu se mănîncă* sînt echipolente, fiind judecăţi care ne înfăţişează un acelaşi sens contradictoriu faţă de judecata *tot ce zboară se mănîncă* sub două aspecte formale cu totul deosebite. Se va observa, de altfel, că acest tip de echipolenţă se apropie oarecum de cazul de echipolenţă prezentat de logicienii latinizanţi despre care am recunoscut că nu-şi găseşte echivalentul în limbile moderne ; deosebirea constă mai cu seamă în faptul că logica clasică ne înfăţişează acel caz ca prezentînd operativ echivalenţa *stricto sensu* în vreme ce în ochii noştri el nu este decît un caz între multe alte cazuri.

Dar să mergem mai departe. Făcînd teoria judecăţii, logicienii din toate timpurile s-au găsit în situaţia de a recunoaşte existenţa unei zone de indeterminaţie în ce priveşte calitatea propoziţiilor. Unii dintre ei — şi chiar însuşi Aristotel — s-au lăsat ispitiţi să admită că, pe lîngă judecăţile universale şi particulare, trebuie să deosebim judecăţi singulare şi, pe de altă parte, judecăţi indeterminate al căror subiect nu poartă nici un semn de cantitate, Aristotel sugerînd pentru acestea din urmă exemplul *ştiinţa contrariilor este una* [2] care, formulat în limba romînă [3], nu păstrează un indiciu suficient de indeterminaţiune. Fără să mergem pînă acolo încît să clasăm aparte judecăţi indeterminate, trebuie să socotim, că anumite forme propoziţionale, potrivit mijloacelor structurale proprii ale limbii în care se tratează problema logică, reprezintă o oscilare între formele unei judecăţi universale şi ale unei judecăţi particulare, fiind totuşi bine stabilit că conţinutul obiectiv al unei astfel de judecăţi şi valoarea ei de adevăr nu sînt atinse de imprecizia care intervine cu privire la felul în care este luat subiectul în cantitatea ce-i revine [4]. Din acest punct de vedere, judecata *nu toţi A sînt B* (după exemplul *nu tot ce zboară se mănîncă*) corespunde unei forme propoziţionale proprii limbii romîne care se deosebeşte radical de aceea a universalei negative propriu-zise a cărei schemă este *nici un A nu este B*. Şi este necesar să notăm că, în sînul judecăţii universale negative, predicatul disconvine oricărui individ cuprins în subiect în vreme ce dincolo numărul indivizilor cuprinşi în subiect pentru care predicatul este exclus rămîne cu totul nehotărît. Dacă este aşa, particulara echipolentă *unii A nu sînt B* va cuprinde acelaşi element de indeterminaţiune ca şi *nu toţi A sînt B*, deoarece are acelaşi sens, ceea ce nu ar fi cazul dacă particulara şi-ar delimita subiectul şi ar prezenta un

[1] Contradictoria unei disjunctive prezintă acelaşi caracter al dublei enunţări ca şi contradictoria unei asertorice ; orice *linie este dreaptă sau curbă* avînd ca contradictorie *nu orice linie este dreaptă sau curbă* şi, pe de altă parte : *unele linii nu sînt nici drepte, nici curbe* (ci frînte). Dar studierea acestui punct ne-ar scoate iarăşi din cadrul problemei noastre.

[2] *Întîia Analitică*, Ed. Bekker, I, 24 a 16.

[3] Şi de altfel, în alte limbi moderne.

[4] Imprecizia este de regulă provizorie şi întrupează o articulaţie a procesului de adîncire a cunoştinţelor noastre, reprezentînd un moment al unui proces încă neîncheiat în ce priveşte oglindirea realităţii.

progres în ce privește procesul de cunoaștere. Cu alte cuvinte, *nu tot ce zboară se mănîncă* înseamnă *că unele zburătoare se mănîncă, altele nu*: iar *unele zburătoare se mănîncă și altele nu* înseamnă că *nu toate zburătoarele se mănîncă*. Echipolența nu putea să nu apară și în această confruntare a unor propoziții ce am demonstrat că sînt echipolente. Și într'un caz și în celălalt avem o oarecare disconvenienţă între indivizi aparținînd subiectului și între predicat, dar în momentul în care judec, nu știu, nici într-un caz nici în celălalt, unde începe și unde se termină această disconvenienţă în sfera subiectului și care este distribuția.

Caracterul de indeterminațiune pe care-l putem afla la forme propoziționale particulare îl subliniem cu atît mai mult cu cît este de natură să limpezească o problemă, în fața căreia se află logica. Mai mulți logisticieni, între care Mc. Cole, Miss Ladd, Schroeder, Nay și Peano, au susținut că propozițiile particulare sînt întotdeauna existențiale, că implică adică o existență reală a subiectului în vreme ce propozițiile universale exprimă numai o convenienţă sau o disconvenienţă a predicatului și a subiectului în afara oricărei afirmații de existență, adică exprima, după interpretarea extensionistă a autorilor, o simplă incluziune a clasei subiectului în clasa predicatului, indiferent de faptul dacă clasa subiectului este nulă. Cînd zic, în conformitate cu această distincțiune, că *oamenii sînt muritori* enunț un adevăr care — susțin acești logicieni — rămîne valabil indiferent dacă există oameni în mod efectiv; dimpotrivă cînd spun că *unii oameni sînt bolnavi*, pretind că există cel puțin *un* om care este bolnav. Pe baza acestui principiu al unor logisticieni, anumite operații logice elementare de întrebuințare curentă precum subalternația și conversiunea parțială sau modurile de silogism în *Darapti* și *Baralipton* sînt proclamate ilegitime, deoarece se întemeiază pe o trecere, declarată abuzivă, de pe planul unei universale care propune numai o existență posibilă pe planul unei particulare care presupune o existență efectivă.

Am văzut însă în cele ce precedă că o judecată particulară poate fi echipolentă cu o judecată universală conținînd un element foarte acuzat de indeterminațiune și că participă la acest caracter de indeterminațiune; și am mai văzut apoi că subiectul indeterminat al unei judecăți oarecare o face pe aceasta asimptotică unei judecăți particulare. Cum mai putem deci pretinde că toate judecățile particulare afirmă o existență efectivă cînd în atîtea cazuri subiectul lor dovedește tocmai un grad atît de mare de insuficienţă privitoare la determinarea indivizilor (sau subspeciilor) pe care le are în sfera sa?

Acest caracter care face că existența efectivă nu este întotdeauna afirmată în judecățile particulare se reflectă în elementul de indeterminațiune pe care îl descoperim la subiect. Dar el mai apare și în tendința clară a verbului de a se intemporaliza. Spiritul omenesc e foarte familiarizat cu astfel de construcții logico-gramaticale în care verbul, pus la timpul prezent din punct de vedere gramatical, reprezintă totuși, din punct de vedere logic, un intemporal. Logicienii din antichitate și din evul mediu au degajat îndeajuns de bine acest caracter care derivă din chiar teoria judecății așa cum a fost concepută de Aristotel, privind rolul termenului copulativ *este* care nu afirmă ființa, existența în sine, privită aparte de

termenii puşi în relaţie şi actualitatea efectivă a subiectului, funcţia sa fiind numai de a indica relaţia [1] că ceva adică se spune despre ceva.

Orice judecată oglindind realitatea fără a comporta o insistenţă specială privitoare la o existenţă actuală strictă a subiectului dat, putem spune chiar că valorificarea temporală a lui *este* constituie mai mult o excepţie şi introduce un factor de perturbare pe care-l vedem infiltrîndu-se cu fapticul, cu istoricul, ca în teoria viitorului contingent care presupune o suspendare, la prima vedere alarmantă, a exerciţiului principiului de contradicţie. Dar în această direcţie a propoziţiilor temporalizate logicienii nu merg prea departe; iar cînd apare temporalitatea, ea nu afectează mai mult particularele decît universalele (ca în cazurile în care avem *toţi oamenii sînt muritori* (temporală) şi *toţi oamenii sînt vaccinaţi* (în momentul în care vorbesc). Şi nu vedem, în tot cazul, de ce judecata *toţi lupii sînt carnivori* implică intemporalitate şi are un subiect inactual în vreme ce *unii lupi sînt masculi* ar fi temporală şi s-ar referi la cel puţin un individ lup care ar exista în prezent.

Apare, în tot cazul, surprinzător că tocmai unii matematicieni, cari sînt printre întemeietorii logicii simbolice, împărtăşesc un punct de vedere atît de nepotrivit cu matematicile pentru care judecata indeterminată — dacă există — şi judecata universală sau particulară intemporală tind să constituie adevăratele tipuri de propoziţii logice, adevărurile matematice presupunînd de altfel, existenţe obiective ideale şi fenomene ideale [2] şi nu conţinuturi materiale efective luate direct din realitatea concretă şi actuală. Astfel că judecăţile matematice, indiferent dacă îşi iau subiectul în totalitatea sau într-o parte a sferei, presupun existenţe încă mai puţin temporale decît acele pe cari le întîlnim în oricare altă ştiinţă.

Subalternaţia nu este o operaţie de trecere, ci o învelire a unei forme propoziţionale particulare într-o formă propoziţională universală care o cuprinde în mod virtual şi îi conferă caracterul de indeterminare şi elementul de intemporalitate în măsura în care ea însăşi le posedă; într-o judecată în care predicatul este atribuit unui subiect universal, acel predicat este comunicabil indivizilor cuprinşi în subiect şi li se aplică fiecăruia în mod particular şi nu universal [3]: judecata universală poartă deci deja în ea germenul particularului. Am spus că universala transmite particularei subalterne gradul său de indeterminaţiune. Trebuie să mergem şi mai departe; căci, chiar dacă universala ne apare ca *determinată* în cazul în care, exprimînd o legătură necesară, subiectul este privit în totalitatea sa, particulara subalternă încă este *indeterminată,* subiectul ei fiind o parte nehotărîtă a unui grup; iar dacă limitele subiectului particularei se fixează, ne aflăm în faţa unei subspecii şi propoziţia devine universală ca în cazul unde, de pe urma delimitării, propoziţia *unii oameni sînt invidioşi* devine *toţi ambiţioşii sînt invidioşi.*

Dacă motivînd subalternaţia am reuşit să punem şi mai bine accentul pe un aspect al judecăţii particulare care ne interesează, cu atît mai mult vom găsi studiind conversiunea o confirmare că judecăţile particulare nu

[1] *Hermeneia,* 3, 16 b, 22.

[2] În sensul schiţat de logicianul sovietic P. V. Tavaneţ în *Judecata şi felurile ei,* Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 16.

[3] Ceea ce ar fi absurd, ca în cazul în care am pretinde că *un oarecare* om este *toate* vietăţile înzestrate cu raţiune.

sînt legate de un caracter existențial. Conversiunea este un procedeu de raționament prin care transmutăm termenii unei propoziții fără a-i schimba calitatea în așa fel ca vechiul subiect să devină predicatul conversei, iar vechiul predicat subiectul ei. Conversiunea are anumite reguli printre care una ne interesează îndeaproape; anume că universala afirmativă se convertește în particulară afirmativă; *toți B sînt A* devine, prin conversiune, *unii A sînt B*. Se zice că, pentru acest tip de propoziționune, conversiunea este imperfectă, sau parțială, sau prin accident *(per accidens)* [1]. Logisticienii nu contestă valabilitatea tuturor cazurilor de conversiune, ci numai aceea a cazurilor în care convertim universala afirmativă; acest caz reprezintă o inferență în care conchidem de la universal la particular, și am văzut că această trecere este socotită legitimă, dat fiind că universala îmbrățișează numai posibilul pe cînd particulara presupune existența efectivă.

Înainte de a intra în fondul discuției ținem să menționăm că logica clasică formulează două axiome care joacă un rol capital în teoria conversiunii, ca, de altfel, și în aceea a judecății în genere. Aceste două axiome sînt următoarele: 1. — În orice judecată afirmativă, predicatul este luat particular *(suposit particulariter); toți oamenii sînt muritori* este luat pentru *toți oamenii sînt parte din muritori*. 2. — În orice judecată negativă, predicatul este presupus universal *(suposit universaliter); nici un om nu este vegetal* presupune *nici un om nu este nici un vegetal*. Aceste două axiome ne explică cum se face că o judecată universală negativă se convertește total, pe cînd o judecată universală afirmativă se convertește numai parțial; conversa nu trebuie să susțină nimic mai mult decît judecata convertită; este deci necesar ca conceptele să păstreze o aceeași sferă în judecata convertită și în conversă; subiectul va fi luat în parte în conversă, atunci cînd predicatul a fost luat în parte în judecata convertită; este tocmai cazul cînd judecata convertită era o universală afirmativă. Dar observăm că, în faza ei strict operativă, conversiunea reprezintă o simplă transmutare a termenilor externi: enunțul *toți A sînt (unii) B* devine *unii B sînt (toți) A*. În calitate și în cantitate, termenii sînt dați de mai înainte. Or, nu are sens să spunem că judecata afirmativă universală convertită includea un element existențial în predicatul ei fiindcă acesta era luat într-o parte a sferei conceptului; drept care, nici subiectul conversei nu presupune existența. Și conversiunea parțială este perfect valabilă.

Nu credem că este nevoie să mergem mai departe. Judecățile particulare se vede din cele arătate, nu sînt legate de un caracter existențial propriu. Nu contestăm, desigur, că logicienii se află adesea în fața unor judecăți particulare care presupun existența efectivă, adică actuală, a subiectului. Dar aceasta nu este cazul întotdeauna. Pe de altă parte, toate propozițiile contingente, fie universale, fie particulare, sînt de fapt și pre-

[1] Regula este specială universalei afirmative, căci universala negativă se convertește total *nici un B nu este A* dînd *nici un A nu este B*, particulara afirmativă se convertește iarăși total *cîțiva B sînt A* devenind *cîțiva A sînt B*, iar particulara negativă nu se convertește.

supun existența faptică a subiectului [1]. Hotarul existențialului faptic nu separă deci judecățile particulare de cele universale. Trebuie introdusă aici o oarecare regulă ; această sarcină însă nu o putem lua în cadrul articolului de față, ea presupunînd, în primul rînd, o luare de poziție cu caracter gnoseologic care s-ar traduce printr-o adîncire a problemelor, adîncire ce ar fi bine venită într-un travaliu mai lung și mai cuprinzător.

ОБ ОДНОМ ФАКТОРЕ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ В ЧАСТНЫХ СУЖДЕНИЯХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Поскольку логическая равноценность является свойством двух суждений представлять один и тот же смысл в различных формальных построениях, автор поставил себе целью доказать, что всеобщее суждение и частное суждение, т. е. два различных с формальной точки зрения суждения, можно рассматривать как противоречащие какому-нибудь данному суждению: суждение *Все A есть B* может иметь в качестве противоречащих, по двум классическим критериям, например, следующие суждения: *Не все A есть B* и *некоторые A не есть B*; имея один и тот же смысл, как суждения, противоречащие одному и тому же суждению, хотя и в различных логических построениях, эти два последних суждения, согласно вышеуказанному определению, являются равноценными.

Однако это состояние равноценности между всеобщим суждением и частным суждением уже не позволяет нам предрешать, что всеобщее суждение предполагает простую возможность, тогда как предмет частного суждения непременно имеет в виду действительное существование. Напротив, фактор неопределенности, обычно заключающийся во всеобщем суждении, должен обнаружиться в той же степени и в частном суждении, если доказано, что оба суждения равноценны.

Автор считает, что это является ответом некоторым школам логиков, отрицающих законность подчиненности, конверсии и тех видов силлогизмов, которые основываются на переходе от всеобщего к частному, так как эти логики обосновывают свое отрицание именно на соображении, что всякое частное суждение внесло бы экзистенциальный элемент, первоначально не существующий во всеобщем суждении, обнимающем данное частное суждение.

Для автора существование подлежащего не связано с частным и не отсутствует полностью во всех формах общих суждений. Здесь следует учитывать другую грань элемента существования, которую только диалектическая, но не формальная, логика может провести.

---

[1] Exemplu pentru universale: *toți călătorii din acest tren sînt cu bilete în regulă.*

SUR UN FACTEUR D'INDÉTERMINATION DANS LES JUGEMENTS PARTICULIERS

(RÉSUMÉ)

L'équipollence logique étant la propriété de deux jugements de présenter un même sens sous des équipements formels différents, l'Auteur s'est attaché à démontrer qu'un jugement universel et un jugement particulier, c'est-à-dire deux jugements différents du point de vue formel, peuvent être regardés dans certains cas comme contradictoires d'un jugement donné [1] ; ayant le même sens, sous des aspects logiques différents, ils sont donc équipollents.

Or, cet état d'équipollence entre un jugement universel et un jugement particulier ne nous permet plus de préjuger que le premier implique une simple possibilité, alors que le sujet du second vise nécessairement à une existence réelle. Tout au contraire, le facteur d'indétermination qui intervient en général dans un jugement universel doit se retrouver au même degré dans un jugement particulier, s'il est prouvé que les deux jugements sont équipollents.

L'Auteur croit avoir répondu par là à certaines écoles contemporaines de logiciens qui contestent la légitimité de la subalternation, de la conversion et de ceux des modes du syllogisme qui se fondent sur un passage d'un universel à un particulier, ces logiciens appuyant leur refus sur la considération précisément que tout jugement particulier introduirait un élément existentiel qui n'est pas primitivement donné dans le jugement universel qui l'enveloppe.

Pour l'Auteur, le facteur existentiel n'est pas rivé au particulier, comme il n'est pas totalement absent de toute forme propositionnelle universelle. Il faut envisager ici une autre ligne de partage qu'il est réservé à la dialectique, et non à la logique formelle, de mettre en lumière.

[1] Schématiquement, ces deux formes, toutes deux contradictoires à *tout A est B* dérivent de règles opératoires toutes deux indiquées par la logique classique et peuvent être rendues par-[*tout A est B*] et par [(-tout) A] [(-est) B], cette dernière identique à *quelque A n'est pas B*. Le roumain, langue dans laquelle l'Auteur a rédigé son texte, dispose de possibilités verbales usuelles qui expriment les deux formes dans le langage courant, respectivement par *nu toți A sînt B* et *unii A nu sînt B* et qui sont à rapprocher des énonciations allemandes *nicht alle A sind B* et *einige A sind nicht B*.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 1, 1956

LECȚII ȘI CONSULTAȚII

LOCUL ȘI ROLUL ARTEI ÎN SOCIETATE

DE

MARCEL BREAZU

Pentru a putea înțelege locul și rolul artei în societate, trebuie să pornim de la analiza unor categorii mai generale ale materialismului istoric. Este necesar să precizăm întîi înțelesul categoriei filozofice de „conștiință socială", în a cărei sferă mai largă este cuprinsă și arta. Trebuie de asemenea să înțelegem care sînt raporturile între conștiința socială și suprastructura unei orînduiri sociale, să vedem ce înseamnă cultură și ce numim ideologie. Numai înțelegînd limpede, printr-o încercare de analiză, aceste categorii, vom putea apoi să încercăm să definim arta, situînd-o în raporturile ei complexe cu baza economică care a generat-o, în interdependența ei cu celelalte forme ale conștiinței sociale, arătînd în același timp în ce constă specificul ei, și care este locul și rolul ei deosebit în societate.

CONȘTIINȚA SOCIALĂ, REFLECTARE COMPLEXĂ A CONDIȚIILOR VIEȚII MATERIALE A SOCIETĂȚII

Materialismul dialectic arată că materia este factorul prim, iar conștiința, factorul secund, derivat. Materia este exterioară și anterioară conștiinței umane, iar conștiința este reflectarea subiectivă a existenței obiective a materiei. Materia a existat atunci cînd nu exista încă nici o ființă vie care să o oglindească în senzațiile ei; conștiința nu a putut să apară decît ca rezultat al unei îndelungate evoluții a materiei, nu a putut să apară decît pe baza materială a organizării superioare a materiei în creierul omenesc.

Existența acestei forme superioare de organizare a materiei, care este scoarța cerebrală, este indispensabilă dar nu este suficientă pentru dezvoltarea conștiinței.

Dezvoltarea conștiinței este rezultatul dezvoltării istorice a societății. Pentru apariția și dezvoltarea conștiinței a fost necesar ca întîi să existe societatea omenească, să se constituie în anumite condiții prielnice de mediu geografic, și de creștere a populației, comunități omenești în care — în cadrul procesului de producție a bunurilor materiale, în lupta lor cu natura, să se stabilească legături sociale între oameni. Muncind împreună,

vorbind între ei, oamenii au făcut saltul de la oglindirea rudimentară a naturii de către sistemul nervos al animalelor, la oglindirea complexă, conştientă, a realităţii, în scoarţa lor cerebrală.

A fost, prin urmare, necesar să existe întîi societatea, pentru ca apoi să apară conştiinţa socială.

Existenţa socială — adică totalitatea condiţiilor vieţii materiale a societăţii — este deci factorul primordial, iar *conştiinţa socială* — adică oglindirea existenţei sociale în conştiinţa oamenilor — este factorul secund, derivat.

„Nu conştiinţa oamenilor — spune Marx — le determină existenţa, ci, dimpotrivă, existenţa lor socială le determină conştiinţa“ [1].

Au existat teoreticieni, ca empiriocriticistul Bogdanov, care au încercat să creeze confuzia identificării existenţei sociale cu conştiinţa socială, pe motivul că viaţa socială ar fi în toate manifestările ei o viaţă psihică conştientă. Aceştia escamotau adevărul că existenţa socială — cu excepţia orînduirii socialiste — se constituie independent de voinţa oamenilor şi fără ca aceştia să fie conştienţi de caracterul real al relaţiilor dintre ei. „Din faptul că oamenii vin în contact ca fiinţe conştiente — spune Lenin — *nu rezultă* nicidecum că conştiinţa socială ar fi identică cu existenţa socială“ [2]. Numai în decursul unei evoluţii îndelungate, în urma oglindirii complexe a relaţiilor care se stabilesc între ei, pe planuri multiple, în urma unei cunoaşteri ştiinţifice aprofundate a acestor relaţii, oamenii ajung să aibă conştiinţa reală a caracterului raporturilor dintre ei.

Oglindirea existenţei sociale în conştiinţa socială este un proces complex. Orice simplificare excesivă a modului în care se realizează această oglindire, orice schematizare, duce la trivializarea adevărului ştiinţific. Discuţiile ample care au avut loc în ultimii ani în legătură cu această problemă ne-au arătat cu cîtă circumspecţie trebuie să procedăm la analiza ei, dacă vrem să evităm vulgarizarea marxism-leninismului.

Existenţa socială se oglindeşte în conştiinţa socială pe căi variate, în forme multiple. Politica, dreptul, religia, morala, ştiinţa, arta, filozofia, sînt forme de oglindire, forme ale conştiinţei sociale, care se deosebesc între ele, atît prin modul în care realizează oglindirea, cît şi prin domeniul realităţii care, în mod deosebit, este oglindit de fiecare dintre ele. Cele mai multe dintre aceste forme ale conştiinţei sociale au un caracter suprastructural, fac parte din suprastructura societăţii, se constituie ca o consecinţă a existenţei diferitelor orînduiri sociale, a diferitelor baze economice şi împreună cu instituţiile corespunzătoare lor, ajută bazei să capete formă şi să se consolideze. În societăţile bazate pe clase antagoniste, aceste forme ale conştiinţei sociale au un puternic caracter de clasă.

Există şi elemente ale conştiinţei sociale care nu au caracter suprastructural, ca, de pildă, ştiinţele naturii şi ştiinţele tehnice. Ele sînt în cea mai mare măsură legate direct de producţie şi — în ceea ce priveşte materialul lor faptic şi formularea legilor obiective ale domeniului lor de cercetare — nu au un caracter suprastructural şi servesc deopotrivă tuturor claselor sociale. Dar şi aici schematizarea duce la denaturarea adevărului.

---

[1] K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 9.

[2] V. I. Lenin. *Opere*. Ed. pentru literatură politică, 1954, vol. 14, p. 317.

Direcţionarea generală a cercetărilor ştiinţifice în diferitele orînduiri sociale, concepţia despre lume care le orientează, îndrumarea pregătirii cadrelor de cercetători — toate aceste elemente au un puternic caracter suprastructural, sînt determinate de baza societăţii respective.

Pe de altă parte, arta, de exemplu, face parte din suprastructura societăţii, oglindeşte baza economică, serveşte una sau alta dintre clasele aflate în luptă, în societăţile împărţite în clase antagoniste. Dar anumite elemente care ţin de tehnica artistică, de meşteşugul poetului, pictorului sau muzicianului, nu au caracter suprastructural, servesc deopotrivă şi artei puse în slujba claselor reacţionare şi aceleia care slujeşte claselor progresiste.

Schematizarea în acest domeniu este deci străină de un autentic spirit ştiinţific.

Se poate totuşi preciza că diferitele concepţii juridice, politice, religioase, artistice, etice, filozofice (ca şi creaţiile făurite pe baza lor) au un indiscutabil caracter de clasă, fac parte din suprastructura societăţii.

Totalitatea acestor concepţii constituie ideologia clasei sociale, ale cărei interese ele le exprimă mai mult sau mai puţin limpede. Ideologia face parte din suprastructura societăţii, dar nu se confundă cu suprastructura, deoarece suprastructura este constituită de aceste concepţii politice, juridice, religioase, artistice, filozofice — şi instituţiile politice, juridice şi celelalte corespunzătoare lor. Dar sfera noţiunii de ideologie nu se suprapune în întregime nici peste sfera noţiunii de conştiinţă socială, întrucît conştiinţa socială se manifestă şi prin formele ştiinţifice, care nu au în întregime un caracter suprastructural, deci un caracter ideologic.

Pentru a înţelege mai bine caracterul complex al acestor categorii ale materialismului istoric, trebuie să mai arătăm că formele conştiinţei sociale, care au un caracter suprastructural (adică acele forme ale conştiinţei sociale care sînt legate direct de baza economică a societăţii şi au deci un net caracter de clasă) nu fac parte totdeauna, în întregimea lor, din suprastructura unei singure orînduiri sociale. Aşa, de pildă, diferite elemente religioase îşi datoresc existenţa numeroaselor stratificări ideologice, care s-au depus în miturile religioase — atît în orînduirea sclavagistă, cît şi în cea feudală şi în cea capitalistă, reprezentînd interesele diferitelor clase exploatatoare. Atunci cînd vorbim de caracterul suprastructural al unei forme ideologice nu trebuie să înţelegem că aceasta face parte numai dintr-o singură suprastructură. Este bine să reţinem acest adevăr pentru a înţelege, mai tîrziu, ce înseamnă caracterul suprastructural al artei.

Pe de altă parte, trebuie să precizăm că din conştiinţa socială, dintr-o anumită epocă istorică de dezvoltare a societăţii, nu face parte numai ideologia clasei dominante a orînduirii respective, ideologie care, împreună cu instituţiile corespunzătoare ei, alcătuieşte suprastructura acelei orînduiri. În societăţile împărţite în clase antagoniste, ideologia clasei dominante devine într-adevăr ideologia *dominantă* a orînduirii respective, din cauză că acea clasă care are la îndemînă mijloacele de producţie materială dispune — cum arată Marx, în *Ideologia germană* — şi de mijloacele de producţie spirituală. Acest fapt face ca ea să poată influenţa puternic şi asupra conştiinţei acelora care nu au mijloace pentru producţia spirituală.

Dar dacă ideologia clasei dominante este ideologia dominantă în orînduirile bazate pe exploatare, asta nu înseamnă că din conştiinţa socială a diferitelor epoci istorice fac parte numai concepţiile clasei dominante. Conştiinţa socială — cum am văzut — oglindeşte existenţa socială în întregimea ei. Din existenţa socială a societăţii capitaliste face parte şi clasa muncitoare. Oglindind lupta de clasă existentă în sînul societăţii capitaliste, apar şi concepţii elaborate de către clasele exploatate şi asuprite, de partea cea mai avansată a acestor clase. Ia naştere, în felul acesta, o literatură şi o presă legată de clasa muncitoare — care promovează de cele mai multe ori în condiţii grele, de ilegalitate, concepţiile care oglindesc interesele poporului muncitor. Aceste concepţii nu pot avea în societatea capitalistă — din cauza situaţiei clasei asuprite — răspîndirea pe care o are ideologia dominantă, care-şi exercită influenţa ei nefastă chiar asupra unei părţi (a celei mai înapoiate) — a exploataţilor. Dar aceste concepţii există şi vor lua întreaga lor amploare, numai după ce clasele asuprite vor prelua puterea, numai după ce se va constitui noua bază economică. Aceste concepţii şi instituţiile noi corespunzătoare lor, vor alcătui suprastructura noii societăţi, care, în condiţiile noi, vor ajuta să capete formă şi să se consolideze noua bază, apărută după înlăturarea celei vechi.

Iată prin urmare că în conştiinţa socială a orînduirilor bazate pe exploatare se găseşte şi ideologia dominantă a claselor exploatatoare şi ideologia claselor exploatate. Lenin a arătat că, la naţiunile burgheze, sînt două culturi naţionale, în fiecare cultură naţională [1].

În accepţia cea mai largă, *cultura* este totalitatea valorilor materiale şi spirituale rezultate din munca social-istorică a omenirii. Marxismul a arătat că realizările culturale încep să apară o dată cu activitatea în producţie a oamenilor reuniţi în societate. De la descoperirea focului şi a roţii, de la desenele pe pereţii peşterilor, pînă la folosirea energiei atomice şi pînă la capodoperile artei contemporane, realizările culturale au dus pe om la o descătuşare din ce în ce mai accentuată din dependenţa mediului înconjurător, „...fiecare progres în domeniul culturii — spune Engels — era un pas spre libertate" [2]. Progresele culturii au fost de-a lungul istoriei omenirii progrese atît în domeniul material, cît şi în domeniul spiritual. Se poate vorbi, deci, de o *cultură materială şi de o cultură spirituală*. Cultura materială, ale cărei elemente esenţiale sînt uneltele de muncă, este condiţia primordială pentru existenţa culturii spirituale. Cultura spirituală, care îmbrăţişează ansamblul formelor conştiinţei sociale, influenţează la rîndul ei puternic dezvoltarea culturii materiale.

Ideologi ai burgheziei au încercat să creeze confuzii în această problemă, susţinînd teza obscurantistă că „civilizaţia" — adică, în concepţia lor, progresul culturii materiale — este menită să ducă la degradarea culturii spirituale, la sălbătecie culturală. Ei generalizau astfel un fenomen propriu orînduirii capitaliste în descompunere, în care într-adevăr cultura morală, filozofică şi artistică e în declin, în contrast cu progresele tehnicii şi confortului material.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*. Ed. P.M.R., 1950, vol. 20, p. 8.

[2] Fr. Engels, *Anti-Dühring*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, ed. a III-a, p. 130.

Cultura — care, cum am văzut, apare ca element secund faţă de existenţa socială — exercită la rîndul ei o influenţă puternică asupra existenţei sociale. Dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii, de exemplu, are repercusiune puternică asupra dezvoltării mijloacelor de producţie şi chiar a mediului geografic, ideile sociale înaintate, arta progresistă, ajută în mod considerabil luptei forţelor sociale, care deschid drum de acţiune legilor obiective de dezvoltare a societăţii. Ideologia reacţionară, pe de altă parte, are un rol de frînă asupra dezvoltării sociale.

Ţinînd seama de această influenţă reciprocă nu trebuie să uităm însă că, în ansamblul ei, cultura este determinată de modul de producţie a bunurilor materiale. Dezvoltarea continuă a modului de producţie determină şi dezvoltarea culturii. Dar cum dezvoltarea modului de producţe (a forţelor de producţie şi a relaţiilor de producţie) este rezultatul acţiunii unor legi obiective, urmează că şi dezvoltarea culturii se face în conformitate cu legi obiective. Pentru a studia deci diferitele elemente ale culturii, este necesar să pornim de la studiul legilor obiective, care guvernează aceste forme ale culturii. Studiul ştiinţei, moralei, artei, nu poate fi prin urmare abordat, decît pornind de la studiul legilor obiective, care guvernează dezvoltarea lor.

Pe de altă parte, dacă diferitele forme ale culturii sînt determinate în ultimă analiză de modul de producţie, urmează că — de-a lungul dezvoltării continue a modurilor de producţie, cultura s-a dezvoltat într-o anumită continuitate — iar ceea ce deosebeşte între ele cultura societăţii sclavagiste de cea a societăţii feudale, sau de cultura societăţii burgheze, iar pe toate acestea în mod radical, de cultura societăţii socialiste, se datoreşte în ultimă analiză, deosebirilor dintre modurile de producţie respective. În studiul diferitelor forme ale culturii trebuie să ţinem seama deci, atît de deosebirile dintre culturile diferitelor orînduiri, cît şi de continuitatea lor. Iată de ce negarea continuităţii culturii umane este neştiinţifică, străină deci de înţelegerea materialist-istorică a dezvoltării conştiinţei sociale.

Iată de ce adevăratele realizări culturale nu pier o dată cu orînduirea în care au apărut. Nici epopeile lui Homer, nici filozofia lui Aristotel, nici palatele maure, nici cosmogonia lui Copernic, nici simfoniile şi cvartetele lui Beethoven, nici romanele lui Tolstoi, n-au pierit o dată cu apariţia altor orînduiri, ci dimpotrivă au fost îmbrăţişate de masele din ce în ce mai largi, chemate mereu la viaţa culturală. S-au stins numai producţiile culturale, care exprimau aviditatea, meschinăria sau goliciunea interioară a claselor condamnate de istorie. Iată ceea ce n-au înţeles proletcultiştii, care pretindeau că în făurirea culturii socialiste trebuie să pornim de pe loc gol, pîrjolind tot ceea ce a fost creaţie culturală anterioară. Aceste tendinţe nihiliste au fost fără cruţare combătute de Lenin, care a arătat că: „Cultura proletară nu este ceva ivit de nu ştiu unde, cultura proletară trebuie să fie dezvoltarea, după anumite legi, a acelui bagaj de cunoştinţe pe care omenirea le-a elaborat sub jugul societăţii capitaliste, a societăţii moşiereşti, a societăţii birocratice“ [1]. Lenin a conturat astfel poziţia justă, a valorificării critice a moştenirii culturale.

[1] V. I. Lenin, *Sarcinile uniunilor tineretului*. Ed. tineretului, 1953, p. 12.

În făurirea culturii noi, în elaborarea noilor creații ale conștiinței sociale, trebuie să ținem seama de tot ceea ce este valoros în creația culturală progresistă a înaintașilor noștri, să folosim tot ceea ce reprezintă cu adevărat cuceriri prețioase ale omenirii, în drumul ei ascendent către cunoașterea din ce în ce mai profundă a realității, către oglindirea cît mai veridică a esenței realității cu mijloacele artei sau ale științei. Cea mai înaltă cucerire a gîndirii umane, marxism-leninismul, a apărut în primul rînd datorită unor anumite condiții social-economice, dar folosind în mod critic izvoare ca, filozofia clasică germană, economia politică engleză, socialismul utopic francez și în genere tot ce era mai valoros în dezvoltarea de mii de ani a culturii omenești.

Dar această preluare a *moștenirii culturale* a trecutului trebuie făcută *în mod critic*. În creația culturală din diferitele epoci ale dezvoltării societății, au răzbătut — dincolo de ceea ce clasele dominante s-au străduit să făurească în apărarea intereselor lor — și năzuințele claselor exploatate, ale maselor asuprite, ca și năzuințele claselor în ascensiune, în perioada în care aceste clase — înainte de a prelua puterea, în propriul lor interes — au avut un caracter revoluționar. Valorificînd critic moștenirea culturală, trebuie să preluăm toate aceste bunuri, care reprezintă mersul ascendent al omenirii către eliberarea ei de exploatare, punînd în același timp în adevărata lumină și eliminînd tot ceea ce a constituit influență reacționară și a reprezentat ideologia putredă a claselor aflate pe poziții retrograde. Dacă e necesar să combatem în mod necruțător obscurantismul proletcultiștilor — este de asemenea nevoie să înțelegem bine că preluarea moștenirii culturale nu se poate face „în bloc", de pe poziții obiectiviste.

A pretinde că vrem să valorificăm moștenirea noastră literară, de exemplu, repunînd în circulație toate produsele literaturii decadente din țara noastră, dintre cele două războaie mondiale — înseamnă a face jocul acelora care ar vrea să introducă și pe această cale perfidă, influența dizolvantă a ideologiei imperialiste, în cultura noastră nouă.

Valorificarea critică a moștenirii culturale este o operă deosebit de complexă, care cere competență, dragoste reală pentru adevăratele valori culturale — și o fermă orientare ideologică — din partea acelora care au această sarcină. Numai în felul acesta, valorificînd critic tezaurul imens al creațiilor culturale ale înaintașilor noștri, vom putea făuri, pe baza economică a socialismului, o cultură bogată, o conștiință socială înaintată.

★

O altă problemă care trebuie lămurită în analiza dezvoltării culturii este problema *interdependenței* diferitelor forme ale conștiinței sociale. Ceea ce face ca, în primul rînd, ideologia unei clase dominante să aibă o anumită fizionomie este, fără îndoială, faptul că diferitele ei concepții politice, juridice, artistice, filozofice, izvorăsc din aceeași bază economică și apără pozițiile aceleiași clase dominante. Dar această fizionomie comună a diferitelor forme ale conștiinței sociale a clasei dominante, dintr-o anumită epocă de dezvoltare a societății, ceea ce ideologii burghezi denumesc, cu un termen diversionist, „spiritul vremii" se datorește în parte și înrîuririi reciproce pe care o exercită unele asupra altora. Influența cea mai puternică, care se resimte în toate producțiile ideologice ale unei clase

sociale este influenţa concepţiilor ei politice. Politica stăpînilor de sclavi a influenţat, de exemplu, morala şi filozofia unui Aristotel, care socotea că sclavia are un caracter natural, că este în firea lucrurilor. Politica burgheziei engleze în ascensiune, din epoca acumulării primitive a capitalului, a influenţat puternic morala unui filozof materialist ca Thomas Hobbes, care decreta că „omul este lup pentru om" şi că în lume „se duce războiul tuturor contra tuturor".

Politica imperialismului înrîureşte adînc morala, arta şi filozofia din zona de influenţă a cercurilor agresive imperialiste. Sub înrîurirea acestei politici apar producţiile literare sau cinematografice care propagă panica „atomică", dezgustul de viaţă, desperarea, cinismul — menite să furnizeze soldaţii lipsiţi de scrupule ai armatelor sortite diferitelor „cruciade". Politica imperialistă orientează şi cercetarea ştiinţifică către scopurile războiului de agresiune.

Dar şi celelalte forme ale conştiinţei sociale îşi exercită influenţa lor. În sculpturile epocii helenistice, de exemplu, se observă influenţa mitogiei politeiste, în picturile lui Fra Angelico, influenţa bisericii catolice. Sub influenţa bisericii catolice, de asemenea, s-a atribuit, în evul mediu, filozofiei rolul de *ancilla theologiae*, de slujnică a teologiei. Dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii şi-a avut rolul ei în influenţarea altor forme ale culturii. În bună măsură, de exemplu, capodoperile arhitecturii gotice îşi datoresc existenţa descoperirilor ştiinţei construcţiilor : fără ogivă şi contraforturi exterioare degajate nu s-ar fi putut înălţa minunăţiile de piatră dantelată ale catedralelor din Colonia sau Reims. Filozofia şi-a exercitat şi ea rolul ei. Iluminismul burgheziei franceze în ascensiune, care se străduia să promoveze valoarea raţiunii împotriva misticismului bisericii catolice, a influenţat puternic literatura epocii. Romanele şi povestirile lui Rousseau şi Voltaire propovăduiesc raţionalismul, predică toleranţa religioasă ; comediile lui Lesage, Marivaux şi Beaumarchais fac apologia drepturilor burgheziei, atacînd concepţiile aristocratice despre inegalitatea „de origine divină". Filozofia idealistă contemporană, sub forma ei pozitivistă, influenţează ştiinţa burgheză, denaturînd concluziile finale ale cercetărilor valoroase ale multor savanţi din ţările capitaliste.

Pe de altă parte, în Uniunea Sovietică, în China Populară şi în celelalte ţări de democraţie populară, unde a biruit ideologia marxist-leninistă, toate formele conştiinţei sociale sînt puternic influenţate de concepţiile politice avansate şi de morala înaltă a clasei muncitoare. De asemenea, forţa organizatoare, mobilizatoare şi transformatoare a filozofiei marxist-leniniste — care se dezvoltă o dată cu baza economică socialistă şi care ajută acestei baze să capete formă şi să se consolideze — îşi exercită influenţa ei rodnică asupra tuturor domeniilor de activitate culturală. Filozofia materialist-dialectică dă o orientare fermă ştiinţei din ţările lagărului socialist, o perspectivă largă literaturii şi artei care se dezvoltă în aceste ţări. Fără această orientare, conştiinţa nouă, socialistă, ar fi lipsită de coloana vertebrală. La rîndul ei, arta realist-socialistă îşi exercită influenţa puternică asupra moralei comuniste, ca şi asupra altor forme ale conştiinţei sociale.

Iată prin urmare, că, în toate orînduirile sociale, diferitele forme ale conştiinţei sociale au exercitat unele asupra altora o influenţă reciprocă, că diferitele forme ale culturii sînt interdependente.

Existența acestei interdependențe nu trebuie însă să ne facă să uităm că fiecare dintre formele de oglindire a existenței sociale în conștiința socială își are *specificul ei,* atît după domeniul special al realității pe care-l reflectă, cît și după modul specific în care se realizează oglindirea. Firește nu trebuie să uităm, nici un moment, că toate aceste forme ale conștiinței sociale alcătuiesc un întreg care nu poate fi schimbat în mod metafizic, deoarece conștiința socială oglindește în unitatea ei dialectică, existența socială. Dar nu trebuie, deasemenea, să pierdem din vedere că este necesar să înțelegem bine în ce constă specificul artei sau specificul științei, specific care le deosebește una de alta, așa cum le deosebește și de morală sau de filozofie. Fără îndoială, că afirmațiile ideologilor idealiști despre așa-zisa „autonomie" a artei, a moralei sau a religiei, sînt lipsite de temei ; nu există, cum am văzut, ziduri chinezești între diferitele forme ale culturii. Dar, trebuie, de asemenea, să ne ferim de confuziile vulgarizatoare, care amestecă între ele caracteristicile fiecărei forme în parte, și care în analiza valorii unei opere de artă, de exemplu, în loc să țină seama de specificul artistic în care această operă trebuie să oglindească realitatea, se preocupă exclusiv de conținutul ei moral sau politic.

★

O altă problemă a dezvoltării formelor conștiinței sociale care trebuie analizată este problema *independenței relative față de baza economică* a diferitelor forme ale conștiinței sociale. Nu este prea mult dacă amintim din nou adevărul fundamental al materialismului istoric, că existența materială a societății este elementul primordial și determinant, în ultimă analiză, față de conștiința socială care este factorul secund.

Dar diferitele forme ideologice, o dată apărute, capătă un caracter relativ de sine stătător. Tocmai pentru că dezvoltarea ei este consecința dezvoltării prealabile a modului de producție și îndeosebi a relațiilor de producție — conștiința socială rămîne, în ceea ce privește grosul elementelor ei, în urma acestei dezvoltări. De aceea, chiar după schimbarea bazei economice, în conștiința socială a noii orînduiri, rămîn *numeroase elemente ale conștiinței sociale vechi, care nu dispar cu ușurință de la sine.* Vechea mentalitate, balastul vechilor obiceiuri ale vechii morale — toate acestea își exercită acțiunea lor asupra noii conștiințe sociale, cu atît mai mult cu cît clasele reacționare, răsturnate de la putere, sînt interesate să mențină elementele vechii suprastructuri, care servea vechea bază economică. Acesta este unul dintre elementele care fac ca noua conștiință socială să nu fie, de la început, în întregime, determinată de noua bază. Pentru aceasta, este necesară o luptă perseverentă împotriva rămășițelor vechii mentalități.

Alt element care dă formelor conștiinței sociale un caracter relativ independent, este datorit faptului că în diferitele domenii ale culturii, în știință, artă, filozofie creația culturală spirituală se concretizează în realizări materiale (monumente, tablouri, cărți, instrumente), pe care le preia fiecare orînduire de la orînduirile anterioare — după schimbarea bazei economice. Acestea exercită un rol important în formarea noii conștiințe sociale.

În sfîrșit, al treilea element care dă diferitelor forme ale culturii un caracter relativ de sine stătător — este faptul că, în diferitele domenii ale

culturii, se adună de-a lungul istoriei un bagaj imens de cunoştinţe care este preluat de ideologii fiecărei epoci, de la predecesorii lor. Firește — repetăm iar — concepţiile juridice, artistice, filozofice, elaborate de ideologii *unei* clase, pornesc în primul rînd, conştient sau inconştient *de la necesitatea acelei clase* de a-şi apăra poziţiile în lupta ei cu clasele antagoniste. Dar în domeniul lor de activitate, ideologii folosesc un imens bagaj cultural moştenit de la cei care i-au precedat. Influenţa determinantă a intereselor de clasă se exercită asupra creaţiei culturale, cum arată Engels, în cadrul condiţiilor dictate tocmai de existenţa acestei moşteniri, care creează *continuitatea* culturii. Aşa, de pildă — spune Engels — în filozofie, influenţa claselor se exercită prin intermediul „materialului filozofic existent transmis de premergători“ [1]. Tot aşa, literatura sau muzica fiecărei epoci porneşte de la tradiţia de specialitate, moşteneşte un anumit bagaj de procedee de reguli tehnice care scuteşte fiecare nouă generaţie de artişti să o ia de la capăt în domeniul meşteşugului respectiv.

Iată, prin urmare, că influenţa determinantă a bazei economice asupra diferitelor forme ale culturii se exercită în mod complex şi că deci, trebuie analizată în toată această complexitate, dacă vrem să evităm vulgarizarea.

Fiind oglindirea existenţei sociale, conştiinţa socială progresează o dată cu dezvoltarea societăţii. Cum istoria societăţii este istoria luptelor de clasă — istoria formelor conştiinţei sociale va fi istoria reflectării în conştiinţa socială a luptelor dintre clasele antagoniste. Progresul concepţiilor politice şi juridice, al moralei, artei, al concepţiilor ştiinţifice şi al filozofiei, rezultă din lupta înverşunată dintre ideologia claselor şi păturilor sociale ascendente şi ideologia claselor în declin. Numai urmărind această luptă vom putea înţelege atît continuitatea a ceea ce a fost valoros în cultura umană de-alungul istoriei, cît şi necesitatea lichidării acelor elemente din conştiinţa socială, care oglindesc poziţii şi interese ce şi-au trăit traiul. Clasele sociale care au fost progresiste în anumite momente ale dezvoltării societăţi şi care aveau atunci o ideologie ce reflecta această poziţie progresistă — o părăseau în momentul în care, după preluarea puterii, deveneau reacţionare. Făclia culturii reale trecea atunci în mîinile noilor clase asuprite care luptau pentru înlăturarea oprimării şi exploatării şi lumina ei căpăta mereu o nouă strălucire. Pentru a înţelege, prin urmare, în mod corespunzător, dezvoltarea difertelor forme ale conştiinţei sociale, deci şi dezvoltarea artei şi a concepţiilor despre artă — este necesar să le studiem în lumina luptei continue ce s-a dat, în istoria culturii, între ideologia progresistă şi cea reacţionară.

*

Avînd o privire de ansamblu asupra conştiinţei sociale, vom putea înţelege acum mai limpede care este locul şi rolul artei în societate. Pentru aceasta, este necesar să vedem însă întîi, cel puţin în linii generale, care este specificul artei.

---

[1] Fr. Engels, *Scrisoare către Conrad Schmidt*, în Marx-Engels, *Opere alese*, în două volume, Ed. P.M.R., 1952, vol. II, p. 455.

ARTA, FORMĂ SPECIFICĂ A CONȘTIINȚEI SOCIALE; OBIECTUL ARTEI ȘI MODUL SPECIFIC DE OGLINDIRE A ARTEI; LEGILE OBIECTIVE ALE ARTEI

Plecînd de la tezele materialismului istoric referitoare la conștiința socială expuse în primul capitol, vom încerca acum să vedem prin ce se caracterizează această formă a conștiinței sociale care este arta.

Arta este acea formă a conștiinței sociale care oglindește întreaga complexitate a existenței umane, prin imagini tipice.

Definind în felul acesta arta, subliniem trei idei fundamentale ale esteticii marxist-leniniste.

1. În primul rînd, arătăm că arta este o *formă a conștiinței sociale* și că, deci, existența socială este factorul primordial, care se oglindește în artă iar arta este factorul secund, derivat. Precizăm în felul acesta de la bun început, care este concepția marxist-leninistă despre raportul dintre artă și realitate ; în același timp, constatăm că arta, ca formă a conștiinței sociale, își exercită un rol bine determinat în transformarea existenței sociale, contribuie activ la această transformare. Asupra acestei idei vom reveni în capitolul ultim al lecției.

2. În al doilea rînd, arătăm care este *obiectul artei,* domeniul special al realității, pe care arta îl oglindește în conștiința socială. Spunînd că arta oglindește întreaga complexitate a existenței umane, trebuie să risipim confuzii larg răspîndite în ceea ce privește apropierea artei de știință. Cum vom vedea mai departe, arta este, ca și știința, *o formă de cunoaștere a realității.* Numai esteticieni idealiști au negat funcția gnoseologică a artei. Pentru aceștia, arta este un joc „gratuit", creație spontană a spiritului omenesc, care nu are corespondența în realitatea materială. Pentru Herbart, de pildă, opera de artă se reduce la simple raporturi formale, la stabilirea unor anume ritmuri, armonii etc., fără nici o legătură cu oglindirea realității, care, atunci cînd întîmplător apare în artă „ține de domeniul interesantului și nu al frumosului". Pentru Hegel, frumosul este reflexul sensibil al ideii și nu al realității materiale. De asemenea, pentru Schopenhauer, arta devine posibilă numai atunci cînd artistul, renunțînd la voința de a trăi, se refugiază dincolo de existența spațială, temporală și cauzală. Împingînd această poziție pînă la ridicul, Freud face din opera de artă un simplu mijloc terapeutic de cheltuire „sublimată" a instinctului sexual, iar unii esteticieni idealiști contemporani, de nuanță suprarealistă, consideră că singurele producții artistice demne de luat în seamă sînt acelea ale copiilor și ale nebunilor. În țara noastră, îndeosebi Maiorescu, pornind de la estetica lui Hegel, a încercat să sape o prăpastie între „adevăr" și „frumos". Negînd artei orice funcție gnoseologică, Maiorescu o socotește ca făcînd parte dintr-o lume, „unde timpul nu mai are înțeles" [1].

Împotriva tuturor acestor doctrine idealiste, materialismul dialectic arată că arta este o formă de cunoaștere a realității, care ca și știința, prin alte mijloace însă, ne ajută *să cunoaștem* realitatea, ne furnizează adevăruri. Amintim în această privință, că Engels spunea : „Balzac grupează întregul istoric al societății franceze din care... am învățat mai mult decît

[1] Titu Maiorescu, *Critice.* Ed. Socec, 1874, p. 357.

din toţi istoricii, economiştii şi statisticienii de profesie ai epocii, luaţi laolaltă" [1].

Dar arta nu se deosebeşte de ştiinţă numai prin faptul că forma de cunoaştere artistică diferă de cea ştiinţifică, cum vom vedea mai departe. Arta se deosebeşte de ştiinţă şi prin domeniul special al realităţii obiective, pe care îl oglindeşte. În vreme ce ştiinţa, prin diferitele ei ramuri, ne ajută să cunoaştem lumea materială în totalitatea ei — arta oglindeşte în primul rînd omul în întreaga complexitate a existenţei sale, în ansamblul relaţiilor lui cu realitatea înconjurătoare. O lucrare a unui artist, în care realitatea oglindită nu se raportează la om, *nu* este operă de artă. Spre deosebire de acele ştiinţe care se ocupă şi ele cu studiul omului şi al acţiunilor lui — ca anatomia sau economia politică de exemplu — şi care privesc numai aspecte izolate ale activităţii umane ca fiinţă biologică sau socială, arta înfăţişează omul în complexitatea nesfîrşită a aspectelor lui. Portretul lui Glinka zugrăvit de Repin nu este o ilustraţie de atlas anatomic şi nici peisajele lui Andreescu nu sînt planşe botanice — ci ele oglindesc sentimente umane, prezenţa reacţiilor omului în faţa realităţii. Orice aspect al realităţii poate fi oglindit în opera de artă cu condiţia ca el să fie raportat la om. Lucrările care sînt simplu pretext pentru descrierea procesului de producţie dintr-un domeniu oarecare, dar care sînt goale de conţinut uman complex, nu sînt lucrări de artă.

3. În al treilea rînd, definind arta ca oglindire prin imagini tipice, arătăm care este specificul acestei forme a conştiinţei din punctul de vedere al modului de oglindire a existenţei sociale. În această lecţie nu ne vom putea ocupa pe larg de problema tipizării, care cere o analiză amplă. Trebuie să arătăm însă acum că, spre deosebire de omul de ştiinţă, care pătrunde, pe calea abstractizării datelor de observaţie, către cunoaşterea esenţei realităţii, formulînd legi — artistul oglindeşte *esenţa* realităţii creînd *imagini tipice.*

Un meteorolog caracterizează noţiunea de „furtună" prin stabilirea raportului obiectiv dintre diferite alte noţiuni care oglindesc în termeni ştiinţifici anumite realităţi naturale. Beethoven ne înfăţişează însă în Simfonia lui pastorală prin imagini muzicale starea de spirit tipică a omului modern în faţa naturii dezlănţuite, în timpul unei furtuni. Cînd Coşbuc a scris „Noi vrem pămînt", el n-a făcut o analiză ştiinţifică a luptei de clasă a ţăranilor săraci împotriva moşierilor, ci a tipizat artistic revolta lor, oglindind în felul acesta un aspect al realităţii sociale a vremii, cu mijloacele poeziei aşa cum un aspect, din aceeaşi epocă, a oglindit cu mijloacele picturii Octav Băncilă în tabloul lui, intitulat „1907".

Este necesar să precizăm, încă de pe acum, că tipizînd, artistul exprimă, prin însuşi acest proces prin selectarea semnificativului, *atitudinea* lui faţă de faptele oglindite, îşi manifestă, nu prin declaraţii retorice, ci prin însuşi procesul de creaţie a imaginii tipice, *poziţia* lui în societate, arată de partea cui se află — conştient sau nu — în lupta dintre clase, năzuinţele cărei clase le exprimă.

Imaginea tipică nu este o copie fotografică a unui obiect sau fenomen izolat oarecare, ci are valoarea unei generalizări. Numai producţiile natu-

[1] Marx-Engels, *Despre artă şi literatură.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 137.

raliste care sînt străine de artă — se mulțumesc să reproducă plat „fotografic", fapte sau trăsături individuale, care nu au valoare generalizatoare A crea o operă de artă realistă înseamnă — cum a arătat Engels — a zugrăvi „caractere tipice în împrejurări tipice" [1].

Pentru a tipiza, pentru a realiza o generalizare artistică și nu una științifică, artistul trebuie să prezinte generalul în forma individualului. Imaginea artistică nu poate să fie o schemă seacă, ci un tablou viu. Neînțelegerea acestei cerințe duce la făurirea acelor lucrări schematice, searbede, în care autorii lor pot expune concepții politice, morale sau didactice juste, dar într-o realizare străină de artă, într-o expunere retorică exterioară imaginii artistice.

Dar nu numai atît. Cunoașterea artistică înseamnă odată cu pătrunderea către esența realității și emoția în fața acestei realități. Fără îndoială că și cunoașterea științifică se însoțește cu un element afectiv. Curiozitatea savantului, satisfacția lui la descoperirea unui adevăr obiectiv, depășesc sfera cunoașterii raționale. Dar acest „însoțitor" afectiv nu face parte integrantă din adevărul științific.

Adevărul obiectiv dezvăluit de artă este însă intim întrepătruns cu o vibrație emoțională intensă, dă aceluia căruia i se dezvăluie o plăcere de un tip deosebit, plăcerea estetică. „Arta, spune Marx, este cea mai mare bucurie pe care omul și-o poate da lui însuși". Această bucurie artistică are un caracter complex. Avem de-a face pe de o parte cu satisfacția în fața unei realizări umane, în care forma de exprimare, concret-senzorială, concordă perfect cu *esența* pe care o oglindește; pe de altă parte opera de artă măiastră transmite vibrația emoțională de înaltă tensiune a artistului. Fără intensa participare emoțională a artistului la realitatea pe care o oglindește el în imaginea creată — opera de artă nu va vorbi sensibilității artistice a acelora care trebuie să o recepționeze artistic. „Este lipsită de viață — spune Bielinski — o operă de artă, dacă ea zugrăvește viața numai pentru a o zugrăvi, fără nici un impuls subiectiv puternic care să-și aibă izvorul, în ideea predominantă a epocii, dacă ea nu este un strigăt de suferință sau o ditirambă de entuziasm, dacă ea nu este o întrebare sau un răspuns la o întrebare" [2]. Imaginea creată de artist trebuie să închidă în ea vibrația lui emotivă, atitudinea lui față de personajele și faptele oglindite. Înțelegerea simplistă, vulgarizatoare, a caracteristicilor satisfacției artistice, închide în ea atît primejdia lunecării către estetism (dacă se neglijează necesitatea *atitudinii* artistului în fața realității) cît și a alunecării către retorism și *didacticism* (dacă se neglijează necesitatea măiestriei artistice în exprimarea concretă a esenței realității).

Acest caracter emoțional dă adevăratei opere de artă forța ei, capacitatea ei mobilizatoare, rolul ei deosebit în modelarea conștiinței sociale. Faptul că din cunoașterea artistică face parte integrantă emoția, atitudinea față de realitatea cunoscută, face ca opera de artă să realizeze o unitate organică între cunoașterea și aprecierea realității. Această unitate conferă operelor de artă un caracter educativ care — așa cum a arătat

[1] Fr. Engels, *Scrisoare către Miss Harkness*, în Marx-Engels, *Despre artă și literatură*, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 136.

[2] V. S. Bielinski, *Opere*, vol. II, p. 348. Ed. rusă, 1948.

filozoful sovietic Borev — este deosebit de caracterul cognitiv al lucrărilor ştiinţifice.

Trebuie să mai arătăm că spre deosebire de cunoaşterea ştiinţifică care se realizează prin abstractizarea datelor concrete de observaţie — cunoaşterea artistică dezvăluie esenţa realităţii, aşa cum a arătat Gorki, cu ajutorul *ficţiunilor*. Aceste ficţiuni sînt rodul fanteziei creatoare, care reconstituie datele observate de artist, într-un chip cu totul original. Încă Aristotel, în „Poetica" lui, arată, că poezia se deosebeşte de istorie prin aceea că istoria descrie faptele deja întîmplate în vreme ce poezia le zugrăveşte pe acelea care s-ar putea întîmpla [1]. Fără fantezie creatoare, care este o însuşire deosebită a acelor oameni pe care îi numim artişti nu poate fi elaborată o operă de artă. Este necesar însă să subliniem că această facultate deosebită nu are nimic mistic şi că inspiraţia artistului nu are nimic comun cu acea stare de transă supranaturală, în care artistul nu este decît „încarnaţia, purtătorul de voce şi mediul unor puteri superioare" [2], cum susţine Nietzsche, reluînd astfel o teză idealistă mai veche, expusă de Platon în „Ion" [3]. Dacă talentul înseamnă o înzestrare deosebită a artistului, operele de artă create de un artist talentat, roade ale fanteziei sale creatoare, nu sînt altceva decît oglindirea realităţii într-o formă specifică, în urma cunoaşterii vieţii de către artist, cunoaştere omenească naturală, în care nu se amestecă nici un fel de forţe misterioase pentru simplul motiv că asemenea forţe nu există.

După cele expuse, putem trece acum la examinarea *legilor obiective* ale artei. Estetica marxist-leninistă arată — în opoziţie cu diferite doctrine estetice idealiste — că arta este supusă unor legi cu caracter obiectiv. Atunci cînd artistul calcă aceste legi sau esteticianul nu ţine seama de ele, ei suferă eşecuri, ajung în impas. Tocmai existenţa unor asemenea legi obiective — independente de voinţa artiştilor sau de normarea subiectivă a teoreticienilor — face posibilă existenţa esteticii ca ştiinţă şi impune esteticii ştiinţifice să pornească de la studiul concret al realităţii artistice obiective, şi nu de la principii apriorice, stabilite arbitrar în cabinetul de lucru. Chiar o gîndire excepţională ca cea a lui Kant, atunci cînd a pornit de la o cunoaştere artistică săracă — atît cît i-o putea oferi Königsbergul vremii lui pe care nu l-a părăsit nici o dată — nu a putut elabora decît construcţii teoretice schematice, în divorţ cu realitatea plină a artei, în acord doar cu poziţia lui idealistă în problema cunoaşterii, ca rezultat în ultima analiză a poziţiei lui de clasă.

Una dintre legile obiective cele mai generale ale artei este aceea care arată — aşa cum am mai văzut — că opera de artă închide în ea poziţia pe care s-a situat, conştient sau inconştient, creatorul ei. Orice operă de artă are o tendinţă, este slujitoarea intereselor unei clase sociale. Această lege este valabilă atît pentru operele artei realiste, cît şi pentru producţiile antirealiste. Asupra acestei probleme vom reveni cînd vom vorbi despre rolul social al artei. Acum trebuie însă, să amintim — pe scurt — că pentru a înţelege mai limpede problema legilor obiective ale artei este nevoie să ne gîndim la cele două poziţii fundamentale în estetică, *realismul şi antirea-*

[1] Aristotel, *Poetica*, cap. IV, §. 1.
[2] Fr. Nietzsche, *Ecce Homo*, 1888.
[3] Platon, *Ion sau despre Iliada.*

lismul corespunzătoare răspunsului dat la întrebarea : care este raportul dintre artă şi realitate ? Realismul — răspuns materialist — arată că arta este oglindirea realităţii, mijloc de cunoaştere a realităţii şi deci element secund faţă de realitatea materială care este factorul primordial. Antirealismul — răspuns idealist — susţine, indiferent de numeroasele lui variante, că arta este un produs al spiritului, fără nici o legătură (sau numai cu o legătură accidentală) cu realitatea, formă goală menită să desfăteze numai prin îmbinarea „pură" de ritmuri, sunete, linii, volume, culori. Teoriile estetice antirealiste — ca şi lucrările făurite pe baza lor — sînt puse în slujba claselor sortite pieirii care nu pot avea interesul ca arta să oglindească realitatea defavorabilă lor. Produsele acestui tip de artă — fie că se numesc cubiste, expresioniste, sau suprarealiste — au, indiferent de intenţia creatorilor lor, un rol social diversionist, menit să abată atenţia de la cunoaşterea problemelor mari ale epocii.

Arta mare puternică, a tuturor veacurilor a fost însă arta realistă. Asupra legilor artei realiste ne vom opri deci.

Una dintre legile obiective ale artei realiste este necesitatea oglindirii veridice a vieţii. „Literatura e un domeniu al adevărului" — spunea Gorki, subliniind tocmai necesitatea obiectivă pentru orice operă de artă, de a înfăţişa realitatea aşa cum este ea, fără nici o denaturare. Atunci cînd artistul nu ţine seama de legea aceasta obiectivă, lucrarea lui îşi pierde caracterul artistic, nu emoţionează pe nimeni, nu vorbeşte sensibilităţii artistice adevărate. Necunoaşterea acestei legi duce la făurirea unor producţii în care realitatea este fals înfrumuseţată, poleită, prezentată într-un trandafiriu necorespunzător adevărului — ca în atîtea lucrări idilice care au apărut şi la noi multă vreme. Ignorarea necesităţii oglindirii veridice a dus la netoata teorie a „lipsei de conflict" în societatea socialistă, teorie care eluda adevărul că dezvoltarea continuă a realităţii este rezultatul luptei contrariilor. Aşa au luat naştere plicticoşii eroi „ideali", care nu aveau nimic comun cu existenţa reală a oamenilor înaintaţi, victorioşi după străduinţe eroice în lupta grea împotriva opunerii îndîrjite a forţelor care frînează progresul social. Dar tot din ignorarea legii obiective a veridicităţii artei, au luat naştere şi producţiile în care, cu orice preţ, oamenilor înaintaţi li se confecţionau cusururi şi păcate, nesemnificative şi străine de realitate, doar pentru a-i „umaniza". Ignorarea legii veridicităţii a dus şi la făurirea unor producţii care — sub pretextul criticii deficienţelor existente într-un sector sau altul — calomniau realitatea, ponegreau esenţa societăţii noastre, prezentînd lipsurile nu în perspectiva lor, nu în procesul lichidării lor ca urmare a luptei elementelor pozitive, ci ca pe nişte fenomene în faţa cărora nu putem face altceva decît să încrucişăm neputincioşi braţele. O flagrantă şi necinstită încălcare a legii veridicităţii artei o constituie plăzmuirile cu pretenţii artistice care pe piaţa literară burghezo-răspîndesc desfăimarea omului, scormonind în mocirla unor lepădături sociale (hoţii, pervertiţii sexuali şi alţii din acelaşi aluat) pentru a crea o ceaţă ideologică pestilenţială favorabilă camuflării anumitor interese.

Legea obiectivă a veridicităţii cere ca opera de artă să oglindească oameni şi evenimente concret istorice, în dezvoltarea lor revoluţionară. Gnoseologia leninistă ne învaţă că adevărul este totdeauna concret. Dialectica ne arată că realitatea e în continuă transformare. Opera literatului, pictorului sau sculptorului nu poate deci — sub pedeapsa de a nu fi artă —

să ne zugrăvească un om „în general" şi fapte fără context istoric sau îngheţate în tipare valabile „în eternitate".

O altă lege obiectivă a artei realiste este tipizarea. Nu există artă realistă fără imagini tipice. Imaginea tipică oglindeşte, în modul specific artei esenţa realităţii. Gavroche este nepieritor pentru că este o imagine tipică a copilului parizian de la mijlocul secolului trecut, după cum Ulea Gvomova este figura tipică a comsomolistei eroice. Darie al lui Zaharia Stancu sau Moromete al lui Marin Preda trăieşte artistic pentru că este tipic pentru ţăranul romîn dintre cele două războaie mondiale — după cum Anton Filip al lui Galan devine un prieten al cititorului pe care l-a mişcat artistic, pentru că este tipic pentru activistul de partid, care luptă din răsputeri cu greutăţile şi le biruieşte.

Marii artişti ai tuturor vremurilor au exprimat în capodoperile lor ideile mari, înaintate, care au însufleţit epoca lor şi au constituit o chemare la luptă pentru progres. In opera lui Dante şi a lui Leonardo da Vinci, a lui Goethe şi Beethoven, a lui Shakespeare şi Dickens, a lui Balzac şi Hugo, a lui Whitman şi Twain, a lui Puşkin şi Tolstoi, a lui Eminescu şi Caragiale, şi-au găsit expresia, într-un fel sau altul, năzuinţele popoarelor lor, idealurile înalte ale omenirii. Operele lor, în ceea ce au ele mai bun, sînt o pledoarie pasionată pentru aceste idealuri. Artistul mare n-a fost nici odată un spectator indiferent faţă de frămîntările veacului său. Tocmai patosul înflăcărat care vorbeşte sentimentelor adînci ale oamenilor, care-i emoţionează pe oameni pentru că ei simt aici angajate destinele lor, tocmai acest patos face ca marile opere să dăinuiască peste vremuri.

O altă lege obiectivă a artei este necesitatea concordanţei dintre conţinutul şi forma operei de artă. Unitatea organică, de nedesfăcut, dintre formă şi conţinut este una dintre condiţiile fără de care nu există artă. Am mai văzut că un cuprins ideologic just nu este suficient pentru a conferi capacitatea de a emoţiona unei lucrări care se vrea artistică. Pentru a face să vibreze sensibilitatea artistică, artistul trebuie să mînuiască cu măiestrie mijloacele artei. Dar oricît de bine ar fi acordată lira artistului ea va scoate un sunet meschin, dacă mîinile lui nu vor mişca coardele cu patosul fierbinte al unor convingeri puternice, dacă prin glasul lui nu vor grăi idealurile înaintate ale epocii sale. Iată ce spune Goethe în această privinţă. Vorbind despre unul dintre scriitorii germani, el observă : „Toate poeziile sale sînt bogate în conţinut, ne impun prin temele lor mari şi înălţătoare şi au tocmai din pricina aceasta o valoare de necontestat, căci conţinutul temei tratate este începutul şi sfîrşitul oricărei arte. Nu se poate tăgădui că geniul şi un talent artistic format pot obţine orice şi pot constrînge chiar materia cea mai rebelă. La drept vorbind însă, în felul acesta apare mai mult ca o operă de virtuozitate decît ca una de artă, aceasta din urmă trebuind să se sprijine pe un obiect de mare însemnătate, a cărui tratare prin îndemînare, osteneală şi sîrguinţă să scoată la iveală importanţa lui, cu atît mai multă splendoare şi într-un chip cu atît mai fericit" [1]. Acest lung citat arată foarte limpede părerea unui mare artist despre raportul dintre conţinut şi formă în artă. In primul rînd, apare fără posibilitate de echivoc că elementul hotărîtor este conţinutul, căruia îi este subordonată

[1] Goethe, *Poezie şi adevăr*. E.S.P.L.A, 1956, vol. I, p. 318.

forma operei. În al doilea rînd, se vede aici cît se poate de clar că *meşteşugul* artistic nu e tot una cu *măiestria* artistică.

Artiştii creează prin diferite mijloace imagini tipice: prin îmbinări de cuvinte şi ritmuri, prin sunete, prin culori, prin volume, prin mişcări şi gesturi. Fiecare artă are procedeele ei specifice de expresie, care nu se rezumă numai la „materia" folosită de arta respectivă, ci ţin şi de regulile de compoziţie, de modul de tratare a temei etc. — ale fiecărei arte în parte. Utilizarea acestor mijloace cere artistului să posede tehnica artei respective, constituită de-a lungul veacurilor prin contribuţia tuturor marilor artişti, să cunoască bine meşteşugul ei: vocabularul şi prozodia pentru poezie, armonia şi contrapunctul pentru muzică, legile perspectivei şi ale armonizării culorilor, pentru pictură ş.a.m.d.

Măiestria artistică presupune fără îndoială o bună cunoaştere a meşteşugului artistic. Dar măiestria artistică înseamnă în primul rînd, capacitatea de a îmbina organic, graţie fanteziei creatoare, într-o unitate indisolubilă, un conţinut adevărat cu o formă artistică. Această măiestrie este cerută de legea obiectivă a concordanţei obligatorii dintre conţinutul şi forma artistică. Frumuseţea formei nu se datoreşte, în primul rînd, tehnicii artistice ireproşabile. „Divina Comedie" a lui Dante este o operă de artă nu în primul rînd, pentru că este scrisă în terţine impecabile, iar concertele brandenburgheze ale lui Bach sînt capodopere *nu* mai ales pentru că au o ireproşabilă ţesătură contrapunctică. Numai estetica formalistă vorbeşte despre virtutea exclusivă a formei, neglijînd adevărul că o îmbinare goală de ritmuri, de sunete sau de culori, oricît de meşteşugită ar fi, nu poate viza decît senzorialitatea noastră — văzul sau auzul — şi nicidecum complexa sensibilitate artistică reală. A găsi o expresie artistică măiastră înseamnă tocmai a crea imaginea tipică, care să oglindească veridic un conţinut real într-o formă corespunzătoare geniul de artă respectiv.

CARACTERUL SOCIAL-EDUCATIV AL ARTEI

Estetica burgheză contemporană îşi concentrează tirul artileriei sale în primul rînd împotriva rolului social — educativ al artei. Ideologii imperialismului depăşesc în această privinţă tot ceea ce încercase în trecut estetica claselor reacţionare. Aşa de pildă, estetica idealistă a lui Platon nu a negat importanţa educativă a artei, rolul ei civic. Hegel — în ciuda poziţiei sale idealiste în ceea ce priveşte funcţia gnoseologică a artei — a legat totuşi arta de munca prin care omul, acţionînd asupra naturii, se transformă pe el însuşi. Către sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru, esteticienii idealişti au început să nege orice legătură între artă şi celelalte forme ale conştiinţei sociale, considerînd-o ca pe un simplu „joc" (ca de pildă Groos), ca o trăire „dezinteresată" opusă cunoaşterii raţionale, exercitată în scopuri practice (ca de pildă Bergson) sau ca o formă a rugăciunii (ca abatele Brémond). Această încercare de a da artei un caracter pretins „apolitic" şi-a găsit expresia cea mai răspicată în diferite doctrine care proclamau principiul „artei pentru artă". La noi în ţară apologetul cel mai autoritar al artei desprinse de rolul ei social, a fost Titu Maiorescu, care proclama că „...în mijlocul agitărilor politice şi sociale,

arta este anume chemată, a ne da un liman de adăpost" [1]. Mihail Dragomirescu susţinea de asemenea că opera de artă este un „organism psihofizic care fiinţează în afara mediului social, tinzînd doar să întrupeze un „prototip" etern, imuabil, al frumuseţii pure [2]. Între cele două războaie mondiale, diferiţi esteţi militau la noi pentru aşa-zisa „autonomie" a valorilor artistice, înţelegînd prin asta că orice conţinut ideologic al operei de artă care ar putea să acţioneze tocmai datorită caracterului emoţional al artei, înflăcărînd masele la luptă împotriva asupririi — ar fi străin de adevărata esenţă a artei. Unul dintre ei făcea mare caz de o vorbă a lui Baudelaire, care spusese că artistul realizează o lucrare prin care „un vis devine un obiect de artă". Folosind expresia figurată a poetului francez, care sugerează într-adevăr caracterul înaripat al oricărei opere de artă, estetul romîn ironiza ideea că arta ar putea fi altceva decît o plăcere „gratuită", că arta ar putea avea un rol social-educativ. El nu înţelegea însă — sau nu voia să înţeleagă — că opera de artă, ca obiect finit, este o realitate socială ce depăşeşte momentul cunoaşterii estetice, momentul subiectiv iniţial al emoţiei şi visării artistului. Cu sau fără voia artistului, lucrarea lui, devenită obiect social, capătă funcţie socială şi emoţiile pe care le trezeşte, visurile pe care le înaripează, nu sînt deopotrivă de favorabile — şi deci de agreabile — tuturor claselor sociale în societăţile bazate pe clase antagoniste. Clasele dominante nu vor promova acele opere care pot pune în mişcare sentimente şi idei primejdioase pentru poziţia lor privilegiată. Ele au la îndemînă — cum am mai arătat — nenumărate mijloace pentru a răspîndi acele producţii care le sînt favorabile şi pentru a împiedica răspîndirea operelor de artă care le strică liniştea. Să ne amintim numai ce se întîmplă la noi între cele două războaie mondiale. Pe de o parte interdicţia, legală sau camuflată, de a publica şi represiunile poliţieneşti împotriva scrierilor lui Al. Sahia, de exemplu — pe de altă parte atacurile huliganice — regizate din aceleaşi locuri de comandă — împotriva operei lui Sadoveanu. În acelaşi timp, publicitatea largă, „generozitatea" editurilor şi corul criticii oficioase, făceau loc unei difuzări masive pentru toate curentele decadente, cu rol diversionist. Artistul era împins să se auto-aduleze, să se considere ca făcînd parte din lumea „elitelor" şi oamenii de afaceri aveau chiar maliţia de a-l lăsa să-i „dispreţuiască" şi să-i „epateze". „Epatarea burghezului" devenise o lozincă pe care o adoptaseră unii artişti cu intenţii revoluţionare, care realizau lucrări menite doar să scandalizeze, fără să fie conştienţi de multe ori, că lozinca era lansată chiar de către burghezii ce urmau să fie epataţi. Era în definitiv pentru aceştia o afacere rentabilă. Asta îl făcea pe artist inofensiv din punct de vedere social, pentru că îl rupea de mase, îl înstrăina de visurile oamenilor simpli dar mulţi, îl apleca către un minuscul „univers interior", plin de „complexe", de unde nici o primejdie nu se isca pentru tihna comerciantului sau a industriaşului. Iată dar că lucrarea prin care un vis devine obiect de artă, se prezintă altfel în viaţa socială, decît în rafturile bibliofilului, care vrea să rămînă orb şi surd la ceea ce se întîmplă în jurul lui.

Dar estetica idealistă contemporană neagă nu numai acţiunea socială a operei de artă ci ascunde sau estompează şi originea ei reală. Pentru

[1] Titu Maiorescu, *Critice*. Ed. Socec, 1874, p. 357.
[2] Mihail Dragomirescu, *La science de la littérature*, 1938.

esteticienii idealişti, procesul creaţiei artistice se petrece cumva ca apariţia vreunei „generaţii spontanee", într-o retortă sterilizată. Ei aruncă un văl opac asupra izvoarelor emoţiei artistului.

Estetica marxist-leninistă porneşte, în această problemă de la adevărul, enunţat lapidar de Lenin, că : *„a trăi în societate şi a fi liber de societate e un lucru imposibil"* [1]. Artistul oglindeşte realitatea, suferind întreaga presiune a societăţii în mijlocul căreia trăieşte, şi *în ultimă analiză* a bazei economice a orînduirii respective. Trebuie să precizăm de la început — pentru a nu risca să lunecăm în denaturările sociologismului vulgar — că, aşa cum arată Engels, factorul economic *nu* este singurul hotărîtor, că în analiza apariţiei fenomenului artistic trebuie să ţinem seama de interacţiunea multor factori, dar în cadrul acestei interacţiuni *„mişcarea economică, croindu-şi drum prin mulţimea nesfîrşită de întîmplări, se impune în cele din urmă ca ceva necesar"*.

Opera de artă este deci un fenomen de ordin suprastructural. Ea oglindeşte în conştiinţa socială, *prin mijloacele specifice* despre care am vorbit, realitatea omenească a orînduirii respective, aşa cum este ea determinată, *în ultimă analiză,* de relaţiile economice. Asta nu înseamnă că operele de artă valoroase, care apar ca element ale suprastructurii diferitelor orînduiri, trebuie să dispară o dată cu baza şi suprastructura respectivă.

Nu trebuie să uităm că arta este o formă de cunoaştere a realităţii. că operele de artă dezvăluie deci — prin mijloacele specifice artei— adevăruri *obiective.* Aşa cum arată pe drept cuvînt, esteticianul sovietic G. Nedoşivin, aceste adevăruri obiective, ca şi adevărurile descoperite de ştiinţă, au un caracter relativ, legat de limitele epocii în care a trăit artistul. Dar ele ne apropie mereu de adevărul absolut. În măsura în care o operă de artă a oglindit veridic realitatea — chiar dacă a făcut-o parţial şi limitat — ea a intrat în patrimoniul cultural al umanităţii, depăşindu-şi epoca, supraveţuind bazei din care a izvorît. Iată de ce nu putem simplifica în chip vulgarizator raporturile dintre artă şi suprastructură, condamnînd în mod injust şi neştiinţific la pieire operele de artă care au aparţinut unei anumite suprastructuri, numai pe motivul că respectiva suprastructură şi-a trăit traiul o dată cu baza ei.

Fără îndoială că nu e vorba să reînviem azi, în *creaţia* artistică, genuri de artă perimate, corespunzătoare necesităţilor epocilor respective. Marx a arătat că epopeea de pildă, nu poate fi reînviată în condiţiile în care există alte relaţii de producţie decît în societatea sclavagistă. Dar asta nu înseamnă că Homer sau Virgiliu nu-şi păstrează şi azi valoarea lor artistică.

Totodată nu trebuie să uităm că, în măsura în care o operă de artă a pătruns către esenţa realităţii, ea a pus în lumină, cu mijloacele artei, trăsături general umane, care depăşesc limitele unei singure orînduiri sociale şi care se modifică foarte încet, în legătură cu dezvoltarea complexă a societăţii de-a lungul mai multor orînduiri. Aşa de pildă, suferinţele de nesfîrşită varietate generate de exploatarea şi asuprirea în general, nu numai de un anumit tip de exploatare, ca cea feudală ; trăsături de caracter, născute de-a lungul tuturor orînduirilor exploatatoare ; raporturile

[1] V. I. Lenin, *Despre literatură.* Ed. P. M .R ., 1948, p. 10.

între bărbat şi femeie ; raporturile de familie ; lupta împotriva asupririi ; lupta pentru descoperirea adevărului şi făurirea frumuseţii — iată cîteva dintre realităţile oglindite în marile opere de artă care îşi depăşesc epoca şi care emoţionează şi astăzi, dacă au fost zugrăvite cu măiestrie artistică, chiar dacă baza economică care a stat la originea lor este demult şi definitiv îngropată.

Supravieţuirea lor peste veacuri, nu face însă să dispară caracterul suprastructural al operelor de artă. Artistul este fiul epocii sale, al poporului său şi nu poate făuri opere de artă care să plutească deasupra societăţii, deasupra claselor.

Fiind un fenomen suprastructural, opera de artă are un puternic caracter de clasă, închide în ea *poziţia* artistului, faţă de realitatea oglindită. Această poziţie, cu sau fără voia artistului, conştient sau inconştient, este o *poziţie de clasă.* Pentru a oglindi artistic realitatea, pentru a crea imagini tipice, artistul nu se poate mulţumi să transpună în opera lui, ca un automat, fapte sau personaje caracteristice pentru o anumită epocă. El nu poate avea — dacă este un mare artist, o poziţie obiectivistă, fals obiectivă, faţă de realitatea pe care o înfăţişează. Pentru a fi cu adevărat o oglindire veridică, oglindirea artistică presupune *o atitudine* a artistului faţă de viaţă, o poziţie activă a lui. Artistul nu poate rămîne indiferent faţă de eroii lui, faţă de acţiunile acestora. Înfăţişînd veridic esenţa realităţii sociale, el trebuie să prezinte indivizii ca aparţinînd claselor sociale. Luînd poziţie faţă de ei, artistul nu poate deci să nu se situeze pe o anumită poziţie de clasă. Uneori — ca în cazul cunoscut al lui Balzac — el adoptă în realitate în creaţia lui, o poziţie de clasă opusă intenţiilor lui, atunci cînd aceste intenţii sînt contrare progresului.

În măsura în care o operă de artă este cu adevărat realizată, în măsura în care un poem simfonic, un roman sau o frescă oglindesc în profunzime realitatea, artistul care le-a creat s-a situat pe poziţia unei anumite clase sociale, a vibrat alături de această clasă împotriva duşmanilor ei. Acest *caracter de clasă* al artei devine astăzi, pentru literaţii şi artiştii care s-au situat pe poziţiile clasei muncitoare, pe deplin conştient. Aşa cum a arătat Lenin în articolul, *Organizaţia de partid şi literatura de partid,* arta devine pentru artistul epocii noastre, o parte integrantă a cauzei generale proletare subordonată acestei cauze. În mod conştient artistul care se situează pe poziţiile clasei muncitoare făureşte din opera lui o armă de luptă. Să ne gîndim la opera lui Gorki, la poeziile lui Maiakovski, Surkov, Tvardovski, la romanele lui Alex. Tolstoi, Serafimovici, Şolohov, Fadeev, Ehrenburg, Ajaev sau Galina Nikolaeva, la sculpturile Verăi Muhina, la compoziţiile lui Şostakovici, Haciaturian, Miaskovski, la întreagă marea artă sovietică. La discuţiile din cadrul celui de al doilea Congres al scriitorilor sovietici, s-a văzut că nici o epitetare n-a necăjit mai mult pe vreun scriitor, ca aceea de „obiectivism". Artistul sovietic se simte trup şi suflet alături de poporul lui, este un constructor al comunismului. Partinitatea face parte în mod consubstanţial din procesul lui de creaţie. El nu poate concepe ca opera lui să nu aparţină sutelor de milioane de oameni, a căror viaţă complexă se străduieşte s-o oglindească. „Duşmanii înciudaţi de peste hotare — spunea Şolohov la Congres — spun despre noi scriitorii sovietici că scriem la comanda partidului. Lucrurile stau aşa : fiecare dintre noi se ia după ce-i porunceşte inima lui, iar inimile noastre aparţin

partidului şi poporului nostru, pe care-l slujim prin arta noastră" [1]. Artiştii şi literaţii de valoare din ţara noastră se situează din ce în ce mai hotărît pe aceeaşi poziţie partinică luptînd împotriva vechii mentalităţi individualiste, ei înţeleg că nu se mai pot mulţumi să făurească simple potriviri de cuvinte, de sunete, de culori, nu se mai pot mulţumi cu „arta de a vorbi fără a spune nimic", cum califica Aragon arta formalistă, pentru că în felul acesta fac jocul unor interese duşmane. Ei suferă alături de eroii lor, se luptă cu greutăţile lor, sînt fericiţi de victoriile lor. Lui Camil Petrescu nu-i sînt indiferente rezultatele luptei lui Bălcescu. Pentru Mihai Beniuc nu este indiferent dacă Chivăra roşie va aduce sau nu „judeţul cel greu" ; nici pentru Maria Banuş dacă mama din „Ţie-ţi vorbesc Americă" va răspunde apelului ei ; nici pentru Miklossy dacă ceferiştii de la Griviţa vor înfrunta teroarea jandarmilor. Poziţia aceasta a artiştilor noştri a caracterizat-o în cîteva cuvinte maestrul Sadoveanu : „Arta noastră de acum trebuie să exprime noblеţea muncii, biruinţa omului împotriva naturii ostile, ridicarea şi îmbunătăţirea sufletului colectiv într-o lume nouă de frăţie şi pace cu toate popoarele pămîntului".

Literaţii şi artiştii conştenţi şi cinstiţi din ţările capitaliste se situează şi ei pe aceleaşi poziţii. „Poezia nu este o insulă de salvare în mijlocul furtunilor istoriei spune Aragon, ...poezia îşi soarbe puterea din viaţa oamenilor reali, din răspunsurile la întrebările pe care şi le pun aceştia... este o armă în lupta lor, în care poetul se deosebeşte de ceilalţi oameni, numai prin vigoarea şi eficacitatea cuvîntului şi cîntecului" [2]. „Literatura exprimă lupta pentru victoria asupra foametei şi mizeriei" [3] spune Jorge Amado. „Scriitorul... participă, la lupta pentru socialism" [4] spune Lindsay. Asemenea mărturii se aud azi din ce în ce mai numeroase, chiar din partea unor artişti, care altădată stăteau pe poziţii ostile, ca de pildă J. P. Sartre.

În lupta împotriva rămăşiţelor ideologiei burgheze, a individualismului burghez, scriitorii şi artiştii devin tot mai conştienţi de rolul social-educativ al artei. Atunci cînd tirajele cărţilor ating cifre de milioane, cînd în sălile de concert şi la teatre nu mai vine o pătură subţire de snobi, ci un public nou, proaspăt, avid de bucuriile artei, cînd muzeele şi sălile de expoziţie cunosc o afluenţă nebănuită altădată, artistul nu poate să uite că el se adresează astăzi acelora care suie năvalnic spre viitor, că opera lui trebuie să fie o chemare înflăcărată pentru construirea fericirii poporului. Această chemare trebuie să fie însă puternică, amplă, trebuie să fie deci făcută cu mijloace măiestre, într-o variaţie nesfîrşită de tonuri, corespunzătoare variaţiei nesfîrşite a personalităţii artiştilor. Orice monotonie devine negrăitoare, plicticoasă. Nu trebuie să uităm că din educaţia comunistă a maselor, face parte integrantă educaţia estetică. Nu trebuie să uităm că rolul social-educativ al artei nu poate fi împlinit decît cu mijloace cu adevărat artistice. Nu trebuie să confundăm această sarcină social-educativă care se realizează prin opere de înaltă măiestrie, cu o poziţie îngustă didacticistă, vulgarizantă, care cere artistului, în exclusivitate, propagarea

[1] « *Probleme de literatură şi artă* », 1955, nr. 2—3, p. 334.
[2] *Ibidem*, p. 438.
[3] *Ibidem*, p. 342.
[4] *Ibidem*, p. 338.

unor învăţăminte utile. Pentru a-şi putea aduce la îndeplinire rolul ei social-educativ, arta trebuie să fie accesibilă maselor largi cărora li se adresează. Accesibilitatea artei nu înseamnă însă concesii făcute gusturilor înapoiate.

Caracterul social-educativ al artei impune artistului, mai cu seamă în condiţiile construirii socialismului, nu numai sarcina de a oglindi elementele noi, ale mugurilor care încolţesc, ci şi sarcina de a sprijini dezvoltarea acestora : „Literatura noastră — se spune în Salutul adresat de C.C. al P.C.U.S. celui de al doilea Congres unional al scriitorilor sovietici — este chemată nu numai să reflecte noul, ci să ajute totodată prin toate mijloacele la victoria acestuia".

Artistul însufleţit de spirit de partid, răspunde prompt, la chemarea partidului, face faţă cu entuziasm acestei chemări. El are datoria să oglindească cu măiestrie, în formele care se potrivesc cel mai bine originalităţii sale creatoare, viaţa complexă a constructorilor socialismului. Orice temă poate sluji acestui scop, dar artistul nu poate ocoli, în primul rînd, acele teme care oglindesc problemele esenţiale, centrale, ale vieţii noastre noi.

„Poporul cere scriitorilor şi artiştilor — se arată în Raportul C.C. al P.M.R. la cel de al doilea Congres al partidului — opere care să înfăţişeze *esenţa* fenomenelor social-istorice descrise, să prezinte realitatea noastră nouă în continuă dezvoltare, să redea toată bogăţia ei inepuizabilă, toată multilateralitatea ei şi, înainte de toate, să înfăţişeze uriaşa muncă creatoare prin care poporul construieşte noua orînduire şi se transformă el însuşi" [1].

Literaţii şi artiştii pătrunşi de spirit de partid, combat cu hotărîre încercările de strecurare perfidă a sugestiei că, în momentul de faţă, în domeniul culturii, ar exista o „pauză" în lupta împotriva ideologiei duşmane. Lucrările Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Romîn au arătat limpede că, oglindind situaţia obiectivă a luptei între sectoarele antagoniste existente încă în economia noastră, literatura şi arta noastră contemporană nu se pot dezvolta decît în lupta împotriva oricăror recidive ale teoriilor estetizante, împotriva neglijării priorităţii unui conţinut just de idei al operelor de artă, împotriva recidivelor naţionalismului şi şovinismului burghez, pentru o artă socialistă în conţinut şi naţională în formă.

Pentru a făuri opere de artă pătrunse de spirit de partid, bunele intenţii nu sînt suficiente. Oricît de viguros ar fi talentul literatului şi oricît de mare dorinţa lui de a sluji poporul, dacă el nu cunoaşte viaţa pe care vrea s-o oglindească în lucrările sale, acestea vor rămîne palide, vor fi lipsite de forţa artistică. Scriitorul sau artistul terbuie să păşească în miezul vieţii acolo unde se făureşte lumea nouă. În mină, în uzină, pe ogor, în laboratoare, în mijlocul oamenilor care înfruntă greutăţile şi le biruie, aci va găsi plămada operelor lui viitoare. Aci, în mijlocul oamenilor, luînd parte la frămîntările lor, şi nu privindu-i ca un vizitator care „se documentează", învăţînd alături de ei să deosebească principalul de ceea ce e fără importanţă, ceea ce nu sufere amînare de ceea ce poate să mai aştepte — aci vor învăţa scriitorul şi artistul să ajungă pînă la esenţa vieţii pe care o oglindesc. În

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1956, p. 157.

mijlocul oamenilor care zidesc viaţa nouă, vor găsi eroii vii, care biruie, prin lupta îndîrjită împotriva greutăţilor construcţiei şi a piedicilor puse de duşman, eroi care au o viaţă bogată în gînduri şi sentimente variate, complexe. Iubind pe aceşti oameni, urînd împreună cu ei tot ce le stăvileşte mersul înainte, vor izbuti scriitorii, pictorii, cineaştii, actorii noştri să dea viaţă unor personaje vii, convingătoare, care să devină şi sfătuitorii cititorilor sau spectatorilor lor.

Îndrumarea partidului le este călăuza sigură pe această cale. Acei scriitori şi artişti care au înţeles această îndrumare în adevărata ei realitate, nu ca pe o suită de dispoziţii aşa cum o prezintă duşmanii şi o înţeleg nepricepuţii, ci ca un ajutor cald, continuu, de a găsi drumul alături de popor şi de a sluji poporului, punînd în valoare întreaga lor capacitate creatoare, acei scriitori şi artişti care nu mai orbecăiesc în întuneric ca altădată, care nu mai sînt tentaţi să devină imitatorii servili ai unor modele ale curentelor decadente importate din apus, ci sînt conştienţi de rolul lor înalt, mîndri de acest rol de „ingineri ai sufletului omenesc" — aceia resimt azi bucuria activităţii rodnice, demnitatea de a crea pentru cauza înaltă a umanităţii [1].

[1] Se impune să atragem atenţia asupra faptului că o seamă de categorii ale esteticii folosite în expunerea acestei lecţii (ca de exemplu: imagine tipică, formă şi conţinut, talent etc.), nu au fost abordate decît în funcţie de tema lecţiei şi analiza lor în spirit ştiinţific nu poate fi făcută decît departe de orice formulare simplificatoare, cu pretenţii definitive.

Acad. MIHAI RALEA, *Studii de psihologie şi filozofie* (Ed. Acad. R.P.R., 1955, 153 pag.)

În cursul anului 1955, în Editura Academiei Republicii Populare Romîne, a apărut volumul de *Studii de psihologie şi filozofie*, semnat de acad. M. Ralea. Conţinînd studii scrise de autor în ultimii ani, acest volum aduce o contribuţie însemnată în studierea unor probleme de psihologie şi filozofie pe baza învăţăturii marxist-leniniste.

Un deosebit interes prezintă studiile de psihologie, în care acad. M. Ralea abordează probleme principale ale psihologiei, rezolvîndu-le în mod ştiinţific, dînd totodată indicaţii preţioase pentru crearea unei psihologii ştiinţifice în ţara noastră. Citãm în acest sens articolul *Către o nouă orientare a psihologiei în R.P.R.*, apărut iniţial ca un studiu introductiv la primul volum al *Culegerilor de studii de psihologie*, în care acad. M. Ralea pune faţă în faţă cele două tablouri, radical deosebite, ale psihologiei din ţara noastră dinainte şi după eliberarea de exploatarea burghezo-moşierească. Prinsă în focarul unei critici necruţătoare, vechea psihologie apare în adevărata ei înfăţişare de slujnică supusă a intereselor de clasă ale exploatatorilor, a unei ideologii retrograde, antiştiinţifice şi antipopulare. « Psihologia în această epocă — scrie autorul — nu era preocupată să caute în laboratoare, şcoli ori spitale adevărul ştiinţific, ci se silea să *justifice* prin sofisme, prin denaturări ale realităţii o ideologie indispensabilă dominaţiei de clasă a burgheziei şi moşierimii .... O orgie de mistică se desfăşura în revistele fasciste, subvenţionate de toate guvernele, fără excepţie. « Sufletul etnic », antisemitismul, mîntuirea creştină, ispăşirea păcatului, frica, neliniştea, « deznădejdea », demonismul, « spiritul luciferic », copiate după filozofia descompusă a existenţialiştilor, erau argumentate evident « sufleteşte », adică pe temelia unei psihologii idealiste » (p. 5). În arsenalul metodologic al unei asemenea « ştiinţe », testele importate din occident, cu sau fără marca fabricii, deveneau unelte din cele mai preţioase. O « nevinovată » problemă ;

« Subliniază cuvintele care nu trebuie să fie împreună cu celelalte : Director, ţăran, primar ministru, profesor ». Cine n-are cecăuta în această selectă societate? Se înţelege, ţăranul. Elevul va ghici repede intenţia experimentatorului şi ideea că ţăranul nu are ce căuta printre directori şi miniştri a fost astfel încă odată subliniată în mintea sa. « Obiectiva », « dezinteresata » cercetare « ştiinţifică » şi-a făcut datoria.

Acad. M. Ralea trece astfel în revistă diferitele doctrine şi concepţii cultivate în trecut în şcolile psihologice de la Bucureşti şi Cluj. Stiletul fin şi pătrunzător scoate la iveală amestecul de aberaţii, falsuri şi inepţii : « Sucursală docilă a capitalismului imperialist francez, englez ori german, imitaţia ideologică era aproape un plagiat cosmopolit » (p. 14).

În partea a doua a studiului, autorul se ocupă de principalele probleme ale reconstruirii psihologiei romîneşti de pe poziţiile intereselor maselor muncitoare, pe baza concepţiei materialismului dialectic şi materialismului istoric. Părăsind sfera speculaţiilor deşarte, psihologia se îndreaptă către diverse domenii ale activităţii practice a oamenilor. Uzina, şcoala, instituţiile de artă devin terenul unde cercetătorii găsesc

nenumărate probleme care-şi aşteaptă de la ei rezolvarea : automatismele şi creaţia ; gîndirea şi sentimentul ; percepţiile şi mişcările ca verigi intrînd în multiple combinaţii în structura activităţii productive, artistice, şcolare, etc.

Autorul deduce trei misiuni importante pentru cercetătorii din domeniul psihologiei: aceea de a face adevărată ştiinţă, prin adoptarea concepţiei materialiste şi a căilor unei cercetări obiective. Aceea de a contribui în mod practic la transformarea conştiinţei oamenilor în perioada în care ne aflăm, de construire a societăţii socialiste. Şi, în sfîrşit, aceea de a contribui, în urma studiului atent al aspectelor psihologice ale muncii în diferite domenii de activitate, la o creştere a productivităţii muncii. Trebuie arătat, între altele, că acad. M. Ralea nu s-a mulţumit cu enunţarea acestor sarcini. Rezultatele obţinute în ultimii ani de colectivul de psihologi pe care îl conduce, dovedesc că acad. M. Ralea le-a socotit ca propriile sale sarcini şi ale colectivului respectiv.

În *Contribuţii la studiul influenţei factorului istorico-social asupra senzaţiilor* autorul dovedeşte — folosind nenumărate exemple din cele mai diverse domenii — faptul că chiar şi aceste modalităţi elementare de reflectare a realităţii cum sînt senzaţiile sînt influenţate de condiţiile sociale de existenţă a oamenilor.

Viaţa socială, arta, activitatea practică descoperă neîncetat nu numai calităţi simple, ci şi noi combinaţii senzoriale cu diverse semnificaţii afective şi obiective : combinaţiile de culori, de sunete, de parfumuri, de gusturi capătă o imensă varietate în viaţa socială potrivit cu stadiul de dezvoltare a producţiei, cu avutul, cu mediul natural, cu climatul în care trăiesc şi muncesc oamenii. Meritul studiului este de a oferi cititorului într-un tablou sugestiv, imensa varietate a sensibilităţii umane, aşa cum este ea produsă de condiţiile sociale de existenţă.

În studiile *Lupta psihologiei sovietice pentru o metodă obiectivă în psihologie* şi *Importanţa învăţăturii lui I. P. Pavlov pentru filozofie şi psihologie*, autorul expune cîteva din principalele probleme filozofice şi metodologice ale cercetării obiective a vieţii psihice.

În primul dintre aceste două studii, autorul arată că metoda obiectivă ştiinţifică în psihologie, aşa cum a fost preconizată de Secenov şi Pavlov şi aplicată de psihologii sovietici, trebuie deosebită radical atît de mecanicismul behaviorist, cît şi de introspecţionismul subiectivist. Metoda obiectivă în psihologie nu se reduce de loc la stabilirea raportului simplu stimul-reacţie (musculară sau glandulară) cu ignorarea desăvîrşită a lumii subiective, a conştiinţei. Metoda obiectivă foloseşte toate datele obiective : condiţiile de viaţă, natura influenţei educative, comportamentul exterior şi în genere activitatea, procese şi legi fiziologice, într-un cuvînt, tot ce se poate înregistra în mod obiectiv. Aceste date servesc psihologului pentru a pătrunde în lumea subiectivă a oamenilor şi— ceea ce este de fapt esenţial — pentru a găsi raporturile stabile, legile vieţii psihice, pentru a explica viaţa psihică prin raportarea ei la fenomenele materiale care o produc. De un deosebit ajutor sînt, de aceea, şi relatările verbale ale subiectului despre propriile sale trăiri şi gînduri, dorinţe, stări emoţionale etc. Metoda obiectivă în psihologie, arată acad. M. Ralea, înseamnă în primul rînd aplicarea consecventă a determinismului. Acest lucru e posibil pentru că în studiul vieţii sufleteşti cercetătorul are în vedere unitatea dintre subiectiv şi obiectiv, dintre reflectare şi existenţa materială care o determină. Această determinare nu trebuie înţeleasă însă dualist ca o dublă determinare socială şi biologică, ci monist, ca o serie cauzală unică.

În studiul *Importanţa învăţăturii lui I. P. Pavlov pentru filozofie şi psihologie*, acad. M. Ralea expune rezultatele concrete, excepţional de valoroase, ale aplicării metodei obiective în fiziologie şi psihologie. Pavlov porneşte de la concepţia materialistă a unităţii dintre organism şi mediu. Veriga esenţială a interacţiunii între organism şi mediu, subliniază acad M. Ralea, este constituită de reflexul condiţionat, de capacitatea animalului superior de a elabora legături variabile, temporare cu mediul în care trăieşte. Acad. M. Ralea foloseşte şi acest prilej pentru a atrage atenţia asupra deosebirii radicale dintre be-

haviorism şi concepţia lui I. P. Pavlov şi sub raport filozofic şi sub raport ştiinţific şi metodologic.

Acad. M. Ralea scoate în evidenţă în studiul său marea contribuţie a învăţăturii lui I.P. Pavlov în explicarea ştiinţifică, materialistă a vieţii psihice. Fenomene ca senzaţiile, percepţiile, atenţia, memoria, gîndirea, sînt explicate pe baza legilor activităţii nervoase superioare. Dar concepţia pavlovistă este departe de a fi o concepţie biologizantă. Asupra acestui punct, acad. M. Ralea — care în nenumărate rînduri a subliniat influenţa vieţii sociale asupra formării conştiinţei individuale — ţine să insiste îndeosebi.

Cititorul care a găsit în acest studiu o expunere vie, bogată în imagini noi, a concepţiei marelui om de ştiinţă sovietic, regretă faptul că acad. M. Ralea n-a folosit prilejul să dezvolte aceste idei pe linia preocupărilor proprii. Ar fi extrem de interesantă o analiză ştiinţifică a raporturilor dintre limbă şi artă, dintre cuvînt şi imaginea artistică, a rolului vieţii sociale în creaţia artistică în lumina concepţiei lui I. P. Pavlov despre funcţia semnalizatoare a emisferelor cerebrale, despre raporturile dintre cele două sisteme de semnalizare a creierului uman.

Remarcăm în cadrul volumului studiile de valorificare a gîndirii înaintate, progresiste, din trecutul ţării noastre şi de peste hotare : *Vasile Conta — filozof materialist*, *Emerson şi ideea de pace*, *Anatole France*. Studiile amintite reuşesc — prin prezentarea unor vii şi sugestive tablouri social-ideologice, prin analiza atentă, făcută cu multă fineţe, a operelor gînditorilor, — să pună în lumină personalitatea poetului şi filozofului american Ralph Wado Emerson, a scriitorului francez Anatole France, a filozofului romîn Vasile Conta.

În *Emerson şi ideea de pace* — studiu remarcabil prin aceea că acad. M. Ralea prezintă una din figurile progresiste ale culturii americane din trecut, lucru pe care ideologii burghezi de la noi au avut o deosebită grijă de a nu-l face — după o lapidară, însă ilustrativă şi plină de viaţă descriere a societăţii americane de la mijlocul secolului al XIX-lea, care arată în mod convingător că misionarismul protestant (Emerson a fost predicator protestant), care predica blîndeţea, pacea, era necesar în acele timpuri pentru a putea face posibilă convieţuirea şi munca în producţie, autorul se opreşte asupra ideilor lui Emerson. Menţionînd aspectele negative ale operei sale — tonul mistic, panteismul confuz, explicaţii exclusiv etice, idealiste, ignorarea factorului social-economic — acad. M. Ralea caracterizează just, veridic, pe Emerson ca un spirit generos şi umanitarist, pătruns de iubirea de oameni, avînd oroare de violenţă, de discriminările rasiale, de război. Foarte importantă şi preţioasă pentru vremurile noastre este ideea lui Emerson — bine conturată de acad. M. Ralea — că propaganda pentru pace nu se face din frica de război, ci din dorinţa de linişte, de mai bine a omenirii, din năzuinţa ei fermă spre un viitor luminos.

Studiul despre *Anatole France* prezintă într-o lumină clară figura marelui scriitor realist francez. Este bine cunoscut că istoricii literari din trecut, ocupîndu-se de scriitorul francez, scoteau în evidenţă şi prezentau ca o trăsătură caracteristică a scrisului lui Anatole France egoismul, senzualismul şi — mai ales — *scepticismul manifestat în unele din* operele sale de pînă la 1895—1898. Folosind şi completînd caracterizarea lui Marcel Cachin asupra operei lui Anatole France — operă care cuprinde, după Cachin, trei perioade : umanism, socialism, comunism — acad. M. Ralea analizează evoluţia activităţii şi ideilor scriitorului francez. Încadrat în condiţiile în care a trăit, Anatole France apare aşa cum a fost în realitate : la început, scriitor senzualist şi sceptic, cu o vastă erudiţie, care crea opere de rară valoare artistică, adevărate bijuterii fin şi subtil lucrate, însă care nu-şi punea probleme sociale ; apoi, după 1895 — odată cu redeşteptarea tradiţiei democratice a Franţei, cu reorganizarea mişcării muncitoreşti, cu intensificarea luptei împotriva reacţiunii clericale şi aristocratice, odată cu afacerea Dreyfus, bine caracterizată de acad. M. Ralea ca « o cauză accidentală şi oarecum simbolică care a scos din solitudine sau pesimism toate spiritele generoase » ale Franţei, — el devine un scriitor progresist şi socialist,

ale cărui lucrări demască cu putere exploatarea, obscuratismul religios și politica războinică militaristă a marii burghezii franceze. Sînt bine reliefate ideile lui Anatole France asupra împăcării popoarelor și a păcii universale, asupra viitorului omenirii pe care-l întrevedea în sensul concepțiilor marxiste. Totodată, acad. M. Ralea relevă ideea înaintată și deosebit de prețioasă a lui A. France asupra rolului intelectualului, care, în orice împrejurări, trebuie să fie alături de oamenii muncii. În lumina acestor idei, a atitudinii consecvent progresiste a scriitorului francez, apare firească încadrarea sa în partidul socialist și apoi, în 1921, în partidul comunist francez. Acest fapt nu are nimic surprinzător într-însul, cum li s-a părut unora dintre contemporanii și admiratorii lui A. France, ci este drumul firesc al unui intelectual cinstit, care înțelegînd sensul dezvoltării sociale și depășind faza de scepticism a primei perioade a scrisului său, s-a alăturat acelor forțe capabile să ducă înainte societatea, s-a înrolat în rîndurile partidului comunist.

Deosebit de valoros prin contribuția adusă la studierea istoriei gîndirii din țara noastră și interesant prin felul de a aborda și a rezolva problemele, este studiul *Vasile Conta — filozof materialist*. Filozofia lui Conta, materialistă — cu contraziceri reflectînd epoca, nivelul de dezvoltare a științelor și însăși poziția de clasă a gînditorului — a fost fie primită cu ostilitate, fie hiperbolată [(fără a se sublinia însă caracterul ei profund materialist, ci numai « extraordinara inteligență » a lui Conta), fie răstălmăcită de către istoricii burghezi ai filozofiei. N-a existat o apreciere reală, științifică, a concepției filozofice a lui Conta, iar din ideile sale social-politice a fost reținut în istoriografia burgheză doar naționalismul și șovinismul său, de care s-au folosit istoricii fasciști pentru a justifica banditismul și huliganismul legionar și antonescian. Pentru prima oară în țara noastră, în studiul acad. M. Ralea se face o analiză nouă, științifică (și în aceasta constă, fără îndoială, meritul incontestabil al studiului) a filozofiei lui Conta. În lumina epocii în care a trăit, a studiilor făcute și a formației sale filozofice (remarcăm în legătură cu aceasta că, spre deosebire de studiul prezentat aici, alte cercetări consideră că filozoful romîn a avut o cultură bogată și nu de a doua mînă; problema rămîne deschisă), personalitatea lui Conta se conturează limpede: un gînditor burghez, cu o concepție filozofică materialist-mecanicistă însă cu serioase încercări de depășire a mecanicismului. Interesantă în acest sens este caracterizarea — justă, după părerea noastră — făcută de acad. M. Ralea teoriei ondulației universale a lui Conta: « O doctrină evoluționistă ceva mai înaintată » (p. 145), autorul remarcînd pe bună dreptate că concepția lui Conta, prin introducerea ideii de opoziție și luptă (ignorînd însă ideea contradicției interne), prin ideea influenței mediului asupra desfășurării fenomenelor, prin unele apropieri de ideea saltului calitativ, este o concepție materialistă mai înaintată decît cea a filozofilor materialiști francezi din veacul al XVIII-lea (cu excepția lui Diderot), și evident superioară celei a materialiștilor vulgari germani din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Făcînd un interesant și sugestiv tablou rezumativ al filozofiei lui Conta — materialist-mecanicist și metafizic în cosmogonie, materialist cu intermitente contraziceri idealiste în teoria cunoașterii, « evoluționist completat cu interesante previziuni dialectice, senzualist și asociaționist în psihologie, lamarckist în biologie » (p. 151) (acest tablou trebuie completat prin subliniera ateismului filozofului romîn) — autorul volumului recenzat pune în lumină contribuția pozitivă a concepției filozofice a lui Conta în istoria gîndirii materialiste din țara noastră.

În ce privește ideile social-politice ale lui Conta, credem că nu trebuie limitată cercetarea lor numai la critica naționalismului și șovinismului lui Conta, care — după cum just arată acad. M. Ralea — a constituit latura negativă, reprobabilă, a gîndirii și activității sale, ci trebuie analizate și prezentate o serie de idei social-politice înaintate ale filozofului romîn. Astfel, V. Conta aplică ideea de lege și în dezvoltarea societății considerînd că evoluția socială se desfășoară nu la întîmplare, ci în virtutea

unor legi determinate. De asemenea, Conta are idei înaintate în legătură cu învățămîntul, idei pe care a încercat să le pună în practică în perioada în care a fost ministru al Instrucțiunii Publice (bineînțeles, nu trebuie să neglijăm atitudinea sa naționalistă și șovină și în această direcție). Interesantă este, de asemenea, ideea lui Conta privitoare la făurirea unei morale socialiste, pe care el o întrevedea într-un viitor nu prea îndepărtat.

Studiul *Vasile Conta — filozof materialist* reprezintă o valoroasă contribuție la cercetarea filozofiei lui Conta (cercetare care, credem, va continua), a istoriei filozofiei din Romînia, prin aprecierea pe baze științifice a filozofiei lui Conta, prin indicațiile precise și prețioase pentru studierea concepției gînditorului romîn, prin reliefarea aportului său la crearea unei filozofii materialiste romînești.

Studiile din volumul recenzat sînt pătrunse de un pronunțat spirit combativ. La fiecare problemă, autorul demască ideologia burgheză contemporană, supunînd unei critici ascuțite, documentate, teoriile reacționare. Astfel, în studiul *Natalitate și inteligență*, acad. M. Ralea se ridică împotriva diferitor « teorii » barbare privitoare la limitarea natalității, demascînd cu putere în această direcție malthusianismul, eugenia etc. Din păcate însă, concluzia studiului, în care se vorbește (probabil datorită unui viciu de formulare) de o anumită « raționalizare » și control al natalității, este neclară.

Menționăm pentru atitudinea lor combativă față de ideologia burgheză studiile: *Problema personalității în psihologia burgheză și în cea sovietică*, în care — dezvăluindu-se absurditatea teoriilor burgheze despre înăbușirea personalității în orînduirea socialistă — se arată în mod convingător că numai în socialism personalitatea se poate afirma cu adevărat; « *Războiul psihologic* » — *instrument al agresiunii imperialiste*, în care, cu o incisivă ironie, autorul biciuiește folosirea psihologiei de către ideologii imperialiști în scopuri agresive, războinice, în contrast cu poziția psihologilor cinstiți, care militează împotriva concepțiilor războinice, pentru apărarea păcii. De altfel, ideea luptei pentru pace, a relevării rolului științei, al oamenilor de știință și al intelectualilor în general în acțiunea uriașă a omenirii progresiste de menținere și întărire a păcii, e caracteristică întregului volum.

Volumul academicianului Mihail Ralea *Studii de psihologie și filozofie* constituie un aport însemnat în domeniul psihologiei și filozofiei din țara noastră.

E. Fischbein — R. Pantazi

DOUĂ CULEGERI DE TEXTE DIN FILOZOFIA RUSĂ

În colecția *Texte filozofice* au apărut, în traducere romînească [1], culegeri de texte din operele marelui savant rus Mihail Vasilievici Lomonosov, precum și din operele marelui cugetător revoluționar al secolului al XVIII-lea, Alexandru Nicolaevici Radișcev. Meritul acestor culegeri de texte stă, în primul rînd, în aceea că inițiază și ajută cititorilor să ia cunoștință despre începuturile istoriei filozofiei ruse, domeniu mai puțin cunoscut la noi. Iată de ce aceste culegeri, menite să întregească și să îmbogățească cunoștințele, în domeniul unei filozofii ce ocupă un loc de frunte în tezaurul gîndirii filozofice universale, sînt foarte bine venite.

La izvoarele filozofiei ruse, M. V. Lomonosov și A. N. Radișcev apar ca doi mari deschizători de drumuri și creatori de tradiții înaintate, Lomonosov — mai cu seamă în domeniul științelor naturii (fizică, chimie, chimie fizicală, electricitate, optică, astronomie, geologie) în domeniul lingvisticii și gramaticii ruse, în domeniul istoriei — Radiș-

[1] *Lomonosov*, Ed. Acad. R. P. R., 1955, cu studiul introductiv de acad. C. I. Gulian; *Radișcev*, Ed. Acad. R. P. R., 1954, cu studiul introductiv de N. Bolboașă.

cev — în domeniul sociologiei și al gîndirii revoluționare ruse în general.

★

Opera lui Mihail Vasilievici Lomonosov reprezintă o creație vastă și bogată. Desigur că atît într-o culegere de texte de 200 de pagini cît și într-un scurt studiu introductiv este greu să redai toată plenitudinea adîncimea gîndirii și varietatea problemelor tratate de un geniu enciclopedic ca Lomonosov. Cu atît mai greu și mai de răspundere a fost deci sarcina colectivului ce a întocmit respectiva culegere și trebuie să arătăm că, după părerea noastră, el și-a dus sarcina la bun sfîrșit.

Textele editate sînt variate și ele încearcă să oglindească marea majoritate a domeniilor în care Lomonosov și-a adus marea contribuție la îmbogățirea științelor și gîndirii universale, prin descoperiri de natură a revoluționa precum și prin concluzii, menite să dea un curs nou dezvoltării mai departe a științelor naturii.

Studiul introductiv semnat de acad. C. I. Gulian, analizează principalele făgașuri pe care s-a defășurat activitatea marelui savant rus al veacului al XVIII-lea, trăsăturile originale, esențiale ale gîndirii sale importanța și locul istoric pe care îl ocupă Mihail Vasilievici Lomonosov în gîndirea rusă și universală.

Pentru filozofia materialistă, lucrările din domeniul științelor naturii, descoperirile geniale și concluziile teoretice trase pe baza lor de Lomonosov, joacă un rol cît se poate de important. Engels sublinia în *Dialectica naturii* că natura este piatra de încercare a materialismului.

Prin cercetările sale neobosite și prin descoperirile sale în domeniul științelor naturii, Lomonosov este o ilustrare vie a tezei enunțate de Engels, mai ales pentru că marele cercetător rus nu s-a oprit în fața constatărilor empirice, ci a tras concluzii teoretice de mare însemnătate.

Astfel, omul de știință Lomonosov, nu putea să se situeze în problema de bază a filozofiei, decît pe poziții materialiste ; o altă atitudine ar fi venit în contradicție flagrantă cu toate cercetările sale și rezultatele obținute de el.

Lomonosov s-a străduit în permanență să explice fenomenele naturii, bazîndu-se exclusiv pe legile ei obiective, respingînd orice încercare de a le explica, pe baza « forțelor supranaturale ». Lomonosov a încercat în mod consecvent să pună la baza interpretării naturii ideea dezvoltării și mișcării legice.

De mare importanță pentru caracterizarea poziției înaintate filozofice a lui Lomonosov este lupta permanentă dusă împotriva empirismului, element pe care studiul introductiv îl relevă și îl subliniază cu tărie.

Teoria atomistică i-a permis lui Lomonosov să dezvolte teoria cinetică a materiei. În lucrarea sa *Reflecții cu privire la cauza căldurii și a frigului* (fragmente din care sînt cuprinse în volum), Lomonosov demonstrează că pricina căldurii este mișcarea corpusculelor materiale. O asemenea interpretare a căldurii a constituit punctul de plecare al teoriei cinetice a gazelor, dezvoltată doar în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Dezvoltînd în acest mod învățătura științelor naturii despre structura materiei și formele ei de mișcare, teoria cinetică a reprezentat o treaptă însemnată în procesul de adîncire al cunoașterii lumii materiale și în explicarea fenomenelor ei ; această cucerire era de natură a consolida pozițiile filozofice materialiste. Trebuie subliniat că una din descoperirile de bază, făcute de Lomonosov în domeniul științelor naturii, și care de asemenea are o valoare de neprețuit în fundamentarea filozofiei materialiste, este teoria conservării materiei și a mișcării, expusă încă în primele lucrări ale sale. După cum se știe ideea conservării materiei și a mișcării a primit formularea sa clasică în vestita scrisoare adresată de Lomonosov cunoscutului matematician german I. Euler în 1748.

Trebuie scos în evidență faptul că Lomonosov considera legea conservării materiei și mișcării drept « o lege generală naturală » ceea ce subliniază monismul materialist al concepției sale despre lume. La baza acestei

legi stă ideea inseparabilităţii materiei de mişcare, idee necunoscută şi cercetată de ştiinţa avansată universală, doar cu un secol mai tîrziu. Abia după un secol, pe baza progresului furtunos al ştiinţelor naturii s-a putut descoperi legea conservării şi a transformării energiei, produs direct al legii formulate de Lomonosov. Or, legea conservării şi transformării energiei este, după cum a arătat Engels în lucrarea sa *Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane*, una din cele trei mari descoperiri ce au condiţionat din punct de vedere ştiinţific apariţia materialismului dialectic.

Acestea sînt doar cîteva elemente ce arată legătura de nezdruncinat dintre descoperirile ştiinţifice epocale, făcute de Lomonosov şi concepţia sa filozofică despre lume, dintre descoperirile din domeniul ştiinţelor naturii şi filozofia materialistă în general.

Studiul introductiv la culegerea de texte din operele lui Lomonosov scoate în evidenţă toate aceste elemente, mai mult sub forma unei treceri în revistă. Trebuie însă spus că datorită proporţiilor reduse pe care studiul e nevoit să le păstreze, aceasta se face numai uneori mai mult sub forma unei analize şi interpretări mai adînci şi care să fie mai mult bazată pe *însăşi textele cuprinse în respectiva culegere*. Credem că o asemenea interpretare ar fi fost un ghid mai folositor pentru cititorii începători în materie de istorie a filozofiei, pentru înţelegerea importanţei *filozofice* generale a lucrărilor ştiinţifice ale lui Lomonosov şi în special a fragmentelor cuprinse în volum, şi care la prima vedere ar părea că tratează probleme de specialitate îngustă, în diferite ramuri ale ştiinţelor naturii, fără legătură directă cu filozofia.

Cerinţele didactice metodologice au impus, credem, împărţirea lucrării în două capitole distincte, şi anume, activitatea ştiinţifică a lui Lomonosov, alături de ideile sale filozofice.

Atît activitatea ştiinţifică cît şi concepţia filozofică a marelui gînditor rus constituie însă un tot unitar. Ar fi trebuit poate de aceea să se sublinieze mai adînc tocmai această unitate de nezdruncinat ce există între ele, unitate ce trece ca un fir roşu prin toată opera lui Mihail Vasilievici Lomonosov.

Studiul introductiv, cît şi textele alese, oglindesc profund şi cealaltă latură a personalităţii lui Lomonosov, nu numai ca savant ci şi ca om, şi mai ales ca mare patriot. Aci se arată că patriotismul, dragostea pentru ţară şi poporul său, au constituit stimulul principal al întregii sale activităţi, că dintr-o dragoste nemărginită de patrie a luptat Lomonosov în tot cursul vieţii sale, pentru luminarea poporului şi ridicarea bunei lui stări.

★

Cel de al doilea volum de culegeri de texte pe care îl recenzăm cuprinde anumite texte din opera gînditorului revoluţionar rus A. N. Radişcev, precedată de studiul introductiv semnat de N. Bolboaşă. Una din operele de bază ale lui Radişcev, *O Călătorie de la Petersburg la Moscova* — în care sînt cuprinse toate ideile revoluţionare social-politice de bază ale autorului, e o lucrare bine cunoscută în rîndurile cititorilor noştri, ca fiind una din primele cărţi editate de Ed. Cartea rusă, după eliberarea ţării. În schimb, concepţia filozofică a lui Alexandru Nicolaevici Radişcev n-a fost aproape de loc cunoscută de publicul nostru, şi reprezintă un sistem complex şi contradictoriu, deci mai greu de înţeles.

Acest fapt îngreunează, prin urmare, atît alegerea textelor, care să oglindească esenţialul concepţiei filozofice a lui Radişcev şi să dea la iveală toată originalitatea şi complexitatea sistemului său de gîndire, cît şi alcătuirea prezentării, a studiului introductiv, care are sarcina să explice pe scurt şi să ghideze cititorul în înţelegerea operei lui Radişcev.

Pornind de aici putem înţelege de ce în studiul introductiv, prima parte, şi anume aceea care tratează despre concepţia social-politică a lui Radişcev e mult mai reuşită decît cea de a doua, care se ocupă de sistemul său filozofic.

N. Bolboaşă dă în prima parte o analiză succintă şi multilaterală a situaţiei politice economice şi sociale din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, perioadă în care

s-a desfăşurat viaţa şi activitatea lui A. N. Radişcev ; criza în care intraseră relaţiile feudale din Rusia acelei epoci, exploatarea cruntă a ţăranilor şerbi, răscoalele lor nenumărate, care culminează cu războiul ţărănesc din 1773-1775, condus de Emelian Pugaciov, apoi represiunile cumplite după înăbuşirea răscoalei de către Ecaterina a II-a, iată evenimentele sub înrîurirea cărora s-a format concepţia sociologică revoluţionară a lui Radişcev. Autorul subliniază just faptul că pe de o parte Radişcev este primul care a formulat o critică adîncă şi necruţătoare a orînduirii feudale ruse, că pe de alta, el marchează o etapă complet nouă în istoria gîndirii sociale ruse, tocmai pentru că el nu s-a oprit numai la criticarea orînduirii existente, ci a cerut şi preconizat schimbări radicale în orînduirea social-politică a Rusiei ţariste, a cerut desfiinţarea şerbiei şi lichidarea monarhiei, a preconizat instaurarea republicii.

Textele alese din operele cu caracter sociologic ale lui Radişcev, în special din opera sa de bază *O călătorie de la Peterburg la Moscova*, ilustrează bine aceste teze expuse de autor în studiul său introductiv.

Trecînd la analiza concepţiei sale filozofice, cuprinse mai cu seamă în lucrarea lui Radişcev intitulată *Despre om, despre moartea şi nemurirea lui* autorul dă după părerea noastră o apreciere uneori prea categorică, arătînd că Radişcev a fost « un materialist dintre cei mai profunzi » sau vorbind despre « atitudinea hotărît materialistă » a acestuia.

După cum am mai arătat, sistemul filozofic al lui Radişcev e însă foarte complex, departe de a fi lipsit de contradicţii interne şi de inconsecvenţe, aşa că o considerare categorică a lui, drept materialist consecvent, sau idealist — nu e cu putinţă. De altfel, chiar autorul e obligat în cursul expunerii să revină asupra afirmaţiilor sale categorice şi să releve pe bună dreptate, alături de bogăţia şi originalitatea ideilor incontestabil materialiste din opera marelui gînditor rus, Radişcev, şi inconsecvenţe mecaniciste, metafizice, deiste etc. din concepţia sa. Aceste elemente de inconsecvenţă şi unele concesii făcute idealismului nu micşorează cu nimic valoarea tezelor materialiste ce străbat opera filozofică a lui Radişcev. Ele sînt pe deplin justificabile şi se pot explica printr-o serie de factori, cum ar fi de exemplu nivelul ştiinţelor naturii din acea epocă, sau condiţiile extrem de grele în care se ducea lupta împotriva valului foarte puternic de misticism, dominant în ideologia claselor exploatatoare din acea perioadă.

Tocmai asupra acestor elemente de explicare a caracterului complex al filozofiei lui Radişcev, trebuia poate să se insiste mai mult, relevînd totodată, după cum bine face autorul, contribuţia originală adusă în filozofia materialistă de către Radişcev.

E bine venit faptul că autorul a cercetat, pentru alcătuirea expunerii sale, studii sovietice referitoare la viaţa şi opera lui Radişcev. Totuşi credem că a fost folosit şi urmărit prea îndeaproape valorosul studiu al autorului sovietic Scipanov — *Vederile social-politice şi filozofice ale lui A. N. Radişcev*, apărut în culegerea *Din istoria filozofiei ruse*, în Editura de stat pentru literatură politică — Moscova 1951. Acest studiu ar fi trebuit indicat în bibliografie, după cum ar fi trebuit indicat şi locul de unde sînt extrase, pentru studiul introductiv, citatele din opera lui Radişcev (ediţia rusă sau ediţia romînească respectivă) — care ilustrează bogat tezele susţinute. Aceste scăpări din vedere, în privinţa alcătuirii aparatului ştiinţific al lucrării, constituie în oarecare măsură lipsuri în alcătuirea respectivului volum.

Poate fi evidenţiat ca un merit al redacţiei, publicarea la sfîrşitul cărţii a *Notelor* explicative, cu privire la textele cuprinse în volum, date după notele ediţiei ruse din 1951 ale *Operelor alese social-politice şi filozofice* ale lui Radişcev. Ele sînt de un real folos pentru cei ce studiază istoria filozofiei ruse. Din păcate asemenea note explicative lipsesc din volumul de culegeri de texte din operele lui Lomonosov.

★

Ca şi volumele apărute anterior, cele două volume de care ne-am ocupat, sînt menite să joace un rol pozitiv şi folositor

în procesul de luare a primului contact şi în prima înţelegere a bogăţiilor gîndirii universale de către marile mase de cititori. Cunoaşterea bogăţiilor culturale universale constituie un drum sigur în întărirea legăturilor prieteneşti şi înţelegerii dintre popoare.

Editînd culegerea de texte din operele lui Lomonosov şi Radişcev, colectivul de Istoria filozofiei din Institutul de filozofie a contribuit pozitiv la opera de popularizare a filozofiei şi ştiinţei ruse încă puţin cunoscute în ţara noastră.

J. Caffé

G. NEDOŞIVIN, *Studii de teoria artei*

(Ed. Cartea rusă, 1955)

Cartea lui G. Nedoşivin *Studii de teoria artei*, cuprinde o tratare interesantă, creatoare, a unor probleme de estetică de cea mai mare însemnătate ; acest lucru îl subliniază şi B. Riurikov în recenzia pe care o face acestui volum şi pe care traducerea românească o adaugă la sfîrşitul lui.

Fără pretenţia de a fi un curs sistematic de estetică marxist-leninistă — aşa cum precizează însuşi autorul în prefaţa cărţii sale — lucrarea reprezintă totuşi un bilanţ al drumului străbătut în ultimii ani privind dezvoltarea problemelor esteticii marxist-leniniste.

Cartea cuprinde patru studii : « Arta ca formă de reflectare a realităţii », « Arta şi viaţa socială », « Problema realismului în artă », « Probleme ale artei realismului socialist ».

Problemele sînt tratate într-un mod unitar, încît fiecare studiu în parte constituie de fapt un capitol mare al cărţii.

Pentru ilustrarea tezelor pe care le susţine, G. Nedoşivin foloseşte exemple bogate, în special din domeniul artelor plastice.

★

Autorul îşi începe lucrarea prin a caracteriza în linii principale problema esenţei artei. Dar definirea esenţei artei nu poate fi făcută decît pornind de la anumite premise filozofice generale.

În acest sens se arată că dacă problema de bază care i-a împărţit pe filozofi în două tabere este aceea a *raportului dintre gîndire* şi existenţă, atunci, « principala problemă a esteticii ca ştiinţă poate fi formulată ca problema raportului dintre artă şi realitate » (p. 12). Astfel, din punctul de vedere a tezei materialiste despre caracterul primordial al existenţei şi caracterul secund al conştiinţei, arta este socotită în esenţa sa ca o reflectare a realităţii obiective. Din punctul de vedere al tezei idealiste despre prioritatea spiritului faţă de materie, estetica idealistă susţine teza antiştiinţifică a artei ca *reflectare a unor principii spirituale*, de unde teza despre independenţa artei faţă de realitate.

Cu ajutorul tezei filozofiei materialist-dialectice, după care orice conştiinţă reflectă existenţa, estetica marxistă care consideră arta ca una din formele conştiinţei sociale — reuşeşte, printr-o analiză concretă, să descopere baza pămîntească chiar a artei celei mai îndepărtate de realism. Astfel, în carte se dă ca exemplu arta mistico-vizionară a lui El Greco în care sînt create chipuri de oameni spectrali ce trăiesc într-un spaţiu abstract. Autorul arată însă că în această artă se reflectă de fapt în mod incontestabil epoca încordată şi complexă a reacţiunii feudale.

Dar dacă este adevărat că orice conştiinţă reflectă existenţa, este profund antiştiinţific să se susţină că orice conştiinţă reflectă *în chip exact* existenţa. G. Nedoşivin subliniază că cele două teze nu pot fi confundate şi substituite una alteia fără a cădea în greşeli grave. Substituirea primei teze cu a doua a servit de pildă pentru a se justifica monstruozităţile artei formaliste prin afirmaţia că ea ar reflecta lumea monstruoasă şi haotică a capitalismului. G. Nedoşivin combate şi demască această afirmaţie falsă. « Firesc, — spune el — este ade-

vărat că descompunerea conştiinţei sociale, exprimată în arta formalistă, *reflectă* descompunerea societăţii, ascuţirea celor mai puternice contradicţii ale ei. Este însă limpede că într-un tablou suprarealist nu există, cu toată voita « autenticitate » a imaginilor lui halucinante, nici un dram de reflectare obiectivă a realităţii » (p. 14). Monstruozităţile artei formaliste, se explică prin denaturarea monstruoasă a esenţei şi sarcinilor artei, impusă de interesele claselor reacţionare, care răstălmăcesc şi deformează anumite laturi ale cunoaşterii realităţii.

Aplicînd la teoria artei teza materialismului filozofic marxist despre cognoscibilitatea lumii obiective, G. Nedoşivin insistă asupra ideii despre realitatea obiectivă ca izvor al imaginilor artistice, ca materialul fără de care arta nu poate să existe. Astfel, « conştiinţa omului este goală, lipsită de conţinut atît timp cît nu intră în contact, prin intermediul experienţei, cu lumea reală. De îndată ce se rupe de realitate, arta este lipsită de orice conţinut » (p.15).

În pasajul citat mai sus sînt exprimate direct sau indirect, cîteva idei care ni se par deosebit de instructive pentru creaţia scriitorilor şi artiştilor noştri. De multe ori schematismul şi sărăcia în conţinut a unor opere de artă este tocmai consecinţa unei slabe cunoaşteri a realităţii sociale din ţara noastră, a unui slab contact cu realitatea. La rîndul ei, această slabă cunoaştere este cel mai adesea rezultatul unei înţelegeri greşite a ceea ce trebuie să însemneze cunoaşterea realităţii. Şi anume, această cunoaştere de către artist nu trebuie să însemneze un simplu contact, un contact informativ, contemplativ, ci unul activ, un contact prin participare proprie la construirea vieţii noi, « un contact prin intermediul experienţei », cum foarte just se exprimă G. Nedoşivin. El atrage atenţia că o totală rupere de realitate a artei duce la lipsa ei totală de conţinut, la decadenţa ei, la formalism.

Abordînd just teza marxistă că problema esenţei unui fenomen social este strîns legată de problema specificului acestui fenomen, G. Nedoşivin arată că definirea esenţei artei înseamnă în primul rînd definirea specificului ei. Astfel, una din problemele cele mai importante şi mult discutată în definirea artei, problemă cu care autorul se ocupă pe larg în cartea sa, este stabilirea specificului artei ca formă de oglindire a realităţii în raport cu o altă formă a conştiinţei sociale, ştiinţa.

Între ştiinţă şi artă există o unitate în ce priveşte identitatea de obiect şi scop al cunoaşterii. Autorul spune : « Atît arta, cît şi ştiinţa urmăresc cunoaşterea realităţii obiective » (p. 16) şi dînd un exemplu în această privinţă arată cum « colectivizarea poate constitui obiect de studiu pentru un istoric şi poate deveni în acelaşi timp obiect al cunoaşterii artistice. În primul caz, rezultatul va fi un studiu ştiinţific, în celălalt, să zicem un roman, bunăoară *Pămînt desţelenit* de M. Şolohov » (p.16).

Credem că ar fi fost necesară o precizare în legătură cu unitatea dintre artă şi ştiinţă în ceea ce priveşte obiectul cunoaşterii. Este foarte adevărat că şi ştiinţa şi arta urmăresc cunoaşterea realităţii obiective. Dar realitatea obiectivă nu este ceva uniform. Ea are o infinitate de laturi şi aspecte care, oglindite în ştiinţă şi artă, determină unele deosebiri între ele chiar sub raportul obiectului cunoaşterii. Astfel, specific artei în acest sens, este faptul că ea oglindeşte omul în relaţiile lui cu viaţa, în timp ce diferitele ştiinţe ne ajută să cunoaştem realitatea obiectivă fără ca aceasta să fie raportată întotdeauna în mod direct la om. Fără îndoială că sînt şi ştiinţe al căror obiect direct de studiu e omul (de pildă biologia, istoria) însă acestea se referă la aspecte izolate ale vieţii omului, în timp ce arta înfăţişează viaţa omului ca o unitate complexă. Chiar în ce priveşte exemplul pe care G. Nedoşivin l-a dat, putem face anumite distincţii atunci cînd ne referim la oglindirea colectivizării de către un istoric şi de către un scriitor. În vreme ce istoricul va oglindi colectivizarea agriculturii sub aspectul acţiunii anumitor legi social-economice obiective, scriitorul o va oglindi ca fiind un fenomen complex privind transformarea vieţii ţărăneşti pe drumul construirii socialismului. G. Nedoşivin arată în treacăt numai

că în unele cazuri sînt diferite laturile fenomenelor care stau în centrul atenției scriitorului și omului de știință. A se spune numai atît, însă, e insuficient.

Deosebirea fundamentală dintre artă și știință intervine în legătură cu faptul că generalizarea fenomenelor realității se manifestă în forme deosebite în aceste două forme ale conștiinței sociale. G. Nedoșivin subliniază că în timp ce în știință rezultatul cunoașterii se manifestă sub forma abstractă a noțiunii, în artă acest rezultat se manifestă sub forma concret sensibilă a imaginii. Aceasta înseamnă că generalizările cuprinse în opera de artă se întruchipează întotdeauna într-un fapt, într-un fenomen sau personaj singular.

Autorul dezvoltă teza esteticii marxiste despre deosebirea dintre artă și știință în luptă împotriva tezei idealiste, reacționare, care susține că această deosebire nu intervine în legătură cu faptul că generalizarea fenomenelor realității se manifestă în forme deosebite în știință și în artă, ci în legătură cu capacitatea de cunoaștere a acestor două forme ale conștiinței sociale. Cu alte cuvinte, că deosebirea intervine nu în legătură cu forma ci cu fondul lor. Teza idealistă este dezvoltată în două direcții : una în care se limitează la maximum valoarea de cunoaștere a științei în raport cu arta, iar cealaltă — în care se limitează la maximum capacitatea de cunoaștere a artei în raport cu știința.

Din punctul de vedere al primei direcții, idealiștii văd în « contemplarea » artistică o « cunoaștere » mai profundă a adevărului decît în noțiunea științifică. Astfel, « teoria » reacționară a simbolismului susținea ideea că omul nu este capabil să pătrundă taina lucrului în sine decît cu ajutorul « simbolului » artistic, iar știința n-ar fi capabilă să dea cunoștințe cu adevărat profunde. Demascînd această « teorie », G. Nedoșivin arată că de fapt ea țintea să defăimeze orice mod de cunoaștere a realității obiective.

A doua direcție susține că valoarea de cunoaștere a artei este limitată, deoarece arta are drept conținut senzațiile, lumea simțurilor, iar știința — ideile, lumea rațiunii. În carte sînt demascate impresionismul și formalismul, care, propovăduind natura pur senzorială a artei, au încercat să renunțe la orice idee în artă.

G. Nedoșivin analizează pe larg noțiunea de imagine artistică ca întruchiparea rezultatelor cunoașterii într-o formă concret sensibilă și arată că arta îmbracă ceea ce este general în forma individualului, adică în forma în care poate constitui obiectul perceperii senzoriale directe.

Nu trebuie să confundăm însă teza justă care susține că perceperea imaginii artistice presupune treapta senzorială a cunoașterii cu teza idealistă despre natura pur senzorială a artei.

Autorul arată că imaginea artistică nu este pur și simplu fixarea aspectului perceput pe cale senzorială a fenomenului izolat, ci ea reprezintă unitatea concretă dintre general și singular « rezultatul simultan al puterii de abstractizare a rațiunii omenești și al perceperii senzoriale directe a singularului » (p.34).

Ținem să subliniem în mod deosebit precizarea — după părerea noastră foarte justă — făcută de G. Nedoșivin că ideea artistică *se naște și se realizează* într-o legătură indisolubilă cu forma ei plastică, cu întruchiparea ei individuală. Această precizare este de multe ori scăpată din vedere atunci cînd se discută despre specificul artei ca formă de cunoaștere a realității obiective.

Subliniind unitatea generalului cu individualul în imaginea artistică, G. Nedoșivin se ridică împotriva « tendențiozității » în artă. Plecînd de la unele teze ale lui Marx și Engels, autorul trage concluzia că « într-o operă realistă, ideea determină caracterul, conținutul, sensul imaginii *dinăuntrul* ei și nu se adaugă *dinafară* ca o completare a reprezentării concrete a unor fapte singulare » (p.42).

Adîncind problema specificului artei ca formă de cunoaștere a realității obiective, G. Nedoșivin analizează nu numai raportul dintre artă și știință, ci și dintre artă și altă formă a conștiinței sociale, morala.

Autorul arată pe bază de exemple, mai ales din pictori clasici celebri, că întotdeuna

arta progresistă a exprimat o apreciere morală asupra lumii. Astfel, valoarea unei opere de artă progresistă depinde și de măsura în care ea exprimă principii morale înaintate.

Subliniind în același timp și unitatea de conținut dar și deosebirea din punct de vedere al formei de cunoaștere care există între artă și morală, G. Nedoșivin formulează în mod just concluzia: «Cu alte cuvinte, se poate spune că arta zugrăvește ca frumos ceea ce etica socoate ca fiind bine» (p.25).

★

Una dintre problemele centrale cu care se ocupă autorul în cartea sa este problema rolului social al artei. G. Nedoșivin analizează acest rol sub două aspecte principale, care în fapt sînt inseparabile: sub aspectul artei ca formă de cunoaștere a realității prin imagini și sub aspectul artei din punctul de vedere al conținutului său, deci, sub aspectul ei ca fenomen suprastructural.

Sub înfățișarea primului aspect, rolul social al artei depinde de capacitatea emoțională a operei de artă. Autorul arată că puterea de a emoționa este una din însușirile esențiale ale operei de artă. Emoția care ne cuprinde cînd percepem o operă de artă se deosebește calitativ de emoția care însoțește studierea unei lucrări științifice. În procesul însușirii adevărului științific, emoția reprezintă un element secundar, deoarece noțiunea ca atare, în care se întruchipează în mod nemijlocit un adevăr, nu determină în mod necesar o atitudine emoțională față de ea. În artă însă, «întrucît realitatea pe care a cunoscut-o artistul ne este înfățișată sub formă de imagini, sub forma zugrăvirii unor fenomene singulare, perceperea unei opere de artă presupune în mod obligatoriu treapta emoțională a cunoașterii, ca verigă necesară a procesului de înțelegere a adevărului cuprins în imagine» (p.45).

Ideea pe care autorul a vrut s-o sublinieze în pasajul citat mai sus este justă, însă formularea ei este neclară, fapt care ar putea da naștere la confuzia că emoția artistică este identică cu senzația. Trebuie subliniat însă că emoția artistică nu rezultă din simplul fapt că *văd*, de pildă, un tablou al unui pictor celebru, ci rezultă din faptul că avînd imaginea vizuală a acestui tablou, *înțeleg* totodată ce reprezintă el. Prin urmare, dacă imaginea artistică este unitatea dintre singular și general în opera de artă, emoția artistică este efectul ce rezultă din unitatea interioară, care există între perceperea senzorială a tabloului și înțelegerea lui.

G. Nedoșivin demonstrează că arta avînd o uriașă forță ideologică și capacitate emoțională de înrîurire asupra oamenilor, este legată de practica socială prin aceea că contribuie la educarea omului într-o direcție anumită. Fiind forma de cunoaștere a realității prin imagini, arta exercită, prin urmare, o influență directă asupra noastră, transformînd conștiința oamenilor. Este ceea ce numim funcția educativă a artei.

În legătură cu funcția educativă a artei, G. Nedoșivin analizează problema deosebit de însemnată a partinității artei. Autorul subliniază că problema partinității artei este problema fundamentală a esteticii sovietice. Nu există nici o operă de seamă a artei sovietice a cărei forță și însemnătate educativă să nu fie legată de faptul că ea este străbătută de ideile comunismului, de ideile partidului comunist. Cu cît opera artistică dezvăluie mai bogat și mai profund orientarea ideologică comunistă, cu atît ea are o însemnătate educativă mai mare.

Autorul demască cu vigoare critica de artă burghezo-reacționară, care luptă împotriva conținutului de idei în artă. Această luptă nu este de fapt decît un mijloc ca burghezia să-și apere propria sa ideologie contrarevoluționară. Se subliniază că demascarea concepției burgheze care respinge conținutul de idei al artei, este o problemă actuală. Aceasta cu atît mai mult, arată autorul, cu cît influența dăunătoare a acestei concepții s-a oglindit și în știința sovietică despre artă, în încercările care s-au produs de a examina problema specificului artei ca formă de cunoaștere a realității în afara problemei conținutului de idei. Problema esenței formei artistice de cunoaștere a realității se află însă într-o legătură indisolubilă cu problema conținutului de idei al artei.

Făcînd o serioasă critică rappiștilor și neorappiștilor, care duceau de fapt o politică

antipartinică, o politică de dezbinare a forţelor de pe frontul artei. G. Nedoşivin arată că partinitatea în artă nu înseamnă aplicarea, în mod mecanic, în domeniul artei, a noţiunilor şi categoriilor luptei politice propiu-zise. Partinitatea în artă trebuie pusă ca o problemă *cui îi foloseşte* creaţia unui anumit artist, în funcţie de conţinutul de idei pe care îl exprimă această creaţie. Autorul arată că partinitatea în condiţiile dezvoltării societăţii socialiste «înseamnă, în primul rînd, apărarea activă şi consecventă a intereselor poporului pe care le exprimă în modul cel mai profund şi mai deplin partidul comunist» (p.64).

La problema conţinutului artei, deci la celălalt aspect sub care G. Nedoşivin analizează rolul social al artei, ne-am mai referit. Autorul arată că a defini arta în esenţa sa din punct de vedere al conţinutului, înseamnă să punem problema raportului dintre artă şi suprastructură.

Plecînd de la teza materialismului istoric, care susţine caracterul activ al suprastructurii faţă de bază, G. Nedoşivin caracterizează principalul conţinut al oricărui gen artistic ca făcînd parte din suprastructură. Aceasta deoarece reflectînd realitatea, artistul introduce în opera sa anumite idei cu care serveşte societatea, interpretează într-un anumit fel societatea, ia o anumită atitudine faţă de ea. A nega caracterul suprastructural al artei şi a susţine indiferenţa ei faţă de clase, înseamnă să admitem implicit că arta există pentru artă, să admitem, cu alte cuvinte, că funcţia artei nu constă în participarea ei activă la lupta socială. G. Nedoşivin combate ideea «neapartenenţei de clasă» a artei, ca fiind una dintre ideile preferate ale ideologilor artei burgheze reacţionare.

Dar, în legătură cu caracterul suprastructural al artei, se ridică următoarea problemă. Se ştie că modificarea şi lichidarea bazei atrage după sine modificarea şi lichidarea suprastructurii corespunzătoare. Înseamnă oare că o dată cu aceasta se produce o distrugere a valorilor artistice? Desigur că nu. Ce înseamnă atunci lichidarea suprastructurii în ceea ce priveşte arta? G. Nedoşivin arată foarte just în această privinţă că «modificarea şi lichidarea bazei atrage într-adevăr după sine modificarea şi lichidarea suprastructurii ei artistice, dar nu în sens mecanicist. În ceea ce priveşte arta, lichidarea suprastructurii în acelaş timp cu baza ei, nu înseamnă distrugerea materială a valorilor artistice, ci imposibilitatea istorică, şi prin urmare inutilitatea reproducerii aidoma, în noile condiţii istorice, a vechilor forme artistice, a vechiului sistem de relaţii dintre artă şi societate» (p. 102).

Caracterizarea artei ca fenomen suprastructural nu înseamnă însă nicidecum admiterea sociologismului vulgar. G. Nedoşivin analizează şi scoate la iveală rădăcinile denaturării de către sociologii vulgari a bazelor teoriei marxist-leniniste despre artă. Autorul subliniază că metoda sociologismului vulgar este vicioasă prin aceea că se caută o corespondenţă directă între anumite fapte economice şi anumite fenomene artistice.

Dezvoltînd multilateral problema raportului dintre artă şi societate, G. Nedoşivin analizează pe lîngă cele semnalate mai sus încă două probleme deosebit de însemnate: problema originii artei şi problema caracterului popular al artei. Fără pretenţia de a da acestor probleme o rezolvare deplină, autorul arată în ce priveşte prima problemă că «arta ca formă a activităţii sociale este generată, atît sub aspectul ei subiectiv cît şi sub cel obiectiv, de muncă, de practica reală a omului în cadrul societăţii» (p.127). În ceea ce priveşte cercetarea celei de a doua probleme, G. Nedoşivin aduce o teză nouă, interesantă, privind punctul de pornire în elucidarea ei. Şi anume, se arată că problema caracterului popular al artei poate fi elucidată numai dacă se porneşte de la analiza «exproprierii spirituale a poporului, care a avut loc o dată cu împărţirea societăţii în clase. Exproprierea spirituală a poporului trebuia, în mod inevitabil, să-i răpească comorile artistice pe care el le-a creat sau care au fost create pe baza muncii sale. Poporul avea drepturi depline asupra acestor comori, care i-au fost însă răpite în urma oprimării de clasă» (p.147).

★

După ce a arătat în cartea sa că arta este o formă de cunoaştere a realităţii obiective, după ce — în strînsă legătură cu aceasta, a dezvoltat problema complexă a rolului social al artei, G. Nedoşivin se ocupă în mod firesc cu problema metodei artistice prin care se dobîndeşte reflectarea obiectivă a realităţii, deci cu problema realismului în artă.

Autorul subliniază că din punct de vedere marxist-leninist este greşit ca realismul să fie considerat drept unul dintre stilurile existente în istoria artei aşa cum este de pildă clasicismul sau romantismul. Un stil artistic astăzi poate exista, iar mîine nu mai corespunde din punct de vedere istoric. Problema realismului în artă nu este aceea a unui simplu stil, ci este problema reflectării obiective a realităţii. Aceasta înseamnă că «într-o formă istorică sau alta, realismul este baza oricărei arte adevărate» (p. 218). Pornind de aici este limpede că istoria artei universale nu mai apare ca istoria diferitelor stiluri artistice, ci ea «poate fi înfăţişată şi trebuie studiată ca istoria cunoaşterii artistice a lumii, adică ca istoria zămislirii, apariţiei şi dezvoltării artei obiectiv veridice, ale artei realiste, şi ca istoria luptei ei împotriva diferitelor curente antirealiste» (p.215).

Autorul face o critică substanţială şi riguros ştiinţifică formalismului, dezvăluind baza lui teoretică idealistă. Este o greşeală să se considere că principalul în formalism ar consta în atenţia deosebită pe care el o dă problemelor formei în dauna conţinutului. «Principalul viciu al formalismului — arată autorul — se manifestă nu în domeniul tehnicii artistice, ci în sfera gnoseologiei». (p.211). Şi anume, esenţialul în formalism rezidă în susţinerea făţişă a independenţei principiale a artei faţă de viaţă, în afirmaţia că arta nu reflectă şi nu poate reflecta viaţa. Din punctul de vedere al formalismului «important nu este ce vede artistul şi dacă el vede just. Faimoasa lozincă formalistă «aşa văd eu» marchează negarea oricărui conţinut obiectiv al artei» (p.210). În felul acesta formalismul, expresie a concepţiilor idealiste reacţionare, apare ca metodă opusă şi cu totul duşmănoasă realismului.

Cercetînd problema realismului în artă, G. Nedoşivin acordă o atenţie deosebită tipicului în artă. Autorul subliniază că noţiunea de tipic este tocmai noţiunea centrală a teoriei realismului.

În operă de artă realistă, problema tipicului nu poate fi rezolvată decît ţinînd seama de faptul că în artă esenţialul apare întruchipat sub forma individualului. Astfel — conchide în mod just autorul — «tipicul este forma specific artistică de dezvăluire a esenţei fenomenului» (p.268). G. Nedoşivin nu este însă consecvent în rezolvarea ştiinţifică a problemei tipicului. Astfel, uneori, autorul defineşte în mod unilateral tipicul ca fiind expresia esenţei forţei sociale respective. Trebuie precizat însă întotdeauna că în artă, ceea ce este esenţial se exprimă în mod obligatoriu sub forma unui fenomen concret, individual. Altfel se pierde din vedere diferenţa specifică a artei faţă de alte forme ale ideologiei, cum ar fi istoria, economia politică, filozofia, care dezvăluie de asemenea esenţa fenomenelor sociale.

G. Nedoşivin are dreptate considerînd că artistul exprimă în opera de artă atitudinea sa faţă de fenomenul oglindit. Nu se poate afirma însă că tipicul ar fi identic, cu partinicul.

Menţionăm că în abordarea problemei metodelor de tipizare, G. Nedoşivin reduce bogăţia şi varietatea acestor metode la formele exagerării conştiente.

Fiind înzestrată cu o mare capacitate de cunoaştere, fiind capabilă să dezvăluie în imagini artistice ceea ce este esenţial în realitate, arta realistă are o mare forţă revoluţionară.

Analizînd dezvoltarea istorică a realismului în artă, autorul face cîteva consideraţii interesante asupra realismului critic.

Realismul secolului al XIX-lea trebuie denumit de noi realism critic nu pentru că patosul lui este patosul negării. Esenţa realismului critic poate fi cel mai bine înţeleasă nu prin comparaţie cu realismul socialist, spunînd că realismul critic critică, iar realismul socialist afirmă. Un asemenea fel de a defini esenţa realismului critic reprezintă o schemă vulgară care dăunează cercetării.

ştiinţifice a istoriei artei realiste. Esenţa realismului critic, subliniază G. Nedoşivin, poate fi cel mai bine înţeleasă dacă este comparat realismul critic cu formele anterioare ale artei realiste, stabilind în ce constă elementul nou adus de către arta acestuia. Şi anume « trăsătura caracteristică a noului realism o constituie cuprinderea extrem de largă a fenomenelor complexe din realitatea socială » (p.248), arta devenind de acum o reproducere nemijlocită a realităţii sociale. Eroul pozitiv înfăţişat de artistul secolului al XIX-lea apare în luptă neîmpăcată împotriva orînduirii sociale dominante sau în divergenţă cu ea.

G. Nedoşivin acordă o atenţie deosebită unor probleme privind arta realismului socialist. Aceste probleme sînt cuprinse în ultimul capitol al cărţii.

Autorul arată că estetica realismului socialist reprezintă, înainte de toate, generalizarea teoretică a experienţei artei sovietice, problemele istoriei culturii artistice căpătînd o adevărată rezolvare în lumina teoriei realismului socialist.

În carte se atrage atenţia asupra faptului că examinarea problemei realismului socialist nu trebuie făcută exclusiv din punctul de vedere al ansamblului de trăsături ale realismului socialist. « După părerea noastră, — subliniază G. Nedoşivin — este necesar să se înţeleagă, în primul rînd, importanţa istorică mondială a realismului socialist în legătura lui indisolubilă cu trecutul, cu moştenirea artei clasice şi în acelaşi timp să se înţeleagă conţinutul lui esenţial nou, adică trebuie ca realismul socialist să fie privit nu ca o problemă formală, ci ca o problemă istorică » (p.308). Problema realismului socialist este, în mod obiectiv, problema realismului în epoca luptei pentru răsturnarea capitalismului şi construirea societăţii socialiste şi apoi a celei comuniste.

Esenţa metodei realismului socialist — subliniază G. Nedoşivin — constă în aceea că veridicitatea zugrăvirii artistice se îmbină cu sarcina transformării ideologice şi a educării oamenilor muncii în spiritul socialismului.

Sprijinindu-se pe tradiţiile clasicilor care au creat eroi pozitivi nemuritori, forţa artei sovietice constă în înfăţişarea chipurilor luminoase ale oamenilor sovietici, dezvăluind ceea ce este esenţial în fizionomia lor spirituală.

Arta sovietică nu poate să-şi îndeplinească însă funcţia sa social-educativă fără să lupte împotriva unor aspecte negative care mai există încă în societatea sovietică, fără să dezvăluie contradicţiile şi conflictele reale din viaţă. De aceea « teoria lipsei de conflict » este o teorie care în fapt neagă principiile fundamentale ale artei realismului socialist.

Combătînd « teoria lipsei de conflict », G. Nedoşivin trage însă şi unele concluzii false. Sîntem cu totul de acord cu B. Riurikov, care arată în recenzia sa că « pe, cît se pare, G. Nedoşivin s-a lăsat molipsit, într-o oarecare măsură de mentalitatea acelor scriitori şi artişti care într-o vreme afirmau că arta este menită să glorifice o viaţă lipsită de greutăţi şi contradicţii, iar apoi au făcut o cotitură de 180 de grade şi au început să îndemne la zugrăvirea exclusivă a laturilor întunecate din realitatea noastră, uitînd că principiul afirmativ, prezentarea eroului pozitiv ca erou central al artei, constituie într-adevăr trăsăturile cele mai importante, trăsăturile determinante ale artei realismului socialist » (p. 435).

Mentalitatea unor scriitori şi artişti sovietici, pe care, foarte just, o caracterizează B. Riurikov în pasajul citat mai sus, s-a manifestat nu de mult şi în ţara noastră în creaţiile unor scriitori. Pe drept cuvînt, presa noastră de partid a combătut tendinţa unor scriitori de a oglindi în operele lor *numai* chipuri de eroi negativi.

A combate « teoria lipsei de conflict » nu înseamnă ca, îndreptînd critica împotriva acelora care glorifică în artă o viaţă lipsită de greutăţi şi contradicţii, să oglindeşti într-o operă artistică realist-socialistă *exclusiv* ceea ce-i negativ în viaţă. Aceasta dovedeşte după părerea noastră, o înţelegere vulgară şi unilaterală a însăşi noţiunii de conflict. Conflict înseamnă luptă, ori lupta presupune în mod necesar prezenţa laolaltă şi a elementului pozitiv şi a celui negativ, şi tendinţa celui pozitiv de a învinge pe cel negativ.

G. Nedoșivin analizează, în ultimul capitol al cărții sale, pe lîngă cele relevate mai sus, unele probleme generale privind caracterul popular al artei realist-socialiste, privind arta socialistă în conținut și națională în formă.

Cuprinzînd analiza și dezvoltarea creatoare a unor probleme de cea mai mare importanță privind teoria artei, cartea lui G. Nedoșivin vine în sprijinul muncii de creație a esteticienilor, cercetătorilor din domeniul istoriei artei, criticilor literari și de artă, scriitorilor și artiștilor din țara noastră.

Gr. Smeu

G. LUKÁCS, *Distrugerea raţiunii*

Apariția recentei lucrări a lui Georg Lukács, *Distrugerea raţiunii, — drumul iraţionalismului de la Schelling la Hitler* [1] constituie, fără îndoială, un eveniment remarcabil, în cadrul activității esteticianului și activistului social ungur, a cărui bogată activitate științifică și publicistică se întinde pe aproape jumătate de secol [2].

Pe lîngă numeroasele perspective pe care le deschide asupra dezvoltării filozofiei germane de la Hegel încoace, *Distrugerea raţiunii* ridică o chestiune de deosebită actualitate pentru mișcarea filozofică marxistă, anume, *problema rolului și însemnătății istoriei filozofiei* în lupta ideologică din zilele noastre. Fără a-și propune elaborarea unei istorii a filozofiei sau a unui manual (p. 5), Lukács abordează, în perspectiva marxistă a istoriei filozofiei și în legătură cu evoluția iraționalismului, — unul din aspectele fundamentale ale filozofiei burgheze, — probleme care subliniază în mod convingător însemnătatea istoriei filozofiei în ansamblul concepției despre lume și, în general, în cultura științifică.

Clasicii marxism-leninismului și în special Lenin au dezvoltat principiul metodologic de bază al istoriei filozofiei, principiul partinității. Lupta dintre curentele filozofice fundamentale — materialism și idealism — este o reflectare a luptei de clasă. Dezvoltarea filozofiei este determinată de raporturile de clasă; dar, în același timp, ea este condiționată de legi interne de dezvoltare, proprii filozofiei.

Sub acest unghi de vedere, lucrarea lui Lukács dă o ilustrare convingătoare tezei marxiste despre dependența dezvoltării filozofiei de condițiile concret - istorice ale dezvoltării sociale și de necesitățile luptei de clasă, dovedind, sugestiv, că nu există filozofie detașată de lupta ideologică dintre clase, că orice filozofie, direct sau indirect, imediat, sau pregătind în timp și pe plan ideologic o acțiunea socială ulterioară, are o semnificație socială, obiectivă, independentă de conștiința și cîteodată de voința filozofului.

Structura cărții lui Lukács este determinată de obiectivul cercetării sale, pe care-l definește într-o prefață programatică intitulată: *Despre iraţionalism ca fenomen internaţional în perioada imperialistă* (p. 5—29). Autorul își propune să înfățișeze linia generală a evoluției iraționalismului, analiza etapelor și a exponenților săi cei mai reprezentativi și mai importanți.

În analiza formelor istorice ale iraționalismului modern, aspectul principal și dominant este *geneza și funcția socială* a ideilor (p. 6). Examinarea condițiilor social - istorice ale apariției sistemelor filo-

---

[1] *Die Zerstörung der Vernunft, Der Weg des Irrationalismus von Schelling zu Hitler*, Berlin, Aufbau-Verlag, 1955, 692 p.

[2] Pentru datele privitoare la activitatea științifică a lui Georg Lukács, vezi: Schița autobiografică din 1933, intitulată: *Mein Weg zu Marx*, în *Festschrift Lukács*, Berlin 1955; J. Szigeti, *Lukács György 70 születésnapjára* (La aniversarea a 70 de ani de la nașterea lui Lukács Gy), în *Szabad Nép*, anul 13, 1955, nr. 102.

zofice iraţionaliste dezvăluie rolul lor politic reacţionar şi antiştiinţific. « Nu există concepţie despre lume „nevinovată" », spune Lukács (p. 6), vorbind despre responsabilitatea socială a filozofilor iraţionalişti şi referindu-se la faptul că orice poziţie reacţionară în filozofie pregăteşte, sprijină, susţine acţiunea politică a claselor exploatatoare. Ca atare, iraţionalismul modern constituie pregătirea şi justificarea ideologică a fascismului. Accentuarea rolului istoric-social al filozofiei iraţionaliste conferă lucrării lui Lukács o deosebită actualitate.

Filozofia burgheză se înverşunează, în zilele noastre, să reabiliteze filozofia iraţionalistă; la recentul congres de filozofie de la Stuttgart s-au făcut tentative de a reînvia filozofia lui Schelling; numeroase lucrări caută să readucă în circulaţie filozofia lui Nietzsche (W. A. Kaufmann, E. Jaspers, K. Löwith, M. Heidegger); în S.U.A. este speculată împotriva marxismului, sociologia culturii, de inspiraţie iraţionalistă, a lui Karl Mannheim; « filozofia vieţii » şi sociologia lui Max Weber sînt decretate de ideologii burgheziei franceze (Merleau - Ponty, R. Aron etc.) drept « depăşiri » ale marxismului; darwinismul social şi rasismul constituie, în mod vădit, fundamentul teoretic al neomalthusianismului actual. Chiar dacă nu orice filozof burghez îndrăzneşte să-şi mărturisească, în mod ostentativ, preţuirea faţă de « adevărul lăuntric şi măreţia mişcării naţional-socialiste », cum a făcut-o nu de mult şeful existenţialismului german, M. Heidegger[1], în esenţă încercările de a reabilita iraţionalismul urmăresc, într-o formă sau alta, reabilitarea fascismului. Cartea lui Lukács îndeplineşte, în acest sens, un însemnat rol de mobilizare împotriva pericolului reînvierii fascismului.

Lukács deosebeşte două perioade în evoluţia iraţionalismului modern: prima perioadă se caracterizează prin reacţiunea împotriva dialecticii idealiste şi a ideii de progres, reacţiunea feudală împotriva revoluţiei franceze (1789—1848); a doua perioadă începe de la 1848, particularităţile ei se accentuează mai ales după Comuna din Paris (1870), şi se cristalizează definitiv după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie. În cea de a doua perioadă, iraţionalismul apare ca o reacţiune împotriva dialecticii materialiste, împotriva concepţiei despre lume a partidului clasei muncitoare, împotriva socialismului şi reprezintă pregătirea ideologică nemijlocită a dictaturii fasciste (p. 8—9).

În ciuda variatelor sale aspecte, forme şi schimbări la faţă, iraţionalismul se caracterizează printr-un ansamblu de trăsături definite de Lukács în termenii următori: « Detronarea intelectului şi a raţiunii, divinizare necritică a intuiţiei, teorie aristocratică a cunoaşterii, respingerea progresului social, crearea de mituri etc.; sînt motive pe care le regăsim la fiecare dintre iraţionalişti » (p. 10—11). Nu numai această prefaţă programatică, ci şi întreaga lucrare aduce o valoroasă contribuţie la definirea iraţionalismului ca orientare filozofică idealistă de proporţii internaţionale, adaptată în special epocii imperialiste, dar apărută înainte de ea.

Ce este, aşadar, iraţionalismul? Pornind de la analiza lui Lukács, în definiţia iraţionalismului trebuie incluse următoarele determinări:

Iraţionalismul este poziţia filozofică idealistă, care se caracterizează prin: 1 — negarea capacităţii de a cunoaşte realitatea pe cale raţională (exagerînd şi absolutizînd limitările relative, trecătoare ale metodelor şi rezultatelor cunoaşterii conceptuale); 2 — preamărirea intuiţiei, a trăirii subiective, pe care o decretează superioară cunoaşterii raţionale; 3 — definirea cunoaşterii ca un privilegiu al unei aristocraţii spirituale (postulînd funcţiuni speciale de cunoaştere ca « intuiţia simpatetică » a lui Dilthey, « intuiţia esenţelor » la Husserl, deosebite şi opuse cunoaşterii « obişnuite »); 4 — substituirea imaginii raţionale a lumii prin mit; 5 — considerarea omului în afara con-

[1] Citat după W. Harich, în *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 3. Jahrg., 1955, nr. 1, p. 138.

diţiilor sociale ale existenţei sale, negarea cauzalităţii, a oricărui sens şi progres în istorie; orientare antidemocratică; 6 — de la Nietzsche încoace, iraţionalismul face apel în mod făţiş la instinctele barbare, violenţă, dictatură fascistă; 7 — apologia mascată, apoi făţişă a capitalismului; reacţiune împotriva progresului şi socialismului (p. 11—29).

Dezvoltarea iraţionalismului nu reprezintă un fenomen autonom, ea depinde de luptele de clasă, de formele, amploarea şi conţinutul lor. Lukács consideră, pe bună dreptate, iraţionalismul drept curentul principal al filozofiei idealiste reacţionare din secolele XIX—XX (p. 12). Deşi fenomen internaţional, datorită unui complex de cauze sociale, el se dezvoltă într-o formă clasică, pînă la capăt consecventă, în Germania şi este întruchipată în hitlerism (p. 12).

În Germania, evoluţia iraţionalismului este legată de disoluţia hegelianismului.

În afara Germaniei, Lukács trece în revistă succint pragmatismul anglo-saxon, filozofia lui Boutroux, Bergson, în Franţa, Croce în Italia, ca principalele variante ale iraţionalismului, subliniind că şi ele constituie mijloace de pregătire ideologică a fascismului.

Într-un substanţial capitol introductiv (cap. I. *Unele particularităţi ale evoluţiei istorice a Germaniei)*, (p. 31—74), Lukács supune unei analize baza economică şi socială care a făcut ca Germania să devină terenul pe care dezvoltarea iraţionalismului s-a desfăşurat cel mai complet.

Întemeierea iraţionalismului în perioada dintre două revoluţii (1789—1848) se intitulează cel de al doilea capitol al lucrării (p. 75 — 243). Consideraţiile introductive la acest capitol ridică o serie întreagă de probleme importante. Ne vom opri asupra a două din ele. Analizînd rădăcinile gnoseologice ale iraţionalismului, Lukács relevă una de o deosebită importanţă explicativă. Cunoaşterea este un proces de reflectare relativă, istorică a realităţii, o apropiere a gîndirii de realitate (p. 78—79). Reflectarea mintală este totdeauna mai strîmtă, imperfectă, aproximativă, ea nu coincide *întru totul* cu realitatea (p. 79). Iraţionalismul se constituie tocmai pe baza acestei discrepanţe — necesare, inevitabile, însă relative — dintre reflectarea mintală şi obiectul propriu-zis.

În ceea ce priveşte condiţiile concrete, social-economice, care favorizează şi determină apariţia iraţionalismului, Lukács atrage atenţia (p. 83) asupra unui fapt, şi anume: iraţionalismul se constituie ca teorie reacţionară în perioade de criză a gîndirii ştiinţifice şi filozofice. Aceste « crize » constau, după Lukács, în contradicţia dintre noile aspecte descoperite ale realităţii şi vechiul bagaj de cunoştinţe. Depăşirea acestor « crize » nu este posibilă decît prin gîndirea dialectică.

După o scurtă prezentare a rădăcinilor istorice ale iraţionalismului modern la Pascal, F.H.Jacobi, Lukács supune unei analize sistemele lui F. W. J. Schelling (p. 103—155), A. Schopenhauer (p. 156—198) şi S. Kierkegaard (p. 189—243).

După cum se ştie, iraţionalismul nu este filozofia burgheziei ascendente: burghezia a pornit la luptă împotriva feudalismului, împotriva obscurantismului medieval *tocmai în numele raţiunii.*

Lukács socoteşte că rădăcinile sociale, de clasă ale iraţionalismului modern trebuiesc căutate în criza social-politică din epoca revoluţiei burgheze din Franţa. Concomitent cu această criză social-politică, au avut loc şi o serie întreagă de descoperiri în domeniul chimiei şi al biologiei. Această criză în societate şi în ştiinţă a dat naştere unei concepţii « istorice » şi dialectice, antimecaniciste şi antimetafizice despre lume. Prin faptul că dialectica — chiar dacă pe vremea aceea a fost idealistă — reprezenta cucerirea cea mai de seamă a filozofiei, reacţiunea filozofică a fost constrînsă să recurgă la arme filozofice noi. În acest fel, în lupta împotriva dialecticii şi a raţionalismului apare filozofia iraţionalistă, la primul său reprezentant modern, *F. W. J. Schelling.*

În jurul anului 1840, Marx arată: « Schelling — ne este permis să credem binele despre adversarul nostru — a avut o idee justă în tinereţe » (Marx, MEGA, Abt. I, 2, p. 316, după Lukács p. 107). Ideea justă din

tinereţe a lui Schelling a fost tocmai « formularea filozofică a dialecticii în procesul dezvoltării naturii » (p. 110).

Schelling afirmă în această perioadă că « munca creatoare inconştientă a naturii ajunge în om la conştiinţă şi la conştiinţă de sine; anume la conştiinţa de sine în acel sens radical, potrivit căruia cunoaşterea adecvată a lumii tocmai de aceea exprimă (adică reflectă — *P. A.* şi *G. O.*) obiectul său în mod corespunzător, pentru că nu este altceva decît ridicarea în conştiinţă a ceea ce a fost produs în mod inconştient de către procesele obiective naturale, pentru că însăşi această conştiinţă de sine este produsul cel mai înalt al proceselor naturii » (p. 114). Schelling totuşi nu este în stare să ajungă la o viziune consecvent dialectică. Această oprire, retragere, se exprimă în teoria « contemplaţiei intelectuale » care nu permite o cunoaştere adevărată decît unor privilegiaţi capabili de « atitudine estetică ».

Nu e lipsit de importanţă să menţionăm că « atitudinea estetică », care are ca « organon » al să arta, mai are elemente pozitive. Tînărul Schelling concepea arta ca un organ al reflectării, chiar dacă nu ca un organ al reflectării realităţii obiective (vezi p. 122—124). După apariţia lucrării sale *Filozofie şi religie* (1804), începe partea reacţionară a « carierei sale ». După cum arată Lukács, această cotitură constă « numai » în aceea, că aici nu « arta » ci « religia » — devine « organonul » filozofiei (p. 125).

Dacă în tinereţe Schelling a susţinut că obiectul « contemplaţiei intelectuale » este « cosmosul lucrurilor în sine » (p. 138), acum obiectul acesteia devine « absolutul » care nu poate fi redat prin noţiuni, ci poate fi numai *contemplat*. « Nu e întîmplător — observă Lukács — că în cea de a doua parte a activităţii sale se schimbă şi preocupările lui Schelling: în locul ştiinţelor naturii şi filozofiei naturii, el îşi consacră toată energia interpretării iraţionaliste a mitului şi a religiei ».

În a doua parte a activităţii sale, Schelling încearcă să detroneze filozofia lui Hegel prin deosebirea pe care o face între filozofia sa « pozitivă », « aposteriorică » şi filozofia « negativă » sau « apriorică » a lui Hegel. În această perioadă profesează idei cu totul reacţionare şi în filozofia naturii. Dacă în tinereţe a susţinut posibilitatea reflectării prin conştiinţă, care este rezultatul însuşi al dezvoltării naturii — în această perioadă el afirmă că « conştiinţa noastră nu este conştiinţa... naturii, ci doar conştiinţa *noastră* ». (Schelling, Sämtliche Werke, 1856 şi urm. Abt. II, Ed. III, p. 7, Lukács, p. 142).

Ideile social-politice ale lui Schelling fundamentează doctrina şi practica reacţiunii din perioada restauraţiei. Schelling este adeptul principiului inegalităţii între oameni: susţine că: « deosebirile ce există între cafri, abisinieni şi egipteni îşi au originea încă în lumea ideilor » (p. 144). Autorul constată, pe bună dreptate, că aici Schelling se află doar la un pas de Gobineau şi de rasism. Teoria statului la Schelling este de asemenea în mod extremist reacţionară.

Valorificînd indicaţiile preţioase ale întemeietorilor marxismului, Lukács redă drumul plin de contradicţii al evoluţiei filozofice a lui Schelling, părintele iraţionalismului modern.

În filozofia idealistă din Romînia s-a încercat, să se demonstreze în special superioritatea fazei a II-a a evoluţiei lui Schelling faţă de prima. În scopul negării progresului în istorie, L. Blaga, M. Eliade au reluat ideea schellingiană a caracterului determinant al preistoriei [1], iar M. Ştefănescu şi Nae Ionescu au stăruit asupra funcţiei gnoseologice a revelaţiei şi trăirii religioase, idei de vădită inspiraţie schellingiană.

Analizînd filozofia lui *Schopenhauer*, G. Lukács arată că prin aceasta iraţionalismul ajunge la un stadiu mai « înalt » de dezvoltare.

G. Lakács dă o amplă prezentare a condiţiilor istorice, care explică baza de clasă şi răspîndirea internaţională a filozofiei lui Schopenhauer. Schopenhauer a exprimat tendinţele şi ideile unei etape *reacţionare* în evoluţia burgheziei şi neîncrederea ei în forţele proprii, atît de caracteristică burghe-

[1] Vezi *Cercetări filozofice*, vol. III, nr. 3, p. 127 şi urm.

ziei germane supuse dominației junkerilor — fapt care explică pe deplin caracterul reacționar, irațional și antiștiințific al filozofiei sale. De altfel, observă G. Lukács — și în privința existenței sale personale, Schopenhauer a reprezentat « primul mare exemplar al tipului scriitorului rentier ».

Schopenhauer profesează *apologia mascată* a capitalismului. Pesimismul și negarea evoluției atît în societate cît și în natură de către Schopenhauer încearcă să demonstreze că contradicțiile vieții, ale societății capitaliste, se datoresc existenței ca atare. În timp ce apologia directă încearcă să *ascundă* contradicțiile capitalismului, apologia *indirectă*, ai cărei germeni îi elaborase Schopenhauer *scoate în evidență* aceste contradicții, afirmă însă și caracterul lor general uman, deci inevitabil și veșnic. Concluzia acestui pesimism este evidentă. El încearcă să motiveze inutilitatea, « lipsa de rațiune » a oricărei activități — și, bineînțeles, în primul rînd — a oricărei activități politice revoluționare.

Autorul arată, în continuare, că Schopenhauer a mers mai departe decît Schelling pe linia elaborării iraționalismului. Dacă prin distingerea « filozofiei pozitive » și a « filozofiei negative » Schelling a respins numai cunoașterea « discursivă », Schopenhauer face din intuiție « principiul oricărei cunoașteri ca atare » (p. 182), deci intuiția joacă un rol hotărîtor nu numai în cunoașterea « voinței » obiectivizate și mistificate, ci și în cunoașterea « lumii fenomenale ».

Trebuie să subliniem faptul că analiza pe care G. Lukács o face filozofiei lui Schopenhauer îmbogățește cu noi perspective critica ideologiei burgheze din Romînia. După cum se știe, această filozofie a lui Schopenhauer și interpretarea kantianismului în spiritul lui Schopenhauer au fost susținute de T. Maiorescu, C. Rădulescu-Motru și alții, ca o fundamentare teoretică a conservatorismului și politicii reacționare burghezo-moșierești. Opera de relevare a conținutului mistic și reacționar al filozofiei lui Schopenhauer pe care G. Lukács o îndeplinește prin lucrarea sa, reprezintă în aceste condiții o contribuție la înțelegerea științifică a unui principal izvor teoretic al filozofiei idealiste romînești și contribuie într-o măsură însemnată, prin adăugarea unor noi mijloace, la o mai temeinică demascare a acesteia.

Analizînd condițiile istorice ale apariției filozofiei iraționale a lui *Kierkegaard*, Lukács arată că în vreme ce în timpul restaurației Schelling și Schopenhauer au avut posibilitatea să lupte împotriva dialecticii hegeliene de pe pozițiile idealismului subiectivist, în timpul « celei mai mari crize a dialecticii idealiste » (p. 200), în timpul zămislirii dialecticii *materialiste marxiste*, Kierkegaard, pentru a putea lupta împotriva lui Hegel în numele unui iraționalism extremist, trebuia să travestească iraționalismul într-o « dialectică superioară ». După ce reia critica lui Trendelenburg împortriva dialecticii hegeliene în sensul că mișcarea nu poate fi gîndită logic, Kierkegaard găsește această formă superioară în așa-zisa « dialectică calitativă ». « Dialectica calitativă » neagă « trecerea cantității în calitate » (p. 206), ei îi lipsește deci tocmai trăsătura principală, care deosebește metoda *dialectică* de orice evoluționism plat.

Autorul arată că Kierkegaard neagă și cognoscibilitatea mersului obiectiv al istoriei, al posibilității oamenilor de a lua în mîinile lor soarta istoriei (vezi comparația lui Kierkegaard cu privire la rolul determinant al lui dumnezeu față de actorii, — oamenii — care pot « juca » numai pe scena istoriei, dar nici odată nu pot fi « regisori » sau « spectatori » ai propriei lor vieți). În acest fel, prin acest « agnosticism istoric » Kierkegaard a descoperit o formă nouă a « apologiei indirecte » a capitalismului și depășindu-l pe Schelling și Schopenhauer, ocupă un loc însemnat în istoria iraționalismului.

În filozofia burgheză a zilelor noastre se fac numeroase încercări de a-l interpreta pe Hegel prin prisma « dialecticii tragice » a lui Kierkegaard. Lucrarea lui Lukács conține în esență și critica acestor încercări, demonstrînd că așa-numita dialectică a filozofului danez este o falsă dialectică, o metodă a subiectivismului extremist, arbitrar și în conflict declarat cu știința.

Existenţialiştii romîni, la rîndul lor, căutau să-l prezinte pe Kierkegaard drept încarnare a supremei înţelepciuni filozofice, ceea ce constituie o dovadă în plus că o poziţie reacţionară nu este compatibilă decît cu cel mai deşănţat iraţionalism. Amoralismul şi iraţionalismul lui Kierkegaard are un continuator demn în E. Cioran, teoreticianul desperării şi al descompunerii.

Nietzsche ca întemeietor al iraţionalismului epocii imperialiste este titlul capitolului III (p. 244—317), care este una din cele mai adînci critici marxiste a filozofiei autorului lui *Zarathustra*. Din haosul aforismelor şi al unei succesiuni de formulări deosebite ale filozofiei lui Nietzsche, Lukács desprinde esenţa reacţionară a filozofiei nietzscheene, prima formă a iraţionalismului care luptă împotriva *socialismului*, împotriva concepţiei despre lume a *proletariatului*. Specificul iraţionalismului în această perioadă constă în faptul că-şi îndreaptă atacul său împotriva dialecticii materialiste.

Lukács arată, în mod just, că nu importă dacă Nietzsche a cunoscut sau nu marxismul; principiile, rezultatele, concluziile filozofiei sale au fost însă de o asemenea natură încît prin conţinutul lor se îndreaptă direct împotriva marximului şi au servit ca atare burgheziei reacţionare.

Nietzsche n-a trăit, propriu-zis, în stadiul imperialist al capitalismplui (a murit în 1900), dar a trăit în acel timp în care au existat deja perspectivele, tendinţele specifice imperialismului şi în care proletariatul a pornit la asalt împotriva capitalului (Comuna din Paris).

Şi Nietzsche şi Schopenhauer au luptat împotriva ideii progresului, dar pe cînd Schopenhauer a defăimat orice activitate, Nietzsche îndeamnă la o activitate în numele unei puteri agresive (adică a imperialismului). Dacă Schopenhauer exprima direct simpatiile sale de clasă, Nietzsche face uz de metoda «apologiei indirecte». Luarea de poziţii de partea imperialismului o exprimă prin fraze ultraradicale, pseudo-revoluţionare. Autorul arată pe larg în ce fel au servit fascismului german ideile etice şi social-politice ale lui Nietzsche despre eliberarea instinctelor, despre justificarea păcatelor săvîrşite de «bestia blondă» în numele «omului superior», despre veşnicia «inegalităţii între oameni», despre «statul militar», critica de dreapta la adresa lui Bismark etc. Prin faptul că mitul «veşnicei reîntoarceri» afirmă tocmai că istoria nu poate să producă principial nimic nou, el devine substratul teoretic al tezei fasciste potrivit căreia «cel de al treilea Reich» nu este altceva decît întruchiparea reîntoarcerii puterilor străvechi ale arienilor, cît şi a faptului că societatea bazată pe exploatare nu poate ceda locul în faţa unei societăţi superioare, în faţa societăţii socialiste. Iar dacă A. Baeumler, ideologul oficial al lui Hitler, nu poate «valorifica» ideea «veşnicei reîntoarceri» din punctul de vedere al fascismului — observă autorul cu îndreptăţită ironie — aceasta dă dovadă numai de «miopie». M. Eliade şi-a luat sarcina de a umple această lacună a filozofiei lui Baeumler şi a valorificării fasciste a lui Nietzsche în «Veşnica reîntoarcere», publicată acum cîţiva ani.

Lukács nu se mărgineşte însă la analiza ideilor etice şi sociale ale lui Nietzsche, ci demască în mod subtil şi gnoseologia sa reacţionară. Gnoseologia lui Nietzsche — după cum arată Lukács — este foarte înrudită cu machismul, mai ales în ceea ce priveşte negarea oricărei «transcendenţe», adică a lumii obiective, care există dincolo de lumea reprezentărilor noastre, — teorie de bază a machismului. În ceea ce priveşte agnosticismul, Nietzsche luptă cot la cot cu machismul împotriva posibilităţii cunoaşterii realităţii obiective, criticînd «metafizica» (adică obiectivitatea — P. A. şi G. O.) materialismului. Iraţionalismul lui Nietzsche este şi o armă de luptă împotriva socialismului.

Critica adîncă a lui Lukács la adresa lui Nietzsche este foarte valoroasă şi pentru faptul că izbuteşte să arate cît de şubred şi cît de reacţionar este *conţinutul* filozofiei lui Nietzsche care, prin *forma* sa aforistică, încearcă să sugereze o depăşire a filozofiei anterioare.

Filozofia vieţii în Germania imperialistă, se intitulează capitolul IV al lucrării lui Lukács (p. 318-431), cu care începe, de

fapt, analiza iraționalismului contemporan. « Filozofia vieții este ideologia dominantă (filozofia idealistă dominantă — *P. A.* și *G. O.*) a întregii perioade imperialiste » (p. 318). Pe bună dreptate, subliniază autorul că așa numita « filozofie a vieții » nu este un curent oarecare, ci « o tendință generală, care pătrunde sau cel puțin influențează aproape toate școlile » (filozofice). Caracterizarea este cu atît mai valabilă, cu cît « filozofia vieții » a influențat nu numai filozofia propriu-zisă a burgheziei, dar și celelalte domenii cu caracter ideologic: psihologia, sociologia, economia politică, istoriografia, apoi istoria literaturii și a artei ...

Filozofia vieții a avut o influență însemnată și asupra dezvoltării ideologiei reacționare din Romînia. Astfel, « trăiriștii » legionari, în primul rînd, apoi filozofi ca L. Blaga, esteticieni ca L. Rusu, istorici ca G. Brătianu, sociologi ca Tr. Herseni și alții se găseau pe poziții similare. Funcța socială a filozofiei vieții în Romînia este identică aceleia din Germania: pregătirea ideologică nemijlocită a fascismului.

În perioada de ridicare a statului imperialist german din timpul lui Bismark, ideologii oficiali ai burgheziei și junkerilor din Germania eliminaseră din filozofie problematica unei concepții despre lume. Perioada de relativă stabilitate a regimului wilhelmian își găsise expresia teoretică în neokantianism. Odată cu trecerea la perioada imperialistă, cu manifestarea crizei generale a capitalismului, cu avîntul mișcării revoluționare a proletariatului, apare și ceea ce istoriografia burgheză a filozofiei denumește « sete după o concepție despre lume », adică nevoia pe care o resimte burghezia de a-și legitima teoretic poziția reacționară. « Filozofia vieții » este expresia crizei profunde care macină societatea burgheză. Filozofia nu mai poate nega criza — însă o transformă, o prezintă într-o formă mistificată, ca un conflict între « viață » și gîndire, între cultură și civilizație (p. 321—325). Evident, mult trîmbițata depășire a intelectului abstract prin « viață » nu înseamnă decît o nouă variantă a idealismului subiectiv. « Viața » la care se referă acești filozofi nu este existența obiectivă, ci viața *trăită* de subiect, — trăire. Identificarea « vieții » cu « trăire » este specifică « filozofiei vieții » (p. 325).

« Esența filozofiei vieții constă într-o transformare a agnosticismului în mistică, a idealismului subiectiv în pseudo-obiectivitatea mitului » (p. 327).

Caracteristicile generale ale filozofiei vieții sînt: 1. — înlocuirea gîndirii conceptuale cu un fel de intuiție simpatetică (« trăirea » și retrăirea sensurilor imanente ale « obiectului »), așa-numita înțelegere (Verstehen); 2. — profesarea unui aristocratism al cunoașterii înțelegătoare; 3. — opoziția dintre « viața », concepută ca ceva irațional și « cultura » văzută ca tot ce nu e irațional, ci este ordonat, organizat etc. 4. — înlocuirea procesului istoric real cu o tipologie abstractă, supraistorică, metafizică.

Demne de tot interesul sînt considerațiile pe care le face autorul despre trăsăturile iraționaliste ale fenomenologiei lui Husserl (p. 379 și urm.). În ciuda aparentei sale raționalități și a pretenției lui Husserl de a face o filozofie ca « știință riguroasă », la un examen amănunțit fenomenologia se încadrează prin numeroase aspecte în curentul general al filozofiei vieții.

Lukács face apoi o trecere în revistă a diferitelor faze ale dezvoltării filozofiei vieții, supunînd unei critici marxiste concepțiile diverșilor ei reprezentanți.

Întemeietorul filozofiei vieții, Wilhelm Dilthey, este și acela care i-a dat o fundamentare gnoseologică pornind de la afirmația că « trăirea lumii » este temelia și începutul cunoașterii.

Subiectivist, cu o pronunțată orientare psihologistă, Dilthey ajunge să dizolve fenomenele istorice în trăiri, adică în fapte de conștiință, înlocuind oamenii reali cu « tipuri umane » supraistorice, care sînt în fond abstracțiuni goale. Înainte de primul război mondial, G. Simmel și-a dezvoltat sistemul său filozofic în luptă cu bazele filozofice și concluziile sociale ale marxismului. Neputînd ascunde criza societății capitaliste în epoca imperialistă, Simmel recurge la înlocuirea faptelor prin abstracți-

uni, reducînd criza socială la conflictul dintre « suflet » şi « spirit », dintre « suflet » şi propriile sale produse şi obiectivări (p. 360).

Odată cu Oswald Spengler — reprezentantul filozofiei vieţii din timpul de după primul război mondial — dispare şi aparenţa caracterului ştiinţific al acestei filozofii, totul fiind redus la frazeologie goală. Avînd ca obiectiv principal negarea progresului, a legităţii în dezvoltarea istorică, filozofia lui Spengler subordonează acestui scop concepţia culturii ca fenomen original (Urphänomen). Văzînd în Max Scheller un reprezentant al filozofiei vieţii în perioada stabilizării relative a capitalismului, autorul trece apoi la analiza filozofiei existenţialiste (M. Heidegger şi K. Jaspers) definită ca « ideologia individualismului mahmur al perioadei imperialiste » (p. 389).

Trăsătura distinctivă a filozofiei existenţialiste este tragismul îndoielii, problematizarea existenţei individuale, care reflectă pe plan ideologic « intensitatea însingurării, decepţiei şi îndoielii » insului în societatea capitalistă şi năzuind la « salvarea existenţei dintr-o prăbuşire generală » (p. 392), aspect prin care se înrudeşte de aproape cu Kierkegaard.

Filozofia heideggeriană a timpului şi a istoriei proiectează, pe plan teoretic, « viaţa interioară a filistinului modern, înspăimîntat de neant şi de moarte, conştient de nimicnicia şi nulitatea sa » (p. 412). La Jaspers, temele existenţialiste apar într-o formă despuiată de orice pretenţie ştiinţifică.

Într-o succintă prezentare se opreşte, apoi, Lukács asupra filozofiei prefasciste şi fasciste a vieţii (p. 413—431) care marchează transformarea ei în filozofie oficială a Germaniei hitleriste (Baeumler, Boehm, Krieck, Rosenberg). Aşa, de pildă, la Ernst Jünger opoziţia dintre burghezie şi proletariat este denaturată în sens existenţialist şi golită de orice conţinut de clasă: muncitorul apare ca un reprezentant al « elementarului ». În concepţia despre lume a naţional-socialismului, filozofia vieţii găseşte o vulgarizare brutal agitatorică (p. 430).

După ce a trasat linia evoluţiei iraţionalismului german de la Schelling la filozofia fascistă a vieţii Lukács trece la examinarea procesului de disoluţie a hegelianismului, în vederea relevării unui alt aspect al iraţionalismului contemporan.

Neohegelianismul căruia Lukács îi consacră capitolul V al lucrării sale (p. 432—460) începe în istoria filozofiei în epoca imperialismului, în timpul « setei după o concepţie despre lume » (p. 434) care rezultă din faptul că burghezia germană nu putea să pregătească ideologic lupta sa numai pe baza filozofiei formaliste a neokantianismului.

După primul război mondial, cînd neohegelianismul capătă o răspîndire mai largă, filozofia lui Hegel este falsificată şi interpretată ca « sinteza » curentelor filozofice *din timpul său*. Neohegelienii îl falsifică pe Hegel în acest fel cu un scop bine determinat; ei se străduiesc să « sintetizeze » toate curentele reacţionare de după primul război mondial.

Dezvăluirea funcţiei reacţionare a neohegelianismului prezintă o mare actualitate. Ideologia burgheză se străduieşte în zilele noastre să speculeze elementele reacţionare ale filozofiei hegeliene împotriva dialecticii marxist-leniniste, armă puternică, revoluţionară în lupta maselor muncitoare pentru socialism. Prin « reîntoarcerea la Hegel », filozofi ca J. Wahl, Hippolyte încearcă să construiască din elementele reacţionare şi mistice ale sistemului lui Hegel o « dialectică » existenţialistă.

Sociologia germană a perioadei imperialiste formează tema capitolului VI al cărţii lui Lukács (p. 461—524), unul din capitolele care cuprind cele mai multe contribuţii noi la critica ideologiei burgheze.

În legătură cu naşterea sociologiei burgheze ca disciplină autonomă la începutul secolului trecut, Lukács accentuează în mod just, că din primul moment al apariţiei sale, « noua ştiinţă » apare ca o reacţie, ca o armă de luptă împotriva socialismului utopic (Comte), a mişcării socialiste chartiste şi a marxismului (H. Spencer etc.) (p. 461—463). Începuturile sociologiei germane (Schmoller, Wagner etc.) stau sub sensul unui pozitivism neokantian, eclectic şi apologetic (p. 463—466).

Capitolul despre sociologia lui *Max Weber* — « sociologie germană a epocii wilhelmiene » — (p. 474—489) înfăţişează o viguroasă critică la adresa pseudo-ştiinţei burgheze despre societate care, nemaiputînd ignora marxismul, îl combate mai « subtil » « asimilîndu-şi » unele din elementele sale, golite, bineînţeles, de conţinutul lor revoluţionar. Opera lui Max Weber — reprezentativă pentru această tendinţă — preia unele probleme ridicate de marxism. Astfel, M. Weber procedează la analiza capitalismului, căruia îi răpeşte însă orice realitate economică. După el, « esenţa » capitalismului va fi un element ideologic — raţionalizarea vieţii social-economice (p. 478). Această formulare permite ocolirea conţinutului economic şi politic al capitalismului şi în primul rînd ocolirea plusvalorii, a exploatării (p.479). Lukács demonstrează că fundamentul metodologic al acestei sociologii este înlocuirea conexiunii cauzale cu analogia superficială (p. 479).

Pe plan politic, sociologia lui M. Weber constituie o încercare de a dovedi că democraţia burgheză este forma potrivită a expansiunii imperialiste (p. 481), o « democraţie » care susţine ideea misiunii (supremaţiei) « popoarelor de stăpîni »...

În sociologia lui *Alfred Weber* şi *Karl Mannheim* (p. 489—507) se manifestă alunecarea deschisă a sociologiei burgheze pe poziţii iraţionaliste. Tendinţa dominantă a sociologiei lui Max Weber: deseconomizarea categoriilor sociale şi introducerea unei perspective anti-istorice, tipologice, se regăseşte şi în concepţiile lui K. Mannheim şi A. Weber, îmbinate cu utopism liberal, aşteptarea « cezarului » sau a compromisului social « salvator » din criza regimului capitalist.

Cu *O. Spann*, *H. Freyer* şi *C. Schmith* (p. 507—524) sociologia prefascistă şi fascistă îşi dezvăluie menirea: justificarea regimului hitlerist — ca o « revoluţie din dreapta », legitimarea cinică a agresiunii hitleriste ca împlinire a destinului german. Cu aceasta, cartea lui Lukács ajunge la concluzia firească a evoluţiei iraţionalismului german, care îşi găseşte « sinteza demagogică » a tuturor elementelor sale în « concepţia naţional-socialistă despre lume ».

Capitolul VII poartă titlul: *Darwinism social, teorie rasistă şi fascistă* (p. 525—601).

Primul reprezentant de seamă al rasismului în epoca modernă, contele Gobineau, a elaborat o ideologie rasistă, orientată spre pesimism fatalist.

Pentru atingerea scopurilor sale, rasismul are nevoie de « fundamentare ştiinţifică » iar pentru aceasta de ştiinţele naturii şi, în special, de biologie. Rasismul explică fenomenele vieţii sociale prin referiri la legile biologiei. Social-darwiniştii puşi în slujba rasismului (de ex. Gumplowicz) explică în în acest fel lupta de clasă prin « lupta dintre specii (rase) », diviziunea socială a muncii prin însuşirile înnăscute spirituale şi corporale etc.

Reprezentantul propriu-zis al rasismului înaintea celui de al doilea război mondial este *H. St. Chamberlain*, care îmbină rasismul cu tendinţele ideologice dominante ale idealismului, şi în special cu « filozofia vieţii ».

Rasismul a putut servi însă ca mijloc ideologic nu numai scopului agresiv al imperialismului wilhelmian, dar mai tîrziu şi fascismului.

Înfrîngerea Germaniei în urma primului război mondial, urmările dezastruoase pentru *poporul* german ale păcii de la Versailles ca şi înşelarea speranţelor sale de către republica de la Weimar, au pus pentru reacţiunea extremistă din Germania problema unei demagogii sociale, cu scopul mascării imperialismului agresiv german şi prezentării lui ca o « revoluţie naţional-socială »

Lukács demonstrează în încheiere că naţional-socialismul este sinteza demagogică a filozofiei imperialismului german, concluzia *logică* nu numai a rasismului, ci şi a întregii evoluţii a iraţionalismului (p. 526—601). Istoria iraţionalismului se confundă cu istoria premiselor ideologice ale hitlerismului.

Hitlerismul, ca ideologie şi practică antiumană a vîrfurilor capitalului monopolist german a convertit temele imperialismului filozofic în lozinci politice, dovedind încă o dată că orice poziţie ideologică exprimă în esenţă, o poziţie de clasă şi ca atare este răspunzătoare faţă de popor.

Lucrarea se încheie cu o lungă postfață, intitulată *Despre iraționalismul postbelic* (p. 603—674), în care autorul schițează noile aspecte ale filozofiei burgheze în urma înfrîngerii hitlerismului, schimbării raportului de forțe dintre socialism și capitalism, mutării centrului filozofiei reacționare imperialiste în S.U.A.

Deși mai schematică decît restul lucrării, postfața indică o serie de trăsături distinctive ale ideologiei burgheze post-belice. Lukács relevă mutarea centrului filozofiei burgheze în S.U.A. și preferința ei pentru apologia directă, deschisă a capitalismului, apologetică nemijlocită, în opoziție cu frazeologia anticapitalistă a hitlerismului. Capitalismul este înfățișat ca sistemul social ideal. Aceasta, constată Lukács, înseamnă o revenire la poziția apologetică a economiștilor premarxiști.

Lukács caracterizează filozofia burgheză post-belică prin predominarea liniei machiste-pragmatiste, spre deosebire de predominarea anterioară a iraționalismului german.

Tot spre deosebire de hitlerism, ideologia burgheză actuală are o poziție fățiș fideistă, susținînd, în special, catolicismul. În schimb, filozofia actuală a burgheziei susține și ea orientarea hitleristă spre violență și crimă, cultul forței brutale, ca justificare a militarizării. Lukács indică reînvierea sociologiei lui K. Mannheim și C. Schmith, prezintă forma actuală a filozofiei lui Ernst Jünger și K. Jaspers (orientarea lor deschisă anticomunistă și antisovietică), marchează substratul iraționalist al «semanticii» și al ofensivei reacționare împotriva «superstiției cunoașterii» subliniind cinismul cu care anticomunismul este recunoscut ca principal conținut ideologic al filozofiei burgheze.

În ultimele pagini ale cărții sale, Lukács demonstrează cum lupta pentru apărarea rațiunii, destinul raționalismului «care din 1848 și mai ales din 1870, se leagă indisolubil de destinul socialismului», își găsește expresia în mișcarea partizanilor păcii. Masele iau în mîinile lor cauza apărării rațiunii.

Evident, lucrarea de incontestabilă valoare a lui Lukács n-a epuizat în întregime problema interpretării marxiste a istoriei iraționalismului german, ca unul din aspectele cele mai caracteristice ale evoluției filozofiei burgheze din ultimii 150 de ani.

Se impun cîteva precizări privitoare la punctul de vedere metodologic de la care pornește autorul.

Iraționalismul a jucat un rol eminamente retrograd în dezvoltarea filozofiei și în evoluția social-politică a ultimului secol. Se pot preciza însă anumite rezerve față de formularea lui Lukács că «luarea de poziție pentru sau contra rațiunii decide totodată despre *esența* unei filozofii ca filozofie, despre *rolul ei în dezvoltarea socială*» (p. 6, sublinierea noastră, — *P.A.* și *G.O*). Fără doar și poate, negarea rolului rațiunii în cunoaștere și în orientarea activității sociale înseamnă o poziție reacționară, însă atitudinea față de rațiune *nu* este *problema fundamentală* față de care se delimitează pozițiile filozofice, ci *un aspect* important, dar derivat al acesteia.

După cum se știe, hotărîtor pentru *determinarea poziției teoretice* și *a rolului social* al unei filozofii este atitudinea sa în problema fundamentală a raportului dintre existență și conștiință. «Marea problemă fundamentală a oricărei filozofii, și îndeosebi a filozofiei moderne, este problema raportului dintre gîndire și existență», arăta Fr. Engels[1]. După felul cum răspundeau la această întrebare, filozofii se împărțeau în două tabere: materialiștii și idealiștii. Problema fundamentală a filozofiei prezintă două laturi: *a)* problema raportului dintre existență și conștiință; *b)* problema cognoscibilității lumii materiale, a capacității de cunoaștere a omului. Formularea lui Lukács pune accentul pe cea de a doua latură a problemei și — ni se pare — cuprinde în sine pericolul diminuării importanței criteriului

[1] Fr. Engels, *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane*, în K. Marx — F. Engels, *Opere alese*, București, 1953, p. 356.

principal în determinarea esenţei şi rolului unei filozofii — caracterul său materialist sau idealist.

Umbrind opoziţia dintre materialism şi idealism, prin sublinierea, în primul rînd, a opoziţiei dintre raţionalism şi iraţionalism, nu se lămureşte îndeajuns de ce raţionalismul (care a apărut în epoca modernă atît în filozofia idealistă, cît şi în filozofia materialistă), pînă la urmă, în special după apariţia marxismului, a devenit propriu materialismului. De asemenea, nu se arată că iraţionalismul este propriu numai idealismului: că el nu poate apare decît în cadrul şi pe fundamentul teoretic al acestuia. Materialismul este incompatibil cu iraţionalismul.

După cum o indică şi titlul introducerii, autorul consideră că iraţionalismul este filozofia *specifică* imperialismului (p. 5 şi urm). Nu putem trece peste această afirmaţie — de însemnătate metodologică incontestabilă — fără a formula rezerve, iscate de o sumară referire la datele pe care ni le pune la îndemînă istoria filozofiei. Chiar definiţia lui Lukács indică asemenea caracteristici ale filozofiei iraţionaliste care reflectă trăsături esenţiale ale unor sisteme filozofice *anterioare* formării relaţiilor capitaliste. E destul să trimitem la vădite aspecte iraţionaliste chiar în filozofia lui Platon, dezvoltate şi amplificate la Plotin şi neoplatonici, la filozofia gnostică, la toate variantele misticismului (iudeo-arab, creştin, budist etc.) care oferă suficiente temeiuri pentru obiecţiunea ridicată.

Tocmai faptul că iraţionalismul este considerat de autor ca expresie ideologică a epocii imperialiste, îl obligă să introducă o explicaţie artificială a apariţiei sistemelor iraţionaliste *înainte* de epoca imperialismului. Lukács recurge în acest scop, în special în studiile despre Schopenhauer şi Nietzsche la teoria « anticipaţiei », potrivit căreia unii filozofi iraţionalişti au exprimat, pe plan filozofic, tendinţele forţelor reacţionare, care nu apăruseră pe arena istoriei decît în stare embrionară. Necesitatea unei asemenea explicaţii forţate cade în momentul în care renunţă în a vedea în iraţionalism un curent de idei propriu numai perioadei imperialiste.

Rădăcina de clasă a iraţionalismului este aceeaşi ca rădăcina de clasă a idealismului şi religiei. De aceea, iraţionalismul poate să apară în anumite condiţii în orice societate bazată pe clase antagoniste, pe exploatare.

Analizînd trăsăturile reacţionare ale dezvoltării culturii germane, în opoziţie cu cultura progresistă înaintată — care culminează cu marxismul — Lukács nu reuşeşte să evidenţieze în mod satisfăcător *însemnătatea apariţiei marxismului pentru dezvoltarea culturii germane înaintate.*

Marxismul este din punct de vedere istoric *obiectiv* — constată Lukács (p. 600), — culmea dezvoltării culturale germane, o încoronare a marelui curent de idei care pregătea în Germania revoluţia burgheză. « Însă, — continuă autorul, — subiectiv, această culme a culturii germane a trecut neobservată, Marx n-a devenit un factor activ şi rodnic al culturii germane » (p. 600).

Această afirmaţie trece peste faptul *esenţial* că în cadrul, « culturii germane » *de pînă acum*, în cadrul culturii germane dominante, burgheze, *marxismul nu putea* deveni un « factor activ ». Marxismul a însemnat un factor activ în cultura germană — pentru a ne limita numai la acest aspect al vieţii sociale — nu în cadrul unei culturi « unice » naţionale ci ca fundament al noii culturi socialiste ce se dezvolta în Germania de la apariţia marxismului şi pînă la înfrîngerea hitlerismului şi care îşi va da roadele depline în cultura socialistă germană.

Marxismul a însemnat un factor activ al culturii germane populare şi revoluţionare ce se dezvolta *în opoziţie* şi ca atare *în afara* culturii burgheze dominante. De aceea, observă pe bună dreptate scriitorul A. Abusch [1], « nu toate drumurile germane duceau în mod necesar la Hitler ». O altă lipsă a cărţii este şi aceea că autorul tratează istoria filozofiei iraţionaliste fără a o lega de dezvol-

[1] A. Abusch, *L'Allemagne jugée par un Allemand*, trad. franceză de J. Stern, Editions Sociales, 1950, p. 107.

tarea științelor naturii. Or, este bine știut, în urma analizei leniniste a «crizei» fizicii moderne, în ce măsură contradicțiile interne ale dezvoltării științelor naturii creează posibilitatea apariției unor interpretări eronate, iraționaliste.

Trebuie de asemenea relevat și faptul că lucrarea lui Lukács identifică în mod nejust gîndirea metafizică cu logica formală (p. 116 — 118, 206 — 208).

Cu toate obiecțiunile pe care le ridică, lucrarea reprezintă, în ansamblul ei, o valoroasă contribuție științifică.

Pe drept cuvînt, se ridică Lukács împotriva tratării vulgarizatoare, sociologizante: oricît de importantă este dezvăluirea genezei și funcției ideilor, ea nu epuizează sarcinile istoriei filozofiei. Clasicii marxism-leninismului au acordat egală importanță teoretică și politică a ceea ce Lukács numește «critica imanentă» a filozofiei reacționare, demascarea inconsistenței sale teoretice, a contradicțiilor ei logice (p. 7). În această ordine de idei, aportul lui Lukács are o deosebită importanță.

Înainte de toate, lucrarea joacă un rol deosebit de pozitiv în lupta pentru demascarea ideologiei burgheze, prin numeroasele analize adînci, adeseori magistrale (de ex. studiile despre Schelling, Schopenhauer, Nietzsche, Dilthey, Max Weber), care demonstrează inconsistența logică internă a celor mai variate sisteme filozofice și sociologice. Este un merit incontestabil al lui Lukács că abordează combaterea filozofiei burgheze la un înalt nivel științific, demonstrînd superioritatea acestui mod de a concepe sarcina combaterii idealismului, față de combaterea ei verbală, superficială și declarativă. În această privință, felul cum se rezolvă sarcina demascării ideologiei burgheze în *Distrugerea rațiunii* este un exemplu demn de urmat, o școală de combativitate filozofică marxist-leninistă.

În al doilea rînd, autorul dovedește în mod convingător funcția socială reacționară a acestor teorii și rolul lor în pregătirea ideologică a fascismului. În ansamblul ei, lucrarea demonstrează filiațiunea strînsă a național-socialismului cu iraționalismul, contribuind astfel, cu argumente deosebit de convingătoare, la lupta pentru clarificarea ideologică a opiniei publice germane.

Prin analiza concret istorică și de înaltă ținută științifică a iraționalismului *german*, lucrarea lui G. Lukács aduce un aport valoros la cercetarea și demascarea iraționalismului *în general*. Studiind particularitățile iraționalismului într-o țară unde acesta s-a dezvoltat complet și în toate consecințele sale, autorul deschide o perspectivă rodnică pentru înțelegerea și combaterea tuturor formelor sale.

Lucrarea este pătrunsă de o vie și mereu trează vigilență ideologică, de o nobilă și pasionată adversitate față de premisele iraționaliste și concluziile antiumaniste ale filozofiei burgheze, constituind, în același timp, o caldă pledoarie în favoarea rațiunii și umanismului. Înțelegerii restrictive a marxismului de către adversarii lui ca o doctrină exclusiv politică, Lukács îi opune viziunea marxismului ca formă superioară a umanismului.

G. Lukács a abordat problema deosebit de dificilă a analizei ideologiei germane în dezvoltarea ei între anii 1789—1945, pornind în spirit creator de la tezele marxism-leninismului. O asemenea tratare a problemei mărturisește despre curajul de a pune și ataca noi probleme. Este și aceasta o învățătură prețioasă ce se desprinde din cartea bogată în sugestii, pe care ne-a dăruit-o distinsul filozof maghiar.

P. Apostol — G. Öffenberger

PROBLEME ACTUALE ALE MATERIALISMULUI ISTORIC

Materialismul dialectic și materialismul istoric constituie baza teoretică a comunismului științific a întregii activități practice desfășurate sub conducerea partidelor comuniste și muncitorești.

Totodată, dezvoltarea societății în general, a celei socialiste în special, învederează, prin varietatea formelor noi pe care le realizează, că tratarea problemelor materialismului dialectic și materialismului istoric se poate face cu succes numai călăuziți de un spirit viu, creator.

Articolul editorial *Problemele actuale ale materialismului istoric* apărut în *Voprosî filosofii*, nr. 5/1955 prezintă o deosebită importanță pentru filozofii marxiști. Articolul arată nu numai problemele care cer o dezvoltare creatoare, ci indică și perspectivele teoretice ale rezolvării lor.

Probleme ridicate de noua epocă istorică care a început cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie cum sînt de pildă: legile apariției și dezvoltării modului de producție socialist, dialectica dezvoltării forțelor de producție și a relațiilor de producție, baza și suprastructura societății, stat și drept, schimbarea *raporturilor de clasă* și a *raporturilor* naționale își găsesc rezolvarea în lucrările filozofilor sovietici, precum și în cele ale filozofilor marxiști din țările de democrație populară, și capitaliste. Totuși «ceea ce s-a făcut încă nu corespunde cerințelor sporite și sarcinilor dezvoltării mai departe a problemelor materialismului istoric»[1].

Legile și forțele motrice ale dezvoltării societății socialiste, corelația dintre condițiile obiective și factorul subiectiv în perioada socialismului, rolul partidului comunist în dezvoltarea societății, cultura nouă socialistă, educația comunistă a oamenilor muncii, căile de lichidare a rămășițelor capitalismului în traiul și conștiința oamenilor sovietici — subliniază articolul — sînt probleme puse pe primul plan de dezvoltarea societății, care-și așteaptă deplina rezolvare teoretică în lucrări filozofice de sinteză.

În rîndul problemelor teoretice importante generalizate într-un mod încă nesatisfăcător se mai numără cele privind legile de dezvoltare a lagărului socialismului și democrației, formele noi ale luptei de clasă în țările capitaliste, experiența mișcărilor contemporane de eliberare națională și a marii mișcări din zilele noastre: lupta pentru pace. Articolul redacțional atrage atenția asupra necesității de a dezbate pe larg și a consacra studii monografice, cu precădere, următoarelor probleme: bogata moștenire științifică leninistă; existență socială și conștiință socială; legile generale și cele specifice ale dezvoltării sociale; forțele de producție; rolul mediului geografic și creșterii populației în dezvoltarea socială; forțele motrice ale dezvoltării noii orînduiri sociale; legile de apariție a bazei și suprastructurii; noua structură de clasă a societății socialiste, noile relații naționale în cadrul socialismului, schimbările intervenite în familie, în traiul de toate zilele, în cultură, ideologie, morală, în știința societății socialiste.

Articolul acordă o deosebită importanță tratării problemei progresului tehnic «una

[1] *Voprosî filosofii*, 1955, nr. 5, p. 4.

din cele mai actuale probleme ale dezvoltării socialismului »[1]. Studiul și rezolvarea pe plan sociologic a acestei probleme de către filozofi, împreună cu economiști și reprezentanți ai științelor tehnice, implică rezolvarea problemelor « referitoare la legile dezvoltării tehnicii în condițiile capitalismului și în socialism, la dependența dezvoltării tehnicii de orînduire economică, la rolul tehnicii în dezvoltarea societății, la lupta dintre tendințele opuse, dintre vechi și nou în tehnică, referitoare la logica lăuntrică a dezvoltării acesteia etc. »[2]

Problema căilor generale și a particularităților specifice ale construirii socialismului în diferite țări cer un studiu susținut, subliniază articolul. Fără îndoială că aceasta este una din sarcinile principale și pentru cercetătorii noștri în domeniul științelor sociale.

O importantă problemă a materialismului istoric pusă pe primul plan de întreaga dezvoltare a societății este problema rolului maselor populare în istorie.

Articolul redacțional face o succintă analiză a modului în care se înfăptuiește și indică totodată cele mai nimerite căi pentru demascarea aprofundată a teoriilor reacționare în sociologie.

Ridicarea neîncetată a nivelului teoretic al lucrărilor științifice din domeniul materialismului istoric este una din principalele cerințe impuse de noile condiții istorice. Totodată, se arată că « istoria dezvoltării științei ne demonstrează că cele mai bune și trainice manuale didactice și monografii se creează în procesul completării lor la reeditări pe baza luării în considerare a noii experiențe a dezvoltării sociale și a noilor succese ale științei »[3]. Experiența, ca și legile dezvoltării creatoare a științei, ne învață că în general cărțile bune și în special cele din domeniul filozofiei nu se scriu întotdeauna dintr-o dată.

Discuția ce a avut loc în Uniunea Sovietică cu prilejul reeditării cărții *Materialismul istoric* confirmă acest lucru.

Discutarea celei de a doua ediții (revăzută) a cărții *Materialismul istoric*[4] în ședința Consiliului științific (lărgit) al Institutului de filozofie al Academiei de Științe al U.R.S.S. la care au participat și profesori de filozofie de la institutele de învățămînt superior; la catedra de filozofie a școlii superioare de partid de pe lîngă C. C. al P.C.U.S.; la catedra de materialism dialectic și materialism istoric a Academiei politice militare « V. I. Lenin »; la catedra de materialism dialectic și materialism istoric a școlii regionale de partid din Moscova, precum și observațiile critice ale unui grup de profesori de marxism-leninism din Leningrad au vădit faptul că cercurile filozofice au întîmpinat cu interes apariția cărții care cuprinde o expunere sistematică a bazelor materialismului istoric.

Scopul discuțiilor[5] a fost, așa cum a arătat T. A. Stepanian de a stabili căile concrete pentru îmbunătățirea cărții, astfel ca pe baza lor, colectivul de autori să poată întocmi manualul de materialism istoric. În cadrul discuțiilor a fost exprimată părerea unanimă că ediția a doua a cărții este considerabil îmbunătățită față de prima, ceea ce constituie un succes al colectivului de autori. Vorbitorii au subliniat faptul că teoria și metoda materialismului istoric, problemele și categoriile sale fundamentale sînt cercetate cu mai multă profunzime și rigurozitate științifică. Reducerea apreciabilă a volumului cărții prin înlăturarea digresiunilor inutile evidențiază pregnant stringența logicii lăuntrice în expunerea materialului.

---

[1] *Voprosi filosofii* 1955 nr. 5, p. 7

[2] *Ibidem*, p. 7—8

[3] *Ibidem*, p. 15

[4] *Materialismul istoric*, sub redacția generală a lui V. F. Konstantinov, Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de filozofie ed. a II-a, 504 pag., Gospolitizdat, Moscova, 1954. În limba romînă apărut în Ed. de stat pentru literatură politică; București, 1955.

[5] Vezi: *Voprosi filosofii*, 1955, nr. 2, p. 213—228 în limba rusă; în limba romînă, p. 291—324.

Autorii au reușit să învingă anumite dificultăți provocate de studierea insuficientă a numeroase probleme teoretice importante ale materialismului istoric. F. V. Konstantinov a arătat de pildă în cuvîntul său introductiv că în literatura filozofică marxistă nu există încă nici o monografie, nici o teză de doctorat sau de candidat cu privire la obiectul materialismului istoric.

Lucrarea discutată este menită să servească drept îndreptar metodologic, ea trebuie să expună bazele materialismului istoric, să-l fundamenteze teoretic și să rezolve problemele principale, — au arătat reprezentanții opiniei publice filozofice, dînd dovadă de o exigență sporită pentru realizarea cît mai rapidă a unui manual valoros. În cadrul dezbaterilor a avut loc un schimb viu de păreri cu privire la *obiectul materialismului istoric*, cu privire la *structura manualului*, precum și la alte probleme *(contradicțiile sociale, legile sociologice generale și cele specifice, formele conștiinței sociale, condițiile de trai etc.)* care după părerea participanților nu au fost tratate suficient de adînc și de complet în carte.

F. V. Konstantinov a arătat că definiția dată — de către colectivul de autori — materialismului istoric ca știința celor mai generale legi de dezvoltare a societății omenești, include rezolvarea materialistă a problemei fundamentale a științei materialismului istoric și anume, raportul dintre existența socială și conștiința socială, exprimă rolul determinant al existenței sociale față de conștiința socială. Mai mulți filozofi au criticat însă definiția dată în carte obiectului materialismului istoric ca fiind incompletă (A. A. Makarovski, S. I. Novikov), ca relevînd insuficient legătura dintre materialismul dialectic și materialismul istoric; această definiție a fost criticată pentru că nu arată clar locul ce-i revine materialismului istoric în cadrul științelor sociale, nu arată clar că materialismul istoric e o știință filozofică (P.P. Pronin, A. A. Amvrosov, D. A. Kutasov). O serie de vorbitori s-au pronunțat în favoarea definiției dată în carte obiectului materialismului istoric (A. T. Feodorova, A. F. Krasilov, E. V. Tadevosian, M. D. Kammari) recunoscînd însă că ea nu este argumentată în mod suficient (Semionov) și nici destul de clar (A. F. Krasilov).

M. D. Kammari (membru corespondent al Academiei de Științe din U.R.S.S.) a subliniat faptul că în carte se definește just *obiectul materialismului istoric* pentru că « materialismul istoric este teoria care explică procesul social, problemele teoretice fundamentale ale științei sociale și, prin urmare, este o metodă de cunoaștere a fenomenelor sociale și o metodă de acțiune revoluționară practică ».

Referindu-se la aceste discuții, articolul redacțional din *Voprosî filosofii*, nr. 5/1955, consideră însă că în cadrul lor s-a manifestat tendința de a se considera materialismul istoric fie numai ca o extindere a tezelor materialismului dialectic asupra studierii societății, fie ca o știință despre legile generale de dezvoltare socială, cu toate că — se arată în articolul redacțional — « istoria apariției și dezvoltării de mai mult de o sută de ani a materialismului istoric ne dă un criteriu sigur pentru determinarea obiectului acestei științe, știința cea mai generală despre societate »[1].

Materialismul istoric a apărut ca rezultat al extinderii de către Marx și Engels a tezelor materialismului dialectic la studierea domeniului vieții sociale și « aceasta ne arată unitatea indisolubilă dintre materialismul dialectic și materialismul istoric, determină obiectul acestuia din urmă în forma sa cea mai generală »[2]. Materialismul istoric dă în acest fel singura explicație justă, materialist dialectică, dezvoltării sociale, descoperă legile cele mai generale de dezvoltare și înlocuire a formațiunilor sociale, ceea ce « precizează și concretizează definiția generală, deosebește materialismul istoric de alte științe despre societate »[3]. Științe

[1] *Voprosî filosofii*, 1955, nr. 5, p. 4.
[2] *Ibidem*
[3] *Ibidem*.

sociale ca: economia politică, științele despre stat și drept, științele istorice, estetica, etica studiază legile specifice ale dezvoltării sociale; ele oferă materialismului istoric materialul necesar *generalizării* și *descoperirii legilor* generale de dezvoltare a societății și totodată se conduc în cercetările lor după tezele materialismului istoric. În acest fel materialismul istoric este metoda științifică materialist dialectică de studiere a fenomenelor sociale.

În încheierea discuțiilor la Institutul de filozofie al Academiei de Științe din U.R.S.S., asupra cărții, F. V. Konstantinov a precizat definiția dată obiectului materialismului istoric și a propus următoarea formulă: « *Materialismul istoric este știința despre societate, despre legile generale și forțele motrice ale dezvoltării ei* ». El a subliniat totodată faptul că de-a lungul întregului capitol de început al cărții este analizat obiectul materialismului istoric, deoarece definiții sumare nu permit să se epuizeze întregul lui conținut.

Analizînd structura manualului care depinde și ea direct de definiția obiectului materialismului istoric, participanții la discuții au făcut o serie de propuneri cu privire la ordinea expunerii problemelor fundamentale ale materialismului istoric. A. D. Makarov a propus ca structura manualului să fie pusă în concordanță cu noua programă analitică a cursului de materialism dialectic și materialism istoric elaborată de catedra de filozofie de la școala superioară de partid, pe care o conduce. Majoritatea vorbitorilor au fost însă de părere că structura cărții, îmbunătățită cu o seamă de preciziuni astfel ca să fie cuprinse în toată amploarea problemele fundamentale ale materialismului istoric, expuse într-o ordine riguros științifică, poate servi ca bază serioasă în pregătirea manualului. Participanții la discuții au subliniat necesitatea existenței unei concordanțe depline între structura manualului și programa analitică a cursului de materialism dialectic și materialism istoric. A. A. Amvrosov, A. T. Feodorova, I. P. Dalmatov, V. V. Nikolaev au făcut propuneri concrete pentru îmbunătățirea structurii cărții. Discutarea structurii manualului și indicațiile ce se desprind, prezintă o deosebită importanță pentru alcătuirea în țara noastră a unei *programe* analitice, a cursului de materialism dialectic și materialism istoric, cît mai adecvate și utile, care să oglindească în cursurile universitare particularitățile transformărilor revoluționare petrecute în țara noastră în drumul spre socialism. Studiul acestor particularități este foarte important întrucît așa cum arată Lenin « fiecare (națiune — *L. O.*) va aduce un specific într-o formă sau alta a democrației, într-o varietate sau alta a dictaturii proletariatului, într-un ritm sau altul al transformărilor socialiste ale diferitelor laturi ale vieții sociale » [1].

Deoarece în cursul discuțiilor unii participanți au exprimat îndoieli în ceea ce privește necesitatea unui capitol special despre bază și suprastructură (V. I. Gazenko, I. E. Sirokov) în cuvîntul său M. D. Kammari a arătat că renunțarea la acest capitol care cercetează una din problemele fundamentale ale materialismului istoric, capitol care nu există în prima ediție a cărții, este echivalent cu a face un pas înapoi. În acest capitol se analizează structura societății, anatomia ei, se dezvăluie conexiunea și interdependența fenomenelor sociale și cu toate că el prezintă încă lipsuri serioase, trebuie păstrat și îmbunătățit, pentru a oferi o rezolvare metodologică profundă problemelor principale ale materialismului istoric.

Multe observații, făcute de participanți s-au referit la necesitatea delimitării precise între cursul de filozofie, cel de economie politică și cel de istoria partidului, întrucît se manifestă pe de o parte tendința de a lărgi cadrul materialismului istoric pînă la includerea în el a tuturor problemelor teoriilor marxismului, iar pe de altă parte tendința de a dizolva materialismul istoric în politică, înlocuirea lui cu problemele politicii curente.

În cadrul discuțiilor s-au făcut numeroase observații cu privire la cele mai importante probleme ale materialismului istoric:

[1] V. I. Lenin, *Opere*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. 23, p. 60.

despre contradicțiile sociale, despre forțele motrice, despre factorul obiectiv și factorul subiectiv în dezvoltarea societății, despre legile sociologice generale și despre legile specifice, despre formele conștiinței sociale, despre condițiile de trai, familie, critica sociologiei burgheze etc.

Una din problemele controversate a fost explicarea dată în carte noțiunii concordanței dintre relațiile de producție și nivelul forțelor de producție, și caracterul conflictului dintre ele. A. D. Makarov a considerat că explicarea, greșită după părerea sa a acestei probleme constituie o serioasă lipsă a cărții. De asemenea analiza insuficientă a particularităților neantagoniste ale societății sovietice, precum și faptul că se dau prea puține exemple nu ajută la lămurirea temeinică a rolului politicii partidului comunist, a rolului poporului sovietic în rezolvarea contradicțiilor — a arătat A. S. Vișneakov.

O problemă larg dezbătută de participanți a fost problema forțelor motrice ale dezvoltării sociale. N. V. Puhovski I. P. Tamerian, au arătat că, în carte, partea care se ocupă de forțele motrice este una dintre cele mai puțin reușite, că ea nu dă o rezolvare precisă a problemei forțelor motrice ale societății sovietice, confundă natura și caracterul lor cu baza care le-a dat naștere și cu rezultatele materiale la care duc ele. A. F. Krasilov, a arătat că problema forțelor motrice este slab tratată în literatura filozofică sovietică și acest lucru se reflectă în carte, căci aici sînt tratate în mod nesatisfăcător probleme ca: transformarea istorică a naturii sociale a forțelor motrice, raportul dintre lege și forța motrică. I. A. Krîlov a criticat interpretarea unilaterală a problemei dezvoltării forțelor de producție, interpretare ce le atribuie un rol pasiv. Discuțiile purtate au subliniat necesitatea studierii științifice adînci a categoriilor cele mai generale ale materialismului istoric, descoperirea conținutului și a interdependenței lor pe baza generalizării rezultatelor științelor sociale, necesitatea analizei științifice serioase a conținutului acestor noțiuni ce reflectă dialectica dezvoltării sociale. Asemenea probleme ca cele menționate mai sus își așteaptă o rezolvare științifică și din partea cadrelor filozofice din țara noastră, care au sarcini sporite în ceea ce privește generalizarea practicii revoluționare, a muncii rodnice depuse de poporul nostru, sub conducerea partidului, pe drumul socialismului.

În cursul discuției, problemelor suprastructurii și conștiinței sociale li s-a acordat o atenție deosebită.

A. A. Makarovski a arătat că paragrafele care tratează diferitele forme ale conștiinței sociale sînt slabe, superficiale și descriptive.

Problema dezvoltării sociale inegale în orînduirile presocialiste este insuficient tratată (V. P. Bogolepov); problema acțiunii legilor interne de dezvoltare a artei, dreptului și ideologiei politice nu-și găsește o analiză mai amplă și nu satisface cerințele cititorilor. V. I. Morozov și M. A. Sokolov au arătat că în carte «conștiința socială» e înțeleasă și ca «viața spirituală a societății» (p. 338) și ca «ideologie» (p. 340), fără ca noțiunea de ideologie să fi fost definită și fără a se arăta că noțiunea de conștiință socială este mai cuprinzătoare decît noțiunea de ideologie. Ideologia ca sistem de concepții ale unei anumite clase este o parte a conștiinței sociale, aspectul de clasă al acesteia. În carte «nu este dezvăluit în întregime conținutul unor categorii sociologice cum sînt existența socială, noțiunea de cultură, iar acest fapt provoacă confuzii în problema raportului dintre existență și cultură, dintre existență și orînduire socială, dintre politică și cultură»[1].

În carte este formulată teza lichidării suprastructurii vechi în ansamblul ei, dar aceasta nu înseamnă că diferitele elemente ale suprastructurii sînt lichidate în întregime, deoarece în dezvoltarea lor există și o continuitate. Noțiunile de lichidare și revoluționare a suprastructurii nu pot fi opuse una alteia așa cum au făcut-o o seamă de participanți — a arătat M. D. Kammari. În carte, sub termenul «fenomenele de

[1] *Voprosî filosofii*, 1955, nr. 5, p. 5.

ordin suprastructural» sînt incluse ideile şi instituţiile clasei asuprite care nu fac parte din suprastructura dominantă, ci dimpotrivă urmăresc lichidarea ei. Problema dezvoltării inegale a artei este omisă, din păcate, din carte deşi necesită un studiu serios — a arătat S. I. Novikov.

Includerea unui paragraf special despre condiţiile de trai şi despre familie constituie un merit al autorilor deşi absenţa argumentării tezelor teoretice formulate, şi nedezvăluirea amplă a conţinutului lor este destul de evidentă. P. I. Kozlov a propus ca acestei probleme să i se acorde un capitol special în cea de a treia ediţie a cărţii.

Majoritatea participanţilor la discuţii au exprimat şi unele observaţii metodice în special în ceea ce priveşte modul de expunere a problemelor materialismului istoric. S-a cerut ca în expunerea diferitelor probleme să se dea la început rezolvarea lor marxist-leninistă şi apoi critica sociologiei burgheze, făcută în mod argumentat şi convingător, nu simplist şi declarativ.[1]

Participanţii la discuţii şi-au exprimat observaţiile lor cu privire la structura manualului, metoda de expunere a materialului şi modul în care se face critica sociologiei burgheze. Discuţiile la care au participat A. Schaff, Z. Baumann, B. Baszko, I. Hochfeld şi alţii au fost comuni cate colectivului de autori.

O asemenea cerinţă a fost formulată şi de participanţii la discuţia ce a avut loc la Varşovia la 5 mai 1955 la Institutul de stiinţe sociale de pe lîngă C.C. al P. M.U.P. cu participarea cercetătorilor ştiinţifici şi aspiranţilor institutului, cadrelor ştiinţifice de la Facultatea de filozofie a Universităţii din Varşovia şi de la şcoala de partid de pe lîngă C. C. al P.M.U.P. La această discuţie a participat Maria Naumeva de la Academia de Ştiinţe sociale din Moscova.

Colectivul de autori — au arătat unii vorbitori (A.D. Makarov, D. M. Voronov şi alţii) — nu au realizat în suficientă măsură legarea problemelor teoretice de actualitate. Astfel, este insuficient folosit materialul privind experienţa ţărilor de democraţie populară în special a Republicii Populare Chineze în capitolele despre stat şi drept şi despre teoria marxist-leninistă a revoluţiei. Era necesară analiza specificului orînduirii de stat a ţărilor de democraţie populară, caracterizarea particularităţilor revoluţiei în China etc.

A. D. Makarov a arătat că generalizarea experienţei practicii revoluţionare acumulate în ţările de democraţie populară, precum şi sublinierea contribuţiei noi aduse la teoria materialismului istoric de hotărîrile partidelor comuniste şi muncitoreşti în special în ţările de democraţie populară, precum şi şi de lucrările conducătorilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din aceste ţări constituie o sarcină actuală a filozofiei.

Discuţiile purtate în jurul cărţii au fost rodnice, pentru că au ajutat la clarificarea multor probleme şi totodată la precizarea altora care urmează a fi supuse discuţiilor creatoare curente, — a arătat T.A. Stepanian — în concluziile trase la şedinţa consiliului ştiinţific (lărgit) al Institutului de filozofie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Discuţiile purtate în jurul definiţiei obiectului materialismului istoric, a forţelor motrice de dezvoltare a societăţii sovietice, a contradicţiilor şi conflictelor din viaţă în dezvoltarea societăţii socialiste au evidenţiat încă o dată necesitatea desfăşurării unor discuţii teoretice ample cu privire la obiectul filozofiei marxist-leniniste.

Consiliul Ştiinţific al Institutului de filozofie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. a hotărît să însărcineze colectivul de autori să pregătească pentru tipar cea de a treia ediţie a cărţii *Materialismul istoric* ca manual, ţinînd seama de toate observaţiile critice şi de propunerile preţioase.

Discuţiile vii creatoare constituie un mijloc deosebit de eficace în rezolvarea problemelor importante ale ştiinţei. Lucrările celui de al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn au scos în evidenţă necesitatea desfăşurării unei largi dezbateri asupra celor mai actuale probleme ale ştiinţei în ţara noastră.

[1] Vezi *Mysl Filosoficzna*, nr. 4 (18), 1955, p. 238—245.

Bogăția aspectelor transformărilor revoluționare prin care trece țara noastră, tabloul măreț al profundelor transformări *economice* și *politice* înfăptuite și în curs de înfăptuire în perioada pe care o străbate poporul nostru sub conducerea partidului în drumul spre socialism, tablou bogat analizat în raportul de activitate a C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului ridică sarcini noi, mărețe în fața cadrelor științifice din țara noastră. Studierea sistematică a transformărilor revoluționare ce se înfăptuiesc la noi sub conducerea partidului constituie o sarcină de onoare a tuturor cercetătorilor în domeniul materialismului istoric.

L. Oprea

DOUĂ STUDII ALE LUI PALMIRO TOGLIATTI DESPRE ISTORIA FILOZOFIEI ITALIENE

În numerele 4—7 din 1954 ale revistei italiene *Rinascita* s-au publicat cîteva studii, extrase dintr-o lucrare de filozofie a lui Palmiro Togliatti, consacrată studierii operei și activității lui Antonio Labriola, primul și cel mai însemnat filozof marxist al Italiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Autorul utilizează cu multă competență metoda dialectică marxistă în analiza operei și activității filozofului Labriola, precum și a dezvoltării filozofiei italiene începînd din epoca Renașterii și pînă la finele secolului al XIX-lea. O atenție deosebită este acordată analizei culturii italiene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, izvoarelor ei, ca și cauzelor decăderii filozofiei italiene de după Renaștere etc.

★

Filozofia italiană a cunoscut o deosebită înflorire în epoca Renașterii, cînd s-a situat în fruntea filozofiei europene. În epoca Renașterii, în Italia apar mari gînditori, creatori de sisteme filozofice originale, care s-au impus întregii lumi, atît prin îndrăzneala ideilor, cît și prin atitudinea lor personală în lupta ce au dus-o împotriva filozofiei obscurantiste, reacționare — sprijinul ideologic principal al bisericii catolice. Filozofii italieni și-au îndreptat atenția către studiul naturii și al omului și au respins reprezentările despre existența unui dumnezeu situat în afara acestei lumi, pe care ar guverna-o.

În lupta lor cu superstițiile și obscurantismul religios, pentru afirmarea concepției noi, materialiste, despre lume, unii dintre ei au căzut victimă furiei reacțiunii clericale: «Thomasso Campanella e încarcerat, Galileo Galilei e condamnat de închiziție, Giordano Bruno e ars de viu la Roma»[1].

Se creează în Italia, în epoca ce succede Renașterii, două curente de gîndire contrare, după cum se exprimă în 1861 Bertrando Spaventa: curentul marilor gînditori și curentul călăilor acestora, adică *al reacțiunii clericale*, care a căpătat expresia cea mai vie în Contrareforma catolică. De acum, Italia pierde rolul viorii întîia în gîndirea filozofică, rol pe care îl deținuse în Renaștere și acest rol revine altor țări ca Franța, Anglia, Țările de Jos și Germania. Totuși, această stare de depresiune din filozofia italiană este iluminată în secolul al XVIII-lea de apariția marelui filozof *Gian Battista Vico*. Concepția filozofică a lui Vico este contradictorie; deși ea conține multe idei originale, noi. Astfel, el concepe istoria ca o creație a omenirii — după cum se exprimă P. Togliatti — ceea ce înseamnă afirmarea une iidei cu totul înnoitoare și îndrăznețe pentru acea epocă.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cît și în prima jumătate a secolului al XIX-lea pătrund în Italia noile curente de gîndire, apărute în țările situate în avangarda gîndirii europene: raționalismul cartezian, epoi empirismul englez și în fine, doctrinele senzualiste ale materialiștilor francezi. Senzualistul Condillac ține lecții la Parma, operele străine sînt traduse, citite și răspîndite. Pătrund, așadar, doctrine filozofice

[1] *Rinascita*, iulie 1954, nr. 7, p. 483—484.

înaintate. Dar, cu toate că existau cartezieni și spinoziști, deci raționaliști, aceștia nu-și puneau problema libertății de gîndire, așa cum se petreceau lucrurile în Franța, ci aceea a toleranței religioase; de asemenea, în timp ce ateismul filozofilor constituia în Franța un factor de disoluție, de descompunere a autorității politice și spirituale, în Italia existau filozofi atei, raționaliști, sceptici, însă fideli în același timp față de autoritatea civilă și religioasă, incapabili să devină inițiatorii unei acțiuni de transformare politică și socială. Această stare de lucruri, în ceea ce privește atitudinea echivocă a unei părți a intelectualității față de orînduirea socială și politică, se datorește ofensivei contrareformei. Totuși, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după Vico, au existat și gînditori originali, care au abordat probleme de economie, de moravuri, de organizare civilă și politică a societății. Dar — observă autorul — numai o anumită școală a gînditorilor și scriitorilor își manifestă protestul față de reacțiunea clericală, formulînd revendicări ce loveau în autoritatea eclesiastică. Promotorul acestei școli filozofice anticlericale, *Pietro Giannone*, a sfîrșit el însuși prin a fi victima partidului « călăilor ».

Această particularitate a filozofiei italiene se accentuează o dată cu răspîndirea și studierea criticismului kantian. Cu tot caracterul echivoc al kantianismului, cu toată oscilația sa între materialism și idealism și cu tot agnosticismul său, se întrevede totuși că această filozofie lovește în vechile reprezentări spiritualiste despre existența dumnezeului transcendent. La subminarea spiritualismului a contribuit și Vico. Filozofia idealistă a acestei perioade a substituit vechiului dumnezeu, « spiritul ».

Pe de altă parte, însă, ambiguitatea și caracterul contradictoriu al criticismului kantian oferea posibilitatea înăbușirii germenilor orientării anticlericale a gîndirii moderne, ceea ce s-a și întîmplat în Italia primei jumătăți al secolului al XIX-lea cu filozofii *Rosmini* și *Gioberti*.

Tot în prima jumătate a secolului al XIX-lea are loc în Italia, în domeniul studiilor istorice și al doctrinei istorice, o acțiune îndreptată împotriva consecințelor periculoase pentru rînduielile vechi din țară, ce decurgeau din revoluția burgheză din Franța secolului al XVIII-lea. Spiritul revoluționar francez a constituit pentru gînditorii italieni, subliniază Palmiro Togliatti, un adevărat coșmar. Răspîndirea ideilor revoluționare franceze, exemplul acesteia nu putea să nu captiveze spiritele oamenilor dornici de schimbarea rînduielilor reacționare din Italia. Reacțiunea a dezlănțuit o campanie de idealizare a trecutului, în scopul neutralizării tendințelor către îmbrățișarea idealurilor revoluției.

Concepția despre istorie a gînditorilor italieni în prima jumătate a secolului al XIX-lea era reflexul necesității explicării cursului istoriei ca urmare a exploziei revoluționare petrecute în secolul al XVIII-lea. Ia naștere un curent îndreptat contra concepției despre istorie a iluminiștilor secolului al XVIII-lea, care sînt acuzați ca fiind incapabili să înțeleagă și să precizeze valoarea cursului evenimentelor istorice și a instituțiilor vechi; pentru acest motiv, secolul al XVIII-lea e considerat ca un secol antiistoric și contrapus în acest sens secolului al XIX-lea, considerat « secolul istoriei ». Togliatti subliniază că iluminiștii secolului al XVIII-lea au avut totuși o convingere istoristă, prin aceea că au înțeles necesitatea distrugerii prin violență a vechilor rînduieli feudale, ce împiedecau progresul societății, cu toate că vorbeau în numele rațiunii, ce-i drept abstracte, și a unui umanism abstract, contradictoriu și incomplet. Contradicția și insuficiența acestui umanism au fost învinse și depășite doar de marxism.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea se fac, în Italia, încercări de a se folosi ideile lui Vico în vederea făuririi unei noi culturi. Operele sale sînt publicate și răspîndite de către pozitiviștii *Carlo Cattaneo* și *Giuseppe Ferrari*, care au luptat pentru independența și unitatea Italiei. Însă ideile lui Vico nu conțineau elementele necesare criticării și subminării racilelor prezentului.

Astfel, lipsa unei mișcări revoluționare, care să dea un asalt hotărîtor instituțiilor

învechite s-a reflectat în ideologie care nu a cunoscut înflorirea unui raționalism capabil să condamne și să sfarme toate barierele trecutului. Constatăm însă, în ultimele două decenii ale primei jumătăți a secolului al XIX-lea, o încercare interesantă de făurire a unei concepții raționale despre istorie. În acest sens, Togliatti scrie despre Carlo Cattaneo, că «a ajuns pînă la descoperirea și cercetarea legăturii care unește dezvoltarea civilizației cu aceea a orînduirii economice a societății, a producției și distribuției bunurilor și a istoriei claselor»[1]. Carlo Cattaneo și Ferrari cunoșteau dialectica hegeliană. Dar spiritul conservator, îngust, a continuat să existe și aceasta a constituit o frînă a luptei de eliberare națională însăși, ceea ce a împiedecat ca nașterea statului unitar italian să fi constituit preludiul unei transformări ample și adînci a întregii societăți italiene. Însuși *Giuseppe Mazzini* nu a rupt-o definitiv cu ideologia trecutului, cu care a învestmîntat instituțiile revoluționare pentru promovarea cărora a luptat.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, gîndirea filozofică italiană trece printr-o criză puternică, printr-o perioadă de lupte și de intensă circulație a ideilor. Criza aceasta a constat în decăderea, pierderea prestigiului și descompunerea vechilor curente de gîndire spiritualiste și idealiste, pînă atunci predominante, care nu mai corespund noilor condiții istorice, ivite o dată cu formarea statului național unitar. Noile condiții au determinat crearea a noi curente de gîndire filozofică și politică, capabile să îndrume și să orienteze acțiunea și spiritele potrivit cu noile sarcini ale dezvoltării țării.

Criza gîndirii filozofice s-a manifestat și prin ivirea unei puternice contradicții în doctrinele filozofice ale promotorilor școlii hegeliene din Neapole, determinate de avîntul științelor naturii, precum și de marea cotitură, produsă în cultura europeană prin apariția marxismului, ceea ce a determinat, cum vom vedea mai jos, o îndepărtare a gînditorilor italieni de hegelianism.

În vîltoarea acestei crize și a luptei de idei, a apărut și s-a format puternica personalitate filozofică a lui *Antonio Labriola*, primul și cel mai însemnat filozof marxist italian al secolului al XIX-lea.

Cum se explică puternica eflorescență a hegelianismului în Italia, începînd de la 1843 și pînă la 1875? Promotorii școalei hegelianismului de stînga, cu sediul la Neapole, erau frații *Bertrando și Silvio Spaventa*, *Augusto Vera*, după 1869, și criticul literar *Francesco De Sanctis*. Dezvoltarea hegelianismului la Neapole cunoaște două faze: 1840—1860 și 1860—1875. Influența și răspîndirea puternică a hegelianismului se explică prin aceleași cauze care au determinat răspîndirea lui în Germania și anume caracterul îndrăzneț al construcției sale și caracterul rationalist, anticlericalist, el apărînd ca o filozofie a progresului și a libertății în raport cu gîndirea neoguelfilor, adică a filozofilor obscurantiști ai bisericii catolice, adversari ai progresului și libertății de gîndire. Îmbrățișarea hegelianismului avea o semnificație politică puternică, manifestîndu-se ca o reacție contra Burbonilor, a Papei și a iezuiților. Mai mult, arată Togliatti, hegelianismul apărea, atît ca un îndreptar pentru făurirea unei doctrine unitare a cunoașterii, cît și pentru acțiunea politică și crearea unei doctrine despre stat cerută de nevoile creării statului unitar.

Grație marilor descoperiri în științele naturii și, mai cu seamă, apariției darwinismului, cît și a revoluției produse în filozofia europeană prin apariția marxismului, apar în doctrinele neohegelienilor de stînga de la Neapole contradicții. Aceste contradicții s-au manifestat deosebit de puternic în gîndirea lui Bertrando Spaventa.

El și ceilalți hegelieni ortodocși, cu excepția lui A. Vera, au căutat însă să interpreteze pe Hegel plecînd de la Kant.

A existat deci în Italia o înflorire a hegelianismului; dar și o mișcare inversă, de părăsire a hegelianismului de către un mare grup de intelectuali, determinată de dezvoltarea rapidă a științelor naturii și teama față de neputința filozofiei speculative

[1] *Rinascita*, iulie 1954, nr. 7, p. 487.

hegeliene de a face față cuceririlor acestor științe. Togliatti observă că darwinismul a avut un rol hotărîtor în trecerea intelectualilor de la abstracțiile spiritualismului la naturalism și pozitivism, în anii de după unificare. La aceasta a contribuit mai ales nevoia imperioasă de eliberare de sub tutela autorității spirituale a bisericii, care se menținea pe aceleași poziții reacționare ca și înainte și care și după unificare (1859) al cărei adversar a fost, — a deschis ofensiva în vederea recuceririi rolului preponderent în viața spirituală a țării.

În domeniul studiilor istorice și literare, îndeosebi se observă adeziunea față de raționalismul iluminiștilor secolului al XVIII-lea și de ideile revoluției franceze. *Giosue Carducci* se integrează în acest curent, în literatură. Însuși celebrul critic literar, *Franceso De Sanctis*, părăsește hegelianismul și se declară adept al materialismului. El chiamă pe Molleschott, unul dintre creatorii materialismului vulgar, să predea la Universitatea din Roma. Ceea ce merită să fie subliniat cu privire la De Sanctis, este că a studiat toate manifestările intelectuale ale epocii în raport cu bazele materiale ale vieții sociale, deci în spiritul materialismului istoric, lucru ce l-a observat însuși adversarul marxismului, Benedetto Croce.

Printre cei ce au părăsit pozițiile hegelianismului se numără și *A. Labriola*. Dar atît el, cît și De Sanctis, și-a îndreptat atenția asupra studiului problemelor sociale din vremea lor și a societății umane în general.

Prefacerile survenite în condițiile istorice ale Italiei, cît și cuceririle repurtate de către științele naturii, au determinat o mișcare a gîndirii filozofice către făurirea unei concepții realiste a naturii și societății, arată Togliatti. După 1875 și în special spre finele secolului al XIX-lea, cultura Italiană a cunoscut înflorirea pozitivismului îmbrățișat de socialiști, pe care însuși Labriola l-a combătut cu asprime, calificîndu-l ca o filozofie degenerată și mercantilă, expresie a îngustimii empirismului care fuge de abstracțiuni, a refugiului în practica oarbă. În prima jumătate a secolului al XX-lea, cultura italiană va cunoaște dominația idealismului subiectivist al lui Giovanni Gentile și Benedetto Croce.

Acțiunea întreprinsă de marxiștii italieni, în frunte cu Palmiro Togliatti, de studiere și valorificare a gîndirii lui Antonio Labriola (1843—1904) cu prilejul aniversării a 50 de ani de la moartea sa, constituie un moment important în dezvoltarea luptei ideologice în Italia.

Despre primul și cel mai însemnat filozof marxist italian din a doua jumătate a secolului al XIX-lea — Antonio Labriola, nu s-a vorbit aproape nimic în decursul a 40 de ani, subliniază Togliatti, în numărul din aprilie 1954 al revistei *Rinascita*. Italia a cunoscut între primul și al doilea război mondial dominația fascismului în viața politică și socială și a idealismului în cultură în general și filozofie în special, iar lucrările marxiste erau arse de către fasciști.

Engels și Lenin au acordat o deosebită atenție filozofului marxist italian Labriola și i-au prețuit opera și activitatea. Engels, cu care Labriola a intrat în schimb de scrisori din anul 1890, studiind unele din operele filozofului italian, a remarcat deosebita vigoare și originalitate a gîndirii lui. El spunea, de exemplu, într-o scrisoare către Sorge, că Labriola e «un marxist riguros»[1]. De asemenea Lenin, cînd a studiat opera sa «Eseuri asupra concepției materialiste a istoriei» a surprins valoarea deosebită a operei, calificînd-o ca «extraordinar de interesantă» și a propus sorei lui traducerea imediată. Lenin a subliniat că lucrarea este «o pledoarie extrem de interesantă în favoarea doctrinei noastre»[2] (marxiste — *O.B.*). Indicații prețioase a dat și Antonio Gramsci, fostul conducător al partidului comunist italian, precum și Franz Mehring și Plehanov. Franz Mehring scria la 3 februarie 1904, în «Neue Zeit» despre Labriola ca despre «una din personalitățile cele mai seducătoare și originale ale Italiei moderne»[3]. De

[1] *Rinascita*, martie 1954, nr. 3, p. 183.
[2] *Ibidem*, p. 184
[3] *Ibidem*, iunie 1954, nr. 6, p. 398.

asemenea, Mehring sublinia în altă parte că Labriola « şi-a însuşit în întregime materialismul istoric aşa cum l-au dezvoltat Marx şi Engels, *dar îl reproduce în mod independent* »[1] (sublinierea noastră — *O.B.*). Subliniem că şi Plehanov a apreciat opera filozofului italian.

Marxiştii italieni de astăzi, credincioşi *memoriei marelui filozof*, îi acordă o înaltă preţuire.

În numărul 4 din aprilie 1954 al revistei *Rinascita*, Palmiro Togliatti, subliniind importanţa imensă pe care a avut-o şi o are opera lui Labriola pentru filozofia italiană, arătînd că problema fundamentală din al cărei unghi trebuie apreciate toate celelalte probleme ale operei lui, este aceea a « locului proeminent pe care îl ocupă Labriola »[2], în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în acel moment de criză, descompunere şi cotitură în gîndirea filozofică italiană. Lui Labriola i-a revenit sarcina deosebită de a înfăptui în Italia « acea răsturnare radicală a orientărilor ideologice pe care marxismul a făcut-o pentru întreaga cultură europeană »[3].

Subliniind atitudinea filozofului faţă de marxism, articolul redacţional din februarie 1954 arată că Labriola a fost primul gînditor şi om politic italian « despre care se poate spune că a ajuns la socialism cu deplină adeziune teoretică la marxism »[4], ceea ce i-a dat putinţa de a pătrunde sensul doctrinei marxiste, a o expune şi a deveni cel mai original şi fervent apărător al ei. Mai mult, se arată în continuare, Labriola a fost singurul dintre « capii şi teoreticienii mişcării socialiste din Europa Occidentală în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care a ajuns la înţelegerea clară şi profundă a mişcării înnoitoare, înfăptuită de marxism în domeniul gîndirii[5] ».

Este foarte importantă sublinierea făcută de Togliatti în ceea ce priveşte înţelegerea de către Labriola a uneia dintre particularităţile esenţiale ale marxismului, şi anume, a caracterului lui creator.

Marxismul, subliniază Togliatti, a apărut *în Italia nu în mod întîmplător*, ci ca un răspuns la problemele şi evenimentele culturale şi ideologice ale timpului. Or, Labriola, ancorat în viltoarea luptei ideologice şi politice încă de la începutul activităţii sale filozofice şi politice, a înţeles să contribuie la soluţionarea acestor probleme pe baza ideologică oferită de marxism. Această contribuţie a sa plină de « rezultate trainice şi permanente », conţinînd « germeni care în parte aşteaptă să fie dezvoltaţi »[6] a însemnat în acelaşi timp elaborarea şi aprofundarea unor probleme principale ale marxismului în teoria filozofică şi politică. Numai aşa se explică particularitatea modului său de a se orienta în lupta ideologică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi străduinţa de a înţelege şi elabora marxismul ca o filozofie completă şi suficientă în sine, deci nu numai ca mijloc de cercetare sau ca un mijloc auxiliar pentru propagandă »[7] subliniază autorul. În această lumină care Togliatti să se studieze opera filozofului italian. Aşa se şi explică reacţiunea îndîrjită a lui Labriola faţă de tentativele revizioniste manifestate de oportunişti spre finele secolului al XIX-lea. Labriola a luat atitudine hotărîtă faţă de revizionism la care aderaseră G. Sorel şi Croce, precum şi faţă de întoarcerea la kantianism şi la Christian Wolff (de altfel, Labriola luase atitudine contra reîntoarcerii la Kant încă din prima sa lucrare filozofică din tinereţe). De asemenea, el a luat atitudine împotriva participării socialistului francez Millerand la guvernul burghez în 1899.

---

[1] *Rinascita*, aprilie 1954, nr. 4, p. 264.
[2] *Ibidem*, februarie 1954, nr. 2, p. 117.
[3] *Ibidem*, aprilie 1954, nr. 4, p. 256.
[4] *Ibidem*, februarie 1954, nr. 2, p. 117.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*, februarie 1954, nr. 2, p. 117.
[7] *Ibidem*, aprilie 1954, nr. 4, p. 255.

Palmiro Togliatti rezolvă în mod riguros științific problema originalității gîndirii filozofului italian.

El arată necesitatea evidențierii conținutului efectiv al raporturilor între ideile filozofului italian și ideile altor filozofi, ce i-au servit ca *punct de plecare* (sublinierea noastră — *O.B.*), în constituirea concepției sale filozofice. Metoda de cercetare trebuie să scoată în evidență de asemenea modul cum Labriola a ajuns la materialismul marxist trecînd prin *procesul de critică și cercetare originală* (sublinierea noastră — *O.B.*) a ideilor altor filozofi. Ea trebuie să urmărească dacă în cursul acestui proces a suferit vre-o influență și să arate care este această influență. Indicînd calea de urmat în cercetarea gîndirii lui Labriola, Togliatti arată că acesta și-a făcut *educația riguros hegeliană după care a trecut la marxism*; adică a urmat *calea de la Hegel spre Marx* (sublinierea noastră — *O.B.*).

Primele elemente ale educației hegeliene, Labriola le-a primit în colegiul de la mănăstirea Monte Casino, unde «diavolul hegelian reușise să-și vîre coada»[1], cum se exprimă Togliatti, prin abatele Pappalettere, om cu idei liberale, adept al doctrinei lui Cusanus. De asemenea și-a continuat educația hegeliană la școala marelui filozof hegelian italian Bertrando Spaventa, care a apreciat de timpuriu forța gîndirii tînărului Labriola.

Încă din prima lucrare filozofică scrisă la 19 ani, în 1862, intitulată *Împotriva reîntoarcerii la Kant*, tînărul Labriola vădește a avea o formație intelectuală critică și nu dogmatică; el arată necesitatea depășirii hegelianismului, mai precis a școlii hegeliene care nu mai putea face față cuceririlor cunoașterii științifice, aflată în plin progres. Cu toate acestea, el a sezisat germenele fecund al gîndirii hegeliene. Chiar de aici se observă calea de la idealism la materialism pe care o va parcurge filozoful. În plus, Labriola se pronunță hotărît împotriva reîntoarcerii la kantianism, păstrînd această atitudine pînă la sfîrșitul vieții.

Preocupat de problemele filozofiei istoriei, la care și-a adus contribuția sa de seamă și pe care a predat-o de la 1874 pînă la sfîrșitul vieții în 1904, la Universitatea din Roma, Labriola s-a manifestat ca un adversar al influenței ideologiei clericale în viața statului din epoca următoare Rissorgimentoului. De asemenea, el a fost mult preocupat de cercetarea problemelor teoriei statului. În ceea ce privește activitatea practică, politică, Labriola s-a afirmat ca un democrat la început, iar apoi a devenit socialist, militant de frunte în perioada începuturilor mișcării muncitorești și socialiste italiene, în lupta pentru un program și orientare concretă.

Ca militant democrat, Labriola a luptat pentru formarea unui partid democrat italian și a unei coaliții democratice pentru apărarea democrației și a libertății de gîndire, amenințate de creșterea ofensivei clericalilor și a conservatorilor în viața publică. De asemenea, împreună cu alți militanți politici democrați, creează un «comitet permanent» pentru apărarea păcii și ieșirea Italiei din constelația războinică a triplei alianțe. Labriola s-a convins de incapacitatea burgheziei liberale de a apăra democrația de atacurile forțelor conservatoare. El a criticat pînă la sfîrșitul vieții liberalismul burghez și incapacitatea lui de a duce o politică în favoarea maselor.

De pe la 1887, atașîndu-se mișcării muncitorești din Roma, începe să-și îndrepte atenția către formarea unui partid muncitoresc socialist. Duce o vie activitate publicistică, ține conferințe despre ideile revoluției franceze etc. În 1889 a ținut o conferință «Despre socialism» în care arată deosebirea dintre revoluția politică a liberalilor și revoluția proletară, aceasta din urmă avînd drept scop să schimbe din temelii orînduirea bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. Dar la această dată filozoful nu are încă o concepție materialistă despre istorie, ceea ce reiese din felul în care înțelege istoria ca o luptă de principii, idei și curente, și nu ca rezultat al luptei de clasă.

[1] *Rinascita*, mai 1954, nr. 5, p. 339.

Orientarea spre social-democrația germană și socialismul internațional, precum și apropierea tot mai strînsă de mișcările șomerilor din Roma, determină pe la 1890-1891 o cotitură în activitatea și convingerile politice ale filozofului; el ajunge la convingerea că proletarii nu pot aștepta nimic de la politicienii democratici și radicalii burghezi și subliniază necesitatea organizării lor într-un partid proletar.

Un moment crucial în experiența lui politică l-a constituit manifestația de 1 Mai 1890 la Roma, cînd au avut loc ciocniri violente între muncitori și poliție. Cu această ocazie, el s-a despărțit cu totul de oportunistul Turati, pe care l-a criticat cu toată asprimea. Socialiștii oportuniști, în frunte cu Turati, tindeau spre promovarea unei politici de negare a rolului istoric al proletariatului și de anexare a mișcării muncitorești la remorca burgheziei.

Labriola se convinge de lipsa de maturitate a condițiilor necesare formării unui partid proletar în anul 1890, însă nu renunță la gîndul că în viitorul apropiat aceasta va fi posibil. Tocmai de aceea Labriola a fost foarte preocupat de răspîndirea și dezvoltarea socialismului în Italia, de crearea «unui inel de legătură» între mișcarea spontană a proletariatului și «conștiința dezvoltată a revoluției proletare». Un impuls și mai serios în direcția formării și maturizării conștiinței socialiste a filozofului l-a avut corespondența sa cu Engels și studierea operelor acestuia și ale lui Marx. Din corespondența cu Engels a căpătat Labriola viziunea caracterului științific al socialismului. De altfel, Labriola a fost în toate privințele mult superior contemporanilor săi, pe care i-a dominat prin originalitatea și forța gîndirii sale, prin viziunea amplă și pătrunzătoare a sensului evenimentelor istorice din Italia.

Din cursurile ținute la Universitate în anii 1887—1888 despre stat și biserică și raportul între ele și din cele din 1888—1889 despre ideile revoluției franceze, reiese că Labriola încă nu avea cunoștințe directe despre marxism. Critica făcută de Engels felului în care Labriola concepea procesul istoric, l-a ajutat în mod deosebit să progreseze în direcția materialismului istoric, cu toate că avea o concepție realistă despre istorie; dar în acest moment, concepția lui istorică era destul de îndepărtată de aceea a lui Marx.

Abia între 1891—1894, cînd studiază intens marxismul și îl expune în cursurile sale, i s-au spulberat toate îndoielile ce le mai avea asupra concepției materialiste a istoriei. Decisivă a fost în învingerea unor neînțelegeri a materialismului istoric, studierea lucrării lui Marx și Engels *Sfînta Familie*. În 1893 cunoaște personal pe Engels la congresul internațional al socialiștilor de la Zürich, unde a participat în calitate de delegat.

Între 1890—1897 scrie *În memoria Manifestului Comunist* (despre care Mehring spunea că este în esență «un tratat asupra materialismului istoric» și o excelentă completare a scrierii lui Engels *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință)* și *Eseuri asupra concepției materialiste a istoriei*, opere de importanță primordială pentru caracterizarea gîndirii sale materialiste despre istorie. Și după ruperea legăturilor cu Turati, Labriola a continuat activitatea de militant în domeniul teoretic și politic, participînd la manifestațiile muncitorilor etc. El susține ideea internaționalismului proletar și militează pentru apărarea libertății științei și a gîndirii, atrăgînd mereu atenția asupra pericolului ce-l reprezenta ofensiva clericalilor în viața politică și spirituală a țării și continuă a milita pentru o politică externă de pace.

În acea perioadă de confuzie politică în rîndurile socialiștilor italieni dominați de oportunism, Labriola n-a fost înțeles și ascultat, astfel încît, se subliniază în articolul redacțional din februarie 1954 al revistei, că «roadele criticii și învățăturii lui s-au putut ivi și maturiza abia în urma unor experiențe noi ale unei noi generații»[1].

Labriola moare în anul 1904.

[1] *Rinascita*, februarie 1954, nr. 2, p. 117.

Studierea și valorificarea operei filozofului italian — a aceluia care, așa cum s-a exprimat Mehring, «va trăi mult timp în analele socialismului internațional ca unul dintre cei mai buni care au continuat opera lui Marx și Engels»[1] constituie pentru marxiștii italieni un ajutor atît pentru o înțelegere mai profundă a doctrinei marxiste, cît și pentru dezvoltarea ei.

O. Băncilă

[1] *Rimascita*, aprilie 1954, nr. 4, p. 263.

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREȘTI

Lei 4.—

7846

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

2

ANUL III

MARTIE — APRILIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IIII 2005

(27)

i 7846

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

UEL 2014

CERCETĂRI FILOZOFICE

UBB 2022

2

ANUL III

MARTIE—APRILIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

2572/954

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. C. I. GULIAN — redactor responsabil; acad. M. RALEA; acad. A. JOJA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; I. BANU; C. BORGEANU; M. BREAZU — redactor responsabil adjunct; D. D. ROȘCA; GH. CHEPEȘ; Al. TĂNASE; H. WALD; P. APOSTOL și M. LUPAN — secretari de redacție.

REDACȚIA, BUCUREȘTI. B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 2.28.16

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul III, nr. 2 Martie—aprilie 1956

SUMAR:

Pag.

V. MARE, Unele aspecte teoretice ale problemei localizării funcţiunilor cerebrale 7
ELENA GHERAN, Activitatea economic-organizatorică a statului nostru democrat-popular 29
H. CULEA, Critica unor teorii sociologice burgheze în problema familiei.... 47

COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE

S. SZÉLL, Despre criteriile clasificării ştiintelor 63
AL. POSESCU, 330 de ani de la moartea lui Francis Bacon 79

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

M. M. Rozental. Problemele dialecticii în «Capitalul» lui Marx *(J. Gold)*; R. Garaudy, Probleme ale teoriei marxist-leniniste a cunoaşterii *(C. Mare)*; Revista universităţii «C. I. Parhon», Seria ştiinţelor sociale, nr. 4 *(A. U.)* 89

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Revista chineză de filozofie *(S. L.)*; Critica filozofiei burgheze în revista «The Marxist Quarterly» *(L. Grünberg)*; Discuţia cu privire la logică în R. P. Polonă *(T. Papadopol)*; Adevărata «perfecţiune morală» sau «fundamentul etic» al veşniciei ordinii burgheze *(L. Silviu)* 105

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Asupra conferinţei filozofice din Berlin 121
360 de ani de la naşterea lui R. Descartes 121

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES PHILOSOPHIQUES

IIe Année, n° 2 Mars—avril 1956

SOMMAIRE

V. MARE, Certains aspects théoriques du problème de la localisation des fonctions cérébrales 7

ELENA GHERAN, L'activité d'organisation économique de notre État de démocratie populaire 25

H. CULEA, Critique de certaines théories sociologiques bourgeoises de la famille 47

COMPTES RENDUS SCIENTIFIQUES

S. SZÉLL, Sur les critères de classification des sciences 63

AL. POSESCU, A 330 ans de la mort de Francis Bacon 79

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

M. M. Rozental, Questions de dialectique dans « Le Capital » de Marx. *(J. Gold)* ; R. Garaudy, Certains problèmes de la théorie marxiste-léniniste de la connaissance *(C. Mare)* ; La Revue de l'Université «C. I. Parhon » (Serie des Sciences sociales), n° 4 *(A. U.)* 89

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

La Revue chinoise de philosophie *(S. L.)* ; La critique de la philosophie bourgeoise dans la revue « The Marxist Quarterly » *(L. Grünberg.)* ; Discussion sur la logique dans la République Populaire de Pologne *(T. Papadopol)* ; La véritable « perfection morale » ou le « fondement éthique » de l'éternité du régime bourgeois *(L. Silviu)* 105

LA VIE SCIENTIFIQUE

La conférence philosophique de Berlin 121

Le 360e anniversaire de la naissance de Descartes 121

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Том III, № 2 Март—апрель 1956

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

В. МАРЕ, Теоретические вопросы в связи с проблемой локализации функций головного мозга 7
Е. ГЕРАН, О хозяйственно-организаторской деятельности народно-демократического государства 29
Х. КУЛЯ, Критика буржуазных социологических теорий п вопросам семьи 47

НАУЧНЫЕ ДОКЛАДЫ

С. СЕЛЛ, О критериях классификации науки 63
А. ПОСЕСКУ, 330 лет со дня смерти Фрэнсиса Бакона 79

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

М. М. Розенталь, Вопросы диалектики в «Капитале» Маркса *(Ж. Гольд)*. А. Р. Гароди, Вопросы марксистско-ленинской теории познания *(К. Маре)*; Журнал университета имени К. И. Пархона (серия общественных наук) № 4 *(А.У.)* 89

ЗАРУБЕЖНОЕ ФИЛОСОФСКОЕ ДВИЖЕНИЕ

Китайский философский журнал *(С.Л.)*; Критика буржуазной философии в журнале «The Marxist Quartely» *(Л. Грюнберг)*; Дискуссия по логике в Польской Народной Республике *(Т. Пападопол)*; Истинное «моральное совершенство» или «этическая основа» вечности буржуазного порядка *(Л. Сильвиу)* 105

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

О конференции по философии в Берлине 121
360-летие рождения Декарта 121

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 2, 1956

UNELE ASPECTE TEORETICE ALE PROBLEMEI LOCALIZĂRII FUNCȚIUNILOR CEREBRALE

DE

V. MARE

Deși prin descoperirea legilor de bază ale activității nervoase superioare de către I. P. Pavlov, știința a făcut lumină, după milenii de încercări nereușite, în domeniul celor mai complexe fenomene ale naturii — fenomenele activității psihice ale omului — concepțiile idealiste neștiințifice, despre „suflet" n-au dispărut. Dimpotrivă, în prezent în țările imperialiste ele au luat o amploare și mai mare față de secolul trecut.

Istoria ne dovedește că orice domeniu al științei a constituit și constituie întotdeauna o arenă de luptă ideologică crîncenă între materialism și idealism. De la începutul secolului al XX-lea și pînă azi, asistăm la o intensificare a luptei dintre materialism și idealism, ca o oglindire a ascuțirii luptei de clasă dintre proletariat și burghezie în faza imperialistă a capitalismului. Ideologia reacționară pătrunde tot mai adînc în toate domeniile cunoașterii umane și mai ales în acele sectoare în care știința întîmpină mai multe dificultăți din cauza complexității fenomenelor pe care le studiază.

Lenin a arătat că pe lîngă rădăcina sa gnoseologică, idealismul mai are și o puternică rădăcină de clasă. Clasa dominantă folosește idealismul ca o armă ideologică împotriva clasei asuprite, împotriva materialismului și a științei adevărate. Iată de ce, deși „adevărata fiziologie" a creierului, creată de Pavlov și elevii săi, a deschis larg drumul științei spre studierea fenomenelor activității psihice, totuși o serie de teorii burgheze despre activitatea creierului omenesc n-au înaintat prea mult, iar în multe privințe au revenit chiar la unele teze demult depășite și dezmințite de știință. Desigur că prelucrarea măruntă, în detalii, a mers mai departe și nu putem să ignorăm realizările contemporane ale oamenilor de știință din țările capitaliste în această direcție. Esențialul este însă că soluționarea problemelor mari, cu implicații filozofice, generalizarea teoretică a faptelor obținute, n-a depășit vechile limite cunoscute.

Dacă urmărim dezvoltarea teoriilor referitoare la localizarea funcțiunilor cerebrale, teorii care s-au conturat încă din secolul trecut, con-

statăm că în teoriile burgheze această problemă n-a fost soluţionată nici astăzi. Cele două curente principale — echipotenţialismul şi localizaţionismul îngust — durează şi în prezent.

Ducînd lupta, pe vremea sa, împotriva aşa-numitei „psihiatrii pure şi intuitive", care avea un caracter net idealist, Theodor-Hermann Meynert (1833—1892), a transpus ideile lui Virchow în psihiatrie şi a pus bazele psihomorfologismului. Deşi aceasta însemna o îmbinare mecanică a unor concepţii idealiste cu materialismul vulgar, totuşi el a făcut cel puţin încercarea de a raporta datele clinice asupra bolilor nervoase şi psihice la structura anatomică a creierului, într-o perioadă în care adepţii „psihiatriei pure" susţineau că îmbolnăvirea creierului, ca bază corporală a spiritului, nu se răsfrînge cu nimic asupra spiritului.

Cu timpul însă, neurologii au elaborat construcţii speculative tot mai absurde cu privire la localizarea aşa-numitelor „funcţiuni psihice"; adepţii contemporani ai psihomorfologismului au pierdut orice simţ al realităţii şi sub firma cunoscutei teorii a „patologiei cerebrale" au dus ştiinţa cu decenii în urmă, spre vremurile frenologului Gall. Kleist, de pildă, consideră nici mai mult, nici mai puţin că adevăratul sediu al „eului" se află în trunchiul cerebral.

„Personal sînt convins — scrie Kleist în cartea sa „Curentul contemporan în psihiatrie", Berlin, 1925 — că, dezvoltînd în mod consecvent ideile lui Meynert, Wernicke, Stranski, noi trebuie să concepem construcţia conştiinţei „eului" sub forma suprapunerii a 3 etaje : în primul rînd psihicul corporal (Somatopsyche, „eul" vegetativ) situat în substanţa cenuşie a pereţilor ventriculului III, deasupra lui, psihicul afectiv (Thyompsyche) şi, în sfîrşit, caracterul (Autopsyche) ; ambele niveluri din urmă trebuie puse în legătură cu talamusul optic şi cu corpul striat..." [1]).

Psihiatrul englez T. R. Rees îmbină concepţiile mecaniciste ale teoriei „patologiei cerebrale" cu construcţiile ultrareacţionare ale psihanalizei lui Freud. El afirmă că lobii frontali sînt sediul imaginaţiei, al sentimentului social, al autoconştiinţei, al proiecţiei „eului" în viitor. Afirmaţii de acelaşi gen fac şi alţi psihiatri din ţările capitaliste. Mergînd pe urmele lui Kleist, Dax şi Smith susţin că pe faţa laterală a lobilor frontali este localizată viaţa intelectuală, iar pe faţa orbitală — viaţa emoţională.

Astfel, după părerea celor mai mulţi psihomorfologişti, lobii frontali sînt sediul „ego"-ului individual, purtători ai prezentului şi viitorului individului, în vreme ce „cîmpul" temporo-parietal este locul de depozitare a trecutului individual. Psihiatrii americani W. Freeman şi J. W. Watts afirmă deschis că lobii frontali constituie un instrument cu ajutorul căruia omul poate privi în viitor. De asemenea ei confirmă „justeţea" tezelor lui Kleist care localiza iniţiativa în cîmpul 9, abilitatea mişcărilor în cîmpul 10, gîndirea constructivă în cîmpul 46, dispoziţiile morale şi actele corespunzătoare perseverării în cîmpul 47, iar pe faţa internă a lobilor frontali, eul propriu şi cel social [2]).

---

[1]) I. G. Sevcenko, *Consecinţele leucotomiei prefrontale în schizofrenie.* Medghiz, 1954, p. 6 (în l. rusă).

[2]) J. de Ajuriaguera et H. Hécaen, *Le cortex cérébral.* Paris, Masson et Cie, 1949, p. 7 şi 8.

În același timp, pe lîngă psihomorfologism, care are cea mai largă răspîndire, între fiziologii burghezi de azi mai întîlnim și adepți ai curentului *antilocalizaționist*.

Reluînd ideile lui Flourens, psihologul american K. S. Lashley, un reprezentant de seamă al echipotențialismului modern, în cartea sa „Creierul și intelectul", ajunge să susțină afirmația lui C. Spearman, după care „intelectul este o funcțiune a unei energii nervoase nediferențiate". Pe baza cercetărilor sale făcute pe șobolani, cărora le extirpa diferite porțiuni din scoarță, el trage concluzia că din punct de vedere structural și funcțional scoarța cerebrală este omogenă.

În 1952, cu prilejul celei de a 76-a ședințe anuale a „Asociației americane de neurologi", anatomistul G. Bonin, în referatul său *Observații cu privire la evoluția scoarței cerebrale*, neagă diferențierea structurală, demult stabilită, a scoarței, afirmînd că „scoarța creierului la om este extrem de omogenă".

Pe de altă parte, neurochirurgul W. Penfield dezvoltă tezele psihomorfologismului mecanicist, susținînd localizarea îngustă a unor asemenea funcțiuni psihice, ca memoria, reamintirea etc. În același timp, Penfield încearcă să atribuie rolul de integrator al activității creierului nu scoarței, ci trunchiului cerebral [1]).

La această conferință au răsunat afirmații deosebit de caracteristice pentru știința americană de azi. Astfel, S. Cobb neagă cu desăvîrșire posibilitatea științei de a studia, de a cunoaște legile naturii. „Nici un fel de studiere a anatomiei și fiziologiei — spune el — nu poate să explice rațiunea". Acest „savant" susține că „în general știința este subiectivă" și că „teologia devine un principiu științific aplicabil, întrucît avem de-a face cu un mecanism care permite efectuarea conduitei voluntare".

Deși la prima vedere s-ar părea că cele două orientări principale sînt opuse una alteia și că adevărul ar fi undeva la mijloc, în realitate lucrurile se prezintă cu totul altfel. Dacă le supunem unei analize critice de pe pozițiile materialismului dialectic, constatăm că toate aceste concepții neurologice burgheze — psihomorfologismul, echipotențialismul și construcțiile eclectice — se mișcă în esență pe același plan. Opoziția dintre localizaționalismul psihomorfologist și echipotențialism este numai aparentă. Ambele teorii au în ultima analiză același fundament teoretic — filozofia idealistă. Din această cauză nici nu se poate pune problema : care dintre aceste curente este mai aproape de adevăr, mai științific. Ele sînt la fel de neștiințifice, în măsura în care nici o construcție idealistă, oricît de meșteșugit ar fi ea elaborată, nu poate fi cu adevărat științifică.

Antilocalizaționismul sau echipotențialismul este un curent net idealist, care rupe psihicul de creier, susținînd de fapt incognoscibilitatea activității psihice. Reprezentanții acestui curent afirmă că „intelectul este o funcțiune a unei energii nervoase nediferențiate" și neagă astfel unitatea dintre structură și funcțiune. Prin aceasta ei neagă în realitate însăși unitatea dintre materie și mișcare, concepînd mișcarea (funcțiunea) în afara materiei (structurii).

---

[1]) S. A. Sarkisov, *Teoria localizării funcțiunilor în neurologia americană*. Jurnal nevropatologhii i psihiatrii imeni S.S. Korsakova, nr. 7, 1953, p. 532—743 (în l. rusă).

Caracterul idealist al unor asemenea afirmații este atît de evident, încît nu mai necesită o demonstrare specială. Este limpede că adepții antilocalizaționismului pornesc de la o concepție dualistă, după care organismul este alcătuit din două substanțe deosebite: una „spirituală", de natură superioară, iar cealaltă corporală, creierul. Între aceste substanțe, fie că există o legătură foarte relativă (Lashley ș. a.), fie că nu există nici o legătură (Monakow etc.).

În polemica lor cu echipotențialiștii, reprezentanții localizaționismului psihomorfologist se străduiesc din răsputeri să prezinte concepțiile lor drept „ultima expresie a științei". Dezvoltarea impetuoasă a științelor naturii nu permite azi întotdeauna afirmarea deschisă a concepțiilor idealiste; din această cauză ideologii burgheziei imperialiste sînt nevoiți să recurgă adesea la diferite stratageme pentru a înșela naivitatea celor creduli. Cu toată aparența sa „științifică", psihomorfologismul nu este în realitate decît o altă formă sub care se manifestă idealismul.

În medicina din țările burgheze a luat o mare răspîndire în ultima vreme așa-numitul curent psihosomatic, care, deși în vorbe preconizează contopirea psihicului cu corporalul, în fond menține prin toate mijloacele dualismul psiho-fizic, formă camuflată a idealismului. Reprezentanții psihosomaticii se declară pentru așa-numita „unitate psiho-fizică", dar această unitate are un vădit caracter idealist, întrucît principiul conducător în această unitate îl constituie psihicul ca ceva metafizic, cu instinctele și înclinațiile sale ereditare, veșnice și invariabile. Este clară legătura dintre curentul psihosomatic din medicină și principiile reacționare ale biologiei weismannist-morganiste, cu privire la natura eredității. Psihosomatica susține cu toată tăria dualismul învechit al celor două substanțe deosebite — sufletul și corpul — utilizînd noțiunile obișnuite ale psihologiei idealiste, pe care caută să le pună în relație cu fenomenele somatice, corporale. Ea are ca punct de plecare concepțiile introspecționiste, manifestînd o predilecție deosebită pentru psihanaliza lui Freud.

Adepții localizaționismului psihomorfologist se încadrează perfect în curentul general al psihosomaticii, care domină azi în medicina din țările capitaliste și îndeosebi din S.U.A. Ei caută să stabilească o „corelație anatomo-psihologică", adică să găsească „un substrat anatomic pentru fiecare noțiune psihologică sau psihopatologică", cum spune prof. A. G. Ivanov-Smolenski.

Dușmani ai materialismului, psihomorfologiștii se străduiesc să lege „procesele psihice" direct de structura morfologică a creierului. Prin aceasta ei vor să arate că se află pe o poziție științifică, întrucît țin seama de substratul material al fenomenelor. În realitate, scopul pe care îl urmăresc este cu totul altul: ignorînd legile obiective ale activității nervoase superioare, ei caută să evite introducerea fiziologiei științifice pavloviste în studiul activității creierului. Aceasta este adevărata față a „idealismului morfologic" [1]), care se ascunde sub masca psihomorfologismului, susținînd, chipurile, unitatea psiho-fizică, unitatea dintre psihic și creier.

Curentul psihomorfologist a stabilit în creier centrii sau „sedii" precise pentru senzații, percepții, memorie, gîndire, limbaj, voință, pentru

[1]) Termenul de « idealism morfologic », care ni se pare foarte potrivit, a fost utilizat de I. I. Novinski, în *Despre unitatea organismului cu mediul*. Voprosî filosofii, nr. 6, 1952.

„eul personal", „eul social", „eul religios" etc., într-un cuvînt, pentru toate noțiunile mai importante ale psihologiei idealiste. Care este însă valoarea acestor noțiuni ? „Se impune să ținem bine seama de faptul că acea funcțiune superioară a creierului pe care noi o denumim activitate psihică, conștiință etc., a fost studiată timp de milenii de oameni care nu cunoșteau nu numai legile fundamentale ale proceselor nervoase, dar nici structura interioară a creierului și care, firește, nici n-au bănuit multă vreme existența vreunei legături între activitatea psihică și sistemul nervos. Noțiunile fundamentale ale psihologiei (gîndirea, voința, sentimentele etc.) s-au constituit la timpul lor fără participarea morfologiei și fiziologiei creierului — pe o cale pur descriptivă, iar originea activității psihice era învăluită într-o beznă de nepătruns și această activitate părea o manifestare a unei forțe profund misterioase, tainice, de nepătruns (entelehie, suflet, forță vitală etc.)" [1]).

I. P. Pavlov a subliniat de nenumărate ori inconsistența științifică a oricăror încercări de a stabili o corelație directă între noțiunile psihologice și structura morfologică a scoarței cerebrale. „Eu nu-mi pot imagina — spunea el — cum s-ar putea aplica pe structura materială a creierului sistemul de noțiuni aspațiale ale psihologiei contemporane" [2]). Iar în altă parte scrie că „...utilizarea noțiunilor psihologice, atît timp cît psihologia n-a ajuns la un sistem natural și unanim acceptat de fenomene, desigur, n-a putut să contribuie la cercetarea ulterioară a problemei localizărilor" [3]).

Afirmînd că diferitele „funcțiuni psihice" sînt localizate în anumiți centrii strict delimitați din creier, adepții psihomorfologismului vin în contrazicere în mod implicit cu teoria marxist-leninistă a reflectării. Dacă anumite părți din scoarță sînt „sediile" ale memoriei, gîndirii, voinței etc., ca laturi ale „sufletului" de natură imaterială, aceasta înseamnă că nu este vorba de funcțiunea creierului de a reflecta lumea exterioară, ci de o înzestrare aprioricâ a scoarței cerebrale cu anumite „funcțiuni" sufletești, care pun în mișcare organismul prin intermediul sistemului nervos. Principiul dinamic al organismului este, prin urmare, psihicul, sufletul, pe cînd corpul, creierul, reprezintă un factor pasiv, inert. Creierul nu este pus în activitate de acțiunea stimulenților din lumea exterioară, ci de forțele imateriale ale „sufletului", ale cărui părți, laturi, își au „sediul", în creier, sub forma așa-numitelor „funcțiuni psihice". Aceste procese psihice nu sînt imagini subiective ale lumii obiective, ci manifestări ale „sufletului". Pavlov a definit cu o claritate deplină această poziție dualistă, manifestare a idealismului, dominant în fiziologia și psihologia burgheză. „Avem deci — spunea el — punctul de vedere cartesian : creierul este pianul, instrumentul pasiv, iar sufletul este muzicantul care scoate din acest pian tot felul de arii și tot ce poftește" [4]).

---

[1]) A. G. Ivanov-Smolenski, *Raportul ținut la Sesiunea științifică consacrată învățăturii fiziologice a lui I. P. Pavlov*, texte stenografiate, Izd. Akad. Nauk SSSR., 1950, p. 49 (în l. rusă).

[2]) I. P. Pavlov, *Experiența a 20 de ani....*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 219; *Opere complete*, vol. III, c. I, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 254 (în l. rusă). În general, citatele folosite din operele lui I. P Pavlov, traduse în romînește, au fost confruntate cu originalul în l. rusă, făcîndu-se modificările corespunzătoare, întrucît traducerea existentă a textului nu este întotdeauna satisfăcătoare.

[3]) *Ibidem*, p. 463 (în l. romînă) și p. 166 (în l. rusă).

[4]) *Pavlovskie sredi*, vol. II, Moscova-Leningrad, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1949, p. 445.

Concepţia psihomorfologică este, în fond, o variantă a *paralelismului psiho-fizic,* la care au recurs fiziologii şi psihologii burghezi pentru a da o nuanţă ştiinţifică teoriilor lor idealiste şi reacţionare. Idealismul „morfologic" merge pe aceeaşi linie pe care a mers şi merge idealismul „fiziologic" al lui Müller, Helmholtz, Verworn etc.

În esenţă psihomorfologismul are acelaşi punct de plecare ca şi echipotenţialismul şi anume — admiterea existenţei celor două substanţe principial deosebite : sufletul şi corpul, materia. Singura deosebire, neesenţială de altfel, dintre aceste două curente, aparent opuse, este aceea că în vreme ce psihomorfologismul găseşte sedii precise pentru diferitele „noţiuni psihologice", echipotenţialismul afirmă că „procesele psihice" nu au o localizare precisă în creier, sau că nici nu poate fi vorba de localizarea acestor procese care sînt de natură superioară, imaterială. Ambele teorii sînt la fel de antiştiinţifice şi, în consecinţă, reacţionare

Psihomorfologismul, curentul cel mai răspîndit azi în rîndurile neurologilor burghezi, nu se mărgineşte numai la o luptă „pur ştiinţifică", pe plan „teoretic" împotriva concepţiei materialiste, împotriva învăţăturii lui I. P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară. „Patologia cerebrală", ca manifestare a concepţiei psihomorfologiste în psihiatrie, a dus la consecinţe practice deosebit de grave. Adepţii acestui curent au proclamat leucotomia sau lobotomia — o operaţie prin care se secţionează lobii frontali de restul creierului — drept un procedeu terapeutic foarte eficace în tratarea bolilor psihice. Această operaţie, care a fost făcută pentru prima dată în Elveţia de către psihiatrul Burckhardt în 1890, a luat astăzi o mare amploare în ţările capitaliste şi, cu deosebire, în S.U.A.

Astfel, psihiatrul englez Rees [1]) recomandă cu căldură leucotomia ca mijloc sigur de vindecare a multor boli psihice. Raţionamentul lui este următorul : Lobii frontali sînt sediul imaginaţiei, al sentimentului social, al autoconştiinţei etc., într-un cuvînt, al „super-ego"-ului lui Freud. Talamusul este sediul instinctelor, al impulsurilor native, al „libido"-ului freudian. Tulburările psihice sînt cauzate în ultima analiză de conflictul ce se naşte între „super-ego", pe de o parte, şi „libido", pe de altă parte, sau, în termeni anatomici, între lobii frontali şi talamus. Leucotomia prefrontală are drept scop să taie legătura dintre lobii frontali (super-ego) şi talamus (libido) şi astfel conflictul este lichidat, iar tulburările psihice dispar fără zăbavă.

În realitate, leucotomia prefrontală este o practică „terapeutică" deosebit de dăunătoare [2]), fiind categoric interzisă în Uniunea Sovietică şi în ţările de democraţie populară, deoarece duce la schimbări organice ireversibile, în care tratamentul ulterior al acestor boli este cu neputinţă.

Savanţii sovietici, precum şi numeroşi savanţi burghezi [3]), au demonstrat caracterul dăunător al acestei operaţii inumane, demascînd totodată falsitatea şi inconsistenţa teoretică a „patologiei cerebrale", care se

---

[1]) I. G. Sevcenko, *Efectele leucotomiei prefrontale în schizofrenie.* Medghiz, 1954 (în l. rusă).

[2]) *Ibidem.*

[3]) V. M. Morozov, *Despre aprecierile actuale de peste hotare asupra leucotomiei.* Jurnal nevropatologhii i psihiatrii, nr. 4, 1955, p. 312—314 (în l. rusă).

bazează pe concepția psihomorfologistă a localizării funcțiunilor cerebrale. Cercetările psihiatrilor sovietici (V. M. Banscikov, A. M. Rapaport, V. A. Ghilearovski, I. G. Sevcenko, V. V. Șostacovici, S. D. Kaminski etc.) au dovedit că leucotomia aduce după sine grave tulburări în activitatea creierului, tulburări care nu mai pot fi remediate

*

Ignorarea concepției materialiste despre lume și lipsa unei metode obiective de cercetare au făcut ca problema localizării funcțiunilor cerebrale să nu poată fi rezolvată, cu toate eforturile savanților de la sfîrșitul veacului al XIX-lea. Mai mult decît atît, problema aceasta n-a fost soluționată de oamenii de știință burghezi nici pînă astăzi, cu toate rezultatele incontestabile pe care le-au obținut în studiul structurii și funcțiunii creierului. Avînd același fundament filozofic — concepția idealistă despre lume, toate construcțiile teoretice ale neurologiei burgheze contemporane — localizaționismul psihomorfologic îngust, concepția antiștiințifică și reacționară a „patologiei cerebrale". clinicomorfologismul, echipotențialismul, precum și nenumăratele tendințe eclectice — n-au făcut altceva decît să adîncească și mai mult confuzia în această importantă problemă a fiziologiei creierului.

Singură învățătura lui I. P. Pavlov — care în esență reprezintă o aplicare a principiilor materialismului dialectic sau, mai exact, o dezvăluire a legilor dialecticii materialiste în cercetarea activității creierului — a reușit să dea o soluție justă.

Problemei localizării funcțiunilor în segmentele superioare ale sistemului nervos central i-au fost consacrate numeroase lucrări ale lui I. P. Pavlov și ale colaboratorilor săi.

Uneori se afirmă fără temei că Pavlov a negat localizarea funcțiunilor în scoarța cerebrală. Acest lucru nu corespunde realității. Pavlov n-a fost niciodată un echipotențialist, un antilocalizaționist în general. În același timp, însă Pavlov a combătut fără cruțare și localizaționismul, dar nu localizarea funcțiunilor cerebrale în general, ci numai un anumit fel de „localizaționism" și anume, localizaționismul îngust.

Introducînd un nou punct de vedere, consecvent materialist-dialectic, în știința despre creier, I. P. Pavlov a urmărit suprapunerea țesăturii constituite de procesele nervoase, de mișcarea și acțiunea lor reciprocă, de analiza și sinteza lor, pe canavaua morfologică a creierului. Studiind în mod strict obiectiv legile unei anumite forme de mișcare a naturii, legile activității creierului, Pavlov a afirmat legătura indisolubilă dintre structură și funcțiune, confirmînd astfel teza materialismului dialectic despre unitatea materiei și mișcării.

În opoziție cu teoria „clasică" a localizării funcțiunilor psihice, I. P. Pavlov și elevii săi au elaborat o teorie cu adevărat științifică despre localizarea dinamică a funcțiunilor cerebrale, stabilind corelații morfofiziologice în locul corelațiilor morfopsihologice ale adepților curentului psihomorfologist.

Localizarea dinamică a funcțiunilor cerebrale are la bază cele trei principii fundamentale ale învățăturii lui I. P. Pavlov: 1) principiul determinismul, 2) principiul analizei și sintezei și 3) principiul raportării dinamicii la structură, principiul structuralității funcționale.

Principiul structuralităţii funcţionale constă tocmai în „localizarea proceselor nervoase în diferitele structuri şi sisteme ale creierului, stabilirea corelaţiei dintre structura segmentelor superioare ale aparatului nervos central şi funcţiunile lor..." [1]).

I. P. Pavlov scria că în studiul activităţii creierului nu trebuie să se piardă „...nici un moment din vedere legătura obligatorie dintre structură şi dinamică". După părerea lui, „faptul localizării în ceea ce priveşte regiunile mari ale emisferelor cerebrale este neîndoielnic". Pavlov concepea această legătură dintre structură şi funcţiune pînă în cele mai mici detalii. „...Toate amănuntele de structură ce vor fi descoperite îşi vor găsi mai devreme sau mai tîrziu semnificaţia lor funcţională" [2]). În acelaşi timp însă, concepţia sa despre localizare este tot atît de departe de localizaţionismul psihomorfologic îngust, cît şi de antilocalizaţionism.

Învăţătura pavlovistă despre localizarea funcţiunilor corticale, a soluţionat în spiritul monismului materialist această problemă atît de mult dezbătută. Pavlov ne-a arătat nu numai *unde* se localizează funcţiunile, cu alte cuvinte, care este repartiţia topografică a diferitelor regiuni din scoarţă, deosebite ca structură şi funcţiune, ci a pus în primul rînd chestiunea *ce* anume se localizează. Pînă la el era vorba de localizarea unor „funcţiuni psihice", în spiritul dualismului psiho-fizic. Pavlov a negat o asemenea localizare. Nu sufletul, conceput ca o substanţă imaterială, cu diferitele sale laturi („procesele psihice") se localizează în scoarţă, ci funcţiunea diverselor regiuni din scoarţă este indisolubil legată de structura corespunzătoare. Fără recunoaşterea acestei unităţi dialectice indisolubile dintre funcţiune şi structură, dintre conţinut şi formă, unitate în care activitatea (conţinutul) este strict determinată de influenţa mediului extern şi duce la modificarea, la adaptarea corespunzătoare a structurii (formei), nu poate fi concepută învăţătura despre activitatea nervoasă superioară, care se bazează pe o concepţie materialistă, monistă şi dialectică în esenţa sa. Este deosebit de important să subliniem acest lucru, deoarece adesea se pierde din vedere tocmai acest aspect al învăţăturii lui Pavlov despre localizarea funcţiunilor în scoarţa cerebrală. Rezolvarea justă a problemei localizării funcţiunilor cerebrale prezintă o însemnătate teoretică deosebită, pentru că este direct legată de problema fundamentală a filozofiei — raportul dintre psihic, conştiinţă şi materie, creier. Orice abatere de la soluţia monismului materialist-dialectic, înseamnă de fapt o alunecare spre dualism, spre idealism.

I. P. Pavlov a fost perfect conştient de acest lucru. Aşa se explică de ce a dus el o luptă atît de aprigă şi de intransigentă împotriva noţiunilor şi interpretării psihologiei idealiste.

Elaborînd teoria despre primul şi al doilea sistem de semnalizare, I. P. Pavlov a apropiat „importanta etapă a gîndirii omeneşti, cînd fiziologicul şi psihologicul, obiectivul şi subiectivul, se vor contopi

---

[1]) A. G. Ivanov-Smolenski, *Studii de fiziopatologie a activităţii nervoase superioare*. Medghiz, 1949, p. 34 (în l. rusă).

[2]) I. P. Pavlov, *Experienţa a 20 de ani...*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 465; *Opere complete*, vol. III, c. 2, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 169—170 (în l. rusă).

într-adevăr, cînd se va soluționa *în fapt* sau va dispărea în mod firesc contradicția sau opoziția chinuitoare dintre conștiința mea și corpul meu" [1]).

★

Potrivit concepției lui P a v l o v, scoarța cerebrală în întregimea ei reprezintă o suprafață receptivă, la care vin excitațiile de la receptorii asupra cărora acționează diferiții stimulenți. „Scoarța este astfel numai un aparat de recepție, care analizează și sintetizează în mod multilateral excitațiile care vin la ea..." [2]) — scrie P a v l o v. Este important de subliniat faptul că, pe baza observațiilor și experiențelor sale, P a v l o v a ajuns la concluzia că în dezvoltarea sistemului nervos se complică în mod deosebit partea receptivă, senzitivă și nu cea motrică, eferentă, care este mult mai simplă și mai puțin variabilă. Acest lucru este firesc, dacă ne gîndim că procesele de analiză și de sinteză au loc tocmai în porțiunea receptivă a sistemului nervos central și mai ales în segmentul său superior — scoarța cerebrală, care îndeplinește cele mai complexe și mai fine funcțiuni analitice-sintetice. În acest sens — spune P a v l o v — scoarța cerebrală este analogă coarnelor posterioare ale măduvei spinării. În ea „...are loc întreaga activitate nervoasă creatoare, întreaga coordonare și sistematizare a activității nervoase" [3]).

Scoarța cerebrală reprezintă o totalitate, un complex de analizatori sau mai exact de sintezo-analizatori, cum spune A. G. I v a n o v-S m o l e n s k i, adică o suprafață receptivă în care se desfășoară, pe de o parte, analiza și sinteza excitațiilor venite de la receptori, iar, pe de altă parte, legarea lor de diferitele activități ale organismului.

În scoarța cerebrală se proiectează atît receptorii externi, cît și cei interni, în așa fel încît ea „ține sub controlul său toate procesele ce se petrec în organism". În *Prelegerile* sale *despre activitatea emisferelor cerebrale,* I. P. P a v l o v scrie: „Privind astfel problema, emisferele cerebrale reprezintă ca atare un analizator uriaș atît al lumii dinafară, cît și al lumii interne a organismului" [4]). În legătură cu aceasta, o însemnătate deosebită are problema analizatorului motric, cel mai important dintre analizatorii interni. Pînă la P a v l o v, cei mai mulți fiziologi și clinicieni, considerau regiunea motrică a scoarței — situată în circumvoluțiunea centrală anterioară — drept un pur „centru motric", sediu al „voinței". Bazat pe datele cercetărilor sale și ale altor autori, Pavlov a dovedit falsitatea acestei teze, ajungînd la concluzia „...că zona motrică este o zonă receptoare ca și cea vizuală etc., iar efectul motric al excitării scoarței este în esență de natură reflexă" [5]).

Din acest punct de vedere, nu există nici o deosebire principială între regiunile vizuală, auditivă, sau alte regiuni, denumite de obicei „senzo-

---

[1]) I. P. P a v l o v, *Experiența a 20 de ani...*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 526; *Opere complete*, vol. III, c. 2, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 233 (în l. rusă).

[2]) Ibidem, p. 311; *Opere complete*, vol. III, c. 1, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 367 (în l. rusă).

[3]) Ibidem, p. 311; *Opere complete*, vol. V Izd. Acad. Nauk SSSR 1952, p. 555 (în l. rusă).

[4]) I. P. P a v l o v, *Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale*. Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 289; *Opere complete*, vol. IV, Izd. Akad. Nauk SSSR, p. 375 (în l. rusă).

[5]) I. P. P a v l o v, *Experiența a 20 de ani...*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 310—311; *Opere complete*, vol. III, c. 1, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 367 (în l. rusă).

riale", şi regiunea motrică. Cercetările recente ale fiziologilor şi neurohistologilor sovietici (S a r k i s o v, F i l i m o n o v etc.) au confirmat întru totul justeţea afirmaţiilor lui P a v l o v. Toate elementele celulare ale cortexului sînt perceptive, senzitive.

În acelaşi timp însă, P a v l o v a arătat — şi elevii săi au confirmat — că regiunea care reprezintă porţiunea corticală a analizatorului motric (circumvoluţiunea precentrală şi alte teritorii analoge ca structură şi funcţiune) mai prezintă o particularitate însemnată şi anume: de la celulele piramidale gigantice ale lui Beţ, precum şi de la celulele stelate din straturile V şi VI, pornesc căile nervoase de legătură, care asigură transmiterea impulsurilor nervoase de la scoarţă spre formaţiunile inferioare (inclusiv coarnele anterioare ale măduvei spinării), care conţin celule nervoase cu adevărat eferente, efectoare.

Rezolvarea justă a problemei referitoare la natura regiunii motrice a scoarţei cerebrale, prezintă o deosebită importanţă principială, teoretică. Soluţia care i se dă nu este de loc indiferentă din punct de vedere filozofic. Pînă la P a v l o v, iar astăzi de către adversarii lui Pavlov, regiunea motrică a scoarţei a fost şi este considerată, într-un fel sau altul, drept „sediu al voinţei". Celulelor piramidale gigantice li se atribuie „proprietatea de a elabora *excitaţiile motrice* sau *voinţa*" [1]).

Adepţii psihomorfologismului concep în mod net idealist mecanismul actului voluntar. La întrebarea: ce determină apariţia excitaţiilor în celulele piramidale gigantice, care pun în mişcare diferite grupe ale musculaturii scheletice, ei dau următorul răspuns: impulsurile sînt de natură *endogenă*, ele pornesc chiar din aceste celule, care reprezintă „centrul voinţei". Aşadar în ultima analiză se ajunge la indeterminism, la „libertatea voinţei".

Iată de ce a combătut P a v l o v cu atîta tărie această teză psihomorfologistă. Învăţătura lui Pavlov despre analizatorul motric dezvăluie cu limpezime mecanismul fiziologic al aşa-numitelor acte voluntare. „Celulele aferente ale scoarţei din regiunea motrică — arată el — se află în complexe relaţii asociative cu toate celelalte celule ale scoarţei. Iată în ce constă întreaga „libertate" a voinţei" [2]). Actele voluntare sînt acte reflexe şi se supun legilor obiective ale activităţii reflexe a sistemului nervos. Acest lucru fusese demonstrat în mod strălucit încă de genialul înaintaş al lui Pavlov, I v a n M i h a i l o v i c i S e c e n o v, în lucrarea sa *Reflexele creierului* (1863). Dezvoltînd ideile lui Secenov, P a v l o v ajunge la concluzia fermă că „...întregul *mecanism al mişcării voluntare*, este un *proces condiţionat, asociativ*, care se subordonează tuturor legilor activităţii nervoase superioare" [3]).

O altă problemă importantă, cu implicaţiuni filozofice directe, care a fost rezolvată în mod consecvent materialist de către I. P. P a v l o v, este problema aşa-numitelor „zone de asociaţie". De multă vreme s-a

---

[1]) A. P i z o n, *Anatomie et Physiologie humaine*. Paris, 1921, p. 122.

[2]) *Pavlovskie sredî*. Izd. Akad. Nauk SSSR, 1949, vol. II, p. 488.

[3]) I. P. P a v l o v, *Experienţa a 20 de ani...*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 516; *Opere complete*, vol. III, c. 2, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 229 (în l. rusă).

Desigur că în explicarea acţiunilor voluntare ale omului trebuie să se ţină seama de rolul conducător al celui de-al doilea sistem de semnalizare care acţionează în unitate indisolubilă cu primul (nota noastră — *V. M.*).

încetățenit părerea că scoarța cerebrală este alcătuită din două feluri de regiuni : zone de proiecție și zone de asociație. Această concepție se bazează, în primul rînd, pe lucrările lui Flechsig referitoare la diferitele stadii de mielinizare a structurilor fibrilare ale scoarței cerebrale.

Substratul filozofic idealist al acestei concepții nu este greu de scos în evidență. Flechsig, un adept al raționalismului kantian, a căutat să dea o fundamentare științifică teoriilor sale idealiste. După Kant, experiența noastră senzorială are un caracter întîmplător, haotic și intelectul, cu categoriile sale apriorice, prelucrează, pune în ordine datele senzoriale. Susținînd existența în scoarța cerebrală a două categorii de zone, Flechsig nu face altceva decît să încerce construirea unei baze „științifice" filozofiei kantiene. Zonele de proiecție sînt sfere ale sensibilității, pe cînd zonele de asociație reprezintă centrii intelectului.

Teoria zonelor de asociație [1]) este clar expusă de către Van Gehuchten, unul dintre adepții lui F l e c h s i g. „Centrii de asociație — scrie el — sînt în cele din urmă, în creierul omului adult, substratul anatomic a ceea ce se numește experiență umană, cunoștință, cunoaștere, limbaj, sentimente estetice, morale etc." [2]). Poziția filozofică idealistă a acestor afirmații psihomorfologice este atît de limpede, încît nu mai necesită comentariu. Prin cercetările sale și ale elevilor săi, P a v l o v a demonstrat falsitatea și inconsistența științifică a teoriei zonelor de asociație. „Faptele noastre — scrie el — contrazic în mod hotărît teoria despre diferiții centri de asociație, sau în general despre un anumit sector special al emisferelor, cu funcțiuni nervoase superioare" [3]).

În scoarță nu exstă regiuni speciale care să îndeplinească funcțiuni asociative, „de prelucrare" a datelor furnizate de zonele de proiecție. În scoarță nu există „sediul" nici unui fel de „spirit" care să „elaboreze" idei, sentimente estetice, morale etc., din materialul primit de la „sferele senzoriale" al creierului. Faptele arată că legăturile nervoase temporare se pot elabora și se elaborează chiar între cele mai diferite și mai îndepărtate regiuni ale scoarței cerebrale, dacă coincidența a două sau mai multe focare de excitație se repetă de mai multe ori.

Cercetările ulterioare ale savanților sovietici au dovedit că, în realitate, principiul relațiilor neuronale, al legăturilor aferente și eferente dintre scoarța cerebrală și segmentele inferioare ale sistemului nervos central, este pe deplin valabil pentru toate regiunile cortexului [4]). Faptele morfologice confirmă astfel întru totul justețea concluziilor lui P a v l o v bazate pe cercetările fiziologice executate în laboratoarele sale.

O altă manifestare a localizaționismului psihomorfologist este și teza care susține că în cortex ar exista un „centru" cu funcțiuni superioare, diriguitoare. De obicei lobii frontali sînt cei cărora li se atribuie aceste funcțiuni integrative superioare (Wundt, Hitzig, Ferrier, Frentz etc.). „Sediul" principal al „sufletului" este lobul frontal, prin intermediul căruia acesta conduce întreaga activitate a corpului material.

---

[1]) Flechsig deosebește 3 centri de asociație: *anterior* (sediul conștiinței personalității — Persönlichkeitbewusstsein), *posterior* și *mijlociu*.

[2]) T e s t u t, *Traité d'anatomie humaine*, 1921, vol. II, p. 786.

[3]) I. P. P a v l o v, *Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale*. Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 303; *Opere complete*, vol. IV, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 393 (în l. rusă).

[4]) V. Jurnal vîșșei nervnoi deiatelnosti, 1952, p. 26 (în l. rusă).

Bazat pe cercetările sale experimentale şi consecvent cu concepţia sa monist-materialistă, P a v l o v a combătut teoria centrilor cu funcţiuni superioare în scoarţă. Referindu-se la experienţele sale cu extirparea lobilor frontali la cîine, P a v l o v scrie: „Ce înseamnă toate acestea? De aici rezultă cu o evidenţă deplină, în primul rînd faptul că în lobii anteriori nu există nici un fel de mecanisme care să fie supraordonate faţă de restul emisferelor". Iar mai departe: „Prin urmare, de fapt, în cazul distrugerii lobilor anteriori avem de-a face cu un defect parţial, ca şi în cazul lezării analizatorului vizual, de pildă, şi nu cu unul general, care ar fi legat de suprimarea activităţii unui mecanism superior al emisferelor cerebrale, situat în lobii anteriori" [1]).

Este adevărat că lobii frontali joacă un rol deosebit de important în activitatea nervoasă superioară, fiind legaţi în mod special de activitatea musculaturii scheletice. La om, analizatorul motric, a cărui porţiune corticală este localizată mai ales în lobul frontal, s-a dezvoltat în mod deosebit în procesul muncii şi al vorbirii. Dar de aici nu rezultă nicidecum că lobul frontal are un rol regulator asupra celorlalte regiuni, fiind „sediul" unor „funcţiuni superioare". O atare concepţie este evident dualistă, psihomorfologistă şi vine în flagrantă contrazicere cu principiile materialiste şi dialectice ale învăţăturii lui P a v l o v despre activitatea nervoasă superioară.

In acelaşi spirit este soluţionată de către P a v l o v şi problema centrului „memoriei" din scoarţa cerebrală. Numeroşi autori (W. Penfield, K. Kleist etc.) susţin că în scoarţă există regiuni speciale în care se află sediul „memoriei". Penfield, de pildă, scrie textual: „ In prezent este cunoscută localizarea unor părţi din acel lanţ de neuroni, care se află la baza proceselor intelectuale mai complexe — memoria, somnul, precum şi unele funcţiuni autonome" [2]). Această idee a localizării memoriei a fost reluată de Penfield în referatul său „Mecanismele memoriei", ţinut în 1952 la a 76-a şedinţă anuală a „Asociaţiei neurologice americane". De altfel, această concepţie a localizării memoriei în anumiţi centri este larg răspîndită. Aproape în toate hărţile cu localizarea funcţiunilor găsim indicaţi diferiţi centri „mnestici", a căror lezare ar duce la apariţia diverselor agnozii şi amnezii.

Fiziologia pavlovistă contestă în mod hotărît existenţa unor asemenea centri. Manifestarea fenomenelor aşa-numitei afazii amnestice, de pildă, nu este cauzată de lezarea vreunui „centru mnestic", ci de modificarea relaţiilor dinamice normale dintre excitaţie şi inhibiţie, precum şi de apariţia unor stări fazice patologice în cadrul analizatorului respectiv. Acestea determină specificul tulburărilor de vorbire în cazul „afaziei amnestice".

Funcţiunea de a întipări şi păstra urmele excitaţiilor sosite la scoarţă şi a legăturilor ce se elaborează între aceste excitaţii, nu este proprie numai unei anumite regiuni din scoarţă, ci întregii scoarţe cerebrale. Oriunde ar apare un focar de excitaţie în cortex, el lasă după sine o urmă (funcţională bineînţeles), care în anumite condiţii poate fi reactualizată

---

[1]) I. P. P a v l o v, *Experienţa a 20 de ani*....., Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 190 şi 191; *Opere complete*, vol, III, c. 1, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 221 (în l. rusă)

[2]) W. P e n f i e l d şi Th. E r i c k s o n, *Epilepsie şi localizarea cerebrală*. Medghiz, 1949, p. 31 (în l. rusă).

ulterior, de undele excitațiilor prezente. Tulburarea memoriei nu survine în urma lezării vreunui „centru al memoriei", ci în urma tulburării relațiilor normale dintre cele două procese nervoase fundamentale: excitația și inhibiția.

Unii autori au mers și mai departe în tendința lor psihomorfologistă de a localiza „procesele psihice". Astfel, Kleist [1]) găsește sediul „eului individual și social" pe fața internă a lobilor frontali; Economo și Koskinas [2]) localizează trăsăturile de caracter în partea inferioară a lobilor frontali, centrul pentru cifre și note muzicale în regiunea dintre parietal și occipital; Henschen [3]) pretinde că a găsit de asemenea o localizare în scoarță pentru facultățile muzicale și aritmetice.

Fiziologia pavlovistă dezminte din capul locului asemenea încercări simpliste și naive de a rezolva problema localizării funcțiunilor cerebrale. Oricîte observații și fapte prețioase ar aduce cercetările acestor autori care s-au ocupat cu studiul creierului, ei n-au putut dezvolta cu adevărat teoria localizării funcțiunilor, datorită influenței pe care o exercită asupra lor poziția filozofică idealistă.

In teoria pavlovistă despre localizarea funcțiunilor cerebrale, un loc deosebit de important îl ocupă principiul localizării dinamice a funcțiunilor.

In primul rînd este vorba de faptul că vechea repartizare topografică a diferitelor regiuni corticale nu corespunde întru totul realității.

„In ceea ce privește topografia, dispoziția lor (a analizatorilor, — *V. M.*) —scrie Pavlov — trebuie să spunem că localizarea precisă, cum a fost stabilită ea pe baza datelor vechi, în prezent este nesatisfăcătoare. In această privință și în trecut au fost ridicate numeroase obiecții.

După cum au arătat și experiențele noastre, limitele trasate anterior nu corespund realității. Limitele analizatorilor sînt mult mai largi, și ei nu sînt atît de net delimitați unii de alții, ci se întrepătrund, se împletesc între ei" [4]).

Pe baza cercetărilor experimentale efectuate în laboratoarele sale, Pavlov ajunge la concluzia că segmentul cortical al fiecărui analizator constă dintr-un „nucleu" și o regiune periferică. Porțiunea centrală, nucleară a analizatorului are o structură mai omogenă și mai compactă (celulele nervoase sînt mai dense, legăturile dintre ele sînt mai multiple și lipsesc celulele cu alte funcțiuni; fibrele aferente ajung aici mai compacte). In nucleu se desfășoară formele superioare de analiză și sinteză. In afară de nucleu, care reprezintă proiecția mai mult sau mai puțin precisă a fiecărui receptor periferic, segmentul cortical al analizatorilor mai prezintă o regiune periferică, mai mult sau mai puțin întinsă, în care elementele nervoase ale analizatorului respectiv sînt „dispersate" și capabile de o analiză și sinteză mai simplă, mai elementară. Numărul „elementelor dispersate" este cu atît mai mic și funcțiunile lor cu atît mai rudimentare, cu cît

---

[1]) J. de Ajuriaguera et H. Hécaen, *Le cortex cérébral*. Paris, Masson et Cie, 1949, p. 8.

[2]) Economo u. Koskinas, *Die Cytoarchitektonik der Hirnrinde der erwachsenen Menschen*. Textband, Berlin, Springer, 1925.

[3]) Henschen, *Les altérations de la faculté du langage, de la musique et du calcul*. Revue neurologique, novembre 1920, p. 1089.

[4]) I. P. Pavlov, *Experiența a 20 de ani.....*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 188—189; *Opere complete*, vol. III, c. 1, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 218—219 (în l. rusă).

ne îndepărtăm de nucleu. De aici rezultă că între nucleii diferiților analizatori în scoarță există regiuni în care sînt dispersate și amestecate elementele nervoase ce aparțin diferiților analizatori. Probabil însă că aceste elemente corticale sînt mai puțin diferențiate din punct de vedere funcțional, mai puțin reactive decît elementele nervoase din nucleu, din care cauză pot să asigure doar forme inferioare de analiză și sinteză. În cazul lezării nucleului analizatorului, are loc treptat o restabilire mai mult sau mai puțin deplină a funcțiunii, pe seama elementelor dispersate, rămase intacte.

Cercetările ulterioare, efectuate mai ales de savanții sovietici, au confirmat întru totul justețea acestor vederi ale lui P a v l o v. Astfel, s-a dovedit că localizarea segmentelor corticale ale analizatorilor devine tot mai precisă, pe măsură ce ne ridicăm pe scara zoologică. Nivelul maxim al diferențierii și specializării elementelor corticale îl găsim la om. Aici, segmentele corticale ale analizatorului au o localizare mai precisă decît la animalele inferioare, totuși nucleii analizatorilor nu sînt net delimitați, trecerea de la unii la alții făcîndu-se treptat, prin regiuni cu elemente dispersate și amestecate.

Un alt aspect important al concepției lui Pavlov despre localizarea dinamică a funcțiunilor se referă la faptul că centrul nervos al unei anumite funcțiuni fiziologice nu mai este conceput numai din punct de vedere anatomic, morfologic ci și funcțional, dinamic. Este adevărat că fiecare centru nervos include în mod necesar anumite formațiuni ale sistemului nervos central și nici o funcțiune nu poate fi înfăptuită fără participarea unor elemente structurale determinate. Trebuie să avem în vedere însă faptul că, potrivit datelor fiziologiei pavloviste, fiecare funcțiune a organismului reprezintă un complex de acte reflexe, — necondiționate și condiționate. Prin urmare, centrul nervos al fiecărei funcțiuni include o serie de segmente ale sistemului nervos central, în care are loc închiderea arcurilor reflexe necondiționate și condiționate, prin care se asigură efectuarea și reglarea normală a funcțiunii respective.

Învățătura lui Pavlov despre reflexele condiționate a dezvăluit mecanismul prin care procesele de excitație sau inhibiție, apărute în diverse grupuri de celule nervoase corticale, participă și pot să regleze orice funcțiune a organismului. Pe baza legăturilor nervoase temporare ce se elaborează în scoarță, diverse celule corticale, aparținînd diferiților analizatori, intervin în efectuarea unor funcțiuni deosebite.

Elementele nervoase ale unui analizator pot participa în diferite combinații cu elementele altor analizatori, formînd complexe structurale dinamice. În cazul tulburării unei funcțiuni, se tulbură, de fapt, nu activitatea unor anumite celule, a unor anumite „puncte" anatomice din scoarța cerebrală, ci activitatea complexelor dinamice care stau la baza acelei funcțiuni. În legătură cu aceste „puncte" corticale, Pavlov spunea: „Este greu să ni le reprezentăm din punct de vedere anatomic, trebuie să ni le reprezentăm în mod dinamic. Unele și aceleași celule pot îndeplini funcțiuni diferite. Se tulbură nu activitatea unor celule izolate, ci complexul dinamic" [1]).

[1]) F. P. M a i o r o v, *Istoria învățăturii despre reflexele condiționate*. Izd. Akad. Nauk SSSR, 1954, p. 80 (în l. rusă).

În lumina acestor date, scoarța cerebrală trebuie concepută „...drept un mozaic, alcătuit din nenumărate puncte deosebite, cu un anumit rol fiziologic la un moment dat, pe de altă parte avem de-a face cu un complex sistem dinamic, care tinde în permanență spre unificare (integrare) și spre stereotipizarea activității unificate. Orice nouă acțiune locală asupra acestui sistem, se resimte mai mult sau mai puțin în întregul sistem" [1]).

Scoarța cerebrală funcționează ca un întreg unitar în care elementele cu o anumită acțiune fiziologică sînt unite în orice moment într-un sistem complex, fiecare din aceste elemente aflîndu-se în interacțiune cu toate celelalte. Iată în ce constă caracterul dialectic al teoriei lui Pavlov despre localizarea dinamică a funcțiunilor cerebrale. Singur principiul morfologic, anatomic, care consideră lucrurile sub aspectul lor static, nu este suficient pentru a soluționa această complicată problemă. Localizarea funcțiunilor în scoarța cerebrală trebuie privită sub aspect dinamic, în lumina principiului funcțional.

Înainte de a încheia această succintă prezentare a principiilor de bază stabilite de I. P. Pavlov cu privire la localizarea funcțiunilor, considerăm necesar să arătăm care este poziția sa în problema localizării celui de-al doilea siste de semnalizare.

Se pune întrebarea dacă cel de-al doilea sistem de semnalizare poate fi localizat într-un anumit „centru" din scoarța cerebrală. Există oare „sedii" speciale pentru asemenea funcțiuni complexe cum este vorbirea, scrisul, cititul etc ?. În general se răspunde afirmativ. Totuși, în lumina învățăturii lui I. P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară se impune revizuirea acestor reprezentări ce poartă amprenta localizaționismului psihomorfologist.

Inițial, Pavlov a fost înclinat să lege cel de-al doilea sistem de semnalizare îndeosebi cu lobul frontal [2]). Mai tîrziu însă, bazat pe faptele noi obținute în cursul cercetărilor sale, el și-a revizuit poziția, arătînd că cele două sisteme de semnalizare nu pot fi separate unul de celălalt și localizate din punct de vedere anatomic [3]).

În mod obișnuit, limbajul, cel de-al doilea sistem de semnalizare, implică activitatea a trei analizatori principali : analizatorul motric, care constituie componenta lui fundamentală, analizatorul auditiv și analizatorul vizual. Între acești trei analizatori se elaborează complexe legături temporare, în procesul dezvoltării limbajului. Dar lucrurile nu se limitează numai la atît. Cuvîntul, ca „semnal al primelor semnale" ale realității, nu se reduce numai la aspectul său exterior — sonor, chinestezic sau vizual. Un complex de sunete (pronunțate, auzite sau văzute, în cazul imaginii lor grafice) nu este încă un cuvînt, atîta timp cît nu are o semnificație anumită. Altfel spus, cuvîntul devine un „semnal al semnalelor" abia cînd se leagă de anumite obiecte sau fenomene concrete și ajunge să le designeze, să le semnalizeze într-o formă generalizată. În acest mod cuvîntul devine

---

[1]) I. P. Pavlov, *Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale*. Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 189 ; *Opere complete*, vol. IV, Izd. Akad. Nauk SSSR, p. 244 (în l. rusă).

[2]) I. P. Pavlov, *Experiența a 20 de ani*....., Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 519 ; *Opere complete*, vol III, c. 2, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1951, p. 233 (în l. rusă).

[3]) *Pavlovskie sredi*, vol. II, Moscova-Leningrad, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1949, p. 471 (în l. rusă).

învelişul material al noţiunii. La baza relaţiei indisolubile dintre cuvînt şi noţiunea corespunzătoare se află sisteme complexe de legături temporare care se elaborează în cursul vieţii şi activităţii omului. Conţinutul noţiunii respective, ca imagine a însuşirilor generale şi esenţiale ale unei anumite categorii de obiecte sau fenomene, este oglindit prin intermediul diferiţilor noştri analizatori, în măsura în care obiectele sau fenomenele respective pot acţiona asupra receptorilor prin variatele lor însuşiri. Prin urmare, la formarea *cuvîntului,* care reprezintă unitatea indisolubilă dintre învelişul sonor şi conţinutul noţional, nu participă numai analizatorul verbo-motor şi cel auditiv (eventual şi cel vizual), ci toţi analizatorii implicaţi în perceperea diferitelor însuşiri ale categoriei respective de obiecte sau fenomene.

Mai poate fi vorba deci de o localizare anatomică strictă a limbajului, a celui de-al doilea sistem de semnalizare într-un lob sau altul al creierului ? Cel de-al doilea sistem de semnalizare, la fel ca şi primul, reprezintă un *principiu de activitate* a scoarţei cerebrale, de reflectare a lumii obiective ; din această cauză întreaga scoarţă, toţi analizatorii sînt implicaţi într-un fel sau altul în activitatea lui [1]. Aşa cum nu putem spune că primul sistem de semnalizare este localizat într-o anumită regiune, întrucît legăturile temporare se pot elabora în scoarţă între cele mai diferite şi îndepărtate regiuni, tot aşa nu putem lega cel de-al doilea sistem de semnalizare de un „centru" determinat. Legăturile temporare care stau la baza celui de-al doilea sistem de semnalizare se pot elabora de asemenea între cele mai variate regiuni.

Astfel, în lumina învăţăturii lui P a v l o v despre localizarea dinamică a funcţiunilor, cel de-al doilea sistem de semnalizare trebuie raportat la anumite *structuri funcţionale,* ce se elaborează în scoarţa cerebrală pe baza unor complexe sisteme de legături temporare, formate în procesul de însuşire a limbajului. Cele două sisteme reprezintă două principii de activitate a scoarţei cerebrale, două principii de semnalizare, de reflectare a realităţii ; din această cauză nu poate fi vorba de localizarea lor anatomică precisă în anumite sectoare ale scoarţei. „Astfel — spune mai departe P a v l o v — cînd este vorba de împărţirea acestor sisteme, trebuie să avem în vedere nu localizarea anatomică, ci în primul rînd pe cea fiziologică" [2].

★

Tendinţele psihomorfologiste ale neurologiei burgheze contemporane au fost promovate pe larg şi în ţara noastră. Ideologii orînduirii burghezo-moşiereşti de la noi au dus o luptă neîmpăcată împotriva materialismului dialectic şi din această cauză ştiinţa oficială a împiedicat prin toate mijloacele pătrunderea învăţăturii lui Pavlov în fiziologie în general şi în neurologie în special, cu toate eforturile făcute de savanţii noştri progresişti (G. M a r i n e s c u, V. B a b e ş etc.).

---

[1]) Trebuie să remarcăm însă că analizatorul chinestezic (verbomotor) reprezintă componenta de bază în activitatea celui de-al doilea sistem de semnalizare. Limbajul, adică cel de-al doilea sistem de semnalizare, se poate dezvolta atît în absenţa analizatorului vizual (la orbi), cît şi a celui auditiv (la surzi), iar în condiţii cu totul speciale şi la orbii surdomuţi, la care lipsesc amîndoi aceşti analizatori.

[2]) *Pavlovskie sredî*, vol. III, Moscova-Leningrad, Izd. Akad. Nauk SSSR, 1949, p. 218.

Așa, de pildă, în tratatul său de anatomie umană [1]), V. Papilian susține o serie de concepții net idealiste despre localizarea funcțiunilor. În scoarța cerebrală — spune el — există în primul rînd : centri motori, centri senzitivi (sensibilitatea generală, cutanată și musculară) și centri senzoriali (corespunzători organelor de simț), fiecare avînd o localizare anatomică precisă. În afară de acești centri însă, în scoarță mai există și o serie de alți centri cu funcțiuni deosebite. Caracteristic este felul cum sînt concepuți așa-numiții *centri ai vorbirii.* Acești centri ar fi înzestrați cu funcțiuni superioare. Astfel, *centrul memoriei auditive a cuvintelor,* în care sînt înmagazinate cuvintele, diferă de centrul auditiv comun, atît prin localizare, cît și prin funcțiune. Care este rostul, cum funcționează acest centru al memoriei auditive a cuvintelor ? „Mecanismul înțelegerii — scrie V. Papilian — este următorul : Cînd se pronunță cuvîntul măr, toate senzațiile auditive sînt transmise la centrul auditiv comun, iar de aici, prin căile de asociație, la centrul memoriei auditive a cuvintelor, unde vor fi confruntate cu imaginea auditivă verbală înmagazinată. Centrul, ca un dicționar consultat va traduce cuvîntul măr, care era un sunet, într-o idee, aceea a unui obiect rotund, mirositor etc." (p. 147—148).

La fel este „explicat" și mecanismul citirii : „Cuvintele citite trec mai întîi în centrul vizual comun (lobul occipital) și apoi într-un centru special al *memoriei vizuale* a cuvintelor, unde este transformat în idee ; acest centru e localizat în plica unghiulară stîngă" (p. 148).

În continuare, Papilian expune teoria lui Flechsig despre centrii corticali de proiecție și de asociație. Centrii de asociație îndeplinesc funcțiuni mai înalte : aici „senzațiile sînt comparate, fuzionate și transformate în acte intelectuale superioare" (p. 149).

Aceste exemple sînt revelatoare în ceea ce privește neputința de a soluționa problema complexă a localizării funcțiunilor cerebrale de pe poziția concepției idealiste care stă la baza psihomorfologismului. Cît de primitiv este conceput aici modul în care acești „centri ai limbajului" prelucrează, compară și transformă datele elementare primite de la centrii inferiori ! Centrul memoriei auditive a cuvintelor este comparat, nici mai mult, nici mai puțin, cu un dicționar care „traduce" conștiincios „cuvîntul măr, care era sunet, într-o idee" !

Astăzi asemenea interpretări nu-și mai găsesc locul în știința noastră neurologică, ce se dezvoltă viguros pe temeliile concepției materialist-dialectice despre lume. Învățătura lui I. P. Pavlov este pusă tot mai temeinic la baza tuturor științelor fiziologice și morfologice. Cu toate acestea, critica și dezvăluirea caracterului dăunător al tuturor acestor concepții idealiste și metafizice — psihomorfologismul, echipotențialismul etc. — propagate în trecut de reprezentanții burghezi în știință, este slab dezvoltată în paginile lucrărilor noastre de specialitate.

În manualul de anatomie umană [2]), întocmit în ultima vreme de unii dintre cei mai buni specialiști ai noștri în acest domeniu, manual care în general reprezintă o lucrare de incontestabilă valoare, analiza critică a concepției psihomorfologiste, dominantă în neurologia noastră din trecut, se reduce doar la cîteva observații generale.

---

[1]) V. Papilian, *Tratat de anatomie umană*, vol. II, Cluj, 1925.

[2]) Z. Iagnov, E. Repciuc, G. Rusu, *Anatomia omului.* Ed. medicală, 1954.

Nu se arată suficient în ce constă esența idealistă și reacționară a localizaționismului psihomorfologist. Singurul nume pe care autorii îl amintesc în mod critic, în legătură cu problema localizării funcțiunilor cerebrale, este acela al lui O. Vogt, fără să dezvăluie însă poziția idealistă a acestuia. „Există o legătură — se spune în manual — între aspectul morfologic și funcția ei; însă este excesiv să atribuim citoarhitectonicii rolul conducător în stabilirea localizărilor funcționale, așa cum a pretins O. Vogt. Cercetătorii sovietici ne-au învățat că localizările funcționale nu țin riguros seama de frontierele citoarhitectonice și că relația dintre formă și funcție trebuie înțeleasă mai larg decît au fixat-o pionierii cercetărilor citoarhitectonice" (p. 324). Firește că toate aceste afirmații sînt juste, dar, după părerea noastră, nu sînt suficiente. Pe de o parte, aici nu este dezvăluită esența psihomorfologismului, ca teorie profund idealistă, iar pe de altă parte autorii manualului nu-și definesc limpede poziția principială în problema localizării funcțiunilor cerebrale. Din cele arătate de ei, ar rezulta că, singura eroare a unor cercetători ca Vogt și alții, constă în faptul că au localizat cu prea mare exactitate, rigurozitate, funcțiunile în scoarță. Atît și nimic mai mult. Este suficientă deci o simplă difuzare, lărgire a limitelor centrilor din scoarță, pentru ca lucrurile să fie puse la punct.

În realitate, după cum am văzut, problema este mult mai complexă și ea nu poate fi soluționată independent de rezolvarea problemei fundamentale a filozofiei — raportul dintre psihic, conștiință, și materie, creier. Singura teorie justă, consecvent materialist dialectică, prin care problema localizărilor cerebrale a primit o soluție cu adevărat științifică, este concepția lui Pavlov despre localizarea dinamică a funcțiunilor. În manual însă această concepție nu este consecvent și hotărît aplicată. Mai mult decît atît, uneori se manifestă chiar unele formulări cu nuanță psihomorfologistă. Așa de pildă, la pag. 323, se spune că în scoarță ar exista centri pentru „funcțiunile superioare integrative", legate de „cîmpurile frontale".

De altfel, concepții care vin în contrazicere cu învățătura pavlovistă sînt expuse și în alte lucrări. În manualul de fiziologie [1]), redactat de un colectiv de autori în frunte cu prof. dr. Fl. C. Ulmeanu se vorbește despre „zonele de proiecție și zonele de asociație". „Zonele de proiecție — citim în manual — sînt despărțite prin zone care nu au legături directe cu receptorii periferici și care se numesc *zone de asociație*. Acestea stabilesc legăturile dintre diferitele zone de proiecție" (p. 153) (sublinierea aparține autorilor).

Inconsistența științifică a teoriei lui Flechsig — așa cum s-a arătat mai sus — a fost demonstrată pe deplin de cercetările lui Pavlov și ale elevilor săi (Ivanov-Smolenski, Krasnogorski etc.), precum și de cele ale neuromorfologilor sovietici (Sarkisov, Filimonov, Kukuev etc.), și totuși ea continuă să apară într-o formă sau alta, chiar în cele mai recente lucrări de la noi.

Toate aceste fapte arată că, deși o dată cu însușirea concepției materialist-dialectice despre lume și a învățăturii pavloviste despre activitatea

[1]) Fl. C. Ulmeanu, E. Rugendorff și colaboratori, *Manual de fiziologie cu aplicații la exercițiile fizice*. Ed. de cultură fizică și sport, 1954.

nervoasă superioară de către oameni de știință din țara noastră, fundamentul teoretic al psihomorfologismului a fost înlăturat, unele tendințe psihomorfologiste continuă să se manifeste încă. Este absolut necesar ca problemele localizării funcțiunilor cerebrale să fie pe larg dezbătute în paginile revistelor noastre de specialitate, în spiritul învățăturii lui I. P. Pavlov. Critca teoriilor idealiste și mecaniciste trebuie să fie principială, hotărîtă, intransigentă, fără nici o abatere de la principiile materialismului dialectic. Nu trebuie să se uite nici un moment faptul că în problemele principiale, de generalizare teoretică, cum este și problema localizării funcțiunilor corticale, în care este direct implicată poziția filozofică — materialistă sau idealistă — nu există și nu poate să existe o cale de mijloc. Aici, dacă nu ești materialist dialectic în întregime și consecvent pînă la capăt, aluneci în mod inevitabil pe o poziție idealistă.

★

În cursul lucrării am căutat să arătăm că eroarea fundamentală a principalelor curente contemporane burgheze referitoare la localizarea funcțiunilor cerebrale — localizaționismul psihomorfologist, echipotențialismul etc. — constă în faptul că au ca fundament teoretic o concepție idealistă despre lume, care susține într-o formă sau alta, primordialitatea ideii, a spiritului față de materie. Această împrejurare face ca cei mai mulți oameni de știință burghezi să nu poată da o soluție justă problemei localizărilor, cu toate eforturile depuse de diferiți fiziologi, morfologi etc.

De aici însă nu rezultă nicidecum că în cercetarea faptică, în acumularea datelor concrete cu privire la structura și funcțiunile creierului, oamenii de știință burghezi n-au obținut rezultate. O atare atitudine nihilistă față de realizările din trecut sau contemporane ale științei și tehnicii burgheze nu poate să aducă nici un folos dezvoltării științei. Este incontestabil faptul că promovînd concepțiile idealiste, reacționare, adepții psihomorfologismului, echipotențialismului etc. „nu sînt în general decît slujbași savanți ai clasei capitaliștilor", cum spune Lenin. Deși în stare să dea lucrări de valoare în ceea ce privește dobîndirea materialului faptic în domeniul strictei lor specialități, nici unul dintre acești savanți *„nu poate fi crezut nici măcar cu un cuvînt* atunci cînd este vorba de filozofie" (Lenin) [1].

Înarmați cu concepția materialist-dialectică despre lume, oamenii de știință din țara noastră au sarcina de a-și însuși și de a prelucra în mod creator toate realizările dobîndite de acești „slujbași savanți" și „de *a ști* să reteze tendințele lor reacționare, de a ști să-și desfășoare linia *lor* proprie și să lupte împotriva *întregii linii* a forțelor și claselor adverse". Pentru a putea dezvolta cu succes știința despre creier, fiziologii și neurologii noștri trebuie să folosească în mod critic rezultatele faptice ale savanților burghezi în domeniul fiziologiei și morfologiei sistemului nervos. În același timp însă, ei trebuie să demaște fără cruțare, de pe pozițiile materialismului dialectic, toate interpretările și născocirile idealiste ale adepților curentelor burgheze în neurologie.

Lenin a arătat că în epoca noastră științele naturii s-au dezvoltat în așa măsură, trec prin momente de transformări atît de profunde, iar mani-

[1]) V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 336.

festările idealismului sînt atît de rafinate, încît omul de ştiinţă nu se mai poate dispensa de concluziile filozofice ce se impun. Pentru a putea progresa cu adevărat în orice disciplină ştiinţifică, savantul materialist trebuie să aibă o temeinică orientare filozofică. „Fără o solidă fundamentare filozofică — spunea L e n i n — nici un fel de ştiinţă a naturii, nici un fel de materialism nu va putea rezista în lupta dată împotriva asaltului ideilor burgheze şi a restabilirii concepţiilor burgheze asupra lumii. Pentru a rezista în această luptă şi a o duce cu deplin succes la bun sfîrşit, naturalistul trebuie să fie un materialist modern, un adept conştient al materialismului reprezentat de Marx, trebuie să fie un materialist dialectic [1]).

Importanţa materialismului militant pentru dezvoltarea ştiinţei este deosebit de actuală astăzi. Iată de ce, îndeplinind această indicaţie a lui L e n i n, trebuie să întărim din ce în ce mai mult legătura dintre frontul filozofic şi oamenii de ştiinţă din toate domeniile, legătură absolut necesară atît pentru dezvoltarea materialismului dialectic, cît şi pentru progresul nestăvilit al ştiinţei.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ В СВЯЗИ С ПРОБЛЕМОЙ ЛОКАЛИЗАЦИИ ФУНКЦИЙ ГОЛОВНОГО МОЗГА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор задался целью проанализировать в свете материалистически-диалектического мировоззрения и учения И. П. Павлова некоторые философские стороны вопроса о локализации функций головного мозга.

Данное исследование начинается критикой и разоблачением идеалистических теорий по этому вопросу (с одной стороны, узкий локализационизм или психоморфологизм, а с другой — антилокализационизм, или эквипотенциализм).

Дальше автор критикует господствующее в настоящее время в капиталистических странах (особенно в США) течение психосоматики, доказывая научную беспочвенность попыток сторонников этого течения устанавливать прямое соотношение между психологическими понятиями и морфологическим строением коры головного мозга.

Единственной теорией по-настоящему научной по данному вопросу, указывает автор, является теория великого советского ученого И. П. Павлова. Огромное значение для науки имеют исследования Павловым и его учениками процесса динамической локализации функций головного мозга, в результате чего были установлены морфо-физиологические соотношения, вместо морфо-психологических соотношений, поддерживаемых сторонниками психоморфологизма.

В последней части работы подвергаются критике взгляды румынских сторонников психоморфологического локализационизма и электические тенденции, которым противостоят исследования и научные позиции прогрессивных ученых страны (Г. Маринеску, В. Бабеш и др.).

Некоторые идеалистические положения по вопросу о локализации функций головного мозга находят, как замечает автор, сторонников

[1]) V. I. L e n i n, *Marx-Engels-Marxism*. Ed. P.M.R., 1949, p. 493.

среди отдельных ученых в Румынской Народной Республике. Автор критикует отклонения этих ученых от павловского учения и подчеркивает в заключение необходимость для физиологов, морфологов и психологов руководствоваться в их научной деятельности всеми научными достижениями И. П. Павлова, постоянно придерживаться принципов марксистско-ленинской философии.

CERTAINS ASPECTS THÉORIQUES DU PROBLÈME DE LA LOCALISATION DES FONCTIONS CÉRÉBRALES

(RÉSUMÉ)

L'Auteur se propose d'analyser, à la lumière de la conception matérialiste dialectique et de la doctrine de Pavlov, quelques aspects philosophiques du problème de la localisation des fonctions cérébrales.

Il réfute les théories idéalistes en cette matière (la théorie étroite de la localisation des fonctions cérébrales ou de la psychologie morphologique et par ailleurs, la théorie opposée, à savoir : celle des équivalences fonctionnelles [1]).

L'Auteur rejette également le courant psychologique dominant dans les pays capitalistes (surtout aux U.S.A.) de la psychosomatique, en montrant l'inconsistance au point de vue scientifique des tentatives faites par les représentants de cette école psychologique d'établir une corrélation directe entre les notions psychologiques et la structure morphologique de l'écorce cérébrale.

La seule théorie réellement scientifique sur le problème en question, ainsi que le montre l'Auteur à l'aide d'une riche documentation, est celle du grand savant soviétique I. P. Pavlov et de ses élèves sur la localisation dynamique des fonctions cérébrales, théorie qui établit des corrélations morpho-physiologiques et non pas des corrélations morpho-psychologiques comme le font les adeptes de la théorie de la morphologie psychologique.

Dans la dernière partie de son étude, l'Auteur entreprend la critique des adeptes roumains de la théorie de la localisation des fonctions cérébrales, à savoir : de la morphologie psychologique, ainsi que la critique des tendances éclectiques, en leur opposant les recherches entreprises par les savants roumains qui ont adopté un point de vue progressiste (Gh. Marinescu, V. Babeș, etc.).

L'Auteur remarque que certaines théories idéalistes sur la localisation des fonctions cérébrales ont également été reprises dans la République Populaire Roumaine, par certains savants contemporains. Il rejette ces conceptions et souligne, en guise de conclusion, combien il est nécessaire pour les spécialistes en physiologie, morphologie et psychologie, d'utiliser au cours de leurs recherches tout l'apport scientifique des travaux de Pavlov et de se guider sans cesse d'après les principes de la philosophie marxiste-léniniste.

[1]) Il s'agit d'une théorie qui admet l'existence des équivalences fonctionnelles entre les différentes parties du cortex, de même que la possibilité de suppléance fonctionnelle de la partie restée saine en cas de lésions des autres parties.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 2, 1956

ACTIVITATEA ECONOMIC-ORGANIZATORICĂ A STATULUI NOSTRU DEMOCRAT-POPULAR

DE

ELENA GHERAN

Congresul al II-lea al partidului a deschis în faţa poporului nostru perspectivele măreţe ale înaintării cu succes pe drumul socialismului, elaborînd un program de muncă şi de luptă pe care oamenii muncii şi l-au însuşit ca pe cauza lor proprie şi au trecut să-l îndeplinească cu hotărîre şi entuziasm.

Supunînd unei analize ştiinţifice multilaterale problemele activităţii economice, Congresul a relevat realizările obţinute în construcţia economică şi lipsurile principale ce frînează desfăşurarea mai rapidă a acesteia şi a atras atenţia asupra însemnătăţii pe care o are îndeplinirea unor sarcini arzătoare pentru economia ţării cum sînt creşterea neîntreruptă a productivităţii muncii, scăderea neîntreruptă a preţului de cost, creşterea calitativă a întregii activităţi economice. Congresul a adoptat principiile directoare, pe baza cărora se va desfăşura în perioada celui de-al II-lea plan cincinal activitatea oamenilor muncii sub conducerea partidului în vederea unei continue dezvoltări a economiei şi culturii, stabilind obiectivele politico-economice ale acestui plan şi sarcina lui fundamentală : făurirea unei economii socialiste unitare în patria noastră. Statul democrat-popular are sarcina de a organiza eforturile oamenilor muncii mobilizaţi de partid în vederea traducerii în viaţă a acestui program. Statul democrat-popular, stat de tip socialist, reprezintă principala forţă suprastructurală a construirii, organizării şi consolidării bazei noi, socialiste. Acest rol deosebit al puterii de stat în perioada construcţiei socialiste îşi găseşte explicaţia în primul rînd în deosebirile fundamentale care există între revoluţia proletară şi revoluţia burgheză.

Dacă revoluţia burgheză pune de acord puterea politică cu economia burgheză, care s-a dezvoltat încă în cadrul vechii orînduiri feudale, revoluţia proletară, întrucît îşi propune să înlocuiască proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie cu proprietatea socială şi să lichideze orice formă de exploatare a omului de către om, trebuie să clădească, după luarea puterii, economia nouă socialistă, care n-a existat şi nici n-a putut exista în

orînduirea capitalistă. De aici, decurge una din cele mai importante deosebiri dintre revoluţia burgheză şi revoluţia proletară. Revoluţia burgheză *se încheie,* de obicei, cu cucerirea puterii, pe cînd pentru revoluţia proletară cucerirea puterii înseamnă numai *începutul* ei, iar puterea este folosită ca pîrghie pentru reconstruirea economiei vechi şi pentru organizarea celei noi.

Economia nouă, socialistă, nu poate să apară şi să se dezvolte atîta timp cît dictatura burgheziei nu a fost răsturnată prin revoluţia proletară, atîta timp cît nu a fost cucerită dictatura proletariatului. Dictatura proletariatului devine posibilă şi necesară numai pe o anumită treaptă de dezvoltare economică a societăţii, atunci cînd se creează premisele obiective şi subiective ale apariţiei modului de producţie socialist. Dictatura proletariatului constituie principalul instrument al formării şi consolidării bazei socialiste.

Natura deosebită a statului dictaturii proletariatului (care exprimă interesele clasei muncitoare şi ale aliaţilor ei), precum şi rolul său economic, fără precedent în istorie, decurg din însăşi natura noilor relaţii de producţie socialiste, care au ca bază proprietatea socială asupra mijloacelor de producţie. Tocmai dominaţia proprietăţii sociale asupra mijloacelor de producţie determină organizarea conştientă a producţiei sociale şi a întregii vieţii economice de către stat, determină apariţia funcţiei sale economic-organizatorice şi cultural-educative.

În Uniunea Sovietică, ţara în care dictatura proletariatului a învins pentru prima dată sub forma Puterii Sovietice, funcţia economic-organizatorică şi cultural-educativă desfăşurată de către stat în perioada de după Revoluţia din Octombrie, a fost menită să organizeze (în conformitate cu cerinţele legilor economice obiective) dezvoltarea formelor socialiste de economie, să contribuie la educarea oamenilor muncii în spiritul socialismului. Această funcţie nouă însă, specifică statului socialist, nu a luat în această perioadă o dezvoltare serioasă.

Ca urmare a statornicirii formelor socialiste de economie în toate ramurile economiei naţionale, precum şi a lichidării claselor exploatatoare, în a doua perioadă de dezvoltare a statului socialist, funcţia economic-organizatorică şi cultural-educativă ia o dezvoltare deplină, devenind funcţia sa principală în interiorul ţării.

În ţara noastră, precum şi într-o serie de alte ţări, dictatura proletariatului a învins sub forma democraţiei populare, care a corespuns cel mai bine condiţiilor concrete ale dezvoltării istorice din aceste ţări. Îndeplinind cu succes, în prima etapă a procesului transformărilor revoluţionare, sarcinile desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice, poporul nostru, condus de partid, a trecut la rezolvarea sarcinilor celei de-a doua etape — etapa revoluţiei socialiste, pe care continuăm să o străbatem. *„În etapa revoluţiei socialiste* — se arată în *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului* — statul democrat-popular a devenit o formă a dictaturii proletariatului, al cărei principiu suprem este alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, un stat de tip socialist; a fost desfiinţată ca clasă burghezia industrială şi financiară; s-a statornicit concordanţa deplină între relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de

producție în ramurile naționalizate ale economiei ; oamenii muncii, sub conducerea partidului, construiesc baza economică a socialismului" [1]).

Dezvoltarea țării noastre și a celorlalte țări democrat-populare dovedește că statul democrat-popular rezolvă cu succes aceste sarcini ale revoluției socialiste. El îndeplinește sarcinile și funcțiile unui stat de tip socialist, printre care și funcția economic-organizatorică și culturală educativă.

Una din laturile acestei funcții o constituie activitatea economic-organizatorică desfășurată de statul nostru în perioada actuală a construcției socialiste, cuprinzînd totalitatea acțiunilor și măsurilor prin care capătă viață politica economică elaborată de partid pe baza cunoașterii și folosirii legilor economice obiective ce acționează în economia țării. „Politica partidului nostru — se arată în *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului* — este o politică de continuă lărgire și dezvoltare a formațiunii socialiste, de atragere treptată a micii producții de mărfuri pe calea socialismului, de ofensivă neîntreruptă a socialismului asupra capitalismului, de îngrădire și eliminare a elementelor capitaliste, de pregătire a condițiilor pentru lichidarea deplină a capitalismului, pentru smulgerea rădăcinilor exploatării [2]). Politica partidului elaborată științific pe baza învățăturii marxist-leniniste este tocmai ceea ce dă conținut activității economic-organizatorice a statului nostru, izvorul perspectivelor clare ale acestei activități.

Propunîndu-ne să analizăm activitatea economic-organizatorică a statului nostru [3]), ne vom îndrepta atenția în cele ce urmează numai asupra unor aspecte : în primul rînd, folosirea de către stat a acțiunii unor legi economice obiective, iar în al doilea rînd, elementele fundamentale ale politicii sale economice reprezentate de opera industrializării socialiste a țării și transformării socialiste a agriculturii.

I

Forța de neînvins a politicii partidului nostru, politică pe care statul democrat popular o traduce în fapt prin activitatea sa, constă în aceea că ea reflectă cerințele dezvoltării vieții economice, că ea pornește totdeauna de la cerințele legilor obiective ce acționează în economia țării. „În elaborarea acestei politici — se arată în *Raportul* prezentat de tov. Gheorghiu-Dej la Congresul al II-lea, partidul se bazează pe studierea atentă a modului cum acționează legile economice în diferite sectoare. Partidul combate atît tendința de a ignora legile economice obiective cît și tendința de a le fetișiza, de a se închina în fața lor. Partidul pornește în politica sa nu de la scheme abstracte, ci de la condițiile concrete, de la cunoașterea cerințelor practice, a realității vii".

După cum se știe ceea ce caracterizează dezvoltarea social-economică în orînduirile cu clase antagoniste este caracterul spontan al acestei dezvoltări, caracter ce se manifestă într-un mod divers. Spontaneitatea dezvol-

[1]) Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului*. Ed. pentru literatură politică, 1956, p. 26.

[2]) *Op. cit.*, p. 30.

[3]) Studiul de față nu cuprinde analiza formelor embrionare ale activității economico-organizatorice ale statului, apărute între 1945—1948.

tării economice se manifestă de pildă în faptul că legile economice obiective acționează fără a fi cunoscute și folosite conștient, în faptul că producătorii produc izolat fără a putea prevedea rezultatele sociale ale activității lor de producție, în anarhia și concurența din producție, în ruptura dintre scopurile pe care oamenii și le propun și rezultatul acțiunii lor, în manifestarea relațiilor dintre oameni ca relații între lucruri etc; toate acestea fac ca forțele de producție și relațiile de producție să stăpînească despotic pe om și să-l transforme în rob al necesității oarbe. Acest caracter spontan își găsește izvorul principal în existența proprietății private asupra mijloacelor de producție și de aceea, acțiunea lui destructivă nu poate fi înfrîntă de nici o putere de stat atît timp cît se menține izvorul menționat mai sus. Numai în condițiile în care este desființată această formă de proprietate apare posibilitatea și necesitatea conducerii conștiente a activității economice.

Ceea ce caracterizează printre altele orînduirea socialistă este caracterul nou al dezvoltării economice, exprimat prin posibilitatea cunoașterii, folosirii și aplicării conștiente a legilor economice, prin prevederea rezultatelor sociale ale activității de producție, prin dezvoltarea planică a vieții economice, prin unitatea dintre scopurile propuse și rezultatele obținute. Acest nou caracter al dezvoltării social-economice, determinat de modul în care acționează legile obiective, începe să se manifeste o dată cu apariția formațiunii socialiste în economie, încă în perioada de trecere de la capitalism la socialism. El se manifestă printre altele în posibilitatea pe care o capătă statul dictaturii proletariatului de a folosi și aplica conștient legile economice obiective în interesul construirii socialismului, în direcția restrîngerii continue a sferei în care se manifestă spontaneitatea dezvoltării economice și a lărgirii continue a posibilităților de conducere conștientă a vieții social-economice.

Menită să asigure organizarea și construirea economiei socialiste, activitatea economic-organizatorică a statului nostru constituie tocmai o reflectare și o întruchipare a noului caracter pe care începe să-l capete dezvoltarea social-economică, caracter care impune cu necesitate folosirea conștientă a legilor economice obiective. Iată de ce a analiza bazele teoretice ale politicii statului nostru înseamnă în primul rînd a analiza modul cum activitatea de stat reflectă și folosește acțiunea legilor economice obiective.

Capacitatea statului nostru de a folosi în mod conștient acțiunea legilor economice obiective s-a manifestat pentru prima dată în etapa revoluției socialiste, prin săvîrșirea actului de naționalizare a principalelor mijloace de producție; acest act a constituit un răspuns conștient din partea puterii populare la o cerință pe care o ridica în mod obiectiv acțiunea legii concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție.

Intr-adevăr, deși capitalismul a cunoscut în Romînia un nivel mijlociu de dezvoltare, concentrarea producției și a capitalului atinsese în industria noastră un nivel înalt. (În special în perioada ce a urmat lui 6 martie 1945, cînd prin politica economică a statului popular s-a îndrumat industria pe făgașul capitalismului de stat).

Potrivit datelor recensămîntului din 1947, numărul total al întreprinderilor avînd între 100 și 1 000 și peste 1 000 muncitori reprezenta

17,2%, numărul muncitorilor din aceste întreprinderi reprezenta 76,2% din numărul total al muncitorilor, iar instalația de forță motrice 76,8%. Existau aproape 800 întreprinderi mari cu un efectiv între 100 și 1 000 și peste 1 000 muncitori. Această concentrare efectuată în condițiile capitalismului de stat (accelerată în special de legea oficiilor industriale din 1947) reprezenta, după cum ne învață L e n i n, cea mai deplină pregătire materială a socialismului, întrucît între această treaptă și treapta numită socialistă nu există nici o treaptă intermediară [1]).

Transformările și schimbările adînci în viața economică, în raportul dintre forțele de clasă și politice de la sfîrșitul anului 1947 și începutul anului 1948, au făcut *nu numai posibilă, ci și necesară* naționalizarea, pentru a consolida dictatura clasei muncitoare și a trece la construirea bazei economice a socialismului.

Actul revoluționar al naționalizării principalelor întreprinderi industriale, bancare, de asigurări și transport [2]) a însemnat exproprierea burgheziei, deci lichidarea condițiilor ei de existență ca clasă și transformarea principalelor mijloace de producție în proprietate socialistă de stat ca bun al întregului popor muncitor. Congresul al II-lea al partidului a apreciat această acțiune ca marcînd sfărîmarea dominației economice a burgheziei și trecerea posturilor de comandă din economia națională în mîinile clasei muncitoare. În întreprinderile naționalizate s-au statornicit pe baza proprietății socialiste noile relații de producție socialiste, deschizîndu-se cîmp liber de acțiune legii concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție.

Prin naționalizarea mijloacelor de producție s-a creat un puternic sector socialist în economia țării, ceea ce a determinat apariția unor noi legi economice obiective, proprii socialismului, cu o acțiune ce permite folosirea conștientă a unor procese economice desfășurate anterior în mod spontan și distructiv. În sectorul socialist al economiei acționează legile economice ale socialismului ca legea economică fundamentală a socialismului, legea dezvoltării planice proporționale a economiei, legea repartiției după muncă etc., iar în acțiunea acestor legi găsim izvorul posibilităților și forței de care dispune statul nostru în vederea activității de organizare a economiei.

Naționalizarea a creat condițiile pentru conducerea planificată a economiei.

Concentrarea în mîinile clasei muncitoare a principalelor mijloace de producție din economie (industrie, transporturi, o bună parte din sectorul agricol — reprezentat la început prin G.A.S., S.M.T. și apoi G.A.C. — institutele de credit, comerțul de stat și cooperatist) a făcut posibilă și necesară conducerea economiei după un plan de stat unic.

În formațiunea socialistă a economiei a încetat să acționeze legea concurenței și anarhiei în producție. În locul ei a apărut o lege nouă, legea dezvoltării planice proporționale a economiei. Sprijinindu-se pe această lege, statul nostru a căpătat posibilitatea să conducă în mod planificat economia națională.

---

[1]) V. I. L e n i n, *Opere*, vol. 25, Ed. pentru literatură politică, 1954, p. 353.
[2]) Legea nr. 119 din 11 iunie 1948.

Cerinţele legii dezvoltării planice proporţionale a economiei care se reflectă în activitatea statului democrat popular sînt : dezvoltarea tuturor ramurilor producţiei ca un singur tot armonios, stabilirea şi respectarea unei anumite proporţionalităţi a acestor ramuri, folosirea cît mai raţională şi eficace a resurselor materiale şi a forţei de muncă.

Decarece proporţiile între diferitele ramuri ale producţiei au un *caracter obiectiv,* nerespectarea lor influenţează asupra dezvoltării întregii economii. Astfel, legea dezvoltării planice proporţionale a economiei cere ca între producţia mijloacelor de producţie şi producţia obiectelor de consum să existe o *proporţionalitate justă.* De pildă, pentru a realiza reproducţia lărgită, trebuie asigurată creşterea cu precădere a producţiei mijloacelor de producţie, concentrîndu-se eforturile în direcţia dezvoltării industriei grele, şi dezvoltînd în mod corespunzător industria uşoară. În caz contrar, nu va fi asigurată creşterea şi perfecţionarea neîntreruptă a producţiei pe baza tehnicii celei mai înalte.

Legea dezvoltării planice proporţionale a economiei naţionale cere ca statul democrat-popular să asigure prin activitatea sa economic-organizatorică stabilirea unor proporţii juste între industrie şi agricultură, aceste proporţii avînd de asemenea un caracter obiectiv, deoarece agricultura constituie baza de materii prime şi de cereale a industriei, iar industria la rîndul ei furnizează agriculturii mijloace de producţie şi o parte din obiectele de consum.

Legea dezvoltării planice proporţionale a economiei naţionale impune de asemenea statului democrat-popular stabilirea unor proporţii juste nu numai între industrie şi agricultură, ci şi între diferitele ramuri ale industriei, precum şi între diferitele ramuri ale agriculturii.

Legea dezvoltării planice proporţionale nu cere numai respectarea unor proporţii anumite între ramurile producţiei bunurilor materiale, ci şi stabilirea unor corelaţii juste între producţie şi consumaţie, între consumaţie şi acumulare, între consumaţia productivă şi consumaţia individuală, între fondurile destinate reproducţiei lărgite şi cele destinate rezervelor de stat, între producţie şi circulaţie. În afară de aceasta, legea dezvoltării planice proporţionale cere ca producţia să fie repartizată raţional pe teritoriul ţării, pentru a se asigura dezvoltarea întregii economii naţionale.

Legea dezvoltării planice proporţionale nu stabileşte însă direct proporţiile în economia naţională şi sarcinile cărora trebuie să le fie subordonate aceste proporţii. Toate acestea sînt stabilite de legea economică fundamentală a socialismului care determină toate laturile şi trăsăturile principale ale dezvoltării producţiei socialiste, determină atît scopul producţiei cît şi mijloacele pentru atingerea lui. Aceasta înseamnă că planurile economice, alcătuite de către organele de planificare ale statului, trebuie să reflecte cît mai just cerinţele legii dezvoltării planice proporţionale a economiei naţionale, şi să se conformeze în totul cerinţelor legii economice fundamentale a socialismului.

Planurile noastre — atît primele două planuri de scurtă durată, cît şi planul de perspectivă, planul cincinal 1951—1955 — au reflectat în linii mari cerinţele legii dezvoltării planice proporţionale a economiei şi ale legii economice fundamentale a socialismului, ceea ce reiese din succesele

hotărîtoare obținute de oamenii muncii în construirea bazei economice a socialismului.

Astfel, ținînd seama de cerințele legii dezvoltării planice proporționale a economiei naționale, pe baza liniei politice trasată de partid, statul democrat-popular își desfășoară activitatea sa de planificare a economiei naționale în vederea înfăptuirii scopului producției socialiste, — ridicarea continuă a bunăstării oamenilor muncii.

Conducerea planificată a economiei constituie trăsătura cea mai importantă a activității economic-organizatorice a statului clasei muncitoare.

Folosirea cu succes de către stat a acțiunii legii dezvoltării planice proporționale a economiei, lărgirea continuă a acțiunii planificatoare de stat, reflectă procesul ce se petrece în economia țării noastre în perioada construcției socialiste, și anume de extindere a sferei în care fenomenele economice își pierd caracterul spontan pentru a intra în stăpînirea oamenilor, scopurile propuse fiind îndeplinite, rezultatele fiind prevăzute, iar necesitatea obiectivă manifestîndu-se nu ca o forță opusă oamenilor, ci folosită conștient de ei.

Dispariția caracterului spontan al dezvoltării economice în sectorul socialist al economiei, înlocuirea spontaneității printr-o conducere conștientă și planificată a vieții social-economice de către puterea de stat, nu trebuie însă interpretată în sensul lichidării oricărei posibilități de ivire a unor neconcordanțe între activitatea planificatoare de stat și cerințele obiective de care ea trebuie să țină seama. Adevărul este că există posibilitatea ca activitatea planificatoare curentă de stat să nu corespundă pe deplin cerințelor obiective, iar această posibilitate introduce un element de spontaneitate în viața economică ; dar acest element generat de imposibilitatea prevederii tuturor tendințelor și rezultatelor sau de lipsuri propriu-zise ale planificării nu este dominant și caracteristic pentru procesele economice socialiste în ansamblul lor, deoarece legăturile esențiale și tendințele principale ale acestor procese pot fi cunoscute, iar diversele lipsuri ale planificării de stat sînt descoperite și lichidate.

În legătură cu aceasta, la Congresul al II-lea al partidului s-a arătat de pildă ca o lipsă faptul că în primii ani ai planului cincinal nu s-a acordat atenția cuvenită dezvoltării industriei ușoare și alimentare. De aceea la un anumit moment, au apărut în țara noastră anumite disproporții în dezvoltarea economiei (dezvăluite la Plenara C.C. al P.M.R. din august 1953) între dezvoltarea producției mijloacelor de producție și cea a obiectelor de consum, între dezvoltarea industriei și cea a agriculturii, între partea din venitul național care a revenit fondului de acumulare, și cea a fondului de consum, care au influențat negativ ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii. P.M.R. și statul democrat-popular, bazîndu-se pe cerințele legii economice fundamentale a socialismului și ale legii dezvoltării planice proporționale a economiei naționale, au luat o serie de măsuri pentru regruparea investițiilor în cursul anului 1954, astfel ca să se asigure ridicarea ramurilor rămase în urmă. Încetinirea ritmului de dezvoltare a industriei grele care a avut loc în cursul anului 1954 a fost necesară tocmai pentru a ridica ramurile economiei naționale rămase în urmă. Această încetinire însă — după cum a arătat tov. Gh. Gheorghiu-Dej — a avut un caracter trecător... „Temelia temeliilor economiei naționale, temelia dezvoltării agriculturii și industriei ușoare, izvorul bună-

stării poporului muncitor a fost şi rămîne industria grea cu pivotul ei, industria constructoare de maşini, aşa cum s-a arătat mereu în hotărîrile partidului nostru" [1]).

Exemplul de mai sus ilustrează raportul între caracterul conştient şi elementele spontane ale dezvoltării economice, existent, în economia socialistă. În ţara noastră, în perioada de trecere de la capitalism la socialism, acest raport se manifestă şi sub aspectul ilustrat prin exemplul de mai sus, dar el îmbracă manifestări mult mai complexe, datorită condiţiilor specifice în care se desfăşoară activitatea conştientă a statului democrat-popular, cînd socialismul nu este singura formaţiune existentă, ci se află în coexistenţă cu rămăşiţe ale unor formaţiuni economice caracterizate prin caracterul spontan şi anarhic al dezvoltării economice.

Datorită faptului că în economie coexistă sectorul micii producţii de mărfuri şi sectorul capitalist privat, cu legile lor proprii, care nu se supun planificării şi reglementării directe de către stat, activitatea economic-organizatorică a statului nostru nu poate lua o dezvoltare deplină.

În sectorul socialist al economiei, statul îşi exercită activitatea economic-organizatorică, conducînd direct unităţile economice ce-i aparţin pe baza principiului conducerii unice, care se îmbină cu desfăşurarea spiritului activ şi de iniţiativă al maselor muncitoare, al organizaţiilor de partid, sindicale şi U.T.M. În acest sector statul planifică direct producţia şi dispune de întreaga producţie. Ca şi în U.R.S.S. şi în celelalte ţări de democraţie populară unităţile economice socialiste lucrează pe bază de planuri care determină volumul producţiei, calitatea acesteia, resursele materiale şi de muncă, indicii tehnico-economici principali ai activităţii lor etc. Statul stimulează din punct de vedere material îndeplinirea planurilor, introduce hozrasciotul (metoda socialistă de gospodărire planificată a întreprinderilor) asigură promovarea regimului de economii. El realizează formele variate de control, verifică mersul îndeplinirii planurilor la toţi indicii, calitatea activităţii economice, folosind pentru aceasta sistemul evidenţei şi al statisticei, verificarea curentă, revizii, inspecţii, controlul prin ieu etc. [2]).

În sectorul micii producţii de mărfuri, care predomină în special în agricultură, *precum şi în sectorul particular capitalist,* statul nu poate aplica planificarea directă deoarece în aceste sectoare acţionează legi ce se caracterizează printr-o acţiune spontană. Totuşi, statul îşi exercită activitatea economic-organizatorică şi asupra acestor sectoare economice nesocialiste, în vederea restrîngerii sferei de manifestare spontană a proceselor economice, influenţînd activitatea economică a acestor sectoare, în direcţia care asigură îndeplinirea planului de stat. În mica producţie de mărfuri din agricultură de pildă, statul îşi exercită această acţiune prin hotărîrile luate privind creşterea producţiei agricole, îmbunătăţirea muncilor agricole (agrominimul, zoominimul, măsuri în vederea asigurării în cele mai bune condiţiuni a însămînţărilor, strînsului

[1]) Gh. Gheorghiu-Dej, *Pentru un nou avînt al agriculturii în R.P.R.*, Pentru pace trainică, pentru democraţie populară, nr. 10, 1955.

[2]) Acest sector deţine rolul conducător în economia ţării noastre şi greutatea lui specifică în industrie este aproape 100 %, în transporturi peste 90 %, în sistemul bancar, financiar şi de asigurări 100 %, în comerţul exterior 100 %, în comerţul interior peste 80 % iar în agricultură 26,5 %.

recoltei etc.) prin faptul că planul de stat prevede sarcini concrete în ceea ce privește mărirea suprafețelor însămînțate, repartizarea acestor suprafețe pe culturi, creșterea producției medii la hectar etc.

Statul democrat-popular poate acționa asupra sectoarelor nesocialiste într-un sens organizator și regulator, opus manifestărilor spontane, datorită faptului că activitatea lui conștientă pe tărîm economico-organizatoric se bazează pe folosirea unor pîrghii economice, care contracarează acțiunile negative și spontane ale unor legi din aceste sectoare cum ar fi legea valorii etc.

În rîndul acestor pîrghii trebuie avute în vedere : organizarea comerțului de stat ; folosirea cooperației de consum sătești ; sistemul de colectări de stat de produse agricole ; crearea cu ajutorul colectărilor, a achizițiilor și contractărilor a unor rezerve importante de produse agroalimentare (provenite atît din sectorul socialist cît și din sectorul capitalist) cu ajutorul cărora statul poate influența prețurile pe piața neorganizată. Folosind piața, statul ajunge astfel să „strunească" tot mai mult legea valorii, să limiteze tot mai mult jocul liber al prețurilor pe piața neorganizată, să extindă tot mai mult aplicarea prețului stabil, planificat de stat. Aceasta înseamnă că statul democrat-popular, prin exercitarea activității sale economic-organizatorice, stăpînește în măsură din ce în ce mai mare producția de mărfuri, schimbul de mărfuri, comerțul, circulația monetară, folosindu-le cu succes în lupta împotriva elementelor capitaliste pentru construirea fundamentului economiei socialiste.

Folosirea legii valorii, a pieții, a comerțului, a circulației monetare împotriva capitalismului este *obiectiv* posibilă întrucît în economia noastră națională există un puternic sector socialist în continuă dezvoltare, care deține rolul conducător, pentru că pe această bază, acționează la noi legile economice ale socialismului.

Pe baza faptului că sectorul socialist este sectorul dominant în economia națională, statul democrat-popular capătă posibilitatea de a acționa în cursul exercitării activității sale economic-organizatorice asupra celorlalte sectoare economice, în direcția restrîngerii manifestărilor spontane ale proceselor economice și a folosirii acestor procese în mod conștient, potrivit nevoilor construirii socialismului.

II

Politica economică actuală a statului nostru are ca scop construirea bazei economice a socialismului.

Linia generală a partidului în construirea bazei economice a socialismului și în dezvoltarea economică a Romîniei este linia industrializării socialiste a țării. Congresul al II-lea al partidului a scos încă o dată în evidență faptul că îndeplinirea acestei linii constituie condiția necesară pentru asigurarea bazei materiale a socialismului. Congresul a arătat că industria socialistă și în primul rînd industria grea constituie principala pîrghie pentru dezvoltarea forțelor de producție în agricultură și transformarea socialistă a acesteia, pentru atingerea obiectivului suprem spre care tinde partidul și anume făurirea bunăstării poporului muncitor. Îndeplinirea acestei linii reprezintă o latură componentă fundamentală a politicii statului democrat-popular în etapa pe care o străbatem.

Industrializarea socialistă a țării — la baza căreia stă dezvoltarea cu precădere a industriei grele — a pus în fața statului nostru problema acumulărilor ca un factor hotărîtor al construirii bazei materiale de producție a socialismului. Rezolvarea acestei probleme în perioada de trecere de la capitalism la socialism — după cum a arătat experiența U.R.S.S. — prezintă o serie de dificultăți determinate de anumite împrejurări; în primul rînd, statul dictaturii proletariatului trebuie să investească mijloace însemnate în industria grea fără să poată obține întotdeauna și imediat acumulări; apoi, concomitent cu industrializarea socialistă trebuie alocate sume importante pentru dezvoltarea agriculturii, pentru sprijinirea gospodăriilor agricole colective și a întovărășirilor, precum și a țăranilor muncitori cu gospodărie individuală în scopul creșterii simțitoare a producției; în sfîrșit construirea formelor socialiste de economie se înfăptuiește în condițiile luptei de clasă, iar aceasta nu poate să nu mărească dificultățile în domeniul mobilizării mijloacelor destinate reproducției socialiste lărgite.

Statul nostru a reușit să învingă aceste dificultăți, deoarece naționalizarea principalelor mijloace de producție a creat posibilitatea de a folosi pentru industrializarea țării sume considerabile, care înainte erau consumate de capitaliști în scopuri neproductive, sau erau trecute peste granță sub forma profiturilor și a dobînzilor asupra capitalului străin. Media anuală a profiturilor trusturilor imperialiste (care dețineau poziții puternice în industria noastră petroliferă, metalurgică, chimică etc.) era în anul 1929, între 24,6% și 50,6%. Plata datoriilor externe și a dobînzilor datorate străinătății absorbea în unii ani 25—40% din veniturile bugetului de stat [1], care în mod obișnuit se încheia cu mari deficite.

În condițiile regimului democrat-popular, partea covîrșitoare a venitului național se repartizează în interesul oamenilor muncii atît direct sub forma veniturilor personale, cît și indirect pe calea finanțării dezvoltării economiei naționale și a cheltuielilor social-culturale.

Acumulările interne ale industriei obținute prin ridicarea productivității muncii și reducerea prețului de cost al producției, mijloacele care se realizează din transporturi, din agricultură, din comerțul interior și exterior precum și impozitele pe veniturile populației (plățile obligatorii sub forma impozitelor și taxelor), formează principalele surse ale acumulării interne care creează posibilitatea strîngerii fondurilor necesare industrializării socialiste a țării noastre. După cum se vede, ele se bazează pe superioritatea regimului democrat-popular, în condițiile căruia posturile de comandă din economie sînt concentrate în mîinile statului clasei muncitoare. Folosirea deplină și multilaterală a acestor surse de acumulare determină posibilitatea obiectivă a unui ritm înalt de industrializare a Romîniei, iar politica partidului și guvernului nostru — înfăptuită de oamenii muncii — transformă zi de zi această posibilitate în realitate.

Ritmul înalt al industrializării socialiste a țării noastre — ritm necunoscut în economia capitalistă — este dictat de necesitatea de a lichida în cel mai scurt timp contradicția dintre forma politică înaintată, dictatura clasei muncitoare, și baza tehnico-economică înapoiată, moștenită de la regimul burghezo-moșieresc.

[1]) Probleme economice, nr. 4, 1955, p. 36.

Industrializarea socialistă a țării noastre s-a dezvoltat cu mare intensitate în perioada primului nostru plan cincinal și a fost însoțită de eliminarea sistematică a elementelor capitaliste. An de an a crescut sectorul socialist în industrie, astfel că el reprezintă astăzi aproape sută la sută, problema „care pe care" fiind rezolvată în mod definitiv în favoarea sa.

S-au creat noi ramuri industriale, care nu existau în Romînia veche ; producția de utilaj petrolifer, de utilaj minier, de utilaj energetic, de tractoare și mașini agricole, de camioane, sectoare noi ale industriei chimice, extracția de minereu de uraniu și altele. În anii planificării economiei noastre naționale, structura industriei s-a schimbat radical, producția industriei mijloacelor de producție a crescut de circa 3,9 ori față de 1948 iar producția obiectelor de consum de 2,9 ori.

În procesul industrializării socialiste, numărul clasei muncitoare a crescut din 1947 în 1955 cu aproximativ 1 000 000. Creșterea numărului și greutății specifice a clasei muncitoare duce la întărirea rolului conducător al clasei muncitoare, clasă conducătoare în statul nostru.

Industrializarea socialistă a țării a contribuit la întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, a creat și creează condiții pentru deservirea gospodăriilor țărănești mici și mijlocii cu tractoare și alte mașini ale statului în condiții avantajoase, dîndu-le astfel posibilitatea să folosească în întregime posibilitățile lor de a spori producția agricolă. Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare se înfăptuiește atît pe linia comerțului — la baza căruia stă satisfacerea nevoilor personale ale țărănimii — cît și pe linia producției, care satisface nevoile economice ale țărănimii, ca producător al produselor agricole. Alianța pe linia producției asigură ridicarea rentabilității gospodăriei țărănești și pregătește terenul pentru unirea gospodăriilor mici și mijlocii în mari gospodării colective ; ea este necesară pentru a apropia țărănimea de clasa muncitoare, pentru a transforma psihologia ei individualistă, a învinge inerția, rutina proprie conștiinței ei, pentru a o reeduca în spiritul colectivismului.

Dezvoltarea industriei socialiste constituie unul din factorii principali ai transformării satului pe baze socialiste. V. I. Lenin arăta că fiecare uzină nouă, fiecare fabrică nouă este o citadelă a clasei muncitoare în lupta ei împotriva stihiei mic burgheze. De aici decurge importanța uriașă a industrializării țării noastre pentru întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, pentru transformarea socialistă a agriculturii.

Subliniind necesitatea mobilizării celor ce muncesc în vederea obținerii unor succese tot mai mari în opera de industrializare a țării și în întreaga construcție economică, Congresul al II-lea al partidului a considerat că un factor însemnat al asigurării acestei mobilizări este dezvăluirea curajoasă a neajunsurilor ce se resimt pe acest teren și a supus unei profunde analize lipsurile ce frînează dezvoltarea mai rapidă a construcției noastre economice. În rîndul acestor lipsuri, Congresul a reliefat neajunsurile ce se manifestă în acțiunea de creștere a productivității muncii și de reducere a prețului de cost, de îmbunătățire a calității producției, de creștere a rentabilității socialiste a întreprinderilor. Congresul a arătat că înlăturarea acestor lipsuri trebuie să devină o preocupare vie și permanentă a tuturor organelor de conducere și a fiecărui om

al muncii. Trasînd aceste sarcini, Congresul ţinea seama de faptul că, succesul operei de industrializare a ţării nu poate fi asigurat în mod automat, doar prin faptul că ea reflectă cerinţe obiective ; această operă se înfăptuieşte ca urmare a mobilizării în mod conştient şi organizat a eforturilor maselor populare — făuritoare a oricăror acţiuni istorice — ca urmare a îndreptării acestor eforturi într-o direcţie cerută de necesitatea obiectivă. Aici se vădeşte rolul deosebit de însemnat al statului democrat-popular de a organiza sub conducerea partidului eforturile oamenilor muncii, de a-i face să înţeleagă necesitatea obiectivă a operei pe care sînt chemaţi să o înfăptuiască şi de a asigura pe această bază înfăptuirea ei.

★

Concomitent cu industrializarea socialistă a Romîniei se desfăşoară şi transformarea socialistă a agriculturii. Aceasta constituie de asemenea o parte componentă, inseparabilă şi de cea mai mare importanţă a politicii economice aplicată de stat în etapa actuală, deoarece fără construirea socialismului la sate este de neconceput victoria orînduirii socialiste.

Transformarea socialistă a micii producţii de mărfuri constituie prin urmare o necesitate obiectivă a dezvoltării economiei naţionale ; dictatura proletariatului şi construirea socialismului în ţara noastră nu pot să se fundamenteze mult timp pe două baze diferite ; pe baza marii industrii socialiste care se dezvoltă după legile reproducţiei socialiste lărgite, şi pe baza gospodăriei ţărăneşti, fărîmiţate şi înapoiate, a micii producţii de mărfuri, care adesea nu realizează nici reproducţie simplă.

Problemele operei de transformare socialistă a agriculturii şi-au găsit o amplă şi temeinică dezbatere în lucrările celui de-al doilea Congres al partidului. Congresul a atras atenţia asupra rolului de frînă pe care îl are în etapa actuală predominarea la sate a micii producţii de mărfuri pentru dezvoltarea forţelor de producţie în agricultură precum şi pentru dezvoltarea mai departe a economiei naţionale în general ; el a arătat în ce constă necesitatea obiectivă a transformării socialiste a agriculturii.

Particularitatea caracteristică a transformării socialiste a micii producţii de mărfuri în ţara noastră — inclusiv în celelate ţări de democraţie populară — o constituie faptul că ea se desfăşoară în condiţiile menţinerii în anumite limite a proprietăţii private asupra pămîntului (ca principal mijloc de producţie în agricultură), în timp ce în U.R.S.S. ea s-a desfăşurat pe baza naţionalizării pămîntului [1]). Aceasta se explică prin gradul de dezvoltare capitalistă a agriculturii ţării noastre, care nu a creat posibilitatea aplicării acestei măsuri.

Gradul de dezvoltare capitalistă a agriculturii ţării noastre, faptul că ţărănimea nu mai exista ca o clasă socială, că ea trecuse „hotarul dintre feudalism şi capitalism", a făcut ca alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare din ţara noastră să se fundamenteze pe lupta pentru confiscarea pămînturilor moşiereşti prin împroprietărire şi nu prin naţionalizare. Încă Congresul al V-lea al P.C.R. din 1932, pe baza unei analize profunde a relaţiilor existente în agricultura ţării noastre, a ajuns la concluzia că lozinca naţionalizării pămîntului nu e actuală în Romînia în momentul desfiinţării proprietăţii moşiereşti asupra pămîntului, lan-

[1]) Decretul cu privire la pămînt datează din 26 octombrie (8 noiembrie 1917).

sînd, ca una din principalele lozinci ale P.C.R. în lupta pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice, revendicarea confiscării pămînturilor moşiereşti şi a împroprietăririi ţăranilor fără pămînt şi cu pămînt puţin — ceea ce s-a realizat apoi prin reforma agrară din 1945.

Precizăm însă faptul că proprietatea privată asupra pămîntului este limitată şi în ţara noastră de către legile existente. Astfel, că, în Romînia, deşi în cea mai mare parte pămîntul se află în proprietatea particulară a ţăranilor mici producători, practic este redusă la minimum posibilitatea atît a măririi suprafeţelor gospodăriilor chiaburești în dauna ţărănimii muncitoare, cît şi a concentrării de pămînturi în mîinile unora dintre mijlocaşi. Aceste măsuri, deosebit de importante, nu înlocuiesc desigur măsura fundamentală : naţionalizarea pămîntului [1]). In Romînia, ca de altfel şi în celelalte ţări de democraţie populară din Europa centrală şi de sud-est, această problemă urmează să fie rezolvată practic o dată cu transformarea socialistă a agriculturii.

Naţionalizarea întregului pămînt nu constituie aşadar o condiţie absolut obligatorie pentru perioada iniţială a construcţiei socialiste. In condiţiile dictaturii proletariatului, înfăptuirea unei serii de măsuri necesare pentru apropierea şi conducerea ţărănimii, pentru o alianţă trainică cu aceasta, pentru trecerea la marea agricultură socialistă mecanizată, este posibilă şi în condiţiile menţinerii proprietăţii private asupra pămîntului. Şi aceasta va dura pînă cînd proprietatea privată asupra pămîntului nu va fi o piedică pentru transformarea socialistă ulterioară a agriculturii.

Condiţiile istorice concrete ale fiecărei ţări, determină aşadar procedeele şi termenele în care are loc desfiinţarea integrală a proprietăţii private asupra pămîntului.

Construirea societăţii socialiste integrale nu e însă posibilă fără socializarea pămîntului. Dar procesul de socializare al mijloacelor de producţie în industrie şi agricultură merge pe căi diferite, aceste căi fiind determinate atît de gradul de concentrare al mijloacelor de producţie în aceste ramuri principale ale economiei, cît şi de poziţia economică a celor două clase : clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare.

Clasa muncitoare, liberă de prejudecăţile proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, prin exproprierea burgheziei şi statornicirea proprietăţii socialiste, trece nemijlocit la socialism. Cu totul altfel se petrec lucrurile cu ţărănimea muncitoare. Gospodăria ei este bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie şi pe munca personală. Ea nu poate fi expropriată de dictatura proletariatului, deoarece această cale ar submina orice posibilitate de victorie a revoluţiei proletare şi ar arunca pentru multă vreme ţărănimea în lagărul duşmanilor clasei muncitoare. Ea poate fi numai transformată pe baze socialiste, cu participarea activă a ţăranilor, respectîndu-se cu stricteţă principiul liberului consimţămînt. Această transformare, preciza L e n i n, este extrem de anevoioasă şi ea nu poate fi decît încetinită prin măsuri legislative şi administrative forţate. „Ea poate fi grăbită numai prin măsuri de ajutorare a ţăranilor,

---

[1]) M i r o n C o n s t a n t i n e s c u, *Despre producţia de mărfuri şi legea valorii în condiţiile regimului de democraţie populară*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 29 —30.

care să le dea acestora putința de a îmbunătăți într-o măsură uriașă întreaga tehnică agricolă, de a o transforma din temelii" [1]).

Transformarea micii gospodării țărănești pe baze socialiste determină printre altele, necesitatea istorică a perioadei de trecere de la capitalism la socialism.

În politica sa de transformare socialistă a agriculturii, statul democrat popular pornește de la teza leninistă conform căreia în perioada de trecere de la capitalism la socialism, satul micilor producători de mărfuri nu urmează în mod spontan orașul socialist. De aici decurge necesitatea unor complexe măsuri care să lege agricultura de industria socialistă, să creeze pentru aceasta din urmă posibilitatea de a duce după sine pe drumul dezvoltării socialiste, agricultura dominată de oceanul micilor gospodării țărănești. Aplicarea în practică a acestor măsuri este legată în mod nemijlocit de lichidarea oricăror rămășițe ale concepției „mersului de la sine" în procesul transformării socialiste a agriculturii, de însușirea bogatei experiențe a U.R.S.S. care a rezolvat pentru prima dată această sarcină atît de complexă prin înfăptuirea consecventă a planului cooperatist al lui Lenin.

Drumul țărănimii muncitoare spre marea gospodărie colectivă este ușurat prin faptul că el se deschide nu pe baza ruinării micii gospodării țărănești, ci pe baza ridicării nivelului ei tehnic, economic și organizatoric. Statul democrat-popular sprijină ridicarea micii gospodării țărănești, cointeresînd-o din punct de vedere material în intensificarea legăturilor sale comerciale și de producție cu formele socialiste de economie și prin aceasta îi orientează dezvoltarea în direcția trecerii la marea gospodărie socialistă. Acest sprijin e cu atît mai necesar cu cît transformarea socialistă a agriculturii are loc în condițiile luptei de clasă, în condițiile în care procesul de generare a capitalismului (specific micii producții de mărfuri) și de exploatare a țărănimii cu gospodărie mică și mijlocie ia forme deghizate, adeseori greu sezisabile pentru cel ce nu studiază atent procesele economice ce se desfășoară la sat (lucrul în dijmă, arenda mascată, împrumuturi de bani cu dobînzi cămătărești etc.).

Ținînd cont de rolul și importanța gospodăriei țărănești mici și mijlocii în etapa actuală a dezvoltării țării noastre (faptul că ele dau încă 3/4 din producția globală de produse agricole) partidul și statul democrat popular prin pîrghiile economice pe care le folosește (cotele obligatorii, contractările, achizițiile etc.) cointeresează mica producție de mărfuri în ridicarea producției agricole obținînd ca activitatea ei să se desfășoare în direcția construcției socialiste. Totodată partidul și statul democrat-popular sprijină prin tot felul de măsuri economice formele socialiste de cooperație agricolă, menite să introducă treptat relațiile socialiste la sat. Drumul larg al dezvoltării socialiste a satului îl constituie planul cooperatist al lui Lenin, care cuprinde toate formele de cooperație agricolă de la cele inferioare (de aprovizionare și desfacere) pînă la cele superioare (de producție colhoznică).

În țara noastră, necesitatea sprijinirii formelor socialiste de cooperație e cu atît mai mare cu cît înfăptuirea planului cooperatist al lui Lenin

[1]) V. I. Lenin, *Economicul și politicul în epoca dictaturii proletariatului*, în *Opere alese*, vol. II, Editura de stat pentru literatură politică, 1954, p. 527.

în ţara noastră, are loc în condiţiile menţinerii proprietăţii private asupra pămîntului, iar una din caracteristicile acestor forme de cooperaţie (a celor inferioare) constă în faptul că ele creează în rîndurile ţărănimii o bază psihologică în favoarea gospodăriei colective, pregătind premisele necesare pentru trecerea la gospodăria agricolă colectivă (forma superioară de cooperaţie agricolă).

Evoluţia formelor socialiste de cooperaţie, respectiv a întovărăşirilor agricole şi a gospodăriilor colective, în ţara noastră în anii 1949—1955, este următoarea :

Forme de cooperaţie	1949	1950	1951	1952	1953	1954
1. Întovărăşiri						
a) Numărul				1 834	2 026	2 358
b) Familii				83 990	102 692	119 164
c) Suprafaţa (ha)				187 662	235 270	277 843
2. Gospodării agricole colective						
a) Numărul	56	1 027	1 089	1 795	1 997	2 047
b) Familii	4 058	67 719	69 017	165 517	169 004	178 704
c) Suprafaţa (ha)	14 693	277 356	279 109	737 346	826 538	847 803 [1])

La sfîrşitul anului 1955 existau în ţara noastră 6 325 gospodării agricole colective şi întovărăşiri agricole, reunind în ele peste 360 000 familii. Ele constituie în agricultura noastră sectorul socialist cooperatist, sectorul socialist de stat în agricultură fiind reprezentat de G.A.S.-uri şi S.M.T.-uri.

Suprafaţa deţinută de gospodăriile agricole de stat, gospodăriile agricole colective şi întovărăşirile agricole reprezintă astăzi aproape 26,5% din întreaga suprafaţă arabilă a ţării, sau circa 35% din suprafaţa agricolă (în care intră şi păşunile, fîneţele, viile, livezile etc.).

Rezultatele obţinute de gospodăriile colective la sate, de gospodăriile agricole de stat, confirmă în totul justeţea liniei politice trasată de P.M.R. la plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949 cu privire la transformarea socialistă a agriculturii, singura în stare să asigure ridicarea continuă a nivelului de trai al ţărănimii muncitoare.

Poziţiile puternice cucerite de socialism în ţara noastră deschid perspectiva înaintării într-un ritm mai accelerat pe calea transformării socialiste a agriculturii, astfel ca în 1960 sectorul socialist în agricultură să fie preponderent atît ca suprafaţă, cît şi ca producţie marfă. Realizarea acestui ritm, depinde în ultimă instanţă de modul în care se desfăşoară procesul complex al transformării socialiste a micii producţii de mărfuri. De aceea intensificarea muncii politice şi organizatorice pentru transformarea socialistă a micii producţii de mărfuri, pe baza respectării liberului consimţămînt al ţăranilor muncitori are o însemnătate hotărîtoare pentru realizarea obiectivelor măreţe trasate la Congresul al II-lea al P.M.R. pentru perioada celui de-al doilea cincinal.

[1]) Probleme agricole, nr. 8, 1954, p. 21.

Activitatea economic-organizatorică a statului nostru este strîns legată de activitatea cultural-educativă, aceste activităţi constituind, aşa cum precizam în introducerea studiului de faţă, cele două laturi ale funcţiei sale unice, funcţia economic-organizatorică şi cultural-educativă.

Activitatea economic-organizatorică a statului democrat-popular contribuie la dezvoltarea formelor socialiste de economie, iar dezvoltarea acestor forme de economie nu e posibilă fără o creştere permanentă a gradului de cultură şi al conştiinţei maselor. În acelaşi timp, activitatea cultural-educativă se află în cea mai strînsă corelaţie cu activitatea economic-organizatorică, deoarece baza materială a dezvoltării culturii socialiste o constituie sistemul socialist de economie.

Activitatea cultural-educativă desfăşurată de organele de stat serveşte educării comuniste a oamenilor muncii, cultivării atitudinii socialiste faţă de muncă şi faţă de avutul obştesc, a disciplinei conştiente, a patriotismului socialist şi a internaţionalismului proletar, a prieteniei şi respectului faţă de oamenii muncii aparţinînd minorităţilor naţionale. Ca şi activitatea economic-organizatorică, activitatea cultural-educativă realizată de partid, de către stat, de organizaţiile obşteşti a luat o amploare deosebită încă din prima perioadă de dezvoltare a statului nostru datorită faptului că ţara noastră nu construieşte singură socialismul ci în condiţiile existenţei unui sistem socialist al economiei mondiale în cadrul căruia se dezvoltă relaţii de colaborare frăţească şi ajutor reciproc.

Sub conducerea Partidului Muncitoresc Romîn se dezvoltă tot mai mult funcţia economic-organizatorică şi cultural-educativă a statului nostru, se desfăşoară tot mai mult activitatea creatoare a maselor populare, constructoare ale economiei socialiste.

În această conducere, constă condiţia necesară pentru creşterea neîncetată a puterii ţării noastre, pentru construirea victorioasă a socialismului în R.P.R.

О ХОЗЯЙСТВЕННО-ОРГАНИЗАТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Исследуя факторы и условия, ведущие к появлению хозяйственно-организаторской деятельности народно-демократического государства, автор конкретно анализирует содержание этой деятельности. Хозяйственно-организаторская деятельность народно-демократического государства представляет собой сумму мероприятий, предпринятых государством для проведения в жизнь своей экономической политики. Государство народной демократии осуществляет задачи, поставленные партией, на основе познания и использования объективных экономических законов, действующих в народном хозяйстве на современном его этапе, и направленные на создание и укрепление социалистической экономики.

В анализе некоторых сторон хозяйственно-организаторской деятельности народно-демократического государства автор особо подчеркивает огромное значение, которое имеет действие некоторых объективных

экономических законов, а именно: закон обязательного соответствия производственных отношений характеру производительных сил, закон планомерно-пропорционального развития народного хозяйства, основной экономический закон социализма, закон стоимости; большое внимание автор уделяет изучению основных элементов и сторон экономической политики, проявляющихся в процессе социалистической индустриализации страны и социалистического преобразования сельского хозяйства. В связи с этим автор указывает на особенности нэпа в Румынии и на политико-хозяйственные задачи второго пятилетнего плана, поставленные Вторым съездом Румынской рабочей партии.

В заключение автор говорит о связях, существующих между хозяйственно-организаторской и культурно-воспитательной деятельностью народно-демократического государства, являющихся двумя сторонами его единой функции — хозяйственно-организаторской и культурно-воспитательной.

L'ACTIVITÉ D'ORGANISATION ÉCONOMIQUE DE NOTRE ÉTAT DE DÉMOCRATIE POPULAIRE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur considère les conditions qui ont déterminé la genèse de l'activité d'organisation économique de l'Etat de démocratie populaire et examine le contenu de cette activité. L'activité d'organisation économique entreprise par l'Etat populaire consiste, selon l'Auteur, en toutes les actions et mesures grâce auxquelles est traduite en fait la politique économique de l'Etat, élaborée par le Parti sur la base des exigences des lois économiques objectives qui jouent à l'étape actuelle dans notre économie. Cette politique est dirigée vers l'édification de l'économie socialiste.

L'Auteur se propose d'analyser certains aspects de l'activité d'organisation économique de l'Etat de démocratie populaire. Il explique en premier lieu la manière dont l'Etat met à profit, dans le cadre de cette activité, l'action de certaines lois objectives telles, par exemple, la loi de la concordance obligatoire des relations de production avec le caractère des forces productives, la loi du développement planifié proportionnel de l'économie nationale et enfin la loi économique fondamentale du socialisme, la loi de la valeur. Il passe ensuite aux éléments fondamentaux de la politique économique représentée par l'oeuvre d'industrialisation socialiste du pays et de transformation socialiste de l'agriculture. L'Auteur insiste sur le objectifs politiques et économiques du second quinquennat, tels qu'ils ont été tracés par le second Congrès du Parti Ouvrier Roumain.

En conclusion, l'Auteur souligne les relations qui existent entre l'activité d'organisation économique et l'activité de culture et d'éducation de l'Etat de démocratie populaire, qui ne sont que les deux aspects de sa fonction unique : d'organisation économique aussi bien que de culture et d'éducation.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 2, 1956

CRITICA UNOR TEORII SOCIOLOGICE BURGHEZE ÎN PROBLEMA FAMILIEI

DE

H. CULEA

Relaţiile familiale constituie o latură importantă a vieţii sociale ; pentru acest motiv concepţiile şi instituţiile suprastructurii nu au rămas indiferente faţă de acest fenomen, ci au intervenit activ în înrîurirea relaţiilor familiale în concordanţă cu interesele clasei dominante. În societatea capitalistă, de pildă, suprastructura burgheză a mers pe aceeaşi linie. Dreptul familial burghez, începînd cu codul Napoleon, a sancţionat ca legale numai relaţiile familiale corespunzătoare principiilor burgheze. La fel, dogmele bisericii, în capitalism, au acordat aureola unei legături divine — *quod deus conjunxit* — exclusiv familiei întemeiate prin căsătoria burgheză. Morala, arta, literatura şi ştiinţa burgheză, au canonizat în fel şi chip principiile, normele şi regulile care trebuie să stea la temelia căminului conjugal bazat pe proprietatea privat-capitalistă.

Sociologia burgheză a acordat o bună parte din cercetările şi teoriile sale scopului fundamentării teoretice a necesităţii, raţionalităţii şi caracterului „etern" al familiei burgheze, intrate în descompunere. Acest scop nu putea fi însă atins decît printr-o falsificare evidentă a esenţei, a originii şi evoluţiei familiei în general, a caracterului de clasă şi a conţinutului istoric, trecător al familiei burgheze în special. În acest sens, teoriile sociologiei familiei burgheze s-au întemeiat mai cu seamă pe tezele care considerau, în mod neştiinţific, că multiplele relaţii stabilite în familie s-ar reduce doar la relaţii biologice, iar conţinutul concret cît şi evoluţia relaţiilor de familie nu ar fi determinate, în ultimă instanţă, de orînduirea economică a unei societăţi date, ci, chipurile, de unii „factori permanenţi" cum sînt : mediul biologic, geografic etc. Privind relaţiile biologice ca esenţa vieţii de familie, sociologia familială burgheză a contestat caracterul istoric şi de clasă al relaţiilor familiale în general şi al familiei burgheze în special ; ea reduce problema conţinutului de clasă al relaţiilor familiale, în schimbare, la problema formei de manifestare a lor — monogamia — şi consideră că în decursul istoriei ar fi existat un singur fel de relaţii familiale —monogame— care ar fi atins desăvîrşirea în orînduirea capitalistă.

Negînd posibilitatea apariţiei şi dezvoltării unor noi relaţii familiale, cu un conţinut diferit şi chiar opus celor burgheze, sociologii clasei dominante au calomniat atît familia proletară din capitalism (în care apar germenii unor noi relaţii familiale) cît şi familia din socialism (care realizează adevărata monogamie), prezentîndu-le drept exemple de „destrămare şi distrugere a familiei monogame".

*

În problema originii şi dezvoltării familiei, ştiinţa burgheză se afla pînă la începutul deceniului al 7-lea al secolului al XIX-lea — după cum arăta Fr. Engels, — „aproape în întregime sub influenţa celor cinci cărţi ale lui Moise" [1]). Teoriile religioase, care decretau originea divină a familiei, se bucurau de o deosebită trecere în rîndurile ideologilor burghezi. Însă de îndată ce, începînd cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cercetările etnografice ale lui E. B. Taylor, ale şcoalei lui Le Play, ale lui Bachofen, studiile asupra istoriei antice ale lui Mac Lenan, cercetările lui Lubbock şi Morgan, au scos la iveală un imens material faptic, care dezvăluia pregnant legătura existentă între relaţiile de familie şi celelalte relaţii sociale dintr-o societate dată, a devenit limpede pentru înşişi sociologii burghezi, că mistificarea rădăcinilor sociale ale familiei trebuie făcută cu metode mult mai subtile decît cele folosite de religie. Interpretarea teologică a originii şi esenţei familiei trebuia ca atare înlocuită cu o interpretare idealistă mai camuflată. În consecinţă, pentru a masca legătura dintre familie şi orînduirea economică a unei societăţi date, diverşi sociologi burghezi, speculînd interdependenţa existentă între relaţiile familiale şi mai toate condiţiile vieţii materiale, au exagerat în teoriile lor rolul unora dintre aceste condiţii în determinarea fenomenului familial. În mod intenţionat ei au neglijat însă tocmai determinarea relaţiilor familiale de către condiţia hotărîtoare a vieţii materiale — modul de producţie.

După cum au absolutizat una sau alta dintre condiţiile vieţii materiale în determinarea fenomenului familial, teoriile sociologiei familiale burgheze s-au împărţit în : teorii biologiste (cu variantele organiciste, malthusianiste, eugeniste, rasiste, psihologiste), teorii geografice, teorii tehnocratice, teorii sociologiste.

Teoriile biologist-organiciste, răsturnînd raportul de condiţionare dintre societate şi familie, considerau, în chip neştiinţific, că nu familia este influenţată de societate, ci societatea, geneza şi dezvoltarea ei, se datoresc înclinaţiei sexuale, care ar sta la baza familiei. Astfel, Westermarck (unul dintre propagatorii contemporani ai acestei teorii) consideră că „instinctul" social s-ar fi născut din cel familial, care la rîndul său ar fi provenit din înclinaţia sexuală [2]).

---

[1]) F. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*. Ed. P.M.R., 1950, p. 9.

[2]) Ed. Westermarck, *The History of Human Mariage*, citat după Foru, *Cercetarea monografică a familiei*, Bucureşti, 1945.

Nenumăraţi propagatori ai malthusianismului şi rasismului definesc relaţiile familiale ca „un dat în sine, întemeiat pe instincte naturale", fapt care face din familie „celula biologică a corpului naţional" [1]).

Caracteristic teoriilor biologiste, în toate variantele lor, este aşadar tendinţa de a reduce multiplele relaţii familiale la relaţii biologice şi de a prezenta ca factori determinanţi ai relaţiilor familiale, diverse „porniri" eterne ale omului etc. Întrucît caracterul „etern" şi nediferenţiat al relaţiilor biologice din cadrul familiei cît şi a particularităţilor psihicului uman, care le condiţionează, sînt de necontestat — susţin adepţii teoriilor biologiste — devine evident că şi familia în general şi cea burgheză în special constituie o unitate socială lipsită de conţinut istoric şi de clasă.

Sociologii burghezi se străduiau să infirme conţinutul social-istoric al fenomenului familial şi prin explicarea originii relaţiilor familiale pe baza unor aşa-zise teorii geografice. Potrivit acestor teorii, factorul determinant, în ultimă instanţă, al relaţiilor familiale ar fi mediul geografic Şcoala lui Le Play, de pildă, consideră că principalele trăsături „naturale" ale familiei bazate pe proprietate privată s-ar datora diverselor particularităţi ale mediului geografic. Întrucît mediul geografic rămîne relativ neschimbat — susţine Le Play — şi relaţiile „naturale" din cadrul familiei, care-i corespund, trebuie să rămînă invariabile. În sociologia romînească, o poziţie asemănătoare în ce priveşte rolul mediului geografic asupra esenţei şi dezvoltării familiei a adoptat printre alţii şi sociologul legionar T. Brăileanu [2]).

În denaturarea adevăratei intercondiţionări existente între multiplele relaţii familiale şi cele sociale, şi-au adus un aport — mult apreciat de ideologia burgheză — şi teoriile tehnocratice, propagate mai cu seamă de către diverşi reprezentanţi ai revizionismului şi oportunismului internaţional. Teoriile tehnocratice absolutizau — în condiţionarea fenomenului familial — o singură latură a modului de producţie: forţele de producţie. K. Kautsky — unul dintre propagatorii acestor teorii — deducînd mecanic din fiecare stadiu de dezvoltare al forţelor de producţie un tip de familie corespunzător, pretindea că în socialism, forţele de producţie fiind foarte dezvoltate, relaţiile de familie monogame nu ar mai corespunde stadiului de dezvoltare tehnică a societăţii. Vorbind despre desfiinţarea monogamiei în socialism, K. Kautsky a adus un veritabil ajutor campaniei dezlănţuite de ideologia burgheză pe tema „desfiinţării familiei în socialism".

Pretinzînd că depăşesc explicaţiile unilaterale trecute mai sus în revistă, care absolutizau una sau alta din condiţiile vieţii materiale, teoriile sociologiste cum au fost cele susţinute de pildă de şcoala lui E. Durkheim etc., iar în ţara noastră de către şcoala monografică de la Bucureşti, înşirau nenumăraţi factori „determinanţi" care ar influenţa viaţa de familie. Ceea ce înţelegeau adepţii teoriilor sociologiste prin această condiţionare multilaterală a fenomenului familial, reiese limpede din cercetările şi scrierile lor. Ei se străduiau să dovedească ca determinante, în ultimă instanţă, pentru constituirea şi dezvoltarea relaţiilor familiale, ar fi în primul rînd aşa-numitul cadru cosmic, biologic, psihologic, diminuînd la maximum importanţa factorului istorico-social. Aşadar, prin teoriile socio-

[1]) Vezi în acest sens G. Banu, *Tratat de medicină socială*. Bucureşti, 1941.
[2]) Vezi în acest sens T. Brăileanu, *Sociologie generală*, p. 76.

logiste se ajungea, ce-i drept pe o cale ocolită, la aceeaşi afirmaţie a sociologiei burgheze, după care relaţiile familiale bazate pe proprietatea privată sînt condiţionate de anumiţi factori permanenţi ca cei biologici, geografici etc. Condiţionată fiind de factori permanenţi, scriau sociologii burghezi — şi esenţa familiei pare a fi de natură „eternă", lipsită de un conţinut de clasă. Concludente în acest sens sînt afirmaţiile sociologilor burghezi romîni. D. Gusti, de pildă, scria că familia face parte din acele „comunităţi sociale neschimbate şi lipsite de conflict social", iar D. Niculescu scria că familia constituie „o unitate stabilă în cadrul fluidului social".

Din analiza teoriilor sociologice burgheze cu privire la originea şi esenţa familiei, se poate desprinde limpede străduinţa acestora de a rupe esenţa familiei de condiţionare socială — şi în primul rînd de condiţionarea bazei — pentru ca mai apoi, pe acest „fundament logic", să poată fi dovedit caracterul etern, antiistoric şi lipsit de conţinut de clasă, al relaţiilor familiale bazate pe proprietatea privată în general şi pe cea capitalistă în special.

În opoziţie cu teoriile sociologiei burgheze, ştiinţa marxistă despre familie a dat singura explicaţie ştiinţifică originii şi esenţei relaţiilor familiale, dezvăluind cuprinzător condiţionarea fenomenului familial de către celelalte relaţii sociale şi în primul rînd de către relaţiile economice. Materialismul istoric a dovedit pentru prima oară în mod ştiinţific că dezvoltarea relaţiilor familiale este determinată de legile de dezvoltare ale societăţii, de schimbările care se produc în condiţiile vieţii materiale — şi în special de schimbările modului de producţie care aduc după ele transformări în întreaga orînduire socială, inclusiv în organizarea familiei.

Fără a neglija importanţa celorlalţi factori, materialismul istoric consideră că dintre condiţiile vieţii materiale, relaţiile familiale sînt determinate de modul de producţie.

Marx scria : „Presupuneţi anumite stadii ale dezvoltării producţiei, circulaţiei, consumaţiei, şi veţi avea o formă corespunzătoare de orînduire socială, o organizare corespunzătoare a familiei..." [1]) Modul de producţie determină relaţiile de familie prin intermediul relaţiilor de producţie şi nu direct prin forţele de producţie, aşa cum pretindeau adepţii teoriilor tehnocratice. Cum se explică acest fapt ? În toate formele şi tipurile de familie existente, relaţiile economice constituie relaţiile primordiale. După natura relaţiilor economice stabilite în cadrul familiei se mulau şi celelalte relaţii familiale. Relaţiile economice, materiale, stabilite în cadrul familiei, erau determinate de relaţiile economice existente în orînduirea economică dată. Prin urmare, din acest punct de vedere, relaţiile familiale ţin de domeniul bazei, fiind legate nemijlocit şi determinate de acestea. În legătură cu modul cum relaţiile de producţie (prin forma juridică a acestora — relaţiile de proprietate) din fiecare orînduire economică dată au determinat relaţiile economice din cadrul familiei, este grăitoare, de pildă, situaţia din cadrul comunei primitive ; în cadrul acesteia, relaţiile de producţie bazate pe colaborarea şi ajutorul reciproc au făcut ca şi relaţiile economice din cadrul familiei — şi după aceasta şi cele derivate — să fie relaţii de colaborare şi ajutor reciproc. De asemenea este ştiut că atunci cînd au apărut relaţiile de pro-

[1]) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, p. 405.

ducție bazate pe proprietate privată și exploatare, și în relațiile din familie și-a făcut loc aservirea unui sex de către celălalt, adică subordonarea femeii.

De asemenea, ca o caracteristică a legăturii dintre familie și bază trebuie relevat caracterul de clasă al familiei, exprimat prin diversele *tipuri* de familie existente într-o orînduire economică dată. Conținutul de clasă al relațiilor de familie istoricește constituite se exprimă în faptul că într-o orînduire economică dată (bazată pe clase) există mai multe tipuri de familie ; așa de pildă, în capitalism : tipul familiei burgheze, proletare etc.

Firește că procesul condiționării relațiilor economice din cadrul familiei de către baza unei societăți date este mult mai complex decît cel înfățișat mai sus. Noi ne-am străduit să menționăm doar unele aspecte ale acestei condiționări reciproce. Relevînd rolul determinant al bazei în originea și dezvoltarea diverselor relații de familie, nu trebuie însă să-l exagerăm în mod greșit. Lenin ridiculiza adesea pe acei pseudomarxiști care încercau să deducă mecanic toate particularitățile vieții de familie din baza societății [1]).

Dacă, așa cum am văzut, prin relațiile economice ce se stabilesc în cadrul familiei, aceasta e legată de bază, apoi prin relațiile ideologice etc. ce se stabilesc într-însa — ca o întrupare a anumitor concepții religioase, juridice, filozofice, morale etc. — ea constituie o instituție ce prezintă aspecte suprastructurale. În acest sens, familia se află în interdependență cu celelalte instituții și concepții suprastructurale și îndeplinește funcțiunile suprastructurii : *a)* se schimbă o dată cu baza care a generat-o, *b)* ajută activ baza să capete formă și să se consolideze, și *c)* este legată de producție nu nemijlocit, ci prin intermediul bazei. Familia constituind însă o instituție concretă cu diverse *tipuri* corespunzătoare diverselor clase sociale, la tipurile familiale ale claselor asuprite de cele mai multe ori relațiile familiale moral-spirituale constituiau o întrupare a unor concepții opuse suprastructurii clasei dominante. În rîndurile poporului muncitor, în rîndul claselor asuprite și în special în rîndurile proletariatului, au putut să ia naștere, și să se dezvolte relații morale superioare între membrii familiei, opuse relațiilor familiale bazate pe proprietatea privată.

Întrucît conținutul relațiilor familiale se referă atît la relațiile economice, spirituale și morale — cît și la cele biologice, — care se stabilesc între soți și soție, între părinți și copii, — familia în afară de o condiționare socială (determinantă în ultimă instanță) mai are și o condiționare naturală. În cadrul relațiilor familiale, oamenii se unesc ca sexe opuse, diferențiate. Acest caracter specific al relațiilor familiale face ca apariția și dezvoltarea acestora, în afară de o condiționare socială să aibă și una naturală. Contrar teoriilor burgheze, sociologia marxistă nu vede însă condiționarea naturală ruptă de societate și opusă ei, ci într-o strînsă legătură cu relațiile sociale atît din cadrul familiei cît și din societate.

Prin relațiile ei biologice, naturale, familia se află în intercondiționare cu creșterea populației. Legătura familiei cu această condiție a vieții materiale nu se face numai prin intermediul bazei, ci și direct, întrucît relațiile biologice din cadrul familiei constituie o premisă necesară pentru creșterea populației. Una din funcțiunile cele mai însemnate ale familiei a fost din-

[1]) Vezi Clara Zetkin, *Note din carnetul meu. Lenin așa cum a fost*, în *La femme et le communisme*. Paris, Editions sociales, 1950, p. 193-208 (în l. franceză).

totdeauna perpetuarea speciei. Fără aceasta, ar fi fost de neconceput societatea, care presupune pentru a exista şi a se dezvolta, în primul rînd existenţa şi sporirea numărului oamenilor. Deşi creşterea populaţiei constituie o condiţie *sine qua non* a existenţei societăţii, nu trebuie să deducem însă din aceasta că creşterea populaţiei şi familia nu depind de condiţiile sociale. Contrar teoriilor biologiste, psihologiste şi sociologiste, materialismul istoric a dovedit că atît creşterea populaţiei cît şi unele elemente ale relaţiilor biologice din cadrul familiei (gradul mai mare sau mai mic de prolificitate etc.) sînt determinate, în ultimă instanţă, de caracterul modului de producţie. Marx a stabilit că fiecărui mod de producţie istoriceşte determinat îi sînt inerente anumite legi specifice, proprii, ale populaţiei, prin care se determină şi gradul mai mare sau mai mic de prolificitate a familiei.

Din cele de mai sus rezultă că familia, ca fenomen social, îmbină elemente legate de modul de producţie — în ultimă instanţă determinante — cu elemente aparţinînd altor condiţii ale vieţii materiale şi cu elemente legate de suprastructură. Orice ignorare a rolului unuia dintre aceste elemente în procesul dezvoltării vieţii de familie duce la greşeli serioase.

*

Revoluţia înfăptuită de marxism prin dezvăluirea rădăcinilor sociale ale fenomenului familial, a permis totodată sociologiei marxiste, ca printr-o prelucrare ştiinţifică a rezultatelor cercetărilor lui Bachofen, Morgan şi a altor cercetători în domeniul etnografiei să fundamenteze pentru prima dată teoria ştiinţifică a istoriei familiei, etapele cele mai însemnate de dezvoltare ale acesteia. Cercetările etnografice sovietice au stabilit principalele etape ale istoriei familiei : promiscuitatea, familia consanguină, familia exogamă, familia pereche şi în sfîrşit familia monogamă. De asemeni s-au pus bazele unei înţelegeri ştiinţifice a semnificaţiei economico-sociale a existenţei matriarhatului în comuna primitivă şi a principalelor trăsături ale relaţiilor familiale-patriarhale.

Aplicînd învăţătura cu privire la condiţionarea relaţiilor familiale de către bază, sociologia familială marxistă a relevat conţinutul istoric şi de clasă al diverselor relaţii familiale monogame. În timp ce sociologia burgheză vorbea despre o monogamie în general, din punct de vedere marxist noţiunea de monogamie desemnează întotdeauna relaţii familiale istoriceşte stabilite, cum ar fi de pildă relaţii monogame feudale, capitaliste etc., cu un conţinut de clasă bine determinat.

Subliniind teza după care monogamia nu va dispare nici în socialism, clasicii marxism-leninismului au dezvăluit toate neajunsurile falsei monogamii din societăţile bazate pe exploatare, indicînd legile dispariţiei monogamiei privat-capitaliste şi ale apariţiei, în socialism, a unei adevărate monogamii, ca o consecinţă a legăturii familiei cu baza economică socialistă. Statul socialist consfinţind situaţia de fapt existentă în cadrul societăţii socialiste, dă un temei juridic familiei socialiste, asigurînd prin lege („codul familiei") condiţiile desfăşurării juste a raporturilor dintre membrii familiei.

Învăţătura marxistă privind procesul de evoluţie a relaţiilor familiale şi caracterul istoric, trecător al familiei burgheze în acest proces, se baza pe datele oferite de realitatea obiectivă. Firește, această recunoaştere

nu putea fi pe placul sociologilor burghezi chemaţi să teoretizeze caracterul permanent al relaţiilor familiale burgheze. De aceea, în opoziţie cu marxismul, o bună parte din teoriile acestor sociologi s-au întemeiat pe sfruntarea evoluţiei reale, istorice, suferită de relaţiile familiale. În acest sens Ferdinand Le Play (gînditor de nuanţă catolică) împreună cu elevii şcoalei sale, Fourville, Demolis Pinot. Rousiers — consideră — în ciuda faptelor adunate de ei înşişi — că în decursul istoriei nu ar fi existat altfel de relaţii familiale decît cele monogame, asemănătoare cu cele stabilite în familia modernă burgheză. Em. Durkheim nu admite nici dînsul ca existenţe în decursul istoriei alte forme ale familiei decît familia agnatică indiviză (denumire dată primei familii monogame) cu variantele ei moderne ca : familia patriarhală de la Roma, familia paterno-paternelă sau germanică şi în sfîrşit monogamia actuală. În acelaşi sens, Ratzel, Westermark şi R. Lowie — la începutul secolului al XX-lea susţineau că nici una din cercetările făcute asupra popoarelor primitive de pe toate latitudinile globului şi din tot şirul istoric — nu confirmă existenţa cîndva şi undeva a unor relaţii familiale extramonogame. În zilele noastre, sociologia şi etnografia burgheză a ajuns să nege nu numai evoluţia relaţiilor familiale, ci şi orice fel de evoluţie în domeniul social. M.-I. Herskovitz — de pildă, scrie în *Man and his Works* că „deosebirile dintre societăţile şi familiile aşa-zis civilizate şi cele primitive sînt foarte relative şi neesenţiale, iar C. S. Ford şi F. A. Beach, vorbind despre instituţiile popoarelor primitive — printre care şi instituţia familiei — arată că acestea" sînt tot atît de evoluate ca şi ale popoarelor europene [1]).

Şi în ţara noastră diverşi etnografi şi sociologi burghezi şi-au axat concluziile lor pe dovedirea caracterului etern şi neschimbat al familiei monogame bazat pe proprietatea privată. N. Petrescu scria în *Primitivii* [2]), că „ceea ce pare stabilit este faptul că cea mai simplă formă de familie ...apare ca o monogamie temporară sau de scurtă durată".

Pe această linie, a negării caracterului istoric al dezvoltării relaţiilor familiale, se întemeiau şi cercetările sociologice ale şcoalei monografice de la Bucureşti.

Ce urmăreau teoreticienii burghezi prin infirmarea procesului real de evoluţie al familiei, prin decretarea relaţiilor familiale monogame bazate pe proprietate privată asupra mijloacelor de producţie ca „eterne" şi „imuabile" ? Nimic altceva decît teoretizarea caracterului etern al familiei burgheze.

Alături de sociologii burghezi care proslăveau „eternitatea" relaţiilor familiale burgheze o seamă de filosofi, eticieni etc. au întreprins — în acelaşi scop — o apologie cinică a mai tuturor principiilor de viaţă pe care această familie se întemeiază. Astfel, principiul inegalităţii sexelor şi al subordonării femeii în familie a fost apărat de nenumăraţi gînditori burghezi reacţionari din trecut [3]), dar mai cu seamă de contemporani. În

[1]) C. S. Ford, F. A. Beach, *Patterns of Sexual Behavior*, citat după M. Rodinson, *Ethnographie et relativisme*, în « *La nouvelle critique*, » 1955, nr. 69, p. 59.

[2]) p. 133.

[3]) Napoleon pune femeile măritate sub autoritatea bărbatului. El ridică femeii orice capacitate legală, lăsîndu-i putinţă numai de a face copii şi a servi pe bărbat (vezi Codul Napoleon). A. Comte constinţeşte incapacitatea legală a femeii în căminul ei conjugal. Bismarck pretinde femeii să fie virtuoasă doar în realizarea idealului celor « patru K » *(Kinder, Kleider, Kirche, Küche)*.

timpurile noastre, cercetările sociologice burgheze s-au străduit să demonstreze eternitatea stării de inferioritate a femeii față de bărbat în cadrul familiei prin infirmarea matriarhatului. Diverși antropologi, etnografi etc. se mai îndeletnicesc și astăzi cu argumentarea inferiorității femeii prin diverse pretexte „științifice" de ordin anatomic, psiho-fiziologic etc. În țara noastră T. Maiorescu, V. Teiuleanu etc. s-au îndeletnicit la timpul lor cu propagarea unor teorii asemănătoare.

Principiul căsătoriei din calcul, deși voalat, întrucît burghezia în ascensiune proclamase în mod ipocrit drept imorală orice căsătorie care nu are la bază dragostea reciprocă și liberul consimțămînt al soților, s-a bucurat totuși în scrierile burgheze de o amplă teoretizare, mai cu seamă în zilele noastre, cînd declinul familiei burgheze, întemeiată pe interes, este mai evident ca oricînd [1]). Principiile vieții de familie burghe menționate mai sus cît și celelalte norme de viață familială au primit de asemeni o fundamentare teoretică din partea eticii burgheze moderne și în special a celei contemporane. Im. Kant, de pildă, în sistemul său idealist de etică, prezintă principiile și normele de conduită familială burgheză ca fiind din totdeauna proprii naturii omenești, ca derivînd din imperativul categoric, adică din acea forță imperativă internă care determină stihinic comportarea practică a oamenilor. Prin teoriile sale etice, Im. Kant încearcă să nege caracterul istoric al principiilor familiale burgheze. Trebuie să menționăm însă că în timp ce etica kantiană încerca să justifice doar acea morală familială, oficială și fățarnică, sistemele etice contemporane justifică morala practică de fapt a familiei burgheze.

Teoriile etice ale pragmatiștilor, de pildă, încearcă să impună tuturor tipurilor de familie din capitalism — și în primul rînd familiei proletare — principii de viață exprimate în familia burgheză. J. Dewey, deplîngînd caracterul „nepractic" al familiei proletare (care pune interesul de clasă mai presus de interesul strîmt familial) recomandă muncitorilor să-și reorganizeze viața de familie pe baza unor principii egoiste, asemănătoare celor în vigoare în familia burgheză. Dewey aduce ca exemplu „situația" în care muncitorul e chemat să rezolve problema dacă trebuie sau nu să participe la lupta economică și politică a clasei sale și dă următoarea rezolvare: dacă muncitorul aparține unei familii la baza căreia stau principii „practice", apoi el își va da seama că din punctul de vedere al intereselor lui familiale nu este salutar să participe la lupta economică și politică a clasei sale. Teoriile pragmatiștilor, urmăresc, așadar, să slăbească lupta de clasă a proletariatului prin exaltarea „intereselor egoiste" care chipurile ar sta la baza familiei. Făcînd apologia principiilor antiumane care stau la baza familiei burgheze, sociologii burghezi nu urmăresc decît extinderea modului meschin de viață al acestei familii în toate păturile populației, conștienți fiind că depravarea sexuală și filistinismul familiei burgheze constituie un narcotic pentru adormirea conștiinței maselor. Și iată de ce nenumărate publicații, filme, ziare de mare tiraj etc. reiau periodic tema popularizării principiilor de viață familială burgheză. Elucubrațiile publiciștilor burghezi contemporani pe tema carac-

[1]) În cartea lui Kanters și Sigaux, *Vingt ans en 1951*, apărută recent în Franța, se citează nenumărate afirmații ale unor gînditori burghezi contemporani cu privire la inutilitatea dragostei la contractarea căsătoriei. Ei se pronunță pentru căsătoria « afacere ».

terului practic şi al fericirii oferită de căminul conjugal burghez, ne aminteşte şi de o anumită literatură de la noi din ţară, care ocolind mizeria în care se zbăteau oamenii muncii datorită exploatării capitaliste, propunea familiilor muncitoare care „ar dori să scape de mizerie", adoptarea modului destrăbălat de existenţă familială al capitaliştilor. Revistele: „Moda", „Femeia elegantă," „Revista femeii", „Cinema", „Femeia şi căminul" publicau serii interminabile de reportaje privind pricipiile de organizare ale familiei „moderne". Lucrări de „sinteză" în problema familiei (v. C. Colonaş, *Cartea căsătoriei;* E. Dorna, *Educaţia sexuală* etc.) popularizau principiile burgheze de organizare a familiilor „moderne", îndemnînd păturile largi de oameni ai muncii din ţara noastră să le urmeze exemplul. Mizeria şi exploatarea la care erau supuse familiile proletare în orînduirea burghezo-moşierească s-ar fi datorat după aceşti autori faptului că familiile oamenilor muncii sînt prea prolifice şi lipsite de chibzuiala căminului conjugal modern.

Realitatea a infirmat tezele sociologilor burghezi cu privire la caracterul „etern" al familiei burgheze şi a principiilor de viaţă care-i stau la bază, dovedind că această familie — cu întregul ei mod de viaţă — este tot atît de trecătoare ca şi tipul familiei sclavagiste, aristocraţiei feudale etc. Un anumit tip de familie este menit să piară de îndată ce va fi fost desfiinţată proprietatea pe care ea se bizuie. Simptomele destrămării relaţiilor familiale burgheze, caracterul antiuman al acestor relaţii apar din ce în ce mai evidente pe măsură ce contradicţiile orînduirii capitaliste se ascut. În domeniul vieţii de familie, în capitalism, proprietatea privată a denaturat adevăratele relaţii omeneşti între sexe, înlocuind sentimentul dragostei cu interesul meschin, transformînd femeia într-un simplu obiect de posedat şi înstrăinînd omul de cele mai umane simţăminte ale sale cum ar fi de pildă dragostea faţă de copii [1]). Relaţiile familiale burgheze au fost reduse la simple relaţii băneşti.

A vorbi însă în capitalism, despre o familie „în general" care s-ar bizui pe proprietatea capitalistă şi ar avea toate tarele acestei proprietăţi ar fi nejust, întrucît majoritatea familiilor din orînduirea capitalistă sînt lipsite de această proprietate. Conţinutul reacţionar al teoriilor burgheze care susţin caracterul „etern" al monogamiei privat-capitaliste cît şi valabilitatea generală a modului de viaţă familială burghez, apare de îndată ce analizăm contradicţiile reale existente între familia proletară şi cea a claselor dominante. Unul este traiul mizer şi sărăcăcios la care capitalismul supune familiile de proletari şi altul este traiul luxos şi destrăbălat al familiilor capitaliste. Felul de viaţă diferit al diverselor tipuri de familie, face ca şi principiile pe care acestea se întemeiază să difere de la o clasă la alta. Astfel, în timp ce codul moral al familiei burgheze se exprimă prin principiul căsătoriei din calcul, al falsei monogamii, al dominaţiei bărbatului în familie şi al egoismului de familie etc., cu toată influenţa pervertitoare pe care o exercită capitalismul asupra ei, familiile de oameni ai muncii şi în special familia proletară cultivă

[1]) În cartea lui D. Karthum, *S.U.A. 53*, se relatează cum tatăl unui copil care şi-a asasinat sora, a consimţit să speculeze fapta fiului său ucigaş în scopul unui business, fotografiindu-se alături de tînărul ucigaş şi vînzînd apoi fotografiile ziariştilor burghezi amatori de senzaţii.

principii noi de viaţă familială, cum sînt: căsătoria bazată pe dragoste, principiul egalităţii depline între soţi şi a respectului reciproc. Cu toate acestea societatea burgheză reuşeşte să exercite o oarecare influenţă pervertitoare asupra familiei proletare. Procesul pervertirii familiei proletare de către orînduirea burgheză şi-a găsit o analiză ştiinţifică şi emoţionantă în paginile unor lucrări ale clasicilor marxism-leninismului [1]).

În capitalism, în timp ce familia burgheză este supusă unui proces continuu de destrămare, tipul familiei proletare dezvoltă germenii unei noi organizări a relaţiilor de familie. Simptomele cele mai evidente ale crizei familiei în capitalism sînt: împuţinarea numărului căsătoriilor. şi ca atare, creşterea numărului celibatarilor (potrivit datelor oficiale din S.U.A. în 1949 au fost contractate cu 700 000 mai puţine căsătorii decît în 1946), desfacerea căsătoriilor prin divorţ (după aceleaşi date statistice, în 1949 s-au înregistrat la un număr identic de căsătorii de trei ori mai multe divorţuri decît în 1900), scăderea natalităţii etc. Creşterea flagelului prostituţiei, desfrîul, încălcarea regulelor elementare de igienă conjugală, avorturile, pruncuciderile, conflictele şi mizeria vieţii conjugale bazată pe calcul, sînt tot atîtea simptome ale destrămării familiei întemeiată pe interese economice. Criza familiei din capitalism vesteşte deopotrivă începutul pieirii familiei burgheze bazată pe proprietatea privată, cît şi triumful germenilor noi de organizare familială existenţi în rîndurile familiei proletare.

★

Apologia monogamiei burgheze, întreprinsă de către ideologii clasei dominante, nu au putut însă masca pe deplin destrămarea relaţiilor de familie bazate pe exploatare. Gradul de acuitate al crizei familiei în capitalism a dat naştere unei bogate literaturi critice pe această temă. Unii reprezèntanţi ai clasei dominante au elaborat teorii critice reacţionare care propuneau soluţii retrograde, (cum ar fi revenirea la tipul familiei aristocrate din evul mediu), unele dintre ele fiind de-a dreptul absurde (de pildă cele propuse de gînditorii burghezi A. Schopenhauer, G. Pritt, J. Hilton, etc.) [2]).

Un vehement rechizitoriu la adresa moralei familiale şi familiei burgheze l-au constituit teoriile critice ale socialiştilor utopişti din secolul al XVIII-lea (M a b l y, M o r e l l y) şi mai cu seamă a celor din secolul al XIX-lea (S a i n t-S i m o n, F o u r i e r). Socialiştii utopişti nu au reuşit însă să opună relaţiilor de familie burgheză imaginea unei familii de tip nou. În afară de unele idei juste în problema principiilor care vor trebui să stea la temelia familiei socialiste [3]) ei recomandă totuşi în esenţă o organizare familială nu prea depărtată de cea burgheză.

---

[1]) Vezi de pildă, K. M a r x, *Capitalul*, vol. I; F. E n g e l s, *Situaţia clasei muncitoare din Anglia*.

[2]) A. S c h o p e n h a u e r, reliefînd de pe o poziţie misogină neajunsurile monogamiei burgheze, recomandă drept soluţie adoptarea unei poligamii speciale, pe care el a denumit-o tetragamie. G. Pritt cerea de asemeni o organizare a familiei care să ţină seama de natura poligamă a bărbatului şi cea poliandră a femeii. J. Hilton considera ca principal viciu al familiei în capitalism faptul că instituţia monogamiei coexistă cu cea a prostituţiei ca două forme separate şi nu contopite.

[3]) De pildă F o u r i e r, în legătură cu emanciparea femeii în familia socialistă.

În afară de socialiștii utopiști, o seamă de gînditori înaintați au emis idei avansate în problema familiei. B. Spinoza negînd valoarea morală a căsătoriei din calcul, scria că numai acea căsătorie e morală care se întemeiază pe iubire adevărată. Diderot scria că dezrobirea femeii de orice supunere, inclusiv față de soțul ei, se impune ca o problemă vitală pentru societate. J. Stuart Mill cerea egalitatea socială absolută pentru cele două sexe. O critică ascuțită a familiei burgheze au întreprins și scriitorii realiști Balzac, Ibsen, Tolstoi și alții.

Democrații revoluționari ruși, Belinski (în articolele sale despre Pușkin), Herzen (în operele sale pedagogice), Dobroliubov, Cernîșevski (mai cu seamă în romanul *Ce-i de făcut?*), au lăsat pagini nemuritoare dedicate unei critici ascuțite moravurilor familiale burgheze. Ei au atras atenția asupra curățeniei morale a dragostei adevărate și relațiilor morale de stimă și respect reciproc care trebuiesc stabilite în diversele legături existente în cadrul familiei între soți, părinți și copii.

Teoriile critice ale comunismului egalitar, anarhismului și revizionismului, îndărătul unei critici formale făcută familiei burgheze, propovăduiau cele mai neștiințifice teze cu privire la viitoarea familie din socialism. Comunismul egalitar opunea proprietății absolute asupra femeii (existentă în capitalism) proprietatea în comun asupra femeilor — adică comunizarea femeilor. Marx, criticînd concepția comunismului egalitar în problema familiei, arăta că acesta pretinde (sub masca unei atitudini critice față de familia burgheză), ca femeia să treacă de la căsătoria burgheză la prostituția generală, adică de la un rău la alt rău nu mai puțin mic. Anarhiștii (Max Stirner, etc.) acopereau ideile lor susținînd ideea inferiorității femeii și a incapacității acesteia de a deține funcțiuni sociale și productive sub masca unei atitudini critice față de familia burgheză. Despre familia din socialism ei pretindeau că trebuie să se bizuie pe „dragostea liberă", statul neavînd dreptul să intervină cu nimic în reglementarea vieții de familie. Asemenea idei au fost propagate și în țara noastră de către unii colaboratori ai revistei „Contemporanul" (1881—1890), dar mai cu seamă de către publiciștii de la „Revista ideii" (organ al anarhiștilor romîni, apărut între 1900—1916).

Acțiunea de critică a familiei burgheze de pe poziții pseudomarxiste sporește considerabil în secolul XX. Nenumărați social-democrați de dreapta abordează teme privind critica familiei burgheze, pentru ca sub această mască să poată recomanda drept ideal al fericirii umane același cămin conjugal burghez. B. Russel, A. Key, L. Blum, I. Ancel, ca și alți scribi mai mărunți, au dat la iveală adevărate manuale[1]) privind „superioritatea morală" și „fericirea" oferită de căminul conjugal burghez. Diverse curente ale psihologiei contemporane (freudismul, adlerismul), căutau să prezinte tezele lor neștiințifice cu privire la critica familiei burgheze drept expresie a punctului de vedere marxist în această problemă. În sfîrșit, trebuie menționate teoriile pseudo-marxiste cu privire la „amorul liber" și „teoria paharului cu apă" care au denaturat adevărata învă-

[1]) Vezi de pildă: B. Russel, *Le mariage et la morale*. Paris, 1930; L. Blum, *Du mariage*. Paris, 1907; I. Ancel, *Marxisme et famille*. Paris, 1935.

ţătură marxistă despre trăsăturile familiei în socialism, teorii supuse de către Lenin unei critici ascuţite.

Singura critică ştiinţifică făcută monogamiei burgheze şi prima învăţătură fundamentată obiectiv cu privire la relaţiile de familie care se vor dezvolta în socialism, a fost elaborată de către clasicii marxism-leninismului şi de către alţi gînditori marxişti [1]). Clasicii marxism-leninismului au arătat în mod ştiinţific legătura dintre relaţiile familiale burgheze şi baza economică capitalistă şi au dovedit că o dată cu dispariţia acestei baze vor dispare şi relaţiile de familie legate de proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, precum şi principiile antiumane de convieţuire conjugală, exprimate prin dependenţa unui sex faţă de celălalt. Marx şi Engels au supus rînd pe rînd criticii, în lucrările lor, diversele principii ale modului familial burghez de viaţă. Într-un articol apărut în „Gazeta Renană" (1842), criticîndu-l pe Hegel — care proclama indisolubilitatea căsătoriei burgheze — Marx arăta că această căsătorie, în fond, întemeiată fără dragoste, nu are nimic sfînt şi indisolubil într-însa. Marx în *Sfînta familie* iar Engels în *Situaţia clasei muncitoare din Anglia* au dezvăluit influenţa pervertitoare a capitalismului asupra familiei în general şi a celei proletare în special. În *Capitalul,* Marx analizează deopotrivă decăderea familiei burgheze cît şi influenţa progresistă pe care fenomenul capitalist al atragerii femeilor în producţie o exercită asupra punerii bazelor unor noi relaţii de familie. În lucrarea *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului,* scrisă spre sfîrşitul vieţii sale. Engels dă o cuprinzătoare analiză marxistă a fenomenului familial, o strălucită critică a monogamiei burgheze, indicînd totodată jaloanele mari ale felului în care se va organiza familia în socialism.

Lenin s-a ocupat pe larg în lucrările sale de analiza situaţiei femeilor şi a familiei în societatea capitalistă. El a arătat cu argumente ştiinţifice cum pentru rezolvarea problemei femeii şi familiei nu există nici o altă cale decît lichidarea proprietăţii private şi a claselor exploatatoare prin revoluţia socialistă.

Învăţătura marxist-leninistă cu privire la rezolvarea problemei femeii şi familiei a devenit pentru prima dată o realitate evidentă în U.R.S.S. — ţara socialismului victorios. După cum se ştie, Rusia ţaristă era unul din statele cele mai înapoiate din Europa, un stat în care bărbatul era stăpînul absolut al familiei sale, în care femeia era supusă celei mai crunte umiliri. Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, înfăptuită de oamenii muncii conduşi de P.C.U.S., a creat condiţiile pentru dezvoltarea unor noi relaţii de familie şi a unei noi morale familiale. În U.R.S.S., femeia a fost eliberată de sub dublul jug care apăsa pe umerii ei : atît din partea capitalului cît şi din partea tatălui şi soţului. S-au creat toate premisele pentru înflorirea forţei creatoare a femeii, pentru realizarea egalităţii ei depline cu bărbatul. Statul sovietic oferă ocrotirea materială şi morală necesară înfloririi unei familii de tip nou. Întreaga ideologie şi cultură sovietică încurajează şi promovează constituirea unei familii la baza căreia stau principiile moralei comuniste. Astăzi, în Uniunea

[1]) Vezi de pildă: A Bebel, *Femeia în prezent, trecut şi viitor*; *Die Frau und der Sozialismus*. P. Lafargue, *Das Mutterrecht*.

Sovietică, familia de tip nou constituie o realitate. La baza acesteia stau asemenea principii cum sînt : principiul căsătoriei liber consimțite, principiul monogamici adevărate, principiul egalității depline a sexelor, principiul dragostei, al ajutorului și sprijinului moral și material reciproc, principiul dezvoltării sentimentului coeziunii familiei cu colectivitatea socialistă.

Învățătura marxist-leninistă cu privire la condițiile și conținutul emancipării femeii și familiei, cît și aplicarea acestei învățături prin înfăptuirea în U.R.S.S. a unei noi familii monogame, a provocat o furie neobișnuită în rîndul ideologilor apologeți ai familiei burgheze. Nenumărate falsificări ale teoriei marxiste cu privire la familie, nenumărate calomnii la adresa familiei sovietice, au fost întreprinse de către frontul ideologic burghez. „Desființarea familiei", „Comunizarea femeilor", „socializarea educației copiilor și smulgerea lor din mîna părinților" — iată principalele intenții ale comuniștilor, strigau pînă și cei mai radicali burghezi. S-au atribuit marxismului tot felul de idei aparținînd comunismului egalitar, anarhismului etc., ocolindu-se sistematic discutarea adevăratelor teze ale marxismului în problema familiei. H. Islovski pretinde că fundamentul eticii comuniste în problema familiei ar fi chipurile teoria paharului cu apă. Articolul 25 din Catechismul anticomunist al Comitetului de activitate nordamericană a Camerii Reprezentanților glăsuiește : „concepția lui Marx prevede ca... familia .. să fie distrusă". V. Cathrein argumentează imposibilitatea menținerii familiei monogame într-o societate ai cărei membrii sînt adepții concepției filozofice materialiste.

În țara noastră, cu denaturarea tezelor marxismului și cu ponegrirea familiei sovietice s-au ocupat deopotrivă filozofii, teologii, politicienii, oamenii de știință și litere burghezi. Imaginea denaturată a familiei din U.R.S.S. a constituit una din sperietorile cu care ideologia burgheză încerca să intimideze pe oamenii muncii în lupta pentru scuturarea jugului exploatării. Conducătorii bisericii, politicienii burghezi etc. chemau în cuvîntările lor la ordine poporul muncitor nemulțumit, sub pretextul că lupta lor va face ca în „Romînia să se ajungă la comunizarea femeilor". Ziarele și revistele burgheze aveau rubrici speciale închinate defăimării familiei sovietice. În revista corporatistă „Lumea nouă", de pildă, Elena Manoilescu completa periodic rubrica „Distrugerea familiei în U.R.S.S.".

Ce urmăreau colomniile dușmănoase la adresa familiei sovietice lansate de scribii burghezi ? Nimic altceva decît camuflarea marasmului familiei burgheze.

Superioritatea familiei sovietice față de familia burgheză, generată de superioritatea orînduirii socialiste, cu greu putea fi însă contestată. Tăria acestei familii se exprima prin aceea că ea constituie o celulă de educație comunistă a oamenilor ; o formă de relații între oameni care crează condiții prielnice pentru dezvoltarea unor profunde sentimente omenești, ca : atracția către sexul opus, dragostea, nevoia oamenilor de a avea, crește și educa copii — sentimente fără de care viața nu poate da omului satisfacții depline.

*

În opoziție cu ideologii burghezi romîni, care căutau să ferească țara noastră de pericolul „bolșevizării familiei", evoluția istorică a dovedit că și în Romînia procesul destrămării societății burgheze și al construirii

unei societăţi noi, socialiste, înseamnă totodată procesul *destrămării* familiei burgheze şi al *apariţiei unor relaţii superioare, socialiste.*

Închegarea familiei noi, socialiste, din ţara noastră, nu se înfăptuieşte însă de la o zi la alta şi nici nu constituie un proces care merge de la sine. O dată cu asigurarea condiţiilor obiective pentru transformarea modului de trai, din formele căreia face parte şi familia, e necesară o uriaşă muncă de transformare a psihologiei şi mentalităţii oamenilor — de făurire a omului nou. Făurirea unei noi fizionomii morale, strîns legată de o nouă fizionomie politică, a oamenilor muncii, se realizează însă, într-o permanentă luptă cu rămăşiţele vechi din mentalitatea oamenilor care-şi mai găsesc un larg domeniu de manifestare în sfera vieţii personale şi familiale.

Printre factorii care alimentează rămăşiţele vechiului în viaţa de familie figurează şi influenţa pervertitoare a unor teorii reacţionare, emise în trecut sau chiar în prezent de către ideologia burgheză.

Lupta împotriva ideologiei burgheze, împotriva rămăşiţelor vechii mentalităţi constituie de aceea o chezăşie sigură şi pentru triumful unor noi relaţii de familie, socialiste, în ţara noastră.

КРИТИКА БУРЖУАЗНЫХ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ТЕОРИЙ ПО ВОПРОСАМ СЕМЬИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В данном исследовании автор подчеркивает противоположность между лженаучными теориями, созданными буржуазной социологией относительно происхождения, сущности и эволюции семьи вообще, а буржуазной семьи в частности, и положениями исторического материализма по этим же вопросам.

Дальше анализируются положения исторического материализма относительно взаимозависимости, существующей между семейными отношениями и условиями материальной жизни, с одной стороны, между институтом семьи и надстройкой, с другой.

Определением социальных корней семейных отношений, пишет автор, марксистская социология обосновала научную теорию истории семьи, установила главные этапы ее развития.

Особой заслугой марксистской социологии по вопросам семьи, подчеркивает автор, является то, что она правильно определила историческое содержание (формы семьи) и классовое содержание (типы семьи) единобрачной семьи на протяжении общественно-экономических формаций, основанных на эксплоатации человека человеком.

Дальше в работе анализируется историческое и классовое содержание единобрачной буржуазной семьи в капиталистическом обществе, обстоятельно изучается процесс разложения этой семьи. Дается также оценка некоторым взглядам и теориям, подвергшим критике принципы семейной жизни в буржуазной семье.

Автор указывает на то, что единобрачная семья не исчезнет при социализме; он излагает критическое отношение классиков марксизма-ленинизма по вопросам ложного единобрачия в обществе, основанном

на эксплоатации, а также главные положения марксизма-ленинизма в отношении законов исчезновения капиталистического единобрачия и установления в социалистическом обществе действительного единобрачия, основанного на общественной собственности на средства производства.

В заключение автор выделяет основные черты советской семьи, единобрачной семьи нового типа, не существовавшего в истории человечества, а также некоторые стороны процесса формирования социалистической семьи в Румынской Народной Республике.

CRITIQUE DE CERTAINES THÉORIES SOCIOLOGIQUES BOURGEOISES DE LA FAMILLE

(RÉSUMÉ)

Dans son étude, l'Auteur montre l'opposition qui existe entre les théories pseudo-scientifiques émises par les représentants de la sociologie bourgeoise en ce qui concerne l'origine, l'essence et l'évolution de la famille en général, et de la famille bourgeoise en particulier, et les thèses du matérialisme historique relatives à ces problèmes.

C'est ainsi que sont analysées les thèses du matéralisme historique ayant trait à l'interdépendance qui existe entre les rapports de famille et les conditions de la vie matérielle, d'une part, et entre l'institution de la famille et la superstructure, de l'autre.

En élucidant les racines sociales des rapports de famille, la sociologie marxiste a réussi à donner un fondement à la théorie scientifique de la famille et à établir les étapes les plus importantes de son développement.

L'Auteur met en évidence le grand mérite de la sociologie marxiste en ce qui concerne les problèmes de l'institution de la famille, le mérite d'avoir su souligner le contenu historique (les *formes* de la famille) et de classe (les *types* de famille) des diverses relations familiales monogames, établies dans les régimes économiques fondés sur l'exploitation.

Il entreprend ensuite l'analyse du contenu historique et de classe de la monogamie privée capitaliste, en insistant surtout sur le processus actuel de décomposition de la famille bourgeoise. Sont également analysées les différentes conceptions qui considèrent sous un angle critique les principes de vie conjugale, propres à la famille bourgeoise.

L'Auteur souligne la thèse selon laquelle la monogamie ne disparaîtra pas en régime socialiste et expose largement le point de vue critique adopté par les classiques du marxisme-léninisme en ce qui concerne les inconvénients de la fausse monogamie des sociétés fondées sur l'exploitation et les principales idées émises par ces classiques au sujet des lois de la disparition de la monogamie capitaliste privée et de l'apparition, en régime socialiste, d'une monogamie vraie, fondée sur la propriété en commun des moyens de production.

En conclusion, l'Auteur examine les principaux traits de la famille soviétique (famille monogame de type nouveau, sans précédent historique) et quelques aspects du processus de formation de la famille socialiste dans la République Populaire Roumaine.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 2, 1956

COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE

DESPRE CRITERIILE CLASIFICĂRII ŞTIINŢELOR *)

DE

S. SZÉLL

Totalitatea ştiinţei cuprinde sisteme de cunoştinţe, grupe de ştiinţe (ştiinţe fizice, chimice etc.) şi în cadrul acestora, ramuri de ştiinţe mai mult sau mai puţin distincte, totuşi strîns legate între ele. Diferitele grupuri şi ramuri de ştiinţe ocupă un loc determinat în cadrul totalităţii ştiinţei, potrivit conexiunilor interne reale dintre ele, care, la rîndul lor, reflectă conexiunile dintre formele de mişcare ale materiei. Dezvăluirea acestor conexiuni reale este sarcina clasificării ştiinţelor, care nu se prezintă numai ca o problemă de interes teoretic abstract, ci, din mai multe pricini, şi ca o necesitate practică. La aceasta se referă şi articolul *Despre discuţiile din revistele ştiinţifice,* apărut în revista „Kommunist", atunci cînd în rîndul problemelor celor mai arzătoare ale filozofiei, aminteşte şi problema clasificării ştiinţelor naturii şi a celor sociale [1]).

F o g a r a s i B é l a, în studiul său *Problemele teoretice şi practice ale clasificării ştiinţelor* (extras din „Buletinul Secţiei de ştiinţe sociale şi istorice a Academiei de ştiinţe maghiară", 1954) se ocupă de această problemă, în primul rînd, cu scopul de a reda, prin clasificarea ştiinţelor naturale moderne, procesul dublu care s-a desfăşurat în acest domeniu, în decursul ultimelor decenii: pe de o parte integrarea ştiinţelor, adică formarea unor ştiinţe noi cu caracter complex de „trecere" (biochimia etc.), pe de altă parte procesul de diferenţiere internă a diferitelor ramuri de ştiinţă, transformarea structurii lor, îmbogăţirea lor cu discipline noi (de exemplu, în fizică: teoria relativităţii, fizica atomică, mecanica cuantică). În cadrul acestor preocupări, studiul citat conţine idei foarte valoroase cu privire la baza teoretică a relaţiilor dintre ştiinţele teoretice ale naturii, ştiinţele aplicate ale naturii şi tehnică. Totodată autorul face o clasificare înlăuntrul ştiinţelor filozofice şi a ştiinţelor sociale. Prin aceste consideraţii, acad. F o g a r a s i se străduieşte să contribuie la justa soluţionare a unor asemenea probleme practice, cum ar fi bunăoară structura

*) Articolul se publică pentru punerea problemei. *Red.*

[1]) Traducerea în limba romînă a revistei Kommunist, nr. 7, 1955, p. 142.

organizatorică a secțiilor Academiei de Științe Maghiară, întocmirea mai justă a programelor analitice școlare etc.

Acad. Strumilin, în studiul intitulat *Știința și dezvoltarea forțelor de producție* [1]) se ocupă de problema clasificării științelor, pornind de la problemele producției. S. G. Strumilin pornește de la teza marxistă, după care dezvoltarea științei se datorește în bună parte producției și dezvoltă pe această bază idei foarte interesante cu privire la definiția științei, rădăcinile ei istorice, legăturile ei cu suprastructura și rolul ei sporit în producția socialistă. Însă, acolo unde autorul atinge problema clasificării științelor, aplicarea rigidă a tezei inițiale atrage după sine o clasificare a științelor care nu ține seama, după părerea noastră, de conexiunile lor interne, obiective. Iată ce scrie acad. Strumilin:

„În sectoarele acestui front (este vorba de frontul tuturor unităților și genurilor de științe. — *S. Sz.)* se deosebesc de obicei științele sociale de științele naturii, însă printr-o astfel de sistematizare, s-ar exclude de pildă din ciclul științelor, toate științele filozofice și matematice care cuprind atît societatea cît și natura. Dar și științele naturii sînt prea variate pentru a putea fi înglobate într-o singură rubrică, nesocotindu-se chiar asemenea deosebiri calitative precum sînt cele care determină granița dintre natura vie și natura lipsită de viață. Ținînd seama și de celelalte salturi de la simplu la complex, sistemul de științe în schema cea mai concisă ni se prezintă în următoarele secțiuni.

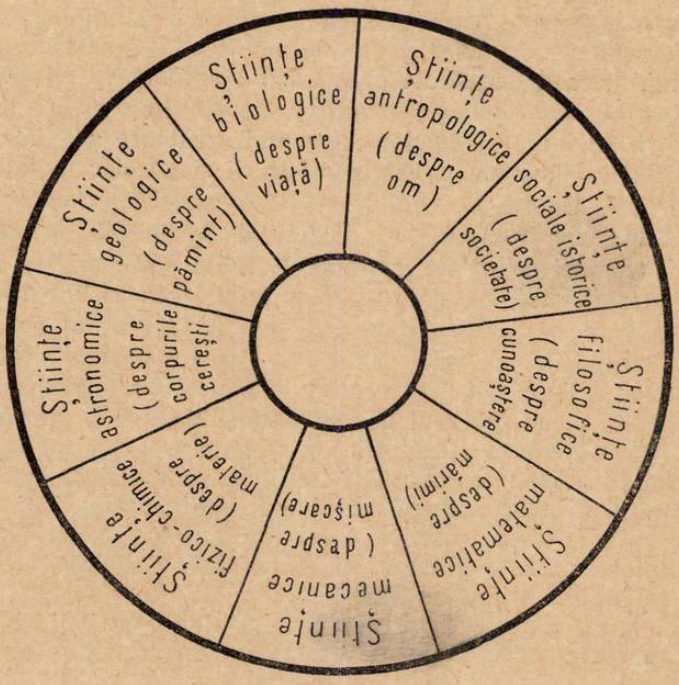

Ciclul disciplinelor științifice

[1]) Voprosî filosofii, nr. 3, 1954, p. 46–61.

În acest ciclu al științelor, obiectul de studiu se schimbă în mod esențial — de la noțiunile abstracte și elementele cele mai simple cum sînt mărimea, mișcarea, atomii și moleculele, pînă la corpurile, organismele și comunitățile cele mai complexe. Dar societățile sînt compuse din indivizi deosebiți, organismele și corpurile din molecule și atomi, mișcarea este inseparabilă de materie, iar fără noțiunea de „mărimi" și fără logica judecăților și raționamentelor, nu poate lua naștere nici o știință. Toate acestea confirmă legătura internă a științelor. Iar pentru a lămuri legătura dintre ele și producție, vom prezenta o diviziune mai detailată a ciclului general al științelor în cele mai importante subdiviziuni" [1]).

Nu credem însă că subîmpărțirea mai amănunțită a „ciclului general al științelor" poate funda sistematizarea științelor și că aceasta ar putea fi reflectată, în mod just, printr-un asemenea „cerc închis", și nici că „noțiunea de „mărimi" și logica judecății și a raționamentului" ar justifica „legătura internă în formă de lanț a științelor" [2]). Dimpotrivă, susținem că unicul principiu de sistematizare poate fi cel dat de Engels, care ia ca bază deducerea firească a formelor de mișcare ale materiei.

Citatul de mai sus din studiul acad. Strumilin critică părerile eronate care „nesocotesc chiar asemenea deosebiri precum sînt cele care determină granița dintre natura vie și natura lipsită de viață". Această formulare conține în mod foarte just și ideea că pe lîngă cele menționate trebuie să ținem seama și de alte salturi calitative între diferitele discipline științifice. Aceasta ar fi — după cum spune acad. Strumilin — unul dintre scopurile sistematizării sale. Dar, în realitate, figura „cercului închis" nu permite realizarea acestui scop. Bate la ochi caracterul static al acestei reprezentări grafice, în care segmenții cercului sînt fixați unul lîngă celălalt. Iar pasajul care se referă la faptul că societățile sînt alcătuite din indivizi etc. — nu exprimă nici el ideea că fiecare trecere de la o formă de mișcare la cealaltă constituie cîte un salt într-o stare calitativ nouă și superioară. Surprinde și faptul că pe baza acestui cerc numai științele mecanice se ocupă de „mișcare", iar de „materie" numai științele fizico-chimice etc., precum și împrejurarea că la subîmpărțirea amănunțită autorul nu vorbește despre fiziologie decît la grupul științelor antropologice, cu toate că este în deobște cunoscut că fiziologia plantelor și a animalelor este inseparabilă de noțiunea fiziologiei. De aici rezultă și aceea că o rupere a științelor antropologice de cele biologice este de asemenea inadmisibilă.

Toate acestea se deduc din faptul, că criteriul ales de acad. Strumilin pentru clasificarea științelor, nu rezultă din conexiunile interne dintre științe, ci este un criteriu — pentru a spune astfel — exterior.

Problema clasificării științelor se ridică insistent și în legătură cu discuțiile largi, duse în decursul ultimilor ani în coloanele mai multor reviste sovietice, și care, au clarificat, cu ajutorul multor fiziologi, psihologi, psihiatrii și filozofi numeroase probleme ale fiziologiei pavloviste.

Ne vom ocupa de clasificarea științelor, ținînd seama și de fiziologie și psihologie, fără a considera însă drept definitive rezultatele analizei noastre

[1]) *Op. cit.*, p. 55.
[2]) *Ibidem.*

CRITERIILE CLASIFICĂRII ȘTIINȚELOR, ELABORATE DE ENGELS

Confruntarea constatărilor lui Engels în problema clasificării științelor cu încercările și teoriile precedente nu este necesară. De altfel nici Engels nu a pornit de la concluziile la care ajunsese filozofia, în această privință, înaintea marxismului. Punctul de plecare al ideilor lui Engels îl constituie adevărurile fundamentale ale materialismului dialectic, concepție care sintetizează cuceririle cele mai de seamă ale sistemelor filozofice anterioare și care a revoluționat istoria filozofiei. Pe această bază a creat, și numai pe această bază a putut să creeze Engels prima și unica teorie cu adevărat științifică a clasificării științelor. Nici o filozofie bazată pe o teorie idealistă, pe o metodă mecanicistă nu putea și nici nu poate fi în stare să dezvăluie asemenea conexiuni complexe, cum sînt corelațiile dintre diferitele ramuri și grupe de științe, determinate de legăturile și trecerile dintre formele de mișcare ale materiei.

Materialismul dialectic, ca unica orientare filozofică consecventă a monismului materialist, a descoperit unitatea lumii în materialitatea ei. In același timp, însă, el afirmă că purtătorul oricărei mișcări este materia, cu alte cuvinte a văzut în mișcare „modul de existență a materiei" [1]). Formele de mișcare ale materiei diferă între ele, dar în orice formă de mișcare în care se află vreo părticică a materiei, într-un moment dat, mișcarea constituie o manifestare fundamentală inalienabilă a materiei „Nu există și nu a putut exista niciodată materie fără mișcare" [2]).

Engels a dus o luptă înverșunată pentru justa interpretare filozofică, materialist dialectică a mișcării, împotriva vulgarizării plate care concepea mișcarea drept o simplă schimbare de loc. Engels a accentuat că mișcarea mecanică — deși poate fi găsită în ori ce formă de mișcare mai complexă — nu epuizează nici pe departe uriașa bogăție a mișcării, deoarece „mișcarea nu e numai pură deplasare, ea este în domeniile supramecanice și *schimbare calitativă*" [3]).

Faptul că mișcarea include și schimbarea calității mișcării (de exemplu în cazul frecării, transformarea mișcării mecanice în căldură) decurge din dialectica imanentă a mișcării materiei. Faptul că formele de mișcare ale materiei îmbracă aspecte din ce în ce mai complicate, mai complexe, constituie o lege a dezvoltării. Acest adevăr este ilustrat în mod elocvent de procesul istoric de formare a vieții organice, sau a gîndirii. Dacă, însă, cu prilejul înfățișării procesului istoric al schimbărilor formei materiei n-am vedea decît felul cum se poate reduce o formă superioară a mișcării materiei la o formă mai simplă, ar însemna să nu înfățișăm tocmai esențialul, faptul obiectiv al *dezvoltării,* formarea unui conținut *calitativ nou și mai bogat.* Tocmai de aceea ne atrage atenția Engels că „descoperirea că căldura este mișcare moleculară a făcut epocă. Dar dacă nu pot spune despre căldură altceva decît că este o anumită deplasare a moleculelor, mai bine tac" [4]). Cu alte cuvinte,

---

[1]) F. Engels, *Anti-Dühring*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 70.
[2]) *Ibidem*, p. 375.
[3]) F. Engels, *Dialectica naturii.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 257; (sublinierea noastră — *S.Sz*)
[4]) *Ibidem.*

Engels atrage atenția că pe lîngă înfățișarea corelațiilor existente între diferitele forme de mișcare, trebuie să vedem și deosebirile calitative care există între ele. Aceste deosebiri calitative constituie explicația faptului că trecerile dintr-o stare în alta ale materiei în mișcare nu sînt un proces treptat, ci reprezintă o transformare în formă de salt.

Astfel fiind, noțiunea de mișcare — în sens filozofic — reflectă în general schimbările și procesele care se petrec în univers, toate formele de mișcare, de la cea mai simplă pînă la cea mai complexă și, în cadrul acesteia, saltul de la o formă de mișcare la alta (transformarea mișcării mecanice în căldură, electricitate etc.).

În *Dialectica naturii,* Engels ne arată că de la meteorit la om există un lanț infinit de lucruri și procese naturale și cunoașterea fiecărei verigi a acestui lanț devine posibilă, întrucît, cu ajutorul științelor, cunoaștem locul fiecăreia în sistemul naturii, întrucît relevăm trecerile care le leagă și totodată le separă [1]).

Fiecare dintre verigile acestui lanț reprezintă o anumită formă a mișcării, *o stare* determinată a materiei în mișcare. Fiecare în parte dintre științe „analizează o formă particulară de mișcare sau un șir de forme de mișcare legată între ele și trecînd una într-alta" [2]). „După cum o formă de mișcare se dezvoltă din alta, tot așa și imaginile lor, diferitele științe, trebuie să decurgă în mod necesar una din alta" [3]).

Acesta este principiul marxist, elaborat de Engels, în clasificarea științelor, unicul principiu științific pentru soluționarea acestei probleme. Numai o sistematizare care oglindește ordinea internă, succesiunea reală a formelor de mișcare poate să înfățișeze conexiunile reciproce dintre diferitele științe, deducerea lor logică una din alta, precum și formarea lor istorică.

Pe baza acestui principiu a pornit Engels la clasificarea științelor naturii. O sumă de condiții l-au împiedicat, însă, din păcate, să ajungă la elaborarea completă a teoriei sale; necesitățile arzătoare ale luptei politice și ideologice de zi de zi, iar mai pe urmă munca în vederea tipăririi celui de-al treilea volum al *Capitalului* nu i-au lăsat răgazul necesar pentru a se putea dedica studiilor sale privind științele naturii. Dar și din scrisorile sale, din scurtele sale însemnări și note se cristalizează schema clasificării științelor naturii.

Vom reda, aici, aproape în întregime, una din deducțiile lui Engels, din care se desprind nemijlocit constatările sale finale în problema clasificării științelor:

„Obiectul științelor naturii îl formează materia, corpurile în mișcare. Corpurile sînt inseparabile de mișcare, formele și varietățile lor nu pot fi cunoscute decît în mișcare, despre corpuri ce se găsesc în afară de mișcare, în afară de orice corelație cu celelalte corpuri, n-avem ce spune. Numai în mișcare își manifestă un corp însușirile sale. Științele naturii descoperă deci corpurile, observîndu-le în acțiunile lor reciproce, în mișcarea lor. A descoperi diferite forme de mișcare înseamnă a descoperi

[1]) Engels, *Dialectica naturii.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 236.
[2]) *Ibidem,* p. 254.
[3]) *Ibidem.*

corpurile. Prin urmare, obiectul principal al ştiinţelor naturii, este cercetarea diferitelor forme ale mişcării.

1) Cea mai simplă formă de mişcare este *deplasarea* (care se desfăşoară în timp, ca să-i facem plăcere bătrînului Hegel), mişcarea *mecanică*.

a) Nu există o mişcare a unui corp *singular*, însă, în sens relativ *căderea* o putem considera ca o astfel de mişcare. Mişcare spre un centru, comun pentru multe corpuri. Dar, îndată ce, un corp trebuie să se deplaseze în *altă* direcţie, decît spre centru, cu toate că el va continua să rămînă supus legilor *căderii*, acestea însă se vor modifica.

b) În legile traiectoriei, ducînd, în mod direct, la mişcarea reciprocă a mai multor corpuri — mişcarea planetară etc., astronomie, echilibru provizoriu sau aparent în mişcarea ca atare. Rezultatul *efectiv* al acestor feluri de mişcare, este însă pe urmă totdeauna — *contactul* corpurilor în mişcare, coincidenţa lor.

c) Mecanica contactului — corpurile care sînt în contact. Mecanica simplă, pîrghia, planul înclinat etc. *Dar prin aceasta efectele contactului nu s-au epuizat încă.* Contactul se manifestă nemijlocit în două forme: frecarea şi impulsul. Ambele au însuşirea ca la un anumit grad determinat de intensitate şi în condiţiuni determinate să producă efecte *noi*, care de astă dată nu mai sînt pur mecanice, cum ar fi *căldura, lumina, electricitatea, magnetismul.*

2) *Fizica propriu-zisă* este ştiinţa acestor forme de mişcare, care după cercetarea fiecăreia dintre aceste forme de mişcare constată că aceste forme de mişcare *trec una în cealaltă*, arătînd, în cele din urmă, că fiecare dintre ele la un anumit grad de intensitate determinat, care diferă la diversele corpuri aflate în mişcare, produce efecte care depăşesc fizica, constînd în modificarea structurii interne a corpurilor, *efecte chimice.*

3) *Chimia.* La cercetarea formelor de mişcare văzute pînă acum era mai mult sau mai puţin indiferent dacă ele se produceau asupra unor corpuri vii sau lipsite de viaţă. Mai mult chiar, corpurile neînsufleţite înfăţişau aceste fenomene cu maximum de *puritate.* Chimia însă nu poate cunoaşte natura chimică a celor mai importante corpuri decît la materii produse prin procesul vieţii; producerea artificială a acestor corpuri devine din ce în ce mai mult sarcina ei principală. Chimia constituie o trecere la ştiinţa organismului, dar această trecere dialectică nu poate fi realizată decît atunci cînd chimia a realizat într-adevăr această sarcină sau este pe punctul de a o realiza.

4) Organismul..." [1].

Pe baza tuturor acestor considerente a ajuns Engels să constate că fiecare formă de mişcare conţine anumite elemente comune, acelea care constituie criteriile generale ale mişcării. Aceste elemente — legităţile cele mai generale ale mişcării — sînt studiate de materialismul dialectic. În acelaşi timp, însă, Engels a înfăţişat şi diferenţele calitative care există între diferitele forme de mişcare, schiţînd o formulă de conciziune clasică, pe care — desprinsă de context — am putea să o redăm în felul următor:

fizica — mecanică a moleculelor

---

[1]) K. Marx u. Fr. Engels, *Briefwechsel.* Berlin, Dietz, 1950, vol. IV, p. 476—477.

chimia — fizică a atomilor
biologie — chimie a proteinelor.

Această formulă, asemănătoare cu o spirală ce descrie cercuri ascendente, oglindește — în termenii lui Engels — „trecerea fiecăreia din aceste științe în cealaltă... — adică atît legătura, continuitatea cît și deosebirea, discontinuitatea lor“ [1]). Această oglindire din și prin schema ei redă procesul real al materiei în mișcare : dezvoltarea.

Tocmai acest fapt, anume că principiul pe care se bazează clasificarea științelor făcută de Engels sezisează conexiunile reale dintre diferitele stări ale materiei aflată în mișcare, justifică ipoteza că mișcarea spiralei sus-arătate poate fi urmărită și mai departe. Dacă, prin urmare — bazîndu-ne pe realizările obținute de știință de atunci încoace — vom căuta să continuăm raționamentul lui Engels, va trebui să cercetăm, în primul rînd, cum s-au dezvoltat diferitele mișcări biologice, cum s-au succedat ele una din cealaltă și care sînt formele de mișcare care decurg din cele biologice.

DESPRE LOCUL FIZIOLOGIEI ȘI PSIHOLOGIEI ÎN CLASIFICAREA ȘTIINȚELOR

Marx a constatat că istoria — deși teoretic se poate împărți în istoria naturii și istoria omenirii — constituie un proces unitar. Acest proces, într-o anumită etapă, a dus la formarea pămîntului, apoi, în decursul evoluției acestuia s-au format premisele apariției vieții, ale ființelor vii, pînă cînd dintre speciile cele mai evoluate ale lumii animalelor s-a ridicat o ființă care nu numai că a știut să se adapteze la mediul înconjurător, ci a fost în stare să-l schimbe spre folosul său, — omul.

Unul din meritele nepieritoare ale lui Engels pe tărîmul istoriei științelor constă în demonstrarea faptului că tocmai lupta dusă de om împotriva forțelor naturii a fost aceea care l-a ajutat să se ridice din lumea animalelor, deoarece această luptă a dat naștere unor noi ramuri de activitate, la munca dusă în comun, la gîndirea abstractă și la grai, care au făcut ca omul să se deosebească din ce în ce mai mult de animal. Munca a făcut posibilă transformarea maimuței antropoide în om, a creat posibilitatea ca omul, produs al naturii, să subjuge, să supună puterii sale, forțele naturii. Omul, spre deosebire de toate celelalte ființe vii, este în stare să cunoască și să aplice din ce în ce mai bine legile naturii. Capacitatea omului de a realiza acest lucru, se datorește faptului că scoarța sa cerebrală este un organ cu o structură superioară, încît nu numai că dirijează activitatea întregului organism, dar fără ea activitatea organismului omenesc nici n-ar putea fi concepută. Această formă a scoarței cerebrale apărută în cursul dezvoltării sociale, se deosebește de scoarța cerebrală a animalelor superioare (ca bunăoară maimuțele antropoide), în deosebi prin faptul că s-au dezvoltat în ea centrii, care dirijează analizatorii motrici și auditivi. Prin urmare, produsele creierului omenesc superior organizat — gîndirea și conștiința — nu numai că

[1]) F. Engels, *Dialectica naturii*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 256.

corespund celorlalte conexiuni naturale, dar servesc și la cunoașterea și oglindirea lor.

Aceste constatări ale lui Engels au găsit, de atunci, o strălucită confirmare pe tărîmul științelor naturii prin învățătura lui I. P. Pavlov.

Pavlov a demonstrat că „în evoluția lumii animalelor la faza om mecanismul activității sistemului nervos s-a lărgit printr-o contribuție excepțională. Pentru animal realitatea nu este semnalată în mod aproape exclusiv decît prin acele senzații și urmele lor care se petrec în emisferele mari, senzații care pătrund în mod nemijlocit în celulele speciale ale văzului, auzului și ale celorlalte receptoare ale organismului. Toate acestea există și în noi, ca impresii, senzații și reprezentări ale mediului — natural și social. Acest sistem primordial de semnalizare a realității este comun la om și la animal. Graiul reprezintă cel de-al doilea sistem de semnalizare a realității, sistem specific omenesc, constituind semnalele semnalelor din primul sistem de semnalizare“ [1]).

Cu alte cuvinte, Pavlov a arătat că prin formarea celui de-al doilea sistem de semnalizare s-a ivit și o nouă calitate a activității nervoase: capacitatea de abstractizare și de generalizare a numeroaselor semnale ale primului sistem de semnalizare.

Tocmai din cauza aceasta este necesar — și asupra acestui lucru ne atrage atenția și articolul redacțional al revistei „Voprosî filosofii“ *(Despre problemele filozofice ale psihologiei,* nr. 4/1954, p. 195) — că trebuie făcută neapărat o diferențiere între activitatea superioară a sistemului nervos al animalelor, pe de o parte, și între activitatea superioară a sistemului nervos al omului, pe de altă parte, diferențiere care corespunde deosebirilor calitative ce există între creierul animalelor și cel omenesc.

Pavlov însuși accentuează în numeroase locuri această deosebire. El nu identifică niciodată activitatea superioară a sistemului nervos uman, viața sufletească a omului, cu procese pur fiziologice, ci consideră activitatea sufletească drept rezultatul activității nervoase superioare. În felul acesta Pavlov delimitează și domeniul de activitate al fiziologilor de acela al psihologilor, cu alte cuvinte distinge sfera problemelor fiziologiei de cele ale psihologiei. „Treaba noastră (adică a fiziologilor. — *S. Sz.*) — scrie Pavlov — este mai simplă decît aceea a psihologilor. Noi construim temeliile activității sistemului nervos, iar ei suprastructura sa. Și întru cît ceea ce este simplu și elementar, poate fi înțeles fără ceea ce este complex — situația noastră este mai bună, deoarece cercetările noastre, succesele noastre nu depind de cercetările psihologilor. Cred însă că pentru psihologi cercetările noastre trebuie să fie de mare importanță, deoarece la urma urmei ele trebuie să constituie temelia cunoștințelor psihologice“ [2]).

Vedem, prin urmare, că în cadrul proceselor vieții întîlnim forme de manifestare calitativ deosebite ale materiei în mișcare, diferite forme de mișcare. În lumea plantelor și animalelor, manifestările vieții se limitează *în esența lor* la procesul *spontan* al metabolismului, asimilație și

[1]) I. P. Pavlov, *Opere complete*, vol. III, p. 568 (în l. rusă).
[2]) I. P. Pavlov, *Op. cit.*, p. 105.

dezasimilație. În cazul omului, însă, relațiile cu mediul, adaptarea la mediu constituie un proces *conștient* care nu este posibil decît datorită activității nervoase superioare — determinată din punct de vedere social — a materiei cu structura cea mai complexă, creierul și îndeosebi scoarța cerebrală.

Știința, urmărind cunoașterea materiei în mișcare, studiază și aceste forme specifice ale mișcării în diferitele ramuri ale științei.

Grupa științelor biologice (ca și grupa celorlalte științe) se ramifică în științe diferite. Luarea în considerare a acestora la clasificarea științelor biologice este inevitabilă, pentru că formele de mișcare a naturii vii sînt mult mai complexe decît cele ale naturii lipsite de viață. De aceea nu putem vorbi pur și simplu despre formele de mișcare care sînt studiate de către științele biologice, ci, urmînd treptele dezvoltării materiei în mișcare, trebuie neapărat să ne ocupăm și cu asemenea științe, care analizează forme de mișcare calitativ superioare, ca fiziologia și psihologia. Deci, cînd vorbim despre „biologie" în clasificarea științelor trebuie să avem în vedere particularitățile cele mai generale și în același timp cele mai simple ale naturii vii, iar cînd vorbim despre fiziologie sau psihologie scoatem în evidență particularitățile lor cele mai pregnante, care le deosebesc de formele biologice inferioare de mișcare, adică avem în vedere limita lor superioară (de aceea nu tratăm nici fiziologia botanicii, nici fiziologia zoologică etc.).

Fiziologia cercetează activitatea nervoasă a ființelor dispunînd numai de primul sistem de semnalizare, iar psihologia studiază activitatea nervoasă superioară a omului, procesele conștiinței, ale gîndirii.

Pe această bază s-ar putea afirma că, din punctul de vedere al obiectului ei superior, fiziologia este biologia activității nervoase ce se desfășoară exclusiv la nivelul primului sistem de semnalizare și psihologia este fiziologia activității nervoase superioare omenești.

Nu ne putem mulțumi însă cu această constatare, nu o putem considera exhaustivă.

Așa, după cum trecerea de la natura anorganică la cea organică prezintă, atît sub raport istoric, cît și sub raport principial, un aspect deosebit și mai complicat decît ceea ce se constată, bunăoară, în cazul trecerii de la mișcarea mecanică la cea fizică, sau de la mișcarea fizică la cea chimică, tot așa și ivirea gîndirii constituie un element extrem de complex în evoluția materiei, un moment care are ca premisă un număr mare și variat de factori și constituie în același timp un moment de uriașă însemnătate.

La timpul său, cu prilejul analizării modului cum s-a format viața, Engels a atras atenția că pentru a putea înțelege nașterea acestui înalt grad de dezvoltare a naturii trebuie să avem în vedere un cerc foarte vast de condiții. În timp ce Engels deduce esența fizicii și a chimiei numai din analiza conexiunilor dintre procesele fizice, respectiv chimice, el scrie în continuare următoarele :

„Ea singură (chimia — *S. Sz.*) ne va explica procesul trecerii dialectice spre organism.

4. Dar trecerea *reală* numai în *istorie* — a sistemului solar, a pămîntului ; premisa *reală* a naturii organice' [1]).

La fel se prezintă situaţia şi în cazul psihologiei. Este adevărat că fiziologia ne permite să înţelegem trecerea dialectică, care duce la gîndire, dar adevărata trecere are loc în istorie — în evoluţia omenirii, *în istoria societăţii.* Studiul psihologiei ştiinţifice nici nu este posibil fără a ţine seama de acest lucru,

Pentru ca psihologia să poată explica fenomenele vieţii sufleteşti a omului, ea trebuie să pornească de la analiza proceselor care se desfăşoară în sistemul nervos. De aceea spunem că psihologia face parte din ştiinţele naturii. Dar după cum am văzut — fiziologia nu furnizează psihologiei decît temelia, este deci evident că temelia nu poate să se substituie clădirii întregi. De aici rezultă — după cum s-a arătat şi de acad. F o g a r a s i în lucrarea sa citată — că „psihologia trebuie dezvoltată pe baza ştiinţelor naturii, fără ca să fie îngăduit să se neglijeze nici relaţiile ei cu ştiinţele sociale şi tocmai învăţătura lui Pavlov este aceea, pe baza căreia putem stabili această dublă relaţie" [2]).

Omul este o fiinţă socială. Dezvoltarea societăţii a făcut posibilă evoluţia omului, ridicarea omului primitiv din sclavia forţelor naturii. Clasicii marxismului au arătat în repetate rînduri că bogăţia reală a sentimentelor şi intelectului omenesc este determinată de bogăţia corelaţiilor sale sociale reale. În această privinţă, M a r x constată că „simţul uman, *umanitatea* simţurilor ia naştere abia prin existenţa obiectului *său,* prin natura umanizată. *Dezvoltarea* celor cinci simţuri este o muncă a întregii istorii universale de pînă acuma" [3]). Iar în alt loc — şi această observaţie a lui Marx nici nu se mai referă la conştiinţa individuală a omului, ci la conştiinţa socială — el se referă într-un mod şi mai explicit la rolul hotărîtor pe care-l are pentru înţelegerea proceselor vieţii sufleteşti mediul social creat de oameni : „Existenţa *obiectivă* a industriei este *o carte deschisă a forţelor esenţiale ale omului, psihologia* umană ce ni se înfăţişează în mod palpabil. Psihologia pentru care această carte — adică tocmai partea cea mai reală sub aspectul simţurilor noastre, partea cea mai accesibilă a istoriei — este închisă, nu poate deveni o ştiinţă reală, cu conţinut adevărat" [4]).

Pe tărîmul istoriei ştiinţelor, P a v l o v are meritul, că prin învăţătura sa despre cel de-al doilea sistem de semnalizare, prin faptul că a ştiut să vadă pe om într-o unitate dialectică cu mediul care-l înconjoară, cu alte cuvinte cu mediul său natural şi *social* — a creat posibilitatea existenţii psihologiei ştiinţifice, posibilitatea studierii activităţii nervoase superioare a omului în condiţionarea sa socială.

În legătură cu polemica pe care a dus-o împotriva diferitelor concepţii idealiste, L e n i n s-a ocupat în mai multe din operele sale cu pro-

---

[1]) F. E n g e l s, *Dialectica naturii.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 253—254.

[2]) F o g a r a s i B é l a, *Problemele teoretice şi practice ale clasificării ştiinţelor.* Buletinul Secţiei de ştiinţe sociale şi istorice a Academiei de ştiinţe maghiară, p. 16.

[3]) M a r x — E n g e l s, *Despre artă şi literatură.* Ed. de stat pentru literatură politică, 1953, p. 35.

[4]) M a r x — E n g e l s, *Opere complete,* vol. III, p. 628—629 (în l. rusă).

blema funcționării vieții sufletești, determinată pe de o parte de condiții naturale, pe de altă parte de condiții sociale. Demonstrînd că viața psihică este determinată în *mod material și tocmai de aceea este cognoscibilă*, în scrierile sale Lenin a elaborat temeiurile principale ale psihologiei materialiste științifice. „Nu putem emite raționamente asupra sufletului scrie Lenin în lucrarea sa *Ce sînt „prietenii poporului" și cum luptă ei împotriva social-democraților* — neexplicînd în mod special procesele psihice: progresul trebuie să conste în acest caz în părăsirea teoriilor generale și a construcțiilor filozofice asupra sufletului, pentru a situa pe un teren științific studiul faptelor care caracterizează diferitele procese psihice" [1]). Plecînd de la această constatare, în *Caiete filozofice* Lenin îl critică pe Hegel, reproșîndu-i că „a făcut din *om un om al conștiinței*, în loc să facă din conștiință, *conștiința omului* adevărat, prin urmare conștiința omului care trăiește în lumea obiectivă reală și este condiționat de aceasta". La rîndul ei, conștiința omului condiționată de lumea obiectivă ajunge în contact direct cu această lume prin intermediul senzațiilor care pe de o parte constituie „o funcție a sistemului nervos central al omului" [2]), iar pe de altă parte constă din „transformarea energiei excitației exterioare în fapte de conștiință" [3]). Și tot în această lucrare Lenin mai arată că „...senzațiile, *adică* imaginile *lumii exterioare* există *în noi*, fiind generate de acțiunea lucrurilor asupra organelor noastre de simț" [4].

Aceste constatări făcute de Lenin pe plan teoretic au fost pe deplin confirmate de practica științelor naturii, sintetizate de fiziologia pavlovistă și anume nu numai în privința senzațiilor și a celorlalte semnale din primul sistem de semnalizare, ci și în privința celui de-al doilea sistem de semnalizare. „Cuvîntul reprezintă pentru om un excitant condițional tot atît de real ca și toate celelalte excitante comune cu cele ale animalelor. În același timp, însă, cuvîntul este mult mai atotcuprinzător decît toate celelalte, neputînd fi comparat nici cantitativ, nici calitativ cu excitanții condiționali ai animalelor. Toată viața trăită anterior de omul adult, face ca cuvîntul să fie legat de toate excitațiile interne și externe, care vin la emisferele cerebrale, le semnalizează pe toate, le înlocuiește pe toate și de aceea el poate determina toate acțiunile sau reacțiile organismului, care sînt condiționate de aceste excitații [5]).

Psihologia sovietică, bazată pe învățătura lui Pavlov, a demonstrat în mod neîndoielnic nu numai condiționarea socială a gîndirii, noțiunile omului, ci și a cunoașterii sale senzoriale, a simțămintelor, și a creațiilor imaginației sale. Faptul acesta se dovedește, între altele, și prin împrejurarea că la om pînă și funcționarea primului sistem de semnalizare se deosebește în mod calitativ de felul cum funcționează acest sistem în cazul animalelor.

Astfel, psihologia pornind de la datele furnizate de fiziologie trebuie să înfățișeze viața sufletească a omului prin prisma legilor sale obiective

---

[1]) V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, Ed. P.M.R., 1950, p. 134.
[2]) V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 79.
[3]) *Ibidem*, p. 40.
[4]) *Ibidem*, p. 80.
[5]) I. P. Pavlov, *Opere alese*, vol. II, p. 297—298 (ediția rusă).

în așa fel, încît să cerceteze într-o unitate dialectică factorii materiali și ideali ai funcțiunilor sufletești. Psihologia va trebui să țină seama de faptul că omul oglindește lumea obiectivă în decursul activității sale practice și că el acționează în mod conștient tocmai datorită acestei oglindiri, adică datorită cunoașterii lumii. Cu alte cuvinte psihologia trebuie să cerceteze activitatea sufletească a omului prin prisma legăturii inseparabile ce există între cunoaștere și acțiune. De altfel — după cum a arătat și Engels: „...la un individ toate imboldurile acțiunilor trebuie să treacă în mod necesar prin mintea lui, trebuie să se transforme în mobiluri ale voinței pentru ca el să acționeze“ [1]).

Ca atare psihologia, în calitatea ei de știință, care cercetează viața sufletească a omului, acest produs comun al naturii și al societății, trebuie să țină seama de înrîurirea reciprocă dintre conținutul determinat de societate al conștiinței individuale și căile biologice ale formării sale. Cheia înfățișării științifice a vieții sufletești nu poate fi găsită decît în unitatea acestor doi factori.

ÎN LEGĂTURĂ CU LOCUL ȘTIINȚELOR SOCIALE ÎN CLASIFICAREA ȘTIINȚELOR

Pe baza tuturor celor spuse pînă acum putem constata că urmărind formele din ce în ce mai complexe ale mișcării materiei, ajungem pînă la gîndire, care este produsul creierului omenesc, materia cu structura cea mai înaltă. Iar studiul legilor care guvernează gîndirea și conștiința constituie sarcina unei științe — psihologia — care unește în sine atît criteriile științelor naturale, cît și acelea ale științelor sociale. Obiectul cercetărilor sale îl constituie toate acele condiții substanțiale naturale (creierul, sistemul nervos) precum și toate acele condiții decurgînd din raporturile sociale, care asigură ivirea, formarea și evoluția gîndirii, a conștiinței, și o dată cu aceasta ale graiului.

Dacă vrem, prin urmare, să urmărim mișcarea lumii obiective în propriile sale conexiuni, atunci analiza gîndirii determinată *atît sub raportul natural cît și sub raportul social* ne duce la cercetarea formelor de mișcare din domeniul social propriu-zis.

Punctul de plecare al acestor cercetări firește nu poate fi decît concepția materialistă marxistă despre societate, care a demonstrat că procesele sociale — la fel ca și cele naturale — se desfășoară independent de voința oamenilor, potrivit unor legi obiective. Problema clasificării acestor procese — a proceselor sociale — a fost pusă într-o formă foarte concretă în opera lui I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii,* atunci cînd a accentuat că trăsăturile specifice, distinctive ale fenomenelor sociale sînt cele mai importante din punctul de vedere al științei.

Dar stabilirea acestor trăsături specifice constituie o sarcină foarte complicată, deoarece procesele sociale „sînt forme de mișcare mai superioare, mai complexe, mai compuse, decît cele biologice, deși formele de mișcare biologice rămîn valabile pentru om“ [2]). În legătură cu aceasta,

[1]) K. Marx și F. Engels, *Opere alese.* Ed. P.M.R., 1952, vol. II, p. 360.
[2]) B. Fogarasi, *Op. cit.*, p. 53.

acad. Fogarasi menționează că știința nu a stabilit încă legile care guvernează diferitele procese sociale. În același timp, în lucrarea citată mai sus se face încercarea de a se schița clasificarea științelor sociale și anume:

I. Știința legilor cele mai generale ale societății;

II. Grupa științelor economice (avînd la bază economia politică;

III. Științele istorice (istoria economiei: istoria bazei, istoria politică: istoria suprastructurii politice, istoria artei, literaturii, religiei și culturii: istoria suprastructurii ideologice și a instituțiilor corespunzătoare);

IV. Grupa științelor de stat și juridice [1]).

Luată în ansamblul ei, această schemă nu poate fi considerată ca justă, cu toate că cuprinde unele idei extrem de valoroase. Sîntem de acord cu Fogarasi în ceea ce privește sublinierea situației *fundamentale* a economiei politice, precum și cu teza lui că fără aplicarea învățăturii marxist-leniniste despre bază și suprastructură nu se poate soluționa problema clasificării științelor sociale. Nu putem fi de acord cu aceea, ca la punctul I materialismul istoric să fie separat în mod artificial de materialismul dialectic și în general de totalitatea filozofiei, care constituie o grupă separată de științe. Nu putem fi de acord nici cu despicarea mai mult artificială a sferei suprastructurii prin modul cum au fost plasate în această schemă științele de stat și juridice, precum și cu unele subdiviziuni ale punctului III.

Ținînd seama de criteriile de clasificare ale lui Engels — se poate presupune că „spirala" de care am pomenit mai sus nu se va opri nici în fața științelor care cercetează fenomenele sociale. În consecință, elementul următor al acestei spirale — elementul care în orice caz este de o însemnătate deosebită, oglindind formele fundamentale ale fenomenelor sociale — va fi: *economia politică*.

Însuși Marx și-a elaborat nemuritoarea sa învățătură „desprinzînd dintre diferitele domenii ale vieții sociale domeniul economic, desprinzînd din totalitatea raporturilor sociale raporturile de producție, ca fiind raporturi fundamentale, primordiale, care determină toate celelalte raporturi" [2]). În felul acesta a ajuns Marx la analizarea și interpretarea formațiunilor sociale economice, ceea ce a făcut posibilă cercetarea procesului social cu exactitatea inerentă științelor naturale și această cercetare a făcut cu putință justa interpretare a tuturor celorlalte fenomene sociale — atît a fenomenelor societății burgheze, cît și ale celorlalte orînduiri sociale.

După cum producția constituie o activitate omenească fundamentală, la fel și formarea relațiilor de producție constituie forma de mișcare socială fundamentală și primordială printre formele de mișcare socială. În felul acesta, următorul cerc al „spiralei" îl constituie economia politică.

Clasificarea celorlalte forme de mișcare socială constituie obiectul unor viitoare analize științifice [3]).

---

[1]) B. Fogarasi, *Op. cit.*, p. 16—17.

[2]) V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, Ed. P.M.R., 1950, p. 128.

[3]) După întocmirea prezentei lucrări, ne-a parvenit un studiu remarcabil al lui B. M. Kedrov («Voprosî filosofii» nr. 2/1955), care dă numeroase soluții noi și de valoare, atît în problemele mișcării sociale, cît și în alte probleme ale clasificării științelor.

În ceea ce privește clasificarea științelor sociale, studiul de mare valoare al lui Kedrov indică de asemenea economia politică ca știința care reflectă forma de bază a mișcării sociale.

DESPRE ŞTIINŢA MIŞCĂRII MICROCOSMICE

După ce am urmărit formele de mişcare începînd de la cele mecanice pînă la formarea relaţiilor de producţie, se pune în mod firesc problema dacă mişcarea mecanică poate fi privită drept punct de plecare al formelor de mişcare? La această întrebare materialismul vulgar dă un răspuns pozitiv şi în raţionamentele sale ajunge în ultima analiză la primul imbold, la dumnezeu. Dar materialismul dialectic a considerat totdeauna acest punct de vedere ca fiind eronat, arătînd că în toate procesele ce se desfăşoară în lume, sînt totdeauna prezente tendinţe contradictorii, a căror acţiune reciprocă asigură *auto-mişcarea fenomenelor.*

Progresul ştiinţelor a confirmat justeţea tezelor materialismului dialectic. Fizica modernă a descoperit o formă de mişcare necunoscută pînă acum: mişcarea microparticulelor materiei. Este o formă specifică, care constituie obiectul mecanicii cuantice.

Toate formele de mişcare tratate pînă acum sînt macrocosmice. Dintre ele într-adevăr cea mai simplă şi cea mai elementară formă de mişcare

---

Merge însă mai departe. După economia politică, K e d r o v arată trecerea spre ştiinţele privitoare la suprastructura politică şi juridică şi apoi la ştiinţele despre suprastructura ideologică. Din rîndul celor din urmă face parte şi filozofia, care însă — şi sîntem cu totul de acord cu aceasta — formează un nou grup de ştiinţe. Studiul lui K e d r o v tratează şi în alte privinţe mult mai cuprinzător problema clasificării ştiinţelor, decît felul în care ne-am angajat în această privinţă în scrierea de faţă, de ex. în sistematizarea lui primesc locul lor ştiinţele de trecere (chimia, fizica, fizica chimică, geochimia, biochimia etc.) cît şi ştiinţele

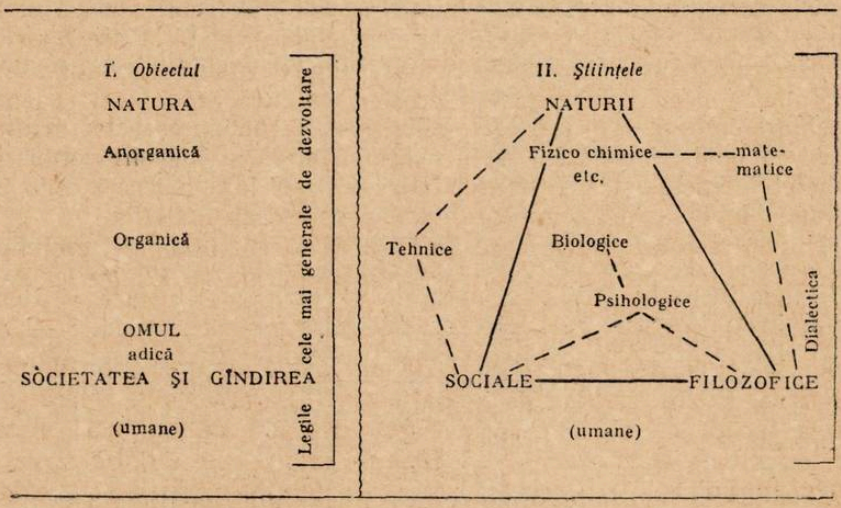

tehnice şi cele aplicate. Punctul de plecare al prof. K e d r o v în ceea ce priveşte raportul dintre formele de mişcare şi ştiinţe este în concordanţă cu cel expus în studiul de faţă şi cu toate că rezultatele sale sînt mult mai cuprinzătoare, considerăm că în pofida argumentării cu totul deosebite, constatările lui K e d r o v, în esenţă, sprijină concluziile la care am ajuns, şi noi (de ex. caracterul determinat al psihologiei atît din punct de vedere al ştiinţelor naturii cît şi al celor sociale). Nu avem posibilitatea să prezentăm aici studiul lui K e d r o v care, datorită caracterului său, închegat, face aproape imposibilă rezumarea lui, de aceea ne limităm la redarea schemei clasificării propuse de filozoful sovietic.

este mișcarea mecanică. Cunoașterea mai aprofundată a lumii materiale a scos însă la iveală conexiunile mai profunde ale materiei care, pînă acum, n-a fost privită decît sub aspectul mișcărilor sale macrocosmice. A ieșit astfel la iveală mișcarea microparticulelor. „Această formă de mișcare se caracterizează prin faptul că energia în microprocese se transmite (se emite și se absoarbe) în cantități distincte — cuante, care reprezintă multiplii întregi ale unei fracțiuni de energie minime, care nu mai poate fi divizată. Microparticulele (electronii, protonii, neutronii, pozitronii, mezonii de diverse tipuri, neutrinii sînt particule materiale, dar ele nu sînt simple copii micșorate ale corpurilor microscopice (de pildă ale alicelor, ale moleculelor sau atomilor), ci se deosebesc calitativ de acestea, și mișcarea lor nu poate fi considerată o mișcare mecanică“ [1]).

Această formă de mișcare se deosebește de mișcarea mecanică și de celelalte forme de mișcare numai sub aspect calitativ. Deși explicația trecerii dintre aceste două forme de mișcare are astăzi însă un caracter de ipoteză, totuși s-a putut stabili de acum că procesele macrocosmice pot fi considerate drept cazurile limită ale mișcărilor microcosmice. „Or, ne putem clarifica trecerea de la micromișcări la mișcarea mecanică numai atunci cînd presupunem în primă aproximație, că energia în microprocese s-ar transmite continuu, adică în același fel în care se întîmplă în macroprocese. Aceasta înseamnă că egalăm cu zero valoarea extrem de mică, dar totuși finită, a cuantei de acțiune. Prin urmare, macroprocesele sînt un caz limită a *microproceselor*“ [2]).

Am arătat mai sus că examinarea proceselor microcosmice au scos la iveală conexiunile mai adînci ale proceselor macrocosmice ale materiei. În timp ce, sub aspectul proceselor macrocosmice, materia are o structură pur discontinuă, granulară, corpusculară (unde caracterul continuității nu se manifestă decît prin mișcarea acestei structuri granulare), particulele elementare care apar în procesele microcosmice au un caracter dublu, dispunînd în mod concomitent de însușiri de undă și însușiri corpusculare. Dualiatea aceasta își are însemnătatea ei, căci fără a ține seama de ea nu putem înfățișa legile mai profunde ale mișcării materiei.

În felul acesta, prin urmare, înfățișarea conexiunilor mai profunde ale materiei ne oferă posibilitatea de a continua spirala lui Engels datorită microfizicii și într-un alt sens.

Această continuare nu se oprește firește nici cu mișcarea microparticulelor materiei, așa cum se constată din unele rezultate noi obținute de microfizică (fizica spațiilor de excitație zero). La aceasta se referă și constatarea făcută de Lenin acum vreo cincizeci de ani, că „electronul este tot atît de *inepuizabil* ca și atomul, natura este infinită și ea *are o existență* infinită...“ [3]). Recunoașterea caracterului nesfîrșit și al existenței infinite a naturii deschide perspective grandioase științei, și ca atare și clasificării științelor.

În *Dialectica naturii,* Engels a arătat că cercetarea naturii mișcării trebuie să pornească de la formele cele mai simple ale mișcării. Și

---

[1]) Traducerea în l. romînă a revistei Voprosî filosofii, nr. 5, 1954, p. 364.
[2]) *Ibidem*
[3]) V. I. Lenin, *Opere,* vol. 14, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 256.

numai după ce cunoașterea formelor de mișcare ale naturii neînsufletite s-a înălțat pînă la un grad oarecare, știința a explicat fenomenele de mișcare care constituie procesele de viață. Și în cadrul acestora analiza formelor de mișcare biologice mai simple a precedat pe aceea a celor mai complexe. Numai după ce marxismul a analizat pe baze științifice și formele de mișcare socială a putut și psihologia, care cercetează gîndirea, conștiința, să devină o știință creatoare.

Se poate constata, prin urmare, că și în istoria științelor elementul logic urmează și — să spunem așa — sintetizează procesul istoric.

Acest fapt nu este dezmințit nici de descoperirea relativ tîrzie a mișcărilor microcosmice, mai mult chiar este sprijinită de acesta. Dat fiind că organele de simț omenești au o structură macrocosmică, este firesc că omul s-a străduit să cunoască în primul rînd mișcările macrocosmice. Numai cunoștințele acumulate în aceste domenii au putut face posibil ca știința, tehnica și în ultimul rînd gîndirea să atingă un grad de dezvoltare care să poată asigura descoperirea și oglindirea proceselor microcosmice.

Căci gîndirea — datorită organizării excepțional de superioare a bazei sale — nu se limitează la caracterul pur corpuscular — sub aspectul sezisării — al mișcărilor macrocosmice. Gîndirea trece de limitele mișcărilor macroscopice, fiind în stare să conceapă, să reflecte unitatea mișcării ondulatorii și corpusculare a microparticulelor.

★

Rezumînd constatările de mai sus vom ajunge la concluzia că pe baza rezultatelor de astăzi ale științei sistemului de clasificare a științelor elaborate de Engels poate fi dezvoltat mai departe. Arătat schematic, acest sistem seamănă cu o spirală, ale cărei elemente principale stabilite pînă acum se leagă între ele după cum urmează:

MATERIALISMUL DIALECTIC
știința celor mai generale forme de mișcare

— teoria spațiilor de excitație zero
— microfizica
— mecanica mișcării dualității undă — corpuscul adică mecanica cuantică
mecanica — cazul limită al mișcării microparticulelor
fizica — mecanica moleculelor
chimia — fizica atomilor
biologia — chimia proteinelor (baza formării ei este istoria pămîntului)
fiziologia — biologia fenomenelor care se desfășoară la nivelul primului sistem de semnalizare
↗ (din punctul de vedere al obiectului ei superior) ↘
psihologia — fiziologia activității nervoase superioare (temeiul formării ei este istoria societății)
economia politică
științele care studiază celelalte forme de mișcare socială.

Am încercat să lămurim în considerațiile de mai sus cîteva aspecte ale problemei clasificării științelor. Fără îndoială că acestea, la fel ca și alte aspecte ale clasificării cer continuarea eforturilor unite ale oamenilor de știință de specialitate și ale filozofilor.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 2, 1956

330 DE ANI DE LA MOARTEA LUI FRANCIS BACON

DE

AL. POSESCU

Anul acesta se împlinesc trei sute treizeci de ani de la moartea gînditorului materialist englez Francis Bacon şi trei sute cincizeci de ani de cînd, în 1606, el a redactat pentru prima oară, într-un opuscul rămas postum, sub titlul ambiţios de *Produsul cel mai de seamă al secolului,* planul principalei sale opere întitulată *Novum Organum*, pe care avea să o dea la lumină, abia după patrusprezece ani de muncă neîntreruptă, în 1620.

Aşadar, ne despart trei secole şi jumătate de momentul în care Bacon a păşit la înfăptuirea vastului său plan de reformă radicală a ştiinţei şi a filozofiei timpului său, şi cu ele, — după aşteptările sale încrezătoare, — a condiţiilor spirituale şi materiale ale vieţii omeneşti, — pe care le dorea şi le vedea, într-un viitor mai îndepărtat, prin truda abia începută de el, dar dusă mai departe de generaţiile viitoare, înnoite şi îmbunătăţite.

Bacon se situează istoriceşte în pragul unor timpuri de adînci prefaceri, în epoca formării relaţiilor capitaliste, a ascensiunii burgheziei, care pornea, pe atunci, la promovarea ştiinţei şi filozofiei.

Ceea ce este învechit în opera lui Bacon nu este desigur, numai forma de exprimare, acea terminologie scolastică, moştenire a evului-mediu, în care sînt prezentate cel puţin unele din ideile sale, terminologie încă de pe atunci învechită, şi care a dat numeroşilor săi detractori, mai vechi şi mai noi, cel puţin o aparenţă de îndreptăţire. Bacon însuşi şi-a dat seama de caracterul învechit al hainei în care şi-a prezentat ideile profund înnoitoare considerînd-o pentru vremea sa necesară. Aşa după cum — spune el — împăraţii romani din antichitate au păstrat vechile denumiri ale magistraturilor, dîndu-le însă altă întrebuinţare, pentru a nu zdruncina echilibrul vieţii sociale, tot astfel, pentru a păstra echilibrul vieţii intelectuale, trebuie să menţinem în filozofie vechile denumiri pentru ideile noi pe care încercăm să le impunem *Despre însemnătatea şi progresul ştiinţelor,* III, 4).

Nici întregul conţinut de idei al operei baconiene n-a putut rămîne pînă în prezent, înfruntînd secolele, viabil şi actual. Firește că, date fiind

condițiile istorice în care se situează gîndirea lui Bacon, la începutul secolului al XVII-lea, ea nu s-a putut ridica la cea mai înaltă treaptă a adevărului științific și filozofic, așa încît nimic din ce a conceput ea să nu poată fi depășit timp de secole. Însăși poziția personală a gînditorului englez îl împiedica de a merge prea departe cu ideile sale reformatoare. Un contemporan al său, William Harvey, cunoscutul descoperitor al circulației sîngelui, spunea: „Bacon scrie filozofie ca un lord cancelar". Observația aceasta, dacă nu este în totul adevărată, cuprinde cel puțin o parte de adevăr. Bacon a militat cu îndîrjire ca ideolog al burgheziei și al nobilimii îmburghezite pentru o înnoire „din temelie", cum spunea el însuși, a științei și a filozofiei timpului său. Ca lord și cancelar însă, cum a fost, cel puțin pentru un timp, în viața publică, nu era posibil să nu se resimtă în gîndirea sa unele limitări, proprii claselor stăpînitoare. Dar acestea nu privesc decît unele laturi secundare ale gîndirii sale, nu linia ei generală și marile ei trăsături caracteristice, care sînt acele ale unei concepții materialiste. Căci filozofia lui Bacon este — exceptînd unele inconsecvențe — o filozofie materialistă. Iar poziția aceasta a lui Bacon, la începutul timpurilor moderne, face dintr-însul, așa cum a arătat Marx în *Sfînta familie,* „părintele materialismului englez".

Istoriografia burgheză a filozofiei, care în mod obișnuit trece cu vederea acest caracter dominant al gîndirii lui Bacon, se rezumă, printr-o vădită și voită ocolire a subiectului, să facă din Bacon un „empirist" și să explice atitudinea filozofică a lui Bacon prin unele pretinse trăsături caracteristice ale psihologiei poporului englez, care ar fi înclinat în mod deosebit spre faptele concrete și spre preocupările de ordin practic. Caracterizare cu totul unilaterală și explicare psihologică, superficială, întru nimic satisfăcătoare.

Caracterizarea justă, drept o concepție materialistă opusă idealismului dominant al epocii, și explicarea științifică a gîndirii lui Bacon prin rădăcinile ei de clasă au fost date pentru prima oară de către Marx și Engels. Intrînd în amănuntele explicării de care e vorba într-un studiu asupra *Materialismului englez din secolul al XVII-lea* (Voprosî filozofii, nr. 4, 1954), V. F. Golosov a arătat cum se încadrează filozofia materialistă a lui Bacon în viața politică și socială a timpului său, și cum ea nu poate fi privită decît ca o reflectare necesară a acesteia. Acțiunile revoluționare împotriva feudalismului — arată autorul sovietic — duse de burghezia engleză în alianță cu nobilimea îmburghezită s-au încheiat în prima jumătate a secolului al XVII-lea prin ciocniri armate între forțele revoluției și forțele reunite ale reacțiunii feudalo-catolice. Această luptă s-a extins și pe tărîm ideologic. Iar lupta ideologică-politică împotriva feudalismului, dusă de forțele sociale ale societății burgheze în ascensiune, a fost variată și multilaterală. Se înțelege că filozofia, în care feudalismul își avea principalul sprijin ideologic sub forma idealismului teologico-scolastic, oferea cîmpul pe care avea să se dea lupta ideologică cea mai înverșunată. Aici, antagonismul celor două lumi care își disputau puterea, feudalismul în declin și burghezia în ascensiune, a luat deci în mod firesc forma luptei dintre materialism și idealism. Idealismul, sprijinit de biserică, apăra cu înverșunare interesele clasei feudalilor, rînduie-

lile feudale. Luptînd împotriva feudalismului, burghezia trebuia să nimicească și bazele concepției religioase despre lume. Pe această poziție de luptă se situează Bacon cu concepția sa materialistă, ca inițiatorul ei în filozofia modernă și ca unul din cei mai vajnici și temuți susținători.

Iată singura explicație valabilă a atitudinii filozofice a lui Bacon, care duce la înțelegerea adevăratei ei semnificații și la înlăturarea tuturor denaturărilor cărora a fost supusă în mod sistematic de către interpreții ei burghezi. În lumina acestei juste caracterizări a gîndirii lui Bacon ca o concepție opusă idealismului scolastico-teologic, meritul cel mai de seamă la care a aspirat Bacon el însuși în filozofie și care i-a rămas în deobște recunoscut, este de a fi fost creatorul metodei inductive prin care el voia să înlocuiască tradiționala metodă deductivă-silogistică de origine aristotelică, cu totul improprie descoperirii adevărului în știință și în filozofie. Nimeni nu s-a gîndit vreodată să-i tăgăduiască meritul acesta întrucît este întemeiat pe un fapt istoric bine stabilit. În schimb, mai toți detractorii săi, numeroși și înverșunați în rîndurile idealiștilor, sînt de acord să refuze metodei sale inductive, în forma pe care i-a dat-o Bacon, vreo utilitate și deci vreun merit.

În eseul său asupra lui Bacon, Macaulay afirmă că Bacon „nu a făcut nimic, nici măcar nu a analizat corect inducția". Cam în același fel se exprimă Whewell în *Filozofia științelor inductive,* care afirmă că „Bacon ocupă un loc mai mult prin limbaj decît prin ideile de ansamblu". Al. Bain spune în *Logica* sa că „Bacon nu a avut despre inducție decît o idee cu totul vagă".

Este adevărat că *regulile* baconiene ale metodei inductive, cu cele trei „tabele de prezență, absență și grade comparative", care mai figurează cu neînsemnate modificări în mai toate manualele și tratatele de logică formală, și cu cele ceva mai mult de două duzini de așa-zise „instanțe prerogative", auxiliare ale inducției, despre care nu se mai spune nici o vorbă în manualele și tratatele amintite, nu au căpătat o aplicare concretă nici în știință, și cu atît mai puțin în filozofie. În progresele pe care le-au înfăptuit de la apariția acestei scrieri încoace, știința și filozofia materialiste au folosit într-adevăr alte reguli decît acele prescrise de Bacon cu atîta risipă de amănunte. Dar concepția gnoseologică pe care s-au sprijinit aceste reguli ale metodei inductive a avut darul de a influența dezvoltarea ulterioară a cunoștințelor omenești, îndrumînd cercetarea științifică și gîndirea filozofică pe căile sănătoase ale cercetării experimentale, minînd principial absurdițățile scolastice. Este probabil că la acest folos tras din studierea regulilor baconiene ale metodei inductive se gîndea Voltaire cînd spunea că *Novum Organum* este „schela pe care s-a clădit noua filozofie". Iată ce au trecut cu vederea detractorii mai vechi și mai noi ai lui Bacon, dar ce nu a putut să nu-i influențeze pe acei care i-au îmbrățișat și i-au dus mai departe opera. Căci într-adevăr din studierea regulilor metodei sale inductive se desprindea un spirit care nu este altul decît acel al unei concepții materialiste despre lume, absolut necesară progresului științei.

Cerința fundamentală a metodei inductive, așa cum este formulată de Bacon în *Novum Organum,* constă în sprijinirea pe experiență. „Empirismul" pe care îl presupunea ea implica o sumă de idei materialiste

de o însemnătate cu totul deosebită. În primul rînd, el presupunea această idee de temelie a oricărei filozofii materialiste că natura există independent de cunoaștere, și că substratul ei este materia. Este de altfel ceea ce Bacon nu a scăpat din vedere să exprime în termeni lipsiți de orice echivoc. Pentru el, materia este o existență concretă. „Materia abstractă a lui Platon, spune el în mica sa scriere *Despre principii și origini,* este materia disputelor sterile ale scolasticilor, nu aceea a universului". În al doilea rînd, el pleca de la teza de bază că natura, care în esența ei este materială, poate fi cunoscută, idee de asemenea de temelie a oricărei concepții materialiste. Nici în privința aceasta Bacon nu a scăpat din vedere să-și exprime convingerea cu toată claritatea. În repetate rînduri, el mărturisește în scrierile sale încrederea sa neclintită în puterea de cunoaștere a minții omenești. Pentru el, există un singur izvor de cunoaștere, care este lumea materială, iar adevărata cunoaștere nu este decît o oglindire a naturii. „Adevărata filozofie, spune el, redă lumea ca un ecou". Cît despre cunoașterea științifică, el cere ca ea să fie multilaterală, prin observarea atentă și metodică a tuturor manifestărilor ei concrete în lucrurile și fenomenele cele mai variate. În al treilea rînd, concepția metodologică a lui Bacon presupunea caracterul practic operativ al gîndirii ca și rolul practicii în dezvoltarea cunoașterii — idei nu mai puțin de temelie ale oricărui materialism consecvent în problema cunoașterii. Pentru filozoful englez „știința este putere" și „puterea noastră asupra naturii se întinde just atît cît se întinde cunoașterea noastră cu privire la legile ei". Dar în problema aceasta vederile lui Bacon nu merg atît de departe încît practica să capete semnificația social-istorică pe care i-a dat-o ulterior marxismul. Practica la care se gîndește el nu este decît lumea fizică, a corpurilor brute, nu și viața socială.

Contemporanii și urmașii materialiști ai lui Bacon, au înțeles și apreciat meritele istorice ale filozofului englez. Hobbes, Locke, Diderot l-au considerat drept un înaintaș. Robert Boyle, cunoscutul fizician și chimist englez, născut în anul în care Bacon murea, invoca adesea numele „marelui Verulam", cum îl numea el pe Bacon, despre care spunea că a fost: „un profund naturalist". Gassendi vedea în Bacon „creatorul unei noi și adevărate filozofii", iar Descartes declara că „nu are nimic de adăugat sau de schimbat la regulile metodei inductive așa cum au fost formulate de către Verulamius".

Marea deosebire dintre poziția filozofică a lui Bacon și aceea a altor gînditori de mai tîrziu care, rămînînd la empirism, au lunecat totuși pe panta idealismului, stă în caracterul materialist al concepției lui Bacon și în aprecierea pe care el a dat-o rolului gîndirii. Burghezia engleză de la începutul secolului al XVII-lea era o clasă în plină ascensiune politică și socială. Ca atare, atitudinea ei filozofică era orientată materialist. Empirismul pe care Bacon l-a adoptat ca reprezentant ideologic al acestei clasei era firesc să fie de esență materialistă. Nu aceeași avea să fie atitudinea burgheziei în epoca în care, cu trecerea timpului, ea avea să intre în faza ei de descompunere. Deși și azi e vădit pentru mulți din reprezentanții ideologici ai acestei clase că fără datele exeperienței nu se poate construi nimic durabil nici în știință, nici în filozofie, ei denaturează în

chip subiectivist noțiunea de experiență, așa cum au făcut machiștii, iar azi neopozitiviștii. Pentru această filozofie reacționară toate acele premise materialiste ale regulilor metodei baconiene ale inducției ajung să fie supărătoare și trebuie înlăturate,... chiar dacă ar trebui ca o dată cu apa din covată să fie aruncat și copilul.

Materialismul lui Bacon era cu atît mai puțin sortit să fie pe placul detractorilor săi idealiști, cu cît nu se mărginea la simplele implicații materialiste ale regulilor metodei sale inductive, ci lua, în scrierile sale, înfățișarea directă a unei concepții materialiste despre lume. Într-adevăr, dacă gnoseologia sa presupunea că materia există, în scrierile sale el nu s-a limitat să admită ca de la sine înțeleasă o atare idee, ci a trecut mai departe de pe pozițiile materialiste în gnoseologie și la cosmologie, susținînd realitatea și unitatea materiei și a mișcării. „Ipoteza unei materii absolut imuabile, spune el, este falsă" *(Novum Organum,* II, § 8). Materia există, și ea nu poate fi concepută fără mișcare, nici mișcarea fără materie. Iată una din tezele fundamentale ale filozofiei baconiene. De fapt, pentru filozoful englez, toate fenomenele materiale sînt în ultimă analiză aspecte ale materiei în mișcare. Așa este bunăoară căldura, care nu este în realitate decît mișcare, insensibilă ca atare, a materiei. Partea a doua din *Novum Organum,* care se ocupă cu descrierea în amănunt a mijloacelor ajutătoare de care se folosește metoda inductivă, ia ca exemplu tocmai studiul acestui fenomen, pentru a ajunge la concluzia că legea sau — cum se exprimă el — „forma" lui este mișcarea. Și Bacon este încredințat că orice alt fenomen al naturii fizice, pe care noi îl percepem într-un fel sau într-altul, se reduce la una din formele de mișcare ale materiei.

Mai mult, viața și sufletul, fenomenele biologice deci și cele psihologice, nu pot fi în ultimă analiză decît forme diferite ale mișcării materiei. În opusculul *Despre principii,* Bacon spune: „Materia, mișcarea, spiritul, aceste trei lucruri nu trebuie separate, ci numai deosebite... Abstracțiile relative la mișcare [ceea ce vrea să însemneze: concepțiile filozofice idealiste, după care mișcarea ar mai putea exista fără materie — *A.P.*], au născut o infinitate de opinii asupra sufletelor, asupra vieții, ca și cînd toate aceste lucruri nu ar putea fi explicate prin materie și prin forma ei [adică prin legile și prin proprietățile ei — *A.P.*] și că ar trebui, pentru a le explica, să se presupună că există principii proprii". Așadar Bacon susține fără înconjur și fără echivoc că în univers nu există alte principii decît materia și mișcarea, indisolubil legate una de alta, în stare a produce toate fenomenele naturii. Iar mișcarea este, după filozoful englez, și aici încep scăderile concepției sale, care apare ca un materialism mecanicist, simplă modificare în întindere a materiei. Acesta este însă neajunsul de care va suferi nu numai materialismul lui Bacon ci materialismul premarxist în general, și pe care nu-l va depăși decît treapta cea mai înaltă a materialismului — concepția marxistă — în condiții istorice cu totul noi.

În critica aspră pe care o face concepțiilor filozofice ale trecutului, Bacon îi opune unul altuia pe Democrit și pe Platon, arătînd

toate viciile idealismului platonician și relevînd meritele nepieritoare ale materialismului democritian. Totuși, Bacon respinge atomismul gînditorului din Abdera ca pe o falsă ipoteză pentru a admite în locul lui o teorie care, cel puțin în termeni, dacă nu și în fondul ideilor, se apropie de aceea a fizicii medievale : ideea existenței unor așa-zise naturi simple, caracterizate prin proprietăți elementare ale lucrurilor, transformabile unele în altele, idee care a legănat vreme îndelungată visurile alhimiștilor medievali și pe care le mai întreține și epoca lui Bacon *(Novum Organum,* II, § 8).

Convingerea aceasta, deși nefundată, avea în concepția lui Bacon și un sens pozitiv : el aștepta de la știința viitorului, pe temeiul concepției sale despre natura materiei ca fiind alcătuită din proprietăți elementare, realizările cele mai măreție. Mai întîi, el era convins că, cu timpul, știința va izbuti să dea la lumină una cîte una toate aceste „naturi simple", constitutive ale materiei. Cunoașterea lor va însemna, după el, pentru mintea omenească dezvăluirea tuturor secretelor naturii. O imagine fidelă a realității va lua locul aceleia fictive pe care o au oamenii. „În fond — spune el — scopul nostru este de a-i face minții omenești o imagine, o copie a universului, dar a unui univers așa cum este, nu cum și-l închipuie unul sau altul" *(Novum Organum,* I, § 124). Iar universul este un „schematism latent" și un „proces ascuns" de „forme" sau de „naturi simple". În al doilea rînd, Bacon era convins că, o dată cunoscute, aceste proprietăți constitutive ale materiei, cu schematismele și cu procesele lor ascunse, știința va fi în măsură să transforme lucrurile după voia și trebuințele oamenilor. Iată în ce înțeles credea el că știința este putere. Era anume puterea omului de a transforma natura și de a o pune în slujba nevoilor sale.

Nu e anevoie de recunoscut că este multă naivitate în felul cum vedea filozoful englez înfăptuit de către știință, într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtate, visul său de înnoire a condițiilor de viață materială și spirituală a oamenilor. Dar, dacă facem abstracție de acest amănunt, concepția sa despre sarcinile practice ale științei este una din acele care îi constituie marile sale merite. Principala obiecțiune pe care el o aduce științei timpului său este inutilitatea. Știința teologico-medievală nu era, după el, de nici un folos vieții omenești. Întemeiată pe noțiuni confuze și redusă la dispute, ea nu avea nici o aplicare practică. Adevărata știință, spune el, trebuie să fie în mîinile omului un instrument de stăpînire și de folosire a naturii. O știință care nu folosește la nimic, o știință sterilă, cum se exprimă el, nici nu este adevărată. Adevărul științific se verifică prin gradul lui de utilitate practică. Dar Bacon nu lunecă pe panta exagerărilor absurde ale pragmatismului care răstoarnă raportul dintre adevăr și util, făcînd din cel dintîi o funcțiune a celui din urmă, adică din folosul unei idei creatorul adevărului ei ; gînditorul englez este departe de agnosticismul pragmatiștilor. El este convins că adevărul e obiectiv, și că poate fi cunoscut independent de nevoile vieții omenești. El crede chiar că cunoașterea adevărului merită să fie urmărită pentru ea însăși. Dar el știe că numai prin mijlocirea ei omul izbutește să domine și să folosească natura și că o idee care nu se dovedește bună la nimic, o idee pe care nici o întrebuințare practică nu o confirmă,

una pe care dimpotrivă practica o dezice, nu poate fi decît falsă. Ceea ce este cu totul altceva decît teza falsă a pragmatiștilor despre util ca măsură a adevărului.

Știința concepută de B a c o n este o știință vie, eficientă, destinată să ușureze viața oamenilor, nu una de cabinet, savantă și subtilă, dar moartă, pentru că rămîne incapabilă a satisface în vreun chip oarecare nevoile vieții omenești. Tot el recunoaște însă că, dacă în știință nu am cerceta decît ceea ce ne pare la un moment dat a fi de folos, perspectivele noastre de a înainta în descoperirea adevărului ar fi simțitor reduse. Bacon deci, care era un adversar neîmpăcat al vanelor speculații scolastice, nu preconiza totuși un utilitarism măginit și absurd ca acel al pragmatiștilor.

Cu tot interesul pe care îl arată pentru experiență, făcînd dintr-însa temelia oricărei teorii științifice și filozofice, B a c o n nu a căzut în eroarea unui empirism unilateral. Întreaga sa operă este un lung protest împotriva obiceiului înrădăcinat în știința timpului său de a nesocoti experiența, construind mintal teoriile cu disprețul cercetării directe a naturii ; iar *Novum Organum* nu cuprinde decît o amănunțită expunere a condițiilor metodologice în care trebuie făcute experiențele, pentru a duce în știință la rezultatele dorite. Totuși, cu remarcabilul său simț critic, B a c o n nu a crezut că trebuie să se renunțe în știință și în filozofie la orice ajutor din partea gîndirii logice. În limbajul său bogat în imagini, el îi compară pe empiriștii intransigenți, care se opresc la faptele constatate în experiență, cu furnicile care adună și îngrămădesc provizii, fără să le elaboreze în vreun fel în hrană asimilabilă proprie organismului lor. Iar pe raționaliștii intransigenți, care construiesc știința exclusiv din idei, îi compară cu păianjenii, care țes șubreda lor pînză scoțînd-o din măruntaiele lor. Adevăratul om de știință, adaugă el, este ca o albină, care adună cu hărnicie substanța bogată în principii hrănitoare a florilor, și o preface cu dibăcie în mierea dulce și hrănitoare. Pentru că și acesta adună cu sîrguința albinei fapte de pretutindeni, dar nu se mărginește să le îngrămădească într-o colecție neelaborată, ci, cu ajutorul gîndirii logice, le preface treptat în teorii din ce în ce mai generale, pînă la adevărurile cele mai generale, pe care B a c o n le numește axiome, înțelegînd prin acestea nu acele adevăruri care nu au nevoie de nici o demonstrație, ci adevărurile cele mai generale, dar și cele mai bine dovedite. Iar o dată ajuns la acestea, B a c o n spune că adevăratul om de știință coboară din nou la teoriile particulare și la aplicarea lor practică. De unde rezultă că el a înțeles just caracterul de dezvoltare progresivă de la particular la general al cunoașterii științifice, cît și ajutorul reciproc pe care trebuie să și-l dea în elaborarea acesteia inducția și deducația. E de la sine înțeles că gradul de dezvoltare al științei în timpul său nu i-a putut îngădui o soluționare justă a problemei raportului dintre inducție și deducție, care rămîne o sarcină a logicii dialectice.

În legătură cu chestiunea raportului strîns dintre inducție și deducție în procesul cunoașterii, s-a susținut că Bacon nu ar fi înțeles rolul matematicilor în elaborarea teoriei științifice. Ceea ce este o exagerare, dacă nu de-a dreptul un neadevăr. În scrierile sale, el revine de mai multe ori asupra nevoii de a folosi cunoștințele matematice în studiul științific

al naturii, și vorbește în termeni precișiși despre însemnătatea științifică a determinărilor cantitative — care se știe că nu se fac decît cu ajutorul calculului matematic. „Există, spune el, în natură, o infinitate de lucruri care nu pot fi înțelese perfect, demonstrate destul de clar, nici aplicate în practică cu destulă siguranță și dexteritate fără ajutorul și intervenția matematicilor" *(Despre însemnătatea și progresul științelor,* III, 6). Nu este nevoie să fie spus mai mult pentru a dovedi o justă înțelegere a problemei.

Sînt în schimb alte aspecte ale gîndirii sale care constituie scăderi mai serioase. Bacon a fost un materialist, dar materialismul său, consecvent în tezele lui generale privitoare la cunoaștere și la natură, devine inconsecvent în problemele politice și sociale și în problema religioasă. Din punct de vedere religios, cu tot materialismul său atît de ferm în problema naturii, cu tot refuzul său de a opune spiritul materiei, și de a explica fenomenele prin alte mijloace decît acele ale lumii fizice, el se crede îndreptățit să împărtășească fără rezerve profesia de credință religioasă a bisericii creștine — care este la antipodul materialismului său. Și el nu face aceasta o singură dată, ocazional, în opusculul postum intitulat *Profesie de credință,* care ar putea fi interpretat ca o concesie de moment făcută credinței creștine. El revine în mod permanent în scrierile sale la această atitudine. În scrierea sa întitulată *Despre însemnătatea și progresul științelor,* în care el inițiia marea operă de reformă a științei și a filozofiei timpului său, întemeind-o pe critica acerbă a pseudoștiinței teologice a evului mediu, Bacon își expune totuși vederile asupra unei științe a religiei întemeiată pe inspirația profetică, pe care o crede, cu toată seriozitatea, posibilă. Întreaga carte a IX-a a acestei scrieri este consacrată unor atari discuții, în care dogmele religiei creștine sînt recunoscute fără rezervă, dogme pe care nu le poate susține fără a se pune în contradicție cu sine însuși. Concepțiile sale asupra societății sînt ale unui ideolog burghez din timpul său. Observația lui Harvey că „Bacon scrie filozofie ca un lord cancelar" se aplică mai ales în această latură a operei sale. Bacon este încredințat că toate mijloacele trebuie să fie folosite pentru a stăpîni „spiritul turbulent" al maselor populare. Monarhia rămîne în ochii săi o instituție de drept divin. Iar subjugarea popoarelor nu trebuie să se oprească, după părerea sa, decît acolo unde nu ajung puterile de a o înfăptui, puteri pe care suveranul are datoria de a le dezvolta atît cît îl ajută resursele. Cartea a VIII-a a scrierii sale *Despre însemnătatea și progresul științelor* este plină de recomandări amănunțite destinate a asigura aducerea la îndeplinire a unor atari năzuințe, și în general este plină de atari idei politico-sociale. Concepția aceasta este sinteza ideologică a aspirațiilor unei clase în ascensiune, dar a unei clase care, continuînd a se întemeia pe exploatare, ca și aceea care era în curs de lichidare, avea tot interesul să mai păstreze din moștenirea politică și ideologică a trecutului anumite poziții și anumite teze nu numai utile, dar chiar strict necesare propriei sale cauze. Sistemul de exploatare feudală și împreună cu el întregul edificiu al concepției medievale despre lume trebuia ruinat, pentru a face loc burgheziei dornice de putere. Dar exploatarea trebuia să mai rămînă, fiindcă continua a fi și pentru ea rațiunea ei de a exista. Iar spre a-și asigura continuitatea

pe o atare poziție, burghezia nu se putea lipsi cu totul de ceea ce asigurase feudalismului stăpînirea timp de secole : dumnezeu, monarhia, subjugarea maselor. In atare condiții, un reprezentant ideologic al acestei clase nu putea decît să-i împărtășească, o dată cu aspirațiile ei de progres, și exprimarea intereselor egoiste.

Dar, dacă în unele din amănuntele ei și chiar în unele laturi ale ei, gîndirea lui Bacon este criticabilă, liniile generale ale concepției rămîn valabile păstrîndu-și chiar, după atîta vreme de cînd au fost trasate, actualitatea. In opera sa, privită în ansamblul ei, Bacon se afirmă ca un spirit original și inovator. Desigur că în bună parte el nu face decît să reproducă ideile susținute în general de spiritele înaintate ale timpului său, de un Erasmus de Rotterdam, de un Marius Nizolius, de un Ludovicus Vives, de un Petrus Ramus. Dar la toate acestea el adaugă un element personal de o însemnătate decisivă pentru progresul ulterior al cercetării științifice și al gîndirii filozofice : ideea unei metode obiective și a regulilor ei de aplicare. Cu acest aport Bacon ocupă un loc de frunte în dezvoltarea științei și a filozofiei premarxiste.

M. ROZENTAL: Вопросы диалектики в Капитале Маркса (*Problemele dialecticii în «Capitalul» lui Marx*), Moscova, 1955, 422 p.

Importanţa filozofică a monumentalei opere a lui Karl Marx *Capitalul* nu are nevoie să fie demonstrată. Fiind un studiu amănunţit şi profund al anatomiei societăţii burgheze, al legilor apariţiei, dezvoltării şi pieirii modului de producţie capitalist, *Capitalul* este în acelaşi timp o măreaţă operă filosofică. Pentru cercetarea celei mai complicate formaţiuni social-economice – formaţiunea capitalistă – Marx a trebuit să rezolve unele dintre cele mai importante probleme ale filozofiei, ale dialecticii materialiste, ca de pildă: problema căilor şi metodelor de cercetare teoretică, problema raportului dintre esenţă şi fenomen, problema principalelor trepte ale procesului cunoaşterii adevărului obiectiv, problema raportului dintre datele senzoriale, percepţii şi abstracţiuni, precum şi a rolului lor în procesul de cunoaştere, problema raportului dintre istoric şi logic, problema analizei şi sintezei, a inducţiei şi deducţiei etc.

Apariţia *Capitalului* a constituit de aceea triumful deplin al dialecticii materialiste ca singura metodă de cunoaştere ştiinţifică a lumii şi de transformare a ei pe cale revoluţionară.

Studiului problemelor dialecticii în *Capitalul* lui Marx îi este consacrată lucrarea lui M. Rozental pe care o recenzăm.

Lucrarea oglindeşte în măsură însemnată bogatul conţinut de idei cuprins în *Capitalul*. În cadrul recenziei de faţă nu vom putea face o prezentare completă a problemelor pe care le tratează, ci ne vom limita la examinarea numai a unora dintre ele pe care le considerăm de cea mai mare importanţă.

În prima parte a lucrării (capitolele I–IV) autorul examinează dialectica mai ales din punctul de vedere al legilor obiective generale pe care ea le cercetează; în partea a doua (capitolele V–XI) dialectica este examinată din punctul de vedere al importanţei pe care o are pentru teoria cunoaşterii.

În introducere, M. Rozental subliniază importanţa indicaţiilor date de Lenin că logica din *Capitalul* trebuie folosită la maximum pentru elaborarea dialecticii marxiste şi a teoriei marxiste a cunoaşterii şi că dialectica, logica şi teoria cunoaşterii sînt unul şi acelaşi lucru.

Punctul de plecare al studiului lui M. Rozental îl constituie examinarea elaborării problemei legii ca legătură internă, necesară între fenomene în *Capitalul*. Autorul arată că pentru Marx principalul criteriu de apreciere al economiştilor care l-au precedat era gradul în care aceştia au pătruns în legăturile interne ale fenomenelor.

Astfel, după cum a arătat Marx, în istoria gîndirii economice dezvoltarea a parcurs un drum ascendent de la simpla înregistrare şi catalogare a legăturilor exterioare, superficiale (mercantiliştii) la cunoaşterea legăturilor şi relaţiilor interne cu caracter de lege (Petty, fiziocraţii, Smith, Ricardo). Smith şi Ricardo reprezintă punctul culminant al economiei politice burgheze. Prin elaborarea, deşi inconsecventă, a teoriei valorii bazată pe muncă, ei au realizat cel mai mult dintre toţi econo-

miştii burghezi în ce priveşte profunzimea concepţiilor despre legăturile interne ale economiei capitaliste. Dar prin faptul că ei n-au reuşit să creeze teoria plusvalorii, ei n-au fost în stare să descopere legăturile şi conexiunile esenţiale ale producţiei şi schimbului burghez, să interpreteze în mod ştiinţific legile modului de producţie capitalist.

M. Rozental lămureşte apoi noţiunea de legături interne dintre fenomene, de lege, la Marx. În concepţia lui Marx noţiunile de lege şi de legături interne sînt în general identice. Astfel, în volumul al III-lea al *Capitalului*, vorbind despre legea tendinţei de scădere a ratei profitului, Marx defineşte legea ca: «legătura... interioară şi necesară dintre două lucruri».

Nu cunoaşterea oricărei legături este cunoaşterea adevărată a esenţialului din fenomen. Unele legături pot avea un caracter pur exterior. Astfel, între capital şi dobîndă, sau între pămînt şi rentă există desigur o legătură, dar aceasta este o legătură neesenţială care, nu numai că nu explică adevăratele cauze ale fenomenelor dobîndă şi rentă, dar dimpotrivă, le face şi mai confuze. Economia politică vulgară se agaţă tocmai de aceste legături aparente, neesenţiale pentru a falsifica şi denatura realitatea.

Între fenomene ca pămîntul şi renta nu există o legătură internă, pentru că între ele nu există nici o legătură cauzală. Totodată nu orice legătură cauzală este şi o legătură internă, esenţială. O asemenea legătură internă este legătura dintre plusvaloarea creată de muncitori şi toate formele avuţiei capitaliste: profitul, dobînda, renta etc. Legătura dintre plusvaloare şi aceste forme ale avuţiei capitaliste nu are un caracter întîmplător, ci unul necesar. Orice legătură internă este totodată şi o legătură necesară. De aici decurge definiţia marxistă a legii ca legătură internă şi necesară dintre fenomene.

M. Rozental scoate în evidenţă un fapt de o mare însemnătate metodologică şi anume că în cercetarea sa, Marx nu începe dintr-odată cu examinarea tuturor laturilor întregului, ci desprinde mai întîi unele laturi de legătura lor cu întregul şi numai ca rezultat al întregii cercetări reproduce întregul în toate legăturile sale.

Această metodă a reproducerii tuturor legăturilor întregului, care stă la baza construcţiei dialectice a *Capitalului*, are o valoare generală şi arată calea oricărei cunoaşteri.

Elucidînd problema legii ca legătură internă, necesară între fenomene în *Capitalul*, M. Rozental trece în capitolul următor la examinarea metodei istorice a lui Marx de analiză a modului de producţie capitalist şi a legilor lui.

Metoda istorică de abordare a realităţii aplicată în *Capitalul* este una dintre laturile cele mai importante ale dialecticii marxiste. Ea priveşte modul de producţie capitalist în condiţionarea sa istorică şi dezvăluie caracterul său istoric, trecător.

Metodei antiistorice a economiei politice burgheze, Marx i-a opus istorismul dialectic prin aplicarea căruia economia politică s-a transformat într-o ştiinţă istorică despre modurile de producţie.

Analiza mărfii şi a muncii care o creează a permis să se descopere în formă embrionară toate contradicţiile care imprimă modului de producţie capitalist un caracter vremelnic, istoric, trecător.

M. Rozental reproduce din *Capitalul* analiza făcută de Marx pentru a dezvălui acest caracter istoric, trecător al capitalismului.

În încheierea capitolului, autorul examinează specificul formelor de manifestare şi de acţiune a legilor economice în capitalism şi socialism.

Capitolele al III-lea şi al IV-lea sînt consacrate problemei elaborării teoriei dialectice a dezvoltării în *Capitalul*.

Autorul examinează mai întîi dezvoltarea ca proces de trecere de la schimbări cantitative la schimbări calitative.

Un exemplu care ilustrează în modul cel mai viu aplicarea acestei legi a dialecticii în *Capitalul* este analiza făcută de Marx treptelor de dezvoltare a producţiei capitaliste: cooperaţia — manufactura — marea industrie mecanizată.

Această analiză are o importanţă excepţională. Ea i-a permis lui Marx să dez-

văluie faptul că producţia capitalistă, trecînd de la un stadiu la altul, creează prin aceasta condiţiile care subminează însăşi existenţa capitalismului.

Analiza dezvoltării modului de producţie capitalist constituie baza teoriei revoluţiei proletare, socialiste creată de M a r x.

După ce examinează specificul acţiunii în socialism al legii dialectice a trecerii de la schimbări cantitative la schimbări calitative, M. R o z e n t a l trece în capitolul al IV-lea la problema dezvoltării ca proces de apariţie şi de învingere a contradicţiilor.

Printr-o analiză amplă şi concretă sînt urmărite concluziile cu caracter general filozofic care se desprind din aplicarea în *Capitalul* a legii fundamentale a dialecticii — legea unităţii şi luptei contrariilor.

La sfîrşitul capitolului, ca bilanţ al analizei sale, autorul face o interesantă sintetizare a ceea ce oferă *Capitalul* pentru elaborarea teoriei dezvoltării prin lupta contrariilor.

M. R o z e n t a l îşi încheie analiza prin cercetarea specificului acţiunii legii unităţii şi luptei contrariilor în socialism.

În capitolul al V-lea, «Analiza materialist-dialectică a noţiunilor şi categoriilor economice», este scoasă mai întîi în evidenţă legătura indisolubilă dintre dialectică şi teoria cunoaşterii, faptul că tocmai dialectica este teoria cunoaşterii.

Trecînd la expunerea teoriei materialismului dialectic despre noţiuni şi categorii, aşa cum se oglindeşte ea în *Capitalul*, autorul arată opoziţia radicală a marxismului faţă de filozofia idealistă şi materialismul metafizic în interpretarea noţiunilor şi categoriilor. Caracterul materialist-dialectic al interpretării noţiunilor şi categoriilor constă în primul rînd în aceea că marxismul vede izvorul apariţiei lor în activitatea practică a oamenilor. Din faptul că noţiunile şi categoriile sînt oglindirea realităţii obiective, a condiţiilor istorice concrete rezultă că o dată cu schimbarea acestor condiţii trebuie să se schimbe şi noţiunile şi categoriile care le oglindesc.

Economia politică clasică burgheză, care considera că relaţiile capitaliste sînt veşnice, concepea noţiunile ca ceva fix, împietrit, dat o dată pentru totdeauna. De aceea, S m i t h şi R i c a r d o n-au înţeles schimbarea pe care o suferă valoarea cu ocazia trecerii de la producţia de mărfuri simplă la producţia capitalistă, n-au înţeles transformarea valorii în preţ de producţie.

M. R o z e n t a l trece în capitolul următor la problema esenţei şi fenomenului în cunoaştere. Problema esenţei şi fenomenului este una dintre cele mai importante probleme filozofice care şi-au găsit rezolvorea în *Capitalul*. Întreaga expunere a *Capitalului*, începînd cu fetişismul mărfii şi culminînd cu critica «formulei trinitare» a economiei politice burgheze este străbătută ca de un fir roşu de ideea scoaterii la iveală a deosebirii (şi totodată a unităţii) dintre esenţă şi fenomen, a descoperirii esenţei îndărătul manifestărilor ei exterioare.

Tocmai acesta este rostul cunoaşterii ştiinţifice. «Orice ştiinţă ar fi de prisos dacă forma de manifestare şi esenţa lucrurilor ar coincide nemijlocit» (M a r x).

M. R o z e n t a l arată că filozofia premarxistă n-a fost în stare să rezolve problema esenţei şi fenomenului tocmai pentru că nu a înţeles rolul diferitelor momente ale procesului de cunoaştere.

Teoria marxistă a cunoaşterii elaborată în cursul studierii modului de producţie capitalist a rezolvat pentru prima oară în mod ştiinţific problema raportului dintre esenţă şi fenomen şi, în legătură cu aceasta, problema momentelor principale ale procesului de cunoaştere.

M. R o z e n t a l analizează printr-o serie de exemple rezolvarea problemei raportului dintre esenţă şi fenomen în *Capitalul*, modul în care dialectica marxistă descoperă esenţa fenomenelor îndărătul manifestărilor exterioare.

Exemple de acest fel sînt extrem de numeroase în *Capitalul*. Unul dintre cele mai ilustrative este cel al transformării valorii în preţ de producţie. Cu prilejul acestei transformări se întunecă complet originea şi natura profitului ca însuşire a muncii neplătite a muncitorilor.

Mistificarea esenţei obţinerii plusvalorii, a profitului îşi atinge apogeul prin scindarea plusvalorii în formele ei speciale: rentă,

dobîndă etc. În « formula trinitară » a economiei burgheze: capital-dobîndă, pîmînt-rentă funciară, muncă-salariu dispare orice legătură dintre fenomenele exterioare şi esenţa lor — plusvaloarea. Această formulă este susţinută şi astăzi de economia vulgară contemporană, în scopul justificării capitalismului, sub forma aşa-numitei « teorii a imputării ».

Autorul relevă faptul că meritul lui Marx nu constă numai în faptul că a redus fenomenele la esenţa lor, ci şi în faptul de a fi arătat necesitatea, legitatea deosebirii şi chiar a contradicţiei dintre esenţă şi manifestările ei exterioare.

Din faptul necoinciderii nemijlocite a esenţei şi fenomenului rezultă că este necesară analiza unei serii de verigi intermediare care oglindesc transformarea treptată a esenţei în aparenţa înşelătoare de la suprafaţa fenomenelor. Tocmai aceasta este metoda utilizată de Marx în *Capitalul*.

În lucrarea lui M. Rozental, problema esenţei şi fenomenului nu este epuizată în capitolul care poartă acest titlu. Ea este continuată în capitolele următoare, care cercetează problema rolului abstracţiunilor ştiinţifice, a abstractului şi concretului în cunoaştere şi în genere problemele de ansamblu ale metodei de cercetare a lui Marx.

În capitolul al VII-lea „« Rolul abstracţiunilor ştiinţifice în cunoaştere », M Rozental rezumă astfel concepţia lui Marx asupra abstracţiunii:

1. Importanţa abstracţiunii constă în faptul că stabileşte legătura internă, unitatea fenomenelor. Abstracţiunea ia elementul comun, omogen din masa obiectelor izolate, reduce fenomenele la esenţa lor.

2. Abstracţiunea scoate la iveală îndărătul fenomenelor întîmplătoare necesitatea, legitatea care determină mersul obiectiv al dezvoltării şi schimbărilor.

3. Lăsînd la o parte ceea ce este neesenţial, întîmplător, în masa fenomenelor, abstracţiunea este un instrument de generalizare care descoperă legile fenomenelor.

M. Rozental exemplifică apoi modul în care Marx foloseşte în *Capitalul* abstracţiunea pentru cercetarea legilor modului de producţie capitalist.

Stabilind importanţa abstracţiunii în cercetarea ştiinţifică, autorul trece la problema reproducerii diversităţii concrete a fenomenelor în gîndire, la problemele de ansamblu ale metodei marxiste de cercetare aplicată în *Capitalul*.

M. Rozental arată că Marx indică existenţa a două metode posibile de cercetare: prima porneşte de la concret la abstract, iar a doua se ridică de la abstract la concret.

Ambele metode au fost aplicate în economia politică. Prima este caracteristică pentru economia politică din secolul al XVII-lea, cea de-a doua, pentru economia politică din secolul al XVIII-lea. Marx consideră ştiinţifică numai cea de-a doua metodă. De fapt, ea a fost elaborată şi aplicată pentru prima oară în mod consecvent numai de către Marx.

« Concretul este concret pentru că constituie sinteza a numeroase determinări, deci unitatea diversităţii », spune Marx.

Fiind « unitatea diversităţii », « sinteza a numeroase determinări », concretul nu poate fi cunoscut decît prin analiza diferitelor lui laturi şi părţi componente pentru ca apoi să poată fi reprodus în toată bogăţia determinărilor lui. De aceea, după cum arată Marx, concretul apare în gîndire « ca un proces de sinteză, ca rezultat, nu ca punct de plecare, deşi în fond el este punctul de plecare real al intuiţiei şi reprezentării ».

Numai în acest sens Marx neagă concretul ca punct de plecare. De aceea, M. Rozental arată că metoda de cercetare a lui Marx în ansamblu ar putea fi caracterizată astfel: mişcarea gîndirii de la concret la abstract şi de la abstract din nou la concretul cunoscut, dar pe o bază nouă, superioară.

Marx şi-a caracterizat metoda de cercetare drept metodă analitică. Engels a definit această metodă drept metodă logică, în opoziţie cu metoda istorică. Noţiunea de metodă logică are însă la Engels acelaşi conţinut cu noţiunea de metodă analitică la Marx şi de aceea metoda marxistă de cercetare poate fi denumită deopotrivă şi analitică şi logică.

Întreg *Capitalul* constituie o ilustrare vie a metodei de cercetare prin ridicarea de la

abstract la concret, de la simplu la complex.

Caracterizînd esenţa metodei analitice de cercetare a lui Marx, M. Rozental arată că ea constă în: «a găsi prin analiză, prin sintetizarea datelor contemplării şi a reprezentării intuitive a materialului empiric, o asemenea abstracţiune care să ne permită să înţelegem legitatea, tendinţa necesară a dezvoltării, să fixăm această tendinţă în noţiuni şi categorii ştiinţifice şi să urmărim apoi această tendinţă în dezvoltarea relaţiilor complexe şi concrete. De pildă, o asemenea legitate, o asemenea tendinţă necesară în masa relaţiilor de schimb este valoarea».

O trăsătură esenţială a metodei de cercetare a lui Marx este caracterul ei concret, ea avînd drept criteriu de apreciere a celor mai abstracte teze, practica, faptele realităţii vii.

M. Rozental scoate în evidenţă această trăsătură a metodei lui Marx cu ocazia studierii problemei raportului dintre logic şi istoric în procesul de cunoaştere.

Rezolvarea dată de Marx problemei raportului dintre logic şi istoric constă în faptul că procesul de ridicare de la abstract la concret săvîrşit în gîndire trebuie să oglindească în ansamblu procesul istoric real. Aceasta, în primul rînd, din cauză că a rupe logicul de istoric înseamnă a aborda realitatea în mod idealist şi, în al doilea rînd, dat fiind că fenomenele se află într-o continuă dezvoltare, analiza logică trebuie să le reproducă în dezvoltarea lor.

M. Rozental arată printr-o serie de exemple felul în care analiza logică din *Capitalul* oglindeşte procesul istoric real al dezvoltării. Totodată el scoate în evidenţă faptul că analiza logică marxistă nefiind o simplă oglindire, o fotografiere a realităţii, ea trebuie să se îndepărteze uneori de la firul istoric al dezvoltării şi să cerceteze fenomenele într-o altă succesiune decît cea istorică.

Principiul care stă la baza succesiunii noţiunilor şi categoriilor în cercetarea marxistă este acela al trecerii de la esenţă la fenomen, de pildă de la plusvaloare la formele sale speciale.

În încheierea capitolului, M. Rozental arată că modul de cercetare logic şi cel istoric nu sînt două linii independente, ci două laturi strîns legate ale modului de cercetare analitic sau logic.

Capitolul al X-lea este consacrat problemei mijloacelor de cunoaştere prin care Marx a obţinut în *Capitalul* mişcarea gîndirii de la concret la abstract şi de la abstract la concret — problemei rolului analizei şi sintezei, al inducţiei şi deducţiei în procesul de cunoaştere.

Arătînd că *Capitalul* lui Marx ne oferă un model al îmbinării juste a analizei şi sintezei în procesul de cunoaştere, autorul defineşte concepţia lui Marx asupra rolului analizei şi sintezei. «Prin sinteză, Marx înţelege cercetarea şi reproducerea în gîndire a procesului real al dezvoltării în timp ce analiza dă cercetarea şi cunoaşterea numai a abstracţiunii acestui proces».

Cu privire la problema rolului inducţiei şi deducţiei, autorul face numai cîteva observaţii. Arătînd într-o serie de exemple aplicarea de către Marx a modurilor de cunoaştere inductiv şi deductiv la cercetarea producţiei capitaliste, el scoate în evidenţă unitatea lor indisolubilă, precum şi faptul că aplicarea lor poate da rezultate, numai pe baza abordării dialectice generale a realităţii.

Ultimul capitol al lucrării lui M. Rozental este consacrat unei probleme filozofice de o mare actualitate: problemei raportului dintre categoriile logicii dialectice.

Reluînd în acest capitol problema raportului dintre logic şi istoric sub aspectul corelaţiei dintre logica cunoaşterii şi dezvoltarea istorică a cunoaşterii, autorul arată că principiul leninist: «în logică, istoria gîndirii trebuie să coincidă în general şi în ansamblu cu legile gîndirii» are o mare însemnătate şi pentru elaborarea unui sistem ştiinţific al noţiunilor şi categoriilor logicii dialectice.

Istoria dezvoltării cunoaşterii în orice domeniu, se prezintă ca o trecere de la cunoaşterea a ceea ce este dat nemijlocit la cauză, de la fenomen la esenţă.

Aceasta este şi logica mişcării cunoaşterii în *Capitalul*. «Această logică — arată M. Rozental — constă din mişcarea de la existenţa nemijlocită (marfa) la dezvăluirea esenţei, a legilor capitalismului».

Din principiul unităţii legilor de dezvoltare istorică şi logică a cunoaşterii rezultă că sistemul succesiunii noţiunilor şi categoriilor logicii trebuie să fie construit astfel încît să reflecte logica dezvoltării cunoaşterii de la inferior la superior, de la simplu la complex, de la fenomen la esenţă.

M. Rozental critică succesiunea care se stabileşte în unele manuale de materialism dialectic între categorii ca de pildă: legătura generală dintre fenomene, cauză şi efect, interacţiune, deoarece printr-o asemenea succesiune se încalcă logica obiectivă a cunoaşterii şi nu există trecerea de la simplu la complex, de la abstract la concret.

Fără a încerca să rezolve pe deplin problema stabilirii unui sistem al succesiunii categoriilor logicii dialectice, M. Rozental aduce o contribuţie la rezolvarea acestei probleme demonstrînd, pe baza analizei mişcării gîndirii din *Capitalul*, că, în ce priveşte categoriile menţionate mai sus, succesiunea lor trebuie să fie următoarea: cauză şi efect, interacţiune, legătura generală dintre fenomene. Principiile care stau la baza acestei succesiuni trebuie să stea la baza succesiunii tuturor categoriilor logicii dialectice.

În încheierea lucrării sale, M. Rozental analizează caracterul revoluţionar-critic şi partinitatea metodei marxiste, modul în care se îmbină în *Capitalul* analiza obiectivă strict ştiinţifică a realităţii cu pasiunea revoluţionară, cu situarea făţişă pe poziţia intereselor de clasă ale proletariatului.

Capitalul — arată în încheiere autorul — nu este numai tezaurul de nepreţuit al socialismului ştiinţific, ci şi cel mai bogat tezaur al metodei marxismului, al dialecticii materialiste marxiste.

★

Prin faptul că lucrarea lui M. Rozental tratează în mod amplu problemele esenţiale ale metodei şi teoriei cunoaşterii, ea răspunde unor cerinţe actuale în domeniul filozofiei şi umple un gol în literatura filozofică.

Pentru cititorii din ţara noastră apariţia acestei lucrări are o însemnătate deosebită. La noi problemele filozofice ale *Capitalului* sînt puţin cunoscute şi se comit uneori greşeli şi confuzii în această privinţă.

De pildă, în numărul 9/1955 al revistei « Probleme economice » a apărut un articol intitulat *Despre volumul III al «Capitalului»* sub semnătura lui S. Emil. În acest articol, pe lîngă faptul că nu se pomeneşte nimic despre importanţa filozofică a *Capitalului* (faptul că a apărut într-o revistă economică nu constituie o justificare pentru aceasta) se dă o caracterizare greşită, unilaterală metodei marxiste de cercetare, ca o simplă « înaintare de la concret la abstract ».

Cartea lui M. Rozental este în curs de traducere la Editura de stat pentru literatură politică. Prin apariţia ei în limba romînă, lucrătorii pe frontul ideologic din ţara noastră vor căpăta un ajutor preţios pentru aprofundarea problemelor dialecticii şi ale economiei politice marxiste.

J. Gold

R. GARAUDY, Вопросы марксистско-ленинской теории познания *(Probleme ale teoriei marxist-leniniste a cunoaşterii)*, Moscova, 1955.

Una dintre mărturiile avîntului pe care îl ia gîndirea filozofică marxist-leninistă în ţările capitaliste o constituie lucrarea filozofului marxist Roger Garaudy, intitulată *Probleme ale teoriei marxist-leniniste a cunoaşterii*. Această lucrare, apărută în limba rusă în Editura pentru literatură străină, prezintă într-o traducere autorizată lucrarea *Teoria materialistă a cunoaşterii*, editată la Paris în 1950, de data aceasta însă în urma unei însemnate prelucrări a materialului din prima versiune.

Lucrarea răspunde necesităţilor obiective ale luptei pe care comuniştii francezi o duc împreună cu gînditorii şi oamenii de ştiinţă împotriva ideologiei burgheze din Franţa, cu deosebire împotriva filozofiei burgheze contemporane şi pentru răspîndirea concepţiei marxist-leniniste despre lume.

De aceea, în elaborarea lucrării sale, Garaudy urmăreşte două planuri indisolubil legate între ele. Pe de o parte, demască pe adversarii ideologici ai marxismului,

criticînd în mod susţinut teoriile care încearcă să-i inducă în eroare pe cei lipsiţi de o orientare filozofică cu caracter ştiinţific, şi pe de altă parte deschide în faţa intelectualităţii franceze unica perspectivă justă în gîndire şi acţiune, pe care o poate oferi doar marxism-leninismul.

Din problematica bogată, pe care o oferă materialismul dialectic, G a r a u d y se opreşte — nu întîmplător — asupra celor mai importante probleme gnoseologice: raportul dintre gîndire şi existenţă, sub aspectul posibilităţii de cunoaştere a lumii, rolul practicii social-istorice în cunoaşterea realităţii, relaţia dintre teoria cunoaşterii şi logică.

Lucrarea începe cu un capitol închinat luptei dintre materialism şi idealism în Franţa şi problemele teoriei cunoaşterii, în care se explică necesitatea luptei pe tărîmul teoriei cunoaşterii.

În perioada ascuţirii crizei generale a capitalismului, în perioada creşterii avîntului mişcării muncitoreşti din Franţa, ideologii vîrfurilor burgheziei franceze fac tot ce este cu putinţă pentru a paraliza lupta maselor populare, pentru a împiedica dezvoltarea mişcării muncitoreşti. Urmărind aceste ţeluri, filozofii reacţionari se străduiesc să dovedească inexistenţa legilor obiective ale dezvoltării sociale. Ei încearcă să dovedească aceasta pornind de la probleme generale de gnoseologie. Burghezia, care în perioada de declin se manifestă ca duşman al dezvoltării sociale, ca un duşman al progresului ştiinţei, cere filozofiei să dovedească că progresul social este inexistent, că ştiinţa nu ne poate da o cunoaştere autentică a esenţei lucrurilor.

Filozofia reacţionară franceză — arată G a r a u d y — foloseşte din concepţiile filozofice ale trecutului doar elementele conservatoare, reacţionare. Sînt reluate ideile tomiste, este falsificat D e s c a r t e s, din filozofia căruia se elimină teoria materialistă a substanţei corporale, iar tezele idealiste sînt prezentate ca fundament al noului idealism, caracterizat prin afirmaţia că cunoaşterea ştiinţifică este creată de subiectul gînditor, independent de lumea externă. Unei scamatorii asemănătoare este supusă şi filozofia hegeliană.

După ce trece în revistă modul în care filozofii progresişti din trecut sînt falsificaţi de filozofia reacţionară contemporană, G a r a u d y se opreşte în analiza sa critică la una dintre filozofiile cele mai la modă, la filozofia lui Merleau-Ponty.

Această filozofie se rezumă la încercarea — tradiţională începînd de la Mach — de a «depăşi» opoziţia dintre materialism şi idealism pe calea unirii eclectice a unor teze idealist-subiectiviste cu o terminologie aparent materialistă. Specificul ei — în comparaţie cu machismul — constă în aplicarea la filozofie a teoriei configuraţioniste.

Scopurile urmărite de «fenomenologia» lui Merleau-Ponty sînt aceleaşi ca ale întregii filozofii burgheze din perioada capitalismului muribund: de a discredita ştiinţa ca mijloc de cunoaştere şi de a dovedi că singura cale de înţelegere a realităţii este renunţarea la cunoaşterea ştiinţifică. Ultimul ţel al tuturor acestor acrobaţii teoretice este lupta împotriva filozofiei marxiste.

Ca şi Mach, el începe ofensiva împotriva materialismului, pornind de la noţiunea de experienţă: filozofia, după părerea sa, trebuie să înceapă cu descrierea directă a experienţei noastre, aşa cum este ea, adică de la o «cunoaştere primordială», de la contopirea eului cu lumea. Numai astfel s-ar putea depăşi opoziţia dintre materialism şi idealism.

Utilizînd critica demascatoare făcută lui Avenarius de L e n i n în *Materialism şi empiriocriticism*, G a r a u d y arată înrudirea strînsă dintre cei doi machişti, a căror filozofie nu diferă decît prin terminologie: ambele sînt în esenţă concepţii idealist-subiectiviste, care susţin că existenţa este în funcţie de conştiinţă.

Merleau-Ponty nu neagă numai existenţa realităţii obiective, ci şi pe cea a spaţiului, a timpului, a cauzalităţii. Negarea cauzalităţii este premisa necesară pentru construirea teoriei subiectiviste a libertăţii. Numai analizînd acest aspect al filozofiei sale (rezolvarea problemei cauzalităţii şi a libertăţii), în care gnoseologia vine în atingere cu problemele istoriei, se poate înţelege scopul tuturor speculaţiilor gnoseologice cu caracter subiectivist. Prin extinderea conclu-

ziilor gnoseologice asupra vieţii sociale, Merleau-Ponty ajunge la concluzii practice direct opuse marxism-leninismului revoluţionar. Avînd în vedere că istoria există doar pentru subiectul care o trăieşte, iar realitatea trăită nu poate fi transformată, ci cel mult descrisă, omul nu poate ajunge niciodată stăpîn al lumii obiective.

Această poziţie cu totul iraţionalistă îi este necesară pentru rezolvarea idealist-subiectivistă a problemei libertăţii, pe care o înţelege ca o întrerupere în lanţul cauzalităţii, ca însuşirea de a scăpa de ceva. Iată unde trebuie căutat adevăratul izvor al gnoseologiei reacţionare de astăzi, aşa cum se întîlneşte ea şi la Merleau-Ponty: teama de «spectrul» viitorului inevitabil care se apropie şi care aduce cu sine pieirea capitalismului.

În urma criticii viguroase a filozofiei reacţionare, G a r a u d y trece la expunerea sistematică a gnoseologiei marxiste.

Această expunere porneşte de la analiza practicii care în teoria marxistă a cunoaşterii ocupă locul cel mai însemnat. Capitolul al doilea este intitulat: Practica, fundament al cunoaşterii. Rădăcinile idealismului.

Spre deosebire de toate gnoseologiile anterioare, marxismul a demonstrat pentru prima oară în mod concludent că cunoaşterea umană este legată organic de practica istorică şi condiţionată de aceasta. Interacţiunea dintre om şi natură nu a fost înţeleasă nici de idealism, nici de materialismul metafizic: idealismul se rezuma la studiul proceselor ce se petrec în capul omului, iar materialismul metafizic lua în considerare numai natura, numai acţiunea naturii asupra omului. În ambele cazuri se neglija legătura dialectică dintre gîndire şi activitatea practică a omului.

Materialismul dialectic a transformat teoria cunoaşterii în ştiinţă, tocmai pentru că a arătat că cunoaşterea lumii se realizează în procesul practicii.

În centrul teoriei marxiste a cunoaşterii se află practica, deoarece ea dă răspunsul la asemenea probleme, cum ar fi: originea cunoaşterii, trecerea de la treapta senzorială la cea raţională, adevărul relativ şi absolut, criteriul adevărului.

După această prezentare generală a problemei, G a r a u d y trece la studiul rolului practicii în apariţia şi dezvoltarea cunoaşterii. Mergînd pe linia expunerii lui E n g e l s cu privire la rolul muncii în formarea omului şi folosind argumente din domeniul anatomiei comparate, G a r a u d y arată că complexitatea crescîndă a practicii omeneşti a avut un rol hotărîtor în perfecţionarea creierului ca şi în lărgirea cunoaşterii. Activitatea practică a determinat schimbările funcţionale şi cele structurale ale sistemului nervos uman.

Analiza rolului pe care îl are practica în apariţia cunoaşterii umane se adînceşte prin studiul legăturii indisolubile dintre practică şi treptele cunoaşterii. Senzaţia, percepţia apar în timpul activităţii noastre transformatoare asupra lumii obiective. Aceeaşi activitate asigură trecerea de la o treaptă a cunoaşterii la alta.

Această înţelegere a rolului practicii deosebeşte în mod radical gnoseologia materialist-dialectică de toate teoriile anterioare. Deosebirea izvorăşte din conţinutul nou pe care marxismul îl dă noţiunii de practică.

« Practica, în sensul deplin al acestui cuvînt, este întreaga activitate materială istorico-socială a oamenilor. Ea include munca fizică, relaţiile de producţie, lupta de clasă, activitatea revoluţionară, cu un cuvînt transformarea naturii şi a relaţiilor sociale » (p. 73).

G a r a u d y continuă analiza rolului practicii în dezvoltarea cunoaşterii cu un studiu succint al istoriei diferitelor ştiinţe, care dovedeşte că în ultimă instanţă necesităţile producţiei determină dezvoltarea ştiinţei. Acest lucru nu trebuie înţeles în mod simplist, prin prisma determinismului mecanicist, în sensul că fiecare descoperire ştiinţifică ar fi pînă în cele mai mici amănunte un răspuns direct la necesităţile producţiei. Nu se poate trece cu vederea independenţa relativă a dezvoltării ştiinţei, nu se poate nega faptul că o serie de mari descoperiri teoretice nu au urmărit rezultate practice imediate.

În felul acesta, G a r a u d y se apropie de problema caracterului obiectiv şi de clasă al cunoaşterii ştiinţifice.

Caracterul obiectiv al cunoaşterii ştiinţifice nu este explicat nici de empirismul mărginit care îl reduce la înregistrarea pasivă a datelor experimentale, nici de idealismul abstract care vede în el simpla elaborare de noţiuni.

Numai materialismul dialectic, care arată că a cunoaşte în mod obiectiv înseamnă nu numai a reflecta aproximativ just realitatea înconjurătoare, ci şi a stăpîni această realitate pe baza cunoaşterii obţinute, subliniază prin aceasta legătura dintre reflectare şi practică. Gnoseologia marxistă, ajungînd pînă la înţelegerea acestei unităţi, poate explica de ce în anumite condiţii sociale reflectarea realităţii în capul omului e denaturată. În fiecare perioadă istorică, cercetările ştiinţifice sînt puternic influenţate de clasa dominantă din punct de vedere economic şi politic, atît în ceea ce priveşte direcţia cercetărilor ştiinţifice, nivelul dezvoltării lor, cît şi conţinutul ştiinţei.

De aici decurge — arată G a r a u d y — însemnătatea partinităţii în ştiinţă şi filozofie, a însuşirii critice a moştenirii trecutului.

În ultimele pagini ale capitolului, autorul se ocupă de problema rădăcinilor gnoseologice şi de clasă ale idealismului, subliniind faptul că materialismul dialectic opune tuturor abstracţiilor unilaterale caracterul unitar al procesului cunoaşterii, în care gîndirea apare ca un moment al cunoaşterii.

Al treilea capitol al lucrării lui G a r a u d y este închinat treptei senzoriale a cunoaşterii. Perceperea de către organele de simţ a obiectelor şi fenomenelor lumii materiale este momentul primordial, prima treaptă a procesului cunoaşterii adică a reflectării lumii în capul omului.

Însuşirea reflectării aparţine şi materiei fără viaţă, dar numai o dată cu apariţia vieţii, ea capătă forma senzaţiei.

Analizînd deosebirea dintre reflectarea biologică şi reflectarea materiei lipsite de viaţă, G a r a u d y arată în mod just că în materia vie evenimentele trecute lasă urme, ce duc la formarea unor noi reacţiuni. Reacţiunile organismului la diverşi excitanţi nu au un caracter stereotip, ele fiind înrîurite de urmele lăsate în protoplasmă, de experienţa anterioară. În aceasta constă caracterul activ al reflectării vii. Caracter stereotip, pasiv are reflectarea materiei lipsite de viaţă, căci aici reacţiunile la aceiaşi factori sînt mereu identice.

Încercarea de a stabili deosebirea dintre reflectarea vie şi cea lipsită de viaţă îl duce însă pe G a r a u d y la observaţii, care nu au în vedere unele date ştiinţifice noi. Astfel, el afirmă că reacţiunea materiei lipsite de viaţă este în întregime determinată de factori externi, în timp ce reflectarea biologică este determinată şi de factori interni. O astfel de simplificare a lucrurilor este în contradicţie cu explicarea electronică a proceselor chimice. Nu se poate afirma de pildă că reacţiunea plăcii fotografice la lumină este determinată în întregime de factori externi, cînd se ştie că acţiunea luminii asupra substanţelor chimice de pe placa fotosensibilă este determinată şi de structura internă a acestor substanţe.

G a r a u d y continuă analiza reflectării biologice, arătînd că o dată cu dezvoltarea organismelor şi forma excitabilităţii devine mai complexă. La animalele superioare, excitabilitatea este legată de acţiunea sistemului nervos.

Cu aceasta se trece în cadrul capitolului amintit la studiul senzaţiei. După părerea sa, deosebirea esenţială dintre excitabilitate şi senzaţie constă în faptul că prima este legată de întreaga materie vie, în timp ce a doua este o însuşire a organismului ce posedă sistem nervos. Căutînd să sublinieze deosebirea calitativă dintre excitabilitate şi senzaţie, autorului i-au scăpat anumite formulări care pot da naştere la confuzii. Astfel, la pagina 105 se afirmă că senzaţia apare o dată cu viaţa, pentru ca la pagina 114 să se restrîngă sfera noţiunii numai la animalele înzestrate cu sistem nervos, iar la pagina 115 să se lege apariţia senzaţiei de existenţa organelor de simţ.

În analiza acestei noi forme de reflectare — a senzaţiei — este important de arătat în ce fel energia fizico-chimică se transformă în energie nervoasă. Folosind învăţătura lui P a v l o v cu privire la analizatori, G a r a u d y arată că fiecare aparat periferic al organelor de simţ transformă energia excitaţiei externe în energie nervoasă.

Pornind de la faptul că senzaţiile depind într-o anumită măsură de structura organelor de simţ şi de starea generală a organismului, idealismul filozofic ajunge la concluzia greşită că senzaţia nu reflectă nici un conţinut obiectiv, că este doar un semn convenţional.

Cu toate dovezile furnizate de istoria practicii şi a ştiinţei împotriva acestor afirmaţii, idealiştii continuă să pretindă şi în secolul nostru că gnoseologia lor se bazează pe ştiinţă. În Franţa, o astfel de încercare se face prin popularizarea lucrărilor fiziologului german Goldstein şi cu deosebire a lucrării *Structura organismului*. În această lucrare, Goldstein încearcă să dovedească că organismul îşi formează mediul în care trăieşte. G a r a u d y acordă lucrării lui Goldstein atenţie, doar pentru faptul că ea a avut o mare influenţă asupra cercurilor universitare şi filozofice din Franţa, mai ales asupra lui Merleau-Ponty, a cărui filozofie este o generalizare a filozofiei configuraţioniste a lui Goldstein.

Susţinînd că senzaţia este o imagine subiectivă a lumii obiective, materialismul dialectic luptă împotriva idealismului care neagă conţinutul obiectiv al cunoaşterii senzoriale, cît şi împotriva celor care identifică imaginea din minte cu obiectele realităţii. Caracterul obiectiv al senzaţiei constă în faptul că ea e produsă de acţiunea materiei asupra organelor de simţ, iar caracterul subiectiv în aceea că senzaţia este o funcţiune a sistemului nervos.

Senzaţia, ca reflectare activă, este legată de acţiunea de răspuns la stimulentul din lumea externă. Cu aceasta, G a r a u d y trece la analiza învăţăturii lui Pavlov cu privire la activitatea nervoasă superioară.

Ţinînd seama de importanţa deosebit de mare a învăţăturii lui P a v l o v pentru fundamentarea natural-ştiinţifică a gnoseologiei materialiste, G a r a u d y sistematizează astfel cele trei momente importante ale acestei învăţături:

1. Cunoaşterea este reflectarea activă a lumii externe. Începînd cu formele cele mai elementare ea este legată de acţiune.

2. Cunoaşterea este o funcţiune a creierului. Unul dintre principiile fundamentale enunţate de P a v l o v este principiul unităţii dintre funcţiune şi structură: structura nervoasă alcătuieşte baza materială a proceselor dinamice din scoarţa cerebrală.

3. Apariţia conştiinţei este unul dintre momentele evoluţiei materiei în mişcare. P a v l o v a rezolvat în mod ştiinţific şi problema raportului dintre psihicul animal şi cel uman, arătînd că între ele există nu numai o deosebire de grad, ci şi una de esenţă. Învăţătura lui Pavlov despre al doilea sistem de semnalizare stabileşte legătura dintre ştiinţele naturii şi ştiinţele sociale: ea arată că al doilea sistem de semnalizare apare o dată cu omul şi alcătuieşte baza fiziologică a limbajului şi a gîndirii.

Prin intermediul datelor furnizate de arheologie şi paleontologie — continuă G a r a u d y — putem avea o imagine aproximativ fidelă asupra apariţiei muncii, a vieţii sociale, a limbajului.

De cercetarea treptei raţionale a cunoaşterii, G a r a u d y se ocupă în partea a patra şi ultima a cărţii sale. Primul paragraf al acestei părţi este închinat unităţii dialectice dintre senzorial şi raţional. Subliniind că trecerea de la senzorial la raţional reprezintă saltul de la reflectarea concretă la reflectarea abstractă, G a r a u d y arată că materialismul dialectic respinge atît încercarea mecanicist-empiristă de a reduce noţiunea la un conglomerat de senzaţii, cît şi încercarea raţionalismului de a considera senzaţia drept o «gîndire neclară», dovedind unitatea acestor două momente ale cunoaşterii. Orice încercare de a separa senzorialul de raţional, de a subaprecia unul dintre momentele cunoaşterii duce la idealism.

Pentru a dovedi aceasta, G a r a u d y face o prezentare critică a raţionalismului idealist al lui Gaston Bachelard, care porneşte de la înţelegerea greşită a raportului dintre senzorial şi raţional. În lucrările sale Bachelard luptă împotriva empirismului îngust, şi arată în mod just însemnătatea generalizărilor. Totuşi, datorită poziţiei sale idealiste, el nu reuşeşte să explice în mod adecvat cele mai noi descoperiri ale ştiinţei. Denumind atomul un concentrat al raţiunii, deci o creaţie a minţii ce nu

reflectă realitatea, el ajunge la concluzia subiectivist-idealistă că fizicianul creează realitatea din propriile sale noţiuni. Opunînd gradului de abstracţie gradul de realitate, el afirmă că, cu cît o noţiune este mai abstractă, cu atît ea este mai puţin reală. După părerea sa, între senzaţie şi noţiune nu există nici o legătură, cea dintîi reflectă realitatea, a doua creează o oarecare nouă realitate.

Apărînd însemnătatea activităţii raţionale în formarea noţiunilor ştiinţifice împotriva iraţionalismului, Bachelard procedează just. Afirmînd că pe măsură ce creşte procentul prelucrării raţionale începe să dispară realitatea, el devine prizonier al idealismului. Pentru el, cunoaşterea nu reflectă realitatea, ci creează o realitate deosebită de natură.

De fapt, arată G a r a u d y, între senzorial şi raţional există o legătură constantă şi reciprocă, condiţionată de practică. Pe o treaptă mai înaltă a cunoaşterii raţionale prelucrarea datelor provenite din lumea reală devine din ce în ce mai complexă şi mai bogată, deşi caracterul obiectiv al lucrurilor rămîne neschimbat. După analiza unităţii dialectice a senzorialului cu raţionalul, G a r a u d y insistă asupra trecerii de la senzaţie la noţiune. Izvorul noţiunii trebuie căutat în ultimă instanţă în lumea reală, pe care o reflectă prin intermediul senzaţiei. Pentru a dovedi legătura noţiunii cu realitatea obiectivă, G a r a u d y analizează formarea noţiunilor la una dintre cele mai abstracte ştiinţe, matematica, arătînd că abstracţiunea matematică nu se deosebeşte prin natura sa de abstracţiile celorlalte ştiinţe, după cum o dovedeşte istoria matematicii. În geometrie, de pildă, noţiunile s-au format treptat pe măsură ce se lărgea experienţa umană pe baza nevoilor practice. Numai după o experienţă repetată, omul a ajuns să se convingă de justeţea axiomelor geometrice şi nu a mai avut nevoie de o demonstraţie experimentală.

În toate domeniile cunoaşterii, noţiunile se formează la fel.

Nici raţionalismul, nici empirismul nu înţeleg cum se realizează trecerea de la aparenţa exterioară a fenomenelor la esenţa lor. Criticînd unilateralitatea lor, materialismul dialectic arată că nu există gîndire logică, care să nu se bazeze pe experienţă senzorială, tot aşa după cum nu există senzaţii, care să nu includă în sine posibilitatea generalizării.

Trecerea de la reflectarea fenomenului la reflectarea esenţei este o trecere de la particular la general, la legături interne, la legi. Noţiunea, dacă e adevărată, nu ne îndepărtează ci ne apropie de concret, pentru că cu ajutorul ei pătrundem în esenţa lucrurilor. Apariţia şi dezvoltarea fiecărei noţiuni are un istoric, legat de istoria producţiei şi a practicii sociale. Gîndirea se naşte din acţiune şi este pusă în serviciul acţiunii.

Trecînd la analiza caracterului obiectiv al noţiunii, G a r a u d y insistă asupra faptului că problema adevărului apare încă pe treapta noţiunii, care poate fi reflectare justă sau nejustă a realităţii. Reflectarea lumii obiective în noţiuni presupune o oarecare îndepărtare de realitate, o oarecare simplificare, care sărăceşte realitatea. Nu este cu putinţă reflectarea mişcării fără întreruperea continuităţii, fără izolarea, ruperea ei de întreg. Această operaţie ne îndepărtează de obiect, dar numai pentru a-l cuprinde şi mai multilateral. Din această cauză, noţiunile se corectează şi se perfecţionează, pe măsură ce se realizează o îmbunătăţire a concordanţei lor cu realitatea în continuă mişcare. Pentru dovedirea celor afirmate, G a r a u d y analizează cu deosebire teoria cuantică şi teoria relativităţii.

Urmează apoi un paragraf consacrat problemei adevărului.

Deşi problemele expuse în acest paragraf sînt doar schiţate, ar fi fost necesară o definire mai precisă, explicită a unor noţiuni ca adevărul absolut şi cel relativ, definiţii care din text se pot cel mult deduce.

Ultimul paragraf al capitolului este închinat criteriului adevărului. G a r a u d y arată că materialismul dialectic introduce, pentru prima dată în teoria cunoaşterii drept criteriu al adevărului, practica. Analizînd însemnătatea practicii social-istorice pentru verificarea conţinutului obiectiv al cunoaşterii, autorul lucrării subliniază faptul că

acest criteriu are un caracter absolut şi relativ în acelaşi timp: absolut, căci verifică conţinutul obiectiv al adevărului; relativ, căci şi practica este limitată din punct de vedere istoric.

Acest criteriu dă răspunsul final la problema fundamentală a teoriei cunoaşterii: poate fi cunoscută lumea şi legile ei?

G a r a u d y aduce cîteva exemple din practica Partidului Comunist Francez, în care s-a verificat justeţea teoriei marxist-leniniste şi încheie cu sublinierea rolului uriaş pe care îl are învăţătura marxist-leninistă pentru cunoaşterea şi transformarea revoluţionară a lumii.

Lucrarea lui G a r a u d y, prin conţinutul său bogat şi interesant, prin abordarea clară şi precisă a problemelor, prin generalizarea celor mai noi cuceriri ale ştiinţelor naturii (mai ales fizică şi fiziologie), aduce o preţioasă contribuţie la opera de răspîndire a marxism-leninismului.

Călina Mare

REVISTA UNIVERSITĂŢII «C. I. PARHON»

Seria ştiinţelor sociale, nr. 4

Perioada de adînci transformări revoluţionare prin care trece ţara noastră ridică în faţa membrilor catedrelor de ştiinţe sociale — ca şi a tuturor activiştilor frontului ideologic — sarcini de o arzătoare actualitate. Îmbinînd munca didactică cu activitatea de cercetare ştiinţifică, ei trebuie să-şi aducă contribuţia la opera de generalizare şi fundamentare teoretică a practicii construcţiei socialismului din ţara noastră, să participe activ la valorificarea critică a bogatei moşteniri culturale a trecutului, ridicîndu-şi prin aceasta nivelul teoretic şi îmbogăţind calitatea lecţiilor predate. Tocmai în această lumină, membrii catedrelor de ştiinţe sociale trebuie să se afle în miezul problemelor actuale, să-şi orienteze cercetările în direcţia abordării şi tratării cu curaj a acestora. Unor astfel de cerinţe trebuie să răspundă şi materialele publicate în seria ştiinţelor sociale a revistei Universităţii «C. I. Parhon».

Numărul 4 al revistei, cuprinde un material ştiinţific bogat şi divers, abordînd probleme din domeniul marxism-leninismului, filozofiei, economiei politice, psihologiei şi pedagogiei.

În articolul de fond intitulat: *Să îmbunătăţim calitatea muncii ideologice în universitate*, tovarăşul N. S ă l ă g e a n u — rectorul Universităţii C. I. Parhon — analizează succesele şi lipsurile ce s-au manifestat în predarea ştiinţelor sociale în universitate; articolul indică unele căi pentru ridicarea nivelului calitativ al lecţiilor şi seminariilor şi evidenţiază faptul că sarcina principală a membrilor catedrelor de ştiinţe sociale este aceea de a îmbunătăţi munca de predare a marxism-leninismului, economiei politice, materialismul dialectic şi istoric, «de a ajuta cu toate forţele lor partidul în răspîndirea justă a liniei sale politice, de a înarma tineretul studios şi toţi oamenii muncii intelectuali din universitate cu cunoaşterea politicii P.M.R., singura cale spre o viaţă mai bună şi fericită».

La rubrica consacrată problemelor de materialism dialectic revista publică studii semnate de acad. A. J o j a, M a r c e l B r e a z u şi H o r i a B r a t u.

Continuînd cercetările sale pentru studierea materialismului din logica greacă, indiană, arabă şi europeană, acad. A. J o j a publică un amplu studiu despre *Bacon şi Descartes ca logicieni materialişti*. El arată că în perioada ascensiunii burgheziei, în urma strîngerii unui bogat material faptic în ştiinţă şi tehnică, pe baza marilor descoperiri şi invenţii, s-a pus şi problema unei metode necesară ştiinţelor moderne. «Formularea ei teoretică a fost sarcina istorică a lui F r a n c i s B a c o n şi R e n é D e s c a r t e s. Rezumînd orientarea dublă a timpului lor, primul a teoretizat logica inductivă de tip experimental, al doilea logica deductivă de tip matematic». Analizînd meritul filozofiei lui B a c o n, autorul arată că «logica lui e materialistă pentru că porneşte de la fapte şi ţinteşte la cunoaşterea şi utilizarea faptelor, întrucît se bizuie pe

posibilitatea cunoaşterii naturii, a legilor ei şi a conţinutului obiectiv al legilor ştiinţei ». Descartes opune logicii lui Bacon, ce exprimă necesităţile fizicei în plină dezvoltare, o logică de tip matematico-deductiv, care exprimă tendinţa tot mai accentuată de matematizare a ştiinţei. Logica lui Descartes cuprinde o serie de elemente dialectice, care, în afară de contribuţia pe care o aduc la dezvoltarea logicii materialiste, au influenţat pozitiv gîndirea ştiinţifică de atunci. Bacon şi Descartes, două extreme care se completează, sînt două etape importante pe drumul ce trebuia să ducă la apariţia filozofiei marxist-leniniste.

În lupta pentru combaterea ideologiei burgheze de la noi, un rol deosebit revine demascării filozofiei idealiste şi a teoriilor pseudoştiinţifice, reacţionare, din Romînia. În acest sens, relevăm studiul lui Marcel Breazu: *Importanţa înţelegerii rolului practicii în formarea abstracţiunilor, pentru lupta împotriva idealismului contemporan* [1]). Arătînd rădăcinile de clasă ale unor curente filozofice idealiste, care neagă posibilitatea cunoaşterii, autorul consacră cea mai mare parte a studiului său rădăcinilor gnoseologice ale acestor concepţii. « Numai analizînd rolul practicii în formarea abstracţiunilor — arată el — vom înţelege caducitatea acestor doctrine mistice sau pozitiviste ». Elementul nou adus de marxism în explicarea formării abstracţiunilor, constă în dezvăluirea adevărului fundamental că realitatea este cunoscută de oameni în decursul practicii lor social-istorice. Problema formării abstracţiunilor, se arată în lucrare, este una din principalele chestiuni în jurul căreia se duce astăzi lupta dintre materialism şi idealism; înţelegerea justă a rolului practicii în formarea abstracţiunilor este o armă puternică de luptă împotriva idealismului contemporan. Trebuie menţionat ca un merit al studiului faptul că el demască filozofia idealist-mistică a « trăirismului » propagată de Nae Ionescu, Emil Cioran, precum şi misticismul obscurantist al lui Lucian Blaga, şi pozitivismul lui Anton Dumitriu, Al. Mironescu, valorificînd totodată gîndirea înaintată, materialistă a lui Simion Bărnuţiu, Victor Babeş, Vasile Conta.

În studiul intitulat *C. D. Gherea şi problemele esteticii şi criticii literare* — Horia Bratu arată că meritele lui D. Gherea în domeniul literaturii sînt direct legate de victoria realismului în creaţia marilor noştri scriitori din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Meritul principal al lui Dobrogeanu-Gherea este acela de a fi luptat împotriva concepţiilor reacţionare ale lui Titu Maiorescu şi a adepţilor săi, sprijinindu-se pe concepţiile estetice ale revoluţionarilor democraţi ruşi şi apărînd linia realistă în literatură. Fără să se ridice la nivelul unei critici marxiste profund ştiinţifice, critica lui Gherea se situează, în problemele de bază ale esteticii, pe o poziţie materialistă, opunînd tezei « arta pentru artă » teza « artei cu tendinţă ».

Un progres faţă de nr. 1 al revistei marchează studiile din nr. 4 care analizează momente din istoria partidului (nr. 2, 3 cuprind comunicări din domeniul filologiei şi istoriei literare). Autorii au părăsit terenul problemelor generale şi au abordat teme privind momente concrete din lupta partidului.

Lupta P.C.R. pentru mobilizarea maselor în vederea ieşirii revoluţionare din criza economică (1929—1933). Congresul al V-lea al P.C.R. — se intitulează studiul prof. L. Tismăneanu, în care autorul analizează lupta maselor populare mobilizate de către P.C.R. împotriva regimului burghezo-moşieresc, care încerca o ieşire din criză pe spinarea poporului. Subliniind legătura între criza economică mondială a capitalismului din 1929—1933 şi criza economică a capitalismului din Romînia, studiul scoate în evidenţă cauzele pentru care criza a căpătat forme deosebit de ascuţite în Romînia burghezo-moşierească. Pe baza condiţiilor economice ale epocii, autorul analizează sarcinile partidului pentru acea perioadă, evidenţiind ajutorul primit de P.C.R. în lichidarea luptei fracţioniste, din partea Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste, precum şi importanţa istorică

[1]) În paginile "Revistei Universităţii « C. I. Parhon », articolul a apărut cu o greşeală de tipar chiar în titlu.

a Congresului al V-lea. Lupta clasei muncitoare din Romînia în perioada anilor 1929 — 1933 se încadrează în lupta proletariatului din Europa împotriva fascismului, barînd pentru un timp drumul fascismului în Romînia.

În articolul *Lupta P.C.R. pentru cucerirea maselor în perioada dintre 23 August 1944 — 6 martie 1945*, conf. univ. R. Florian tratează probleme consacrate luptei P.C.R. pentru atragerea maselor la ofensiva împotriva guvernelor reacţionare din această perioadă. Evidenţiind sarcinile luptei revoluţionare a maselor din această epocă, autorul arată că ele nu puteau fi traduse în viaţă fără instaurarea unui guvern democratic, care să reprezinte voinţa maselor populare. Veriga principală pentru realizarea acestor sarcini a fost atragerea la luptă a maselor, sub conducerea clasei muncitoare în frunte cu P.C.R. Această luptă a fost încununată de instaurarea la 6 martie 1945 a regimului de democraţie populară.

La rubrica dedicată problemelor de economie politică, conf. univ. C. Murgescu publică un fragment dintr-o lucrare mai vastă privind reforma agrară din Romînia: *Problema naţionalizării pămîntului*. Autorul relevă, în mod just, condiţiile istorice care fac sau nu necesară o politică de naţionalizare a pămîntului. El analizează experienţa mişcării revoluţionare a proletariatului dintr-un mare număr de ţări din Europa, Asia şi America în privinţa luptei pentru înfăptuirea acestei revendicări. Trebuie să arătăm însă că, în legătură cu situaţia din ţara noastră, nu sînt indicate suficient de limpede cauzele obiective şi subiective care nu au permis naţionalizarea pămîntului în primii ani după cucerirea puterii.

Plecînd de la date statistice oficiale, apărute în publicaţiile occidentale, Saşa Georgescu analizează în articolul său *Ascuţirea contradicţiilor capitaliste în Europa occidentală ca urmare a activităţii cartelului cărbunelui şi oţelului*, modul în care trustul european al cărbunelui şi oţelului a determinat dezvoltarea unei serii întregi de contradicţii între ţările participante la C.E.C.O. Autorul compară apoi aceste rezultate cu scopurile pe care autorii planului Schuman le-au formulat în momentul înfiinţării C.E.C.O.

Relevăm ca un merit deosebit al articolului faptul că el a abordat şi a tratat cu curaj o astfel de temă concretă actuală. Trebuie să remarcăm însă că articolul are uneori un caracter descriptiv, problemele nefiind suficient teoretizate. Credem că dacă autorul s-ar fi preocupat mai mult de teoretizarea faptelor (de altfel foarte grăitoare) expuse în articol, ar fi reuşit să arate în mod mai clar consecinţele politice rezultate din ascuţirea acestor contradicţii ale capitalismului monopolist. Demascarea poziţiei diverşilor economişti burghezi contemporani, care invocînd exemplul Uniunii cărbunelui şi oţelului vorbesc despre o aşazisă planificare a economiei în capitalism, nu este dusă pînă la capăt, nefiind argumentată aproape de loc imposibilitatea planificării în capitalism.

Articolul *Demascarea concepţiilor antiştiinţifice ale economiştilor burghezi din Romînia în legătură cu teoria valorii*, semnat de Ion Beşteliu, constituie o iniţiativă lăudabilă în acţiunea de demascare a economiei politice reacţionare atît din ţara noastră cît şi din alte ţări. Meritul articolului constă tocmai în faptul că el îşi îndreaptă ascuţişul criticii împotriva acelor teorii burgheze în problema valorii care şi-au găsit o largă răspîndire în rîndurile economiştilor burghezi din ţara noastră. Ar fi trebuit însă ca autorul să sublinieze mai pregnant felul în care aceste teorii reacţionare, aparent «ştiinţifice», erau menite să servească drept fundament diverselor programe şi platforme politice ale partidelor burgheze. O lipsă a articolului constă în aceea că el nu aminteşte poziţia critică adoptată într-o serie de materiale şi documente de către P.C.R., faţă de aceste denaturări.

Trecînd în revistă problemele cuprinse în studiile de mai sus este necesar să remarcăm aici că revista, deşi vădeşte succese în abordarea temelor, nu răspunde încă în suficientă măsură sarcinii de a oglindi în paginile sale problemele actuale ale construc-

ţiei socialismului în ţara noastră. Remarcînd *lipsa totală a studiilor de materialism istoric*, trebuie să relevăm şi faptul că însăşi studiile de marxism-leninism (scrise de un număr restrîns de autori, mereu aceeaşi) chiar dacă abordează probleme concrete, se referă cu precădere la trecut, neocupîndu-se cu analiza transformărilor revoluţionare prin care trece în prezent ţara noastră. Nr. 4 mai cuprinde şi unele materiale de psihologie şi pedagogie. P. Pufan publică — la rubrica psihologie — studiul *Unele cercetări cu privire la constanta de mărime la copii*. Bazîndu-se pe unele experienţe proprii şi pe literatura de specialitate, autorul combate concepţiile reacţionare care s-au manifestat în această direcţie, dînd îndrumări practice educatorilor în legătură cu educarea perceperii constantei de mărime la copiii de 8—9 ani.

În sfîrşit, atragem atenţia asupra celor 2 studii de istoria pedagogiei care încearcă să valorifice moştenirea pedagogică lăsată de doi mari clasici ai literaturii noastre: *Din moştenirea pedagogică a lui Ion Creangă cu privire la predarea citit-scrisului la clasa I-a primară* (Bratu Bianca) şi *Mihail Eminescu revizor şcolar* (Mircea Ştefan).

În legătură cu educarea disciplinei conştiente, Stela Năstăsescu publică cercetările sale sub titlul *Observaţii cu privire la educarea disciplinei conştiente la lecţii a elevilor clasei a V-a.*

În încheiere, trebuie menţionată o iniţiativă interesantă a catedrei de Bazele marxism-leninismului, care publică în acest număr un material dedicat analizei multilaterale a activităţii catedrei pe anul universitar 1954 — 1955, cuprinzînd succesele obţinute în munca de educare a studenţilor, lipsurile care au frînat această muncă şi trăgînd concluzii în legătură cu activitatea de viitor. Astfel de materiale constituie un rodnic schimb de experienţă, fiind un ajutor preţios şi pentru catedrele de marxism-leninism de la alte institute. Tocmai de aceea, ar fi recomandabil ca şi celelalte catedre din universitate să urmeze acest exemplu.

E necesar să fie însă relevate unele confuzii care îşi găsesc locul în material. Combătînd practica greşită a actualizării forţate în lecţii, catedra îşi pune problema *dozării*, a volumului actualizărilor referitoare la ţara noastră. Credem că acest fel, de a pune problema e necorespunzător, deoarece el nu se referă la *conţinutul lecţiilor*, care în esenţa sa trebuie să fie *actual*, ci la cantitatea mai mică sau mai mare de *fapte actuale* care trebuie să se găsească în lecţii. Este de asemenea nejust să se vorbească despre adaptarea lecţiilor la *specificul vieţii studenţeşti* atunci cînd în fond problema e aceea a legării lecţiilor de specificul specialităţii fiecărei facultăţi, pentru ca astfel viitorii specialişti să aibă o justă orientare ideologică în domeniul lor *concret* de activitate.

★

Lucrările cuprinse în nr. 4 al revistei Universităţii C. I. Parhon (seria ştiinţelor sociale) ne permit să subliniem că revista se străduieşte să răspundă sarcinilor importante ce îi stau în faţă. Nu pot fi omise, de pildă, succesele obţinute de ea pe linia îmbogăţirii rubricilor, a creşterii diversităţii materialelor, a apropierii cuprinsului de cerinţele practicii pedagogice şi a muncii de cercetare ştiinţifică.

În paginile revistei îşi aşteaptă însă dezbaterea probleme importante care se ridică în faţa ştiinţelor sociale din ţara noastră în etapa actuală, dezbateri aprofundate în legătură cu principalele chestiuni ridicate de construirea socialismului, aşa cum au fost ele analizate la Congresul al II-lea al partidului. Materialele publicate nu suplinesc lipsa pe care o dezvăluia nr. 1 al revistei şi anume insuficienta îndreptare a atenţiei spre elaborarea unor studii consacrate bazelor teoretice ale politicii partidului, categoriilor dialecticii şi problemelor de istorie a filozofiei, spre tratarea curajoasă a unor probleme arzătoare ale filozofiei marxist-leniniste.

Succesele obţinute pînă acum însă, dovedesc posibilităţile existente pentru ridicarea continuă a nivelului revistei, pentru lichidarea lipsurilor ce se mai fac încă simţite.

A. U.

REVISTA CHINEZĂ DE FILOZOFIE

Istorica victorie a revoluţiei chineze a marcat, o dată cu doborîrea de la putere a claselor exploatatoare şi izbînda concepţiei despre lume a proletariatului — marxism-leninismul — asupra idealismului burghez în domeniul vieţii politice şi ideologice. Dar, în condiţiile urei înverşunate a lagărului imperialist împotriva regimului de democraţie populară din China — pe plan extern — a frontului unit cu burghezia naţională şi a existenţei unei uriaşe pături mic-burgheze — pe plan intern — există posibilitatea pătrunderii şi răspîndirii în rîndul intelectualilor, ca şi în rîndul oamenilor muncii, a putredei ideologii burgheze, a concepţiei idealiste despre lume. *Influenţa dăunătoare* pe care toate aceste idei o exercită, rolul nefast, de frînare a construirii socialismului pe care ele îl au, ridică o sarcină importantă şi urgentă în faţa tuturor activiştilor din domeniul ideologic: *răspîndirea* învăţăturii marxiste şi critica principială a tuturor manifestărilor ideologiei reacţionare.

Pentru a răspunde cerinţelor acestei ofensive pe toate fronturile, îndreptată spre însuşirea învăţăturii marxist-leniniste şi combaterea ideologiei burgheze, a apărut la începutul anului 1955 în Editura Ştiinţei din R. P. Chineză primul număr al revistei *Studii filozofice*. Scopul revistei este acela de a angrena pe toţi activiştii din domeniul filozofiei la o dezbatere aprofundată a principalelor probleme legate de construirea socialismului în China, de a desfăşura o largă campanie de studiere a moştenirii filozofice chineze şi străine şi de a duce o luptă neîmpăcată împotriva tuturor manifestărilor — ascunse sau făţişe — ale filozofiei burgheze. Pe această linie, revista publică expuneri asupra problemelor de materialism dialectic, materialism istoric şi logică, dezbateri în legătură cu problemele cele mai actuale ale revoluţiei democrat-populare din R. P. Chineză, articole şi studii despre filozofii antici chinezi şi străini ca şi cronici asupra operelor contemporane de filozofie. Avînd la bază concepţia materialist-dialectică despre lume, revista valorifică şi continuă pe o treaptă superioară tradiţiile înaintate ale filozofiei chineze din trecut, dezvoltîndu-le în lumina ultimelor cuceriri ale gîndirii filozofice şi ale ştiinţelor naturii, luînd o poziţie înaintată faţă de diferitele curente idealiste, demascînd baza lor filozofică reacţionară şi esenţa lor de clasă, burgheză.

Din comitetul de redacţie, a cărui responsabil este cunoscutul filozof P a n z î - n i e n, fac parte în afară de filozofi ca I n g u a n - i a n, E s î - c i, H u z î n, L i d a etc. şi oameni de ştiinţă de diferite specialităţi ca istoricul H u a g a n, biologul T u ă c i e n - j e n etc., aceasta dovedind orientarea revistei către o rodnică colaborare între filozofi şi oameni de ştiinţă.

Încă de la început se defineşte clar poziţia revistei în articolul program intitulat *Lupta pentru victoria filozofiei marxiste*. În afară de aceasta, primul număr mai cuprinde un material bogat şi variat, alcătuit din studii, informaţii şi cîteva

probleme actuale aflate în discuţia intelectualilor.

Problemele de materialism-dialectic, generalizarea teoretică a cuceririlor din cadrul ştiinţelor naturii ca şi a practicii construirii socialismului ocupă un loc important în paginile revistei. Despre aceste chestiuni deosebit de actuale tratează articolele: *Darwinismul şi materialismul dialectic* (C i o c i e n - j e n); *Saltul treptat în perioada de trecere a Chinei* (S u w e - g u a n) şi *O importantă corectare în «Explicaţia asupra contradicţiei»* (L i d a).

Primul număr al revistei cuprinde şi un studiu de istoria filozofiei chineze: *Filozofia lui* C e a n h u a n - c i n. În acest studiu autorul, Cean he-nien, după o introducere asupra epocii şi operei lui C e a n h u a n - c i n, trece la analiza concepţiei lui filozofice, ocupîndu-se de următoarele probleme: critica idealismului budist în opera sa; explicaţiile asupra materialităţii lumii; concepţia despre corelaţia dintre lucruri şi schimbările lor în procesul mişcării; gnoseologia; etica; concepţii social-politice. Studiul se încheie cu o concluzie asupra însemnătăţii istorice a filozofiei lui C e a n h u a n - c i n.

După cum am mai arătat, un loc de seamă în orbita preocupărilor filozofilor chinezi îl ocupă combaterea diferitelor varietăţi actuale ale idealismului. O mare răspîndire o aveau în China concepţiile idealist-subiectiviste ale pragmatistului Hu şi. Tocmai de aceea ofensiva principală pe linia combaterii ideologiei burgheze e îndreptată spre demascarea filozofiei pragmatiste a lui Hu şi. În octombrie 1954, din iniţiativa C.C. al P. C. Chinez, a început să se desfăşoare cu intensitate această luptă împotriva pragmatismului în filozofie, politică, literatură, artă etc. Pe această linie, la sfîrşitul anului 1954 a luat fiinţă «Comitetul de critică a ideologiei lui Hu şi», care, angrenînd pe oamenii de ştiinţă, filozofii, activiştii de partid din toată ţara, duce o muncă intensă, prin toate mijloacele, pentru zdrobirea acestei ideologii idealiste şi pentru propagarea marxism-leninismului.

Aceluiaşi scop îi sînt dedicate şi studiile lui E s î - c i, M a T î şi I a n t u n - g e n, care analizează critic, sub diferite aspecte, filozofia reacţionară a pragmatismului: *Pragmatismul — metodă idealist-subiectivistă antiştiinţifică* (E s î - c i); *Pragmatismul — cel mai decăzut şi mai reacţionar idealism subiectivist* (M a T î); *Fundamentarea biologică a pragmatismului. Critica concepţiei evoluţioniste vulgare a pragmatismului* (I a n t u n-g e n).

În primul studiu, E s î - c i combate metoda antiştiinţifică a pragmatismului, care nu e decît un «mijloc de acomodare la realitate» al idealismului subiectiv, arătînd că metoda ştiinţifică nu poate fi simplificată, redusă la «metoda de laborator». Scoţînd în evidenţă faptul că aşa-zisa «realitate» a pragmatiştilor e o realitate unilaterală, autorul cheamă nu la o vagă «respectare a realităţii» ci la studierea aprofundată a fenomenelor reale, plecînd de la realitatea materială, obiectivă. Acest studiu trebuie întreprins pe baza descoperirii şi relevării contradicţiilor obiective ale fenomenelor şi nu pe baza «îndoielii subiective» accidentale, adevărul cunoaşterii trebuind să fie verificat de către practică.

M a T î, dezbate în articolul său un alt aspect al problemei şi anume concepţia despre lume a pragmatismului, arătînd că ea e o specie a celui mai decăzut idealism subiectivist şi agnosticism de natură empiriocriticistă. Negînd existenţa independentă de «experienţă», transformînd realitatea obiectivă într-un lucru dependent de oameni, pragmatismul ajunge pînă la negarea legilor de dezvoltare ale realităţii obiective şi a posibilităţii cunoaşterii, fiind calea cea mai scurtă care duce către fideism şi misticism. Dezvăluind rădăcinile de clasă ale pragmatismului, autorul arată că el este o expresie a procesului de putrezire a imperialismului, avînd drept scop apărarea bazelor lui şi lupta împotriva marxism-leninismului.

În sfîrşit, I a n t u n - g e n combate în studiul său concepţia evoluţionismului vulgar care stă la baza pragmatismului, opunîndu-i concepţia ştiinţifică a evoluţionismului.

Alături de demascarea multilaterală a bazei filozofice, biologice şi a metodei pragmatismului, găsim în paginile revistei încă două studii care se ocupă cu analiza concepţiei filozofice şi a activităţii politice a reprezentantului chinez al acestei filozofii reacţionare, Hu şi.

Studiul lui Sîn din-guo, intitulat *Critica esenței reacționare a ideologiei lui* Hu Și *(critica «adevărului» și «realității»)*, cuprinde următoarele probleme: Contradicția dintre materialismul și empirismul marxist și «realitatea» și «senzualismul» pragmatismului; contradicția dintre adevărul obiectiv și «adevărul subiectiv»; negarea adevărului absolut de către pragmatiști și corelația dintre adevărul absolut și adevărul relativ; lupta dintre știință și pseudoștiință.

Hu in-cen se ocupă în lucrarea sa *Istoria filozofiei și politica*, care are ca subtitlu *Despre legătura dintre activitatea lui Hu și în elaborarea istoriei filozofiei și linia lui politică reacționară*, cu demascarea activității politice a lui Hu și îndreptată înspre subminarea bazelor construirii socialismului în R. P. Chineză.

Numai din trecerea sumară în revistă a conținutului acestor materiale se pot trage concluzii despre înalta combativitate a revistei «Studii filozofice» și despre importanța sa ca revistă a marxismului militant în ansamblul frontului ideologic din China. De altfel, chiar în acest număr, la rubrica *Informații*, articolul lui Li te-ho relatează despre *Larga desfășurare în întreaga țară a luptei împotriva idealismului burghez și pentru propagarea materialismului marxist* — oglindind și în acest fel în paginile revistei acerba luptă ideologică care se dă în China populară.

Pentru a contribui la lămurirea marxistă a oamenilor de știință din diferite domenii de activitate asupra unor probleme importante care îi preocupă, «Studii filozofice» publică și rubrica «*Cîteva probleme în discuție între intelectuali*», în cadrul căreia dezbate în acest prim număr, următoarele chestiuni: Despre baza și suprastructura noastră în perioada de trecere; — Principalele legi economice în perioada de trecere în R. P. Chineză; — Formarea națiunii; Han; — Periodizarea societății antice chineze.

Revista «Studii filozofice», prin problemele pe care le pune, este o armă puternică în mîinile activiștilor din domeniul ideologic ca și a tuturor oamenilor muncii din China, în lupta împotriva tuturor denaturărilor ideologice, pentru răspîndirea și apărarea purității marxism-leninismului. Ea reprezintă de asemenea un sprijin prețios în munca filozofilor din alte țări, aducînd un aport serios la opera de valorificare și de înțelegere justă a valoroasei moșteniri filozofice chineze.

Generalizarea teoretică a formelor specifice, concrete, ale construirii socialismului în R. P. Chineză, reprezintă o importantă contribuție la teoretizarea și generalizarea practicii construcției socialiste în țările de democrație populară, la elaborarea caracteristicilor generale ale perioadei de trecere.

S. L.

CRITICA FILOZOFIEI BURGHEZE ÎN REVISTA «THE MARXIST QUARTERLY*)»

Publicațiile reacționare, care difuzează în proporții de masă otrăvitoarea ideologie burgheză, întîmpină în Anglia opoziția din ce în ce mai puternică a publicațiilor progresiste, printre care locul de frunte îl ocupă revista trimestrială «The Marxist Quarterly». Din consiliul îndrumător al acestei reviste fac parte eminenți oameni de știință și activiști pe tărîmul social — ca J. D. Bernal, R. Palme Dutt, Ivor Montagu, iar în comitetul de redacție lucrează Maurice Cornforth, John Gollan, Jack Lindsay etc. «The Marxist Quarterly» se dovedește o dîrză apărătoare a purității ideologiei marxist-leniniste. Totodată revista propagă filozofia marxistă și o aplică la analiza celor mai arzătoare probleme economice, sociale, politice și culturale ale Angliei de astăzi.

În paginile revistei «The Marxist Quarterly» sînt analizate profund cele mai importante evenimente internaționale.

Numeroase articole analizează — de pe pozițiile marxismului — aspecte ale realității economice, politice, sociale din Anglia. Revista «The Marxist Quarterly» se dovedește a fi o revistă a marxismului militant, trecînd prin focul necruțător al criticii

*) Pe marginea numerelor 1—4 din 1955.

marxiste însăși baza edificiului social al imperialismului britanic. Chiar atunci cînd este criticată morala putredă burgheză, arta decadentă, istoria « oficială » engleză — slujnică docilă a unei politici reacționare și antinaționale — sau diferitele interpretări idealiste în științele naturii (de exemplu a geneticii, azi la modă în patria lui Darwin) se merge fără ezitare pînă la dezvăluirea rădăcinilor lor sociale, la evidențierea « fazelor și crizelor din orînduirea socială care se reflectă în teoriile științifice contemporane » (nr. 1, p. 26).

*

În paginile revistei sînt abordate în mod creator diferite probleme ale filozofiei marxiste. Numeroase comentarii stîrnește apariția celui de-al 3-lea volum *(Teoria cunoașterii)* din lucrarea lui Maurice Cornforth *Materialismul dialectic*. Volumul expune limpede caracterul dialectic al procesului de cunoaștere, natura abstracțiilor, raportul dintre libertate și necesitate, și se încheie cu o scurtă secțiune despre « marxism și morală». Articolul lui J. R. Campbell *(Marxismul creator împotriva « marxismului » vulgar)* (nr. 3, p. 187—191) relevă în mod deosebit că « este de o foarte mare importanță pentru marxiștii din Anglia elaborarea de către Cornforth a unei lucrări despre materialismul dialectic, o limpede expunere a filozofiei marxiste... filozofie care este o armă indispensabilă a acelor care tind să răstoarne capitalismul și imperialismul » (p. 187). Campbell subliniază aportul unei asemenea lucrări marxiste în lupta ideologică împotriva diferitelor teorii pseudomarxiste vulgarizatoare, în esență antimarxiste.

Un mijloc important pentru aprofundarea principalelor probleme și dezvoltarea creatoare a filozofiei marxiste este lupta principială de opinii, care se poartă în mod continuu în paginile revistei.

O astfel de discuție este purtată în paginile revistei « The Marxist Quarterly » și în jurul ultimei lucrări a lui John Lewis, *Introducere în filozofie*. Numărul 2 publică răspunsul autorului la criticile ce i s-au adus, material interesant prin felul în care e pusă problema elaborării unei istorii a filozofiei, interpretată din punct de vedere marxist. Printre sarcinile unei asemenea lucrări, Lewis subliniază pe aceea de a dovedi că « marxismul n-a apărut printr-o minune, dintr-odată, ca Athena din capul lui Zeus, ci este consecința necesară a întregii evoluții a gîndirii și istoriei omenirii» (p. 123). Referindu-se la felul cum trebuie tratată filozofia premarxistă într-o asemenea lucrare, autorul scrie «Eu nu trebuie să ocolesc un filozof ca Leibniz sau Kant pentru că el nu este un materialist sau un marxist. El este un copil al timpului său și este prețios să descoperi contribuția pozitivă a gîndirii sale, tot așa cum e important să evidențiezi erorile sale» (p. 123).

Tot John Lewis publică, în numărul 4 al revistei, articolul intitulat *Marxismul și criticii săi* (nr. 4, p. 203—216), care ne dă o imagine justă a complexității și formelor ascuțite pe care le ia în Anglia lupta ideologică, formă a luptei de clasă. În perioada actuală, mai mult ca oricînd, atacurile antimarxiste se întețesc. De ce marxismul are azi atîția dușmani în Anglia? — se întreabă autorul. Și răspunde: « pentru că își urmează drumul său invincibil în viața omenirii, pentru că are încredere în viitor și cheile istoriei sînt în mîinile sale » (p. 203). Azi, comunismul a încetat de a mai fi o « stafie care colindă lumea »; e o realitate vie, pilduitoare. « Astăzi... marxismul călăuzește aproape jumătate din populația lumii, pe drumul către dezvoltarea economică și ridicarea standardului de viață » (p. 203). Tocmai de aceea burghezia e obsedată de « teama » marxismului. El nu mai poate fi trecut sub tăcere. Filozofi, istorici, scriitori, teologi, toți vorbesc despre el. Nu poți deschide în Anglia un jurnal literar sau o revistă de specialitate, fără a găsi referiri la marxism, « deobicei înjositoare, adesea isterice ». Tonul general al referirilor îmbracă haina — destul de transparentă, ce-i drept, — a unei « înalte » și pretențioase critici. Dar — subliniază autorul — asemenea « critici » și-au trăit timpul lor, și, dovedindu-și ineficiența, au părăsit arena istoriei. Critica marxismului, în Anglia zilelor noastre, îmbracă tot mai mult o altă formă, mult mai periculoasă. Cei mai reprezentativi critici ai marxismului au devenit în perioada actuală Caren Hunt, autorul lucrărilor *Teoria și practica comunismului*

și *Marxismul trecut și prezent*, (în treacăt fie zis, aceasta a doua lucrare a fost destinată « orientării » personalului de la Foreign Office) și John Plamenatz — a cărui carte *Marxismul german și comunismul rus* — a stîrnit o oarecare vîlvă în cercurile burgheze occidentale. Pînă și Plamenatz este silit să recunoască însemnătatea marxismului, dar el denaturează însăși esența marxismului, călcînd în picioare caracterul lui creator, abordarea concret istorică a problemelor, unitatea dintre teorie și practică etc. Plamenatz — remarcă articolul — tratează marxismul în mod academic, ca pe un sistem de adevăruri absolute, fără legătură cu mișcarea istorică; îl privește din punct de vedere « pur teoretic » (cum spune el « din punct de vedere al interesului intrinsec »). Plamenatz afirmă în lucrarea citată că este de acord cu « marxismul german » (ceea ce înseamnă: cu tezele teoretice ale lui Marx și Engels, denaturate de el și privite dogmatic), dar nu e de acord cu comunismul rus, adică în primul rînd cu leninismul, în al doilea rînd cu felul cum comuniștii ruși au aplicat în practică teoria marxistă. După Plamenatz, a fi bun marxist înseamnă a aplica azi *ad litteram* formulele lui Marx, corespunzătoare condițiilor premonopoliste ale capitalismului. Sensul acestui punct de vedere e clar: el se îndreaptă îndeosebi împotriva etapei leniniste a filozofiei marxiste, tocmai pentru că aceasta, fiind « marxismul epocii imperialiste și a revoluțiilor proletare », îl deranjează « practic » incomparabil mai mult. Împotriva leninismului se îndreaptă și lucrarea lui C. Hunt. Combătînd asemenea afirmații calomnioase și nefundate științific, Lewis demonstrează în articolul său teza importantă că negarea etapei leniniste a filozofiei marxiste (formă în care se manifestă în etapa actuală atacul frontal al criticii marxismului în Anglia) înseamnă în același timp critica marxismului în general. În perioada actuală, fără a fi leninist nu poți fi marxist.

În același studiu din numărul 3 al revistei « The Marxist Quarterly », este demascată și criticată o altă denaturare grosolană: prezentarea marxismului drept un fatalism, drept un « determinism economic ». Autorul demonstrează că marxismul este în aceeași măsură ostil fatalismului, ca și subiectivismului (p. 212) și folosește prilejul pentru a da o expunere pozitivă a concepției marxiste despre rolul factorului subiectiv în istorie. Articolul lui John Lewis subliniază că filozofia marxistă nu trebuie minimalizată și redusă la o tolbă cu răspunsuri pentru toate chestiunile concrete cotidiene ale clasei muncitoare — ci trebuie privită, în primul rînd ca teorie generală, tocmai de aici decurgînd rolul ei de bază teoretică a acțiunii practice, istoricește justă, a clasei muncitoare. Articolul răspunde unei sarcini actuale pentru Anglia, atunci cînd expune succint tezele marxiste cu privire la rolul ideilor progresiste în viața socială. « Ceea ce e la început efect — scrie Lewis — ideea ce apare pe baza unor condiții economico-sociale determinate, devine ea însăși cauză » (p. 213), evidențiind astfel rolul activ al ideilor înaintate în dezvoltarea societății. Se manifestă însă și o oarecare tendință de a exagera și supraaprecia acest rol, considerat la un moment dat « cauza efectivă, reală, a dezvoltării sociale ».

În mod creator tratează articolul susamintit concepția materialist-dialectică cu privire la raportul dintre libertate și determinism. Pe baza unor exemple originale și într-un mod foarte convingător autorul fundamentează tezele: « libertatea este alegerea, bazată pe aprecierea situației obiective » (*adică acțiunea istoricește justă*) (p. 214) « libertatea e înțelegerea necesității »; acțiunea ce depinde și izvorăște din cunoaștere e liberă nu pentru că e independentă de condiții determinate, ci pentru că este efectivă ».

Victoria socialismului — subliniază articolul — e în același timp inevitabilă din punct de vedere al necesității istorice, dar, totodată, se realizează numai prin acțiunea « *liberă* » a clasei muncitoare, care dă viață idealului ei revoluționar. Marx n-a paralizat clasa muncitoare cu o teorie a determinismului economic fatalist, care nu mai lasă loc voinței umane, creației maselor, curajului, eroismului. Marx a învățat clasa muncitoare să devină conștientă de propriile ei interese și să pună la baza activității ei practice știința în locul viselor. Meritul principal al lui Marx față de mișcarea muncitorească constă tocmai în elaborarea teoriei — care

o însuflețește, o călăuzește, și care, cuprinzînd masele, devine o « forță materială » invincibilă, de transformare a lumii. Articolul citat subliniază acest lucru.

Pe linia apărării purității filozofiei marxiste, a tratării creatoare a unor probleme esențiale și actuale ale filozofiei marxiste, merge și articolul lui Emile Burns *Atacînd zmeul marxist* (nr. 4, p. 245—251). Articolul se împarte în patru părți principale și conține o temeinică apreciere critică a lucrării lui H. B. Acton, profesor universitar din Londra, *Iluzia epocii*, carte ce ocupă un loc de seamă în arsenalul de luptă al antimarxismului. În prima parte *(Fenomenologie și religie)* se demonstrează, cu argumente convingătoare, că fenomenologia este în fond o variantă a idealismului care deschide drum religiei, fideismului. Partea a doua este intitulată *Teoria marxistă a percepției* și tratează unele probleme ale gnoseologiei marxiste. În partea a treia *Materialism, realism, naturalism* este combătută încercarea lui Acton de a transforma marxismul într-o variantă a pozitivismului și ateismul marxist, într-o consecință a acestuia. Deosebit de valoroasă este ultima parte a articolului *Socialismul științific*. Aceasta, în primul rînd, pentru intransigența și rigurozitatea combaterii așazisei teorii a lui Acton, care caută să transforme marxismul într-o eclectică « amestecătură filozofică » *(philosophical farrago)* de teze pozitiviste, stoice, tehnologice, freudiste, relativiste etc. În al doilea rînd, pentru felul cum expune rolul filozofiei marxiste ca fundament teoretic al comunismului științific. Încercarea prof. Acton de a ataca « zmeul » (așa numește el filozofia marxistă) se dovedește a da greș, și întreaga lui concepție, lipsită atît de fundamentare practică cît și de argumentare teoretică, se destramă ca un castel din Spania.

Materialele publicate în cele patru numere din 1955 ale revistei « The Marxist Quarterly » critică necruțător și orientarea antiștiințifică a cercetătorilor burghezi pe tărîmul științelor sociale. Semnalăm în acest sens articolul lui E. J. Hobsbawn, *Încotro se îndreaptă istoricii britanici?* (nr. 1, p. 14—26). Istoria burgheză, oficială, din Anglia — remarcă autorul — este o slujitoare credincioasă a politicii guvernamentale. Indiferent dacă sînt sau nu conștienți de aceasta, ultimele lucrări ale diferiților istorici burghezi reflectă atitudinea și vederile clasei lor. Articolul lui Hobsbawn semnalează o anumită « criză » a istoriografiei în Anglia, și, adresîndu-se istoricilor marxiști, ca și tuturor istoricilor cinstiți, este o pledoarie înflăcărată pentru înlocuirea tradiționalei interpretări liberalo-radicale printr-o interpretare marxistă a evenimentelor istorice.

Problemele etice și estetice constituie în egală măsură un obiect al preocupărilor revistei « The Marxist Quarterly ». Unele probleme importante ale eticii marxiste sînt tratate în articolul lui Peter Fryer, *Russel, Ayer și morala burgheză* (nr. 1, p. 48—55), care analizează lucrarea lui Russel *Societatea umană în etică și politică* și cea a lui Ayer *Cu privire la analiza judecăților morale*. În mod deosebit reușește autorul să ducă pînă la capăt sarcina pe care și-a asumat-o de a dezvălui baza de clasă a moralei lui Ayer. Criticînd concepția etică reacționară a lui Bertrand Russel, autorul menționează (p. 52—53), în lumina evoluției acestuia către recunoașterea principiului coexistenței pașnice, și puținele fapte care « salvează cartea lui Russel de a fi cu totul negativă ». Capitalismului monopolist britanic îi este proprie o ruptură între chestiunea morală, pe de o parte, rațiune și știință, pe de altă parte. « Pozitiviștii — accentuiază Fryer — servesc burghezia, încercînd să dea un fundament teoretic acestei situații... Ei neagă orice posibilitate a vreunei baze raționale și științifice pentru conduita umană » (p. 54). Fryer, criticînd etica lui Russel și Ayer, folosește just ideea că morala burgheză este o parte componentă a suprastructurii bazei capitaliste și, ceea ce este și mai important, opune eticii pozitiviste etica marxistă și moralei burgheze, morala comunistă. Morala comunistă este cea mai înaintată morală a epocii noastre — conchide articolul — din două motive. « În primul rînd, pentru că ea călăuzește calea clasei care conduce societatea înainte, către desființarea exploatării. În al doilea rînd, pentru că se bazează în mod ferm pe înțelegerea științifică a legilor și forțelor motrice ale transformării sociale,

pe cunoașterea necesităților umane și a felului cum ele pot fi satisfăcute » (p. 54). Argumentul principal pe care-l aduce F r y e r în sprijinul acestor afirmații este argumentul primordial al oricărui gînditor marxist, practica, în cazul de față practica social-istorică a țărilor din lagărul socialismului, care « au dovedit faptul că morala comunistă este o călăuză sigură și de încredere pentru comportarea oamenilor în procesul transformării societății » (p. 54).

Printre cele mai valoroase materiale publicate de « The Marxist Quarterly » în 1955 sînt cele care tratează probleme de estetică. Este vorba îndeosebi de două articole, a căror importanță depășește cadrul problemelor și sarcinilor specifice care stau în fața artiștilor englezi, și care sînt semnate de doi mari artiști contemporani — scriitorul J a c k L i n d s a y și pictorul P a u l H o g a r t h, nu de mult oaspetele poporului nostru. Articolul lui J a c k L i n d s a y *Problemele scriitorilor sovietici* (nr. 2, p. 111—122) trece în revistă cîteva din cele mai importante probleme care au stat în centrul atenției celui de-al II-lea Congres al scriitorilor sovietici, ridicîndu-se la generalizări de o deosebită însemnătate practică pentru artiștii progresiști în general, pentru artiștii progresiști din Anglia în special. L i n d s a y demonstrează că « teoria lipsei de conflict a fost și este o teorie antidialectică » (p. 115). Folosind însăși propria-i experiență de scriitor, el afirmă, pe bună dreptate, că atunci cînd un scriitor talentat pătrunde în mod artistic realitatea, se leagă strîns de viață, se contopește organic cu poporul său, cu lupta pentru o viață mai bună, se închid porțile de unde ar putea să pătrundă schematismul în opera sa. Ridicînd unele probleme ale realismului socialist, J. L i n d s a y reia teza varietății talentelor și tendințelor individuale ale scriitorilor care folosesc metoda de creație a realismului socialist, dar, ceea ce este foarte important, fără a uita — de dragul individualului — generalul și esențialul, fără a uita faptul că dincolo de diferitele particularități, cu toții sînt militanți pentru cauza clasei muncitoare și creează de pe pozițiile partinității comuniste. Actuală și importantă pentru noua artă realistă engleză, în etapa actuală, este reafirmarea de către L i n d s a y a rolului activ al artei în viața socială: « Orice artă mare este în fruntea epocii sale ..., o luminează și o călăuzește către viitor » (p. 112).

O deosebită atenție merită și articolul lui P a u l H o g a r t h, *Umanismul împotriva disperării în arta britanică de astăzi* (nr. 1, p. 37—47), care reușește să ne dea o imagine a luptei ce se dă pe frontul artistic în arta engleză contemporană. « Lupta dintre realism și arta abstractă, dintre umanism și disperare, constituie conflictul de bază în arta britanică contemporană » (p. 45). H o g a r t h arată cum a influențat cursa înarmărilor, războiul rece, adevărata natură a artei, înlocuind accesibilitatea și umanismul cu introspecția și disperarea, cu arta suprarealistă și dăunătoare din punct de vedere social. Pe linia orientării « disperării » merg în arta engleză de azi pictorii și sculptorii « abstracți », care, respingînd atît umanismul cît și realitatea, se abat de la însuși obiectul specific al artei atunci cînd, în loc de a avea în centrul operelor lor « realitatea umană » (realitatea raportată la omul social), transformă omul într-un simplu pretext pentru a zugrăvi exclusiv frînturi de insecte și pești (Turnbull), raci și cocoși (Meadows), crustacee și schelete (Paoloszi), molii, păianjeni sau lăcuste (Chadwick). « Artistul care depinde de patronajul american devine în mod inevitabil purtătorul de cuvînt sau propagandistul patronilor săi » (p. 41), scrie H o g a r t h, zugrăvind tragedia unor artiști talentați ca M o o r e, P a s m o r e. Dar, dacă niciodată prăpastia dintre artist și popor n-a fost în Anglia atît de mare, autorul articolului declară totodată că « niciodată n-au existat atîtea posibilități pentru a înlătura această prăpastie ». Dacă și acum sînt în Anglia mulți artiști dispuși să accepte moda abstractă ca inevitabilă, evenimentele politice din ultimul timp n-au întîrziat să-și exercite efectul lor pozitiv: au reînviat conștiința politică a unor artiști mai bătrîni, deschizînd totodată ochii generației tinere. « Are loc în actuala situație de oscilare continuă a gustului și valorilor în arta burgheză... schimbarea modului de creație a artiștilor al căror fond sufletesc e cinstit,

sincer» (p. 47). A apărut o nouă generație de artiști realiști pentru a duce înainte marea tradiție umanistă în arta britanică. Hogarth arată că forța crescîndă a dorinței maselor pentru pace, pentru coexistență între sisteme sociale diferite, e reflectată prin această renaștere a umanismului în arta britanică. «Artiștii realiști de tot felul se întîlnesc în expoziții, formînd un bloc care se opune disperării și decadentismului, artei abstracte și nereprezentative» (p. 45). Este vorba de un bloc al artiștilor «care doresc nu numai să zugrăvească chipul semenilor lor, ci să lupte activ, alături de ei, în interesul menținerii păcii» (p. 45). Afirmînd apariția și dezvoltarea unui nou realism în arta britanică, subliniind legătura indisolubilă dintre realism, umanism și caracter popular în artă, articolul lui Hogarth se încheie printr-o concluzie deosebit de însemnată: «O artă umanistă poate prospera numai cu ajutorul și încurajarea poporului pe care ea îl zugrăvește. Luptăm pentru independență națională, în adevăratul sens economic și politic al cuvîntului, dar și pentru independența vieții noastre culturale. Asta nu înseamnă numai încurajarea dezvoltării realismului socialist; *trebuie să ne luăm acum răspunderea pentru dezvoltarea artei umaniste*, indiferent de forma pe care o ia» (p. 46—47).

Concluzia studiilor filozofice, publicate în cele patru numere din 1955 ale revistei «The Marxist Quarterly» este că propagarea filozofiei marxiste și combaterea tuturor formelor idealismului și obscurantismului constituie o parte importantă a luptei pentru eliberarea omului.

L. Grünberg

DISCUȚIA CU PRIVIRE LA LOGICĂ ÎN R. P. POLONĂ

În urma unei decizii a Ministerului Învățămîntului Superior din R. P. Polonă, care a suprimat învățămîntul obligator al logicii în facultățile de drept și în alte instituții de învățămînt superior, transformîndu-l într-un curs facultativ, o largă discuție a fost organizată în jurul acestei chestiuni de către revista poloneză «Mysl Filozoficzna», organ al Comitetului filozofic al Academiei de științe din R. P. Polonă.

Redacția acestei reviste a luat poziție împotriva deciziei sus-menționate și a invitat pe cercetătorii științifici de la catedrele de logică și de la facultățile de științe sociale și ale naturii, să-și exprime părerea asupra învățămîntului logicei în școlile superioare și, în special, să răspundă la următoarele întrebări: cum s-ar putea apropia învățămîntul logicii de nevoile specifice ale fiecărei facultăți, ce trebuie făcut ca studiul logicii să fie mai interesant și în același timp mai puțin abstract, mai potrivit cu practica științelor sociale și, în sfîrșit, ce modificări ar trebui aduse programului de predare a logicii, în raport cu soluțiile aduse problemelor sus-arătate.

Răspunzînd inițiativei revistei «Mys Filozoficzna», numeroși logicieni au participat la discuții. Astfel, în numerele 1—4 din anul 1955 al revistei au apărut mai mult de 10 articole în care sînt abordate nu numai problemele propuse de către redacția revistei, dar și alte chestiuni importante, ca de pildă obiectul logicii formale, raporturile sale cu filozofia și cu celelalte științe, rolul ei în cultura generală și în învățămîntul științific superior etc.

Cele mai multe din problemele luate în discuție se dezbat în articolul cunoscutului logician, T. Kotarbinski, intitulat *Criza logicii* (nr. 1). Totuși aceasta nu micșorează cu nimic valoarea și importanța celorlalte articole, deoarece autorii lor examinează aceleași probleme, abordate din alte puncte de vedere, elucidînd noi aspecte importante, răspunzînd, în același timp, la alte întrebări noi.

În articolul menționat, după ce T. Kotarbinski constată că logica «a trecut printr-o criză — nu ca specialitate științifică, nu ca o ramură de cercetări teoretice ci ca disciplină școlară, ca materie de învă-

țămînt în instituțiile de instrucțiune generală și universitară », se pronunță pentru învățămîntul obligatoriu al logicii, nu numai în facultățile de filozofie și de matematici ci chiar și *în toate celelalte facultăți și școli superioare.*

Logica nu se adresează unei elite și nici nu are un caracter pur decorativ, ea este folositoare și chiar necesară pentru toată lumea, căci această știință — subliniază autorul — « ne învață să lucrăm într-un mod conștient, clar și consecvent, cu o serie de noțiuni foarte generale, care sînt indispensabile pentru a ne putea exprima asupra oricărui subiect, ea ne învață să descoperim erorile de raționament și să le evităm... punîndu-ne la dispoziție cunoștințele necesare mijloacelor de argumentare a opiniilor, obișnuind mintea omenească să-și dea seama în mod critic de valoarea demonstrativă a argumentărilor ».

Nici o altă știință nu se ocupă de toate aceste chestiuni în mod general, aprofundat și sistematic. Logica învață pe om să gîndească corect și, prin aceasta, să acționeze corect. Cu toate acestea, această știință a avut și are încă mulți adversari, care îi neagă, direct sau indirect, valoarea și rolul în învățămînt.

Argumentele pe care se întemeiază atitudinea negativă față de logica formală, se pot rezuma, după părerea autorului, la următoarele: *a)* cu toate meritele logicii, ne putem dispensa de ea în învățămîntul general și universitar, deoarece oamenii gîndesc după legile și regulile logicii chiar fără a le cunoaște; *b)* există științe mai importante, cărora logica trebuie să le cedeze locul, în programele școlilor medii și superioare; *c)* cei care predau logica nu au, de multe ori, specializarea necesară în această materie și, în consecință, munca lor nu este utilă, iar uneori este chiar dăunătoare.

Autorul respinge aceste argumente. Răspunzînd la prima obiecțiune, el arată că una este a gîndi inconștient, spontan, după legile și regulile logicii și alta a cunoaște și a aplica conștient aceste principii, atît în viață, cît și în activitatea științifică.

Nici cei ce aderă la a doua obiecțiune nu au dreptate. Dacă e adevărat că există discipline foarte importante pentru învățămîntul secundar și superior, este însă tot atît de adevărat, afirmă T. Kotarbinski că logica aparține acestor discipline.

Cu privire la ultimul argument, autorul constată mai întîi că el conține în mod indiscutabil o parte de adevăr. Logica este o știință în care dificultățile abundă. În cadrul acestei științe e greu să faci capodopere și foarte ușor să cazi în verbalism găunos și erori elementare. Pe de altă parte, e adevărat că există printre cei ce predau logica, unii care nu au o formație suficientă cu privire la cunoașterea și predarea acestei discipline. În aceste condiții se deschid două posibilități: ori să se suprime învățămîntul logicii, ori să se pregătească cadre capabile de a preda corect această știință. Autorul optează pentru a doua soluție și propune măsurile următoare: organizarea unor cursuri speciale de logică în școlile pedagogice superioare, pentru formarea unor cadre didactice specializate în predarea logicii în școlile medii, redactarea unor manuale de logică îmbunătățite, crearea unor centre de consultări în materie de logică și, în sfîrșit, posibilitatea de a se specializa în logică nu numai studenții de la filozofie, ci și cei de la alte specialități (spre exemplu, studenții de la lingvistică și de la științele naturii).

O altă propunere deosebit de importantă pe care o face T. Kotarbinski privește cîmpul de activitate al logicienilor. Autorul consideră greșită și nejustificată părerea, reflectată de altfel în programul existent, după care profesorii de logică n-ar trebui să se ocupe decît de chestiuni pur logice și să nu pătrundă în domeniul teoriei cunoașterii sau al metodologiei științelor spre a nu se ajunge la devieri idealiste.

Participarea logicienilor la discutarea și la soluționarea problemelor vii și litigioase cum sînt de pildă definiția noțiunii de materie, analiza noțiunii de adevăr, practica — criteriu al adevărului, caracterul analitic al tezelor matematice, clasificarea științelor etc., ar contribui considerabil la aprofundarea dialecticii materialiste.

Logica — subliniază în concluzie T. Kotarbinski — nu poate să se dezvolte deplin dacă este limitată la chestiunile de

tehnică ale raționamentului corect. « Logica are rădăcini și își trage o parte din forțele sale din domeniul teoriei cunoașterii, din metodologie, din epistemologie, din dialectică, din psihologia gîndirii... Ca orice altă mare disciplină științifică, logica trebuie să înglobeze totul, să privească toată realitatea din propriul său punct de vedere ».

Oare face parte logica formală din științele cu caracter suprastructural și ce raport are cu filozofia? La aceste probleme răspunde în primul rînd R. Suszko în articolul său *Logica din nou sub semnul întrebării?* (Mysl Filozoficzna, nr. 1, p. 229—234). Autorul insistă, în special, asupra faptului că logica nu face parte din științele cu caracter suprastructural, că ea întrebuințează metode de cercetare și obține rezultate, independent de problemele cu privire la explicarea lumii. Dar, în același timp, el subliniază un alt adevăr în această chestiune, anume că « logica, mai mult ca oricare altă știință este legată de filozofie; ea este fiica cea mai mică a filozofiei și se găsește în raporturi strînse cu teoria cunoașterii ».

Același autor dă, apoi, o scurtă privire asupra situației logicii în Polonia în perioada dintre cele două războaie și în cea de după război.

În continuare, articolul în chestiune examinează și respinge părerea după care logica ar fi un fel de *ars pro arte*, un joc scolastic care n-ar avea nici un raport cu dezvoltarea celorlalte științe.

Cu toate acestea, arată în continuare autorul, după propria sa natură, logica trebuie să se ocupe de o anumită clasificare a expresiilor și a funcțiunilor lor semantice și, în acest sens, ea se apropie de gramatică. Pe de altă parte, în lecțiile de logică este necesar a se vorbi, cît de puțin, de inferența deductivă, ceea ce implică unele elemente cu oarecare caracter stereotipic, cum sînt de pildă simbolurile întrebuințate în calculul logic.

Aceste două aspecte ale logicii, precum și terminologia specială de care ea se servește, fac ca ea să fie oarecum greoaie și plictisitoare pentru studenți și, în general, pentru cititorul mijlociu. Un alt factor care dă ocazie la aprecieri sceptice asupra cursurilor de logică este « complexul preciziunii ». Prin această expresie, autorul înțelege « tendința de a obține o precizie absolută și de nestrămutat a unor formulări, cu un înțeles univoc ».

Ori în știință, continuă R. Suszko, ceea ce importă cu deosebire este cucerirea de noi adevăruri, în vreme ce mijloacele și formulările sînt întotdeauna pe planul al doilea. Preciziunea absolută este posibilă nu în cadrul științei vii, dar în interiorul « sistemelor formalizate ».

Această din urmă problemă a atras atenția și lui M. Przelecki care, deși este solidar cu părerile și propunerile autorilor precedenți, obiectează lui M. Suszko: « Aici există, mi se pare, o confuzie între cel puțin două concepții ale preciziunii. Dacă prin « complex de preciziune », se înțelege să ne supunem farmecului formalizării sînt de acord că este necesar să ne dezbărăm cît mai curînd de acest complex. Dar, vorbind despre tendința în chestiune, se menționează uneori și sarcina de a ajunge, spre exemplu, la caracterul univoc al enunțărilor noastre. Or, aici este vorba de două tendințe cu totul diferite. Un sistem deductiv formalizat (exprimat în limbaj simbolic) poate fi prezentat într-un fel chiar imprecis, dacă cuvintele pe care le întrebuințăm pentru a interpreta acest sistem au o pluralitate de sensuri și sînt lipsite de claritate (nr. 2, p. 121).

Autorul observă, în concluzie, că tendința către caracterul univoc și claritatea enunțărilor, nu presupune de loc necesitatea formalizării lor. De aceea trebuie întărită această tendință.

Unele deficiențe ale logicii formale sînt datorite faptului că există probleme din domeniul bazelor filozofice ale acestei științe, care încă nu au fost rezolvate într-un fel satisfăcător, constată K. Szaniawski (nr. 1) de pildă: « Rezolvarea — pe baza principalelor teze ale filozofiei marxiste a problemei abstracțiunii este condiția indispensabilă pentru a înțelege în mod just problema hipostazierii. Într-adevăr, hipostazierea este o greșală logică și, în plus, ea face parte din erorile cele mai evidente și mai răspîndite în practică (nr. 1, p. 237).

Același autor insistă în mod deosebit asupra necesității de a clarifica legătura dintre cursul de logică și cursul de materialism dialectic.

Raportul dintre logică și științele nefilozofice, precum și locul ce trebuie să-l ocupe în învățămîntul acestora, în general, și mai ales în facultățile de drept, constituie principala problemă căreia îi sînt consacrate mai multe articole.

Cercetînd această problemă din punct de vedere general, A. Basinski (nr. 3) pune în afară de orice îndoială rolul logicii în învățămîntul superior și consideră că scopul comun al predării logicii în facultățile de științe matematice, naturale și sociale este ca studentul, atît viitorul teoretician, cît și cel care va ocupa posturi în care este necesară o instrucțiune superioară, să-și însușească fundamentele logice ale cercetării și muncii științifice, să-și dea seama de esența și de diversitatea metodelor de cercetare, de limitele aplicării acestora, de condițiile raționamentelor juste, de diferitele erori logice și de mijloacele de a le combate.

În concluzie, A. Basinski propune să se predea cursul de logică după cum se făcea înainte la facultățile nefilozofice (două ore de lecții și o oră de seminar pe săptămînă) în anul al doilea de studii. Acest curs, însă, trebuie să fie destul de general pentru a se putea scoate în relief caracterul comun al principiilor logice de cercetare și legătura, care decurge de aci, între diferitele științe. În același timp, trebuie indicate diferențele fundamentale care există între științe, fără a se intra, însă, în detalii de metodă, care sînt predate studenților în cursul respectiv al fiecărei științe speciale.

Teza fundamentală din articolul lui A. Grzegorczyk (nr. 4) este că *educarea logică este mai importantă decît predarea logicii*. Autorul consideră că educarea tineretului sub raportul cultivării logicii gîndirii constituie unul din punctele importante ale educației școlare și universitare și propune ca, cu excepția facultății de filozofie, logica să fie predată în celelalte facultăți în ultimii ani de studii, pentru că numai atunci studenții posedă cunoștințe suficiente pentru munca științifică sau didactică și că, în aceste condiții, predarea metodologiei și a logicii le-ar fi foarte utilă.

Același autor se îndoiește de utilitatea și de oportunitatea cursurilor de logică în primii ani ai facultăților sus-menționate și face, între altele, următoarele propuneri: să se predea în mod sistematic logica viitoarelor cadre din învățămînt; să se includă elemente de logică și de metodologie în programele tuturor disciplinelor școlare și universitare; în școlile de cultură generală să se lege, să se împletească predarea logicii cu predarea limbii materne (mai ales cu gramatica).

Una din principalele deficiențe, observate la cursurile și la exercițiile practice de logică cu studenții de la diferitele facultăți, precum și de la alte școli superioare, este că sînt prea încărcate cu probleme filozofice — scrie M. Dobrosielski (nr. 4) — care, deși se declară de acord cu « filozofarea » logicii, consideră că în facultățile în care logica constituie o materie auxiliară nu trebuie să se insiste mult asupra unor probleme și aspecte filozofice ale acestei științe. Cu toate acestea, trebuie să existe, în același timp, o coordonare între programul de logică și acela de materialism dialectic.

Un alt pericol pe care îl comportă predarea logicii în facultățile de științe ale naturii este « specializarea » logicienilor, în sensul rău, în diferitele discipline speciale. Nu există logici diferite, subliniază autorul sus-menționat. Nu există o logică a fizicii, a chimiei, a biologiei etc. « Logica este una și universală și diferențierea programelor trebuie făcută în direcția accentuării unora sau altora din părțile sale, în raport cu specialitatea pentru care este predată ».

Rezultate importante au fost obținute în predarea logicii formale la facultățile de drept. O dovadă, între altele, este apariția a numeroase manuale de logică (acela al lui T. Kotarbinski, cursurile litografiate ale lui Wölter, Ziembiski și alții) destinate în deosebi juriștilor.

Cu toate acestea, chiar în facultățile de drept, constată I. Wróblewski (nr. 3) există o oarecare neîncredere față de logică, fapt care este consecința subestimării rolului pe care îl are această știință în obținerea

unei gîndiri precise, precum şi în procesul de creare şi de aplicare a dreptului.

După ce face această constatare, I. Wróblewski ia la rîndul său poziţie contra teoriilor greşite asupra existenţii unei « logici juridice ».

Mai departe, este luată în cercetare o problemă care a preocupat şi preocupă încă pe logicienii şi pe juriştii polonezi: în care an de studii trebuie să se predea logica la facultăţile de drept?

Asupra acestei probleme, care a făcut de asemenea obiectul conferinţei comune a logicienilor şi juriştilor ţinută la Varşovia în aprilie 1954, există două păreri. După prima părere, care este cristalizată în programul zis minimal, actualmente în vigoare, logica trebuie predată în primul an de studii. Cei ce susţin cea de-a doua părere, exprimată în proiectul de program maximal, elaborat de cunoscutul logician Ajdukiewicz, consideră că învăţămîntul logicii în facultăţile juridice trebuie să aibe un caracter de reflectare logică asupra dreptului şi, din această cauză, ar fi mai bine să se predea această disciplină studenţilor în drept în ultimii ani de studii.

I. Wróblewski optează pentru prima părere. Pe aceeaşi poziţie se situează şi I. Grzegorowicz în articolul său consacrat în întregime problemei raporturilor dintre logică şi drept (nr. 4). Raţiunea acestei alegeri este faptul că, în condiţiile actuale, tinerii care intră în universitate posedă o formaţie logică minimală, ceea ce face necesară predarea elementelor de logică în primii ani de studii.

Scopul predării logicii la facultatea de drept constă — după I. Grzegorowicz — în următoarele: *a)* să-i înveţe pe studenţi anumite noţiuni indispensabile oricărui om cu o instrucţiune superioară; *b)* să-i pregătească, din punct de vedere logic, pentru profesiunea lor. În legătură cu acest scop, logica poate oferi juriştilor importante servicii în domeniul tehnicii legislative, al expunerii, al motivării normelor, precum şi în arta de a convinge.

Metoda predării logicii este strîns legată de această concepţie a rolului logicii în formarea juriştilor.

Asupra acestei importante probleme, autorul propune ca raportul dintre logică şi drept să fie prezentat nu numai printr-o reuşită alegere a exemplelor, dar şi prin legarea problemelor juridice de problemele logice.

Abundenţa şi caracterul problemelor cercetate, precum şi soluţiile care au fost propuse, fac ca această discuţie să fie deosebit de interesantă şi folositoare pentru orice om de ştiinţă, care se ocupă de logică. Este însă regretabil că în cadrul acestei importante discuţii nu au fost examinate unele chestiuni, care se găsesc şi ele în centrul preocupărilor actuale ale logicienilor şi filozofilor, ca de pildă *raportul dintre logica formală clasică, tradiţională şi logica matematică, predarea logicii matematice în şcolile de învăţămînt superior* etc.

Asupra primei probleme, singur T. Kotarbinski a exprimat, numai în treacăt, părerea sa. Cunoscutul logician face, în articolul sus-menţionat, o distincţie între logica matematică propriu-zisă şi « logica generală », adică logica formală clasică. Or, se ştie că, după o altă părere foarte răspîndită printre logicienii moderni, logica matematică ar fi o etapă de dezvoltare, forma actuală a logicii formale tradiţionale.

Lipsa pe care am semnalat-o nu micşorează valoarea şi importanţa discuţiei care, în ansamblu, constituie un aport apreciabil în dezvoltarea logicii nu numai în Republica Populară Polonă, dar şi pe plan internaţional.

T. Papadopol

ADEVĂRATA « PERFECŢIUNE MORALĂ » SAU « FUNDAMENTUL ETIC » AL VEŞNICIEI ORDINII BURGHEZE

Ideologia burgheză contemporană, menită să apere o orînduire intrată în putrefacţie, a renunţat în bună parte la orice aparenţă ştiinţifică, manifestîndu-şi făţiş adversitatea nestăpînită împotriva marxismului şi a creşterii uriaşe a conştiinţei revoluţionare a

maselor. Cele mai variate mijloace — de la trecerea sub tăcere a esenței marxismului pînă la denaturarea grosolană a tezelor sale — sînt folosite pentru a da o întemeiere pretins « științifică » a veșniciei ordinii burgheze, pentru a îndepărta masele de la lupta lor revoluționară.

Rupînd în mod arbitrar manifestările spirituale ale omului de baza lor materială, unii ideologi burghezi au pornit o « cruciadă etică » împotriva marxismului în numele unui « bine » general, realizabil bineînțeles numai în cadrul ordinei existente.

Problemele de etică oferă un prilej permanent de peroratii sterile despre o ideală « perfecțiune morală » — ca bază a « depășirii » contradicțiilor capitalismului, fără a atinge însă existența acestei orînduieli.

Problema comportării morale a individului, a dobîndirii fericirii umane, a preocupat din toate timpurile pe filozofi, dar numai marxism-leninismul i-a dat unica soluționare justă, științifică. El a arătat că noțiunile de bine și rău variază de la epocă la epocă și că, în acest sens, nu se poate vorbi de o morală general valabilă pentru toate timpurile și pentru toți oamenii, ci de diferite tipuri istorice de morală. Morala are deci un temei material și un profund caracter de clasă, oamenii formîndu-și concepțiile morale pe baza raporturilor practice care se exprimă în poziția lor de clasă, a raporturilor economice în care produc și își schimbă produsele.

În această lumină, adevărata morală e aceea care, ținînd seama de mersul inevitabil al istoriei, slujește interesele clasei purtătoare a noului — proletariatul — fiind o armă ascuțită în lupta pentru comunism, în zilele noastre.

Eticienii burghezi închid însă ochii în fața realității și în dosul frazelor goale despre o morală fără caracter de clasă, despre un « ideal moral unic », ei se străduiesc — folosind un imens bagaj de argumente inconsistente — să demonstreze că tot răul social se datorește în ultimă instanță lipsei unei morale adevărate, purificatoare, care ar avea menirea să stabilească un echilibru social între toți « indivizii morali », independent de apartenența lor de clasă. Cum se poate ajunge la o astfel de « purificare » morală? E adevărat că, în aparență, răspunsurile pe care eticienii burghezi le dau la această problemă sînt diferite, dar în fond ei se întîlnesc cu toții sub egida apărării intereselor de clasă ale burgheziei.

Să încercăm să privim mai de aproape unele din aceste soluții. În volumul care înmănunchiază comunicările de etică [1]) ținute la cel de-al XI-lea Congres Internațional de Filozofie, vom găsi numeroase asemenea exemple.

Iată de pildă, filozoful italian Domenico Antonio Cardone a descoperit idealul către care trebuie să tindă omenirea: Un « amor » general (în sens creștin) într-o « comunitate de oameni veritabili în accepțiunea « superioară » a cuvîntului ». El a găsit și calea pentru atingerea acestui ideal: « obiectivizarea » și « spiritualizarea » principiului justiției — ca o treaptă « pe drumul ridicării către amor ». Demonstrația e simplă: într-o societate în care nu există acțiuni practice care să nu se efectueze între individualități istoric determinate (citește: între indivizi aparținînd unor clase diferite) justiția trebuie să devină un « principiu de echilibru » care, înfruntînd egoismele dezlănțuite (adică interesele antagoniste de clasă) să constituie un instrument de educare a oamenilor spre « ordine, echilibru obiectiv al faptelor economice, spre o superioară construcție etică și educativă ».

Întreagă această construcție se prăbușește însă în momentul în care o raportezi la realitate. Despre ce mistic « amor » poate fi vorba în societatea împărțită în clase dușmane? Ce ideal comun poate lega pe muncitorul exploatat de capitalistul monopolist? Apare clar caracterul diversionist al unor astfel de teorii, în momentul cînd le smulgi masca și, din păienjenișul narcotizant al vorbelor frumoase, deslușești adevăratul lor sens. Iată-l pe acela al « teoriei » mai sus-amintite: pentru a realiza o « armonie socială », adică pentru a-l obliga pe muncitor să se supună fără crîcnire exploatatorului

---

[1]) *Actes du XI-ème Congrès International de Philosophie*, Amsterdam — Louvain, 1953, vol. X.

său (cu care are, dragă doamne! idealuri comune) e necesară o «teamă legală și socială». Nimic mai simplu: avem doar la dispoziție «nepărtinitoarea» justiție burgheză. Dar justiția de clasă a burgheziei e compromisă în ochii maselor. Ei bine, atunci o prezentăm în altă formulă, o «spiritualizăm» pentru a o reabilita. O îmbrăcăm în formule verbale pretențioase despre idealuri morale unice, dragostea de aproape etc. și, ca printr-o minune, a dispărut și caracterul ei de clasă și misiunea ei de apărătoare servilă a proprietății capitaliste și a apărut o «nouă» justiție. De acum înainte «nu mai e locul să vorbim despre pedeapsă» (aplicată de exemplu muncitorului care luptă pentru condiții mai omenești de trai) ci de o «privare temporară de cîteva bunuri» absolut necesară pentru «restabilirea unui echilibru obiectiv, reconciliator al ordinei sociale și cosmice, pentru un destin mai înalt».

E limpede încotro «mergem». Tocmai în direcția apărării acestei minunate «armonii sociale și cosmice» care deși — după cum cu seriozitate ne-o spune filozoful — are la bază un «echilibru obiectiv», e tulburată totuși de muncitorii care încă n-au aflat că exploatatorii lor le sînt frați de idealuri.

Și pentru ca să nu ne lase nici un dubiu, Domenico Antonio Cardone precizează ce urmărește el să salveze de la pieire: sfînta proprietate privată. Dar asta nu ne-o spune chiar pe față. Pe linia «adevărurilor» amintite mai sus el arată că nu va mai fi locul să se vorbească despre necesitatea de a atribui cuiva ceea ce e al lui ca ceva particular, ci aceasta va fi doar o bază pe care individualitatea (proprietarului privat) se va îmbogăți și va deveni capabilă să-și sacrifice această proprietate, chiar și în favoarea acelora care nu au nici un fel de merite în adunarea ei (adică a muncitorilor). Suprem sacrificiu, care va deschide porțile unei «universalități mai vaste și mai nobile, în care societatea... devine comunitate».

Iată deci adevărata față a acestui mesaj adresat oamenilor muncii: credeți în «spiritualizata» justiție burgheză, iubiți ca pe frații voștri pe exploatatori, renunțați la lupta revoluționară, care nu mai e necesară întrucît capitaliștii vă vor oricum binele și sînt gata să se sacrifice pentru voi!

În spatele tuturor acestor îndemnuri pioase, răzbate teama exploatatorilor de momentul hotărîtor ce se apropie cu pași vertiginoși, în care expropriatorii vor fi expropriați. Tocmai de aceea ei se apucă cu disperare de orice zdreanță ideologică, care le poate da pentru o secundă iluzia deșartă că vor putea să arunce praf în ochii maselor și să le abată din drumul lor vijelios către socialism.

Apelurile la înfrățirea claselor sînt însă împletite cu atacuri fățișe, care încearcă să denigreze marxism-leninismul tocmai pentru a face loc acestui opium ideologic pe care filozofii burghezi vor să-l inoculeze maselor. Astfel, întorcînd doar pagina aceluiași volum de etică de care am vorbit pînă acum, vom întîlni o altă comunicare intitulată pretențios: *Critica eticii colective* — semnată de Z. H. Rudy.

În lipsă de argumente științifice, autorul recurge la calomnierea marxismului. Călcînd în picioare orice urmă de cinste profesională, filozoful burghez atribuie marxismului tocmai concepții pe care acesta le combate și, de pe această poziție pseudoștiințifică, încearcă să-i micșoreze autoritatea. Pentru cineva care cunoaște cît de cît tezele marxiste, apar neîntemeiate astfel de imputări ca acelea că marxismul, vorbind de «nevoile materiale» ale maselor «de reguli economice», de «o nouă ordine economică», militează în favoarea omului-animal; că marxismul, care a valorificat în cel mai înalt grad toată bogăția culturii universale înaintate, s-ar năpusti cu «un patos rebel» împotriva «întregii istorii culturale a umanității».

Scopul acestor denaturări nu e de loc ascuns: pentru a fi fundamentată lupta sa pentru o nouă ordine socială, marxismul trebuie să renunțe la «sobrele sale explicații economice», la «poziția sa antimetafizică», adică la însăși baza științifică, la lupta revoluționară împotriva societății burgheze, pentru că oricum «injustiția... nu poate fi radical abrogată», orice schimbare neaducînd decît o «permutare a clasei exploatatorilor și exploataților și nu abrogarea lor»

Nu mai interesează nici utopica cale «etică» pe care o recomandă filozoful reacţionar proletarilor pentru a scăpa de mizerie, nici puerila sa construcţie logică. Ceea ce e important şi caracteristic — nu numai pentru cei doi filozofi pomeniţi — este, indiferent de mijloacele pe care fiecare le întrebuinţează, faptul că ei sînt apărători ai *intereselor de clasă ale burgheziei*.

Perorațiile despre «o altă cale» a proletarilor pentru a scăpa de exploatare decît cea revoluţionară, despre adevărata «perfecţiune morală», se dovedesc a nu fi în fond decît stîngace încercări de justificare «etică» a veşniciei ordinei burgheze. Toate aceste artificii filozofice, tot acest miraj etic, nu vor putea însă să oprească în loc roata istoriei, nu vor putea împiedica lupta revoluţionară a maselor pentru doborîrea societăţii capitaliste şi pentru construirea *unei societăţi noi, fără clase antagoniste*, societate care va realiza în fapt adevărata morală a vremurilor noastre: morala socialistă.

L. Silviu

ASUPRA CONFERINŢEI FILOZOFICE DIN BERLIN

Între 8 şi 10 martie 1956 a avut loc la Berlin o conferinţă filozofică organizată de către Secţia de filozofie a Academiei de ştiinţe din Republica Democrată Germană, pe tema *Libertate şi necesitate*. Conferinţa a avut un caracter naţional, majoritatea referatelor anunţate fiind susţinute de către filozofi germani. La dezbateri au participat însă şi delegaţii filozofilor din U.R.S.S., din ţările de democraţie populară, filozofi marxişti din Franţa, precum şi invitaţi din Germania de Vest şi din Berlinul de Vest.

Conferinţa a fost deschisă printr-un referat de bază expus de către acad. prof. dr. E. Bloch, după care au început dezbaterile, dîndu-se cuvîntul filozofilor germani ale căror referate fuseseră anunţate prin program. Delegaţii străini au fost programaţi în a doua zi şi a treia zi.

Obiectivul principal al conferinţei a fost de a dezvălui caracterul antiştiinţific şi reacţionar al teoriilor filozofice burgheze asupra libertăţii şi de a dezvălui caracterul profund ştiinţific şi deschizător de drumuri al concepţiei marxiste. O mare parte din vorbitori au dezvăluit contradicţia strigătoare dintre frazeologia despre libertate a filozofilor burghezi şi lipsa de drepturi a maselor muncitoare în ţările capitaliste (Bloch, Klaus, Scheler, Schnikel etc). Deoarece unii filozofi din vestul Germaniei (ca de ex. Schotländer) au încercat să prezinte problema libertăţii ca o problemă pur filozofică, ruptă de viaţa politică, filozofii germani marxişti au respins această deviere de la problemă şi au accentuat că problema libertăţii şi unităţii naţionale este problema vitală a poporului german (Hager, Albrecht). Atît filozofii marxişti germani (Mende), cît şi francezi (Garaudy), au făcut o critică aspră existenţialismului, ca ideologie diversionistă. Alţi vorbitori au criticat alte variante ale idealismului filozofic contemporan — personalismul, pragmatismul, teoriile social-democraţilor de dreapta, etc.

Un alt grup de referate au scos în evidenţă aspectele variate ale problemei libertăţii în legătură cu cunoaşterea legilor obiective ale naturii şi societăţii (M. Klein), au arătat cum se pune problema libertăţii în perioada de trecere de la capitalism la socialism (Kolakovski), au evidenţiat necesitatea tratării luptei pentru libertate în strînsă legătură cu lupta pentru pace şi umanism (E. Fuchs) şi au arătat aportul lui Lenin în rezolvarea problemei naţionale (Naan — U.R.S.S.).

Un alt grup de referate au tratat problema libertăţii şi necesităţii sub aspect istoric. Prof. Dînnik (U.R.S.S.) a evidenţiat atît meritele, cît şi limitele concepţiilor reprezentanţilor filozofiei clasice germane — Kant, Hegel, Feuerbach — în problema libertăţii. Prof. Şepilova (R. Cehoslovacă) a vorbit despre rolul filozofiei materialiste premarxiste, de la antici pînă la Marx — în elaborarea unei concepţii progresiste despre libertate şi necesitate.

Delegaţii romîni au ţinut referatele *Mecanismul psihologic al libertăţii în lumina pavlovismului* (acad. M. Ralea) şi *Despre necesitate şi valoare în etica marxistă* (acad. C. I. Gulian).

360 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI R. DESCARTES

Cu ocazia împlinirii a 360 de ani de la nașterea lui René Descartes, Institutul român pentru relațiile culturale cu străinătatea a organizat o comemorare festivă, în cadrul căreia acad. prof. C. Ionescu-Gulian a conferențiat despre *Viața și opera lui René Descartes*.

Făcînd o apreciere critică istorică a operei lui Descartes, conferențiarul a subliniat originalitatea acestuia ca filozof și creator al științei noi, legînd limitele și contradicțiile operei sale de condițiile istorice concrete de dezvoltare a burgheziei franceze din prima jumătate a secolului al XVII-lea, pe care o reprezenta pe plan ideologic. Caracterizînd preocupările enciclopedice ale marelui gînditor, acad. prof. C. Ionescu-Gulian a insistat asupra meritului lui Descartes în stabilirea fundamentului teoretic comun al științei și filozofiei, ca bază a interpretării sintetice a problemelor de filozofie și știință. Evidențiind lupta lui Descartes împotriva autorității teologice și tradiției dogmatice, acad. prof. C. Ionescu-Gulian a subliniat aportul lui Descartes la dezvoltarea istoriei filozofiei mondiale, stabilind rolul istoric al acestuia în pregătirea materialismului și ateismului din secolul al XVIII-lea.

În încheiere, arătînd lupta dintre interpretarea materialistă și cea reacționară, idealistă a filozofiei carteziene, conferențiarul a subliniat succesele marxiștilor francezi în valorificarea moștenirii filozofice a lui R. Descartes, pusă în slujba progresului și a păcii.

ERATĂ

La pagina 78 tabloul se va citi:

MATERIALISMUL DIALECTIC
știința celor mai generale forme de mișcare

teoria spațiilor de excitație zero

microfizica — mecanica mișcării dualității undă-corpuscul, adică mecanica cuantică
mecanica — cazul limită al mișcării microparticulelor
fizica — mecanica moleculelor
chimia — fizica atomilor
biologia — chimia proteinelor (baza formării ei este istoria pământului)
fiziologia — biologia fenomenelor care se desfășoară la nivelul primului sistem de semnalizare

(din punctul de vedere al obiectului ei superior)

psihologia — fiziologia activității nervoase superioare (temeiul formării ei este istoria societății)
economia politică

științele care studiază celelalte forme de mișcare socială.

0 IIII 2005

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREȘTI

c. 377

Lei 4.—

I 7847

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

3

ANUL III

MAI – IUNIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1939

0 IIII. 2005

27

7847

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

DEC. 2014

CERCETĂRI FILOZOFICE

IAN 2012

3

ANUL III
MAI — IUNIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

2573/959

1964

«CERCETĂRI FILOZOFICE» REVISTA DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. C. I. GULIAN—redactor responsabil; acad. M. RALEA; acad. A. JOJA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; I. BANU; C. BORGEANU; M. BREAZU — redactor responsabil adjunct; D. D. ROȘCA; GH. CHEPEȘ; AL. TĂNASE; H. WALD; P. APOSTOL și M. LUPAN — secretari de redacție

REDACȚIA, BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 2.28.16

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul III, nr. 3 Mai—iunie 1956

SUMAR

Pag.

AL. TĂNASE, Raportul dintre necesitate şi libertate în condiţiile perioadei de trecere de la capitalism la socialism 7

P. APOSTOL, Pentru valorificarea moştenirii leniniste în problema dialecticii noţiunilor 29

ST. POPESCU, Lupta dintre materialism şi idealism în legătură cu noţiunile de masă şi energie 49

LECŢII ŞI CONSULTAŢII

GH. CHEPEŞ, Democraţia populară — formă a dictaturii proletariatului. R.P.R. — stat democrat-popular 67

CRITICA ŞI BIBLIOGRAFIE

Cercetări recente cu privire la începuturile filozofiei marxiste *(A. Roth)*; Todor Pavlov, Despre estetica, ştiinţa literaturii şi critica literară marxistă *(E. Hanuţ)*; Hans Ertel, Cauzalitate, teleologie şi libertatea voinţei — complex de probleme ale filozofiei naturii *(O. Băncilă)* . . . 83

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Probleme de materialism dialectic în revista *Mysl Filozoficzna (N. Dobre)*; Discuţie cu privire la teoria celulară *(C. Mare)*. 97

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES PHILOSOPHIQUES

IIIe année, no 3 Mai—juin 1956

SOMMAIRE

Page

AL. TĂNASE, Le rapport entre la nécessité et la liberté dans les conditions propres à la période de transition du capitalisme au socialisme 7

P. APOSTOL, Für die Verwertung des Leninschen Erbes in der Frage der Dialektik der Begriffe 29

ST. POPESCU, La lutte entre le matérialisme et l'idéalisme en ce qui concerne les notions de masse et d'énergie 49

LEÇONS ET DISCUSSIONS

GH. CHEPEŞ, La démocratie populaire, forme de la dictature du prolétariat. La République Populaire Roumaine, Etat de démocratie populaire 67

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Recherches récentes sur les commencements de la philosophie marxiste *(A. Roth)*; Todor Pavlov, De l'esthétique, de la science et de la critique littéraire marxistes *(E. Hanuț)*; Hans Ertel, Causalité, téléologie et liberté de la volonté — complexe de problèmes de la philosophie de la nature *(O. Băncilă)* 83

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

Questions de matérialisme dialectique dans la revue *Mysl Filozoficzna* (La pensée philosophique) *(N. Dobre)*; Discussions ayant trait à la théorie cellulaire *(C. Mare)* 97

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

III год, № 3 Май—июнь 1956

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

А. ТЭНАСЕ, Взаимоотношение между свободой и необходимостью в условиях периода перехода от капитализма к социализму 7

П. АПОСТОЛ, За освоение ленинского наследия по вопросу о диалектике понятий 29

Ш. ПОПЕСКУ, Борьба между материализмом и идеализмом по вопросу о категориях массы и энергии 49

ЛЕКЦИИ И КОНСУЛЬТАЦИИ

Г. КЕПЕШ, Народная демократия — форма диктатуры пролетариата. Румынская Народная Республика — народно-демократическое государство 67

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Новые исследования о началах марксистской философии *(А. Рот)*. Т. Павлов, О марксистской эстетике, литературоведении и литературной критике *(Е. Хануц)*. Х. Эртель, Причинность, телеология и свобода воли — комплекс вопросов философии природы *(О. Бэнчилэ)* . . . 83

ЗАРУБЕЖНОЕ ФИЛОСОФСКОЕ ДВИЖЕНИЕ

Вопросы диалектического материализма в журнале „Mysl Filozoficzna" *(Н. Добре)*. Дискуссии о клеточной теории *(К. Маре)* 97

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 3, 1956

RAPORTUL DINTRE NECESITATE ŞI LIBERTATE IN CONDIŢIILE PERIOADEI DE TRECERE DE LA CAPITALISM LA SOCIALISM *

DE

AL. TĂNASE

I

Pentru a dezvălui aspectele complexe ale raportului dintre libertate şi necesitate în perioada de trecere de la capitalism la socialism trebuie să ţinem seama de faptul că aceasta este o epocă de *revoluţie socială.* Asemenea epoci se caracterizează prin intensificarea procesului istoric — atît pe planul existenţei sociale, cît şi pe cel al conştiinţei sociale a oamenilor; dezvoltarea socială spontană dobîndeşte un caracter conştient; clasele sociale înaintate, care sînt purtătoare ale unui mod de producţie superior, devin conştiente de existenţa conflictului dintre noile forţe de producţie şi vechile relaţii de producţie. Aceasta le determină să lupte în mod conştient şi organizat împotriva vechilor relaţii şi deci a claselor dominante care le apără şi îşi bazează pe ele existenţa şi dominaţia lor.

Deci în perioadele revoluţionare, factorii conştienţi, subiectivi ai dezvoltării sociale joacă un rol însemnat, adesea hotărîtor. Analiza pe care a făcut-o Lenin factorilor obiectivi şi subiectivi ce determină desfăşurarea cu succes a revoluţiei prezintă un mare interes şi pentru problema raportului dintre necesitate şi libertate. În acest sens, prin *necesitate* vom înţelege totalitatea acelor legi şi *condiţii* obiective care generează posibilităţile înfăptuirii revoluţiei. Simptomele prin care Lenin caracteriza existenţa unei situaţii revoluţionare reprezintă tocmai expresia acestor posibilităţi maturizate. Totuşi aceste posibilităţi nu se transformă de la sine în realitate. Ele devin realitate în măsura în care necesitatea obiectivă a revoluţiei devine o necesitate liberă [1], adică se transformă în libertate. Acţiunea facto-

* Fragment din capitolul cu acelaşi titlu al lucrării *Materialismul dialectic despre raportul dintre necesitate şi libertate,* care se află în curs de pregătire.

[1] Pentru a sublinia mai mult dialectica categoriilor necesitate şi libertate, trecerea uneia în cealaltă, folosim adesea în cursul acestei lucrări termenul de *necesitate liberă* în înţelesul de necesitate cunoscută care permite oamenilor să desfăşoare o activitate conştientă, liberă. Noţiunea de necesitate liberă coincide ca înţeles cu aceea de libertate

rilor subiectivi care sînt generaţi de ansamblul condiţiilor obiective devine hotărîtoare pentru soarta revoluţiei. Din categoria acestor factori fac parte în primul rînd rolul organizării (respectiv al capacităţii de organizare) a claselor înaintate, rolul ideologiei şi al conştiinţei politice a maselor. Tocmai prin acţiunea claselor înaintate şi în primul rînd a maselor muncitoare se realizează cerinţele legilor obiective ale dezvoltării sociale.

În capitolul de faţă al lucrării noastre vom încerca să analizăm categoriile de libertate şi necesitate aşa cum apar ele în procesul revoluţiei socialiste şi al făuririi noii orînduiri sociale.

O caracteristică esenţială a acestei revoluţii constă în trecerea de la proprietatea privată, care generează relaţii de aservire între oameni, la proprietatea colectivă, care generează relaţiile de colaborare tovărăşească şi ajutor reciproc.

Desfiinţarea proprietăţii private înseamnă totodată înlăturarea aservirii oamenilor faţă de propriile lor mijloace de producţie. Fr. Engels scria că: „Punînd stăpînire pe totalitatea mijloacelor de producţie pentru a le utiliza potrivit unei planificări sociale, societatea desfiinţează vechea aservire a oamenilor faţă de propriile lor mijloace de producţie“ [1].

Instituirea proprietăţii socialiste asupra mijloacelor de producţie face ca acestea din urmă să nu se mai opună omului ca forţe străine şi ostile, care nu pot fi stăpînite. Dimpotrivă, devenind stăpîni pe mijloacele de producţie, oamenii muncii devin prin aceasta stăpînii vieţii lor sociale. În faţa lor se deschid perspectivele grandioase ale unei dezvoltări multilaterale, fără precedent în istorie. Prin revoluţia socialistă „omenirea scutură de pe umerii ei cea din urmă formă a sclaviei: sclavia capitalistă sau salariată. Eliberîndu-se de sub jugul sclaviei, omenirea trece pentru prima dată la adevărata libertate“ [2].

Totuşi, eliberarea de sub spontaneitatea legilor sociale nu se înfăptuieşte dintr-o dată prin simplul fapt al cuceririi puterii politice, ci este un întreg proces istoric care se desfăşoară în perioada de trecere de la capitalism la socialism.

Statul de tip nou — care, ca orice stat, exprimă voinţa colectivă a clasei dominante — este într-adevăr puternic şi are un rol deosebit nu datorită unei imaginare independenţe faţă de legile obiective pe care le poate desfiinţa sau transforma în chip arbitrar, ci datorită faptului că el este *primul stat în istorie care-şi clădeşte acţiunea în mod conştient pe înţelegerea justă a legilor obiective.* Statul socialist este principalul instrument al construirii noii orînduiri tocmai datorită faptului că politica sa este fundamentată ştiinţific — adică reflectă în mod just necesitatea obiectivă. Iată de ce, în perioada de care ne ocupăm şi în care se află ţara noastră, aspectul fundamental al raportului dintre necesitate şi libertate îl constituie tocmai raportul dintre legile obiective ale dezvoltării sociale şi politica partidului.

---

necesară; ele dezvăluie tocmai fluiditatea dialectică a categoriilor necesitate şi libertate: necesitatea liberă este prin definiţie o necesitate care se realizează prin acţiunea liberă conştientă a oamenilor; libertatea necesară este prin definiţie acea libertate care se bazează pe necesitate, adică singura libertate autentică.

[1] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, Ed. P.M.R., 1952, p. 347.

[2] V. I. Lenin, *Internaţionala a III-a şi locul ei în istorie*, în *Opere alese în două volume*. E.S.P.L.P., 1954, vol. II, p. 468.

II

Înainte de a trece la analiza acestei probleme, folosind îndeosebi experienţa ţării noastre, trebuie să lămurim în prealabil ce înţelegem prin noţiunea *politică ştiinţifică de stat,* apărută pentru prima dată după revoluţia socialistă.

Toate statele existente în istorie sînt în ultimă analiză instrumente pentru realizarea politicii economice a unor anumite clase — politica economică constituind expresia nemijlocită şi cea mai evidentă a intereselor acestor clase. În măsura în care această politică corespundea cerinţelor legilor obiective ale dezvoltării sociale ea era progresistă — (de pildă, politica burgheziei în perioada sa de ascensiune corespundea legii concordanţei) ; atunci cînd vine în contradicţie cu aceste legi, apărînd relaţii de producţie perimate, ea devine reacţionară — jucînd rolul de frînă în calea dezvoltării sociale. Cu toate acestea, politica burgheziei nu a avut un caracter ştiinţific în nici una din etapele dezvoltării sale, nici chiar atunci cînd era un factor de progres. Acest lucru se explică mai ales prin faptul că, în condiţiile proprietăţii privat-capitaliste, legile economice acţionează stihinic — prin însăşi natura lor neputînd fi folosite conştient în activitatea oamenilor — iar interesele de clasă ale burgheziei contravin dezvăluirii tuturor laturilor şi tendinţelor legilor sociale.

Pentru a înţelege în ce constă politica ştiinţifică de stat trebuie să ţinem seama, după părerea noastră, de următoarele elemente :

1. În primul rînd, partidul clasei muncitoare, care conduce statul de tip socialist şi determină orientarea sa, se călăuzeşte după o teorie ştiinţifică, înaintată, învăţătura marxist-leninistă.

Conducerea statului de către un partid sau altul nu este un lucru nou. Dimpotrivă, în principala ţară capitalistă — S.U.A. — statul nu numai că este condus de către cele două partide ale marii burghezii financiare şi industriale, dar este preluat direct de către grupurile monopoliste de milionari şi miliardari care domină în cele două partide, devenind mîna prelungită a acestora. Fenomenul cu totul nou, necunoscut în istorie, constă în aceea că statul socialist este condus de către *partidul clasei muncitoare,* ale cărui interese corespund întru totul cerinţelor dezvoltării sociale, precum şi năzuinţelor tuturor maselor muncitoare. Partinitatea proletară coincide pe deplin cu obiectivitatea ştiinţifică. Apariţia proletariatului pe arena istoriei a făcut posibilă nu numai elaborarea unei teorii sociale riguros ştiinţifice, dar şi realizarea, pentru prima dată, a unităţii dintre ştiinţa despre societate şi politica de clasă. Tocmai această politică devine mijlocul direct prin care noile idei sociale îşi exercită rolul lor mobilizator şi organizator.

2. În al doilea rînd, statul socialist acţionează conştient în sensul necesităţii obiective. Conducerea de către partid şi deci faptul că se călăuzeşte după învăţătura marxist-leninistă îl ajută să descopere contradicţiile şi legile vieţii sociale şi să-şi întemeieze acţiunea pe cunoaşterea şi reflectarea justă a acestor legi. Tocmai acesta este elementul esenţial pe care trebuie să-l subliniem : după cum ştiinţa înseamnă reflectare şi nu poate fi concepută fără reflectarea justă a realităţii obiective, tot astfel, *politica ştiinţifică,* adică politica ce se bazează pe ştiinţă, înseamnă cunoaşterea şi reflectarea justă a legilor obiective. Acest lucru nu era posibil în orînduirea capitalistă pentru că înseşi legile acesteia acţionau spontan şi nu puteau fi

reflectate în mod conştient. El devine însă posibil după revoluţia socialistă, cînd necesitatea obiectivă a legilor sociale nu poate acţiona decît prin intermediul activităţii *conştiente* a oamenilor. Cunoscuta teză a lui Lenin că politica reprezintă expresia concentrată a economiei ne arată nu numai că interesele economice esenţiale ale maselor muncitoare pot fi realizate doar prin politică, dar şi faptul că trăsăturile caracteristice ale economiei determină caracteristicile politicii ; o economie care se dezvoltă anarhic este incompatibilă cu o politică ştiinţifică capabilă să asigure o dezvoltare planificată a forţelor de producţie. O economie care se dezvoltă planic implică neapărat o politică elaborată ştiinţific, care să reflecte just cerinţele obiective ale dezvoltării sociale.

Reflectarea justă a necesităţii obiective înseamnă pentru dialectica marxistă nu o contemplare pasivă, ci o condiţie pentru transformarea lumii. Rolul politicii devine hotărîtor tocmai în sensul că elaborează *programul concret,* fundamentat ştiinţific, de acţiune ţinînd seama de particularităţile fiecărei etape — în vederea acestei transformări. De aceea reflectarea justă a necesităţii obiective pe planul politicii înseamnă nemijlocit (şi nu în ultimă instanţă) acţiune practică transformatoare.

Din toate acestea rezultă că politica ştiinţifică este un model strălucit de necesitate înţeleasă. Se vădeşte totodată că practica social-istorică este nu numai un izvor şi criteriu al adevărului, dar şi izvor şi criteriu sigur al libertăţii autentice — care se obţine numai prin reflectarea conştientă şi dinamică a necesităţii obiective.

3. În al treilea rînd, acţiunea practică transformatoare nu e posibilă fără participarea maselor de milioane ale oamenilor muncii. Între masele muncitoare şi stat se făureşte pentru prima dată — firește nu deodată, ci treptat — o deplină unitate.

Lenin spunea că în revoluţiile burgheze conştiinţa politică a maselor muncitoare este limitată. Ele simt puternic necesitatea înlăturării vechilor rînduieli feudale, a stării de oprimare, dar le lipseşte înţelegerea perspectivelor reale ale dezvoltării sociale.

Masele muncitoare dobîndesc pentru prima dată în revoluţia socialistă libertatea de acţiune pe linia necesităţii istorice obiective a construirii noii orînduiri.

Fără activitatea creatoare independentă a majorităţii populaţiei şi în primul rînd a majorităţii celor ce muncesc, înfăptuirea revoluţiei socialiste şi construirea noii societăţi sînt de neconceput.

Nu e suficient ca partidul şi statul popular să se sprijine pe necesitatea istorică obiectivă. Această necesitate trebuie să fie înţeleasă de majoritatea celor ce muncesc, care reprezintă principala forţă motrică a oricărei transformări sociale radicale. De aceea, pe lîngă sarcina elaborării unui program fundamentat ştiinţific, partidul are de asemenea sarcina de a convinge majoritatea poporului de justeţea programului şi tacticii sale.

Lenin a arătat că după cucerirea puterii se impune ca sarcină *imediată centrală,* organizarea şi conducerea economiei, dezvoltarea forţelor de producţie şi a productivităţii muncii, făurirea unor noi relaţii sociale între oameni. Această sarcină este mult mai grea decît răsturnarea vechiului — mai ales în ţările agrare, cu o industrie slab dezvoltată. Ea nu poate fi înfăptuită decît prin participarea a milioane şi milioane de oameni ai muncii descătuşaţi, care trebuie să înţeleagă că numai printr-o organizare în

chip nou a muncii, printr-o luptă stăruitoare şi plină de abnegaţie, pot fi transformate temeliile cele mai adînci ale vieţii lor.

Ce este vechiul, de ce trebuie el răsturnat, aceasta masele o înţeleg uşor prin însăşi experienţa amară a vieţii lor. Partidul le organizează şi le arată *cum* trebuie să lupte împotriva acestuia. Ce este noul, cum poate fi el statornicit, masele înţeleg mai greu. Îndelungata stare de abrutizare şi ignoranţă în care au fost ţinute, vechile moravuri, rutina, inerţia etc. sînt tot atîtea piedici în calea acestei înţelegeri. O acţiune eficientă, rodnică este posibilă însă numai în măsura în care se bazează pe *înţelegere*, pe *cunoaştere*. Masele înseşi trebuie să înţeleagă necesitatea transformărilor pe care sînt chemate să le înfăptuiască. O condiţie hotărîtoare pentru a ajunge la înţelegerea acestei necesităţi este munca politică educativă. Numai astfel poate fi ridicat nivelul conştiinţei şi organizării maselor la nivelul sarcinilor socialiste ale construcţiei economice şi de stat. Conştiinţa libertăţii, sentimentul de stăpîni ai vieţii lor sociale trebuie să pătrundă în mase, devenind o forţă mobilizatoare şi transformatoare nu numai a realităţilor externe, dar şi a psihologiei oamenilor [1].

III

Examinarea temeiurilor ştiinţifice ale politicii partidului în lumina corelaţiei dintre necesitate şi libertate trebuie să aibă de asemenea în vedere existenţa a două etape în procesul transformărilor revoluţionare din ţara noastră.

În cele ce urmează noi ne vom ocupa — din lipsă de spaţiu — doar de etapa socialistă a revoluţiei. O caracterizare succintă a acestei etape în ceea ce are ea esenţial o găsim în *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului*:

„În etapa revoluţiei socialiste, statul democrat-popular a devenit o formă a dictaturii proletariatului, al cărei principiu suprem este alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, un stat de tip socialist; a fost desfiinţată ca clasă burghezia industrială şi financiară; s-a statornicit concordanţa deplină între relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de producţie în ramurile naţionalizate ale economiei; oamenii muncii, sub conducerea partidului, construiesc baza economică a socialismului" [2].

În ce constă raportul dintre necesitate şi libertate în cursul etapei socialiste a revoluţiei pe care o străbatem şi cum se reflectă acest raport în politica partidului?

După cum se ştie, caracteristic pentru perioada de trecere de la capitalism la socialism este coexistenţa dinamică a trei sectoare economice: socialist, capitalist şi mica producţie de mărfuri. Acest fapt este deosebit de important pentru analiza necesităţii obiective în această perioadă şi deci pentru a dezvălui fundamentul ştiinţific al politicii partidului.

O idee directoare care ne-a călăuzit mai ales în cursul acestui capitol şi pe care am vrea s-o reamintim este aceea că atît în natură cît mai ales în societate, nu putem vorbi de o *necesitate absolută,* valabilă pentru toate

[1] Cu această problemă ne ocupăm mai pe larg într-un alt paragraf al lucrării de faţă.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 26.

etapele de dezvoltare a realității și pentru toate sferele sale. Lumea este diferențiată calitativ. În afară de legile cele mai generale, valabile pentru întreaga existență, în fiecare domeniu acționează legi specifice, particulare. Chiar și legile generale se particularizează într-un *anumit* fel, au un conținut concret, în funcție de domeniul la care se aplică. Rezultă că necesitatea — din conținutul căreia fac parte în primul rînd ansamblul legilor obiective dintr-un anumit domeniu al realității — este totdeauna o necesitate concretă, relativă. Acest fapt ne obligă la o examinare mai atentă a specificității legilor obiective într-un domeniu sau altul al realității.

Același lucru poate fi spus despre libertate. Lenin a dat o ripostă hotărîtă acelora care încercau „să rezolve problemele trecerii de la capitalism la socialism pornind de la fraze despre libertate, egalitate, democrație în genere, despre egalitatea în democrația muncii etc.," [1] dezvăluind natura mic-burgheză și filistină a unor asemenea raționamente.

Dacă necesitatea este concretă, după cum o raportăm la un domeniu sau altul de fenomene, tot astfel libertatea oamenilor, prin acțiunea cărora se reflectă necesitatea, este concretă. Aceasta înseamnă că nu toți oamenii sînt deopotrivă de liberi și stăpîni conștienți ai vieții lor sociale. Gradul de libertate este determinat nu numai pur și simplu de măsura cunoașterii necesității, dar și de modul specific în care acționează necesitatea într-un domeniu sau altul al realității. De altminteri, primul aspect — *gnoseologic* — este condiționat de cel de-al doilea — *ontologic.* De aici rezultă că libertatea unor oameni este limitată în primul rînd datorită naturii spontane a legilor care guvernează dezvoltarea relațiilor sociale de producție ai căror purtători sînt.

Aplicînd aceste considerații la realitățile din țara noastră, vom conchide că în fiecare dintre cele trei sectoare există anumite legi specifice și deci necesitatea acționează într-un *anumit* fel, determină într-un anumit fel libertatea oamenilor. În elaborarea politicii sale „partidul se bazează pe studierea atentă a modului cum acționează legile economice în diferite sectoare... Partidul pornește în politica sa nu de la scheme abstracte, ci de la condițiile concrete, de la cunoașterea cerințelor practice, a realității vii" [2].

Să luăm în primul rînd formațiunea socialistă. În cadrul acesteia, pe baza proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, au început să acționeze legi noi, cum ar fi legea economică fundamentală a socialismului, legea dezvoltării planice (proporționale) a economiei naționale, legea repartiției după muncă etc. Sfera de acțiune a acestor legi crește pe măsură ce se dezvoltă și se consolidează formațiunea socialistă. Caracterul de tendință al legilor în general este deosebit de pregnant în cazul legilor formațiunii socialiste, deoarece ele nu au încă un cîmp nelimitat de acțiune ci se intercondiționează cu legile celorlalte formațiuni [3]; ele determină linia dezvoltării întregii economii naționale, dar nu pot determina încă esența tuturor proceselor economice care au loc.

Nu vom analiza pe larg toate legile economice care acționează în cadrul acestor formațiuni — aceasta e treaba economiștilor — ci numai unele

[1] V. I. Lenin, *Marea inițiativă,* în *Opere alese în două volume,* E.S.P.L.P., 1954, vol. II, p. 485.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 30.

[3] Cf. în această privință cu interesantul articol semnat de H. Kohn, *Caracterul de tendință al legilor economice obiective,* în *„Probleme economice"*, 1955, nr. 5.

aspecte legate de tema noastră. Ceea ce trebuie subliniat din capul locului este faptul că în formaţiunea socialistă necesitatea spontană [1] a legilor economice face loc unei necesităţi libere, conştiente. Legile sociale apar oamenilor ca *legi sociale* şi nu ca *legi naturale,* necesitatea lor nu li se mai impune ca o necesitate oarbă. Această apreciere este valabilă pentru toate legile sistemului socialist. Modul conştient, liber, în care acţionează necesitatea se vădeşte însă cu deosebită pregnanţă în cazul legii economice fundamentale a socialismului şi a legii dezvoltării planice (proporţionale) a economiei naţionale.

Între prima lege şi celelalte legi ale economiei socialiste există o interacţiune extrem de complexă de care statul democrat-popular trebuie să ţină seama. Baza acestei interacţiuni o constituie faptul că, în timp ce legea economică fundamentală a socialismului determină esenţa tuturor proceselor care au loc în sistemul socialist, celelalte legi determină esenţa anumitor procese sau laturi ale socialismului. Nu putem de pildă să înţelegem just cerinţele legii dezvoltării cu precădere a producţiei mijloacelor de producţie, sau ale legii dezvoltării planice (proporţionale) a economiei naţionale fără a le raporta la legea economică fundamentală care determină modul de acţiune a celorlalte legi. Acţiunea acestei legi — ca şi a celorlalte — ne arată cum necesitatea spontană a legilor economice devine o necesitate conştientă. Ea indică *scopul suprem* al întregii activităţi de stat şi obşteşti ; ea indică de asemenea mijloacele pentru realizarea acestui scop.

Am examinat în altă parte, sub aspectul ei general, problema scopurilor, a finalităţii în viaţa socială. Am văzut cu acest prilej că oamenii înzestraţi cu voinţă şi conştiinţă, îşi propun întotdeauna anumite scopuri conştiente care le stimulează acţiunile. În orînduirile presocialiste aceste scopuri vin de cele mai multe ori în contradicţie cu rezultatele reale ale acţiunii oamenilor tocmai datorită faptului că ele nu reflectă în mod conştient şi nemijlocit cerinţele unor legi obiective. O dată cu apariţia relaţiilor de producţie socialiste, situaţia se schimbă radical. Finalitatea conştientă a oamenilor nu mai vine în contradicţie cu determinismul social ci, dimpotrivă, este subordonată acestuia, decurge din el. Mai mult : finalitatea conştientă şi determinismul se identifică oarecum, în sensul că oamenii nu-şi mai propun alte *scopuri colective* decît cele care rezultă din înseşi legile obiective ale dezvoltării sociale. Tocmai de aceea cerinţele legii economice fundamentale a socialismului — ca şi ale celorlalte legi de altminteri — nu pot fi realizate în chip spontan, aşa cum poate fi realizat scopul pe care-l indică de pildă legea economică fundamentală a capitalismului. Firește aici nu e vorba de scopurile pe care şi le propune fiecare individ în parte (deşi

[1] Noţiunea de necesitate spontană aplicată la viaţa socială este explicată pe larg într-un alt capitol al lucrării noastre. Vom preciza aici că ea are două aspecte fundamentale :

a) aspectul ontologic care ţine de natura relaţiilor social-economice între oameni în societăţile presocialiste ; spontaneitatea rezultă din faptul că existenţa proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie îi împiedică pe oameni să-şi organizeze în mod conştient producţia socială. După cum spune Engels, oamenii nu sînt stăpîni conştienţi ai vieţii lor sociale, deoarece „nu producătorii sînt stăpînii mijloacelor de producţie, ci mijloacele de producţie sînt stăpînii producătorilor" (Fr. Engels, *Anti-Dühring.* Ed. P.M.R., 1952, p. 344).

b) aspectul gnoseologic : prin necesitate spontană înţelegem acea formă de necesitate care nu e cunoscută, nu e reflectată în conştiinţa oamenilor, ci acţionează ca o necesitate oarbă.

şi acestea coincid tot mai mult cu scopurile generale), ci de acelea ale clasei celei mai avansate, de scopurile clasei muncitoare care — prin esenţa lor — exprimă nu numai năzuinţele şi interesele clasei muncitoare, dar şi interesele celorlalte mase muncitoare. Pe măsură ce se dezvoltă relaţiile de producţie socialiste dispare tot mai mult acea situaţie la care se referea Engels cînd scria : „scopurile acţiunilor sînt voite, dar rezultatele ce decurg de fapt din aceste acţiuni nu sînt de loc voite, şi dacă la început, par să corespundă scopurilor voite, ele au, pînă la urmă, cu totul alte urmări decît cele dorite“ [1]. Iată cum în activitatea istorică cu adevărat liberă care-şi propune numai scopuri ce decurg din înseşi cerinţele legilor sociale, necesitatea obiectivă devenită conştientă, liberă, coincide cu finalitatea conştientă a oamenilor.

Pentru a nu da loc la confuzii trebuie să precizăm că nu este vorba aici de o contopire a finalităţii conştiente şi a determinismului obiectiv, de o dizolvare a necesităţii în libertate, a obiectivului în subiectiv. Necesitatea obiectivă are totdeauna un caracter primordial şi determinant în raport cu voinţa şi conştiinţa oamenilor. Unitatea dintre determinismul obiectiv şi finalitatea conştientă trebuie înţeleasă în sensul că scopurile subiective ale oamenilor nu mai contravin, ci corespund cerinţelor obiective ale dezvoltării sociale. Această unitate, care condiţionează libertatea oamenilor, nu este un *dat* al evoluţiei sociale, ci un *produs* al acesteia. Acest lucru este cu atît mai valabil pentru perioada de trecere în care formaţiunea socialistă nefiind unica formaţiune economică, legile sale, inclusiv cea fundamentală, au încă o sferă limitată de acţiune. Ele se manifestă în mare măsură ca tendinţă, indicînd sensul, linia de orientare a dezvoltării economice.

Trecerea de la o dezvoltare cu caracter spontan la o dezvoltare cu caracter conştient se vădeşte de asemenea în faptul că legea anarhiei şi concurenţei în producţie îşi pierde puterea de acţiune ; în locul ei apare o nouă lege, legea dezvoltării planice (proporţionale) a economiei naţionale. Nici nu putem concepe o acţiune spontană a acestei legi. Prin însăşi *natura sa* ea presupune activitatea conştientă a oamenilor. Acţiunea de organizare conştientă şi planificată a dezvoltării economiei prin care oamenii devin realmente stăpînii vieţii lor sociale se sprijină tocmai pe cerinţele acestei legi. În timp ce existenţa proprietăţii privat-capitaliste asupra mijloacelor de producţie face *imposibilă* o asemenea organizare conştientă şi planificată a economiei, proprietatea socială asupra mijloacelor de producţie o face necesară. Organizarea minuţioasă, ştiinţifică a producţiei într-o anumită întreprindere — care nu lipseşte nici în capitalism — nu mai vine în contradicţie cu lipsa de organizare a întregii economii. Dimpotrivă, organizarea conştientă şi planificată internă este în deplină armonie cu organizarea conştientă şi planificată a întregului organism economic socialist.

„Organizarea evidenţei, controlul asupra marilor întreprinderi, transformarea întregului mecanism economic de stat într-o maşină unică uriaşă, într-un organism economic care să funcţioneze în aşa fel încît sute de milioane de oameni să se conducă după un plan unic“ [2] — o asemenea „uriaşă

[1] Fr. Engels, *Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane*, în K. Marx-Fr. Engels, *Opere alese*. Ed. P.M.R., 1952, vol. II, p. 356.

[2] V. I. Lenin, *Congresul al şaptelea al P. C. (b) din Rusia*, în *Opere*. E.S.P.L.P., 1955, vol. 27, p. 75.

sarcină organizatorică" cum o numeşte Lenin, imposibilă în capitalism, devine nu numai posibilă, dar şi necesară după cucerirea puterii de către clasa muncitoare şi exproprierea principalelor clase exploatatoare.

Din cele spuse rezultă că planificarea — ca expresie fundamentală a funcţiei economico-organizatorice şi cultural-educative a statului democrat-popular — reprezintă un exemplu de acţiune economică liberă bazată pe cunoaşterea necesităţii obiective. Orice acţiune liberă implică însă posibilitatea reală de *previziune ştiinţifică.* De aceea planificarea se bazează şi ea pe previziunea ştiinţifică, ce constituie o trăsătură caracteristică a politicii partidului nostru, care se călăuzeşte după principiile ideologiei marxist-leniniste. Politica partidului reflectă în mod conştient legile obiective care guvernează dezvoltarea *ascendentă* a societăţii, reflectă deci realitatea *nu static,* ci în devenirea sa istorică. Aceasta face ca partidul să vadă şi să înţeleagă nu numai *cum* şi încotro se dezvoltă fenomenele în prezent, dar şi cum şi încotro se vor dezvolta ele în viitor. De aici, acea privire de vultur care scrutează viitorul şi posibilitatea de a arăta căile care duc spre zările sale luminoase. De aici acea nestrămutată încredere în viitor şi optimismul robust dătător de viaţă pe care partidul a ştiut întotdeauna să-l insufle luptătorilor pentru dreptate socială şi libertate.

În anii regimului burghezo-moşieresc, cînd baza economică a societăţii era capitalistă, capacitatea de previziune ştiinţifică a partidului se manifesta pe planul acţiunii politice în lupta pentru răsturnarea rînduielilor existente. În anii regimului democrat-popular, cînd avem o bază economică socialistă în devenire, capacitatea de previziune ştiinţifică a partidului se manifestă pe toate planurile de activitate, nu numai în acţiunea de lichidare a vechiului, dar mai ales în procesul de construire a noului. O asemenea previziune nu se bazează numai pe cunoaşterea teoretică a legilor obiective, a cerinţelor lor, a tendinţelor dezvoltării sociale, dar şi pe posibilităţile de *acţiune practică* nemijlocită în vederea transformării revoluţionare a existenţei sociale ca şi a conştiinţei sociale, a bazei ca şi a suprastructurii. Cu alte cuvinte, în toate sferele de activitate — şi în primul rînd pe plan economic — oamenii nu construiesc în neştire şi fără plan, nu bîjbîie în întuneric ; datorită previziunii ştiinţifice ei dobîndesc putinţa de a privi prezentul cu ochii viitorului, descoperind în prezent germenii viitorului.

Din cele spuse rezultă că în condiţiile în care necesitatea obiectivă, prin natura sa, este o necesitate liberă, adică se realizează numai prin acţiunea *conştientă* a oamenilor, capacitatea de previziune ştiinţifică implică o unitate deplină între teorie şi practică.

Planurile noastre de perspectivă, cum ar fi cel de-al doilea plan cincinal, sînt elaborate, ca să zicem aşa, în cunoştinţă de cauză. Ele reflectă nu numai cerinţele unor legi obiective cum ar fi legea dezvoltării planice (proporţionale) a economiei naţionale sau legea economică fundamentală a socialismului, dar şi condiţiile obiective în care acţionează aceste legi (ţinînd seama de corelaţia dintre cele trei formaţiuni, de greutatea specifică a sectorului socialist de stat, precum şi de vastele posibilităţi materiale pe care le generează modul de producţie socialist pentru dezvoltarea neîntreruptă a economiei şi culturii patriei). Planurile cincinale reflectă deci realitatea în mod dinamic, ţinînd seama de posibilităţile mereu sporite de

dezvoltare a vieţii materiale şi spirituale a poporului nostru. Ele constituie un indiciu esenţial al superiorităţii economiei socialiste faţă de cea capitalistă.

Iată un singur exemplu în această privinţă. În primul plan cincinal venitul naţional al R.P.R. a crescut de peste două ori şi jumătate faţă de 1948 şi aproximativ de două ori mai mult decît în 1938. Ca un rezultat al dezvoltării continue a sectorului socialist, în 1955, 71% din venitul naţional a fost creat în acest sector. În ultimul an al celui de-al doilea plan cincinal venitul naţional va creşte cu circa 50% în raport cu 1955 şi va fi produs în proporţie de circa 85% în sectorul socialist. Aceasta va însemna creşterea salariului mediu real, precum şi a veniturilor reale ale ţărănimii muncitoare.

Vorbind despre bazele obiective ale planului nostru cincinal, trebuie să ţinem seama de asemenea de existenţa sistemului socialist al economiei mondiale, din sînul căruia face parte şi ţara noastră. Unitatea şi colaborarea frăţească a ţărilor care alcătuiesc acest sistem, comunitatea orînduirii lor social-economice, a intereselor lor vitale, a scopului lor final, creează o situaţie nouă ; coordonarea planurilor economice, cooperarea şi într-ajutorarea tehnică, sporesc considerabil posibilităţile de creştere într-un ritm înalt al economiei fiecărei ţări dezvoltîndu-se îndeosebi acele ramuri economice pentru care există condiţiile materiale necesare.

Din toate acestea nu trebuie să tragem concluzia că în economia ţării noastre a dispărut cu totul caracterul spontan al necesităţii. Elemente de spontaneitate se mai menţin şi în prima fază a socialismului. În perioada de trecere ele au încă o bază obiectivă, despre care vom vorbi în paragraful următor. Trebuie spus însă că manifestări de spontaneitate au loc chiar şi în cadrul formaţiunii socialiste. Ele decurg în primul rînd din faptul că acţiunea de planificare reflectă numai *aproximativ* exact cerinţele legii dezvoltării planice (proporţionale) a economiei naţionale. Din această cauză apar uneori neconcordanţe în dezvoltarea diferitelor ramuri ale economiei, încălcări ale proporţionalităţii. Disproporţionalitatea nu mai are un *caracter de masă* ca în capitalism, unde este un fenomen general şi esenţial, dar ea nu dispare cu totul ; proporţionalitatea nu se mai realizează prin intermediul unui număr nesfîrşit de încălcări ale proporţiei, dar astfel de încălcări mai persistă totuşi ca fenomene întîmplătoare neesenţiale. După cum se ştie. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn din august 1953, a scos la iveală o serie de disproporţii care se iviseră în economia naţională între producţia mijloacelor de producţie şi producţia bunurilor de consum, între fondurile de acumulare şi fondurile de consum. Dată fiind baza precumpănitor socialistă a economiei noastre naţionale, toate aceste disproporţii nu au putut duce la zguduiri economice, cum se întîmplă în ţările capitaliste ; ţinînd seama în mod just de cerinţa proporţionalităţii, statul a intervenit la timp lichidînd în cursul anului următor disproporţiile ivite. Firește că cerinţele legii dezvoltării planice (proporţionale) a economiei naţionale trebuie respectate cu stricteţe şi în cursul celui de-al doilea plan cincinal — ceea ce se reflectă de altminteri în directivele sale. Trebuie să ţinem seama însă de faptul că realizarea proporţionalităţii presupune totdeauna ca o condiţie obligatorie dezvoltarea cu precădere a producţiei mijloacelor de producţie, şi pe această bază, asigurarea

dezvoltării în ritm ascendent a ramurilor industriale producătoare de bunuri de consum, precum şi a agriculturii [1].

Asigurarea dezvoltării proporţionale nu este valabilă numai pentru ansamblul economiei naţionale, la nivel general, ci şi la nivel local, pentru fiecare unitate economică. De pildă, o proporţie justă care trebuie asigurată în întreaga economie socialistă, precum şi în fiecare întreprindere în parte, este aceea între productivitatea muncii şi salariul mediu : productivitatea muncii trebuie să crească mai rapid decît salariul mediu. În caz contrar, creşterea salariului este artificială, nereală, deoarece nu creşte de fapt, ci scade puterea de cumpărare datorită urcării preţului de cost al produselor. Un alt aspect al spontaneităţii în cadrul formaţiunii socialiste —aspect derivat din primul — îl constituie neconcordanţa care se iveşte uneori între posibilităţile reale ale dezvoltării într-o ramură sau alta a economiei şi sarcinile de plan fixate. După cum libertatea este un produs istoric, sporind pe măsura cunoaşterii şi acţiunii, tot astfel planificarea ca o formă specifică de manifestare a libertăţii oamenilor are un caracter relativ — istoric ; ea se perfecţionează şi îşi lărgeşte proporţiile pe măsură ce se dezvoltă şi se consolidează formaţiunea socialistă, pe măsură ce este aprofundată însăşi metodologia planificării, cu toate implicaţiile ei tehnice şi statistice. În fiecare moment dat acţiunea de planificare este deci cu atît mai eficientă cu cît sarcinile de plan corespund mai mult posibilităţilor reale — considerate în permanentă creştere — şi cu cît ele se sprijină mai mult pe iniţiativa şi activitatea creatoare a maselor.

IV

În perioada de trecere de la capitalism la socialism, modul spontan de manifestare a necesităţii este generat mai ales de proprietatea privată care se află la baza sectoarelor economice nesocialiste — capitalismul şi mica producţie de mărfuri.

Interacţiunea dintre legile celor trei formaţiuni (unele specifice pentru o singură formaţiune, altele mai generale) este deosebit de complexă : interdependenţa şi interdeterminarea lor, în grade şi proporţii diferite, îmbracă forme diferite. Cerinţele unor legi vin în contradicţie cu cerinţele altor legi (de pildă cerinţele legii plusvalorii, ale legii generării spontane a capitalismului, vin în contradicţie flagrantă cu cerinţele legii economice fundamentale a socialismului) ; cerinţele unor legi se realizează prin acţiunea altor legi. Această interpătrundere complexă a legilor nu trebuie înţeleasă însă în mod abstract, independent de clasele care se află în spatele lor. Interacţiunea dintre legile celor trei formaţiuni este în fond interacţiunea dintre clasele respective.

Marxism-leninismul ne învaţă că din momentul în care societatea s-a scindat în clase antagoniste, folosirea legilor are un substrat de clasă ; cerinţele lor nu se mai realizează pur şi simplu prin activitatea oamenilor *în general* — ci prin *activitatea şi lupta claselor sociale.* Lenin a arătat că nu putem examina problema necesităţii istorice în afara claselor în luptă. Tocmai situaţia obiectivă a claselor aflate în luptă determină diferite linii de

[1] I. Rachmuth, *Dezvoltarea proporţională a economiei în al II-lea cincinal,* în „*Scînteia*", nr. 3550, din 22 martie 1956.

manifestare a necesității, diferite *forme concrete* ale necesității sociale. Materialismul dialectic, în opoziție cu obiectivismul burghez care vorbește *în general,* abstract, despre „tendințe istorice de nebiruit", „nu se mărginește să arate necesitatea unui proces, ci lămurește care anume formație social-economică dă conținut acestui proces, *care clasă anume* determină această necesitate" [1].

Aceste indicații sînt deosebit de prețioase și pentru înțelegerea raportului dintre necesitate și libertate în perioada de trecere — ținînd seama de coexistența dinamică a celor trei formațiuni. Unul din principiile călăuzitoare în tratarea problemei necesității și libertății sub aspectul lor social-economic este acela că *formele concrete* și liniile de manifestare a necesității decurg din natura relațiilor sociale dintre oameni, din poziția obiectivă a diferitelor clase și categorii sociale. Tot aici vom găsi cheia înțelegerii diferitelor forme de dependență socială a oamenilor — unii față de alții — adică, *în fond,* a caracterului, limitelor și formelor libertății lor.

*

Formațiunea capitalistă, alcătuită din gospodăria chiaburească, comerțul particular și întreprinderile mici nenaționalizate, este guvernată de legi care acționează spontan, cum ar fi : legea anarhiei și concurenței în producție, legea plusvalorii etc. Prin însăși natura lucrurilor, asemenea legi nu pot constitui baza obiectivă a unei acțiuni conștiente și libere a grupurilor sociale purtătoare a relațiilor capitaliste. Ceea ce trebuie subliniat ca esențial e faptul că aceste relații nu coexistă în mod pașnic, armonios cu cele socialiste, ci în luptă cu ele. Cu alte cuvinte, între elementele capitaliste și clasa muncitoare nu numai că nu există unitate de voință și deci posibilitatea unei înțelegeri pașnice, dar relațiile dintre ele sînt antagoniste, iar expresia obiectivă a acestor relații este *lupta de clasă.* Deci *lupta de clasă* este o lege obiectivă care nu depinde de voința oamenilor, ci decurge din natura relațiilor existente între clase cu interese opuse și reprezintă una din principalele forțe motrice ale dezvoltării țării noastre pe calea socialismului.

În *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului* se subliniază că *„atîta timp cît clasele exploatatoare n-au fost complet lichidate, lupta de clasă este lege a dezvoltării societății noastre"* [2].

*

În mica producție de mărfuri, necesitatea are de asemenea un caracter spontan. În cursul revoluției pot exista momente extrem de grele din punct de vedere al aprovizionării populației, al asigurării controlului și evidenței, cînd stihia mic-burgheză constituie un dușman mai periculos al socialismului decît stihia capitalistă. Ea reprezintă cel mai larg teren pentru specula cu grîne, pentru comerțul cu desaga care se sustrage contro-

[1] V. I. Lenin, *Opere.* Ed. P.M.R., 1950, vol. I, p. 396.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 32.

lului. Lenin a insistat mult asupra acestei chestiuni în anii grei prin care a trecut tînărul stat sovietic în timpul războiului civil şi după terminarea acestuia.

„Mica burghezie se împotriveşte *oricărui* amestec, oricărei evidenţe şi oricărui control de stat atît pe linia capitalismului de stat cît şi pe linia socialismului de stat" [1].

Desigur, nu trebuie să înţelegem acest lucru în sensul că ţărănimea muncitoare este un duşman al socialismului. Lenin are în vedere exclusiv latura de mic-burghez, de negustor a ţăranului, care constituie o bază pentru pătrunderea speculei în viaţa social-economică şi din sînul căruia capitalismul privat îşi recrutează mii de agenţi.

Problema legilor specifice micii producţii de mărfuri a fost puţin cercetată în literatura economică [2].

Unii consideră că există mai multe legi, alţii dimpotrivă cred — în mod cu totul fals, după părerea noastră — că întrucît mica producţie nu constituie o formaţiune de sine stătătoare, ea nu poate avea legi specifice care să nu fie valabile şi pentru alte sectoare economice. Indicaţiile clasicilor marxism-leninismului în această privinţă au fost puţin valorificate. Fără a intra în amănunţite analize economice, vom releva doar unele aspecte care privesc legea generării spontane a capitalismului (proprie exclusiv micii producţii de mărfuri) şi modul spontan de acţiune a legii valorii.

Este bine cunoscută teza leninistă potrivit căreia mica producţie de mărfuri generează capitalism zi de zi, ceas de ceas şi în proporţii de masă. *Aceasta este o lege economică obiectivă, specifică exclusiv micii producţii de mărfuri.* Ea acţionează pe fundalul contradicţiilor care există între capitalişti şi micii producători şi reprezintă de fapt o latură a procesului de diferenţiere socială a micilor producători; mai precis spus, legea generării spontane a capitalismului este una din legile acestui proces.

Între ţăranul mic producător, ca om al muncii, şi capitalist există contradicţii de interese. Aceste contradicţii se rezolvă în mod spontan, deoarece

---

[1] V. I. Lenin, *Despre „stîngismul" copilăros şi despre spiritul mic-burghez,* în *Opere.* E.S.P.L.P., 1955, vol. 27, p. 320.

[2] Revista *„Contemporanul"* a iniţiat o discuţie în această problemă. Au apărut pînă acum articolele: B. B. Constantinescu şi Radu Stancu: *Despre legile economice care acţionează mica producţie de mărfuri şi folosirea lor în perioada construcţiei socialiste* (nr. 40/1955); Saşa Georgescu: *Observaţii pe marginea unui articol cu o temă interesantă* (nr. 2/1956); Al. Popescu: *Mai aproape de problemele actuale* (nr. 5/1956); Gh. Dolgu: *Despre legi şi practică* (nr. 11/1956). Ultimul articol ni se pare cel mai interesant prin modul concret în care tratează problema şi mai ales pentru că arată în mod just că folosirea legilor micii producţii de mărfuri nu reprezintă un scop în sine, ci e subordonată obiectivelor esenţiale ale statului democrat-popular: industrializarea socialistă şi transformarea socialistă a agriculturii. Pe baza legilor proprii micii producţii de mărfuri (cum ar fi de exemplu legea reproducţiei simple) el demonstrează convingător că relaţiile de producţie existente în mica producţie de mărfuri reprezintă o frînă în calea dezvoltării ascendente a întregii economii. Acest lucru este cu atît mai important cu cît primul articol, aşa cum a arătat tov. Leonte Răutu în cuvîntarea rostită la Congresul al II-lea al P.M.R., omiţînd legea generării spontane a capitalismului „se plasează pe poziţia permanentizării sau, cel puţin, a menţinerii vreme îndelungată a micii producţii de mărfuri, în agricultura noastră şi prezintă măsurile luate în acest sector în totală ruptură de sarcina fundamentală a transformării socialiste a agriculturii" (vezi *„Romînia liberă"*, nr. 3491, din 27 decembrie 1955).

cele două gospodării — cea capitalistă şi cea a micii producţii de mărfuri — sînt de acelaşi tip, fiind bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie [1]. Procesul de diferenţiere socială, în virtutea căruia o mare parte a micilor producători se ruinează şi decad în situaţia de semiproletari şi proletari, iar o mică parte a acestora devin capitalişti, legea generării spontane reprezintă tocmai modalitatea de rezolvare a contradicţiilor de care vorbeam.

Noile condiţii obiective ale perioadei de trecere determină modificări esenţiale în desfăşurarea acestui proces.

În primul rînd, alianţa clasei muncitoare şi a ţărănimii muncitoare, apărarea acesteia împotriva exploatării chiabureşti şi ajutorul substanţial pe care îl primeşte din partea statului democrat-popular au făcut ca diferenţierea socială în sensul ruinării micului producător să înceteze. Acea lege absolută a acumulării capitaliste (sau a polarizării) care face ravagii în ţările capitaliste şi-a pierdut la noi puterea de acţiune.

În al doilea rînd, însăşi generarea spontană a capitalismului se desfăşoară în proporţii mai reduse decît în ţările capitaliste, iar efectele acestei legi scad, pe măsură ce se dezvoltă şi se întăreşte formaţiunea socialistă. Prin urmare cîmpul de acţiune al acestei legi devine tot mai restrîns. Totuşi ea nu încetează să acţioneze atîta timp cît există mica producţie de mărfuri.

Unii tovarăşi înţeleg greşit caracterul acestui proces, socotind că el este un rezultat (un fel de rău inevitabil, dar trecător) al politicii partidului de ajutorare a ţăranului muncitor. Trebuie să fie însă clar că în timp ce politica de cointeresare materială este o acţiune conştientă, ce are ca obiectiv esenţial atragerea ţărănimii muncitoare pe calea socialismului, transformarea unor ţărani mijlocaşi în chiaburi este un proces spontan, manifestare a legii generării spontane a capitalismului.

În al treilea rînd, procesul diferenţierii sociale nu mai are drept caracteristică dominantă bifurcarea polarizantă (întărirea extremelor), ci întărirea păturilor mijlocii, respectiv a ţăranului mijlocaş, care devine figura centrală a satului. Este tocmai contrariul a ceea ce se întîmplă în orînduirea capitalistă. În sfîrşit, multe elemente capitaliste, neputînd rezista politicii de îngrădire, decad din această situaţie.

Acest proces multilateral şi complex a fost astfel înfăţişat în *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.*

„Trebuie avut în vedere că în perioada de trecere de la capitalism la socialism, în timp ce din masa ţărănimii sărace se ridică un număr din ce în ce mai mare în rîndurile mijlocaşilor, unii dintre mijlocaşi — sub acţiunea legilor obiective de dezvoltare a micii producţii de mărfuri — intră în rîndurile chiaburilor ca elemente capitaliste noi. În acelaşi timp unele elemente capitaliste de la sate decad din situaţia de chiaburi, căci politica de îngrădire are ca rezultat inevitabil înlăturarea unor elemente capitaliste“ [2].

---

[1] Am arătat deja într-alt capitol al prezentei lucrări că proprietatea privată reprezintă tocmai factorul esenţial care determină modul *spontan* de manifestare a necesităţii.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 106.

Iată o situaţie statistică comparativă ce oglindeşte sensul în care s-a desfăşurat şi se desfăşoară acest proces :

	1949	1955
Proletari agricoli	2,5%	sub 1%
Ţărani cu gospodărie mică . . .	57 %	42,2%
Ţărani muncitori cu gospodărie mijlocaşă	34 %	40,5%
Chiaburi	5,5%	2,0%
Ţărani colectivişti sau întovărăşiţi	—	11,3%

Pentru a nu da loc la confuzii trebuie subliniată încă o idee : legea generării spontane a capitalismului nu implică în mod obligatoriu, pentru toate ţările şi în toate condiţiile (avem în vedere exclusiv perioada de trecere) creşterea absolută a numărului chiaburilor. Singura sa cerinţă obligatorie este transformarea unor mici producători înstăriţi în elemente capitaliste.

Legea generării spontane a capitalismului nu poate avea ca efect obligatoriu în perioada de trecere din ţara noastră creşterea elementelor capitaliste şi consolidarea poziţiei lor *tocmai* pentru că acţiunea sa este contracarată prin acţiunea legilor formaţiunii socialiste şi îndeosebi de procesul eliminării treptate a chiaburilor care nu rezistă politicii de îngrădire. Cu cît formaţiunea socialistă creşte şi se dezvoltă, cu atît se lărgeşte sfera de acţiune a necesităţii libere şi se îngustează sfera de manifestare a fenomenelor spontane, inclusiv a legii generării spontane a capitalismului.

*

In afară de legile care nu pot avea decît o acţiune stihinică deoarece sînt specifice exclusiv formaţiunilor economice bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, există legi generale, valabile pentru toate formaţiunile cu producţie de mărfuri. Un exemplu în această privinţă îl constituie legea valorii. Modul de acţiune al acestei legi în formaţiunea socialistă s-a schimbat radical. In această formaţiune ea nu mai are un caracter stihinic, nu mai exercită funcţia de reglementare a producţiei, ci e subordonată altor legi (îndeosebi legii dezvoltării planice (proporţionale) a economiei naţionale), şi este folosită în mod conştient de către statul socialist.

Noi vom analiza mai departe unele aspecte ale modului stihinic de acţiune a legii valorii în formaţiunile nesocialiste ale economiei R.P.R., insistînd asupra modului în care statul democrat-popular limitează sfera de acţiune spontană a acestei legi.

Trebuie reamintit aici că partidul nostru se călăuzeşte neabătut după interpretarea marxistă a legităţii, care se opune atît voluntarismului, ce susţine posibilitatea de a „crea", „transforma" sau „distruge" legile, cît şi fetişizării lor care duce la neputinţă şi aşteptare pasivă [1].

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 30.

Încă o precizare: după cum noi nu am identificat caracterul conştient al dezvoltării cu cele două legi ale formaţiunii socialiste pe care le-am analizat, tot astfel nu identificăm de data aceasta necesitatea spontană a legilor economice din formaţiunile nesocialiste cu legea generării spontane a capitalismului şi legea valorii. Am ales însă tocmai aceste legi şi nu altele deoarece în acţiunea lor se vădeşte în modul cel mai tipic, mai pregnant, fenomenul pe care-l analizăm.

Caracterul spontan al legii valorii se manifestă atît în sfera relaţiilor de producţie, cît şi în sfera relaţiilor de schimb. În ţările capitaliste acţiunea acestei legi se împleteşte cu legea anarhiei în producţie. Caracterul ei spontan nu încetează atît timp cît există proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie şi a produselor muncii. Totuşi, în condiţiile statului democrat-popular, sfera de acţiune spontană a acestei legi este mult limitată şi devine tot mai restrînsă, pierzîndu-şi de asemenea în cea mai mare parte — caracterul destructiv. Ea nu permite totuşi o acţiune de planificare a producţiei şi schimbului care să îmbrăţişeze întreg ansamblul economiei naţionale. Reglementarea producţiei şi a schimbului în aceste sectoare nu se realizează în mod direct de către stat, ci este un rezultat al acţiunii spontane a legii valorii.

Partidul combate cu hotărîre pe cei care nu ţin seama de legea valorii, nu înţeleg particularităţile acţiunii sale în perioada de trecere şi nu ştiu să folosească acele pîrghii economice care permit folosirea acestei legi în interesul construirii socialismului. Dacă unele organe de stat încearcă să impună anumite preţuri la mărfurile pe piaţa neorganizată — aşa cum s-a încercat uneori la noi — aceasta înseamnă o poziţie subiectivistă, o acţiune îndreptată împotriva cerinţelor legii valorii, care, în condiţiile existenţei celor trei formaţiuni, îndeplineşte — printre altele — rolul formării spontane a preţurilor pe piaţa neorganizată. Dar orice lege obiectivă se răzbună pe cei care nu ţin seama de ea. Acolo unde au avut loc acţiuni ca cea de mai sus, micii producători au fost îndepărtaţi de la piaţă, fiind compromisă aprovizionarea populaţiei muncitoare cu produse agro-alimentare. După cum se ştie, o latură a n.e.p.-ului constă în existenţa unei *anumite libertăţi* a comerţului (latură care reflectă tocmai producţia de mărfuri bazată pe proprietatea privată). Însăşi legea generării spontane a capitalismului, despre care am vorbit mai sus, reprezintă într-un anumit sens un efect direct al acţiunii spontane a legii valorii.

Tot atît de dăunătoare este şi tendinţa de fetişizare a acestei legi (sau a altora). Dacă acţiunea unui anumit sfat popular, de reglementare administrativă, birocratică, a schimbului pe piaţa neorganizată, este dăunătoare şi sortită eşecului, nu rezultă însă că nu se poate face nimic, că sîntem neputincioşi în faţa acestei legi. O asemenea concluzie este într-o şi mai mare măsură dăunătoare şi ea ignorează cea de-a doua latură a n.e.p.-ului, care constă în exercitarea rolului regulator al statului asupra relaţiilor de schimb din sectorul particular.

Însuşi rolul regulator pe care în mod direct îl exercită legea valorii în producţia de mărfuri bazată pe proprietatea privată este limitat prin folosirea conştientă a unor pîrghii ale sale de către stat: cote obligatorii, contractări şi achiziţii etc. Trebuie amintite în această privinţă ca foarte importante o serie de hotărîri ale partidului şi guvernului cu privire la îmbunătăţirea sistemului de contractare a unor produse agricole şi animale prin sporirea cointeresării materiale a ţăranilor muncitori.

Statul îşi exercită acest rol regulator, influenţînd nu numai relaţiile de schimb, dar şi producţia sectoarelor nesocialiste, tocmai datorită faptului că el se sprijină în mod direct pe legile proprii formaţiunii socialiste — care joacă un rol dominant şi conducător în întreaga economie naţională. De aceea, în condiţiile ţării noastre — spre deosebire de capitalism — oamenii nu mai acceptă să devină sclavii legilor. Dimpotrivă, bazîndu-se tocmai pe legile formaţiunii socialiste, statul poate limita sfera de acţiune şi „struni" legile specifice celorlalte sectoare. De aceea, acestea din urmă nu acţionează întocmai ca în orînduirea capitalistă, unde necesitatea este cu totul oarbă, legile sociale manifestîndu-se aidoma unor forţe stihinice ale naturii.

Influenţa formaţiunii socialiste asupra celorlalte formaţiuni, care se exercită prin intermediul rolului diriguitor al statului, este evidentă mai cu seamă în ceea ce priveşte legea economică fundamentală a socialismului şi legea dezvoltării planice (proporţionale) a economiei naţionale.

„Rolul conducător şi greutatea specifică tot mai mare a sectorului socialist în economie fac ca legea economică fundamentală a socialismului să exercite o influenţă crescîndă asupra ansamblului economiei naţionale, care se dezvoltă în interesul satisfacerii tot mai largi a nevoilor materiale şi culturale ale poporului muncitor" [1].

Pentru a înţelege această problemă trebuie să ţinem seama de *interacţiunea complexă* dintre cele trei sectoare. O parte a venitului naţional creată în sectorul socialist şi investită în construcţii social-culturale de interes general sau pentru reproducţia socialistă lărgită serveşte pentru ridicarea nivelului de trai al tuturor oamenilor muncii — atît al acelor care lucrează în sectorul socialist sau în instituţiile de stat, cît şi al micilor producători şi al oamenilor muncii din sectorul capitalist. Principiul grijii faţă de om al partidului şi al statului nostru se referă şi are influenţă şi asupra maselor muncitoare care trăiesc în afara formaţiunii socialiste, deşi în sectoarele economice de care ele sînt legate nu acţionează şi nu poate acţiona legea economică fundamentală a socialismului. Procesul de pauperizare absolută a oamenilor muncii nu mai are loc în ţara noastră. Aceasta se datoreşte în primul rînd progresului tehnic care are ca rezultat mecanizarea agriculturii, folosirea maşinilor agricole chiar şi de către ţăranii muncitori individuali (în mod limitat desigur) şi deci creşterea randamentului muncii, scăderea preţului de cost al produselor industriale şi abundenţa bunurilor de larg consum, care face să crească puterea de cumpărare a ţăranilor muncitori.

Trebuie spus de asemenea că legea capitalistă a populaţiei, care determină şomajul cronic în ţările capitaliste, şi-a pierdut la noi puterea de acţiune.

Pe de altă parte, ţărănimea muncitoare cu gospodărie individuală contribuie la opera de construcţie socialistă, la satisfacerea nevoilor tuturor oamenilor muncii chiar înainte de a deveni ţărănimea colectivistă — prin sporirea randamentului la hectar, impozite, cote obligatorii, contractări, valorificarea produselor prin cooperaţie etc. Cu toate acestea, influenţa legii economice fundamentale a socialismului asupra micilor producători rămîne limitată atît timp cît aceştia rămîn mici producători ; de aceea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului*. E.S.P.L.P., 1955, p. 30.

efectul cel mai important, esențial, al acestei influențe este tocmai atragerea lor pe calea socialistă. Totodată, statul democrat-popular, aplicînd politica sa de îngrădire a elementelor capitaliste, le împiedică pe acestea să folosească integral valorile create în sectorul capitalist ca instrumente de exploatare nestingherită a celor ce muncesc. O parte însemnată a venitului creat în sectorul capitalist este atrasă în bugetul statului prin impozite progresive, cote obligatorii, îngrădirea exploatării oamenilor muncii etc. O măsură importantă care împiedică dezvoltarea elementelor capitaliste este interzicerea vînzării și cumpărării pămîntului, care a încetat în mod practic de a fi o marfă.

În ceea ce privește legea dezvoltării planice (proporționale) a economiei naționale, aceasta exercită de asemenea o influență certă asupra celorlalte formațiuni. În cele de mai sus noi am văzut că în *mod direct,* legea valorii și nu statul determină reglementarea producției în sectoarele bazate pe proprietatea privată, deoarece în cadrul acestora nu acționează și nu poate acționa legea dezvoltării planice (proporționale) a economiei naționale. Statul își exercită rolul său diriguitor *în mod indirect,* sprijinindu-se pe nenumărate posibilități și pîrghii economice, el limitează acțiunea stihinică a legii valorii, contribuind la reglementarea producției în sectorul particular. Aplicarea consecventă a principiului cointeresării materiale și atragerea țărănimii muncitoare de a-și valorifica produsele prîn cooperație, sistemul de achiziție și contractări — sînt numai cîteva din pîrghiile economice a căror folosire asigură creșterea rolului regulator al statului.

Însuși sistemul de planificare trebuie îmbunătățit și adaptat naturii sociale a producătorilor (individuali sau asociați) stimulînd într-o mai mare măsură interesul lor pentru o producție sporită.

Un mijloc important prin care statul influențează reglementarea producției în sectoarele nesocialiste ale economiei îl constituie fixarea obligațiilor de colectare și respectarea angajamentelor contractuale de vînzare a produselor. Această măsură se aplică și sectorului socialist-cooperatist din agricultură, în cadrul căruia existența proprietății de grup impune necesitatea unor procedee de planificare deosebite de cele care se aplică în sectorul socialist de stat și care sînt menite să stimuleze într-o mai mare măsură interesele țăranilor muncitori pentru sporirea producției materiale.

În *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului* se arată : „Pentru asigurarea întăririi și dezvoltării sectorului socialist în agricultură și creșterea producției agricole este necesar să se îmbunătățească actualul sistem de planificare a producției agricole, care să țină seama de natura social-economică a gospodăriei țărănești individuale mic-producătoare de mărfuri și caracterul cooperatist al întovărășirilor agricole și gospodăriilor agricole colective“ [1]. Mai departe, în raport se arată că culturile și cifrele de producție ale gospodăriilor colective, întovărășirilor agricole și gospodăriilor individuale nu vor mai fi fixate prin plan, ci ele își vor organiza producția pe baza cunoașterii obligațiilor către stat și a propriilor lor angajamente contractuale de vînzare a produselor. „Schimbarea în practica de planificare a agriculturii va stimula interesul material și inițiativa produ-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 115—116.

cătorilor agricoli în lărgirea producţiei, în folosirea cît mai deplină a tuturor rezervelor şi posibilităţilor pentru a obţine cît mai multe produse la hectar cu cele mai mici cheltuieli de muncă şi de mijloace" [1].

Izvorul principal al acţiunii regulatoare a statului îl constituie însă dezvoltarea producţiei şi a productivităţii muncii în întreaga formaţiune socialistă, deci creşterea şi consolidarea acesteia.

*

În concluzie, întemeierea ştiinţifică a politicii partidului pe baza cunoaşterii legilor obiective şi a folosirii lor în interesul societăţii, reprezintă un strălucit model de necesitate înţeleasă, de libertate autentică. Este o libertate care se realizează atît pe planul cunoaşterii teoretice, cît şi pe cel al acţiunii practice. Există încă forme de manifestare a necesităţii spontane care nu îngăduie o adevărată libertate, există încă numeroase piedici de ordin obiectiv sau subiectiv în calea cunoaşterii legilor obiective. Toate acestea nu fac decît să dovedească o dată în plus că libertatea nu este un *dat* a priori al raţiunii umane, ci un *produs* al dezvoltării istorice. Esenţial este însă faptul că — încă în perioada de trecere de la capitalism la socialism — spre deosebire de capitalism, oamenii nu mai sînt şi nu mai acceptă să fie sclavii legilor, ci devin din ce în ce mai liberi, mai stăpîni asupra vieţii lor sociale, înfăptuind în mod treptat saltul calitativ din imperiul necesităţii în imperiul libertăţii.

ВЗАИМООТНОШЕНИЕ МЕЖДУ СВОБОДОЙ И НЕОБХОДИМОСТЬЮ В УСЛОВИЯХ ПЕРИОДА ПЕРЕХОДА ОТ КАПИТАЛИЗМА К СОЦИАЛИЗМУ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящем исследовании, которое представляет собой фрагмент более обширной работы, озаглавленной „Диалектический материализм о взаимоотношениях между свободой и необходимостью", автор анализирует научные основы политики партии и народно-демократического государства в период перехода от капитализма к социализму.

В первой главе кратко анализируются взаимосвязи между объективными и субъективными факторами в периоды социальных революций, уделяется особое внимание переходу от необходимости к свободе в процессе социалистической революции.

В следующей главе раскрываются главные предпосылки подлинно научной политики, которая становится возможной только с появлением марксистско-ленинской партии рабочего класса и государства социалистического типа.

1. Осуществляется единство между подлинно научной социальной теорией и классовой политикой народно-демократического государства.

2. Научная политика базируется на познании и использовании объективных законов социалистической экономики, которая развивается планомерно; такая политика является блестящим примером познанной необходимости.

3. Практическая преобразующая деятельность, которая является результатом научной политики, невозможна без участия миллионных масс трудового народа.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 116.

В третьей главе автор анализирует отношения между необходимостью и свободой в рамках социалистической и экономической фармации экономики, переход от стихийной необходимости к сознательной необходимости (которая не может реализоваться без сознательной деятельности людей). Как это подчеркивает автор, даже само действие основного экономического закона социализма показывает, что в социалистической формации осознанная конечная цель больше не противоречит объективной закономерности, а подчиняется ей в том смысле, что люди уже не ставят перед собой другие коллективные цели, кроме тех, которые исходят из самих объективных законов социального развития.

Таким образом создается конкретное единство между социальной закономерностью и осознанной конечной целью, благодаря которому реальные результаты действий людей не противоречат предполагаемым ими целям, как это случается в досоциалистическом обществе.

Далее анализируется под тем же углом зрения закон планомерного пропорционального развития экономики, форма, в которой отражаются его требования при планировании, относительный характер, историчность его и т. д.

В последней главе, исходя из специфических особенностей переходного периода, в который сосуществуют (динамически) три социально-экономические формации (при руководящей роли социалистической формации), автор анализирует стихийную форму проявления необходимости в несоциалистических формациях. Более широко проанализирован сложный процесс социальной дифференциации в деревне, который показывает эволюцию классовых взаимоотношений: дальнейшее развитие и укрепление социалистического государственного строя, дальнейшее ослабление капиталистических элементов, которые способствуют постоянному сужению сферы стихийного проявления законов.

В заключение выявляются некоторые стороны стихийного действия законов стоимости и формы, в которых государство ограничивает стихийные действия этого закона. Делается вывод, что хотя в этот переходной период от капитализма к социализму, который сейчас переживает страна, есть еще широкая сфера для проявления стихийной необходимости, есть еще много объективных и субъективных препятствий на пути познания закономерности, в РНР уже происходит качественный скачек из царства необходимости в царство свободы.

LE RAPPORT ENTRE LA NÉCESSITÉ ET LA LIBERTÉ DANS LES CONDITIONS PROPRES À LA PÉRIODE DE TRANSITION DU CAPITALISME AU SOCIALISME

(RÉSUMÉ)

Dans cette étude, qui représente un fragment d'un travail de proportions plus vastes, intitulé *Le rapport entre la nécessité et la liberté tel qu'il est conçu par le Matérialisme dialectique,* l'auteur examine les fondements scientifiques de la politique du Parti et de notre Etat de démocratie populaire dans les conditions propres à la période de transition du capitalisme au socialisme.

Le premier chapitre analyse brièvement la corrélation qui existe entre les facteurs objectifs et les facteurs subjectifs au cours des périodes de

révolution sociale, en insistant sur le passage de la nécessité à la liberté au cours de la révolution socialiste.

Le chapitre suivant met en évidence les prémisses essentielles d'une politique d'un caractère réellement scientifique, qui ne devient possible qu'avec l'apparition du parti marxiste-léniniste de la classe ouvrière et de l'Etat de type socialiste :

1. L'unité entre la théorie sociale, rigoureusement scientifique, et la politique de classe de l'Etat de démocratie populaire.

2. La politique scientifique est fondée sur la connaissance et l'utilisation adéquate des lois objectives de l'économie socialiste qui se développe d'une manière planifiée ; une telle politique est un brillant exemple de juste compréhension des nécessités réelles.

3. L'action pratique de transformation, dont le programme concret est le résultat de la politique scientifique, n'est possible qu'avec la participation des masses de millions de travailleurs.

Dans le troisième chapitre l'auteur examine le rapport qui existe entre la nécessité et la liberté dans le cadre de la formation socialiste de l'économie, le passage de la nécessité spontanée à la nécessité consciente (qui n'est possible que par une activité consciente des hommes). L'auteur souligne le fait que l'action même de la loi économique fondamentale du socialisme montre que, dans la formation socialiste, la finalité consciente ne s'oppose plus au déterminisme objectif, mais est subordonnée à ce dernier. Ce qui signifie que les hommes ne s'assignent plus d'autres buts collectifs que ceux qui résultent des lois objectives de l'évolution sociale. De cette manière, une unité concrète entre le déterminisme social et la finalité consciente est réalisée et les résultats réels de l'action des hommes ne s'opposent plus au but proposé, comme cela arrive dans les sociétés présocialistes. De ce même point de vue, l'auteur examine ensuite la loi du développement planifié-proportionnel de l'économie, la manière dont les exigences de cette loi se reflètent dans l'action de planification, le caractère historique relatif de cette dernière, etc.

Dans le dernier chapitre de l'étude, prenant pour point de départ la situation spécifique de la période de transition, durant laquelle il y a coexistence dynamique des trois formations sociales-économiques (le rôle dirigeant revenant à la formation socialiste), l'auteur analyse la manière spontanée d'agir de la nécessité dans les formations non socialistes. Il examine d'une manière plus détaillée le processus complexe de la différenciation sociale dans les villages, qui indique l'évolution des rapports de classe, le développement et le renforcement incessants de l'organisation socialiste, l'affaiblissement continuel des éléments capitalistes, ce qui détermine un rétrécissement continuel de la sphère d'action spontanée des lois.

La partie finale relève certains aspects de l'action spontanée de la loi de la valeur et la manière dont l'Etat limite les effets spontanés de cette loi.

La conclusion qui se dégage de cette étude est la suivante : bien que, à la période de transition du capitalisme au socialisme que traverse actuellement notre pays, la sphère de manifestations de la nécessité soit encore assez vaste et qu'il y ait encore de nombreux obstacles, d'ordre objectif et subjectif, s'opposant à la connaissance de la légité, le saut qualitatif, de l'empire de la nécessité à l'empire de la liberté, est sur le point de s'accomplir.

CERCETARI FILOZOFICE
Anul III, nr. 3, 1956

PENTRU VALORIFICAREA MOŞTENIRII LENINISTE ÎN PROBLEMA DIALECTICII NOŢIUNILOR*

DE

P. APOSTOL

Teoria noţiunii ocupă un loc central în logica dialectică. Problemele complexe pe care le ridică dezvoltarea socială, „revoluţia modernă în ştiinţele naturii" şi în tehnica din timpurile noastre, l-au determinat pe V. I. Lenin să acorde o importanţă deosebită teoriei noţiunii în ansamblul gnoseologiei marxiste. În creaţia leninistă, cercetarea rolului noţiunilor în cunoaştere nu apare incidental, ci cu necesitate — ca una din întrebările acute iscate de mersul sinuos al ştiinţelor, al practicii şi al luptei împotriva ideologiei burgheze.

Nici o cercetare ştiinţifică onestă, dezbărată de stăpînirea prejudecăţilor împietrite, nu poate trece peste contribuţia lui V. I. Lenin, cu adevărat remarcabilă, generatoare de soluţii noi şi în această problemă.

Forţa creatoare a gîndirii marxist-leniniste se datoreşte capacităţii ei de a sezisa feluritele aspecte ale vieţii, problemele noi şi de a descoperi calea rezolvării lor. „Nu poate exista dogmatism atunci cînd se consideră că singurul şi supremul criteriu al doctrinei este concordanţa ei cu procesul real al dezvoltării economico-socială...", spunea Lenin. Dogmatismul se defineşte prin nepotrivirea cu viaţa ; el se iroseşte în exegeza răstălmăcitoare a unui mănunchi de probleme şi soluţii întrevăzute în alte vremi şi alte împrejurări.

Ţintuit în cercul de vrajă al unor adevăruri pretins absolute, mînuind deseori cu meşteşug subtil cuvintele şi conceptele, el se întoarce de la viaţă, de la freamătul desfăşurării neistovite a noului, spre tipare osificate, măsurînd valoarea şi adevărul gîndirii nu prin puterea ei de a reflecta şi transforma realitatea, ci prin potrivirea cu păreri, cu citate. Cu vreo două mii de ani în urmă, sclavul filozof, Epictet, spunea că pe oameni îi mişcă mai mult părerile despre lucruri, decît lucrurile înseşi. Cugetătorul antic luminase, în puţine cuvinte, ruperea gîndirii de viaţă ce caracterizează scolastica şi dogmatismul.

Scormonind după formulări consacrate, dogmatismului îi scapă drumul

---

* Capitolul III al lucrării *Rolul noţiunii în cunoaştere.*

spre miezul problemelor, nu e în stare să surprindă ritmul vieţii ; îi sînt străine şi de neînţeles întrebările pe care le iscă, soluţiile pe care le oferă — cu nesecată dărnicie — practica.

Activitatea teoretică a lui V. I. Lenin se caracterizează prin spiritul căutării şi descoperirii de căi noi.

Acest spirit viu, veşnic reînnoit, fortificat, prin împlîntarea lui în realitatea epocii, l-a făcut să trăiască şi să acţioneze pe linia celor mai arzătoare interese. Acelaşi spirit l-a condus să aşeze stîlpii de orientare în problemele teoriei cunoaşterii, apărute în urma marilor prefaceri sociale şi ştiinţifice.

Noile rezultate ale ştiinţelor naturii, geometriile neeuclidiene, teoria mărimilor transfinite, seriile semiconvergente, teoria relativităţii, fizica cuantică şi nucleară, au creat un aparat noţional de tip vădit deosebit de cel al ştiinţei galileo-newtoniene, care opera cu noţiuni obţinute prin generalizarea directă a unor fapte empirice cunoscute nemijlocit. În ştiinţa actuală avem de-a face cu noţiuni de alt tip — abstracţii de gradul al doilea, abstracţii ale abstracţiilor — care nu au întotdeauna un corespondent intuitiv. Noţiunea de „viteza luminii", remarcă Lenin, este tocmai o noţiune de acest fel, neputînd fi reprezentată în mod nemijlocit, ceea ce nu înseamnă cîtuşi de puţin că nu reflectă o realitate obiectivă. Pozitivismul logic (şi premergător lui : machismul, convenţionalismul, empirismul radical), au deschis atacul împotriva fundamentelor teoretice materialiste ale ştiinţei, pornind de la această stare de fapt, dar răstălmăcind-o în chip idealist.

Lenin a arătat că nu este posibilă combaterea ştiinţifică, şi nu declarativă, a idealismului „fizic" fără cercetarea aparatului noţional al ştiinţelor exacte şi a valorii sale cognitive. *Materialism şi empiriocriticism* răspunde tocmai sarcinii de a lămuri şi aceste probleme.

În *Caiete filozofice*, Lenin acordă mare importanţă teoriei noţiunii, fapt ce nu poate fi justificat prin felul în care se pune chestiunea în filozofia lui Hegel. O atare explicaţie ar fi şi prea abstractă, şi prea de suprafaţă. Intensitatea preocupărilor lui Lenin în această privinţă a fost determinată de cu totul alte pricini ; problema aparatului noţional al ştiinţelor naturii a fost pusă pe prim plan de însăşi dezvoltarea istorică.

Fiecare nouă teorie ştiinţifică, în măsura în care aduce o *nouă* înţelegere a fenomenelor, sau luminează fenomene *necunoscute* înainte, are nevoie de un aparat noţional corespunzător.

Apariţia marxismului a produs între altele şi o asemenea modificare a aparatului noţional în domeniul ştiinţelor sociale. Această latură a problemei încă nu a fost supusă cercetării pe care o merită şi o solicită prin bogatele perspective pe care le deschide în ştiinţa gîndirii, în teoria cunoaşterii.

Datorită schimbărilor revoluţionare din domeniul ştiinţelor naturii şi ale societăţii, a nevoii de a le generaliza teoretic, filozofic, teoria noţiunilor dobîndeşte o însemnătate care trece cu mult dincolo de limitele restrînse ale unor preocupări de specialitate şi ancorează în miezul problemelor ştiinţifice, ce reflectă nevoile şi tendinţele actuale ale vieţii sociale.

O necesitate obiectivă a făcut ca intensa activitate teoretică a lui Lenin în această direcţie să coincidă cu ajunul celei mai mari revoluţii sociale. Interesul lui pentru elaborarea gnoseologiei marxiste se înteţeşte în de-

ceniul ce premerge Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Dialectica reprezintă „algebra revoluției", metodologia oricărei activități creatoare în domeniul vieții și ideologiei. Organizarea revoluției și construcția socialistă nu sînt cu putință decît pe baza celor mai înaintate cuceriri ale științei. Rezolvarea sarcinilor revoluției socialiste impunea generalizarea — la un înalt nivel teoretic — a datelor noi ale științei și practicii ; numai pe această bază se putea traduce în fapte „algebra revoluției".

Oricît de paradoxal ar apărea acest fapt „mîrțoagei anchilozate a gîndirii filistine", tocmai iminenta izbucnire a revoluției sociale a subliniat cu nebănuită energie rolul dialecticii gîndirii. V. I. Lenin a înțeles ca nimeni altul comandamentele epocii.

Importanța practică a teoriei noțiunilor reiese și mai mult dacă avem în vedere funcția socială reacționară a confuziei terminologice (noționale) în ansamblul strategiei ideologice a capitalismului, în încercarea de a întuneca și misitifica gîndirea, conștiința maselor. Prin acest aspect al ei, teoria noțiunii — mai precis, studiul pseudonoțiunilor de care se servesc ideologii burgheziei, îndeplinește un rol activ în combaterea și dezvăluirea inconsistenței logice a formelor actuale ale ideologiei burgheze.

În perspectiva amploarei teoretice și a rolului său practic, teoria noțiunilor trebuie luminată din unghiul de vedere metodologic fecund și bogat în consecințe pe care-l reprezintă aportul lui V. I. Lenin.

1. **Structura dialectică a noțiunii.** Lenin a subliniat cu neistovită energie latura gnoseologică a dialecticii marxiste, teoria „dezvoltării în forma ei cea mai completă, mai adîncă și mai liberă de unilateralitate, teoria relativității cunoștințelor omenești care ne dă o oglindire a materiei în veșnică dezvoltare" [1].

Dialectica gîndirii și a cunoașterii a fost bănuită, surprinsă în unele aspecte ale ei de cei mai valoroși filozofi, însă abia o dată cu apariția lui Hegel se poate vorbi despre o teorie coerentă a dialecticii formelor gîndirii. Însă, temelia idealistă pe care se înalță edificiul *Logicii* lui Hegel a dat naștere la deformarea dialecticii gîndirii, transformată într-un spirit ce creează lumea din sine și prin sine. Marx și Engels au formulat într-un mod categoric obiecțiile principiale ale materialismului dialectic împotriva mitologiei noționale a lui Hegel, fără a avea posibilitatea de a dezvolta într-o lucrare sistematică teoria marxistă a noțiunii.

Dezvoltarea socială și în deosebi problemele pe care le ridică științele naturii și ale tehnicii din timpurile noastre, l-au determinat pe Lenin să acorde o însemnătate specială teoriei noțiunii. Aparatul noțional cu care lucrează știința modernă se deosebește hotărît de cel al științei de tip galileo-newtonian. Lărgind sfera preocupărilor științifice pe de o parte în direcția cercetării fenomenelor macrocosmice, pe de altă parte în direcția cercetării fenomenelor intraatomice, nucleare, trebuia părăsit vechiul aparat noțional, constituit pe baza determinării univoce a obiectelor, cu eliminarea factorului diferențial al mișcării. Aparatul noțional al științei pînă la începutul veacului nostru opera în mod precumpănitor cu noțiuni care nu aveau în vedere — și din punctul de vedere al obiectului cercetării

[1] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*. Ed. pentru literatură politică, 1954, ed. a II-a, vol. I, p. 46.

lor şi al aplicării lor practice puteau face această restrîngere — aspectul dinamic, contradictoriu al fenomenelor, negativitatea intrinsecă realităţii. Noi fenomene care relevau forme extrem de complexe de coexistenţă, conexiune, raporturi contradictorii şi negative, de dezvoltare a lucrurilor, transformările lor interne, trecerea lor unul în celălalt, determinată de tensiunea unor tendinţe şi forţe opuse dinăuntrul fenomenului — au impus elaborarea unui nou aparat noţional, de tip deosebit şi superior. Din punct de vedere logic, prin structura lor, noţiunile cu care lucrează ştiinţa modernă se diferenţiază în mod neîndoielnic de cele ale ştiinţei de tip galileo-newtonian, care se referea la fenomenele mediocosmosului. În această situaţie a limita studiul logic la cercetarea exemplelor mărunte, luate din practica zilnică, şi neglijarea problemelor puse de stadiul actual al ştiinţei este cel puţin un anacronism. La un înalt grad de abstracţie, matematica a abordat de pildă problema mărimilor transfinite. După cum se ştie, şi Bolzano s-a ocupat de transformările raporturilor de „egalitate", „mai mult" sau „mai puţin" în domeniul infinitului. Valoarea „alef", introdusă de Cantor în teoria mulţimilor, desemnează o mărime transfinită care nu se modifică din punct de vedere cantitativ, indiferent ce mărime finită s-ar scădea din ea. Puterea şi suma în cazul valorilor finite sînt identice, în cazul valorilor transfinite două mărimi cu aceeaşi putere, pot fi diferite ca sumă.

Gîndirea matematică a elaborat numeroase concepte similare, antinomice în esenţa lor.

Aşa, de pildă, noţiunea de $\sqrt{-1}$ are note cu totul deosebite de noţiunile de număr cu care lucrează calculul algebric obişnuit. Se ştie că nici un număr ridicat la pătrat nu poate da un rezultat negativ. Totuşi numărul $i=\sqrt{-1}$ ridicat la pătrat dă rezultatul de -1 [$i^2=(\sqrt{-1})^2=-1$]. Această noţiune nouă, elaborată de matematică, s-a dovedit de mare utilitate practică prin aplicările pe care le are teoria numerelor complexe (cele în care intră ca element constitutiv numărul i).

Seriile semiconvergente a căror sumă depinde de ordinea termenilor nu se supun principiilor elementare ale adunării (comutativitatea). Asemenea noţiuni cuprind în ele contradicţia ca element inevitabil, mai mult, contradicţia pe care o reflectă, constituie esenţa noţiunii, nota sa distinctivă, faţă de care se organizează întregul ei conţinut.

Teoria relativităţii a elaborat o serie de noţiuni, care reflectă aspecte de interdependenţă, de *unitate* a unor determinări contradictorii cum sînt spaţiul—timpul—masa. Teoria relativităţii operează numai cu noţiuni care reflectă relaţii cu trei valori de coordonare şi nu cu două cum era cazul în cinematica galileo-newtoniană şi în viaţa de toate zilele. În timp ce noţiunea de simultaneitate a fizicii clasice reflectă o relaţie între doi termeni, în cea nouă intervin trei.

În fizica cuantică a cîmpurilor de undă se operează cu noţiuni în care apare *unitatea* contrariilor: cîmpul continuu şi structura discontinuă a particulei aparţinînd acestui cîmp.

Noţiunea de „masă" avea în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea un conţinut cu totul deosebit de cel actual. În conţinutul ei intrau notele: „materie inertă", „lipsită de automişcare", „independentă de mişcare"...

Această noţiune se exprimă în formula cunoscută:

$$V:M_0 = M_v$$

Studiul microproceselor a relevat că la nivelul electronului această formulă nu are valabilitate și că

$$M_0 < M_v$$

Noțiunea de „masă" se îmbogățea, așadar, cu nota variabilității masei în funcție de viteza de mișcare a microparticulei.

Legea dependenței reciproce dintre energie și masă în funcție de c (viteza luminii) formulată de Einstein

$$E = mc^2$$

introduce în noțiunea de masă nota determinantă că materia și mișcarea sînt indisolubil legate.

Rezultatele obținute de P. N. Lebedev (presiunea luminii), de M. Planck și S. I. Vavilov au demonstrat existența unei mase a luminii (cantitativ identice cu masa în general, calitativ deosebită întrucît îi lipsește masa de repaus), în consecință, transmutabilitatea substanței în lumină și a luminii în substanță. Transmutabilitatea aceasta dezvăluie caracterul contradictoriu — continuu (de undă) și discontinuu (corpuscular) — al formei de existență a materiei.

Dezintegrarea atomică a învederat apoi că ceea ce se credea că ar fi dispariția masei, „defectul de masă" (Δm) nu înseamnă decît trecerea materiei din masa de repaus (a substanței) în masa de mișcare (a luminii). Conținutul noțiunii de „masă" trebuie să cuprindă așadar, nota : „se manifestă contradictoriu".

Exemplele caracteristice se pot înmulți latitudinar. Ele învederează, fără doar și poate, că în științele moderne a avut loc și are loc în zilele noastre o transformare structurală a noțiunilor. Faptul apare cu deosebită limpezime în fizica nucleară ale cărei concepte reflectă fenomene complexe de dezagregare și de edificare, de transmutație a formelor de existență și de manifestare a materiei.

Pozitivismul logic a sezisat problematica pe care o ridică aparatul noțional al științelor naturii și a încercat s-o răstălmăcească în sens idealist, contestînd valoarea reflectorie și baza obiectivă a noțiunilor cu care operează științele actuale. Problema nu poate fi și nu trebuie *ocolită.* Cu atît mai puțin cu cît în domeniul științelor sociale o asemenea schimbare structurală a intervenit o dată cu apariția marxismului, care a elaborat și el pentru nevoile cuprinderii într-o teorie științifică a fenomenelor complexe ale vieții sociale, un nou aparat noțional.

Noțiunile cu care operează știința marxist-leninistă se deosebesc structural de noțiunile cu care lucra economia politică, sociologia și filozofia premarxistă.

Noțiunea marxistă de „capital" se opune hotărît noțiunii de „capital" din economia politică burgheză. După cum se știe, în economia politică burgheză noțiunea de „capital" are înțelesul unui *lucru,* are un sens substanțial, în timp ce în marxism ea are înțelesul unei relații sociale, relația de exploatare, un sens *funcțional.*

În același fel și noțiunile de „societate", „clasă", „națiune" etc. au dobîndit în marxism-leninism sensul unor totalități determinate de relații specifice.

Chiar și noțiunea de „lege" (a dezvoltării) are un conținut deosebit în știința marxistă față de înțelegerea primitivă — substanțială de origine.

Anume, noțiunea de „lege" capătă sensul unei „tendințe obiective", introducînd în noțiunea de lege, concepută ca ceva static, elementul de mișcare.

Multe dificultăți în însușirea marxismului provin tocmai din faptul că el folosește un aparat noțional deosebit de cel al experienței zilnice, preștiințific.

Lenin a atacat cu îndrăzneală și remarcabil spirit creator aceste probleme. *Materialism și empiriocriticism* reprezintă și o cercetare filozofică, gnoseologică a aparatului noțional al științelor moderne ale naturii.

Celebrele *Caiete filozofice* cuprind germenii unei teorii a noțiunii. Lectura *Științei logicii* constituie doar *prilejul* pentru formularea acestor indicații ; interesul lui Lenin față de această problemă nu este determinat de locul și importanța ei în opera lui Hegel, ci de însemnătatea pe care i-o conferise însăși dezvoltarea științelor naturii și ale societății. Or, în această perspectivă este clar că în ansamblul creației leniniste teoria noțiunilor apare ca o problemă majoră a generalizării teoretice a rezultatelor științei și a elaborării creatoare a gnoseologiei marxiste.

Indicațiile lui Lenin au forma aforistică a unor notații, dar ele sînt mai mult decît suficiente pentru a învedera aportul decisiv al lui Lenin în teoria noțiunii, peste care nu poate trece nici o cercetare cu pretenții științifice. Răspunsul dat neopozitivismului în problema aparatului noțional al științelor actuale constă în aplicarea creatoare a directivelor de cercetare elaborate de Lenin.

În afară de orice îndoială, „există o dialectică a noțiunilor și o dialectică a cunoașterii care are o semnificație obiectivă" [1] ; analiza trebuie să releve „dialectica lucrurilor (a fenomenelor, a universului, *a naturii)* în dialectica noțiunilor" [2]. Sarcina nu este ușoară. Vechea logică privea conținutul noțiunilor ca o reunire de determinări seci, împietrite, imobile, neutre. În desfășurarea gîndirii cunoscătoare noțiunile nu posedă rigiditatea pe care le-o atribuie manualele. Rămîne un merit nepieritor al lui Hegel, faptul că el „analizează noțiunile care de obicei par moarte și arată că *există* mișcare în ele... Suplețea universală a noțiunilor în toate sensurile, suplețe care merge pînă la identitatea contrariilor, — în aceasta constă esențialul. Această suplețe a gîndirii aplicată în mod subiectiv — eclectism și sofistică. Aplicată *în mod* obiectiv adică reflectînd universalitatea procesului material și unitatea sa, aceasta este dialectica, reflectarea exactă a dezvoltării veșnice a universului" [3].

Spre deosebire de megarici care nu admiteau nici o relație între noțiuni, Lenin stabilește că „noțiunile nu sînt imobile, ci — prin ele însele, — prin natura lor = *treceri*" [4].

Analiza noastră anterioară a scos în evidență o serie de aspecte ale structurii logice a noțiunilor, pe care acum le putem înmănunchia.

Noțiunile sînt dialectice prin însăși structura lor.

În ce constă structura lor dialectică ?

Am arătat că notele unei noțiuni formează o totalitate, o structură, o unitate cvasi organică. Să supunem analizei o noțiune științifică „marfa", elaborată de Marx : Care sînt determinările obiectului în realitate și notele care le reflectă pe plan noțional ?

---

[1] V. I. Lenin, *Cahiers philosophiques*. Editions sociales, Paris, 1955, p. 212.
[2] *Ibidem*, p. 162.
[3] *Ibidem*, p. 91.
[4] *Ibidem*, p. 184.

Marfa este un lucru ce servește la satisfacerea trebuințelor umane și ca atare are o valoare de întrebuințare. În societatea bazată pe schimb, lucrul, avînd o valoare de întrebuințare, dobîndește o nouă determinare — valoarea de schimb. Raportul dintre oamenii care-și schimbă mărfurile se exprimă în valoarea de schimb.

Noțiunea de „marfă" are așadar două note care reflectă două determinări ale obiectului real : obiect—ca valoare de întrebuințare și obiect—ca valoare de schimb. Logica formală se mulțumește să înfățișeze conținutul noțiunii ca o însumare a celor două note.

Dacă vom cerceta însă raportul dintre aceste note, vom vedea că cele două note nu stau pur și simplu alături, în mod neutru. Din punct de vedere logic : *valoarea de schimb = nonvaloare de întrebuințare.* Noțiunea de „marfă" este unitatea celor două contrarii : valoarea de întrebuințare și nonvaloare de întrebuințare. Economia politică premarxistă a sezisat această contradicție în natura mărfii ce se reflectă și pe plan noțional în contradicția dintre notele ei definitorii. A încercat să o soluționeze, desființînd-o în mod arbitrar prin reducerea valorii de schimb la valoare de întrebuințare. Însă un obiect prin faptul că are o valoare de întrebuințare nu este încă marfă. Un pepene pe care-l consumă producătorul nu este marfă. Un obiect posedînd o valoare de întrebuințare devine marfă, *numai* în anumite raporturi : raporturile de schimb. Valoarea de schimb introduce în determinarea obiectului raporturile în care acesta își dobîndește calitatea, esența. Cele două note ale noțiunii de „marfă" constituie o contradicție, dar „marfa" este marfă numai ca *unitate* a acestor contrarii. De aceea, am subliniat stăruitor, că notele noțiunilor reprezintă nu o simplă alăturare de proprietăți, ci unitatea lor structurală, unitatea unor determinări contradictorii. Fără această unitate a notelor sale contradictorii noțiunea nu mai reflectă realitatea, o falsifică.

Noțiunea științifică de marfă oglindește în unitatea structurală a notelor sale determinările contradictorii ale fenomenului, unitate a contrariilor — și totodată raporturile obiectului cu alte obiecte.

Este îndeobște cunoscut că Marx a demonstrat cum marfa ca unitate a contrariilor, cuprinde în sine tendința dezvoltării ei în bani — în capital, plus valoare și acumulare a capitalului. Notele noțiunii reflectă — în măsura în care sînt stabilite științific — și tendința dezvoltării, legea obiectului.

În conținutul noțiunii (unitate a determinărilor contradictorii) se reflectă contradicția obiectului, ce determină dezvoltarea, mișcarea lui reală.

Am arătat că atît conținutul cît și sfera noțiunii sînt supuse unei permanente mișcări. Pe măsură ce practica scoate la iveală aspecte noi ale realității, în aceeași măsură se îmbogățesc și se adîncesc notele noțiunii, conținutul ei, lărgindu-i-se simultan și sfera.

În condițiile primului război mondial, noțiunea de „revoluție socialistă" avea ca notă esențială „se realizează prin insurecție armată, prin transformare a războiului imperialist în război civil". Desfășurarea Revoluției din Octombrie a confirmat justețea acestei noțiuni.

În condițiile actuale și pe baza apariției unor alte forme decît cele sovietice, ale revoluției socialiste, conținutul noțiunii de „revoluție socialistă" s-a modificat, îmbogățindu-se și cu nota de „se realizează și pe cale pașnică", cu condiția ca puterea să aparțină poporului. Această îmbogățire a

conținutului este *simultană* cu lărgirea sferei noțiunii care cuprinde acum pe lîngă forma sovietică și formele specifice democrat-populare, chineză, iugoslavă.

Ce determină mișcarea noțiunilor, cu alte cuvinte în ce constă momentul istoric în structura noțiunii ?

„Dialectica *lucrurilor* produce dialectica *ideilor,* spune Lenin, și nu invers" [1].

Analiza elaborării noțiunii de „masă" a învederat *caracterul istoric* al noțiunilor, faptul că în conținutul lor intră ca note noile cunoștințe. Practica socială nu intervine numai în faza inițială a constituirii noțiunilor, ci acționează ca un factor *permanent* în tot timpul folosirii lor. Practica intervine mereu ca factor ce corectează, adică modifică, schimbă, transformă noțiunea atît în privința conținutului, cît și în privința sferei sale. Practica este forța motrică, determinantă, în cunoaștere. Sporul de cunoaștere condiționează, la rîndul ei, necesitatea adecvării formei gîndirii (noțiunea, în cazul nostru) la noul conținut. Caracterul istoric al procesului de cunoaștere determină structura formală a noțiunii și o investește cu elasticitate, capacitate de a se modifica sub acțiunea conținutului său.

Forța creatoare a practicii determină mobilitatea lăuntrică a noțiunilor, putința lor de a-și modifica notele și sfera în concordanță cu relevarea unor noi aspecte ale realității.

Structura dialectică și contradictorie a noțiunilor le fac apte să reproducă „reflectarea mișcării lumii obiective în mișcarea noțiunilor" [2]. Contradicția dintre notele noțiunii (cum a fost de exemplu cea dintre „valoare de întrebuințare" și „nonvaloare de întrebuințare") îi conferă capacitatea de a include în structura ei „negația ca moment al legăturii, moment al dezvoltării care menține pozitivul" [3]. Numai menținînd ascuțită contradicția dintre notele sale definitorii, noțiunea devine mobilă, suplă : „noțiunile umane nu sînt imobile, ci în veșnică mișcare, trec unele în altele, se *pătrund* una în alta. Fără aceasta, ele nu sînt reflectarea vieții vii. Analiza noțiunilor, studiul lor, arta de a opera cu ele (Engels) pretinde totdeauna studiul *mișcării* noțiunilor, al legăturilor lor, al penetrării lor reciproce" [4].

Momentul mișcării nu se limitează la structura noțiunilor, la ceea ce poate fi socotit drept dialectica lor internă. După cum am văzut, însăși constituirea noțiunii reprezintă un proces dialectic de la particular (sau singular) la general și invers, de la contradicția la unitatea și de aici la identitatea relațiilor obiective $G — P$ $(— S)$; elaborarea și folosirea noțiunilor participă la dialectica procesului de cunoaștere ; „procesul infinit al aprofundării cunoașterii umane a lucrurilor... care merge de la fenomen la esență și de la o esență mai puțin profundă la o esență mai profundă ; ...de la coexistență la cauzalitate, și de la o formă a conexiunii și interdependenței la alta, mai profundă, mai universală..." [5].

Natura dialectică a noțiunilor se manifestă de asemenea prin trecerea noțiunii în judecată și silogism.

În logica dialectică, raportul dintre noțiune-judecată-silogism (raționament) nu este unul exterior, adică o reunire sumativă a unor elemente (no-

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 162.
[2] *Ibidem*, p. 148.
[3] *Ibidem*, p. 185.
[4] *Ibidem*, p. 210.
[5] *Ibidem*, p. 182.

țiuni) în operații mai complexe. Dimpotrivă, determinările abstracte implicate în noțiune se explicitează în judecată, care apare ca determinare a noțiunii în direcția particularizării ei, iar în silogism aceste determinări dobîndesc o întemeiere (necesitate).

Să urmărim, într-un exemplu, trecerea unei noțiuni prin determinările succesive în judecată și silogism.

Orice noțiune reprezintă o unitate de note multiple. Astfel, noțiunea de „marxism" cuprinde în sine numeroase note (de exemplu, „ansamblul concepțiilor lui Marx și Engels", „ideologie a clasei muncitoare", „teoria comunismului științific" etc.).

Ce înseamnă determinarea noțiunii de „marxism" într-o judecată ? Înseamnă, înainte de toate, explicitarea în judecată a legăturii dintre noțiunea dată și una din notele ei. Judecata nu face altceva decît să exprime, să formuleze această legătură. În judecata „marxismul este o ideologie", noțiunea „marxism" este determinată, adică se delimitează, dintr-un punct de vedere anumit, de toate celelalte noțiuni, prin determinarea „este o ideologie". Din punct de vedere logic, aceasta înseamnă că în această judecată, *una* din notele implicate în noțiunile de „marxism" se exprimă explicit, iar noțiunea primește o determinare *în această direcție* și numai în această direcție. Toate celelalte note ale noțiunii sînt lăsate, în această judecată, pe al doilea plan, oarecum în umbră, întrucît din punctul de vedere al procesului de gîndire ce se desfășoară, *numai* această determinare particulară este necesară pentru a reflecta acel aspect al realității asupra căruia ne îndreptăm atenția.

Într-un silogism, conținutul cognitiv al judecății se dezvoltă în direcția explicitării caracterului de necesitate a legăturii oglindite de judecată. Iată de pildă un silogism :

(1) *Orice ideologie are caracter de clasă.*
(2) *Marxismul este o ideologie.*
(3) *Deci : marxismul are caracter de clasă.*

În această înlănțuire de judecăți, noțiunea de „marxism" determinată în direcția particulară de „ideologie" prin judecata (2), apoi prin intermediul judecății (1) este determinată mai departe, în concluzia care stabilește *cu necesitate* caracterul său de clasă, rezultînd din caracterul ei de ideologie.

Astfel, noțiunea, în raport cu judecata și silogismul, prezintă următoarele deosebiri :

În noțiune obiectul este reflectat în generalitatea și în unitatea aspectelor sale diferite, esențiale (de ex., noțiunea de „marxism" cuprinde totalitatea acestor note într-o formă abstractă). Față de judecată și silogism prezintă totuși avantajul de a cuprinde și de *a orienta gîndirea spre totalitatea* aspectelor cunoscute ale obiectului ; față de acestea are însă dezavantajul de a nu explicita îndeajuns caracterul particular concret al acestor determinări și de a nu reflecta legătura lor necesară, într-o direcție particulară, specială (ca în exemplul de mai sus) și prin aceasta nu subliniază *acea* latură a obiectului care din punctul de vedere al activității noastre practice efective (nu al practicii în general, ci al acțiunii practice particulare pe care o avem în vedere) este hotărîtoare în condiții date. Silogismul, la rîndul său, dezvăluie medierile prin care determinarea este legată de acel obiect cu necesitate (de ex. : „marxismul fiind o ideologie și orice ideologie avînd un caracter de clasă și marxismul — ca ideologie — are în mod necesar un caracter de clasă").

Noțiunea reflectă obiectul ca totalitate a unor note (însușiri generale) : „vulpea" este reflectarea obiectului printr-o totalitate de note care fiecare în parte exprimă o însușire generală — „animal", „carnivor" etc. Judecata exprimă identitatea esenței obiectului particular, cu esența generalului, într-o direcție particulară. Silogismul indică medierile prin care se *realizează* cu necesitate în anumite condiții și într-o direcție determinată, această identitate.

În gîndirea vie nu există ruptură între noțiune, judecată și silogism. În legătură cu importanța pe care o acordă Hegel dezvăluirii trecerii de la o formă de gîndire la alta, Lenin notează : „Dintr-un anumit punct de vedere, în anumite condiții, generalul este particularul, și particularul este generalul. Nu numai : 1° *conexiunea*, și conexiunea inseparabilă a tuturor noțiunilor și judecăților, ci 2° *trecerea* de la una la alta, și nu numai trecere, ci 3° *identitatea contrariilor* — iată principalul pentru Hegel" [1].

În gîndirea noastră care se străduiește să seziseze realul în toată varietatea formelor și conținutului său, noțiunea, judecata și silogismul, în chip diferit, specific, constituie treptele apropierii noastre de adevăr.

Ele se presupun reciproc, trec una în cealaltă în mod necesar, urmărind determinarea tot mai apropiată de realitate a obiectului, se îmbogățesc reciproc, se completează, se împlinesc. „Noțiunile umane sînt subiective în abstracțiunea lor, în separarea lor, dar sînt obiective în totalitatea lor, în procesul lor, în suma lor, în tendința lor, în izvorul lor" [2]. Această profundă observație a lui Lenin se potrivește întocmai și raportului dintre formele de gîndire. Ele sînt trepte în descoperirea adevărului, dar luate separat nu dau decît aspecte parțiale, incomplete.

Judecata și silogismul determină noțiunea în direcția particularizării și a întemeierii ei. Totuși, cu tot caracterul ei relativ mai abstract, noțiunea științifică, forma cea mai sintetică a gîndirii, rezultat al întregului proces istoric de cunoaștere, reprezintă *forma de bază* a cugetării omenești. Aceasta, pentru că numai noțiunea posedă — în raport cu judecata și silogismul — capacitatea de a reflecta obiectul în *totalitatea* aspectelor sale esențiale și nu numai într-o determinare în direcție unică.

În noțiune se cuprinde întreaga dialectică a gîndirii, mersul dialectic al cunoașterii de la practică la gîndire și de la aceasta la practică. Aici ne-am mulțumit cu această primă punere în lumină a aspectelor complexe ale dialecticii noțiunilor.

2. **Felurile de noțiuni.** Prin delimitările pe care le introduce logica formală, clasificarea noțiunilor nu are valoare cognitivă, decît în măsura în care constituie premisa necesară a studierii noțiunilor în mișcarea lor, în legăturile și trecerile lor una în cealaltă. Numai mișcarea dialectică a noțiunilor le conferă acestora capacitatea de a reflecta realitatea.

Se face deosebire între noțiunile *generale* și noțiunile *individuale* sau *singulare*. O noțiune generală este, de pildă, noțiunea de „om". O noțiune singulară este, de pildă, „bătălia de la Călugăreni". Prin distincția dintre noțiuni generale și singulare (individuale) se exprimă o deosebire ontologică. Anume, faptul că există totalități de însușiri prezente în fiecare exemplar al unei clase de obiecte (în fiecare exemplar de „om" se întîlnesc anumite note generale); însușirile esențiale comune unui număr mai mare

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 146—147.
[2] *Ibidem*, p. 171.

de obiecte sau prezente într-un număr de cazuri constituie ceea ce este general în grupul respectiv de fapte și se exprimă în noțiuni generale. Un alt tip de noțiuni generale reflectă generalul ca ceva tipic unui număr de cazuri individuale (nota „patriot", aparținînd noțiunii de „comunist", are valoare tipică). Apoi, vorbim de noțiuni generale spre deosebire de noțiuni singulare în cazul totalităților plurale, formate din unități independente, autonome (de exemplu: „Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice" — „Republica Socialistă Federativă Ucraina"). Vorbim de noțiuni generale în opoziție cu noțiunile individuale, cum ar fi în cazul noțiunii de „(toți) oamenii" și noțiunea de „Lenin".

Logica formală face deosebire între noțiuni de *esență* și noțiuni de *relație*. Noțiunile de esență reflectă obiectul sau însușirile obiectului privite în sine: noțiunea de relație reflectă obiectul în legătură cu alte obiecte. În cazul noțiunilor care exprimă relații se face o delimitare între noțiunile care exprimă relații propriu-zise (de exemplu: „maternitatea"; sau „căsătoria") și noțiunile relative (perechi de noțiuni, care exprimă termenii relației), (de exemplu: „Mamă" — „copil" sau „soț" — „soție").

O altă deosebire se operează între noțiunile *concrete* și noțiunile *abstracte* [1]. Prin noțiuni concrete se înțeleg noțiunile care reflectă un lucru sau o însușire, în măsura în care aparține unui lucru determinat („stradă", „lung"), iar prin noțiuni abstracte se înțeleg acele noțiuni care reflectă însușirile ca atare, făcînd abstracție de purtătorul lor („lungimea").

Trebuie făcută o deosebire între noțiunile *pozitive*, noțiunile *negative* și noțiunile *privative*. Noțiunile pozitive sînt acelea care reflectă prezența unui obiect sau a unei însușiri. Noțiunile negative sînt acelea care neagă total prezența unui anumit obiect sau a unei anumite însușiri. Spre deosebire de „muncă" (noțiunea pozitivă), Marx folosește noțiunea negativă de „nonmuncă". La fel sînt noțiunile de „infinit", „indeterminism", „anorganic" etc. Noțiunile negative nu se exprimă în mod necesar printr-o negație exprimată în forme lingvistice, așa de pildă, noțiunea negativă de „fals" (= neadevărat), „vid" „surd" etc. Noțiunile negative joacă un mare rol atît în știință cît și în viața practică a oamenilor, întrucît negația este una din formele ontologice ale interdependenței. Noțiunile privative exprimă o negație trecătoare, de pildă, „absent".

Se mai face o deosebire între noțiunile *simple* și *complexe*. Noțiunile simple ar exprima obiecte formate din elemente omogene, iar cele complexe obiecte compuse din elemente eterogene.

3. **Teza leninistă a „trecerii" noțiunilor una în alta.** Aceste delimitări au o valoare cu totul relativă; ele au valabilitate numai în anumite limite. Negarea caracterului lor absolut nu înseamnă contestarea caracterului lor obiectiv. Însă, absolutizarea lor metafizică trebuie categoric respinsă.

Orice noțiune are un caracter general față de reprezentări. Chiar și noțiunile individuale, cum ar fi de exemplu noțiunea de „Lenin" (— unul dintre cei mai mari teoreticieni și conducători ai proletariatului mondial, ai întregii omeniri muncitoare, — creatorul marxismului epocii imperialismului și a revoluțiilor proletare, — întemeietorul partidului comunist al Uni-

[1] Din punct de vedere gnoseologic orice noțiune este abstractă față de concretul obiectului.

unii Sovietice, — întemeietor al primului stat socialist din istorie) se deosebește de reprezentarea aceluiași obiect prin faptul că-l reflectă în generalitatea lui și în determinările lui esențiale, abstracte.

Distincția făcută între noțiunea generală și individuală este totdeauna relativă, valabilă dintr-un anumit punct de vedere, în anumite condiții și în anumite limite. Absolutizarea acestei distincții a fost ridicată la rangul de principiu metodologic, între alții de către H. Rickert, M. Weber, opunînd ca ireductibile, cele două tipuri de noțiuni pe care le considerau ca reprezentative pentru două moduri de cunoaștere : cunoașterea istorică (a individualului) și cunoașterea naturalist-științifică (a generalului).

În procesul gîndirii, atît noțiunile individuale, care exprimă obiecte singulare cît și noțiunile generale care exprimă obiecte multiple prin prisma esenței lor comune, trec una în cealaltă, pe baza întrepătrunderii obiective a generalului, particularului și singularului.

Distincția foarte uzuală între noțiunile de esență și de relație este artificială și are ca fundament considerarea relației ca fiind independentă de termeni și în consecință de esența lor. Esența (obiectul) nu poate fi privită în sine, ea există în relații, și prin relațiile sale ca totalitate de raporturi. În mod just, a subliniat E. Cassirer, pe baza generalizării noțiunilor științei moderne, că noțiunea are un caracter funcțional, fiind o conexiune de raporturi determinate [1]. Neokantienii, însă, consideră relația ca o formă a conștiinței și nu ca o realitate obiectivă. Astfel încercarea lor de a transforma noțiunea într-o expresie *numai* a relației, concepută și aceasta doar sub aspect subiectiv, are ca scop negarea caracterului de reflectare și a bazei obiective a noțiunii. Noțiunea funcțională, spre deosebire de noțiunea concepută ca reflectare a substanțialității, este, de fapt, noțiunea științifică care, întotdeauna, exprimă relații între numeroase cazuri particulare, deci reflectă ceva general, fără a suprima pluralitatea concretă.

Marxism-leninismul a subliniat caracterul funcțional [2] al noțiunilor arătînd că esența unui obiect constă în totalitatea raporturilor sale determinate, că ea nu există în afara acestora și în consecință nu există noțiuni adecvate care să nu oglindească esența prin relațiile care o determină. Astfel, Marx a definit esența „capitalului" în faptul că nu este un obiect, ci o relație interindividuală, de exploatare, mijlocită de obiecte. B. Fogarasi expune structura logică a noțiunii marxiste de „capital", arătînd că determinarea noțiunii de „capital" înseamnă determinarea raporturilor sale, după cum urmează :

1. Raportul capitalului față de muncă. Capital = nonmuncă.
2. Capitalul : valoare. Mai precis : valoare de schimb. Totalitatea valorilor, ce se aplică în producția de valori.
   Valoarea de schimb ce se reproduce pe sine. Valoare producătoare de valoare, valoare ce acumulează valoare. Valoare de schimb producătoare de profit.
3. Capitalul nu este lucru, ci relație socială.
4. Capitalul este marfă, dar nu o anumită marfă ci totalitatea mărfurilor.

---

[1] E. Cassirer, *Substanzbegriff und Functionsbegriff* [2], 1923, p. 25; vezi și B. Bauch, *Die Idee*, Leipzig, 1925, p. 131—134.

[2] „Noțiunea de funcție este o concretizare a noțiunii de relație", scrie B. Fogarasi, *Marxismus és logika*, Budapesta, 1946, p. 94.

Capitalul este valoare de schimb ce realizează unitatea dintre bani și marfă.

5. Capitalul este muncă obiectivă, obiectivizată.

6. În constituirea noțiunii de capital intervin trei momente: *a)* noțiunea „simplă" de capital: banul care circulă devine marfă și se retransformă în bani; *b)* capitalul ca condiție a producției și reproducției — activitatea funcțională a capitalului; *c)* unitatea momentelor anterioare: unitatea producției și circulației, baza acumulării.

7. Capitalul, ca relație socială, este un proces contradictoriu și din această pricină se lovește în limitele lui proprii, devine o stavilă a producției.

8. Formele istorice ale capitalului: capital comercial, bancar, de marfă, industrial, monopolist.

9. Elementele noțiunii de capital = diferitele relații ale capitalului. Noțiunea totală a capitalului = totalitatea raporturilor sale: *a)* relația internă între elementele sale constitutive; *b)* relația contradictorie cu munca; *c)* relația cu proprietatea funciară; *d)* relațiile internaționale ale capitalului (piața mondială); *e)* relația dintre capital și stat; *f)* relația cu restul suprastructurii. Noțiunea capitalului — reflectă legitatea.

10. Noțiunea de capital: o relație istoricește constituită și istoricește trecătoare. Noțiunea capitalului ca relație cuprinde în sine sentința mortală asupra lui [1].

Esența noțiunii de „clasă" este definită de Lenin ca totalitatea relațiilor care deosebesc un grup mare de oameni „după locul pe care-l ocupă într-un anumit sistem de producție socială istoricește determinat, după raporturile lor (de cele mai multe ori consfințite și întărite prin legi) față de mijloacele de producție, după rolul pe care-l au în organizarea socială a muncii, și deci după felul în care obțin acea parte de care dispun din bogăția societății și după mărimea acestei părți. Clasele sînt grupuri de oameni, dintre care unul poate să-și însușească munca altuia, datorită locului diferit pe care îl ocupă într-o anumită orînduire economică a societății" [2].

Așadar, prin progresul cunoștințelor noastre are loc o trecere a așanumitelor noțiuni de esență în noțiuni de relație. Aceste noțiuni reflectă adecvat realitatea tocmai *prin* modificarea naturii lor. După cum nu există esențe în afara relațiilor lor, la fel relațiile nu există decît ca funcții ale unei esențe date, n-au o existență separată de esență. Din această cauză, nu există noțiuni de relație care să nu reflecte determinarea esenței ale cărei funcții sînt. Proprietatea, spune Lenin, nu este decît un raport reciproc. Noțiunea științifică reflectă obiectele ca totalități dinamice, active, de relații materiale în dezvoltare.

Cercetate în perspectiva dezvoltării lor, diferitele feluri de noțiuni trec una în cealaltă și funcția lor cognitivă, sporul de cunoaștere pe care-l aduc, constă tocmai în această mișcare a lor, în această trecere a unora în celelalte [3].

Cîteva exemple vor fi lămuritoare.

---

[1] B. Fogarasi, *op. cit.*, p. 29—31.

[2] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*. Ed. pentru literatură politică, 1954, ed. a II-a, vol. II, p. 484—485.

[3] V. I. Lenin, *Cahiers philosophiques*. Editions sociales, Paris, 1955, p. 216.

Noțiunea de „stat socialist", noțiune individuală atît timp cît exista în lume doar un singur stat socialist, Uniunea Sovietică, a devenit noțiune generală, o dată cu apariția țărilor de democrație populară.

Noțiunea concretă de „pecunia" (vite) s-a transformat în noțiunea abstractă de „pecunia" (bani), atunci cînd unitatea de măsură a valorii de schimb a devenit altceva decît vitele de la început. De asemenea are loc un proces invers de transformare a unor noțiuni abstracte în noțiuni concrete. Astfel, noțiunea de „societate socialistă", abstractă pe vremea cînd Marx și Engels au elaborat teoria socialismului științific, a devenit noțiune concretă o dată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Noțiunea simplă de „atom" din antichitate s-a transformat, în urma noilor cunoștințe înregistrate de fizică, într-o noțiune complexă.

Ca regulă generală se poate afirma că mișcarea reală a gîndirii confirmă teza leninistă cu privire la trecerea noțiunilor una în cealaltă, — caracterul istoric al noțiunii — și că sporul de cunoaștere se oglindește tocmai în această trecere a lor [1].

4. **Tipurile de raporturi formale între noțiuni.** În logica formală între noțiuni se stabilesc raporturi formale multiple, din punctul de vedere al sferei.

Importanța studierii acestor raporturi se datorește faptului că ele constituie momentul de trecere de la noțiune ca atare, la judecată. Raporturile dintre noțiuni reprezintă, în formă potențială, raporturile ce se stabilesc, se actualizează în judecăți [2]. Mai precis, raporturile potențiale dintre noțiuni sînt premisa raporturilor judicative.

Raport de *concordanță* există între două noțiuni a căror sferă coincide pe deplin, sau parțial ; vorbim despre un raport de *neconcordanță* între noțiunile a căror sferă nu coincide în nici o privință.

Raport de *identitate* există între două noțiuni care au aceeași sferă. Noțiunile identice sînt, după Aristotel, de trei feluri : identitatea numerică (cînd coincidența sferelor se datorește faptului că unul și același lucru este redat prin două expresii verbale) ; identitatea specifică (între termenii aceleiași specii, cînd se face abstracție de diferența specifică dintre ei) ; în sfîrșit, identitatea generică constă în identitatea noțiunilor care desemnează membrii unui gen, lăsînd la o parte trăsăturile lor distinctive [3].

Sînt identice, întrucît sferele lor sînt aceleași și desemnează același obiect noțiunile exprimate prin : „București" și „capitala R.P.R.", sau noțiunile „anorganic" și „mineral". Astfel de noțiuni identice care exprimă același obiect cu nume deosebite se numesc echipolente. Ar fi o adevărată iluzie să credem că noțiunile cu sfere identice pot avea conținut deosebit.

Raportul de *ordonare* este raportul dintre două noțiuni omogene cu sfere inegale dintre care sfera uneia se cuprinde în sfera celeilalte. Raporturile de ordonare sînt de trei feluri : *a)* raport de *supraordonare* există între sfera mai mare și sfera mai mică inclusă în ea : noțiunea de „om" este supraordonata noțiunii de „romîn", deoarece în sfera noțiunii de „om" intră în întregime sfera noțiunii de „romîn" ; *b)* raport de *subordonare* este raportul sferei mai mici față de sfera mai mare care o cuprinde :

[1] Această constatare își face loc în rîndurile savanților, sau filozofilor burghezi. Vezi de ex. N. L. Mièville, *Des constituants formels de l'idée de verité et de leur signification ontologique*, în *„Dialectica"*, 1953, vol. 7, nr. 2, p. 102.

[2] Vezi W. Wundt, *Logik*, 1906, vol. I, p. 119 și urm.

[3] Aristotel, *Topica*, I, 79.

noțiunea de „romîn" se află în raport de subordonare față de sfera noțiunii de „om" ; *c)* raport de *coordonare* este raportul dintre două subordonate între ele, înăuntrul sferei supraordonate ; noțiunea de „romîn" se află în raport de coordonare cu noțiunea de „german" etc. înăuntrul sferei de „om".

Raportul de *încrucișare* (sau interferență) este raportul dintre noțiunile cu conținut deosebit a căror sferă se întretaie : noțiunile de „pasăre" și noțiunea de „călător" au sferele încrucișate prin noțiunea de „pasăre călătoare".

Raport de *excludere* sau disparare este între două noțiuni cu sferele deosebite, ale căror conținuturi nu se neagă unul pe celălalt și care nu au o noțiune generică comună apropiată ; noțiunea de „scaun" se află într-un raport de disparare cu noțiunea de „cîntăreț".

Raport de *opoziție* există între două noțiuni care se exclud reciproc atunci cînd *a)* sferele lor nu pot fi aplicate în același timp unuia și aceluiași obiect, avînd amîndouă un conținut pozitiv și reflectînd maximum de deosebire în cadrul unei sfere supraordonate (raport de *opoziție contrară)* și *b)* sferele lor se exclud, și nu pot fi nici aplicate, nici refuzate simultan vreunui obiect și al căror conținut se neagă reciproc, nefiind între ele nici un termen mediu, epuizînd împreună întreaga sferă a unei noțiuni supraordonate, raport de *opoziție contradictorie)*. Un raport de opoziție contrară există între noțiunea de „alb" și noțiunea de „negru" în cadrul noțiunii supraordonate „culoare". Un obiect nu poate fi în același timp și în aceleași condiții și „alb" și „negru", însă faptul că nu este alb sau negru nu exclude posibilitatea ca să fie verde, roșu, albastru etc... Raportul de opoziție contradictorie dintre noțiunile „alb" și „nonalb" epuizează întreaga sferă a noțiunii de culoare [1].

5. **Dialectica raporturilor dintre noțiuni.** Mișcarea gîndirii are loc în cadrul acestor raporturi, a căror stabilire precisă este o condiție indispensabilă pentru justețea gîndirii. Însă, sporul de cunoaștere constă tocmai în trecerea acestor raporturi unul în celălalt, trecere ce reflectă modificările multilaterale și contradictorii ale fenomenelor naturii și societății. Obiectele se află între ele în raporturi schimbătoare, determinate de transformările succesive ale materiei. Lenin a arătat că orice mișcare a materiei înseamnă stabilirea unor relații între obiecte. Dezvoltarea cunoașterii constă în reflectarea tot mai adecvată a relațiilor obiective.

Raporturile dintre noțiuni reflectă faptul că în realitate nu există obiecte izolate, rupte unele de altele. De aceea, noțiunea implică raporturi cu alte noțiuni. „Noțiunea izolată nu este nimic" [2].

Trecerea noțiunii dintr-un raport în altul, transformarea naturii raporturilor dintre noțiuni se datorește transformărilor suferite de obiecte în realitate, transformări care, la rîndul lor, modifică relațiile obiectelor.

După cum se știe, „contradicția este rădăcina oricărei mișcări și a oricărei vieți" [3]. Noțiunea ca reflectare a obiectelor în mișcarea lor, deci în contradicțiile lor este totdeauna „o unitate de momente opuse" [4]. Din

[1] Contradicția *logică* nu este identică cu cea dialectică. Problema o discutăm în lucrarea *Probleme de logică dialectică în filozofia lui G.W.F. Hegel.* (cap. II și IX), în pregătire.

[2] H. Delacroix, *La Pensée,* în G. Dumas, *Traité de Psychologie.* Paris, 1924, vol. II, p. 130.

[3] G.W.F. Hegel, *Sämtliche Werke* (se citează după ediția jubiliară H. Glockner). vol. IV, p. 67.

[4] *Ibidem,* vol. III, p. 221.

această cauză, transformarea relațiilor dintre raporturile stabilite între noțiuni este supusă unei legități obiective și anume : orice deosebire între noțiuni, în cursul dezvoltării, mișcării noțiunilor, se transformă în contradicție, iar aceasta, la rîndul ei, în contrarietate. Cunoașterea constă în dedublarea unicului nediferențiat, dezvăluirea momentelor sale deosebite, sezisarea transformării acestor deosebiri în contradicții, care la rîndul lor iau forma ascuțită a contrarietății.

Fenomenele reale reprezintă o unitate a determinărilor contrare, o unitate a contrariilor : „(descoperirea tendințelor opuse, contradictorii, *excluzîndu-se reciproc* în toate fenomenele și procesele naturii *inclusiv* cele ale spiritului și societății)" [1]. Mișcarea gîndirii constă în sezisarea „dezvoltării (*și* creșterii *și* mișcării) acestor contradicții" [2].

Unitatea contrariilor înseamnă că „1) fiecare din cele două laturi ale oricăror contradicții în procesul de dezvoltare a fenomenelor presupune existența celeilalte laturi, opuse ei, ambele laturi coexistînd în unic ; 2) în anumite condiții fiecare din cele două laturi opuse se transformă în contrariul ei" [3] ; 3) în acest fel contrariile devin identice. Unitatea contrariilor pe măsura dezvoltării acestora, se rupe, — acesta este momentul în care contrarietatea izbucnește în forme ascuțite.

Mișcarea gîndirii, mișcarea noțiunilor, reproduce mișcarea cunoașterii în cursul dezvoltării ei istorice, *transformînd fundamental raporturile dintre noțiuni.* Marx a acordat o importanță excepțională dezvăluirii acestor transformări în raporturile dintre noțiuni care reflectă realitatea. Astfel, el a arătat că noțiunea de „îndeletnicire economică", identică cu sine însăși, se scindează prin sezisarea deosebirii dintre „muncă" și „*ne*muncă" ; această deosebire ia forma unei contradicții exprimate în raportul dintre „muncă" și „nonmuncă", care, la rîndul ei, duce la sezisarea contrarietății ireductibile dintre „muncă" și „capital" [4]. Mișcarea gîndirii în procesul de cunoaștere a determinat transformările raporturilor dintre noțiunile respective.

Trecerea uneia și aceleiași noțiuni din raportul de identitate, prin raportul de deosebire în raport de contradicție, și, apoi, de contrarietate, constituie esențialul în dialectica noțiunilor.

Asemenea treceri au loc și în sens invers : de la sezisarea unei aparente contrarietăți, transformarea acesteia în contradicție și deosebire pentru a descoperi la sfîrșitul procesului de cunoaștere — identitatea lor esențială. Aceasta este de obicei calea pe care o parcurge generalizarea. În procesul de generalizare pornim de la sezisarea unei contrarietăți „fag" și „stejar" ; prin relevarea succesivă a esenței lor comune, termenii contrari se identifică, la urmă, în noțiunea generică de „arbore".

Abstracția, ca reducere a varietății fenomenale la o esență identică și comună, constituie și ea o confirmare a faptului că mișcarea gîndirii ia forma trecerii unei noțiuni prin raporturi deosebite, transformarea reciprocă a acestor raporturi. În concepția societății sclavagiste, cum apare atît de clar, în *Politica* lui Aristotel, sclavul era considerat drept lucru; ra-

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 280.
[2] *Ibidem*, p. 281.
[3] Mao Tze-dun, *Cu privire la contradicție*, în *Opere alese*. E.S.P.L.P., 1955, vol. 2, p. 452.
[4] K. Marx-Fr. Engels, *Historisch kritische Gesamtausgabe*, I Abt., Bd. 3, Berlin, 1932, p. 111.

porturile dintre noțiunile de „om (liber)" și cea de „sclav" erau, la început, raporturi de contrarietate („om" — „lucru"). Prin sezisarea faptului că și sclavul este om s-a ajuns prin trepte succesive, la identificarea celor două noțiuni.

Aceste exemple, care învederează transformările dialectice ale raporturilor dintre noțiuni, confirmă geniala viziune a lui Lenin că „raporturile (= trecerile = contradicțiile) noțiunilor = principalul conținut al logicii și aceste noțiuni (și raporturile, trecerile, contradicțiile lor) sînt arătate ca reflectări ale lumii obiective" [1].

Dialectica raporturilor dintre noțiuni, trecerea acestor raporturi una în cealaltă, constituie premisa dialecticii judecăților.

*

Indicațiile lui Lenin despre dialectica noțiunilor aruncă o lumină vie asupra structurii nedogmatice a gîndirii, asupra capacității ei de a se modifica în conformitate cu realitatea veșnic schimbătoare și creatoare.

Comunismul cheamă masele la activitate *conștientă,* la gîndire activă, la transformarea condițiilor lor de existență, la desăvîrșirea ființei lor umane. Strategia ideologică a capitalismului urmărește, dimpotrivă, întunecarea conștiinței maselor, dezarmarea lor spirituală, înlocuirea gîndirii vii, critice, îndrăznețe, cu supunerea oarbă în fața dogmelor — enunțuri pretins adevărate, sustrase de la cercetare sau confruntare cu faptele.

În toate vremurile, dogmatismul servea interese și clase potrivnice propășirii omului. Teologia a înălțat dogma la rangul de supremă realizare a minții. În epoca noastră filozofii burghezi se înverșunează să dovedească necesitatea de a „gîndi" dogmatic, vestind chiar venirea unui „ev dogmatic", atotstăpînitor în știință și în toate domeniile vieții sociale.

Un produs simptomatic este în această privință *Tratatul de descompunere* al lui Emil Cioran. Autorul risipește multă energie în a ne convinge că „omul este ființă dogmatică prin excelență".

Teoreticianul descompunerii izbăvitoare crede a redobîndi luciditatea răpită de dogmatism, pe o cale ce caracterizează ținuta morală și destinul uman pe care le promite filozofia burgheză actuală. Filozoful, și orice om, spune el, „ar trebui să imite pyrrhonismul de trotuar de care dă dovadă ființa cea mai puțin dogmatică, femeia de stradă. Dezbărată de orice și deschisă pentru orice ; îmbrățișînd dispoziția și ideile clientului, schimbînd tonul și înfățișarea la fiecare ocazie... ea propune spiritului un model de comportare ce rivalizează cu cel al înțelepților. A fi lipsit de convingeri în fața oamenilor și față de tine însuți, iată înalta învățătură a prostituției, academie ambulantă de luciditate" [2].

Iată o concluzie demnă de iraționalismul contemporan : femeia de stradă ca model de realizare umană !

Împotriva abdicării omului de la demnitatea și rostul său creator, slăvită de ideologii burghezi ai dogmatismului, marxismul demonstrează virtuțile creatoare ale cugetării omenești, natura ei antidogmatică ce o face capabilă să devină un instrument eficace de luptă pentru sporirea libertății, pentru stăpînirea forțelor naturii și reînnoirea revoluționară a așezămintelor sociale.

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 162.
[2] E. M. Cioran, *Précis de décomposition.* Paris, 1949, p. 114—115.

ЗА ОСВОЕНИЕ ЛЕНИНСКОГО НАСЛЕДИЯ ПО ВОПРОСУ О ДИАЛЕКТИКЕ ПОНЯТИЙ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Исследование представляет собой главу из работы автора, озаглавленной „Роль понятий в познании“, в которой анализируется познавательная функция, строение, логическая структура и диалектика движения понятий ; одна глава в конце работы посвящена псевдопонятиям.

В настоящей главе автор подчеркивает, что изменения, произошедшие в системе понятий общественных наук (с появлением марксизма), естественных наук (релятивная, квантовая и атомная физика, трансфинитная математика и т. д., а также сложность социальной практики в период социальных революций, которая отражается в категориях, отличающихся по структуре от понятий повседневной практики, заставили Ленина отвести теории понятий специальное место в диалектической логике.

В параграфе, озаглавленном „Диалектическая структура понятия“, автор анализирует некоторые научные понятия нашего времени, для того чтобы сделать вывод о диалектичности самой структуры понятий: признаки понятия представляют собой структурное единство, а не простую сумму, признаки не находятся в „нейтральном отношении“, их единство — единство противоположностей, они отражают тенденцию развития (закон) объекта, его специфические противоречия.

Диалектика понятий, переход одного из них в другое или изменение структуры (признаков и внутренних взаимоотношений) отражают исторический ход познания, который является результатом развития практики.

Момент диалектического движения характеризует и строение понятий (от частного (единичного) к общему, от явления к сущности). Диалектическая природа понятия проявляется и в переходе понятий в суждения и силлогизмы.

Параграф, озаглавленный „Виды понятий“, дает классификацию понятий в формальной логике, а в параграфе, озаглавленном „Ленинский тезис о „переходе“ одного понятия в другое“, автор показывает на нескольких примерах, что рассмотренные в перспективе их развития понятия переходят из одного класса в другой, и, что расширение познания состоит именно в этом „переходе“.

Представив „Типы формальных отношений между понятиями“, автор набрасывает „Диалектику взаимоотношений между понятиями“. Установление формальных взаимоотношений между понятиями составляет необходимое условие для правильного мышления. При помощи нескольких примеров автор констатирует переход понятий из одной связи в другую, изменение отношений между понятиями в процессе мышления и рассматривает их как следствие объективных изменений отношений между предметами. Движение понятий в пределах этих отношений передает движение познания в его историческом развитии.

В процессе познания имеет место переход понятий от кажущейся тождественности к раскрытию непримиримых противоречий или, наоборот, от противоречий к существеному тождеству.

FÜR DIE VERWERTUNG DES LENINSCHEN ERBES IN DER FRAGE DER DIALEKTIK DER BEGRIFFE

(ZUSAMMENFASSUNG)

In der vorliegenden Studie wird ein Kapitel der Arbeit des Verfassers „Die Rolle der Begriffe in der Erkenntnis" besprochen, worin der Verfasser die kognitive Funktion, das Entstehen, die logische Struktur und die Dialektik der Bewegung der Begriffe analysiert; ein Kapitel, am Schluss der Arbeit, behandelt die Pseudo-Begriffe.

Im vorliegenden Kapitel unterstreicht der Verfasser, dass die in den Begriffen der Gesellschaftswissenschaften (durch Erscheinen des Marxismus) und der Naturwissenschaften (die relativistische, die Quanten- und Kernphysik, die Mathematik des Transfinitum usw.) eingetretenen Änderungen, und auch die Vielfalt der sozialen Praxis in der Periode der sozialistischen Revolutionen, die sich in Begriffen widerspiegeln, welche eine andere Struktur besitzen als die Begriffe der täglichen Praxis, Lenin veranlasst haben, der Theorie der Begriffe einen Hauptplatz in der dialektischen Logik einzuräumen.

In einem Abschnitt unter dem Titel „Die dialektische Struktur des Begriffes", analysiert der Verfasser einige wissenschaftliche Theorien unseres Zeitalters, um zum Schlusse zu kommen, dass die Begriffe durch ihre Struktur dialektisch sind: die Merkmale des Begriffes bilden eine strukturelle Einheit und nicht eine summative; die Merkmale stehen nicht in einem „neutralen" Verhältnis zueinander, ihre Einheit besteht aus gegensätzlichen Bestimmungen und widerspiegelt die Entwicklungstendenz (das Gesetz) des Objekts, seinen spezifischen Gegensatz.

Die Dialektik der Begriffe, der Übergang eines Begriffes in einen andern oder die Änderung der Struktur (der Merkmalen und ihres ihnen innewohnenden Verhältnisses) widerspiegelt die geschichtliche Entwicklung der Erkenntnis die auf der Entwicklung der Praxis fusst.

Die dialektische Bewegung kennzeichnet auch die Entstehung der Begriffe (vom Einzelnen zum Allgemeinen, vom Phänomen zur Essenz). Das dialektische Wesen des Begriffes äussert sich auch im Übergang der Begriffe in Urteile und Syllogismen.

Der Abschnitt „Die Begriffsarten" bringt die Klassifizierung der Begriffe in der Formallogik; im Abschnitt „Die Leninsche These des „Übergangs" der Begriffe in andere Begriffe" beweist der Verfasser, mittels einiger Beispiele, dass die Begriffe, in der Perspektive ihrer Entwicklung betrachtet, aus einer Klasse in eine andere übergehen und dass die Zunahme der Erkenntnis eben in diesem „Übergang" besteht.

Nachdem die *„Typen der formellen Verhältnisse zwischen den Begriffen"* erläutert werden, behandelt der Verfasser die *Dialektik der Verhältnisse zwischen den Begriffen.* Die Feststellung der formellen Verhältnisse zwischen den Begriffen ist eine unerlässliche Voraussetzung für die Richtigkeit des Denkens. Mittels einiger Beispiele stellt der Verfasser den Übergang der Begriffe von einem Verhältnis in ein anderes fest, die Änderung

der Verhältnisse zwischen den Begriffen im Prozess des Denkens als Folge der objektiven Veränderungen der Beziehungen der Dinge zueinander.

Die Bewegung der Begriffe innerhalb dieser Verhältnisse ist eine Widerspiegelung der Bewegung der Erkenntnis in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Im Prozess der Erkenntnis findet ein Übergang der Begriffe von einer scheinbaren Identität zu einer Aufdeckung der Gegensätze statt, oder aber ein Übergang vom Gegensatz zur wesentlichen Identität.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 3, 1956

LUPTA DINTRE MATERIALISM ŞI IDEALISM ÎN LEGĂTURĂ CU NOŢIUNILE DE MASĂ ŞI ENERGIE

DE

ST. POPESCU

În ansamblul problemelor generale ale fizicii moderne, problemele ridicate de noţiunile de *masă* şi *energie* ocupă un loc important.

Pentru lămurirea conţinutului obiectiv al acestor noţiuni, a semnificaţiei lor în cadrul teoriilor fizice, este necesar să se ia în considerare unele probleme cu caracter teoretic, filozofic.

Problema filozofică esenţială este de a şti dacă acestor noţiuni şi teorii ştiinţifice le corespunde „ceva" în realitatea obiectivă sau, dimpotrivă, sînt creaţii „pure" ale spiritului, produse „libere" ale acestuia, cum susţine idealismul „fizic".

Materialismul dialectic dă singura soluţie ştiinţifică acestei probleme, considerînd noţiunile şi teoriile ştiinţifice ca o reflectare complexă dialectică a legilor materiei în mişcare, a esenţei fenomenelor materiale.

Această concepţie ştiinţifică este opusă diverselor doctrine idealiste care, considerînd noţiunile şi teoriile ştiinţifice drept construcţii „pure" ale raţiunii, ale spiritului, fac din realitatea obiectivă — într-un fel sau altul — un produs subiectiv.

Clarificarea conţinutului noţiunilor şi teoriilor ştiinţifice nu poate fi făcută decît printr-o analiză concretă adîncită a acestora, care să dezvăluie modul complex în care ele reproduc realitatea obiectivă.

În cazul noţiunilor de masă şi energie, această clarificare este în primul rînd necesară pentru interpretarea corectă a cuceririlor de pînă acum ale ştiinţei, o condiţie a dezvoltării ei mai departe.

Filozofii idealişti burghezi, în tendinţa lor de a-şi „fundamenta" tezele „ştiinţific", au denaturat conţinutul acestor noţiuni, ca şi al altor noţiuni şi teorii ale ştiinţei contemporane. Ei au fost ajutaţi printre altele de faptul că mulţi oameni de ştiinţă, ignorînd teoria materialist-dialectică a cunoaşterii, singura în măsură să-i orienteze în complexitatea fenomenelor noi care apăreau, au alunecat pe panta unor interpretări şi formulări idealiste.

Necesitatea combaterii denaturărilor idealiste ale noţiunilor de masă şi energie este cu atît mai mare cu cît aceste noţiuni sînt în strînsă legă-

tură cu categoriile de bază ale concepției materialiste despre lume, categoriile de materie și mișcare [1].

Articolul de față își propune să evidențieze lupta dintre concepțiile materialiste și idealiste în jurul acestor noțiuni, avînd în vedere următoarele probleme:

1. Raportul dintre noțiunea de masă și noțiunea de materie.
2. Raportul dintre noțiunea de energie și noțiunea de mișcare.
3. Conținutul obiectiv al relației de interdependență dintre masă și energie.

1. RAPORTUL DINTRE NOȚIUNEA DE MASĂ ȘI NOȚIUNEA DE MATERIE

a. *Masa în fizica clasică.* Noțiunea de masă este o noțiune fundamentală a fizicii; ea reflectă proprietăți esențiale ale materiei, caracterizînd toate formele ei determinate. Asupra importanței științifice a noțiunii de masă s-au oprit pe larg unii participanți la discuțiile din U.R.S.S., în special I. V. Kuznețov, în raportul prezentat cu această ocazie, arătînd că masa împreună cu alte mărimi fizice (sarcină, spin etc.) determină cele mai însemnate proprietăți ale materiei.

Noțiunea de masă a fost introdusă în mecanică de către Newton, în lucrarea sa *Principiile matematice ale filozofiei naturale* (1686), în care a stabilit legile fundamentale ale mecanicii.

Mișcarea mecanică a corpurilor a fost primul fel de mișcare studiat științific, folosindu-se calculul matematic. Acest lucru se explică prin caracterul relativ simplu al acestei mișcări, prin posibilitatea de a se măsura diversele mărimi care o caracterizează cu ajutorul unei tehnici relativ reduse [2].

Acest studiu a fost început abia în secolul al XVI-lea de către Copernic, continuat apoi în secolul al XVII-lea de către Galileu, Kepler, Newton, Huygens etc.

Concepția dominantă asupra mișcării pînă în această perioadă era, după cum se știe, concepția aristotelică-ptolomeică, dogmatizată de sco-

---

[1] Răspunzînd acestei necesități, fizicienii și filozofii sovietici au organizat largi dezbateri asupra acestor noțiuni, aducînd contribuții importante la interpretarea lor materialist-dialectică, precizînd totodată problemele asupra cărora fizicienii și filozofii trebuie să-și concentreze în viitor atenția.

Astfel, în revista *„Bolșevic"*, organul teoretic al P.C.U.S., a apărut în anul 1952 un articol semnat de A. Vîslobokov îndreptat împotriva denaturărilor energetiste ale noțiunilor de masă și energie. Au avut loc discuții în consiliul științific al sectorului de materialism dialectic al Institutului de filozofie al Academiei de Științe a U.R.S.S., pe baza raportului prezentat de I. V. Kuznețov, la care au participat numeroși fizicieni și filozofi sovietici. Discuțiile au continuat în paginile revistei *„Uspehi fiziceskih nauk"* și *„Voprosî filosofii"*.

In legătură cu aceeași problemă au apărut de asemenea studii în *„Anuarul Institutului de filozofie al Academiei de Științe a Republicii Populare Bulgaria"*; în țara noastră s-au purtat discuții în cadrul Institutului de fizică al Academiei R.P.R. și în Secția I a Academiei R.P.R.; referatul prezentat la aceste discuții de acad. Șerban Țițeica a fost publicat în revista *„Studii de fizică"*, nr. 2/1955. In lucrarea *Introducere la electrodinamica*, prof. V. Novacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., tratînd problemele masei și energiei, critică, pe baza indicațiilor leniniste, concepțiile idealiste.

Un studiu consacrat combaterii energetismului, elaborat pe baza discuțiilor sovietice de către prof. Andrei Popovici, a apărut în *„Gazeta matematică și fizică"*, nr. 1/1954.

[2] Vezi P. Painlevé, *Lex Axiomes de la mécanique*. Paris, 1922.

lastică. Caracterul esențial al acestei concepții constă în legarea mișcării de un „motor". Orice mișcare era considerată drept rezultat al unei acțiuni exterioare, încetînd de îndată ce încetează această acțiune. Aristotel postula un motor divin, el însuși imobil, care să explice existența mișcării în natură. Concepțiile teologice se puteau astfel sprijini pe această doctrină și de aceea scolastica a depus toate eforturile pentru a o menține în ciuda tuturor dovezilor contrare pe care le aducea experiența. Faptul că în mecanica lui Ptolomeu toate mișcările erau raportate la un sistem de referință legat de pămînt, creînd acestuia o poziție privilegiată în univers, convenea de asemenea pe deplin dogmelor religioase.

Principalele elemente pe care le-a adus studiul științific al mișcării corpurilor, studiul lor riguros cauzal, se pot rezuma pe scurt astfel: 1) mișcarea corpurilor este raportată la un sistem de referință legat de un triedru avînd drept origine soarele și muchiile îndreptate spre trei stele fixe (Newton confunda acest triedru cu spațiul absolut); 2) principiul inerției, conform căruia un corp se poate afla în stare de repaus sau mișcare rectilinie și uniformă față de triedrul de referință ales atîta timp cît nici o influență exterioară nu-l scoate din această stare; 3) legea forței, după care acțiunea altor corpuri asupra unui corp considerat se manifestă prin modificarea vitezei sale, printr-o accelerație.

Noțiunea de masă a fost introdusă din necesitatea de a se găsi raportul cantitativ dintre forță (cauză) și accelerație (efect), „rezistența" corpului la accelerare, inerția sa, exprimată prin formula: $a = \frac{F}{m}$ (în care a = accelerație, F = forță aplicată, iar m = masa). Newton, care a numit pentru prima dată masă această mărime m, i-a dat însă semnificația unei cantități de materie care, după cum se vede, rezultă din cele de mai sus în ipoteza materiei împărțită în atomi identici. Într-adevăr, dacă considerăm acțiunea unei forțe F asupra unui astfel de atom și notăm cu a accelerația și dăm mărimii m valoarea 1, este clar că în cazul unui corp compus dintr-un număr oarecare de atomi, masa sa m este egală cu numărul atomilor din care e compus corpul. În acest fel, masa măsoară „cantitatea de materie" conținută în corpul respectiv, luînd ca unitate atomul.

Aceasta nu înseamnă însă că sensul fizic al noțiunii de masă ar fi acela de a desemna „cantitatea de materie"; masa, după cum am văzut, caracterizează o proprietate fizică bine determinată a materiei, proprietatea de inerție. După toate datele fizicii moderne, această proprietate corespunde unor procese fizice deosebite pe care însă mecanica le cuprinde în mod global prin noțiunea de inerție.

Noțiunea de masă mai intervine și în caracterizarea cantitativă a altor fenomene și anume a fenomenelor de gravitație. Newton a stabilit cunoscuta lege a gravitației universale conform căreia două corpuri situate la distanța d se atrag cu o forță proporțională cu cantitățile M și m, care caracterizează acele corpuri, și invers proporțională cu pătratul distanței:

$$F = K \frac{Mm}{d^2}$$

Newton a identificat acești coeficienți tot cu „cantitatea de materie", cu masa corpurilor. Se poate într-adevăr arăta că masa care intervine în studiul proprietăților inerțiale ale corpului este proporțională cu masa ce

caracterizează proprietăţile gravitaţionale ale materiei: aceste două mărimi pot fi exprimate prin acelaşi număr, *a priori* însă nu există nici un motiv pentru a fi considerate identice [1]. Într-adevăr, procesele fizice respective sînt deosebite, în orice caz mecanica clasică nu dă nici un motiv pentru care aceste mărimi ar fi egale. Experienţe foarte precise au dovedit însă că masa gravifică şi masa inertă sînt riguros proporţionale, aceasta apărînd ca o lege naturală pur experimentală. După cum arată un cercetător sovietic, această proporţionalitate reflectă faptul că proprietăţile respective sînt legate de un purtător material unic.

În mecanica newtoniană, masa caracterizează numai corpurile materiale „obişnuite", ceea ce se numeşte astăzi substanţă, materia sub forma particulelor cu masă de repaus diferită de zero. Newton, cînd defineşte masa, arată clar că face abstracţie de „mediul care trece liber printre părţile corpului, presupunînd că un astfel de mediu ar exista" [2]. Fizica modernă a pus însă în evidenţă o nouă formă în care există materia, denumită formă de cîmp, căreia de asemenea îi este proprie o masă. Materia „imponderabilă" care a dominat concepţiile în fizică pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea, eterul, a fost înlocuită în teoriile noi cu forma de cîmp, care are toate atributele materiale. În acest fel, noţiunea de masă apare strîns legată de noţiunea de materie. După cum au subliniat cercetătorii sovietici, pe baza datelor moderne ale fizicii nu se mai poate vorbi despre materie imponderabilă, despre materie lipsită de masă.

Prin aceasta însă materia nu se identifică cu masa, după cum nu se confundă de exemplu materia cu mişcarea, cu toate că nu putem concepe materia despărţită de mişcare şi reciproc.

Masa nu epuizează esenţa realităţii obiective, nu putem reduce toate celelalte proprietăţi materiale la masă. Sensul profund ştiinţific al definiţiei leniniste a materiei constă tocmai în recunoaşterea inepuizabilităţii materiei, a imposibilităţii de a o reduce la anumite atribute. Această reducere este însă proprie materialismului mecanicist-metafizic.

Materialismul mecanicist leagă în esenţă noţiunea de materie de anumite caracteristici concrete ale acesteia, la care încearcă apoi să reducă toate celelalte „calităţi" ale realităţii. Un exemplu clasic ne oferă în această privinţă Descartes care, după cum se ştie, considera ca atribut fundamental al materiei întinderea, spaţiul. Toate celelalte proprietăţi ale materiei erau reduse la proprietăţile spaţiale ale materiei, spaţiul ajungînd astfel adevărata „substanţă" a lucrurilor.

În concepţia materialistă bazată pe mecanica newtoniană se consideră drept caracteristică de bază a materiei masa corpurilor. Faptul că masa corpurilor se supune legii de conservare a masei, că nu poate fi nici creată nici distrusă, a uşurat confundarea masei cu „substanţa", cu materia. Aceasta este o confuzie; noţiunea de masă nu este identică cu noţiunea de materie, ci este o reflectare a unor proprietăţi foarte generale ale materiei sub toate formele sale. Dacă masa intervine în determinarea celor mai importante procese fizice, ea nu epuizează totuşi nici pe departe aceste procese.

Începînd cu mijlocul secolului al XIX-lea, materialismul mecanicist,

---

[1] Vezi A. I. Nekrasov, *Curs de mecanică teoretică*. Ed. tehnică, 1955, vol. II, p. 80.

[2] Newton, *Les principes mathématiques de la philosophie naturelle*, traduit par M-me du Chastellet, Paris, 1759, p. 1.

concepția metafizică, inerentă lui, n-a mai putut cuprinde noile rezultate ale științelor aflate în plină dezvoltare. După cum a arătat Engels, singura soluție era aceea de a se părăsi materialismul mecanicist limitat, metafizic și a se trece la un materialism dialectic. O dată cu trecerea tot mai categorică, deși spontană, spre metoda dialectică în practica cercetării științifice a materiei, sub influența ideologiei idealiste burgheze au luat naștere încercări de denaturare a rezultatelor științei, în spirit idealist. „Critica" spontană pe care dezvoltarea științelor o făcea materialismului mecanicist s-a transformat deseori în critica reacționară a materialismului în general.

Astfel, în deceniul VIII al secolului al XIX-lea, fizicianul austriac Ernst Mach a pornit la pretinsa „eliminare a metafizicii" din știință, adică la încercarea de a înlătura din știință materialismul, pentru a-l înlocui cu o concepție idealistă extremă, solipsistă.

V. I. Lenin, în lucrarea sa *Materialism și empiriocriticism*, a supus această concepție unei analize adîncite, demascînd esența idealistă a acestei doctrine care se prezenta cu pretenția celei mai moderne filozofii științifice. După cum a arătat V. I. Lenin, machismul reprezintă în realitate o simplă reluare a solipsismului profesat de episcopul englez Berkeley cu două secole înainte. Obiectele nu sînt pentru Mach altceva decît „complexe de senzații" și nu au nici un conținut obiectiv. Fizica nu ar studia lumea existentă în afara conștiinței omenești, ci ar stabili doar legile legăturilor dintre senzații. In lumina acestei concepții filozofice, Mach critică concepția lui Newton despre masă. Această critică făcută sub pretextul fundamentării riguroase a mecanicii nu are în fond nici o legătură cu dezvoltarea științei. Indeplinirea sarcini reale de constituire a unor teorii riguroase, corespunzătoare cerințelor moderne ale teoriilor fizice, nu poate fi îndeplinită decît pornind de la principii materialiste, după cum recunoaște și P. Painlevé. Mach încearcă pur și simplu să pună de acord teoria fizică cu propria sa concepție subiectivistă. Mach, considerînd că masa ar însemna în mecanică însăși materia, insistă în mod deosebit asupra definiției newtoniene a masei. Pentru a scăpa de acest element „metafizic", Mach transformă noțiunea de materie într-o simplă ipoteză care apare din necesitatea de a explica „fixitatea", „permanența" complexelor de senzații la care în prealabil redusese întreaga realitate. Ca proprietate a acestei „materii" masa are deci un caracter pur subiectiv, apărînd în teorie ca un simplu coeficient matematic ce exprimă raportul dintre forță și accelerație conform legii de bază a dinamicii. Mach dă acestei legi o semnificație pozitivistă, subiectivistă, interpretînd-o ca pe „înregistrarea unui fapt". Noțiunii de masă... — spune Mach — nu-i corespunde o teorie, ci un simplu „fapt de experiență", prin aceasta înțelegînd că noțiunii de masă nu trebuie să-i corespundă nimic în realitatea obiectivă. Pentru a dovedi că masa nu este o reflectare a unor proprietăți obiective ale corpului, el arată că nu se poate vorbi de masa unui corp, că masa este un rezultat al „interacțiunii generale a corpurilor din univers", deci dintre complexele de senzații. Această concepție machistă despre masă, care subiectivizează materia, dizolvînd-o în interacțiunea unor complexe de senzații, a găsit adepți pînă în zilele noastre. Astfel fizicianul francez J. L. Destouches într-o lucrare apărută în 1949, *Bazele mecanicii clasice*, în care încearcă o axiomatizare a mecanicii, regretă că n-a reușit să definească masa în sensul idealului lui Mach, ca fiind determinată de legătura corpului cu întregul univers. De aceea, pentru el, conceptul de masă este obscur, mai cuprinde elemente „străine" teoriei fizice,

adică realitatea obiectivă a materiei [1]. Nu este vorba în aceste concepţii despre evidenţierea justă a interdependenţei obiectelor materiale, de conexiunea universală a fenomenelor naturii, ci de aducerea pe primul plan a relaţiilor, tocmai pentru a trece cu vederea obiectele, substratul material al relaţiilor.

Pentru idealişti este mult mai convenabil să ia în considerare relaţiile, pentru ca apoi să le transforme în „relaţii pure" — relaţii matematice, relaţii între idei.

Adepţii matematismului, combătuţi de Lenin în *Materialism şi empiriocriticism,* la rîndul lor, transformă teoria fizică — îmbrăcată în formă matematică, în însăşi realitatea. Este un fapt foarte cunoscut că teoriile fizicii moderne folosesc un aparat matematic extrem de divers şi de abstract. În *Materialism şi empiriocriticism,* Lenin sezisează această tendinţă de matematizare a fizicii, indicînd-o drept o sursă posibilă de idealism. Aceasta nu înseamnă, bineînţeles, că matematizarea fizicii reprezintă un regres sau că ar infirma materialismul dialectic. Dimpotrivă, abstractizarea continuă a teoriilor fizice are loc tocmai ca un proces dialectic de pătrundere mai profundă a esenţei materiei, este în deplin acord cu concepţia materialist-dialectică a cunoaşterii. În *Caiete filozofice,* Lenin a subliniat importanţa cunoaşterii abstracte, arătînd că „îndepărtîndu-se" de realitate prin intermediul abstracţiilor, cunoaşterea umană se apropie în fond de realitate, de esenţa acesteia. Dialectica cunoaşterii ca reflectare a lumii obiective nu duce de fel la schimbarea caracterului acestei lumi, nu transformă realitatea în noţiune.

Idealiştii însă, care consideră lumea ideilor ca singura reală, care nu văd conţinutul obiectiv al noţiunilor şi teoriilor ştiinţifice, interpretează caracterul tot mai abstract al teoriilor fizice ca o îndepărtare a ştiinţei de materialism. Astfel, profesorul francez de filozofie R. Blanché afirmă că, în ştiinţa modernă, „realismul substanţialist" (prin care el înţelege concepţia care admite existenţa unei realităţi obiective, deci concepţia materialistă) ar fi dispărut şi că fizica ar fi operat „revoluţia copernicană a idealismului", subordonînd conştiinţei existenţa, transformînd-o pe aceasta din urmă într-un simplu „corelat al conştiinţei". Pentru R. Blanché „proprietăţile a ceea ce fizicianul consideră real ca : viteză, sarcină, frecvenţă, şi-au pierdut cea mai slabă urmă de pitoresc" (înţelegînd prin aceasta că şi-au pierdut orice legătură sensibilă cu realitatea). Acestea ar fi mărimi care nu ar avea sens decît în cadrul unor teorii abstracte. Ocupîndu-se de problema masei, el pretinde că „această cantitate de materie" caracteristică unui corp „n-ar mai cuprinde nimic material în teoriile moderne, ci reprezintă un simplu coeficient matematic" [2].

În această concepţie apare clar răsturnarea raportului adevărat dintre teorie şi existenţa obiectivă. Rolul teoriei fizice, ca de altfel al oricărei teorii ştiinţifice cu greu va putea fi exagerat ; reflectarea legilor materiei în mişcare nu se poate realiza decît în forma unei succesiuni de teorii ştiinţifice, fiecare cuprinzînd o anumită parte, o anumită latură a adevărului absolut, ca atare, în mod necesar doar relative, parţiale, „nedesăvîrşite". Aceasta nu înseamnă de loc că se inversează raportul dintre teorie şi realitate, că lumea fizică, existenţa obiectivă ar deveni un produs al

[1] J. L. Destouches, *Les principes de la mécanique clasique.* Paris, 1949, p. 79.
[2] R. Blanché, *La science physique et la réalité.* Paris, 1949, p. 124.

teoriei, al propriei sale „imagini" raționale. Oricît de „autonomă" ar părea o teorie științifică, cu alte cuvinte oricît de abstractă ar fi, ea nu este o construcție „pură" a gîndirii, ci se dovedește întotdeauna un mod de reflectare a realității obiective.

Idealiștii ironizează de asemenea „bunul simț vulgar realist" care înțelege „sensibil" realitatea, ca pe ceva „arătat cu degetul", „pipăit", „văzut". Nimeni n-a criticat mai profund neputința „bunului simț vulgar" în cunoașterea științifică decît clasicii marxism-leninismului. Dialectica cunoașterii nu neagă însă baza senzorială a proceselor superioare, abstracte, care își au un rol esențial în descoperirea proprietăților lumii materiale. Faptul că nu poți face nimic numai cu „bunul simț" cînd abordezi problema cîmpului electromagnetic sau fenomenele cuantice și că pentru aceasta este nevoie de o construcție teoretică sistematică „prodigios de abstractă" nu infirmă existența obiectivă a fenomenelor pe care aceste construcții, teoriile științifice, le reflectă.

b. *Masa în fizica modernă.* Problema masei a luat o nouă formă o dată cu studiul aspectului microscopic al materiei și al proceselor ce se propagă cu viteză foarte mare. Fizica clasică, datorită gradului de profunzime relativ redus la care a ajuns studiul fenomenelor materiale, nu putea să rezolve și nici măcar să pună în mod clar problema „naturii" masei, nu putea așadar să explice esența ei. Noile aspecte ale mișcării materiei, studiată în fizică la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea, au permis atacarea acestei probleme, obținîndu-se noi rezultate. Studiul electronilor i-a dus pe cercetători (Lorentz) la considerarea așa-numitei „mase electromagnetice" a electronului, la considerarea inerției electromagnetice a acestuia. Masa electronului apărea compusă dintr-o parte electromagnetică și dintr-o parte mecanică — neelectromagnetică, fracțiunea mecanică dovedindu-se neglijabilă față de cea electromagnetică. Pornind de asemenea de la masa electromagnetică a electronului s-a formulat ipoteza naturii electromagnetice a oricărei mase, considerîndu-se masa ca fiind de natură electromagnetică.

Identificînd în mod eronat, după cum am văzut, materia cu masa și anume cu masa „mecanică", unii oameni de știință din acea epocă s-au grăbit să afirme că aceasta înseamnă „dispariția materiei", înlocuirea ei cu „electricitatea".

Faptul că masa electronului nu se mai prezenta ca o mărime constantă, ci variabilă cu viteza, a accentuat și mai mult această confuzie.

În *Materialism și empiriocriticism,* V. I. Lenin a făcut o genială analiză de pe pozițiile materialismului dialectic a acestei situații în fizică, arătînd că așa-numita criză a fizicii nu reprezintă în esență decît o criză a materialismului mecanicist, a gîndirii care operează cu noțiunile rigide ale metafizicii.

Studiul ulterior al acestor noi fenomene a determinat apariția unor noi teorii fizice ca teoria relativității (restrînsă și generalizată), mecanica cuantică etc., care au ridicat noi probleme și noi aspecte ale masei. Masa considerată în mecanica clasică o mărime absolută și-a pierdut acest caracter în teoria relativității, devenind o mărime relativă. În trecere de la un sistem în repaus la altul inerțial în mișcare, masa se transformă după

relaţia $m = \frac{m_0}{\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}}$ în care m_0 este o constantă numită masa de repaus a particulei, m desemnează masa de mişcare, v este viteza relativă şi c viteza luminii.

Această relaţie are un caracter general, nu este stabilită în ipoteza unei naturi speciale a masei, este valabilă de aceea pentru orice particulă materială. De aceea, aceeaşi relaţie stabilită de Lorentz pentru electroni în ipoteza masei electromagnetice a acesteia nu mai poate fi concludentă pentru natura masei. Problema masei nu a putut astfel să fie rezolvată prin ipoteza naturii sale electromagnetice fiind necesar să se ia în considerare şi fracţiuni ale masei de altă natură, această problemă rămînînd încă pe ordinea de zi a ştiinţei.

Totodată s-a stabilit relaţia dintre masă şi energie conform căreia unui corp de masă m îi corespunde o energie proprie $E=mc^2$. Aceasta a dus la extinderea noţiunii de masă şi pentru formele de cîmp ale materiei, lucru care de altfel, în particular fusese dedus prin experienţele savantului rus Lebedev asupra presiunii luminii ; teoria relativităţii pune însă problema în mod general.

Teoria generalizată a relativităţii care, după cum arată acad. V. A. Fok, este teoria modernă a gravităţii, a pus într-o nouă lumină raportul dintre inerţie şi gravitaţie, dintre masa inertă şi masa grea, sprijinindu-se pe aşa-numitul principiu de echivalenţă între cîmpul de acceleraţie şi cîmpul gravitaţional, pe echivalenţa dintre masa inertă şi masa „grea".

Studiul nucleului atomic a pus în evidenţă caracterul neaditiv al masei, faptul că masa unui nucleu atomic compus din mai multe particule nu reprezintă suma maselor a particulelor respective, că există o fracţiune cu care diferă, denumit „defect de masă". Problema masei s-a mai complicat prin existenţa particulelor materiale care nu au masă de repaus ; între particulele care au masă de repaus (electroni, protoni, neutroni etc.) şi cele care nu au decît masă de mişcare (fotoni), există o deosebire calitativă care se evidenţiază în mecanica cuantică. Teoria cuantică relativistă a electronului a pus problema considerării masei şi respectiv energiei negative, care nu au nici un sens în fizica necuantică — chiar relativistă. Astfel, prin interpretarea fizică a soluţiei de energie negativă a ecuaţiei de undă a electronului, Dirac a prevăzut existenţa unei particule „simetrice" electronului — pozitronul ; recent s-a pus în evidenţă particula „simetrică" protonului — „antiprotonul" şi se prevede posibilitatea creării „antiatomilor".

Din simpla enumerare a acestor rezultate reiese cu limpezime caracterul extrem de complex al noţiunii de masă în fizica modernă.

Acest proces dialectic al cunoaşterii, care se oglindeşte în evoluţia noţiunilor şi teoriilor ştiinţifice, este interpretat de unii filozofi idealişti, sau care nu cunosc materialismul dialectic, ca o dovadă a caracterului subiectiv al însuşi obiectului cunoaşterii. Astfel, filozoful neokantian Cassirer afirmă pe această bază că obiectul cunoaşterii nu este ceva fix, dat o dată pentru totdeauna, ci el se modifică o dată cu punctele de vedere ale teoriilor ştiinţifice [1]. El substituie astfel obiectelor materiale, existînd în afara oricărui proces de cunoaştere, imaginea lor teoretică, care deşi incompletă, tranzi-

[1] E. Cassirer, *Zur Einsteinschen Relativitätstheorie*. Berlin, 1920.

torie, cuprinde, după cum a arătat Lenin, o parte din adevărul obiectiv, din imaginea „absolută" a acestor obiecte materiale. Aceeași substituire o găsim și în cartea *La Philosophie du Non* a epistemologului francez G. Bachelard, în care se face o amplă analiză a evoluției noțiunii de masă. Arătînd transformările pe care această noțiune le-a suferit în decursul istoriei științei, acesta socotește că întreaga evoluție a noțiunii de masă evidențiază natura rațională a obiectului științei, faptul că locul obiectelor reale, „sensibile" a fost luat de entități abstracte, raționale.

Problema raportului dintre noțiunea de masă și noțiunea de materie prezintă serioase dificultăți, mai ales că multe aspecte ale teoriei fizice nu sînt suficient elaborate.

În cadrul discuțiilor de la Institutul de filozofie al Academiei de Științe a U.R.S.S., I. V. Kuznețov, B. M. Kedrov, S. E. Friș și alții au arătat că pentru definirea noțiunii de masă trebuie să se aibă în vedere toate procesele materiale pe care această noțiune le caracterizează, stabilindu-se elementele comune, generale pe care le cuprinde.

În discuțiile care au avut loc în 1952, și care au continuat în paginile revistelor *„Uspehi fiziceskih nauk"* și *„Voprosî filosofii"* au apărut în această privință puncte de vedere deosebite. Totuși, a existat o unanimitate în a se arăta că masa nu este identică cu materia, ci reprezintă o determinare cantitativă a unor proprietăți ale acesteia. Acest lucru a reieșit și din discuțiile purtate la Institutul de fizică al Academiei R.P.R. și în cadrul Secției I a Academiei R.P.R.

În problema dependenței masei de viteză în teoria relativității, discuțiile sovietice au combătut teza idealistă după care această variație ar avea un caracter „cinematic" și ar depinde ca atare de „observator".

Astfel, S. G. Suvorov consideră că „dependența masei de viteza mișcării corpului arată că masa corpului trebuie să fie determinată de totalitatea legăturilor sale cu celelalte corpuri (prin cîmpul său) ca și de legăturile interioare ale corpului". În această ordine de idei el arată că prin prisma rezultatelor fizicii contemporane nu mai putem socoti mișcarea corpului drept „simplă deplasare în spațiu". Mișcarea — arată el — este schimbarea legăturilor corpului cu toate celelalte părți ale sistemului, a legăturilor realizate prin cîmp [1].

O idee asemănătoare susțin autorii care definesc masa drept măsura cantității de materie, considerînd creșterea masei cu viteza ca o trecere a materiei din cîmp în particulă și invers.

Considerînd categoria de materie ca o noțiune abstractă care reflectă existența obiectivă a realității, independența ei față de conștiință, aceasta fiind singura însușire a realității, a infinității de obiecte și fenomene deosebite calitativ care permite înglobarea realității într-o noțiune, nu are nici un sens să admitem o determinare cantitativă unică a acesteia. „Cantitatea" reprezintă o „determinare" care este „indiferentă" față de „calitate", ca atare de o calitate *determinată*. „Materia" nu are o *astfel* de „calitate"; față de singura „însușire" care o definește fiind posibile determinări cantitative indefinite, după cum materia este infinit diversă calitativ. Aceste determinări cantitative sînt proprii obiectelor și speciilor *concrete* de materie.

A vorbi despre „cantitatea de materie" ca despre altceva decît despre

[1] S. G. Suvorov, *Cu privire la problema interdependenței dintre masă și energie*, în *„Uspehi fiziceskih nauk"*, 1952, nr. 2.

diverse aspecte cantitative ale obiectelor şi formelor concrete ale materiei, înseamnă în fond a rupe materia de formele sale concrete, înseamnă a ajunge la mecanicism.

2. RAPORTUL DINTRE NOŢIUNEA DE ENERGIE ŞI NOŢIUNEA DE MIŞCARE

Noţiunea de energie este strîns legată de noţiunea de mişcare. Noţiunii de mişcare nu-i corespunde în realitatea obiectivă numai un singur fel calitativ de mişcare, nu există numai o singură formă concretă de mişcare; formele calitative ale mişcării materiei sînt diferite şi nu pot fi reduse una la cealaltă. În noţiunea de mişcare sînt cuprinse mişcările corpurilor foarte mari, cum ar fi astrele, ale corpurilor pe care le întîlnim în mod obişnuit, mişcările specifice ale diverselor particule microscopice, mişcarea ce caracterizează cîmpurile electromagnetice, gravifice, mezonice etc., precum şi formele superioare de mişcare care caracterizează viaţa, sub toate aspectele ei, pînă la viaţa socială. Noţiunea de mişcare nu reflectă numai aceste forme calitativ deosebite ale mişcărilor concrete, nu numai simpla existenţă concretă a unor „specii" de mişcare, ci şi transformarea acestor mişcări una într-alta, posibilitatea trecerii unei forme de mişcare într-alta.

Trecerea mişcării dintr-o formă într-alta nu se face oricum, ci este supusă unor determinări cantitative riguroase. Caracterizarea cantitativă a acestei treceri o dă în fizică mărimea numită energie, interpretată în acest sens pentru prima dată de Engels. După cum arată Engels, energia reprezintă măsura mişcării în trecerea sa dintr-o formă în alta. Participanţii la discuţiile sovietice au arătat că această interpretare a lui Engels este în întregime valabilă.

Pentru a preciza rolul energiei în determinarea cantitativă a mişcării în trecerea sa dintr-o formă în alta să considerăm cazul unor procese care se petrec în timpul ciocnirii unor particule microscopice — atomi — cu electroni sau cu molecule. Se ştie că electronii într-un atom posedă nivele determinate de energie, care caracterizează aşa-numita „stare normală" a atomului. În anumite cazuri ei se pot afla şi în stări de energie care determină aşa-numita „stare excitată" a atomului. Excitarea unui atom se poate realiza de pildă prin ciocnirea unui atom în stare normală cu un electron suficient de rapid, energia cinetică a acestuia cedată atomului ridicînd nivelul energetic al acestuia. Stările „excitate" durează în general foarte puţin timp, după care urmează trecerea sa în stare „normală". Tranziţiile din stările excitate în starea normală se fac îndeobşte prin eliberarea surplusului de energie pe calea emisiei unor cuante de lumină, prin radiaţiile luminoase. Dar revenirea atomului excitat în starea sa normală este posibilă nu numai printr-o radiaţie corespunzătoare, ci şi prin cedarea surplusului de energie sub formă de energie cinetică prin ciocnirea unui alt corpuscul [1]. Nu putem desigur să afirmăm că mişcarea caracterizată de energia cinetică ar fi de aceeaşi formă cu mişcarea caracterizată prin energia radiantă. Este vorba bineînţeles de forme de mişcare calitativ deosebite. Trecerea acestor forme de mişcare una în alta este măsurată însă de o mărime, de energie, care le caracterizează pe toate.

---

[1] Vezi E. V. Şpolski, *Fizica atomică*. Ed. tehnică, 1955, vol. II, p. 249.

Noțiunea de energie, după cum au arătat cercetătorii sovietici, este departe de a epuiza toate caracterele mișcării ; mișcarea nu se reduce la energie. Acest fapt se reflectă în fizică prin existența și a altor mărimi care determină mișcarea sub alte aspecte. Aspectul energetic al proceselor considerate nu epuizează desigur esența lor, nu este suficient pentru cunoașterea în profunzime a naturii lor.

O deosebită importanță filozofică prezintă legea conservării și transformării energiei. Legea conservării și transformării energiei a fost considerată de Engels ca o lege de bază a naturii exprimînd indistructibilitatea mișcării, a modului de existență a materiei. Formularea legii conservării energiei a fost indicată de Engels, după cum se știe, ca unul dintre momentele creării noii concepții, materialist-dialectice despre lume.

Ruptura metafizică existentă pînă atunci între diferitele fenomene materiale (mecanice, calorice, electrice, optice) se manifesta prin inventarea unor „materii" diferite, care să explice aceste fenomene. Astfel se vorbea despre o substanță calorică, o substanță electrică etc. Descoperirea legii generale de conservare a energiei a înlăturat această concepție metafizică, diversele aspecte ale fenomenelor materiale apărînd cu claritate drept ceea ce sînt de fapt, forme deosebite ale mișcării materiale.

Engels a criticat tratarea numai din punctul de vedere strict cantitativ a legii conservării energiei, subliniind necesitatea de a se lua în considerare aspectul ei calitativ. În interpretarea exclusiv cantitativă a legii conservării energiei mecanicismul încă nu este pe deplin depășit, dialectica proceselor respective apare încă ciuntită, incompletă. Conservarea energiei nu exprimă o simplă trecere cantitativ constantă de mișcare, ci și faptul că are loc între forme calitativ deosebite una de alta. Dialectica legii conservării energiei constă tocmai în reflectarea unității materiale a unor fenomene calitativ deosebite.

Engels s-a ridicat cu tărie împotriva încercării de a nega acest aspect calitativ al legii conservării energiei în legătură cu interpretarea idealistă a celui de-al doilea principiu al termodinamicii. Acest principiu se formulează în mod obișnuit ca „imposibilitate de a se realiza un perpetuum mobile de speța a doua" : aceasta înseamnă că „este imposibil să se construiască un dispozitiv care să permită obținerea unui lucru mecanic pozitiv numai pe seama răcirii unui corp, fără ca alte schimbări să aibă loc în alte corpuri" [1]. Este așadar nevoie de două medii caracterizate prin temperaturi diferite, pentru a fi posibilă trecerea energiei calorice ce caracterizează mișcarea dezordonată a moleculelor, în energia cinetică a corpurilor macroscopice. În acest proces de trecere a căldurii de la un mediu la altul există inevitabil pierderi de energie calorică. Matematic aceasta se exprimă prin creșterea unei funcții numită entropie, ce caracterizează starea unui sistem termodinamic, în toate fenomenele reale care au loc în cadrul sistemelor izolate. În interpretarea idealistă a acestui principiu se afirmă că, deși energia se conservă, ea își pierde capacitatea de transformare, se degradează prin trecerea sa în energie calorică, energie de calitate inferioară care nu mai are posibilitatea să se transforme integral în alte forme de energie, ajungîndu-se astfel la ceea ce s-a numit „moartea termică a universului".

Engels a combătut primul pe baze filozofice această interpretare a principiului al doilea al termodinamicii, arătînd că pierderea posibilității de

[1] M. A. Leontovici, *Introducere în termodinamică*. Ed. tehnică, 1954, p. 4.

transformare a mişcării materiale reprezintă în fond o pierdere a însăşi mişcării, ceea ce vine în contradicţie cu principiile materialismului. Interpretarea aceasta a principiului al doilea al termodinamicii implică recunoaşterea unei existenţe supranaturale, întrucît presupune o limită în timp a universului în mişcare. Această concluzie la care ajunsese Engels din considerente filozofice generale, s-a dovedit a fi singura ştiinţifică. S-a arătat astfel că interpretarea idealistă a principiului al doilea al termodinamicii rezultă din aplicarea nepermisă a acestui principiu la sisteme infinite.

Interpretarea materialist-dialectică a formei în care apare legea de conservare a masei şi energiei în fizica modernă are o deosebită importanţă filozofică. Materialismul dialectic consideră legile de conservare stabilite în fizică drept expresie a principiului materialist al indistructibilităţii materiei şi mişcării. Acest principiu este fundamental în concepţia materialist-dialectică despre lume şi verificarea lui ştiinţifică prezintă o importanţă deosebită. Sub forma legilor de conservare el reprezintă de asemenea un principiu ştiinţific de bază. De aceea el a fost obiectul a numeroase denaturări şi interpretări idealiste. Astfel Mach susţine că legile de conservare nu reprezintă legi adevărate, nu au un caracter de necesitate, ci sînt simple rezultate ale unor fapte de experienţă. Importanţa legii conservării energiei după Mach, nu ar depăşi importanţa unei relaţii ca aceea a lui Boyle-Mariotte care este, după cum se ştie, o relaţie valabilă numai în condiţii foarte restrînse. Principiul fundamental al conservării materiei devine în concepţia lui Mach un produs pur subiectiv semnificînd faptul banal că un corp — adică un complex de senzaţii — dacă a fost luat dintr-un anumit domeniu al spaţiului, se va regăsi în alt domeniu.

Coborîrea acestui principiu la rangul unei relaţii experimentale oarecare a creat deseori confuzii şi prilejuri pentru filozofii idealişti de a denatura sensul ştiinţei. Modificarea unor noţiuni care păreau imuabile, independente de orice experienţă, ca spaţiul, timpul, masa etc. a făcut pe unii oameni de ştiinţă să pună sub semnul întrebării înseşi principiile fundamentale ale oricărei ştiinţe : principiul cauzalităţii, principiul indistructibilităţii mişcării şi materiei etc. „Indistructibilitatea — scria fizicianul francez Lucien Poincaré — este, la drept vorbind, un fapt experimental şi principiul valorează cît experienţa“ [1]. Concluzia logică urmează imediat : „trebuie probabil să considerăm că în fenomenele chimice se produc cu adevărat dispariţii şi creaţii de materie“ [2]. Afirmaţii identice s-ar putea face nu sprijinindu-ne pe o teză empiristă, ca în cazul de faţă, ci pe o dogmă religioasă care decretează rolul demiurgic al divinităţii. Oricît de depărtate ar părea aceste concepţii, ele se întîlnesc totuşi, devin identice. Aceasta pentru simplul motiv că principiul indistructibilităţii materiei nu decurge nemijlocit din anumite experienţe fizice sau chimice, ci este un postulat care trebuie admis sub sancţiunea trecerii la fideism, şi a imposibilităţii oricărei ştiinţe. „Experienţa“ care impune principiul indistructibilităţii materiei este aceeaşi „experienţă“ care impune concepţia primordialităţii materiei faţă de spirit, a materialităţii lumii şi anume practica social-istorică a omenirii. Faptul că s-a vorbit şi se vorbeşte încă în fizica şi mai ales în filozofia idealistă din ţările capitaliste despre „anihilarea materiei“ sau despre „crearea materiei“ nu înseamnă în realitate, după cum a arătat Lenin în *Materialism şi empiriocriticism,* decît

[1] Lucien Poincaré, *La physique moderne. Son évolution.* Paris, 1918, p. 53.
[2] *Ibidem.*

o dovadă a necunoașterii conținutului categoriei de materie, confundarea acestei noțiuni cu diversele sale proprietăți determinate. În oricare dintre procesele caracterizate drept „dispariție a materiei", acestei „dispariții" îi corespunde invariabil „apariția" unor alte forme de materie. Principiul indistructibilității materiei și mișcării sub forma legilor de conservare și transformare a masei și energiei presupune astfel o concepție dialectică despre materie. Altfel, bineînțeles, nu are nici un sens.

Caracterul materialist al legilor de conservare a fost de asemenea atacat și de astronomul și fizicianul englez A. Eddington. Acesta nu reduce principiul indistructibilității la un fapt de experiență, ci îi dă sensul unei forme subiective a gîndirii. Gîndirea, după Eddington, operează în cadrul unor anumite forme, printre care și o anume „permanență" a reprezentărilor sale. Eddington socotește că „noțiunea de substanță" care domină fizica face parte dintre acele noțiuni cu care știința este „în permanență pe picior de război". Știința ar fi înlocuit, după Eddington, „permanența substanței prin ceva la fel de important — legile de conservare. Prin această înlocuire, substanța" adică materia, tot mai domină gîndirea noastră, dar numai „ca o substanță diluată, din care nu mai rămîne nici o proprietate în afara permanenței sale" [1]. Așadar, legile de conservare ar reprezenta simpla „permanență" proprie numai gîndirii umane, fără a avea un corespondent obiectiv.

*

Faptul că noțiunea de energie este legată de mișcarea materiei ca măsură a acesteia, are o deosebită importanță pentru înțelegerea corectă, materialistă a fenomenelor oglindite de teoriile moderne ale fizicii, în speță a fenomenelor explicate pe baza relației de interdependență dintre masă și energie a lui Einstein.

Concepția materialist-dialectică despre legătura indisolubilă dintre materie și mișcare nu înseamnă de loc confundarea materiei cu mișcarea ; unitatea lor implică deosebirea lor. Mișcarea este modul general de existență a materiei și nu însăși materia.

Pe o astfel de confuzie se bazează cunoscutul energetism al lui W. Ostwald. La fel ca și în cazul noțiunii de masă, faptul că energia se supune unei legi universale de conservare, că nu poate fi creată din nimic și nici distrusă, faptul că se vorbește de o localizare a energiei în spațiu, precum și despre trecerea energiei dintr-o regiune în alta a acestuia —cu alte cuvinte despre un flux de energie — a făcut ca aceasta să fie considerată drept „substanță", drept substrat al tuturor fenomenelor.

Ostwald, ca și Mach, pe care îl indică drept un înaintaș al său, a întreprins și el o așa-zisă încercare de a înlătura din știință „metafizica materialistă" ; pentru el acceptarea noțiunii de materie n-ar putea fi admisă deoarece ar reprezenta o imixtiune a metafizicii, o depășire a oricărei experiențe posibile. Avînd în vedere proprietățile energiei arătate mai sus el pornește în explicarea fenomenelor de la această noțiune, arătînd că „singură energia se regăsește fără excepție în toate fenomenele naturale cunoscute, sau cu alte cuvinte toate fenomenele naturii se ordonează în noțiunea de energie" [2].

[1] A. Eddington, *Philosophie der Naturwissenschaft*, Berna, 1948, p. 165.
[2] W. Ostwald, *Vorlesungen über Naturphilosophie*. Leipzig, 1912, p. 152.

Ostwald vedea caracterul „nemetafizic" al energiei ca substanță în faptul că energia „apare direct simțurilor", că nu mai este nevoie de o „teorie" pentru a fi cunoscută [1]. În acest fel Ostwald se credea aproape de idealul pozitivist care vedea în știință o simplă redare ordonată a faptelor empirice. În *Materialism și empiriocriticism,* V. I. Lenin a analizat această doctrină atît sub aspect gnoseologic, cît și sub aspectul concluziilor sale sociale, căci trebuie arătat că energetismul nu avea numai pretenția unei teorii filozofice a fizicii, ci și pe aceea a unei filozofii complete, a unui sistem în măsură să explice toate fenomenele naturii.

Sub aspect gnoseologic Lenin demască esența idealistă a energetismului care constă în încercarea de a concepe mișcarea fără materie. Aceasta, arată Lenin, „strecoară *gîndirea* desprinsă de materie, ceea ce și constituie tocmai idealismul filozofic" [2].

Lipsa oricărui temei științific al acestei concepții nu a împiedicat însă pe unii filozofi idealiști să pună această concepție la baza speculațiilor lor. Astfel în țara noastră, C. Rădulescu-Motru s-a folosit de concepția energetistă a lui Ostwald creînd sistemul propriu denumit „personalismul energetic". Acest sistem avea pretenția de a împăca materialismul cu idealismul, de a depăși aceste linii fundamentale ale filozofiei. „Subiectivul și obiectivul, arată C. Rădulescu-Motru, cele două aspecte ale experienței în ea (în filozofia energetică — *St. P.)* se împreună". Totul în lume, arată el mai departe, „senzația ca și mișcarea mecanică, instituțiile culturale ca și forma și densitatea materiei, caracterul moral și gravitația sînt transfigurări ale energiei" [3]. Rădulescu-Motru aliază energetismul cu o concepție burgheză reacționară, cu personalismul, conform căruia persoana reprezintă punctul central în explicarea întregii realități. Astfel, în sistemul personalismului energetic, persoana este considerată o „unitate de actualizare spre care se dirijează toată desfășurarea energiei din natură" [4]. C. Rădulescu-Motru generalizează noțiunea de persoană și descoperă pe o cale de unde „a fost exclusă orice metafizică", (!) „personalitatea divină, despre care omenirea a avut o presimțire deodată cu primele ei aspirații religioase" [5]. Atît în domeniul gnoseologiei cît și în domeniul științelor sociale, energetismul s-a manifestat așadar ca o concepție confuză care a mijlocit trecerea spre concepții idealiste clare, slujind luptei împotriva materialismului. Revenirea la energetism pe baza lui Einstein dintre masă și energie a avut un caracter idealist mai net, interpretîndu-se această relație ca o dovadă a caracterului „nematerial", „energetic" al universului.

3. CONȚINUTUL OBIECTIV AL RELAȚIEI DE INTERDEPENDENȚĂ DINTRE MASĂ ȘI ENERGIE

În fizica clasică, masa și energia sînt două noțiuni între care nu există nici o relație, două noțiuni complet deosebite [6]. Aceasta corespunde rupturii

[1] Vezi Ernst Cassirer, *Substanzbegriff und Funktionsbegriff.* Berlin, 1910, p. 249 și urm.

[2] V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism,* în *Opere.* E.S.P.L.P., 1954, vol. 14, p. 262.

[3] C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic,* p. 244—345.

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem.*

[6] Vezi Ș. Țițeica, *Asupra aplicațiilor formulării cvadridimensionale în mecanica clasică,* în *„Studii și cercetări de fizică"*, 1955, nr. 2.

metafizice dintre materie și mișcare, caracterului exterior al mișcării față de materie, ce caracterizează fizica clasică.

În teoria relativității însă, prin scrierea ecuațiilor mișcării punctului material sub o formă cvadridimensională covariantă, apare cunoscuta relație dintre masă și energie:

$E = mc^2$, unde E este energia, $m = \frac{m_0}{\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}}$ este masa de mișcare a particulei și c viteza luminii în vid.

Această relație dintre masă și energie a fost interpretată de foarte mulți oameni de știință și filozofi din țările capitaliste drept o identificare a materiei cu energia. Astfel A. Einstein, creatorul teoriei relativității, de numele căruia este legată această relație dintre masă și energie, considera că masa și energia reprezintă unul și același lucru, că un corp de masă m reprezintă o acumulare de energie egală cu mc^2. De asemenea, A. Eddington scrie că „dacă putem spune că termenul m reprezintă o specie de energie potențială înmagazinată în materie, este atunci posibil să identificăm masa cu energia. Creșterea masei cu viteza semnifică faptul simplu că s-a adăugat energia cinetică" [1].

În acest fel au fost interpretate în general de oamenii de știință și filozofii idealiști din țările capitaliste fenomenele care au loc în nucleele atomice prin care se pune în libertate o mare cantitate de energie. Filozofii idealiști au proclamat pe această bază că știința ar fi dovedit imaterialitatea lumii, dezvoltarea materiei în energie. I. V. Kuznețov citează în raportul său afirmațiile unor fizicieni americani despre „distrugerea" materiei în procesele care au loc în bomba atomică, transformarea ei în energie, care ar semnifica „sfîrșitul erei materialismului". De asemenea, fenomenul de conversiune al particulelor în fotoni și invers a fost interpretat tot ca „anihilare" a materiei și respectiv drept creare a materiei din energie. Această revenire la energetism bazată pe relația de interdependență dintre masă și energie a avut așadar un caracter net idealist. În forma sa nouă, după cum remarcă cercetătorul sovietic E. Kolman, nu mai opune materiei energia în mod confuz tot ca „substanță" (cum făcea Ostwald) ci ca nonmaterie, ca ceva imaterial [2]. Această concepție apare astfel direct opusă materialismului. De aceea, lupta împotriva energetismului în varianta sa nouă reprezintă o sarcină importantă și actuală a filozofilor marxiști.

În realitate, după cum au arătat filozofii și fizicienii sovietici care au luat parte la discuțiile menționate, această interpretare energetistă a relației lui Einstein reprezintă o denaturare flagrantă a datelor fizicii. S-a arătat de asemenea că denumirea curentă a acestei relații ca echivalentă între masă și energie (susținută de V. A. Fok în cadrul discuției menționate) nu corespunde esenței fenomenelor descrise de aceste relații și că mai potrivit ar fi termenul de „interdependență" dintre masă și energie.

---

[1] A. Eddington, *Espace, temps et gravitation*. Paris, 1921, p. 184.

[2] E. Kolman, *În legătură cu discuțiile referitoare la teoria relativității*, în *„Voprosî filosofii"*, 1954, nr. 5.

Sensul materialist al relației de interdependență dintre masă și energie a fost pus în lumină încă în 1913 de P. Langevin, care a interpretat pentru prima dată această relație în sensul că unei variații Δm a masei corpului îi corespunde o variație a energiei dată de relația $\Delta E = \Delta mc^2$. Pe această bază el a prevăzut posibilitatea eliberării energiei nucleare.

Filozofii și fizicienii sovietici au ajuns în privința interpretării relației dintre masă și energie la concluzia că această relație nu înseamnă o identificare a masei cu energia, nici o transformare a masei în energie și în nici un caz nu înseamnă o dizolvare a materiei în energie. „Relația lui Einstein, arată S. G. Suvorov, nu este o ecuație de transformare și fizica nu pune niciodată în evidență transformarea masei în energie, ci faptul că variația masei este însoțită întotdeauna de o variație corespunzătoare a energiei" [1].

După cum se arată în editorialul revistei *Voprosî filosofii,* nr. 2/1955, această relație exprimă legătura profundă dintre materie și mișcare. Masa este strîns legată de anumite proprietăți ale materiei și anume proprietățile inerțiale și gravitaționale, dar nu poate fi confundată cu materia și nici cu mișcarea. Legătura dintre masă și energie, stabilită în teoria relativității unește aceste proprietăți ale materiei cu mișcarea.

Teoria relativității de asemenea pune în chip nou problema legilor de conservare a masei și energiei ; după cum arată acad. V. A. Fok, în teoria relativității, datorită legii de interdependență dintre masă și energie, din legea de conservare a masei decurge automat legea de conservare a energiei, astfel încît nu se poate vorbi de două legi de conservare distincte. [2] Pentru a explica faptul că în fizica clasică masa și energia au legi de conservare separate, V. A. Fok arată că masa corpului se compune din două fracțiuni : o fracțiune — cea mai importantă — denumită „pasivă", care nu participă la transformări, și o fracțiune activă. Aceste două fracțiuni sînt relative în sensul că fracțiunea pasivă a masei pentru unele fenomene devine activă în cazul altora. În unele procese, de exemplu în transformările de particule în fotoni, întreaga masă a acestora devine „activă". De aceea, în cazul proceselor în care fracțiunea activă este infimă (fenomenele chimice și cele considerate în fizica clasică) nu se poate observa o variație a masei corpului. Variațiile de energie observate nu sînt însoțite de variații perceptibile ale masei. Acest lucru nu mai este valabil de exemplu în procesele nucleare, în care variațiile foarte mari de energie permit să se observe variații considerabile ale masei. Faptul însă că noțiunile de masă și energie, după cum am arătat, au un conținut obiectiv diferit — legea de interdependență a lui Einstein punînd în evidență doar unitatea lor indisolubilă — permite să se arate că de fapt atît masa, cît și energia se conservă separat [3]. Unificarea expresiei legilor de conservare, care este o consecință a legii de interdependență dintre masă și energie, negînd ruptura metafizică dintre masă și energie care exista în fizica clasică, nu neagă în același timp deosebirea dintre ele și deci masa nu apare identică cu energia. Conținutul obiectiv al relației de interdependență între masă și energie, departe de a însemna „dizolvarea" materiei în mișcare, adică în energie, reflectă tocmai unitatea obiectivă între anumite proprietăți fizice ale materiei și mișcare.

---

[1] S. G. Suvorov, *op. cit.*

[2] V. A. Fok, *Masa și energia,* în *„Uspehi fiziceskih nauk"*, 1952, nr. 2.

[3] V. Novacu, *Introducere în electrodinamică.* Ed. Acad. R.P.R., 1955, vol. II, pa. 210.

★

Lupta dintre materialism și idealism în problema masei și energiei reprezintă în realitate numai un aspect al luptei dintre aceste concepții despre lume în jurul problemelor științei. După cum a arătat V. I. Lenin în lucrarea sa *Despre însemnătatea materialismului militant,* filozofii idealiști se agață de fiecare nouă descoperire a științei creînd mari și mici curente pentru a lupta împotriva materialismului. Singurul lor temei sînt perimatele procedee de denaturare a datelor științei pe care s-a sprijinit în definitiv idealismul de-a lungul întregii istorii a gîndirii omenești.

Lupta dintre materialism și idealism, după cum au arătat clasicii marxism-leninismului nu reprezintă o dispută în domeniul ideilor pure, ruptă de viața socială. Idealismul, în condițiile luptei dintre capitalism și socialism, îndeplinește un rol social bine determinat, de apărător ideologic al vechii societăți. Combaterea acestei concepții reprezintă de aceea, după cum a arătat Lenin, o sarcină ideologică permanentă a oamenilor de știință și a filozofilor marxiști.

Apelul lui Lenin la înfăptuirea unui front militant al oamenilor de știință materialiști și al filozofilor marxiști este de aceea și azi pe deplin actual.

БОРЬБА МЕЖДУ МАТЕРИАЛИЗМОМ И ИДЕАЛИЗМОМ ПО ВОПРОСУ О КАТЕГОРИЯХ МАССЫ И ЭНЕРГИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В первой части работы анализируется борьба между материалистической и идеалистической концепциями в связи с проблемой соотношения между категориями массы и материи. Автор прежде всего останавливается на неправильном отождествлении категории материи с категорией массы, которое встречается особенно часто в философии естественных наук в XIX веке. Затем он анализирует гносеологические ошибки идеалистических концепций, которые отрицают объективное содержание категории массы (махизм, математизм и др.). Ссылаясь на сложный характер категории массы в современной физике, автор освещает положение дел на настоящем этапе философской дискуссии в связи с этой проблемой.

Вторая и третья части работы трактуют гносеологические проблемы, которые дают возможность правильно интерпретировать понятие энергии, то есть взаимоотношения между массой и энергией. Автор критикует эмпирическую интерпретацию основных принципов науки, особенно принципов сохранения.

LA LUTTE ENTRE LE MATÉRIALISME ET L'IDÉALISME EN CE QUI CONCERNE LES NOTIONS DE MASSE ET D'ÉNERGIE

(RÉSUMÉ)

La première partie de l'étude analyse la lutte entre la conception matérialiste et les conceptions idéalistes concernant le rapport entre les notions de masse et de matière. L'auteur s'occupe d'abord de l'identification

erronée des notions de matière et de masse, fréquente surtout dans la philosophie des sciences de la nature du XIXe siècle. Il entreprend ensuite l'analyse des erreurs gnoséologiques des conceptions idéalistes qui nient le contenu objectif de la notion de masse (machisme, mathématisme, etc.). Se rapportant au caractère complexe de la notion de masse en physique moderne, l'auteur expose le stade actuel des discussions philosophiques sur ce problème.

La seconde et la troisième partie de l'étude ont trait aux problèmes gnoséologiques qui permettent une juste interprétation de la notion d'énergie, à savoir : la relation d'interdépendance de la masse et de l'énergie. L'auteur réfute l'interprétation empiriste des principes fondamentaux de la science, en particulier celle des principes de conservation.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 3, 1956

LECȚII ȘI CONSULTAȚII

DEMOCRAȚIA POPULARĂ — FORMĂ A DICTATURII PROLETARIATULUI. R.P.R. — STAT DEMOCRAT-POPULAR *

DE

GH. CHEPEȘ

Este cunoscut că Marx și Engels nu au stabilit teze imuabile, în ce privește formele, sau mijloacele pe care le va folosi revoluția socialistă, subliniind că ele pot fi — și vor fi — din cele mai variate, în diferitele condiții istorice concrete. Spiritul creator al marxismului și-a găsit un apărător strălucit în geniul lui Lenin. Lenin a subliniat că toate națiunile vor ajunge la socialism, dar nu chiar în același fel: fiecare va aduce un anumit specific în ce privește *forma* dictaturii proletariatului, în ce privește *ritmul* transformărilor socialiste ale diferitelor laturi ale vieții sociale. „Nimic nu este mai jalnic din punct de vedere teoretic și mai ridicol din punct de vedere practic — scrie el — decît ca „în numele materialismului istoric" să-ți zugrăvești în *această* privință viitorul într-o singură culoare cenușie: aceasta ar fi o mîzgălitură ieftină și nimic altceva" [1].

Prin urmare, dacă puterea sovietică este forma politică clasică a dictaturii proletariatului, ea nu poate fi considerată drept unica formă posibilă a acesteia din urmă. Menirea partidelor comuniste și muncitorești a fost și este așadar de a aplica în mod creator învățătura marxist-leninistă la împrejurările istorice concrete din țările lor, adică de a descoperi acea cale de trecere spre socialism, acea formă politică de reorganizare a societății, în care esența *unică* a puterii de stat proletare își găsește — în condițiile date — cel mai corespunzător cadru de desfășurare.

I. INSTAURAREA ȘI ETAPELE DEZVOLTĂRII REGIMULUI NOSTRU DEMOCRAT-POPULAR

După cel de-al doilea război mondial, un șir de state din Europa centrală și sud-estică, precum și din Asia, s-au rupt din lanțul imperialismului mondial. În aceste țări — printre ele și Romînia — a luat ființă o nouă

* Text prescurtat al unei lecții ținute la 5 martie 1956, în cadrul Universității serale de marxism-leninism de pe lîngă Comitetul orășenesc București al P.M.R.

[1] V. I. Lenin, *Opere*. Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. 23, p. 60.

formă de organizare politică a societății : *democrația populară.* Specificul ei— după cum vom vedea în continuare — își găsește originea în situația internațională schimbată și în particularitățile dezvoltării istorice a actualelor țări de democrație populară.

Democrația populară a luat naștere într-o serie de țări după victoria de însemnătate istorică mondială a U.R.S.S. în cel de-al doilea război mondial și în urma eliberării acestora de către armata sovietică, în condițiile adîncirii continue a crizei generale a capitalismului și ale schimbării radicale a raportului de forțe pe plan mondial în favoarea socialismului. Această conjunctură internațională a permis, în actualele țări de democrație populară, desfășurarea liberă a revoluției populare ; ea a făcut imposibilă intervenția armată a puterilor imperialiste în favoarea forțelor sociale perimate și, în consecință, a împiedicat clasele exploatatoare de a pune în aplicare planurile lor de restaurație pe calea dezlănțuirii unui război civil. Aceste țări săvîrșesc trecerea de la capitalism la socialism nu în condiții de izolare, ci, făcînd parte dintr-un uriaș lagăr al democrației și socialismului, avînd sprijinul direct al Uniunii Sovietice.

În actualele țări de democrație populară a existat o strînsă împletire între mișcarea de eliberare națională de sub jugul fascismului înrobitor și mișcarea de eliberare socială, cea din urmă dezvoltîndu-se din lupta pentru scuturarea dominației străine.

În aceste condiții, regimul democrat popular din aceste țări s-a constituit pe baza *Frontului Popular,* crescut în timpul luptei împotriva cotropitorilor imperialiști ; în cuprinsul său s-au unit, pe platforma comună a eliberării naționale, sub conducerea proletariatului și a partidului său, pături sociale și partide diferite, inclusiv unele grupări burgheze. Ca urmare, în țările de democrație populară a fost posibilă existența *mai multor partide.* După falimentul partidelor burgheze și conciliatoriste, care au pășit pe calea contrarevoluției, au rămas încă și astăzi în majoritatea țărilor de democrație populară acele partide democratice, care recunosc rolul conducător al partidului clasei muncitoare și îl sprijină în mobilizarea maselor populare pe drumul construcției socialiste [1]. În țările de democrație populară, dictatura proletariatului s-a instaurat — pe baza consolidării rolului conducător în stat al clasei muncitoare, care a unit în jurul său majoritatea covîrșitoare a poporului— cu *mijloace pașnice,* fără răsturnarea prin violență a guvernelor aflate pe atunci la putere. În aceste țări, înnoirea aparatului de stat a fost un proces de *lungă durată,* în cursul căruia s-a folosit *parlamentul,* transformat într-un organ al adevăratei voințe populare. În general s-au păstrat timp îndelungat și se mai păstrează în unele țări de democrație populară anumite *forme vechi* ale organizării de stat care — avînd un conținut nou — sînt puse în slujba transformărilor revoluționare.

Acestea, precum și alte trăsături distinctive caracterizează calea democrației populare.

Nu trebuie totodată pierdut din vedere faptul că există o serie de particularități — în funcție de condițiile istorice concrete — chiar și de la o țară de democrație populară la alta. Astfel, spre deosebire de Romînia, Bulgaria, Albania etc., în unele din aceste țări, ca Cehoslovacia, mai există, de pildă, funcția de președinte al republicii, rolul acestuia deosebindu-se însă în mod

[1] Asemenea partide democratice sînt, de pildă, Partidul micilor agrarieni în Ungaria, Partidul țărănesc din Polonia etc.

radical de cel din republicile parlamentare burgheze. În ceea ce privește organele locale ale puterii, în Polonia, Albania și Cehoslovacia, ele provin din fostele consilii populare, respectiv comitete naționale, create încă în cursul războiului antifascist de eliberare, în timp ce în Romînia, Ungaria și Bulgaria aceste organe au luat naștere abia în cursul etapei socialiste a revoluției. În Republica Populară Chineză, particularitățile sînt și mai accentuate, dat fiind cursul specific al revoluției.

Din această sumară trecere în revistă a experienței istorice în făurirea și evoluția democrației populare, se desprind două concluzii esențiale.

În primul rînd, s-a confirmat pe deplin că instaurarea puterii clasei muncitoare și consolidarea continuă a acestei puteri reprezintă condiția *obligatorie* a victoriei cauzei socialismului. „Trecerea de la capitalism la comunism nu poate să nu dea, firește, o abundență și o diversitate enormă de forme politice, dar esența lor va fi inevitabil aceeași : *dictatura proletariatului*" [1]. Fenomenul repetării, ca una din trăsăturile principale ale oricăror legi, caracterizează inclusiv legitatea dezvoltării sociale.

În legătură cu această concluzie se reliefează limpede deosebirea *principală și principială,* dintre reformism și revoluționarism. În timp ce reformismul se mulțumește cu unele schimbări în *limitele* orîndurii capitaliste și de aceea *se opune* ideii conducerii politice a statului de către clasa muncitoare, marxismul revoluționar afirmă legitatea schimbării din *temelii* a societății capitaliste, militează pentru *transformarea* ei în societate socialistă și de aceea *recunoaște* dictatura proletariatului drept condiția *fundamentală* pentru trecerea la socialism. „În toate formele de trecere la socialism — subliniază documentele Congresului al XX-lea al P.C.U.S. — o condiție indispensabilă și hotărîtoare este exercitarea conducerii politice de către clasa muncitoare, în frunte cu partea ei înaintată. *Fără aceasta nu este cu putință trecerea la socialism*" (sublinierea noastră. — *Gh. Ch.)* [2].

În al doilea rînd, s-a confirmat pe deplin faptul că această unitate în ceea ce este principal, esențial, nu este încălcată, ci asigurată prin varietatea în amănunte, în particularități. „Existența unei legități generale a dezvoltării întregii istorii mondiale — spunea Lenin — nu numai că nu exclude dar, dimpotrivă, presupune unele faze ale dezvoltării care reprezintă anumite particularități fie ale formei, fie ale ordinei acestei dezvoltări" [3].

Dezvoltarea socială reprezintă *unitatea dialectică* între ceea ce este general — esențial și ceea ce este individual — specific. Această unitate dialectică și-a găsit expresia și în procesul transformărilor revoluționare din țara noastră.

*

Analiza transformărilor revoluționare petrecute în țara noastră pe tărîmul puterii de stat trebuie să răspundă, în primul rînd, la următoarea întrebare : *cînd* a fost instaurat în Romînia regimul democrat-popular ?

Ar fi greșit să considerăm că acest moment ar coincide cu înfăptuirea insurecției armate de la 23 August 1944. Cu toată însemnătatea istorică a actului de la 23 August 1944, nu se poate considera că el ar fi marcat o

[1] V. I. Lenin, *Opere.* Ed. pentru literatură politică, 1954, vol. 25, p. 406—407.

[2] N. S. Hrușciov, *Raportul de activitate ale C.C. al P.C.U.S. la Congresul al XX-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1956, p. 48.

[3] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume.* E.S.P.L.P., 1954, vol. II, p. 849.

schimbare calitativă în ce privește *esența de clasă* a puterii de stat. Guvernele care s-au succedat în lunile următoare au continuat să fie instrumente ale dictaturii claselor exploatatoare. Unele poziții pe care și le cucerise partidul nostru în guvern și în aparatul de stat nu puteau să schimbe și nici nu au schimbat caracterul puterii. Moșierimea și burghezia mai precumpăneau încă atît în guvern, cît și în aparatul de stat. Prin răsturnarea dictaturii antonesciene, deși s-a transformat *forma* de guvernămînt, ea nemai fiind o dictatură militaro-fascistă fățișă, conținutul puterii de stat a rămas *același*.

Acest lucru ni-l dovedește însuși faptul că toate cuceririle revoluționare din perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945, menite să asigure o reală democratizare a țării (alungarea fasciștilor din prefecturi și primării, reforma agrară ș.a.m.d.) trebuiau obținute și au fost obținute printr-o luptă *de jos*, bazată *pe forța maselor* populare, *peste capul* și *împotriva* guvernelor cu majoritate reacționară. În această perioadă, în lupta împotriva puterii burgheziei și moșierimii s-au creat organe revoluționare ce constituiau elementele noii puteri : Frontul Național-Democrat, gărzile patriotice înarmate, comitetele sindicale din întreprinderi, comitetele țărănești etc. Puterea democrat-populară se afla totuși pe atunci doar în fază *embrionară*.

Ofensiva poporului muncitor de la orașe și sate și, îndeosebi, făurirea în focul luptelor revoluționare a alianței muncitorești-țărănești, în frunte cu clasa muncitoare, a hotărît soarta bătăliei pentru putere. Masele au impus izgonirea guvernului reacționar al lui Rădescu și aducerea la putere, la 6 Martie 1945, a unui guvern democratic, în care clasa muncitoare avea un rol conducător.

Prin această cucerire s-a desăvîrșit un salt în domeniul puterii de stat, dat fiind că, spre deosebire de actul de la 23 August 1944, s-a schimbat conținutul acesteia. Prin instaurarea guvernului democratic, puterea de stat a trecut din mîinile burgheziei și moșierimii în mîinile maselor populare conduse de partid ; 6 Martie 1945 a marcat astfel trecerea de la puterea veche, burghezo-moșierească (vechea calitate) la puterea nouă, democrat-populară (noua calitate).

Rezultă așadar că regimul democrat-popular a fost instaurat în Romînia în esență *la 6 martie 1945*.

Istoricul făuririi puterii democrat-populare, originea ei revoluționară, constituie cea mai categorică infirmare a propagandei imperialiste mincinoase și profund dușmănoase, care se străduiește să prezinte apariția regimului democrat-popular ca rezultatul unui pretins *export al revoluției*. *„Regimul democrat-popular* — după cum just a subliniat *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului — este opera poporului — adevăratul făuritor al istoriei"* [1].

Cea de-a doua problemă care ne interesează, privește procesul *dezvoltării* acestui regim și ridică următoarea întrebare : *ce etape* a parcurs puterea democrat-populară în țara noastră ?

Se poate vorbi despre trecerea de la o etapă la alta, cu alte cuvinte despre un salt în progresul istoric al unui fenomen dat, atunci cînd în dezvoltarea acestuia intervin transformări *calitative*. În ceea ce privește puterea democrat-populară, calitatea fenomenului cercetat este determinată de con-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului*. E.S.P.L.P., 1955, p. 24.

ținutul ei de clasă. Trecerea de la o etapă la alta a democrației populare presupune prin urmare o schimbare a *conținutului de clasă* al puterii.

Cînd a avut loc la noi o asemenea schimbare? Pentru a da răspuns la această întrebare, va trebui mai întîi să ne ocupăm de natura socială și trăsăturile caracteristice ale puterii democrat-populare în faza sa de început.

Regimul democrat-popular, instaurat la 6 Martie 1945, a fost — după cum arată *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului — o „formă a dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii, sub conducerea proletariatului* (sublinierea noastră. — *Gh. Ch.)* [1]. Ținînd seama de raportul de forțe între clase, precum și de necesitatea concentrării atacului împotriva principalelor forțe ale burgheziei și moșierimii, partidul nostru a folosit, în cadrul frontului democratic larg, făurit de el, și anumite rezerve indirecte, cum a fost gruparea ce reprezenta o parte a burgheziei liberale. Dar aceasta nu putea să schimbe și nici nu a schimbat caracterul puterii populare, bazată pe alianța muncitorească-țărănească, după cum acest caracter nu putea să-l schimbe și nu l-a schimbat nici existența monarhiei în primii trei ani ai democrației populare.

Cea mai bună confirmare a acestui lucru o reprezintă desfășurarea reală a procesului revoluționar în țara noastră, traducerea cu succes în viață și chiar depășirea acelor sarcini, pe care V. I. Lenin le-a pus în fața dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii [2].

Deosebita eficiență revoluționară, transformatoare, a puterii democrat-populare din țara noastră, ca formă a dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii, izvora din trăsăturile ei distinctive.

Care sînt aceste trăsături?

a) Una din aceste trăsături constă în faptul că dictatura revoluționar-democratică a putut acționa la noi *pe baza aparatului guvernamental* existent, cu sprijinul maselor populare. Încă V. I. Lenin a întrevăzut o atare posibilitate favorabilă, care permite să se lovească în contrarevoluție nu numai *de jos,* dinafară, ci și *de sus,* dinăuntrul organelor centrale ale puterii. În țara noastră această posibilitate s-a transformat în realitate, întrucît în guvernul instaurat la 6 Martie 1945, rolul preponderent îl avea clasa muncitoare.

Cu toate că s-a manifestat o neconcordanță între noul conținut și vechea formă a puterii de stat (monarhie parlamentară), noul conținut al puterii era atît de puternic, încît a învins, și a supus vechile organe de guvernămînt.

b) O altă trăsătură distinctivă a puterii democrat-populare de la noi o constituie faptul că ea s-a sprijinit îndeosebi pe alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea *muncitoare.* Existența acestei trăsături a fost una din condițiile care au permis efectuarea de către puterea populară a unor măsuri *anticapitaliste* încă în cursul desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice (controlul muncitoresc sub forma oficiilor industriale, reforma bănească din 1947, legea cu privire la interzicerea cumpărărilor de pămînt de către chiaburi ș.a.m.d.).

c) Trăsătura principală, hotărîtoare a regimului democrat-popular, în-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 22.

[2] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume.* Ed. pentru literatură politică, 1954, vol. I, p. 486.

staurat la 6 Martie 1945, a fost — așa cum a reieșit și din cele spuse mai înainte — *rolul conducător al clasei muncitoare,* în frunte cu P.C.R., nu numai în procesul transformărilor revoluționare economico-sociale, ci *și în exercitarea puterii de stat.*

Hegemonia proletariatului, precum și consolidarea necontenită a rolului său conducător, atît prin izolarea de mase a partidelor așa-zis „istorice", măturate ulterior de pe arena vieții politice romînești din voința poporului, cît și prin întărirea alianței cu masele muncitoare ale țărănimii, au făcut posibile eliminarea din guvern a ultimilor reprezentanți ai burgheziei, înlăturarea monarhiei și proclamarea la 30 Decembrie 1947 a Republicii Populare Romîne.

Rezultă prin urmare că despre o schimbare esențială în conținutul de clasă al puterii democrat-populare, care să aibă semnificația trecerii la o nouă etapă a regimului democrat-popular din Romînia, se poate vorbi la sfîrșitul anului 1947. Prin proclamarea R.P.R., puterea de stat a trecut *în întregime* în mîinile clasei muncitoare, aliată cu masele muncitoare de la sate; democrația populară din țara noastră s-a transformat dintr-o formă a dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii într-o formă a *dictaturii proletariatului.*

Regimul democrat-popular din țara noastră a cunoscut așadar două etape: prima etapă cuprindea perioada 6 Martie 1945 — sfîrșitul anului 1947, iar cea de-a doua etapă a început în esență o dată cu evenimentele de la 30 Decembrie 1947; în această etapă ne aflăm și în prezent.

Trecerea de la dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii la dictatura proletariatului, reprezintă — așa cum s-a arătat — o întrerupere a evoluției treptate, o schimbare calitativă, un salt. În funcție de împrejurările istorice concrete, saltul se desfășoară sub diferite forme. În unele condiții, el se realizează prin explozie, prin distrugerea violentă a vechii calități, așa cum s-a întîmplat în cazul Revoluției din Octombrie 1917. În alte condiții, saltul se realizează fără explozie. Pe această cale din urmă s-a desfășurat la noi trecerea de la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă, trecerea de la prima etapă a regimului democrat-popular la cea de-a doua etapă a dezvoltării lui. Acest fapt își găsește explicația în existența hegemoniei proletariatului încă din prima etapă a democrației populare din țara noastră.

În legătură cu această trăsătură caracteristică a procesului transformărilor revoluționare din țara noastră — și anume trecerea pașnică la revoluția socialistă — se cere combătută acea părere, potrivit căreia aprecierea actului de la 23 August 1944 ca insurecție armată și-ar fi pierdut, chipurile, valabilitatea științifică. Nu trebuie ignorate evenimentele istorice *reale,* faptul că, deși transformările revoluționare ulterioare sînt caracterizate printr-o *desfășurare în linii generale pașnică,* actul de început al revoluției a fost *insurecția armată* de la 23 August 1944. Cucerirea întregii puteri politice din mîinile claselor exploatatoare, trecerea la rezolvarea sarcinilor etapei revoluției socialiste, s-au produs așadar nu pe cale insurecțională, ci în mod *pașnic,* cu sprijinul maselor, de către însăși *conducerea de stat.*

II. CONȚINUTUL DE CLASĂ ȘI FORMA PUTERII DE STAT ÎN R.P.R.

În cea de-a doua etapă a dezvoltării ei, democrația populară din țara noastră realizează sarcinile dictaturii proletariatului. Astfel, experiența

construirii noii orînduiri dovedește puternic și la noi — o dată cu particularitățile proprii țării noastre în perioada de trecere — manifestarea principiilor generale și esențiale ale dezvoltării spre socialism, *obligatorii* în egală măsură pentru *toate* țările. Tocmai pentru că democrația populară constituie una din formele *dictaturii proletariatului*, statul nostru democrat-popular poate fi, și este, acel instrument principal al revoluției socialiste, prin care se realizează lichidarea exploatării și construirea socialismului.

Care sînt trăsăturile *principale* ale orînduirii noastre de stat datorită cărora ea poate îndeplini cu succes sarcinile dictaturii proletariatului?

Drept trăsături principale pot fi considerate următoarele: 1) deținerea puterii de stat de către clasa muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare, alianță în care rolul conducător îl are clasa muncitoare, în frunte cu partidul ei de tip nou, marxist-leninist; 2) făurirea unui aparat de stat prin care se poate asigura cel mai bine atragerea maselor largi de oameni ai muncii la conducerea și rezolvarea treburilor obștești.

1) Puterea și rolul conducător în statul nostru democrat-popular aparține *clasei muncitoare*. Acest rol este asigurat mai ales prin faptul că avangarda clasei muncitoare — Partidul Muncitoresc Romîn — este forța conducătoare atît a organizațiilor celor ce muncesc, cît și a organelor și instituțiilor de stat. Această realitate, înscrisă în Constituția țării, exprimă voința întregului popor muncitor. Politica partidului, înfăptuită activ de masele populare de la orașe și sate, reprezintă baza vitală a regimului nostru democrat-popular.

Precizînd natura socială a regimului nostru democrat-popular, primul articol din Constituția țării arată că Republica Populară Romînă este un stat al oamenilor muncii de la orașe și sate. Regimul de stat al R.P.R. — se scrie în articolul 16 — este regimul democrației populare, care reprezintă *puterea oamenilor muncii*. Iar articolul 2 arată că *baza* puterii populare în R.P.R. este *alianța* clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, în care rolul conducător aparține clasei muncitoare.

Fără îndoială că aceste formulări nu infirmă aprecierea regimului nostru democrat-popular ca o formă a dictaturii proletariatului, faptul că puterea de stat în R.P.R. aparține clasei muncitoare, în frunte cu partidul ei. Formulările sus-amintite ale Constituției trebuie înțelese în sensul că puterea de stat a clasei muncitoare nu poate fi exercitată decît cu *sprijinul* întregului popor muncitor. Așa cum a subliniat Lenin, numai alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, cuprinzînd majoritatea covîrșitoare a societății, poate constitui acea forță socială care este capabilă să învingă rezistența claselor exploatatoare și să ducă la triumf cauza construirii socialismului. Iată de ce alianța celor două clase — alianță în care rolul conducător îl are clasa muncitoare — reprezintă *baza puterii populare* în R.P.R., reazemul de nezdruncinat al regimului nostru democrat popular.

2) În ceea ce privește *forma* în care se exercită puterea clasei muncitoare în țara noastră, nu trebuie să pierdem din vedere acea indicație a materialismului dialectic, potrivit căreia forma nu poate fi ruptă de conținut și nu poate fi studiată în mod abstract, izolat. Între conținutul de clasă al statului și forma sa de organizare există o strînsă interdependență; condiționarea lor reciprocă se bazează pe rolul determinant al conținutului. Astfel, de pildă, statul burghez — instrument de asuprire și jefuire a celor ce muncesc, în mîna capitaliștilor — își creează o formă de organizare *birocratică*, o mașină de stat menită să țină *cît mai departe* pe oamenii muncii

de conducerea treburilor obștești și de stat. Dictatura proletariatului, statul de tip nou — instrumentul principal al dominației majorității asupra minorității exploatatoare — trebuie să-și făurească, dimpotrivă, o formă de organizare *democratică*, o mașină de stat capabilă să *înlesnească* participarea din ce în ce mai largă a maselor populare în conducerea statului.

Această sarcină a fost rezolvată în țara noastră în cursul procesului revoluționar de după 23 August 1944.

Fără a face istoricul transformării mașinii de stat vechi și al construirii noii mașini de stat, vom marca, pe scurt, particularitățile acestui proces, determinate de condițiile specifice ale revoluției din Romînia.

O primă particularitate, constă în aceea că, în țara noastră, schimbările intervenite în domeniul construcției de stat — proces început imediat după 23 August 1944, adică încă în cursul desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice — nu s-au realizat dintr-o dată, ci în mod *treptat*, pe calea dispariției treptate a elementelor vechii calități și a apariției treptate a elementelor noii calități. Acest curs specific de realizare a saltului în acest domeniu nu a constituit desigur o dezvoltare lină, lipsită de conflicte de clasă.

O altă particularitate a procesului de transformare a aparatului de stat constă în aceea că, îndeosebi în prima etapă a revoluției, el s-a săvîrșit — pe lîngă chemarea la viață a unor organe inexistente anterior — mai ales pe calea introducerii unui *nou conținut* în *vechea formă* de guvernămînt. În mod concret, acest lucru s-a realizat atît prin curățirea organelor de stat de elementele fasciste și reacționare și înlocuirea acestora cu elemente devotate poporului muncitor, cît și — mai ales după 6 Martie 1945 — prin imprimarea în activitatea aparatului de stat a unei orientări cu totul noi, corespunzătoare intereselor poporului muncitor. În cursul anilor 1946—1947, a fost folosit ca instrument al noii puteri și parlamentul, în care — în urma alegerilor generale din 1946 — majoritatea zdrobitoare a locurilor a revenit coaliției democratice, conduse de partidul comunist.

Conținutul democrat-popular al puterii a constituit baza și premisa înlocuirii ulterioare a însăși vechii forme cu noua formă a organizării de stat, radical diferită. Schimbarea întregii organizări de stat a devenit, la un moment dat, o *necesitate obiectivă*. Se știe că, o dată cu recunoașterea conținutului drept factor determinant, materialismul dialectic nu neagă cîtuși de puțin rolul activ al formei, care la rîndul ei poate accelera sau frîna dezvoltarea conținutului. Acest adevăr ne ajută să înțelegem faptul că, mai ales în faza trecerii la cea de-a doua etapă a regimului democrat-popular din țara noastră, noul conținut al puterii de stat *nu s-ar fi putut dezvolta* fără un cadru care să-i permită acest lucru.

Însăși evoluția istorică a cerut rezolvarea *contradicției* între vechea formă și noul conținut și, ca prim pas pe această cale, lichidarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Romîne. Neconcordanța existentă între noul conținut și vechile forme și-a găsit o rezolvare rapidă după instaurarea în țara noastră a dictaturii proletariatului, cînd procesul de transformare a vechiului aparat de stat și de construire a noului aparat de stat s-a accelerat simțitor. A fost chemată la viață Marea Adunare Națională, ca organ suprem al puterii de stat și unicul organ legiuitor. Au fost create o armată nouă populară, organe de securitate și de ordine ale puterii populare, organe ale justiției populare, noi organe economice și administrative. A fost întocmită o nouă legislație, pe baza Constituției din 1948, pusă în slujba poporului muncitor. S-a schimbat radical și compoziția socială a aparatului

de stat, prin încadrarea unui număr însemnat de elemente din rîndurile clasei muncitoare.

Aceste realizări nu au lichidat încă *în esență* contradicția între noul conținut și vechea formă. După cum se știe, trăsătura caracteristică a regimului nostru democrat-popular este tocmai participarea *nemijlocită* a maselor la conducerea și rezolvarea treburilor de stat. Aceasta reprezintă izvorul tăriei și vitalității orînduirii noastre de stat, izvorul superiorității sale. Totuși, la noi, chiar și în faza de început a existenței dictaturii proletariatului, forma de organizare de stat moștenită *a frînat* în los să înlesnească participarea nemijlocită a maselor în viața politică a țării. Iată de ce instituirea sfaturilor populare reprezintă pasul *hotărîtor,* marchează *saltul* pe tărîmul construcției de stat, creînd *forme corespunzătoare de atragere a maselor populare la conducerea și rezolvarea treburilor obștești.* Pe drept cuvînt sublinia *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului:* „Sfaturile populare — organele locale de tip nou ale puterii — constituie cea mai însemnată realizare în domeniul construcției de stat" [1].

Sfaturile populare exprimă cel mai profund democratismul regimului nostru de stat, îmbinînd rolul de *organe locale* ale puterii cu cel de *organizație de masă.*

Sfaturile populare reprezintă acea „curea de transmisiune" a sistemului dictaturii proletariatului din țara noastră, care asigură legătura pe linia de stat între masele populare cele mai largi și forța conducătoare în R.P.R. — Partidul Muncitoresc Romîn. Grupînd într-o organizație unică pe oamenii muncii atît de la orașe cît și de la sate, sfaturile populare joacă un rol important în cimentarea alianței muncitorești-țărănești, în consolidarea necontenită a rolului conducător al clasei muncitoare în viața de stat. Prin intermediul sfaturilor populare este atrasă la conducerea statului întreaga masă de oameni ai muncii, indiferent de naționalitate, ele constituind astfel un puternic instrument de cimentare a frăției între poporul romîn și minoritățile naționale.

Spre deosebire de vechile organe locale ale statului burghezo-moșieresc, cu atribuții administrative mărunte, sfaturile populare sînt organe locale *efective* ale puterii de stat, care înfăptuiesc pe teritoriul în subordine funcții ale statului nostru democrat popular, exercitînd puterea de stat potrivit Constituției și legilor țării.

În legătură cu sfaturile populare, se evidențiază îndeosebi particularitatea principală a procesului de transformare a aparatului de stat din țara noastră și anume: faptul că el s-a săvîrșit mai ales *de sus, din inițiativa* puterii de stat existente și cu sprijinul *de jos* al maselor. În schimb, sovietele au apărut ca o creație directă a maselor *de jos,* îndreptîndu-și focul *împotriva* mașinii de stat a Rusiei prerevoluționare. Această deosebire radicală în ce privește originea noului aparat de stat face, de pildă, ca sfaturile populare să nu aibă încă acea experiență și acea legătură cu poporul muncitor, oțelită în lupte revoluționare, ce caracterizează sovietele.

În ce privește orînduirea noastră de stat, în *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului* se arată că statul nostru democrat-popular este *un stat de tip socialist.* Cum trebuie să înțelegem această formulare? Firește că nu în sensul că în țara noastră a fost con-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 34.

struit socialismul, și desființată exploatarea. Avem totuși dreptul să considerăm statul nostru democrat-popular un *stat de tip socialist,* dat fiind că : *a. baza sa economică este formațiunea socialistă,* a cărei greutate specifică și rol conducător în ansamblul economiei naționale crește neîncetat, *b. puterea aparține clasei muncitoare* — purtătoarea noii orînduiri și *c. statul nostru este hotărît să asigure* — corespunzător sensului obiectiv al dezvoltării și printr-o ofensivă neîntreruptă împotriva capitalismului — izbînda măreței sarcini istorice de lichidare a exploatării și de făurire a societății socialiste.

III. STATUL DEMOCRAT-POPULAR, INSTRUMENTUL PRINCIPAL AL CONSTRUIRII SOCIALISMULUI ÎN PATRIA NOASTRĂ

Lenin a subliniat în repetate rînduri rolul deosebit al suprastructurii politice în perioada de trecere de la capitalism la socialism, formulînd cunoscuta teză despre *întîietatea* politicului asupra economicului în această fază a dezvoltării sociale. Prin aceasta Lenin înțelegea că eliberarea economică a oamenilor muncii *presupune* cucerirea prealabilă a puterii de stat de către clasa muncitoare, consolidarea necontenită a dictaturii proletariatului, fără de care nu poate fi dusă la izbîndă misiunea istorică a clasei muncitoare.

Rolul deosebit al statului democrat-popular — ca suprastructură politică — în construirea bazei socialiste, se explică prin sarcinile deosebite ce stau în fața revoluției proletare, care nu pot fi realizate fără o desfășurare largă a puterii creatoare a maselor. În atragerea oamenilor muncii la opera de construcție, au un rol foarte însemnat diferitele organizații de masă — sindicatele, cooperația, U.T.M. etc. Dar fiecare din aceste organizații cuprinde numai *anumite* domenii ale relațiilor sociale, numai un *anumit* grup al celor ce muncesc.

Statul nostru democrat-popular, în schimb, este organizația cea mai largă, care asigură cele mai favorabile condiții de mobilizare a tuturor forțelor creatoare. Această formă politică de reorganizare a societății pe baze noi unește *întreaga* populație muncitoare și, stăpînind principalele mijloace de producție, conduce și coordonează *toate* domeniile construcției socialiste.

Statul dictaturii proletariatului dispune, prin urmare, de acele mijloace, cu ajutorul cărora se poate asigura înăbușirea împotrivirii claselor exploatatoare și apărarea țării, se poate reorganiza cu succes pe baze socialiste întreaga economie și cultură.

Sarcinile sus-amintite ale dictaturii proletariatului își găsesc expresia și se traduc în viață în țara noastră prin *funcțiile* statului democrat-popular. Caracterizîndu-le, *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului* arată că : „Condițiile istorice în care s-a născut democrația populară au permis ca statul nostru să-și desfășoare puternic, încă în prima sa fază de dezvoltare, o dată cu funcția represivă și de apărare, funcția economico-organizatorică și cultural-educativă și să devină astfel instrumentul principal al construcției socialiste“ [1].

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 34.

1. Rolul constructiv al statului democrat-popular se exprimă în mod deosebit prin *funcțiunea sa economico-organizatorică și cultural educativă*, care în țara noastră a căpătat o amploare și o greutate specifică deosebită, datorită sprijinului multilateral al Uniunii Sovietice și colaborării cu celelalte țări ale lagărului democratic, diviziunii raționale internaționale a muncii în cadrul sistemului economic socialist mondial, în general. Aceste împrejurări dau posibilitate poporului nostru muncitor ca, pe de o parte, să-și concentreze eforturile în direcția *construcției economice*, a muncii pașnice creatoare, iar pe de altă parte să înainteze într-un *ritm mult mai rapid* pe drumul ce duce spre socialism. Pentru a ilustra influența pozitivă a noilor relații interstatale existente în cadrul lagărului socialist asupra construcției economice din R.P.R., este suficient dacă amintim, de pildă, faptul că, fără a încălca cerințele industrializării socialiste, noi putem să dezvoltăm numai acele ramuri ale industriei grele, pentru care avem condiții avantajoase.

Posibilitatea conducerii *reale* a economiei naționale apare, pentru prima oară, în cazul statului socialist.

Pentru statele de tip vechi, așa ceva reprezintă o imposibilitate. În orînduirea burgheză, de pildă, dominația proprietății capitaliste asupra mijloacelor de producție face ca procesele economice să aibă un caracter spontan, și *exclude* posibilitatea exercitării unei influențe reale din partea statului asupra desfășurării acestor procese.

În statul nostru democrat-popular situația este radical deosebită. Principalele mijloace de producție se concentrează *în mîna statului*. Totodată, în urma socializării principalelor mijloace de producție au început să-și facă loc noi legi ale dezvoltării economice — ca, de pildă, legea economică fundamentală a socialismului, legea dezvoltării planice, proporționale a economiei naționale ; aceste legi exercită în prezent o influență hotărîtoare asupra ansamblului economiei naționale, determinată de rolul conducător și greutatea specifică tot mai mare a sectorului socialist. Acțiunea acestor legi noi nu numai că nu exclude ci, dimpotrivă, *presupune* intervenția activă a statului asupra desfășurării proceselor economice și, îndeosebi, acțiunea de planificare a dezvoltării economice.

Prin urmare, conducerea de către stat a economiei naționale în perioada de trecere de la capitalism la socialism nu poate fi considerată numai ca posibilitate, ci și ca o *necesitate*. Acestei cerințe obiective îi răspunde funcțiunea economico-organizatorică a statului nostru democrat-popular, prin care posibilitatea de conducere spre socialism a economiei naționale devine *realitate*.

După cum se știe, potrivit dialecticii materialiste, transformarea posibilității în realitate cere, pe plan social, asigurarea a cel puțin două condiții indispensabile : *a)* determinarea unei juste linii de acțiune și *b)* mobilizarea maselor populare în direcția indicată. De aici derivă *cele două laturi* ale activității economico-organizatorice a statului nostru, în general, și a fiecărui organ de stat și economic, în special, cele două *premise* ale succesului acestei activități.

Pe de o parte, această activitate trebuie să reflecte politica economică științifică a partidului nostru, adică trebuie să se bazeze pe studierea cerințelor reale ale legilor economice care acționează în diferitele sectoare ; ea presupune deci plecarea întotdeauna de la cercetarea condițiilor concrete, a realității vii.

Astfel, de pildă, nu putem să pierdem din vedere nici o clipă faptul că dezvoltarea neîntreruptă a producției socialiste poate asigura creșterea reală a nivelului de trai al celor ce muncesc, numai dacă ea are loc, în primul rînd, pe seama ridicării neîntrerupte a productivității muncii. Această cerință de bază a legilor economiei socialiste poate fi realizată — după cum subliniază documentele celui de-al II-lea Congres al P.M.R. — numai dacă în centrul atenției fiecărui organ de stat și economic, a fiecărei unități de producție și a fiecărui om al muncii stă descoperirea și folosirea la maximum a rezervelor interne.

Pe de altă parte, activitatea economico-organizatorică a statului nostru, în general, și a fiecărui organ de stat și economic, în special, trebuie să se fundamenteze pe activitatea creatoare a celor ce muncesc — adevărații făuritori ai noii orînduiri.

Trebuie să accentuăm asupra acestei laturi a activității economice a statului, deoarece uneori ea este ignorată de anumite organe și de anumiți conducători, care pierd din vedere faptul că fără o muncă organizatorică vie pentru îndeplinirea directivelor, care să asigure sprijinul larg al celor ce muncesc, planurile cele mai bune nu sînt decît o înșiruire de sarcini și cifre lipsite de sens. Asemenea organe și conducători uită acel adevăr că avîntul economic al țării este hotărît nu de succesele unor unități sau de recordurile fruntașilor, ci de sporirea productivității muncii în ansamblul economiei naționale, de rezultatele întregii mase a lucrătorilor.

În legătură cu acestea se evidențiază uriașa însemnătate a activității cultural-educative a statului democrat-popular. Esența și semnificația revoluției culturale, care se înfăptuiește în țara noastră sub conducerea partidului, constă tocmai în ridicarea *nivelului de conștiință* a celor ce muncesc, în transformarea acestora în constructori *activi* ai noilor rînduieli.

Fără a îmbrățișa întreaga bogăție a formelor și metodelor în care se concretizează funcțiunea economico-organizatorică și cultural-educativă a statului nostru democrat-popular, am vrut să subliniem prin cele de mai sus doar însemnătatea ei. În ce privește eficacitatea acestei funcțiuni, este suficient să amintim cîteva cifre : în timp ce volumul producției industriale a crescut — față de nivelul antebelic — în Franța și Anglia aproximativ numai de 1,5 ori, iar în S.U.A. — cea mai înaintată țară capitalistă — doar de circa 2,3 ori, în Romînia — o țară deosebit de înapoiată în trecut, și pustiită de cel de-al doilea război mondial — nivelul din 1938 a fost depășit în 1955 de 2,9 ori. Deci, în ce privește ritmul de creștere a producției industriale, țara noastră a întrecut în măsură considerabilă chiar și cele mai înaintate țări capitaliste din lume.

Evidențiind proporțiile în care se desfășoară în țara noastră activitatea economico-organizatorică a statului trebuie totodată subliniat faptul că, totuși, această funcțiune nu poate avea *încă,* în faza actuală, o deplină dezvoltare. Pe lîngă sectorul socialist al economiei naționale — pe care se fundamentează în primul rînd activitatea economico-organizatorică a statului democrat-popular — mai există și proprietatea micilor producători de mărfuri și proprietatea particular-capitalistă. Funcțiunea economico-organizatorică și cultural-educativă a statului nostru se va desfășura pe deplin și nestingherit abia după ce se va fi *terminat* opera de construire a bazelor economice ale socialismului în R.P.R.

2. În faza actuală, *funcțiunea de reprimare* exercitată de către statul nostru urmărește zdrobirea uneltirilor dușmanului de clasă. Atîta timp cît

exploatarea n-a fost complet lichidată, lupta de clasă este *lege* a dezvoltării societății noastre.

Tocmai acest lucru este ignorat, intenționat sau neintenționat, de propovăduitorii concepției antiștiințifice și profund reacționare a unei pretinse *destinderi interne*. Statul democrat-popular trebuie să *apere* — cu sprijinul maselor largi — cuceririle oamenilor muncii de la orașe și sate, drepturile, libertățile și puterea celor ce muncesc împotriva dușmanilor poporului. Altfel nu se poate garanta succesul muncii noastre constructive.

Agenții ideologi ai burgheziei de peste hotare — încercînd să inducă în eroare pe oamenii simpli — fac mare zarvă în jurul acestei funcțiuni a statului democrat-popular, prezentînd-o drept *îngrădirea drepturilor omului, lipsa de democrație* ș.a.m.d. Aparatul propagandei oficiale imperialiste urmărește să mușamalizeze în felul acesta adevărul că, în timp ce orînduirea burgheză este *democrația* celor puțini și formală, regimul nostru reprezintă democrația celor mulți — singura democrație *reală*.

3. O sarcină de bază a statului nostru democrat popular se înfăptuiește prin *funcțiunea de apărare* a țării împotriva agresiunii imperialiste.

Politica externă a R.P.R. se caracterizează prin consolidarea neîncetată a prieteniei și a alianței cu U.R.S.S., cu China populară și cu celelalte țări de democrație populară, prin promovarea consecventă a principiilor coexistenței pașnice și a colaborării — pe bază de egalitate și avantaj reciproc — cu toate statele din lume. Rodul acestei politici populare este consolidarea situației internaționale a patriei noastre, exprimată în faptul că Romînia de astăzi are mulți prieteni încercați și puternici, cum nu a avut niciodată în istoria sa.

Cu toate acestea, nu trebuie să pierdem din vedere nici o clipă faptul că cercurile imperialiste nu au renunțat la politica de dezlănțuire a unui război intervenționist în scopul restaurării capitalismului în țările lagărului socialist și de aceea nu putem să nu dăm atenția cuvenită întăririi continue a capacității de apărare a patriei noastre.

În vederea asigurării securității sale, R.P.R. face parte din sistemul de securitate colectivă și asistență mutuală, creat pe baza Tratatului de la Varșovia. În vederea asigurării securității R.P.R., partidul și guvernul se preocupă în de aproape de perfecționarea necontenită a pregătirii militare și politice a armatei noastre, de înzestrarea acesteia cu tot ceea ce îi este necesar. Forțele armate ale patriei noastre stau de strajă hotarelor țării, suveranității și independenței poporului romîn.

IV. ÎNTĂRIREA CONTINUĂ A STATULUI DEMOCRAT-POPULAR, UNA DIN SARCINILE PRINCIPALE ÎN LUPTA PENTRU CONSTRUIREA SOCIALISMULUI ÎN PATRIA NOASTRĂ

Statul democrat-popular reprezintă cea mai prețioasă cucerire a maselor muncitoare din țara noastră. El este — după cum am văzut — pîrghia principală în lupta pentru făurirea noii orînduiri, pentru desființarea exploatării și crearea unei vieți fericite și îmbelșugate în R.P.R. Întărirea continuă a statului democrat-popular trebuie să fie deci o preocupare primordială în lupta pentru traducerea în viață a năzuințelor și aspirațiilor celor ce muncesc din patria noastră.

Care sînt sarcinile *centrale* pe linia întăririi continue a statului nostru democrat-popular ?

1. Întărirea statului nostru necesită o activitate neobosită din partea fiecărui om al muncii în direcția *construirii bazei economice a socialismului.* Regimul democrat-popular se întărește pe temeiul transformărilor ce se petrec în orînduirea economică, prin consolidarea și lărgirea neîntreruptă a noilor relații de producție, a formelor socialiste de economie.

2. Întărirea statului nostru necesită atragerea într-o măsură tot mai mare a *maselor largi populare,* de toate naționalitățile, în conducerea și rezolvarea treburilor de stat și obștești — *veriga principală* pe linia perfecționării activității aparatului de stat, a simplificării și ieftinirii acestuia.

„Superioritatea orînduirii noastre de stat asupra orînduirii de stat capitalisto-moșierești se află în faptul — *arată Raportul de activitate al C.C. al P.M.R., prezentat la Congresul al II-lea al partidului* — că ea organizează participarea maselor celor mai largi la viața politică a țării, stimulează inițiativa și energia uriașă a poporului, nesecatul izvor de talente și aptitudini pe care capitalismul le strivește și le înăbușe" [1].

Întreaga experiență acumulată în țara noastră, demonstrează că diversele neajunsuri ce se manifestă în activitatea organelor de stat, pot fi înlăturate printr-o *mai amplă* folosire a mijloacelor și formelor de legătură cu oamenii muncii. În această direcție rolul de frunte le revine sfaturilor populare, prin intermediul cărora se poate asigura îmbinarea armonioasă a experienței conducătorilor cu experiența practică a maselor — principiul leninist fundamental în justa conducere și rezolvare a treburilor de stat și obștești.

Ținînd seama de această cerință de bază, nu trebuie să pierdem din vedere acea particularitate amintită a făuririi organelor locale ale puterii de stat în țara noastră și anume, că ele au apărut *de sus,* din inițiativa organelor centrale ale statului democrat-popular. Deși sfaturile populare s-au constituit cu sprijinul *de jos* al poporului muncitor, totuși, în destule locuri ele nu au reușit să devină pînă în prezent organe de tip nou, care să se sprijine în activitatea lor *nemijlocit pe masele largi.* În nenumărate cazuri, comitetele executive ale sfaturilor populare lucrează în vechiul stil moștenit din trecut bazîndu-se exclusiv sau îndeosebi pe secțiile respective, pe funcționarii salariați și nu pe mobilizarea deputaților și cetățenilor înșiși, prin mijlocirea diverselor forme organizatorice aflate la dispoziția lor, cum ar fi comisiile permanente, comitetele de cetățeni, comisiile de femei etc.

Tocmai în ruperea de mase, în izolarea organelor administrative de popor, în înlocuirea muncii organizatorice vii cu o activitate cancelaristă, constă *esența* birocratismului, confundat uneori în mod greșit cu evidența *necesară.* Birocratismul — piedica principală în calea perfecționării activității aparatului de stat, a simplificării și ieftinirii lui — este incompatibil cu însăși *natura* orînduirii noastre de stat. De aceea partidul socotește că trebuie să i se declare un război necruțător, ca unuia din cei mai periculoși dușmani ai socialismului.

3. Întărirea statului nostru necesită respectarea întocmai, atît din partea organelor de stat, cît și din partea fiecărui cetățean, a *legalității*

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 34.

populare — armă de apărare și consolidare a cuceririlor noastre revoluționare.

In actualele condiții, se acordă în mod just o atenție deosebită întăririi acelor verigi ale aparatului de stat, al căror ascuțiș este îndreptat împotriva hoților și delapidatorilor, sabotorilor și spionilor, precum și întăririi armatei populare — scutul construcției pașnice.

„Organizațiile de partid — sublinia *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului* — trebuie să întărească vigilența revoluționară a oamenilor muncii, să-i mobilizeze la lupta pentru demascarea și zădărnicirea oricăror uneltiri ale dușmanului de clasă, să trezească la realitate pe cei ce se lasă cuprinși de iluzii și autoliniștire" [1].

4. Principala chezășie a întăririi statului democrat-popular este *întărirea conducerii și controlului de partid.* Tocmai în acestea constă garanția justei orientări a organelor și instituțiilor de stat, a tuturor organizațiilor celor ce muncesc. Prin demascarea și zdrobirea grupului fracționist antipartinic al deviatorilor de dreapta s-a dovedit clar că orice acțiune de subminare a construcției socialiste își îndreaptă focul, în primul rînd, împotriva rolului conducător al partidului în viața de stat, împotriva controlului de partid.

Fără a li se substitui în muncă, organele și organizațiile de partid — îmbinînd în mod just principiile conducerii colective și răspunderii individuale — trebuie să îndrumeze și să supravegheze zi de zi, cu atenție și cu competință, activitatea fiecărui organ de stat și fiecărui activist, indiferent de postul pe care îl ocupă. Aceasta este una din învățămintele cele mai prețioase pe care ni le oferă istoricul Congres al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, cît și experiența proprie acumulată în procesul construcției socialiste.

*

In fața noastră stau încă sarcini numeroase pe linia întăririi statului. Un lucru este însă sigur : puterea democrat-populară — cucerirea cea mai de seamă a oamenilor muncii — s-a statornicit în R.P.R. în mod *definitiv.* Expresia acestei realități o constituie *unitatea indisolubilă dintre partid, guvern și popor.* Masele populare s-au convins prin propria experiență că interesele lor, tăria statului democrat-popular și rolul conducător al partidului sînt de nedespărțit. Intărirea permanentă a unității dintre partid, guvern și popor este garanția lichidării lipsurilor existente, chezășia mersului nostru victorios pe drumul socialismului.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului.* E.S.P.L.P., 1955, p. 33.

CERCETĂRI RECENTE CU PRIVIRE LA ÎNCEPUTURILE FILOZOFIEI MARXISTE

În publicaţiile teoretice marxist-leniniste din Uniunea Sovietică şi din alte ţări, au apărut în ultima vreme un număr însemnat de materiale despre problemele istoriei marxism-leninismului în general şi ale istoriei filozofiei marxist-leniniste, în special; ele se referă, în bună parte, la lucrările din tinereţe ale lui Marx şi Engels, scrise în perioada de formare a concepţiei lor revoluţionare despre lume, adică pînă în anul 1845[1] inclusiv.

În afara celor amintite, cititorul va mai găsi, în editorialele revistelor sovietice *„Voprosî filosofii"* (nr. 3 din 1955) şi *„Voprosî istorii"* (nr. 3 din 1955), valoroase indicaţii generale, de ordin principial şi metodologic, pentru studierea lucrărilor din tinereţe ale întemeietorilor filozofiei marxiste. Ele subliniază necesitatea de a combate interpretările denaturate ale acestor lucrări şi de a le cerceta conform spiritului viu, creator, al marxism-leninismului.

Aceste studii ne înfăţişează un tablou cuprinzător, bogat în preţioase învăţăminte, cu privire la rolul lucrărilor din tinereţe ale lui Marx şi Engels în dezvoltarea filozofiei marxiste şi la importanţa acestor lucrări pentru lupta ideologică actuală.

★

Sublinierea importanţei lucrărilor din tinereţe ale lui Marx şi Engels în dezvoltarea istorică a filozofiei marxist-leniniste, are o deosebită însemnătate în lupta ideologică a partidelor comuniste şi muncitoreşti împotriva denaturărilor oportuniste,

1 O parte a acestor materiale este formată din recenzii prilejuite de editarea — sau reeditarea — lucrărilor din tinereţe ale întemeietorilor materialismului dialectic şi materialismului istoric. Astfel, revista *„Kommunist"* a înserat (în numerele 5, 11 şi 16 din 1955) sub semnăturile succesive ale lui I. Preis, I. Bah, S. Oduev-F. Hudušin-P. Saşkevici, recenzii ce constituie îndreptare preţioase în studierea primelor trei volume ale *Operelor* lui K. Marx şi F. Engels, publicate în ediţia a II-a de Institutul Marx-Engels-Lenin-Stalin din Moscova, conform hotărîrii C.C. al P.C.U.S. Au apărut de asemenea, în alte reviste, recenzii sau studii despre cîte o lucrare a clasicilor marxismului din această perioadă. Astfel, în *„Voprosî filosofii"*, nr. 3 din 1955, a apărut studiul lui V. A. Karpuşin despre *Manuscrisele economico-filosofice* ale lui Karl Marx din anul 1844; în revista franceză *„La Nouvelle critique"*, nr. 66 din 1955, studiul filozofului maghiar G. Lukacs despre aceeaşi lucrare; aceeaşi revistă a publicat (în nr. 61 din 1955) un fragment dintr-o lucrare a lui Franz Mehring despre teza de doctorat a lui Karl Marx, iar în alte numere — luări de poziţie faţă de acest fragment; revista *„La Pensée"* a publicat (în nr. 56 din 1954) un articol despre actualitatea *Ideologiei germane*, semnat de Guy Besse; revista *„Einheit"* editată de C.C. al P.C.U.S. consacră articolul semnat de prof. Jurgen Kuczynsky operei lui Engels, *Situaţia clasei muncitoare din Anglia.*

Unele studii sînt consacrate cercetării raportului dintre concepţia tînărului Marx şi cele ale predecesorilor săi filozofici. În şirul acestora amintim fragmentul intitulat *De la Hegel la marxism* de Palmiro Togliatti, reprodus de *„Voprosî filosofii"* (nr. 4 din 1955) şi de alte reviste, şi studiul lui V. A. Karpuşin despre rolul lui L. Feuerbach în formarea concepţiei despre lume a lui Karl Marx în perioada 1842—1843 (*„Voprosî filosofii"*, nr. 4 din 1954). La acestea mai putem adăuga articolul lui A. Cornu din *„La pensée"* (nr. 54 din 1954), care cercetează evoluţia concepţiei lui Marx în lucrările din perioada 1840—1844.

revizioniste, ale marxismului. Astfel, după cum se arată în editorialul citat al revistei *„Voprosî filosofii"*, oportuniştii din mişcarea muncitorească, considerînd primele lucrări ale lui Marx şi Engels drept „supremă" cucerire a marxismului, le opun operelor mature ale marxismului revoluţionar. In realitate, după cum rezultă din studierea acestor opere în spiritul marxism-leninismului, ele conţin, pe lîngă germenii ideilor ştiinţifice pe care Marx şi Engels le-au dezvoltat şi fundamentat multilateral în lucrările lor ulterioare, şi unele rămăşiţe ale ideilor şi terminologiei depăşite ulterior de dezvoltarea creatoare a marxismului ca ştiinţă. Analiza neştiinţifică a lucrărilor de tinereţe ale lui Marx şi Engels constituie o încercare de a lovi în spiritul viu, revoluţionar, al marxism-leninismului, încercare ce trebuie hotărît demascată şi combătută.

In acelaşi sens se ridică şi cerinţa — formulată de o notă a revistei *„La Nouvelle Critique"* — de a studia textele lui Marx şi Engels din această primă perioadă a activităţii lor ştiinţifice în strînsă legătură cu activitatea lor politică şi cu condiţiile economice şi social-politice în care ea s-a desfăşurat. O asemenea cercetare contribuie la demascarea mistificărilor revizioniste, arătînd că elementele noi ale concepţiei filozofice marxiste, de pildă critica moştenirii hegeliene, ca şi depăşirea materialismului metafizic al lui Feuerbach, se bazează pe activitatea politică revoluţionară a lui Marx şi Engels. Astfel, după cum arată recenzia din *„Kommunist"* consacrată volumului I al *Operelor*, activitatea politică publicistică a lui Marx la *„Gazeta renană"* (1842—1843), lupta sa împotriva regimului reacţionar din Germania, au fost factorii care l-au împins spre cercetarea relaţiilor economice ce stau la baza relaţiilor juridice şi politice, spre studierea unor însemnate probleme filozofice. Impotriva încercărilor de denaturare ale oportuniştilor, trebuie arătat că marxismul, chiar de la început, nu a fost elaborat de către savanţi izolaţi, ci de oameni de ştiinţă strîns legaţi de mişcarea revoluţionară cea mai înaintată a timpului.

★

In lupta împotriva denaturărilor esenţei marxismului, o deosebită importanţă prezintă eforturile de a clarifica problema raportului dintre filozofia marxistă şi sistemele filozofice ale lui Hegel şi Feuerbach, sisteme care au constituit izvoarele filozofice directe ale marxismului. Vom scoate în evidenţă unele aspecte ale acestei probleme, puse în discuţie de recenziile şi studiile analizate.

Problema atitudinii lui Marx faţă de Hegel se ridică chiar începînd cu prima sa operă — din anul 1841 — şi anume teza de doctorat în filozofie, intitulată *Deosebirea dintre filozofia naturii la Democrit şi Epicur*, 1841.

Acestei disertaţii îi este închinat fragmentul din lucrarea lui Franz Mehring, publicat în *„La Nouvelle Critique"*. Mehring susţine că, în această lucrare, Marx era încă prizonier al filozofiei conceptului, stătea deci, fără rezerve, pe poziţiile hegeliene; nu este scoasă — prin urmare — în evidenţă importanţa faptului că tînărul Marx a ales ca temă a disertaţiei sale opera a doi mari gînditori materialişti ai antichităţii, rupînd astfel tradiţia hegeliană de subapreciere a materialismului în istoria filozofiei. Unele din lipsurile poziţiei lui Mehring sînt sezisate în numărul următor al revistei de către Emile Bottigelli. O fundamentată apreciere a disertaţiei lui Marx o dă Palmiro Togliatti, care, în fragmentul *De la Hegel la marxism*, arată că lucrarea a fost scrisă de un discipol al lui Hegel, dar nu de către un hegelian ortodox. Cu toată poziţia idealistă a autorului — arată Togliatti — disertaţia cuprinde ideea că hegelianismul ortodox trebuie depăşit şi că noua cale trebuie găsită cu ajutorul trecerii de la gîndirea pură la activitatea practică, de la filozofie la politică.

Palmiro Togliatti clarifică raporturile dintre concepţiile tînărului Marx şi filozofia lui Hegel. El critică punctul de vedere al lui Plehanov, arătînd netemeinicia opiniilor acestuia cu privire la această problemă. Plehanov, în lucrarea sa *Evoluţia filozofică a lui Marx*, distingea trei „faze

diferite" în atitudinea lui Marx faţă de Hegel. Astfel, prima fază ar cuprinde evoluţia filozofică a lui Marx pînă la elaborarea disertaţiei sale de doctorat, inclusiv, perioadă în care Marx l-ar fi urmat fără rezerve pe Hegel. Cea următoare, care începe aproximativ în 1840 şi se conturează în special după publicarea *Sfintei familii* (februarie 1845), ar fi perioada unei atitudini cu totul negative faţă de filozofia lui Hegel, inclusiv faţă de metoda dialectică a acestuia. Abia în a treia perioadă, elaborînd socialismul ştiinţific şi ajungînd la o poziţie proprie, Marx şi Engels ar fi început să aprecieze pozitiv dialectica dezvoltată de Hegel şi să facă unele rezerve în privinţa criticii pe care o făcuseră anterior acestui filozof.

In opoziţie cu această construcţie schematică, arbitrară, Palmiro Togliatti demonstrează că evoluţia filozofică a lui Marx nu poate fi caracterizată atît de simplist, că, pe de o parte, Marx nu a fost niciodată un hegelian ortodox — lucru ce reiese din disertaţia sa despre Democrit şi Epicur — iar, pe de altă parte, el nu a adoptat niciodată o atitudine de negare, o atitudine nihilistă faţă de întreaga moştenire hegeliană. Evoluţia filozofică a lui Marx se caracterizează tocmai prin eforturile de a salva şi a fructifica sîmburele raţional al dialecticii, mistificate în sistemul hegelian, pentru concepţia revoluţionară: teoria dezvoltării.

Indepărtarea lui Marx de la hegelianism şi construirea edificiului complex al propriei sale concepţii despre lume, sînt strîns legate de însuşirea şi depăşirea critică a materialismului lui Feuerbach; de aceea nu se poate lămuri just evoluţia raportului dintre concepţia lui Marx şi cea a lui Hegel, fără a aduce în discuţie, în acelaşi timp, şi atitudinea lui Marx faţă de Feuerbach.

In lucrarea *Rolul lui L. Feuerbach în formarea concepţiei despre lume a lui Karl Marx în perioada 1842—1848* V. A. Karpuşin arată că, prin critica făcută religiei şi idealismului, prin proclamarea triumfului materialismului, Feuerbach a desfăşurat în Germania o uriaşă muncă de pregătire a criticii problemelor sociale. Fără folosirea materialului de gîndire acumulat de Feuerbach, fără contribuţia lui la istoria gîndirii filozofice germane şi mondiale, calea lui Marx către materialismul dialectic ar fi fost mult mai grea, deoarece ar fi trebuit să reexamineze din punct de vedere critic un material ideologic mult mai vast. In Germania din deceniul al cincilea al secolului al XIX-lea, calea către politică şi sociologie trecea prin critica „cerului", iar această critică a înfăptuit-o concepţia materialistă a lui Feuerbach.

V. A. Karpuşin expune aceeaşi părere pe care o apără şi Togliatti: chiar în această perioadă Marx n-a fost pur şi simplu discipolul lui Feuerbach; influenţa acestuia asupra lui Marx a avut însă o mare importanţă, mai ales prin faptul că a grăbit procesul eliberării de idealism, contribuind la coacerea unei gîndiri materialiste, care era în curs de formare. De aceea, arată V. A. Karpuşin în lucrarea citată, în anii 1840—1843 cercetarea istorică nu constată o creştere a influenţei lui Feuerbach asupra lui Marx, ci o înţelegere din ce în ce mai adîncă de către Marx a caracterului limitat al filozofiei lui Feuerbach.

O imagine asupra căilor unirii ideilor dialectice despre dezvoltarea istorică, cu teoria filozofică materialistă, ne putem forma cu ajutorul cercetărilor întreprinse asupra *Manuscriselor economico-filozofice* ale lui Marx din anul 1844, lucrare care nu a cunoscut lumina tiparului în timpul vieţii autorului.

Manuscrisele lui Marx, pornesc de la critica *Fenomenologiei spiritului* a lui Hegel, dar pe lîngă critica idealismului hegelian, ele conţin şi o prelucrare critică a dialecticii marelui filozof, prin aplicarea ei la critica relaţiilor social-economice. Lucrarea conţine germeni puternici ai materialismului dialectic şi materialismului istoric, cu toate că, prin construcţia argumentării şi terminologia folosită, mai are trăsături hegeliene.

V. A. Karpuşin şi Palmiro Togliatti, ilustrează modul în care Marx apreciază, în concepţia mistică a lui Hegel, felul raţional de a acorda importanţă problemei

activităţii omeneşti, muncii. În această apreciere este cuprinsă afirmaţia că dialectica reprezintă „sîmburele raţional" al filozofiei hegeliene, care trebuie preluat şi dezvoltat, ca punct de plecare al noii concepţii despre lume. Această apreciere este însoţită de dezvăluirea faptului că mişcarea dialectică este transformată de Hegel într-un proces pur spiritual, care se desfăşoară între o abstracţie şi alta şi nu între un obiect şi altul — prin urmare de dezvăluirea idealismului hegelian. După cum reiese din aprecierea unanimă a autorilor care se ocupă în articolele lor de această lucrare, în *Manuscrisele economico-filozofice* germenii materialismului dialectic şi ai materialismului istoric au încolţit pe baza soluţionării problemei practicii în sensul înţelegerii ei ca practică social-istorică reală, ca activitate materială a omenirii. În locul identităţii mistice hegeliene dintre gîndirea abstractă şi existenţă, în locul identităţii abstracte feuerbachiene dintre sensibilitatea individuală şi activitatea contemplativă, Marx a pus unitatea dialectică concretă a teoriei materialiste şi a practicii revoluţionare. El a putut înfăptui această transformare revoluţionară, pentru că s-a situat pe poziţia de clasă a proletariatului, pentru că a pornit de la necesitatea eliberării proletariatului.

Înţelegerea de către Marx a rolului muncii în istoria societăţii omeneşti, a fost reliefată în *Manuscrisele economico-filozofice* prin unirea criticii filozofiei vechi cu critica economiei politice. Această unire impunea situarea lui Marx pe poziţiile materialismului, în valorificarea aportului lui Ludwig Feuerbach la istoria filozofiei. Cercetarea de către Marx a relaţiilor economice ca temei al relaţiilor sociale şi al evoluţiei sociale a oamenilor, a însemnat cercetarea dialecticii obiective a istoriei. Marx s-a apropiat astfel, pe de o parte, de descoperirea legilor societăţii capitaliste, iar pe de altă parte, de dezvăluirea esenţei socialismului, ca rezultat necesar al dezvoltării istorice a omenirii. În felul acesta, după cum arată G. Lukács în studiul său, *Manuscrisele* lui Marx conţin în germene ideile expuse ulterior în forma lor definitivă, matură, în *Capitalul*.

Această concluzie, trasă unanim de cercetătorii marxişti ai lucrărilor de tinereţe ale lui Marx, vine în contradicţie cu punctul de vedere al lui Kautsky, după care în evoluţia filozofică a lui Marx, acesta ar fi ajuns mai întîi la concepţia materialist-dialectică, şi numai după aceea la concepţia materialistă a istoriei. Această părere este teoretic eronată; ea alimentează încercările revizioniste de a separa materialismul dialectic de materialismul istoric, şi duce la încercarea de a „îmbunătăţi" marxismul, fie dînd materialismului istoric o bază teoretică străină de materialismul dialectic, aservită idealismului, fie construind, pe fundamentul materialismului dialectic falsificat, concluzii idealiste cu privire la dezvoltarea societăţii. De aceea, este foarte importantă demascarea şi combaterea acestei afirmaţii de către V. A. Karpuşin în articolul său despre *Manuscrisele economico-filozofice*, pe baza concluziilor expuse mai sus.

Aprecierea greşită a căii parcurse de Marx în evoluţia sa filozofică, provine din subaprecierea influenţei factorilor social-economici şi politici şi supraaprecierea influenţei unor factori ideologici, mai ales a influenţei lui Feuerbach. În realitate, urmînd linia sa proprie de dezvoltare, Marx a realizat concomitent critica dialecticii idealiste a lui Hegel şi a materialismului contemplativ a lui Feuerbach, a folosit elementele viabile ale concepţiei lui Feuerbach în strînsă unire cu „sîmburele raţional" al filozofiei lui Hegel. El a prelucrat în acelaşi timp, în mod critic, economia politică clasică şi şi-a deschis drumul, prin înţelegerea materialistă a relaţiilor economice dintre oameni, spre concepţia materialistă a istoriei şi deci spre realizarea unei concepţii materialist-dialectice, armonioase despre lume. Prin situarea întemeietorilor marxismului pe poziţiile proletariatului a devenit posibilă acea revoluţie în filozofie care a dat naştere materialismului dialectic şi materialismului istoric — indisolubil legate din primul moment al apariţiei germenilor lor.

★

Una dintre problemele pe care trebuie să le adîncească cercetarea acestei perioade a istoriei filozofiei marxiste, este aceea a raporturilor dintre Marx şi Engels pe de o parte şi „tinerii hegelieni" pe de altă parte.

In multe din recenziile şi studiile referitoare la lucrările de tinereţe ale lui Marx şi Engels, se face o caracterizare a acestui curent în filozofia germană, vorbindu-se şi despre raportul clasicilor marxismului faţă de el. In textul deja citat al lui Franz Mehring din *„La Nouvelle Critique"*, autorul supraapreciază aportul „tinerilor hegelieni" la critica hegelianismului, fără a scoate la iveală caracterul extrem de limitat al ideilor lor antireligioase şi antihegeliene. O poziţie similară întîlnim în articolul, de asemenea citat, al lui Emile Bottigelli, din aceeaşi revistă, precum şi în articolul lui A. Cornu despre operele de tinereţe ale lui Marx din revista *„La Pensée"*. In ambele articole li se atribuie tinerilor hegelieni meritul de a fi dezvăluit contradicţiile dintre metodă şi sistem în filozofia lui Hegel, se susţine că ei au înlăturat învelişul reacţionar şi au păstrat dialectica idealistă hegeliană, că au fost criticaţi de Marx ulterior pentru caracterul idealist al dialecticii lor. Dar în aceste articole nu se scoate în evidenţă faptul că Marx şi Engels au tratat pe „tinerii hegelieni" drept epigoni ai marelui lor predecesor, că ei îi criticau, în primul rînd, pentru subiectivismul lor şi pentru caracterul, în fond conservator, al vederilor lor politice. Recenzia lui I. Bah din *„Kommunist"* despre al doilea volum al *Operelor*, evidenţiază critica făcută de către Marx şi Engels lui Bauer, pentru faptul că acesta, deşi recurgea permanent la formule hegeliene la modă, cum ar fi opoziţia dintre „vechi" şi „nou" şi altele, nici măcar nu încerca să înţeleagă aşa cum trebuie dialectica lui Hegel.

Continuînd în aceeaşi direcţie, pe care o considerăm greşită, A. Cornu susţine în articolul său că Marx şi Engels, la începutul activităţii lor, în perioada cînd făceau parte din cercul „tinerilor hegelieni", au fost promotorii cei mai entuziaşti şi înflăcăraţi ai acestei mişcări. Împărtăşind concepţiile liberale şi idealiste în ansamblul lor, ei au adus în plus, pe lîngă concepţiile liberale — specific burgheze — şi concepţii democrate, cum ar fi de pildă, lupta pentru eliberarea poporului. Socotim că această părere nu poate fi recunoscută ca valabilă. Ea contrazice concluziile, expuse mai sus, ale cercetării liniei proprii de dezvoltare a filozofiei lui Marx şi Engels. Dacă Marx nu a fost niciodată hegelian ortodox, cu atît mai puţin a fost el — chiar la începutul activităţii sale — neohegelian ortodox, deşi a pornit de la poziţiile neohegeliene. Prin elementele dialecticii materialiste spre care tindea şi care se regăsesc, în tot mai mare măsură, în lucrările sale succesive, Marx depăşeşte cu mult, chiar din primele sale scrieri, poziţia „tinerilor hegelieni". In ceea ce priveşte afirmaţia despre acceptarea de către Marx a ideologiei liberalismului burghez şi „completarea" acesteia prin democratismul pus în slujba poporului — trebuie arătat că, de fapt, în situaţia prerevoluţionară din Germania de la începutul deceniului al cincilea al secolului al XIX-lea, Marx se situase pe poziţiile democratismului revoluţionar, care cerea rezolvarea sarcinilor revoluţiei burgheze în interesul maselor populare. Mai mult, Marx a păşit mai departe, trecînd de la democratismul revoluţionar la comunism, de la afirmarea necesităţii apărării intereselor maselor în general, la slujirea clasei care avea sarcina de a conduce înfăptuirea revoluţiei burghezo-democratice în Germania — proletariatul.

In aceeaşi ordine de idei vom aminti şi despre o neconcordanţă în aprecierea lucrării lui Marx *Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului*. A. Cornu subliniază că această lucrare oglindeşte menţinerea lui Marx pe poziţiile „democraţiei radicale", fără să fi ajuns încă la comunism, dar că această poziţie îi oferea o bază suficientă pentru a o rupe cu Hegel.

Analizînd aceeaşi lucrare, I. Preiss, care semnează în *„Kommunist"* recenzia la volumul I al *Operelor*, scoate în evidenţă —

în concordanţă cu multe alte cercetări obiective ale ansamblului problemei — faptul că Marx face o critică a relaţiilor sociale capitaliste, care îl ridică mult deasupra nivelului unui simplu democrat — revoluţionar. Marx scoate în evidenţă contradicţiile de neîmpăcat ale societăţii capitaliste, arătînd că aceste contradicţii izvorăsc din deosebirile dintre clase în ceea ce priveşte proprietatea. In această lucrare apare primul germene al noţiunii de proletariat şi al definirii locului său în societatea capitalistă; astfel, se întrevăd paşii care îl vor duce pe Marx de la democratismul revoluţionar spre comunism, şi, ca atare, nu trebuie subapreciate elementele noi ale gîndirii marxiste care apar acum.

★

Articolele publicate de Marx în *„Analele franco-germane"* (Deutsch-Französische, Jahrbücher) reprezintă jaloane importante în dezvoltarea marxismului. In ele arată Lenin, se înfăptuieşte definitiv trecerea lui Marx de la idealism la materialism, de la democratismul revoluţionar la comunism. Aceste lucrări sînt: *Problema evreiască* şi *Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere.* Ultima, prin evidenţierea în cuprinsul ei a unităţii filozofiei cu lupta de clasă a proletariatului, poate fi considerată ca articol programatic al filozofiei marxiste.

★

In ceea ce priveşte lucrările tînărului Engels, ne vom referi la două dintre cele mai importante şi anume: *Schiţa unei critici a economiei politice* publicată în *„Analele franco-germane"* şi *Situaţia clasei muncitoare din Anglia.*

Ca şi Marx, Engels a parcurs acelaşi drum, care ducea de la idealism la materialism şi de la democratismul revoluţionar la comunism. Căutînd, de pe poziţiile proletariatului, căile eliberării maselor de exploatare şi mizerie, în concepţia lui Engels încolţesc germenii materialismului istoric. Engels elaborează multe idei noi, geniale, care vor intra ca pietre de temelie în edificiul concepţiei materialiste a istoriei şi a economiei politice marxiste.

Este important de subliniat aici faptul că Marx şi Engels au ajuns independent, fiecare pe calea lui proprie, la acelaşi rezultat. Colaborarea lor începe într-un moment cînd amîndoi trecuseră pe poziţiile materialismului şi comunismului, cînd, pentru amîndoi, se conturaseră germenii concepţiei noi, ai concepţiei materialiste a istoriei. Acest lucru — scos în evidenţă de materialele trecute în revistă — arată că apariţia filozofiei marxiste are la bază o necesitate obiectivă, oglindind, pe plan teoretic, interesele proletariatului, rolul său istoric. După apariţia *Schiţei* lui Engels, el intră în legături prin corespondenţă cu Marx; iar, o dată cu prima lor întîlnire — în vara anului 1844 — începe colaborarea prietenească a acestor doi titani ai gîndirii, colaborare de o excepţională importanţă pentru mişcarea muncitorească internaţională.

★

Primele rezultate vizibile ale colaborării dintre Marx şi Engels sînt două mari lucrări comune: *Sfînta familie,* scrisă în 1844 şi tipărită în 1845, şi *Ideologia germană,* scrisă între 1845—1846 şi nepublicată în timpul vieţii autorilor. Aceste lucrări sînt temeinic caracterizate în recenziile din *„Kommunist"*, semnate de I. Bah, respectiv S. Oduev-F. Huduşin-P. Saskevici.

Una dintre ideile conducătoare care se desprinde din expunerea materialului de către autorii acestor recenzii, este aceea că în *Sfînta familie,* ca şi în *Ideologia germană,* Marx şi Engels apar ca materialişti militanţi. Ei luptă de pe poziţiile materialismului dialectic, cu scopul practic — politic de a curăţi terenul în vederea pătrunderii ideilor revoluţionare în mişcarea muncitorească. In *Sfînta familie,* Marx arată legătura nemijlocită dintre materialismul francez al secolului al XVIII-lea şi ideile socialismului utopic. Această idee este însă valabilă şi cu privire la materialismul dialectic marxist: materialismul consecvent duce totdeauna la idei socialiste, mai ales cînd el se întemeiază pe poziţia de clasă a proletariatului. Tot în *Sfînta familie* e expusă importanta concluzie teo-

retică asupra rolului hotărîtor pe care îl au masele muncitoare în istorie. Marile transformări istorice se realizează numai prin activitatea acestor mase. In *Sfînta familie* găsim aproape în întregime formulată ideea rolului istoric, de importanţă mondială, al proletariatului. Toate aceste elemente au avut menirea să ducă la transformarea socialismului în ştiinţă. In locul unor visuri utopice, a apărut socialismul, ca un scop practic realizabil. S-au creat astfel premisele teoretice pentru unirea socialismului cu mişcarea muncitorească.

Ideologia germană reprezintă un nou pas înainte în formarea marxismului, cuprinzînd prima expunere sistematică a principalelor teze ale materialismului dialectic şi materialismului istoric.

Din toate acestea, se desprinde cu deplină claritate faptul că principalele teze ale filozofiei marxiste, economiei politice marxiste şi socialismului ştiinţific marxist, au apărut şi s-au îmbogăţit într-o indisolubilă unitate. Aceste teze nu puteau fi elaborate independent, precum nu pot fi despărţite nicicînd din ansamblul ştiinţei marxiste. Baza elaborării lor a fost situarea întemeietorilor marxismului pe poziţiile proletariatului. Filozofia marxistă a servit, de la primii săi paşi, ca fundament teoretic al întregii ştiinţe marxiste şi al luptei îndreptate spre transformarea revoluţionară a societăţii.

Andrei Roth

TODOR PAVLOV : *Despre estetica, ştiinţa literaturii şi critica literară marxistă* ★

Sub acest titlu, Editura Academiei de ştiinţe din R.P. Bulgaria a publicat, în anii 1954 şi 1955, două volume, conţinînd articole, referate şi recenzii scrise de acad. Todor Pavlov, preşedintele Academiei de ştiinţe, în decurs de 25 de ani (1929—1955). Aşa cum arată autorul în prefaţă, în această culegere nu sînt incluse toate lucrările din perioada considerată, ci numai unele articole, caracteristice pentru evoluţia gîndirii sale şi, în primul rînd, materialul în legătură cu problemele esteticii.

Lucrările publicate pot fi axate pe cîteva probleme : demascarea ideologiei fasciste, studii de istorie a esteticii, studii de estetică generală şi articole, mai reduse, de critică literară. Ne vom opri asupra unora din ele.

Pentru lupta împotriva fascismului, o mare însemnătate au avut lucrările acad. Todor Pavlov, apărute în deceniul al patrulea al secolului nostru. Dintre ele menţionăm : *Doctrina fascistă despre stat* şi *Ideologia fascistă*. In primul din aceste articole, autorul combate în mod argumentat teza ideologilor fascişti din Bulgaria potrivit căreia lovitura de stat fascistă a lui Mussolini era considerată drept „un act istoric". Pavlov demască afirmaţiile şubrede, nefondate ale ideologilor fascişti, arătînd că prin „revoluţie" se înţelege evenimentul istoric ce instaurează o nouă clasă conducătoare, o nouă ideologie şi o nouă economie, opuse celor vechi, demonstrînd apoi că, obiectiv şi subiectiv, fascismul, departe de a fi o revoluţie, este o formă specială a dictaturii burgheziei, iar Mussolini, cu întreaga sa mişcare fascistă, nu este decît un mercenar al burgheziei financiare, industriale şi al moşierimii. In continuare, Pavlov demască caracterul şovin, imperialist, al „naţionalismului" fascist.

In articolul intitulat *Ideologia fascistă*, T. Pavlov caută să lămurească o problemă deseori pusă şi anume : ce este caracteristic pentru ideologia fascistă ? El arată că „ideologia fascistă este ideologia burgheziei din epoca crizei generale a capitalismului de după primul război mondial, ideologie care apare şi se dezvoltă

★ Za marksiceska estetica, literaturna nauka i kritika, vol. I, Sofia, 1954, vol. II, Sofia, 1955.

atunci cînd şi acolo unde dezvoltarea maselor muncitoreşti şi ţărăneşti ameninţă însăşi orînduirea capitalistă iar — pe de altă parte — democraţia burgheză, inclusiv social-democraţia, e destul de compromisă în ochii acestor mase, şi partidul clasei muncitoare e încă slab şi nu poate dărîma conducerea burgheziei pentru a-şi instaura propria sa conducere muncitorească-ţărănească".

In această perioadă autorul a mai scris interesante şi bogat documentate studii care se ocupă de diferite teorii din istoria esteticii, şi anume de estetica lui Bergson, a lui Hegel, a lui Diderot, şi în fine de cea a lui Cernîşevski. In *Filozofia şi estetica intuiţionistă pseudodialectică a lui Bergson,* Pavlov arată că filozofia intuiţionistă şi estetica lui Bergson exprimă decăderea ideologiei burgheze din epoca imperialismului, care, rupîndu-se total de adevărul obiectiv, se întoarce către subiectivismul pur al lui Berkeley şi către mistica medievală, cu ajutorul intuiţiei pe care Bergson o plasează deasupra cunoaşterii raţionale.

In *Estetica dialectică idealistă a lui Hegel,* acad. Pavlov începe prin a arăta că vorbindu-se de filozofia lui Hegel, în general se subliniază caracterul dialectic şi idealismul său, se arată contradicţiile între caracterul conservator, reacţionar, al sistemului hegelian şi caracterul progresist al metodei sale dialectice dar, cînd e vorba de expunerea teoretică şi aprecierea esteticii lui Hegel, autorul socoteşte necesară o analiză gnoseologică şi estetică mai amănunţită.

După ce face o prezentare a epocii în care a trăit Hegel şi caracterizează, în linii mari, sistemul acestuia, menţionînd că expune din vasta filozofie a lui Hegel atît cît consideră necesar pentru justa înţelegere a esteticii sale, Pavlov se ocupă de estetica hegeliană, dezvoltată în *Prelegeri despre estetică.*

Autorul analizează estetica lui Hegel delimitînd-o nu numai de estetica materialistă, ci şi de estetica lui Hume, Kant etc.

Hegel critică teoriile materialiste mecaniciste despre artă — existente pînă atunci — respingînd ideea că arta ar fi o copie, o imitaţie a naturii. El socotea că arta are menirea să arate adevărul în forme sensibile.

Hegel defineşte frumosul ca fiind absolutul în existenţa sensibilă, realitatea ideii în forma fenomenului limitat. Frumosul trebuie să fie adevărat.

El considera că arta poate şi trebuie să exprime cea mai profundă realitate (conţinutul de idei), pe cînd unii esteticieni susţin pînă în zilele noastre că arta ne redă numai aspectul fenomenal, aparenţa lucrurilor, partea exterioară a vieţii. Autorul critică pe acei „materialişti dialecticieni" (menşevicii idealişti) care nu depăşesc pe idealistul Hegel.

Mai departe, se analizează concepţia lui Hegel despre conştiinţa omului, despre spirit (dezvoltată în *Fenomenologia spiritului)* care parcurge diferite etape — de la percepţia senzorială pînă la treapta supremă (cunoaşterea absolută), criticîndu-se comentatorii şi istoricii lui Hegel care nu văd partea progresistă din această operă, ci caută să sublinieze numai părţile negative ale sistemului său.

Analizînd împărţirea istoriei artei în cele trei stadii (simbolic, clasic, romantic) autorul arată că, în ciuda artificialităţii şi contradicţiilor sale, această periodizare conţine o idee fundamentală dialectică a lui Hegel şi anume aceea că arta evoluează către o mai mare spiritualizare, către o exprimare din ce în ce mai desăvîrşită a ideii.

Pavlov arată că estetica lui Hegel nu a putut evita alunecarea spre subiectivism. Totuşi Hegel nu poate fi pus pe acelaşi plan cu Platon şi Kant, dar nici nu trebuie subapreciat, greşală pe care o săvîrşesc unii istorici ai filozofiei.

In studiul *Estetica materialistă a lui Diderot,* autorul porneşte de la teza că numai estetica materialistă pe deplin consecventă — estetica materialismului dialectic — a pus şi a rezolvat just toate problemele de bază ale teoriei artei, estetica idealistă şi chiar cei mai dibaci reprezentanţi ai ei, nefiind în stare să le rezolve. Pavlov face

cîteva observaţii cu caracter general metodologic, arătînd că istoria filozofiei şi a esteticii dovedeşte că idealismul şi materialismul nu se dezvoltă ca două linii paralele, ci deseori se întretaie, se influenţează reciproc. Din lupta lor permanentă reiese întotdeauna clară victoria materialismului asupra idealismului.

Dezvoltarea gîndirii filozofice a lui Diderot este un minunat exemplu, care ilustrează caracterul complicat şi contradictoriu al raporturilor dintre materialism şi idealism. Ea merge în zig-zag, trecînd prin materialismul lui Hobbes şi Locke către idealismul lui Berkeley (pe care apoi îl critică, scoţînd în evidenţă absurditatea poziţiei acestuia), se îndreaptă apoi din nou, prin critica idealismului subiectivist, către materialism. Considerîndu-se elev al lui Spinoza, Diderot îşi însuşeşte şi dezvoltă linia materialistă a acestuia.

Pavlov se opreşte asupra esteticii lui Diderot, pe care o consideră prima estetică materialistă, cu toată lipsa ei de consecvenţă. In artă, Diderot introduce criteriul aprecierii operei literare nu numai după calităţile sale formale ci şi după conţinutul ei.

In articolul *Cîteva cuvinte asupra vederilor estetice ale lui N. G. Cernîşevski,* scris cu ocazia apariţiei unei noi traduceri a dizertaţiei *Arta şi realitatea din punct de vedere estetic,* Pavlov subliniază importanţa ei actuală. Arătînd meritele lui Cernîşevski, ca democrat revoluţionar rus şi socialist, autorul relevă că, deşi uneori Cernîşevski se apropie chiar de materialismul istoric al lui Marx, el a rămas un socialist-utopist, dar nu un socialist contemplativ, ci un luptător, un gînditor revoluţionar activ, un predecesor de seamă al socialismului ştiinţific din Rusia.

Meritul principal al disertaţiei lui Cernîşevski este acela că el pune la baza părerilor sale estetice teoria materialistă a cunoaşterii. Pavlov arată că, pe lîngă remarcabila valoare a acestei opere, merită toată atenţia stilul, tonul în care e scrisă şi care constituie un model, un exemplu, pentru unii scriitori actuali, cărora le lipseşte flacăra, pasiunea, inspiraţia etc., adică tocmai ceea ce reprezintă marele merit al cărţii lui Cernîşevski.

Studiile tratînd probleme generale de estetică sînt deosebit de valoroase, fie prin combaterea convingătoare, argumentată, a esteticii burgheze, fie prin precizarea unor puncte de vedere noi în aprecierea poziţiilor estetice ale lui Hegel, Diderot etc.

Sub titlul *Ştiinţa şi arta ca imagini subiective ale lucrurilor obiective* este prezentat referatul susţinut de către autor la şedinţa activului Uniunii scriitorilor, artiştilor şi compozitorilor din luna decembrie 1944. Referatul cuprinde subcapitolele intitulate: 1. Despre reflectare în genere şi despre cunoaştere ca imagine subiectivă a lucrurilor obiective; 2. Arta ca gen special de imagine subiectivă a lucrurilor obiective; 3. Despre reflectarea subiectivă literar-artistică a realităţii obiective; 4. Cîteva concluzii.

In primele trei subcapitole, autorul încearcă să dea o definiţie ştiinţifică a noţiunilor „ştiinţă" şi „artă" şi să clarifice relaţiile dintre ele. In ultimul subcapitol el caută să clarifice, în general, liniile de bază ale dezvoltării literaturii bulgare trăgînd unele concluzii, care se impun în legătură cu starea şi problemele literaturii bulgare după 9 septembrie 1944.

Un deosebit interes prezintă articolul *Problema relaţiilor dintre realitate şi artă,* apărut în 1950. Aceasta — spune Pavlov — este una dintre cele mai vechi şi mai importante probleme ale esteticii şi ale criticii literare şi artistice şi în funcţie de rezolvarea ei multiplele teorii s-au raliat celor două lagăre principale — idealist şi materialist.

Pentru idealiştii din toate timpurile, arta a fost întotdeauna expresia specifică a vieţii interioare-spirituale, a ideilor, emoţiilor etc. ale subiectului creator, pe cînd pentru materialişti — şi mai ales pentru materialiştii dialecticieni — ea este totdeauna reflectarea specifică a realităţii obiective.

In articolul *Arta şi viaţa, istoria, teoria, critica şi politica literară,* autorul arată că arta realist-socialistă contemporană (res-

pectiv literatura), fiind un produs al vieţii concrete contemporane, al dezvoltării sociale, este în primul rînd supusă legilor, tendinţelor, scopurilor social-istorice generale şi fundamentale, este şi trebuie să fie o armă pentru realizarea socialismului şi comunismului şi fiind artă (iar nu ştiinţă), ea pune şi rezolvă această problemă istorică generală într-un mod al său propriu, specific.

Toate problemele referitoare la individualitatea creatoare, originalitatea, particularitatea unui autor dat (şi a unei opere date) trebuie clarificate şi rezolvate pe o bază marxist-leninistă efectiv creatoare şi deci ştiinţifică.

Teoria şi critica literară trebuie să fie istorică, dar nu să se confunde cu istoria literară.

In unele analize şi aprecieri ale criticii literare se ia ca bază personalitatea creatoare a autorului, istorismul şi realismul fiind abandonate şi trecîndu-se la teoretizare abstractă şi individualism. Este necesar să se sublinieze specificul şi originalitatea autorului, dar explicaţiile trebuie să fie ştiinţifice, marxiste, deci istorice, căutînd şi dînd răspuns cu privire la apariţia şi dezvoltarea, după anumite legi, a însăşi personalităţii creatoare originale a autorului respectiv.

Pornind de la teza leninistă că orice ideea este imaginea subiectivă a lucrurilor obiective, Pavlov arată că aceasta se referă atît la ideile artistice cît şi la cele ştiinţifice, fiecare avînd însă specificul lor.

Teoreticienii şi criticii literari marxişti afirmă rolul şi importanţa obiectivă a artei. E recunoscut unanim faptul că orice operă cu adevărat artistică are, şi trebuie să aibă, un bogat conţinut de idei şi anume, un conţinut progresist. Opera de artă trebuie să satisfacă în acelaşi timp legea „frumosului", chiar dacă redă aspecte, părţi, urîte ale realităţii.

Autorul consideră că nu s-a dat încă un răspuns clar, exact, ştiinţific, problemei „în ce constă şi cum se exprimă frumuseţea fenomenelor sociale", însă subliniază că legea frumosului nu trebuie înţeleasă în sensul folosirii măiestriei specifice exprimării artistice.

Pavlov socoteşte toate acestea organic legate de cealaltă mare problemă a esteticii marxiste ştiinţifice, problema unităţii-dialectice, dintre concepţia despre lume şi metodă în artă. Metoda este drumul către adevăr. Metoda, ca mişcare a gîndirii, ca drum către adevăr, ca utilizare — mai mult sau mai puţin conştientă — a legilor gîndirii creatoare a omului, cu scopul de a ajunge la adevărul ştiinţific sau artistic, este o reflectare particulară, subiectivă a legităţii obiective. Astfel fiind, metoda ştiinţifică şi metoda artistică îşi au fiecare caracterul, rolul şi importanţa lor proprie, specifică. Metoda artistică realistă exprimă şi acele părţi sau tendinţe din viaţa omului şi a societăţii în care gîndirea omenească se desprinde (temporar şi condiţionat) de realitatea obiectivă şi se avîntă în sferele imaginaţiei subiective, ale exagerărilor, hiperbolizărilor etc. Ele îşi îndeplinesc însă rolul pozitiv numai dacă sînt grefate pe un fond real, dacă au la bază datele realităţii obiective. Acesta este tocmai fundamentul gnoseologic al romantismului socialist progresist.

In ceea ce priveşte unitatea dintre concepţia de viaţă şi metoda artistică, Pavlov arată că şi ea trebuie cercetată dialectic. El conchide că, pentru artistul realist-socialist, această unitate devine lege absolută, acesta avînd datoria (în special scriitorul) să lucreze sistematic şi neîntrerupt la desăvîrşirea concepţiei sale despre lume, în spiritul marxism-leninismului.

In studiul *Despre obiect şi subiect în artă,* autorul arată că marxismului şi esteticii marxiste le revine marele merit de a fi dovedit pe deplin şi în mod ştiinţific, documentat, caracterul profund istoric-social al artei omeneşti, rolul şi însemnătatea ei.

Obiectul principal al oricărei arte este însăşi viaţa socială, istorică a omului, omenirea însăşi, omul. Aceasta nu trebuie să-l împiedice pe artist de a reda natura şi fenomenele înconjurătoare, dar artistul realist-socialist trebuie să le reflecte prin prisma realităţii date, concrete, social-isto-

rice. Înflorirea artelor în U.R.S.S. şi ţările de democraţie populară — în contrast cu arta decadentă reacţionară — dovedeşte că arta cu adevărat progresistă e datoare să aibă ca obiect realitatea concretă a societăţii, naţiunii, clasei, epocii sale. Acest fapt e valabil atît pentru prezent cît şi pentru redarea trecutului, ba chiar şi a viitorului.

Arta — scrie autorul — este datoare să reflecte frumosul obiectiv din realitatea naturală şi socială, dar şi ceea ce e urît, negativ etc., tocmai pentru a ne face capabili să luptăm împotriva a ceea ce este urît şi să facem să triumfe ideea de frumos, de adevăr.

Autorul arată în continuare cum pot fi reflectate şi exprimate ideile în operele artistice. Ideile — după el — devin obiect în artă numai luate ca idei concrete, vii, ale omului tipic.

Ca şi în natură, în realitatea social-istorică nu există creiere, conştiinţe colective în afară şi independent de cele ale subiectelor — oameni individuali ce compun societatea dată. Societatea este un tot organic, dar nu un organism, în sensul teoriei organiciste a lui Spencer.

Omul individual ca atare, prin însăşi existenţa sa e inclus — ca produs şi totodată parte componentă activă — într-un tot social determinat. De aceea gîndurile, simţurile, dorinţele, scopurile lui au ceva comun cu acelea ale celorlalţi membri ai colectivului dat, iar el gîndeşte, simte, acţionează, ca realitate socială, ca individ aparţinînd unui colectiv.

Pavlov formulează trei cerinţe fundamentale în artă valabile pentru orice marxist.

1. Înalta preţuire a creaţiei populare, de la care învăţăm să producem adevărate creaţii artistice naţionale.

2. Orice creaţie cu adevărat realist-socialistă trebuie să corespundă nu numai noului conţinut de idei socialiste, dar şi noii metode realist-socialiste şi noilor mijloace de exprimare ale artei (stiluri, genuri).

3. Adevăraţii creatori ai întregii dezvoltări social-culturale sînt masele populare.

Lucrările cuprinse în cele două volume prezentate, reprezintă unele aspecte ale contribuţiei aduse de acad. T. Pavlov în studierea problemelor esteticii marxist-leniniste. Bogat argumentate şi viu ilustrate, cu nenumărate exemple din literatură şi artă, ele prezintă un mare interes şi pentru cititorii din ţara noastră şi de aceea, credem că traducerea unora din ele ar fi binevenită.

E. Hanuţ

HANS ERTEL: Kausalität, Teleologie und Willensfreiheit als Problemcomplex der Naturphilosophie. *(Cauzalitate, teleologie şi libertatea voinţei — complex de probleme al filozofiei naturii).* Akademie Verlag, Berlin, 1954

Lucrarea autorului reprezintă o interesantă şi, în bună parte, reuşită încercare de folosire a unor teze ale materialismului dialectic în studierea şi clarificarea cîtorva probleme concrete ale fizicii, biologiei şi sociologiei: problema determinismului, problema raportului dintre determinism şi finalitate, problema raportului dintre determinism şi libertatea de acţiune.

Deşi autorul se situează în general pe poziţiile materialismului dialectic în abordarea acestor probleme, nu reuşeste totuşi să afirme un punct de vedere consecvent şi hotărît, făcînd unele concesii determinismului mecanicist, precum şi unele concesii terminologice concepţiei metafizice a finalismului şi voluntarismului, pe care, de altfel, le combate.

Una dintre concesiile făcute determinismului mecanicist şi metafizic este identificarea problemei cauzalităţii, care este, aşa cum a arătat Lenin, doar unul din aspectele sau momentele interacţiunii universale, cu problema determinismului în general.

Un merit incontestabil al lucrării îl cons-

tituie însă apărarea fermă a determinismului în fizică şi biologie. Făcînd o prezentare a stării actuale a problemei cauzalităţii, finalismului şi libertăţii voinţei, autorul arată că problema cauzalităţii — a cărei importanţă deosebită pentru ştiinţă şi activitatea practică o subliniază cu tărie — a suferit unele atacuri, în ultimele trei decenii, din partea unor fizicieni şi filozofi. Aceştia, în urma cercetărilor întreprinse în domeniul mecanicii cuantice, au creat o teorie indeterministă, care neagă caracterul obiectiv al cauzalităţii şi atribuie determinismului microfizic un caracter pur statistic. Această teorie a prilejuit numeroase speculaţii idealiste, cum ar fi concluzia ce s-a tras despre „libertatea de voinţă" a electronului.

Manifestîndu-şi satisfacţia faţă de revenirea la poziţiile determinismului în fizică, a unor fizicieni de seamă, ca Louis de Broglie, autorul susţine că imposibilitatea de a aplica cauzalitatea clasică în domeniul intraatomic, susţinută de unii fizicieni, este expresia greutăţilor momentane pe care le întîmpină gîndirea ştiinţifică în descoperirea formei în care acţionează această lege într-un caz particular.

Un alt merit al lucrării constă în aceea că autorul, analizînd raporturile de determinare dintre stările iniţiale de la un moment dat şi stările posterioare ale celor două sisteme parţiale ale universului (autorul împarte universul în două sisteme parţiale: sistemul parţial P şi mediul acestuia, adică restul universului, şi studiază interacţiunea cauzală dintre ele), ia în considerare *interdependenţa universală*. Autorul se bazează aici pe acea teză a materialismului dialectic după care în natură şi societate nu există sisteme sau fenomene izolate, ci acestea se găsesc în raporturi de interdependenţă şi condiţionare reciprocă. Această teză este în opoziţie cu determinismul mecanicist şi metafizic, căruia îi este străină ideea conexiunii şi interdependenţei *universale* dintre obiecte şi fenomene.

Autorul urmăreşte să rezolve problema determinismului prin mijloace matematice. El face o restricţie în sensul mecanicismului cînd consideră universul ca un sistem cauzal descriptibil printr-un număr finit de parametri. În realitate, universul fiind infinit, posedă un număr infinit de parametri.

În schimb, un alt merit al lucrării reiese din rezolvarea, în general justă, în spiritul materialismului dialectic, a problemei raportului dintre cauzalitate şi finalitate, precum şi a problemei raportului dintre determinism şi libertatea de acţiune. Cu toate că autorul nu utilizează noţiunile şi terminologia filozofică corespunzătoare, din demonstraţiile bazate pe procedee matematice ţinînd de domeniul fizicii, reiese concluzia după care acţiunea oamenilor, care întotdeauna este îndreptată spre un scop determinat, e determinată de mediul social, de împrejurări sau de condiţiile vieţii materiale şi legile dezvoltării. Scopul, finalitatea, este o categorie ce ţine de viaţa socială. Finalitatea — acţiunea în conformitate cu un scop — este subordonată cauzalităţii.

Dar acţiunea oamenilor, subordonată cauzalităţii sociale, constituie la rîndul ei un factor ce influienţează asupra dezvoltării mediului social şi deci şi asupra universului. Autorul respinge concepţia metafizică a fatalismului, susţinînd posibilitatea acţiunii umane. Numai în cazul cînd mediului natural şi social nu i-ar fi inerentă ordinea cauzală ci s-ar reduce la întîmplare, ar rezulta o concluzie despre incapacitatea omului de a acţiona. Deci la baza libertăţii de acţiune se află determinismul. Oamenii nu acţionează din libera lor voinţă, nedeterminată de vreun mobil exterior.

Combătînd concepţia metafizică şi idealistă a finalismului, precum şi concepţia voluntaristă despre libertatea voinţei, autorul manifestă o oarecare concesie, cel puţin din punct de vedere terminologic, acestor concepţii, în loc să le respingă în mod hotărît şi integral, fiind cu totul antiştiinţifice.

Considerăm ca neîntemeiată concesia pe care o face autorul teoriei ocazionaliste a lui Malebranche şi Geulincx şi teoriei armoniei prestabilite a lui Leibniz. Ce-i drept, autorul se referă la un caz particular şi

anume, în ipoteza că cele două sisteme parţiale ale universului s-ar desfăşura paralel fără să interacţioneze. Însă între starea iniţială şi starea posterioară a fiecărui sistem este o legătură internă de determinare. Dar între cele două sisteme parţiale există o legătură pur exterioară, „ocazională". Menţionăm că această stare de lucruri nu e realizabilă în realitate, decît cu aproximaţie, încît interacţiunea dintre cele două sisteme parţiale ale universului ar fi atît de neînsemnată, încît poate fi neglijată.

Dar este imposibil să identificăm, aşa cum procedează autorul, armonia prestabilită a lui Leibniz şi ocazionalismul lui Malebranche şi Geulincx, cu reprezentarea deterministă în cazul particular de mai sus. Aceste două concepţii sînt idealiste, chiar teologice în esenţa lor. Cu toate că în concepţia lui Leibniz fiecare dintre monade nu are legături cu celelalte monade, acestea fiind „închise, fără uşi, fără ferestre", totuşi, dumnezeu este acela care realizează acordul dintre monade, printr-un act originar unic. De asemenea, în concepţia lui Malebranche, tot dumnezeu este cauza mişcării universului, intervenţia lui manifestîndu-se în orice act prin factorii care acţionează şi produc mişcarea şi a căror conexiune este redusă la una „ocazională". Or, în ipoteza de mai sus, mişcarea universului se produce în virtutea legilor inerente lui şi nu a vreunei forţe exterioare.

Autorul cedează, cel puţin din punct de vedere terminologic, şcolii cuantice din Copenhaga, cînd utilizează noţiunea de „sistem complimentar" prin care desemnează mediul, unul dintre cele două sisteme ale universului.

Cu toate lipsurile menţionate, lucrarea autorului este merituoasă prin străduinţele în bună parte reuşite, ale autorului, de a rezolva în spiritul materialismului dialectic, probleme dificile în domeniul fizicii ca aceea a determinismului.

Lucrarea poate fi considerată ca un aport interesant şi însemnat la lupta dusă de fizicieni şi filozofi împotriva mecanicismului şi idealismului subiectivist în varianta sa voluntaristă şi a concepţiei metafizice şi idealiste a finalismului.

O. Băncilă

PROBLEME DE MATERIALISM DIALECTIC ÎN REVISTA *MYSL FILOZOFICZNA*

Revista *Mysl Filozoficzna* (Gîndirea filozofică), editată de Comitetul filozofic al Academiei polone de ştiinţe, publică în ultimele sale numere un bogat şi valoros material de cercetări teoretice şi de valorificare a tradiţiilor progresiste ale filozofiei şi gîndirii sociale universale şi polone. Studiile de materialism dialectic ocupă un loc important în paginile revistei. In numerele 2 (16), 3 (17) şi 4 (18) din 1955 găsim interesante studii consacrate problemelor de materialism-dialectic, generalizării noilor rezultate ale ştiinţelor şi dezbaterii unor probleme metodologice ale acestora. Astfel, în nr. 2 (16) 1955, în cadrul rubricii vii consacrate discuţiilor, se publică observaţiile intitulate: *Pentru o mai strînsă legătură a lecţiilor de materialism dialectic şi materialism istoric cu ştiinţele speciale,* de Zdzislaw Libera. Autorul se ocupă cu metodele predării materialismului dialectic şi materialismului istoric la facultatea de filologie. El cere o mai strînsă legătură dintre lecţiile şi seminariile asupra acestor obiecte şi interesul filologului, atît pentru latura teoretică, cît şi pentru cea metodologică. El indică o serie de probleme care trebuie studiate: limba şi gîndirea, rolul impresiilor, gîndirea abstractă şi limba în cunoaşterea lumii, practica drept criteriu al adevărului în ceea ce priveşte ştiinţele filologice, criteriul progresului în istorie, teoria reflectării în artă şi literatură etc.

Un alt material de discuţie, *În legătură cu problema predării în universităţi a materialismului dialectic şi materialismului istoric* se datoreşte Ştefaniei Skwarczynska. Autoarea articolului arată necesitatea luptei împotriva izolării studiului marxismului de viaţă şi transformării lui în abstracţiune în universităţi şi pentru stabilirea, în conştiinţa tineretului, a legăturii lui cu viaţa, fapt pentru care este răspunzător fiecare profesor.

In acest scop autoarea cere:

1. Revizuirea metodei pedagogice a profesorilor (obţinerea încrederii tineretului pentru cunoaşterea nelămuririlor sale ideologice, în scopul înlăturării lor eficace, deoarece subaprecierea acestui fapt, în special cazul unor concepţii diferite asupra lumii, ameninţă să denatureze caracterul tineretului, obişnuindu-l cu o „limbă dublă").

2. Revizuirea metodei didactice:

a) caracterul inductiv al lecţiilor — de la fapte la generalizări;

b) adîncirea cunoştinţelor tineretului asupra faptelor, cu ajutorul introducerii istoriei generale şi lărgirea lecţiilor de istorie a filozofiei;

c) stabilirea în cursul citirii clasicilor marxism-leninismului, a sensului lor istoric.

3. Revizuirea programelor universitare, cu scopul de a le adapta necesităţilor etapei noastre istorice.

Deoarece universitatea are drept scop să formeze un specialist creator — un marxist, trebuie să pornească din timp o contraacţiune împotriva tendinţelor tineretului de a vulgariza marxismul, de a opera cu el în mod mecanic ca o formulă adaptată la

rezolvarea automată a tuturor problemelor, ceea ce este o dovadă de lipsă de onestitate intelectuală. Astfel ar trebui desfăşurată o campanie intensă, de asemenea şi publicistică, în jurul problemelor fundamentale şi dificile:

a) raportul dintre cultura proletară şi tradiţii;

b) caracterul obiectiv şi istoric al valorii, care are o influenţă hotărîtoare asupra aprecierii definitive.

În legătură cu discuţiile din U.R.S.S.. cu privire la originea vieţii, se intitulează studiul lui Gustav Kerszman. Ştiinţa modernă se apropie mereu de o rezolvare absolut materialistă a problemei vieţii. O mare importanţă au lucrările din domeniul cosmogoniei, a sintezei albuminei şi a sintezei compuşilor organici activi din punct de vedere optic. Cea mai matură teorie asupra vieţii este teoria lui Oparin. Unele dintre tezele ei însă au dat loc la discuţii, şi anume:

1. Teza că viaţa este posibilă numai într-un sistem multimolecular complex şi că nu poate fi vorba despre o moleculă vie.

2. Teza că apariţia vieţii pe pămînt dintr-o materie moartă, aparţine trecutului.

Împotriva acestor teze s-au ridicat o serie de autori sovietici (printre care şi O. Lepeşinskaia) cu publicaţii în paginile revistei *Voprosî filosofii* şi ale altor reviste.

Ei susţin că prima teză ar fi greşită din punct de vedere metodologic. Ea ar decurge din definiţia greşită pe care o dă Oparin vieţii, din neînţelegerea de către acesta a rolului albuminei şi a raporturilor juste dintre chimie şi biologie, de asemenea din înţelegerea greşită a problemei salturilor în natură. Aceste obiecţii n-ar părea prea convingătoare, arată autorul. Konikova şi Kritsman îşi descriu experienţele care arată schimbul de aminoacizi cu mediul care se produce în moleculele izolate ale albuminoidei, ca de exemplu: papeina, tripsina, serumalbumina etc. Problema, dacă putem considera acest schimb, o dovadă suficientă pentru a recunoaşte că moleculele albuminei sînt vii, merită să fie discutată.

A doua teză este supusă criticii de către unii autori ca fiind în contradicţie cu darwinismul. Acest lucru pare a fi nedrept şi contrazice chiar părerile lui Darwin. Oparin susţine că existenţa vieţii pe pămînt face imposibilă în viitor apariţia ei din materia moartă, fără participarea organismelor vii. În cele din urmă, nu există fapte care să arate că are loc un astfel de proces. Problema apariţiei vieţii şi discuţiile referitoare la această problemă au o mare importanţă. Idealismul, după cum rezultă din părerile unora dintre reprezentanţii lui polonezi, duce, în această problemă, pe o cale absolut greşită, încheie autorul.

În studiul *Unitatea dintre interdependenţa universală şi izolarea relativă a fenomenelor,* Jerzy Buchowicz examinează problema existenţei unei anumite legităţi a structurii interdependenţei universale dintre lucruri şi fenomene, a unei legităţi care constă în caracterul discontinuu al interdependenţei universale, condiţionat de existenţa unor unităţi distincte, ale fiecărui fenomen. Aceste unităţi se disting prin interdependenţa şi permanenţa lor: ele constituie un tot închegat, coerent şi autonom, fapt datorită căruia descoperim în ele trăsături ale unei izolări relative. Nici un alt fragment al acestui fenomen şi proces nu va poseda astfel de însuşiri.

Aceste unităţi se numesc în mod convenţional „unităţi relativ izolate" şi sînt ilustrate prin exemple de atomi, specii de plante şi animale.

La rubrica discuţiilor se publică studiul intitulat *Dialectica marxistă şi principiul contradicţiei,* de Adam Schaff, membru corespondent al Academiei polone de ştiinţe. Articolul apare ca o punere critică la punct care se referă la poziţia ocupată de autor în timpul discuţiei din anul 1946.

Părerea curentă reprezentată mai ales de Plehanov, afirmă că dialectica marxistă, cu toate că nu respinge logica formală întru totul, şi în special principiul logic al contradicţiei, restrînge însă limitele acţiunii lui. Potrivit acestei păreri, logica formală nu ar putea fi aplicată enunţurilor al căror obiect este mişcarea, fapt datorită căruia aceasta reprezintă doar un „caz special" al logicii dialectice mai cuprinzătoare. Concepţia lui Plehanov este greşită: atît în

ştiinţă cît şi în viaţa de toate zilele noi sîntem datori să respectăm principiul contradicţiei şi al terţiului exclus şi în raţionamentele despre mişcare (transformare), necesitatea respectării acestor principii este confirmată de întreaga practică a omenirii. Astfel este necesar să cercetăm fundamental problema raportului dintre dialectică şi principiul contradicţiei.

Cuvîntul „contradicţie", are în literatura marxistă deosebite semnificaţii, spune A. Schaff. In sens strict logic, acesta este un raport între judecăţi, dintre care una recunoaşte obiectului o anumită însuşire, iar cealaltă, în acelaşi timp şi din acelaşi punct de vede, i-o neagă.

Clasicii marxismului au supus criticii o astfel de interpretare a contradicţiei logice. Dialectica înţelege prin „contradicţie" ceva cu totul deosebit şi anume „o unitate a contrariilor". Teoria dialectică despre unitatea contrariilor (cuvîntul „contrarii" are aici un alt sens decît în logică) descoperă structura contradictorie a lucrurilor şi fenomenelor şi arată că lupta tendinţelor şi forţelor contrare inerente lor, nu diminuează cu nimic importanţa logicii formale, fapt de care nu-şi dădea seama cîtuşi de puţin Hegel în „logica" sa. Prin „contradicţie", dialectica înţelege şi ea necorespondenţa dintre elementele unui anumit sistem, necorespondenţă care duce pînă la urmă la distrugerea lui. Recunoaşterea existenţei obiective a contradicţiilor înţelese în acest fel nu năruie şi nu limitează valabilitatea principiului logic al contradicţiei.

Engels, urmîndu-l pe Hegel, în această problemă, spune că o descriere adecvată a stării unui corp în mişcare cere aplicarea unor judecăţi contradictorii : corpul în mişcare se găseşte într-un anumit loc şi nu se găseşte în acel loc. Autorul socoteşte că acest fel de a pune problema îşi are izvorul în antinomiile eleate, mai ales în „paradoxul săgeţii", cu ajutorul cărora Zenon încerca să dovedească imposibilitatea mişcării, trăgînd concluzia că o săgeată care zboară ar trebui să fie şi să nu fie, în acelaşi timp, într-un anumit loc. Zenon confundă noţiunile : „a fi într-un anumit loc, a se găsi într-un anumit loc" şi „a sta (a rămîne) într-un anumit loc." Această confuzie de noţiuni îl duce la concluzia că o săgeată care zboară stă — în fiecare loc, în fiecare clipă, adică nu se mişcă. In încercarea de a reduce mişcarea la o stare de repaus, rezidă eroarea fundamentală a raţionamentului. Mişcarea din spaţiu nu poate fi redusă la o stare de repaus. Paradoxul dispare cînd ne dăm seama că un corp se poate găsi într-un anumit loc, stînd pe el sau trecînd prin el.

Antinomiile eleaţilor, cu toate greşelile lor, au avut o valoare gnoseologică deoarece au pus gîndirea omenească în faţa unor probleme, cum sînt continuitatea şi discontinuitatea timpului şi spaţiului, problema seriilor infinite ale mişcării etc.

Concluziile înfăţişate, *mutatis mutandis*, au o mare importanţă pentru problemele oricărui fel de schimbări şi procese. Aparenţa că pentru o descriere adecvată a schimbărilor se cer judecăţi contradictorii apare numai atunci cînd se produce încercarea de a interpreta schimbarea ca o serie de stări statice.

Autorul socoteşte că poziţia greşită a lui Hegel în interpretarea mişcării l-a influenţat pe Marx şi Engels şi de asemenea pe Lenin. In timpul lui Marx şi Engels motivele suplimentare care făceau ca principul logic al contradicţiei să fie lipsit de importanţa sa universală decurgeau din concepţia, unanim adoptată în acea epocă printre matematicieni, asupra esenţei „mărimilor infinit de mici".

Considerînd drept greşită părerea moştenită de la Hegel, potrivit căreia mişcarea poate fi descrisă în mod adecvat numai cu ajutorul judecăţilor între care există o contradicţie logică, autorul socoteşte că nu calcă cu nimic principiul dialectic al unităţii contrariilor, pe care clasicii marxismului îl socoteau ca fiind nucleul dialecticii.

Problema aplicării metodelor matematice în ştiinţele biologice, formează obiectul unei note de Andrzej Wiercinski. Autorul îşi propune să intervină în discuţia cu privire la aplicarea metodei matematice în ştiinţele biologice. Aceasta deoarece printre biologi

se observă puncte de vedere deosebite şi contradictorii.

1. Negarea *a priori* a oricărui fel de aplicabilitate a metodei matematice în biologie;

2. Aserţiunea că metoda matematică se aplică numai la fenomenele de variabilitate;

3. Tendinţa de a da biologiei forma unui sistem matematic deductiv.

In special se face analiza critică a argumentării partizanilor punctelor de vedere mai sus arătate.

Prin această analiză, autorul articolului încearcă să dovedească, că negarea aplicării metodei matematice în ştiinţele biologice este nefundamentată şi contrazice dialectica marxistă, deoarece nu se ia în consideraţie latura cantitativă a fenomenelor biologice, ci se limitează, în mod exclusiv, numai la latura calitativă a acestor fenomene.

In ştiinţele morfologice putem întîlni adeseori cazuri de preponderenţă evidentă a descrierii calitative faţă de cea cantitativă. Aplicarea metodei matematice în ştiinţele biologice poate fi fundamentată pe baza următoarelor considerente:

1. In fiecare formă de mişcare a materiei se includ schimbări cantitative şi legităţi care decurg din ele;

2. Matematica a apărut în urma generalizării abstracte a relaţiilor cantitative concrete şi spaţiale ale lumii materiale;

3. In consecinţă, mişcării biologice, ca una din formele mişcării materiei se poate şi trebuie să i se aplice în cadrul cercetărilor, metoda matematică.

Insă în unele lucrări de biologie întîlnim greşeli, care decurg din cunoaşterea insuficientă a însuşirilor metodei matematice folosite sau din tendinţa de a supune faptele punctului de vedere al matematicii.

Există de asemenea pericolul serios al creării arbitrare a unor sisteme deductive, prea simpliste şi necorespunzătoare în totul cu realitatea.

In revistă se publică şi o lecţie de Helena Eilstein despre *Dezvoltare ca trecere la o stare calitativ superioară.*

1. Dialectica marxistă este ştiinţa legilor generale ale oricărei mişcări (transformări) a materiei. Noţiunea de dezvoltare este mai îngustă decît noţiunea de mişcare. In operele clasicilor marxismului şi în literatura marxistă, prin dezvoltare se înţelege uneori o mişcare în cursul căreia survin schimbări calitative ireversibile, alteori însă se înţelege o mişcare în care aceste schimbări calitative ireversibile au caracter progresiv, adică în cursul căreia se produce trecerea de la o treaptă inferioară la o treaptă superioară de evoluţie(ceea ce nu exclude schimbări locale şi trecătoare cu caracter regresiv). In articol, noţiunea de dezvoltare se foloseşte în cel de-al doilea sens. Autorul subliniază importanţa concepţiei lui Hegel despre mişcarea ciclică a materiei, conform căreia noţiunile de progres, dezvoltare, regres, pot fi aplicate numai unor sisteme materiale finite şi nu întregului univers. Ipoteza lui Engels, care în ceea ce priveşte universul pune pe acelaşi plan progresul şi regresul sistemelor materiale finite, îşi găseşte confirmarea în argumentele ştiinţei moderne împotriva ipotezei, „morţii termice" a universului. In ceea ce priveşte pămîntul şi istoria societăţii, o mare importanţă are faptul că în actuala epocă cosmică direcţia schimbărilor are aici un caracter progresiv. Clasicii marxismului au numit dialectica în repetate rînduri, ştiinţa asupra legilor oricărei mişcări, ştiinţa dezvoltării, deoarece dialectica marxistă este o ştiinţă asupra mişcării, care explică esenţa dezvoltării, izvoarele mişcării şi legile ei, posibilităţile ei, care se găsesc în însăşi materia, şi, deoarece această trăsătură a dialecticii este foarte importantă din punct de vedere al cercetării structurii pămîntului şi a istoriei societăţii şi în consecinţă şi din punctul de vedere al activităţii practice a proletariatului.

2. Criteriul progresului, criteriul treptelor de evoluţie „inferioară" şi „superioară", trebuie să fie din punct de vedere al metodologiei marxiste un criteriu obiectiv, adică întemeiat pe însuşirile obiective ale etapelor cercetate ale mişcării; el poate avea însă un caracter relativ, adică progresul unei părţi să fie unit cu regresul altei părţi a aceluiaşi fenomen. In aceste cazuri, însă există posibilitatea de a cerceta care este într-un anumit proces latura principală a

contradicţiei: dacă schimbarea luată în întregime are un caracter progresiv sau regresiv.

Autorul se opreşte asupra criteriului marxist al progresului în diferite domenii ale fenomenelor din natură şi societate şi de asemenea asupra posibilităţii determinării criteriului general al progresului şi criteriului deosebirii dintre treptele „inferioare" şi „superioare" ale evoluţiei în dialectica marxistă.

3. Una dintre legile fundamentale ale dialecticii care se referă mai întîi de toate la dezvoltare, este legea „trecerii cantităţii în calitate". In literatura marxistă, nu găsim deocamdată definiţii satisfăcătoare ale cantităţii şi calităţii. Autorul se limitează în consecinţă la cîteva observaţii referitoare la aceste noţiuni.

Propunîndu-şi să explice ce înţelege prin termenii de deosebire sau schimbări calitative, autorul presupune că au dreptate cei ce leagă noţiunea de calitate cu noţiunea de însuşire sau grupurile de însuşiri esenţiale în legătură cu anumite raporturi, anumite acţiuni, anumite legături ale fenomenului şi obiectelor cu mediul înconjurător cu anumite legităţi interne. Obiectul sau fenomenul privit în diferitele lui raporturi îşi descoperă toate calităţile sale obiective. Saltul calitativ se produce numai într-o anumită privinţă şi este însoţit de continuarea fostei calităţi în alte privinţe. Pot exista salturi calitative multilaterale, mai mult sau mai puţin adînci.

4. Clasicii marxismului au folosit din dialectica lui Hegel teoria despre „măsură", conform căreia o calitate determinată a obiectului, sistemului sau fenomenului, este incompatibilă cu caracteristici cantitative arbitrare. In consecinţă, după trecerea schimbărilor cantitative dincolo de anumite limite într-o anumită etapă se produce schimbarea calitativă într-o anumită privinţă, — diferenţa sau schimbarea cantitativă „trece în cea calitativă".

Autorul dă o serie de exemple de aplicare a acestei legi, luînd mai ales drept bază argumentele lui Engels din *Anti-Dühring*.

5. In ultima parte a articolului, autorul se opreşte asupra dezvoltării învăţăturii marxiste cu privire la salturile calitative. Autorul, pentru a arăta concluziile care decurg de aici, analizează unele aspecte ale discuţiei biologice desfăşurate în U.R.S.S., cu privire la apariţia speciilor.

N. Dobre

DISCUŢIE CU PRIVIRE LA TEORIA CELULARĂ

In ansamblul tuturor ştiinţelor naturii, care au contribuit la constituirea şi dezvoltarea concepţiei despre lume a partidului marxist-leninist, un rol însemnat au avut ştiinţele biologice. Vorbind despre marile descoperiri ştiinţifice care au făcut cu putinţă apariţia materialismului dialectic, Engels sublinia că descoperirea celulei şi teoria evoluţiei au contribuit în mare măsură la înlăturarea caracterului neştiinţific ce mai stăpînea concepţiile filozofice premarxiste. Atît descoperirea celulei, care lămurea structura organismelor şi unitatea lor, cît şi teoria evoluţiei, care arăta în ce constă această unitate, explicînd trecerea unei specii în alta, au dovedit că şi fenomenele vitale se supun legilor generale ale realităţii, adică legilor dialectice de dezvoltare a materiei.

Apărută în deceniul IV al secolului trecut ca urmare a descoperirii celulei, citologia a contribuit, prin materialul faptic acumulat, la zdruncinarea poziţiilor metafizicii şi ale idealismului din biologie. Descoperitori celulei: Goreaninov (1834), Schleiden şi Schwann (1838) au fost în acelaşi timp şi creatorii primei teorii celulare, care — cu toate imperfecţiunile inerente acelui stadiu de dezvoltare a citologiei — avea un caracter materialist şi spontan dialectic, deoarece la baza ei se afla ideea studiului celulei în procesul dezvoltării sale istorice şi individuale din substanţă vie lipsită de structură celulară, numită de Schwann „citoblastem".

Teoria celulară creată de Schwann, pe baza materialului acumulat de înaintaşi şi de el însuşi a fost criticată de Virchow. Reluînd

experienţele lui Schwann cu privire la originea celulelor osoase, el a arătat că aceste celule nu provin din lichide plastice (citoblasteme) cum susţinuse Schwann, ci din celulele unui ţesut conjunctiv, prin diviziune şi diferenţiere. Prin generalizarea acestor date el a ajuns la concluzia imposibilităţii neoformării celulelor din mase protoplasmatice necelulare. Din cele spuse pînă aici apare limpede faptul că teoria celulară a apărut şi s-a dezvoltat în strînsă legătură cu cercetările despre formarea celulelor. Pe baza cercetărilor cunoscute pînă la el, Schwann se situează pe poziţia neoformării celulare. Cercetările lui Virchow, care i-au format convingerea că nu există neoformare celulară, ci doar simplă diviziune celulară, l-au dus pe acesta la concluzii metafizice, antievoluţioniste, deşi ca punct de plecare ele erau materialiste.

Meritul lui Virchow constă în aceea că patologia sa celulară, legînd boala de un substrat material — celula, se opunea idealismului în medicină. Dar acest merit era umbrit, înecat de absolutizarea metodei analitice de studiere a organismului, metodă care descompunea organismul în părţile sale constitutive fără să se oprească asupra însuşirilor întregului. Ca urmare a acestui mod metafizic de a trata problema celulară, generalizările lui Virchow nu au putut da o explicaţie raţională fenomenelor ce se petrec într-un organism complex. Virchow considera organismul drept o federaţie de state celulare autonome, iar boala ca o sumă a modificărilor suferite de un grup de celule. Neînţelegerea interdependenţei şi a interacţiunii părţilor cu întregul, constituie fundamentul teoretic al „Patologiei celulare", despre care Engels afirmase încă în *Dialectica naturii* că încearcă să ascundă în fraze generale neputinţa autorului.

Nu e întîmplător faptul că în domeniul patologiei ipotezele lui Virchow au fost infirmate de clinicieni, patologi şi fiziologi de seamă, contemporani cu el, ca Secenov, care arătase încă în teza sa de doctorat rolul fiziologic al mediului intercelular, şi ca Botkin, care sublinia că boala are influenţă asupra întregului organism şi că în mecanismul tratării şi vindecării ei rolul conducător aparţine sistemului nervos.

Din cercetările sale cu privire la formarea celulelor, Virchow scoate cîteva concluzii generale pentru teoria celulară: celula este ultimul element morfo-fiziologic al vieţii, iar substanţele intercelulare sînt lipsite de viaţă.

Dacă tezele virchowiste au fost criticate în patologie şi fiziologie pentru caracterul lor metafizic, care contrazicea faptele observate de clinicieni, în morfologie ele s-au bucurat o perioadă, de succes. Dar o dată cu acumularea de date faptice noi, ele au fost dezminţite şi aici. S-au descoperit structuri necelulare sau supracelulare şi organisme lipsite cu totul de structură celulară. Descoperirea virusurilor şi a bacteriofagilor a ridicat chiar problema limitelor vieţii. Incercările de generalizare a datelor noi au impus şi în morfologie critica teoriei virchowiste şi înlocuirea ei cu o altă teorie mai corespunzătoare.

O astfel de încercare a constituit „anticelularismul", care susţine rolul conducător al structurilor necelulare din organism. Chiar dacă în ansamblu această teorie a fost supusă criticii, este important să se ţină seamă de cîteva teze progresiste, adevărate.

O posibilitate de a depăşi concluziile teoretice virchowiste s-a ivit o dată cu cercetările Olgăi B. Lepeşinskaia, care sînt bine cunoscute de specialişti. Intre timp însă, în perioada 1952—1955, o serie de savanţi sovietici, reluînd cercetările Olgăi Borisovna Lepeşinskaia, nu i-au putut confirma concluziile. Acesta a fost punctul de plecare al noii discuţii din citologie. In cadrul ei s-au ridicat două probleme importante: *a)* este necesară depăşirea teoriei virchowiste şi dacă da, în ce direcţie?; *b)* în ce măsură cercetările Olgăi Lepeşinskaia şi generalizările sale au contribuit la aceasta?

Discuţia a fost deschisă în paginile revistei sovietice *Uspehi sovremennoi biologhii* (Succesele biologiei contemporane), nr. 2/1955, de articolul *„Noua teorie celulară" şi fundamentarea ei faptică*, semnat de L. N. Jinkin şi V. P. Mihailov (Leningrad). Autorii acestui articol nu-şi propun ca scop

să analizeze din punct de vedere filozofic sau faptic starea actuală a teoriei celulare, ci doar să cerceteze în ce măsură „noua teorie celulară" (semnele citării aparţin autorilor) are sau nu o bază suficientă de fapte, care să-i dea dreptul de existenţă. De aceea, L. N. Jinkin şi V. P. Mihailov examinează, rînd pe rînd, cele mai cunoscute experienţe, care au oferit Olgăi Borisovna Lepeşinskaia, colaboratorilor ei şi altor cercetători, adepţi ai noii teorii celulare, materialul faptic necesar generalizărilor ulterioare.

Aşa de pildă, după părerea autorilor, cercetările cu privire la formarea din substanţă vie necelulară a diferitelor celule sanguine şi a ţesutului conjunctiv nu sînt convingătoare. Imaginile microscopice interpretate în mod necritic, ca fiind etape ale dezvoltării progresive a celulelor, pot fi considerate şi ca stadii de degenerare a acestora. Pe de altă parte — afirmă autorii — nu există temeiuri suficiente pentru a considera diferitele elemente ale unei celule în dezagregare şi ale unei celule normale, ca fiind legate între ele din punct de vedere genetic. Ei reproşează Olgăi Lepeşinskaia şi modul în care a trecut de la stadiul de ipoteză la cel de convingere, în problema rolului sîngelui în vindecarea rănilor, fără ca în perioada respectivă să se fi acumulat fapte suficiente care să fi permis acest lucru.

In continuare, articolul se ocupă de studiul structurilor necelulare (multicelulare sau supracelulare), oprindu-se cu deosebire asupra cercetărilor lui A. N. Studiţski cu privire la regenerarea ţesutului pulmonar şi la neoformarea nucleilor din sarcoplasma fibrelor musculare ce regenerează. Autorii articolului susţin că aceste structuri supracelulare nu corespund definiţiei date de O. B. Lepeşinskaia substanţei vii necelulare şi că, de aceea, este cu totul nejustificată atitudinea acelor cercetători care încearcă să stabilească o legătură între aceste structuri şi substanţa vie. Analiza cercetărilor amintite mai sus îi face pe autori să afirme — şi de această dată — că ele nu sînt concludente pentru problema neoformării celulelor.

O altă cercetare a Olgăi Lepeşinskaia a cărei fundamentare ştiinţifică este negată de către L. N. Jinkin şi V. P. Mihailov, este cea cu privire la dezvoltarea oului de păstrugă fecundat. In opoziţie cu cercetările cunoscute ale Olgăi Lepeşinskaia, Faleeva a stabilit că în ovulul de păstrugă există, în toate perioadele dezvoltării, nuclee în diferite stadii. Acest fapt a putut fi pus deosebit de greu în evidenţă, căci la 200 de lame făcute pentru fiecare icră, doar pe una sau două se putea observa nucleul. De aici, autorii articolului au tras concluzia că reconsiderarea problemei dezvoltării celulelor sexuale din substanţă necelulară are ca punct de plecare o eroare ştiinţifică (o insuficientă cercetare istologică). Jinkin şi Mihailov subliniază totuşi că nerecunoaşterea dezvoltării celulelor sexuale din substanţă vie necelulară nu înseamnează neapărat recunoaşterea continuităţii celulelor sexuale.

Pînă aici, critica făcută teoriei susţinute de O. B. Lepeşinskaia se reduce la următoarele: nici formarea celulelor în vindecarea rănilor, nici formarea nucleului înainte de divizarea oului de păstrugă nu au fost dovedite.

Autorii articolului arată că nici experienţa cu triturarea hidrelor nu a fost confirmată. Repetarea experienţei de către Makarov şi Kozlov îi duce pe aceştia din urmă la concluzia că la baza fenomenelor descrise de O. Lepeşinskaia stau procese fizico-chimice, şi nu biologice.

De asemenea, cercetarea lui V. N. Orehovici, M. I. Leviţ, T. P. Levciuc-Kurohtinoi pune la îndoială posibiltatea dezvoltării celulelor din sferulele viteline, afirmînd că acest lucru ar fi puţin probabil.

In concluzie, Jinkin şi Mihailov arată că noua teorie nu se bazează pe fapte suficient de convingătoare şi cer o reconsiderare a teoriei celulare, în sensul negării neoformării celulare. Ei neagă că în diviziunea mitotică, celula ar trece de fiecare dată prin faza substanţei vii, pierzîndu-şi structura şi subliniază că, dacă celula în dezvoltarea ei istorică s-a format din substanţă vie necelulară, aceasta nu înseamnă că procesul

se repetă acum la toate plantele şi animalele.

Numărul 3 al revistei a adus un alt articol de discuţie aparţinînd lui V. G. Eliseev (Moscova) intitulat *Despre tratarea actuală a teoriei celulare*, articol care abordează problema pe un plan mult mai general decît primul.

Articolul lui Eliseev prezintă două părţi distincte: prima parte cuprinde un scurt istoric al teoriei celulare de la cea dintîi formulare pînă la situaţia ei de astăzi, iar ultima parte se ocupă de starea actuală a problemei formării celulelor. În prima parte a articolului, după un succint istoric, Eliseev arată că în U.R.S.S., teoria celulară s-a dezvoltat pe baza filozofiei materialist-dialectice, pe baza teoriei evoluţioniste a lui Darwin, a teoriei lui Miciurin şi Pavlov, în luptă cu dogmele metafizice ale virchowismului şi cu anticelularismul. Expunînd în mod amănunţit ultimele date ştiinţifice, Eliseev formulează 3 principii, ce pot sta la baza unei teorii celulare materialiste şi dialectice în acelaşi timp:

1. Celula este una din formele de existenţă a substanţei vii, formă care a apărut în procesul dezvoltării istorice a vieţii pe pămînt.

2. Organismul reprezintă un tot unitar, în care se găsesc celule şi structuri necelulare deosebite ca formă şi din punct de vedere calitativ.

3. În organism, alături de celule, există şi structuri necelulare, care sînt de asemenea forme ale substanţei vii.

Toate aceste concluzii rezultă cu necesitate din generalizarea datelor numeroase acumulate de fiziologie şi morfologie, în ultimele decenii, mai ales în biologia sovietică. În a doua parte a articolului său, Eliseev analizează evoluţia problemei cu privire la formarea celulelor din organism, problemă care a fost şi este obiectul unei discuţii dîrze. De o deosebită importanţă pare a fi legătura, pe care o stabileşte autorul articolului, dintre teoria celulară şi problema formării celulelor în organism. Nu întîmplător aceste două probleme au apărut şi s-au dezvoltat simultan: teoria celulară şi-a scos de obicei generalizările din cunoştinţele cu privire la formarea celulelor.

Încă în 1839, Schwann a descris formarea liberă a celulelor osoase din substanţa nediferenţiată, pe care a numit-o citoblastem. Cîţiva ani mai tîrziu (1844), Kölliker, fără să nege formarea liberă a celulelor, a descris şi înmulţirea celulelor prin diviziunea celulei materne. Ulterior (1874) a apărut şi descrierea kariokinezei.

Cînd în 1885, Virchow se ridică împotriva formării libere a celulelor şi formulează teza principală a teoriei sale *„omnis cellula e cellula"*, el se bazează nu pe fapte care resping neoformarea, ci în primul rînd pe raţionamente logice cu privire la imposibilitatea unei întreruperi în fenomenele vieţii.

Ideea caracterului neîntrerupt al dezvoltării organismelor a fost transpusă de Virchow asupra celulei, ca idee a dezvoltării neîntrerupte a celulei în organism. Această idee este extinsă asupra celulelor sexuale şi astfel se ajunge la teza continuităţii plasmei germinative, iar o dată cu adîncirea studiului kariokinezei, la teoria cromozomică a eredităţii.

Această schiţă istorică este prezentată de autor pentru a arăta, în primul rînd, că nu faptele au premers crearea teoriilor mai sus arătate, ci că la început au apărut teoriile, iar ulterior s-au adunat în sprijinul lor faptele. În al doilea rînd, Eliseev se foloseşte de această prezentare istorică pentru a arăta că toate speculaţiile teoretice cu privire la cromozomi şi la însemnătatea lor pentru ereditate, predeterminau atitudinea faţă de diferite tipuri de diviziune celulară. Adepţii teoriei cromozomice a eredităţii recunosc numai diviziunea mitotică ca unicul mijloc de diviziune celulară, în urma căruia se formează elemente capabile de creştere şi de înmulţire, în timp ce amitoza este considerată ca un proces cu valoare biologică incompletă, căci duce la degenerarea şi inevitabila pieire a celulelor, ce se divid în acest fel.

Eliseev nu împărtăşeşte acest punct de vedere. El aduce ca mărturie o serie numeroasă de lucrări, din care rezultă că amitoza nu este o dovadă de degenerare sau

de îmbătrînire a celulei, ci că o astfel de diviziune poate fi un mijloc însemnat de înmulţire progresivă a celulei, că ea poate să alterneze cu mitoza, iar în anumite condiţii să joace un rol tot atît de însemnat în dezvoltare.

In continuare, Eliseev se ocupă de o serie de lucrări, care semnalează o nouă formă de înmulţire celulară, şi anume formarea celulelor din substanţă vie necelulară, dar în acelaşi timp, prezintă un grup de alte cercetări, ale căror concluzii nu pot confirma cele susţinute de adepţii neoformării celulare.

Concluziile autorului cu privire la formarea celulelor, pe baza datelor prezentate, sînt următoarele:

In momentul actual, formele solid stabilite de apariţie a celulelor sînt mitoza şi amitoza, iar diferitele tipuri de amitoză reprezintă o formă de diviziune a celulelor, tot atît de valabilă din punct de vedere biologic ca şi mitoza.

Mult mai rar se observă asemenea forme de înmulţire, cînd în celulă, alături de nucleul existent apare unul nou, în jurul căruia se formează protoplasma şi o astfel de celulă nou apărută se desprinde de cea maternă.

In ceea ce priveşte formaţiunile ce se întîlnesc în organismele vegetale şi animale sub aspectul grăuncioarelor sau sferulelor protoplasmatice, problema apariţiei, dezvoltării şi soartei lor ulterioare nu este clară. Rolul lor în diferitele procese din organism nu a fost clarificat. De asemenea nu au fost aduse dovezi indiscutabile în favoarea transformării acestor formaţiuni în celule. Iată de ce în acest domeniu sînt necesare cercetări ulterioare mai adîncite.

După părerea autorului, rezolvarea problemei apariţiei, dezvoltării şi soartei formaţiunilor amintite mai sus este în cea mai strînsă dependenţă de elaborarea metodelor de cercetare *in vivo*, de lărgirea şi adîncirea metodelor isto-chimice de cercetare, şi de succesele ulterioare ale chimiei albuminelor. Cînd se va realiza sinteza albuminei vii, multe probleme care astăzi produc adînci divergenţe de păreri sau lupte de opinii, se vor rezolva atunci fără dificultăţi.

Prin urmare, Eliseev recunoaşte necesitatea revizuirii teoriei virchowiste şi elaborarea unei teorii celulare, care să poată explica la nivelul actual al ştiinţei — toată bogăţia de fapte noi, ce nu pot fi mutilate în patul procustian al virchowismului metafizic. In acest sens, el face o sinteză a generalizărilor realizate în ultimele decenii, sinteză care îi permite să enunţe cîteva principii ale unei noi teorii celulare.

Faţă de cercetările cu privire la neoformarea celulelor, Eliseev are o atitudine circumspectă, declarînd, pe baza datelor acumulate pînă astăzi în ştiinţă, că acest punct de vedere necesită o verificare mai concludentă, deoarece el nu se sprijină în momentul de faţă pe suficiente fapte, pentru a putea fi pe deplin recunoscut.

In numărul 4 al revistei a apărut articolul lui A. N. Studiţski (Moscova) intitulat *Pentru apărarea noii direcţii în elaborarea teoriei celulare*, articol care răspunde observaţiilor critice făcute de Jinkin şi Mihailov în numărul 2 al aceleiaşi reviste.

De la început, Studiţski arată că Jinkin şi Mihailov, pornind de la faptul că noua teorie celulară este insuficient şi neconvingător argumentată, ajung la concluzia finală că nu există cauze pentru revizuirea vechii teorii celulare şi că orice încercare în acest sens ar fi lipsită de o serioasă semnificaţie ştiinţifică. De aceea, în partea introductivă a articolului său, Studiţski reaminteşte cauzele pentru care a fost reconsiderată vechea teorie celulară.

La baza teoriei virchowiste cu privire la structura şi activitatea organismelor a stat fenomenul înmulţirii celulelor prin diviziune. Chiar din perioada apariţiei sale, această teorie a împiedicat cercetarea ştiinţifică a procesului dezvoltării, deoarece dezvoltarea include schimbări calitative, ce nu puteau fi explicate prin simpla diviziune mecanică a celulei mame. Inmulţirea prin diviziune neagă orice neoformare.

De aceea, încă Darwin, ulterior Lavdovski, iar în zilele noastre Rubaşkin, Nemilov, O. B. Lepeşinskaia au susţinut ideea neoformării celulare, ca explicaţie a dezvoltării biologice.

Noua direcţie în elaborarea teoriei celu-

lare se bazează pe o serie de fapte ce dovedesc — după părerea lui Studiţski — că dezvoltarea nu se reduce la diviziunea celulară, ci include şi neoformarea. Autorul citează cîteva asemenea fapte: diferenţierea celulelor, neoformarea structurilor intercelulare, apariţia formaţiunilor simplastice necelulare, dezvoltarea elementelor structurate din substanţă vie lipsită de structură.

Necesitatea practică de a diviza dezvoltarea organismelor vii a impus reconsiderarea vechii teorii, care fie că neagă, fie că nu este în stare să explice procesele neoformării. Se impunea elaborarea unei teorii noi, care nu numai că trebuia să explice neoformarea, ci să şi înarmeze practica cu mijloacele de a dirija aceste procese. Iată de ce — afirmă Studiţski — ideile Olgăi B. Lepeşinskaia au găsit o atît de mare rezonanţă în diferite domenii ale ştiinţei biologice. Oricît s-ar strădui apărătorii vechilor teorii să prezinte lucrurile ca şi cum nimic interesant nu s-ar fi întîmplat în ştiinţă, mişcarea pentru reconsiderarea vechii teorii celulare va continua deoarece ea reflectă legile obiective ale dezvoltării ştiinţei.

După aceste consideraţii introductive cu caracter general, Studiţski expune propriile sale cercetări cu privire la dezvoltarea structurilor simplastice, pe baza cărora a ajuns la concluzia că dezvoltarea simplastelor din celule reprezintă întotdeauna un proces de neoformare, în urma căruia apare o structură cu noi calităţi inexistente în celulele ce i-au dat naştere.

De asemenea, în cazul dezvoltării fibrelor musculare din mioblast, din celule ce nu posedă capacitatea de a se contracta apare o structură simplastică fibromusculară, cu organizarea ei caracteristică, adaptată la funcţia contractibilităţii. În ambele cazuri este vorba de o schimbare calitativă: dezvoltarea dintr-o structură celulară a unei structuri necelulare, cu modificarea însuşirilor fiziologice.

De pe această poziţie a studiat Studiţski procesele dezvoltării epiteliului pulmonar în ţesutul pulmonar ce regenerează, pornind de la ipoteza distrugerii vechii structuri ca o condiţie a apariţiei noii structuri. Faptele prezentate în cercetările sale proprii dau dovezi convingătoare — arată Studiţski, că în cazul regenerării ţesutului pulmonar nu are loc o simplă unire a celulelor şi simpla lor izolare, ci apariţia de noi structuri pe baza distrugerii celor vechi. Acelaşi lucru se poate afirma şi cu privire la procesele dezvoltării nucleilor din cromatină extranucleară în fibrele musculare de pui, după o slabă lezare mecanică repetată de numeroase ori.

Această ipoteză verificată — continuă Studiţski — coincide cu principala teză a noii teorii celulare despre dezvoltarea celulelor prin neoformarea lor din substanţă fără structură celulară.

O altă experienţă proprie, ale cărei rezultate sînt deosebit de concludente pentru sprijinirea noii teorii celulare, este refacerea muşchiului cu ajutorul ţesutului muscular zdrobit. În cursul regenerării ţesutului muscular are loc distrugerea obligatorie a vechii structuri — necelulare şi apoi dezvoltarea elementelor celulare, a mioblastelor. Procesele observate în această experienţă confirmă noua teorie celulară: procesul nu se reduce la o simplă schimbare cantitativă — izolarea teritoriilor nucleo-protoplasmatice şi unirea acestor teritorii în simplaste, — ci include şi schimbări calitative: mioblastele se deosebesc calitativ de formaţiunile simplastice care le dau naştere, chiar dacă deosebirea ar consta numai în faptul că primele se divid prin mitoză, iar cele din urmă prin amitoză.

Trecînd la analiza noţiunii de substanţă vie, Studiţski o defineşte astfel: „corp albuminoid care e înzestrat cu schimb de substanţe, dar nu are o organizare structurală specifică“ (p. 102). Studiţski împărtăşeşte punctul de vedere susţinut de O. B. Lepeşinskaia că orice structură apare din substanţă lipsită de structură specifică, căci numai aşa se poate explica neoformarea în dezvoltarea organismelor animale. Alături de mitoză şi amitoză, există şi modul de dezvoltare a celulelor din substanţă lipsită de structură celulară. Mai mult decît atît, pe baza datelor existente — arată Studiţski — se poate afirma — şi noua teorie celulară

afirmă — că în procesul diviziunii kariokinetice apare limpede momentul neoformării, permițînd concluzia că celula-fiică apare în sînul celulei-mame.

Din prezentarea faptelor experimentale și din expunerea considerațiilor critice asupra articolului lui Jinkin și Mihailov, Studițski desprinde cîteva concluzii:

Articolul lui Jinkin și Mihailov nu arată ce căi și mijloace propun aceștia pentru dezvoltarea științei biologice și în ce direcție. Din aprecierile făcute noii teorii celulare rezultă că ei sînt pe deplin satisfăcuți de vechea teorie celulară.

Din discuția care s-a deschis — încheie Studițski — învingătoare va ieși teoria care se va dovedi mai productivă în elaborarea mijloacelor și metodelor de dirijare a dezvoltării organismelor. În timp ce vechea teorie respingînd în mod principial neoformarea, nu putea explica o serie întreagă de procese, noua teorie stimulează cercetarea științifică. Așa după cum practica a împins la revizuirea vechii teorii celulare, tot astfel numai pe tărîm practic se va rezolva în cele din urmă soarta vechii sau noii direcții în elaborarea teoriei celulare.

*

Este cunoscut faptul că o condiție esențială a dezvoltării științei este lupta de opinii, care împiedică osificarea cercetării științifice, dînd imbold savanților să descopere noi dovezi în sprijinul concluziilor la care au ajuns pe baza lucrărilor anterioare. Fără nici o îndoială că la un astfel de rezultat pozitiv va duce și această nouă discuție în citologie.

De pe acum, deși sîntem la începutul discuției, se întrevăd răspunsurile la ambele întrebări. Tezele metafizice ale teoriei virchowiste au fost depășite. La ele știința nu se mai poate întoarce. Există un număr suficient de fapte acumulate de biologia mondială care permit o interpretare superioară, în spiritul principiilor materialismului dialectic. Lucrările Olgăi Lepeșinskaia au contribuit și ele la zdruncinarea pozițiilor virchowismului, dar generalizările sale — după cum afirmă unii specialiști — depășesc limitele pe care concluziile faptice ale cercetărilor le fixează.

Discuția care a început în legătură cu starea actuală a teoriei celulare va contribui la îmbogățirea și adîncirea cunoștințelor în domeniul citologiei și confirmă, fără îndoială, teza marxistă că materialismul dialectic nu este legat de cutare sau cutare imagine sau teorie elaborată de științele speciale, ci reprezintă metoda care inspiră și fructifică cercetarea concretă.

Călina Mare

I 7848

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

4

ANUL III

IULIE – AUGUST 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IIII 2005

7848

UEL 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

IAȘI 2022

4

ANUL III

IULIE—AUGUST 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

25741959

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. I. GULIAN — redactor responsabil; ACAD. M. RALEA; ACAD. A. JOJA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; I. BANU; C. BORGEANU; M. BREAZU — redactor responsabil adjunct; D. D. ROȘCA; GH. CHEPEȘ; AL. TĂNASE; H. WALD; P. APOSTOL și M. LUPAN — secretari de redacție

REDACȚIA BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, telefon 2.28.16

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul III, nr. 4 iulie-august 1956

Pag.

SUMAR

P. DAN, Revoluţia industrială — punct de cotitură în relaţiile dintre om şi natură şi în relaţiile sociale dintre oameni 7

E. GÁLL, Contribuţii la critica sociologiei fasciste din Romînia 27

ION N. BĂLĂNESCU, Însuşiri asemănătoare şi deosebiri esenţiale între maşinile automate şi creierul uman 45

A. WEISZMANN, Contribuţii la studiul teoriei fizice moderne a spaţiului şi timpului 65

LOTAR RĂDĂCEANU, Insemnări despre Vasile Conta 87

COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE

L. GRÜNBERG, Despre unitatea dintre partid, guvern şi popor 91

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

„Rolul personalităţii". Simpozionul organizat de Academia R.P.R. . 105

NOTE

Note de lectură 111

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

IIIe année, n° 4 Juillet-août 1956

SOMMAIRE

	Page
P. DAN, La révolution industrielle, tournant dans les relations entre l'homme et la nature et dans les relations sociales	7
E. GÁLL, Contribution à la critique de la sociologie fasciste de Roumanie .	27
ION N. BĂLĂNESCU, Similitudes et différences essentielles entre les machines automatiques et le cerveau humain	45
A. WEISZMANN, Contribution à l'étude de la théorie physique moderne de l'espace et du temps	65
LOTAR RĂDĂCEANU, Notes sur Vasile Conta	87
COMPTES RENDUS SCIENTIFIQUES	
L. GRÜNBERG, Sur l'unité du Parti, du gouvernement et du peuple . .	91
LA VIE SCIENTIFIQUE	
„Le rôle de la personnalité". Symposion organisé par l'Académie de la R.P.R.	105
NOTES	
Notes de lecture	111

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания III, № 4 Июль — август 1956

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

П. ДАН, Промышленная революция — поворотный пункт в отношениях человека к природе и в общественных отношениях между людьми 7

Е. ГАЛЛ, К критике фашистской социологии в Румынии 27

И. БЭЛЭНЕСКУ, Сходные свойства и существенные различия автоматических машин и человеческого мозга 45

А. ВЕЙСМАН, К вопросу о современной физической теории пространства и времени 65

ЛОТАР РЭДЭЧАНУ, Заметки о Василе Конта 87

СООБЩЕНИЯ

Л. ГРЮНБЕРГ, О единстве партии, правительства и народа 91

НАУЧНЫЕ СООБЩЕНИЯ

„Роль личности". Дискуссия, организованная Академией РНР 105

ЗАМЕТКИ

Аннотации 111

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 4, 1956

REVOLUȚIA INDUSTRIALĂ — PUNCT DE COTITURĂ ÎN RELAȚIILE DINTRE OM ȘI NATURĂ ȘI ÎN RELAȚIILE SOCIALE DINTRE OAMENI

DE

P. DAN

Întreaga istorie a omenirii se desfășoară în cadrul a două categorii de raporturi fundamentale: raportul oamenilor cu natura, schimbul organic de materii între natură și societate, care își găsește expresia în forțele de producție ale societății și raporturile care se stabilesc în mod obiectiv între oameni în procesul de producție, raporturile sociale în cadrul cărora are loc lupta oamenilor pentru dominarea forțelor naturii — relațiile de producție.

Aceste două raporturi de tip diferit, dar inseparabil legate între ele, pot fi numite fără exagerare ordonata și abscisa istoriei societății omenești. Aceste două raporturi fundamentale nu sînt neutre unul față de celălalt, ci, dimpotrivă, evoluează în strînsă interdependență, influențîndu-se reciproc în mod multilateral.

După cum se știe, forțele sociale de producție cuprind uneltele de producție și oamenii cu capacitatea lor de a munci și experiența lor acumulată în procesul de producție. Producția nu poate avea loc decît prin unirea elementelor materiale (uneltele de producție, adică munca materializată) și a elementului uman (forța de muncă, adică munca vie) ale forțelor de producție. Fără elementul om, mijloacele de producție sînt obiecte moarte, iar fără unelte de producție omul ar trebui să se adapteze pasiv la condițiile naturale, nu le-ar putea stăpîni și cu atît mai puțin nu le-ar putea modifica. Unirea elementului material și uman al forțelor de producție are loc întotdeauna în cadrul unor relații de producție determinate.

„În producție oamenii nu acționează numai asupra naturii, ci acționează și unii asupra altora, arată Marx. Ei nu produc decît cooperînd într-un fel anumit și făcînd între ei schimb de activități. Pentru a produce, ei intră în anumite legături și relații între ei, și numai în cadrul acestor legături și relații sociale are loc acțiunea lor asupra naturii, are loc producția"[1].

Tocmai de aici rezultă relații reciproce extrem de complexe. Pe de o parte, un anumit caracter al forțelor de producție determină un anumit tip

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, E.S.P.L.P., 1955, vol. I, p. 73—74.

al relațiilor de producție. Un anumit nivel al dominației oamenilor asupra naturii determină un anumit tip de relații sociale între oameni, și cu cît nivelul dominației oamenilor asupra naturii este mai ridicat, cu atît este mai înaintat și tipul relațiilor de producție care îi corespund. Pe de altă parte, relațiile de producție exercită, la rîndul lor, o influență de mare importanță asupra evoluției forțelor de producție, încetinind sau accelerînd dezvoltarea lor.

În ceea ce privește relațiile dintre om și mijloacele de producție — ceea ce în literatura economică poartă și denumirea de relații între om și tehnică — acestea sînt determinate atît de nivelul forțelor de producție, cît și de caracterul relațiilor de producție, problema fiind totuși în ultima analiză o problemă socială.

În cadrul interacțiunii atît de complexe dintre forțele și relațiile de producție ale societății nu putem acorda însă aceeași pondere tuturor factorilor.

Analiza marxistă a istoriei omenirii dovedește rolul, în ultimă analiză determinant, al forțelor de producție, înainte de toate al dezvoltării uneltelor de producție, asupra întregii evoluții sociale.

Stabilind rolul determinant al forțelor de producție față de relațiile de producție, marxism-leninismul a arătat totodată că relațiile de producție, o dată născute, au un rol activ față de dezvoltarea forțelor de producție.

Totodată marxismului îi este străină concepția, care nu arareori îi este atribuită de aceia care îl combat fără a-l cunoaște, și conform căreia dezvoltarea forțelor de producție ar duce în mod automat și nemijlocit la schimbarea relațiilor de producție. Dezvoltarea forțelor de producție este modul de rezolvare a contradicțiilor dintre societatea umană și natură, rezolvare dinamică în care soluționarea fiecărei probleme deschide alte probleme noi, dar care asigură totuși cunoașterea și dominarea tot mai deplină a forțelor naturii de către societatea omenească.

În legătură cu aceasta trebuie subliniat faptul că forțele de producție își au izvorul nu numai în natură (elementele și obiectele luate din natură, pămîntul, apele etc.), dar și în societate (deprinderea și abilitatea în muncă a oamenilor, organizarea și diviziunea socială a muncii, folosirea științei în producție, folosirea uneltelor și mașinilor etc.).

Schimbarea forțelor de producție are loc totdeauna tocmai în cadrul elementelor sociale pe care le cuprind.

Dezvoltarea relațiilor de producție, trecerea de la un tip de relații de producție la un alt tip superior este modul de rezolvare a celor mai importante contradicții sociale. La baza acestor contradicții stă, fără îndoială, tocmai dezvoltarea forțelor de producție care duce la schimbarea relațiilor de producție nu de la sine, nu automat, ci numai prin dezvoltarea acestor conflicte sociale pe baza acțiunii legii concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, ceea ce în societățile împărțite în clase antagoniste are loc pe căile celei mai înverșunate lupte de clasă, pe calea unor schimbări cu conținut revoluționar.

Interacțiunea mai sus schițată între forțele și relațiile de producție ale societății scoate în evidență importanța primordială pe care o are în istoria societății lupta oamenilor împotriva naturii, pentru asigurarea traiului lor.

Istoria societății omenești este o parte integrantă și o continuare a istoriei naturii. Dar omul nu poate fi definit în mod simplist numai ca un produs al naturii, el este calitativ altceva și calitativ mai mult decît orice

altă ființă vie. Fiind și rămînînd un produs al naturii, el se și opune totodată forțelor naturii și pînă la urmă ajunge să le domine. Relațiile omului cu natura au deci un caracter complex. Omul va rămîne întotdeauna un produs al naturii și nu se va putea desprinde niciodată din natură în sensul unei evadări din realitatea înconjurătoare sau a unei dezvoltări sociale care să nu țină seama de această realitate. Dar, totodată, omul devine om tocmai în măsura în care el se opune forțelor naturii, tocmai în măsura în care reușește s-o domine. Veriga de legătură dintre om și natură, verigă care poartă pe ea pecetea acestui caracter complex al relațiilor dintre om și natură, este munca omenească.

După cum a arătat Marx, munca, și anume munca concretă creatoare de valori de întrebuințare, este „...o condiție a existenței omenești, independentă de orice formă a societății, o necesitate naturală eternă, avînd menirea de a întreține circulația organică dintre om și natură, adică viața omenească" [1].

Natura însăși este arsenalul nesecat al omului în lupta sa pentru dominarea forțelor naturii.

În acest sens, una dintre manifestările esențiale ale dominației crescînde a omului asupra forțelor naturii constă în faptul că el poate folosi pentru scopurile sale din ce în ce mai multe materiale pe care le găsește în natură. Dacă la început omul nu putea folosi în lupta sa împotriva forțelor naturii decît lemnul și pietrele, mai tîrziu el a ajuns să cunoască prelucrarea unor materiale simple, ca astăzi să fie în stare să folosească o gamă din ce în ce mai largă de materiale pe care le pune la dispoziție natura. De aici unii sociologi burghezi au creat falsa teorie după care există pericolul să se epuizeze posibilitățile oamenilor de a mai găsi noi elemente în natură care să poată fi utilizate pentru asigurarea vieții materiale a societății. Or, cu toate progresele incontestabile și foarte importante pe care le-a făcut, omenirea nu folosește decît o mică parte dintre posibilitățile pe care natura i le oferă [2].

De asemenea, tot din arsenalul naturii iau oamenii forța din ce în ce mai mare pe care o opun naturii și o folosesc pentru dominarea forțelor ei.

De la folosirea focului pentru sfărîmarea pietrelor, de la folosirea curentelor de apă pentru navigație, iar mai tîrziu a forței animalelor sau a forței gravitației sub forma simplă a roții cu apă, și pînă la folosirea energiei atomice, omenirea a realizat un progres într-adevăr imens.

După calculele unor economiști francezi, în antichitate un om nu dispunea în medie decît de 1/10 C.P., pe cînd astăzi în medie fiecare om dispune de 10 C.P., adică de 100 de ori mai mult [3].

Omul transformă natura cu mijloacele pe care aceasta i le pune la dispoziție și rămînînd el însuși în cadrul naturii.

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, Ed. P.M.R., 1948, ed. I, vol. I, p. 76.

[2] Este destul să amintim în legătură cu aceasta că din 140 000 de specii cunoscute ale regnului vegetal nu se cultivă decît 300 și că din sutele de mii de specii animale nu se folosesc decît 200; că pînă mai ieri omul nu putea utiliza energia atomică, că nici astăzi nu poate folosi pe scară largă energia solară în forma ei nemijlocită.

[3] Vezi G. Friedmann, *Problemele umane ale mașinismului industrial*, Paris, 1954, p. 333.

După calculele economistului englez Lilley, față de cei 10 sclavi de care dispunea în medie un om liber din Atena în epoca de înflorire a acestei cetăți, în 1935 în S.U.A. fiecare om dispunea în medie de o forță echivalentă cu cea a 70 de sclavi. Vezi S. Lilley, *Oameni și mașini*, Viena, 1952, ed. germană, p. 210.

Dar omul nu transformă numai natura, ci se transformă şi pe el însuşi. „Pretinsa istorie mondială, spunea Marx, nu este altceva decît producerea omului prin munca umană“ [1]. Acest aspect al muncii care creează pe om este indisolubil legat de cele două diferenţe esenţiale care deosebesc în mod fundamental munca omului de cea a animalelor: faptul că munca omenească nu are un caracter instinctiv, ci unul conştient, şi faptul că munca omenească este o muncă cu ajutorul uneltelor.

Ca o diferenţă specifică faţă de schimbul organic de substanţe cu natura în cazul celorlalte fiinţe vii, în relaţiile dintre societatea omenească şi natură se intercalează un al treilea element: unealta. Prin transformarea sa în unealtă, un element natural devenit organ al activităţii productive a omului se intercalează între om şi restul naturii [2].

Dar intercalîndu-se între om şi natură, unealta schimbă totodată caracterul acestor relaţii şi le face deosebite de relaţia dintre animale — oricît de dezvoltate ar fi ele — şi restul naturii.

Homo faber — omul creator de unealtă — înseamnă într-un anumit sens sfîrşitul istoriei naturale a omului şi începutul istoriei sale sociale.

Din acest moment, aşa cum arată Plehanov, „nu organele sînt acelea care se schimbă, ci uneltele şi lucrurile pe care omul le adaptează pentru uzul său cu ajutorul uneltelor sale; nu pielea sa se schimbă o dată cu schimbarea climei, ci îmbrăcămintea sa. Transformarea corporală a omului încetează (sau devine neînsemnată) pentru a ceda locul evoluţiei tehnice, iar evoluţia tehnică este evoluţia forţelor productive“ [3].

Desigur că aceasta nu înseamnă că omul s-a eliberat de influenţa mediului natural în care trăieşte.

Dar, după cum am mai spus, relaţiile sale cu acest mediu sînt mai complexe decît ale celorlalte fiinţe vii. El nu numai că se adaptează naturii, ci o şi transformă. Iar în acest proces ceea ce se dezvoltă în primul rînd la om nu e fizicul, ci intelectul. Aceasta tocmai datorită faptului că adaptarea sa la cerinţele naturii nu e directă, nemijlocită, ci indirectă, mijlocită prin unealtă. Or, adaptarea uneltei la noile necesităţi, perfecţionarea ei, cere şi provoacă în primul rînd dezvoltarea intelectului.

Acesta nu poate fi interpretat în mod unilateral în sensul că munca n-ar avea nici un efect asupra dezvoltării fizicului uman. Importanţa acestui efect a fost subliniată de Engels în *Dialectica naturii*. Dar diferenţa specifică faţă de adaptarea animalelor la natură constă la om tocmai în dezvoltarea preponderentă a intelectului.

Uneltele sînt prelungiri ale organelor omului. Aceasta sare în ochi în special la uneltele primitive ca băţul, pumnalul, ciocanul etc. Dar totodată ele sînt, după expresia lui Marx: „Organe ale creierului uman create de mîna omului, forţă materializată a cunoaşterii. Dezvoltarea capitalului fix, spune Marx, arată pînă la ce grad ştiinţa generală, cunoaşterea dobîndită de societate, a devenit forţa productivă nemijlocită...“ [4].

---

[1] K. Marx, *Manuscrisele economico-filozofice*, ed. rusă, p. 123.

[2] Deşi însăşi unealta nu este decît munca materializată, aceasta nu schimbă cu nimic faptul că, o dată creată, ea intervine în relaţiile dintre om şi natură ca un nou element.

[3] G. Plehanov, *Chestiunile fundamentale ale marxismului*, Ed. Sociales, Paris, 1947, p. 176—177.

[4] K. Marx, *Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie*, Rohentwurf, Berlin 1953, p. 594.

Și poate nu greșim afirmînd că în cadrul adevărului fundamental orice unealtă este o creație și a minții și a mîinilor omenești — uneltele primitive au fost în primul rînd creații ale mîinii, pe cînd mașinile complicate de astăzi sînt în primul rînd creații ale minții umane [1].

In principiu, munca omului cuprinde atît momentul fizic, cît și pe cel intelectual. Ea este activitatea vitală principală a omului care-i asigură existența, precum și deplina dezvoltare a personalității sale.

Intreaga concepție marxistă asupra muncii se caracterizează tocmai prin profundul ei umanism. Acesta iese în evidență în mod pregnant în definirea forței de muncă, ca totalitate a însușirilor fizice și psihice care există în personalitatea vie a muncitorului, ca și în faptul că, cu toată importanța acordată uneltelor, Marx a considerat totdeauna omul ca principala forță de producție.

In ambele aceste probleme, umanismul marxist se opune categoric concepțiilor burgheze. In ceea ce privește prima problemă : munca privită ca activitate vitală, centrală a omului, inseparabilă de personalitatea sa, la antipodul concepției marxiste se află fără îndoială concepția — nu putem s-o numim decît barbară — a sociologului fascist Spengler [2]. Dacă încă Aristotel a definit omul ca o ființă socială, iar B. Franklin ca pe o ființă care fabrică unelte, Spengler îl definește pe om ca pe „un animal care fabrică arme", în concepția lui Spengler „omul este un animal de pradă" [3], iar superioritatea lui constă în faptul că e un animal de pradă inventiv. Mîna nu e creatoarea uneltei, ci cea mai teribilă armă. Tehnica nu e mijlocul de a supune natura, ci o armă de luptă. Iar dacă totuși tehnica ar duce la dezvoltarea armonioasă întrezărită de Bellamy și Bebel — a căror concepție umanistă Spengler o denumește „optimism trivial" — aceasta ar avea drept rezultat „uciderî și sinucideri în masă" [4]. După părerea antiumană a lui Spengler, în centrul activității umane nu stă munca și creația, ci lupta și nimicirea, iar modul superior de viață e acela în care viața constă în a ucide.

In cea de-a doua problemă : locul omului în sistemul forțelor de producție, concepțiile burgheze opuse marxismului acordă omului un loc secundar, pe primul plan fiind situată unealta. Aceasta reflectă — fără voia autorilor acestor concepții — trista situație că în capitalism omul devine o anexă a mașinii. Dar scopul acestei poziții tehniciste este fără îndoială altul : de a prezenta tehnica drept elementul central al forțelor de producție, principala sursă a plusvalorii, dar nu chiar unica ei sursă.

Locul central al omului în sistemul forțelor de producție este însă de necontestat. Unealta este un mijloc, un agent prin care omul transformă natura. Totodată însă ea devine un factor social : unealtă a exploa-

---

[1] Rolul din ce în ce mai important al gîndirii, al științei în crearea mijloacelor pentru dominarea naturii a fost puternic subliniat și de Engels în lucrarea sa de tinerețe : *Schiță a criticii economiei politice.* Combătînd pesimismul malthusian — veritabilă doctrină a neputinței omului în fața naturii — Engels îi opune dezvoltarea științei. „...Știința se înmulțește cel puțin tot atît de rapid ca populația ; aceasta se înmulțește proporțional cu numărul ultimei generații ; știința pășește înainte proporțional cu masa cunoștințelor pe care le-a moștenit de la generația precedentă, deci în condițiile cele mai obișnuite și ea se dezvoltă în progresie geometrică. Și ce este imposibil pentru știință ?"... (K. Marx, F. Engels, *Opere*, Moscova 1955 ed. rusă, vol. I, p. 568).

[2] O. Spengler, *Der Mensch und die Technik*, München, 1932.

[3] *Ibidem*, p. 14.

[4] *Ibidem*, p. 5.

tării omului de către om (dar nu în sine, ci ca proprietate străină) sau unealtă a eliberării omului de sub exploatare (dar nu în sine, ci ca proprietate socială).

★

Lupta omului cu forțele naturii e un proces vechi ca însăși omenirea. Acest proces continuu cunoaște anumite puncte de cotitură importante. In acest sens se poate preciza că pînă la revoluția industrială capitalistă în contradicția dintre om și natură, partea dominată a rămas omul, cu toată dezvoltarea incontestabilă și relativ importantă a forțelor de producție.

Analizînd motivele pentru care, după milenii, omul — cu toate progresele realizate — n-a reușit încă să obțină un loc dominant în procesul de supunere a forțelor naturii, trebuie să ne oprim la două cauze fundamentale: prima, din sfera forțelor de producție, a doua, din sfera relațiilor de producție.

In ceea ce privește prima cauză, istoria ne arată că dezvoltarea tehnicii este în bună măsură determinată de însuși nivelul atins de tehnică. Cu cît uneltele sînt mai perfecționate, cu atît omul poate folosi mai multe elemente din natură, cu cît el poate folosi mai multe forțe ale naturii, cu atit mai repede va putea dezvolta tehnica. Totodată, cu cit tehnica este mai avansată, cu atît omul dobîndește în procesul muncii o experiență de un nivel mai înalt, cu atît se lărgește sfera cunoștințelor sale, care, după cum am văzut, se transformă ulterior în forțe productive. Acest proces devine deosebit de vizibil în perioada revoluției industriale capitaliste cînd în esență se trece de la dezvoltarea empirică la dezvoltarea științifică a forțelor de producție.

De aceea, după revoluția industrială capitalistă factorul pe care îl analizăm, adică însuși nivelul deja atins de tehnică, devine în mod concret un însemnat factor de accelerare a dezvoltării forțelor productive ale societății.

Subliniind importanța acestui factor, nu trebuie să cădem în greșeala de a analiza evoluția tehnicii ruptă de relațiile de producție în cadrul cărora are loc.

Influența relațiilor de producție asupra dezvoltării forțelor de producție este deosebit de complexă și constă, pentru perioada dinaintea revoluției industriale capitaliste, din următoarele trei momente principale:

a) Fiecare nou tip de relații de producție a asigurat dezvoltarea forțelor de producție la un nivel mai înalt decît cel atins în orînduirea precedentă.

b) In cadrul fiecărei orînduiri (comuna primitivă, sclavagism, feudalism) în faza ascendentă și de înflorire, relațiile de producție, tipice pentru orînduirea respectivă, au jucat rolul de motor, iar în faza finală, rolul de frînă a dezvoltării forțelor de producție [1].

c) Considerate în ansamblu, relațiile de exploatare și în special cele precapitaliste au limitat foarte puternic dezvoltarea forțelor de producție.

Dezvoltarea forțelor de producție de la o orînduire la alta este inseparabil legată de faptul că fiecare nou tip de relații de producție a creat forțelor de producție condiții de dezvoltare superioare celor din orîndui-

[1] Vezi tratarea mai pe larg a acestor probleme în studiul: *Despre rolul relațiilor de producție în orînduirile presocialiste*, în *„Probleme economice"*, 1954, nr. 9 și 11.

rea precedentă. Dezvoltarea forțelor de producție în cadrul diferitelor tipuri de relații de producție care s-au succedat nu a avut însă loc uniform, rectiliniar. Dimpotrivă, ea a urmat o linie ondulată în care perioade de dezvoltare rapidă au fost urmate de perioade de stagnare, tendința de ansamblu pe termen lung fiind însă aceea a dezvoltării forțelor de producție.

Analizînd ritmul dezvoltării tehnicii, economistul progresist englez S. Lilley [1] a constatat în această privință pe baze faptice următoarele: dezvoltarea rapidă a forțelor de producție în epoca fierului și o încetinire a acestei dezvoltări în Europa în secolele VI—IV înainte de era noastră; o creștere pronunțată a forțelor de producție în ultimele trei secole înaintea erei noastre și o stagnare a dezvoltării lor în primele nouă secole ale erei noastre; o dezvoltare rapidă a forțelor de producție între 900 și 1300 și o stagnare a dezvoltării lor între 1300 și 1700; o dezvoltare neîntîlnită înainte a forțelor de producție între 1700 și 1900 și o scădere a ritmului lor de dezvoltare între 1900 și 1945 (pentru lumea capitalistă), cu excepția anilor de război. Aceste constatări faptice, bazate pe o documentare deosebit de vastă confirmă întru totul dialectica dezvoltării relațiilor de producție de la principalul motor la principala frînă a dezvoltării forțelor de producție în cadrul aceleiași orînduiri.

Examinarea primelor două momente ale acțiunii relațiilor de producție asupra dezvoltării forțelor de producție în orînduirile precapitaliste arată pe de o parte cum fiecare orînduire a asigurat dezvoltarea forțelor de producție la un nivel mai înalt decît cel atins în orînduirea precedentă și totodată că perioadele de puternică dezvoltare a forțelor de producție au fost acelea în care a existat o deplină concordanță între relațiile de producție și forțele sociale de producție.

Cu toate că dezvoltarea forțelor de producție în orînduirile precapitaliste nu poate fi subapreciată, făcînd un bilanț general al acestei dezvoltări pînă în preajma revoluției industriale capitaliste ajungem la concluzia că relațiile de producție precapitaliste au limitat foarte mult dezvoltarea forțelor de producție, menținîndu-le în ultima analiză la un nivel scăzut [2].

Drept consecință, omul nu reușește încă în aceste orînduiri să realizeze progrese suficiente în procesul de dominare a forțelor naturii, ci este dominat de ele. Aceasta se exprimă într-o serie de caracteristici ale economiei orînduirilor precapitaliste, cum ar fi caracterul predominant natural al economiei, caracterul în general simplu al reproducției, productivitatea scăzută a muncii, faptul că agricultura a rămas ramura principală a economiei etc. În special, acest din urmă fapt arată că preocuparea centrală a societății omenești pe linia luptei cu natura rămîne încă smulgerea mijloacelor de subzistență strict necesare menținerii vieții. Zdrobitoarea majoritate a populației lucrează în agricultură, însă într-o agricultură care depinde în măsură covîrșitoare de capriciile naturii.

Dacă în capitalism crizele economice de supraproducție stau mărtu-

---

[1] S. Lilley, *op. cit.*, p. 215 și urm.

[2] Faptul că nivelul absolut de dezvoltare a forțelor de producție a rămas scăzut în orînduirile precapitaliste, nu contrazice, ci completează cele arătate mai sus în legătură cu dezvoltarea comparativă a forțelor de producție de la o orînduire precapitalistă la alta.

rie faptului că omul n-a devenit încă stăpînul forţelor sociale de producţie create de el, în orînduirile precapitaliste teribilele crize de subproducţie stau mărturie faptului că omul n-a devenit încă stăpîn al naturii.

Or, cauza principală a acestei situaţii o găsim în relaţiile de producţie precapitaliste care în ansamblu şi privite în perspectivă istorică îndelungată au fost nepropice dezvoltării tehnicii.

Posibilitatea abstractă a dezvoltării tehnicii a existat şi în aceste orînduiri. Încă în evul mediu, cînd dezvoltarea tehnicii moderne nu începuse, Roger Bacon prevedea posibilitatea construirii unor „maşini de navigaţie fără vîsle", a unui vehicul „care, fără să fie tras de animale, se va deplasa cu o viteză nemaiauzită", a „maşinii de zburat" şi a unor maşini „cu care fără pericol se va putea coborî pe fundul mării" etc. Şi nu cu mult mai tîrziu a trăit genialul Leonardo da Vinci care a schiţat toate maşinile prevăzute de Roger Bacon şi pe lîngă ele presa hidraulică, pompa centrifugală etc. De altfel, este bine cunoscut că, mai mult de un mileniu înaintea lor, grecii cunoşteau forţa de expansiune a aburului.

Dar din punctul de vedere al dezvoltării forţelor de producţie nu prezintă importanţă momentul în care a fost inventată o maşină, ci momentul în care ea poate fi folosită pe scară largă în producţia bunurilor materiale. Numai din acest moment dezvoltarea tehnicii devine o realitate socială.

Or, aceasta este determinată în întregime de relaţiile de producţie ale societăţii. În legătură cu aceasta, trebuie reamintit că Marx a arătat precis limitele folosirii capitaliste a noilor maşini, dezvăluind că acestea vor fi folosite numai în cazul cînd nu costă mai mult, ci mai puţin decît valoarea forţei de muncă pe care o înlocuiesc.

Principial, teza de mai sus e valabilă pentru orice orînduire bazată pe exploatarea omului de către om. Practic, aceasta înseamnă că în sclavagism şi feudalism unde „valoarea" forţei de muncă era mult mai redusă decît în capitalism, iar pe de altă parte datorită productivităţii foarte scăzute a muncii costul oricărui mecanism era ridicat, nu au existat condiţii economice pentru folosirea pe scară cît mai largă a maşinilor [1].

Totodată, în sclavagism, cei ce se ocupau cu ştiinţa erau complet rupţi de producţie, munca fiind socotită nedemnă de un om liber. În aceste condiţii nu e de mirare că tehnica se dezvoltă în special în domeniul tehnicii de război, iar unele invenţii de mare importanţă nu găsesc întrebuinţare decît pentru a fabrica mecanisme distractive.

În feudalism există în esenţă aceeaşi situaţie, deşi mai atenuat.

În acest sens se poate vorbi de limitele sclavagiste şi feudale ale utilizării tehnicii şi se poate afirma că în ansamblu relaţiile de producţie sclavagiste şi feudale nu au permis omenirii să se elibereze de sub dominaţia naturii.

Revoluţia industrială capitalistă, care a însemnat cea mai radicală cotitură în relaţiile dintre om şi natură de la începuturile dezvoltării omenirii şi pînă la capitalism, constă în esenţă în trecerea de la producţia cu

[1] Mai mult decît atît: forţa de muncă umană era atît de ieftină în sclavagism, încît nu se acorda atenţie nici măcar folosirii forţei animale. Carele de luptă erau trase de cai, dar căruţele cu poveri erau trase de sclavi. De altfel, s-a dovedit că tocmai din acest motiv, harnaşamentul antic al cailor era atît de nerațional încît nu asigura folosirea decît a unei pătrimi din forţa animalului. La începuturile feudalismului se trece rapid la harnaşamentul întrebuinţat şi astăzi pentru a înlocui cu vite omul folosit pînă atunci ca forţă de tracţiune.

ajutorul uneltelor la producția cu ajutorul mașinilor sau, mai concret, în trecerea de la manufactură la marea industrie mecanizată.

„Trecerea de la manufactură la fabrică, spunea în această privință Lenin, marchează o revoluție tehnică totală..." [1].

Numeroși autori burghezi folosesc termenul de revoluție industrială fără o definire precisă, considerînd că fiecare invenție mai importantă din istoria omenirii a stat la baza unor asemenea revoluții.

Dacă unii autori folosesc în acest sens termenul de revoluție industrială mai ales pentru trecutul îndepărtat, sînt mult mai numeroși aceia care folosesc cu predilecție acest termen pentru a marca unele schimbări care au avut loc în secolele al XIX-lea și al XX-lea. După părerea acestora, în secolele al XIX-lea și al XX-lea au fost numeroase revoluții în industrie, transporturi, comerț și așa mai departe.

In ultimă analiză, prin folosirea termenului de revoluție industrială economiștii burghezi caută să acrediteze ideea că capitalismul ar mai fi capabil de a realiza o nouă revoluție industrială. Dar pe lîngă acest scop vădit apologetic, folosirea termenului de revoluție industrială la o bună parte dintre economiștii burghezi se datorează și faptului că ei nu au înțeles în ce constă esența revoluției industriale. Greșeala care se comite în majoritatea cazurilor constă în a considera esențial în revoluția industrială descoperirea și folosirea pe scară largă a unei noi surse de energie. In acest sens se vorbește de o revoluție industrială provocată de aburi, de o altă revoluție industrială provocată de motoarele cu explozie, de o a treia revoluție industrială provocată de folosirea pe scară largă a energiei electrice. O asemenea părere greșită susține printre alții și sociologul francez G. Friedmann, care, în lucrarea sa *Incotro merge munca omenească?* apărută la Paris în 1950, scrie: „Distingem prima revoluție industrială, aceea a mașinii cu aburi, a doua dominată de aplicările electricității, și a treia, care începe sub ochii noștri și care va fi, fără îndoială, caracterizată prin utilizarea energiei atomice" [2].

Analizînd problema definirii revoluției industriale, Marx a subliniat de repetate ori că nu folosirea vreunei noi forme de energie, ci înlocuirea uneltelor simple cu mașini constituie esența revoluției industriale.

„Însăși mașina cu vapori, în forma în care a fost inventată la sfîrșitul secolului al XVII-lea, în perioada manufacturii, și în care ea continuă să existe pînă aproximativ în anul 1780, nu a provocat o revoluție industrială. Dimpotrivă, crearea mașinilor-unelte a fost aceea care a făcut necesară mașina cu vapori revoluționară" [3]. Marx a precizat că în centrul revoluției industriale stau nu mașinile în general, ci mașinile-unelte în sensul de mașini care înlocuiesc unealta, *„mijloacele de muncă mecanice,* a căror totalitate poate fi denumită *scheletul și sistemul muschiular al producției"* [4].

---

[1] V. I. Lenin, *Opere,* Ed. P.M.R., 1951, vol. 3, p. 428

Faptul că revoluția industrială capitalistă a însemnat o transformare totală a producției sociale este recunoscut și de autori burghezi. Astfel, de exemplu, economistul englez Knowels în lucrarea sa *Revoluțiile industriale și comerciale,* scrie: „Termenul revoluție industrială este folosit nu din cauză că procesul de transformare a fost rapid, ci fiindcă, o dată realizată, schimbarea a fost fundamentală".

[2] G. Friedmann, *Incotro merge munca omenească?,* Paris, 1950, p. 207.

[3] K. Marx, *Capitalul,* Ed. P.M.R., 1948, ed. a II-a, vol. I, p. 348.

[4] *Ibidem,* p. 187

Trebuie spus că unii dintre cercetătorii burghezi cei mai competenți în problema revoluției industriale recunosc și ei rolul central al mașinii în acest proces.

„Folosirea mașinilor, chiar dacă în sine nu dă o definire suficientă și o explicație a revoluției industriale, rămîne în orice caz faptul principal în legătură cu care trebuie studiate toate celelalte fapte din acest mare proces istoric" [1].

Alți economiști burghezi, însă, printre care și Ch. Gide, nu numai că nu recunosc rolul central al mașinii în revoluția industrială, dar definesc și mașina complet greșit, punînd accentul pe forța motrice: „Mașina e numai o unealtă cu această diferență că în loc să fie mișcată de mîna omului această unealtă e acționată de o forță naturală, cădere de apă, dilatarea gazului etc." [2].

Definirea mașinii și precizarea rolului ei central în procesul revoluției industriale capitaliste nu înseamnă deloc că putem subaprecia rolul pe care l-a jucat în această revoluție noua forță motrice descoperită de om și denumită de către Marx și Engels „regele abur", tocmai datorită rolului ei important în revoluția industrială. De fapt, între trecerea la producția mașinistă și folosirea acestei noi surse de energie este o strînsă interdependență. Pe de o parte, numai trecerea la producție cu ajutorul mașinilor, dezvoltarea industriei a făcut posibilă și necesară perfecționarea și folosirea pe scară largă a mașinilor cu aburi. Iar pe de altă parte, numai această nouă forță motrice a permis folosirea pe scară largă a mașinilor, construirea de mașini mari și puternice, posibilitatea mutării industriei la oraș etc.

Subliniind interdependența dintre tehnica mașinistă și forța motrice care a permis răspîndirea ei, nu trebuie însă să uităm nici o clipă locul central, determinant, al mașinilor în acest proces istoric pe care îl analizăm.

Revoluția industrială capitalistă a avut loc pentru prima dată în Anglia, aproximativ între 1780 și 1825. Situarea precisă în timp a revoluției industriale este importantă, deoarece ne arată că revoluția industrială a avut loc abia după ce relațiile de producție capitaliste le-au înlocuit pe cele feudale. Or, există economiști după părerea cărora revoluția industrială se situează nu la începuturile capitalismului, ci la sfîrșitul feudalismului. În acest sens, trebuie reamintite tezele lui Marx și Lenin cu privire la cele trei faze ale dezvoltării capitalismului în industrie: cooperarea simplă, manufactura și marea industrie mecanizată.

Marea industrie mecanizată nu înseamnă începuturile capitalismului, ci desăvîrșirea sa, începutul formei sale de maturitate. Combătînd pe cei care confundă revoluția industrială cu începuturile capitalismului, Engels scria: „Sistemul capitalist născîndu-se spre 1780 — 1800? Naşterea acestui sistem datează din secolul al XV, marea industrie născîndu-se nu a făcut decît să inaugureze apogeul său" [3].

De altfel, situația revoluției industriale în perioada de decadență a feudalismului înseamnă o interpretare cu totul greșită a interacțiunii între forțele de producție și relațiile de producție ale societății.

---

[1] Paul Mantoux, *Revoluția industrială în secolul XVIII*, Londra, 1934, p. 193.

[2] Ch. Gide, *Curs de economie politică*. București, 1921, vol. I, p. 140.

[3] Vezi scrisoarea recent descoperită a lui Engels către Lafargue, datată din 11 august 1881, publicată în *„Economie et Politique"*, 1955, nr. 11, p. 14.

Se știe că forțele de producție și relațiile de producție ale societății formează o unitate de contrarii în care latura determinantă o constituie forțele sociale de producție. Dar se știe, de asemenea, că laturile oricărei contradicții se dezvoltă în mod inegal.

Dezvoltarea inegală a forțelor de producție și relațiilor de producție face ca relațiile de producție să rămînă în urma dezvoltării forțelor de producție, să devină principala piedică a dezvoltării lor. Aceasta răstoarnă raportul obișnuit în contradicția dintre forțele de producție și relațiile de producție, contradicție a cărei latură principală, determinantă, sînt forțele de producție. „Cînd fără schimbarea relațiilor de producție forțele de producție nu se pot dezvolta mai departe, schimbarea relațiilor de producție începe să joace rolul principal, hotărîtor" [1].

Dar schimbarea relațiilor de producție învechite și depășite întîmpină împotrivirea hotărîtă a claselor interesate în menținerea acestor relații. Ele se servesc în lupta lor de suprastructura creată de baza vechilor relații și înainte de toate de stat.

Astfel, se creează o situație în care transformările politice devin premisa schimbului relațiilor de producție pe scara întregii societăți, premisa generalizării noilor relații de producție. Aceasta răstoarnă raportul obișnuit din contradicția dintre bază și suprastructură, contradicție a cărei latură hotărîtoare este baza. Cînd fără schimbarea elementului constitutiv cel mai important al suprastructurii — puterea de stat — baza formată din totalitatea relațiilor de producție nu se poate transforma în conformitate cu caracterul noilor forțe de producție care s-au dezvoltat, schimbările politice încep să joace rolul principal, hotărîtor. Această deplasare a rolului principal, hotărîtor, în contradicția dintre forțele de producție și relațiile de producție — spre relațiile de producție, și în contradicția dintre baza economică și puterea politică — spre puterea politică, arată că în anumite momente ale istoriei, procesul spontan de dezvoltare cedează locul activității conștiente a oamenilor, evoluția — revoluției.

În cazul pe care îl analizăm, adică acela al trecerii de la feudalism la capitalism, desființarea relațiilor de producție feudale în ansamblul economiei sau cel puțin în cea mai mare parte a ei a premers revoluției industriale, iar aceste relații în general nu au putut fi zdrobite sau distruse decît după doborîrea puterii de stat feudale. În măsura în care puterea de stat feudală nu a putut fi doborîtă și relațiile de producție feudale nu au putut fi complet sfărîmate, nici revoluția industrială nu a putut să se desfășoare din plin, așa cum a fost între altele și cazul în țara noastră în ultima parte a secolului trecut.

În Anglia, noile forțe de producție care s-au dezvoltat încă în feudalism și care erau frînate în expansiunea lor de relațiile de producție feudale, erau reprezentate nu de fabrică, ci de manufactură, și a fost nevoie de sfărîmarea relațiilor feudale și de dezvoltarea manufacturii la un nivel înalt pentru ca să se poată naște marea industrie mecanizată.

Cele de mai sus ies pe deplin în evidență dacă aruncăm o privire asupra desfășurării concrete a revoluției industriale în Anglia. Revoluția industrială a început în Anglia în industria textilă. Aceasta prezenta condițiile economice necesare, deoarece dispunea de o piață vastă care nu mai

[1] Mao-Tze-dun, *Cu privire la contradicție*, Ed. P.M.R., 1952, p. 39.

putea fi îndestulată numai cu producția micilor meseriași și a manufacturilor.

Totodată, datorită faptului că industria textilă cunoscuse o îndelungată dezvoltare manufacturieră, s-au dezvoltat și condițiile tehnice ale trecerii ei la marea industrie mecanizată și anume: diviziunea în detaliu a muncii în cadrul manufacturii și, legat de aceasta, crearea uneltelor parțiale și ritmicitatea producției. Tocmai din acest motiv, principalele invenții mecanice caracteristice revoluției industriale din Anglia se situează tocmai în domeniul industriei textile sau, mai precis, în domeniul filatului și țesutului bumbacului.

In 1764 James Hargreaves inventează faimosul spinning jenny (mașină de filat), iar cu trei ani mai tîrziu Richard Arkwright inventează mașina mecanică de filat considerată de Engels alături de mașina cu aburi cea mai însemnată invenție mecanică a secolului al XVIII-lea.

Prin combinarea celor două mecanisme amintite, Samuel Crompton inventează în 1785 noua mașină de filat denumită „mule" (selfactor). În același an Arkwright lansează mașina sa de cardat și mașina pentru filatul prealabil, iar în 1804 apare războiul de țesut mecanic a lui Cartwright. Create pentru prelucrarea bumbacului, ulterior toate aceste mașini sînt adaptate și celorlalte fibre textile.

Saltul calitativ făcut în tehnica industriei textile într-o perioadă de numai 40 de ani subliniază în mod grăitor cele expuse mai sus.

Pe de o parte această dezvoltare arată că nivelul dat al tehnicii determină într-un anumit sens dezvoltarea ei ulterioară și că începînd cu perioada revoluției industriale capitaliste acest factor devine un factor de accelerare a progresului tehnic.

În legătură cu aceasta, economistul marxist englez, Maurice Dobb, subliniază că „la un anumit nivel revoluția tehnică a cîștigat un impuls propriu cumulativ, fiecare dezvoltare a mașinii tinzînd să aibă drept consecință o mai mare specializare... iar diviziunea muncii, simplificînd mișcarea de muncă individuală, a ușurat invențiile ulterioare care imitau în mașină această mișcare simplificată" [1].

Totodată, această dezvoltare impetuoasă a tehnicii subliniază rolul pe care îl aveau în această perioadă relațiile de producție capitaliste pentru dezvoltarea forțelor de producție.

Cu timpul, dezvoltarea industriei textile pe bază mașinistă a provocat dezvoltarea în același sens și a industriei metalurgice.

În primul rînd, industria textilă a necesitat construirea de mașini cu aburi, iar aceste mașini cereau combustibil. Astfel, din cele 289 de mașini cu aburi construite în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, 84 au fost construite pentru industria bumbacului, iar 52 pentru minele de cărbuni [2]. Construirea acestor mașini cu aburi, precum și a mașinilor pentru industria textilă a necesitat înainte de toate mai mult metal, astfel încît începînd din 1780, de la cuptorul cu mangal se trece la cuptoarele de pudlaj cu cocs. Construirea mașinilor cu aburi se lovea însă de imperfecțiunea tehnicii în construirea de mașini.

„Marea industrie trebuia deci să facă uz de mijlocul de producție care îi era caracteristic ei, adică de mașină însăși, și să producă mașini cu aju-

[1] M. Dobb, *Studies in the Development of Capitalism*, Londra, 1950, p. 268.
[2] A. Redford, *Istoria economică a Angliei* (1760—1860), Londra, 1931, p. 38.

torul mașinilor. Abia în modul acesta își creă ea o bază tehnică adecvată și ajunge să umble pe picioarele ei proprii" [1]. Sub forma mașinii revoluția industrială a pus în mîna oamenilor unelte de producție mult mai puternice decît cele de care dispuneau înaintea ei. Tocmai datorită acestui fapt, revoluția industrială a creat premisele dezvoltării forțelor de producție într-un ritm neîntîlnit înainte.

Marx și Engels au subliniat încă în *Manifestul Partidului Comunist* că într-un secol de dominație, burghezia a creat forțe de producție care au depășit cu mult tot ce s-a creat înainte în timp de milenii. Într-adevăr, revoluția industrială și dezvoltarea ulterioară a industriei capitaliste au ridicat tehnica de producție a oamenilor la un nou nivel calitativ.

Aceasta își găsește expresia în primul rînd într-o creștere foarte importantă a productivității muncii. Luînd ca bază nivelul tehnicii de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, J. Kuczynski a calculat că față de producția anuală, pentru producerea unei perechi de bocanci în cadrul marei industrii mecanizate nu este necesar decît un timp de 9 ori mai scurt, pentru producerea unei cămăși un timp de 8 ori mai scurt, pentru producerea unui kilogram de săpun, un timp de 20 de ori mai scurt, pentru producerea unei mese, un timp de aproape 7 ori mai scurt etc. [2]. De la sfîrșitul secolului trecut, productivitatea muncii în toate ramurile amintite de Kuczynski a mai crescut considerabil. Dacă la sfîrșitul secolului al XIX-lea creșterea extrem de importantă a productivității muncii în marea industrie mecanizată față de micul meșteșug era asigurată de mașini relativ simple, astăzi tehnica modernă dispune de linii automate de producție, de mașini de mare viteză pentru așchierea metalelor, de mașini electronice de calculat ș.a.m.d.

Dar tehnica mașinistă modernă asigură dominația omului asupra forțelor naturii nu numai prin creșterea productivității muncii, deși aceasta este un factor extrem de important în lupta oamenilor pentru dominarea forțelor naturii. Noua tehnică permite oamenilor să domine forțele naturii, deoarece pot să le cunoască mai bine cu ajutorul mijloacelor moderne de prospectare, extracție și analiză a materialelor ; pot să folosească forțe ale naturii care înainte nu le erau accesibile, construind uriașe hidrocentrale și folosind energia nucleară. Cu ajutorul noii tehnici omul poate să rezolve în mare măsură problemele puse de timp și spațiu, să revoluționeze transporturile. Oamenii pot întreprinde gigantice lucrări care înainte erau de domeniul fanteziei [3].

Această dezvoltare a tehnicii în condițiile capitalismului se explică în primul rînd prin superioritatea relațiilor de producție capitaliste față de cele precapitaliste. Deși bazate pe exploatarea omului de către om, aceste relații au creat un cadru de dezvoltare mult mai larg pentru forțele de pro-

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, Ed. P.M.R., 1948, ed. a II-a, vol. I, p. 356.

[2] Vezi J. Kuczynski. *Situația clasei muncitoare din S.U.A.*, E.S.P.L.P., 1954, p. 139.

Pe de altă parte, economistul burghez francez J. Fourastié, în lucrarea sa *Civilizația anului 1960* (Paris, 1947, p. 89), arată că datorită folosirii mașinilor producția industrială a crescut comparativ cu anul 1780 de aproximativ 100 de ori, pe cînd producția agricolă în care, după cum se știe, tehnica mașinistă este folosită mult mai puțin comparativ cu industria, nu a crescut decît de 10 ori.

[3] De altfel unul dintre cei mai mari vizionari care au trăit la începuturile capitalismului, Ch. Fourier, a prevăzut printre altele posibilitatea tăierii istmului de Suez și Panama, legarea Mării Caspice de Marea de Azov etc. Vezi Ch. Fourier, *Textes choisis*, Ed. Sociales, Paris, p. 145.

ducție decît relațiile din orînduirile premergătoare, sfărîmînd barierele feudale ; au asigurat capitaliștilor un puternic stimulent în dezvoltarea forțelor de producție, prin profitul suplimentar și i-au silit să dezvolte tehnica, prin forța coercitivă a concurenței ; au asigurat producătorilor direcți o situație mai bună în comparație cu orînduirile precedente ; au creat condiții pentru aplicarea descoperirilor științifice în producție și pentru rapida dezvoltare a științelor tehnice, asigurînd în esență trecerea de la dezvoltarea empirică la dezvoltarea științifică a tehnicii [1].

★

Revoluția industrială a capitalismului a însemnat cea mai radicală cotitură cunoscută pînă atunci de istorie în raporturile omului cu natura, din epoca în care omul a devenit om prin producerea uneltelor.

Cu ajutorul mașinii, omul, din parte dominată în contradicția dintre natură și om, devine parte dominantă. În condițiile capitalismului, cu toată dezvoltarea considerabilă a forțelor de producție, această dominație nu va fi perfectă.

Contradicțiile interne ale capitalismului, care în decursul existenței sale se manifestă cu o putere din ce în ce mai mare, frînează, împiedică folosirea rațională și deplină a tehnicii în toate domeniile activității productive a oamenilor, în toate țările și pe scara întregii societăți.

În primul rînd, trebuie subliniat că chiar în țările capitaliste industrializate și chiar în ramurile industriale cele mai mecanizate, tehnica modernă nu se folosește din plin decît în marile întreprinderi [2].

În al doilea rînd, chiar și în aceste țări, într-o serie de ramuri ale industriei ca de exemplu industria forestieră sau a construcțiilor, tehnica modernă e slab folosită [3]. În ceea ce privește agricultura — cu toată folosirea intensă a mașinilor agricole în agricultura cîtorva regiuni — considerînd-o în ansamblu pe întreaga lume capitalistă, constatăm că ea nu a străbătut încă revoluția industrială, rămînînd cu o întreagă epocă în urma dezvoltării industriei. Aceasta își găsește expresia în compoziția organică deosebit de scăzută a capitalului din agricultură [4].

---

[1] Încă Engels a remarcat că necesitățile producției — ceea ce se numește existența unei „comenzi sociale" — au însemnat mai mult pentru dezvoltarea științei decît orice alte măsuri posibile. Aceasta se confirmă atît prin analiza istoriei unor invenții cît și analizînd frecvența invențiilor în diferite secole. Astfel, de exemplu, invențiile care au asigurat trecerea industriei textile capitaliste la producția mașinistă au fost de fapt opera colectivă a unui număr mult mai mare de inventatori decît cei patru, de al căror nume sînt legate. Astfel, numai războiul de țesut, al cărui inventator este considerat Cartwright, a fost creat de fapt afară de el de Kay, Johnson, Horocks, Haves și mulți alții. De ce toți acești oameni de talent s-au interesat brusc de dezvoltarea tehnicii în industria textilă ? Deoarece exista pentru aceasta o comandă socială, ceea ce promitea și o recompensă „socială" celor care vor rezolva problema pusă. Dar toată această existență a comenzii sociale a dus și la dezvoltarea mecanicii ca știință, ceea ce a fost de cea mai mare însemnătate pentru dezvoltarea în continuare a tehnicii. În ceea ce privește frecvența invențiilor este semnificativ că în secolul al XVII-lea s-au înregistrat 17 invenții industriale mai importante, în secolul al XVIII-lea numărul lor a fost de 108. Vezi M. Dobb, *op. cit.*, p. 278.

[2] Conform datelor Biroului național de cercetări economice din S.U.A., 44% dintre muncitorii industriali americani prestează muncă manuală brută.

[3] Conform acelorași date, proporția acestora în industria construcțiilor este de 78%.

[4] În agricultura țărilor așa-zise slab dezvoltate domină și astăzi plugul de lemn și chiar săpăliga. În S.U.A. — care reprezintă polul opus, în 1954 față de 19,8 mi-

De asemenea, la peste un secol și jumătate de la desfășurarea ei în Anglia, revoluția industrială nu a cuprins încă nici astăzi țările așa-zis „slab dezvoltate", adică „America Latină", Africa, Orientul apropiat, Asia de sud-est" [1].

Toate acestea ne arată limitele folosirii tehnicii moderne în condițiile capitalismului. Dar o dată cu agravarea contradicțiilor capitalismului, se generează tot mai multe elemente de frînare a dezvoltării acestei tehnici. Drept rezultat se cască o prăpastie tot mai largă și mai profundă între posibilitățile existente în capitalismul modern pentru dezvoltarea tehnicii și transformarea acestor posibilități în realitate.

Totodată, revoluția industrială a provocat o cotitură radicală în toate relațiile sociale, asigurînd victoria relațiilor de producție capitaliste asupra celor feudale. Dar în condițiile capitalismului mașina, cel mai puternic mijloc al oamenilor de a domina natura devine și cea mai puternică armă a exploatării omului de către om. În prima fază a dominației sale asupra naturii, omul nu e stăpînul, ci sclavul mijloacelor create de el pentru dominarea naturii. Încă în *Ideologia germană,* Marx și Engels au arătat că în condițiile unei economii naturale „individul e subsumat naturii", iar în condițiile capitalismului, el e subsumat unui „produs al muncii acumulate, capitalului" [2].

Tocmai datorită acestui fapt, procesul istoric care începe cu revoluția industrială capitalistă nu se încheie de fapt decît în comunism.

Privind în ansamblu evoluția forțelor și relațiilor de producție ale societății, comunismul apare în fața noastră ca o grandioasă sinteză a întregii istorii a omenirii.

Teza, punctul de plecare, îl constituie comuna primitivă. În cadrul acesteia, există relații de producție bazate pe egalitate și ajutor reciproc, dar omul este încă complet dominat de natură.

Antiteza o constituie dezvoltarea omenirii în sclavagism, feudalism și capitalism. În aceste orînduiri forțele de producție se dezvoltă în cadrul unor relații de exploatare pînă la un nivel la care permit dominarea naturii de către om.

Sinteza o constituie comunismul care „revine" la relații de egalitate și ajutor reciproc, dar dominînd natura ca urmare a dezvoltării forțelor de producție în „antiteză", adică în sclavagism, feudalism și capitalism.

Această sinteză se realizează însă numai în comunism, adică în etapa a doua, de maturitate — am putea zice — a orînduirii care îi urmează capitalismului.

Socialismul ca primă etapă a noii orînduiri trebuie privit în întregimea lui ca o etapă de trecere, ca o etapă în care se formează treptat și se consolidează trăsăturile noii orînduiri.

---

liarde de dolari investiți în industrie, în agricultură s-au investit doar 3,8 miliarde de dolari și anume în marile ferme, deoarece cei 3 300 000 de fermieri săraci din S.U.A., care reprezintă 61,2% din totalul fermelor, nu au efectuat în 1954 decît 15% din totalul cumpărăturilor „necesare pentru funcționarea exploatărilor agricole".

[1] După cum reiese dintr-o recentă statistică a O.N.U., țările slab dezvoltate au produs în 1949—1951 doar 4% din producția mondială de fontă și 3% din producția mondială de oțel. *(Procese și probleme ale industrializării țărilor slab dezvoltate.* O.N.U., New York, 1955, p. 143 și urm. ale ediției engleze).

[2] Marx-Engels, *op. cit.,* ed. I, germană, p. 65.

Aceasta înseamnă de la bun început că socialismul prezintă trăsături caracteristice care îl deosebesc calitativ de capitalism ca o primă etapă a *unei orînduirii superioare.*

Aceasta se reflectă în problemele folosirii tehnicii prin sfărîmarea limitelor capitaliste ale folosirii tehnicii. Astfel, dacă avem în vedere U.R.S.S., este clar că revoluția industrială a fost extinsă și asupra acelor ramuri ale economiei naționale în care în capitalism, după cum am văzut, revoluția industrială nu a fost realizată ca de exemplu: agricultura, construcțiile etc. De asemenea, au fost considerabil lărgite limitele geografice ale revoluției industriale prin dezvoltarea în ritm deosebit de rapid a industriei în regiunile periferice — adică în fostele colonii ale Rusiei țariste. Se știe, de asemenea, că acest efort este continuat și chiar mărit în cadrul actualului plan cincinal.

De asemenea, nu mai constituie o barieră în calea progresului tehnic calculul de rentabilitate capitalist, care nu permitea folosirea a numeroase mașini și mecanisme.

Cu toate acestea și cu toată dezvoltarea extraordinară a economiei U.R.S.S., socialismul care este *prima fază* a unei orînduiri superioare, nu a creat pînă în prezent un nivel al forțelor de producție *calitativ superior* nivelului forței de producție din țările capitaliste cele mai înaintate [1].

De aceea, nici problemele umane legate de folosirea noii tehnici nu au fost *în întregime* depășite în socialism. O parte — cea mai însemnată — care izvora din relațiile de producție capitaliste și care este sintetizată de Marx în noțiunea de „înstrăinare a muncii" — a fost depășită. O altă parte însă a acestor probleme izvorăște *nu numai* din relațiile de producție capitaliste, ci și din nivelul dat al tehnicii. De exemplu: în mare măsură, mașinile folosite în industrie se bazează ca concepție fundamentală pe separarea muncii fizice și intelectuale. După cum se știe, în socialism se mai mențin diferențele esențiale între ele cu toată dezvoltarea pe scară largă a socialismului.

In faza de maturitate — comunistă — a noii societăți nu se va intra decît după realizarea unei noi revoluții industriale, revoluție industrială care a și început să se desfășoare în U.R.S.S. O asemenea revoluție industrială nu se poate desfășura însă decît după victoria revoluției politice, după ce noua putere de stat permite și sprijină generalizarea unor noi relații de producție, care la rîndul lor pot asigura un cadru nou mai larg pentru dezvoltarea forțelor de producție. Numai astfel își creează noua orînduire baza sa tehnico-materială adecvată, superioară bazei tehnico-materiale a orînduirii precedente. Astfel s-a întîmplat în capitalism — astfel se întîmplă și în comunism. Superioritatea orînduirii comuniste se manifestă printre altele și în faptul că termenul care se scurge între revoluția politică și cea industrială se reduce substanțial [2].

In legătură cu cele de mai sus trebuie să subliniem faptul că elementele tehnice ale noii revoluții industriale: automatizarea, chimizarea și me-

[1] E indiscutabil că în acest sens o influență puternică a exercitat pe de o parte nivelul scăzut al economiei Rusiei țariste ca și uriașele distrugeri provocate de războaie.

[2] Dacă luăm exemplele clasice, adică Anglia și U.R.S.S., reies următoarele: în Anglia a trecut circa un secol și jumătate de la revoluția politică (1648) și de la cea industrială (1767—1825). In U.R.S.S. acest termen — cu tot caracterul înapoiat al economiei Rusiei țariste și pustiirile războaielor — va fi probabil numai de o jumătate de secol.

canizarea complexă a producției și strîns legat de acestea folosirea în producție a energiei atomice, se nasc și în sînul capitalismului contemporan.

Dar capitalismul contemporan nu mai poate realiza o a doua revoluție industrială — respectiv nu mai poate asigura automatizarea etc. a producției pe scara întregii societăți. În schimb, comunismul poate și trebuie să realizeze această revoluție industrială pentru a-și crea o bază tehnico-materială *proprie* care asigură o mai mare productivitate a muncii, o mai deplină satisfacere a tuturor necesităților societății decît capitalismul.

Totodată, o asemenea revoluție industrială va duce și la rezolvarea problemelor umane ridicate de folosirea tehnicii moderne. Dacă avem în vedere în continuare ca exemplu problema separării muncii fizice de cea intelectuală, constatăm că, pe cînd mașinile create de prima revoluție industrială — cea capitalistă — erau bazate în mare măsură pe separarea lor, agregatele create de cea de-a doua revoluție industrială (de exemplu fabricile automate de piese prefabricate din beton etc.) se bazează pe unitatea lor.

Astfel, comunismul va desăvîrși nu numai dominația omului asupra naturii, ci și deplina dezvoltare a personalității umane.

ПРОМЫШЛЕННАЯ РЕВОЛЮЦИЯ — ПОВОРОТНЫЙ ПУНКТ В ОТНОШЕНИЯХ ЧЕЛОВЕКА К ПРИРОДЕ И В ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ ЛЮДЬМИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В отличие от животных, пассивно приспосабливающихся к окружающей среде, человек — homo-faber — стремится господствовать над природой, развивая общественно-производительные силы. На протяжении продолжавшейся тысячелетия эволюции противоречия между обществом и природой, вплоть до промышленной революции, человек находился во власти природы, что выражалось в кризисах перепроизводства, преобладании сельского хозяйства (несмотря на его отсталость) над промышленностью, и так далее.

Возможность новых открытий в области техники зависит от достигнутого уровня в развитии науки и техники. Превращение возможности в действительность, то-есть использование в широком масштабе в производстве новых технических открытий зависит от характера производственных отношений. В докапиталистических общественно-экономических формациях возможность новых открытий в области техники была гораздо более ограничена, чем при капитализме, а рабовладельческие и феодальные отношения, в рамках которых использовалась дешевая рабочая сила, ограничивали применение в производстве технических открытий.

Промышленная революция явилась поворотным пунктом в отношениях человека к природе, вооружив его техническими средствами, способствовавшими установлению его власти над природными силами.

Хотя при капитализме производительные силы развивались гораздо более быстрыми темпами, чем в предшествующих формациях, в настоящее

время, спустя полтора века с момента осуществления промышленной революции в Англии, можно отметить, что она была очень ограничена по своей глубине, не охватывая целый ряд отраслей производства, например сельского хозяйства, а также по своему объему, не распространяясь на большинство стран Африки, Латинской Америки и Азии.

Социализм осуществил промышленную революцию на территориях и в областях, в которых капитализм не смог этого сделать. Но социализм является лишь первой ступенью нового общественного строя. Для создания необходимой для коммунизма, материально-технической базы, более высокой, чем при капитализме, нужно осуществить новую промышленную революцию, основной задачей которой является автоматизация, химизация и комплексная механизация производства, а также использование в широком масштабе атомной энергии. Эта революция уже началась в СССР и, несомненно, не только закрепит господство человека над природой, но и утвердит его власть над общественными условиями его существования.

LA RÉVOLUTION INDUSTRIELLE, TOURNANT DANS LES RELATIONS ENTRE L'HOMME ET LA NATURE ET DANS LES RELATIONS SOCIALES

(Résumé)

A l'encontre des animaux qui s'accommodent passivement aux conditions naturelles, l'homme — *homo faber* — cherche à dominer les forces de la nature par le développement des forces sociales de production. Au cours de l'évolution multimillénaire de la contradiction entre la société et la nature, l'élément dominé, jusqu'à la révolution industrielle, c'est l'homme, ce qui se traduit par des crises de sous-production, par la prépondérance sur l'industrie de l'agriculture — rudimentaire elle aussi — etc.

La *possibilité* de nouvelles découvertes techniques dépend du niveau que la science et la tehnique ont déjà atteint. La transformation de la possibilité en *réalité,* c'est-à-dire l'utilisation, sur une grande échelle, des découvertes techniques, dans la production, dépend des relations de production. Dans les organisations précapitalistes, la possibilité même de découvertes techniques était beaucoup plus réduite qu'en régime capitaliste, et les relations esclavagistes et féodales, dans l'ensemble desquelles la „valeur" de la main-d'oeuvre était extrêmement réduit, limitaient étroitement l'emploi des découvertes techniques dans la production.

La révolution industrielle a marqué un tournant dans les relations entre l'homme et la nature, en mettant à la disposition de l'homme des moyens techniques qui le rendent maître des forces de la nature. Bien que, en régime capitaliste. les forces productives se soient, développées bien davantage et plus rapidement qu'au cours des régimes précédentés, aujourd-hui, à plus d'un siècle et demi de la révolution industrielle en Angleterre, on constate qu'elle a été limitée comme *profondeur,* en laissant de côté une série de branches de la production, telle l'agriculture par exem-

ple, et comme *étendue,* en excluant la plupart des pays de l'Afrique, de l'Amérique Latine et de l'Asie.

Le socialisme a réalisé la révolution industrielle sur des territoires et dans des domaines ou le capitalisme n'a pas pu la réaliser.

Mais le socialisme ne constitue que la première étape de la nouvelle société. Pour réaliser une base technique et matérielle propre au communisme — plus élevée que celle sur laquelle le capitalisme se fonde — une nouvelle révolution industrielle est nécessaire, révolution dont les éléments essentiels sont : l'automation, l'emploi des moyens chimiques et la mécanisation complexe de la production, de même que l'emploi, sur une large échelle, de l'énergie atomique. Cette révolution a déjà commencé en U.R.S.S. Grâce à elle, l'homme sera le maître de plus en plus absolu non seulement des forces de la nature, mais aussi des conditions sociales de son existence.

CERCETARI FILOZOFICE
Anul III, nr. 4, 1956

CONTRIBUŢII LA CRITICA SOCIOLOGIEI FASCISTE DIN ROMÎNIA [1]

DE

E. GÁLL

Apariţia şi dezvoltarea fascismului din Romînia au fost determinate în esenţă de aceiaşi factori care au generat şi celelalte regimuri fasciste. Dictatura fascistă este un produs al crizei generale a capitalismului. Intărirea luptei revoluţionare a clasei muncitoare şi a oamenilor muncii care se grupează în jurul ei, creşterea influenţei partidelor comuniste, ca şi compromiterea definitivă a social-democraţilor de dreapta, determină burghezia să renunţe la forma camuflată, „democratică", a dictaturii ei. Grupele cele mai reacţionare ale capitalului monopolist se orientează, de aceea, spre lichidarea democraţiei burgheze, spre înlocuirea dictaturii camuflate cu una făţişă. Transpunerea în fapt a acestei orientări revine partidelor fasciste, care se agită cu o demagogie anticapitalistă, adoptă un limbaj „revoluţionar", cu scopul de a doborî mişcarea revoluţionară a clasei muncitoare şi a reprima lupta de eliberare a naţiunilor asuprite. Fascismul la putere este o dictatură teroristă făţişă a celor mai reacţionare, celor mai şovine, celor mai imperialiste elemente ale capitalismului financiar. El are menirea să pregătească şi să organizeze cruciada antisovietică, un nou război mondial.

Conţinutul de clasă al mişcării fasciste se exprimă în politica şi ideologia fascistă. Scopul lor este de a induce în eroare masele care urăsc burghezia exploatatoare şi putredă, care sînt decepţionate de partidele burgheze tradiţionale. De aceea, cu cea mai rafinată demagogie, fascismul exploatează simţămintele, nemulţumirile, răzvrătirea adeseori încă spontană, a acestor mase. Lozincile fascismului atîţă prejudecăţile maselor populare nematurizate, rămase în urmă din punct de vedere politic. Politica şi ideologia fascistă înseamnă înşelarea maselor, înseamnă ura rasială. Ideologia fascistă nu-i altceva decît un atac deşănţat împotriva marxismului. Fascismul reprezintă însuşi caracterul inuman al capitalismului dus

[1] Text prescurtat al unui capitol din lucrarea privind *Critica sociologiei burgheze româneşti dintre cele două războaie mondiale.* In acest capitol consacrat analizei sociologiei de extremă dreaptă, autorul nu se referă la alte curente ale sociologiei burgheze, pe care le tratează în capitole speciale.

pînă la paroxism. Este barbaria timpurilor moderne. În ideologia fascistă predomină, într-o formă extremistă, cele mai reacţionare şi mai antiştiinţifice tendinţe ale ideologiei burgheze din epoca imperialismului. Sloganurile şi teoriile fascismului sînt zămislite sub semnul misticismului şi al iraţionalismului. Funcţia lor este să producă, prin dresură, oameni robot pentru Moloh-ul capitalului.

La fel ca în celelalte ţări, şi în Romînia fascismul a căutat să supună influenţei sale atît tineretul cît şi intelectualitatea. El le-a promis — pe lîngă o viaţă eroică — şi asigurarea existenţei. O parte din tineretul studenţesc, ameninţat de spectrul şomajului intelectual sau nemulţumit cu perspectiva micilor posturi prost plătite la stat, s-a dovedit a fi receptivă faţă de demagogia fascistă, care în Romînia a avut o pronunţată nuanţă antisemită. Atîţările antisemite, pregătirea şi menţinerea unei atmosfere de pogrom, urmăreau să abată atenţia de la adevăratele cauze ale mizeriei. Ani de-a rîndul, din această categorie de studenţi, saturaţi de spiritul huliganismului fascist, s-au recrutat membrii batalioanelor fasciste de asalt.

Esenţa fascismului nu apare în una şi aceeaşi formă în toate ţările. În raportul său la cel de al VII-lea Congres Mondial al Internaţionalei Comuniste, G. Dimitrov a constatat: „Prin cinismul şi prin minciunile lui, fascismul întrece orice altă formă a reacţiunii burgheze. Demagogia şi-o adaptează particularităţilor naţionale ale diferitelor ţări, ba mai mult: chiar şi înăuntrul uneia şi aceleiaşi ţări el şi-o adaptează particularităţilor diferitelor pături sociale". De aceea, ar fi greşit să se considere fascismul din Romînia ca o simplă marfă de import, ca o copie a fascismului german sau italian. Fără îndoială că atît în forma cît şi în întreaga evoluţie a mişcărilor fasciste din Romînia, un rol important l-a avut expansiunea fascismului german şi italian. Este indiscutabil că în organizaţiile fasciste din Romînia trebuie să vedem în primul rînd agenturi ale hitlerismului — această avangardă a contrarevoluţiei internaţionale. Totuşi, principalul izvor al fascismului din Romînia îl constituie tendinţa celor mai reacţionare elemente burghezo-moşiereşti de a nimici mişcarea democratică şi muncitorească din ţară, de a înăbuşi lupta naţionalităţilor asuprite.

Deşi în mod aparent, fascismul din Romînia a ajuns la putere în urma luptei împotriva vechilor partide burgheze, nu trebuie uitat nici o clipă că în perioada dintre cele două războaie mondiale, întreaga politică a partidelor istorice s-a îndreptat spre sprijinirea partidelor fasciste şi fascizarea ţării. Fascismul din Romînia a crescut sub auspiciile partidelor liberal şi naţional-ţărănist. În mîinile partidelor istorice, organizaţiile fasciste au servit unor scopuri diversioniste. Bineînţeles, cîteodată, cînd spadasinii nu s-au dovedit a fi unelte cu totul docile în mîinile stăpînului, au izbucnit şi conflicte între partidele istorice şi camarila regală pe de o parte şi formaţiile fasciste pe de alta. Analizînd factorii determinanţi ai dezvoltării fascismului din Romînia, nu se poate să trecem sub tăcere nici rolul trusturilor americane, engleze şi franceze, care au sprijinit hitlerismul în expansiunea lui spre răsărit, care au lăsat şi Romînia la discreţia formulei „Drang nach Osten" a imperialismului german.

★

Studiul nostru nu se extinde la o prezentare cuprinzătoare a ideologiei fascismului din Romînia. Totuşi, pentru a determina locul sociologiei

în această ideologie, este necesar să arătăm anumite particularităţi ale acesteia din urmă. Caracterul anticultural şi antiştiinţific, care este o trăsătură generală a ideologiei fasciste, s-a manifestat în ţara noastră şi prin sterilitate teoretică. Pe cînd, de exemplu, reprezentanţii spirituali ai celui de al treilea Reich au scris biblioteci întregi pentru justificarea rasismului lor de canibali, a demagogiei lor, pe ideologii fascismului din Romînia i-a caracterizat atît sterilitatea spirituală, cît şi o slabă producţie din punct de vedere cantitativ.

Faptul că fascismul din Romînia, cu toate conflictele aparente sau efective cu partidele istorice şi cu camarila regală, s-a dezvoltat în cadrul politicii de guvernămînt a acestora, se oglindeşte în ideologia sa prin faptul că ea dezvoltă, într-o formă extremistă, elementele cele mai reacţionare, cele mai şovine şi mai obscurantiste ale concepţiilor vechilor partide burgheze, ale claselor exploatatoare din Romînia. Astfel, în ideologia fascismului din Romînia regăsim — bineînţeles, armonizat cu spiritul acestuia — antidemocratismul „junimiştilor", atacurile lor împotriva conducătorilor şi a ideilor revoluţiei din 1848. Idealizarea satului din concepţia poporaniştilor şi ţărăniştilor se prezintă prin proslăvirea superstiţiilor şi misticismului ce persista în conştiinţa celor mai înapoiate pături ale ţărănimii romîneşti. Asuprirea naţională, care a făcut întotdeauna parte din politica de guvernămînt a partidelor istorice se manifestă în teorii ce propovăduiau ura furioasă împotriva minorităţilor naţionale din ţară, în antisemitism. Teza „unităţii" naţionale, care era de mult caracteristică fizionomiei social-politice a burgheziei romîne, îşi continuă traiul în demagogia corporatistă care propovăduieşte negarea luptei de clasă, ideea comunităţii de interese a muncitorului şi a capitalistului. Iar în ce priveşte tendinţele expansioniste şi antisovietice din perioada dintre cele două războaie mondiale, le întîlnim din nou în teza cruciadei antisovietice.

Această continuitate, aceste puncte de contact, nu înseamnă bineînţeles că ideologia fascistă din Romînia s-ar contopi cu ideologia burgheză prefascistă din Romînia. Dar, după cum statul fascist nu-i altceva decît o formă — deşi bine conturată şi deosebită de toate celelalte forme — a statului burghez, tot aşa ideologia fascistă nu-i decît o variantă a ideologiei burgheze şi anume a acelei ideologii a burgheziei care corespunde dominaţiei celor mai reacţionare elemente ale capitalismului monopolist. Tocmai de aceea, una din sarcinile criticii marxist-leniniste a ideologiei fasciste este să arate, pe de o parte, legăturile acesteia cu ideologia burgheză reacţionară a epocii imperialismului, iar pe de alta, să-i descopere elementele caracteristice, particulare.

Ce loc i-a revenit sociologiei în această ideologie ?

În perioada dintre cele două războaie mondiale, sociologia burgheză romînă a jucat un rol important în elaborarea apologeticii orînduirii burghezo-moşiereşti. Ea a devenit unul din factorii care, pe tărîm ideologic, au pregătit terenul pentru fascism în Romînia. Şcolile sociologice romîne, care au luat parte la pregătirea ideologică a fascismului, au servit drept rezerve, drept aliaţi, sociologiei pronunţat fasciste, iar aceasta din urmă constituie o parte de o însemnătate deosebită în întreaga ideologie a fascismului din Romînia.

Ascensiunea fascismului din Romînia începe în anii adîncirii crizei din 1929—1933. Înainte de 1929, în viaţa politică a Romîniei organizaţiile fasciste nu reprezentau o forţă serioasă.

Cu toate acestea, elementele fascismului existaseră şi înainte în politica de guvernămînt a partidelor istorice. Pe la mijlocul celui de al doilea şi la începutul celui de al treilea deceniu, documentele şi manifestele P.C.R. atrag mereu atenţia asupra pericolului fascismului şi mobilizează la luptă împotriva tendinţelor de fascizare ce se manifestă în politica partidelor istorice.

Venirea la putere a hitlerismului în Germania a fost un serios îndemn şi pentru clasele dominante din Romînia burghezo-moşierească de a-şi mări eforturile în sprijinirea curentelor fasciste. Pe plan ideologic, întărirea curentelor fasciste s-a manifestat prin faptul că activitatea teoreticienilor lor a devenit mai vie. Apar diferite încercări teoretice de a defini caracterul şi programul fascismului din Romînia. Dintre acestea face parte şi sociologia corporatistă a lui Mihail Manoilescu.

Înainte de a trece la analiza teoriilor fasciste ale lui Manoilescu, trebuie să amintim că — din punct de vedere cronologic — ele au fost precedate de cele ale lui A. C. Cuza, întemeietorul primului partid fascist din Romînia şi primul dintre ideologii fascismului din Romînia care au pus accentul pe argumentarea sociologică. Aceste teorii au, de altfel, unele puncte comune.

Atît sociologia lui Cuza, cît şi cea a lui Manoilescu se adresează în primul rînd intelectualităţii, folosind în acest scop catedra universitară. Acest lucru este caracteristic pentru fascizarea treptată a universităţilor Romîniei burghezo-moşiereşti, pentru acel proces în cursul căruia funcţiunile sociologiei prefasciste de catedră trec asupra teoriilor sociologice făţiş fasciste, autentificate şi prin marca academică. În politica socială a lui Cuza şi Manoilescu, mai găsim ca tendinţă comună faptul că amîndoi reclamă transformarea sistemului de stat existent al Romîniei capitalisto-moşiereşti în sensul curentului reprezentat de ei. Nici Cuza, nici Manoilescu nu lansează lozinca „revoluţiei fasciste totale", ci urmăresc să-şi atingă scopurile printr-un acord cu partidele politice vechi, prin ralierea acestora la concepţiile lor. În acest sens, ambii fac parte din categoria ideologilor şi politicienilor reacţionari romîni de „tip vechi". Manoilescu, de altfel, a colindat aproape toate partidele politice şi a avut o serie de înalte funcţii în stat pînă a ajuns să se erijeze în apostol al corporatismului. Dacă Cuza se inspiră însă, în primul rînd din rasismul hitlerist, Manoilescu este propovăduitorul romîn al ideologiei corporatiste a fascismului italian. În timp ce Cuza porneşte de la curentul biologic al sociologiei burgheze, Manoilescu este un reprezentant tipic al degenerării economiei politice burgheze şi al canalizării ei în fascism. Sociologia lui corporatistă este fundamentată pe economia politică, întrucît el caută să sprijine tezele din *Carta del Lavoro* a lui Mussolini prin pretinsele prefaceri intervenite în economia mondială.

Manoilescu susţinea că economia mondială trece printr-o prefacere structurală fundamentală, care se manifestă în descentralizarea industriei. Această prefacere ar fi caracteristică secolului al XX-lea, contrastînd cu dezvoltarea economiei mondiale din secolul al XIX-lea, caracterizată prin centralismul industrial.

În urma fărîmiţării economiei mondiale — arată el — fiecare ţară este nevoită să-şi făurească o nouă formă organizatorică, iar caracterul său specific trebuie să şi-l valorifice în relaţiile economice mondiale, pe baza unei noi forme organizatorice. Această nouă formă organizatorică nu poate fi alta decît societatea corporatistă. Teza de la care porneşte Manoilescu serveşte

totodată și scopului de a dilua contradicțiile de clasă ale capitalismului în lozinca fascistă a antagonismului dintre națiunile „plutocrate" și cele „proletare". După cum se știe, această lozincă a fost de fapt strigătul de război al imperialismului italian și german, în rivalitate cu grupul imperialist anglo-americano-francez.

Manoilescu și-a fundamentat sociologia sa corporatistă în lucrarea *Secolul corporatismului* [1], precum și în numeroase studii publicate în revista *Lumea Nouă*. Căutînd să stabilească locul corporatismului în istorie, Manoilescu se raliază criticilor liberalismului, — care — făcînd de fapt o apologetică indirectă a capitalismului — critică capitalismul de pe poziții de dreapta și consideră depășită epoca de liberă concurență a acestuia, pentru a putea justifica dominația economică și politică a capitalismului monopolist, a fascismului. Dacă posibilităților nelimitate de expansiune ale secolului al XIX-lea le-a corespuns un individualism nelimitat, susține Manoilescu, în secolul al XX-lea, cînd aceste posibilități au încetat să mai existe, forma de organizare adecvată a societății și a statului ar fi corporatismul. Alăturîndu-se demagogiei anticapitaliste a fascismului italian, Manoilescu găsește că față de vechiul capitalism, caracteristic secolului al XIX-lea, noutatea corporatismului constă în faptul că în locul folosului individual apare principiul organizării. Hipostaziind „principiul organizării", pe care îl prezintă ca factorul decisiv al unei societăți corporatiste, Manoilescu declară că aplicarea acestui principiu va restrînge rolul social al profitului capitalist. Iată la ce se reduce în fond, „transformarea" corporatistă a capitalismului. Nici nu este vorba despre desființarea exploatării și a profitului capitalist. Realizarea noului principiu salvator al lumii își atinge apogeul în „limitarea" profitului. Credincios spiritului și metodei sociologiei fasciste, Manoilescu împinge rezolvarea problemei factorului decisiv al dezvoltării societății pe un făgaș fals. Oare organizarea poate fi calificată drept factor independent și decisiv ? Organizarea societății, a vieții economice nu este un factor independent, de sine stătător, ci este în funcție de modul de producție al orînduirii social-economice date. Cîtă vreme de pildă, mijloacele de producție rămîn proprietatea capitaliștilor, organizarea societății și a producției este determinată de interesele clasei capitaliste. Ca atare, organizarea nu poate fi *factor autonom* al vieții sociale, care, chipurile, determină noua formă de viață a națiunilor din secolul al XX-lea. „Imperativul organizării", propovăduit de Manoilescu — ca și ...imperativul decapitalizării", pe care îl adaugă acestuia — reprezintă în fond organizarea salvării capitalismului.

Trebuie recunoscut că Manoilescu nici nu-și ascunde scopurile. În lucrarea sa *Romînia — stat corporatist* el spune pe șleau : „corporatismul este într-adevăr un mijloc pentru evitarea exploziilor și a revoluțiilor" [2]. Prin ce mijloace vrea Manoilescu să evite revoluția socială și ce este în fond corporația ? Corporația ar fi organul colectiv natural, care îndeplinește anumite funcțiuni parțiale indispensabile vieții națiunii — spune Manoilescu [3]. Sociologia corporatistă neagă deci existența claselor sociale pe care vrea să le înlocuiască cu corporațiile, niște reuniuni libere ale acelor indivizi care în viața societății îndeplinesc funcți identice. Manoilescu mo-

[1] M. Manoilescu, *Secolul corporatismului*, București, 1934.
[2] M. Manoilescu, *Romînia — stat corporatist*, București, 1933, p. 18.
[3] *Ibidem*, p. 67.

tivează necesitatea instaurării corporatismului prin prefacerile produse în economia mondială, iar organizarea internă a națiunii pe baze corporatiste o fundamentează prin interpretarea biologică și psihologică a societății. El afirmă că societatea ca atare ar fi de natură psihică, în timp ce funcționarea ei s-ar asemăna cu a organismelor biologice. După cum organismul viu este complexul unor organe ce îndeplinesc funcțiuni bine determinate, tot așa și societatea s-ar compune structural din astfel de unități funcționale. Cel mai important rol al acestor unități funcționale — corporațiile — ar fi acela de a armoniza interesele muncitorilor și ale capitaliștilor și de a rezolva prin împăciuire litigiile ce se ivesc între ei.

Din formularea rolului corporațiilor, reiese în mod indiscutabil că ele sînt în primul rînd organe ale menținerii păcii între clase, organe menite să muşamalizeze contradicțiile antagoniste dintre proletariat și burghezie. Statul corporatist, care — după Manoilescu — nu e altceva decît expresia sintetică a corporațiilor, pe de o parte le cuprinde pe acestea, pe de altă parte însă stă deasupra lor, ca un „supraorgan", reprezentînd interesele totalității. După cum se vede, cu toată străduința lui de a o prezenta ca nouă, concepția corporatistă despre stat și societate a lui Manoilescu nu e nici pe departe ceva nou. Din punct de vedere teoretic ea nu e decît o variantă a curentului biologic și psihologic din sociologia burgheză, iar din punct de vedere social-politic este o nouă încercare de justificare a unei străduințe vechi : aceea de a muşamaliza lupta de clasă, pentru justificarea existenței unui stat „neutral", deasupra claselor.

Deși Manoilescu susține în repetate rînduri că teoria lui este o aplicare „originală" a ideologiei fasciste italiene, adecvată spiritului „romînismului", corporatismul lui nu este în fond altceva decît o reeditare a demagogiei sociale a corporatismului italian.

Pentru a induce în eroare mica burghezie și intelectualitatea, corporatismul italian a agitat lozinca breslelor medievale și a economiei planificate, iar pentru a atrage pe muncitori, el s-a folosit de anticapitalismul „verbal" al variantelor sale de „stînga", care propovăduiau „depășirea" atît a capitalismului cît și a socialismului, împăcarea intereselor muncii și capitalului.

Care a fost realitatea corporatismului ? Ce a realizat el din lozinca sa privind „punerea la respect a capitalului" ? Sindicatele corporatiste fasciste au ferecat în lanțuri muncitorimea. Ele au interzis grevele și au pus clasa muncitoare la cheremul arbitrarului capitaliștilor. Emblema cooperației dintre muncă și capital a camuflat realitatea dominației nelimitate a capitaliștilor.

Dar, deși burghezia monopolistă s-a folosit de sindicatele corporatiste pentru a înăbuși lupta clasei muncitoare, întregul sistem corporatist a rămas pînă la urmă doar un simplu decor. Așa-numita „societate corporatistă" nu a existat niciînd în realitate. Ea nu a fost niciodată altceva decît o fațadă goală de orice conținut, care servea la camuflarea afacerilor și uneltirilor capitalului monopolist.

În ceea ce privește varianta ei romînească, „Romînia corporatistă" a lui Manoilescu, această lozincă n-a reușit să provoace o mișcare mai importantă. Raza de influență a mișcării corporatiste din Romînia n-a depășit niciînd un grup foarte restrîns de intelectuali. Oamenii muncii din

Romînia s-au dovedit a fi nesimțitori față de „imperativele" secolului al XX-lea, enunțate de Manoilescu.

Cînd însă, o dată cu instaurarea dictaturii regale, clasele exploatatoare și reprezentanții lor au pășit pe drumul dictaturii fasciste, ei au impus țării o constituție cu caracter corporatist-fascist. Dictatura regală a dizolvat sindicatele și, cu sprijinul unor conducători social-democrați de dreapta, trădători, a înființat „breslele", asemănătoare corporațiilor. Manifestul din 15 mai 1939 al Comitetului Central al Partidului Comunist din Romînia [1], ca și alte documente, au demascat caracterul corporatist-fascist al parlamentului instituit de dictatura regală, precum și a breslelor. Ele au arătat că înființarea acestora este un nou pas spre dictatura fascistă totalitară, o nouă capitulare în fața hitlerismului, ceea ce duce spre deplina subjugare a țării și împingerea ei în vîltoarea războiului.

O altă variantă a sociologiei corporatiste din Romînia a fost corporatismul etnografic al lui Nichifor Crainic. Crainic, profesor de teologie și publicist, unul din corifeii fascismului din Romînia, nu a luat drept punct de plecare pentru elaborarea sociologiei sale economia politică, cum a făcut Manoilescu. Redactor al revistei *Gîndirea,* ideolog al curentului „gîndirismului", el și-a construit concepția despre societate pe baza filozofiei religiei și a culturii. În volumul său de studii *Puncte cardinale în haos* [2], el se prezintă ca inițiatorul unui curent filozofic pretins nou — al spiritualismului — de fapt o variantă a idealismului. După Crainic, această filozofie spiritualistă ar fi fost menită să arate ieșirea din impasul crizei, din haos. Filozofia lui Crainic este însă un simptom al crizei, este produsul descompunerii ideologiei burgheze și totodată un aspect specific românesc al ofensivei pe plan spiritual, ofensivă reacționară împotriva materialismului. Ce fel de puncte de reper „cardinale" dă spiritualismul lui Crainic pentru ieșirea din haos ? Crainic transpune pe plan mistic criza ciclică din 1929—1933 și îi dă interpretarea mistică a descompunerii armoniei universale. Astfel, criza, consecință a contradicțiilor interioare de nerezolvat ale capitalismului modern, devine la Crainic de-a dreptul o problemă „cosmică".

Și care ar fi ieșirea ? Transformarea spiritualistă a omului chemat să realizeze armonia națiunii și a societății. Să vedem acum care sînt soluțiile pămîntești ale acestei „rețete cosmice" ? Curentul reprezentat de *Gîndirea* lui Crainic și-a înscris pe steag lozinca autohtonismului. „Gîndirismul" a proclamat cruciada pentru purificarea culturii românе, pretins molipsită de spiritul străin. Sub acest aspect, gîndirismul continuă și dezvoltă mai departe critica reacționară, junimistă a culturii, pe care se sprijină în atacurile sale împotriva democrației și a socialismului. În cartea sa *Ortodoxie și etnocrație,* Crainic definește autohtonismul ca moștenirea spirituală ce trece din generație în generație, își are rădăcinile în pămîntul țării, și se hrănește din... mormintele generațiilor precedente [3]. Statul și cultura nu sînt naționale, decît dacă ele exprimă acest spirit autohton. Iată care sînt

[1] Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, E.S.P.L.P., 1953, ed a II-a, p. 320—321.

[2] Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos,* București, 1938.

[3] Nichifor Crainic, *Ortodoxie și etnocrație,* București, p. 176.

punctele de orientare oferite de Crainic, tăbliţele indicatoare ale drumului de ieşire din haos : pietrele de mormînt.

Crainic vede esenţa problemelor Romîniei moderne în faptul că „străinii" au pus mîna pe bunurile materiale şi spirituale ale ţării, au înăbuşit spiritul autohtonismului şi au răsturnat armonia interioară a ţării. De vină este democraţia, cu egalitarismul său păcătos. „Punctele de orientare" ale lui Crainic duc spre o violentă ură naţională şi rasială. „Autohtonismul înainte de toate" este unul şi acelaşi lucru cu naţionalismul burghez şi cu xenofobia. „Nu sîntem egali cu minorităţile" declară vraciul autohtonismului şi glasul său plin de ură se amestecă cu corul celorlalte glasuri şovine, fasciste, care aţîţă împotriva naţionalităţilor conlocuitoare din ţară.

Această idee a autohtonismului romîn nu propovăduieşte numai învrăjbirea naţională. Romînismul nefalsificat, după Crainic, este nedespărţit de mistica ortodoxă. In ideologia „gîndirismului" obscurantismul religios ocupă un loc central. Scrierile lui Crainic sînt împînzite de motive mistico-teologice. Democraţia şi socialismul devin astfel opera satanei, iar lichidarea lor este sarcina etnocraţiei, care se prezintă sub triplul aspect al autohtonismului, al xenofobiei şi al misticismului.

Democraţiei, Crainic îi opune aşa-zisa etnocraţie. Pe cînd democraţia ar fi pus centrul de greutate al statului pe minorităţi, etnocraţia este expresia „voinţei politice a rasei autohtone".

Misiunea statului etnocratic este să restabilească, în spiritul legii sîngelui şi a autohtonismului, puterea nelimitată a majorităţii etnice a ţării.

Pentru structura internă a statului şi a societăţii etnocratice, Crainic propune „corporatismul etnocratic" — rezultat al reunirii corporatismului şi etnocraţiei.

Sociologia corporatistă reprezentată de Crainic urmăreşte, înainte de toate, să combată teoria marxistă despre clase şi lupta de clasă, declarînd materialismul istoric drept o născocire sociologică, care printr-o practică diabolică tinde la nimicirea naţiunilor. Societatea corporatistă concepe societatea ca un organism viu, ale cărui funcţiuni sînt îndeplinite de profesiuni. Concepţia lui Crainic nu este însă cu totul identică cu cea a corporatismului manoilescian. De altfel, el se şi dezice de acesta, reproşîndu-i lui Manoilescu că nu ţine seamă de principiul etnic. De aceea, societatea corporatistă propusă de Manoilescu nu numai că ar menţine stăpînirea minorităţilor, dar ar şi întări-o. După Crainic, în Romînia nu poate fi vorba decît despre corporatismul modificat în sensul etnicismului, deoarece numai acesta ar exprima în mod fidel spiritul autohton romîn.

Bineînţeles, Crainic nu e în stare să combată teoria marxist-leninistă despre clase şi lupta de clasă. Realitatea socială obiectivă a claselor şi a luptei de clasă nu încetează de a exista, chiar dacă Crainic o neagă sau o ponegreşte.

Nu putem încheia critica corporatismului etnocratic al lui Crainic fără să arătăm cum a vrut să rezolve ideologul „gîndirismului" problema muncitorească. In spiritul corporatismului, Crainic susţine „necesitatea reîncadrării muncitorimii în trupul şi sufletul Romîniei". In acest scop, el propune învestirea muncitorimii cu proprietate individuală. Bineînţeles, apostolul corporatismului etnocratic nu se gîndeşte la exproprierea capitaliştilor, la trecerea mijloacelor de producţie în proprietatea celor ce muncesc. Nu. Atît de departe nu merge „reincadrarea muncitorimii în trupul şi

sufletul Romîniei". Fabricile şi pămînturile n-au decît să rămînă în mîinile proprietarilor lor de pînă acum. Improprietărirea muncitorului se reduce doar... la construirea de locuinţe muncitoreşti. Această „împroprietărire" propusă de Crainic nu a fost deci altceva decît preluarea uneia din metodele cunoscute ale politicii sociale burgheze. Acesta este adevăratul conţinut al „demofiliei", propovăduite de Crainic împotriva „socialismului satanic". În locul dominaţiei poporului — „milă" faţă de popor. În ce priveşte adevărata înfăţişare a acestei atitudini, e de ajuns să ne gîndim la pustiirile şi la suferinţele de nemăsurat pe care fascismul şi războiul criminal antisovietic, proclamat de Crainic drept „război sfînt", le-au pricinuit poporului.

Un alt reprezentant caracteristic ai ideologiei şi sociologiei gîndiriste este Nicolae Roşu, colaborator permanent al *Gîndirii,* autorul *Dialecticii naţionalismului* [1]. Această scriere a lui Roşu a fost colportată cu mare reclamă de către presa huliganică romînă a epocii. Ea reprezintă una din sforţările pe care reprezentanţii spirituali ai fascismului din Romînia le-au făcut pentru a contrabalansa influenţa frontului antifascist, care acţiona cu succes sub îndrumarea P.C.R. *Dialectica naţionalismului* a reprezentat o încercare de a fundamenta din punct de vedere ideologic politica nepopulară a organizaţiilor fasciste. Cartea lui Roşu nu are de fapt un caracter sociologic pronunţat, dar de la dezvoltările sale filozofice şi de critică a culturii, el ajunge şi la concluzii sociologice. De aceea nu putem omite analiza ei.

În prima parte a lucrării, Roşu se face interpretul curentelor iraţionaliste actuale ale filozofiei reacţionare burgheze. Acest capitol este un ghiveci eclectic în care autorul aduce un noian de citate, pentru a aşeza pe banca acuzaţiilor toate curentele pe care le considera vinovate de pregătirea ideologică a marxismului.

Roşu îi condamnă pe toţi filozofii care reprezintă, după el, linia genetică a ideii revoluţiei, în rîndul cărora îi trece pe Descartes, Spinoza, Rousseau, Kant. Acuzaţia adusă lui Descartes este că prin celebrul său *cogito* a declanşat epoca dominaţiei criminale a raţiunii. Pe Spinoza îl condamnă, pentru că el „a împerechiat mistica ebraică cu filozofia carteziană" şi pentru că a pus temelia moralei democraţiei moderne. Pe cînd păcatul lui Rousseau a fost pregătirea ideologică a democraţiei şi a revoluţiei franceze, Kant trebuie condamnat deoarece ar fi un precursor al... leninismului. Aceste cîteva perle din *Dialectica* lui Roşu arată desigur în mod plastic nivelul ştiinţific al reprezentantului de pe Dîmboviţa al iraţionalismului.

A doua parte a lucrării lui Roşu este un atac fulminant împotriva spiritului şi reprezentanţilor „paşoptismului". Toate acuzaţiile lui Roşu împotriva ideologiei revoluţiei burghezo-democratice din Principatele Romîne şi împotriva propovăduitorilor ei, nu sînt altceva decît o simplă reeditare a argumentelor reacţionare ale junimiştilor. Atacul huliganic al lui Roşu împotriva amintirii revoluţiei burghezo-democratice romîne din 1848 este una din încercările prin care reprezentanţii ideologici ai reacţiunii, ai fascismului, au căutat să pună stavilă luptei pe care au dus-o oamenii muncii din ţară, forţele democratice, sub conducerea Partidului Comunist din Romînia, pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice.

Din concluziile de ordin sociologic ale cărţii lui Roşu reiese desluşit faptul că tăişul atacului împotriva trecutului revoluţionar se îndreaptă în

[1] Nicolae Roşu, *Dialectica naţionalismului,* Bucureşti, 1936.

fond împotriva prezentului şi viitorului revoluţionar. Iată una din aceste concluzii : „Inegalitatea este legea suverană a societăţii, subordonarea claselor de jos şi coerciţiunea exercitată de clasele de sus, este un fenomen social universal şi natural", scrie Roşu [1].

Tocmai de aceea articolul critic publicat în săptămînalul antifascist *Manifest* despre *Dialectica naţionalismului* a numit cu drept cuvînt această carte un produs tipic al „huliganismului ideologic" [2].

Huliganismul se prezintă într-o formă concentrată în ideologia Gărzii de fier. Garda de fier a fost cea mai puternică organizaţie a fascismului din Romînia. După ce a ajuns hitlerismul la putere şi forţele fasciste din Romînia au făcut un salt înainte, Garda de fier a reuşit să dobîndească o mai mare influenţă, devenind pericolul nr. 1 pentru democraţie şi mişcarea muncitorească. Atît în privinţa structurii sale organizatorice cît şi prin lozincile şi ideologia ei, Garda de fier a fost un partid tipic fascist.

În materie de politică internă, ea a urmărit înfiinţarea statului fascist totalitar, prin lichidarea integrală a sistemului parlamentar şi prin nimicirea ultimelor urme ale libertăţilor democratice. Pe planul politicii externe, Garda de fier a reclamat imediata aderiune la axa Roma-Berlin. Lozincile sale au aţiţat la cruciada anticomunistă, la ura de rasă însetată de sînge. Din punct de vedere organizatoric, Garda de fier a preluat în întregime caracterul semi-militar al batalioanelor de asalt hitleriste, cu toate formele lor externe (uniformă, marşuri, cortegii, salutul roman etc.). Organizaţia Gărzii de fier, compusă din aşa-zise „cuiburi", s-a întemeiat pe o ierarhie rigidă şi pe aplicarea principiului „conducătorului". În doctrina legionară apariţia conducătorului, a „căpitanului", este opera providenţei divine. De ivirea şi activitatea lui depinde înfiinţarea societăţii legionare. Arsenalul Gărzii de fier a cuprins metodele de luptă tipic fasciste, începînd de la spargerea grevelor, trecînd prin teroarea individuală şi ajungînd pînă la masacre. Pentru executarea actelor de teroare, Garda de fier a organizat aşa-zise „gărzi ale morţii". Ea s-a erijat şi în apărătoare a religiei ortodox-creştine. La această funcţie a ei s-a referit şi denumirea originară de „Legiunea arhanghelului Mihail".

Demagogia socială a Gărzii de fier a fost inseparabilă de misticism şi de cultul morţii. Legionarismul este în primul rînd credinţă — au proclamat purtătorii de cuvînt ai Gărzii de fier, iar această credinţă are un caracter mistic. Cultul morţii apare ca teză de bază în catehismul mişcării legionare — *Cărticica şefului de cuib* — care la punctul 8 enunţă : „Legionarul iubeşte moartea, căci sîngele lui va servi pentru plămădirea cimentului Romîniei legionare".

Cărui fapt i s-a datorat influenţa şi puterea Gărzii de fier ? În primul rînd acelui sprijin material şi politic de care a beneficiat atît din partea hitlerismului, cît şi a reacţiunii din ţară. Paralel cu această susţinere politică, Garda de fier a fost şi finanţată, atît de grupele capitalului financiar din Romînia legate de monopolurile germane, cît şi de organizaţiile economice şi de spionaj ale hitlerismului.

---

[1] Nicolae Roşu, *op. cit.*, p. 315.

[2] *„Manifest"*, 1936, nr. 1.

Garda de fier, alimentată cu mărci de la Berlin şi cu importante sume puse la dispoziţia ei din safe-urile grupurilor capitaliste romîne, a lucrat cu prisosinţă pentru banii primiţi de la stăpîni. Prin asasinatele săvîrşite, ea a creat o atmosferă de teroare în ţară, iar prin aţîţări şi pogromuri a împins pînă la paroxism josnica ură rasială. Cînd, după prăbuşirea dictaturii lui Carol Hohenzollern, Antonescu şi Garda de fier au ajuns la putere, acest guvern a dat în întregime ţara pe mîna hitlerismului, care a atras Romînia după sine, în vîltoarea de sînge a războiului antisovietic. Guvernarea legionară nu a fost altceva decît epoca întunecată a unei nopţi a Sfîntului Bartolomeu, în care au stăpînit jaful, sadismul şi bestialitatea.

Ce rol a avut sociologia în ideologia legionară ?

Întemeietor al sociologiei legionare trebuie considerat Traian Brăileanu, profesor de sociologie mai întîi la Universitatea din Cernăuţi, apoi la cea din Bucureşti. Brăileanu nu s-a servit numai de catedră pentru propaganda fascistă, ci şi de coloanele revistei sale *Însemnări sociologice,* şi de numeroase cărţi publicate.

Brăileanu recunoaşte în mod făţiş tendinţa politică a concepţiei sale despre societate. Pe cînd reprezentanţii reacţionari ai sociologiei de catedră din Romînia au căutat să mai camufleze situarea lor pe poziţii burgheze şi s-au complăcut în rolul unor „cercetători sociali independenţi" de clase şi de partidele politice, sociologul Gărzii de Fier recunoaşte că el îşi vede sarcina în sprijinirea din punct de vedere sociologic a doctrinei „căpitanului". În articolul său *Doctrina legionară şi ştiinţele sociale,* el scrie următoarele : „Însemnările sociologice" şi-au statornicit de la început drumul : de a da doctrinei legionare tot sprijinul ştiinţei sociale şi în acelaşi timp de a contribui la răspîndirea doctrinei căpitanului..." [1]

După Brăileanu, acest sprijin sociologic este necesar, deoarece cartea *Pentru legionari* a căpitanului — *Mein Kampf* a fascismului din Romînia — nu cuprinde sociologia legionară. Dar nici nu poate s-o cuprindă — adaugă el — fiindcă cartea se adresează sentimentelor şi nu raţiunii. Prin urmare, sociologia elaborată de el şi de adepţii lui ar fi chemată să reprezinte elementul raţional în doctrina iraţională a legionarismului.

Înainte de a trece la analiza acestei „sociologii" raţionale, cu fundamentare iraţională, să ne oprim pentru o clipă la următoarea întrebare : Cum se explică oare că sociologul reprezentativ al fascismului din Romînia aruncă peste bord steagul „sociologiei pure" ? Motivul este că nu mai era nici posibil, dar nici folositor să se menţină aparenţa „independenţei" sociologiei burgheze. Fascismul din Romînia nu s-a mai putut crampona de steagul compromis al „independenţei", deoarece critica marxist-leninistă a sociologiei burgheze a demascat adevăratul conţinut al aşa-zisului obiectivism al sociologilor burghezi. Această critică a demonstrat că prin pretinsa lor rămînere „deasupra claselor şi partidelor", sociologii burghezi nu fac decît să ascundă faptul că apără interesele capitalismului. Întărirea mişcării muncitoreşti revoluţionare i-a constrîns pe ideologii capitalismului să ia poziţie în mod mai deschis alături de capitalism şi împotriva socialismului.

În centrul cercetărilor sociologice ale lui Brăileanu se află definirea formei ideale a comunităţii omeneşti. El vrea să îndeplinească această sar-

---

[1] *Însemnări sociologice,* anul IV, nr. 8.

cină în opera sa de căpetenie, *Teoria comunității omenești* [1] un volum greu în kilograme, dar lipsit de cele mai elementare cerințe ale științei. Concepția socială a lui Brăileanu a fost zămislită în spiritul idealismului subiectiv. El consideră societatea drept un produs al spiritului omenesc. Societatea ar fi creația legiuitorului, a reformatorului, a „artei sociale". După această definiție urmează și conturarea scopului și a sarcinii sociologiei. Sarcina este de a găsi și de a elabora formele comunității ideale. Iar ideea comunității ideale elaborată de sociologi, înmănunchiază și mobilizează pe indivizi într-o comunitate spirituală, pentru ca ideea să se realizeze pe sine însăși. Prin urmare, Brăileanu proclamă unitatea teoriei sociologice cu practica socială. Nici nu poate să ia altă poziție, din moment ce renunță la principiul „științei sociale pure". Preluînd rolul fondatorului sociologic al politicii fasciste, Brăileanu ajunge în mod necesar la formularea tezei legăturii dintre teoria fascistă și practica politică fascistă. Această unitate, bineînțeles, este diametral opusă unității dintre teorie și practică enunțată de materialismul istoric și realizată în politica partidelor comuniste. Partinitatea burgheză a lui Brăileanu se manifestă în unitatea concepției sociale subiectiv-idealiste și a politicii antiprogresiste ce derivă din ea. Sociologia lui Brăileanu este justificarea teoretică a arbitrarului subiectivist, care nu recunoaște și nici nu poate să recunoască legitatea obiectivă a dezvoltării sociale: determinismul social. El creează comunitatea ideală nu pe baza cunoașterii acestor legi de dezvoltare, ci pentru a sluji tocmai forțele sociale reacționare, care se străduiesc să împiedice descoperirea și utilizarea acestor legi. „Comunitatea ideală" a lui Brăileanu este menită să asigure pacea între clase, idealul acestor forțe reacționare, al exploatatorilor condamnați la moarte de progresul social.

În teoria sociologică a lui Brăileanu, forma de existență adecvată comunității omenești este națiunea, care ar fi „un sistem social autonom". În interesul autonomiei națiunii, forțele ei trebuie astfel organizate, încît să asigure independența națiunilor aflate în luptă și care sînt separate una de alta prin natura lor. La Brăileanu, după cum vedem, autonomia și independența națiunilor este identică cu separarea uneia de cealaltă, cu lupta dintre ele. Națiunea numai atunci poate fi națiune și autonomă, cînd formează o comunitate morală. Iar în ce privește adevăratul sens al acestei comunități morale, textul următor e foarte concludent: „O națiune este națiune numai fiind o comunitate morală, și fiind o comunitate morală, membrii ei, chiar în virtutea solidarității morale, sînt mobilizabili pentru orice război... Cînd însă coeziunea morală e slăbită, cînd națiunea se împarte în caste, clase etc. dușmănoase între ele, avem în fața noastră mecanisme, mașini care... nu servesc la nimic" [2].

După cum vedem, concepția despre societate și națiune ca o comunitate morală este teoria negării claselor și a luptei de clasă, a propovăduirii păcii între clase și a justificării războaielor dintre națiunile „moralmente unitare și autonome". Tocmai de aceea Brăileanu prezintă statele fasciste totalitare drept întruparea adecvată a comunității „ideale din punct de vedere moral", propovăduită de el.

Credincios caracterului său idealist, Brăileanu și școala lui sociologică neagă rolul determinant al economiei în viața societății. Ei văd în politică,

---

[1] Traian Brăileanu, *Teoria comunității omenești*, București, 1941.
[2] Traian Brăileanu, *Națiunea și puterile sociale*.

în morală, factorul decisiv al societății. Inspirați din demagogia anticapitalistă a hitlerismului și a fascismului italian, Brăileanu și adepții lui aduc la numitor comun capitalismul și socialismul, ca pe niște societăți în care se manifestă primatul factorului economic. Ei afirmă că pe baza primatului economiei, în politica economică liberală a capitalismului domină interesele indivizilor, ceea ce duce la lupta dintre capitaliști și muncitori. Sociologia legionară combate teoria marxistă despre clase și lupta de clasă, fără să nege pur și simplu existența lor, ci declarîndu-le o consecință a politicii economice a liberalismului.

Sociologia fascistă proclamă primatul politicului față de economic. „Reacțiunea fascistă și național-socialistă a restabilit ierarhia valorilor, a restabilit primatul politicului asupra economicului" [1], constată Brăileanu. Teza despre primatul politicului servește grupului *Insemnărilor sociologice* pentru a construi pe ea teoria statului fascist totalitar, care stă deasupra claselor și care asigură pacea dintre clase, unitatea comunității morale. De fapt, spun ei, acest stat se manifestă în mod activ în conducerea vieții economice și îngrijește de coordonarea diferitelor interese.

Politica este întodeauna expresie concentrată a economiei. Politica oficială a țărilor capitaliste exprimă interesele de clasă, economice ale exploatatorilor. Adîncirea crizei generale a capitalismului, lupta din ce în ce mai ascuțită pentru piețe și pentru surse de materii prime, îndeamnă monopolurile să folosească statul în interesul scopurilor lor într-o măsură și mai mare decît pînă în prezent. Statul capitalist de astăzi nu mai poate fi considerat ca o organizație a întregii burghezii, ci numai ca un organ al oligarhiei financiare. Teoria statului independent de viața economică și de clase, a statului care realizează primatul politicului, nu este decît vulgara încercare de a camufla acest fapt.

In sociologia legionară, teza despre primatul politicului urmărește pe de o parte să fundamenteze din punct de vedere teoretic politica socială a Gărzii de fier, iar pe de altă parte să justifice necesitatea imperialismului romîn.

Politica socială a Gărzii de fier pleacă de la teza că atît clasele, cît și indivizii sînt subordonați unității organice a națiunii. In scopul de a induce în eroare pe oamenii muncii exploatați, ea proclamă că nici o clasă nu poate să se bucure de privilegii în detrimentul celorlalte clase. Ea proclamă „desființarea" luptei de clasă și cooperarea organică a elementelor componente ale națiunii : pacea dintre clase. „In noua ordine socială, deosebirile de castă, de clasă... cad — ierarhia se stabilește după puterea de iubire din care purced puterea de muncă și de credință și puterea de luptă și de jertfă" [2], declară Traian Herseni, care, din școala monografică a lui Gusti a găsit din vreme drumul spre fascismul fățiș.

Sociologii demagogi ai Gărzii de fier considerau uzina drept o familie, în cadrul căreia patronul și muncitorii sînt camarazi, membrii uneia și aceleiași familii. Care sînt drepturile și partea muncitorilor în această familie ? Ce primesc ei de pe masa familiei ?

Reprezentanții legionari ai idilei familiale dintre capitaliști și muncitori, se grăbesc a arăta că munca este o obligație care servește la „ispășirea păcatului strămoșesc", a păcatului originar. De aceea se înțelege de la sine

[1] Traian Brăileanu, *Problema economică în statul național.*
[2] *„Insemnări sociologice"*, an. I, nr. 2.

că „sîntem datori să muncim, pentru țară, sîntem datori să-i dăm totul, *țării a-i cere prea mult*" (sublinirea mea. — *E. G.*) [1]. Dacă însă muncitorul ar fi nemulțumit cu fărîmiturile ce i se acordă la masa de familie și cu faptul că numai el trebuie să „ispășească păcatul strămoșesc", atunci să se mîngîie cu cuvintele comandantului legionar Gheorghe Macrini, care-l pot edifica : „Muncitorul legionar are cu totul altă concepție despre lume și viață. Rostul acestei vieți nu este numai să cîștige o bucată de pîine pentru a trăi de azi pe mîine. Muncitorul legionar se întoarce la cuvîntul Scripturii, care spune : „Nu numai din mîncare și băutură va trăi omul, ci și din cuvîntul lui Dumnezeu" [2].

După cum vedem, politica socială legionară i-a rezervat muncitorului rolul copilului vitreg în uzina-familie. În loc să-i dea pîine, a vrut să-l hrănească cu harul ceresc. Dacă legionarii nu au arătat prea multă grijă pentru trupul muncitorului, ei au ținut neapărat să se preocupe de mîntuirea sufletului lui. Dar au vrut ei oare să-l despăgubească, dîndu-i un rol mai important în conducerea uzinei, în locul bunurilor materiale ce i se acordau cu zgîrcenie ? Nici vorbă : în uzina-familie partea muncitorului nu este numai „ispășirea", dar și subordonarea totală. Într-adevăr, nici o familie nu poate exista fără cap de familie. Și cine să fie acest „pater familias" industrial modern ? Muncitorul ? Acela care se gîndește la un asemenea lucru cade în păcatul comunismului — spune Gheorghe Macrini, pe care l-am mai citat. Într-adevăr, comunismul a făcut greșeala „să aducă la conducere clasa muncitorească îndepărtînd-o de muncă și de funcțiunea ei socială" [3]. Nu muncitorul este chemat să îndeplinească rolul de comandant în uzina-familie. Uzina-familie a sociologilor legionari trebuie organizată pe baze militare și în ierarhia ei muncitorul nu are alt rol decît să asculte.

Iată ce a însemnat primatul politicului, caracterul de comunitate morală a națiunii în limbajul politicii sociale legionare. Sociologia Gărzii de fier a propovăduit pentru muncitor numai „ispășirea", mîngîierea cerească și supunerea patriarhală. În schimb, bilanțul celor cinci luni de regim de teroare legionară arată că legionarii nu s-au dat în lături de la bucuriile și bunurile acestei lumi. Conform unor date oficiale, valoarea bunurilor pe care și le-au însușit conducătorii legionari în provincie, a fost de 1 018 624 911 lei (la valoarea de atunci), iar după ce rebeliunea legionară a fost învinsă, la București au fost strînse de la sediile Gărzii de fier și din locuințele conducătorilor ei nu mai puțin de 174 de autocamioane pline cu bunuri pe care le jefuiseră.

Acesta a fost felul de guvernămînt, de loc ascetic, al „noii elite ascetice" propovăduite și de Brăileanu [4]. Jaful și corupția care au copleșit totul în decursul lunilor de putere legionară, au arătat cît de ipocrită și falsă a fost demagogia legionară, care a atacat luxul și corupția conducătorilor partidelor istorice.

Pe baza tezei primatului politicului, sociologii Gărzii de fier au elaborat și lozinca imperialismului romîn agresiv. „Imperialismul" militar fascist trebuie înțeles ca o consecință logică, naturală a primatului politic" [5] — a

---

[1] I. Fotiade, *Intreprinderea — familie*, în *„Insemnări sociologice"*, an. IV, nr. 6.
[2] Macrini Gheorghe, *Muncitorul legionar*, în *„Insemnări sociologice"*, an. IV, nr. 6.
[3] *Ibidem.*
[4] Traian Brăileanu, *Elita ascetică*, în *„Insemnări sociologice"*, an. I, nr. 6.
[5] Leon Topa, *Politicul și economicul*, în *„Insemnări sociologice"*, an. III, nr.8.

scris Leon Topa, alt reprezentant al acestei sociologii. Lozinca imperialismului romîn a fost, din primul moment al apariţiei sale, una din concluziile de bază ale sociologiei legionare. În articolul său, *Imperialismul romîn ca ideal naţional,* I. N. Mailat a scris următoarele : „ne trebuie luminarea conştiinţei populare în vederea imperialismului către est şi o reorganizare a armatei noastre, capabilă a se împotrivi unei acţiuni revizioniste ungare şi în acelaşi timp în stare să înainteze către est, atunci cînd momentul va veni" [1]. Teza imperialismului romîn a arătat limpede conţinutul de clasă al sociologiei legionare, politica capitalului financiar romîn interesat în cursa înarmării, a exprimat politica grupelor imperialiste care aţîţau cearta dintre popoarele Europei orientale şi îndemnau la intervenţia anti-sovietică.

*

Politicii şi ideologiei fascismului din Romînia şi a detaşamentului celui mai primejdios al său — Garda de fier — i s-a opus în mod consecvent o singură forţă şi aceasta a fost Partidul Comunist. Greva ceferiştilor şi petroliştilor din ianuarie — februarie 1933, mobilizaţi şi organizaţi de către partid, a constituit o bătălie de mare importanţă în lupta împotriva fascismului. *„Cu toată reprimarea sîngeroasă a grevei de la Griviţa, cu toată teroarea dezlănţuită împotriva mişcării muncitoreşti... luptele ceferiştilor şi petroliştilor au constituit o manifestare hotărîtă a forţei clasei muncitoare împotriva fascismului, lovind în politica de fascizare a ţării şi de înfeudare a ei faţă de imperialism..."* — scrie tov. Gh. Gheorghiu-Dej [2]. Partidul Comunist din Romînia a lansat apel după apel către toate forţele democratice, în interesul înjghebării unui larg front popular antifascist. Pe baza acestor propuneri, în 1936—1937 a luat fiinţă un front de luptă antifascist, care, la alegerile parţiale ce au avut loc atunci, a învins forţele fascismului. În strînsă legătură cu lupta politică împotriva fascismului, presa ilegală a partidului : *Scînteia, Lupta de clasă,* precum şi publicaţiile periodice legale ce apăreau sub îndrumarea partidului, ca : *Era nouă, Orizont, Clopotul, Manifest, Alte zări, Kóruńk* (Epoca noastră), *Reporter, Horia, Arena, Înainte, Dolgozo Nö* (Femeia muncitoare), *Néplap* (Gazeta populară), *Székelyföldi Népakarat* (Voinţa poporului din secuime) etc. demască politica şi ideologia fascismului, a Gărzii de fier. Aceste ziare au fost purtătorii de cuvînt combativi ai frontului popular împotriva fascismului.

După prăbuşirea hitlerismului şi eliberarea patriei noastre, conducătorii legionari, refugiaţi în apus, au trecut din serviciul lui Himmler în solda cercurilor agresive imperialiste. Din rîndurile lor s-au recrutat membrii grupurilor diversioniste, care au încercat prin organizarea de asasinate, spionaj şi acţiuni de sabotaj, să împiedice mersul pe drumul socialismului, a poporului liber al patriei noastre eliberate. Toate aceste încercări au suferit un eşec ruşinos ; ele au fost zădărnicite de vigilenţa poporului, de devotamentul său faţă de democraţia populară. Ca o consecinţă a consolidării neîncetate a regimului democrat-popular, guvernul Republicii Populare Romîne a acordat amnistie şi a deschis drumul întoarcerii în patrie tuturor acelora care vor să rupă cu trecutul lor, cu activitatea antipopulară, şi care prin

[1] I. N. Mailat, *„Însemnări sociologice"*, an. I, nr. 91.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări,* E.S.P.L.P., 1956, ed. a IV, p. 378.

muncă cinstită vor să șteargă păcatele săvîrșite împotriva țării și poporului. Însă această amnistie nu înseamnă nicidecum o amnistie față de ideologia și politica legionarismului. Lupta neînduplecată și consecventă împotriva ideologiei burgheze, a celei fasciste și împotriva influenței ei rămîne o sarcină mereu actuală, sarcină a cărei importanță a fost subliniată cu mare forță de documentele celui de al II-lea Congres a P.M.R.

К КРИТИКЕ ФАШИСТСКОЙ СОЦИОЛОГИИ В РУМЫНИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Фашизм, как „открытая террористическая диктатура реакционнейших элементов финансового капитализма", развивался в Румынии своеобразным путем, хотя, в сущности, был определен теми же условиями, что и в других странах. Выявляя особенности развития фашизма в Румынии, специфику фашистской идеологии, как и роль социологии в целом, автор в этой работе разоблачает некоторые теории, стремящиеся создать „рациональное обоснование" иррациональной доктрины легионерского движения антигуманной политики фашистского режима в Румынии.

Хотя антикультурный и антинаучный характер фашистской идеологии в основном проявился в Румынии духовной бесплодностью „теоретиков" фашизма, все же в Румынии были предприняты попытки „определить характер и программу фашизма".

Среди таких попыток следует подчеркнуть: корпоративную социологию Михаила Манойлеску, этнократический корпоратизм Никифора Крайника, *диалектику национализма* Рошу, а также легионерские „социологические заметки" группы социологов во главе с Траяном Брэиляну, антинаучную и реакционную сущность которых автор разоблачает в своем исследовании.

Фашистская идеология в Румынии по существу ни что иное, как вариант буржуазной идеологии; она развивает до крайности реакционнейшие стороны мировоззрения старых буржуазных партий, основывается на шовинизме и мракобесии, пропагандируемых эксплуататорскими классами Румынии.

Самым ярким выражением антигуманного характера всех этих теорий явилась политика фашистской диктатуры, причинившая Румынии столько бед и материального ущерба, втянувшая народ — против его воли — в преступную войну против Советского Союза.

Единственной партией, последовательно боровшейся против политики и идеологии румынского фашизма, была Коммунистическая партия Румынии; она сумела сплотить вокруг себя всех честных людей страны для борьбы против фашизма.

CONTRIBUTION À LA CRITIQUE DE LA SOCIOLOGIE FASCISTE DE ROUMANIE

(RÉSUMÉ)

Le fascisme — „dictature terroriste ouverte des éléments les plus réactionnaires du capitalisme financier" — s'est développé en Roumanie suivant sa propre voie, bien que, dans son essence, il ait été déterminé par les mêmes facteurs que dans d'autres pays. Mettant en évidence les particularités du développement du fascisme en Roumanie, les traits caractéristiques de son idéologie, ainsi que le role de la sociologie considérée dans son ensemble, l'auteur montre sous leur vrai jour quelques unes des théories qui ont essayé de donner une „justification rationnelle" à la doctrine irrationnelle du légionarisme, à la politique inhumaine du régime fasciste de Roumanie.

Bien que le caractère anticulturel et antiscientifique de l'idéologie fasciste se soit manifesté, dans notre pays, par la stérilité spirituelle de ses théoriciens, quelques essais de „définir le caractère et le programme du fascisme de Roumanie" ont néanmoins paru en Roumanie.

Parmi ces essais il faut citer : la sociologie corporatiste de Mihail Manoilescu, le corporatisme ethnocratique de Nichifor Crainic, *Dialectica naţionalismului* (la Dialectique du nationalisme) de Roşu, ainsi que la sociologie légionnaire du groupe de *Însemnări Sociologice* (Notes sociologiques), dirigé par Traian Brăileanu, dont le caractère antiscientifique et rétrograde est mis en évidence d'une manière détaillée dans cette étude.

L'idéologie fasciste de Roumanie n'est, au fond, qu'une variante de l'idéologie bourgeoise, la première ne faisant que développer sous une forme extrémiste, les éléments les plus réactionnaires, les plus chauvins et les plus obscurantistes des conceptions des anciens partis bourgeois, des classes exploiteuses de Roumanie.

La manifestation la plus expressive du caractère antihumain de toutes ces théoriee fut la politique de la dictature fasciste qui a valu au pays tant de préjudices, en le jetant, malgré lui, dans la guerre criminelle antisoviétique.

Le seul parti qui se soit opposé, d'une manière conséquente, à la politique et à l'idéologie du fascisme de Roumanie, fut le Parti Communiste Roumain, autour duquel se sont réunis tous les gens de bonne foi de ce pays, dans la lutte menée contre le fascisme.

CERCETARI FILOZOFICE
Anul III, nr. 4, 1956

INSUȘIRI ASEMĂNĂTOARE ȘI DEOSEBIRI ESENȚIALE ÎNTRE MAȘINILE AUTOMATE ȘI CREIERUL UMAN*

DE

ION N. BĂLĂNESCU

Procesul diferențierii diferitelor științe, precum și al interpătrunderii dintre ramurile științei este un proces istoric. În știința contemporană apar fenomene noi, caracteristice istoriei cunoașterii omenești: pe de o parte, în cadrul fiecărei științe se produce un vădit proces de specializare a unor discipline cu un domeniu tot mai restrîns de cercetare; pe de altă parte, se desfășoară într-o măsură cu mult mai mare decît în trecut interpătrunderea dintre diverse științe. Tocmai în legătură cu acest fenomen al dezvoltării științei contemporane, care ilustrează legătura internă a științelor, a apărut și disciplina care a fost denumită chibernetica.

Zarva făcută în țările din occident în jurul realizărilor chiberneticii a fost un teren prielnic pentru înflorirea unei serii întregi de interpretări mecaniciste și idealiste. Dar curățind lăcașul științei de astfel de teorii pseudoștiințifice, trebuie să ne ferim de a azvîrli afară, o dată cu ele, chibernetica însăși. Din punctul de vedere al filozofiei marxist-leniniste, poate fi considerată ca avînd valabilitate științifică o astfel de disciplină — cum este chibernetica — care leagă domenii calitativ deosebite ale realității?

Diferite ramuri ale științei studiază formele calitativ deosebite ale mișcării materiei și, din acest punct de vedere, chibernetica nu este o știință care studiază o formă calitativ specifică a mișcării, cum sînt fizica, chimia, biologia sau psihologia. Dar formele calitativ superioare ale mișcării presupun pe cele inferioare; procesele psihice și fiziologice au la bază procese fizico-chimice, deși nu se reduc la acestea. Chibernetica poate contribui la studiul substratului biofizic al proceselor fiziologice din organism, din sistemul nervos și creier, pe baza cunoașterii proceselor fizice care se desfășoară în mașinile automate.

Dar rolul chiberneticii nu se reduce numai la aceasta. Diverse forme calitativ deosebite ale mișcării materiei au și însușiri comune. Chibernetica studiază anumite însușiri comune care apar atît în procesele fizice, cît și în

* Studiul de față reprezintă capitolele IV și V din lucrarea autorului: *Chibernetica și cercetările fiziologiei și psihologiei.*

cele fiziologice şi psihice. Posibilitatea şi chiar necesitatea existenţei unei discipline ca chibernetica izvorăşte din *unitatea materială a lumii,* din existenţa unor însuşiri asemănătoare pe diferite trepte calitative ale dezvoltării lumii materiale. V. I. Lenin scrie în *Caiete filozofice :* „Trebuie mai mult să legăm, să unim, să împreunăm principiul general al dezvoltării cu principiul general al *unităţii universului,* naturii, mişcării, materiei etc." [1].

Drumul unitar, istoric, dialectic de la materia fără viaţă pînă la materia vie şi pînă la sistemul nervos şi creierul omenesc, la „materia care gîndeşte" (Marx), reprezintă unitatea continuităţii şi discontinuităţii. De aceea, procesele fizice, fiziologice şi psihice, au în afară de însuşiri şi legi deosebite, şi însuşiri şi legi comune, pe baza cărora pot fi construite maşini fizice care să reproducă pînă la un anumit grad mecanisme şi funcţii fiziologice şi psihice, care să rezolve unele probleme anevoioase de matematică şi logică. Aceasta confirmă punctul de vedere al materialismului dialectic că opoziţia dintre materie şi gîndire este relativă dincolo de limitele problemei fundamentale a filozofiei.

Totodată materialismul dialectic arată că nu se poate confunda gîndirea cu materia, înarmîndu-ne împotriva interpretărilor mecaniciste. Cu toate asemănările unora dintre însuşirile maşinilor automate şi creierului, creierul nu este o simplă maşină fizică (electrică, electromagnetică, electronică etc.), după cum maşina electronică, oricît de perfecţionată ar fi, nu este un creier şi nu va putea înlocui niciodată creierul omenesc.

Este meritul lui Norbert Wiener şi al altor chibernetic ieni de a fi abordat problema însuşirilor asemănătoare maşinilor electronice şi organismelor vii, în special creierului. Dar, din păcate, principalii chibernetic ieni din occident au soluţionat această problemă de pe o poziţie mecanicistă sau idealistă. Norbert Wiener, întemeietorul chibernetic ii [2], reduce de fapt procesele psihice şi fiziologice la procesele fizice ale maşinilor de calculat, neuronii la releele din maşini. Fără a-şi sprijini ipotezele sale pe cercetări experimentale, N. Wiener elaborează o explicaţie subiectivistă a reflexelor condiţionate pe baza unor aşa-numite tonuri afective şi totalizatori de tonuri afective. O atitudine mecanicistă, care nu ţine seama de deosebirile esenţiale dintre maşină şi organismul viu, se manifestă la unii chibernetic ieni care s-au preocupat de construirea aşa-numitelor „animale sintetice", ca neurofizicianul şi electro-encefalograful englez Gray Walter sau francezul Albert Ducrocq. Psihiatrul şi matematicianul englez Ross Ashby, autorul unei maşini pe care a denumit-o „homeostat", consideră că printr-un astfel de „homeostat" automat se va putea construi un creier sintetic, care să se perfecţioneze singur, să dobîndească memorie şi conştiinţă, să ajungă să învingă omul şi să guverneze întreaga lume. Matematicianul şi electronicianul francez Louis Couffignal susţine localizarea directă a conceptelor gîndirii în celulele creierului mic, a căror aşezare geometrică ar fi aceeaşi cu aceea a diodelor din maşina de calculat.

Problema însuşirilor asemănătoare şi deosebirilor dintre maşinile automate şi creier n-a fost rezolvată în mod riguros ştiinţific de către principalii chibernetic ieni din occident, care au alunecat fie spre mecanicism, fie spre idealism. Soluţionarea acestei probleme are o însemnătate deosebită,

---

[1] V. I. Lenin, *Cahiers philosophiques,* Ed. Sociales, Paris, 1955, p. 213.

[2] Norbert Wiener, *Kybernetics, or Control and Communication in the Animal and the Machine,* New York, 1952, ed. a X-a.

dar ea trebuie abordată pe o altă cale decît aceea pe care s-au hazardat principalii chiberneticieni, ţinînd totodată seama de cuceririle fiziologiei şi psihologiei moderne. În cele ce urmează, vom prezenta consideraţiile noastre personale în încercarea de a rezolva această problemă.

INSUŞIRILE ASEMANATOARE ALE MAŞINILOR AUTOMATE ŞI CREIERULUI

Studierea concretă a însuşirilor asemănătoare şi a deosebirilor esenţiale dintre maşinile cu reglaj automat, pe de o parte, organismele vii şi în special sistemul nervos şi creierul, pe de altă parte, va arăta atît valabilitatea ştiinţifică a chiberneticii, cît şi limitele ei, limitele generalizărilor pe care această disciplină le face din domenii diferite ale realităţii.

Care sînt însuşirile asemănătoare formelor de natură diferită ale mişcării materiei, însuşiri care pot să reprezinte obiectul de studiu al chiberneticii ?

În primul rînd,[1] determinarea cantitativă a acestor forme de mişcare, determinare care se exprimă prin numere, mărimi, dimensiuni, grad, ritm etc. Din acest punct de vedere, procesele fizice din maşinile de calculat, procesele fiziologice ale creierului şi procesele gîndirii, se supun aceloraşi legi matematice, de la cele 4 operaţii aritmetice pînă la analiza funcţională şi logica simbolică. Intensitatea şi viteza proceselor corticale, cantitatea de secreţie a glandelor, dimensiunile mişcărilor musculare, pragul diferenţial al senzaţiilor, limitele percepţiei vizuale a mişcării, productivitatea proceselor de memorie, curba formării deprinderilor etc. se exprimă în aceleaşi formule matematice ca şi procesele fizice şi chimice, ca şi procesele electrice din maşinile automate. O caracteristică însemnată a maşinilor matematice este ritmul impulsurilor care trec prin reţelele electrice, care acţionează releele electronice, este caracterul ciclic al operaţiilor maşinii. Dar ritmul are şi o deosebită însemnătate fiziologică şi psihică. În laboratoarele acad. K. M. Bîkov a fost dovedit experimental rolul scoarţei în reglarea ritmului diverselor funcţii fiziologice din interiorul organismului, în legătură cu succesiunea evenimentelor din lumea exterioară, cu masa de excitanţi care acţionează asupra exteroreceptorilor şi determină gradul de excitabilitate al centrilor subcorticali şi corticali. „Ritmul proceselor de natură externă — arată acad. K. M. Bîkov, în cartea sa *Scoarţa cerebrală şi organele interne* — cît şi activitatea ritmică a viscerelor, se reflectă în ritmul proceselor ce au loc la nivelul sistemului nervos central. Se petrece o „asimilare a ritmului" (Uhtomski) nu numai în microintervale de timp, dar şi în macrointervale" [2]. Este posibil să existe o anumită corespondenţă între ritmul proceselor fiziologice corticale şi ritmul proceselor bioelectrice ale scoarţei — ceea ce ar face şi mai imperioase cercetările chibernetice. M. N. Livanov arată că ritmurile corticale reflectă unele stări fiziologice şi că diverşi excitanţi condiţionaţi pot produce modificări în os-

[1] Din necesităţi de expunere şi de înţelegere analitică am fost nevoiţi să izolăm o serie de însuşiri care, în realitate, se întrepătrund între ele. Parcurgînd cele 8 puncte care urmează, cititorul este rugat să ţină seama de ansamblul unitar al diverselor aspecte analizate aici separat.

[2] K. M. Bîkov, *Scoarţa cerebrală şi organele interne*. Ed. de Stat pentru literatură ştiinţifică, 1949, p. 312.

cilaţiile bioelectrice corticale [1]. Oscilaţiile bioelectrice ale scoarţei, care stau la baza ritmului şi succesiunii proceselor corticale, îşi au corespondenţa matematică în teoria oscilaţiilor. Dar teoria matematică a oscilaţiilor se aplică la toate fenomenele realităţii — mecanice, termice, acustice, optice, electromagnetice, seismice, astrofizice şi chiar cele economice.

În al doilea rînd, faptul că toate formele de mişcare se desfăşoară în spaţiu şi timp. Procesele pe care le execută maşinile corespund unei anumite structuri fizice a acestor maşini, unei anumite scheme de conductori şi relee electrice etc. Procesele fiziologice corespund şi ele unei anumite structuri anatomice, morfologice, a sistemului nervos şi emisferelor cerebrale — care e de altă natură decît structura fizică a maşinii. Dar sînt posibile anumite analogii între maşinile automate şi sistemul nervos în ceea ce priveşte raportul dintre funcţie şi structură, iar principiul fiziologic al adaptării dinamice a funcţiilor la structură poate avea un anumit corespondent [2]. În ceea ce priveşte desfăşurarea mişcării în timp, felul cum acţionează la un moment dat maşina cu reglaj automat depinde de procesele care s-au desfăşurat anterior în maşină şi va influenţa asupra proceselor viitoare. Un mecanism similar, deşi de natură diferită, îl întîlnim atît în procesele fiziologice, cît şi în cele psihice. Astfel, acest mecanism apare deosebit de evident în cazul funcţiei de sinteză a emisferelor cerebrale care se realizează sub acţiunea excitanţilor complecşi succesivi. „În acest caz — scrie Pavlov — fiecare celulă interesată în complex acţionează în alt mod asupra celulei excitate după ea, în funcţie de modul în care ea însăşi a fost influenţată de celula excitată înaintea ei" [3].

În al treilea rînd, faptul că toate formele de mişcare se realizează pe baza conexiunii, a interdependenţei dintre obiecte şi fenomene, care constituie un sistem universal, precum şi diverse sisteme particulare. „Întreaga natură accesibilă nouă — scrie F. Engels în *Dialectica naturii* — constituie un sistem, o conexiune unitară de corpuri, înţelegîndu-se aici prin cuvîntul corp toate realităţile materiale, începînd cu astrul şi terminînd cu atomul... Din însuşi faptul că aceste corpuri se află într-o conexiune, rezultă că ele se influenţează unul pe celălalt şi tocmai această influenţă reciprocă a corpurilor constituie mişcarea" [4]. Mişcarea în maşini şi în organisme vii se realizează şi prin unele conexiuni asemănătoare. Maşinile automate funcţionează pe baza *conexiunii inverse* [5] între organul reglator şi organele maşinii care sînt sensibile la modificările mediului înconjurător. Acelaşi mecanism de *conexiune inversă* există şi în organismele vii, în sistemul homeostatic de reglare a temperaturii, compoziţiei chimice, presiunii sanguine etc., precum şi în organizarea raporturilor dintre organism şi mediu, în in-

---

[1] Vezi M. N. Livanov, T. A. Korolkovo, *Acţiunea unei excitaţii adecvate a scoarţei printr-un curent de inducţie asupra ritmurilor bioelectrice corticale şi asupra activităţii condiţionate*, în *„Jurnal vîssei nervnoi deiatelnosti"*, 1951, nr. 3; M. N. Livanov, T. A. Korolkovo, G. M. Frenkel, *Cercetări electrofiziologice ale activităţii nervoase superioare*, în *„Jurnal vîssei nervnoi deiatelnosti"*, 1951, nr. 4.

[2] Nu este vorba de localizarea directă a proceselor psihice, ci de adaptarea funcţiilor fiziologice la structura morfologică (fapt pe care nu l-au înţeles N. Wiener, L. Couffignal etc.).

[3] I. P. Pavlov, *Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale*, Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 123.

[4] F. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 56.

[5] Termenul „conexiune inversă" sau „circuit invers" este consacrat în disciplinele tehnice; în engleză: „feed-back".

teracțiunea dintre sistemul nervos, organele de simț și sistemul muscular. Intreaga activitate nervoasă se bazează pe conexiuni : fie conexiuni înnăscute în etajele inferioare ale sistemului nervos, fie conexiuni dobîndite — închiderea circuitului — în activitatea emisferelor cerebrale ; aceste conexiuni reflectă legăturile dintre obiectele și fenomenele lumii înconjurătoare, precum și dintre organism și condițiile de mediu. Studiul conexiunilor ne poate duce la descoperirea mecanismului acestor sisteme și în această privință există unele analogii între mecanismele mașinii și cele cerebrale. In lucrarea sa *Un fiziolog răspunde psihologilor,* I. P. Pavlov arată : „Atunci cînd se studiază în mod real diverse sisteme din care se compune natura, inclusiv omul, totul se reduce la constatarea condițiilor interne și externe de existență a acestor sisteme. Cu alte cuvinte, totul se reduce la studiul mecanismului lor" [1].

In al patrulea rînd, toate formele de mișcare cuprind în ele contradicția, unitatea contrariilor, unitatea continuității și discontinuității. Mișcarea din mașinile automate se desfășoară prin declanșarea sau frînarea impulsurilor, prin deschiderea sau închiderea releelor (care pot fi mecanice, electromecanice, electrice, electronice) — ceea ce are drept corespondent matematic sistemul binar, în care există numai două posibilități 0 sau 1 — „da" sau „nu". In mod analog, în sistemul nervos, influxul nervos poate să treacă sau să fie oprit, țesutul nervos, ca și cel muscular, trec prin faza de exaltare sau prin cea refractară (Vvedenski). In sistemul nervos, inclusiv emisferele cerebrale, procesele se desfășoară pe baza unității și luptei dintre procesele contrarii — excitația și inhibiția. Intreaga activitate nervoasă superioară se bazează pe mecanismul închiderii și deschiderii circuitului nervos. Pe baza contradicției se desfășoară și procesele de mișcare a gîndirii. Teoria propozițiilor din logica formală își poate afla corespondența în matematică — prin sistemul binar, de pildă, unde *0* corespunde falsității, iar *1* adevărului propoziției, adunării copula „sau" din logică, iar înmulțirii copula „și" etc. De aici posibilitatea dezvoltării logicii matematice, simbolice — „algebra booleiană" — și a construirii unor mașini automate care să funcționeze pe baza unor scheme logice (de exemplu, pe baza principiului terțiului exclus din logica formală).

In al cincilea rînd, diferite forme de mișcare ale materiei desfășurîndu-se pe baza contradicției interne, acestea reprezintă a automișcare. Construind diverse tipuri de mașini, omul reproduce această automișcare a sistemelor din natură în raport cu o serie de condiții exterioare. Caracteristica principală a mașinilor electronice este capacitatea lor de autoreglare, care face posibilă funcționarea lor automată, fără intervenția ulterioară a omului. Automișcarea, autoreglarea, este dezvoltată pe o scară superioară în cazul organismelor vii. Sistemul nervos are tocmai funcția de reglare a celorlalte organe, aparate și sisteme din interiorul organismului și a activității unitare a organismului în raport cu condițiile din lumea înconjurătoare. La om, emisferele cerebrale și în special al doilea sistem de semnalizare reprezintă reglatorul suprem al comportării umane. Și în această direcție există o asemănare evidentă între mașină și creierul omenesc și, totodată, o deosebire calitativă, radicală. „Omul — arată I. P. Pavlov — reprezintă desigur un sistem (sau mai bine zis o mașină), și ca orice alt sistem din

[1] I. P. Pavlov. *Experiența a 20 de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor,* Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 479.

natură, el este supus legilor ei inevitabile şi unitare ; considerat însă prin prisma cunoştinţelor noastre ştiinţifice actuale, acest sistem se prezintă unic în ce priveşte capacitatea desăvîrşită de autoreglare. Cunoaştem suficiente maşini create de mîna omului cu variate proprietăţi de autoreglare... Sistemul nostru este însă prin excelenţă dotat cu capacităţile de autoreglare, de autosusţinere, de restabilire, de reparare şi chiar de perfecţionare" [1].

În al şaselea rînd, mişcarea se realizează ca un proces de reîntoarcere la punctele de plecare, şi totodată, ea nu este o simplă mişcare în cerc, ci o mişcare progresivă, în care punctele de plecare sînt reproduse pe scară superioară. În *Caiete filozofice* Lenin sublinia : „Mişcarea şi devenirea, în general, pot să se producă fără repetare, fără reîntoarcere la punctul de plecare ; şi *în acest caz* o astfel de mişcare nu va fi „identitatea contrariilor". Dar mişcarea astronomică şi mişcarea mecanică (pe pămînt), viaţa plantelor, a animalelor şi a omului — toate acestea au făcut să intre în capul oamenilor nu numai ideea mişcării, dar mai ales de asemenea ideea mişcării cu reîntoarcerea la punctele de plecare, adică a mişcării dialectice" [2]. Mişcarea care se desfăşoară în maşinile electronice reprezintă un proces progresiv, în care alegerea pe care o realizează maşina la un moment dat între mai multe căi posibile se realizează pe baza modificărilor produse în anumite părţi ale maşinii de operaţiile anterioare ; în care datele care rezultă din diferitele operaţii ale maşinii se acumulează treptat şi duc la rezultatul final. Aceste particularităţi ale maşinii cu reglaj automat fac să existe o aşa-numită „memorie a maşinii". Această memorie rezultă atît din faptul că maşina funcţionează pe baza datelor iniţiale şi a programului introdus la început de om în maşină — corespunzător schemei ei logice — cît şi din acumularea rezultatelor calculelor intermediare care sînt transportate dintr-o parte a maşinii în alta datorită dispozitivelor ei de memorie (care pot fi registre electronice, lămpi de mercur, bande magnetice etc.) [3]. Pe baza semnalizărilor mediului înconjurător pe care le primeşte o maşină cu reglaj automat — de exemplu, un automat al unui proces tehnologic în industrie, o centrală telefonică automată, un autopilot etc. — este posibil să se formeze în maşină anumite conexiuni electromagnetice stabile, care se păstrează, graţie cărora ele nu mai fac o serie de mişcări inutile. Este absurd să identifici memoria creierului omenesc cu dispozitivele de memorie ale maşinii, dar o anumită analogie există şi aici. Datorită repetării unor condiţii ale lumii înconjurătoare, în scoarţa cerebrală a animalelor superioare şi omului se bătătoresc anumite căi, se fixează şi se păstrează anumite circuite nervoase şi se formează anumite sisteme stabile de conexiuni nervoase — stereotipuri dinamice. Cunoaşterea acestor fenomene asigură posibilitatea interpretării materialiste a proceselor de memorie, ca produse ale creierului.

În al şaptelea rînd, mişcarea corpurilor din lumea materială se realizează prin interacţiunea acestora cu condiţiile înconjurătoare. Mişcarea

---

[1] I. P. Pavlov, *Experienţa a 20 de ani în studiul activităţii nervoase superioare a animalelor*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 480.

[2] V. I. Lenin, *Cahiers philosophiques*, Ed. Sociales, Paris, 1955, p. 268.

[3] În cazul maşinii electronice „B.E.S.M.", construită în U.R.S.S. sub conducerea acad. S. A. Lebedev, dispozitivul operativ de memorizare poate păstra simultan 1 023 de numere, „memoria" intermediară — 5 120 de numere, iar dispozitivul memorizării îndelungate poate păstra concomitent 120 000 de numere.

unui electron depinde de ansamblul particolelor care constituie atomul, mişcarea atomului, de cîmpurile electromagnetice şi gravitaţionale din jurul său, mişcarea unei planete, de ansamblul sistemului solar, dezvoltarea organismelor vii, de interacţiunea lor cu condiţiile de mediu ; comportamentul animalelor superioare şi omului, de reacţiile adecvate la excitanţii din lumea înconjurătoare care se realizează prin reflexele necondiţionate şi în special prin activitatea de semnalizare a emisferelor cerebrale. Această însuşire este într-o formă elementară reprodusă în construirea maşinilor cu reglaj automat. Şi în această direcţie e posibilă o anumită analogie. Maşinile automate au capacitatea de a percepe o serie de semnale exterioare, de informaţii, de a transmite aceste informaţii la organul reglator, care pe această bază determină anumite mişcări ale maşinii sau altele. În cazul animalelor superioare şi omului, perceperea şi transmiterea informaţiilor se realizează prin procese fiziologice şi nu fizice, dar şi în acest caz avem de-a face cu o serie de semnale care determină, prin activitatea organului reglator — emisferele cerebrale —, reacţiile pozitive sau negative ale organismului, asigurînd astfel adaptarea la condiţiile în continuă schimbare ale lumii înconjurătoare. Făcînd deci abstracţie de natura calitativ deosebită a proceselor din maşină şi din creier, există posibilitatea de a studia aspectul cantitativ al semnalizării, al informaţiei, de a introduce pentru aceste domenii diferite, noţiunea comună de măsură unică a cantităţii de informaţie, de a cerceta aspectul comun al succesiunii în timp a informaţiilor, de a folosi în studiul informaţiilor calculul probabilităţilor (întrucît cantitatea de informaţii este proporţională cu logaritmul probabililtăţii şi cu entropia cu sens schimbat) [1].

În al optulea rînd, în procesul istoric unitar al dezvoltării lumii materiale se dezvoltă şi însuşirea de reflectare, însuşire care este inerentă materiei : „...a progresa — arată F. Engels — în sensul dezvoltării unor fiinţe care gîndesc este o proprietate inerentă materiei" [2]. Formele superioare de reflectare a realităţii — reprezentările, memoria, gîndirea, conştiinţa în general — sînt proprii numai sistemului nervos şi creierului uman, dar ele n-au apărut din senin, nu sînt în afara unităţii şi continuităţii dezvoltării lumii materiale. De aceea, aşa cum arată V. I. Lenin în *Materialism şi empiriocriticism,* chiar în cazul materiei fără viaţă trebuie presupusă existenţa unei facultăţi asemănătoare cu aceea a sensibilităţii [3]. Orice corp fizic sau chimic reflectă într-un anumit fel schimbarea condiţiilor înconjurătoare. Un metal oarecare se contractă sau se dilată în funcţie de variaţiile de temperatură din jurul său — şi pe această formă rudimentară de reflectare se bazează principiul funcţionării termometrelor. Anumite substanţe chimice pot reflecta variaţiile luminii, undelor electromagnetice — şi pe aceasta se bazează principiul de funcţionare a aparatului de fotografiat sau filmat. Procesele electrice sau electronice pot reflecta atît stimulii optici, cît şi cei acustici — şi pe aceasta se bazează funcţionarea unor aparate care joacă un rol atît de însemnat în zilele noastre ca telefonul, magnetofonul, radioul, celula fotoelectrică, televiziunea etc. Tocmai această

[1] Prelucrarea matematică a acestor probleme a fost realizată de către matematicianul rus A. A. Markov (tatăl) şi de către matematicianul american C. E. Shannon *(A Mathematical Theory of Information, 1948).* Vezi şi : A. I. Hincin, *Noţiunea de entropie în calculul probabilităţilor, „Uspehi matematiceskih nauk"*, vol. III, 1953.

[2] F. Engels, *Dialectica naturii,* E.S.P.L.P. 1954, p. 210.

[3] Vezi V. I. Lenin, *Materialism şi empiriocriticism,* Ed. P.M.R. 1948, p. 40.

facultate rudimentară de reflectare a materiei, proprie proceselor fizico-chimice, asigură capacitatea mașinilor automate și în special a celor electronice de a percepe și transmite informațiile, semnalele mecanice, acustice, optice etc. În cazul materiei vii, însușirea de reflectare este calitativ superioară — aici apare proprietatea excitabilității. O formă elementară de reflectare pe scara dezvoltării materiei vii este tropismul, care asigură o serie de mișcări adecvate ale organismului la acțiunea unor stimuli optici, chimici etc. În dezvoltarea regnului animal, apariția centrilor nervoși a deschis posibilitatea unei reflectări mai largi și mai adecvate a condițiilor de mediu care sînt de însemnătate vitală pentru organism, sub forma reflexelor necondiționate sau a complexelor de reflexe, a instinctelor. La animalele superioare și om, dezvoltarea emisferelor cerebrale asigură reflectarea cea mai largă și mai adecvată, prin reflexele condiționate, nu numai a unor condiții vitale constante, ci și a schimbărilor necontenite care se produc în lumea înconjurătoare. În sfîrșit, la om, dezvoltarea creierului său, calitativ superior, și în special a lobilor frontali, apariția celui de al doilea sistem de semnalizare a realității, asigură reflectarea în procesele gîndirii a însușirilor esențiale ale obiectelor și fenomenelor, a relațiilor necesare dintre ele, a legilor lor de dezvoltare ; reflectarea în conștiința omului a existenței sociale, a relațiilor de producție, a relațiilor sale cu ceilalți oameni și a propriei sale existențe și activități sociale.

Ce salt uriaș este de la reflectarea temperaturii de către mercur și pînă la gîndire și chiar de la fenomenul tropismului și pînă la conștiința omenească. Și, totuși, acest salt uriaș este produsul *procesului unitar al dezvoltării lumii materiale.* Cu cîtă profunzime observa I. P. Pavlov într-un discurs rostit încă în 1903, la Congresul Internațional de Medicină de la Madrid : „Mișcarea plantelor către lumină și stabilirea adevărului prin analiza matematică, nu reprezintă oare în esență fenomene care intră în aceeași categorie ? Nu reprezintă ele oare ultimele verigi ale unui lanț aproape infinit de adaptări ce se realizează în toată natura vie ?“ [1]. Progresele științei contemporane au făcut posibilă nu numai studierea acestor extremități ale lanțului, ci și reproducerea lor într-o formă limitată, prin mașinile construite de om. Fenomenul mișcării plantelor către lumină sau fototropismului negativ al viermilor plați poate fi reprodus prin combinarea unei perechi de fotocelule, a unei punți Wheatstone pentru echilibrarea descărcărilor lor și a unui amplificator care controlează încărcarea celor două motoare ale mecanismului — ceea ce poate asigura un control fototropic foarte adecvat pentru o barcă mică. Dar iată că știința a ajuns la stadiul cînd, prin mașinile matematice ultrarapide, poate să reproducă parțial și fenomenul de la celălalt capăt al lanțului, la care se referea Pavlov : stabilirea adevărului prin analiza matematică.

Dacă mașina poate să rezolve probleme de matematici superioare, aceasta nu se datorește mașinii, ci omului care a construit mașina în acest fel. Totuși, dacă omul este capabil să construiască aceste mașini, bazîndu-se pe legile obiective ale lumii materiale, acest lucru se datorește faptului că și la nivelul proceselor fizice ale realității există o anumită însușire de reflectare a materiei — reflectare rudimentară, embrionară, mărgi-

[1] I. P. Pavlov, *Experiența a 20 de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor,* Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 35—36.

nită, fragmentară, sumară, infimă, grosolană, în comparație cu gîndirea umană, dar totuși reflectare.

Totalitatea acestor însușiri asemănătoare ale mișcării materiei nevii și celei vii, inclusiv mișcarea gîndirii, este sintetizată prin *mecanismul* acestor mișcări de natură diferită. Unele mecanisme ale activității sistemului nervos și creierului, ale interacțiunii celor două sisteme de semnalizare, ale gîndirii omenești pot fi reproduse parțial de către mecanismele mașinilor automate, matematice etc. Conținutul proceselor creierului și mașinii este de natură diferită, dar forma lor de mișcare, mecanismul lor poate fi într-o anumită măsură același.

Aceasta arată atît posibilitatea și utilitatea cercetărilor chibernetice, cît și limitele acestor cercetări.

DEOSEBIRILE ESENȚIALE DINTRE MAȘINĂ ȘI CREIER

De obicei, atunci cînd se subliniază deosebirea dintre creier și mașină, se recurge ca argument suprem la noțiunea de *creator;* activitatea creierului, se spune, spre deosebire de cea a mașinii, este creatoare. Această delimitare este justă, dar este încă generală, vagă, neprecisă, lipsită de o fundamentare științifică. Ea este suficientă pentru a respinge, cu ajutorul bunului simț, o serie de teorii mecaniciste. Simpla referire la termenul de *creator* este însă insuficientă în lupta împotriva teoriilor idealiste, subiectiviste, mistice, iraționaliste, neovitaliste, creaționiste etc. Ea lasă ușa deschisă acestor teorii, care opun în mod absolut însușirea de creator lumii materiale, care consideră facultatea creatoare a conștiinței omenești ca o „țară a nimănui", în care nu pătrunde știința, care nu s-ar supune legității, necesității obiective, determinismului. De aceea este necesar să se dea un conținut științific precis facultății creatoare a conștiinței, să se arate, pe baza datelor actuale ale științei, că și această facultate reprezintă un aspect al activității creierului, activitate care se supune unor legi obiective, care poate fi studiată în mod obiectiv și determinist.

I. P. Pavlov însuși era conștient de faptul că descoperirile sale extind principiul determinismului și asupra activității creierului omenesc și stîrnesc astfel dezaprobarea adversarilor materialismului. El subliniază faptul că activitatea creierului, inclusiv procesele psihice, vor putea fi explicate ca fenomene care au o cauză bine determinată în condițiile lumii înconjurătoare, care se supun unor legi obiective, care pot fi studiate în mod determinist, ca și mecanismul unei mașini. Pavlov opune această explicare cauzală celei idealiste, animiste și insistă asupra faptului că nu există nici un produs al activității creierului, nici spontaneitatea conștiinței, nici așa-numita libertate de voință a omului, care să nu se supună determinismului. În această direcție, generalizarea unor aspecte asemănătoare ale mișcării din diferite domenii ale realității — cum o face chibernetica — este necesară. Dar aceasta nu înseamnă a identifica omul și conștiința sa cu activitatea mașinii, a nega spontaneitatea și caracterul creator al conștiinței, ci a le explica în mod determinist, ca produse ale sistemului nervos și creierului, sub acțiunea condițiilor realității. Combaterea fără răgaz a tuturor interpretărilor idealiste, animiste, neovitaliste etc., nu înseamnă abandonarea luptei împotriva interpretărilor vulgarizatoare, mecaniciste.

Care sînt deosebirile esențiale dintre creier și mașină ?

Procesele sistemului nervos şi creierului sînt procese biologice, în timp ce acelea ale maşinii — oricît de complexă şi perfecţionată ar fi — sînt procese fizice (mecanice, electrice, electromagnetice etc.). Şi în sistemul nervos şi creier se produc procese fizice, electrice etc., iar cunoaşterea acestora are o însemnătate deosebită în studiul activităţii nervoase, inferioare şi superioare. Dar procesele fiziologice şi psihice nu pot şi nu vor putea fi niciodată reduse — oricît de mult va progresa ştiinţa — la procese fizico-chimice, ele au particularităţi şi legi proprii, ireductibile, au o esenţă proprie, specifică. „Desigur că — scrie F. Engels — noi vom „reduce" o dată şi o dată pe cale experimentală, gîndirea la mişcările moleculare şi chimice din creier ; dar oare prin aceasta va fi epuizată esenţa gîndirii ?" [1]

Nu numai că procesele psihice şi fiziologice nu se reduc la cele fizice şi chimice, dar chiar acestea din urmă au particularităţi specifice în organismul viu, sînt subordonate proceselor biologice, de aceea se şi numesc biofizice sau biochimice. Procesele chimice *in vivo* se deosebesc calitativ de acelea *in vitro*. Caracterizînd fenomenul vieţii, Engels releva deosebirea dintre procesele chimice ale materiei vii şi cele ale materiei fără viaţă. În genere, formele superioare ale mişcării materiei îşi subordonează formele inferioare care stau la baza lor. De exemplu, procesele chimice din creier, metabolismul celular, sînt în funcţie de procesele fiziologice, de stările de excitaţie sau de inhibiţie prin care trece celula corticală în urma acţiunii stimulilor din lumea înconjurătoare sau din interiorul organismului. Pe o treaptă mai înaltă a dezvoltării lumii materiale, procesele biologice ale omului sînt subordonate existenţei sale sociale. Activitatea creierului omenesc se deosebeşte calitativ de cea a animalelor superioare, datorită faptului că ea este condiţionată istorico-social ; tocmai societatea şi în primul rînd procesul muncii, au determinat fenomene, particularităţi şi principii noi în activitatea emisferelor cerebrale ale omului — cum este cel de-al doilea sistem de semnalizare.

Organismele biologice se dezvoltă pe baza procesului neîntrerupt de interacţiune cu condiţiile mediului înconjurător, ele îşi asimilează aceste condiţii, factorul extern se transformă într-un factor intern al organismului, care poate să producă transformări structurale, transformări ce se pot transmite ereditar. In cazul maşinilor, ele pot să reacţioneze pe baza unor condiţii ale mediului înconjurător, să-şi modifice itinerariul operaţiilor în urma schimbării condiţiilor exterioare, dar aceasta numai în legătură cu un număr restrîns de astfel de condiţii. Însă nu este vorba doar de deosebiri cantitative. Esenţial este faptul că legătura dintre operaţiile maşinii şi condiţiile externe, constante sau variabile, este organizată de om şi, ca atare, este de la început circumscrisă acestei organizări. In cazul organismelor biologice, această interacţiune este produsul unei îndelungate dezvoltări filogenetice, este dată prin ereditatea proprie tuturor indivizilor unei anumite specii şi, pe baza însuşirilor înnăscute care cer anumite condiţii de la mediul înconjurător, se produce dezvoltarea ontogenetică, care, la rîndul ei, poate influenţa asupra celei filogenetice. La animalele superioare şi om, interacţiunea dintre organism şi mediu se realizează prin activitatea emisferelor cerebrale, activitate reflex-condiţionată, care se dezvoltă ontogenetic, individual, şi care se bazează pe reflexe necondiţionate sau pe complexele de reflexe necondiţionate — instincte — care sînt înnăscute. Prin activitatea

[1] F. Engels, *Dialectica naturii* E.S.P.L.P., 1954, p. 252.

emisferelor cerebrale, un număr relativ restrîns de stimuli necondiționați, care provoacă reflexe înnăscute, poate fi semnalizat și deci înlocuit, printr-un număr *aproape nelimitat* de stimuli condiționați, de obiecte și fenomene ale realității sau însușiri ale acestora, de condiții ale lumii exterioare. Tot condițiile lumii exterioare determină și diminuarea sau ștergerea unor semnalizări anterioare, prin mecanismul inhibiției (pe plan psihic : uitarea).

În această interacțiune dintre organism și mediu se cuprinde deci, *sub o formă sintetică*, întreaga dezvoltare filogenetică și ontogenetică, *întreaga istorie a speciei și a individului* respectiv. *Istoria mașinii este de la început predeterminată* prin proiectarea și construcția ei ; mașina modernă extrem de complexă, de exemplu mașina matematică, poate să aleagă o variantă optimă între mai multe posibilități, să-și modifice ea însăși mersul operațiilor în funcție de rezultatele pe care le-a obținut anterior și de evaluarea variantelor posibile în viitor — dar toate acestea sînt predeterminate în programul introdus inițial în mașină, în schema logică după care omul a construit mașina. Oricîte modificări și automodificări se pot produce în mașină, ea nu poate și nu va putea niciodată să aibe însușirea fundamentală a activității nervoase superioare — *excepționala ei plasticitate* — întrucît această însușire este proprie țesutului nervos și în special celui cortical. Tocmai această însușire explică mobilitatea extremă a proceselor corticale, influența neîntreruptă ce o au asupra acestora condițiile de mediu, de educație.

O mașină, construită fără erori științifice sau tehnice, va executa fără greș toate operațiile sale [1], va răspunde cu cea mai mare exactitate sarcinilor pentru care a fost construită. Dar cîți indivizi aparținînd diverselor specii și cîte specii întregi n-au pierit pentru că nu au fost adaptate noilor condiții de mediu. Cu toate acestea, însuși procesul pieirii unor indivizi și specii și al supraviețuirii altora a asigurat drumul ascendent al regnului vegetal și animal pînă la om, care este și creatorul mașinilor moderne de calculat.

Atît procesele mașinii, cît și acelea ale creierului, sînt într-un anumit raport cu condițiile exterioare. Există un raport direct proporțional între intensitatea stimulilor exteriori și intensitatea proceselor corticale și a reacțiilor animalului sau omului. Un astfel de raport poate să existe și în cazul mașinii, modificarea intensității stimulilor poate să modifice intensitatea impulsurilor care acționează în mașină. Dar, în cazul mașinii, este un raport între procese fizice și nu între procesele fizice și cele fiziologice. Unii chiberneticieni identifică adesea, fără rezerve, celulele corticale cu niște relee acționate de diverse impulsuri. Dar, cum a arătat Pavlov : „Pragul capacității de muncă a celulelor corticale nu este o mărime constantă, ci se modifică, uneori brusc, alteori cronic : în caz de epuizare, în stare hipnotică, în caz de îmbolnăvire și îmbătrînire, acest prag scade progresiv..." [2]. Intensitatea proceselor fiziologice ale unei celule corticale sau ale unui grup

[1] Cei care proiectează și construiesc mașina de calculat pot prevedea și erorile ei probabile. Mașina electronică de calculat E.N.I.A.C. construită în 1943 la Filadelfia, datorită încălzirii tuburilor cu mercur ajunge la tulburarea frecventă a funcționării ei, care determină diverse erori de calcul. Pentru fiecare „element de calcul" probabilitatea de eroare se ridică pînă la 80%. Aceste erori pot fi evitate prin gruparea a trei elemente, care funcționează împreună ; rezultatul nu este dat de mașină decît atunci cînd soluția celor trei elemente concordă ; dacă nu, operațiile reîncep.

[2] I. P. Pavlov, *Experiența a 20 de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor*, Ed. Acad. R.P.R., 1953.

de celule depinde de ansamblul activității emisferelor cerebrale, care e determinat de ansamblul condițiilor exterioare ce au acționat într-o anumită perioadă de timp. Datorită acestui fapt, raportul intensităților este în funcție de starea de ansamblu a cortexului, care poate fi starea de veghe, de somn sau hipnotică (faza de egalizare a stimulilor slabi și puternici, faza paradoxală și cea ultraparadoxală). La mașină nu întîlnim astfel de modificări fazice, care exprimă ciclul proceselor biologice. Mașina nici nu este trează, nici nu doarme, ea poate să lucreze neîntrerupt, fără să greșească, fără să obosească, fără să îmbătrînească. În aceasta constă avantajul mașinii față de creier, dar și neputința ei.

În mașină pot exista diverse aparate care transformă o formă de energie fizică în alta ; celula fotoelectrică, de pildă, poate transforma energia luminoasă (undele electromagnetice) în alte forme de energie, care sînt transmise prin diverși conducători. Animalele și omul au o serie de aparate de transformare a diverselor forme de energie : pielea pentru energia mecanică și termică, ochiul pentru undele electromagnetice, urechea pentru vibrațiile aerului etc. Dar aceste aparate periferice transformă diversele forme de energie fizică sau chimică în *procese nervoase,* care sînt transmise prin nervii aferenți spre scoarță. Fiecare element izolat al unei anumite energii fizice (de exemplu, o anumită lungime de undă electromagnetică) acționează asupra unui anumit element al aparatului receptor periferic, de la care pornește o anumită fibră aferentă ce reprezintă conductorul și căreia îi corespunde o anumită celulă corticală specială. Un număr nelimitat de fenomene din lumea înconjurătoare condiționează, prin intermediul aparatului cortical, formarea unor reflexe condiționate pozitive sau negative, care determină întreaga comportare de fiecare zi a animalelor și omului. Scoarța cerebrală ne apare astfel ca un mozaic uriaș, ca un vast tablou de semnalizare : *a)* fiecare celulă corticală sau grup de celule corticale pot fi legate de o anumită activitate a organismului sau de alta, de producerea activității sau de oprirea ei (inhibiția) ; *b)* întotdeauna rămîn rezerve uriașe de puncte corticale pentru formarea noilor semnalizări ; *c)* punctele corticale ocupate anterior își pot modifica legăturile lor cu diversele activități ale organismului ; *d)* diversele puncte corticale se pot lega între ele într-un număr nelimitat de feluri. De aceea creierul, spre deosebire de mașină, nu reprezintă o simplă înlănțuire de relee și conductori, al căror rol ar fi stabilit de la început, o dată pentru totdeauna. În mașină, diversele relee acționează după principiul „da sau nu", ele sau permit să treacă impulsul sau îl opresc — și acest fenomen este identificat de către chiberneticieni cu legea „totului sau nimicului" a țesutului nervos. Fiziologul japonez Kato (1934), elaborînd o metodă care a permis izolarea fibrei nervoase, a arătat că excitarea acestei fibre fie că nu provoacă nici o reacție musculară, dacă excitația este mai mică decît pragul, fie că dă un efect de intensitate maximă, dacă excitația este mai mare decît pragul [1]. Dar în activitatea organismului nu există nici fibre nervoase izolate, nici neuroni izolați, nici puncte corticale izolate. Activitatea fiecărui punct cortical este integrată în ansamblul unitar al activității emisferelor cerebrale. „Dacă, pe de o parte, scoarța emisferelor cerebrale poate fi interpretată drept un mozaic, alcătuit din nenumărate puncte izolate, cu un rol fiziologic definit într-un moment dat, noi avem, pe de altă parte, în scoarță, un sistem dinamic dintre cele mai complexe, care

[1] Vezi L. A. Andreev, K. M. Bîkov etc., *Manual de fiziologie,* p. 440.

tinde permanent să se integreze și să prezinte o activitate integrată stereotipă. Orice acțiune locală nouă asupra acestui sistem este resimțită mai mult sau mai puțin de tot sistemul" [1].

Faptul că fiecare celulă corticală este subordonată ansamblului activității creierului reiese și din cazurile de distrugere funcțională a unor puncte corticale. Cercetările experimentale au arătat că este posibil să se provoace îmbolnăvirea unui anumit punct cortical (de exemplu, printr-o excitație deosebit de puternică, sau prin ciocnirea violentă între excitație și inhibiție), în timp ce celelalte puncte rămîn perfect normale. Distrugerea funcțională a unui punct cortical nu se resimte, în genere, asupra ansamblului activității creierului și nu duce la modificări în comportamentul animalului [2]. În cazul mașinii, dimpotrivă, ieșirea din funcțiune a unui singur element sau dezlegarea unui singur contact din sutele de mii existente poate să scoată din funcțiune întreaga mașină.

Deoarece ansamblul activității nervoase superioare este determinat de întreaga dezvoltare a animalului sau omului respectiv, de condițiile sale de viață — de existența sa socială în cazul omului — în specificul acestei determinări stă cauza deosebirilor tipologice și a deosebirilor individuale. Oameni diferiți pot să-și reprezinte aceleași obiecte ale realității, să-și însușească și să memoreze aceleași cunoștințe științifice, să rezolve aceleași probleme de matematici sau de logică, dar ce deosebiri individuale există între reprezentările, memoria, gîndirea unui anumit om și cele ale altuia! Toate mașinile care rezolvă aceleași probleme de matematici sau de logică — chiar dacă au o construcție tehnică diferită — sînt în esență la fel, își desfășoară activitatea după una și aceeași schemă logică, de exemplu, conform aceluiași algoritm al tuturor problemelor de același tip. În cazul mașinilor, nu se poate, deci, și nu se va putea niciodată vorbi de deosebiri individuale.

Pentru oameni, interacțiunea dintre organism și mediu se desfășoară pe un plan calitativ superior, pe planul activității lor sociale, al practicii social-istorice. În practică, în procesul muncii, în lupta socială a oamenilor se dezvoltă activitatea creierului lor, cunoașterea realității, reflectarea legilor lumii materiale; în practică se verifică această cunoaștere. Tocmai în procesul activității practice se formează în permanență conexiuni noi în creierul omului, se consolidează acele conexiuni care corespund realității și se înlătură acelea care nu corespund. Mașinile moderne au, pînă la un anumit grad, capacitatea de autoreglare, de autoorganizare; pe baza frecvenței unor anumite condiții exterioare sau altora, este posibil ca în mașină să se consolideze anumite conexiuni și să se înlăture altele. Dar, oricît de perfecționată ar fi mașina, ea nu poate rezolva altă sarcină decît aceea prescrisă de om. Mașina, ea singură, nu poate schimba realitatea înconjurătoare, ea poate doar să-l ajute pe om în această direcție. Mașina se poate autoorganiza, dar ea nu poate trece de la un anumit tip de autoorganizare la altul, de la o schemă logică după care a fost construită, la alta. Omul, acționînd în practică asupra lumii înconjurătoare, transformînd realitatea, se transformă pe sine însuși. Omul poate reproduce, în practică, produsele creierului său, descoperirile cunoașterii omenești. O astfel de reproducere

[1] I. P. Pavlov, *Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale*, Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 189.

[2] Vezi I. P. Pavlov. *Experiența a 20 de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 468—469.

practică sînt, tocmai, şi epocale realizări în domeniul construcţiei maşinilor cu reglaj automat.

Activitatea practică a oamenilor, folosirea obiectelor şi fenomenelor realităţii ca mijloace de satisfacere a nevoilor sociale şi, pe această bază, denumirea acestora prin cuvinte, a dus la formarea, în creierul omenesc, a unor noi conexiuni nervoase, a unor noi asociaţii care reflectă realitatea mereu mai adînc, mereu mai complex. Sub impulsul practicii, *activitatea creatoare* a creierului duce la formarea unor noi şi noi asociaţii, la descoperirea unor noi idei, care reflectă din ce în ce mai exact însuşirile esenţiale şi generale ale obiectelor şi fenomenelor realităţii, legăturile necesare dintre ele, legitatea obiectivă şi care se verifică în practica social-istorică a omenirii. Interpretînd în mod materialist procesul creator al gîndirii, I. P. Pavlov spunea: „Înseamnă că fiecare asociaţie mică, iniţială, este momentul naşterii ideii. După cum am spus data trecută, aceste asociaţii cresc şi se măresc. Atunci se spune că gîndirea devine din ce în ce mai adîncă, din ce în ce mai largă etc." [1]. Ca urmare a practicii social-istorice, se dezvoltă capacitatea creatoare a gîndirii şi conştiinţei omului, capacitatea sa de a cunoaşte din ce în ce mai profund realitatea, legitatea ei şi, pe această bază, de a nu mai fi sclavul necesităţii oarbe, de a înţelege şi de a acţiona în mod conştient conform necesităţii obiective, de a deveni stăpîn al realităţii, de a ajunge liber, de a fi creator. „Conştiinţa omenească — sublinia Lenin — nu numai că reflectă lumea obiectivă, dar de asemenea *o şi creează*" [2] (sublinierea noastră. — *I. B.*).

Aceste deosebiri dintre maşină şi creier, şi încă altele, ne duc spre înţelegerea ştiinţifică a ceea ce este numit caracterul *creator* al gîndirii şi conştiinţei omeneşti. Căci această facultate specifică a omului, în jurul căreia au roit interpretările idealiste, este de asemenea un produs al creierului.

În mod aparent, maşinile automate, maşinile electronice de calculat au unele însuşiri care ar da impresia că activitatea lor este creatoare: pot reacţiona în mod adecvat la unele condiţii exterioare, pot prevedea posibilităţile viitoare, pot rezolva cu cea mai mare exactitate probleme dificile de logică sau de matematici superioare, în faţa cărora omul fără o temeinică pregătire ştiinţifică este neputincios. Toate acestea fac să crească pericolul unor interpretări mecaniciste, pericolul identificării creierului cu o maşină. În realitate, activitatea maşinii, oricît de perfecţionată ar fi — şi perspectivele progresului sînt în această direcţie nebănuite, — nu este şi nu va putea fi niciodată o activitate creatoare. Posibilitatea construirii maşinilor celor mai desăvîrşite este asigurată de uriaşele descoperiri ale gîndirii omeneşti, de activitatea creatoare a savanţilor în domeniul matematicii, fizicii, tehnicii, logicii etc. Maşina, cu toate însuşirile ei, care dau impresia că sînt creatoare, nu reprezintă decît *o reproducere a realizărilor creaţiei omeneşti, o verificare practică a acestor realizări — şi nimic mai mult.* În măsura în care maşina poate rezolva anumite probleme matematice, logice, de gîndire în general, ea poate uşura activitatea intelectuală a omului, dispensîndu-l de soluţionarea acestor probleme, poate să-l ajute în activitatea sa creatoare. Dar maşina nu poate să înlocuiască în nici o măsură activitatea creatoare a oamenilor. Procesele maşinii nu sînt procese de gîndire, de cu-

[1] *Pavlovskie sredi*, vol. II, p. 585.
[2] V. I. Lenin, *Cahiers philosophiques*, Ed. Sociales, Paris, 1955, p. 174.

noaștere. Mașina nu are conștiință [1]. Ea nu are nici măcar o existență biologică [2]. Ea nu are nu numai însușirile creierului omenesc, dar nici măcar proprietățile biologice ale unui organism unicelular.

*

Cu toate acestea, cine poate contesta faptul real, practic, că mașina rezolvă unele probleme de gîndire ? Cine poate să nu recunoască faptul că mașina rezolvă probleme de matematici sau de logică, pe care nu le pot rezolva nu numai creierul cîinelui sau al maimuței, sau creierul copilului, dar nici măcar creierul unui om matur care nu are o pregătire științifică corespunzătoare ? Cum este posibil acest lucru ? Cred că aceasta este problema esențială, problema-cheie, a cărei rezolvare va putea arăta în ce măsură realizările în domeniul construcției mașinilor automate pot contribui la o înțelegere mai adîncă a activității creierului uman, pot avea o influență fecundă asupra cercetărilor fiziologice și psihologice.

Într-o altă lucrare a noastră încercăm să rezolvăm această problemă, demonstrînd punctul de vedere că mașinile electronice automate, mașinile de calculat pot reproduce unele mecanisme ale creierului, pot rezolva unele probleme de gîndire (de matematici, de logică etc.) datorită faptului că *activitatea creierului uman însuși, desfășurarea gîndirii însăși au o serie de particularități, mecanisme și legi care conțin în ele posibilitatea unei atare reproduceri.* Analiza particularităților, mecanismelor și legilor activității nervoase superioare, gîndirii omenești ne dă răspuns la problema : cum poate mașina să rezolve unele probleme de gîndire ? Dar însemnătatea acestei probleme nu se limitează numai la explicarea felului cum funcționează mașina. Ea aruncă lumină și asupra explicării felului cum funcționează creierul uman.

Este semnificativ faptul că în lucrările celor mai renumiți dintre chibernetic ieni nu se explică în mod științific cum poate să rezolve mașina probleme de gîndire. Aceasta se datorește tocmai faptului că nu se înțelege, cu ajutorul cuceririlor fiziologiei moderne, nici felul cum rezolvă creierul probleme de gîndire. Unii chibernetic ieni pot explica din punct de vedere matematic, fizic, tehnic felul cum funcționează mașina, dar faptul că mașina electronică poate reproduce în mod limitat unele funcțiuni ale creierului rămîne o analogie uimitoare, impresionantă, dar neexplicată pentru ei. În această direcție, mașina electronică este încă o mare necunoscută, așa cum o mare necunoscută este de fapt pentru acești chibernetic ieni activitatea creierului, înțelegerea fiziologică a proceselor gîndirii omenești. Foarte limpede exprimă acest lucru unul dintre principalii chibernetic ieni, Louis Couffignal : „Dacă cauți o analogie de ansamblu (a sistemului nervos) cu mașinile aritmetice — chiar punîndu-se, de exemplu, problema limitată de a ști care sisteme de neuroni sînt destinate operațiilor aritmetice, — trebuie să recunoști faptul că analogul cerebral al programului general al acestor mașini n-a fost găsit și, mai mult încă, dacă e vorba de mașina nervoasă, au-

[1] Louis de Broglie : „Întrucît este cu neputință să se atribuie acestor mașini o conștiință analogă cu conștiința noastră, activitatea mașinilor de calculat, oricît ar fi ele de perfecționate, nu poate fi identificată cu activitatea gîndirii noastre".

[2] Blaise Pascal : „Mașina aritmetică produce efecte care o apropie de gîndire mai mult decît tot ceea ce fac animalele, dar ea nu face nimic despre care să se poată spune că are voință ca animalele".

torul acestui program". Dar tocmai aceasta este problema esenţială. Programul general al maşinilor electronice îl elaborează omul. Dar cine elaborează programul activităţii creierului, cine este „autorul" acestui program ? O astfel de întrebare lasă deschisă uşa idalismului şi fideismului : autorul acestui program este spiritul, demiurgul, dumnezeu sau orice altă titulatură asemănătoare. In acest caz, nu mai e nevoie de ştiinţă, de cercetări experimentale, Dar există şi un alt răspuns la întrebarea de mai sus : răspunsul ştiinţific, materialist, care stimulează progresul ştiinţelor. „Programul" activităţii creierului uman este determinat de condiţiile vieţii sociale, de procesul muncii, de practica social-istorică a oamenilor. Acesta este „autorul" programului creierului. Sub acţiunea practicii omeneşti — repetată de miliarde de ori, cum spune Lenin — creierul îşi dezvoltă, îşi organizează şi îşi sistematizează activitatea, dobîndeşte capacitatea de a rezolva probleme de gîndire, de a reflecta realitatea prin categorii şi figuri logice, de a construi pe această bază şi cele mai perfecţionate maşini electronice. Tocmai de aici trebuie să pornească cercetările chiberneticii, care urmăresc generalizarea unor aspectete ale diferitelor discipline de sine stătătoare.

Insăşi analiza felului cum funcţionează maşinile automate, matematice sau logice, trebuie să ne ducă la o înţelegere mai adîncă a proceselor activităţii creierului, a produselor gîndirii, deoarece maşina este rodul activităţii creatoare a omului şi posibilitatea construirii ei izvorăşte din particularităţile activităţii celor două sisteme de semnalizare, ale gîndirii omeneşti.

СХОДНЫЕ СВОЙСТВА И СУЩЕСТВЕННЫЕ РАЗЛИЧИЯ АВТОМАТИЧЕСКИХ МАШИН И ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО МОЗГА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Настоящее исследование представляет собой часть большого труда автора, озаглавленного : „Кибернетика и вопросы физиологического и психологического исследования". Автор подчеркивает, что возможность и необходимость развития кибернетики вытекает из материального единства мира, из существования некоторых сходных свойств на разных качественных ступенях развития материального мира. Но вопрос сходных свойств и существенных различий автоматических машин и живых организмов, в особенности нервной системы и мозга, не был изучен с строго научной точки зрения Норбертом Винером, основоположником кибернетики, и другими видными кибернетиками запада — Асбайем, Фрей Вальтером, Альбертом Дукроком, Луи Конфиньялом и другими, скатившимися либо к механицизму, либо к идеализму.

Автор, высказывая свою точку зрения, изучает сходные свойства разных форм движения материи, являющиеся предметом изучения кибернетики : 1) количественное определение этих форм движения, выражающееся числами, величинами, измерениями, степенью, темпом ; 2) развертывание процессов, происходящих в электронных машинах, а также фи-

зоологических процессов в пространстве и времени; 3) взаимозависимость процессов связи, осуществляющихся в машинах и живых организмах, как например, обратное соединение feed-back 4) внутреннее противоречие этих форм движения, пуск в ход и торможение импульсов, открытие и закрытие реле в автоматических машинах (чему соответствует в математике бинарная система), аналогично с прохождением или задержкой нервного тока, борьба между возбуждением и торможением в деятельности нервной системы, внутреннее противоречие мыслительных процессов (например, закон исключенного третьего в формальной логике и т. д; 5) самодвижение разных форм движения, проявляющееся от способности авторегулирования автоматических машин, вплоть до нервной системы и человеческого мозга; 6) движение как процесс возвращения в первоначальное положение, но на высшей ступени — свойство, проявляющееся в механизме так называемой „памяти машины", на основе первоначально намеченной работы и накопления промежуточных результатов, что имеет некоторое сходство с памятью человеческого мозга; 7) развертывание процессов, происходящих в электронных машинах и живых организмах взаимодействием с окружающими условиями, сигналами, поступающими извне, передачей данных регулирующим органам, что позволяет изучать эти данные на основе исчисления вероятностей; 8) развитие способности отражения, присущей материи, даже — в элементарной форме — неживой материи.

В то же время необходимо учитывать существенные различия между мозгом и машиной. Физиологические и психологические процессы не могут быть сведены к физическим процессам, подобно происходящим в счетных машинах; они своеобразны, управляются собственными ненарушимыми законами. Даже физические процессы мозга (как например, биоэлектрические) отличаются от процессов того же типа, происходящих в машинах. Они подвластны физиологическим процессам. История машины с самого начала предопределена проектированием и производством, первоначально намеченной работой машины, логической схемой, лежащей в основе производства машины. Как бы ни совершенствовали и ни изменяли машину, она никогда не будет обладать той исключительной пластичностью, которая присуща коре полушарий головного мозга, и той крайней подвижностью процессов, происходящих в мозгу. Работа машины, какой бы совершенной она ни была, никогда не может стать творческой деятельностью, а лишь воспроизведением творческой деятельности ученых.

Тем не менее современные электронные машины могут воспроизводить некоторые механизмы мозга, могут решать некоторые вопросы, как например, математические или логические вопросы. В другой работе автор пытается ответить на этот вопрос. Точка зрения автора заключается в том, что машина может решать некоторые вопросы мышления, которые не доступны не только мозгу обезьяны или ребенка, а даже взрослого человека, не имеющего соответствующей подготовки, так как особенности и законы деятельности человеческого мозга и процессов мышления позволяют воспроизводить их механизмы.

SIMILITUDES ET DIFFÉRENCES ESSENTIELLES ENTRE LES MACHINES AUTOMATIQUES ET LE CERVEAU HUMAIN

(RÉSUMÉ)

L'auteur présente, dans son étude, deux chapitres tirés d'un ouvrage de plus grande envergure intitulé *„La Cybernétique et les recherches de physiologie et de psychologie"*. Le développement d'une discipline telle que la cybernétique est possible et nécessaire, vu l'unité matérielle du monde et l'existence de propriétés similéaires à différents degrés qualitatifs du développement du monde matériel. Mais le problème des similitudes et des différences essentielles entre les machines automatiques et les organismes vivants, en particulier le système nerveux et le cerveau, n'a pas été abordé d'une manière rigoureusement scientifique par Norbert Wiener, créteur de la cybernétique, et par d'autres principaux spécialistes de la cybernétique d'Occident, comme R. Ashby, Frey Walter, Albert Ducrocq, Louis Couffignal, etc., qui ont dévié soit vers le mécanicisme, soit vers l'idéalisme.

En présentant son propre point de vue, l'auteur examine les propriétés semblables des formes, différentes du mouvement de la matière, qui peuvent constituer l'objet de la cybernétique, à savoir : 1. la détermination quantitative de ces formes de mouvement, qui s'expriment à l'aide des nombres, des grandeurs, des dimensions, du degré, du rythme ; 2. le développement des processus des machines électroniques, ainsi que celui des processus physiologiques dans l'espace et dans le temps ; 3. e'interdépendance des processus, des connexions qui ont lieu dans les machines et dans les organismes vivants, telle la *connexion inverse (feed-back)* ; 4. la contradiction interne de ces formes de mouvement, le déclenchement et la frénation des impulsions, la fermeture et l'ouverture des relais dans les machines automatiques (dont le correspondant mathématique est le système binaire), d'une manière analogue au passage ou à l'arrêt de l'influx nerveux, l'antagonisme entre l'excitation et l'inhibition dans l'activité nerveuse, la contradiction interne dans les processus de la pensée (le principe du tiers exclu de la logique formelle, etc.) ; 5. l'autodynamisme propre aux différentes formes de mouvement qui se manifeste depuis la capacité d'autoréglage des machines automatiques jusqu'au système nerveux et au cerveau humain ; 6. le mouvement comme un processus de retour aux points de depart, mais à un degré supérieur — propriété qui se manifeste dans le mécanisme de ce qu'on a appelé la „mémoire de la machine" sur la base du programme initial et de l'accumulation des résultats intermédiaires et qui a une certaine analogie avec la mémoire du cerveau ; 7. le déroulement des processus des machines électroniques et des organismes vivants par interaction des conditions du milieu ambiant, des signaux qui viennent de l'extérieur, de la transmission des informations aux organes de réglage, ce qui permet e'étude des informations su rla base du calcul des probabilités ; 8. le développement des propriétés de réflexion, inhérente à la matière et qui, sous une forme rudimentaire, est également propre à la matière inanimée.

On doit en même temps tenir compt edes diirerences essentielles entre le cerveau et la machine. Les processus physiologiques et psychiques ne peuvent et ne pourront pas être réduits à des processus physiques comme

ceux qui sont propres aux machines à calculer ; ces processus ont leurs particularités et leurs lois propres, irréductibles. Même les processus physiques (tels les processus bioélectriques) du cerveau, diffèrent des processus de la machine et sont subordonnés aux processus physiologiques. L'histoire de la machine est, dès le début, prédéterminée par le fait de sa projection et de sa construction, par le programme initial introduit dans la machine, par le schéma logique d'après lequel l'homme a construit la machine. Aussi nombreuses que soient les modifications et les auto-modifications qui peuvent avoir lieu dans la machine, celle-ci ne peut et ne pourra posséder l'exceptionnelle plasticité des hémisphères cérébraux et l'extrême mobilité des processus du cerveau. L'activité de la machine, quelle que perfectionnée qu'elle soit, ne sena jamais une activité créatrice, mais seulement une reproduction de l'activité créatrice des hommes de science.

Cependant, les machines électroniques modernes peuvent reproduire certains mécanismes du cerveau, elles peuvent résoudre certains problèmes de la pensée, par exemple des problèmes re mathématiques ou de logique. Dans un autre ouvrage, l'auteur essaie de résoudre ce problème. A son avis, la machine peut résoudre certains problèmes de la pensée — problèmes que ne peuvent résoudre ni le cerveau du singe ou de l'enfant, ni même celui de l'homme adulte qui n'a pas reçu une formation professionnelle adéquate — car les particularités et les lois de l'activité du cerveau lui-même, de la pensée elle-même, portent en elles la possibilité d'une reproduction de leur mécanisme.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 4, 1956

CONTRIBUȚII LA STUDIUL TEORIEI FIZICE MODERNE A SPAȚIULUI ȘI TIMPULUI

DE

A. WEISZMANN

Teoria fizică *actuală* a spațiului și timpului se numește teoria relativității. Împreună cu teoria cuantelor, ea formează obiectul preocupărilor actuale și deține un rol conducător în teoriile fizice din secolul al XX-lea. Ea a fost confirmată, în mod strălucit, pe baza unui uriaș material experimental și a permis formularea unei serii întregi de previziuni foarte importante asupra unor noi fenomene și legi fizice, previziuni care, la rîndul lor, au fost întru totul confirmate.

Totodată, prin acumularea rapidă a cunoștințelor noastre în domeniul fizicii particulelor elementare, în teoria cîmpurilor și a energiilor supraînalte, a devenit deosebit de actuală sarcina de a generaliza și dezvolta teoria fizică a spațiului și timpului, cadrul actual al teoriei devenind tot mai îngust pentru cuprinderea și aplicarea tehnică a noilor fenomene descoperite.

★

Concepțiile premergătoare teoriei actuale a spațiului și timpului au fost cele legate de numele lui Euclid, Copernic, Kepler, Galilei și Newton. De fapt — după cum arată acad. L. Infeld în articolul intitulat *De la Copernic la Einstein* [1] — marea descoperire științifică a lui Copernic marchează începutul științei noi despre natură și univers. El a transpus sistemul de referință de pe pămînt pe soare, descriind astfel lumea în care planetele se rotesc în jurul soarelui și nu în jurul pămîntului.

Pe vremea lui Copernic, concepția despre sistemul nostru planetar se întemeia pe următoarele două principii : *a)* pămîntul este nemișcat și toate planetele se rotesc în jurul lui ; *b)* cea mai desăvîrșită mișcare este mișcarea uniformă în cerc. Ideea revoluționară a lui Copernic a eliberat știința de prima prejudecată, lăsînd-o însă neatinsă pe cea de-a doua. Prin minunata descoperire a lui Kepler, știința a fost eliberată de această a doua prejudecată. El a înlocuit mișcarea copernicianâ a planetelor în cercuri, cu miș-

[1] „Probleme de filozofie", nr. 4, 1955, p. 160—161.

carea eliptică, dînd astfel, împreună cu Copernic, o concepţie armonioasă asupra universului.

Cu aceasta se încheie într-o anumită măsură o primă etapă — cea cinematică — a dezvoltării teoriei asupra universului.

Privirea dinamică în problema mişcării corpurilor cereşti — observa mai departe L. Infeld — începe cu Galilei şi Newton. Generalizarea dinamică a noţiunii statice de forţă, înţelegerea faptului că nu viteza, ci acceleraţia este proporţională cu forţa, acestea sînt începuturile adevărate ale mecanicii, începuturile fizicii.

Fizica şi îndeosebi mecanica formulată de Galilei şi Newton ne-au dezvăluit nu numai *descrierea* mişcării, ci şi *legile* care guvernează aceste mişcări.

După Newton, mişcarea este ceva exterior materiei, nelegat organic de materie, o esenţă independentă de materie. În această concepţie, materia obiectiv existentă este considerată ca ansamblu de atomi lipsiţi de calităţi, absolut imobili şi separaţi prin vid. Materia, astfel concepută, este scufundată ca într-un recipient şi se mişcă în spaţiul şi timpul aşa-zis absolut [1].

O astfel de înţelegere a spaţiului şi timpului şi-a găsit expresia completă în concepţia metafizică a mecanicii clasice. În acest model al fizicii clasice, spaţiul, timpul şi mişcarea sînt rupte de materie, rupte unele de altele şi sînt considerate ca esenţe independente, absolut neschimbate, totdeauna aceleaşi, identice cu ele.

Expresia acestui spaţiu este geometria euclidiană tridimensională. Alături de această varietate spaţială cu trei dimensiuni, în concepţia mecanicii clasice se lua în consideraţie varietatea unidimensională : timpul. Noţiunea de timp s-a precizat pe baza studiului legilor mişcării corpurilor, formularea cea mai precisă a acestor legi constituind-o mecanica lui Newton. Din punctul de vedere al teoriei spaţiului şi timpului — după cum a relevat just fizicianul sovietic acad. V. A. Fok — este deosebit de importanta prima lege a lui Newton care poate fi formulată astfel :

I. Există un sistem de referinţă în care un corp lăsat „liber", adică nesupus acţiunii vreunei forţe, se mişcă rectiliniu şi uniform. Sensul acestei legi constă în faptul că ea afirmă existenţa sistemelor inerţiale de referinţă, în care sînt valabile celelalte legi ale mişcării.

II. Viteza de variaţie a cantităţii de mişcare este proporţională cu forţa aplicată şi este orientată la fel ca şi aceasta din urmă.

III. Acţiunile sînt reciproce.

Legile mecanicii lui Newton — după cum observa acad. V. A. Fok în lucrarea sa *Noţiunile de omogeneitate, covariantă şi relativitate în teoria spaţiului şi a timpului* [2] — satisfac cerinţele caracterelor spaţiului absolut, numit şi galilean : *a)* omogeneitatea : toate punctele şi momentele de timp sînt echivalente ; *b)* izotropia : toate direcţiile sînt echivalente ; *c)* principiul relativităţii lui Galilei : toate sistemele inerţiale — mişcîndu-se unul faţă de celălalt în mod uniform şi în direcţie dreaptă — sînt echivalente, (mişcarea rectilinie uniformă a unui sistem considerat în totalitatea lui nu influenţează desfăşurarea proceselor mecanice care se produc în interiorul sistemului).

---

[1] *Isv. Morskoi Ak*, fasc. IV, I. Newton, 1915, p. 30.
[2] *Probleme de filozofie*, nr. 4, 1955, p. 174.

În lumina dezvoltării ulterioare a fizicii și filozofiei, putem aprecia pe scurt meritele și neajunsurile acestei teorii a spațiului și timpului:

a. Forma pe deplin încheiată din punct de vedere matematic a geometriei euclidiene — expresia spațiului galilean — și concordanța ei cu natura, sînt merite incontestabile.

b. Legătura ei cu teoria mișcării corpurilor materiale (mecanica lui Newton), deși incompletă, rămîne totuși un merit al acestei teorii.

c. Legătura dintre spațiu pe de o parte și timp pe de altă parte este, însă, complet nesatisfăcătoare, căci se manifestă numai în rolul deosebit de important pe care-l are în teorie mișcarea rectilinie și uniformă.

Modelul fizicii clasice nu permite o clarificare satisfăcătoare a naturii legilor mișcării, adică, în esență, a interacțiunii dintre cîmp și particulă. În consecință ea a fost depășită.

Primul pas important în studiul spațiului și în depășirea concepției newtoniene a fost făcut prin opera marelui matematician rus M. I. Lobacevski și, în același timp, independent de el, prin descoperirile matematicianului maghiar János Bolyai. Cu toate că au elaborat doar una din laturile spațiului real — latura geometrică — în cadrul acestei limite înguste, ei au analizat însă foarte minuțios legătura organică între spațiu și materia în mișcare. Proprietățile geometrice ale corpurilor materiale — arată Lobacevski — depind de proprietățile fizice ale acestor corpuri; legitatea materiei cercetată de fizică, formează baza legității pe care o cercetează geometria. Materia în mișcare există în spațiu, iar spațiul există în materie și prin materie. Bolyai se exprimă la fel, afirmînd că în orice situație materia are o formă (oarecare), apare într-o formă (oarecare) și forma (în sine) goală (spațiul) nu există.

Pe acest drum ei au descoperit și au dezvăluit dependența laturii geometrice a formelor spațiale ale materiei în mișcare — de materie. Bazîndu-se pe această concepție solidă, au reușit să elaboreze geometria neeuclidiană.

Ideile lui Labacevski și Bolyai au jucat un rol însemnat în știința secolului al XIX-lea, primind forma învățăturii riemanniene despre curbura spațiului [1], și au intrat pentru totdeauna în fundamentul științelor epocii moderne.

Geometria riemanniană constituie o dezvoltare adîncă a conținutului ideilor revoluționare ale lui Lobacevski și Bolyai despre legătura internă dintre spațiu și materie.

Riemann a înțeles caracterul limitat al concepției newtoniene despre spațiu, concepție care rupe spațiul de materie, a văzut rolul ei de frînă și a încercat s-o depășească.

★

În cursul dezvoltării ulterioare a fizicii, în domeniul electricității, opticii, căldurii etc., sîntem martorii unor fenomene care necesită lărgirea și generalizarea îngustei concepții newtoniene asupra materiei. Prăbușirea teoriei eterului, rezultatele obținute de Lobacevski și Bolyai cu privire la dependența geometriei spațiului de fizica materiei în mișcare, noua teorie a lui Maxwell asupra existenței obiective a cîmpului electromagnetic etc.,

[1] Atît aici cît și în viitor, cînd vorbim despre „curbura spațiului-timp", nu ne referim la o reprezentare senzorială intuitivă, ci la o abstracție matematică, construită prin analogie.

au pus capăt separării spațiului, timpului, materiei. Pe baza generalizării noilor date ale științei, Lenin a formulat categoria filozofică a materiei înaintea fizicienilor: „Materia — scrie Lenin — e categoria filozofică ce desemnează realitatea obiectivă, dată omului prin senzațiile lui, copiată, fotografiată, oglindită de senzațiile noastre și existentă independent de ele" [1] „...lumea este materie în mișcare" [2]. Fizica a ajuns cu mult mai tîrziu, abia după elaborarea teoriei cîmpurilor, la justificarea deplină a acestei generalizări.

Ideile lui Newton despre spațiu și timp, care prezentau adecvat procesele mecanice relativ lente și legate numai de forma substanțială a materiei [3] (particulă, corpusculă, corp etc.), s-au dovedit nepotrivite pentru descrierea proceselor electromagnetice — legate de forma de cîmp a materiei (undă, radiație etc.) — care se propagă cu viteza luminii.

Caracterul limitat și neajunsurile concepției mecanicii clasice, semnalate mai sus, au dus la revizuirea ideilor newtoniene despre spațiu și timp, elaborată de teoria numită a relativității. Această teorie — în fond teoria actuală a spațiului și timpului — constă, în forma ei inițială, din două părți strîns legate între ele: așa-numita teorie restrînsă și teoria generalizată a relativității.

Teoria restrînsă a relativității a fost creată de Einstein pe baza cercetării și a generalizării legilor electrodinamicii corpurilor în mișcare. Această teorie adoptă fără schimbare unele propoziții fundamentale ale teoriei vechi și anume: valabilitatea geometriei euclidiene (pseudo-euclidiene) pentru spațiu, prima lege a lui Newton și — sub formă generalizată — principiul relativității al lui Galilei. Cele două principii care stau la baza acestei teorii se exprimă astfel:

I. Mișcarea uniformă și rectilinie a unui sistem material închis, considerat în totalitate, nu influențează asupra desfășurării proceselor care se petrec în interiorul sistemului (principiul relativității).

Această afirmație privește așadar, de data aceasta, nu numai procesele mecanice, ci și oricare alte procese (printre care și cele electromagnetice) din interiorul unui sistem închis.

II. Viteza luminii nu depinde de faptul că ea este emisă de un corp în repaus (relativ) sau în mișcare (principiul constanței vitezei luminii).

Conform teoriei relativității, formularea tuturor legilor fizice trebuie să satisfacă aceste două principii; altminteri acestea din urmă vor fi în contradicție cu însușirile spațiului și ale timpului. Expresia matematică a acestui principiu este dată în așa-numitele „transformări ale lui Lorentz" [4].

---

[1] V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism*, Ed. P.M.R., 1948, p. 138.

[2] *Ibidem*, p. 304.

[3] Menționăm că este vorba de o noțiune folosită în fizică, diferită de noțiunea „substanță" = materie folosită în filozofie. În cele ce urmează revenim asupra acestei noțiuni.

[4] În 1904, Lorentz a descoperit pentru prima oară relațiile de transformare a coordonatelor spațiale și ale timpului (corespunzătoare trecerii de la un sistem de referință inerțial, la altul în mișcare uniformă față de primul) care lasă neschimbate (covariante) (în prezent, în locul termenului corect „covariant" se folosește în același sens, în mod frecvent, termenul greșit „învariant", care înseamnă pur și simplu identitatea valorii numerice a mărimii fizice date în toate sistemele de coordonare) ecuațiile cîmpului electromagnetic. Aceste transformări conțineau deja o idee nouă pentru noțiunile despre spațiu și timp. Dar Lorentz n-a înțeles conținutul lor fundamental și Einstein a fost acela care a descoperit forma concretă a legăturii indisolubile dintre spațiu și timp, exprimată cantitativ în aceste transformări.

Bazată pe transformarea Lorentz, teoria galileană a spațiului poate fi numită teoria relativității restrînse. Se poate spune precis că obiectul acestei teorii este formularea legilor fizice în conformitate cu proprietățile spațiului galilean. Afirmațiile fundamentale ale teoriei relativității pot fi rezumate ca o combinație a principiului relativității cu legea de propagare a frontului undei luminoase în spațiul „liber", sau, după cum se spune, în vid

Dacă: $\omega(x_\mu, \alpha_\gamma) = \text{const.}$ ($\mu., \nu = 1....4$) este ecuația unei suprafețe de undă în mișcare, legea de propagare a frontului unei unde luminoase va avea următoarea formă :

$$\frac{\partial^2 \omega}{\partial x^\mu \partial x^\nu} g^{\mu\nu} = 0$$

unde:

$$g^{00} = \frac{1}{c^2}; \quad g^{0\nu} = 0; \quad g^{\mu\nu} = \begin{cases} 0 \text{ pentru } \mu \neq \nu \\ 1 \quad " \quad \mu = \nu \end{cases}$$

Ecuația de mai sus reprezintă expresia matematică a faptului că orice punct al suprafeței de unde, (a frontului de undă), se mișcă în direcția normalei la suprafață, cu o viteză constantă egală cu viteza luminii. Din această ecuație rezultă și caracterul rectiliniu al razei de lumină. Ea oglindește de asemenea faptul că geometria spațiului este euclidiană. În sfîrșit, ea conține în sine afirmația independenței vitezei luminii de viteza sursei. Caracterul fundamental al ecuației de mai sus l-a determinat pe Fok să o pună la baza întregii teorii a spațiului și timpului.

Conținutul fundamental al teoriei relativității restrînse constă în stabilirea formelor concrete ale conexiunii dintre spațiu și timp. Astfel, din cele două principii care stau la baza teoriei rezultă cîteva consecințe foarte importante asupra acestei conexiuni :

a) Există numai sisteme de referință relative, nu și absolute, pentru că procesele fizice nu depind de mișcarea rectilinie și uniformă.

A afirma că un corp în mișcare nu are o traiectorie obiectivă, înseamnă a confunda caracterul obiectiv al mișcării cu faptul că această mișcare poate fi studiată (considerată) *numai* în legătura sa cu alte corpuri materiale luate ca sisteme de referință, adică, tocmai cum spune Marx, că însușirile nu sînt create prin relații, ci doar se manifestă în aceste relații. Marx explică apoi, că „însușirile lucrurilor înseși" constau în faptul că lucrurile se află în spațiu, reprezintă puncte în spațiu sau părți ale acestuia.

b) Atît lungimea, cît și durata depind acum și de raportul corpului sau al procesului față de sistemul de referință. Față de un sistem de referință în mișcare rapidă, un proces dat apare ca întîrziat, iar lungimile contractate în direcția mișcării. Acest fenomen este tot atît de real, ca și micșorarea dimensiunilor unghiulare ale unui obiect în timpul îndepărtării lui. În ambele cazuri fenomenul se explică prin raportul schimbat al obiectului față de sistemul de referință. Aceste efecte sînt pur cinematice și a nega aceasta înseamnă a ignora complet categoria filozofică a raportului. A absolutiza acestea înseamnă a cădea în brațele idealismului subiectiv și a fi

---

Astăzi prin eforturile fizicienilor sovietici — în special a lui V. A. Fok și a colaboratorilor săi — s-a elaborat un nou punct de vedere asupra ideilor conținute în această teorie. În considerentele noastre asupra acestor idei ne vom folosi de acést nou punct de vedere.

în vădită contradicţie cu practica ştiinţifică. În realitate, deşi lungimea unui corp în mişcare (şi orice corp se mişcă) depinde nu numai de corpul respectiv, ci şi de viteza sa în raport cu alt corp, ea există independent de procesul de măsurare şi se dezvăluie doar în acest proces.

c) Una din consecinţele cele mai interesante ale teoriei relativităţii este generalizarea pe care o dă ea noţiunii de simultaneitate. În această teorie simultaneitatea unor evenimente izolate spaţial se dovedeşte a fi relativă, în funcţie de alegerea sistemului de referinţă. Relativitatea acestei noţiuni nu afectează cîtuşi de puţin asupra obiectivităţii ei; simultaneitatea a două evenimente este o relaţie obiectivă între aceste evenimente şi sistemul de referinţă. În această relaţie însă succesiunea unor evenimente legate cauzal între ele îşi păstrează caracterul absolut; cauza precede (în sensul ei universal) întotdeauna efectul. A trage de aici concluzii false ca inversarea evenimentelor sau „indeterminismul principial" denotă pur şi simplu necunoaşterea teoriei fizice în cauză.

d) Particularitatea vitezei luminii, concretizată în principiul II, conţine noi date despre spaţiu şi timp, care apar în procesele materiale ce se propagă cu viteze enorme. Aceste date provoacă uneori nedumeriri nejustificate. În realitate, caracterul limită al vitezei luminii constă în faptul că, atunci cînd trecem la viteze mai mari decît viteza luminii, avem de-a face cu fenomene calitativ noi. Viteza luminii este „o constantă universală". Ea caracterizează un punct nodal, în care are loc un salt calitativ dintr-un domeniu de fenomene în altul.

Poate că în aceste consecinţe ale teoriei relativităţii unii descoperă ceva paradoxal. Dar «„adevărul ştiinţific" este întotdeauna paradoxal, dacă îl judecăm în lumina experienţei de toate zilele, care îmbrăţişează numai aparenţa înşelătoare a lucrurilor» [1].

Este extrem de important faptul că teoria relativităţii a dus la schimbarea concepţiilor noastre asupra spaţiului şi timpului, permiţîndu-ne să înţelegem profund, pe baza studierii sferei noi de fenomene, conexiunea dintre ele. Toate consecinţele accesibile observaţiilor care s-au dedus din teoria relativităţii, precum şi toate previziunile de fenomene noi, construite pe baza ei — şi numărul lor este extrem de mare — au fost confirmate experimental. Această teorie nu stă numai la baza întregii fizici moderne, dar şi a multor calcule tehnice de mare importanţă pentru folosirea energiei atomice şi pentru construirea acceleratorilor de particule elementare.

Legătura dintre spaţiu şi timp se manifestă cu atît mai puternic cu cît vitezele de mişcare sînt mai mari în procesul considerat; chiar la începutul dezvoltării teoriei relativităţii, Lenin scria că"... noua fizică e o reproducere a mişcărilor reale de viteză enormă" [2]. Importanţa fundamentală a teoriei relativităţii restrînse constă de fapt în descoperirea existenţei acestei strînse legături între spaţiu şi timp.

Această legătură organică între spaţiu şi timp, aproape inexistentă în teoria clasică newtoniană, este exprimată aici într-o formă extrem de accentuată. Însă teoria relativităţii restrînse nu ţine încă seama de acţiunea cîmpurilor gravitaţionale şi consideră numai „sistemele de referinţă inerţiale". Respingînd, în conformitate cu spiritul fizicii moderne, concepţia metafizică a eterului şi a acţiunii la distanţă, teoria relativităţii restrînse

[1] K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, ed. rusă, vol. XIII, partea I, p. 124.
[2] V. I. Lenin, *Materialism şi empiriocriticism*, Ed. P.M.R., 1948, p. 298.

s-a apropiat — dar este încă departe de a o fi rezolvat — de problema esențială a fizicii : interacțiunea substanței cu cîmpul. Aceste limite ale teoriei reflectă rezolvarea unilaterală a problemei unității dintre spațiu, timp și materia în mișcare. Teoria relativității restrînse a stabilit că spațiul și timpul reprezintă o varietate „geometrică" unitară, sui-generis. Această legătură „geometrică" a fost dezvăluită abia în 1908 de Minkovski. El a stabilit că transformările lui Lorentz au un caracter geometric, că spațiul și timpul formează o multiplicitate cuadridimensională, care are o geometrie cuadridimensională specială. Identificînd timpul cu o „a patra coordonată", Minkovski a descoperit și profundele deosebiri calitative care există între coordonata temporală și coordonatele spațiale. Concepția lui Minkovski, a multiplicității spațio-temporale cuadridimensionale, geometrice, este doar un procedeu de reprezentare a intervalelor spațiale și temporale în diversele relații ale corpului dat, cu alte corpuri. Așadar, în domeniul proceselor fizice, ce se propagă cu viteze comparabile cu viteza luminii, forma spațială și forma temporală de existență a materiei apar într-o indisolubilă legătură „geometrică". Dimensiunile spațio-temporale nu se mai măsoară cu „lungimea" și cu „durata de timp", ci cu „intervalul" care, în unele cazuri particulare, exprimă fie lungimea, fie durata de timp. In această teorie se stabilește deci că distanța spațială (lungimea) și intervalul de timp (durata) sînt abstracții unilaterale ale intervalului spațio-temporal și că ele depind de relațiile corpului respectiv cu alte corpuri. In consecință „spațiul cuadridimensional" al teoriei relativității restrînse nu poate servi spiritiștilor în afirmarea lor asupra existenței în natură a unui spațiu real cuadridimensional, căci el este la fel ca și spațiile multidimensionale, uneori foarte curioase, o abstracție matematică creată prin analogie.

Pentru a fixa ideile și a crea posibilitățile dezvoltării considerentelor noastre ulterioare, așa cum procedează acad. V. A. Fok în lucrarea amintită (p. 175), să clarificăm unele noțiuni ca : „spațiu în întregime", „condiții la infinit", „varietate", „multiplicitate", „interval" etc. Subliniem de la început că nu întrebuințăm aceste noțiuni literalmente, ci în sensul lor matematic, folosit în teoria cîmpului.

Sub noțiunea de „spațiu în întregime" înțelegem domeniul, destul de mare pentru ca, la limitele lui, cîmpul sistemului de corpuri considerate să fie neglijabil de mic ; la limitele acestui domeniu se referă „condițiile la infinit". In raport cu caracterul problemei, mărimile reale ale acestui domeniu pot fi complet diferite : în microcosm se poate socoti distanța infinit de mare de ordinul micronilor, în sistemul solar de ordinul anilor de lumină etc... Dar niciodată noi nu înțelegem prin spațiu în întregime, tot conținutul universului. Din considerente fizice și gnoseologice aceasta ar fi principial greșit. Totuși, pentru a evita confuziile, uneori e mai bine să se folosească termenul de „varietate" pentru un domeniu spațial oarecare.

In teoriile moderne despre spațiu și timp se lucrează în general cu așa-zise spații „n" dimensionale, cu conexiune metrică, după terminologia lui Weyl. Fără a expune aici fundamentele matematice ale acestor „spații" trebuie să precizăm că așa-zisa „conexiune metrică", valabilă între „punctele" acestor spații, încă nu este determinată de existența spațiului în sine.

Această conexiune depinde în fond de conținutul material al spațiului, conținut care poate suferi în timp deformări principial arbitrare. De aceea, din punct de vedere geometric nu putem introduce nici un fel de restricții

relativ la structura geometrică a spațiului. Acest fapt îl exprimăm prin două axiome formulate de Weyl :

I. Natura spațiului este compatibilă cu toate conexiunile metrice posibile.

II. Conexiunea metrică determină în mod univoc și conexiunea afină.

Teoria spațiului și timpului legată de teoria gravitației universale — denumită uneori în mod greșit și teoria relativității generalizate — nu este însă compatibilă cu noțiunea corpului rigid. Ea ne conduce la determinarea metricii caracteristice structurii spațiului, avînd ca consecință geometria corespunzătoare neeuclidiană, bazată pe negarea ipotezei corpului solid rigid și înlocuirea ei printr-un mediu continuu deformabil. Această concepție pare a corespunde acelei condiționări fundamentale a fizicii moderne, care pretinde trecerea de la fizica acțiunilor la distanță, la fizica acțiunilor din aproape în aproape. Teoria actuală a spațiului și timpului bazată pe relativitatea generalizată, pe lîngă faptul că susține imposibilitatea evitării principiale a deformațiilor mediului, nu dă deci nici o ipoteză apriori despre configurația generală a spațiului și timpului și susține pe de-a întregul axiomele geometriei infinitezimale menționate mai sus.

Ideea fundamentală a acestei teorii, în interpretarea ei actuală, constă în următoarele : proprietățile geometrice ale spațiului fizic real și ale timpului (pe scurt: metrica varietății spațio-temporale) sînt mult mai complexe decît s-a presupus mai înainte. Oglindirea matematică a acestor proprietăți nu este geometria lui Euclid (sau Minkovski), ci geometria lui Riemann. Metrica spațiului și timpului este euclidiană numai în absența cîmpului gravitațional, existența cîmpului gravitațional duce însă la abaterea metricii de la cea euclidiană. Această afirmație reiese clar din considerentele noastre de mai sus asupra legii de propagare a frontului undei luminoase în spațiul „liber". Într-adevăr din legea propagării frontului undei rezultă caracterul rectiliniu al propagării luminii. Lumina are însă o energie și ca orice energie este indisolubil legată de o anumită masă, prin urmare lumina are masă. Dar conform legii gravitației universale, orice masă trebuie să sufere acțiunea cîmpului gravitațional și mișcarea ei nu poate fi totdeauna rectilinie. Datorită acestui fapt nici raza de lumină nu va fi rectilinie în cîmpul gravitațional. Astfel încît în cîmpul gravitațional expresia legii de propagare a frontului undei trebuie să difere întrucîtva de expresia acestei legi în vid. După cum am văzut însă, ecuația propagării frontului de undă este caracteristica fundamentală a proprietăților spațiului și indică proprietățile spațiului și timpului. De aici rezultă concluzia că existența cîmpului gravitațional trebuie să influențeze proprietățile spațiului și timpului. În sens geometric această influență se manifestă în abaterea metricii varietății spațio-temporale de la cea euclidiană, condiționînd — după teoria relativității generalizate — o metrică riemanniană. Înțelegem, în general, sub noțiunea de spațiu riemannian n dimensional, o multiplicitate n dimensională, cu metrica ei determinată de forma cvadratică fundamentală omogenă :

$$(1)\quad ds^2 = g_{\mu\nu}\, dx^\mu\, dx^\nu$$

cu coeficienții $g_{\mu\nu}$ simetrici, fiind însă funcții continue și derivabile ale coordonatelor generale X^ν ale unui punct oarecare al multiplicității. În spațiul metric riemannian lungimea unui vector localizat într-un punct oa-

recare este transportabilă, în mod invariant, într-un alt punct al multiplicității, independent de drumul deplasării, adică putem vorbi despre aceeași dimensiune a unui vector în punctele diferite ale spațiului. Nu putem spune același lucru despre direcția vectorului. Aceasta din urmă variază prin transportul paralel după legi determinate. În cercetările sale, geometria riemanniană înaintează pas cu pas, din punct în punct, pe baza principiilor geometriei infinitezimale, pe cînd cea euclidiană stabilește de-a dreptul legi globale. În vecinătatea infinitezimală a unui punct oarecare al spațiului riemannian, spațiul poate fi însă considerat euclidian. Aceasta corespunde pretenției formulate de teoria gravitației ca în infinitul mic să existe întotdeauna omogeneitatea similară cu aceea pe care o exprimă transformările lui Lorentz — pretenție legată de posibilitatea de a imita — în apropierea punctului considerat și în momentul dat — cîmpul gravitațional după cîmpul accelerației (principiul echivalenței).

Dar Einstein și adepții lui au interpretat acest principiu în sensul că egalitatea masei inerte și a masei gravitaționale a aceluiași corp este determinată de faptul că atît cîmpul accelerației cît și cîmpul gravitațional sînt esențialmente identice pretutindeni. De la această ipoteză ei ajung la concluzia falsă că sistemul heliocentric al lui Copernic ar fi echivalent cu sistemul geocentric al lui Ptolomeu. În realitate însă, după cum au demonstrat Vavilov, Fok și alți fizicieni sovietici, egalitatea cîmpului gravitațional cu cîmpul accelerației este numai un fenomen local, care se observă numai în cîmpurile slabe, omogene și la mișcările lente. Este absolut justă afirmația lui Fok, că baza fizică a teoriei gravitației legată de teoria spațiului și timpului nu este principiul echivalenței, ci legea egalității masei inerțiale și a masei gravitaționale. După părerea noastră, egalitatea masei inerte (care este în strînsă legătură cu mișcarea materiei) și a masei gravitaționale (care influențează caracterele spațiului-timp) se explică tocmai prin indisolubilitatea spațiului-timp și a materiei în mișcare, prin corespondența reciprocă între mișcarea materiei și variațiile spațiului și timpului.

Prezența cîmpului gravitațional, provocat de masele gravitaționale, schimbă propagarea frontului de undă, ceea ce conduce la devierea metricii spațiului-timp de la cea euclidiană. Această schimbare în propagarea frontului de undă se va reflecta bineînțeles în ecuația de propagare, prin caracterul diferit al coeficienților $g_{\mu\nu}$

Ansamblul coeficienților $g_{\mu\nu}$ se numește tensorul metric fundamental. Acest tensor fundamental constituie în teoria gravitației, generalizarea potențialului newtonian. Se știe că în mecanica newtoniană potențialul gravific al spațiului este determinat — pe baza așa-zisei ecuații a lui Poisson — de densitatea ρ a materiei. În teoria gravitației (teoria relativității generalizate) ecuațiile lui Poisson sînt înlocuite prin ecuațiile tensoriale ale lui Einstein :

$$(2)\quad R_{\mu\nu} - \frac{1}{2} g_{\mu\nu} \qquad R = xT_{\mu\nu}$$

în care membrul din dreapta $T_{\mu\nu}$ este tensorul masic (energie-impuls), fiind o generalizare tensorială a densității maselor. Membrul din stînga este o mărime construită numai din tensorul metric fundamental și derivatele sale și caracterizează proprietățile geometrice ale spațiului și timpului, în

speţă curbura lui. Ecuaţia (2) este deci expresia matematică a legăturii dintre proprietăţile geometrice ale spaţiului şi timpului, pe de o parte, şi distribuţia, calităţile şi structura materiei pe de altă parte.

Pentru prima oară de la Newton încoace, aşa-numita teorie a relativităţii generalizate abordează şi rezolvă într-un mod nou şi original problema gravitaţiei. Dacă înainte, în mecanica newtoniană, gravitaţia se considera ca o proprietate înnăscută a materiei nelegată de proprietăţile spaţiului şi ale timpului, în schimb, în teoria lui Einstein, gravitaţia este considerată ca fiind determinată de proprietăţile continuului spaţiu-timp în legătură organică cu materia în mişcare. Corpurile se atrag unul pe altul din cauza curburii spaţiului-timp, curbură care este provocată de prezenţa cîmpului gravitaţional, la rîndul ei o formă de apariţie a materiei în mişcare. Această gravitaţie este cu atît mai puternică cu cît este mai mare măsura curburii determinată de aşa-numitul tensor de curbură a lui Riemann-Cristoffel, cu cît metrica spaţiului-timp se deosebeşte mai mult de cea euclidiană. Deoarece prezenţa cîmpului gravitaţional este cauza caracterului neeuclidian al spaţiului-timp, o dată cu slăbirea acţiunii cauzei — la o depărtare mare de mase — dispare şi efectul, adică spaţiul-timp devine euclidian. Această „condiţie la infinit" este deosebit de importantă, căci de ea se leagă existenţa legilor de conservare.

Am amintit mai sus că baza fizică a teoriei gravitaţiei este legea egalităţii masei inerte şi a masei gravitaţionale. Cîmpul gravitaţional — a cărui prezenţă provoacă curbura spaţiului-timp — este legat de masele gravitaţionale, mase care depind de viteza mişcării materiei. Urmează de aici că cîmpul gravitaţional — deci şi metrica spaţiului-timp corespunzătoare lui — depinde de viteza mişcării materiei. Astfel vedem că esenţa gravitaţiei este cuprinsă în unitatea, legătura reciprocă şi interacţiunea modului de existenţă a materiei : mişcarea, cu formele de bază ale existenţei sale : spaţiul şi timpul. Din punct de vedere formal — matematic — această unitate şi legătura reciprocă se manifestă prin faptul că ecuaţiile gravitaţionale ale lui Einstein (1) reprezintă nu numai ecuaţiile cîmpului, ci şi ecuaţiile mişcării. Cercetările au arătat că ecuaţiile de mişcare pentru mase se obţin ca condiţii de rezolvabilitate a ecuaţiilor gravitaţionale. Nu oricărei mişcări de mase îi corespunde un cîmp gravitaţional posibil din punct de vedere matematic, ci numai acelei mişcări care satisface anumite condiţii : ecuaţiile de mişcare.

Expresia intervalului (1) joacă deci în teoria spaţiului şi timpului un rol extrem de important, căci forma ei este nemijlocit legată de forma legii de bază a fizicii, anume de legea mişcării libere a corpului material şi de legea propagării frontului de undă luminos în spaţiul „gol".

Acest rezultat dovedeşte interdependenţa foarte strînsă între mişcarea maselor şi cîmpului gravitaţional provocat de ele. Această descoperire a fizicii moderne asupra legăturii şi unităţii mişcării şi a spaţiului-timp confirmă poziţia materialismului dialectic în problema mişcării materiei ca esenţă a spaţiului şi timpului.

In teoriile fizicii moderne, luarea în considerare a legăturii dintre mişcarea materiei, spaţiu şi timp se face de obicei prin scrierea „covariantă" a legilor fizice, cu alte cuvinte, prin prezentarea legilor fizicii sub forma unor ecuaţii tensoriale cuadridimensionale, în varietatea cuadridimensională spaţiu-timp. Această formă de reprezentare a legăturii menţionate, impusă de

teoria relativității, dă cele mai bune rezultate și deține o poziție determinantă în teoria modernă a cîmpurilor și a proceselor elementare.

Teoria relativității reprezintă astăzi unul dintre fundamentele teoriei moderne a particulelor elementare.

*

În stadiul actual putem afirma că una din cauzele esențiale ce stau la baza greutăților ivite în domeniul teoriilor asupra spațiului și timpului, este insuficienta fundamentare fizică a acestor teorii.

Bazîndu-se pe axiomele geometriei infinitezimale (I—II) amintite, conform cărora din punct de vedere geometric nu putem introduce nici un fel de restricții relativ la structura geometrică a spațiului-timp, o serie de geometri și fizicieni între care Weyl, Eddington, Cartan, Schouten etc. au dezvoltat concepțiile formulate de Riemann. Ei au indicat o anumită clasificare a varietăților metrice și pe acest fundament geometric au încercat elaborarea noilor teorii unitare axate pe teoria relativității. Astfel, adîncind ideea exprimată pentru prima dată de Lobacevski despre diversitatea geometriilor, în speță a geometriei microcosmosului și a macrocosmosului, Weyl și Eddington au elaborat — pe calea arătată de Riemann — o geometrie consecventă a domeniilor infinitezimale.

Dar încercările care s-au axat pe folosirea acestor geometrii, în elaborarea teoriei moderne a spațiului și timpului, au dat greș. Cauza acestor eșecuri se poate căuta în următoarele:

Pe de o parte, conform concepției exprimate, în teoria actuală a spațiului și timpului, legată de teoria gravitației, se contopesc două realități fizice mai înainte distincte: Spațiul-timp și cîmpul. În fond această concepție înseamnă că entitatea zisă cîmp nu formează în sine un mediu material real — o formă de existență (de manifestare) a materiei — ca, de exemplu, substanța existentă *în* spațiu și timp, ci coincide — este identică — cu însuși „continuul spațiu-timp".

Această concepție este profund greșită și trebuie înlăturată.

În aceeași măsură este greșită și concepția exprimată de unii adepți ai teoriei actuale a spațiului și timpului, legată de teoria gravitației, după care acest cîmp (sau „continuum spațiu-timp") ar fi singura realitate fizică, la care, conducîndu-se după principiul machist al economiei de gîndire, ei încearcă să reducă cealaltă formă de existență a materiei: substanța. În fond, aici se încadrează o serie de încercări — dar nu toate — care țintesc la elaborarea așa-zisei teorii unitare a cîmpului, în care să fie contopită teoria gravitației cu teoria cîmpului electromagnetic, într-o „teorie geometrică" sui-generis a materiei.

Această concepție fiind greșită, trebuie de asemenea înlăturată. Aceasta nu înseamnă că tendința spre crearea unei teorii fizice unitare a materiei ar fi greșită în sine.

Eroarea și falsitatea concepțiilor amintite constă doar în tendința de a reduce fizica la geometrie, materia la formele de bază ale existenței ei, și în ignorarea faptului că natura este o unitate a contrariilor continuului și discontinuului.

Pe de altă parte, geometriile infinitezimale în cauză nu reflectă legitatea fizică care domnește în lumea microcosmosului, în speță unitatea continuu-discontinuu a materiei. Se introduce — implicit — legitatea mecanică

a macrocosmosului, bazată pe concepţia corpusculară a materiei, în microcosmos. O astfel de concepţie nu poate da rezultatele dorite şi pretinse de noile date ale fizicii. In ceea ce priveşte teoria consecventă a spaţiului şi timpului, aceeaşi soartă au avut şi alte încercări geometrice, cu toate că unele, ca de exemplu spaţiile cu torsiune ale lui Cartan, au o importanţă considerabilă şi înseamnă o mare contribuţie la tezaurul ştiinţei.

S-a dovedit încă mai de mult că considerentele generale — în esenţă numai cele geometrice, amintite mai sus — necesită şi unele precizări fizice pentru a putea fi aplicate spaţiului fizic real, în sensul amintit deja de noi, că existenţa spaţiului în sine încă nu determină conexiunea metrică a spaţiului şi că această conexiune depinde în fond de conţinutul material al spaţiului.

Aceste condiţii fizice au fost examinate în mai multe lucrări dintre care citäm doar lucrările respective ale lui Tolman şi Drumaux.

Tolman formulează aceste condiţii în felul următor :

a) Spaţiul într-un domeniu local restrîns trebuie să fie compatibil cu spaţiul pseudo-euclidian.

b) Tensorul masic ($T\mu\nu$) trebuie să conţină densitatea materială şi presiunea proprie, amîndouă constante, iar vitezele spaţiale trebuie să fie egale cu zero.

El ajunge la concluzia că singurele metrici compatibile cu aceste condiţii sînt : metrica spaţiului „gol" (lipsit de materie) a lui de Sitter, metrica spaţiului închis umplut cu materie „incoerentă" [1] a lui Einstein şi metrica pseudo-euclidiană. Tolman, avînd verificarea experimentală că nici una din aceste metrici nu este pe deplin confirmată de astronomie şi că condiţia a doua, de fapt formularea spaţiului static, implică recunoaşterea inexistenţei oricărui proces universal de evoluţie, consideră, în mod just, necesitatea lărgirii şi precizării condiţiilor fizice formulate mai sus. El propune cercetarea metricilor nestatice. Se ajunge astfel la teoria spaţiilor în expansiune sau în pulsaţie.

Mai tîrziu, Drumaux formulează în lucrările sale o condiţie fizică mult mai generală şi anume : metrica trebuie să fie compatibilă cu cele patru noţiuni fizice fundamentale şi inseparabile : materie, mişcare, spaţiu şi timp.

Condiţia generală a fost precizată în două relaţii existente independent de teoriile asupra naturii spaţiului. Aceste relaţii au fost formulate astfel :

a) o interdependenţă necesară existentă între masă şi distanţă (interval) şi

b) o interdependenţă necesară existentă între materie şi mişcare.

Aplicînd această condiţie fizică spaţiilor elaborate pînă atunci, el conclude că în afară de spaţiul static închis al lui Einstein, toate celelalte sînt în contradicţie cu condiţia fizică formulată mai sus. Pe lîngă alte considerente, inconsistenţa acestui spaţiu reiese şi din faptul că metrica respectivă a lui Einstein oglindeşte o analiză a teoriei relativităţii generalizate cu aplicarea tensorului masic ($T\mu\nu$) doar sub forma ei specială — cu o aproximaţie extrem de slabă a realităţii — a materiei incoerente, neconţinînd tensorul de tensiune. Urmează de aici că condiţia lui Drumaux (inclusiv

[1] Prin materie „incoerentă" Einstein înţelege un continuu în formă de praf, ale cărui particule nu sînt în contact, deci nu realizează tensiuni.

prima condiție a lui Tolman) este necesară, dar cu totul insuficientă pentru precizarea fundamentării fizice a teoriilor spațiului și timpului.

Trebuie să subliniem aici că aceste modele, menționate mai sus, ale spațiului real fizic, au fost construite pentru elaborarea unui model al universului bazat pe faptul că în teoria gravitației, dedusă din teoria relativității generalizate, există o conexiune strînsă între proprietățile spațiului-timp și distribuția, structura și mișcarea maselor, că acesta din urmă determină metrica, iar metrica determină mișcarea lor. Dar construirea acestor modele nu decurge în mod natural din teoria relativității, ci din ipoteze suplimentare arbitrare despre caracterul finit, omogen și izotrop al universului, ipoteze care se fac din considerente de „comoditate", pentru a rezolva ecuațiile gravitației (2), care deocamdată nu se lasă altfel rezolvate.

În cercetările noastre (publicate în revistele de specialitate) am ajuns la concluzia că presupunerea spațiilor relativiste — cît și a tuturor spațiilor neeuclidiene de structură continuă — ca fiind izotrope, reprezintă o idealizare a spațiului fizic real. Această concepție a omogeneității și izotropiei a fost introdusă implicit în teoria spațiului-timp prin aproximațiile incomplete asupra tensorului masic, caracterizînd structura, calitățile și distribuția materiei în mișcare. Aplicarea acestor spații teoriilor fizice respective, atribuie acestora din urmă un caracter aproximativ.

Indicînd aplicabilitatea limitată a teoriei actuale a spațiului și timpului legată de teoria gravitației, nu avem de loc intenția de a o declara greșită și considerăm că în viitor, cînd va fi creată o nouă teorie, potrivită și pentru domeniile de fenomene nou descoperite, teoria actuală va rămîne una din treptele adevărate, dar nu definitive ale cunoașterii, așa cum a rămas și teoria newtoniană.

„Reprezentările omului despre spațiu și timp sînt relative, însă din aceste reprezentări relative ia naștere adevărul absolut; aceste reprezentări relative, dezvoltîndu-se, păşesc pe linia adevărului absolut, apropiindu-se de acesta. Variabilitatea reprezentărilor omenești despre spațiu și timp dezminte tot atît de puțin realitatea obiectivă a acestora, pe cît de puțin dezminte variabilitatea cunoștințelor științifice despre structura și formele mișcării materiei realitatea obiectivă a lumii exterioare" [1]. Aceste teze ale lui Lenin exprimă adevărul profund asupra spațiului și timpului.

În altă parte Lenin arată: „Noi nu putem reprezenta, exprima, măsura, imagina mișcarea fără a întrerupe continuitatea sa, fără a simplifica, a ceda în mod grosolan, a separa, fără a ucide ceea ce este viu. Reprezentarea mișcării în gîndire constă totdeauna în a reda în mod grosolan, a pietrifica și nu numai prin gîndire, dar și prin senzație, nu numai mișcarea, ci *toate* noțiunile.

În aceasta constă *fondul* dialecticii. Tocmai *acest fond* se exprimă prin formula: unitatea, identitatea contrariilor". [2] „...Mișcarea este esența timpului și a spațiului. Două noțiuni fundamentale exprimă această esență: continuitate (infinită) *(Kontinuität)* și „punctualitate" (= negație a continuității, *discontinuitate)*. Mișcarea este unitatea continuității (a timpului și a spațiului) și a discontinuității (a timpului și a spațiului). Mișcarea este o contradicție, o unitate de contrarii" [3].

[1] V. I. Lenin, *Opere*, E.S.P.L.P., 1954., vol. XIV, p. 166—167.
[2] V. I. Lenin, *Cahiers philosophiques*, Ed. Sociales, Paris, 1955 p. 215—216.
[3] *Ibidem*, p. 214.

In cercetările noastre asupra teoriei moderne a spațiului și timpului trebuie să ținem seamă de aceste indicații foarte adînci și prețioase ale lui Lenin.

Nu este însă destul să citățm aceste teze, trebuie să le aplicăm în mod consecvent în munca noastră de specialitate. Or, în cazul teoriei actuale a spațiului și timpului acest lucru încă nu s-a înfăptuit. Este interesant de remarcat că, pe cînd astăzi, aproape peste tot, în rîndurile fizicienilor, este acceptată poziția după care materia prezintă dualitatea de undă-corpuscul, acest fapt nu se reflectă în teoria spațiului-timp.

După părerea noastră această poziție ascunde următoarea concepție metafizică : *a)* Materia este ruptă de mișcare, *b)* materia în mișcare este ruptă de spațiu și timp. Să explicăm această părere a noastră.

Teoria relativității ne-a demonstrat în mod convingător — și aceasta este aproape peste tot acceptată — că mișcarea materiei este esența spațiului și timpului.

Tot teoria relativității a fundamentat din punct de vedere fizic teza legăturii indisolubile, a interdependenței și unității materiei și a mișcării.

Teoria cuantelor a dezvăluit în mod indiscutabil caracterul dual, în sensul undă-corpuscul, al microparticulelor. În esență, aceasta înseamnă recunoașterea faptului că materia este o unitate a contrariilor, a continuului și discontinuului, a finitului și infinitului, a substanței (particulelor, corpusculelor) și a cîmpurilor (a undelor, a radiației), care se pot transforma unele în altele.

Și totuși, acest caracter „dual" al materiei nu este încă reflectat de forma matematică a teoriei spațiului-timp, căci ecuațiile respective (2) ne dau soluții condiționînd mișcarea în concepția mecanică unilaterală a corpusculului.

Pe scurt : materia este unitatea continuului și discontinuului, dar formele de bază ale existenței ei — spațiul și timpul — prezintă numai latura continuă. Mișcarea este condiționată de structura spațiului-timp ; ea se prezintă deci în forma ei mecanicistă unilaterală de mișcare a corpurilor punctiforme sau sferice, în tot cazul a materiei în formă de substanță ; mișcarea este însă modul de existență a materiei „duale". Iată contradicția vădită.

Credem că acest tablou restrîns justifică în mod convingător părerea noastră exprimată mai sus.

Cauzele acestei situații sînt următoarele :

1) Se încearcă a se reduce formele de apariție, de manifestare a materiei la una singură : la forma de cîmp. (Unitatea contrariilor se reduce la una din laturile ei : la continuu).

2) Se încearcă a se identifica cîmpul cu spațiul-timp. (Se identifică una din formele de apariție ale materiei cu formele de bază ale existenței ei).

3) Nu se înțelege în mod just condiționarea reciprocă și interacțiunea modului de existență a materiei cu formele de bază ale existenței ei. (Simplificarea și vulgarizarea perechilor de categorii : cauză și efect, conținut și formă).

4) Spațiul este înțeles în sensul de ansamblu al infinității de extensiuni ale corpurilor izolate. (Simplificarea categoriei de formă și identificarea ei cu latura sa geometrică).

5) Se absolutizează rolul cîmpului gravitațional față de celelalte cîmpuri și se consideră ca expresie adecvată a proprietăților spațiului-timp (absolutizarea unei forme de existență a materiei față de celelalte).

În studiul asupra teoriei fizice moderne a spațiului și timpului vom încerca să evităm aceste cauze și să arătăm perspectiva rezolvării contradicției semnalate.

Ne vom folosi de punctul de vedere a lui Lobacevski asupra diversității geometriilor și de o indicație dată de Riemann în lucrarea lui despre fundamentele geometriei. Vom încerca de asemenea să formulăm o condiție fizică suficientă pentru fundamentarea conținutului fizic al teoriei spațiului și timpului.

Riemann a arătat că principial există două feluri de multiplicități: *a)* multiplicități continue, *b)* multiplicități discrete. Întreaga noastră fizică și geometrie se bazează în general pe prima formă a multiplicității, dezvoltată de altfel chiar de Riemann. A doua formă a multiplicității a fost lăsată la o parte, cu toate că în decursul anilor unii au atras atenția că este foarte probabil ca dezvoltarea ulterioară a fizicii să pună în evidență această a doua formă.

După toate aparențele, ni se pare că acest timp a sosit.

La timpul său, Riemann a avut dreptate socotind că cunoașterea proprietăților spațiului real, cunoașterea relațiilor metrice care au avut loc în spațiul real, va înainta în mod considerabil dacă matematicienii se vor situa pe poziția înțelegerii spațiului ca o multiplicitate continuă. Cu această concepție a lui, a îndreptat cercetările într-o direcție foarte fecundă și a pus bazele unor rezultate remarcabile, dînd posibilitatea tratării problemei spațiului-timp pe bazele geometriei obișnuite continue.

Reluînd însă considerentele lui în condițiile actuale, în lumina noilor fapte și fenomene descoperite de fizică, trebuie să observăm că această concepție a ocolit anumite greutăți și a introdus implicit acea întrerupere în mișcare și gîndire, acea rigiditate și înăsprire, despre care vorbește Lenin în citatul de mai sus.

Tratarea problemei fizico-matematice a materiei mișcîndu-se în spațiu și timp ca o unitate a contrariilor, a fost astfel despărțită în două și tratată unilateral.

O tratare unitară a problemei va fi posibilă numai dacă putem da conditia fizică suficientă pentru conținutul fizic al teoriei, în concordanță cu noile fenomene descoperite de fizică. Mai departe, în elaborarea structurii geometrice a spațiului-timp — pornind de la a doua ipoteză a lui Riemann — vom da o conexiune metrică determinată de calitățile, distribuția și mișcarea materiei continue-discontinue.

Pentru a ajunge la realizarea acestei perspective, să ne fixăm ideile clarificînd cîteva noțiuni.

„...formele de bază ale oricărei existențe sînt spațiul și timpul" — precizează Engels [1]. Această învățătură a materialismului dialectic despre spațiu și timp ca forme universale, fundamentale, de bază ale existenței materiei este univocă. Ea subînțelege folosirea categoriei de formă în sensul de atribut al materiei, mai mult ca o proprietate formală (de formă), atribut inerent, nedespărțibil de materie și inexistent fără ea. „...ambele

[1] Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1955, p. 62.

aceste forme de existenţă ale materiei nu sînt nimic fără materie, nu sînt decît reprezentări goale, abstracţii care există numai în capul nostru" [1].

În consecinţă formele de bază ale existenţei sînt determinate de totalitatea calităţilor, structurii interne şi proprietăţilor inerente materiei în mişcare luată în întregime.

Conceperea echivocă a noţiunii de formă i-a condus pe unii la identificarea în mod mecanic a spaţiului cu totalitatea formelor spaţiale geometrice ale corpurilor materiale (de ex. : sferă, cub, con etc.). Or, „...tot aşa precum lucrurile sau corpurile nu sînt simple fenomene, complexe de senzaţii, ci realităţi obiective ce acţionează asupra simţurilor noastre, *şi spaţiul şi timpul nu sînt simple forme ale fenomenelor,* ci forme reale, obiective, ale existenţei" [2] (sublinierea noastră — A.W.). Se vede însă clar că formele geometrice sînt numai o latură a formei de existenţă care, în concepţia materialist-dialectică, este mult mai complexă.

Materia, ca realitate obiectivă existentă independent de conştiinţă, se manifestă, din punct de vedere fizic, în două forme de apariţie : ca substanţă (particule, corpuscule etc.) şi cîmp (radiaţie, undă etc.). Avem aici de-a face cu un alt sens al categoriei — formă. Anume, considerăm prin forma de apariţie, manifestarea celor două laturi contrarii ale materiei unitare : latura discontinuă, sub forma de apariţie : substanţă şi latura continuă, sub forma de apariţie : cîmp. Aceste doua forme reflectă unitatea materiei în mişcare prin faptul fizic cunoscut al transformărilor reciproce : formele substanţiale elementare avînd masă de repaus se transformă în formă de cîmp posedînd numai mase relativiste, şi invers. Considerarea categoriei — formă în sensul ei amintit, ca formă de apariţie, este natural o restrîngere a înţelesului complet al noţiunii formă. Este numai o latură, am putea spune fizică, a acestei categorii, după cum am distins într-un sens restrîns şi latura geometrică a formei.

Această categorisire, clasificare, împărţire a noţiunii complexe de formă, implică natural o mărginire, o ciopîrţire, o simplificare a gîndirii — şi trebuie să avem permanent în vedere acest lucru — dar în acelaşi timp ne dă posibilitatea analizării unor greşeli comise în teoria actuală a spaţiului şi timpului şi a evitării lor în perspectiva noii teorii propuse.

Astfel, după părerea noastră, acum se vede clar că identificarea spaţiului-timp cu cîmpul, este complet nejustificată. Această identificare provine din amestecarea şi neînţelegerea caracterului distinct al formelor de existentă — să spunem fizice — ale materiei de formele de bază ale existenţei ei. În fond se amestecă aici şi se confundă deci : materia (cel puţin latura ei ondulatorie) cu atributul ei inerent (spaţiul şi timpul). Ceea ce este absurd.

Se comite această confuzie atunci cînd i se reproşează lui Ivanenco că presupune transformarea gravitonilor în fotoni şi invers. Aceşti critici susţin că prin această ipoteză Ivanenco ar susţine posibilitatea transformării spaţiului-timp în materie, a formei în conţinut. De fapt, în ipoteza lui Ivanenco se vorbeşte doar de posibilitatea — de fapt foarte evidentă şi necesară — a transformării unei forme de existenţă a materiei (cîmpul gravitaţional) în altă formă de existenţă a materiei (cîmpul electromagnetic) sau în forma de existenţă substanţială a materiei. Aceasta este o trans-

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii,* E.S.P.L.P., 1954, p. 239.
[2] V. I. Lenin, *Materialism şi empiriocriticism,* Ed. P.M.R., 1948, p. 193.

formare internă a conținutului material (dintr-una din formele ei de existență într-alta) și nu o transformare a formei în conținut, căci cîmpul gravitațional *nu este* identic cu spațiul-timp.

Aici e cazul să clarificăm rolul cîmpului gravitațional. Întrebarea dacă cîmpul gravitațional este numai expresia uneia din proprietățile materiei — desigur foarte importantă — care se manifestă în atracția universală, sau este una din formele de existență ale materiei, va fi rezolvată de fizică, prin verificarea sau infirmarea ipotezei lui Ivanenco, verificare care ni se pare cît se poate de naturală. Important este însă, după părerea noastră, că spațiul-timp nu poate fi în nici un caz identificat cu cîmpul gravitațional. Dar mai mult, cîmpul gravitațional nu poate fi *singur* expresia proprietăților spațiului-timp. El poate și trebuie să fie doar *una* din expresiile proprietăților spațiului-timp, adică mai precis, acesta din urmă trebuie să reflecte nu numai gravitația, ci toate calitățile esențiale ale „materiei în întregime" — a unității laturilor ei contrarii : substanță și cîmp. Absolutizarea rolului cîmpului gravitațional, sau în general a uneia din formele de existență ale materiei față de celelalte este deci nejustificată.

După cum am mai arătat, noi înțelegem prin noțiunea de substanță una din formele de existență ale materiei, cînd materia se manifestă în latura ei discretă de corpuscule, particule, corp etc. Prin noțiunea de cîmp înțelegem o altă formă de existență a materiei, cînd aceasta se manifestă în latura ei continuă de undă, radiație etc. Această categorisire este de asemenea mai rigidă decît natura vie. Dar practica ne-a dezvăluit aceste laturi ale materiei, în anumite condiții de manifestare a materiei în mișcare. Aceasta nu înseamnă însă nicidecum că în cadrul acestor forme de existență nu și-ar găsi locul o diversitate infinită a formelor de existență ale materiei. Din contra, e destul să amintim că pe lîngă cîmpul gravitațional și cel electromagnetic, considerate pînă încă nu de mult ca singurele, cunoaștem astăzi o serie întreagă de alte cîmpuri tot atît de esențiale, cum ar fi cîmpurile mezonice, cîmpurile minimale (vid) etc.

Se poate afirma oare că spațiul-timp, adică formele de bază ale existenței materiei, constituie numai una, sau cîteva din formele de existență ale materiei ? Credem că nu !

Dar mai mult. Se știe că materia nu poate fi privită decît în continuă mișcare, materia fără mișcare fiind un nonsens. Mișcarea privită în sensul ei cel mai larg, ca modul de existență al materiei, este însă înțeleasă de filozofia marxist-leninistă ca incluzînd în sine orice transformare și orice proces material existent.

Formele de bază ale existenței — spațiul și timpul — trebuie deci să reflecte *toate formele* modului de existență a materiei, formele mișcării materiale. Aceasta este o necesitate imperioasă căci mișcarea este esența spațiului și timpului, iar acestea din urmă trebuie să reflecte toate însușirile „materiei în întregime" dar „...materia și mișcarea nici *nu pot* fi cunoscute astfel decît pe calea studierii diferitelor substanțe și a diferitelor forme de mișcare ; în măsura în care le cunoaștem pe acestea din urmă *pro tanto* (în aceeași măsură) cunoaștem și materia și mișcarea *ca atare*" [1]. Modificările survenite în materie, în formele ei de apariție, în structura și distri-

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 239.

buţia ei, se reflectă în mod complet în schimbările, în transformările modului ei de existenţă : în mişcare, şi aceasta influenţează, interacţionează asupra formelor ei de existenţă : spaţiul şi timpul.

Această strînsă legătură, corespondenţa reciprocă şi interacţiunea dintre spaţiu-timp pe de o parte şi mişcarea materiei pe de altă parte, pot şi trebuie să ne conducă la elaborarea unei teorii moderne a spaţiului şi timpului, în care să se reflecte unitatea şi interdependenţa formelor de existenţă cu modul de existenţă a materiei. Această unitate, dezvăluită tot mai profund de fizica modernă, confirmă unitatea materială a lumii.

În acest sens putem trata corelaţia între materia în mişcare (sau mişcarea materială) şi spaţiu-timp, ca o relaţie de cauză şi efect.

Cînd fizicianul vorbeşte corect despre materia „generatoare" a spaţiului-timp, el nu înţelege niciodată că materia ar crea spaţiul-timp, ca şi cum acesta din urmă ar fi un produs al materiei — în mod simplist materia fiind cauza şi spaţiul-timp efectul. Noi trebuie să aplicăm aici în mod hotărît şi consecvent indicaţiile lui Lenin :

„Cauza şi efectul nu sînt *ergo* decît momente ale interdependenţei universale, ale legăturii (universale), ale conexiunii reciproce a evenimentelor, nu sînt decît verigi în lanţul dezvoltării materiei" şi mai departe „Universalitatea şi caracterul atotcuprinzător al conexiunii universale pe care cauzalitatea nu o exprimă decît unilateral, incomplet şi fragmentar" [1].

În acest sens, aplicînd corect categoriile de cauză şi efect în relaţia noastră, trebuie să subliniem încă o dată că spaţiul-timp fiind un atribut al materiei, şi existenţa materiei fără acest atribut al ei, adică în afara spaţiului şi timpului, fiind de neconceput, înţelegem prin noţiunea de „generare" dependenţa structurii spaţiului-timp de calităţile, structura şi distribuţia materiei în mişcare şi invers dependenţa mişcării materiale de caracterul spaţiului-timp.

Acest punct de vedere al nostru confirmă interacţiunile respective ca fiind interacţiuni intermateriale, căci interdependenţa sus-amintită este expresia legăturii reciproce între atributele inerente de bază ale materiei. Este clar că toate aceste considerente ale noastre se referă la aşa-zisul „spaţiu în întregime" deci şi la „materie în întregime" după cum am clarificat acest lucru mai înainte.

Este natural că perechea de categorii conţinut şi formă pot şi trebuie să fie aplicate în sensul clarificat de noi, în sensul relaţiei dintre materia în mişcare şi spaţiul-timp. Conţinutul şi forma sînt categorii care ne permit să considerăm legile dezvoltării unui ansamblu de obiecte şi fenomene. Forma este mult mai complexă, ea este categoria filozofică care exprimă, reflectă, desemnează adecvat proprietăţile, calităţile şi însuşirile conţinutului în ansamblul, totalitatea şi integritatea lor. Forma este în interdependenţă şi corelaţie reciprocă cu conţinutul ei. De aceea are şi indicii ei caracteristici. Independenţa formei este numai relativă. Or, aceia care neagă aplicabilitatea acestei perechi de categorii la relaţia dintre materia în mişcare şi spaţiul-timp, absolutizează această independenţă şi cred că dacă tratează spaţiul-timp ca forma conţinutului material, înseamnă că spaţiul-

[1] V. I. Lenin, *Cahiers philosophiques,* Ed. Sociales, Paris, 1955, p. 132.

timp ar fi ceva în afara materiei, ceva „nematerial". O astfel de judecată denotă însă neînțelegerea categoriei de formă și conținut.

Clarificînd o serie de noțiuni și probleme care s-au ridicat în cursul cercetărilor noastre asupra teoriei spațiului și timpului, vom da pe scurt unele rezultate obținute de noi, pentru a putea arăta perspectivele dezvoltării acestei teorii.

Din punct de vedere fizic trebuie să remarcăm următoarele:

Lumina are energie, deci masă. Lumina este acționată de cîmpul gravitațional. Lumina este însă o undă electromagnetică — o vibrație a ei — deci este o manifestare a cîmpului electromagnetic.

În concluzie există o interacțiune, o interdependență și o strînsă legătură între cîmpul gravitațional și cîmpul electromagnetic.

Experiențele au confirmat ipoteza lui Einstein, că lumina este corpusculară, un ansamblu de fotoni. A fost confirmată și ipoteza lui de Broglie, că electronul, protonul etc. ca și celelalte particule materiale au și un caracter ondulatoriu.

În concluzie există o interacțiune, o interdependență și o strînsă legătură între cîmp și substanță. Din punctul de vedere al electrodinamicii cuantice spațiul în care nu sînt electroni, pozitroni, cuante de lumină etc., se numește prin tradiție „vid". În realitate însă acest spațiu nu este vid. În el există așa-numitele cîmpuri minimale a căror realitate este dovedită de prezența unor fenomene descoperite în spectrele atomice.

În concluzie, interacțiunea cîmpului cu substanța se lărgește și în afara cadrului cîmpului gravitațional și a celui electromagnetic.

Mediile materiale nu se mai consideră ca simple medii continue deformabile, ci ca medii deformabile cuantice, adică medii care întrunesc în sine proprietăți corpusculare și proprietăți ondulatorii în continuă transformare, modificare și deformare, care oglindesc realitatea obiectivă a fenomenelor atomice.

Densitatea ρ a materiei nu este o simplă expresie a distribuției spațiale a maselor, ci reflectă — pe lîngă această distribuție — și calitatea „dual㔠a materiei. Pe de altă parte, se știe că în teoria ondulatorie densitatea energiei radiante este egală cu pătratul amplitudinii undei, ceea ce reprezintă probabilitatea că corpusculul cuantic — a cărui energie este legată de masă — se află în acel domeniu. Pe de altă parte, în problema celei mai dense localizări a formelor spațiale, teoria geometrică a numerelor a dezvăluit legătura funcțională între formă și densitate. Pornind de la problema exprimării proprietăților de tensiune a cristalelor, această teorie dezvăluie o strînsă legătură între densitatea localizării elementelor atomice și tensiuni. Dar microparticulele nu sînt particule de formă sferică, în sensul ei mecanic, ci sînt medii cuantice, deci întrunesc în sine proprietăți duale. În consecință, funcția ρ reflectă nu numai densitatea în sens obișnuit, corpuscular, ci și în sens lărgit, ondulatoriu.

Trebuie să subliniem rolul covîrșitor al densității în teorie. L. Landau și E. Lifșitz arată în *Teoria cîmpului* (p. 313) că „ecuațiile cîmpului gravitațional nu determină în întregime distribuția și mișcarea materiei. Și anume, aceste ecuații nu conțin ecuația stării substanței, adică ecuația care leagă presiunea de densitate. Această ecuație trebuie să fie dată împreună cu ecuațiile cîmpului".

Tensorul masic ($T\mu$) din dreapta ecuației (2) fiind o generalizare tensorială a densității materiei reflectă calitățile, structura internă și însușirile reale ale materiei.

Mișcarea particulei nu mai poate fi considerată ca o mișcare punctuală de traiectorie clasică: particula se propagă „prin regiuni întregi". Mișcarea se bazează pe transformarea reciprocă dintre cîmp și particulă și pe lupta contrariilor din aceste forme. Unitatea dialectică dintre particulă și cîmp se reflectă în mișcarea materiei. Dar ecuațiile care determină mișcarea materiei, determină în esență, în același timp, și structura și calitățile spațiului-timp. În consecință în aceste ecuații trebuie să se reflecte unitatea continuu-discontinuu a materiei în mișcare. Din punct de vedere matematic aceasta va fi luată în considerare în metrica spațiului-timp.

Se poate afirma în mod cert că toate încercările de cuantificare a spațiului-timp elaborate în ultimii ani, prin introducerea ideilor teoriei actuale a cuantelor în teoria gravitației bazată pe teoria relativității, n-au dat rezultate convingătoare pînă în prezent. Acest fapt era și de așteptat, deoarece aparatura cuantică este în esență aplicată la geometrii cu caracter *ab ovo* continuu.

Pentru depășirea acestei situații, propunem o condiție fizică nouă, care, împreună cu condițiile fizice amintite mai sus (Tolman-Drumaux) și folosite pînă acum în cercetările metricilor relativiste, va clarifica problema de bază a teoriei spațiului și timpului.

A. De la mediile deformabile continue care au format pînă acum baza fizică a spațiilor, trebuie să trecem la medii tip de Broglie (medii cuantice deformabile), adică la medii continue deformabile cu singularități, unde singularitățile reprezintă discontinuitățile substanțiale.

B. Aceasta necesită:

1) Să negăm caracterul omogen și izotrop al spațiului, luînd în considerare anizotropia lui naturală.

2) Spațiul fiind o formă de existență a materiei structura lui nu poate fi alta decît a materiei generatoare.

C. Deci condiția de bază este ca: metrica spațiului ca și generatoarea metricei — materia — să fie compatibilă cu dualitatea continuu-discontinuu formulată de de Broglie.

Aplicînd această nouă condiție fizică soluțiilor ecuației lui Einstein, spațiile relativiste de pînă acum apar ca palide aproximații ale realității. Structura metricii noi trebuie elaborată pe baza ipotezelor contopite *a)* și *b)* ale lui Riemann sub aspectul condiției (A.B.C.).

Expresia intervalului joacă deci în teoria spațiului și timpului un rol extrem de important, căci forma ei este nemijlocit legată de forma legii de bază a fizicii, anume legea mișcării materiei.

Pe baza condiției date de noi, vedem posibilitatea elaborării noii metrice — bazată pe concepția mulțimii „cvasi discrete", care se apropie de cea a continuului amorf definit de Weyl și preluat de Ivanenco. Pe cînd însă Weyl și alții, pornind de aici, au clădit — cu ajutorul conexiunilor afine și metrice — spațiile continue pure, noi propunem altă cale. Pornind de la mulțimea cvasi-discretă a conexiunii punctelor mulțimii, o vom

efectua mai întîi prin metoda geometrizării liniare a lui Fok, care se bazează pe ipoteza lui de Broglie, apoi vom încerca efectuarea conexiunii cu ajutorul funcției δ (a lui Dirac) reprezentînd caracterul unitar al continuului și discontinuului.

Că spațiile astfel elaborate vor fi spații metrice relativiste, aceasta este clar, dar metrica lor, răspunzînd ecuațiilor lui Einstein, va oglindi condiția noastră fizică (A.B.C.).

Se observă că geometria unui spațiu astfel elaborat va fi de asemenea o geometrie infinitezimală.

К ВОПРОСУ О СОВРЕМЕННОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ПРОСТРАНСТВА И ВРЕМЕНИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей работе автор подвергает критическому анализу важнейшие теории о пространстве и времени. Исходя из точки зрения Лобачевского о разнообразии геометрий и из указания Римана на то, что существует два вида множественности, автор пытается сформулировать необходимое физическое условие для обоснования физического содержания теории пространства и времени.

Наряду с физическими условиями Толмана и Друмо, автор предлагает следующее физическое условие: переход от постоянных деформируемых средних к средним типа де Брольи (квантическим деформируемым средним), для чего нужно: 1) отрицать однородный и изотропический характер пространства, имея в виду его естественную анизотропию; 2) допустить, что, поскольку пространство является одной из форм существования материи, его строение не может быть иным по сравнению со строением самой порождающей материи. Основным условием является то, что измерение пространства, так же как и порождающая это измерение материя, должны быть совместимы с двойственностью „непрерывное — прерывное", сформулированной де Брольи.

С помощью предложенного условия автор рассматривает возможность разработки нового измерения, основанного на положении о квазидискретном множестве. Исходя из этого положения, автор придерживается того мнения, что это измерение нужно производить сначала методом линейной геометризации Фока, основываясь на гипотезе де Брольи, потом сделать попытку осуществить связь с помощью функции δ (функция Дирака), тем самым представив единый характер прерывного и непрерывного. Разработанные таким образом пространства будут относительными метрическими пространствами, но их измерение по уравнениям Эйнштейна будет отражать предложенное физическое условие. Геометрия указанным образом разработанного пространства будет также бесконечно малой геометрией.

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DE LA THÉORIE PHYSIQUE MODERNE DE L'ESPACE ET DU TEMPS

(RÉSUMÉ)

L'auteur entreprend une analyse critique succinte des principales théories de l'espace et du temps. Il part du point de vue de Lobatchevski, sur la diversité des géométries, et de l'indication de Riemann, sur l'existence de deux sortes de multiplicités, et essaie de formuler la condition physique suffisante pour fonder le contenu physique de la théorie de l'espace et du temps.

En même temps que les conditions physiques de Tolman et Drumaux, l'auteur propose la condition physique suivante : le passage des milieux déformables continus, aux milieux du type de Broglie (milieux quantiques déformables), ce qui entraîne nécessairement : 1° la négation du caractère homogène et isotrope de l'espace, en tenant compte de son anisotropie naturelle ; 2° l'espace étant une forme d'existence de la matière, sa structure ne peut être autre que celle de la matière génératrice. La condition fondamentale consiste en ce que la métrique de l'espace, tout comme la génératrice de la métrique — la matière — doit être compatible avec la dualité continu-discontinu, formulée par de Broglie.

L'auteur estime qu'à l'aide de la condition qu'il propose il est possible d'élaborer une nouvelle métrique, fondée sur la conception de l'ensemble „quasi-discret". Partant de l'ensemble „quasi-discret" de la connexion des points de l'ensemble il pense pouvoir l'effectuer d'abord à l'aide de la méthode de géométrisation linéaire de Fok, en se fondant sur l'hypothèse de de Broglie, pour effectuer ensuite la connexion à l'aide de la fonction δ (de Dirc), représentant le caractère unitaire du continu et du discontinu. Les espaces élaborés de cette manière seront des espaces métriques relativistes, mais leur métrique correspondant aux équations d'Einstein, reflétera la condition physique proposée. En conclusion l'auteur remarque que la géométrie d'un espace ainsi élaboré sera également une géométrie infinitésimale.

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul III, nr. 4, 1956

ÎNSEMNĂRI DESPRE VASILE CONTA

de

ACADEMICIAN LOTAR RĂDĂCEANU

Publicăm mai jos textul scris la Helsinki de acad. Lothar Rădăceanu, militant de frunte al mişcării muncitoreşti şi membru al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn, cu trei zile înainte de a fi încetat din viaţă subit, în cursul lucrărilor Consiliului Mondial al Păcii la care reprezentase ţara noastră. Manuscrisul de faţă, datat Helsinki 21 august 1955, se pare că reprezintă schiţa unei lucrări mai mari. Il publicăm nu numai pentru interesul documentar pe care îl trezeşte, ci mai ales pentru ideile interesante şi perspectiva pe care o indică cercetărilor în domeniul valorificării gîndirii înaintate din ţara noastră.

Doctor în filozofie din 1925, academicianul Lotar Rădăceanu abordează, pe baza experienţei sale de luptător pentru cauza socialismului, problema valorificării filozofiei lui Conta în lumina rolului său în evoluţia ideologică a mişcării noastre muncitoreşti.

Adnotările ne aparţin şi sînt indicate ca atare.

Redacţia

*

Studiul acad. M. Ralea [1] are firește, un nivel ştiinţific... înalt [2], dar suferă în mod vădit în urma faptului că nu porneşte de la formularea clară a problemelor pe care ni le pune opera lui Conta.

Aceste probleme sînt cel puţin în număr de trei :

1. A se scoate clar în relief tezele principale ale filozofiei lui Conta. Acest lucru nu este atît de uşor după cît ar părea la prima privire. Conta n-a fost filozof de meserie. Cu drept cuvînt acad. Ralea subliniază cît de insuficiente au fost cunoştinţele şi lecturile de specialitate ale lui Conta. De aceea nici terminologia lui nu este unitară şi consecventă.

---

[1] Acad. prof. M. Ralea, *Vasile Conta — filozof materialist,* în *Studii.* IV, anul 2, octombrie-decembrie 1949, p. 141—158.

[2] Punctele de suspensie [...] sînt introduse de Redacţie acolo unde nu s-a putut stabili sensul cuvintelor.

Nu este de ajuns a se spune că Conta face metafizică pentru că vorbește de „un principiu general" care stă la baza lumii. Nu am lucrările lui Conta la îndemînă și nici nu le am atît de bine în memorie, încît să mă pot pronunța categoric. Dar îmi pare foarte probabil că acest „principiu general" al lui Conta nu este deloc o noțiune metafizică, ci un termen nepotrivit pentru materie. Deci nu terminologia, ci conținutul trebuie cercetat în primul rînd. În această privință este necesară o atenție deosebită; ...vorbind despre teoria ondulațiilor, a lui Conta... noi nu trebuie să ne întrebăm dacă materia se mișcă în unde, în linie dreaptă, în cerc sau altcum... Întrebarea este deci alta: în teoria ondulațiilor se găsește măcar o umbră, o cît de vagă indicație a ideii dialecticii? A fost undeva vreo crăpătură cît de mică prin care spiritul lui Conta, oricît ar fi fost aservit ideilor timpului său și clasei sale, întrevede măcar o licărire a adevărului? E ușor să arăți unui filozof care a scris acum aproape o sută de ani în condițiile subiective și cunoscute, greșeli de felul celor amintite mai sus. E mai greu însă — și totuși aci stă sarcina noastră — a descifra dacă opera lui Conta este unul din sutele de sisteme brodate, cu foarte mici variații, după aceleași modele — cum au fost și sînt la modă în filozofia burgheză unde fiecare filozof trebuie să-și aibă sistemul său — sau dacă în el se ivește manifestarea unei gîndiri originale, dacă ea este o dovadă în plus a puterii de creație a poporului nostru, dacă și ea adaugă ceva moștenirii noastre culturale, istoriei noastre ca popor. Eu unul cred că teoria ondulațiilor nu este dialectică, dar cuprinde elemente dialectice. Așa cel puțin mi-a rămas întipărită impresia de atîția ani, de cînd am citit ultima dată lucrările lui Conta.

2. A se scoate în evidență care sînt elementele prin care Conta a depășit materialismul vulgar al contemporanilor săi burghezi...

Dar oare, e așa de puțin lucru ca să-l pomenești doar în treacăt, cînd în Romînia burghezo-moșierească, un gînditor care n-a cunoscut nici pe Marx, nici pe Engels, dar nici măcar pe Hegel și urmașii acestuia, să depășească materialismul vulgar și să formuleze unele teze apropiate de tezele materialismului dialectic?

3. A se arăta în mod clar ce înseamnă filozofia lui Conta pentru noi, în condițiile creării unei noi culturi în perioada de trecere de la capitalism la socialism.

Dacă privim lucrurile obiectivist, Conta este doar obiect de inventar într-o istorie conștiincioasă și completă a filozofiei romîne.

Școală n-a făcut în țara noastră, în filozofia universală a rămas un ilustru necunoscut deși operele i-au apărut și în franțuzește; de altfel n-a făcut nici vreo descoperire deosebită, n-a dus înainte cunoștințele noastre despre lume. ...Vorba lui Caragiale: „Acum avem și noi faliții noștri". Deci avem și noi un filozof, mai mult filo...? materialist cam în acea perioadă, despre care vorbea eroul lui Caragiale.

Nu este subliniată nici măcar influența pozitivă pe care a avut-o existența unei filozofii materialiste, scrisă romînește și deci accesibilă și unor mase mai largi, aportul ei la întărirea direcției materialiste în știința noastră și în întreaga noastră cultură din ultimele decenii ale veacului trecut. Cine cunoaște cît de cît vechea mișcare muncitorească, știe că la formarea concepțiilor ei materialiste, mai bine-zis la descătușarea militanților ei din mrejele misticismului, a avut un rol destul de important și filozofia lui Conta.

Cu atît mai puţin este scos în evidenţă ceea ce este important din punct de vedere politic. Nu se arată că, Vasile Conta, provenit din popor, cu puternice şi vădite inclinaţii pentru cercetarea filozofică, a fost în ultima instanţă victima condiţiilor sociale, învinsul care — în loc să-şi urmeze glasul vocaţiei, n-a putut rezista şi a fost atras în mocirla politicianismului, această industrie bănoasă a Romîniei burghezo-moşiereşti. Nu se arată că, totuşi, toată vitregia timpului n-a putut înăbuşi complet acest talent popular atît de original şi puternic, că el a răzbătut totuşi în cele cîteva volumaşe pe care le-a smuls în ultimul ceas încă mocirlei în care se scufunda. Şi că astfel, prin elementele noi şi originale, ce le cuprinde dar chiar şi prin însuşi faptul că este materialistă, filozofia lui Conta este una din multele expresii suprastructurale ale contradicţiilor de clasă de la noi, a luptei continue a poporului nostru pentru libertate şi progres, împotriva exploatării şi asupririi. Că aceste elemente sînt dispersate, nu reuşesc să constituie un sistem coerent şi unitar, nu poate fi imputat numai lui Conta. Oamenii nu-şi pot pune sarcini mai mari decît acele ce se pot îndeplini. Şi disparată, neorganizată, confuză, începătoare era doar pe atunci şi mişcarea democrată şi progresistă în ţara noastră.

E inutil să facem speculaţiile ce ar fi putut deveni Conta în alte condiţii, acel Conta care a făcut parte ca tînăr din „Societatea internaţională".

Dar e util să spunem fără înconjur şi complet cine a fost el şi ce a dat el valoros.

. . . . . .

Punctele de vedere *subiective* ale celor ce au creat moştenirea culturală, trebuie să stea pe al doilea plan.

Pe primul plan stă *conţinutul dialectic* [1] al operei lor.

Asta ne-a învăţat-o încă Engels.

21 august 1955, Helsinki.

---

[1] Trebuie citit, pe semne, *obiectiv* în opoziţie cu termenul *subiectiv* din alineatul precedent. *(Nota Red.)*

DESPRE UNITATEA DINTRE PARTID, GUVERN ȘI POPOR*

DE

L. GRÜNBERG

Adîncile transformări revoluționare petrecute în ultimii 39 de ani în U.R.S.S., ca și în deceniul victoriei puterii populare din țările de democrație populară, au pus în fața materialismului istoric noi și importante probleme teoretice. Una dintre acestea o constituie unitatea dintre partid, guvern și popor.

Figuri luminoase din istoria poporului nostru au dorit și au pregătit — în fruntea maselor — o vreme cînd statul, partidul de guvernămînt, să fie strîns legate de popor, printr-o trainică comunitate de interese. N. Bălcescu cerea asemenea conducători care să priceapă că în popor și numai în popor se află adevărata lor putere, adevăratul lor sprijin [1]. „Oamenii nu pot păși spre desăvîrșire — scrie Bălcescu — decît unde poporul... va fi stăpîn pe sine, ascultînd doar de slujbași aleși de dînsul, care poruncesc și lucrează numai pentru popor" [2]. Astăzi unitatea dintre partid, guvern și popor a devenit o realitate a societății noastre, un proces în plină desfășurare. Este deci necesar studiul aprofundat al diferitelor aspecte ale acestei unități.

Unitatea dintre partid, guvern și popor, care s-a cristalizat și se desăvîrșește în țara noastră în procesul făuririi și consolidării puterii populare, acționînd pe linia cerințelor legilor obiective ale dezvoltării societății noastre, reprezintă una din caracteristicile luptei pentru construirea socialismului și totodată o condiție esențială a triumfului ei.

Însemnătatea și complexitatea problemei, pe de o parte, faptul că există puține cercetări în acest domeniu, pe de altă parte, impun de la bun început anumite limite comunicării de față. Obiectul ei se reduce la încercarea de a fundamenta din punct de vedere filozofic, necesitatea obiec-

---

* Referat prezentat în cadrul catedrei de materialism dialectic și materialism istoric a Universității „C. I. Parhon" din București.

[1] N. Bălcescu, *Opere,* Ed. Acad. R.P.R., vol. II, p. 305.

[2] *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în Romînia,* Ed. Acad. R.P.R., vol. I, p. 210.

tivă a unităţii dintre partid, guvern şi popor în perioada istorică actuală, şi de a explica pe această bază rolul ei social, ca factor important al construirii socialismului.

I. UNITATEA DINTRE PARTID, GUVERN ŞI POPOR — NECESITATE OBIECTIVA IN PROCESUL TRANSFORMARILOR REVOLUŢIONARE IN ŢARA NOASTRA

1. *Cîteva consideraţii cu privire la conţinutul noţiunilor : partid, guvern şi popor.* De la început se impune necesitatea de a stabili în ce accepţiune sînt folosite noţiunile respective, atunci cînd ne referim la unitatea dintre partid, guvern şi popor.

Partidul este partea cea mai conştientă a unei clase, exponentul şi conducătorul clasei respective în vederea realizării intereselor ei. În ţara noastră, Partidul Muncitoresc Romîn, conducînd clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea muncitoare în vederea desfiinţării exploatării, pentru eliberarea întregului popor şi construirea societăţii socialiste, este exponentul intereselor celor mai largi mase populare.

Prin *guvern* se înţelege îndeobşte Consiliul de Miniştri, ca organ al statului. În condiţiile statului socialist, şi deci şi ale statului nostru de democraţie populară, se impune o analiză mai atentă a implicaţiilor noţiunii de guvern. Precizarea la care ajungem este că : noţiunea de guvern trebuie folosită aici în sensul că guvernul, emanaţie a Marii Adunări Naţionale, este acela care conduce şi coordonează treburile politice, economice, financiare, administrative, culturale etc. ale întregului aparat de stat. Prin unitatea dintre partid, guvern şi popor înţelegem aşadar unitatea dintre popor, partid şi statul democrat-popular.

A evidenţia în mod just conţinutul noţiunii de *popor* prezintă un interes de prim ordin pentru înţelegerea conţinutului unităţii dintre partid, guvern şi popor. Oare poporul ţării noastre şi populaţia Romîniei sînt unul şi acelaşi lucru ? Ideologii burghezi s-au străduit cu tenacitate să creeze confuzii în jurul acestei probleme. Unii socoteau poporul în mod abstract ca o masă nediferenţiată, cu aceleaşi idei, credinţe, sentimente, aspiraţii (P. P. Negulescu) sau ca „o comunitate de sînge şi de tradiţie" (D. Gusti) [1]. Burghezia folosea şi foloseşte noţiunea de popor în mod abstract tocmai pentru a masca contradicţiile de clasă, lupta de clasă, pentru a nega că poporul este făuritorul istoriei. Materialismul istoric analizează poporul în mod concret-istoric. Poporul, scrie Marx, „este ceva abstract, dacă las, de exemplu, la o parte clasele din care se compune" [2]. Materialismul istoric nu priveşte poporul ca pe o masă amorfă, omogenă, ci ţine seama de gruparea societăţii *pe clase,* singurul criteriu ştiinţific pentru studierea acţiunii maselor populare, a rolului lor hotărîtor în progresul societăţii omeneşti. Făcînd pentru moment abstracţie de trăsăturile specifice care ne permit să facem distincţia între diferite popoare, se pune întrebarea : ce factori *obiectivi* ne permit să distingem din totalitatea populaţiei păturile şi clasele sociale care formează poporul ? Poporul e format din diferite pături şi clase sociale, specifice unei anumite etape istorice.

[1] Enciclopedia Romîniei, vol. I, 1938, art. *Ştiinţa naţiunii.*
[2] K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice,* E.S.P.L.P., 1954, p. 226.

„Fac o mare greşeală — scrie Lenin — cei ce uită că o dată cu progresul revoluţiei, o dată cu creşterea sarcinilor ei, se schimbă şi componenţa claselor, şi a poporului, capabil să participe la înfăptuirea acestor sarcini“ [1]. Forţa principală a poporului o formează producătorii bunurilor materiale. Dar poporul nu se reduce numai la producătorii bunurilor materiale, ci cuprinde *toate clasele şi categoriile sociale ale căror interese reale concordă cu legile obiective ale dezvoltării sociale, şi care luptă pentru progresul social, traducînd în viaţă* (conştient sau inconştient) *cerinţele legilor obiective* [2].

Din cine este format poporul romîn în actualele condiţii ? Din acele clase şi pături sociale ale căror interese reale concordă cu cerinţele legilor obiective ale dezvoltării sociale progresive ale ţări noastre şi totodată realizează *prin* activitatea lor creatoare cerinţele acestor legi. Consolidarea regimului democrat-popular şi construirea socialismului este opera poporului, adevăratul făuritor al istoriei. Legea economică fundamentală a socialismului îşi croieşte drum prin activitatea oamenilor muncii care sub conducerea partidului, dezvoltă neîncetat industria grea — temelia economiei naţionale —, industria bunurilor de larg consum, agricultura, comerţul socialist, transporturile, lucrează în aparatul de stat, dezvoltă cultura noastră socialistă în conţinut, naţională în formă. Este drept că acţiunea legii economice fundamentale a socialismului şi a altor legi economice ale socialismului, e legată îndeosebi de sectorul socialist al economiei naţionale. Ar fi însă simplist să înţelegem că la realizarea cerinţelor lor contribuie doar oamenii muncii care lucrează în cadrul acestui sector. Regimul democrat popular oferă pentru prima oară în istoria patriei noastre posibilitatea ca prin munca lor şi ţăranii muncitori care mai au încă gospodărie individuală să-şi creeze condiţii de viaţă din ce în ce mai bune, deschizîndu-le în acelaşi timp perspectiva unei vieţi îmbelşugate şi culte, în condiţii superioare, prin trecerea lor pe făgaşul socialismului. Prin creşterea capacităţii de producţie, prin punerea în valoare a tuturor rezervelor de productivitate pe care încă le mai au gospodăriile lor, prin îndeplinirea obligaţiilor patriotice către stat, ei contribuie la mărirea capacităţii de satisfacere a intereselor şi nevoilor materiale ale întregii societăţi. Astfel, ţărănimea muncitoare contribuie la întărirea puterii populare şi, indirect, la realizarea cerinţelor legilor economice specifice ale socialismului, care corespund intereselor vitale ale ţărănimii. Fireşte însă că numai încadrîndu-se în formele socialiste ale agriculturii, ţărănimea muncitoare contribuie direct la lărgirea sferei de acţiune şi la realizarea cerinţelor legilor economice ale socialismului.

Pornind de la un criteriu obiectiv, putem astfel evidenţia că în condiţiile ţării noastre, acum, poporul este format din oamenii muncii : clasa muncitoare, ţărănimea muncitoare cu gospodării individuale, ţărănimea care a pornit pe drumul transformării socialiste a agriculturii, intelectualitatea legată de popor (reprezentînd majoritatea zdrobitoare a intelectualităţii), meseriaşii, funcţionarii etc. Forţa socială care deschide drum

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. XI, ed. rusă, p. 225.

[2] O încercare de a determina un criteriu obiectiv pentru a discerne ce clase şi ce pături sociale compun poporul într-un moment istoric dat, se găseşte şi în articolul lui A. P. Buţenco, *Ce este poporul*, din *„Voprosî istorii“*, 1955, nr. 4.

legilor obiective ale socialismului este alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. În această alianţă rolul conducător îl are clasa muncitoare, care este în fruntea întregii dezvoltări a ţării. Sarcinile esenţiale ale luptei clasei muncitoare — în alianţă cu ţărănimea muncitoare, — înlăturarea oricărei exploatări, construirea economiei socialiste unitare, reprezintă de fapt interesele esenţiale ale întregului popor, al cărui conducător firesc în opera de construire a socialismului este partidul clasei muncitoare.

Atunci cînd ne referim la unitatea lui cu partidul şi cu statul democrat-popular, poporul trebuie privit în mod *concret-istoric*. El nu trebuie deci identificat nici cu naţiunea, nici cu populaţia R.P.R. (totalitatea locuitorilor de pe teritoriul ţării). Din poporul romîn nu fac parte acele elemente aparţinînd unor categorii sociale profund anti-populare (exploatatori de la sate, rămăşiţe ale burgheziei) ale căror interese — şi *acţiunile* corespunzătoare lor — merg împotriva sensului obiectiv de dezvoltare a societăţii, împotriva progresului social. Aceste categorii anti-populare formează o minoritate infimă şi unitatea dintre partid, guvern şi popor s-a făurit şi se consolidează tocmai în lupta împotriva lor.

Partidul nostru se sprijină pe popor, pornind de la concepţia marxist-leninistă despre legile dezvoltării sociale, despre rolul poporului în general, despre rolul istoric *deosebit* al poporului în construirea socialismului în special.

2. *Conţinutul obiectiv şi caracterul dialectic al unităţii dintre partid, guvern şi popor.* Pe baza relaţiilor de producţie capitaliste împletite cu rămăşiţele feudale, Romîniei burghezo-moşiereşti îi era proprie pe de o parte unitatea strînsă de acţiune între partidele care reprezentau interesele burgheziei şi ale moşierimii, şi pe de altă parte unitatea acestora cu statul de dictatură a claselor exploatatoare. Aceasta era însă o unitate cu un conţinut specific — *nu pentru popor, ci împotriva poporului;* era o unitate a minorităţii exploatatoare împotriva maselor populare.

În procesul luptei împotriva regimului burghezo-moşieresc, a început să se făurească şi să se dezvolte unitatea dintre P.C.R. şi popor, germenele din care se dezvoltă în procesul construirii socialismului unitatea dintre partid, guvern şi popor. *Procesul făuririi şi consolidării unităţii dintre partid, guvern şi popor face parte integrantă din procesul revoluţionar neîntrerupt de făurire şi dezvoltare a regimului democrat-popular.*

Unitatea dintre partid, guvern şi popor are un conţinut *obiectiv;* ea există independent de conştiinţa noastră ca o unitate reală, cu caracter istoric-concret, unitate între poporul muncitor, organizaţia sa politică conducătoare (P.M.R.) şi puterea de stat democrat-populară.

Avînd un conţinut *obiectiv,* unitatea dintre partid — guvern şi popor nu trebuie înţeleasă ca un dat — ci ca un *proces.* De aceea documentele partidului nostru reliefează că: „Partidul nostru îşi va încorda toate forţele pentru... a întări necontenit... unitatea dintre partid, guvern şi popor" [1].

---

[1] *Rezoluţii şi hotărîri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn,* 1951—1953, vol. II, Ed. pentru literatură politică, 1954, p. 469—470.

Necesitatea întăririi unităţii dintre partid, guvern şi popor nu este o lozincă tactică, menită să contracareze efectele dăunătoare ale concepţiilor subiectiviste ale cultului personalităţii, ci o necesitate obiectivă pentru dezvoltarea întregului proces revoluţionar în ţara noastră.

Între partidul clasei muncitoare, statul democrat-popular şi popor nu există o simplă legătură externă, ci o unitate internă, dialectică, indestructibilă. Aceasta este o unitate organică de nezdruncinat, *monolită*. Este o unitate *dinamică*, în continuă dezvoltare, îmbogăţire, adîncire. Ea trebuie înţeleasă ca un proces care se adînceşte în focul luptei de clasă, al luptei între vechi şi nou, pe măsura victoriilor poporului nostru.

Însăşi făurirea unităţii dintre partid, guvern şi popor reprezintă un proces unic, neîntrerupt. În acest *proces* se poate face distincţia între două etape (care se întrepătrund).

a) Făurirea unităţii indisolubile între partid şi popor, în procesul luptei revoluţionare împotriva regimului burghezo-moşieresc.

Istoria celor 35 de ani de luptă a partidului nostru a fost şi este istoria luptei pentru întărirea şi lărgirea legăturii cu masele populare. În perioada de cruntă ilegalitate, „dizolvat" an de an prin noi decrete ale guvernelor reacţionare, partidul n-a pregetat să folosească toate posibilităţile (inclusiv cele „legale", îmbinînd în condiţii deosebit de grele lupta ilegală cu forme ale luptei legale) pentru a transforma revolta spontană a maselor în pîrghie a muncii revoluţionare conştiente, organizate, împotriva guvernelor burghezo-moşiereşti şi a dictaturii fasciste. După 23 August 1944 unitatea dintre partidul clasei muncitoare şi popor — proces şi azi în plină dezvoltare şi întărire — a constituit o condiţie hotărîtoare pentru ca partidul să poată folosi împrejurările obiective favorabile în vederea instaurării puterii populare.

b) Făurirea unităţii dintre partid, guvern şi popor în focul luptei pentru consolidarea puterii populare.

Sub conducerea Partidului Comunist, forţele ce constituiau elementele noii puteri democrat-populare, cuprinzînd cele mai largi mase populare, au zădărnicit în perioada 23 August—6 Martie măsurile reacţionare ale organelor de stat burghezo-moşiereşti, au dat viaţă unor importante măsuri politice şi economice cu caracter democratic. Sub conducerea partidului *„masele populare de la oraşe şi sate au hotărît soarta bătăliei pentru putere, instaurînd la 6 martie 1945 puterea democrat-populară"* [1]. În procesul desfăşurării luptei, pe măsura întăririi rolului hegemon al proletariatului în revoluţie, pe măsura întăririi poziţiei partidului ca forţa principală a coaliţiei guvernamentale, *unitatea indistructibilă dintre partid şi poporul muncitor născută în lupta împotriva regimului burghezo-moşieresc, se lărgeşte considerabil, transformîndu-se în condiţiile statului democrat-popular în unitatea dintre partid, guvern şi popor.*

În cursul rezolvării sarcinilor din cadrul primei etape a revoluţiei, partidele burgheze se demască, apar tot mai mult ca partide contrarevoluţionare, complotiste, şi cu tot sprijinul înverşunat al cercurilor imperialiste, sînt azvîrlite din viaţa politică. În acelaşi timp, se întăreşte continuu legătura indisolubilă a partidului clasei muncitoare cu masele şi, ca urmare, se întăresc poziţiile lui în guvern. Alegerile din 1946 mar-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului*, E.S.P.L.P., 1955, p. 24.

chează izolarea vechilor partide ale exploatatorilor, arată că majoritatea covîrşitoare a poporului romîn a ales calea democraţiei populare. S-a ajuns astfel la demascarea totală, înfrîngerea şi zdrobirea partidelor burgheze, înlăturarea lor din guvern şi trecerea puterii în mîinile unui guvern ce exprimă fidel interesele poporului, iar la 30 Decembrie 1947 trecerea întregii puteri de stat în mîinile clasei muncitoare, trecerea pe cale paşnică la dictatura proletariatului, la construirea socialismului.

Rolul conducător al partidului de tip nou în uriaşa operă de construire a unei noi orînduiri sociale este deci rezultatul unui proces istoric în care masele s-au convins prin propria lor experienţă că legea supremă a activităţi partidului este slujirea cu credinţă a intereselor poporului. Iar procesul consolidării unităţii dintre partid, guvern şi popor în etapa socialistă a revoluţiei — pe care continuăm s-o străbatem — se realizează pe măsura construirii bazei economice a socialismului, a întăririi alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, a întăririi dictaturii proletariatului.

Am urmărit pe scurt felul *cum s-a făurit* într-un anumit moment istoric şi *cum progresează* continuu unitatea dintre partid, guvern şi popor. Din însăşi această sumară analiză reiese că ar fi în contradicţie cu realitatea să considerăm unitatea dintre partid, guvern şi popor în mod metafizic, ca un dat finit. Este vorba aici de un *proces,* care apare în anumite condiţii şi se dezvoltă neîncetat de la inferior la superior, este vorba deci de un proces dialectic.

Dialectica unităţii dintre partid, guvern şi popor îşi găseşte expresia de asemenea în faptul că laturile unităţii dintre partid — guvern — popor se condiţionează şi se influenţează reciproc. Unitatea dintre partid şi popor — aşa cum am văzut — este germenele şi izvorul unităţii dintre partid, guvern şi popor. Întărirea unităţii dintre partid şi popor stă la baza întăririi rolului conducător al partidului în stat şi a antrenării active a maselor la conducerea statului. Unitatea dintre partid şi guvern n-ar putea exista fără să se clădească pe sprijinul maselor populare, dar tocmai ea contribuie la mobilizarea maselor pentru traducerea în viaţă a hotărîrilor partidului şi guvernului. „Rolul conducător al partidului în stat, tăria şi forţa statului democrat-popular şi interesele poporului sînt de nedespărţit“ [1] — spune tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej.

Analiza sumară a celor trei aspecte ale unităţii dintre partid, guvern şi popor (analiză necesară din punct de vedere metodologic, căci practic aceste aspecte sînt inseparabile) va evidenţia caracterul dialectic şi concret al acestei unităţi, expresie a indistructibilităţii şi invincibilităţii ei.

Unitatea dintre partid şi popor poate fi formulată astfel: „Forţa partidului constă în legătura lui indisolubilă cu poporul, forţa poporului constă în unirea lui strînsă în jurul partidului“ [2]. Pe de o parte, Partidul Comunist dă maselor populare forţa conştiinţei şi a organizării, le mobilizează în acţiune, elaborează politica sa care reprezintă baza ştiinţifică a activităţii poporului şi a îndeplinirii rolului său în construirea socialismului. Pe de altă parte, numai masele populare, prin creaţia lor istorică, dau viaţă politicii juste a partidului, care, exprimînd interesele fundate

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *A 9-a aniversare a eliberării patriei noastre,* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 45.

[2] 50 de ani de luptă a P.C.U.S., Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 36.

științific ale clasei muncitoare, exprimă interesele întregului popor. Partidul învață de la mase și conduce masele. Nu trebuie însă uitat un fapt de cea mai mare însemnătate : caracterul *concret* al unității dintre partid — guvern — popor în general, dintre partid și popor în special. Poporul, în actuala etapă, în țara noastră, este format din clase, între care mai există contradicții neantagoniste. Fiecare clasă acționează în raport cu specificul poziției sale economice și sociale ; ca urmare este diferențiată și activitatea partidului pentru antrenarea diferitelor clase în lupta pentru construirea socialismului. De aici caracterul concret al raporturilor partidului cu clasa muncitoare — conducătoare în stat —, cu țărănimea cu gospodărie mică — sprijinul principal al clasei muncitoare —, cu țărănimea mijlocașă — aliatul principal —, cu intelectualitatea muncitoare etc. Unitatea dintre partid și popor, dincolo de caracterul concret care există în raporturile partidului cu diferitele părți ale poporului, este strîns legată de faptul că politica partidului exprimă interesele esențiale ale *întregului* popor.

Caracterul dialectic al *unității dintre guvern și popor* se exprimă prin faptul că masele își realizează rolul lor deosebit pe măsura întăririi statului, iar funcțiile statului se realizează cu ajutorul maselor, prin participarea lor activă la treburile obștești. Forța statului nostru democrat-popular constă în legătura lui cu masele. Întărirea legăturii cu masele, atragerea lor în tot mai mare măsură la conducerea treburilor obștești — care se înfăptuiește prin sfaturile populare —, promovarea politicii partidului prin activitatea obștească a maselor populare, contribuie la întărirea statului nostru democrat-popular, la adîncirea unității dintre partid, guvern și popor.

Caracterul dialectic al *unității dintre partid și guvern* decurge din faptul că între întărirea partidului, întărirea statului, a rolului conducător al partidului în statul nostru democrat-popular, există o strînsă conexiune dialectică. Între partidul de tip nou și statul de tip nou există o deplină unitate de voință și de acțiune. În această unitate partidul are rolul conducător. El determină direcția, conținutul, formele activității statului, în conformitate cu dialectica obiectivă a dezvoltării sociale. Aparatul de stat — care în momentul de față nu este încă în toate elementele sale în deplină concordanță cu esența statului — se perfecționează continuu, își îmbunătățește formele de organizare, ridicîndu-se din ce în ce mai mult la nivelul sarcinilor partidului. Prin întărirea partidului și creșterea rolului său de conducător, se consolidează și statul nostru, deoarece un izvor al tăriei statului de democrație populară stă în aceea că politica sa e determinată științific de partidul clasei muncitoare. Rolul conducător în stat al P.M.R. este o necesitate obiectivă, dictată de însăși natura noii orînduiri sociale pe care o clădim ; în același timp exprimă hotărîrea poporului nostru de a nu mai permite niciodată claselor exploatatoare să ia parte la conducerea statului, hotărîrea de a construi socialismul. Conducerea de către partid este o conducere *politică*. Exercitînd rolul de conducător în economie, partidul îmbină munca economică cu cea politică, pătrunzînd în mod competent în adîncimea muncii organelor economice de stat, sezisînd, susținînd și generalizînd ce e nou, pozitiv, înaintat, sezisînd, combătînd și lichidînd greutățile, lipsurile, cauzele reale ale acestor lipsuri, asigurînd caracterul și direcția justă din punct de ve-

dere politic a activității tuturor organelor puterii. Firește, acest lucru nu trebuie înțeles greșit. „Partidul — scria Lenin — nu înlocuiește organele locale ale puteri de stat, armata, transporturile etc., ci reprezentînd nucleul puterii de stat, înfăptuiește dictatura proletariatului nu peste capul acestor organe, ci prin ele“ [1].

Toate acestea decurg din însuși faptul că statul are caracter de clasă. Nu numai la baza statului ce exercită funcțiunile dictaturii proletariatului stă o politică de partid. Acest lucru e valabil și pentru statele capitaliste, unde conducerea guvernului este concentrată în mîinile unui cerc restrîns de persoane influente, care reprezintă de fapt interesele diferitelor monopoluri. Deosebirea stă în aceea că în timp ce partidele burgheze duc o politică antipopulară, conformă cu interesele clasei pe care o reprezintă, partidul nostru desfășoară o politică științifică și populară și își asumă deschis răspunderea pentru conducerea statului. Problema este deci: ce fel de politică stă la baza activității statului? A cărui partid? Important este pentru poporul nostru nu faptul în sine al conducerii de către un singur partid, *ci faptul că acest partid e Partidul Muncitoresc Romîn,* exponentul intereselor poporului, partid de tip nou, monolit, strîns legat de mase, călăuzit de învățătura marxist-leninistă. Iar conducerea guvernului de către partid — subliniază documentele Congresului al II-lea, condamnînd sever tendințele unor sectoare ale aparatului de stat de a se eschiva controlului partidului — este chezășia succesului în munca organelor de stat, a întăririi statului democrat-popular.

Din această sumară analiză a dialecticii unității dintre partid, guvern și popor decurg unele consecințe de cea mai mare însemnătate practică: *a)* întărirea partidului, întărirea statului democrat-popular, întărirea forței creatoare a maselor populare, au ca urmare întărirea în ansamblu a unității dintre partid, guvern și popor, întărire ce se realizează în mod specific, concret, în raport cu fiecare categorie socială, potrivit specificului contribuției ei la dezvoltarea progresivă a societății. Unitatea dintre partid — guvern — popor, corespunzînd unei necesități obiective și voinței poporului, exprimă tăria de granit a creației maselor și se adîncește continuu. Tot așa cum este inevitabil cursul istoriei, nu există forță socială capabilă să distrugă această unitate, să poată opri (chiar dacă o frînează uneori) procesul întăririi ei neîntrerupte, exercitarea rolului său social; *b)* aceasta înseamnă că cine lovește în aparatul nostru de stat, lovește și în partid și în interesele vitale ale poporului, după cum cine lovește în partid lovește și în aparatul nostru de stat. Nu întîmplător deviatorii de dreapta, după ce au încercat să lovească în partid, în principiile leniniste de primire în partid, „...și-au îndreptat focul împotriva rolului conducător al partidului în viața de stat, au încercat să împiedice controlul partidului asupra sectoarelor de stat importante, care încăpuseră pe mîna lor“ [2]. Cine încearcă să zdruncine partidul, să-l slăbească, — ne învață Lenin — încearcă să zdruncine și să slăbească și dictatura proletariatului, prin aceasta lovește în înseși interesele poporului. Intărirea partidului, întărirea statului democrat-popular, înseamnă slujirea poporului, garanția îndeplinirii rolului său de constructor al vieții noi; *c)* baza unității dintre

[1] V. I. Lenin, *Opere,* vol. 36, ed. rusă, p. 137—138.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului,* E.S.P.L.P., 1955, p. 127.

partid — guvern — popor, „baza întăririi continue a acestei unități e politica justă a partidului, avînd la temelie învățătura marxist-leninistă despre legile dezvoltării sociale, experiența P.C.U.S. și slujirea poporului" [1].

Însăși unitatea dintre partid, guvern și popor, a cărei acțiune — așa cum am văzut — *corespunde unei necesități obiective,* este un factor politic, *un factor subiectiv* al creației istorice, care contribuie la transformarea posibilității construirii socialismului în realitate. Cum este posibil un asemenea rol al unui factor politic ? Explicația ne-o dă cunoscuta teză leninistă despre însemnătatea hotărîtoare a politicii în epoca dictaturii proletariatului, teză numită de Lenin „abecedarul marxismului". Nu trebuie să identificăm problema factorului prim, determinant, care se referă la izvorul politicii — economia — cu problema *însemnătății* hotărîtoare a politicii științifice a partidului în perioada dictaturii proletariatului. În această perioadă politica partidului marxist-leninist e cel mai eficient factor suprastructural, canalizînd activitatea unitară a partidului, statului și poporului — pentru lichidarea societății vechi și construirea celei noi. Politica partidului este forța vitală a regimului democrat-popular. O expresie strălucită a acestui fapt a constituit-o Congresul al II-lea al partidului, care a elaborat un program de muncă și de luptă a partidului, statului și întregului popor, pentru noi victorii în construirea bazei și suprastructurii socialiste.

Procesul formării și dezvoltării unității dintre partid, guvern și popor are prin urmare un conținut obiectiv și un caracter dialectic. El răspunde unei necesități obiective, constituie o parte inalienabilă a procesului unic de transformări revoluționare prin care trece țara noastră. Această unitate exprimă un fapt esențial al procesului de construire a socialismului : unitatea dialectică între rolul deosebit al maselor în această perioadă, rolul deosebit al statului — care prin exercitarea concretă a funcțiunilor sale a devenit principalul instrument al construirii vieții noi — și rolul deosebit al partidului, forța conducătoare în sistemul dictaturii proletariatului.

Așadar unitatea dintre partid, guvern și popor a apărut ca o necesitate obiectivă și se dezvoltă continuu. Întrucît istoria — cum remarca Marx — nu face în general nimic esențial fără să aibe neapărată nevoie, se pune în mod firesc întrebarea : ce rol social îndeplinește unitatea între partid — guvern — popor ?

II. UNITATEA DINTRE PARTID, GUVERN ȘI POPOR, FACTOR IMPORTANT PENTRU TRANSFORMAREA POSIBILITĂȚII CONSTRUIRII SOCIALISMULUI IN REALITATE

1. *Unitatea dintre partid, guvern și popor, expresia forței și invincibilității regimului nostru democrat-popular.* Unitatea dintre partid, guvern și popor — manifestată viu și concret — stă la baza încrederii maselor în justețea hotărîrilor partidului și guvernului. Reflectată în conștiința maselor populare, această unitate pune în mișcare masele populare, care sprijină cu entuziasm traducerea în viață a politicii partidului, a hotărîrilor partidului și guvernului.

[1] A. Moghioroș, *„Unitatea dintre partid, guvern și popor, — izvorul forței regimului democrat-popular"*, în *„Scînteia"*, nr. 3057, 21 august 1954.

Unitatea dintre partid — guvern — popor asigură exercitarea rolului deosebit al maselor populare, care pentru prima oară în istoria patriei noastre construiesc conștient o nouă orînduire, orînduirea socialistă. În perioada actuală ea reprezintă o puternică forță socială care se opune rămășițelor claselor exploatatoare, un factor important pentru lichidarea piedicilor care se ivesc în construcția socialismului. Se pune întrebarea: afirmarea unității dintre partid — guvern — popor drept chezășie a construirii socialismului nu implică alunecarea pe panta voluntarismului, nu vine în contradicție cu recunoașterea legilor obiective în societate? Recunoașterea legilor obiective ale dezvoltării sociale presupune și recunoașterea rolului activ al creației istorice a maselor populare, determinat istoricește de condițiile vieții materiale. Lenin sublinia că „scopurile omului sînt produse de lumea obiectivă... și o presupun" [1]. Poporul realizează cerințele legilor obiective. Gradul său de conștiință și organizare este indiciul îndeplinirii acestor cerințe. În unitatea dintre partid — guvern — popor este tocmai un indiciu al creșterii simțitoare a gradului de conștiință și de organizare, de activitate socială și politică, a maselor populare. Care e atunci domeniul de acțiune al acestei unități în viața socială? Materialismul istoric ne dă sistemul de coordonate pe baza căruia să dăm răspuns la această întrebare. După cum se știe posibilitatea transformării societății într-o anumită direcție e fundată pe legi. Orînduirea noastră oferă posibilități uriașe pentru victoria deplină a socialismului. Dar trebuie să facem distincție între posibilitate și transformarea ei în realitate. Pentru a transforma posibilitatea în realitate sînt necesare o serie de condiții, dintre care linia partidului și aplicarea justă a acestei linii joacă un rol însemnat.

Realizarea posibilităților existente depinde în primul rînd de activitatea *conștientă* a maselor, gradul de activitate socială și politică. Or, unitatea dintre partid — guvern — popor înseamnă în perioada actuală dezvoltarea inițiativei și activității creatoare a maselor. Transformarea posibilității în realitate depinde apoi de acțiunea *liberă* a maselor, adică de practica revoluționară fundată pe cunoașterea necesității. Unitatea indestructibilă dintre popor, partid și guvern își găsește expresia în aceea că masele își însușesc politica partidului, cunosc necesitatea, și prin aceasta posibilitățile reale — premisa folosirii acestora în procesul practicii revoluționare și a acțiunii istorice juste de transformare a lor în realități.

Prin urmare, sfera activității creatoare a unității între partid, guvern și popor este transformarea posibilității în realitate.

Asigurînd transformarea în realitate a posibilităților existente, unitatea dintre partid, guvern și popor, reprezintă o expresie a forței și invincibilității regimului nostru democrat-popular. Statele capitaliste sînt măcinate de contradicții interne, izvor permanent de slăbiciune. În țara noastră, unitatea organică cu poporul dă o mare forță statului democrat-popular. Unitatea de nezdruncinat a poporului, guvernului și partidului comunist este trăsătura cea mai caracteristică a noii orînduiri sociale și de stat.

În țara noastră, acțiunea creatoare a unității dintre partid, guvern și popor se manifestă în mod concret în realizarea sarcinilor în construc-

[1] V. I. Lenin, *Cahiers philosophiques*, Ed. Sociales, 1955, p. 156.

ţia economică, culturală, de stat etc., căci ea dezvoltă „conştiinţa maselor — care, ne învaţă Lenin — ...este izvorul puterii unui stat" [1]. Succesele hotărîtoare obţinute în construirea noii baze economice, urmare a mişcării cu adevărat de masă pentru construirea socialismului, au la bază caracterul ştiinţific, justeţea politicii partidului şi guvernului, pe baza căreia masele populare înţeleg evenimentele, judecă şi acţionează conştient. „Cel de-al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn — sublinia la congres tov. Chivu Stoica — constituie o puternică mărturie... a consolidării *unităţii de nezdruncinat dintre partid, guvern şi popor, izvorul forţei regimului nostru de democraţie populară*" [2] (sublinierea noastră — *L.G.*).

Unitatea dintre partid — guvern — popor este chezăşia participării *active* şi *conştiente* a poporului la înfăptuirea politicii partidului. Guvernul realizează sarcinile ce-i revin din politica partidului — în primul rînd prin organele locale ale puterii de stat — sfaturile populare — îmbinînd conducerea centrală „de sus" cu iniţiativa creatoare „de jos" a maselor. Organizarea statului nostru pe baza centralismului democratic a deschis poporului largi posibilităţi de a participa la conducerea treburilor obşteşti. Desfăşurarea ultimei campanii de alegeri oglindeşte creşterea conştiinţei maselor, a interesului lor pentru conducerea treburilor de stat. Participarea activă a maselor, faptul că peste 1 700 000 cetăţeni au luat parte la adunările pentru propunerile de candidaţi, că la întîlnirile candidaţilor cu alegătorii au participat peste 6 000 000 cetăţeni şi peste 510 000 au făcut diferite propuneri, sezisări, critici „...toate acestea sînt o vie expresie a democratismului orînduirii noastre de stat, a unităţii indistructibile dintre partid, guvern şi popor" [3]. Descătuşarea capacităţii, aptitudinilor, iniţiativei maselor populare manifestă pregnant superioritatea orînduirii noastre, în care au putut să se înrădăcineze pe scară largă asemenea forme remarcabile de participare a poporului la rezolvarea problemelor importante de stat, ca de pildă, consfătuirile oamenilor de frunte ai clasei muncitoare, ţărănimii muncitoare, intelectualităţii — convocate la centru sau în diferite localităţi. Dezvoltarea democratismului socialist a fost ilustrată şi de larga participare a colectivelor întreprinderilor la elaborarea şi discutarea proiectelor celui de-al doilea plan cincinal privind sarcinile ce revin întreprinderii respective. În întocmirea planurilor economice, partidul şi guvernul se sprijină pe experienţa oamenilor muncii, pe hotărîrea lor de a da viaţă acestor planuri. Îmbinînd înţelepciunea colectivă a partidului cu experienţa aparatului de stat, cu iniţiativa, experienţa, spiritul de acţiune al maselor, elaborîndu-şi politica nu numai în folosul maselor — dar şi împreună cu masele — partidul şi guvernul asigură succesul în făurirea noii orînduiri. Hotărîrile partidului şi guvernului sînt considerate de mase drept propriile lor hotărîri. Aceasta s-a reflectat, spre exemplu, în faptul că sarcina planului cincinal cu privire la volumul producţiei globale industriale pe perioada

[1] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*, Ed. P.C.R., 1946, vol. 2, partea I, p. 338.

[2] Chivu Stoica, *Raport asupra proiectului de directive ale Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, cu privire la cel de-al doilea plan cincinal de dezvoltare a economiei naţionale pe anii 1956—1960*, E.S.P.L.P., 1955, p. 3.

[3] *„Scînteia"*, nr. 3540, din 10 martie 1956, din Cuvîntarea tov. Gh. Gheorghiu-Dej la întîlnirea cu alegătorii din circumscripţia electorală orăşenească nr. 373, Bucureşti.

1951—1955 a fost realizată la 10 noiembrie 1955. Sarcina pusă de partid și guvern în fața oamenilor muncii din agricultură, de a obține în 1955 o producție agricolă de cel puțin 10 milioane tone cereale, a fost nu numai realizată, ci depășită, prin obținerea unei recolte globale de cereale evaluată la aproximativ 11 500 000 tone. Asemenea manifestări — ca cele citate — dovedind existența unității dintre P.M.R., conducerea statului democrat-popular și popor, contribuie totodată la întărirea pe mai departe a acestei unități.

Unitatea dintre partid — guvern — popor exprimă nu numai forța orînduirii noastre, ci și *frumusețea* ei. Însușirea estetică a lumii se înfăptuiește în primul rînd în artă, dar nu numai în artă, ci în întreaga activitate practică a oamenilor. Fiecare latură a activității practice a oamenilor își are latura sa estetică (există o frumusețe a muncii inovatorilor în producție ; o frumusețe a unor formule matematice ; Marx spunea despre *Capitalul* că este un tot artistic). Să nu uităm că printre numeroasele premise pentru realizarea însușirii estetice a realității este și aceasta: caracterul orînduirii sociale. Dezvoltarea muncii, a activității de producție, stimulează activitatea spirituală a omului, generează necesități „umane", inclusiv estetice, năzuințe către perfecțiune (respectarea legilor frumosului). Regimul burghez este ostil frumosului, în viață ca și în artă ; este antiestetic prin esența sa (exploatarea). Orînduirea socialistă deschide cele mai largi posibilități însușirii estetice a lumii, pentru că prin însăși esența ei ea este estetică, întruchipează capacitatea forțelor creatoare ale poporului, realizarea a ceea ce Marx numea „formele esențiale umane". Frumosul, în orînduirea noastră poate fi găsit în viața milioanelor de oameni ai muncii, în tot ce întruchipează năzuința către perfecțiune a oamenilor, în tot ce contribuie la dezvoltarea progresivă a societății. În acest sens, unitatea dintre partid, guvern și popor este un izvor al frumuseții orînduirii noastre, concretizată în rezultatele muncii omenești (dezvoltarea furtunoasă a forțelor de producție etc.) dar mai ales în omul nou, de tipul comuniștilor, a fruntașilor în muncă, care prin frumusețea lor morală exprimă frumusețea noii orînduiri care i-a creat. În viața noastră mai există și rămășițele claselor exploatatoare care se opun progresului, precum și alte rămășițe ale vechii orînduiri ; aceste elemente reprezintă sub raport estetic „urîtul" din societatea noastră. Dar frumoasă este *lupta* împotriva lor, munca pentru binele poporului, împotriva tarelor vechii societăți, luptă al cărei triumf e legat de existența și întărirea unității dintre partid, guvern și popor.

2. *Întărirea continuă a unității dintre partid, guvern și popor.* Deoarece unitatea dintre partid, guvern și popor este un izvor al forței regimului democrat-popular, întărirea ei continuă constituie o necesitate vitală, o condiție esențială pentru construirea socialismului. Întărirea acestei unități se înfăptuiește în procesul construirii socialismului.

Cum se realizează dezvoltarea progresivă a unității dintre partid, guvern și popor ? În primul rînd prin învingerea unor contradicții interne și externe, în lupta pentru construirea noii baze economice și a suprastructurii corespunzătoare. Este vorba de un proces care se adîncește prin lupta împotriva rezistenței și uneltirilor dușmanului de clasă intern și extern. Așa de exemplu, în cursul acțiunilor pentru îngrădirea chiabu-

rimii şi în ciuda uneltirilor duşmanului, masele ţărănimii muncitoare se conving de superioritatea agriculturii socialiste, se conving de justeţea politicii partidului şi guvernului şi pornesc cu încredere şi fermitate pe calea făuririi socialismului la sate.

În al doilea rînd acest proces se dezvoltă şi se adînceşte de asemenea în lupta împotriva rămăşiţelor burgheze din însăşi conştiinţa oamenilor muncii, împotriva mentalităţilor, concepţiilor etc., generate de vechea bază economică. Nu poate fi trecut cu vederea faptul că în rîndul oamenilor muncii există elemente în conştiinţa cărora nu se reflectă în mod explicit sau se reflectă în mod denaturat situaţia lor socială obiectivă care generează interesele lor reale. Există elemente care, influenţate de ideologia burgheză, contrapun interesele individuale intereselor obşteşti (expresia celor mai adînci şi esenţiale interese reale ale poporului), care au o atitudine necorespunzătoare faţă de proprietatea obştească, faţă de muncă, care nu înţeleg că birocratismul e un apendice străin ce nu decurge din natura sănătoasă a aparatului nostru de stat, care nu înţeleg că deosebirii calitative dintre statul burghez şi statul democrat-popular trebuie să-i corespundă şi o *atitudine* calitativ deosebită faţă de noua putere de stat. În luptă împotriva unor asemenea manifestări are loc adîncirea unităţii dintre partid, guvern şi popor — care, astfel, se leagă intim de necesitatea întăririi muncii politice de masă.

O frînă importantă a progresului procesului de închegare a unităţii dintre partid, guvern, popor, este birocratismul. Grija pentru binele poporului fiind singura atitudine moral-politică corespunzătoare esenţei orînduirii noastre, birocratismul apare ca o manifestare grosolană de intervertire între scop şi mijloc în viaţa socială ; grijei şi răspunderii pentru binele poporului i se substituie „grija" pentru ştampile şi hîrtii, paravan sub care se ascunde fuga de răspunderea reală şi ruperea de mase. Birocratismul se caracterizează mai ales prin ruperea de mase. El constituie prin urmare una din cele mai nocive influenţe ideologice şi politice în procesul dezvoltării unităţii dintre partid, guvern şi popor, încercînd să împiedice transformarea în realitate a posibilităţii legăturii indisolubile între stat şi popor oferită de însăşi natura orînduirii noastre. Unitatea dintre partid, guvern şi popor se adînceşte, progresează, în procesul învingerii manifestărilor birocratice.

Procesul învingerii diverselor deficienţe în construcţia economică şi culturală este totodată procesul întăririi unităţii dintre partid, guvern şi popor. *Fiecare nouă victorie în construirea socialismului contribuie la întărirea unităţii dintre partid — guvern — popor iar întărirea acestei unităţi contribuie la noi şi noi victorii.*

Tot aşa cum în procesul făuririi acestei unităţi activitatea maselor conduse de partid a avut un rol deosebit şi în întărirea acestei unităţi — unitatea dintre partid, guvern şi popor e cimentată prin activitatea partidului, forţa conducătoare a poporului şi a statului democrat-popular. Întărirea unităţii dintre partid — guvern — popor se realizează în lupta de zi cu zi în vederea înfăptuirii unor sarcini *concrete,* a unor obiective precise desprinse din politica elaborată în mod ştiinţific de partid. Păstrarea unităţii şi coeziunii indisolubile a rîndurilor partidului, întărirea legăturii sale cu masele cele mai largi ale poporului, a conducerii organizaţiilor de masă de către partid, întărirea permanentă a statului democrat-popular cu toate verigile sale, întărirea vigilenţei, lupta împotriva naţiona-

lismului și șovinismului, toate acestea determină înfăptuirea rolului *deosebit* al poporului în construirea socialismului, întărirea unității dintre partid, guvern și popor. Educația comunistă a maselor populare are un rol *esențial* în întărirea acestei unități, în accelerarea procesului de reflectare în conștiința socială a maselor, a faptelor obiective din existența socială. Tocmai de aici rezultă necesitatea desfășurării unei largi munci politice de masă (metoda convingerii fiind metoda fundamentală a relațiilor dintre partid, guvern și popor). „Partidul poate conduce masele muncitoare pe drumul construirii socialismului numai dacă desfășoară o activitate neîntreruptă de educare comunistă a maselor în vederea ridicării conștiinței lor politice" [1].

Consolidarea unității dintre partid, guvern și popor este legată totodată prin însăși *esența* ei, de atragerea din ce în ce mai largă a maselor populare în opera de conducere a treburilor statului, deci e legată de îmbunătățirea permanentă a muncii sfaturilor populare, a conducerii lor de către partid, de canalizare a energiei creatoare și inițiativei nesecate a maselor populare — în slujba construirii socialismului.

O chezășie a înfăptuirii juste a politicii partidului, a apărării intereselor poporului, a întăririi statului, arată ultimele documente de partid, este respectarea cu strictețe a principiului conducerii de către partid a organelor de stat și organizațiilor de masă. Respectarea strictă a legalității populare aduce o contribuție însemnată la unirea tot mai strînsă a maselor populare în jurul partidului și guvernului. Politica internă de construire a socialismului și politica externă de pace a statului nostru este un important factor al cimentării unității dintre partid — guvern — popor.

Multiplele manifestări ale unității dintre partid, guvern și popor, expresie a unor transformări de însemnătate istorică, care marchează o cotitură radicală în formele de organizare social-economică, în felul de trai și tradiții, în cultură și ideologie, îndreptățesc și fac mereu actuală chemarea partidului de a întări și dezvolta necontenit unitatea de monolit dintre partid, guvern și popor, izvorul forței regimului nostru democrat-popular.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn la Congresul al II-lea al partidului*, E.S.P.L.P., 1955, p. 145.

„ROLUL PERSONALITĂȚII". SIMPOZIONUL ORGANIZAT DE ACADEMIA R.P.R.

La începutul lunii iunie, a avut loc un eveniment important care marchează un promițător început de drum pe linia dezbaterii problemelor filozofice în R.P.R.: din inițiativa Prezidiului Academiei R.P.R. a fost organizat primul simpozion din ciclul consacrat unor teme filozofice, în cursul anului 1956.

La acest prim simpozion, care a avut ca temă *Rolul personalității* au fost prezentate cinci referate: acad. M. Ralea — *Problema personalității în psihologia burgheză și în cea sovietică;* acad. A. Oțetea — *Rolul maselor și al personalității în istorie;* acad. T. Vianu — *Personalitatea și creația artistică;* acad. Al. Rosetti — *Rolul poporului și al personalității în crearea limbii;* acad. C. I. Gulian — *Problema personalității în umanismul socialist.*

Evidențiind rolul primordial al maselor populare în crearea valorilor materiale și spirituale, referatele au reliefat de asemenea contribuția deosebită adusă de personalitățile, care, înțelegînd sensul dezvoltării istorice, acționează în direcția lui; referatele au combătut în legătură cu aceasta atît teoriile burgheze care atribuie marxismului ideea fatalismului economic, negarea completă a rolului personalității, cît și cultul personalității.

Opunînd cele două concepții în problema personalității, referatele au reliefat superioritatea modului marxist-leninist de a pune și rezolva această problemă, superioritate confirmată și de realitatea societății socialiste.

*

Abordînd în referatul său problema rolului personalității, din punct de vedere psihologic, *acad. M. Ralea* a început prin a arăta că socialismul nu numai că nu depersonalizează omul, nu-i desființează specificul individual, nu-i anihilează personalitatea reducîndu-l la o copie identică a celorlalți, ci dimpotrivă, îi dezvoltă multilateral însușirile individuale, armonizîndu-le cu cele ale colectivității. Socialismul exclude deopotrivă individualismul feroce și egalitarismul mic-burghez, tinzînd la crearea unor personalități puternice, originale, a căror activitate e pusă în slujba țelurilor nobile ale colectivității socialiste.

Ceea ce combate marxismul nu e personalitatea umană în general, ci un *anumit tip de personalitate,* produs specific al epocii burgheze.

Societatea burgheză, cu concurența care îi e proprie, cu libertatea anarhică a schimburilor, cu goana specifică după acumulări, societatea fărămițată în interese personale, a creat un anumit tip de om, individualist pînă la paroxism, egoist, singularizat și opus semenilor săi. Unei asemenea realități sociale îi corespunde concepția burgheză despre personalitate, concepție ce se caracterizează prin: a) *men-*

talitate posesivă — considerarea proprietății private ca o continuare, o completare și o condiție a persoanei fizice și morale, iar exploatarea și acumularea, ca fiind baza obiectivă a persoanei. Tendința spre însușire, proprie burghezului, e transpusă pe plan moral, totul — arta, ideile, sentimentele — devenind chestiune de *proprietate particulară*, fiind *al meu*, opus la ceea ce e *al tău;* de aici decurge b) *mentalitatea izolaționistă*, singularizarea, izolarea de colectivitate (înțeleasă ca un conglomerat de indivizi cu interese opuse), concurența față de ea, folosirea oricăror mijloace pentru dezvoltarea *propriei posesiuni;* c) *concepția metafizică*, care exprimă tendința burgheziei de a-și ridica interesele la rangul de „valori în sine" considerînd personalitatea astfel înțeleasă ca ceva veșnic, ca o valoare eternă, imuabilă, caracteristică a omului de totdeauna, a „omului în sine"; toate „calitățile" sale pot fi transmise prin ereditate.

Această concepție generală despre personalitate care are, după cum se observă, un conținut *concret istoric*, reflectînd societatea burgheză, egoistă, abuzivă, anarhică și un definit *caracter de clasă*, se oglindește și în concepția specială a psihologiei.

Psihologii burghezi, care pun la baza individualității umane *cenestezia* (totalitatea senzațiilor viscerale pe care le avem de la corpul nostru, sentimentul de corp propriu), cad în evidentă contradicție atunci cînd judecă personalitatea umană fie sub aspectul metafizic al *unității și identității* ei cu ea însăși, fie sub cel al *diversității și anarhiei*. Ei idealizează ideea burghezului despre propria-i persoană — *dilatarea valorii sale individuale* — care e îmbibată de iluzie, de grandomanie, deoarece el concepe personalitatea ca un scop în sine și se ferește de o reflectare exactă a valorii sale.

De la o cu totul altă viziune asupra persoanei umane — opusă celei burgheze — pornește concepția socialistă despre personalitate. Ea respinge ideea unei personalități umane abstracte, în general, aceeași de ieri, de azi, de totdeauna, pentru a o concepe ca o realitate istorică concretă, evoluînd în funcție de condițiile materiale.

Din acest punct de vedere psihologia sovietică nu desparte personalitatea umană de mediul înconjurător, de condițiile în care se formează și acționează, ci studiază fenomenele psihice tocmai în unitatea lor fiziologică și socială.

În concluzie, acad. M. Ralea a arătat că: „societatea socialistă descoperă, fără să inventeze artificial, cu orice preț, individualitățile existente, pe cele autentice, pe acelea care servesc într-adevăr mersul înainte al societății omenești. De o parte, în lumea capitalistă, grandomanie în banalitate, de cealaltă parte, în lumea socialistă, originalitate și capacitate în modestie. *Individul are rost pentru că servește societatea* (sublinierea Redacției). Individ pentru individ, poate fi deviza unei societăți în descompunere, în nici un caz ea nu poate fi îndreptarul unei societăți sănătoase, proaspete, în curs de uriașă creațiune, cum e aceea din U.R.S.S.".

Concepția marxist-leninistă despre rolul maselor și al personalității în istorie dă — pentru prima oară — unicul criteriu just după care pot fi apreciați factorii creatori ai istoriei oferind, în același timp, orientarea generală de la care pornește studiul fiecărui domeniu de activitate socială.

Expunerea *acad. A. Oțetea* s-a oprit asupra acestei concepții. Istoria — a arătat el — s-a constituit ca știință o dată cu apariția materialismului istoric și în măsura în care s-a inspirat din el.

În opoziție cu concepțiile idealiste asupra dezvoltării societății, materialismul istoric pune la baza explicării fenomenelor sociale nu ideile oamenilor, nu voința personalităților, ci condițiile vieții materiale a societății, în cadrul cărora rolul determinant îl joacă modul de producție. Istoria societății este în primul rînd istoria dezvoltării modurilor de producție și, în măsura în care factorul principal al

producției sociale sînt oamenii, ea e istoria producătorilor, istoria maselor muncitoare, care au rolul determinant în creația istorică.

Materialismul istoric nu neagă însă rolul personalității în istorie. El recunoaște și apreciază aportul pozitiv al acelor personalități care — înțelegînd tendința dezvoltării sociale — au acționat în direcția ei, punîndu-se în slujba dezvoltării progresive a societății, în slujba claselor înaintate din epocile respective.

„Nimeni nu contestă că personalitatea lui Napoleon a dat o expresie particulară unui moment decisiv din istoria lumii, dar prodigiosul lui destin îl datorește revoluției care i-a făurit armata și i-a inspirat strategia și fără de care ar fi rămas Bonaparte. Meritul lui e acela de a fi avut o conștiință clară despre orientarea generală a evenimentelor și de a se fi făcut instrumentul burgheziei care aspira la ordine și al țăranilor care voiau să împiedice reîntoarcerea Burbonilor și restaurarea vechiului regim".

Oamenii mari sînt întruchipări ale intereselor sociale. Ei apar ca ceva „excepțional și profetic" tocmai fiindcă beneficiază de forțele sociale care i-au ridicat și susținut atunci cînd necesitatea socială i-a reclamat. Din clipa în care au intrat în arena istorică însă, ei devin conducătorii maselor, condensînd energiile lor și conducîndu-le în sensul intereselor lor. „Fără organizarea diriguitoare, energia maselor s-ar volatiliza ca aburul neînchis într-un cilindru cu piston. Și totuși mișcarea nu vine nici de la cilindru nici de la piston, ci de la aburi".

In referatul său, *acad. T. Vianu* arată că, prin personalitatea artistică se înțelege *„individualitatea artistică originală în serviciul societății"*. Vorbind deci de personalitatea artistică (adică creatoare de înalte valori artistice originale, socialmente necesare) trebuie să distingem doi factori care stau la baza ei: a) *originalitatea,* prin care se înțelege totalitatea caracteristicilor individuale ale artistului, ce îl deosebesc de alte personalități artistice, adică modul lui specific de a sezisa și prezenta realitatea, de a crea, care îi conferă *locul lui* în creația artistică a unei țări sau a unei epoci. Originalitatea nu poate conferi însă unui artist atributul de personalitate, decît dacă ea are b) un *caracter socialmente folositor.* Originalitatea în sine duce la ciudățenii nu la o creație valabilă din punct de vedere social, care e criteriul de determinare a personalității artistice. *„Personalitatea artistică e deci socialmente creatoare prin originalitatea sa".* In acest sens, creația artistică pusă în slujba proletariatului e cea mai înaltă cucerire artistică a epocii noastre, ea îmbinînd originalitatea creatoare cu lupta în slujba clasei care reprezintă tendințele cele mai înaintate de dezvoltare a societății.

Pornind de la aceste idei, acad. T. Vianu analizează în continuare evoluția conceptului de originalitate în diferite epoci, evidențiind caracterul ei istoric și baza ei socială.

Intreaga evoluție a noțiunilor de originalitate (înțeleasă ca înzestrare naturală și înzestrare diferențială) și de funcțiune socială a artei, a transmis epocii noastre aceste noțiuni în forma în care noi le considerăm astăzi. In creația marilor artiști, de-a lungul veacurilor, a existat întotdeauna o notă de originalitate, arta lor avînd o funcțiune socială, chiar dacă ei nu au fost conștienți de acest fapt; a evoluat deci doar conștiința acestor funcțiuni, cu care sînt astăzi înzestrați adevărații artiști ai epocii noastre. „Ceea ce alcătuiește marca proprie a timpului nostru față de direcțiile de dezvoltare a ideilor estetice... — a arătat acad. T. Vianu — este faptul punerii de acord a acestor direcții. Cerem astăzi personalității artistice... atît originalitate cît și conștiință socială, adică limpede reprezentare a scopurilor societății contemporane, hotărîre și consecvență în afirmarea lor. Fiecare din aceste trăsături ni se pare indispensabilă în formula personalității artistice și nu-

mai întrunirea lor îi garantează acesteia integritatea și valoarea".

Tocmai unitatea acestor trăsături, o puternică originalitate și o clară conștiință a funcțiunii sociale a artei, a rolului ei major în transformarea conștiinței oamenilor, caracterizează pe cei mai buni reprezentanți ai realismului socialist: Gorki sau Maiakovski, Șolohov sau Mihail Sadoveanu — care reprezintă de aceea poziții înaintate în lupta pentru triumful socialismului.

Reflectarea — în imagini artistice — a năzuințelor poporului muncitor din țara noastră, a luptei lui pentru construirea unei noi societăți este ceea ce dă valoare și viabilitate noii noastre literaturi.

În măsura în care activitatea umană îmbrățișează diferite domenii, putem urmări modul în care — în fiecare din aceste domenii speciale — se manifestă rolul maselor și al personalității.

Acad. Al. Rosetti s-a ocupat de rolul pe care poporul și personalitățile îl au în crearea limbii. Limba, arată el, este o creație colectivă. Ea a fost creată de societate și societatea e aceea care o transmite mai departe, din generație în generație. Limba diferitelor colectivități umane s-a schimbat de-a lungul veacurilor, dar o limbă veche a fost înlocuită cu alta nouă numai în măsura în care cea nouă a fost adoptată de către întreaga colectivitate. Rolul individului în acest caz este acela de simplu transmițător al unui fenomen social obiectiv. În ceea ce privește rolul personalității, el se manifestă sub două aspecte: *a)* în primul rînd, aportul personalității se referă la modul specific în care e întrebuințată limba („cuvinte conținînd anumite sunete, diferențe cantitative, de accent, întrebuințarea unor anumite unelte gramaticale, alegerea unor cuvinte determinate" etc.) adică la particularitățile *stilului individual*, care și el trebuie să se mențină în limitele inteligibilului; *b)* în al doilea rînd personalitatea poate crea anumite cuvinte noi. Orice invenție în limbă însă e valabilă numai în măsura în care ea corespunde spiritului limbii, mecanismului ei intern de dezvoltare și este acceptată de colectivitate.

În acest sens, marile personalități artistice — care-și manifestă originalitatea și prin limbă — au contribuit întotdeauna la dezvoltarea, la progresul limbii în care au scris. Este, de pildă, cazul limbii poeziilor lui Mihail Eminescu care a devenit un bun comun al poporului.

Dezbătînd problema din punctul de vedere al umanismului socialist, al eticii noi, *acad. C. I. Gulian* a pornit în referatul său tocmai de la ideea armonizării intereselor și năzuințelor individuale cu cele ale colectivității în cadrul societății socialiste. „Umanismul socialist — a arătat el — *prețuirea omului ca valoare și scop* suprem — este implicit socialismului". Numai socialismul *permite* și *asigură* dezvoltarea multilaterală — fizică și spirituală — a personalității umane. Aceasta reflectă însăși esența societății socialiste, al cărei scop suprem este omul, asigurarea celui mai înalt nivel de viață materială și spirituală pentru om.

Pentru prima dată în istorie ideologia proletară a promovat o etică nouă, o etică a maselor. În opoziție cu ideologia burgheză, reacționară, care deformează idealul personalității umane, ajungînd pînă la glorificarea „supraomului" lui Nietzsche, a urii rasiale, a opoziției dintre „elită" și „gloată", etica socialistă are ca bază eliberarea omului de acele condiții care îi înjosesc personalitatea, dezvoltarea armonioasă a omului simplu, constructor al lumii noi. În socialism nu numai un mic grup de aleși pot deveni personalități, ci, principial, orice om al muncii are posibilitatea să se dezvolte ca personalitate pusă în slujba societății. Dacă — în acest sens — etica maselor înseamnă *deschiderea perspectivelor spirituale largi pentru cît mai mulți oameni*, ea nu înseamnă, în același timp, o scădere, ci dimpotrivă, o *sporire a exigențelor față de personalitate*. „Societatea so-

cialistă nu are nevoie să fie un conglomerat de oameni de duzină, șterși, cenușii, ci un colectiv de oameni întregi, capabili și energici, care construiesc conștient socialismul".

Implinirea personalității nu e posibilă însă decît „pe fundalul datoriei sociale, a idealurilor colective", omul devenind — prin depășirea dialectică a individualismului, a subiectivismului — în același timp „pentru sine" și „pentru ceilalți".

„Acordăm epitetul de personalitate acelor oameni care se disting prin capacitatea lor deosebită de muncă, devotament, energie, talent, cunoștințe și care pun toate aceste calități în slujba realizării necesităților obiective ale construirii socialismului". *Astfel, măsura valorii unei personalități o dă gradul în care ea se contopește cu colectivitatea, intensitatea cu care pune capacitățile sale în slujba societății.*

Analizînd realitatea dezvoltării personalității umane în cadrul noilor relații de producție socialiste, în activitatea productivă, referatul evidențiază necesitatea revizuirii vechii concepții, înguste, care înțelegea prin personalitate doar pe creatorul valorilor spirituale, artistice, științifice, și înlocuirea ei cu o nouă concepție care să corespundă noilor fenomene ale realității socialiste. Trebuie astfel incluse în concepția despre personalitate nu numai realizările pe planul creației culturale, ci și *activitatea* deosebită în folosul societății. Munca plină de abnegație, de încordare a fruntașilor în producție, eroismul plin de patriotism al eroilor anonimi, apărători ai patriei, care comportă stăruință, concentrare maximă, dăruire, le conferă acestora — din punct de vedere etic — atributul de personalitate. Din acest punct de vedere, personalitatea etică nu e legată în mod absolut de originalitate, deoarece calitățile etice necesare definirii personalității sînt în fond identice la diferiți oameni, și ele se evidențiază în procesul activității lor, prin puterea deosebită cu care le pun în slujba colectivității.

Acad. C. I. Gulian încheie arătînd că, dacă marxismul respinge cultul personalității, el promovează în schimb *respectul* față de personalitatea ce își închină întreaga ei activitate creatoare binelui obștesc. „Societatea socialistă condamnă tot ceea ce îi dăunează, prețuiește și respectă tot ceea ce contribuie la dezvoltarea și întărirea ei, prețuiește deci și respectă personalitatea ca formă de manifestare a celor mai de seamă membri ai colectivului socialist".

*

Discuțiile care au urmat, au venit să releve și să completeze problemele ridicate în cuprinsul referatelor, pledînd prin aceasta — încă o dată — în favoarea continuării unei astfel de inițiative.

Tov. prof. univ. M. Ghelmegeanu a evidențiat în intervenția sa, modul în care se manifestă rolul maselor și al personalității în făurirea normelor dreptului internațional, în relațiile internaționale, subliniind uriașa însemnătate pe care o are în epoca noastră acțiunea conștientă și organizată a maselor în reglementarea relațiilor dintre state pe baza coexistenței pașnice, în apărarea și consolidarea păcii.

Tov. conf. univ. M. Berza a adus două exemple din istoria universală (Carol cel Mare și Ludovic al XI-lea) în sprijinul tezei că „o personalitate nu poate exercita o acțiune creatoare asupra societății decît și numai în măsura în care știe să folosească forțele acestei societăți spre a le duce, cu un ceas mai devreme, în direcția către care se îndreaptă ele însile".

Tov. Al. Tănase, șeful sectorului de materialism dialectic al Institutului de filozofie al Academiei R.P.R., a analizat raportul dintre necesitate și libertate în creația istorică, sub forma raportului dintre determinism și finalitate. El a arătat că pînă la apariția proletariatului pe arena istoriei exista o contradicție între determinismul social al acțiunilor umane și finalitatea lor conștientă. Proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și faptul că nici una dintre clasele exploatate nu a fost purtătoare a unui nou mod de producție, alcătuiau baza obiectivă a

acestei situații. Numai proletariatul — clasă purtătoare a unui nou mod de producție — realizează necesitatea lichidării capitalismului, a instaurării socialismului prin *activitatea sa conștientă*, care, în această măsură, devine *liberă*. Scopurile sale subiective corespund pentru prima oară integral determinismului obiectiv.

In intervenția sa, *tov. M. Breazu*, director adjunct al Institutului de filozofie al Academiei R.P.R., s-a ocupat de problema personalității artistice. Accentuînd rolul originalității în ansamblul personalității artistice, vorbitorul a condamnat manifestările „originalității cu orice preț" vizibile în arta decadentă, arătînd că ele au un rol social diversionist, constituind uneori o frînă în dezvoltarea societății. La baza marilor creații artistice care au dăinuit de-a lungul veacurilor, ca și a acelora care se crează astăzi, stă nu numai talentul creatorului — deși acesta reprezintă o trăsătură esențială a lui — ci și influența pe care o exercită asupra sa și asupra operei sale epoca istorică în care trăiește și crează. Făcînd abstracție de originalitatea puternică a creatorilor lor, operele artistice dintr-o anumită epocă istorică poartă pecetea epocii, au acel „aer familiar" pe care-l imprimă făurirea lor în cadrul aceloraşi condiții economice și sociale.

In continuarea discuțiilor, *tov. conf. univ. I. Bălănescu*, pornind de la punctul de vedere psihologic al diferențierii oamenilor în funcție de caracteristicile psihologice individuale, și-a exprimat dezacordul față de opinia *acad. C. I. Gulian*, care considera că personalitatea etică nu e legată în mod absolut de originalitate, și a susținut că oricărei personalități — nu numai celei artistice — îi e specifică originalitatea. Răspunzînd, acad. C. I. Gulian a arătat că, dacă acest fapt e adevărat din punct de vedere psihologic, din punctul de vedere al eticii personalitatea se manifestă nu atît prin originalitate, cît prin *intensitatea* cu care își pune activitatea sa în slujba idealurilor colectivității.

*

Dezbaterea problemei personalității în cadrul simpozionului a scos în evidență cu pregnanță cîteva aspecte esențiale, pe care am încercat să le subliniem în cadrul acestei expuneri. Prin aceasta el a adus un aport pozitiv la înțelegerea uneia dintre cele mai complexe probleme filozofice și sociale.

Referatele și discuțiile s-au orientat către reliefarea raportului dintre activitatea maselor și aceea a personalităților, determinarea clară a locului și rolului personalității în creația istorică, artistică etc. ca și către combaterea concepțiilor burgheze reacționare în problema personalității; ele au urmărit să evidențieze modul în care societatea socialistă concepe și rezolvă această problemă, asigurînd — prima dată în istorie — toate condițiile pentru dezvoltarea multilaterală și armonioasă a personalității umane.

Dezbaterea inițiată de Prezidiul Academiei R.P.R. a fost urmărită de un public numeros de academicieni și cercetători științifici, ceea ce dovedește că ea răspundea unei nevoi reale. Experiența acestui prim simpozion arată că pe viitor discuțiile trebuie să se desfășoare pe un plan mai larg, stimulînd intervenția activă în dezbateri a oamenilor de știință, a lucrătorilor numeroși din institutele Academiei R.P.R., din Universități și alte instituții. Acest prim pas, făcut în direcții organizării unor discuții creatoare, va trebui continuat, dîndu-i-se mai mare amploare, prin cuprinderea a cît mai numeroase forțe, și adîncime, prin intensificarea luptei de păreri.

NOTE DE LECTURĂ

Prof. E. Bloch (în *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 1955, nr. 6, p. 669—677) închină cîteva pagini calde caracterizării lui *Friedrich Engels ca polihistor*. Bloch atrage atenţia asupra preocupărilor multilaterale ale marelui tovarăş al lui Karl Marx, asupra capacităţii sale de a uni, într-un mod neîntîlnit pînă la el, cercetarea originală cu popularizarea şi propaganda (p. 672). Interesul principal al studiului succint al prof. Bloch constă în conturarea personalităţii multilaterale a lui Engels, adevărat spirit enciclopedic al secolului său, o prefigurare a tipului uman reprezentativ pentru societatea comunistă.

*

Puncte de vedere noi în interpretarea filozofiei lui Pitagora aduce studiul lui G. Boas, *Ancient Testimony to Secret Doctrines*, în *Philosophical Review*, nr. 1, 1954, p. 79—92. După cum se ştie, în cercurile filozofice idealiste se bucura de o largă răspîndire părerea că Pitagora, dar şi Platon şi Aristotel, ar fi predat, în afara lucrărilor publicate, şi învăţături „ezoterice", comunicate numai elevilor lor cei mai apropiaţi. Deşi nemarxist, G. Boas pe baza unui examen atent al textelor la care se fac referiri, trage concluzia că ele nu îndreptăţesc astfel de presupuneri. Izvoarele literare nu dovedesc întru nimic că Pitagora, sau mai tîrziu Platon şi Aristotel, ar fi susţinut teorii secrete, ascunse în faţa publicului. In concluzia studiului său, Boas arată că ideea potrivit căreia filozofia ar consta în „mistere" inexprimabile în formă raţională nu apare în gîndirea greacă, decît o dată cu ofensiva misticismului din perioada elenistică (neopitagoricienii, neoplatonicienii şi părinţii bisericii).

*

Despre unele aspecte ale problemei naţionale în faza actuală a crizei generale a capitalismului se intitulează studiul lui Iulian Hochfeld, *Mysl Filozoficzna*, nr. 4 (18), 1955.

La început autorul analizează aspectele specifice mişcărilor naţionale, care decurg din caracterul sarcinilor social-eliberatoare şi naţional-eliberatoare din epoca imperialismului, mai ales din faza actuală a crizei generale a capitalismului. Chestiunea naţională apare aici ca o parte componentă a problemei revoluţiei şi se împleteşte în acelaşi timp cu problema transformării socialiste a popoarelor, care s-au eliberat de sub jugul imperialismului. Autorul enumeră condiţiile specifice, care caracterizează problema naţională în faza actuală a crizei generale a capitalismului şi anume: importanţa hotărîtoare a apariţiei lagărului unit al ţărilor socialiste, folosirea în multe ţări, în lupta pentru eliberarea naţională, a crizei sistemului colonial, importanţa apariţiei Republicii Populare Chineze, posibilitatea căii paşnice de dezvol-

tare spre socialism, apariţia problemei naţionale într-o serie de ţări capitaliste „vechi" în care această problemă părea că a dispărut fără urmă, influenţa mişcării generale democratice contemporane pentru pace în lumea întreagă. Caracterul împletirii sarcinilor social-eliberatoare şi naţional-eliberatoare, dă naştere unui specific al mişcărilor naţionale din epoca noastră, care pe de o parte, imprimă o pecete deosebită pe calea formării puterii populare, iar pe de altă parte chiar pe mişcarea naţională însăşi. Revoluţia socialistă se poate produce prin „trepte de apropiere" de democraţia populară, iar mişcarea naţională şi formele de rezolvare a problemei naţionale capătă un caracter socialist, internaţionalist.

*

Problemei *premiselor apariţiei materialismului dialectic în domeniul ştiinţelor naturii* îi consacră H. M. Fataliev articolul său publicat în revista Universităţii din Moscova *(Vestnik Moskovskogo Universiteta,* nr. 11, 1955, seria ştiinţelor sociale).

Urmărind să dea o apreciere justă a raportului istoric între apariţia materialismului dialectic şi dezvoltarea ştiinţelor naturii, autorul abordează următoarele probleme: *a)* factorii care au condiţionat limitele teoriilor metafizice mecaniciste asupra naturii din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea şi raportul între conţinutul teoretic obiectiv al cuceririlor ştiinţelor naturii din această perioadă şi dialectica materialistă; *b)* descoperirile care au servit ca punct de plecare pentru orientarea opusă metafizicii şi care au pregătit — în domeniul ştiinţelor naturii — premisele apariţiei materialismului dialectic elaborat de către Marx şi Engels; *c)* cuceririle din ştiinţele naturii care au servit ca fundament al concepţiei materialist-dialectice despre natură.

Dezbătînd aceste probleme, autorul articolului atrage în mod deosebit atenţia asupra faptului că şi în zilele noastre, concepţiile mecaniciste şi metafizice servesc burgheziei ca armă ideologică pentru frînarea progresului din ştiinţele naturii. „Numai materialismului dialectic — conchide el — poate servi ca fundament teoretic pentru dezvoltarea continuă a ştiinţelor naturii.

*

Empirismul radical se aliază totdeauna cu diferite concluzii agnostice şi deschide calea unei poziţii de neîncredere în valoarea cognitivă a gîndirii, a formelor logice. În lucrarea lor de istorie a filozofiei indiene, profesorii Satischandra Chatterjee şi Dhirendramahan Dâtta *(An Introduction to Indian Philosophy,* Fifth Edition, University of Calcutta, 1954, trad. rusă, Moscova, 1955) analizînd teoria cunoaşterii *sarvaka* arată că reprezentanţii acestei şcoli, postulează percepţia drept unic izvor al cunoaşterii. Însă, absolutizînd această teză justă, filozofii *sarvaka* neagă valoarea de cunoaştere a raţionamentelor deoarece ele nu se întemeiază pe cunoaşterea empirică exhaustivă a *tuturor* cazurilor posibile. Din această pricină, gînditorii *sarvaka* neagă posibilitatea stabilirii legăturii cauzale dintre fenomene. Adevărul raţionamentelor — pentru reprezentanţii acestei şcoli — este ceva cu totul întîmplător.

*

Urmărind paralelismul dintre ceea ce numeşte „mentalitate primitivă" şi filozofia lui Heidegger, M. Dufrenne *(La mentalité primitive et Heidegger,* în *Etudes philosophiques,* nr. 3, 1954, p. 284—306 desprinde cîteva teme şi linii de orientare ale existenţialismului lui Heidegger care se aseamănă cu unele trăsături atribuite „mentalităţii primitive" de către etnografii burghezi: primatul sentimentului de groază, accentul pus pe faptul „trăit" pe plan emotiv, antropocentrism, sentimentul neobişnuitului, mitificarea ştiinţei...

Critica marxistă a subliniat de mult că metafizica heideggeriană înseamnă o regresiune la un nivel de gîndire neştiinţific, mistic.

*

Definiția științei formează obiectul unui succint studiu al cercetătorului maghiar Nádor Gyorgy, *A tudomány fogalmáról* (Despre noțiunea de știință), extras din *A Magyar Tudományos Akadémia Társadolom történeti osztályának közleménye;* (Budapesta, 1954, p. 137—147). Examinînd diferite aspecte ale problemei, cum ar fi raportul dintre știință, dezvoltarea social-istorică, structura logică a științei, Nádor propune următoarea definiție (p. 147) : „Știința este sistemul de cunoștințe, în creștere și perfecționare neîncetată, dobîndite în mod metodic în cursul dezvoltării social-istorice și în legătură organică cu aceasta, care reflectă tot mai adînc și mai deplin legitățile obiective ale realității (natura, societatea și gîndirea) și prin aceasta pe oameni îi face capabili să transforme realitatea în mod conștient". Definiția propusă oferă o bază de discuție. Însă și la o primă vedere se cere completată cu precizarea că știința cuprinde cunoștințe *verificate* experimental sau prin practica social-istorică.

Lei 4

I 7849

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

5

ANUL III

SEPTEMBRIE—OCTOMBRIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 JUL 2005

i 7849

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

5

ANUL III

SEPTEMBRIE – OCTOMBRIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

2022

2575/1959.

1964

«CERCETĂRI FILOZOFICE» REVISTA DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. I. GULIAN—redactor responsabil; ACAD. M. RALEA; ACAD. A. JOJA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; I. BANU; C. BORGEANU; M. BREAZU — redactor responsabil adjunct; D. D. ROȘCA; GH. CHEPEȘ; AL. TĂNASE; H. WALD.

P. APOSTOL și M. LUPAN — secretari de redacție.

REDACȚIA, BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 2.28.16

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul III, nr. 5 Septembrie-octombrie 1956

SUMAR

Pag.

Discuţii

PROBLEMELE DEMOCRAŢIEI POPULARE ÎN R.P.R.

M. LUPAN, Cu privire la conţinutul şi forma puterii în prima etapă a regimului democrat-popular din Romînia 7

125 de ani de la moartea lui G.W.F. Hegel

C. I. GULIAN, Geneza filozofiei hegeliene şi experienţa revoluţiei burgheze franceze 29

COMUNICĂRI

P. LANGFELDER, Despre unele idei filozofice ale lui Heine . . . 47

CRITICA ŞI BIBLIOGRAFIE

Al. Graur, Studii de lingvistică generală *(H. Wald)*; *** Din istoria filozofiei în Romînia *(N. Gogoneaţă)*; A. Şişkin, Bazele moralei comuniste *(H. Culea)* 55

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

O discuţie asupra budismului iniţial în revista indiană *New Age (Raza Ali)*; Revista de filozofie din China; Viaţa filozofică în Republica Populară Bulgaria *(Al. Tănase)* 75

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Comunicări de filozofie prezentate în Sesiunea generală ştiinţifică a Academiei R.P.R. *(A. B.)* 92

NOTE

Note de lectură 98

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

IIIe année, no 5 Septembre-octobre 1956

SOMMAIRE

Page

Discussions

LES PROBLÈMES DE LA DÉMOCRATIE POPULAIRE DANS LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

M. LUPAN, Du contenu et de la forme du pouvoir pendant la première étape du régime de démocratie populaire en Roumanie . . . 7

A 125 ans de la mort de G.W.F. Hegel

C. I. GULIAN, La genèse de la philosophie hégélienne et l'expérience de la révolution bourgeoise française 29

COMMUNICATIONS

P. LANGFELDER, De quelques idées philosophiques de Heine . . . 47

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Al. Graur, Etudes de linguistique générale *(H. Wald)* ; * * * Propos sur l'histoire de la philosophie en Roumanie *(N. Gogoneaţă)* ; A. Chichkine. Les fondements de la morale communiste *(H. Culea)*. . . . 55

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

Une discussion sur la boudhisme dans la revue hindoue *New Age (Raza Ali)* ; La Revue de Philosophie de Chine : La vie philosophique dans la R. P. de Bulgarie *(Al. Tănase)* 75

LA VIE SCIENTIFIQUE

Communications sur la philosophie présentées à la Session générale de l'Académie de la République Populaire Roumaine *(A. B.)*. . . . 92

NOTES

Notes de lecture 98

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания III, № 5 Сентябрь — октябрь 1956

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

Дискуссии

ВОПРОСЫ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО РЕЖИМА РНР

М. ЛУПАН, К вопросу о содержании и форме государственной власти на первом этапе народно-демократического режима в Румынии 7

125 лет со дня смерти Г. В. Ф. Гегеля

К. И. ГУЛИАН, Происхождение гегелевской философии и опыт французской буржуазной революции 29

СООБЩЕНИЯ

П. ЛАНГФЕЛДЕР, Некоторые философские идеи Гейне 47

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

А. ГРАУР, Исследования по общему языкознанию (Г. Валд); *** Из истории философии в Румынии (Н. Гогоняцэ); А. Шишкин, Основы коммунистической морали 55

ФИЛОСОФСКАЯ ЖИЗНЬ ЗА РУБЕЖОМ

Дискуссии о буддизме в индийском журнале „New Age" *(Раза Али)*; философский журнал в Китае; философская жизнь в Народной Республике Болгария *(А. Тэнасе)* 75

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Сообщения по философии на Научной сессии Общего собрания Академии РНР *(А. Б.)* 92

ЗАМЕТКИ

Аннотации 98

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 5, 1956

DISCUȚII

PROBLEMELE DEMOCRAȚIEI POPULARE ÎN R.P.R.

Congresul al II-lea al partidului a pus în fața cercetării marxist-leniniste îndatorirea de a generaliza experiența practică revoluționară a partidului și poporului nostru, și de a trage concluziile teoretice și practice corespunzătoare. În lumina acestei îndatoriri, în vederea stimulării și îmbogățirii prin dezbateri creatoare a gîndirii filozofice marxist-leniniste din țara noastră, redacția revistei își propune să inițieze, începînd cu acest număr, o discuție asupra esenței, trăsăturilor și particularităților specifice ale democrației populare din țara noastră în cele două etape ale dezvoltării sale.

Invităm cititorii, pe toți cei ce activează în domeniul științelor sociale, să-și expună în paginile revistei părerile și rezultatele cercetării lor în legătură cu această temă.

CU PRIVIRE LA CONȚINUTUL ȘI FORMA PUTERII ÎN PRIMA ETAPĂ A REGIMULUI DEMOCRAT-POPULAR DIN ROMÎNIA

DE

M. LUPAN

Revoluția populară reprezintă și în Romînia perioada unor transformări revoluționare care au semnificația înfăptuirii unei cotituri în toate domeniile societății noastre. Se știe că în acest proces revoluționar apare necesară deosebirea între două etape : etapa desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și etapa revoluției socialiste. Este știut, de asemenea, că trecerea de la o etapă la alta a revoluției reprezenta totodată trecerea de la prima etapă a regimului democrat-popular la a doua etapă a dezvoltării sale.

În cele ce urmează ne propunem să desprindem din cuprinsul fenomenului politic și social-economic complex care-l reprezintă revoluția populară unele probleme privind conținutul și forma puterii, să le urmărim așa cum s-au ridicat în prima etapă a regimului democrat-popular din

țara noastră. În lumina indicației de însemnătate metodologică formulată de Lenin cu privire la studierea fiecărui fenomen sub aspectul îndoit al conținutului și formei și al corelației lor [1], o analiză a problemelor întemeiată pe distingerea conținutului de formă și a raporturilor dintre ele apare ca o condiție de bază a cercetării dialectice, științifice și în problema noastră.

Pentru justa tratare a problemei noastre se impun, de la început, anumite precizări.

În ceea ce privește noțiunea *puterii,* credem că se poate observa uneori o greșită identificare a conținutului restrîns juridic, al acestei noțiuni, cu cel social, mai larg. Este evident acest lucru atunci cînd se identifică puterea de stat cu puterea, adică atunci cînd se identifică cu puterea de stat tot ceea ce exprimă puterea organizată a unei anumite sau a unor anumite clase sociale. E de ajuns să ne gîndim, de pildă, la puterea dictaturii proletariatului în țara noastră. Ea este, într-adevăr, reprezentată, în primul rînd, prin statul de dictatură a proletariatului, prin organele statului nostru popular. Însă oare puterea nu este reprezentată în țara noastră și de organizații ale oamenilor muncii, cum ar fi sindicatele, diferitele organizații obștești etc. ? Nu avem oare de-a face în cadrul dictaturii proletariatului cu un întreg *sistem,* condus de partid, o totalitate dinamică, în cuprinsul căreia organizația de stat a oamenilor muncii ocupă locul principal ce-i revine, dar nu împiedică, ci dimpotrivă, presupune existența a numeroase alte organizații politice, obștești etc., ale oamenilor muncii? Nimic nu ne îndreptățește să negăm acest lucru. Din faptul că clasa muncitoare deține puterea de stat nu se poate trage prin urmare concluzia că sistemul prin care ea își exercită puterea se reduce exclusiv la organele de stat, că toate organele și aspectele prin care ea își manifestă puterea ar avea un caracter de stat.

Dacă am face o asemenea identificare, urmarea practică ar fi aceea că, pornindu-se de la importanța reală pe care o au organele de stat în ansamblul sistemului, s-ar ajunge totuși la o supraapreciere a puterii de stat și a mijloacelor specifice ei, însoțită de o subapreciere a acelor organe și mijloace de exprimare ale puterii care nu au un caracter de stat — diverse organizații obștești etc., — dar care au o capacitate specifică de acțiune, întruchipînd tocmai modul în care masele populare își desfășoară activitatea. Prin urmare, socotim că în cuprinsul puterii se exprimă nu numai sistemul de organe de stat care concentrează puterea unei anumite clase, nu numai mecanismul statului, ci în general însăși activitatea organizată a anumitor clase și capacitatea lor de a acționa social-istoric, de a desfășura într-un mod organizat în calitate de forțe dominante în societate o anumită activitate politică, economică, socială etc.

Ne întemeiem aici și pe unele aprecieri pe care le face Lenin în legătură cu puterea. De pildă, cînd, referindu-se la dictatura proletariatului și țărănimii, consideră că ea există chiar atunci cînd nu are o organizare de stat, că ea are în vedere un raport între clase și nu o instituție politică concretă care realizează acest raport [2]. Trebuie să ținem seama îndeosebi de indicațiile leniniste cu privire la mecanismul, la sistemul dictaturii proletariatului. Lenin arăta că acest mecanism reprezintă un aparat suplu și re-

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice,* ed. rusă, Moscova, 1949, p. 193.
[2] Vezi V. I. Lenin, *Opere,* vol. 24, E.S.P.L.P., p. 26.

lativ larg, foarte puternic, prin care partidul este strîns legat de clasă și de masă, și prin care se realizează, sub conducerea partidului, dictatura majorității. În cuprinsul acestui sistem, Lenin trece, alături de soviete, și organizații ca sindicatele sau o instituție creată de practica primilor ani ai puterii sovietice, — conferințele de muncitori și țărani fără partid [1]. Dictatura proletariatului, prin urmare, deși are ca pîrghie fundamentală organele puterii de stat, nu se reduce la atît.

Este de asemenea necesară precizarea a ceea ce se înțelege prin conținut și formă. Materialismul dialectic înțelege prin conținutul unui fenomen — unitatea tuturor laturilor, elementelor, proceselor care îl constituie, iar prin formă — tipul specific al legăturii laturilor și proceselor, organizarea concretă atît lăuntrică cît și exterioară a fenomenului în ansamblul său. Un fenomen constituie nu un agregat mecanic de laturi, aflate în vecinătate una față de alta, nu o simplă sumă de aspecte, ci o organizare determinată, cuprinzînd un anumit sistem de legături reciproce. Rezultă că el nu poate exista ca un conținut amorf, nediferențiat, ci numai avînd întotdeauna o formă corespunzătoare conținutului dat. Încă Hegel arăta în *Logica* sa că forma nu se adaugă conținutului dinafară, ci constituie totalitatea sa ; el remarcase că se produce o aparentă dedublare a formei, în sensul că ea este — în raport cu conținutul — cuprinsă în el, și totodată un element exterior lui. Ținînd seama de o asemenea trecere reciprocă a conținutului în formă și invers, precum și de natura complexă a formei, Lenin a formulat, în *Caiete filozofice,* pe marginea expunerii acestei probleme de către Hegel, o importantă teză a dialecticii : „Lupta conținutului cu forma. Lepădarea formei, transformarea conținutului“ [2].

Se desprinde de aici faptul că e simplistă acea viziune a raportului dintre conținut și formă care o concepe exclusiv ca ceva de la interior la exterior, sau de la ceva esențial la ceva lipsit de importanță ; aceasta, deoarece conținutul nu este numai intern, ci se manifestă extern, într-un mod legic, iar forma nu este un simplu înveliș, ci are o condiționare internă și corespunde în mod necesar conținutului.

În ce constă însemnătatea acestor precizări pentru tema noastră ?

Trebuie arătat că nu de puține ori, cînd este vorba despre raportul dintre conținutul puterii și forma sa, conținutul puterii este privit strict interior, iar forma ca ceva strict exterior, redus la învelișul juridic și în cele din urmă la forma de guvernămînt ; raportul dintre ele este văzut ca unul de la interior la exterior. În acest fel, problema caracterizării regimului democrat-popular, de pildă, cunoscut ca fiind o formă a puterii, s-ar reduce la problema caracterizării învelișului puterii, a formei de guvernămînt. Drept trăsături ale sale sînt aduse în discuție fie unele care aparțin procesului istoric ce a generat acest regim — cum ar fi condițiile istorice concrete în care a apărut, fie trăsături aparținînd exclusiv conducerii și vieții de stat, cum ar fi : posibilitatea existenței unui președinte în fruntea statului, existența mai multor partide sau a unui front popular, problema lipsirii de drepturi politice a claselor exploatatoare etc. Fără îndoială că asemenea trăsături trebuie avute în vedere, dar este insuficientă caracterizarea regimului democrat-popular prin trăsături aparținînd formei de guvernămînt, organizării de stat sau vieții de stat a țării.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere alese,* E.S.P.L.P., 1954, vol. II, p. 592—593.
[2] V. I. Lenin, *Caiete filozofice,* ed. rusă, 1949, p. 193.

În primul rînd, prin elementele ei proprii, forma de guvernămînt nu este întotdeauna în măsură să dezvăluie, ci poate să ascundă caracterul unui regim politic şi social-economic. Forma de stat şi constituţiile burgheze care o fixează în democraţiile burgheze, de pildă, nu permit, cum se ştie, prin ele însele, o apreciere reală a regimului din aceste ţări, ci sînt înşelătoare : se proclamă un regim de drepturi şi libertăţi fără a fi tradus în fapt. Esenţa unei orînduiri social-politice nu rezidă, prin urmare, în trăsături formale — în forma de guvernămînt luată ca atare — ci în împrejurarea : căror clase slujeşte în fapt puterea politică.

Se ştie că superioritatea democraţiei sovietice asupra celei burgheze se caracterizează prin aceea că democraţia sovietică nu se limitează la simpla proclamare a unor drepturi şi libertăţi, ci se dezvoltă în sensul lărgirii necontenite a drepturilor şi libertăţilor democratice, pe baza asigurării tot mai largi a condiţiilor materiale ale exercitării lor, în timp ce tendinţa democraţiei burgheze, manifestă îndeosebi în perioada crizei generale a capitalismului, are sensul restrîngerii neîncetate a drepturilor şi libertăţilor democratice, sensul accentuării lipsei condiţiilor materiale necesare exercitării lor.

Natura orînduirii democrat-populare trebuie prin urmare determinată nu de pe poziţiile considerării exclusive a trăsăturilor ţinînd de forma de guvernămînt, ci răspunzînd la întrebări cum ar fi : în mîinile cărei clase se află puterea şi care sînt scopurile reale ale politicii promovate ?

În al doilea rînd, insuficienţa unei caracterizări ca cea de mai sus se observă în anumite situaţii concret istorice, cum este aceea a ţării noastre în prima etapă a revoluţiei. În această etapă, după 6 Martie 1945, forma de guvernămînt, aşa cum era ea fixată de prevederile constituţionale a rămas cea veche, şi anume monarhic-constituţională. Concluzia ar fi, dacă este trasă numai în lumina formei de guvernămînt, că regimul în general ar fi cel vechi. Acesta este un criteriu formal, strict exterior şi insuficient, căci desprinderea criteriilor reale ne va îndreptăţi să considerăm că independent de această formă, în Romînia a existat în perioada la care ne referim un regim nou, corespunzător unui conţinut schimbat.

Este în acelaşi timp limpede că forma de guvernămînt nu poate fi ignorată cînd se caracterizează regimul democrat-popular din acea etapă, căci ea reprezintă în ansamblul regimului democrat-popular, aşa cum vom vedea mai jos, o trăsătură de mare însemnătate.

Optica greşită asupra formei de guvernămînt din ţara noastră în etapa la care ne referim a dus nu rareori la o tratare a acestei forme în mod nejust, într-un fel oarecum „de scuză" pentru existenţa ei ; faptul că s-au menţinut în această etapă vechile forme ale organizării de stat crea oarecum o stînjenire în a raporta această formă la ansamblul transformărilor revoluţionare, ducea la expedierea rapidă şi „de obligaţie" a acestei probleme. În afară de faptul că rămînea astfel neanalizată o problemă teoretică importantă, că nu era desprinsă necesitatea obiectivă a acestei menţineri, se producea de obicei şi o eroare : caracterul vechi al formei de guvernămînt era privit în general şi abstract ca fiind identic cu un caracter şi rol de frînă, fără a se ţine seama că această formă a avut şi un rol pozitiv, nu numai un rol de frînă de la bun început şi în tot cursul procesului revoluţionar.

Referindu-ne așadar la conținutul puterii și la forma ei, în lumina precizărilor asupra noțiunii de putere și raportului dintre conținut și formă, am putea trage concluzia că :

— conținutul puterii ni-l va da trecerea în revistă, în unitatea lor, a principalelor direcții de activitate a claselor ce dețin puterea pe plan economic, politic, social etc. ;

— forma puterii ne-o vor da elementele ce dezvăluie structura intimă a acestei unități, tipul specific al organizării laturilor, trăsăturilor ce caracterizează această unitate.

În felul acesta, problema regimului democrat-popular trebuie privită sub aspectul important al regimului de stat, dar nu trebuie redusă la acest aspect, deoarece există și alte aspecte în care își găsește expresia faptul deținerii puterii.

*

O primă problemă care se ridică este următoarea : care este conținutul puterii în perioada la care ne referim ? Pentru aceasta vor trebui înregistrate transformările revoluționare întreprinse în această perioadă din inițiativa puterii populare. Rezultatul va fi evidențierea faptului că această putere a constituit o dictatură revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii sub conducerea proletariatului în frunte cu partidul său. În conținutul acestei puteri pot fi într-adevăr urmărite indicațiile leniniste privind sarcinile concrete ale dictaturii proletariatului și țărănimii. Este vorba despre asemenea realizări, cum sînt : o reîmpărțire radicală a proprietății funciare în folosul țărănimii (reforma agrară și consolidarea rezultatelor ei), înfăptuirea unui democratism consecvent și deplin care să meargă pînă la republică, smulgerea din rădăcini a trăsăturilor barbare de robie, punerea bazelor pentru o serioasă îmbunătățire a vieții muncitorilor și ridicării nivelului lor de trai, rezistența în fața presiunii cercurilor imperialiste, întărirea continuă a independenței cucerite, prin întărirea legăturilor cu țara socialismului și țările ce pășeau pe un drum comun. În direcțiile de activitate proprii regimului instaurat la 6 Martie 1945 găsim reunite tocmai asemenea sarcini de bază.

Enumerarea principalelor direcții de acțiune, urmărite de guvernul democratic în această etapă, demonstrează, prin natura, urmările și limitele acestor sarcini, faptul că ele reprezentau, sub aspectul conținutului puterii, o dictatură democratică a proletariatului și țărănimii.

Se ridică acum următoarea întrebare : dacă admitem că prin conținutul ei, puterea a reprezentat în această perioadă o dictatură a proletariatului și țărănimii, ce a reprezentat ea oare prin forma ei, din punctul de vedere al formei ? În legătură cu prima etapă a revoluției, în Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului se face următoarea apreciere : „În această etapă a fost instaurat regimul democrat-popular, formă a dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii, sub conducerea proletariatului" [1]. Potrivit acestei aprecieri, puterea a reprezentat, așadar, prin forma ei, un regim democrat-popular. Ce se înțelege, însă, prin formă a dictaturii democratice ? Numai organizarea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului*, E.S.P.L.P., 1955, p. 22.

de stat, natura organelor statale, prin intermediul cărora s-a exercitat această dictatură ? Sau ca formă a dictaturii trebuie privit pe lîngă aceasta ansamblul trăsăturilor care reflectă caracterul, tipul specific de organizare a conținutului politic, economic etc., al dictaturii ? Un răspuns just dat aici ne interesează pentru discutarea trăsăturilor regimului democrat-popular, căci în funcție de el, cercetarea va fi îndreptată spre analiza numai a unor trăsături ale organizării de stat, ale formei de guvernămînt, sau spre evidențierea anumitor trăsături izvorîte din însuși conținutul puterii.

Considerăm că regimul democrat-popular, ca formă a puterii, desemnează întregul sistem în care se organizează conținutul politic și social-economic în ansamblul său ; sistemul se manifestă în domeniul vieții sociale, economice, politice, culturale și cuprinde trăsăturile desfășurării conținutului. Cu alte cuvinte el nu se reduce la cadrul organizatoric, la forma de organizare menită să asigure condițiile desfășurării acestui conținut. Luăm aici noțiunea de regim într-o accepțiune încetățenită în literatura politică din țara noastră, într-un sens care nu se reduce la definiția lui juridică, și anume de totalitate a mijloacelor și metodelor specifice prin care se înfăptuiește dictatura de clasă în societate, ci este mai larg, apropiat de cel al orînduirii social-politice. Apare astfel ca fiind greșită reducerea problemei regimului democrat-popular la aceea a formei exterioare de stat și considerarea ca trăsături de bază ale sale, în primul rînd, unele trăsături legate de metodele exercitării puterii de stat, cum ar fi specificul organelor puterii de stat etc.

Ținem seama că pot fi considerate ca aparținînd formei acele trăsături ce privesc organizarea concretă atît lăuntrică cît și exterioară a activității politice, sociale, economice. Care vor fi asemenea trăsături ?

A fost enunțată părerea [1] că, direct determinată de conținutul de clasă, o trăsătură a dictaturii proletariatului și țărănimii în țara noastră a fost faptul că ea s-a exercitat de către proletariat, în frunte cu partidul său, sub conducerea acestuia, împreună cu țărănimea muncitoare. Fără îndoială că trebuie discutată problema dacă raportul dintre puterea democratică și chiaburime se manifesta în esență sub forma unor măsuri ale puterii care țineau nemijlocit în chiaburime, ca pătură socială distinctă — așa cum s-a putut desprinde spre sfîrșitul anului 1947 — sau numai în faptul că puterea apăra interesele țărănimii muncitoare. Cert este că puterea democratică, pe de o parte, a luat măsuri importante de apărare a țărănimii muncitoare, iar chiaburimea pe de altă parte se străduia să se înfrupte din măsurile puterii democratice ce veneau în sprijinul maselor țărănești. Din rîndul măsurilor puterii pot fi citate : restricțiunile introduse în timpul secetei în circulația produselor agricole pentru a preîntîmpina acapararea lor în mîinile chiaburilor speculanți, cunoscutul ansamblu de măsuri cuprinzînd stabilirea dreptului de preemțiune al statului în cumpărarea pămîntului, interzicerea cumpărării de pămînt de către particulari peste o anumită limită, anularea unor vînzări silite de bunuri agricole, precum și alte măsuri. Din rîndul manevrelor chiaburești amintim : mașinațiunile prilejuite de reforma agrară, adesea încununate de succes în unele regiuni ; încercarea de a acapara bunurile țărănimii muncitoare în-

[1] In problema sarcinilor și trăsăturilor dictaturii proletariatului și țărănimii în Romînia, cf. I. Banu, *Problema puterii politice în țara noastră în perioada anilor 1944—1947*, în *„Cercetări filozofice"*, 1955, nr. 1—2.

fometate prin schimbarea pe cereale din rezervele lor sau ca urmare a scadențelor neachitate ; cuibărirea în conducerea unor cooperative, bănci populare etc., și jefuirea țărănimii muncitoare prin intermediul lor ; acapararea ilegală de mărfuri trimise de către stat spre distribuire la sate ; infiltrarea în comitetele gospodărești de însămînțări, acapararea cerealelor de sămînță și revinderea lor în dauna țărănimii muncitoare ; acapararea cerealelor importate pentru populația flămîndă și revinderea lor speculativă etc.

Este de asemenea cunoscută ca o altă trăsătură a dictaturii proletariatului și țărănimii din țara noastră aceea că în cadrul ei rolul conducător al proletariatului în frunte cu partidul său se exercita nu împotriva conducerii de stat, prin inițierea și conducerea în această direcție a unei presiuni de jos a maselor, ci prin exercitarea unui rol de hegemon în însăși această conducere de stat, în puterea de stat. Este bine știut ca la 6 Martie 1945 a fost instaurat în țara noastră un guvern în care partidul clasei muncitoare avea rolul conducător, că la această dată a fost hotărîtă soarta bătăliei pentru putere în sensul instaurării puterii democrat-populare. Această trăsătură ne explică de ce principalul conținut al acțiunilor menite să asigure în țara noastră desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și-a găsit un cadru de desfășurare nu în afara statului ci, în primul rînd, în organizarea de stat a țării, regimul democrat-popular fiind un *regim de stat* care reprezintă puterea oamenilor muncii. În ce constă deci această trăsătură ? În împrejurarea că, deși rolul conducător al proletariatului în revoluția democratică nu presupune neapărat cucerirea puterii de stat (manifestarea lui fiind posibilă și fără participarea la conducerea de stat), rolul conducător al clasei muncitoare în țara noastră în cursul desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice s-a manifestat prin participarea partidului clasei muncitoare la conducerea de stat, prin rolul hotărîtor dobîndit de partidul nostru în exercitarea puterii de stat.

Aceasta nu înseamnă că clasa muncitoare și țărănimea muncitoare au fost singurele forțe deținătoare ale puterii de stat. După cum se știe, în această perioadă o parte a puterii de stat se afla și în mîinile reprezentanților burgheziei și monarhiei. O asemenea participare în conducerea de stat nu atinge considerarea conținutului puterii ca dictatură a proletariatului și țărănimii și a formei puterii ca democrat-populară ; se evidențiază în felul acesta încă o dată faptul că nu cadrul organizării de stat este temeiul unic al determinării conținutului și a formei puterii, ci trebuie apreciată activitatea ce se desfășoară în acest cadru.

Ar fi greșită, însă, o subapreciere a influenței negative pe care a avut-o în acțiunea dictaturii democratice prezența unor reprezentanți ai forțelor burgheze în conducerea de stat. Această prezență a impus ca toate măsurile luate de puterea democratică, pe toate planurile — cum ar fi desăvîrșirea reformei agrare, măsurile de evidență și control în viața economico-financiară etc. — să întîmpine împotrivirea acestor reprezentanți, iar îndeplinirea lor să ceară înfrîngerea acestei împotriviri. Caracterul anticapitalist a fost, prin urmare, o trăsătură a multor acțiuni ale puterii democratice. El este ilustrat prin inițierea a numeroase măsuri menite să ducă înainte revoluția populară spre transformări socialiste — cum au fost etatizarea B.N.R., controlul muncitoresc sub forma oficiilor industriale, interzicerea cumpărărilor de pămînt de către chiaburi, reforma bănească din 1947. Avem aici de a face cu o importantă trăsătură a puterii din această perioadă.

Trebuie amintită de asemenea acea trăsătură a dictaturii democratice din țara noastră reprezentată de caracterul ei antiimperialist. Condițiile internaționale în care s-a exercitat această dictatură erau caracterizate pe de o parte prin încercările unor cercuri imperialiste, cu diferite mijloace politice, economice etc., de a împiedica acțiunile revoluționare ale puterii populare, iar pe de altă parte, prin preocuparea constantă a Uniunii Sovietice și a țărilor ce mergeau pe același drum cu țara noastră, de a ajuta eforturile noii puteri în refacerea economică și afirmarea politică independentă, potrivit voinței și intereselor oamenilor muncii. Lupta pentru transformări democratice pe plan intern a fost în aceste condiții și o luptă antiimperialistă, pentru afirmarea dreptului poporului nostru de a rezolva treburile țării potrivit hotărîrii sale.

Condițiile concret-istorice în care s-a desfășurat dictatura proletariatului și țărănimii în țara noastră au fost deosebit de complexe. Această sumară enumerare nu și-a propus decît să îndrepte atenția spre direcția în care pot fi desprinse trăsături proprii regimului democrat-popular în prima etapă a dezvoltării sale.

S-ar putea obiecta în legătură cu trăsăturile enumerate mai sus și considerate ca aparținînd regimului democrat-popular că ele nu aparțin propriu-zis formei, ci sînt de domeniul conținutului. Dar, oare, forma este independentă de conținut? Trăsăturile formei sînt oare străine conținutului propriu-zis? Evident că nu. Tocmai aici trebuie relevat un aspect important al primordialității conținutului: forma cuprinde, așa cum am amintit, acele trăsături care dezvăluie natura unității dintre laturile conținutului, tipul specific de organizare a acestora.

Considerînd trăsăturile de mai sus ca aparținînd formei, mai trebuie însă să notăm că ele, așa cum sînt enumerate aici, disting regimul democrat-popular sub mai multe aspecte. În primul rînd, aceste trăsături deosebesc regimul democrat-popular față de alte regimuri (burghez, de pildă). Unele sînt însă de natură a distinge regimul democrat-popular din țara noastră în raport cu același regim în alte țări democrat-populare.

Ocupîndu-ne de sfera conținutului și a formei în ceea ce privește puterea din țara noastră în etapa la care ne referim, trebuie să ne oprim — fără a ne propune aici o analiză multilaterală — asupra raporturilor reciproce existente între conținutul și forma puterii, raporturi caracterizate printr-o deosebită complexitate. Se știe că între conținut și formă există totdeauna o contradicție generată de faptul că în conținut se acumulează fără încetare schimbări, în timp ce forma își exercită rolul ei stabilizator; contradicția se rezolvă prin înlăturarea formei atunci cînd ea nu mai oferă condițiile de dezvoltare necesare conținutului. În lumina acestei teze, care va fi, în perioada la care ne referim, aspectul principal al raporturilor dintre conținutul și forma puterii?

Credem că el este constituit de contradicția generată de faptul că activitatea politică, economică etc., desfășurată în această perioadă, sub conducerea partidului, de către puterea populară, cu alte cuvinte conținutul puterii, evolua fără încetare, potrivit cerințelor transformării revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă, în timp ce trăsăturile ce caracterizau într-un anumit fel acest conținut — cum ar fi cele amintite mai sus — își păstrau stabilitatea lor relativă. Cu alte cuvinte, conținutul, măsurile ce le îndeplinea puterea populară din inițiativa partidului în acești ani

ilustrau tot mai evident, pe măsura creării condițiilor obiective, orientarea puterii spre socialism și tindeau continuu să depășească cadrul fixat de trăsăturile ce îl „stabilizau". De pildă, o trăsătură amintită mai sus „fixează" dictatura din acea perioadă ca fiind a proletariatului și țărănimii muncitoare, dat fiind că politica promovată în cadrul ei răspundea sarcinilor desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, la îndeplinirea cărora țăranul muncitor e atras mai cu seamă în calitatea lui de mic producător de mărfuri. Dar, pe măsura transformării acestei revoluții în revoluție socialistă — proces continuu — politica promovată trecea de acest cadru : se acumulau în conținut schimbări ce dovedeau că se săvîrșea trecerea de la alianța proletariatului cu țăranul muncitor, întemeiată mai cu seamă pe calitatea acestuia de mic producător, la alianța întemeiată mai cu seamă pe calitatea acestuia de om al muncii, că se ascuțea caracterul antichiaburesc al măsurilor puterii populare, că se pregăteau condițiile pentru dictatura unei singure clase, și anume a proletariatului. Sau, o altă trăsătură „fixează" puterea din acea perioadă ca fiind caracterizată de participarea predominantă a clasei muncitoare în frunte cu partidul său la conducerea de stat, dar și de împărțirea acestei conduceri cu o parte a burgheziei. Transformările revoluționare tindeau însă să depășească în mersul lor înainte și această trăsătură, în sensul întăririi continui a rolului și capacității forțelor populare, avînd în fruntea lor partidul în conducerea de stat, pe de o parte, și al restrîngerii continui a sferei în care acționau forțele burgheze aflate la conducerea de stat, pe de altă parte. Nici caracterul antiimperialist nu poate fi privit static, căci pe măsura desfășurării procesului revoluționar, acest caracter căpăta noi semnificații.

Rezultă din această sumară trecere în revistă că aspectul principal al raportului general dintre conținutul și forma puterii în perioada la care ne referim este dat de faptul că activitatea puterii populare, inițiate de partid, ce reprezenta conținutul ei, se orienta continuu spre noi transformări revoluționare, iar trăsăturile ce „fixau" ansamblul acestei activități într-un anumit fel, la un anumit nivel, corespundeau într-o măsură tot mai mică conținutului, fiind continuu depășite și obligate să se acomodeze conținutului aflat în neîncetată schimbare.

In același timp, în lumina acestui raport înțelegem de ce, atunci cînd schimbările din conținutul puterii au ajuns în stadiul în care au marcat trecerea la etapa a doua a revoluției din țara noastră, la etapa socialistă, trăsăturile ce caracterizau, potrivit cerințelor etapei și în limitele amintite mai sus, regimul democrat-popular în prima etapă, au încetat și ele întru totul să mai corespundă conținutului radical schimbat ; regimul democrat-popular a trecut în a doua etapă a dezvoltării sale, căpătînd noi trăsături caracteristice. Trecerea regimului democrat-popular din țara noastră, de la prima etapă a dezvoltării sale la cea de-a doua, trebuie deci urmărită nu exclusiv în schimbările din forma organizării de stat, ci sub aspectul important al acumulării acelor schimbări din conținut care demonstrau orientarea puterii spre socialism ; aceste schimbări ridicau tot mai insistent problema noilor trăsături ale puterii și reclamau definirea acesteia într-un fel nou.

Dînd posibilitate conținutului proceselor revoluționare din prima etapă a revoluției din țara noastră să se realizeze și oferindu-i un mod de existență, regimul democrat-popular a influențat în prima sa etapă în calitate

de formă a dictaturii proletariatului şi ţărănimii asupra acestui conţinut; fără a uita rolul specific al formei de stat, regimul democrat-popular a grăbit în ansamblul său ritmul transformărilor revoluţionare. Reamintim însă faptul că acest rol activ pozitiv nu trebuie privit static, ci ţinînd seama de cerinţele noi pe care schimbările din conţinutul puterii le ridicau continuu în faţa formei, cerinţe ce au culminat atunci cînd s-a impus nevoia trecerii regimului democrat-popular la a doua etapă a dezvoltării sale.

Concluzia principală la care se ajunge este aceea că în aprecierea existenţei regimului democrat-popular în ţara noastră, în etapa desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice, nu trebuie să ne limităm la considerarea exclusivă a formelor organizării de stat existente în acea vreme. În aprecierea regimului trebuie să ţinem seama de transformări din conţinut şi înfăptuiri iniţiate de partid, cum au fost: reforma agrară, lichidarea moşierimii ca clasă şi eliberarea ţărănimii muncitoare de sub jugul moşieresc; lupta susţinută pentru refacerea economiei naţionale, împotriva dezorganizării economico-financiare, speculei şi sabotajului întreţinute de elementele capitaliste; acţiunile de democratizare în legislaţie, lichidarea tuturor discriminărilor juridice existente în regimul burghezo-moşieresc; asigurarea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, atragerea maselor în viaţa politică a ţării; promovarea politicii naţionale democratice în vederea lichidării asupririi naţionale exercitate în regimul burghezo-moşieresc; acţiunile pentru îmbunătăţirea vieţii oamenilor muncii şi succesele obţinute; lichidarea politicii de înfeudare a ţării şi iniţierea unei politici externe independente, corespunzătoare voinţei poporului nostru etc.

Pentru a înţelege caracterul puterii, trebuie considerat aşadar însuşi conţinutul, căruia organizarea politică şi normele constituţionale îi servesc drept cadru, şi trebuie apreciat pe temeiul acestui conţinut regimul existent.

Avem deci suficiente temeiuri pentru a considera că exista în ţara noastră în perioada la care ne referim un regim democrat-popular, în interesul poporului muncitor, şi a nu reduce problema formei dictaturii proletariatului şi ţărănimii la forma organizării de stat, la forma de guvernămînt.

*

Complexitatea relaţiilor dintre conţinutul puterii şi forma sa nu poate fi, însă, epuizată prin aspectele schiţate în rîndurile de mai sus; ea apare şi mai pregnant cînd ne ocupăm de forma de guvernămînt.

Într-adevăr, pînă acum ne-am ocupat de aspectul general al conţinutului şi formei puterii. În cadrul fenomenului puterii, *forma de guvernămînt* nu poate fi însă ignorată, căci ea ridică numeroase probleme ce se cer cercetate. Vom aminti unele dintre ele.

În primul rînd, se cere stabilit raportul acesteia cu forma şi conţinutul puterii. Am arătat mai sus că în prima etapă a revoluţiei, regimul democrat-popular a reprezentat o formă a dictaturii proletariatului şi ţărănimii, în sensul că reunea acele trăsături indisolubil legate de conţinut ce dezvăluie structura dictaturii, sistemul, tipul de legături reciproce din cuprinsul dictaturii. Putem oare înţelege acelaşi lucru prin forma de guvernămînt? În teoria statului şi dreptului, forma de guvernămînt se consideră elementul fundamental al formei de stat şi desemnează structura organelor superioare ale puterii de stat, ordinea alcătuirii lor, repartizarea competinţelor între ele. Astfel privită, însă, forma de guvernămînt şi în general forma de stat,

deși corespunde în mod necesar conținutului, constituie un domeniu separat de conținutul puterii, și anume al organelor prin care se exercită puterea, *cadrul organizatoric* în care se manifestă formele juridice ale puterii de stat — adică legislația, conducerea de stat și justiția. Este cunoscută teza marxist-leninistă asupra modului clasic de apariție a organelor statului. Produs al societății ajunsă în stadiul împărțirii în clase antagoniste, statul a înlocuit organizarea gentilică și s-a desprins de societate, s-a constituit ca o forță aflată în slujba unei anumite clase ; organele orînduirii gentilice s-au desprins încet-încet de rădăcinile lor din popor și s-au transformat din instrumente ale voinței poporului în organe de sine stătătoare, de dominare, îndreptate împotriva poporului [1]. În cursul tendinței specifice formei de a se desprinde de conținut și de a se constitui relativ independent, în mod autonom, forma de stat reprezintă așadar acel stadiu în organizarea puterii în care conținutul capătă — în afară de aspectul general al formei, amintit mai sus, și anume ca mod al existenței sale, de nedeslipit de sine — o formă exterioară, relativ indiferentă față de conținut.

Datorită faptului că are un domeniu propriu, forma de guvernămînt poate fi diferită pentru același conținut și pentru același regim. Așa de pildă, în prima etapă a revoluției, formele de guvernămînt în țările democrat-populare variau de la monarhie la republică, dar regimul era în toate același : democrat-popular. Nu se poate identifica, așadar, forma dictaturii proletariatului și țărănimii — regimul democrat-popular în prima sa etapă — cu o formă de guvernămînt. Dar tot atît de adevărat este că nu se poate nesocoti forma de guvernămînt existentă.

În explicarea formei de guvernămînt din țara noastră în prima etapă a revoluției trebuie să pornim de la o cunoscută particularitate a revoluției noastre : aceea că ea s-a desfășurat, după doborîrea insurecțională a regimului fascist, pe o cale pașnică, lipsită de război civil. Între 23 August 1944 și 6 Martie 1945, forțele populare în frunte cu clasa muncitoare condusă de partid s-au organizat într-o viguroasă putere revoluționară de masă, care avea ca piloni de bază unitatea de acțiune a clasei muncitoare, alianța clasei muncitoare cu țărănimea, precum și atragerea unei părți a burgheziei. Existența frontului larg democratic închegat de partid și cuprinzînd masele de milioane ne explică de ce, pe de o parte, forțele revoluționare n-aveau interes să declanșeze războiul civil și să folosească violența ; înțelegem totodată de ce, pe de altă parte, forțele cele mai reacționare căutau scăparea în fața puterii maselor în fascizarea vieții politice și de stat, militînd pentru rînduieli fasciste și trecînd la acțiuni fasciste. Apărarea regimului democrat și a instituțiilor sale a devenit astfel o sarcină însemnată a forțelor revoluționare conduse de partid și un prilej de demascare energică a partidelor burghezo-moșierești în fața maselor. Însă, organele revoluționare făurite din inițiativa partidului în perioada cuceririi regimului democratic, deși reprezentau prin forța și acțiunea lor un embrion al puterii populare, n-au devenit baza noii organizări de stat, instituții noi ale regimului democratic. În sarcina cercetării viitoare cade problema importantă a condițiilor și cauzelor ce au împiedicat acest lucru. Fapt este că în condițiile date, au fost cucerite organele existente ale puterii de stat, în sensul venirii în fruntea lor a unor noi conduceri, democratice și populare, fără a fi lichidate și înlocuite cu instituții noi ; au fost menținute deci instituțiile

[1] Marx-Engels, *Opere alese*, Ed. P.M.R., 1952, vol. II, p. 286.

existente, pregătită și înfăptuită reînvierea pe baze noi a unei instituții pe care regimul fascist al burgheziei înseși o lichidase — parlamentul. A continuat să existe în Romînia ca formă de guvernămînt o monarhie de tip parlamentar, normalizată spre sfîrșitul anului 1946 prin alegeri parlamentare. Sarcinile ce au stat ulterior în fața țării au determinat reorganizări în conducerea de stat, cum au fost de pildă numeroasele organisme nou create pentru desfășurarea activității de evidență și control în economie de către stat. Forma generală a organizării, forma de stat ca atare cu organele propriu-zise ale puterii au rămas însă aceleași, după cum aceleași au rămas normele constituționale care consacrau orînduirea monarhic-constituțională a statului. Să urmărim pe scurt diversele manifestări ale acestor forme.

In ceea ce privește activitatea legislativă, se știe că procesul revoluționar a început în țara noastră cînd parlamentul — organul legislativ al unei democrații parlamentare — era desființat. Noile condiții istorice — maxima legalitate și libertate posibile în acele împrejurări, adoptarea unui sistem electoral democratic, puternica organizare de masă — au permis ulterior ținerea unor alegeri parlamentare libere și formarea în urma alegerilor a unui parlament cu o majoritate democratică stabilă. Astfel a început folosirea parlamentului — organ legislativ existent și în condițiile vechiului regim — pentru consolidarea noului regim. Parlamentul a fost folosit cu succes de către masele populare conduse de partid pentru dejucarea manevrelor reprezentanților burghezi prezenți în el (deși nu aceștia constituiau forțele principale politice ale elementelor reacționare), pentru controlul popular al departamentelor guvernamentale aflate în mîinile acestor reprezentanți.

Prin opera sa, parlamentul era însă un mijloc important de luptă și împotriva cercurilor reacționare ce nu activau în interiorul său, fiind o tribună de demascare a acestora și un mijloc de afirmare convingătoare a capacității și rodniciei acțiunilor celor ce reprezentau forțele populare. Zădărnicind manevrele dușmănoase, parlamentul a desfășurat o fructuoasă activitate legislativă în sprijinul transformărilor revoluționare, concretizate în numeroase legi votate privind îndeosebi viața economică. Printre importantele legi economice adoptate în parlament din inițiativa partidului amintim următoarele: cele cinci legi economice din decembrie 1946, dintre care cea mai importantă era cea cu privire la etatizarea B.N.R., legile din martie 1947 cu privire la prețuri și salarii, legea privind reorganizarea M.I.C. din aprilie 1947, legile din mai 1947 cu privire la Oficiile industriale, controlul economic și utilizarea creditelor, legea pentru circulatia bunurilor agricole din mai 1947 etc. Nu trebuie să uităm totodată că asemenea cuceriri cum au fost alungarea reprezentanților burghezi din guvern și doborîrea monarhiei au reprezentat acte parlamentare, exprimînd voința populară.

Existența și activitatea parlamentului ilustrau desfășurarea pașnică a transformărilor revoluționare pe planul puterii după 6 Martie 1945: alegerea pașnică de către mase a reprezentanților în organul legiuitor, lupta pașnică între partide în cadrul acestui organ și verificarea practică în cursul luptei a programelor de către mase, trecerea pașnică a puterii, ca urmare a voinței și presiunii populare, în mîinile celor ce reprezentau interesele maselor populare.

In ceea ce privește activitatea administrativă, de conducere de stat, ea se desfășura în esență prin mijlocirea organelor existente anterior. Ne re-

ferim, de pildă, la existența vechilor organe administrative — primării, preturi, prefecturi, care erau chemate de puterea democratică să îndeplinească sarcinile revoluționare. Mai amintim reinstituirea în această perioadă a comitetelor interimare în comune și județe, cu membrii desemnați de prefect și de M.A.I. S-a creat următoarea situație: pe de o parte, regimul democrat-popular ca atare slujea intereselor maselor, se întemeia pe acțiunea acestora și imprima un nou conținut activității organelor administrative de stat; pe de altă parte, modul de formare a acestor organe era sistemul numirii și confirmării din partea organelor centrale, iar modul lor de funcționare era bazat pe centralizarea oarecum birocratică, pe lipsa unor forme organizate de antrenare a maselor etc. — Aceasta îngreuna îndeplinirea cerințelor care se ridicau în fața activității de stat într-o măsură ce sporea potrivit desfășurării însăși a conținutului. O asemenea neconcordanță era însă impusă de anumite condiții amintite mai sus. Ea nu trebuie privită în mod abstract și anume ca avînd un rol întru totul negativ, de frînă, determinat în mod mecanic de faptul că organele erau o moștenire a vechii organizări. Ceea ce permitea, în aceste condiții, desfășurarea activității lor era faptul că în fruntea vechilor organe se aflau cadre noi — expresie a schimbărilor importante produse în compoziția și funcțiunea lor de clasă.

În ceea ce privește justiția — a treia categorie fundamentală a puterii de stat — trebuie notat că activitatea judecătorească se desfășura în general după principii de organizare vechi și se întemeia pe vechile norme juridice, cărora li se adăuga legislația nouă necodificată. Această situație crea la rîndul ei nepotriviri. De pildă, după o suspendare temporară, în 1946 se reintroduce principiul inamovibilității judecătorului. În condițiile în care corpul judecătoresc, în majoritatea lui, nu avea conștiința de slujitor al intereselor maselor, acest principiu permitea desfășurarea activității judecătorești nu întotdeauna potrivit intereselor puterii democratice. De exemplu, în judecarea proceselor de sabotaj economic — domeniu în care organele judiciare erau chemate să joace un rol însemnat — în numeroase cazuri, instanțele achitau pe speculanți și sabotori sau îi condamnau la pedepse prea ușoare, decideau mutarea judecării proceselor în alte orașe pentru a le sustrage vigilenței populare, hotărau rejudecarea unor procese sub motivul „presiunii asupra instanței" etc. Rezultatul nu era deci cel așteptat de masele populare.

Trecînd pe scurt în revistă unele aspecte ale activității legislative, administrative și judecătorești ale statului — formele juridice de manifestare a puterii de stat — se poate sezisa că există în perioada la care ne referim în toate aceste planuri contradicții între modul, metodele, forma exercitării puterii de stat, și însăși puterea, cerințele ce le ridica puterea prin conținutul ei.

Natura contradicțiilor existente în această perioadă pe acest plan între putere și forma de stat din țara noastră trebuie cercetată și determinată în mod concret, ceea ce constituie încă o sarcină de viitor. Putem afirma însă că această contradicție dintre puterea în ansamblul ei și manifestarea ei exterioară ca înveliș juridic are în această perioadă în țara noastră o natură specifică, fiind de la bun început o contradicție între un conținut nou și o formă veche, între puterea nouă și forma de stat veche. Ea nu este deci identică cu contradicția existentă în general în această perioadă în țara noastră între conținutul și forma puterii, contradicție generată de rămînerea

în urmă a trăsăturilor ce caracterizau într-un fel anumit un conținut al puterii aflat în continuă schimbare; o contradicție cum este cea din urmă caracterizează în orice condiții raportul dintre conținut și formă.

Faptul că o formă veche a organizării de stat a putut să slujească noii puteri, populare, se explică prin aceea că forma organizării de stat este dependentă de conținutul puterii, în primul rînd prin faptul că îndeplinește sarcinile acestuia, dar ea, ca atare, are, cum am amintit, un domeniu propriu de existență, relativ independent față de conținutul căruia îi servește.

Atunci cînd caracterizăm regimul democrat-popular în țara noastră în prima etapă avînd în vedere și forma de guvernămînt care l-a slujit, trebuie prin urmare să ținem seama de următoarea împrejurare: la apariția sa regimul democrat-popular a preluat organizarea generală de stat veche și normele constituționale vechi, care în regimul burghezo-moșieresc proclamau în mod formal drepturile și libertățile cetățenești, dar, folosindu-le potrivit intereselor sale, a trecut de la proclamarea acestor drepturi și libertăți, la traducerea lor în fapt, la asigurarea reală a lor. Esența regimului democrat-popular în această etapă nu o găsim deci la nivelul formei de stat, în faptul că s-a menținut vechea organizare a statului, precum și vechile norme constituționale, ci în faptul că puterea populară — folosind aceste forme — slujea și oglindea, în fapt, prin politica pe care partidul o inițiia în cadrul ei, interesele oamenilor muncii.

Amintim însă din nou că nici contradicția dintre putere și forma organizării de stat a ei nu trebuie totuși privită în mod abstract și static. Puterea democratică a folosit cu succes în desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și în trecerea la socialism o cale parlamentară potrivită condițiilor specifice, după cum a folosit vechile organe locale și alte instituții ale statului. Prin folosirea cu succes a unei căi parlamentare, prin folosirea unor organe vechi și în general a vechilor forme de organizare de stat în desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și în trecerea la revoluția socialistă, prin faptul că aceste organe au fost cucerite, în general, fără a fi încălcate prevederile constituționale de bază, prin toate acestea, mișcarea muncitorească din țara noastră a îmbogățit practica revoluționară internațională. Ea și-a adus astfel contribuția la dezvoltarea — pe temeiul generalizării printre altele și a acestui material de viață — a teoriei marxist-leniniste despre revoluție. Această practică a evidențiat faptul că în ultimă instanță revoluția nu se caracterizează prin metoda săvîrșirii ei — violentă sau pașnică, prin respectarea ordinei de drept și normelor constituționale sau prin nerespectarea lor — ci prin conținutul ei — trecerea puterii în mîinile altei clase și înlocuirea relațiilor de producție. Ea a evidențiat încă o dată, prin exemplul convingător al vieții, totala netemeinicie a străduințelor dușmanului de a prezenta, totdeauna și în toate cazurile, proletariatul și partidul său ca adepți ai violenței; s-a dovedit în fapt că violența și războiul civil nu reprezintă singura cale de transformare a societății.

Pe măsură ce puterea nouă populară evolua, se ridica însă tot mai ascuțit nevoia creării unui nou cadru juridic constituțional și în general a unei noi orînduiri de stat. Se știe că la sfîrșitul anului 1947 schimbările din conținutul puterii au evidențiat trecerea la etapa socialistă a revoluției. Aceste schimbări au adus insistent la ordinea zilei problema înlăturării orînduirii monarhic-constituționale, doborîrii monarhiei, efectuării reformei administrative, reformei justiției, reformei fiscale, cu alte cuvinte stabilirea

unei concordanțe între dezvoltarea puterii și formele juridice ale manifestării sale. Republica Populară Romînă reprezintă această nouă formă de stat, corespunzătoare intereselor oamenilor muncii și sarcinilor puterii populare.

Am subliniat, la început, faptul că în caracterizarea puterii în această etapă ținem seama nu numai de forța și acțiunea reprezentată de masele populare conduse de partid prin mijlocirea organelor puterii de stat, ci și de forța și acțiunea lor reprezentate prin intermediul organizațiilor lor politice, sociale, profesionale etc. Referindu-ne la prima etapă a regimului democrat-popular, e necesar să menționăm că, în condițiile în care organizarea de stat folosea în general metode vechi pentru îndeplinirea sarcinilor, fără a avea forme organizate de antrenare a maselor, un rol deosebit de însemnat în asigurarea acestei antrenări a revenit însuși partidului, organizațiilor de mase conduse de partid care înglobau milioane de oameni ai muncii.

Se cere încă studiat, în toată complexitatea sa, sistemul dictaturii proletariatului și țărănimii în țara noastră, sistem ce cuprindea în afara organelor statului o diversitate de forme organizate lipsite de caracter de stat, prin mijlocirea cărora partidul, ca forță conducătoare, mobiliza și antrena la înfăptuirea sarcinilor diferitele pături sociale. O cît de sumară cercetare poate evidenția felul cum temeinica organizare de masă a forțelor populare conduse de partid suplinea în această perioadă insuficiențele organizării de stat și insuficiențele determinate de prezența unor reprezentanți ai burgheziei în conducerea de stat.

Organizațiile F.N.D., care, conduse de partid, cimentau organizarea generală a maselor într-un front unit și, pe temeiul forței maselor ce stăteau în spatele lor, vegheau la consecvența în acțiune a organelor de stat; rolul B.P.D. în organizarea și cîștigarea bătăliei alegerilor parlamentare; comitetele de întreprindere și sindicale care aplicau linia partidului în întreprinderi, vigilente în fața manevrelor conducerii capitaliste a întreprinderilor; comitetele Frontului Plugarilor și cele de reformă agrară care asigurau desăvîrșirea reformei agrare și promovarea liniei partidului la țară; largile adunări și manifestații de masă prin care oamenii muncii, cu promptitudine, confirmau atașamentul la cauza partidului sau înfierau actele reacțiunii; în sfîrșit, Partidul Comunist Romîn, care, în unitate de acțiune cu aripa stîngă a P.S.D., coordona această acțiune a maselor, avînd inițiativa acțiunilor de stat și a ansamblului transformărilor revoluționare — toate acestea vădesc pe deplin că exista în acea vreme, pe lîngă organele de stat, o rețea divers ramificată a puterii maselor, condusă de partid, în stare să asigure succesul transformărilor revoluționare prin forța nemijlocită de masă ce o reprezenta. La chemarea partidului, această organizare de masă își asuma adesea răspunderea inițierii și aplicării măsurilor ce trezeau împotrivirea reprezentanților burghezi din conducerea de stat. Amintim, de pildă, rolul direct al organelor revoluționare în combaterea speculei și sabotajului capitalist, în lichidarea haosului economic-financiar. Trebuie amintit de asemenea controlul popular asupra activității organelor financiare ale statului dependente de un minister, aflat în acea vreme în mîinile reprezentanților burghezi. O importantă acțiune cum a fost reforma bănească din 1947 a fost, de asemenea, pregătită în spatele departamentelor

legate de instituţiile financiare capitaliste pe care le deţineau reprezentanţii burghezi.

Caracterul de masă al organizării revoluţionare din acea vreme poate fi ilustrat prin următoarele date : încă spre sfîrşitul anului 1945, în afara sutelor de mii de oameni ai muncii aflaţi în P.C.R. şi în P.S.D., C.G.M. număra 1 300 000 de membri, Frontul Plugarilor număra 1 500 000 de membri, Uniunea Populară Maghiară — 500 000 de membri, Uniunea Patrioţilor— 100 000 de membri etc. ; pe măsura desfăşurării procesului revoluţionar, organizarea de masă s-a dezvoltat însă an de an, atrăgînd mereu la acţiune organizată noi forţe populare. Traducerea în viaţă a liniei partidului era asigurată în primul rînd tocmai de această bază de masă a sistemului dictaturii de atunci, rezultat al preocupării constante a partidului de a folosi cele mai diferite mijloace organizatorice pentru a chema masele de milioane la acţiune cetăţenească revoluţionară. Această unitate a maselor de oameni ai muncii, uniţi de partid în jurul regimului de stat democrat-popular, constituie o expresie elocventă a superiorităţii regimului democrat-popular, a caracterului său profund democrat şi popular. În ţările capitaliste este caracteristică ruptura adîncă dintre organele puterii de stat şi organele în care se grupează masele de oameni ai muncii, aflate în luptă împotriva regimului de stat antipopular, pentru satisfacerea revendicărilor populare. În ţara noastră însă, regimului democrat-popular îi este caracteristică în esenţă unitatea de interese şi acţiune dintre linia de activitate a organelor puterii de stat şi diversele organizaţii de masă, reunirea lor comună într-un sistem unitar care exprimă puterea oamenilor muncii. Această împrejurare dă regimului democrat-popular o forţă de neînvins.

*

Trebuie să ne gîndim la unele concluzii ce trebuie trase din cele de mai sus pentru activitatea actuală a organelor prin care se exercită puterea oamenilor muncii în ţara noastră.

Concluzia principală care se desprinde din perioada cercetată este aceea că mişcarea revoluţionară condusă de partid a urmărit şi folosit cu succes căile şi mijloacele cele mai diverse ce permiteau antrenarea maselor largi la săvîrşirea transformărilor revoluţionare, mergînd în acest sens de la folosirea organizaţiilor revoluţionare de clasă şi pînă la mijloace parlamentare. Sarcina antrenării maselor nu numai că nu a scăzut însă în însemnătate în etapa construcţiei socialiste, ci a crescut considerabil. Se ridică, aşadar, potrivit experienţei dobîndite, problema folosirii tuturor mijloacelor prin care se poate manifesta puterea şi capacitatea de acţiune a oamenilor muncii — cum ar fi organizaţiile lor politice de masă, obşteşti etc. — dar mai cu seamă ridicarea nivelului de activitate al instituţiilor reprezentative de stat, îmbunătăţirea activităţii de stat pe linia antrenării maselor.

Uneori se uită faptul că în spatele organelor dictaturii proletariatului stau tocmai masele populare din ţara noastră care exercită dominaţia, precum şi interesele lor, cărora aceste organe sînt chemate să le slujească. Ca urmare, aceste organe acţionează uneori ca scopuri în sine şi nu ca mijloace, ceea ce creează teren birocratizării lor. Tocmai de aceea, menirea şi rezultatele lor se cer urmărite nu dintr-un unghi de vedere deformat, birocratic, ci avînd fără încetare în vedere măsura în care ele se sprijină direct pe mase şi asigură mobilizarea acestora. Dictatura proletariatului şi ţărănimii din

țara noastră oferă pe acest tărîm, prin experiența ei, un exemplu a cărui folosire poate contribui la îndepărtarea unor lipsuri existente.

Se manifestă, de pildă, în unele cazuri, o anumită subapreciere a acelor mijloace și organe din sistemul dictaturii proletariatului lipsite de caracter de stat, în acțiunea cărora nu intervine posibilitatea constrîngerii prin lege ca în acțiunea organelor de stat, dar care pot juca un mare rol, verificat de altfel practic, în antrenarea maselor. La Congresul al II-lea al partidului a fost subliniat de pildă rolul însemnat pe care îl au sindicatele în construcția economică, în ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii, în atragerea oamenilor muncii la o activitate de conducere obștească și gospodărire. Practica activității sindicale din țara noastră dezvăluie însă justețea și pentru țara noastră a aprecierilor Congresului al XX-lea al P.C.U.S. cu privire la insuficienta combativitate a acestor organe, la insuficienta inițiativă din partea lor în punerea problemelor fundamentale, de însemnătate vitală, așa cum le-o permite baza lor de masă. Îndeplinirea indicației congresului partidului nostru de a se acorda din partea organizațiilor de partid mai mult ajutor practic în munca organelor sindicale este o condiție de bază pentru a se ridica nivelul acestei munci și a se spori măsura în care oamenii muncii participă prin intermediul activității lor sindicale la viața obștească. Referindu-ne la sindicate și la alte organizații obștești, ne mai putem întreba dacă n-ar trebui folosite și asigurate cu mai mult curaj condițiile ce le permit exercitarea unui rol important în îndrumarea și conducerea anumitor domenii ale vieții obștești. Putem de asemenea vorbi despre rolul sporit pe care ar trebui să-l aibă consfătuirile de producție — de la nivelul întreprinderii pînă la cel republican — în activitatea obștească, precum și despre necesitatea folosirii îndeosebi de către sindicate a tuturor formelor de participare a muncitorilor la conducerea producției.

În sistemul puterii populare trebuie de asemenea să se manifeste într-un mod mai activ, ca centru organizator și mobilizator al unei însemnate categorii de cetățeni ai țării noastre — Uniunea Tineretului Muncitor, detașamentul de luptă al tineretului din țara noastră, căreia îi revine un loc important în opera construcției economice, culturale etc.

Se cer încă analizate rolul și capacitatea mișcării cooperatiste din țara noastră în atrenarea unor pături la activitatea economică productivă și la viață obștească.

Ar putea fi, de asemenea, discutată posibilitatea folosirii în măsură mai mare și în mod continuu a organizațiilor F.D.P., care includ principalele organizații din sistemul dictaturii, precum și rolul ce l-ar putea avea acestea în antrenarea maselor, îndeosebi a țărănimii muncitoare, la activitatea Sfaturilor populare și, în general, la conducerea treburilor de stat și obștești.

Chezășia fundamentală a îndeplinirii sarcinilor construcției socialiste și mobilizării celor mai largi mase în această operă a fost și rămîne asigurarea și întărirea rolului conducător al partidului în viața de stat și în toate domeniile de activitate din țara noastră. Organizînd prin mijlocirea diverselor forme energia și inițiativa maselor populare descătușate de regimul democrat-popular, partidul reprezintă forța conducătoare și pivotul întregului sistem al puterii populare din țara noastră.

Firește că ridicarea rolului diverselor organizații de masă din sistemul dictaturii proletariatului nu poate însemna nici un moment subaprecierea rolului organelor de stat ca instrumente de bază. Condițiile desfășurării

luptei de clasă şi acţiunile cercurilor imperialiste ostile transformărilor ce se petrec în ţara noastră îndreptăţesc preocuparea constantă spre întărirea organelor de stat menite să asigure cuceririle noastre revoluţionare, spre creşterea vigilenţei cetăţeneşti. Amplorarea sarcinilor ce stau în faţa puterii populare cere totodată, aşa cum arată experienţa dobîndită în prima etapă a regimului democrat-popular, întărirea neobosită a acelor organe ale statului nostru care au cea mai largă capacitate de mobilizare a maselor. Printr-o asemenea capacitate se deosebesc mai cu seamă instituţiile reprezentative ale statului nostru, la constituirea cărora masele sînt direct chemate prin alegerea de către ele a deputaţilor lor. Crearea, alegerea, numirea şi învestirea cu putere a tuturor celorlalte organe ale statului nostru popular intră în competenţa acestor instituţii, ceea ce ilustrează baza largă de masă a statului nostru şi resursele adînci ale acestor instituţii în cuprinderea maselor. Se ştie că sistemul reprezentativ în ţara noastră cuprinde Marea Adunare Naţională şi Sfaturile populare, iar toate celelalte organe ale statului nostru au ca izvor al drepturilor lor aceste organe ale puterii de stat. In legătură cu cele de mai sus, problema este ridicarea rolului acestora, lărgirea posibilităţilor lor de acţiune nemijlocită şi de cuprindere a maselor în viaţa de stat, determinarea precisă şi respectarea raporturilor cu organele şi instituţiile subordonate lor.

Organul suprem al puterii de stat şi unicul organ legiuitor în ţara noastră este Marea Adunare Naţională. Folosirea într-o măsură cu mult mai mare a posibilităţilor oferite acestui organ de caracterul său reprezentativ apare ca fiind strîns legată de activizarea organismelor sale, de desfăşurarea unei vieţi regulate în cadrul comisiilor sale, de exercitarea continuă de către deputaţi a rolului lor de control atît prin intervenţii critice în dezbaterile din sesiuni, cît şi în intervalele dintre sesiuni, de sporirea activităţii sale legiuitoare, de fixarea constituţională mai precisă a raporturilor sale cu organele executive şi de dispoziţie, în sensul subordonării riguroase a acestora din urmă celor dintîi, în vederea strictei respectări şi a întăririi legalităţii populare.

Organele locale ale puterii de stat sînt reprezentate în ţara noastră de către Sfaturile populare. Transformarea stilului de muncă al multora dintre aceste organe din unul care aminteşte adesea de modul cancelaristic propriu vechilor primării într-unul întemeiat pe asigurarea obligatorie a unei participări de masă este strîns legată de lărgirea atribuţiilor lor locale pe tărîm economic, cultural, sanitar, gospodăresc-edilitar etc. In practică se vădesc însă nu de puţine ori nepotriviri între posibilităţile de exercitare a atribuţiilor, care le sînt oferite de baza lor de masă, şi sfera competenţei lor, încă restrînsă ca urmare a unei centralizări adesea excesive, a imprecisei determinări a naturii lor specifice de organe ale puterii de stat şi totodată organe executive, a multiplei lor subordonări etc.

In presă au fost luate în discuţie aspecte concrete ale acestei situaţii. In domeniul financiar a fost evidenţiată de pildă limita extrem de coborîtă a investiţiilor pe care sfaturile populare sînt competente să le finanţeze fără a fi necesară avizarea şi aprobarea acestora din partea ministerelor tutelare. In domeniul comercial, s-a evidenţiat faptul că, deşi sfaturile populare răspund de buna aprovizionare a populaţiei locale, planul privind dezvoltarea reţelei şi circulaţia mărfurilor vine de la Ministerul Comerţului Interior, ceea ce îngreunează o justă planificare a aprovizionării oamenilor

muncii potrivit cerințelor locale ; lărgirea rețelei comerciale în conformitate cu propunerile cetățenilor este îngreunată și de faptul că anumite categorii de unități comerciale depind nu de sfaturile locale ci de anumite ministere și alte organe centrale. În anumite cazuri poate fi sezisată o subordonare nejustă a sfaturilor populare — organe reprezentative ale puterii de stat, învestite cu putere direct de către mase — față de organe centrale cu atribuții executive. Concluzia care s-a impus a fost aceea a necesității lărgirii competenței sfaturilor populare potrivit forței și capacității pe care le reprezintă în calitatea lor de organizații ale celor mai largi mase.

Documentele partidului nostru ridică cerința de a se dezvolta continuu democrația socialistă în țara noastră, de a se înlătura centralismul excesiv și a se lărgi competența organelor puterii de stat potrivit prevederilor constituționale, de a se dezvolta inițiativa și activitatea creatoare a maselor prin atragerea lor efectivă în treburile de stat și obștești.

*

Este evident că cele de mai sus nu au pretenția rezolvării problemelor pe care le-a ridicat democrația populară din țara noastră în prima etapă a dezvoltării sale, dată fiind amploarea și profunzimea acestora. Unele aspecte au fost abia schițate, iar altele au rămas cu totul dincolo de cadrul acestei expuneri. Cele de mai sus reprezintă mai curînd notarea unor aspecte, spre a fi supuse discuției și a se clarifica în acest fel direcțiile în care trebuie să înainteze cercetarea viitoare.

К ВОПРОСУ О СОДЕРЖАНИИ И ФОРМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ НА ПЕРВОМ ЭТАПЕ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО РЕЖИМА В РУМЫНИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Уточнив в начале настоящего исследования понятие власти, ее содержание и форму, автор считает неправильной оценку содержания власти как чего-то чисто внутреннего, а формы как чего-то внешнего (речь идет о форме правления и вообще о государственной форме) и отвергает попытку рассматривать народно-демократический режим с точки зрения специфических признаков одной лишь формы.

В настоящей работе автор определяет содержание власти как единство направлений деятельности экономической, политической и т. п. правящих классов, а форму как внутреннее строение этого единства, специфический тип организации сторон власти. В свете этих положений власть в Румынии в рассматриваемый период явилась по своему содержанию диктатурой пролетариата и крестьянства под руководством пролетариата, а по своей форме народно-демократическим режимом, охарактеризовавшимся признаками, отражающими конкретную внутреннюю и внешнюю организацию власти ; среди этих признаков отмечаются : осуществление диктатуры пролетариатом, руководимым партией, совместно с трудящимся крестьянством, а не со всем крестьянством, осуществление пролетариатом во главе со своей партией руководящей роли в управлении го-

сударством, а также антиимпериалистический характер власти. Автор считает, что народно-демократический режим в Румынии в период завершения буржуазно-демократической революции не следует рассматривать только с точки зрения форм организации государства того периода, а необходимо также иметь в виду преобразования в его содержании.

В настоящей работе подвергается анализу общая форма государственной огранизации с ее проявлениями в области законодательства, руководства государством и юстиции. В общем форма государства осталась прежней конституционно-монархической ; но это не препятствует охарактеризованию существующего режима как режима народно-демократического, так как для его оценки необходимо рассматривать само содержание, рамками которого являются политическая организация и конституционные нормы.

Дальше автор рассматривает конкретную природу отношений между содержанием власти и ее формой как народно-демократической, так и природу отношений между существующей властью и внешней формой государства, являющейся организационными рамками для государственной власти.

Исходя из того, что власть трудящихся представляют не только государственные органы, а также и негосударственные организации, автор подчеркивает многогранность системы диктатуры пролетариата и крестьянства, разнообразие организованных форм, не имеющих государственного характера, с помощью которых партия как руководящая сила привлекала к революционной деятельности различные общественные слои.

Последняя часть исследования посвящена выводам, вытекающим из опыта первого периода существования народно-демократического режима в отношении дальнейшей деятельности органов, осуществляющих в РНР власть трудящихся на этапе социалистической революции.

DU CONTENU ET DE LA FORME DU POUVOIR PENDANT LA PREMIÈRE ÉTAPE DU RÉGIME DE DÉMOCRATIE POPULAIRE EN ROUMANIE

(RÉSUMÉ)

Après avoir précisé, dans l'introduction de son étude, la notion de pouvoir, au point de vue contenu et forme, l'auteur conteste que le contenu du pouvoir puisse être considéré comme ayant un caractère strictement intérieur, que sa forme se réduise à un simple aspect extérieur (forme du gouvernement et forme d'État, en général), autrement dit, que le régime de démocratie populaire emprunterait ses caractères exclusivement à la forme d'Etat. L'auteur considère que les caractères fondamentaux du contenu peuvent être décelés, en passant en revue, dans leur unité, les directions de l'activité économique, politique, etc., des classes qui détiennent le pouvoir, alors que la forme en est donnée par l'analyse des éléments qui dévoilent la structure intime de cette unité, le type spécifique de l'organisation.

A la lumière de ces thèses, le pouvoir, par son contenu, a représentéè en Roumanie, durant la période considérée, une dictature du prolétariat et de l'élément paysan, sous la direction du prolétariat et, par sa forme, un régime de démocratie populaire caractérisé par les traits qui reflètent l'organisation concrète, tant intérieure qu'exterieure, du pouvoir. Parmi ces traits, l'auteur mentionne l'exercice de la dictature par le prolétariat, sous la direction du Parti, avec le concours de la paysannerie laborieuse, exclusivement, et non avec celui de la classe paysanne toute entière. Un autre trait est l'exercice du rôle directeur du prolétariat, son Parti en tête, et cela non en dehors du gouvernement de l'État, mais par sa participation décisive au gouvernement ; enfin, un troisième trait nous est fourni par le caractère anti-impérialiste de cette dictature. La principale conclusion de l'auteur est que l'appréciation du régime de démocratie populaire en Roumanie, à l'étape de l'achèvement de la révolution bourgeoise démocratique, ne doit pas se borner exclusivement aux formes d'organisation de l'État de cette période, mais qu'elle doit tenir compte des transformations affectant son contenu.

Analysant la forme générale de l'organisation de l'État et ses manifestations sur le plan de la législation, du gouvernement et de la justice, l'auteur constate que, dans l'ensemble, c'est l'ancienne forme monarchique constitutionnelle qui subsiste, ce qui cependant ne fait pas perdre au nouveau régime son caractère de démocratie populaire ; en effet, pour juger du régime existant, il est nécessaire de considérer le contenu même auquel l'organisation politique et les normes constitutionnelles servent de cadre. L'étude examine encore la nature concrète des rapports entre le contenu du pouvoir et sa forme, en tant que régime de démocratie populaire, et analyse la nature des rapports entre le pouvoir existant et la forme extérieure d'État qui a servi de cadre à son organisation.

Si l'on considère que le pouvoir des travailleurs ne s'exprime pas seulement par l'intermédiaire des organes du pouvoir d'État, mais encore par des organisations propres, sans caractère d'État, on se rend compte de la complexité du système de la dictature du prolétariat et de la paysannerie, de la diversité des formes d'organisation, dépourvues d'un caractère d'État, par lesquelles le Parti, en tant que force directrice, a su entraîner les différentes couches sociales dans l'action révolutionnaire.

La dernière partie de l'étude est consacrée aux enseignements qui peuvent être tirés de l'expérience de la première étape du régime de démocratie populaire, pour l'activité actuelle des organes par lesquels les travailleurs exercent le pouvoir à l'étape de la révolution socialiste en Roumanie.

Cercetări filozofice
Anul III, nr. 5, 1956

125 DE ANI DE LA MOARTEA LUI G.W.F. HEGEL

GENEZA FILOZOFIEI HEGELIENE ŞI EXPERIENŢA REVOLUŢIEI BURGHEZE FRANCEZE

DE

ACADEMICIAN C. I. GULIAN

În jurul operei lui Hegel — ca şi în jurul operei altor mari filozofi ca Aristotel, Descartes, Spinoza etc. — s-au ciocnit şi se înfruntă şi azi două interpretări : interpretarea ştiinţifică, valorificarea critică marxistă şi interpretarea neştiinţifică, idealistă sau metafizică. Faţă de interpretarea marxistă, unitară şi consecventă, interpretarea filozofiei hegeliene de către filozofii şi istoricii burghezi ai filozofiei se prezintă de-a lungul vremii schimbătoare, şovăielnică şi contradictorie. În primul rînd trebuie menţionat că atitudinea gîndirii filozofice burgheze faţă de Hegel n-a fost şi nu este unitară. Pe de o parte unii oameni de ştiinţă metafizicieni mărginiţi, incapabili să înţeleagă rostul dialecticii, au respins dialectica, socotind-o un fel de speculaţie neserioasă, aidoma scolasticii. Pe de altă parte, filozofii idealişti din veacul al XX-lea au dezvoltat pînă la capăt *numai* latura sistematică, idealistă, a filozofiei hegeliene, aducînd astfel un aport la curentul neospiritualist (neohegelian) al filozofiei imperialiste. Înăuntrul filozofiei burgheze şi în însăşi istoria burgheză a filozofiei, neokantienii şi-au manifestat repulsia faţă de un filozof care atacase puternic, cel dintîi, teoria neconsistentă a agnosticismului kantian. Toate aceste diferite poziţii contradictorii faţă de Hegel nu diferă însă prin caracterul lor de clasă, care le este comun şi, în consecinţă, prin neputinţa principială de a lua o atitudine obiectivă, ştiinţifică, faţă de filozofia lui Hegel. O astfel de atitudine n-a fost şi nu este posibilă decît prin aplicarea metodei dialectice marxiste în studiul filozofiei hegeliene — prin evidenţierea critică a elementului pozitiv şi negativ din această filozofie din punctul de vedere obiectiv, pe care îl reprezintă interesele clasei muncitoare şi cerinţele riguroase ale ştiinţei.

Printre problemele pe care le ridică filozofia hegeliană şi care au fost îndeosebi fals soluţionate de către interpreţii burghezi, se află şi aceea a genezei filozofiei hegeliene, a perioadei 1793—1800. Interpreţii reacţionari — mai ales neohegelienii dintre cele două războaie mondiale — au scos în evidenţă numai scrierile teologice din această perioadă, decretîndu-l pe baza

unor denaturări evidente — „iraționalist", „romantic", precursor al „filozofiei vieții", și au ascuns bogatul material care ilustrează unele idei democratice ale lui Hegel ca un ecou direct al experienței revoluției franceze și care permite analiza formării dialecticii lui Hegel în strînsă legătură cu problemele social-politice.

În perioada din Berna (1793—1796) — este semnificativ faptul că în centrul atenției lui Hegel — ca și la Fichte și Schelling — se află nu problemele gnoseologice — ci cele etice. *Critica rațiunii practice* (Kant) și *Scrisori asupra educației estetice* (Schiller) sînt cărțile care îl preocupă cel mai mult pe Hegel. El vrea să trateze problemele sociale ca probleme morale — ceea ce oglindește încă o dată tendința de abstractizare și eticizare a problemelor social-politice ca efect al slăbiciunii burgheziei germane.

De pe această poziție idealistă, Hegel nu va reuși, firește, să ajungă la vreo soluție științifică a problemelor care îl preocupă. Totuși, din întreg acest material abuziv intitulat de unii editori *Scrieri teologice* (ediția Nohl) reiese clar că această perioadă de formare nu-i o perioadă teologică, ci o perioadă „republicană" — cum o denumește Lukács [1]. În tendința justă de a respinge interpretările reacționare asupra acestei perioade din evoluția ideologică a lui Hegel, Lukács nu urmărește însă destul de riguros contradicția dintre metodă și sistem, care se poate releva și în această perioadă. Desigur că ideile democratice sînt mai puternice în această perioadă decît în întreaga operă de mai tîrziu. Dar contradicția aceasta există de pe acum ca o oglindire firească a poziției burgheziei, tendințelor ei progresiste împletite cu cele reacționare, de compromis cu absolutismul. Astfel Hegel, încă din perioada „republicană", este foarte preocupat de a găsi o nouă soluție pentru locul religiei în cadrul ideologiei noi, burgheze, care se dezvoltă împotriva relațiilor feudale.

Nu fiindcă Hegel studiase teologia, ci fiindcă politicește burghezia germană nu-și putea permite dușmănia față de teologie este prezent idealismul (religia inclusiv) încă din această perioadă, în gîndirea lui Hegel. Stabilind această valabilitate a contradicției dintre metodă și sistem și pentru perioada „republicană", putem trece la valorificarea ideilor democratice care l-au însuflețit pe Hegel în acești ani.

Hegel — după cum subliniază și Lukács în lucrarea *Der junge Hegel und die Probleme der kapitalistischen Gesellschaft* — cu toate atacurile împotriva creștinismului, n-a vrut să desființeze religia, ci s-o „raționalizeze", să-i dea un caracter mai individualizat, mai suplu, să facă loc autonomiei morale și să acomodeze religia cu o anumită (relativă) libertate de gîndire în problemele etice și filozofice în general. Pe această poziție față de religie s-au situat nenumărați filozofi și oameni de știință burghezi, care au vrut să împace știința cu religia. Dacă deismul lui Voltaire și Rousseau mai avea o oarecare justificare istorică în secolul al XVIII-lea, la sfîrșitul acestui secol, *după* ateismul categoric al unui Holbach și Diderot, el era depășit. Este însă indiscutabil necesar ca sub crusta aceasta a luptei pentru o „religie liberă", al cărui model Hegel l-a aflat în religia *polis*-ului grec, să distingem orientarea ideologică democratică, cu accente iacobine, a lui Hegel. Deși Hegel a dat îndărăt față de „metoda plebee" a iacobinilor — spre deosebire de Herder sau Wieland — el a considerat însă revoluția franceză

[1] G. Lukács, *Der junge Hegel und die Probleme der kapitalistischen Gesellschaft*, Berlin, 1954.

ca o necesitate istorică şi a socotit-o baza societăţii burgheze moderne. Într-o scrisoare din 1795, Hegel afirmă că popoarele „nu-şi vor mai cere drepturile călcate în picioare, ci şi le vor lua singure...". Lukács crede că sub influenţa probabilă a ideilor lui Rousseau şi Robespierre, Hegel a emis şi el dezideratul unei religii cu caracter dominant etic, iar nu mistic-teologic.

Hegel considera înnoirea morală şi religioasă ca un mijloc de luptă împotriva despotismului, ca pregătire pentru revoluţie. Cu tot caracterul lor idealist neeficient, aceste idei aveau o bază democratică. Hegel caracterizează creştinismul ca religie oficială drept pilon al despotismului şi asupririi şi îi opune idealul *polis*-ului grec, în care religia era o creaţie a poporului, ce se împletea cu manifestarea individualităţii. După Hegel, relaxarea legăturilor, desfacerea individului din întregul colectivităţii *polis*-ului, a marcat începutul descompunerii moralei şi religiei. Religia creştină este vinovată — după Hegel — de această „denaturare" : religia a devenit ceva „obiectiv", în sensul de străin, exterior subiectului. Idealul religios al lui Hegel în această perioadă este redobîndirea „subiectivităţii", adică a libertăţii, a afirmării conştiinţei individuale în cadrul religiei.

Nu-i greu de recunoscut în această teorie curentul subteran al protestantismului, ideea iniţială luterană — pe care însă Lukács nu o ia cîtuşi de puţin în consideraţie ca factor ideologic. Firește, ceea ce a determinat această revenire la tendinţele protestante era acea nouă situaţie a burgheziei germane care voia să îmbine principiul politico-juridico-etic al libertăţii individuale cu menţinerea religiei, aspect al tendinţei politice de bază a compromisului cu aristocraţia şi absolutismul. În scrierile hegeliene din această perioadă există o critică democratică a religiei creştine, mai ales sub forma ei instituţională, dar nu pentru a o lichida, ci pentru a face loc şi ambiţiilor (reduse) de libertate sau întrucît era necesar pentru a da iluzia libertăţii filistinismului german. Hegel şi Schelling sînt adversarii acelor teologi reacţionari extrem de dogmatici — cercul din Tübingen — care nu se adaptau noii situaţii a burgheziei, noilor ei deziderate politice şi etice. Hegel ajunge să vadă legătura dintre astfel de teologi şi statul feudal ; el scrie : „Ortodoxia nu va putea fi clătinată, atît timp cît profesarea ei, legată de avantaje lumeşti, *este întreţesută în întregul statului*". Dar el este departe de a gîndi la posibilitatea lichidării acestui stat absolutist sprijinit pe o religie dogmatică, duşmană libertăţii conştiinţei.

Un aspect demn de relevat al analizei pe care o face Hegel religiei şi moralei creştine constă în caracterizarea negativă, cu trăsături concrete istorice, a religiei medievale şi moderne. Religia dogmatică a înăbuşit nu numai libertatea, dar şi gîndirea, a umilit omul, i-a ştirbit grav demnitatea, îi înăbuşe în germene realizarea sa etică. În acest scop Hegel duce mai departe tradiţiile valoroase ale iluminismului. Ceea ce-i nou este faptul că Hegel, spre deosebire de iluminişti, *confrunta* situaţia umilitoare a omului religios (şi asupra căreia va reveni în analiza „conştiinţei nefericite" din *Fenomenologia spiritului*) cu situaţia concretă istorică, cu perspectivele deschise de revoluţia franceză.

De aceea critica creştinismului şi moralei creştine marchează prin Hegel un moment de ardoare şi patos necunoscut literaturii iluministe. Însă ca tipic reprezentant ideologic al burgheziei germane necoapte pentru acţiune practică, pentru revoluţie, Hegel nu înţelege să folosească modelul concret,

practic, pe care îl dăduse revoluţia franceză, ci se întoarce spre trecut, tînjeşte nu după democraţia prezentă din Franţa revoluţionară, ci după *polis*-ul antic grec.

Împreună cu Lukács, putem valorifica această întoarcere, care a fost cel puţin spre democraţia antică, iar nu spre negurile teutonice, spre trecutul german — tendinţă care a bîntuit mai tîrziu în cadrul romantismului (socialism feudal, romantism feudal). Trebuie de asemenea apreciată pătrunderea cu care Hegel a demascat sub faţada „democratică" a republicii elveţiene, manevrele plutocraţiei elveţiene. Hegel a ajuns să dezvăluie cu perspicacitate însăşi esenţa statului burghez modern : „În statele epocii moderne siguranţa proprietăţii este axa în jurul căreia se învîrteşte întreaga legislaţie...". Iar într-un fragment în limba franceză pe care unii interpreţi burghezi refuză să-l accepte ca original, însă fără nici un temei — Hegel face o admirabilă opoziţie între armata democratică, poporul liber înarmat şi armata sclavă din regimurile absolutiste. Simpatia evidentă a lui Hegel pentru armata democratică este o consecinţă logică a admiraţiei lui pentru revoluţia franceză.

Tipic pentru manifestările politico-ideologice cele mai avansate rămîne însă la Hegel neputinţa de a folosi, de a trage concluziile practice ale experienţei revoluţiei franceze. Admiraţia pentru revoluţia franceză îl duce tocmai la idealul depărtat al democraţiei antice. Lukács arată că şi în această idealizare a democraţiei sclavagiste se poate discerne un moment pozitiv : Hegel, ca şi o bună parte dintre iacobini şi chiar dintre girondini, se referea la democraţia antică pentru a exprima indirect ideea egalităţii averii. Marx a arătat necruţător caracterul iluzionar, bazat pe *ignoranţa* deosebirilor istorice profunde dintre orînduirea sclavagistă şi orînduirea capitalistă, al ideilor iacobine. Mai tîrziu, în volumul III al *Capitalului,* Marx a arătat că există totuşi o presimţire justă în legătura făcută între proprietatea liberă a parcelelor şi regimul politic democratic din antichitate şi la popoarele moderne ca o formă ce decurge din descompunerea proprietăţii funciare feudale (p. 858). Nici iacobinii, şi cu atît mai puţin Hegel, n-au văzut că măsurile pentru oprirea pe loc a fenomenelor economice, pentru fixarea egalităţii averii, sînt în favoarea dezvoltării capitaliste, a inegalităţii averii.

Un alt aspect pozitiv, dialectic — firesc iarăşi completat cu teze idealiste — este valorificarea pe care reuşeşte să o dea Hegel spiritului colectiv (aşa cum îl înţelegea el) caracteristic culturii antice, în opoziţie cu individualismul culturii moderne.

În perioada pregătirii revoluţiei burgheze franceze, cînd burghezia, pentru a se sprijini pe mase în lupta antifeudală, are nevoie să vorbească în numele întregului popor, ideologii burghezi, unii dintre ei cu toată sinceritatea, ridică problema unei vieţi demne şi luminoase „pentru toţi oamenii". Iluminiştii din toate ţările, într-o măsură mai mare sau mai mică, au elaborat noţiunea colectivităţii, în sens politic, juridic şi etic, în marginile fireşti ale democratismului burghez. În măsura în care oglindeşte tendinţele democratice ale burgheziei germane, Hegel a dat toată importanţa acestei probleme. În lumina colectivităţii judecă şi apreciază el dragostea, religia, eroismul şi, în general, întreaga activitate umană. Numai patria şi libertatea sînt pentru el — în această perioadă — demne de acţiuni eroice. Hegel critică ceea ce în limba germană se cheamă „Spiessbürgertum", filistinismul — acel amestec de platitudine, oportunism şi mediocritate, acea îngustime de orizont şi ca-

pacităţi specifice burgheziei germane — şi pe care Hegel le consideră tot o expresie a individualismului. „Spiessbürgertum" este pentru Hegel încremenirea în cercul meschin al preocupărilor personale, egoiste, asociale.

Unul dintre cele mai puternice argumente ale criticii creştinismului este de aceea determinat de caracterul individualist al religiei şi moralei creştine. Hegel a sezisat aici pătrunzător, fără să poată da o explicaţie cauzală materialistă, specificul individualist, asocial, al eticii creştine, ca şi al tuturor eticilor şi religiilor din epoca descompunerii societăţii sclavagiste. De asemenea, el a reuşit să vadă ceva din evoluţia istorică a creştinismului, de la comunitatea originară creştină pînă la culmile puterii lumeşti a papalităţii. Această vedere istorică este „...incomparabil mai istorică decît concepţia lui Hegel despre anticul polis" [1].

Hegel a criticat cu asprime formele respingătoare — ipocrizia, formalismul, dogmatismul, corupţia — care caracterizează biserica şi religia oficializată sau „pozitivizată". Lukács nu ţine însă seama că în această tematică, pe de o parte Hegel nu se poate să nu fi învăţat de la Holbach sau Helvétius, iar pe de altă parte că în patima anticatolică trebuie făcută partea tendinţelor protestante.

Cele mai aprige şi valoroase accente le capătă această critică — mai ales dacă ţinem seama de condiţiile germane — atunci cînd Hegel dezvăluie legătura dintre despotismul feudal şi biserică. Religia creştină este caracterizată de Hegel drept „...o unealtă a despotismului, care a adus decăderea artei şi ştiinţei, a îngăduit cu răbdare strivirea oricărei înfloriri a omeniei, a umanităţii şi libertăţii..." [2]. Hegel nu se mulţumeşte cu păcatele vechi, ci se referă precis, acuzator, şi la păcatele noi, moderne, ale bisericii : patronarea jafului colonialist, comerţul cu sclavi, acoperirea tuturor fără-de-legilor despoţilor mai mari sau mai mici.

Din punct de vedere etic, relevă Hegel, biserica a înjosit omul, i-a răpit încrederea, i-a frînt voinţa, l-a făcut să aştepte pasiv harul, pomana plătită a bisericii. Astfel, în baza experienţei revoluţiei franceze, Hegel deplînge lipsa de voinţă, de nerv, de sete de acţiune a burgheziei germane. Dar în acelaşi timp, poziţia lui idealistă — avînd la bază neputinţa politică a burgheziei germane — îl împiedică să vadă că simpla voinţă ca principiu etic individual — fără concretizarea politică a unor obiective precise — rămîne ineficientă. Tocmai obsesia conceptului „voinţei" şi în general dominaţia eticului — atît la Kant, cît şi la Fichte şi Hegel din această perioadă — arată neputinţa reală, lipsa de voinţă şi curaj politic, ca o slăbiciune primară a burgheziei germane. Hegel însuşi a lăsat o mărturie preţioasă în acest sens. El scrie că „...în zilele noastre ne-a mai rămas mai ales avantajul să revendicăm pentru om *măcar în teorie* (sublinierea noastră — *C.I.G.*) comorile care au fost risipite în cer..." [3]. In această formulare desigur ceţoasă, străbate conştiinţa surdă că idealismului german i-a rămas măcar compensarea de a se bucura teoretic de libertăţile politice, juridice şi etice de care alte burghezii se bucurau *în realitate*. Această compensare teoretică se concretizează în perioada republicană prin apariţia elementelor de dialectică, prin începuturile manifestării simţului istoric pe care l-au apreciat în primul rînd clasicii marxism-leninismului în filozofia hegeliană.

[1] G. Lukács, *op. cit.*, p. 94.
[2] Ed. Nohl, *op. cit.*, p. 363.
[3] Ibidem, p. 225.

În baza acestui simț istoric a putut Hegel să depășească poziția metafizică iluministă care înțelegea aspectele negative spirituale drept „erori" și a reușit să întrevadă că deformarea, înjosirea morală, ignoranța, credulitatea și întreg complexul caracteristic conștiinței maselor aflate sub dominația religiei se află într-o anumită legătură cu o anumită epocă.

Cu alte cuvinte, Hegel a început să întrezărească caracterul istoric, necesar, al diferitelor faze ale evoluției conștiinței sociale. Aceste elemente de dialectică se manifestă în încercarea de a înțelege evoluția religiei creștine, de a-i arăta caracterul caduc, depășit, de a sezisa lupta dintre nou și vechi, dintre conștiința burgheză și dogmatismul etico-religios. Această primă manifestare a dialecticii a fost determinată de experiența revoluției franceze dar și de ostilitatea burgheziei germane împotriva instituțiilor politice și a ideologiei feudale, de dorința ei de a scutura jugul feudal, de setea de libertate și manifestare, creatoare pe plan politic și spiritual. Dar de la prima ei manifestare, dialectica hegeliană se împletește în chip contradictoriu cu sistemul idealist, cu interpretarea istoriei ca istorie a libertății, cu deziderатul aflării unei noi religii. (Nu vedem de ce G. Lukács consideră începutul manifestării contradicției de-abia în a doua perioadă (Frankfurt 1797—1800) căci Hegel a fost ideolog reprezentativ, pentru tendințele burgheze contradictorii, pozitive și negative, *de la început*).

Perioada din Frankfurt (1797—1800) este caracterizată de către Lukács drept o criză a concepției sociale a lui Hegel și începutul metodei lui dialectice. (Această a doua parte a caracterizării nu ni se pare justificată, deoarece, după cum s-a văzut, prima manifestare a dialecticii, a simțului istoric, are loc încă din prima perioadă). Lukács dovedește însă convingător că, deși trebuie respinsă interpretarea reacționară, care, bazată pe folosirea hegeliană a categoriei „viață" și „dragoste" face din Hegel părintele „filozofiei vieții" sau filozof romantic, totuși trebuie recunoscut că reprezintă un serios regres în gîndirea social-politică a lui Hegel, prin faptul că el ajunge la împăcarea cu realitatea pe baza religiei. În cadrul urmăririi ca temă principală a contradicției dintre metodă și sistem, această perioadă se caracterizează deci printr-o întărire și o dominanță a elementelor sistematice ca reflex al ieșirii la suprafață a lașității și neputinței politice, civice, a burgheziei germane, ca expresie a tendințelor funciare de compromis, de împăcare cu feudalismul pe plan politic și spiritual. Aceasta însă nu înseamnă dispariția elementelor de dialectică. Problemele pe care le ridică viața în fața ideologilor burghezi cer insistent o tratare dialectică. Dacă Hegel, Goethe, Schiller nu reușesc să dea o soluție justă problemelor, nu li se poate însă contesta efortul de a dezvălui contradicțiile, mai ales spirituale, care îi frămîntă pe reprezentanții cei mai de seamă ai burgheziei din această perioadă. Cel mai puternic, din punct de vedere teoretic, s-a reflectat această frămîntare în gîndirea lui Hegel din această perioadă.

Hegel se străduiește să se informeze în domeniul economiei politice, și este viu atras de dorința de a găsi soluții la problemele politice concrete ale Germaniei sau Elveției. Poziția democratică din Berna (perioada 1793—1796) continuă, în sensul că Hegel se preocupă cu simpatie de lupta elveților din cantonul Waadt pentru drepturi politice. El traduce și comentează scrierea avocatului Cart din Lausanne, care apără drepturile locuitorilor din Waadt împotriva oligarhiei din Berna. Hegel își exprimă neobosit ura împotriva acestei oligarhii asupritoare. Paralel, el își îndreaptă atenția

asupra strîngerii unor fapte din realitatea economică elveţiană şi engleză, strecurînd şi aprecieri critice asupra parlamentului englez. În cele două fragmente de broşură (1798—1799) pe care le-a scris pentru a-şi spune cuvîntul în problema constituţiei, în Württemberg, se vede însă o evidentă şovăială politică la Hegel. Deşi continuă să critice cu asprime absolutismul şi birocratismul, Hegel sfîrşeşte prin a propune reforme timide pe o „linie de mijloc". Deşi critică satiric egoismul burgheziei care dă îndărăt la ideea celui mai mic efort sau sacrificiu, Hegel însuşi îşi mărturiseşte neîncrederea în mase, pe care le socoteşte incapabile să-şi exercite drepturile politice pe motivul că „...Nu le-au îndeplinit niciodată" [1]. Hegel a început să plătească tribut acelei iluzionări pe care a demascat-o Marx încă în *Ideologia germană* — iluzionare în existenţa statului ca o forţă de sine stătătoare, iluzionare determinată în Germania de înapoierea politică — încă din aceste fragmente despre constituţia din Württemberg.

O altă serie de probleme, mult mai amplu urmărite de Hegel în această perioadă, sînt problemele etice. Hegel pleacă de la necesităţile clarificării întrebărilor etice fundamentale: Ce trebuie să facem? Cum trebuie să trăim? — pe care şi le puneau umaniştii burghezi în această perioadă complexă de trecere de la feudalism la capitalism. Alături de Goethe şi Schiller, Hegel se străduieşte să dezvăluie ceea ce-i învechit şi mort în concepţia despre viaţă a societăţii feudale. Dar totodată ei nu se pot opri să nu remarce şi să nu ia atitudine negativă faţă de aspectele urîte, inumane, deja vizibile, ale relaţiilor capitaliste din noua societate burgheză. Goethe şi Hegel nutresc iluzia că umanismul este posibil în cadrul relaţiilor burgheze. Această temă, pe care o va realiza Goethe în romanul cu substrat etic-educativ *Wilhelm Meister,* se află în centrul preocupărilor etice ale lui Hegel.

Hegel a trăit foarte viu frămîntările în jurul dezideratului de a găsi o justificare etică raporturilor dintre individ şi societatea burgheză. Dar în loc să continue cu curaj critica moralei şi religiei vechi printr-o critică a *bazelor materiale* ale acestei morale şi religii, Hegel a ajuns la soluţia *împăcării* cu realitatea socială. Această soluţie se concretizează la Hegel în conceptul mistificator al „dragostei" ca expresie a iluzionării asupra posibilităţii unor relaţii armonioase dintre oameni în societatea burgheză. Dragostea este însă transformată de Hegel dintr-o legătură reală între oameni într-o contopire mistică ce se confundă cu religia. În opoziţie cu atitudinea ostilă faţă de creştinism, Hegel acceptă şi o împăcare cu creştinismul, împăcare care îl va duce la fideismul prezent în restul întregii sale opere.

Deşi în această perioadă, prisma eticistă fiind dominantă, aceasta înseamnă o interpretare deformată a realităţii, specifică idealismului german, totuşi adînca preocupare de problemele etice a adus cu sine şi un rezultat pozitiv: sezisarea dialectică a unui important fenomen etic — acel al *contradicţiei între datorii.* Rezultatul acesta oglindeşte simultan criza morală subiectivă ce caracterizează autobiografic perioada din Frankfurt şi contradicţiile etice obiective, sociale, mult sporite faţă de perioada în care se desfăşurase momentul culminant al activităţii lui Kant. Hegel nu reuşeşte, firește, nici el să înţeleagă rădăcina obiectivă istorico-socială a contradicţiei dintre norme, căci aceasta ar fi însemnat să dispună de explicaţia marxistă a propriei sale epoci. De asemenea, forma în care are loc analiza acestui fenomen dialectic este o răfuială aspră cu etica lui Kant. El nu vede deci

[1] Cf. ed. Lasson, *Erste Druckschriften,* p. XV—XVI.

nici caracterul principial, general valabil pentru orice morală, al fenomenului conflictului dintre norme.

Hegel a început o acțiune bine apreciată de către clasicii marxismului: critica eticii kantiene. În scrierea *Spiritul creștinismului,* punctul de plecare este opoziția pe care o simte și o face Hegel între viața reală, morală și socială, bogată în aspecte variate și contradicții și caracterul rigid, îngust, dogmatic, formalist al moralei kantiene a datoriei. În această polemică Hegel a fost de fapt purtătorul de cuvînt al convingerilor contemporanilor săi de seamă și a ceea ce trăiau mii de oameni înaintați ai vremii. Idealul umanist, al burgheziei din acea vreme, deși creștea din iluzionare și idealizare, aspira spre dezvoltarea totală a potențelor etice ale omului, frîngînd cadrele rigide ale moralei datoriei care opunea metafizic rațiunea — naturii, datoria — bucuriei de viață, omul rațional — omului real. Opunerea omului total, a omului real — omului „sfîrtecat" — opunere care stă la baza eticii kantiene, este un merit al dialecticii hegeliene, care oglindește și de data aceasta apropierea de viață, reflectarea realității etico-sociale a epocii sale. Firește, omul total, care depășește contradicțiile, îi apărea lui Hegel ca un ideal etic încă neîncarnat în epoca sa. Propria sa epocă el o zugrăvește veridic tocmai ca fiind caracterizată prin contradicții și sfîșiere lăuntrică. Hegel îl acuză însă pe Kant că consacră ca eternă opoziția dintre datorie și înclinație, dintre spirit și simțuri, că el statuează porunci tiranice conștiinței morale, că întreaga lui concepție și metodologie etică este formală, adică fără conținut viu, social. Hegel a reproșat eticii lui Kant că se ridica la exigențe pe care societatea burgheză era departe de a le putea atinge, ceea ce determina o contradicție între viața morală reală și imperativul categoric prea înalt. Nu rămînea decît o admirație ipocrită a unui imperativ irealizabil. Căutînd împăcarea cu realitatea, aflîndu-și locul de exponent ideologic al burgheziei, Hegel vrea să anuleze acest conflict, vrea o morală potrivită realității sau pe măsura burghezului real. De aceea, vrea el să înlăture poruncile dure kantiene: „Moralitatea este conformitate, unire cu legea vieții — dacă însă această lege nu-i lege a vieții ci ceva străin, atunci ea este o rupere de ea în cel mai înalt grad..." [1].

Hegel nu putea să vadă ce rădăcini sociale au determinat caracterul metafizic al eticii kantiene; el i-a făcut numai o critică dialectică. În cadrul acestei critici el a mai făcut un pas înainte și prin faptul că a schițat teoria dialectică (firește, pe baza idealistă) a evoluției spiritului, a rațiunii. Pentru Kant, rațiunea este un singur moment, izolat, fixat și statuat ca ceva imobil și veșnic; pentru Hegel, rațiunea, spiritul, se realizează numai în cursul întregii dezvoltări a omenirii. Hegel își schițează astfel premisele filozofiei istoriei, ale concepției idealiste dar dialectice asupra dezvoltării sociale și spirituale. Însă elementele dialectice se manifestă nu numai strîns lipite de fragmentele unui sistem idealist, dar și într-o formă abstractă, confuză, uneori deosebit de tulbure, datorită manifestării puternice a fideismului.

În lucrarea sa, Lukács consacră unul dintre capitolele referitoare la perioada din Frankfurt studiilor economice făcute de Hegel în această vreme. Lucrul acesta este necesar, deoarece, spre deosebire de Fichte și Schelling, cît și mai ales față de discipolii săi de mai tîrziu, „aripa dreaptă" a hege-

[1] Ed. Nohl, *op. cit.,* p. 387.

lienilor (şi chiar faţă de Feuerbach, aparţinînd „aripei stîngi"), Hegel a dat atenţie faptelor economice şi studiului economiei politice. Este desigur interesant de aflat că Hegel a studiat economia politică de la economiştii englezi (Stewart, mai tîrziu Adam Smith), că îşi scotea excerpte din presa engleză urmărind dezbaterile parlamentare etc. Nu au fost însă păstrate manuscrisele originale şi din referinţele extrem de reduse ale biografilor lui Hegel este greu de stabilit întrucît şi cum l-au influenţat pe Hegel economiştii englezi. Chiar dacă i-au servit pentru a înţelege mai concret deosebirea istorică dintre vechi şi nou, dintre instituţiile şi formele spirituale feudale şi cerinţele societăţii noi burgheze, aceste studii n-au clătinat întru nimic baza idealistă, mistică, a interpretării istoriei.

Problema centrală — prin care vede şi interpretează Hegel toate fenomenele — este problema etică a împăcării cu relaţiile sociale burgheze, a justificării lor, a acceptării, a cuprinderii lor într-o sinteză. Şi această sinteză rămîne dragostea şi religia. Hegel ajunge acum să considere credinţa drept o atitudine spirituală superioară : „Credinţa este o cunoaştere a spiritului de către spirit..." [1]. Identitatea gnoseologică dintre subiect şi obiect se desăvîrşeşte acum nu pe calea cunoaşterii raţionale, ci prin credinţă. Spiritul subiectiv (uman) se identifică cu obiectul (dumnezeu) prin credinţă. Elementele pozitive ale dialecticii cunoaşterii sînt înecate în ceaţa mistică, se soldează cu renunţarea la obiectivitatea reală a fenomenelor. La aceasta se mai adaugă noţiunile mistice despre „destin" — care înlocuieşte necesitatea. În aceste manifestări crase de idealism şi misticism se exprimă nivelul cel mai jos pe care l-a atins reflectarea ideologică a neputinţei burgheziei de a rezolva contradicţiile sociale şi etice pe care voiau să le cuprindă ideologii ei.

În aşa-numitul *Fragment de sistem* care-i rezultatul cel mai închegat din perioada Frankfurt, Hegel a pornit tot de la teza fideistă a dominanţei religiei. Totuşi, în acest fragment, în cursul elaborării tezelor principale, Hegel foloseşte mai vizibil metoda dialectică : conceptele contrarii nu mai sînt opuse în chip rigid, ci mai fluent, mai elastic. Această tendinţă generală filozofică pare să fi devenit în *Fragmentul de sistem* aproape o metodă conştientă. Un alt element nou în *Fragment* este un fel nou de tratare a problemelor filozofiei naturii, care se va accentua (şi despre care vom vorbi) în perioada următoare, perioada Iena. Plutind încă în abstract şi vag, Hegel reuşeşte totuşi să ajungă la formulări dialectice semnificative, de pildă asupra fenomenului vieţii. Nu-i vorba de conceptul biologic, ci de cel mai general, cu rezonanţă social-etică, despre care ştim că-i rădăcina frămîntărilor lui Hegel în această perioadă : „...căci viaţa nu poate fi considerată numai ca unire şi relaţie, ci totodată ca opunere *(Entgegensetzung)* ; cînd afirm că este unirea opunerii şi a unirii, această unire însăşi poate fi izolată şi opusă *(eingewendet)*, aşa ca ea să stea contra neunirii ; ar trebui să spun că viaţa este unirea unirii şi a neunirii" [2].

O manifestare pozitivă, un nou pas pe drumul dialecticii — mai precis al simţului istoric — poate fi relevat şi în noua introducere pe care o scrie Hegel pentru lucrarea elaborată încă la Berna *Pozitivitatea religiei creştine*. Este nou faptul că Hegel reuşeşte să considere că anumite atitudini spirituale, convingeri, instituţii etc. nu sînt *originar* caduce, ne-

[1] Ed. Nohl, *op. cit.*, p. 289.
[2] *Ibidem*, p. 347.

corespunzătoare, dogmatice, în termenii lui „pozitive", ci ele devin „pozitive" în măsura în care sînt depășite, în măsura în care se învechesc și sînt respinse de viață, de istorie. Acest element dialectic pozitiv se împletește însă cu tendința idealistă, reacționară, de a „salva" religia de orice relativizare, de a proclama o esență eternă a religiei în ciuda diferitelor ei forme care se învechesc și pier.

În perioada 1800 — pînă la 1807 (data apariției *Fenomenologiei spiritului),* Hegel, care era departe de a avea faima de filozof cunoscut ca Fichte și Schelling, reușește să-i depășească pe amîndoi, să evidențieze unilateralitatea ambelor poziții și totodată să-și dezvolte mai amplu atît tezele dialectice, cît și cele sistematice. Superioritatea filozofiei hegeliene asupra idealismului subiectiv al lui Fichte, cît și asupra „filozofiei identității" a lui Schelling — este un fapt cunoscut și stabilit. Ceea ce-i mai puțin cunoscut și în parte neclarificat este chipul în care trebuie să apreciem și să explicăm această depășire a lui Fichte și Schelling. După părerea noastră, în această depășire însăși trebuie să distingem latura pozitivă și latura negativă — contradicția dintre metodă și sistem. Depășirea hegeliană a lui Fichte și Schelling nu este o anulare sau depășire *(Aufheben)* materialist-dialectică, ci o depășire pe baze idealiste. Apoi această depășire, care își păstrează valoarea ei istorică, trebuie explicată nu numai prin genialitatea lui Hegel față de Fichte și Schelling, factor subiectiv indiscutabil — ci prin faptul sociologic că filozofia lui Hegel, față de cea a lui Fichte și Schelling — a *exprimat cel mai adecvat* necesitățile politice și ideologice ale burgheziei germane din perioada revoluției burgheze în Franța și din perioada napoleoniană.

Burghezia germană contemporană perioadei revoluției franceze are probleme noi, dar fără să renunțe la cele din perioada prerevoluționară; necesitățile ei de acțiune, de intervenție în viața reală politică, stimulentul pe care-l primește în chip inevitabil ca spectator al revoluției în țara vecină, o determină să-și lărgească concepția despre filozofie și rostul filozofiei, despre raportul dintre filozofie și viață.

Noile determinări ale tematicii filozofiei relevă o îmbogățire, o apropiere de viață — firește, limitată și relativă, dar totuși superioară filozofiei kantiene. Continuitatea dintre cele două perioade nu poate fi însă acoperită, obnubilată, de aceste deosebiri; ea există ca și schimbările și înnoirile și a fost determinată de *practică,* de viață. Filozofia idealistă germană din perioada revoluției burgheze franceze este filozofia aceleiași clase care l-a dat pe Lessing și Kant. Comunitatea liniei filozofice nu se face în virtutea admirației pentru Kant, ci în virtutea intereselor luptei antifeudale, după cum atacarea lui Kant nu exprimă ostilitatea față de poziția sau personalitatea acestuia, ci nevoia de a frînge limitele pe care le trasase Kant filozofiei și care nu mai puteau zăgăzui noile cerințe ale vieții sociale.

Istoria idealismului german din această perioadă ne înfățișează amănunțit procesul de corectare a teoriei de către practică, procesul de adecvare a filozofiei idealiste la dezideratele etapei noi de dezvoltare politico-ideologică a burgheziei germane. Importanța filozofiei lui Hegel constă tocmai în faptul că Hegel a fost cel care a reprezentat procesul de adecvare, el a fost făuritorul filozofiei care oglindea cu maximă elasticitate, lărgime și adîncime dezideratele burgheziei germane. Critica hegeliană a subiectivismului kantian și fichtean nu urmărește nimicirea subiectivismului ci

corectarea lui, cuprinderea lui într-o sinteză în care au loc idealismul subiectiv şi obiectiv. Ceea ce combate şi vrea să înlăture Hegel este unilateralitatea, îngustimea, formalismul — mai întîi al lui Kant, apoi al lui Fichte şi Schelling. Chipul în care îi va critica Hegel pe înaintaşii săi este superior chipului în care îl critică Fichte pe Kant. Tezele centrale pe care le opune Fichte kantianismului sînt comune în esenţa lor, în ceea ce au ele nou, cu tezele hegeliene. Astfel, Fichte este nemulţumit — ca şi Hegel — de oprirea lui Kant în faţa lucrului în sine şi de formalismul eticei kantiene. Fichte ajunge însă la soluţii extreme şi prin aceasta neadecvate platformei burgheziei. El taie nodul gordian al problemei cunoaşterii, în loc să-l dezlege : în locul cunoaşterii verificate, prudente, el propune cunoaşterea-creaţie, crearea obiectului de către subiect. Nerăbdarea acţionării pe care o trăia burghezia germană la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în perioada revoluţiei franceze, se exprimă clar la Fichte prin rolul dominant, plin de consecinţe negative, pe care îl capătă la el „acţiunea". Cunoaşterea însăşi devine „făptuire" (Tathandlung), eul zămisleşte non-eul, de realitate se bucură numai conştiinţa. Dar în chipul acesta cunoaşterea nu-i decît autocunoaştere, eul nu cunoaşte realitatea obiectivă, ci numai pe sine. Pentru Fichte, natura nu-i decît „o mică regiune a conştiinţei".

Hegel a început critica idealismului contemporan prin critica subiectivismului fichtean ; de unilateralitatea poziţiilor lui Schelling, Hegel şi-a dat seama mai tîrziu. Critica pe care o face Hegel subiectivismului nu este o critică de respingere şi desfiinţare, ci poartă caracterul „înţelegerii", al comprehensiunii dialectico-istorice, cuprinde un grăunte de justificare şi acceptare. Hegel consideră că idealismul subiectiv a fost istoriceşte *necesar,* apreciază chiar o anumită „măreţie" a reprezentanţilor lui, pentru că au sezisat şi au redat problemele cele mai arzătoare ale vremii lor. Ceea ce critică Hegel este *răspunsul* insuficient pe care l-au dat Kant, kantienii şi Fichte. Insuficienţa acestui răspuns constă mai curînd în *inactualitatea* lor ; Hegel porneşte la analiza idealismului subiectiv de la problemele zilei, ale noii etape istorice revoluţionare. Din acest punct de vedere — al necesităţilor filozofice *actuale* — află Hegel în filozofia idealismului subiectiv o filozofie insuficientă, depăşită, nesatisfăcătoare.

Hegel exprimă ideea că epoca sa cere o rezolvare a contradicţiilor, o potolire a sentimentului sfîşierii lăuntrice *prin filozofie* şi crede că filozofia va putea realiza acest lucru prin *armonizarea contradicţiilor :* „Cînd din viaţa omului a dispărut puterea unificării, iar contrariile şi-au pierdut legăturile şi interacţiunile lor vii, devenind de sine stătătoare, se naşte nevoia filozofării" [1]. Sînt exprimate — în această frază semnificativă — cele două tendinţe contradictorii permanente ale filozofiei hegeliene ; ideea valoroasă că viaţa determină caracterul filozofiei, că noua filozofie trebuie să corespundă unui nou moment istoric, unor cerinţe obiective ale conştiinţei sociale — dar şi ideea că noua filozofie trebuie să împace, să armonizeze contradicţiile pe care alte concepţii filozofice anterioare le-au lăsat ca opoziţii fixe, nearmonizate.

Firește că efortul de a cuprinde toate momentele şi aspectele contradictorii ale fenomenelor nu-i de loc condamnabil ca „armonism", n-are nimic comun cu „armonismul". La Hegel însă, tendinţa aceasta *teoretică*

[1] Ed. Lasson, *Erste Druckschriften,* p. 14.

este deja determinată de tendința *practică*, etico-politică, oglindind poziția burgheziei germane, a *împăcării* cu realitatea, care s-a manifestat în perioada anterioară. Din rădăcina aceasta obiectivă, cu caracter de clasă, a tendinței împăcării contradicțiilor, a izvorît trăsătura dialecticii hegeliene a armonizării luptei contrariilor, a „sintezelor" uneori artificiale, a ștergerii sau a camuflării luptei de clasă. Dar din această rădăcină a izvorît și tendința pozitivă, în acele condiții istorice, de a cuprinde dialectic opozițiile schematice, alternativele rigide, metafizice. Despre acest din urmă lucru considerat ca o sarcină primordială a filozofiei, Hegel este conștient: „Singurul scop al rațiunii este anularea unor astfel de opoziții încremenite". Cu această lozincă, cu acest program filozofic, pornește Hegel la răfuiala cu sistemele filozofice anterioare și contemporane.

Hegel nu acceptă teza de bază a idealismului subiectiv: lumea — o simplă reprezentare sau un simplu produs al conștiinței. Experiența de viață istorică pe care o trăiește acum burghezia germană, ciocnirea ei cu realitatea istorică, spectacolul revoluției franceze inclusiv cu etapa ei iacobină — toate acestea cereau luarea în serios a lumii obiective, recunoașterea măcar pînă la un punct a realității obiective a contradicțiilor, luarea în considerare a faptelor empirice etc. De aceea, Hegel va spune că obiectul este „altceva" decît subiectul, este „sein Anderes", nu se poate admite simplist identitatea fichteană subiect-obiect.

Cînd Hegel îi reproșează lui Fichte că n-a putut depăși dualitatea subiect-obiect, că identitatea lui nu este „obiectivă", adică nu reflectă realitatea, nu putem, desigur, compara această critică cu o critică materialistă a idealismului subiectiv. Hegel critică de pe acum materialismul (de fapt materialismul metafizic) pe care îl numește „realism dogmatic" și pe care îl socotește la fel de unilateral. Dar în reproșul lui Hegel adresat idealismului subiectiv există tendința valoroasă de a reflecta *mai mult* realitatea, în orice caz mult mai mult decît o putea face Fichte. Hegel n-are deocamdată altă formulă de opus idealismului subiectiv, decît tot identitatea schellingiană subiect-obiect, dar căreia îi dă *un sens obiectiv*. Aceasta exprimă tendința fundamentală de a oglindi viața cu transformările și contradicțiile ei, tendința de a înlocui dialectica subiectivă prin dialectica obiectivă. Hegel arată că la Fichte „identitatea absolută", adică cunoașterea absolutului, a esenței lumii, rămîne un postulat neîmplinit. Cea mai izbitoare lipsă a idealismului subiectiv îi apare lui Hegel ca fiind ignorarea naturii, neputința înțelegerii dialecticii naturii. Ajuns în acest punct putem să înțelegem de ce, între Fichte și Schelling, Hegel optează pentru Schelling: acesta din urmă tindea să desfășoare o filozofie a naturii, încerca să prindă și să redea viața naturii, propria ei dialectică obiectivă.

Fără să-l critice deocamdată pe Schelling, Hegel își propune să descopere raportul dialectic dintre subiect și obiect, să stabilească prin aceasta rolul fiecărui factor din acest raport, să facă astfel încît rațiunea să se regăsească în obiect, adică în realitatea obiectivă.

O dată cu aceste idei dialectice valoroase, Hegel începe însă să dezvolte și teze sistematice idealiste despre rațiune ca esență a lumii, rațiunea ca bază a existenței. Căutînd un element comun, care să lege natura și con-

ştiinţa, Hegel îl află în „Raţiunea" universală. Gîndirea îi apare lui Hegel nu numai ca o manifestare specific umană, ci ca fiind constitutivă şi naturii.

O altă teză importantă din perioada premergătoare *Fenomenologiei* este aceea a criticii credinţei. În această perioadă, Hegel ia o atitudine contradictorie faţă de religie : el critică cu asprime pe Kant, Jacobi şi Fichte, pentru că au considerat credinţa drept o cale spre „absolut", dar totodată, ca un bun protestant, Hegel năzuieşte să dezvolte o religie raţională, scrie despre *Viaţa lui Iisus* şi caracterizează raţiunea drept un reflex al dumnezeirii în om. Hegel continuă să se manifeste nu ca un adversar al religiei, ci al acelor filozofi idealişti care propuneau sentimentul în locul raţiunii. Ca exponent al unei burghezii laşe şi inconsecvente, Hegel nu respinge religia, ci o cere cît mai „raţională", năzuieşte la o „filozofie a religiei" care să se armonizeze cu teza fundamentală despre universalitatea „Raţiunii". Această poziţie reiese clar din critica pe care Hegel o adresează lui Kant. Hegel nu critică fideismul lui Kant, ci faptul că acesta a postulat existenţa lui dumnezeu numai pentru „raţiunea practică", pentru nevoile morale ale omului şi nu a afirmat-o total, fără nici o restricţie. Nici chiar în perioada de însufleţire pentru revoluţie, burghezia germană nu s-a gîndit să renunţe la religie.

Tabloul contradicţiilor specifice burgheziei germane din această perioadă, tendinţele ei contradictorii — cînd pozitive, cînd negative — reflectate în tematica filozofiei lui Hegel, se încheie cu tema dreptului şi moralei. Hegel, ca şi alţi filozofi ai burgheziei, vorbeşte în numele poporului şi năzuieşte spre o etică a colectivităţii, arătînd că, din punct de vedere etic, poporul cu interesele lui are prioritate faţă de individul izolat. Hegel argumentează cu pătrundere dialectică teza despre rolul subordonat al moralităţii subiective faţă de „sistemul" etosului colectiv : „Moralitatea individului este numai bătaia de puls a întregului sistem şi ea însăşi un întreg sistem". Virtuţi sînt calităţile morale numai întrucît ele se sublimează într-o energie superioară, colectivă. Sensul etic al vieţii fiecărui individ se împlineşte deci numai în cadrul colectivităţii din care face parte şi în lumina acestui principiu trebuie înţeleasă şi educaţia şi legiuirile în stat. Individul acţionează just numai întrucît el se cufundă în colectivitate. Mai trebuie adăugat că de pe aceste poziţii, Hegel face o critică eticii kantiene, pe care o acuză că oglindeşte numai libertatea individuală în pofida intereselor colective.

Aceste idei, care într-o bună măsură, în expunerea lor generală, sînt juste şi noi, erau unul dintre reflexele pozitive ale revoluţiei franceze, burgheze, un ecou teoretic idealizat al alianţei burgheziei cu masele împotriva feudalismului. Aceste principii democratice burgheze şi-au găsit — şi mai tîrziu — o explicaţie nouă şi profundă în reflecţiile etice ale lui Hegel.

În perioada Iena, Hegel reuşeşte să sezisese — fără să învingă idealismul, spiritualismul — faptul că societatea este un complex de relaţii economice, sociale şi ideologice. Căutarea sensului dezvoltării istorice are loc acum într-un chip superior : Hegel nu numai că nu face abstracţie de interesele indivizilor, ci studiază şi caută să deslușească semnificaţia acestor relaţii economice şi rolul lor în dezvoltarea societăţii — recte a spiritului. Prin aceasta se vede limpede că Hegel reflectă cel mai larg, şi pe cît îi era lui posibil, *noile* relaţii capitaliste în care factorul economic nu mai putea

fi trecut cu vederea. Lozinca stăruinţelor lui Hegel în această perioadă, în această direcţie, ar putea fi cuvintele din prima pagină a scrierii : *Constituţia Germaniei :* „înţelegerea a ceea ce este" — respectul faţă de istorie, faţă de realitatea social-istorică. Superioritatea lui Hegel reiese în evidenţă mai ales în comparaţie cu tendinţele romantic-reacţionare de a idiliza trecutul teutonic. Hegel, dimpotrivă, se străduieşte pe baza simţului său istoric, să redea dialectica obiectivă a istoriei reale. El arată că, cunoaşterea istorică „îşi va depăşi menirea şi adevărul dacă ar justifica pentru prezent legea care era valabilă numai în trecut" [1]. O dată cu falsificarea istoriei din nevoia „actualizării", Hegel combate şi tendinţele publicisticei contrarevoluţionare care începuseră să se manifeste — de a condamna revoluţiile ca „întreruperi" ale „destinului istoric". În articolul despre *dreptul natural,* Hegel, dimpotrivă, justifică dialectic saltul calitativ, premerge elaborării dialecticii continuităţii-discontinuităţii.

Hegel îşi îndreaptă constant privirea spre problemele societăţii moderne în general, spre problemele Germaniei însăşi. De pe aceste poziţii reuşeşte Hegel să seziseze, în linii generale, procesul descompunerii feudalismului şi al naşterii naţiunilor moderne în apusul Europei. El vorbeşte despre necesitatea statului modern şi a revoluţiei franceze ca un autentic reprezentant al burgheziei şi tot de pe aceste poziţii condamnă „anarhia" revoluţiei, jacobinismul, cerînd „garanţie că guvernul va proceda conform legilor..." Hegel consideră că regimul politic ideal este monarhia constituţională de tip englez sau napoleonian. El cere respectarea drepturilor poporului, dar totodată justifică orice măsură care ar duce la „ascultare" masele. Totuşi, trebuie acceptat cu Lukács că Hegel, în această perioadă, vede în dictatură („tiranie") mai curînd mijlocul de a desfiinţa instituţiile feudale — aşa cum făcuse Napoleon — şi că deci tendinţele sale democratice l-au ajutat să înţeleagă conţinutul social al revoluţiei franceze. Hegel a înţeles necesitatea desfiinţării claselor privilegiate şi chiar necesitatea dictaturii jacobine ca instrument pentru realizarea obiectivelor revoluţiei. Iar pe monarhul constituţional, Hegel îl consideră legat de „opinia publică", firește, fără să-şi dea seama că această faţadă constituţională nu împiedică continuarea menţinerii inegalităţii sociale.

Lărgirea şi adîncirea concepţiei lui Hegel despre societate n-ar fi fost posibilă — din punctul de vedere al izvoarelor teoretice — fără adîncirea cunoştinţelor lui de economie politică.

Ceea ce Marx a apreciat ca deosebit de valoros în *Fenomenologie* — sezisarea hegeliană a rolului muncii în formarea omului — se schiţează din această perioadă ; Hegel dezvoltă acum în chip original ceea ce a învăţat de la Adam Smith, ajungînd să considere munca — deci o categorie fundamentală a practicii — drept bază a activităţii teoretice. În prelegerile din 1805—1806 Hegel vorbeşte astfel despre unealtă : „Omul făureşte unelte fiindcă este o fiinţă raţională şi aceasta este prima manifestare a voinţei sale : această voinţă este încă voinţa abstractă — mîndria popoarelor de uneltele lor" [2].

Hegel şi-a expus ideile economice mai întîi în scrierea *Sistemul moralităţii (System der Sittlichkeit)* în care este încă apăsătoare încărcătura terminologică şi specificul speculativ schellingian. În prelegerile din 1805—

[1] Ed. Lasson, *op. cit.,* p. 408
[2] *Ibidem,* p. 436.

1806 Hegel a reuşit să dea ideilor sale economice o formă dialectică şi superioară în claritate.

Hegel arată cu subtilitate dialectica procesului muncii : omul nu poate acţiona asupra naturii decît dacă cunoaşte legităţile ei, dacă le respectă. Prin muncă însă obiectul îşi schimbă forma, devine un altul. Pe lîngă relevarea procesului dialectic care se petrece în obiect, Hegel dezvăluie şi transformările dialectice care se petrec în subiect, în om : prin muncă, omul se înstrăinează de sine însuşi. Dar aceasta are un sens pozitiv : omul se înstrăinează de ceea ce-i subiectiv în el cînd munca omului se tratează pe sine ca un obiect — deci obiectiv, el părăseşte starea elementară a voinţei, depăşeşte această atitudine primară şi prin muncă *devine om*. Munca reprezintă o înălţare a individului pe planul generalităţii *(in das Allgemeine)*. Hegel întrezăreşte interacţiunea dintre om şi natură în procesul muncii — fenomenul pe care de-abia Marx îl va analiza complet — al transformării omului în cursul procesului transformării naturii. La Hegel germenii acestei concepţii sînt înăbuşiţi printr-o formulare abstractă şi neclară, lipsind soluţia materialistă a problemei. Totuşi, el îşi dă seama de influenţa pe care o exercită tehnica asupra relaţiilor sociale, înţelege că perfecţionarea tehnică contribuie la dezvoltarea societăţii. „Fiecare în parte, fiindcă este un individ izolat, lucrează pentru o necesitate. Conţinutul muncii sale îi depăşeşte însă propria necesitate — el lucrează pentru nevoile multora şi aceasta o face fiecare. Fiecare satisface nevoile multora, iar satisfacerea propriilor sale nevoi presupune munca multor altora" [1].

Hegel vede clar raportul dintre diviziunea socială a muncii şi progresul economic şi social în societatea capitalistă. Dar el vede totodată şi latura negativă a dezvoltării tehnice în capitalism — pauperizarea maselor muncitoare. Hegel descrie precis tendinţa (capitaliştilor) de a înlocui continuu maşinile cu altele mai perfecţionate : „...este neîncetată goana după simplificarea muncii, inventarea altor maşini etc." El constată cum aceste descoperiri aruncă în braţele şomajului muncitorii dintr-o ramură industrială, ceea ce face"... să apară contrastul dintre marea bogăţie şi marea mizerie..." [2]. Într-un pasaj din lucrarea citată, Hegel conchide lapidar : „fabricile, manufacturile au la bază tocmai mizeria unei clase" [3]. Dialectica hegeliană ajunge astfel la sezisarea, la presimţirea acelei contradicţii pe care o va analiza cu amploare şi siguranţă ştiinţifică de-abia Marx. Ca ideolog burghez, chiar dacă ajunge să descopere astfel de contradicţii ale societăţii capitaliste, Hegel nu trage concluzii în favoarea proletariatului. Dimpotrivă, el îşi exprimă părerea că aceste consecinţe dezastruoase pentru masele muncitoare pot fi înlăturate prin rolul regulator al statului burghez. Pe aceste poziţii va rămîne Hegel pînă la sfîrşit, în ciuda maturizării sale filozofice şi a măiestriei dialecticii. Poziţia lui de clasă determină idealismul, incapacitatea de a explica fenomenele „de jos în sus", de la condiţiile vieţii materiale spre suprastructura politică şi ideologică. Aceasta reiese evident tocmai din momentul cînd Hegel ajunge la raportul dintre economic şi politic-juridic. Hegel nu trage nici o concluzie consecventă din propriile sale descoperiri asupra structurii economice contradictorii a societăţii ca-

[1] Jenenser, *Realphilosophie*, II, p. 214.
[2] *Ibidem*, p. 232.
[3] *Ibidem*, p. 257.

pitaliste, el nu vede că în ea statul nu-i decît reflexul politico-juridic al intereselor fabricanţilor şi moşierilor. Dimpotrivă, Hegel se relevă partizanul teoriei statului ca o entitate deasupra claselor, deasupra intereselor lor economice şi sociale antagoniste. Mai mult încă, Hegel prezintă statul ca o expresie a intereselor poporului, ale poporului nediferenţiat în exploatatori şi exploataţi. Cînd schiţează în linii largi mersul istoriei universale, Hegel constată numai contradicţii *între popoare,* nici o dată *înăuntrul* popoarelor.

Pentru a explica incapacitatea lui Hegel de a observa şi marca antagonismele de clasă, nu-i suficient să amintim faptul că în Germania din acea vreme nu erau suficient de dezvoltate aceste antagonisme. Hegel era spectatorul luptelor de clasă din Franţa şi aşa cum acest fenomen i-a întărit tendinţele democratice şi capacitatea de analiză dialectică a fenomenului economic, acelaşi fenomen îi punea în faţă exemplul clar de luptă de clasă. Dar Hegel ca ideolog burghez era un admirator al lui Napoleon, pe care îl considera un maestru, un creator al statului deasupra societăţii, al statului ca încarnare a Raţiunii. Experienţa revoluţiei franceze reprezenta pentru burghezia germană nu numai exemplul cuceririi puterii, dar şi cel al compromisului implicat şi înfăptuit în perioada napoleoniană. În acest sens, valorificarea acestei experienţe istorice a însemnat, totodată, şi manifestarea tendinţelor spre compromis cu despotismul feudal din Germania, generînd tendinţele retrograde ale filozofiei hegeliene.

În măsura în care Hegel a oglindit tendinţele relativ democratice progresiste ale burgheziei germane, el a putut să-şi însuşească şi să generalizeze filozofic experienţa revoluţiei burgheze din Franţa. Dar în măsura în care el a exprimat tendinţele de compromis politic ale burgheziei germane cu absolutismul, Hegel avea să generalizeze prin tezele sale idealiste poziţia retrogradă a acesteia, întărită de exemplul burgheziei franceze.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ГЕГЕЛЕВСКОЙ ФИЛОСОФИИ И ОПЫТ ФРАНЦУЗСКОЙ БУРЖУАЗНОЙ РЕВОЛЮЦИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В этом исследовании автор рассматривает этапы возникновения гегелевской философии на фоне экономического и социально-политического положения Германии той эпохи, а также в связи с опытом буржуазной революции во Франции.

Подвергая критике антинаучный, ошибочный характер идеалистических и метафизических толкований трудов Гегеля, автор исследует критически положительные и отрицательные элементы гегелевской философии в период ее зарождения. В первой части этого периода — с 1793 по 1796 г. (Бернский период) — демократические взгляды Гегеля намного устойчивее последующих его взглядов. Среди других положительных сторон гегелевской философии того времени отмечается его критика христианства и христианской морали, утверждение в его мышлении диалектических элементов, а также проявление исторического характера его мышления, необходимого для рассмотрения различных этапов эволюции

сознания, и т. д. После 1797 г. (Франкфуртский период 1797—1800 гг.) в гегелевской философии преобладают элементы, составляющие его систему ; этот факт объясняется автором настоящей работы тем, что в философии Гегеля теперь выражаются сильнее основные наклонности немецкой буржуазии, ее компромисс с феодализмом как в политической, так и в духовной областях.

Последний этап периода зарождения гегелевской философии характеризуется тем, что она идет дальше философии Фихте и Шеллинга, отвергая односторонность мировоззрения обоих этих философов ; на этом этапе широкое развитие получают как диалектические положения, так и ее система.

В заключение автор приходит к следующему выводу : поскольку Гегель отразил демократические прогрессивные стремления немецкой буржуазии, он смог освоить опыт буржуазной французской революции, но, так как в дальшейшем он стал выразителем политического компромисса немецкой буржуазии с прусским абсолютизмом, в гегелевской философии находят выражение отсталые реакционные взгляды немецкой буржуазии, что и определяет идеалистический характер этой философии.

LA GENÈSE DE LA PHILOSOPHIE HÉGÉLIENNE ET L'EXPÉRIENCE DE LA RÉVOLUTION BOURGEOISE FRANÇAISE

(RÉSUMÉ)

Dans cette étude, l'auteur suit les différentes phases de la genèse de la philosophie hégélienne, en fonction de la situation économique et sociale-politique de l'Allemagne à l'époque et en relation avec l'expérience de la révolution bourgeoise en France.

L'étude prend position contre les interprétations idéalistes et métaphysiques de l'oeuvre de Hegel, dénonçant leur caractère antiscientifique et erroné, et met en évidence, d'une manière critique, les éléments tant positifs que négatifs de la philosophie hégélienne durant la période de sa genèse. A la première phase de cette période, allant de 1793 à 1796 (période de Berne), les idées démocratiques de Hegel s'inscrivent avec plus de force que dans toute son oeuvre ultérieure. Entre autres aspects positifs de cette première période, l'auteur souligne particulièrement la critique hégélienne du christianisme et de la morale chrétienne ainsi que l'apparition des éléments dialectiques dans la pensée du philosophe, (sens du caractère historique nécessaire des différents phases d'évolution de la conscience, etc.). Abordant ensuite le problème de la prédominance des éléments de son système dans l'oeuvre de Hegel, au cours de la période 1797—1800 (période de Francfort), l'auteur l'explique comme étant l'expression des tendances foncières de compromis avec le féodalisme de la bourgeoisie allemande, tant sur le plan politique que sur le plan spirituel.

Ce qui caractérise la dernière phase de sa genèse, c'est que la philosophie hégélienne dépasse Fichte et Schelling, par la mise en évi-

dence de l'aspect unilatéral des conceptions du monde proposées par ces deux philosophes et par un plus ample développement aussi bien des thèses dialectiques que du système lui-même.

La conclusion de l'auteur est que, dans la mesure où Hegel reflète les tendances démocratiques progressistes de la bourgeoisie allemande, il réussit à s'approprier l'expérience de la révolution bourgeoise française ; par contre, lorsqu'il exprime les tendances de compromis politique de la bourgeoisie allemande avec l'absolutisme prussien, Hegel généralise, par ses thèses idéalistes, la position rétrograde de cette bourgeoisie.

DESPRE UNELE IDEI FILOZOFICE ALE LUI HEINE

DE

PAUL LANGFELDER

Aniversarea centenarului morții lui H. Heine pune cu ascuțime problema valorificării și apărării moștenirii culturale înaintate a aceluia împotriva căruia — azi ca și în trecut — se duc serioase campanii de minimalizare sau falsificare.

Încă în timpul vieții, și după moartea sa, opera lui Heine — înflăcărat mesaj al unui „brav soldat în lupta de eliberare a omenirii" — a fost ținta focului concentrat al criticii reacționare. Dacă în trecut însă au fost unii care au ajuns pînă la a-i nega complet valoarea, astăzi, cînd, înfruntînd timpul, ea a intrat în conștiința omenirii progresiste, metodele de denigrare au devenit mai subtile, dar prin aceasta nu mai puțin periculoase. În esență, atît încercarea de a-l reduce pe Heine la un liric cîntăreț al amorului și al clarului de lună, cît și cea mai recentă încercare, de-a face din el un precursor al simbolismului (ex. Kurt Weinberg) au ca scop negarea a ceea ce reprezintă în opera și activitatea sa poziția înaintată a unui mare gînditor progresist.

În tot ce are ea mai valoros, opera lui Heine îl așază pe creatorul ei în șirul moștenitorilor și continuatorilor tradițiilor înaintate ale culturii germane, în șirul acelor gînditori germani care fac trecerea de la Lessing la Marx, de la spinozism la ateism, de la umanismul burghez la umanismul socialist.

*

După cum a remarcat Engels în *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane,* Heinrich Heine a fost primul care a recunoscut, încă din 1833, importanța revoluționară a filozofiei clasice germane. Făcînd această constatare, Engels s-a referit la principala operă cu caracter filozofic a lui Heine, *Contribuții la istoria religiei și filozofiei în Germania,* care a contribuit în bună măsură la cunoașterea largă a istoriei gîndirii germane în Franța și chiar în Germania (cartea a apărut în ambele limbi).

Heine își expusese unele din ideile sale asupra filozofiei clasice germane cu aproape doi ani înainte, într-o scurtă scriere intitulată Introducere la *„Kahldorf despre nobilime"* [1]:

[1] Heinrich Heine, *Sämmtliche Werke,* vol. 5, Insel-Verlag, Leipzig, 1914, p. 390.

„E ciudat că acțiunea practică a vecinilor noștri de dincolo de Rin a avut o afinitate electivă remarcabilă cu visurile filozofice din liniștita noastră Germanie ; comparînd istoria revoluției franceze cu istoria filozofiei germane, am putea crede că francezii, ocupați cu atîtea afaceri reale, la care ei trebuie să fie mereu treji, ne-ar fi rugat pe noi germanii să dormim și să visăm între timp în locul lor și că filozofia noastră germană nu e altceva decît visul revoluției franceze. Noi am îndeplinit ruptura cu tradiția și ordinea existentă în domeniul gîndirii, tot așa cum francezii au făcut-o în domeniul societății".

Și, pornind de aici, Heine face o interesantă paralelă între revoluția franceză și filozofia clasică germană : Kant este „Robespierre-ul" filozofiei germane deoarece el a supus criticii toate probele existenței lui dumnezeu. Tocmai de aceea în jurul *Criticii rațiunii pure* s-au strîns toți iacobinii filozofici germani care „n-au lăsat în drepturi" nimic din ceea ce nu a putut rezista acestei Critici ; Fichte este „Napoleonul" filozofiei germane care a vrut să reconstituie totul pornind de la atotputernicia creatoare a *eului ;* filozofia naturii a lui Schelling reprezintă „noua restaurație" căci prin ea „trecutul cu tradiționalele lui interese a dobîndit iarăși considerație și chiar despăgubiri" ; în acest timp, în filozofia naturii „au început din nou să negustorească obscurii emigranți care țesuseră cu încăpățînare intrigi împotriva domniei rațiunii și a ideii, și o dată cu ei, misticismul, pietismul, iezuitismul, legitimismul, romantismul, germanomania, sentimentalismul găunos" ; în sfîrșit, Hegel este „Orléans-ul" filozofiei germane, căci el a rezervat loc atît iacobinilor, cît și conservatorilor.

Oricît de aproximative sînt aceste comparații ale lui Heine, ele marchează totuși, mai mult în concepția de bază decît în detalii, drumul spre critica marxistă, de mai tîrziu, a filozofiei clasice germane. Tocmai în acest sens, Marx preciza în 1844 : „Noi (germanii — *P.L.*) sîntem din punct de vedere *filozofic* contemporani cu prezentul, fără să fim contemporanii lui din punct de vedere *istoric*" [1], astfel că pînă acum „Germania nu a însoțit evoluția popoarelor moderne decît prin acțiunea abstractă a gîndirii, fără să ia parte la luptele concrete ale acestei evoluții" [2].

Om al timpului său, Heine a sezisat cu perspicacitate unele caracteristici ale vieții spirituale din Germania acelei epoci. În *Scrisorile despre Germania,* scrise în 1844, adică la aproape 13 ani de la moartea lui Hegel, el relatează o convorbire avută cu maestrul [3], în care amintește despre obiceiul lui Hegel de a privi cu teamă împrejur atunci cînd își ținea conferințele, din frica de a nu fi înțeles în adevărata lui semnificație. Heine adaugă : „El m-a iubit mult pentru că era sigur că nu-l trădez ; îl socoteam atunci de-a dreptul servil. Cînd mi-am arătat o dată dezacordul față de expresia : „Tot ce există este rațional", a izbucnit în rîs, remarcînd : „S-ar putea spune și așa : „Tot ce este rațional trebuie să existe". Privi brusc în jurul lui, dar se liniști îndată..." [4].

---

[1] K. Marx, *Contribuții la critica filozofiei dreptului a lui Hegel,* în vol. *Sfînta familie și alte scrieri filozofice din tinerețe,* Berlin, 1953, p. 17.

[2] *Ibidem,* p. 22.

[3] Heine a fost student al lui Hegel.

[4] H. Heine, *Scrisori despre Germania,* în *Sämmtliche Werke,* Leipzig, 1920, vol. 9, p. 484.

Sînt exprimate în acest pasaj vederile majorității hegelienilor de stînga, care, nu se mulțumeau doar să desprindă din metoda dialectică a lui Hegel consecințele revoluționare sau oricum, progresiste pentru epoca respectivă, ci mergeau pînă la a atribui propriile lor păreri lui Hegel însuși.

De altfel, figura unui Hegel timorat, care se sperie de urmările propriei sale învățături — așa cum ne-o transmite Heine ca rezultat al cunoștinței sale personale cu filozoful, prin intermediul unei convorbiri fără îndoială stilizate — se potrivește cu însemnarea din jurnalul de zi al lui Alexandr Herzen (1842) unde acesta aruncă lumină și asupra raporturilor dintre Hegel și hegelienii de stînga :

„Este atît de greu să ai eroismul consecvenței, abnegația acceptării consecințelor, încît oamenii cei mai mari au șovăit în fața rezultatelor evidente ale principiilor lor. De pildă, Hegel ; în fața dezvoltării hegelianismului de stînga, în fața dezvoltării principiilor sale, Hegel s-ar fi lepădat de ele ; Hegel iubea, respecta, ordinea existentă *(das Bestehende)* ; își dădea seama că aceasta nu va suporta lovitura și nu se încumeta să lovească ; i se părea deajuns deocamdată că ajunsese la aceste principii ale lui. Generația tînără a pornit de la ele ; progresul era tocmai acea lovitură care trebuia să zguduie adînc ordinea existentă. Hegel și-ar fi renegat adepții, însă ei au fost mai consecvenți decît el însuși, mai credincioși lui ca gînditor detașat de personalitatea sa întîmplătoare, de epocă" [1].

Pe vremea aceea, în viața spirituală a Germaniei, se punea cu ascuțime problema poziției care trebuia adoptată față de Hegel. Liberalii, care pe atunci contau ca elemente de stînga, l-au respins pur și simplu. Tot așa a procedat, în jurul anului 1830 și Ludwig Börne. Toți aceștia se vor rupe mai tîrziu de mișcarea progresistă. În schimb, printre cei ce se dădeau drept adepți ai lui Hegel, s-au conturat două partide, situate pe poziții opuse : hegelienii de dreapta *(Althegelianer)*, care porneau de la ideile conservatoare ale filozofului și care aveau să dispară din arenă de îndată ce reacțiunea își va fi găsit o armă mai directă în obscurantismul lui Schelling, și hegelienii de stînga *(Junghegelianer)*, care promovau dialectica lui Hegel.

In Introducerea la *Filozofia dreptului,* Hegel scria :

„Tot ceea ce este rațional, este real"

„Tot ceea ce este real, este rațional".

După pozițiile diferite de pe care atît unii, cît și ceilalți, le-au adoptat față de această idee — esențială pentru filozofia lui Hegel — după concluziile diferite pe care le-au tras din interpretarea ei, se poate delimita clar deosebirea dintre hegelienii de dreapta și cei de stînga. Dacă se consideră drept „real" tot ceea ce pur și simplu există, atunci toate instituțiile existente pot fi acceptate ca raționale, și filozofia lui Hegel își cîștigă din plin recunoașterea, pe care de altfel statul prusac i-a acordat-o cîtva timp. Dar, în 1843, tînărul Marx făcea, într-o scrisoare către Ruge [2], distincția între realitatea existentă și realitatea adevărată, aceasta din urmă reprezentînd tendința de dezvoltare ce rezultă cu necesitate din cea dintîi. Dacă se pornește de la această interpretare a realității, atunci se pot desprinde din filozofia hegeliană cele mai largi și mai revoluționare soluții și Heine și-a dat seama de aceasta.

[1] A. Herzen, *Scrieri filozofice alese,* Moscova, 1949, ed. germană, p. 322—323.
[2] Tipărită în *Analele franco-germane* în 1844.

El a înţeles că „germanii au *gîndit,* ceea ce alte popoare au *făcut*" (Marx), sezisînd atît *caracterul abstract* al filozofiei clasice germane cît şi *sensul ei revoluţionar,* al cărui moştenitor şi valorificator trebuia să fie proletariatul. Tocmai această înţelegere, la care se adaugă credinţa că filozofia trebuie tradusă în practică, trebuie să cheme la acţiune, l-a făcut pe Heine să scrie :

„Comunismul este o consecinţă firească a acestei concepţii noi despre lume care cuprinde întreaga Germanie. Firesc e de asemenea ca proletarii să aibă drept conducători, în lupta lor împotriva ordinei existente, cele mai înaintate spirite, pe filozofii marii şcoli ; aceştia trec de la doctrină la acţiune — supremul ţel al oricărei gîndiri..." [1].

Pentru a ne completa oarecum imaginea asupra ideilor lui Heine în legătură cu comunismul, mai trebuie să amintim şi faptul că, încă în 1843, în *Lutetia;* el arătase legătura acestuia cu socialismul utopic, ai cărui adepţi „mai curînd sau mai tîrziu... vor trece în marea oaste a comunismului", exprimînd în acelaşi timp păreri înaintate despre rolul comunismului, „singura mişcare politică din Franţa care merită într-adevăr atenţie".

Toate acestea au fost scrise cu circa 4—5 ani înainte de apariţia *Manifestului Partidului Comunist,* în care Marx avea să fundamenteze rolul istoric al proletariatului ca gropar al societăţii capitaliste şi constructor al unei noi societăţi. Heine tocmai îl cunoscuse pe Marx, în 1843 la Paris, şi el a fost unul dintre cei dintîi care i-au recunoscut valoarea numindu-l „doctor al revoluţiei". Heine pomeneşte în citatul de mai sus despre „cele mai înalte spirite" referindu-se în primul rînd la Karl Marx, dar înţelegîndu-se probabil — pe lîngă alţii — şi *pe sine însuşi.* O asemenea ipoteză pare plauzibilă, cu atît mai mult cu cît tocmai atunci Heine se împrietenise cu Marx — care era cu peste 20 de ani mai tînăr — şi fusese influenţat de el, scriind poeziile sale cele mai valoroase : *Ţesătorii din Silezia* şi *Germania, o poveste de iarnă.*

Pe atunci — în anii de formare a învăţăturii marxiste — Heine se găsea pe o poziţie foarte apropiată de socialismul ştiinţific. El milita nu numai împotriva privilegiilor feudale, ci şi împotriva oricărei forme de exploatare, pentru o societate în care toţi oamenii vor beneficia de produsele muncii lor.

Poziţia lui faţă de comunism este însă contradictorie — şi aceasta apare clar atît în atitudinea, cît şi în opera sa. Cauzele acestor contradicţii sînt complexe, dar în ansamblu ele îşi au rădăcinile — în primul rînd — în situaţia social-economică din Germania primei jumătăţi a secolului al XIX-lea. Heine — „cel mai mare german dintre poeţii timpului său" (G. Lukács a sezisat slăbiciunile burgheziei germane filistine, înclinate înspre un compromis cu nobilimea, dar proletariatul — abia constituit ca o clasă distinctă — nu era nici el atît de dezvoltat pentru a i se putea alătura. Iar opera sa exprimă tocmai aceste contradicţii obiective.

Pe acelaşi fundal social se grefează şi o altă explicaţie, care vine să completeze pe cea dintîi : Heine era împotriva sensului atribuit pe atunci *cuvîntului* comunism, şi nu împotriva comunismului însuşi. Sensul pe care Heine îl asocia acestui cuvînt era determinat de socialismul premarxist,

[1] H. Heine, *Scrisori din Germania* (1884), în *Sämmtliche Werke,* Leipzig, 1920, vol. 9, p. 485.

iar ulterioara dezvoltare a învăţăturii marxiste nu a fost împărtăşită de către Heine. Oscilaţiile sale — ca şi boala care l-a ţintuit în pat — l-au împiedicat să depăşească poziţiile pe care le dobîndise în anii 1843—1844.

De cîte ori întrebuinţează cuvîntul comunism în sensul reliefat mai sus, Heine se referă la nivelare — mai ales la nivelare în sărăcie — nefăcînd distincţia între comunism şi corolarele germane ale iacobinismului, care erau foarte răspîndite în mişcarea asociaţiilor muncitoreşti germane din Paris. Această confuzie este cît se poate de explicabilă dacă înţelegem ceea ce s-a numit comunism între anii 1830—1840. Tînărul Engels enumeră — printre alţii — în mişcarea comunistă a timpului, în Franţa — şi Heine a trăit în Franţa — pe adepţii lui Babeuf, Cabet, Leroux, Proudhon, Lamennais etc. şi califică „Muncitorii egalitari" (Travailleurs égalitaires) drept una din organizaţiile cele mai bogate în influenţă ; el îi descrie astfel : „Egalitarii erau dintr-o plămadă aspră, ca babeufiştii [1] marii revoluţii ; ei voiau să vadă lumea transformată într-o comunitate muncitorească prin stîrpirea oricărui rafinament al civilizaţiei, al ştiinţei, al artelor ş.a.m.d. pe care ei le socoteau nefolositoare, primejdioase, lux aristocratic ; aceasta era o prejudecată ce trebuia să apară cu necesitate din deplina lor necunoaştere a istoriei şi a economiei politice"[2].

Este tocmai forma de „comunism" repudiată de Heine, şi, e limpede pentru noi, că ea nu are nimic comun cu comunismul aşa cum l-au conceput clasicii marxism-leninismului. Heine opune nivelării propriul său ideal : acela al unei orînduiri sociale ce nu urmărea să desfiinţeze bogăţia, ci, pe baza unei depline dezvoltări a producţiei [3], s-o facă accesibilă tuturor oamenilor. Tocmai de aceea el respingea socialismul mic-burghez, care se sprijinea pe forţe de producţie nedezvoltate.

In centrul operei şi luptei lui Heine stă omul. El moşteneşte în această direcţie întreaga tradiţie umanistă a literaturii clasice germane, şi, pe linia lui Lessing, Herder, Goethe, militează pentru ridicarea omului deasupra acelor condiţii care îl înjosesc, pentru o lume în care „omul este realitatea supremă pentru om" [4].

In ideologia revoluţionară a timpului său şi în istoria generală a culturii, el consideră — tocmai de aceea — ca decisiv, antagonismul dintre negarea ascetică a vieţii — pe care el o denumeşte de cele mai multe ori spiritualism — şi afirmarea ei plină de frumos, pe care el o numeşte senzualism sau elenism. Ridicîndu-se împotriva ascetismului, a înţelegerii înguste, rigide, a vieţii, el îşi exprimă încrederea în faptul că viitorul aparţine bucuriei de viaţă : „Da, o spun cu siguranţă, urmaşii noştri vor fi mai frumoşi şi mai fericiţi decît sîntem noi. Spun aceasta deoarece cred în progres, cred că omenirea este destinată fericirii..." [5].

Heine îndreaptă ascuţişul scrierilor sale şi împotriva tendinţelor ascetice dinăuntrul mişcării progresiste a timpului, visînd „o democraţie de zei, deopotrivă de măreţi, deopotrivă de sfinţi, deopotrivă de fericiţi" [6].

[1] Adepţi ai revoluţionarului francez Gracchus Babeuf.

[2] Articol scris de Engels în 1843 : *Progresul reformei sociale pe continent*, cuprins în MEGA, Secţiunea I, vol. II, p. 439.

[3] Vezi, *Contribuţii la istoria religiei şi filozofiei în Germania*, în Heinrich Heine, *Sämmtliche Werke*, vol. 7, Insel-Verlag, Leipzig, 1913.

[4] Vezi K. Marx, *Contribuţii la critica filozofiei dreptului a lui Hegel*, p. 201.

[5] H. Heine, *Contribuţii la istoria religiei şi filozofiei în Germania*, în *Sämmtliche Werke*, vol. 7, Insel-Verlag, Leipzig, 1913, p. 201.

[6] *Ibidem.*

Din conceptele numite de Heine senzualism sau elenism, el scoate ample concluzii social-politice. Elenismul, ca împărăție a frumosului, a avut o funcțiune analogă la scriitorii clasici germani din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai ales la Goethe, care opunea împărăția frumosului, realității de mizerie. Pentru timpul său această concepție fusese progresistă, dar ea nu mai putea satisface perioada următoare, perioada unor lupte sociale mai ascuțite, perioada lui Heine. De aceea, Heine, preluînd moștenirea, trage — din concepții în esență asemănătoare — concluzii mai ascuțite pentru critica societății.

Cu toate că senzualismul lui Heine cuprinde multe elemente materialiste ce țintesc în mod deosebit spre critica societății, poetul nu a identificat modurile de gîndire ale „spiritualismului" și „senzualismului" cu noțiunile de idealism și materialism ; prin idealism el înțelegea „învățătura despre ideile înnăscute, despre ideile apriori", iar prin materialism „învățătura despre cunoașterea spirituală prin experiență, prin simțuri, învățătura despre ideile aposteriori" [1].

Prin materialism se înțelegea în vremea aceea exclusiv materialismul mecanicist francez din secolul al XVIII-lea ; acesta fusese respins de către scriitorii clasici germani, pe de o parte, deoarece el nu putea corespunde nici concepției istorice a lui Herder, nici celei dinamice și organice în domeniul științelor naturii a lui Goethe, iar, pe de altă parte, deoarece — după cum observă G. Lukács — el a căpătat în Germania o pronunțată nuanță oficială, de curte, pierzîndu-și caracterul revoluționar și devenind aristocratic. Edificator în acest sens este faptul că unul din argumentele cu care Heine combătea materialismul mecanicist — el îl numea simplu „materialism" — ținea să demonstreze că, în rigiditatea lui, acesta duce la deism :

„Acești materialiști au fost, majoritatea, adepți ai deismului, căci o mașină presupune un mecanic" [2].

Filozofia care corespundea concepției despre lume și scopurilor luptei scriitorilor clasici germani, inclusiv a lui Heine, era spinozismul și tocmai de aceea ei l-au adoptat.

Respingînd idealismul, Heine nu-și însușește deci nici el — cel puțin în termeni — materialismul, ci, tot filozofia lui Spinoza, pe care adepții lui o numeau panteism. În reprezentarea pe care o are Heine despre panteism, acesta are în esență un caracter materialist, fiind intim înrudit și cu o altă trăsătură fundamentală a concepției despre lume a scriitorilor clasici germani din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea : umanismul. Din amîndouă Heine trage concluzii sociale foarte largi :

„Noi pretindem prosperitatea materiei, fericirea materială a popoarelor, nu pentru că disprețuim spiritul, așa cum fac materialiștii, ci pentru că știm că dumnezeirea omului se revelează și ea într-o apariție corporală și că mizeria nimicește sau umilește corpul — imaginea lui dumnezeu — și astfel spiritul piere și el" [3].

Adepții lui Spinoza din acea vreme, inclusiv Heine, nu recunoșteau nici o zeitate transcendentală sau supranaturală și cu toate acestea au

[1] H. Heine, *Contribuții la istoria religiei și filozofiei în Germania*, în *Sämmtliche Werke*, vol. 7, Insel-Verlag, Leipzig, 1913, p. 219.
[2] *Ibidem*, p. 249.
[3] *Ibidem*, p. 265.

dat o mare răspîndire *cuvîntului* dumnezeu (înțeles însă în spiritul filozofiei lui Spinoza). În condițiile specifice de dezvoltare ale burgheziei germane ei nu au ajuns la un ateism făți§, dar l-au adoptat totuși pe Spinoza, care mai păstra, în mod formal, haina religioasă, spinozismul fiind în fond mult mai materialist decît voiau să admită înșiși adepții lui.

Marx și Engels au arătat că criteriul după care poate fi determinat progresismul unui scriitor sau filozof, nu sînt declarațiile sale de principii, viziunea sa *explicită* despre lume, ci liniile esențiale ale operei sale, concepția *implicită* care rezultă din ea, conținutul și rolul obiectiv pe care ea îl joacă în dezvoltarea ideologică și socială.

Tocmai și numai în acest sens, trebuie să înțelegem și să apreciem mesajul progresist, pe care ni-l transmite atît opera, cît și activitatea acestui mare vestitor al erei noastre: Heinrich Heine.

Majoritatea covîrșitoare a scrierilor în care Heine își expune ideile filozofice se încadrează în perioada dintre revoluția franceză din iulie 1830 și revoluția din 1848. În anul 1848, Heine a părăsit pentru ultima oară camera sa; în cei 8 ani următori, pînă la moarte, el a fost imobilizat în patul lui de suferință.

Anii din jurul lui 1830 au avut o mare importanță pentru țările europene cele mai înaintate de atunci. În *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane,* Engels constată că, începînd din 1830 în Franța și Anglia, proletariatul a fost recunoscut ca a treia forță în lupta pentru putere, alături de aristocrație și burghezie. În recenzia cărții lui Karl Marx: *Contribuții la critica economiei politice,* Engels arată că anul 1830 a fost limita aproximativă pînă la care „resturile perimate ale Evului Mediu... au înlănțuit dezvoltarea materială a burgheziei germane" [1].

Este aproape simbolic că, în acest timp, au murit cei doi reprezentanți — cei mai însemnați ai filozofiei și literaturii clasice germane — Hegel în 1831 și Goethe în 1832. În această nouă perioadă, Heine, se avîntă cu hotărîre în lupta pentru libertatea tuturor oamenilor și în special a celor privați de bunurile acestei lumi și condamnați să moară de foame. „Eu sînt fiul revoluției și reiau armele" — scrie el în preajma revoluției din 1830. Deși opera sa — ca și întreg tezaurul culturii germane începînd de la Lessing — reprezintă o contribuție la pregătirea ideologică a revoluției burghezo-democratice din Germania, dată fiind poziția specifică a burgheziei germane, lupta lui s-a îndreptat atît împotriva aristocrației feudale și a bisericii, cît și împotriva burgheziei. În timp ce democrații mic-burghezi tindeau să frîneze revoluția, Heine milita pentru ca ea să fie dusă pînă la ultimele consecințe: emanciparea tuturor oamenilor.

Importanța ideilor filozofice ale lui Heine rezidă în faptul că ele includ cele mai bune realizări ale gînditorilor și scriitorilor clasici germani, în dezvoltarea spirituală progresistă de mai tîrziu, ferind-o astfel pe aceasta de sterilitatea în care voia s-o atragă democratismul și republicanismul mic-burghez al unui Börne, de pildă, care respingea filozofia și literatura clasică germană, pe Hegel și pe Goethe.

Moștenind cultura înaintată a trecutului, apărînd-o și aducînd la dezvoltarea ei o contribuție substanțială, opera lui Heine se încadrează cu cinste în tezaurul de aur al culturii progresiste germane. Mesajul lui îna-

[1] Marx-Engels, *Kleine ökonomische Schriften,* Dietz-Verlag, Berlin, 1955. p. 251.

intat este premergătorul direct al luptei pe care poporul german o duce astăzi pentru o Germanie unită, democrată şi paşnică. Dacă în Germania apuseană însă, cercurile oficiale, care se simt atinse de loviturile directe ale lui Heine faţă de tot ceea ce e reacţionar în Germania, neputîndu-l ignora, îl reduc pe acesta la un simplu poet liric, în R.D.Germană, Heine, înţeles în adevărata şi revoluţionara lui semnificaţie, este răspîndit în proporţii nemaiîntîlnite, este apreciat şi iubit de poporul eliberat, alături de care el militează şi astăzi — mai viu, mai actual ca întotdeauna — pentru înfăptuirea practică a celor mai înalte idealuri umaniste.

Heine însă are şi meritul de a fi recunoscut viitoarea dezvoltare a comunismului, ca şi împletirea lui cu cele mai valoroase şi mai durabile cuceriri ale filozofiei clasice germane.

Dacă — în acest sens — dăm cuvîntului „profetic" înţelesul folosit de Engels cu privire la Goethe [1], atunci Heine a fost un profet al comunismului, căci el i-a exprimat nemijlocit însemnătatea, deşi nu l-a putut fundamenta teoretic.

Aceasta l-a îndreptăţit pe Jacques Duclos să afirme cu convingere, la aniversarea centenarului marelui poet german, că „Heine aparţine clasei muncitoare şi mişcării muncitoreşti internaţionale".

[1] In articolul *Situaţia Angliei.*

Acad. AL. GRAUR. *Studii de lingvistică generală.* Ed. Acad. R.P.R., 1955, 192 p.

Lucrarea acad. Al. Graur nu numai că aduce soluţii noi în unele probleme principiale de lingvistică generală, dar, totodată, dovedeşte, în mod convingător, valoarea metodologică a partinităţii şi a dialecticii materialiste în activitatea ştiinţifică.

Mînuirea cu pricepere a dialecticii materialiste în cercetarea faptelor de limbă, străduania de a izgoni idealismul şi metafizica din lingvistică, reliefarea importanţei practice a clarificărilor teoretice, autocriticarea deschisă a greşelilor proprii, iată numai cîteva din principalele forme de manifestare a spiritului de partid care-l însufleţeşte permanent pe autor.

Din multele probleme de interes teoretic analizate de autor în această lucrare, recenzia noastră va desprinde numai cîteva. Respingerea interdicţiei pozitiviste de a cerceta geneza graiului şi depăşirea unilateralităţii metafizice a teoriilor onomatopeice şi interjecţionale cu privire la originea limbajului, studierea legăturii complexe dintre istoria limbii şi istoria societăţii, fundamentarea obiectivităţii legilor lingvistice, combaterea subiectivismului şi a fatalismului, prin înţelegerea caracterului dialectic al unităţii dintre individual şi general, întîmplare şi necesitate, cantitate şi calitate, conţinut şi formă în procesul dezvoltării progresive a limbii, acestea sînt problemele asupra cărora ne vom mărgini să zăbovim mai mult.

*

După ce aminteşte că problema apariţiei limbajului a fost pusă de mai bine de două mii de ani, autorul porneşte în analiza sa de la felul cum a fost ea formulată : forma sonoră a cuvintelor este sau nu este legată de însuşirile lucrurilor ? Adepţii teoriei onomatopeice au răspuns că da, încercînd să-şi argumenteze răspunsul prin etimologii care mai de care mai fanteziste, iar adepţii teoriei convenţionaliste şi interjecţionale au răspuns că nu, susţinînd perfectarea, de asemenea fantezistă, a unui „contract social".

„Dacă pornim de la ideea că în conformaţia naturală a „geamului", de pildă, există ceva care ne obligă să-l botezăm *„geam"*, sau că oamenii s-au adunat şi, după discuţii, au căzut de acord asupra folosirii acestui cuvînt, este evident că nu vom ajunge la nici un rezultat serios, deoarece amîndouă ideile sînt absurde" (p. 81—82) scrie autorul.

In vreme ce teoria convenţionalistă se bazează pe un grosolan cerc vicios — „contractul social făuritor de limbă" presupune o societate contractuantă care vorbeşte de mult — teoria onomatopeică nu ţine seama de faptul că nu găsim în toate limbile acelaşi nume pentru acelaşi lucru, că un cuvînt fără valoare onomatopeică poate să capete, în dezvoltarea lui, o asemenea valoare, că o onomatopee se poate transforma într-un cuvînt oarecare etc.

„Latinescul *sibilo* era mult mai puţin expresiv decît reprezentantul lui romînesc, *şuiera :* transformarea fonetică a lui **s** în **ş**, a lui **b** în **u** au dat cuvîntului o formă mult

mai apropiată de onomatopee decît cea primitivă" (p. 83) exemplifică autorul. *Inghit* este mult mai puţin imitativ decît originalul latin *gluttio*, în vreme ce *sughit* este mult mai expresiv decît latinescul *singultus*, arată el ceva mai departe.

Ceea ce este deosebit de interesant este că ajungînd la concluzia că în limbă există o neîntreruptă pendulare de la onomatopeic la neonomatopeic şi înapoi, că onomatopeele constituie numai o parte infimă a oricărei limbi şi sînt la periferia vocabularului, că deci *„numele* unui lucru este cu totul exterior naturii sale"[1], autorul nu abandonează, totuşi, teoria onomatopeică, ci o eliberează numai de sub apăsarea spiritului metafizic.

„Marea greşeală pe care a făcut-o însă cei care au discutat problema este că au pretins să se explice forma de azi a cuvintelor prin onomatopee de azi" (p. 86) conchide acad. Al. Graur.

După ce arată că în procesul zămislirii graiului rolul primordial l-a jucat ţipătul inconştient, interjecţia — care, de asemenea, se bazează pe legătura obiectivă dintre conformaţia naturală a organelor omului şi o anumită împrejurare — autorul scrie: „Treptat, ţipetele şi onomatopeele primitive capătă variante formale, se formează compuse, derivate etc., iar sensurile vechi se împart între formele noi. Adesea sensurile primitive se pierd şi rămîn numai cele derivate; sunetele se transformă şi ele, şi astfel se ajunge ca raporturile dintre sens şi ţipătul sau onomatopeea primitivă să se piardă" (p. 89).

Deosebit de fecundă ni se pare observaţia autorului cu privire la faptul „că emoţia predomina la început, cînd funcţia comunicativă nu există, deci nu exista nici limba, sau era foarte slab dezvoltată, iar o dată cu dezvoltarea funcţiei comunicative, emoţia, latura expresivă, trece pe planul al doilea" (p. 89).

Intr-adevăr, în procesul zămislirii limbajului, rolul primordial l-a avut interjecţia, dar în procesul evoluţiei limbajului rolul primordial l-a jucat onomatopeea. In procesul funcţionării limbajului, ţinînd seama de rolul hotărîtor al muncii, al practicii social-istorice, trebuie să admitem că funcţia comunicativă este primordială faţă de funcţia cognitivă, iar latura informativă a funcţiei comunicative devine primordială faţă de latura ei afectivă.

Ignorînd unitatea dialectică dintre latura informativă şi cea afectivă ale funcţiei comunicative a limbii, precum şi dintre latura constatativă şi cea apreciativă ale funcţiei cognitive a limbii, unii lingvişti s-au oprit numai asupra laturii constatative, elaborînd teoria onomatopeică, iar alţii au văzut numai latura afectivă, înjghebînd teoria interjecţională.

Sprijinindu-se pe ideile marxismului cu privire la rolul muncii şi al limbajului în transformarea antropoidului în om, pe tezele privind cele două funcţii ale limbii şi pe cele ale lui Pavlov cu privire la interdependenţa dintre cele două sisteme de semnalizare, autorul ajunge la concluzia că „în afară de conţinutul logic, fraza mai are şi conţinut afectiv, poate exprima emoţii etc." (p. 71), deci nu informează numai ci şi emoţionează.

Astfel, unilateralitatea metafizică a celor două teorii este depăşită, iar perspectivele gramaticii şi logicii sînt considerabil lărgite.

*

Multe sînt problemele ridicate de autor cu prilejul studierii legăturii dintre istoria limbii şi istoria societăţii. Mă voi opri numai asupra uneia singure: dezvoltarea limbii de la faza primitivă pînă la faza mondială, trecînd prin fazele: tribală, populară şi naţională.

Urmărind istoria limbii în nemijlocită legătură cu istoria societăţii, autorul subliniază necesitatea diferenţierii limbii primitive, fie că „graiul a apărut mai întîi într-un singur punct al globului, de unde apoi s-a răspîndit pe tot pămîntul", fie că „a apărut în mai multe puncte în mod independent" (p. 90).

Dacă oamenii au apărut mai întîi într-un singur punct, ei n-au rămas pe loc, ci s-au

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a II-a, Ed. P.M.R., 1948, p. 122.

răspîndit din ce în ce mai mult prin emigrare şi scindare. Aceasta fiind realitatea, este ca şi cum limba a apărut în mai multe locuri deodată.

Diferenţierea limbilor primitive în limbi gentilice şi tribale a fost determinată de diversitatea împrejurărilor în care trăiau oamenii în diferite locuri, de diversitatea mijloacelor practice şi teoretice cu ajutorul cărora biruiau ei dificultăţile specifice mediului lor, de diversitatea mijloacelor de redare prin grai a diverselor gînduri, imitaţia sunetelor din natură nefiind decît aproximativă etc.

Oamenii din orînduirea primitivă sînt adunaţi în grupuri mici. Îndată ce aceste grupuri se măresc, ele se scindează. Altfel nu s-ar putea hrăni. În aceste împrejurări reunirea într-un singur grup a mai multor triburi înrudite se întîmplă foarte rar. În orînduirea primitivă, diferenţierea predomină asupra unificării. Primitivul este mult mai sensibil la diferenţe decît la unitate. Practica lui se dezvoltă mai mult extensiv decît intensiv. De aceea el cunoaşte din ce în ce mai multe lucruri şi rareori mai multe laturi ale aceloraşi lucruri.

„În orînduirea sclavagistă, cînd se creează state puternice şi imperii întinse, apar şi limbi care se răspîndesc pe mari suprafeţe, înghiţind dialectele înrudite şi desfiinţînd limbi diferite..." (p. 117). Dialectul atic devine limba greacă, iar dialectul roman devine limba latină, deşi celelalte dialecte nu dispar cu totul. Apar limbi ale unor popoare întregi, limbi care sintetizează cuceririle muncii şi gîndirii mai multor triburi, depozitate în dialectele şi limbile unificate. În orînduirea sclavagistă, unificarea predomină asupra diferenţierii.

În orînduirea feudală, destrămarea marilor imperii sclavagiste determină în Europa dezmembrarea marilor limbi ale antichităţii: greaca şi latina. Însă, în acelaşi timp, în interiorul fiecărui ţinut feudal, se desfăşoară o unificare a graiurilor unor vechi triburi, care mai înainte erau complet despărţite. Se formează astfel o nouă configuraţie dialectală.

Spre sfîrşitul orînduirii feudale se dezvoltă burghezia. Formarea relaţiilor capitaliste determină apariţia pieţii naţionale, statului naţional, deci şi a naţiunii şi a limbii naţionale unitare. „Unitatea limbii şi dezvoltarea ei nestînjenită este una din condiţiile cele mai importante ale unui comerţ cu adevărat liber şi pe scară largă..."[1].

De aceea unificarea dialectelor în jurul unui dialect central, care, din motive economice, politice şi culturale se bucură de un prestigiu deosebit, se desfăşoară, în această perioadă, cu o nouă energie.

„Totuşi — scrie autorul — nu poate fi vorba de o unificare completă. În ţările capitaliste... există clici care cultivă şi ascut particularităţile locale, există mai ales contradicţii antagonice între sat şi oraş, care nu permit să se înainteze prea mult în unificarea limbii" (p. 118). De altfel, rămăşiţe de diferenţe dialectale se păstrează încă multă vreme şi în orînduirea socialistă. Ele vor dispărea definitiv abia în societatea comunistă, cînd limbile naţionale şi dialectele lor se vor contopi într-o limbă mondială, care va înarma întreaga omenire cu toate succesele practice şi teoretice ale tuturor naţiunilor, concentrate în limbile lor naţionale.

În faţa acestei perspective istorice, autorul conchide: „După părerea mea, schimbările în limbă constituie un progres dacă înseamnă o unificare a limbii, nu o diferenţiere în dialecte, dacă pun de acord limba cu noile achiziţii ale societăţii şi ale gîndirii (vezi de exemplu istoria genului neutru), dacă reprezintă o abstractizare, o clarificare, o simplificare (de exemplu prin reducerea numărului de tipuri flexionare); dacă întăresc caracterul sistematic al limbii. Schimbările care înlocuiesc un semn cu altul de acelaşi fel sînt nefolositoare; cele care merg împotriva caracterului sistematic al limbii, care trag limba înapoi (ar-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. XX, Ed. P.M.R., p. 396.

haismele forţate), care duc la scindarea limbii în dialecte, care creează tipuri gramaticale de prisos constituie un regres" (p. 152).

O rezervă se pare că este totuşi potrivită. Diferenţierea unităţii nediferenţiate a graiului primitiv a fost necesară şi deci a însemnat un progres, nu un regres în istoria limbii, tot aşa după cum concretizarea noţiunilor sincretice a fost necesară şi deci a însemnat un progres şi nu un regres în istoria gîndirii. Oare diferenţierea comunei primitive în clase antagoniste n-a constituit un mare pas înainte în istoria omenirii? Unificarea presupune existenţa diferenţelor, abstractizarea presupune existenţa noţiunilor concrete, iar socializarea presupune existenţa bunurilor acumulate de exploatatori prin munca exploataţilor.

*

„In fapt — scrie acad. Al. Graur — caracterul obiectiv al legilor limbii decurge din bine cunoscuta teză marxistă: „limba este chiar adevărata conştiinţă practică, existentă şi pentru alţi oameni, şi deci numai astfel existentă şi pentru mine" [1].

Pentru ca oamenii să se înţeleagă între ei este indispensabil ca cel care vorbeşte să-şi formuleze gîndurile în acelaşi fel cu cel care ascultă" (p. 101).

Incercînd să fundamenteze legitatea dezvoltării limbii autorul ajunge la părerea că obiectivitatea regulilor de funcţionare a limbii este determinată, în mod nemijlocit, de obiectivitatea legilor gîndirii logice, de care legile limbii sînt indisolubil legate (p. 101).

Oare nu se confundă, astfel, două planuri distincte? Gîndurile adevărate au o *valoare* obiectivă, în vreme ce cuvintele şi combinaţiile de cuvinte au o *existenţă* obiectivă. Prin forma lor, gîndurile sînt subiective, în vreme ce cuvintele şi combinaţiile de cuvinte sînt, prin forma lor, obiective, sînt moduri de organizare a unor vibraţii sonore.

In vreme ce, din punctul de vedere gnoseologic, numai adevărurile au valoare obiectivă, din punctul de vedere lingvistic, orice minciună este obiectivă, căci altfel n-ar putea înşela pe nimeni. Sofismele, de pildă, nu păcătuiesc faţă de regulile de funcţionare a limbii, ci numai faţă de legile gîndirii corecte. Este adevărat că, datorită independenţei relative a gîndirii faţă de realitatea obiectivă, există şi minciuni care nu păcătuiesc *nici* faţă de legile logice, ci numai faţă de legile gnoseologice, dar aceasta este o altă problemă, de care nu mă voi ocupa aici.

Firește că valoarea obiectivă a unei fraze coincide cu valoarea obiectivă a gîndurilor pe care le exprimă ea, dar nu vedem cum valoarea obiectivă a legilor gîndirii corecte poate să determine existenţa obiectivă a legilor vorbirii corecte. Corectitudinea gîndirii şi corectitudinea vorbirii se află într-o unitate dialectică, în interiorul căreia prima este conţinutul, iar a doua forma. Cine gîndeşte corect se şi exprimă corect. Dar legile gîndirii corecte *oglindesc* legile realităţii obiective, în vreme ce legile vorbirii corecte *sînt* legi ale unui domeniu al realităţii obiective. Primele sînt determinate de cele mai generale legi ale realităţii obiective, iar celelalte sînt legi speciale ale unei anumite limbi, deci ale unui anumit domeniu din realitatea obiectivă. Primele sînt universal-umane şi etern-umane, iar celelalte sînt social-istorice, vremelnice.

Cîtă vreme va exista gîndire corectă, legea logică a identităţii nu va înceta să funcţioneze, dar legea trecerii treptate de la sistemul flexiunii cazuale la sistemul cazurilor cu prepoziţie, caracterizează dezvoltarea unor limbi numai într-o etapă istorică limitată.

Aşadar, obiectivitatea legilor limbii este determinată de necesitatea istorico-socială a oamenilor de a se pricepe unii pe alţii, fie că colaborează unii cu alţii, fie că se luptă unii împotriva altora.

Urmărirea felului în care se manifestă legile generale de dezvoltare a realităţii obiective prin legile speciale ale procesului de funcţionare şi de dezvoltare a limbii îi

[1] K. Marx şi F. Engels, *Despre artă şi literatură*, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 37.

prilejuieşte autorului unele clarificări deosebit de preţioase.

In analizarea unităţii dialectice dintre individual şi general în limbă, autorul consideră că, de pildă, raportul dintre sunet şi fonem este o formă specială de manifestare a raportului dintre individual şi general, că norma gramaticală nu este decît media necesară — impusă şi de rolul social al limbii — a abaterilor întîmplătoare, individuale. Din acest punct de vedere, autorul îi combate atît pe indeterminişti, care susţin că dezvoltarea limbii nu ascultă de nici un fel de legi, cît şi pe fataliştii [1], care tăgăduiesc existenţa obiectivă a întîmplării şi coboară astfel întreaga necesitate la nivelul întîmplării. El respinge atît aventurismul inventatorilor de sisteme lingvistice, cît şi atitudinea contemplativă faţă de cei care strică limba, care sparg unitatea ei. Autorul susţine intervenţia în evoluţia limbii în sensul dezvoltării ei necesare şi deci progresive, prin încurajarea abaterilor care tind, în mod necesar, să devină normale, prin sprijinirea procesului de unificare dialectală împotriva tentativelor de diferenţiere dialectală, prin străduinţa de a rezolva mereu principala contradicţie a limbii: contradicţia dintre perfecţionarea permanentă a gîndirii şi rămînerea în urmă a mijloacelor ei de exprimare [2].

De asemenea, ni se pare valoroasă caracterizarea pe care o face autorul laturii formale a limbii; luînd, totodată, o atitudine autocritică faţă de lucrări proprii mai vechi. In limbă, forma nu se reduce la sunetele din care este formată limba, ci este modul de organizare a acestor sunete, precizează autorul.

„Ideea greşită — scrie autorul — că în materie de limbă, forma şi conţinutul ar putea evolua independent una de alta se bazează pe neînţelegerea noţiunii de formă: numai *materialul* (sublinierea mea. — *H.W.*) din care e alcătuită forma poate să se modifice independent de conţinut" (p. 77).

Sîntem cu totul de acord cu autorul că problemele unităţii dintre limbă şi gîndire „trebuie să le studieze logica şi lingvistica în colaborare" şi că „rămînerea în urmă în acest domeniu" se datoreşte faptului „că logicienii nu cunosc lingvistica iar lingviştii nu cunosc logica" (p. 80).

★

De neajunsul principal al cărţii recenzate — şi anume structurarea defectuoasă a capitolelor — este vinovat şi climatul cultural dominat de cultul personalităţii lui I. V. Stalin în care a fost scrisă ea de către autor. Cultul personalităţii lui I. V. Stalin nu se manifestă în această carte atît prin abundenţa citatelor din *Marxismul şi problemele lingvisticii,* lucrare care are merite deosebite, cît prin faptul că autorul, ca şi în lucrarea lui I. V. Stalin *Despre materialismul dialectic şi materialismul istoric,* mai întîi minuieşte metoda dialectică, apoi face apel la interpretarea materialistă, abordează după aceea probleme de materialism istoric şi termină cu o serie de consideraţii cu caracter combativ.

Completările pe care le conţine rezumatul cărţii făcut în cadrul acestei recenzii indică unele lipsuri pe care le-am dori împlinite, iar felul în care am urmărit problemele echivalează cu o propunere de restructurare a materialului.

Prin deosebita ei importanţă, această carte merită din partea autorului ei efortul de a o îmbunătăţi cu prilejul celei de-a doua ediţii.

Henri Wald

[1] Autorul îi numeşte în mod greşit, „determinişti" (p. 37).

[2] Insuşi cuvîntul „contradicţie" arată că limba, care a exprimat atîtea mii de ani judecăţi elementare, trebuie să se „contrazică" pentru ca să exprime, astăzi, judecăţile dialectice.

* * * *Din istoria filozofiei în Romînia**

Publicul cititor din ţara noastră a primit cu mult interes culegerea de studii *Din istoria filozofiei în Romînia*. Lipsa unei lucrări ştiinţifice, consacrată studiului dezvoltării filozofiei în Romînia, se făcuse de multă vreme simţită, atît pentru activitatea ştiinţifică şi didactică de specialitate, cît şi pentru cercurile largi de cititori. Apariţia culegerii de studii de care ne ocupăm — studii elaborate în cadrul colectivului de istoria filozofiei al Institutului de filozofie al Academiei R.P.R., sub redacţia academicianului C. I. Gulian — răspunde prin urmare unei cereri acute şi legitime.

Este cunoscută pasiunea cu care s-au străduit istoricii burghezi ai filozofiei din Romînia să falsifice cursul real al dezvoltării gîndirii filozofice din ţara noastră. Pe această linie se înscriau, de pildă, încercările de a denatura în mod voit concepţiile unor gînditori înaintaţi, atunci cînd ele nu puteau fi trecute cu vederea — cum s-a procedat cu concepţiile marelui democrat revoluţionar N. Bălcescu sau ale filozofului materialist Vasile Conta — precum şi încercările de a omite cu totul din istoria filozofiei romîneşti figuri ce promovau cu hotărîre o linie materialistă, cum au fost Ştefan Michăilescu, V. Babeş şi alţii. Scopul falsificării, denaturării, al bagatelizării, sau chiar al omisiunii concepţiilor gînditorilor din trecut era acela de a prezenta dezvoltarea gîndirii filozofice din ţara noastră într-o lumină corespunzătoare intereselor claselor exploatatoare. In aceste condiţii, în faţa istoriei marxist-leniniste a filozofiei din Romînia stă o sarcină deosebit de grea. Pornind de la învăţătura marxist-leninistă, care ne îndeamnă la valorificarea moştenirii ideologice înaintate a trecutului nostru, ea trebuie să pună bazele cercetării ştiinţifice a concepţiilor gînditorilor din trecutul ţării noastre, să scoată la lumină figurile de filozofi învăluite înainte în tăcere, să îndepărteze falsificările şi denaturările în analiza concepţiilor lor, să redea în mod fidel rolul pe care l-au avut diverşii gînditori din trecut şi, să elaboreze, pe aceste temeiuri, o istorie ştiinţifică a filozofiei din Romînia.

Volumul pe care îl recenzăm se înscrie ca o primă contribuţie la îndeplinirea acestor sarcini. Parcurgînd cele opt studii adunate în cuprinsul lui, cititorului îi apar în adevărata lor lumină unele aspecte şi momente din dezvoltarea filozofiei ţării noastre. Studiile reuşesc să dovedească, deşi în volum sînt analizate numai cîteva momente din dezvoltarea filozofiei romîneşti, existenţa unor puternice tradiţii materialiste în filozofia romînească, tradiţii în care se încadrează cei mai de seamă reprezentanţi ai poporului nostru, gînditori înaintaţi şi oameni de ştiinţă care au adus valoroase contribuţii la progresul gîndirii materialiste.

Din materialul cuprins în volum reiese limpede că în ţara noastră filozofia nu s-a dezvoltat pe o linie unică, lipsită de contradicţii, ci, dimpotrivă, în cadrul unei lupte permanente dintre filozofia materialistă legată de ştiinţele naturii, pe de o parte, şi filozofia idealistă, pe de altă parte.

Imaginea nouă asupra dezvoltării filozofiei în Romînia, pe care o dobîndeşte cititorul, parcurgînd acest volum, se datoreşte atît unor aprecieri noi, de pe poziţiile marxist-leniniste, asupra operei şi activităţii unor gînditori prezentaţi de istoriografia burgheză într-o lumină falsă, cît mai ales analizei concepţiilor unor gînditori materialişti — cărora le sînt consacrate de altfel majoritatea studiilor — ignoraţi complet de către istoricii şi filozofii burgheziei. In special în această direcţie este îndreptată, pe bună dreptate, atenţia cercetătorilor, deşi aici există dificultăţi mai mari, create de necesitatea unei serioase şi profunde cercetări, menită să scoată la iveală scrierile unor gînditori despre care nu se ştia aproape nimic. Se cuvine să se sublinieze meritul autorilor de a

* *Din istoria filozofiei în Romînia*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1955, 263 pag.

fi cercetat şi valorificat, în adevărata lor însemnătate, ideile progresiste înaintate cuprinse în manifestele şi publicaţiile lui Tudor Vladimirescu, concepţia materialistă a gînditorului Ştefan Michăilescu, precum şi de a fi supus, pentru prima dată, unei analize ştiinţifice, concepţiile filozofice ale unor oameni de ştiinţă cunoscuţi în trecut numai prin activitatea lor ştiinţifică, cum au fost Victor Babeş, Gh. Marinescu, D. Voinov.

Tematica studiilor cuprinse în volumul *Din istoria filozofiei în Romînia* este variată: primele două urmăresc dezvoltarea ideologică în secolele XVII, XVIII şi începutul secolului al XIX-lea în Ţara Romînească şi în Moldova; un studiu analizează poziţia reacţionară a lui Titu Maiorescu în politică, filozofie şi în problemele criticii literare; un altul scoate la lumină figura gînditorului materialist Ştefan Michăilescu din aceeaşi epocă — a doua jumătate a secolului al XIX-lea; trei studii urmăresc firul tradiţiei materialiste în concepţiile unor oameni de ştiinţă ca Victor Babeş, Gh. Marinescu, Voinov şi, în fine, ultimul se referă la filozofia burgheză dintre cele două războaie mondiale. Varietatea temelor explică şi titlul dat de colectiv culegerii *Din istoria filozofiei în Romînia* (şi nu romîneşti), şi justifică folosirea termenului filozofie într-un sens mai general, apropiat prin accepţia care i se dă, de ideologie.

Dat fiind că această culegere de studii, după cum ne arată indicaţia de pe copertă (vol. I), este un început de serie, regretăm lipsa unei prefeţe în care s-ar fi putut da cititorului posibilitatea de a analiza studiile variate cuprinse în prezentul volum în ansamblul planului de cercetare.

În primul studiu, intitulat *Ideile social-politice ale cronicarilor din secolele XVII—XVIII din Ţara Romînească şi Moldova*, I. Verdeş îşi propune să analizeze conţinutul ideologic al operelor cronicarilor, care pentru prima dată în istoria ţării noastre se îndreaptă de la problemele religioase spre reflectarea veridică a evenimentelor istorice, marcînd trecerea spre o gîndire laică. Autorul îşi propune de asemenea valorificarea elementelor progresiste, a ideilor social-politice înaintate din scrierile cronicarilor, care au fost ignorate de către istoriografia burgheză.

Studiul începe printr-o expunere a condiţiilor istorice din Ţările Romîne în perioada menţionată, pentru a face apoi loc descrierii relativ amănunţite a vieţii şi operei lui Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Stoica Ludescu, Radu Popescu, Nicolae Costin, Ion Neculce, Ioniţă Canta, Pitarul Cristache, Dionisie Fotino, Axinte Uricariul, Enache Kogălniceanu, Nicolae Muste, Dionisie Eclesiarhul, Zilot Romînul şi Petre Depasta. Pe lîngă evidenţierea meritelor literare ale cronicarilor, autorul face aprecieri asupra valorii documentare a fiecărei cronici, subliniind prezenţa unor elemente progresiste, cum ar fi: atitudinea patriotică a majorităţii lor; orientarea către înţelegerea realistă a evenimentelor istorice (deşi înţelegerea fenomenelor sociale rămîne tot idealistă); abordarea chestiunii luptei împotriva jugului otoman şi orientarea către Rusia a majorităţii cronicarilor, mai ales spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Autorul mai apreciază ca fiind foarte însemnate la unii cronicari ideea de mişcare, de schimbare, precum şi ideea influenţei împrejurărilor istorice şi a mediului asupra dezvoltării unui popor, iar ca elemente negative — concepţia feudală despre stat şi menţinerea pe alocuri a unei concepţii providenţialiste asupra desfăşurării istoriei.

Studiul cuprinde prin urmare materialul necesar analizei ştiinţifice a ideilor cuprinse în scrierile cronicarilor. Dar în cuprinsul lui predomină, din păcate, materialul empiric, expunerea istorică nefiind întotdeauna just îmbinată cu analiza, de altfel redusă, a unor elemente progresiste. Acestea sînt semnalate succesiv la fiecare cronicar, pierzîndu-se din această cauză de multe ori în şirul faptelor şi al descrierilor. Studiul a fost astfel lipsit de un cadru teoretic care să permită o analiză adîncită a ideilor progresiste ale cronicarilor, o explicaţie ştiinţifică a cauzelor apariţiei idei-

lor şi a limitelor lor. Aşa se explică, de pildă, faptul că autorul nu se mulţumeşte cu analiza caracterului limitat, de clasă, al patriotismului cronicarilor, ci vorbeşte despre patriotism în general. Este ştiut însă că aceiaşi cronicari care au propagat ideea luptei împotriva jugului otoman şi au criticat pe domnitorii ce se preocupă doar de interesele lor egoiste, au condamnat în acelaşi timp, mişcările şi revendicările ţărăneşti, luptînd pentru a menţine statu quo-ul în ierarhia socială a vremii. Alteori, întîlnim unele observaţii ale autorului de natură a produce confuzii. În studiu se notează numai că ideea de prefacere, de schimbare, la cronicari este însemnată. Limitarea la această observaţie lasă pe cititori să presupună că la cronicari există elemente de dialectică şi creează în felul acesta primejdia unei modernizări nejustificate a concepţiilor acestora. Cronicarii nu au extins ideea de schimbare şi prefacere asupra tuturor fenomenelor vieţii, nu au făcut din ea un principiu metodologic al concepţiilor lor despre lume. E vorba, aşadar, de o simplă constatare, de altfel în deplină concordanţă cu filozofia eclesiastică predominantă în vremea aceea.

Nu putem fi de acord nici cu definiţia dată de autor istoriei filozofiei: „Considerînd istoria filozofiei drept acea disciplină a ştiinţelor sociale care are sarcina de a valorifica ideile înaintate ce au servit la ridicarea conştiinţei maselor şi la mobilizarea lor la lupta împotriva asupritorilor interni şi externi... (p. 17). Definiţia istoriei filozofiei, unanim admisă, este prea cunoscută pentru a o mai reproduce.

Studiul cuprinde un material istoric bogat, care, supus unei prelucrări, poate completa încercările de analiză a elementelor progresiste din concepţia cronicarilor întreprinse de autor. În orice caz studiul de care ne ocupăm are meritul de a fi prima încercare de valorificare a operei cronicarilor.

Analiza dezvoltării ideologice în ţara noastră se continuă cu studiul *Dezvoltarea ideologică în Ţara Românească şi Moldova între 1800 şi 1821*, semnat de N. Bolboaşă. De la începutul analizei sale autorul imprimă studiului un caracter combativ, demascînd conspiraţia tăcerii organizată de istoriografia burgheză în jurul manifestărilor de gîndire înaintată din ideologia societăţii feudale romîneşti, în faza ei de descompunere. Respingînd interpretările denaturate care prezentau aceste manifestări ca simple reflexe ale unor evenimente din afară, autorul arată că cercetarea istoriei gîndirii sociale este posibilă numai în legătură indisolubilă cu cercetarea dezvoltării economice şi social-politice a ţării. Pe această bază el trece în revistă trăsăturile dezvoltării economice, sociale şi politice din principatele romîne la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea.

Din această analiză se desprinde faptul că situaţia economică şi politică din principate, apariţia relaţiilor de producţie capitaliste, intensificarea exploatării ţăranilor, ascuţirea contradicţiilor de clasă, constituie terenul fertil pe care apar elemente de gîndire înaintată în ideologia vremii. La acestea se adaugă şi influenţe venite din alte ţări; ideile revoluţiei franceze cîştigaseră în special adeziunea elementelor înaintate ale vremii. În această epocă a fost semnalată la noi o largă „circulaţie" a operelor lui Voltaire, Condillac, D'Alembert, Helvétius, fără a mai pomeni de Montesquieu şi J. J. Rousseau. Era cunoscut şi abatele Mably vestit prin utopiile sale comuniste. S-au făcut simţite şi unele idei înaintate ale iluminiştilor ruşi, ale literaturii ruse (Puşkin), ale mişcărilor sociale din Rusia şi ale Eteriei. Autorul înfăţişează, în continuare, tabloul dezvoltării culturale din această epocă, completîndu-l abundent cu date asupra dezvoltării ştiinţelor medicale, asistenţei medicale, chimiei, botanicii, matematicilor, economiei politice etc. Se dau date numeroase asupra dezvoltării învăţămîntului şi literaturii; este subliniat numele poeţilor Văcăreşti, în a căror operă răsună accente de critică socială şi care au lăsat o gramatică bazată pe studiul limbii poporului. Autorul se ocupă mult de activitatea celor doi mari

organizatori şi îndrumători ai învăţămîntului romînesc Gh. Lazăr şi Gh. Asachi, militanţi activi pentru un învăţămînt în limba romînă axat pe ideea de libertate socială şi naţională, oprindu-se apoi la analiza discursului scris de Gh. Lazăr şi rostit de un elev al său cu prilejul înscăunării lui Gr. Ghica în 1822. In acest discurs, făcînd anumite incursiuni în istorie şi pe baza unor ilustrări biblice, Lazăr încerca să degajeze unele norme de care cîrmuitorii urmau să ţină seama în viaţa şi activitatea lor. Ne aşteptam ca, expunînd conţinutul discursului, autorul să facă unele precizări asupra poziţiei filozofice a lui Gh. Lazăr. Constatarea lui Gh. Lazăr că binele se schimbă în rău şi invers sugerează cititorului opinia despre prezenţa unor elemente dialectice în concepţia lui Lazăr, alături de rămăşiţe teologice. Credem că era necesar de aceea să se analizeze şi să se explice aceste elemente, aşa cum se face, pe bună dreptate, atunci cînd se respinge părerea unor cercetători care i-au atribuit lui Lazăr o concepţie materialist-istorică asupra dezvoltării societăţii, precizîndu-se că e vorba doar de o concepţie care, fără a fi teologică, rămîne totuşi idealistă. Se constată uneori şi în acest studiu tendinţa de a se menţine pe plan pur istoric ; ea se face simţită îndeosebi în partea a doua, consacrată analizei gîndirii social-politice a lui Tudor Vladimirescu. Se întîlnesc în manifestele şi proclamaţiile compuse de Tudor idei foarte însemnate : necesitatea de a înfrînge violenţa numai prin violenţă, ideea luptei în numele poporului, credinţa în capacitatea poporului de a-şi cuceri drepturile cu forţa, identificarea patriei cu norodul şi excluderea jefuitorilor etc. Aceste idei sînt doar menţionate în studiu — şi analiza lor lipseşte. Se impunea ca autorul să sublinieze importanţa lor şi, în acelaşi timp, să arate raportul dintre aceste idei care reflectau o situaţie revoluţionară şi materialismul istoric.

Folosind o bogată documentare, studiul oferă cititorului o imagine a dezvoltării ideologice în epoca respectivă, prezentată în strînsă legătură cu dezvoltarea forţelor de producţie şi a relaţiilor de clasă. Manifestările de gîndire progresistă semnalate nu sînt, însă, întotdeauna multilateral şi profund analizate. Abordarea unor probleme teoretice ridicate de materialul faptic prezentat ar întregi analiza ideologică a epocii.

Cu studiul următor, *Titu Maiorescu exponent ideologic al regimului burghezo-moşieresc*, semnat de academician prof. C. I. Gulian, se pătrunde în ideologia celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, perioadă în care Romînia merge hotărît pe drumul dezvoltării capitaliste şi care aduce, pe plan politic, trădarea de către burghezie a idealurilor revoluţiei de la 1848. Academicianul C.I. Gulian îşi îndreaptă ascuţişul criticii în direcţia spulberării mitului maiorescian, făurit şi păstrat cu grijă de reprezentanţii culturii burgheze în jurul celui mai tipic reprezentant al „monstruoasei coaliţii".

Autorul înlătură, rînd pe rînd, vălurile în care a fost drapată persoana lui Maiorescu, oferind înfăţişarea adevărată a acestuia, de slujitor al asupritorilor poporului. Pe baza a numeroase documente, autorul urmăreşte, în complexul relaţiilor sociale din acea vreme, manifestările şi atitudinea reacţionară a lui Titu Maiorescu. In calitate de profesor şi rector al Universităţii din Iaşi, de deputat şi ministru, Maiorescu a promovat o concepţie reacţionară în filozofie şi estetică, a fost apărătorul monarhiei şi a luptat pentru a apăra interesele claselor pe care le reprezenta.

Poziţia de clasă i-a determinat şi convingerile filozofice reacţionare. Subliniind lipsa de originalitate a lui Maiorescu, autorul analizează în partea din studiu consacrată concepţiei filozofice a lui Titu Maiorescu poziţia reacţionară a acestuia în logică, teoria cunoaşterii, psihologie, sociologie. Preluînd în mod eclectic elementele din filozofia idealistă, cu predilecţie din aceea germană (Kant prin intermediul lui Schopenhauer, Vischer, Herbart), Maiorescu îşi făureşte o concepţie idealistă despre lume, pe care o pune la baza luptei sale împotriva materialismului şi progresu-

lui social. Pentru el lumea fizică ar exista numai întrucît devine obiectul percepţiei senzoriale. Mergînd pe linia convingerilor sale idealiste, profesorul Maiorescu propagă, de la înălţimea catedrei, filozofia idealistă germană sau forme mai noi ale idealismului, cum e pozitivismul. In logică şi psihologie Maiorescu adoptă poziţia filozofului burghez Herbart, care imprimase logicii orientarea formalistă, iar în psihologie se făcuse apărătorul teoriilor care rup psihicul de baza sa materială.

Maiorescu a fost un militant activ împotriva materialismului. El a luat atitudine deschisă împotriva marxismului, declarînd legile economice descoperite de Marx „generalizări pripite" şi punînd la baza evoluţiei sociale doi factori: 1) militarismul şi 2) religia, demascîndu-se încă o dată ca idealist şi reacţionar.

In ultima parte a studiului, autorul urmăreşte poziţia retrogradă a lui Maiorescu în problemele culturii, esteticii şi criticii literare. Astfel, sub masca luptei împotriva mediocrităţii şi a formelor fără fond, Maiorescu atacă de fapt literatura cu conţinut patriotic şi încercările de organizare a unor aşezăminte culturale democratice. In estetică, el apare ca apărător al concepţiei idealiste a artei pentru artă; Maiorescu cere excluderea din sfera literelor a ideilor politice, tocmai în perioada cînd mişcarea muncitorească foloseşte literatura ca o armă în lupta pentru eliberare. In legătură cu aceasta, trebuie relevat însă că în studiu este prea puţin amintită activitatea revistelor muncitoreşti *Contemporanul, Evenimentul literar, Viitorul social,* în paginile cărora C. D. Gherea, Raicu Rion şi alţii au răspîndit, sub influenţa democraţilor revoluţionari ruşi, concepţii estetice înaintate, militînd pentru o artă cu funcţie socială progresistă, pusă în slujba eliberării poporului.

In concluzie, delimitînd locul real al lui Maiorescu în istoria gîndirii şi a culturii romîneşti, autorul constată că activitatea acestuia, desfăşurată după activitatea progresistă a marelui democrat revoluţionar N. Bălcescu, înseamnă un puternic regres, ce a adus prejudicii dezvoltării culturale şi ideologice.

In scopul realizării unei imagini de ansamblu asupra concepţiilor lui Maiorescu, academicianul C. I. Gulian nu insistă în mod deosebit asupra concepţiilor estetice ale acestuia. Credem că astfel se explică faptul că în studiu nu-şi găseşte locul meritat vestita polemică Maiorescu—Gherea, atît de importantă pentru a ilustra poziţia lui Maiorescu în estetică sub aspectul luptei vii dintre reprezentanţii a două tabere antagoniste.

In ansamblul său, studiul academicianului C. I. Gulian precizează în mod convingător şi cu bogăţie de argumente rolul reacţionar al filozofiei lui Titu Maiorescu, năruind mitul creat în jurul său şi contribuind la risipirea ideilor confuze care circulă şi azi asupra „posibilităţii valorificării" lui Maiorescu.

Impotriva idealismului şi agnosticismului propagat în coloanele *Convorbirilor literare,* împotriva încercărilor de a submina bazele materialiste ale ştiinţei şi de a semăna neîncredere printre oamenii de ştiinţă au luptat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale secolului XX, o pleiadă de eminenţi oameni de ştiinţă şi filozofi materialişti ca Emil Bacaloglu, Grigore Ştefănescu, Ştefan Michăilescu, Victor Babeş, dr. Leon etc. Ideile acestora au fost propagate în: *Revista ştiinţifică, Tranzacţiuni literare şi ştiinţifice* etc., reviste care popularizează la noi darwinismul, ultimele descoperiri ştiinţifice, combătînd idealismul şi obscurantismul în general. Concepţia gînditorului materialist Ştefan Michăilescu (1846—1899) este analizată în studiul lui S. Ghiţă, *Ştefan Michăilescu — gînditor înaintat.* Ştefan Michăilescu este o figură cu atît mai interesantă, cu cît istoricii burghezi ai filozofiei au ignorat-o cu desăvîrşire, din cauza poziţiei sale consecvent materialiste şi democratice.

Ştefan Michăilescu a avut pregătirea unui om de ştiinţă. In cursul vieţii sale el a desfăşurat o bogată activitate culturală,

de popularizare a ştiinţei, de răspîndire a culturii în popor.

După ce înfăţişează pe scurt tabloul dezvoltării economice, politice şi cultural-ştiinţifice a ţării în perioada de care ne ocupăm, S. Ghiţă se ocupă de activitatea multilaterală a lui Ştefan Michăilescu şi insistă mai mult asupra concepţiei lui materialiste despre lume. Autorul observă că preocupările lui Michăilescu depăşesc sfera ştiinţelor şi trec în domeniul filozofiei. Neavînd noţiuni destul de clare asupra dezvoltării filozofiei, Ştefan Michăilescu se consideră pozitivist, deşi el critică idealismul pozitiviştilor. Ştefan Michăilescu concepe materia ca veşnică, infinită, indestructibilă, guvernată de legi proprii, obiective. Ideea fundamentală a concepţiei filozofice a lui Ştefan Michăilescu, remarcă autorul studiului, este „restabilirea materiei în drepturile ei" şi alungarea spiritualismului din explicarea fenomenelor naturii. Şi în problema vieţii, a evoluţiei, ca şi în explicarea fenomenelor psihice, Ştefan Michăilescu ocupă cu hotărîre o poziţie materialistă, cu însemnate elemente de dialectică, respingînd scepticismul şi afirmă posibilitatea cunoaşterii oricăror fenomene, inclusiv a celor psihice. Materialist militant, Ştefan Michăilescu îi combate pe agnosticii şi spiritualiştii din ţara noastră ca dr. Şuţu, dr. Paulescu, C. Rădulescu-Motru, subliniind legătura strînsă dintre filozofia materialistă şi ştiinţă.

In lucrările sale găsim şi unele alunecări spre relativism. De pildă, combătînd teoria metafizică a adevărului absolut, Ştefan Michăilescu exagerează importanţa aspectului subiectiv al cunoaşterii. Mai tîrziu însă, el va considera că procesul de cunoaştere nu se realizează dintr-o dată ci treptat, prin înlăturarea obstacolelor din calea ştiinţei. El apreciază şi importanţa practicii în cunoaştere, dar nu vede în ea criteriul suprem al adevărului.

Ştefan Michăilescu nu a reuşit să extindă materialismul său pînă la explicarea vieţii şi dezvoltării sociale. In concepţia sa, factorii progresului social sînt ideile înaintate însuşite de mase şi gradul de dezvoltare al ştiinţelor. Idealistă, concepţia sa asupra societăţii, era totuşi pentru vremea aceea progresistă — mai ales în opoziţie cu ideile unui Maiorescu de pildă.

Ocupîndu-se de activitatea politică a lui Ştefan Michăilescu, autorul studiului constată că fără să fi aparţinut vreunui partid politic, Michăilescu a avut întotdeauna o poziţie democratică: a salutat Comuna din Paris, a combătut războiul, a criticat aspectele negative ale moralei burgheze şi a dus o luptă susţinută pentru dezvoltarea ţării şi îmbunătăţirea situaţiei materiale a maselor muncitoare.

In concluzie, S. Ghiţă arată că gînditorul înaintat Ştefan Michăilescu depăşeşte materialismul spontan, iar prin afirmarea caracterului obiectiv al legilor sociale şi întrevederea rolului forţelor de producţie în dezvoltarea societăţii — depăşeşte concepţia iluminist-idealistă despre societate.

Analizînd activitatea şi concepţia despre lume a lui Ştefan Michăilescu, reliefînd meritele şi limitele lor din punct de vedere marxist, studiul lui S. Ghiţă oferă cititorului o imagine a filozofului materialist înaintat, ridicat din rîndurile oamenilor de ştiinţă — dar depăşind cadrul strictei specialităţi.

Aceasta nu constituie însă un fenomen izolat. In cultura romînească există o puternică tradiţie materialistă în concepţiile despre lume ale oamenilor de ştiinţă înaintaţi. Dezvăluirea acestui fapt este de aceea un merit al culegerii de care ne ocupăm. Necesitatea fixării unei poziţii filozofice se impunea tuturor savanţilor, dar în ţara noastră aceasta s-a manifestat în special la oamenii de ştiinţă care cercetau fenomenele biologice. In ştiinţa biologică romînească s-a afirmat cu multă vigoare orientarea materialistă, prin reprezentanţi de seamă. Analizei concepţiei materialiste a dr-ului V. Babeş, eminent om de ştiinţă cu renume mondial — îi este consacrat studiul: *Concepţia filozofică a dr. Victor Babeş*, de acad. Şt. S. Nicolau şi M. Florian. Autorii înfăţişează atît activitatea ştiinţifică a dr. Babeş cît şi concepţia sa filozofică materialistă.

În filozofie, Babeş abordează în special problema raportului ştiinţă-filozofie şi ştiinţă-religie, precum şi problema transformismului. El se va situa în mod consecvent pe poziţia materialistă, aducînd adesea rezolvări dialectice spontane într-o serie de probleme. În articolele sale, *Consideraţiuni asupra raportului ştiinţelor către filozofie, Credinţă şi ştiinţă* ca şi în lucrarea *Un picuţ de filozofie* (semnată de tatăl său Vincenţiu Babeş, dar la care au colaborat şi fiii săi), precum şi într-o serie de conferinţe ştiinţifice, savantul romîn afirmă materialitatea lumii, primordialitatea materiei faţă de conştiinţă şi încrederea în puterea de cunoaştere a lumii de către om. Luptînd pentru înlăturarea antagonismului dintre ştiinţă şi filozofie, afirmat de filozofii idealişti, Babeş demonstrează posibilitatea ştiinţei de a cunoaşte natura şi legile ei de dezvoltare. Pentru Babeş, filozofia nu poate fi concepută în afara ştiinţelor. Obiectul filozofiei e în lumea fenomenelor materiale cercetate de ştiinţă. În ceea ce priveşte raportul dintre ştiinţă şi filozofie, autorii studiului nu remarcă însă că acest raport e analizat de Babeş unilateral, din punctul de vedere al experimentatorului, fiind ignorat rolul pe care-l joacă la rîndul ei filozofia în dezvoltarea ştiinţelor naturii. La fel, cînd face referiri la practică, concepută drept criteriu al adevărului, Babeş vorbeşte de practica de laborator şi nu de practica social-istorică a oamenilor. Poziţia sa, deşi apropiată de cea justă, e, aşadar, limitată.

Adept încă din tinereţe al înlăturării studiului religiei din şcoala secundară, Babeş va duce pînă la sfîrşitul vieţii lupta împotriva superstiţiilor şi religiei. Într-o conferinţă publică ţinută la vîrsta de 70 de ani, Babeş dă dovadă de înţelegere a rădăcinilor religiei, ceea ce constituie un merit deosebit al său, nesezisat de autorii studiului. În general, analiza ideilor lui Babeş asupra religiei se cerea mai aprofundată.

Savantul şi gînditorul materialist Victor Babeş a fost dublat şi de un om de acţiune; el a fost un savant patriot, luptător pentru înlăturarea mizeriei maselor, ceea ce — după cum arată autorii — i-a adus ostilitatea oficialităţilor din vremea aceea. Cercetător neobosit, pasionat, cu un larg orizont cultural, gînditor materialist care oferă dese rezolvări dialectice, medic patriot, Victor Babeş a fost revendicat de poporul muncitor ca un vrednic fiu al său. Este un merit neîndoielnic al studiului faptul că expune pentru prima oară activitatea multilaterală a dr. Babeş şi în special valoarea concepţiei sale materialiste.

Un alt gînditor materialist care a depăşit limitele specialităţii sale de om de ştiinţă şi a cărui activitate se încadrează pe linia tradiţiei materialiste din ştiinţa romînească este dr. Gh. Marinescu, a cărui concepţie filozofică face obiectul studiului *Concepţia filozofică materialistă a dr. Gh. Marinescu,* semnat de academicianul C. I. Gulian. Ca şi concepţiile altor oameni de ştiinţă, filozofia materialistă a dr. Marinescu a fost ignorată de burghezie. Gh. Marinescu are o vastă activitate ştiinţifică, apreciată mult de neurologii străini. În 1905 participă la Congresul de neurologie de la Moscova, unde prezintă o comunicare. Întors în ţară, popularizează lucrările lui Mecinicov şi Pavlov şi aplică în cercetările sale metoda reflexelor condiţionate a marelui fiziolog rus. Desfăşurînd o bogată activitate clinică, de laborator şi didactică, Gh. Marinescu pune bazele primei şcoli romîneşti de neurologie. În 1909 el publică lucrarea *Celula nervoasă,* care a rămas pînă astăzi cea mai completă monografie a celulei nervoase. În problemele de biologie Gh. Marinescu a ocupat, ca de altfel şi în filozofie, o poziţie consecvent materialistă. În lumea organică şi anorganică domneşte legea generală a evoluţiei — constată Gh. Marinescu. El a întrezărit concepţia materialist-dialectică şi continuitatea dintre materia organică şi materia anorganică, excluzînd orice bariere între acestea. Poziţia sa materialistă se exprimă şi în critica adusă animiştilor, finaliştilor şi, în general, idealiştilor în biologie. Se manifestă totuşi la dr. Gh. Marinescu o inconsecvenţă, atunci cînd acceptă parţial

finalismul. El respinge teoriile mecaniciste care încearcă să identifice cristalele cu vieţuitoarele şi înţelege viaţa ca o formă calitativ nouă a materiei. Poziţia sa dialectică se afirmă şi prin negarea reversibilităţii şi înţelegerea fenomenelor în legăturile lor interne, în interdependenţa lor. În psihologie, dr. Marinescu adoptă o poziţie înaintată, subliniind legătura dintre fiziologic şi psihic şi criticînd teza nemuririi sufletului.

Gh. Marinescu a fost mult frămîntat de problemele teoretice. El şi-a spus cuvîntul în problema determinismului în articolul *Determinism şi cauzalitate în biologie*. Şi de data aceasta se afirmă poziţia sa consecvent materialistă: unde nu există cauzalitate, nu există ştiinţă — îşi rezumă el ideile. Condiţiile în care a trăit l-au împiedicat pe dr. Gh. Marinescu să ajungă un materialist dialectician. Într-un mediu ostil materialismului, el susţine însă cu multă combativitate o poziţie materialistă înaintată.

Ca şi predecesorul său, Babeş, Marinescu vede adevărata cauză a mizeriei şi situaţiei sanitare proaste a populaţiei în situaţia ei economică. El aduce acuzaţii regimului burghez şi îşi exprimă speranţa în organizarea societăţii viitoare, în care munca va deveni obligatorie pentru toţi.

Observăm în legătură cu acest studiu că, din unele formulări cum ar fi: „A doua trăsătură a dialecticii — mişcarea şi dezvoltarea — reiese cu şi mai mare claritate din diferitele scrieri biologice ale lui Marinescu" (p. 179), s-ar putea crede că se identifică poziţia spontan materialistă a lui Gh. Marinescu în unele probleme cu materialismul dialectic marxist, ceea ce, firește, nu corespunde realităţii.

Studiul academicianului C. I. Gulian stabileşte importanţa locului pe care-l ocupă Gh. Marinescu în evoluţia concepţiilor materialiste din ţara noastră.

În studiul *Ideile materialiste ale lui D. Voinov*, Cr. Totoescu prezintă în linii mari activitatea ştiinţifică a eminentului om de ştiinţă, iar mai pe larg, concepţia sa filozofică materialistă, precum şi ideile sale sociale şi politice progresiste. D. Voinov (1867—1951) se afla încă de tînăr sub influenţa mişcării muncitoreşti. El studiază biologia la Paris şi intră împreună cu alţi studenţi romîni în rîndurile partidului muncitoresc francez, iar în 1889 reprezintă la Congresul Internaţionalei a II-a condusă de Fr. Engels pe muncitorii tipografi din Romînia. Întors în ţară, după ce îşi obţinuse diploma de licenţă, se dedică activităţii ştiinţifice şi didactice în învăţămîntul superior, continuînd să militeze şi pe tărîm social. Astfel, în 1907, la izbucnirea răscoalelor ţărăneşti, într-o cuvîntare ţinută în faţa studenţilor, protestează împotriva reprimării răscoalei de către guvernul reacţionar de atunci şi cheamă pe muncitori la revoluţie în unire cu ţăranii.

Pe plan ştiinţific, Voinov este unul dintre participanţii activi la lupta pentru apărarea darwinismului împotriva teoriilor fixiste şi creaţioniste propagate de profesorul Paulescu, care era susţinut de regimul burghezo-moşieresc.

Concepţia evoluţionistă în biologie şi concepţia sa materialistă despre lume sînt în mod just urmărite de Cr. Totoescu în cadrul polemicii dintre Voinov şi Paulescu. Pronunţîndu-se hotărît împotriva fixismului, creaţionismului şi fideismului, Voinov îmbrăţişează cu unele rezerve critice darwinismul, aducînd numeroase argumente în sprijinul lui. El duce o luptă susţinută împotriva spiritualismului şi vitalismului lui Paul Janet. Respingînd vitalismul, Voinov cade însă în extrema cealaltă şi socoteşte viaţa ca o proprietate a materiei — ceea ce constituie o inconsecvenţă mecanicistă.

D. Voinov respinge metoda metafizică şi speculaţiile filozofice sterile, opuse metodei ştiinţifice al cărui adept este. Elementele de dialectică din gîndirea sa ies, de pildă, la iveală cu prilejul criticii aduse finalismului. Sînt demne de semnalat şi vederile sale asupra dezvoltării gîndirii omeneşti şi a cunoştinţelor în general. Voinov întrevede dezvoltarea ştiinţelor şi a materialismului în lupta împotriva religiei şi idealismului, vede caracterul istoric al noţiunii de suflet şi e convins de victoria

definitivă a ştiinţelor şi a materialismului asupra religiei şi spiritualismului.

Legat de mişcarea muncitorească, Voinov nu e numai un materialist în explicarea fenomenelor naturii, ci se apropie şi în explicarea fenomenelor sociale de materialismul istoric, înţelegînd că fenomenele sociale sînt determinate de condiţii materiale. Călăuzit de această concepţie el înţelege şi apreciază rolul şi însemnătatea Comunei din Paris şi greşelile acesteia, critică teoria reacţionară a darwinismului social, duce o activitate de demascare a înţelegerii dintre partidele burgheziei şi moşierimii în dauna intereselor celor ce muncesc.

Studiul tov. Cr. Totoescu are meritul de a se fi axat pe firul luptei dintre materialism şi idealism în biologie, scoţînd astfel în evidenţă ideile materialiste înaintate ale lui D. Voinov şi caracterul militant, combativ, al activităţii acestuia. Nivelul teoretic al studiului, precum şi claritatea lui, ar fi crescut însă printr-o sistematizare, care, fără să urmărească pas cu pas ideile articolelor lui D. Voinov, ar fi expus pe probleme şi categorii filozofice concepţia acestuia.

Volumul mai cuprinde un ultim studiu al tov. N. Bolboaşă, *Filozofia burgheză din Romînia dintre cele două războaie mondiale, duşman al ştiinţei şi materialismului.* Studiul tratează o temă importantă, necesară, fără îndoială, cuprinzînd unele afirmaţii juste asupra activităţii şi operei filozofilor burghezi pe care îi aminteşte. Dar, trebuie spus de la început că el este scris la un nivel ştiinţific scăzut. Ridică obiecţii nu numai tratarea temei, dar şi felul cum este ea formulată. Autorul demonstrează că filozofia burgheză este duşmanul materialismului — fapt pe care nu l-au negat nici filozofii criticaţi. În acest sens sînt alăturate afirmaţii din operele cutărui sau cutărui filozof şi se ating în felul acesta un număr foarte mare de probleme, iar punctul de vedere marxist este expus de obicei printr-un citat. Studiul nu adînceşte însă un aspect important al temei şi anume cel al luptei filozofiei burgheze din Romînia între cele două războaie împotriva ştiinţei.

Faptul că studiului îi lipseşte un obiectiv concret, precum şi faptul că afirmaţiile nu sînt însoţite, de regulă, de argumentări ştiinţifice, transformă studiul într-un articol de popularizare rău înţeleasă. Abia la sfîrşitul studiului (p. 262) — autorul face încercarea de a cuprinde şi aspecte concrete ale luptei dintre materialism şi idealism, cînd se referă la criticile aduse de revistele aflate sub influenţa P.C.R. *(Era Nouă, Cuvîntul Liber, Bluze Albastre)* concepţiilor filozofice ale unui Nae Ionescu de exemplu. Dar autorul nu continuă analiza luptei dintre materialism şi idealism din epoca respectivă.

Studiul abundă în expresii şablon care nu-i ridică combativitatea. Presa noastră de partid a criticat cu asprime felul acesta de a realiza „combativitatea" care substituie folosirea de „expresii tari" unei argumentări ştiinţifice, bazată pe aprofundarea filozofiei marxiste şi a datelor ştiinţei.

*

Aşa cum am mai arătat, culegerea de faţă este prima încercare de a prezenta, de pe poziţiile marxist-leniniste, aspecte ale dezvoltării filozofiei din ţara noastră, constituind prin aceasta o preţioasă contribuţie la valorificarea moştenirii culturale înaintate a trecutului. Autorii studiilor se străduiesc să privească dezvoltarea filozofiei din ţara noastră în strînsă legătură cu dezvoltarea societăţii, cu dezvoltarea economică şi schimbarea raporturilor de clasă, în legătură cu lupta claselor asuprite pentru eliberarea lor, în legătură cu dezvoltarea ştiinţei. Autorii pornesc de la înţelegerea istoriei filozofiei ca luptă dusă între materialism şi idealism, luptă în care se afirmă şi se dezvoltă concepţia materialistă ştiinţifică despre lume, concepţia claselor înaintate ale societăţii.

În cadrul acestor studii — după cum am arătat — s-au manifestat pe alocuri tendinţe de schematizare şi simplificare. O dată cu analiza rădăcinilor de clasă ale concepţiilor gînditorilor respectivi — care constituia principala preocupare a autorilor — n-a fost făcută şi o analiză aprofundată

a rădăcinilor gnoseologice ale diferitelor concepţii. Grija pentru prezentarea faptelor nu este întotdeauna susţinută de o îndrăzneaţă teoretizare a problemelor.

Dar în ciuda lipsurilor semnalate, explicabile şi prin multitudinea problemelor pe care le ridică apariţia unei culegeri de studii consacrate istoriei filozofiei în Romînia, culegerea pe care o recenzăm are meritul de a fi dat la o parte vălul de tăcere aşternut de burghezie asupra operei unor gînditori înaintaţi şi oameni de ştiinţă, cu contribuţii importante în dezvoltarea ştiinţei mondiale, luptători consecvenţi pentru triumful materialismului.

Volumul reprezintă prima culegere care urmăreşte, de pe poziţiile marxist-leniniste, aspecte ale dezvoltării filozofiei în ţara noastră. Privită în ansamblu, activitatea colectivului, concretizată în studiile cuprinse în acest prim volum, apare ca un aport însemnat în opera de alcătuire a unei istorii ştiinţifice a filozofiei din Romînia, una dintre sarcinile revoluţiei noastre culturale.

N. Gogoneaţă

A. ŞIŞKIN, Основы коммунистической морали (*Bazele moralei comuniste*), Moscova, Gospolitizdat, 1955, 330 p.

Literatura filozofică din Uniunea Sovietică s-a îmbogăţit la începutul anului 1955 prin apariţia lucrării lui A. Şişkin, *Bazele moralei comuniste*. Consacrată problemelor de bază ale eticii marxist-leniniste, lucrarea vine să răspundă actualităţii şi importanţei pe care a căpătat-o înţelegerea şi însuşirea eticii marxiste; ea contribuie prin aceasta la cauza educării morale a oamenilor sovietici care păşesc spre comunism, călăuziţi de o morală intransigentă faţă de exploatare, faţă de acei care vor să dezlănţuie un nou război.

Lucrarea *Bazele moralei comuniste* cuprinde o prefaţă şi patru capitole. Primele două capitole ale lucrării tratează în special problemele teoretice ale eticii, iar celelalte două, problemele concrete ale moralei aplicate (principiile şi normele moralei comuniste, munca uriaşă a Partidului Comunist pentru educarea maselor în spiritul acestei morale).

Trebuie dintr-un început să relevăm ca un merit al lucrării, faptul că A. Şişkin tratează într-o strînsă interdependenţă problemele teoretice ale moralei cu principiile acesteia, stabilind ca un dat cucerit al eticii marxiste indisolubilitatea acestor două părţi ale ştiinţei etice unice. Prin aceasta s-a dovedit ca fiind neîntemeiat şi neştiinţific procedeul eticii premarxiste (în special cea idealistă) de a separa etica teoretică (descriptivă) de aşa-zisa morală practică, normativă.

Prin lichidarea acestei separări artificiale, sfera disciplinei eticii se lărgeşte considerabil. Etica devine „o ştiinţă despre principiile şi normele comportării morale a luptătorilor pentru comunism, despre legităţile dezvoltării moralei comuniste, despre rolul acesteia în lupta pentru comunism. Totodată, ea studiază esenţa socială, specificul şi legităţile dezvoltării moralei ca formă specială a conştiinţei sociale, legităţile progresului moral al cărui rezultat este morala comunistă". Din definiţia de mai sus se poate desprinde cu uşurinţă faptul că etica marxistă cuprinde atît aşa-zisul cod moral, cît şi teoria acestuia, atît legitatea, cît şi evoluţia moralei — şi prin aceasta rolul eticii este definit ca fiind deopotrivă instrument de cunoaştere şi de transformare a societăţii. Structura şi conţinutul lucrării *Bazele moralei comuniste* demonstrează elocvent cele de mai sus.

Capitolul I al lucrării se ocupă de tipurile istorice ale moralei. Aplicînd tezele materialismului istoric cu privire la caracterul suprastructural al moralei şi deci la conţinutul de clasă al acesteia în formaţiile sociale bazate pe clase antagoniste, autorul reuşeşte să înfăţişeze ştiinţific tabloul sinoptic al evoluţiei istorice a moralei.

Obiectul capitolului al II-lea al lucrării constă în relevarea fundamentului ştiinţific al moralei comuniste, a bazei teoretice a eticii marxiste şi anume a materialismului dialectic şi materialismului istoric. Delimi-

tînd strict sfera obiectului de studiu al eticii, lucrarea arată că obiectul acesteia nu se identifică cu obiectul de studiu al materialismului istoric sau al materialismului dialectic. Autorul relevă însă faptul că numai pe baza materialismului dialectic şi istoric pot fi elucidate problemele specifice ale eticii marxiste (cum ar fi: problema libertăţii şi necesităţii din punct de vedere moral, lupta pentru comunism — criteriu al moralităţii comuniste, unitatea dintre scopul moral şi mijloacele atingerii lui, realitatea ca izvor al idealului moral). Făcînd în acest capitol analiza particularităţilor specifice ale moralei, şi definind obiectul ei de studiu, A. Şişkin arată că, eticii marxiste îi revine sarcina de a prelua critic şi a folosi tot ce este bun din istoria noţiunilor, categoriilor şi concepţiilor morale aparţinînd doctrinelor etice ale trecutului. Această valorificare nu se poate face însă decît printr-o critică ştiinţifică a tuturor curentelor etice reacţionare din cadrul istoriei filozofiei.

Capitolul III, de proporţii mult mai mari, este consacrat studierii principiilor şi normelor moralei comuniste, cum ar fi colectivismul, patriotismul şi internaţionalismul, umanismul socialist, noile baze morale ale prieteniei şi familiei etc. Dacă apariţia acestor principii noi e un rezultat al noilor condiţii obiective, favorabile formării moralei comuniste (condiţii create prin trecerea la societatea socialistă) adoptarea lor de către cele mai largi mase — se desprinde din lucrare — nu reprezintă consecinţa automată a condiţiilor obiective create prin victoria socialismului. Este necesară deci o întreagă operă de educare a maselor prin folosirea unor mijloace variate. Autorul consacră un întreg capitol (capitolul IV) tratării problemei importanţei şi rolului fundamental al partidului în această operă de educare morală a oamenilor sovietici, evidenţierii rolului comuniştilor care trebuie să constituie prin comportarea lor o pildă de urmat pentru milioanele de oameni ai muncii. Ne vom opri acum, mai pe larg, asupra unor probleme ce ni s-au părut mai importante în cuprinsul acestor capitole.

În oglindirea existenţei sociale, morala reprezintă un domeniu deosebit, prin faptul că se referă la un aspect specific şi anume la cerinţele pe care o societate sau o clasă le prezintă comportării individului faţă de societate (patrie, stat, clasă etc.) şi faţă de alţii, cît şi la aprecierea acestei comportări, exprimată în noţiunile: bine-rău, cinste-necinste, dreptate-nedreptate etc. Morala are caracter de suprastructură şi ca atare se cunoaşte o evoluţie a conţinutului diverselor morale de-a lungul istoriei, la diverse clase. Dar atît în morala practică a tuturor claselor exploatatoare — pe de o parte — cît şi cea a claselor exploatate — pe de altă parte — se poate constata şi un element de continuitate. Pentru morala claselor exploatatoare dominante, cît şi pentru etica lor, această continuitate constă în primul rînd în recomandarea şi practica principiului îmbogăţirii personale prin exploatarea oamenilor muncii. Pentru clasele exploatate, continuitatea s-a exprimat prin lupta lor neîntreruptă pentru eliberare, prin aceea că „treptele descătuşării succesive a omului muncii, treptele eliberării sale de dependenţa personală care i-au deschis arena mai largă a luptei pentru desfiinţarea exploatării, au fost totodată treptele progresului moral al omenirii". Urmărirea istorică a progresului moral permite să se desprindă chiar unele legi ale acestuia. Astfel, în lucrarea recenzată, se consideră că „legătura organică dintre dezvoltarea treptată a moralei şi istoria maselor populare, munca lor, lupta lor pentru eliberare, este una din cele mai importante legi ale moralei". De asemenea, poate fi considerată — arată autorul — ca o lege a dezvoltării moralei în societatea bazată pe clase, faptul că în perioada de declin a unei societăţi (manifestată şi prin amoralitatea care cuprinde clasele exploatatoare) ia naştere o nouă morală, armă de luptă împotriva vechii societăţi şi a vechii morale. Studierea în cuprinsul lucrării a raportului dintre morală şi fenomene sociale ca: politică, drept, artă, ştiinţă, religie, filozofie, se dis-

tinge printr-o bogăţie de idei din care nu vom putea menţiona decît cîteva.

În ceea ce priveşte acţiunea reciprocă dintre politică şi morală, din faptul că cea dintîi este expresia concentrată a economiei rezultă că: *a)* baza determină morala prin politică; *b)* politica exercită influenţe hotărîtoare asupra formării moralei; *c)* în cadrul impunerii moralei clasei dominante, rolul puterii politice este covîrşitor.

În legătură cu influenţa dreptului asupra moralei se menţionează caracterul istoric concret al acestei influenţe. Astfel, în socialism, legătura dintre morală şi drept se exprimă, printre altele, şi prin concordanţa principiilor dreptului şi moralei, concordanţa dintre opinia publică, drept, moravuri, ceea ce face ca dreptul sovietic să aibă o valoare educativă imensă.

Legătura şi influenţa artei asupra moralei reiese din rolul educativ al artei înaintate, artă care realizează unitatea dintre estetic şi etic şi care promovează, prin mijloace specifice, lupta pentru o societate şi un om cu o înfăţişare morală nouă.

Deşi legătura dintre morală şi ştiinţă pare puţin mai îndepărtată, în lucrare se dovedeşte atît importanţa ştiinţei pentru constituirea moralei (se exemplifică prin importanţa pe care ştiinţa socială marxistă o are pentru constituirea moralei comuniste), cît şi influenţa moralei după care se conduce savantul pentru dezvoltarea şi sensul uman al cercetărilor sale.

Analiza fundamentului teoretic ştiinţific al moralei comuniste ridică o seamă de probleme importante; se arată în acest sens că etica marxistă devine o forţă materială transformatoare, în primul rînd datorită faptului că idealul ei moral îşi are toate rădăcinile în realitatea socială şi umană. Într-adevăr, ceea ce asigură eticii marxiste o întemeiere strict ştiinţifică este faptul că ea nu creează idealuri morale fantastice ori ipocrite, neîntemeiate şi pe care nimeni nu le pune în practică (aşa cum era spre exemplu idealul creştin), ci le deduce din dezvoltarea socială şi consideră valoros numai idealul care corespunde pe deplin cerinţelor acestei dezvoltări, cerinţelor claselor înaintate.

Rezolvarea problemei raportului dintre ideal şi realitate a asigurat o rezolvare ştiinţifică de către etica marxist-leninistă a unei alte probleme mult dezbătute — raportul dintre necesitate şi valoare.

Determinate cu necesitate de orînduirea socială respectivă, de legile obiective ce acţionează în cuprinsul ei, normele şi regulile morale, valorile morale, apar ca cerinţe pe care o societate sau o clasă le prezintă în mod necesar comportării individului faţă de societate şi faţă de alţi oameni, într-un anumit moment istoric dat. Dar aceasta nu înseamnă că realitatea socială determină în mod stihinic comportarea unui ins sau altul. Răspunsului pe care etica marxist-leninistă îl dă problemei: în ce măsură un om este liber să realizeze anumite valori cuprinse într-un ideal moral, sau dimpotrivă, este constrîns să îmbrăţişeze altele — îi este dedicat, în lucrarea lui A. Şişkin, un paragraf special, intitulat: Problema libertăţii şi necesităţii şi problemele moralei. Este drept însă că — după cum remarcă şi recenzenta O. Telikova în revista *Kommunist* nr. 10/1955 — în tratarea acestei probleme, lucrarea acordă prea multă atenţie planului filozofic general, analizînd insuficient răspunderea morală a omului pentru faptele sale şi nefăcînd critica teoriilor burgheze ale „voluntarismului moral".

Credem că tratarea acestei probleme ar fi avut de cîştigat dacă ar fi cuprins mai de aproape analiza procesului real, concret, prin care necesitatea permite într-un anumit moment istoric, alegerea liberă a unui ideal moral. Se face de asemenea aici simţită lipsa unei analize a modului în care omul sovietic se simte liber, numai în măsura în care adoptă principiile şi normele noii morale — ca expresie a necesităţii istorice — şi se simte încătuşat (chiar fără a-şi da seama uneori) atîta vreme cît este robul vechii mentalităţi. Aşadar, chiar şi în socialism există posibilitatea de a alege între realizarea valorilor sau a

nonvalorilor, dar pe cînd prima alegere te face liber, a doua te înrobeşte.

Singurul criteriu ştiinţific şi istoriceşte confirmat după care se poate aprecia dacă o faptă este compatibilă sau nu cu morala comunistă — se arată în lucrare — îl constituie lupta pentru comunism. Acest criteriu oglindeşte just dezvoltarea istorică a societăţii contemporane. Lupta pentru comunism nu este însă un criteriu general valabil, el nu are nici o valabilitate atunci cînd e conceput ca un criteriu abstract. Acest criteriu capătă un conţinut istoric concret în funcţie de etapele istorice ale mişcării proletare. Nu trebuie însă ca această situaţie de fapt să ne ducă la ideea că morala comunistă şi principiile acesteia ar fi relativiste, că ele n-ar avea un conţinut obiectiv. A. Şişkin arată că morala, deşi conţine elemente care progresează mereu, ele se preiau însă din generaţie în generaţie.

In directă legătură cu problema criteriului moralei comuniste stă problema unităţii dintre scopul moral şi mijloacele atingerii lui. Ideologii burghezi calomniază adesea etica marxistă pe motivul că ea ar propovădui lozinca „scopul scuză mijloacele". Atitudinea negativă a eticii marxist-leniniste faţă de alegerea arbitrară, lipsită de principialitate, a mijloacelor, reiese însă pe deplin din numeroasele exemple pe care lucrarea le culege din Istoria P.C.U.S.; aceste exemple se referă la reprobare din partea conducătorilor comunişti a mijloacelor arbitrare (complot, cruzime, fărnicie, sadism, oportunism) folosite de oportunişti, troţkişti şi menşevici.

Scopul societăţii comuniste — se arată în lucrare — este suprimarea violenţei împotriva maselor populare şi construirea unei societăţi bazată pe prietenie şi ajutor reciproc între oameni. Legea economică fundamentală a socialismului cuprinde unitatea armonioasă dintre scopul uman al acestei orînduiri şi mijloacele folosite în vederea atingerii lui.

Arătînd că educarea comunistă a maselor înseamnă: *a)* ridicarea conştiinţei politice; *b)* educarea în spiritul moralei comuniste; *c)* însuşirea concepţiei marxiste — A. Şişkin subliniază că o asemenea operă educativă nu se poate realiza decît în procesul muncii conştiente şi al însuşirii ideologiei noi, în procesul biruirii rămăşiţelor vechi din conştiinţă.

In ceea ce priveşte conţinutul operei de educare a maselor în spiritul moralei comuniste, se relevă ca făcînd parte din acest conţinut: educarea în spiritul colectivismului, al patriotismului şi internaţionalismului, al umanismului socialist, al unor principii morale sănătoase în problema prieteniei, căsătoriei şi familiei.

Oprindu-se mai întîi asupra principiului colectivismului, A. Şişkin se ocupă de problema locului şi rolului muncii în formarea morală a omului sovietic. Spre deosebire de celelalte societăţi — bazate pe exploatare — unde era privită ca o povară, în societatea socialistă, în etica comunistă, munca este privită ca o obligaţie şi o chestiune de onoare pentru toţi membrii societăţii deopotrivă. In lucrare se arată, pe bună dreptate, că în socialism, munca trebuie să presupună obişnuinţa de a munci, viaţa nefiind de imaginat fără muncă.

Insemnătate morală are acea muncă în cursul căreia omul munceşte nu numai de dragul satisfacerii propriilor sale nevoi, ci şi de dragul societăţii, de dragul binelui general. Numai o asemenea atitudine poate educa dragostea faţă de muncă, poate transforma munca într-o necesitate vitală.

Noul aspect moral al oamenilor sovietici — se arată în lucrare — se desprinde din munca creatoare a inovatorilor, muncitorilor şi colhoznicilor, intelectualilor, care pătrunşi de datoria lor socială, revoluţionează tehnica şi producţia.

Din analiza principiului patriotismului şi internaţionalismului, se desprinde problema devotamentului faţă de patrie şi faţă de frăţia internaţională a oamenilor muncii, ca unul dintre cele mai importante criterii ale moralei comuniste. Evidenţiind însemnătatea atitudinii noi faţă de patrie din punctul de vedere al moralei, A. Şişkin arată că sentimentul patriotismului dobîndeşte un caracter pro-

fund moral numai atunci cînd, prin intermediul acestui sentiment, individul se leagă de interesele poporului său, trăieşte cu aceste interese, este gata de eroism şi jertfire de sine pentru slujirea lor. Prin aceasta, dragostea faţă de patrie constituie o puternică forţă motrice care duce societatea înainte.

Un alt principiu al moralei comuniste este umanismul socialist. Umanismul socialist, scrie A. Şişkin, exprimă respectul faţă de demnitatea omului, grija faţă de om, ura faţă de orice formă de înrobire şi înjosire a acestuia. Baza obiectivă a umanismului socialist în U.R.S.S. o constituie noile relaţii de producţie cît şi legea economică fundamentală a socialismului, care pune în centrul tuturor preocupărilor, omul şi nevoile sale.

Pentru un om sovietic — se arată în lucrare — demnitatea de om se măsoară prin munca sa, prin conştiinţa sa de personalitate liberă, organic legată de societate, de popor, de patrie, de partid şi de stat. O asemenea conştiinţă se desăvîrşeşte în luptă cu rămăşiţele vechii conştiinţe exprimate prin: birocratism, slugărnicie, trîndăvie, atitudine boierească faţă de oameni, jignirea demnităţii femeii, naţionalism, făţărnicie.

Pe lîngă principiile analizate mai sus, lucrarea acordă o mare atenţie principiilor morale care trebuie să stea la baza prieteniei, căsătoriei şi familiei. Arătîndu-se că etica comunistă porneşte de la recunoaşterea priorităţii intereselor obşteşti asupra celor personale, se menţionează, în mod just, că nici una din relaţiile privind aşa-zisa viaţă personală nu se pot sustrage datoriei sociale. Pentru aceste motive etica marxistă prezintă o serie de exigenţe faţă de comportarea individului în viaţa sa particulară.

Etica marxistă consideră morală numai acea prietenie care are drept bază ideologică devotamentul faţă de cauza comunismului.

In domeniul căsătoriei şi familiei, societatea sovietică a creat toate condiţiile pentru punerea bazelor unei revizuiri fundamentale a vechilor principii ale acestora. In opoziţie cu vechile principii care stăteau la temelia familiei privat-capitaliste, familia sovietică se întemeiază pe principiile: căsătoria liber consimţită, dragostea reciprocă, prietenia şi grija reciprocă dintre soţi etc.

In directă legătură cu analiza diverselor principii, norme şi reguli ale moralei comuniste trecute în revistă, autorul ridică problema datoriei şi a îndeplinirii acesteia în practica de zi cu zi. Noţiunea de datorie răspunde problemei obligaţiilor omului care descurg din idealul moral comunist. Aceste obligaţii se referă la atitudinea faţă de patrie, popor, partidul marxist-leninist, cauza comună a lagărului păcii, democraţiei şi socialismului. Datoria socială nu este o chestiune de acceptare formală a unor principii, ci de atitudine activă faţă de obligaţiile sociale. Această atitudine activă constituie însuşi sensul vieţii luptătorului pentru comunism, izvorul satisfacţiei sale morale.

In acest caz nu mai poate fi vorba de o contradicţie între datorie şi dorinţă, ci de o unitate indisolubilă. Această unitate, însă, nu presupune o concordanţă deplină. Dacă în Uniunea Sovietică, în condiţiile perioadei de trecere la comunism această unitate e manifestă şi în proporţie de masă, nu acelaşi lucru se întîmplă în perioada imediat următoare cuceririi puterii de către proletariat, în perioada construirii socialismului. In ţara noastră, de pildă, deosebirea dintre datorie şi dorinţă, în rîndul a numeroşi oameni ai muncii se face încă serios simţită. Contradicţiile neantagoniste existente uneori între datorie şi dorinţă nu duc la conflict, deoarece, pentru cei care se călăuzesc după morala comunistă, conştiinţa datoriei sociale se transformă treptat într-o necesitate organică.

Lucrarea recenzată se încheie printr-o amplă prezentare a activităţii P.C.U.S., ca model de luptă curajoasă şi plină de abnegaţie pentru interesele poporului; statutul P.C.U.S. este o expresie a cerinţelor fundamentale ale eticii de partid. Intruchipînd cele mai bune trăsături ale aspectului spiritual şi moral al poporului

sovietic, partidul comunist este considerat pe bună dreptate, de către masele de oameni ai muncii, ca fiind expresia raţiunii, cinstei şi conştiinţei epocii noastre.

★

Bogăţia de idei cuprinsă în lucrarea *Bazele moralei comuniste*, diversitatea temelor abordate, face, după cum remarcă însuşi autorul în prefaţă, ca unele dintre acestea să nu fie elucidate complet, iar altele să capete doar o dezvoltare provizorie. Unele materiale apărute în U.R.S.S. pe marginea acestei lucrări au scos deja în evidenţă o bună parte din aceste lipsuri. Autoarea recenziei amintite din revista *Kommunist* reproşează în mod întemeiat autorului că, dacă prima parte a lucrării este pe alocuri abstractă, cea de-a doua parte (în special capitolul III) suferă printr-un caracter descriptiv, faptele nefiind în această parte însoţite întotdeauna de o interpretare teoretică. Recenzenta arată în continuare că lucrarea nu aprofundează analiza particularităţilor specifice ale moralei, modul cum se naşte chipul moral al comunistului în luptă cu rămăşiţele vechiului din conştiinţă.

Cu toate aceste lipsuri este deplin întemeiată concluzia recenzentei că lucrarea lui A. Şişkin va aduce foloase reale, ajutînd maselor largi de cititori să înţeleagă mai bine problemele eticii. Premiul academic, decernat acestei lucrări la sfîrşitul anului 1955, de către Prezidiul Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., este un indiciu preţios al meritelor ei.

Lucrarea *Bazele moralei comuniste* care va apărea curînd şi în traducere românească (în Editura de stat pentru literatură politică) va constitui un ajutor preţios pentru munca de propagare şi însuşire a principiilor moralei comuniste în ţara noastră.

H. Culea

O DISCUŢIE ASUPRA BUDISMULUI INIŢIAL ÎN REVISTA INDIANĂ *NEWAGE*

Acum 2500 de ani, în Kusinara, numit acum Kasia, un sat la o distanţă de 35 mile de oraşul Gorakpur, în statul Utter Pradesh, a murit Buda.

Comemorînd acest eveniment, ziarele şi revistele indiene au acordat un spaţiu larg articolelor în legătură cu Buda şi budismul.

Această recenzie priveşte felul în care este prezentată problema în paginile revistei *New Age* — organ politic lunar al Partidului Comunist din India. Revista, care dezbate în paginile sale diferite probleme ale istoriei, filozofiei şi sociologiei indiene, analizate prin prisma marxism-leninismului, publică în numerele din anul acesta o serie de articole despre unele probleme principale ale budismului iniţial[1]: rădăcinile sale sociale şi gnoseologice, concepţiile sale filozofice şi sociale, aspectele sale pozitive şi cele negative. Autorii acestor articole, se bazează în informaţiile lor pe specialişti recunoscuţi în chestiunile budismului — atît indieni cît şi europeni — şi pe textele budiste[2].

Buda a trăit în India, pe valea Gangelui, între secolele VI şi V î.e.n. şi, se presupune că ar fi murit la 80 de ani.

La începutul secolului al VI-lea î.e.n., au existat în valea Gangelui — după legende — 16 state puternice. In urma mai multor

[1] Prin noţiunea de budism iniţial, la care se referă analiza articolelor pe care le recenzăm, se înţelege perioada primă a dezvoltării budismului, care are anumite particularităţi, şi pe care o numim astfel pentru a o deosebi de dezvoltarea ulterioară a budismului, devenit religie de stat, căreia îi sînt proprii alte caracteristici.

[2] Textele budiste au fost scrise în limba „pali" şi au trei mari diviziuni, numite PITAKA. Prima PITAKA este numită *Disciplina PITAKA* (în limba „pali": *Vinaya-Pitaka)* şi cuprinde cinci lucrări: *Bhikkhu-Vibhanga, Bhikkhuni-Vibhanga, Maha-Vagga, Culla-Vagga, Parivara-Patha).*

A doua *PITAKA* este numită *Sutta-Pitaka* şi se compune dintr-un mare număr de discursuri în proză şi în versuri, atribuite lui Buda şi discipolilor săi, extrem de interesante pentru oricine studiază filozofia şi folclorul budismului. Lista lucrărilor care aparţin acestei *PITAKA*, după texte singaleze, este următoarea: *Dïgha-Nikaya, Majjhima-Nikaya, Samyukta-Nikaya, Anguttara-Nikaya,* şi *Khuddaka- Nikaya* (care conţine 15 cărţi).

A treia *PITAKA* este numită *Abhidhamma-Pitaka* şi se compune din: *Dhamma Sangani, Vibhanga, Katha-Vatthu, Puggala-Pannatti, Dhatu-Katha, Yamaka,* şi *Patthana.* (Vezi H. C. Warren, Buddhism in Translations published by Harvard University (U.S.A.) 1900, p. XVI—XVIII).

războaie, unul dintre aceste state — Maghada — a ieșit victorios. Religiile răspîndite pe timpul acela care serveau interesele aristocrației sclavagiste, au sanctificat statul sclavagist — considerîndu-l ca o instituție creată de zei — ca și pe cei care dețineau puterea în stat, au sanctificat diviziunea societății în clase, sistemul *varna* (caste) etc. [1].

In aceste condiții se poate spune că, budismul „apare în perioada de ridicare a economiei și, în parte, a comerțului din India sclavagistă, ca un protest ideologic împotriva brahmanismului și a sistemului de castă, care împiedicau dezvoltarea raporturilor social-economice în India [2].

Oricare ar fi fost intențiile originare ale lui Buda și ale învățăturii budismului inițial, filozofia sa s-a transformat, în scurt timp, într-o dogmă religioasă și, două secole după moartea sa, budismul, cu instituțiile sale corespunzătoare, a fost adoptat ca religie de stat de către Asoka — regele celui mai mare stat sclavagist din India. Această religie, care s-a răspîndit larg în Asia, a creat o aureolă de misticism în jurul persoanei lui Buda, consacrîndu-i o întreagă literatură care reprezenta un sprijin puternic pentru clasele stăpînitoare.

Vorbind despre caracterul reacționar al consolărilor pe care le oferă religia, Lenin arată că „cel care, în loc să ridice pe sclav la o răscoală împotriva sclaviei, îl consolează, acela ajută pe stăpînii de sclavi" [3]. In acest sens trebuie considerată și dezvoltarea ulterioară a budismului.

*

Care sînt rădăcinile sociale ale budismului inițial, izvoarele sale de inspirație, care explică atît meritele cît și limitele sale? Aceste probleme sînt analizate de pe poziții marxiste, de către *Debiprosad Chattopadhyaya* în articolele sale din revista *New Age* (aprilie 1956, p. 46—54; mai 1956, p. 23—40).

Autorul adoptă străvechea tradiție indiană a discuțiilor filozofice, expunînd și combatînd în primul rînd punctul de vedere al *oponenților săi*, prezentînd, apoi, propriul său punct de vedere.

El începe deci, prin a releva că, insuficienta înțelegere a societății primitive și antice, faptul că nu au luat în considerație sau nu au acceptat tezele lui Morgan privitoare la comunismul primitiv, i-a dus pe unii dintre eminenții specialiști în problemele budismului inițial la o serie de concluzii contradictorii în ceea ce privește rădăcinile sale de clasă. Numai după ce vom determina: *a)* forma exactă a democrației primitive și *b)* atitudinea lui Buda față de ea — subliniază autorul — vom putea sezisa rădăcinile sociale și caracterul budismului.

Ocupîndu-se de problemele menționate, el își exprimă părerea că Buda a trăit într-o epocă în care pe o mare parte a teritoriului indian, mai existau societăți de tipul comunei primitive, sau în orice caz puternice rămășițe ale acestora, cunoscînd deci așa-numita „democrație tribală" — care a reprezentat de altfel și izvorul de bază al concepțiilor sale. Și, în concluzie: „aceasta explică atît limitele budismului, cît și măreția sa... în loc să înfăptuiască o adevărată revoluție socială, budismul a trecut, în cele din urmă în contrariul său, devenind o religie de stat și jucînd, pentru popor, rolul de paleativ împotriva nedreptăților. In același timp nu trebuie ignorată nici măreția sa. Faptul că Buda se inspira dintr-o societate anterioară acelei împărțite în clase, a făcut ca budismul — cel puțin în prima sa fază — atît în organizarea cît și în ideologia sa, să fie, într-o mare măsură, lipsit de iluziile caracteristice unei societăți divizate în clase".

Prima sarcină a unui cercetător al budismului — se arată în continuare — este aceea de a stabili existența unor suprafețe considerabile din India budistă, care se găseau în faza comunei primitive. Unele surse de informație arată că Buda însuși s-a năs-

---

[1] Vezi și *Istoria mondială* (Vsemirnaia istoria), vol. I, p. 604—605.

[2] S. Avdiev, *Istoria orientului antic*, p. 348.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1952, vol. 21, p. 220.

cut în *Sakiya-gana*, a cărei independenţă a fost distrusă de către regele Kosala, încă în timpul vieţii sale. Autorul explică semnificaţia cuvîntului *gana* şi a sinonimelor sale bine cunoscute: *vrata, puga, samgha* şi *sreni*. El respinge argumentele acelor specialişti în budism care dau acestor noţiuni sensul de state, sau state republicane, afirmînd că în mare măsură datorită ignorării lui Morgan; afirmaţiile lor sînt insuficient de clare. „Dacă prin cuvîntul „gana" se înţelege societate tribală (sau cel puţin rămăşiţe puternice ale acesteia) şi dacă organizarea unor asemenea societăţi pînă în perioada lor de destrămare (adică în stadiul mijlociu al barbariei) este cunoscută sub denumirea de comună primitivă, atunci sîntem îndreptăţiţi de către scrierile budiste să considerăm că în India budistă au existat numeroase teritorii pe care trăiau societăţi aflate în stadiul comunei primitive". Nu e mai puţin adevărat însă că — în aceeaşi epocă — se poate constata existenţa unui relativ înalt nivel al producţiei de mărfuri, care a determinat apariţia unui larg comerţ şi chiar introducerea monedei de metal, după cum reiese din *Jataka*.

Toate acestea — ca şi o serie întreagă de alte fapte istorice — duc la concluzia că Buda a trăit într-o epocă în care existau pe de o parte — în anumite teritorii — societăţi aflate în stadiul comunei primitive, sau în orice caz puternice rămăşiţe ale acestora, iar pe de altă parte se dezvolta noua societate sclavagistă.

Ceea ce este remarcabil în tradiţia budismului iniţial — se subliniază în articol — este faptul că, în textele ca şi în tradiţia sa, e menţionat felul în care societatea divizată în clase, s-a ridicat din ruinele unei societăţi egalitare, explicîndu-se această mare schimbare prin apariţia şi dezvoltarea proprietăţii private datorită descoperirii agriculturii. În acest sens este citat rezumatul făcut de către scriitorul H. B. Shastri (specialist în problemele budismului) după un fragment din *Mahavastu-avadana:* „La început, oamenii trăiau în iubire şi erau fericiţi... (Apoi) au început să caute noi izvoare de hrană. Au descoperit ciuperci, ierburi, şi după aceea au descoperit un soi de orez numit *sali-dhana*. Atunci nimeni n-a avut ideea de a strînge orezul. Dar, cu timpul, această idee a apărut în mintea lor... (Cu timpul) lăcomia a crescut atît de mult încît... proprietatea obştească asupra pămîntului (a devenit) imposibilă. Pămîntul a trebuit să fie împărţit pentru cultivare individuală. S-au stabilit hotare între pămînturile arabile şi s-a hotărît că nimeni nu trebuie să încalce pămîntul altuia... Mai tîrziu s-au ivit noi complicaţii. Cineva a gîndit: «Acesta este pămîntul meu, şi aceasta este cantitatea de recoltă pe care eu o obţin. Dar dacă va fi o recoltă proastă?» Şi atunci el s-a întrebat dacă are voie sau nu să colecteze grînele de pe un ogor străin. El a furat şi a fost prins de o a treia persoană... Astfel s-a născut hoţia, minciuna şi pedeapsa. Atunci s-au adunat cu toţii împreună şi au hotărît: «Să alegem pe cineva care să păzească hotarele fiecărui ogor... Fiecare din noi îi vom da, ca remuneraţie, o parte din produsul nostru. El va pedepsi pe criminal, va proteja dreptatea şi va păzi justa împărţeală între fiecare.» Au ales pe unul dintre ei şi s-au înţeles să-i plătească a şasea parte din recolta lor. Cu aprobarea tuturora, acesta a devenit *raja*... (care este numit) *mohasammata* sau marele consimţămînt".

După părerea autorului această relatare este fără asemănare în literatura antică indiană, în afară de cea budistă. El ne atrage atenţia mai ales asupra faptului că „dumnezeu este vădit absent din toată această poveste", în care nu intervine nici o explicaţie supranaturală, fiind axată pe o concepţie materialistă, — deşi primitivă şi naivă. Ridicîndu-se împotriva acelora care preferă să inventeze diferite teorii arbitrare în loc să recunoască deschis faptele, atunci cînd sînt puşi în faţa unor evidenţe ca aceea mai sus menţionată, el scrie: „Lumea noastră academică, ca şi lumea academică de pretutindeni, afară de Uniunea Sovietică şi ţările de democraţie populară, are o fobie faţă de comunism. În consecinţă, nici noţiunea de comună pri-

mitivă[1] nu este luată în considerare de către ea. Acest fapt a creat multă confuzie în cunoştinţele noastre asupra istoriei şi a culturii Indiei antice".

Considerînd dovedită existenţa societăţilor tribale de tipul comunei primitive, în India budistă, autorul urmăreşte în continuare să arate care era atitudinea puterii despotice, în curs de apariţie faţă de aceste societăţi primitive şi mai ales care era atitudinea lui Buda faţă de amîndouă. Pentru aceasta el se referă la un pasaj din cartea *Mahaparinibbana-Sutta* cuprinsă în *Digha Nikaya,* în care se arată că, vrînd să distrugă tribul vajjianilor, Ajatasatru, regele statului Magadha — a trimis pe primul său ministru — Vassakara — la Buda pentru a-i cere părerea. După ce a ascultat cuvintele primului ministru, Buda nu i-a răspuns, ci s-a întors către discipolul său Ananda, căruia i-a spus: „Ai auzit Ananda că vajjianii se adună adesea şi frecventează adunările publice ale clanului... Atîta timp, Ananda, ...cît vajjianii se adună atît de des şi frecventează adunările publice ale clanului lor se prevede că ei nu vor fi în declin, ci dimpotrivă vor prospera... Atîta timp, Ananda, cît vajjianii se adună în bună înţelegere, trăiesc în bună înţelegere şi-şi îndeplinesc sarcinile în bună înţelegere... ei nu vor fi în declin ci dimpotrivă, vor prospera".

Reiese clar din cele relatate că, în timp ce reprezentanţii despotismului iniţial — ca regele Ajatasatru — urmăreau distrugerea populaţiilor tribale, cerînd pentru aceasta binecuvîntarea lui Buda, Buda însuşi se inspira din organizarea lor comunist-primitivă sfătuindu-şi discipolii să trăiască după principiile ei de bază.

Buda nu a încercat să-şi atingă scopul prin invocarea ajutorului lui dumnezeu sau a altei puteri supranaturale. Tradiţia arată că el ar fi opus argumente împotriva tuturor „dovezilor" tradiţionale despre existenţa lui dumnezeu. Pentru a ilustra această idee, în articol se reproduce o discuţie între Anathapindika şi Buda, în cadrul căreia acesta din urmă ar fi spus: „Dacă lumea ar fi fost făcută de către Iswara (dumnezeu — *R. A.)* atunci, n-ar trebui să fie nici schimbare nici distrugere, n-ar trebui să fie nici supărare, nici calamitate, nici dreptate sau nedreptate, dat fiind că toate lucrurile — pure şi impure — trebuie să provină de la el. Dacă supărarea şi bucuria, iubirea şi ura, care se ivesc în toate fiinţele conştiente ar fi opera lui Iswara, atunci el însuşi ar trebui să fie sensibil la supărare şi bucurie, la iubire şi ură, şi dacă ar fi aşa, atunci cum ar putea el să fie considerat perfect? Dacă Iswara ar fi creatorul, şi dacă toate fiinţele ar trebui să se supună faţă de puterea creatorului lor, atunci care ar fi rostul practicării virtuţii? A înfăptui ceva drept sau nedrept ar fi acelaşi lucru, dat fiind că toate sînt opera lui, şi trebuie să aibă aceeaşi valoare pentru creatorul lor. Dacă supărarea şi suferinţa ar fi atribuite unei alte cauze, ar însemna că există ceva a cărei cauză nu este Iswara. Şi în acest caz, de ce tot ceea ce există nu ar putea fi de asemenea fără cauză? Dacă Iswara ar fi creatorul, atunci el ar acţiona cu sau fără vreun scop. Dacă el acţionează cu un scop atunci nu poate fi considerat cu totul perfect, pentru că un scop implică în mod necesar satisfacerea unei dorinţe. Dacă acţionează fără vreun scop, atunci el trebuie să fie asemănător unui nebun sau unui sugaci... Astfel, ideea despre Iswara este dovedită a fi falsă printr-un argument raţional, şi asemenea afirmaţii contradictorii trebuie să fie toate demascate".

In citatul de mai sus este vădit ateismul lui Buda. De altfel — remarcă autorul — Buda n-a vorbit niciodată despre dumnezeu, rugăciune, sau despre sacrificiu. El a vorbit doar despre suferinţă, arătînd oamenilor că există posibilitatea de a scăpa de ea. In faimosul discurs de la Benares, Buda dezvoltă cele patru „nobile adevăruri":

„Acesta... este adevărul sfînt al suferinţei: naşterea este suferinţă, bătrîneţea este suferinţă, boala este suferinţă, moartea este

[1] Comună primitivă, în limba engleză · *primitive communism.*

suferinţă ; a fi unit cu cineva pe care nu-l iubeşti este suferinţă, a fi despărţit de cineva pe care îl iubeşti este suferinţă, a nu obţine ceea ce doreşti este suferinţă. Pe scurt, aceste cinci feluri de a fi legat (de lucruri pămînteşti) sînt suferinţă.

Acesta... este adevărul sfînt al originei suferinţei : ea este setea (de a fi), care conduce de la naştere pînă la moarte, împreună cu pasiunea şi dorinţa, ce îşi găseşte satisfacerea aici şi acolo : setea de plăcere, setea de a fi, setea de putere.

Acesta... este adevărul sfînt al stingerii suferinţei : să fie stinsă această sete prin anihilarea totală a dorinţei... lăsînd-o să treacă, respingînd-o, separîndu-ne de ea, neacordîndu-i nici un loc (în viaţa noastră — *R. A.*).

Acesta... este adevărul sfînt despre calea care duce spre stingerea suferinţei : ea este calea sfîntă către înţelepciune, care are opt etape : credinţa dreaptă, hotărîrea dreaptă, vorbirea dreaptă, acţiunea dreaptă, trăirea dreaptă, străduinţa dreaptă, gîndirea dreaptă, dreapta concentrare de sine".

In acest pasaj este concentrată — după părerea autorului — esenţa învăţăturii lui Buda. Mai departe, în articol este evidenţiată determinarea social-istorică a ideilor expuse în aceste patru „nobile adevăruri", care au la bază condiţiile materiale şi sociale în care a trăit Buda, nefiind produsul unei revelaţii mistice — aşa cum pretind unii interpreţi ai budismului.

In legătură cu primul „nobil adevăr" — existenţa suferinţei — autorul ne aminteşte de voluminoasa literatură denumită *Jataka,* care cuprinde informaţii cu adevărat enciclopedice asupra condiţiilor de viaţă ale ţăranilor, artizanilor şi sclavilor din acea epocă.

Cu privire la cel de al doilea „nobil adevăr" — cauza suferinţei — pe care Buda o vede în „setea de plăcere, setea de a fi, setea de putere", autorul arată că această constatare are rădăcini adînci în realitatea timpului său. In unul din capitolele *(Sutra)* budiste, citat în sprijinul acestei afirmaţii se scrie : „Eu văd pe bogaţii din această lume, care în prostia lor nu dau nimic celorlalţi din bunurile pe care ei le-au dobîndit ; cu lăcomie ei adună bogăţii şi merg mai departe şi încă mai departe în urmărirea plăcerii. Dacă un rege ar cuceri toate regatele de pe pămînt şi deşi ar stăpîni toate ţinuturile pînă la ţărmurile Oceanului, va fi totuşi mereu nesatisfăcut, dorind să posede şi ceea ce se află dincolo de Ocean..."

Autorul se referă de asemenea la următoarea caracterizare pe care Engels o face acelei epoci : „Astfel organele orînduirii gentilice se desprind treptat de rădăcinile lor din popor, din gintă, fratrie, trib, şi întreaga orînduire gentilică se transformă în contrariul ei : dintr-o organizaţie a unor triburi care are ca scop libera organizare a propriilor lor treburi, ea devine o organizaţie pentru prădarea şi asuprirea vecinilor şi, în consecinţă, organele ei se transformă din instrumente ale voinţei poporului în organe de sine stătătoare de dominare şi de impilare, îndreptate împotriva propriului popor. Aceasta însă n-ar fi fost niciodată cu putinţă dacă setea de bogăţie n-ar fi împărţit pe membrii ginţii în bogaţi şi săraci, dacă «deosebirile de proprietate în cadrul aceleiaşi ginţi n-ar fi transformat unitatea de interese într-un antagonism între membrii ginţii» (Marx), şi dacă extinderea sclaviei n-ar fi determinat pe oameni să considere agonisirea prin muncă a mijloacelor de trai ca o activitate vrednică numai de sclavi, mai ruşinoasă decît prădăciunea" [1].

Care a fost soluţia dată de Buda ? El propune reînvierea „simplei măreţii morale" a societăţii gentilice. Deşi această soluţie era opusă direcţiei în care acţionau legile dezvoltării sociale, ea a putut totuşi să creeze, în rîndurile maselor, iluzia vieţii de libertate, egalitate şi fraternitate a comunei primitive. Şi acest fapt poate constitui — după părerea autorului — o explicaţie a succesului de care s-a bucurat budismul iniţial. Dar totodată el poate constitui şi explicaţia eşecurilor sale. Tocmai acest ca-

[1] K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume,* E.S.P.L.P., 1955, ed. a II-a, p. 339—340.

racter iluzoriu (utopic) al soluţiei oferite de Buda — care reprezintă de altfel punctul ei vulnerabil — este cauza faptului că budismul, în ciuda negării lui dumnezeu a devenit, în cele din urmă o religie de stat. Aici trebuie să adăugăm că ulterior Buda însuşi a fost divinizat, în filozofia budistă fiind introduse şi elemente de animism. După cum observă Charles Hainchelin în cartea sa *Originea religiei:* „însăşi legenda lui Buda, atît de plină de minuni, constituie un element esenţial al animismului în înţelesul deplin al acestui cuvînt" [1].

Deşi Buda a făcut un pas înainte faţă de filozofia *Upanişadelor* şi de teoriile *vedante* încercînd să găsească cauzele suferinţei — considerată ca fenomen social — în realitatea înconjurătoare, totuşi calea pe care el a indicat-o este subiectivă, idealistă. Mai mult, ea a servit ca fundament unei religii. Avem aci o altă dovadă a faptului că rădăcinile gnoseologice ale idealismului şi ale religiei sînt aceleaşi. Cu toate acestea, este important faptul că, în limitele impuse de epocă şi de propria-i înţelegere, Buda a încercat să rezolve şi pe cale practică problemele puse de societatea timpului. Tocmai de aceea el a creat şi societăţile sale denumite *samgha* — primind în cadrul lui pe oricine voia să scape de „tirania durerii" (pentru a întrebuinţa expresia d-rului Radhakrishnan, apreciată de către autor).

Pentru a se reliefa natura acestor societăţi *(samgha)* budiste, în articol sînt citate exemple din înseşi textele budiste. Astfel în *Vinayapitaka* este relatat felul în care candidaţii erau primiţi în *samgha:* „Să mă asculte *samgha*... Această persoană N.N. doreşte să primească... ordinul *upasampada*... Oricine este în favoarea (acestuia — *R. A.*)... să păstreze tăcerea şi oricine este contra, să vorbească." După ce sînt repetate de trei ori aceste cuvinte, vorbitorul se adresează adunării în felul următor: „N. N. a primit ordinul *upasampada* de la *samgha*... *Samgha* este în favoarea sa şi de aceea tace. Astfel înţeleg eu".

[1] Charles Hainchelin, *Originea religiei*, E.S.P.L.P., 1956, p. 5.

In continuare, pentru a arăta atitudinea budistă faţă de proprietatea privată în cadrul acestor societăţi *(samgha)*, autorul citează din R. C. Majumdar: „Aceeaşi relaţie între individ şi corporaţie este deslușită în legile canonice budiste, care stipulează că toate lucrurile aparţin *samghei* şi nu individului, acesta putînd să posede numai ceea ce i s-a alocat în mod special. Chiar cînd lucrurile au fost date unui *Bhikkhu* (membru din *samgha* — *R. A.)* pentru uzul personal, ele sînt totuşi şi pe mai departe considerate ca proprietate a samghei. Acest lucru este în perfectă concordanţă cu concepţia după care la moartea unui *Bikkhu, samgha* moşteneşte întreaga sa avere".

Primirea discipolilor lui Buda în societăţile sale *(samgha)* în cadrul cărora se aplică această „teorie comunistă a proprietăţii" nu putea constitui însă soluţia socială a smulgerii de sub „tirania durerii" deoarece în afara societăţilor pe care Buda încerca să le creeze exista *societatea reală* divizată în clase, în care acţionau *forţe reale*, legi ce nu puteau fi schimbate.

*

Am examinat în linii mari rădăcinile sociale şi concepţiile despre societate ale budismului iniţial. Care sînt însă implicaţiile sale filozofice? Care erau concepţiile filozofice ale lui Buda? Asupra acestor probleme găsim un interesant material într-o altă serie de articole, apărute tot în revista *New Age*, sub titlul *Filozofia budistă* şi semnate de Y. Balaramamoorty (martie 1956, p. 39—48; aprilie 1956, p. 39—46).

După cum a reieşit din cele expuse pînă acum, budismul iniţial a apărut ca un „protest împotriva mizeriei reale" (Marx), a sclaviei, inspirîndu-se din rămăşiţele existente ale comunei primitive. Pe plan ideologic filozofia budistă s-a dezvoltat în luptă cu filozofia *Upanişadelor*, care devenise atunci rigidă şi metafizică.

De la aceste idei porneşte în articolele sale autorul sus menţionat. Cei din şcoala *Upanişadelor* — arată el — au încercat să descopere o realitate eternă, neschimbă-

toare în spatele fenomenelor schimbătoare și temporare ale lumii. Această căutare a absolutului i-au dus la conceptul de suflet și la cel de *parabrahma* (creator). Buda a respins categoric căutarea unei realități eterne, neschimbătoare, căutarea absolutului. În loc de aceasta, punctul său de plecare a fost realitatea înconjurătoare și legea cauzalității pe care el a sezisat-o, formulînd-o în noțiunea de *dharma*. Autorul citează următorul pasaj din primul discurs al lui Buda ținut la Benares: „Să lăsăm la o parte întrebările inutile și irezolvabile *(avyaktani)* ca cele despre început și sfîrșit. Eu am să vă învăț *dharma*. (Fenomenul) acela fiind astfel, acesta devine (așa cum este — *R. A.)*. Prin devenirea aceluia, acesta apare. Acela fiind absent, acesta nu se întîmplă. Prin încetarea aceluia, acesta încetează. Aceasta este *dharma*. Oricine acceptă *dharma*, acceptă legea *patichha samuppada* (legea originii dependente)". Tocmai această lege a originii dependente (legea cauzalității — *R.A.)* este miezul filozofiei budiste.

Interesant de remarcat în legătură cu abordarea problemelor filozofice de către Buda, este aspectul său practic. Buda însuși a depus o intensă activitate practică, mergînd din loc în loc, ținînd discursuri și organizînd *samgha*. El refuză să fie atras într-o discuție care era o simplă speculație abstractă și care ridica probleme nelegate de practică. În legătură cu aceasta există o relatare semnificativă în *Majjhima-nikaya-sutta* despre o conversație între Buda și Malunkyaputta, unul din discipolii săi. Se spune că acesta din urmă ar fi cerut lui Buda să răspundă la unele întrebări, amenințînd că în caz contrar încetează să mai fie discipolul său. Întrebările erau: 1) lumea este eternă sau nu este eternă?; 2) ea este finită sau infinită?; 3) este oare sufletul identic cu corpul sau se deosebește de el?; 4) cineva care a cunoscut adevărul trăiește din nou după moarte sau nu? etc. Răspunsul lui Buda a fost că el ar putea muri pînă să poată fi rezolvate aceste probleme. El a comparat atitudinea acestui discipol cu aceea a unui om care se zvîrcolește în durere cu o săgeată înfiptă în el și refuză să i se scoată această săgeată pînă nu va cunoaște detaliile despre materia din care ea este făcută, despre natura arcului din care a fost trasă, despre identitatea celui care a tras etc.

Apare clar aici că Buda punea accentul principal pe *rezolvarea practică* — cu ajutorul filozofiei — a problemelor sociale (respectiv pe înlăturarea suferinței, pe smulgerea de sub „tirania durerii") și nu pe abstracte speculațiuni filozofice. Tocmai această abordare practică a problemelor sociale și filozofice nu a putut să nu contribuie la dezvoltarea unor elemente materialiste și chiar dialectice în gîndirea sa. E adevărat însă că aceste elemente apar într-o formă naivă.

În afară de conceptul cauzalității, Buda mai elaborează și concepții de schimbare, înțelegerea vieții ca un proces nesfîrșit. Astfel în *Dhammapadha* el spune: „...să cunoști că orice trăiește are și moarte. Orice își are cauza. Cînd cauza dispare, efectul de asemenea dispare. Lucrurile care apar permanent, sînt în realitate temporare... Acolo unde este un început este și un sfîrșit. Unde există o unitate, există și o despărțire. Unde este viață este și moarte". În articol este citată și următoarea conversație care ar fi avut loc între un discipol al lui Buda, Nagasena și regele Milinda:

Regele: „Nagasena, acela care se naște rămîne el același sau devine altul?"

Nagasena: „Nici același nici altul".

Regele: „Dă-mi un exemplu".

Nagasena: „O rege, erai o dată un copil, un lucru gingaș și mic... Era oare acela același cu cel care ești tu azi cînd ai crescut?"

Regele: „Nu, acel copil era unul și eu sînt altul".

Nagasena: „Dacă nu ești copilul acela, atunci înseamnă că n-ai avut nici mamă, nici tată, nici învățător (pe care el i-a avut — *R. A.)*. În fiecare zi sîntem ceva nou și totuși nu chiar ceva nou. *Există o continuitate persistentă ca și o schimbare neîntreruptă*".

În altă parte a conversaţiei, Nagasena dă exemplul unei candele care arde de seara pînă dimineaţa, conchizînd : „O rege, lanţul evenimentelor se împreună, un element este în permanentă devenire, altul este în permanentă încetare şi dispariţie. Fără început, fără sfîrşit, schimbarea continuă".

De asemenea, se pare că Buda ar fi întrebuinţat metafora focului şi a scurgerii continue a apei (ca şi Heraclit — *R. A.)*, pentru a dovedi ideea de schimbare, care de altfel reiese şi din următorul citat aflat în *Samyukta Nikaya :* „Orice este — aceasta este o extremă. Orice nu este — aceasta este altă extremă. O ! Kaciana, orice este şi nu este. Aceasta este adevărul. Adevărul este la mijloc".

În istoria filozofiei antice indiene *Ciarvaka* este cunoscută ca o şcoală materialistă. Filozofii ei, care au trăit puţin înaintea lui Buda au dat un răspuns materialist la problema fundamentală a filozofiei, arătînd că materia este primară şi conştiinţa secundară, că materia e formată din atomi indivizibili. Dacă materialismul lor era însă mecanicist în această privinţă, filozofia budistă iniţială a introdus noţiunea dialectică de schimbare, de mişcare în concepţia despre atomi. Cu toate acestea ea n-a acceptat ideea despre primatul materiei asupra conştiinţei. Discutînd asupra raportului dintre materie şi conştiinţă, Buda spune discipolului său, Ananda : „Ca două legături de beţe care se sprijină unul pe altul, tot aşa prietenul meu, conştiinţa apare din nume şi din forma materială *(Namarupa)*. Numele şi forma materială apar din conştiinţă. Ambele sînt interdependente. Lanţul se continuă" *(Samyukta Nikaya)*.

Budismul iniţial nu a putut să rezolve just raportul dintre materie şi conştiinţă. În această problemă el s-a situat cu totul pe poziţii idealiste, mai precis dualiste. De altfel analizînd concepţiile lui Buda asupra fenomenelor sociale, am observat şi acolo alunecarea sa către idealism şi religie. Cauza suferinţei era înţeleasă de el ca existînd în indivizi, în atitudinile lor subiective şi, în consecinţă, calea ieşirii — calea indicată în al patrulea „nobil adevăr" — nu putea să nu fie subiectivă.

Cu toate acestea, budismul iniţial a depăşit ideile filozofice expuse de şcolile *Upanişade* şi *Vedante,* respingînd noţiunile de dumnezeu şi suflet. Atitudinea lui Buda faţă de noţiunea de dumnezeu a fost analizată mai sus. În ceea ce priveşte atitudinea budismului iniţial faţă de ideea de suflet, găsim în *Milinda-panha* o relatare: este vorba despre un dialog între regele Milinda şi Nagasena. Regele, vrînd să dovedească existenţa sufletului întreabă minuţios pe Nagasena ce este el în fond, dacă mîinile sale, picioarele, diferitele părţi ale corpului său — fiecare în parte — sînt chiar el, Nagasena. Dacă senzaţiile, percepţiile, conştiinţa etc. sînt de asemenea chiar el. Atunci Nagasena îl roagă pe rege să-i arate trăsura cu care a venit. El menţionează diferitele părţi ale trăsurii — roţile, axul, resorturile etc. — şi întreabă care dintre acestea însemnează trăsură. Primind răspunsuri negative în legătură cu fiecare dintre ele, Nagasena conchide că, aşa cum trăsura este o colecţie de părţi diferite, tot aşa omul este un nume convenţional pentru o împreunare de diferite părţi constitutive. „Şi în sens absolut — spune el — nu se găseşte aici nici un suflet sau eu" [1].

Cercetătorii istoriei filozofiei antice, indiene, întîlnesc anumite noţiuni aproape în cadrul tuturor sistemelor filozofice. Printre acestea sînt noţiunile de *Karma,* de reînviere şi transmigrare a sufletului, şi

[1] Budiştii n-au reuşit să dezvăluie saltul în trecerea de la inferior la superior, sau de la schimbări cantitative la transformări calitative. Spre deosebire de ei *Ciarvaka* au sezisat în mod remarcabil, acest lucru. „Sînt multe exemple în care calităţile ce lipsesc în părţile componente se dezvoltă cînd aceste părţi sînt reunite într-un anumit fel..." (S. Chatterjee — D. Dhatta, *An Introduction to Indian Philosophy,* Calcuta, 1950, ediţia a IV-a, p. 26). Ca exemplu se dă cazul unui amestec de ierburi, care dobîndeşte o calitate de toxicitate, ce lipseşte acestor ierburi, luate separat.

de *Nirvana*, care în ultima analiză sînt de esenţă idealistă.

Care este însă înţelesul noţiunii de *Karma* în filozofia budistă iniţială? În legătură cu aceasta, autorul articolului analizat arată: „Buda a vorbit despre *Karma*. Dar noţiunea de *Karma* are la el un sens deosebit faţă de acela din filozofia *Upanişadelor*. Filozofii upanişadi au întrebuinţat termenul *Karma* în sensul ritualului religios care ar purifica oamenii de urmările rele ale faptelor pe care le-au săvîrşit. Buda, însă, a condamnat cu vehemenţă ritualele religioase arătînd că omul trebuie să sufere pentru ceea ce a făcut, în lumea aceasta. Ceea ce ai semănat, trebuie să culegi. Nu poţi scăpa de consecinţele acţiunilor tale prin ritualuri religioase. Astfel, noţiunea de *Karma* a fost întrebuinţată, de Buda într-un sens exact opus cu cel dat de filozofii upanişadi (adică în sensul de ispăşire aici pe pămînt a păcatelor săvîrşite — *R. A.)*".

În ceea ce priveşte noţiunea de reînviere şi transmigrare a sufletului, există un dialog interesant între regele Milinda şi Nagasena în *Milinda-panha* care arată că filozofii budismului iniţial au înţeles cu totul altfel această noţiune decît filozofii upanişadi. Ea nu însemnează pentru ei trasmigrarea unui suflet dintr-un corp în altul, reînvierea veşnică a uneia şi aceleiaşi persoane. Explicînd ce înţelege el prin transmigrare, Nagasena dă următorul exemplu: „Presupunînd... că un om aprinde un foc de la alt foc, atunci se poate spune oare că un foc a trecut (a transmigrat) la altul?" Iar cînd regele răspunde negativ, Nagasena conchide: „Tot în acelaşi fel... reînvierea are loc fără să transmigreze ceva". Atunci cînd regele vrea însă să ştie ce se naşte în existenţa viitoare, Nagasena răspunde: „Numele şi forma se nasc". El dă o serie de exemple pentru a explica punctul său de vedere: o persoană plantează un copac de *mangoe* (pom fructifer din India — *R. A.)* care dă roade. O altă persoană îi fură fructele. Hoţul este prins şi adus în faţa regelui, dar el nu-şi recunoaşte vina, afirmînd că fructele luate de el nu erau cele plantate de acuzator ci altele, găsite în copac. Totuşi acuzatul este vinovat, căci fructele pe care le-a luat erau crescute în pomul plantat de acuzator şi deci aparţineau aceluia. După o altă serie de exemple, Nagasena conchide că numele şi forma sînt acelea care renasc, şi că „deşi numele şi forma care se nasc în experienţa viitoare sînt deosebite de numele şi forma care se sfîrşesc prin moarte, totuşi ele izvorăsc din primele" [1].

Pe cînd în teoria cauzalităţii şi în cea a schimbării distingem tendinţele materialiste ale filozofiei lui Buda, în noţiunea de *Nirvana* se vădeşte alunecarea sa totală spre idealism, care începuse prin al treilea „nobil adevăr" şi trecuse prin cel de al patrulea „nobil adevăr". Nirvana — arată autorul — „este (în concepţia lui Buda — *R. A.)* neschimbătoarea stare a unui repaos etern. Nu încape îndoială că acest concept a mers direct împotriva elementelor sale dialectice". Noţiunea de *Nirvana* a devenit o citadelă a misticismului religios.

Buda n-a urmărit construirea unui sistem filozofic închis. El n-a pretins niciodată a fi un atotcunoscător. Din contră el „nu numai că a dovedit modestie, dar

[1] Termenii de *nume* şi *formă*, se întîlnesc des în filozofia budistă iniţială şi necesită unele explicaţii. Probabil că prin formă se înţelege substanţa (materie?) iar prin nume conştiinţă, sau mai de grabă *logos-ul*. În acest sens reînvierea numelui şi a formei ar semnifica în fond continuitatea vieţii şi a materiei. Totodată aceasta ar putea fi un argument în plus în favoarea tezei despre caracterul dualist al filozofiei budiste. Este semnificativ — în această ordine de idei — următorul exemplu din *Visuddhi Magga:* doi oameni, un orb şi un olog, care singuri, fiecare în parte, nu pot înainta, ajung la o înţelegere: cel orb poartă pe cel olog şi împreună reuşesc să se descurce. Tot astfel „numele este fără putere singur, şi nu poate să se ridice prin propria sa forţă şi nici să făptuiască vreo acţiune. Forma de asemenea este fără putere singură.. Însă cînd ele se sprijină reciproc, nu le este imposibil să se ridice şi să înainteze". (Vezi H. C. Warren, *Buddhism in. Translations*, published by Harvard University (U.S.A.) 1900, p. 184—185).

chiar a arătat că învăţătura sa nu trebuie să devină o dogmă pentru discipoli. Intrebat în ultimele sale zile de către unul din discipolii săi apropiaţi, Ananda, despre datoriile discipolilor după moartea sa, el ar fi răspuns: «frunzele toamnei cad în toate părţile şi ele sînt mai multe decît pot fi numărate. Tot aşa eu v-am dat un mănunchi de adevăruri. Dar pe lîngă acestea, sînt încă mulţe mii de adevăruri, care nu pot fi numărate...».

Discuţia pe care am încercat s-o prezentăm în aceste pagini continuă şi ea are menirea să arunce lumină asupra uneia dintre cele mai interesante perioade, asupra uneia dintre cele mai remarcabile personalităţi din istoria filozofiei indiene.

Raza Ali

REVISTA DE FILOZOFIE DIN CHINA

In numărul 2 al revistei noastre am semnalat apariţia primului număr al revistei chineze de filozofie *Studii filozofice*. Continuăm în numărul de faţă informarea cititorilor noştri asupra sumarului bogat al numerelor 2, 3 şi 4 din anul 1955 care cuprind studii de materialism dialectic şi materialism istoric, istoria filozofiei, logică etc.

Studiile de *materialism istoric* dezbat probleme strîns legate de lupta pentru construirea socialismului în diferite sectoare ale vieţii economice şi culturale.

Anul 1955 a marcat în China populară începutul unui mare avînt în opera de cooperativizare a agriculturii. Această operă istorică, care se desfăşoară sub conducerea P. C. Chinez, ridică o serie de sarcini noi de o extremă importanţă pentru activiştii frontului ideologic. Pe linia acestor sarcini, revista publică în nr. 4 atît Raportul tov. Mao Tze-dun ţinut în ziua de 31 iulie 1955 la Conferinţa secretarilor de comitete provinciale, orăşeneşti şi raionale intitulat *Despre cooperativizarea agriculturii*, cît şi *Hotărîrea Plenarei lărgite a C.C. al P.C. Chinez cu privire la problema cooperativizării agriculturii*. Articolul de fond din acelaşi număr adresează o chemare tuturor activiştilor frontului ideologic, mobilizîndu-i *Pentru o amplă desfăşurare a activităţii de cercetare filozofică a problemei cooperativizării agriculturii*.

Tot în nr. 4 găsim un material cu care se continuă dezbaterile pe marginea articolului *Saltul treptat în perioada de trecere a Chinei*, publicat în numărul precedent.

Problemele de materialism istoric îşi găsesc locul în revistă prin încă 2 studii: primul, care aparţine lui Lin Ţin-şan, abordează problema *Bazei economice şi a suprastructurii societăţii chineze în perioada de trecere*, iar al doilea intitulat *Contradicţia fundamentală de clasă şi rezolvarea ei în perioada de trecere în ţara noastră* (nr. 2) se ocupă de posibilitatea trecerii paşnice la socialism în condiţiile specifice din China, determinate de caracteristicile economiei ca şi de particularităţile burgheziei naţionale, care permit folosirea, îngrădirea şi transformarea paşnică a industriei şi comerţului capitalist.

Din domeniul *materialismului dialectic* în cele 3 numere ale revistei se găsesc 4 studii, abordînd importante chestiuni teoretice cu privire la categoriile dialecticii materialiste şi la interpretarea filozofică a cuceririlor din ştiinţele naturii.

In nr. 2 este publicat un studiu consacrat problemei fundamentale a filozofiei — *raportul dintre gîndire şi existenţă* — evidenţiată a fi, în acelaşi timp, şi o problemă fundamentală a muncii practice. Cien Ţan-zen defineşte în studiul său despre *Unele categorii ale dialecticii materialiste* (nr. 3) categoriile de necesitate şi întîmplare, posibilitate şi realitate, arătînd — în fiecare caz — legătura lor dialectică, importanţa lor pentru cunoaşterea şi trans-

formarea lumii şi combătînd denaturările fataliste şi indeterministe, respectiv cele voluntariste.

Unele probleme ale teoriei cunoaşterii ridicate de dezvoltarea fizicii şi chimiei, formează obiectul studiilor — cu aceleaşi titluri — apărute în nr. 3 şi semnate de Sin We-ho şi Sin Ţin-i, respectiv Te Cen-iue.

Semnalăm de asemenea — tot pe linia dezbaterii problemelor gnoseologiei materialist dialectice — cele două studii de *logică* dintre care primul se ocupă de *Rolul logicii formale în procesul de cunoaştere (Ma-te)* iar al doilea e intitulat *Logica formală şi logica dialectică* (Li Ţ-ţei).

O interesantă discuţie pe o temă de *Istorie a filozofiei chineze* este organizată de revistă în legătură cu concepţia despre lume a marelui filozof antic Lao-Tzî. Numărul 4, în care se continuă această discuţie, conţine următoarele articole: 1. *Esenţa materialistă a filozofiei lui Lao-Tzî*, semnat de *Ian-ţou* şi care supune analizei: cele două înţelesuri ale lui *Dao*; materialitatea lui *Dao*; obiectivitatea lui *Dao* conceput ca lege; lipsurile istorice ale materialismului lui Lao-Tzî; 2. *Filozofia lui Lao-Tzî e idealistă* de Hu Re-ţian şi Hu Je-cian; 3. *Oare e materialistă filozofia lui Lao-Tzî?* de Ian Liu-cio.

Tot pe linia valorificării critice a filozofiei chineze din trecut mai găsim în nr. 3 un amplu studiu în care Ton Geun-tean şi Cien Ci-iu tratează despre *Dezvoltarea doctrinelor budiste „Pei jo" şi „In pe" între dinastiile Nei Ţo şi Ţin Sun şi rolul lor politic reacţionar.*

O deosebită atenţie acordă filozofii chinezi combaterii tuturor curentelor şi variantelor ideologiei burgheze reacţionare. Tocmai de aceea majoritatea studiilor publicate în nr. 2, 3 şi 4 din 1955 sînt dedicate demascării multilaterale a filozofiei burgheze contemporane, în special a acelor curente care au fost răspîndite în China. Astfel studiul *Filozofia semantică — slujitoare a intereselor imperialismului* (nr. 2) demască caracterul antiştiinţific al acestei concepţii filozofice de esenţă idealist-subiectivă ca şi concluziile ei social-politice reacţionare.

Hu Cien semnează în nr. 3 un studiu îndreptat *Împotriva fizicismului lui Carnap*, unul din principalii reprezentanţi ai pozitivismului logic.

Concluziile agnostice, şi în ultimă instanţă fideiste, ale pragmatismului, care fac din el un instrument filozofic al politicii cercurilor agresive, sînt combătute de către Li-da în articolul său apărut în nr. 4 şi intitulat *Pragmatismul — filozofie oficială a imperialismului*, ca şi în studiul *Critica gnoseologiei idealismului subiectiv* (nr. 2).

Pe linia luptei împotriva concepţiilor retrograde ale grupului antistatal condus de Hu-Fîn, revista publică în nr. 2 studiul *Critica gnoseologiei idealismului subiectiv a lui Hu-Fîn* şi articolul de fond *Să zdrobim în mod definitiv fracţiunea reacţionară a lui Hu-Fin, să lichidăm orice reacţionarism ascuns.*

Mai menţionăm de asemenea studiile: *Două concepţii asupra culturii, sub influenţa ideologiei reacţionare* (nr. 2); *Împotriva concepţiei lui Sean Wei-min cu privire la cultură* semnat de Ţu Pei-kuen şi care demască baza idealistă a concepţiei reacţionare cu privire la cultură ca şi esenţa de clasă a aşa-numitei „Mişcări culturale de autosalvare" şi în sfîrşit *Critica concepţiei lui Sean So-min* publicat de ES-ci, în nr. 4.

Din relatarea sumară de mai sus reiese clar caracterul multilateral şi variat al preocupărilor filozofilor marxişti chinezi. Oglîndind unele aspecte ale muncii filozofice din China populară, revista *Studii filozofice* poate aduce pentru activiştii din domeniul filozofiei un real folos, ajutîndu-i la studierea şi înţelegerea mişcării filozofice din marea ţară prietenă.

VIAȚA FILOZOFICĂ ÎN REPUBLICA POPULARĂ BULGARIA

În cadrul schimburilor culturale cu străinătatea, în cursul lunii aprilie, la invitația Institutului de filozofie din Sofia, am vizitat, timp de o lună de zile R.P. Bulgaria.

Principalul scop al călătoriei mele a fost cunoașterea muncii filozofice din țara vecină și prietenă, a metodelor de organizare și a perspectivelor acestei munci. Acest scop a fost realizat prin întîlniri și convorbiri avute cu tovarăși de la Institutul de filozofie al Academiei bulgare de științe, de la catedra de filozofie a Facultății de filozofie și istorie, de la Universitatea de stat din Sofia, precum și cu tovarăși de la unele catedre de științe sociale din Sofia și din provincie. Toate aceste convorbiri mi-au arătat că în Bulgaria există o mișcare filozofică marxistă, cu tradiții vechi, cu un număr însemnat de cadre vechi, avînd o bogată experiență ca militanți de partid pe frontul filozofic, cărora li s-au adăugat în ultimii ani cadre noi calificate. Această mișcare s-a dezvoltat și s-a îmbogățit calitativ în anii democrației populare.

În cele ce urmează voi căuta să dau o sumară imagine a vieții filozofice care se desfășoară, pe diverse planuri, în R.P. Bulgaria

*

Activitatea științifică a Institutului de filozofie este destul de bogată și ea se concretizează prin articolele și studiile publicate în revista de filozofie *Gîndirea filozofică*, care a sărbătorit anul trecut 10 ani de la apariție, în Analele Institutului, precum și în lucrările publicate în culegeri sau în volume separate.

Pe primul plan se situează activitatea științifică îndelungată a acad. Todor Pavlov, președintele Academiei bulgare de științe. Lucrările sale se bucură de o înaltă apreciere și sînt larg răspîndite, chiar și peste hotarele țării. Ele îmbrățișează o problematică foarte variată, tratînd despre: *Filozofia și fizica* (1950), *Bazele învățăturii miciuriniste în lumina materialismului dialectic* (1955), *Bazele învățăturii lui I. P. Pavlov în lumina materialismului dialectic* (1956), *Filozofia materialist-dialectică și științele particulare* (1956). Academicianul Todor Pavlov a publicat o culegere de *Opere pedagogice alese*, precum și o altă culegere de lucrări cu teme variate intitulată *Pentru o istorie marxistă a Bulgariei*. În cadrul preocupărilor sale s-au aflat însă întotdeauna și se află și azi problemele de estetică, teoria cunoașterii și critica filozofiei idealiste. În afară de lucrările citate de prof. A. Bînkov în articolul său despre *Dezvoltarea filozofiei marxiste în Bulgaria*, apărut în *Cercetări filozofice*, nr. 2/1955, trebuie să mai amintesc volumele conținînd studii de estetică și critică literară care au apărut în 1954 și 1955, (*Pentru o estetică, știință și critică literară marxistă*, primul volum de estetică, intitulat *Problemele fundamentale ale esteticii, Bilanțul unei filozofii idealiste și reacționare, Pe teme literare și filozofice*, studii despre Hristo Botev, Ivan Vazov etc.). Lucrarea de căpetenie a acestui renumit savant rămîne însă *Teoria reflectării* — carte unică în felul ei în întreaga literatură marxistă de la Lenin încoace care a fost editată în cîteva ediții bulgare și rusești.

Frontul filozofic marxist este susținut de asemenea și de alți gînditori valoroși cum sînt acad. Sava Ganovski, autorul unei serii de cărți (vezi și articolul citat al prof. Bînkov) și a sute de articole închinate problemelor de filozofie, pedagogie, sociologie; Asen Kiselincev, directorul Institutului de filozofie, Karakolov, șeful catedrei de filozofie de la Facultatea de filozofie și istorie a Universității de stat din Sofia și alții.

Un domeniu în care au fost obținute deja succese remarcabile este cel al materialismului istoric. Cercetările științifice sînt orientate în două direcții: *a)* analiza unor probleme și categorii generale ale materialismului istoric; *b)* aplicarea tezelor materialismului istoric la analiza proceselor istorice care au loc azi în Bulgaria.

In 1951 a apărut o broşură a lui J. Oşavkov, cu privire la teoria marxist-leninistă despre clase şi lupta de clasă. Au fost publicate de asemenea articole şi broşuri care tratează despre problema naţională (A. Bînkov), crearea bazei economice a socialismului în Bulgaria, condiţiile vieţii materiale a societăţii (A. Kiselincev), materialismul istoric ca ştiinţă (J. Osavkov).

In 1954 a fost editată o culegere de studii intitulată *Problemele dezvoltării Bulgariei pe drumul socialismului,* care cuprinde astfel de teme: caracterul revoluţiei populare în Bulgaria; proprietatea socialistă — baza orînduirii democrat-populare; legea trecerii de la vechea la noua calitate şi însemnătatea sa pentru transformarea socialistă a satului; întrecerea socialistă — forţa motrice a dezvoltării Bulgariei pe drumul socialismului; rolul statului popular în făurirea şi dezvoltarea bazei economice a socialismului etc.

Recent a apărut lucrarea dr. Peter Popov intitulată *Stabilirea, dezvoltarea şi sistemul dictaturii proletariatului la noi.* Trebuie spus că dr. P. Popov, A. Arakciev şi P. Ghindev se ocupă de mai multă vreme de problemele revoluţiei populare şi a dictaturii proletariatului în Bulgaria, aducînd în această importantă problemă contribuţii remarcabile.

Revista de filozofie a publicat de asemenea numeroase articole care tratează importante teme de materialism istoric privind problemele alianţei şi ale construirii socialismului în agricultură, caracterul revoluţiei în Bulgaria şi sistemul dictaturii proletariatului, baza şi suprastructura. O contribuţie remarcabilă în această direcţie a adus şi publicarea articolului acad. T. Pavlov *Despre conţinutul şi forma proceselor istorice.*

N. Iribagiakov a terminat recent o carte despre *Procesul istoric şi rolul maselor populare în istorie,* iar Stefan Anghelov a terminat lucrarea intitulată *Rolul statului nostru democrat-popular în construirea bazei economice a socialismului.* Alte teme care se află în lucrare se referă la aspectele noi ale luptei de clasă în Bulgaria, caracterul şi forţele motrice ale revoluţiei populare în Bulgaria, lupta pentru lichidarea suprastructurii burgheze şi crearea suprastructurii socialiste.

Secţia de materialism dialectic şi logică, precum şi cea de filozofia ştiinţelor naturii au obţinut de asemenea realizări importante. Cele mai de seamă lucrări au fost publicate în *Analele Institutului* şi în *Revista de filozofie.* Ele tratează nu numai probleme de logică dialectică şi gnoseologie marxistă, dar şi probleme complexe pe care le ridică dezvoltarea contemporană a ştiinţelor naturii. Numeroase probleme cum ar fi despre caracterul legilor logice, concepţiile idealiste contemporane asupra universarului şi reflectarea lor în logică, necesitate şi libertate în socialism, despre dialectica procesului cunoaşterii etc., au fost tratate de către cercetători mai vîrstnici sau mai tineri în numeroase articole.

Mulţi cercetători în domeniul materialismului dialectic sînt specialişti şi în diferite discipline ale ştiinţelor naturii, mai ales fizică şi biologie. Astfel A. Polikarov, a publicat mai multe studii în revista de filozofie şi în *Analele Institutului,* din care citäm: *Ideea conservării materiei şi mişcării, Relativitatea clasificării proceselor în anumite categorii,* în care pe lîngă argumentele filozofice foloseşte şi o bogată aparatură matematică. Tot pe această linie se înscriu şi studiile lui G. Hristov: *In problema relaţiei dintre energie şi mişcare, Critica unor concepţii despre energie şi despre legea conservării şi transformării energiei.* Fără a mai înmulţi prea mult exemplele, trebuie să relevăm neapărat lucrările de materialism dialectic şi logică ale lui A. Kiselincev şi A. Bînkov. A. Kiselincev, vechi militant comunist pe frontul ideologic, a scris numeroase lucrări dintre care multe avînd ca temă problemele filozofice ale psihologiei. Discuţii interesante a provocat lucrarea sa de doctorat intitulată *Teoria marxist-leninistă a reflectării şi învăţătura lui I. P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară,* care a fost recent editată în U.R.S.S.

Prof. A. Bînkov, care ne-a vizitat ţara în anul 1954, şi-a concentrat eforturile creatoare în domeniul filozofiei bulgare şi a logicii. După ce a redactat un curs de logică şi a trimis la tipar o carte despre istoria logicii, lucrează în prezent la problema categoriilor.

Nu putem încheia această sumară trecere în revistă a succeselor dobîndite de cercetătorii bulgari în domeniul logicii şi a meterialismului dialectic, înainte de a aminti că, în prezent, principala preocupare a celor care lucrează în cadrul acestei secţii este elaborarea unor studii cu privire la categorii. Institutul a programat editarea unui volum care va cuprinde următoarele studii: 1) Todor Pavlov — *Obiectul, sarcinile şi metodele logicii dialectice;* 2) A. Kiselincev — *Esenţă şi fenomen;* 3) Al. Popov — *Necesitate şi libertate;* 4) A. Polikarov — *Materie şi mişcare;* 5) A. Bînkov — *Dialectica formelor de gîndire;* 6) D. Spassov — *General, particular şi individual;* 7) B. Munteanu — *Calitate şi cantitate;* 8) St. Anghelov — *Legitate şi cauzalitate;* 9). *** *Conţinut şi formă,* 10) acad. Sava Ganovski — *Identitatea dintre gnoseologie, logică şi dialectică.*

Istoria filozofiei este reprezentată — în afară de lucrările lui T. Pavlov, Sava Ganovski şi A. Kiselincev, prin studiile lui G. Grozev *(G. Dimitrov — reprezentant eminent al gîndirii marxiste, Concepţia despre lume a lui D. Levski* etc., precum şi cursul universitar de istoria filozofiei în Bulgaria); ale lui Boris Ţenkov *(Concepţia despre lume a lui Liuben Karavelov);* lucrările lui A. Bînkov privind dezvoltarea filozofiei marxiste în Bulgaria şi critica filozofiei burgheze reacţionare; lucrarea prof. D. Anghelov (bizantinolog) despre *Concepţia dualistă a bogomililor* etc.

Cea mai de seamă realizare în acest domeniu este editarea unei culegeri de studii intitulată *Problemele teorei materialiste în lucrările lui Dimităr Blagoev.* In general, cele mai multe lucrări sînt închinate istoriei filosofiei bulgare şi îndeosebi lui Hristo Botev şi D. Blagoev.

In estetică lucrările lui T. Pavlov au creat o bogată tradiţie. Prof. A. Iliev, în afară de cursul de estetică ţinut la Facultatea de filozofie şi istorie, a scris printre altele un interesant articol intitulat *Rolul cognitiv al artei şi raportul său cu cunoaşterea ştiinţifică în lumina teoriei lui I. P. Pavlov despre cele două sisteme de semnalizare.* Prof. A. Iliev a mai editat şi o lucrare de etică în 1954.

Nu mai puţin interesante sînt articolele: *Despre natura cunoaşterii artistice* (Boris Ţenkov), *Despre rolul maselor populare şi a personalităţii creatoare în artă* (Isac Passy), *In legătură cu problema obiectului şi subiectului artei (T. Pavlov)* etc.

In colectivul de istorie a filozofiei se fac acum eforturi pentru traducerea şi editarea unor opere din istoria filozofiei clasice universale (Spinoza, Hegel, Aristotel).

*

Activitatea ştiinţifică pe tărîmul filozofiei se desfăşoară şi în cadrul catedrelor de ştiinţe sociale unde se predau discipline filozofice. Firește că primul loc îl ocupă în această privinţă catedra de filozofie de la Facultatea de filozofie şi istorie a Universităţii de Stat din Sofia.

Aici trebuie menţionată în primul rînd activitatea şefului catedrei, profesorul Karakolov, care este în acelaşi timp şeful catedrei de filozofie de la Şcoala Superioară de partid. Domnia sa este cunoscut ca cel mai de seamă specialist în opera lui Blagoev. Recent a terminat o monografie vastă despre acest mare luptător revoluţionar şi ideolog al mişcării muncitoreşti din Bulgaria, cu prilejul împlinirii a 100 de ani (la 14 iunie) de la naşterea sa. De altminteri e locul să spunem că Academia de ştiinţe a organizat şi o sesiune ştiinţifică extraordinară cu prilejul acestei aniversări.

Cele mai de seamă lucrări ale catedrei, se publică în *Anuarul Universităţii din Sofia,* volume special închinate disciplinelor filozofice. Cea mai vastă lucrare aparţine docentului G. Grozev şi este intitulată *Tendinţe materialiste şi dialectice în filozo-*

fia lui Aristotel. A. Kiselincev, A. Bînkov, R. Karakolov, G. Ghirghinov, J. Oşavkov semnează studii de critică a filozofiei idealiste-reacţionare, remkianiste, a acad. D. Mihalcev sub diferitele sale aspecte.

Din planul ştiinţific anual al Catedrei de filozofie se pot desprinde de asemenea unele teme interesante dintre care amintim : *Rolul practicii în cunoaştere (Tomov), Problemele materialismului dialectic în opera lui Gh. Dimitrov* (Ivan Kirilov) ; *Învăţătura marxist-leninistă despre adevăr* (docent Tonevski), *Mişcarea stahanovistă în Bulgaria şi rolul ei în crearea relaţiilor socialiste* (I. Apostolova), *Dialectica lui Hegel ca izvor teoretic al filozofiei marxiste* (Elka Panova), *Lupta de clasă în Bulgaria în prima etapă a revoluţiei* (Baicinskaia), *Materie şi mişcare* (B. Munteanu), *Problemele filozofice ale fizicii contemporane* (curs universitar ţinut de A. Polikarov), o lucrare colectivă despre *Crearea bazei şi suprastructurii socialiste în Bulgaria* etc.

Activitate ştiinţifică desfăşoară de asemenea cadrele didactice ale catedrelor de marxism-leninism de la Institutul superior de economie, Institutul superior de medicină şi Institutul de agronomie.

Şeful catedrei de la Institutul superior de economie docent Al. Popov, a contribuit la culegerea despre Blagoev cu studiul : *D. Blagoev despre caracterul obiectiv al legilor economice şi rolul factorului subiectiv,* precum şi la cealaltă culegere amintită privind dezvoltarea socialistă a Bulgariei cu studiul *Rolul statului nostru democrat-popular în construirea socialismului.*

In Analele Institutului au apărut, sau sînt pe cale de apariţie, lucrări şi ale altor membri ai catedrei dintre care citãm : *Lichidarea contradicţiei dintre oraş şi sat* (Stoian Mihailov), *Formarea intelectualităţii noastre socialiste* (V. Ciocev), *Principiul partinităţii în filozofie în opera lui D. Blagoev* (Asparuh Avramov) ş.a.

In prezent membrii acestei catedre au proiectat o vastă lucrare colectivă pentru trei ani, care să trateze despre dezvoltarea economic-socială şi culturală a Bulgariei în anii regimului democrat-popular.

La catedra de marxism-leninism de la Institutul superior de medicină, o mare parte din cadrele didactice au o dublă specialitate : filozofia şi una din ştiinţele biologice. Există, în general, tendinţa foarte justă ca toate cadrele de ştiinţe sociale să fie pregătite şi în disciplina de bază de la facultatea unde predau.

Activitatea ştiinţifică reflectă această legătură strînsă între formaţia filozofică şi cea naturalistă a unor cadre. Prof. I. Pancev de exemplu a alcătuit, în afară de lucrări de filozofie, cum ar fi *Cunoaştere şi previziune, Cu privire la problema speciei* şi mai ales cartea *Darwinism şi marxism,* lucrări de biologie ca : *Asupra hibridizării vegetative, Cercetarea grîului ramificat* etc.

Titlurile altor lucrări alcătuite în cadrul catedrei sînt de asemenea grăitoare pentru această orientare a muncii ştiinţifice : *Învăţătura lui I. P. Pavlov şi teoria marxist-leninistă a reflectării, Originea psihicului* (G. Vekilov), *Contribuţia învăţăturii lui Pavlov la teoria evoluţiei organismelor* (I. Kalaikov), *Cunoaşterea artistică şi învăţătura lui I. P. Pavlov* (J. Trifonov).

La catedra de marxism-leninism a Institutului de agronomie cadrele didactice sînt de asemenea orientate către o disciplină de specialitate. O iniţiativă interesantă a acestei catedre a fost organizarea unor discuţii împreună cu alte catedre de specialitate pe teme variate cum ar fi *Corelaţia dintre filozofie şi ştiinţele naturii, Rolul asimilaţiei şi dezasimilaţiei în schimbul de substanţe, Corelaţia dintre procesele dinamice şi cele biologice în dezvoltarea organismelor* ş.a.m.d.

Munca ştiinţifică nu se reduce însă la aceste discuţii, ea constînd — în primul rînd — în alcătuirea de studii. Iată numai cîteva teme din cele care se tratează aici : *Întîmplare şi necesitate în materia vie, Caracterul contradicţiilor în natura vie, Despre reflectare în natura vie* (la plante), *Caracterul insurecţiei armate în Bulgaria,* (V. Smilkova), *Tratarea concret-istorică a problemelor în opera lui Gh. Dimitrov* etc.

Şeful catedrei G. Ghirghinov, pregăteşte acum pentru tipar o lucrare mai mare intitulată *Lupta lui Gh. Dimitrov pentru înarmarea partidului cu teoria marxistă.* El mai pregăteşte de asemenea o lucrare specială despre căminele culturale şi despre învăţătorime, o lărgire şi o adîncire a unei lucrări mai mici deja publicată, care tratează despre tradiţiile revoluţionare ale poporului bulgar, puternic legate de activitatea căminelor culturale.

La catedra de marxism-leninism a Institutului superior de economie naţională din Stalin (Varna), prof. Costa Todorov după terminarea unei lucrări despre *Premisele istorice ale apariţiei marxismului* şi-a îndreptat eforturile în direcţia studierii unor probleme filozofice ale ştiinţelor naturii, publicînd o serie de lucrări în care tratează: *Antisimetria şi materie vie, Despre timpul negativ, Materia moartă şi materia vie în lumina corelaţiilor simetriei şi antisimetriei părţilor lor.* Pentru *Analele Institutului* membrii catedrei au mai alcătuit unele lucrări, avînd ca temă: *Oportunismul în mişcarea muncitorească în timpul lui Marx şi Engels* (docent Nikolov), *Din istoria Bulgariei feudale; Monumentele în Bulgaria feudală* (docent Stefan Ţenev), *Concepţiile filozofice ale lui Hristo Botev* (M. Bacivarov), Petko Bliznakov lucrează la o monografie despre istoria mişcării revoluţionare în regiunea Stalin.

La catedra de marxism-leninism de la Institutul superior de agronomie „Vasile Kolarov" din Plovdiv, abia în acest an a început să se lucreze pe linie ştiinţifică.

In afara lucrărilor publicate de prof. G. Giurgev, şeful catedrei, din care citäm studiul *Teoria marxist-leninistă despre clase şi luptă de clasă în opera lui D. Blagoev,* se lucrează în prezent la următoarele teme: *Critica concepţiilor burgheze de economie agrară din Bulgaria* (L. Russev), *Rolul muncii în formarea conştiinţei socialiste* (D. Doncev), *Lupta de clasă în perioada sectanţilor (1929—1933)* (N. Mavrodiev).

In concluzie trebuie spus că, în general, activitatea ştiinţifică a cadrelor didactice de la catedrele de ştiinţe sociale este remarcabilă prin realizările ei concrete. Activitatea didactică şi cea ştiinţifică nu se desfăşoară paralel, ci în strînsă legătură, completîndu-se una pe alta. Există de asemenea o strînsă colaborare între membrii diferitelor catedre de specialitate, care îmbracă forme diverse — după specificul institutelor, o trăsătură comună fiind organizarea seminariilor de specialitate cu teme legate de specificul fiecărei discipline.

Invăţămîntul filozofic propriu-zis formează un curs aparte în cadrul fiecărei catedre, o disciplină separată, şi nu un număr de lecţii în cadrul cursului de istoria P.C.U.S.

Pe lîngă toate aceste catedre, există cercuri ştiinţifice studenţeşti. Cele mai bune lucrări ale studenţilor se publică parţial în presa locală.

Este de remarcat una din formele interesante de legătură cu viaţa practică a acestor catedre: patronarea unor întreprinderi industriale sau gospodării agricole, cooperative de muncă, fie de către întregul Institut, fie, în mod direct, de către catedră.

*

Inainte de a încheia această prezentare a vieţii filozofice din R. P. Bulgaria, trebuie să mai amintim un fapt extrem de interesant: este vorba de organizarea unor largi discuţii creatoare asupra unor probleme filozofice mai importante, discuţii ce se duc în cadrul Institutului de filozofie, în colectivele de catedră şi prin presă. Dintre ele relevăm: *a) Problema raportului dintre psihic şi fiziologic; b) Raportul dintre logica formală şi logica dialectică; c) Raportul dintre obiectiv şi subiectiv în procesul cunoaşterii; d) Caracterul obiectiv al legilor şi activitatea conştientă a oamenilor; e) Problemele revoluţiei populare în Bulgaria şi a etapelor sale; f) Materialismul istoric şi sociologia.*

Un alt obiectiv al călătoriei mele în Bulgaria a fost cunoaşterea diferitelor aspecte ale vieţii economice, sociale şi culturale. De aceea, în afară de convorbirile cu oameni de specialitate, am vizitat muzee, expoziţii, Palatul pionierilor etc.

In încheiere trebuie să adaug că, programul vizitei mele a cuprins de aseme-

nea ţinerea unor comunicări ştiinţifice. Prima comunicare cu privire la *Raportul dintre conţinut şi formă în dezvoltarea revoluţiei populare din Romînia* a fost ţinută la Academia R.P.B. Aceeaşi comunicare a fost prezentată şi la Plovdiv, în faţa studenţilor şi a corpului didactic. A doua comunicare, intitulată *Concepţia despre necesitate şi libertate în opera lui V. Conta şi dr. Stîncă*, a fost prezentată la Facultatea de filozofie şi istorie a Universităţii de stat din Sofia, în faţa studenţilor şi a corpului didactic. Am mai prezentat de asemenea în cadrul Institutului de filozofie o comunicare care aborda *problema necesităţii.*

Cele relatate mai sus impun o concluzie: puternica şi multilaterala mişcare filozofică marxistă din ţara vecină şi prietenă se cuvine a fi mai mult şi mai profund cunoscută în ţara noastră. Cunoaşterea reciprocă, schimbul de păreri etc. poate avea o influenţă pozitivă asupra dezvoltării filozofiei în ţările noastre. Tocmai de aceea e necesar ca primii paşi modeşti care s-au făcut — şi dintre care unul e şi vizita mea în R. P. Bulgaria — să fie continuaţi şi intensificaţi, punîndu-se astfel bazele unui rodnic schimb de experienţe între filozofii din cele două ţări care merg cu hotărîre pe drumul comun al construirii socialismului.

Al. Tănase

COMUNICĂRI DE FILOZOFIE PREZENTATE IN SESIUNEA GENERALĂ ȘTIINȚIFICĂ A ACADEMIEI R.P.R.

In zilele de 2—6 iulie a.c., s-au desfășurat lucrările Sesiunii generale științifice a Academiei R.P.R., consacrată împlinirii a 90 de ani de la înființarea Societății Academice Romîne.

La această sesiune, în cadrul ședințelor secției de științe economice, filozofice și juridice s-au prezentat următoarele comunicări de filozofie: *Principiul terțiului exclus* (acad. At. Joja); *Locul lui Fichte în istoria dialecticii* (acad. C. I. Gulian); *Incercare de periodizare a istoriei filozofiei în Romînia* (prof. I. Banu); *Corelația dintre categoriile lege, necesitate, cauzalitate, determinism* (Al. Tănase); *Ideile filozofice și social-politice ale lui D. Cantemir în Istoria Ieroglifică* (I. Verdeș); *Ideile iluministe ale lui I. Budai-Deleanu în lucrarea Țiganiada* (I. Lungu); *Cu privire la conținutul și forma puterii în prima etapă a regimului democrat-popular în Romînia* (M. Lupan); *Logica vechilor stoici și logica pozitiviștilor contemporani* (H. Wald); *Orientarea materialistă a operei lui Ion Cantacuzino* (Cr. Totoescu).

Comunicările, variate prin tematica lor, au fost ascultate cu interes de către participanți, deși s-a menținut predominarea temelor de istoria filozofiei și logică, prezentîndu-se numai cîte o singură comunicare de materialism dialectic și de materialism istoric. Discuțiile au reliefat importanța problemelor ridicate, ca și eforturile referenților de a le rezolva din puncte de vedere noi, ceea ce a dus — în ansamblu — la rezultate valoroase, cu toate divergențele de păreri care au reieșit de-a lungul dezbaterilor.

Acad. At. Joja a prezentat o comunicare, urmărită cu deosebit interes, despre *legea terțiului exclus* analizată din punctul de vedere al logicii dialectice. Comunicarea reprezintă o continuare a cercetărilor anterioare cu privire la legile logicii dialectice.

Autorul a trecut în revistă istoricul problemei, arătînd funcția acestei legi în domeniul gîndirii. Apoi a subliniat că spre deosebire de legea identității și non-contradicției, care la nivelul gîndirii dialectice sînt depășite prin legile identității concrete și predicației complexe contradictorii, în cazul legii terțiului exclus situația se prezintă cu totul altfel. Legea terțiului exclus se referă nemijlocit la valoarea de adevăr a formelor gîndirii, de aceea ea își păstrează în general valabilitatea și în gîndirea dialectică, suferind cel mult o „înmlădiere" în anumite cazuri concrete, cînd i se substituie acțiunea principiului terțiului supervenient (sau admis). Acest principiu însă, în stadiul actual al cercetărilor, nu poate fi considerat ca avînd valabilitatea universală a unei legi de gîndire. Autorul a analizat negarea legii terțiului exclus de către unele școli ale pozitivismului logic și aplicarea acestei poziții în etica existențialistă, ca expresii ale iraționalismului, respectiv amoralismului burghez.

In cadrul discuțiilor asupra comunicării, Fl. Tuțugan, a relevat că problema terțiului exclus se pune în mod cu totul acut în teoria mulțimilor a lui Cantor, în legătură cu teorema lui Goedel și cu diferite chestiuni ridicate de logica matematică (logica modală a lui Lukasiewicz). R. Stoichiță a arătat că după cum i se pare, problema valabilității legii terțiului exclus s-a pus în general în legătură cu studiul infinitului matematic și al geometriilor neeuclidiene.

H. Wald a susținut că, în legătură cu judecățile dialectice, legea terțiului exclus rămîne în vigoare. Acad. C. I. Gulian a subliniat strînsa legătură între legea terțiului exclus și problema adevărului.

In comunicarea sa, acad. C. I. Gulian și-a propus să analizeze dintr-un punct de vedere nou opera unuia dintre cei mai de seamă reprezentanți ai filozofiei clasice germane, scoțînd în evidență elementele dialectice din gîndirea filozofică a lui Fichte și delimitînd locul și importanța lui în istoria dialecticii.

Dacă, în ansamblu, filozofia fichteană reflectă contradicțiile în care se zbătea burghezia germană în acea epocă, elementele dialectice sînt determinate de tendințele ei progresiste, stimulate de ideile și prefacerile revoluționare din Franța. De altfel, Fichte a fost unul din cei mai sinceri și mai înflăcărați apărători ai revoluției franceze. Pornind tocmai de la această interpretare, se poate înțelege mai clar contradicția dintre metodă și sistem în opera lui Fichte, dintre elementele sale de dialectică și sistemul său idealist-subiectiv. Deși metoda dialectică nu a fost folosită de către filozoful german pentru fundamentarea unor concluzii filozofice și social-politice revoluționare, ci pentru susținerea tezei fundamentale a idealismului subiectiv: primordialitatea eului față de non-eu (realitatea obiectivă), este totuși meritul istoric al lui Fichte de a fi reluat și folosit conștient metoda dialectică, depășindu-l pe Kant și înscriindu-se ca un premergător direct al lui Hegel. Căutînd un răspuns la problemele social-politice pe care le punea epoca frămîntată în care a luat naștere, opera lui Fichte a urmărit să dea un fundament etic aspirațiilor spre libertate ale burgheziei germane, realizate însă numai pe planul ideilor.

Gîndirea lui Fichte, conchide autorul, mărturisește mai direct și mai limpede decît cea kantiană specificul poziției burgheziei germane în etapa revoluției burgheze din Franța, pozițiile extreme între care ea se zbătea: setea de acțiune, de putere, de libertate pe de o parte, iar pe de altă parte neputința acțiunii politice directe, care a determinat necesitatea compensării ei pe planul valorilor etice.

Tovarășii I. Verdeș, Al. Tănase, M. Deznan, P. Apostol și I. Banu au subliniat noutatea interpretării concepției filozofice a lui Fichte, dînd totodată și unele sugestii pe linia adîncirii analizei și a redării unor explicații sociale mai complexe, pe linia fixării mai precise a lui Fichte în cadrul filozofiei clasice germane, îndeosebi față de Kant și Hegel. S-a subliniat (P. Apostol) că pe lîngă contradicțiile dintre sistem și metodă, trebuie avută în vedere și unitatea lor: acțiunea conținutului idealist asupra metodei dialectice și apariția unor elemente pozitive în conținutul de idei sub acțiunea metodei. Intre elementele pozitive ale dialecticii lui Fichte trebuie subliniată elaborarea mersului triadic al procesului dialectic și ideea unei logici cu conținut.

Prof. I. Banu a prezentat o comunicare asupra periodizării istoriei filozofiei în Romînia pornind de la criteriul fundamental al succesiunii orînduirilor și a claselor sociale. Omițînd — din lipsă de material documentar — elementele de gîndire materialistă din comuna primitivă ca și cele oglindite în folclor, periodizarea propusă distinge următoarele etape: orînduirea sclavagistă, în care apar primele manifestări ale luptei de clasă între sclavi și stăpînii de sclavi, care se reflectă atît în unele atitudini de protest împotriva sclavagismului, a proprietății private, cît și în apariția unor elemente de gîndire materialistă; orînduirea feudală, în cadrul căreia ere-

ziile și mișcarea bogomililor reprezintă primele proteste spontane antifeudale și anticlericale. Fără a depăși limitele ideologiei feudale, gînditorii din această epocă (cronicarii, Cantemir etc.) marchează tendințe de emancipare față de dogmatica religioasă; o nouă etapă în istoria filozofiei de pe teritoriul patriei noastre este marcată de dezvoltarea burgheziei. In cadrul acestei perioade se disting două faze, al căror punct de despărțire este momentul în care burghezia devine clasă dominantă. Considerînd îndreptățită o oarecare deviere de la principiul cronologic și aducînd argumente în sprijinul tezei sale, autorul consideră mișcarea revoluționară a țărănimii ca determinînd o etapă separată în dezvoltarea gîndirii filozofice (legată de curentul democrat-revoluționar), etapă care precede nemijlocit pe cea născută sub influența mișcării proletariatului.

Această ultimă etapă, caracterizată — pe plan filozofic — prin pătrunderea și răspîndirea marxismului, se conturează încă din ultimele decenii ale secolului trecut. Ea cunoaște o primă epocă în care, datorită condițiilor specifice de dezvoltare a mișcării muncitorești, ideile marxiste sînt răspîndite laolaltă cu idei oportuniste, și o a doua epocă — a filozofiei marxiste — care începe abia după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, o dată cu organizarea conștientă a proletariatului și crearea P.C.R.

I. Verdeș, M. Deznan, R. Tomoioagă, I. Lungu, P. Apostol și S. Leibner relevînd importanța problemei și dificultățile obiective care stau în calea rezolvării ei, greutăți determinate de lipsa unui suficient material pregătitor, au ridicat totodată obiecții împotriva unor soluții propuse de autor. Majoritatea vorbitorilor au considerat că nu sînt necesare unele încălcări ale periodizării cronologice, deoarece, în cazul istoriei filozofiei a Romîniei, ele dau naștere unor inadvertențe, în special în legătură cu situarea gînditorilor pașoptiști. In cadrul discuțiilor s-au mai dus o serie de obiecții și completări. Astfel R. Pantazi a ridicat problema poziției lui Gh. Barit; M. Deznan a discutat, printre altele, chestiunea influențelor exercitate asupra gîndirii filozofice din țara noastră și locul cronicarilor în cadrul dezvoltării ei, evidențiind necesitatea sincronizării perioadelor din istoria social-politică a țării noastre cu acelea ale istoriei filozofiei; R. Tomoioagă a arătat că în cadrul istoriei filozofiei trebuie să-și găsească locul și gînditori ca I. Eliade-Rădulescu, M. Eminescu, I. L. Caragiale; I. Verdeș s-a referit în special la perioada sclavagistă și cea feudală, I. Lungu, la unele caracteristici ale dezvoltării mișcării filozofiei în Transilvania, iar P. Apostol a discutat — printre altele — problema sferei termenului de gîndire filozofică în țara noastră și — în legătură cu aceasta — pe aceea a situării mișcării umaniste și carteziene în istoria gîndirii social-politice.

Insușindu-și unele din obiecțiile și completările aduse, I. Banu și-a menținut, în răspuns, poziția expusă în comunicare, în legătură cu criteriile și principiile periodizării.

In comunicarea sa, Al. Tănase încearcă o clarificare a raporturilor dintre anumite categorii dialectice înrudite: lege, necesitate, cauzalitate, determinism. Autorul definește mai întîi legea, arătînd că principalele ei atribute sînt esențialitatea și necesitatea. Necesitatea ca trăsătură a legii însă — subliniază autorul — este numai un aspect limitat al categoriei de necesitate, ea neepuizînd conținutul bogat al acesteia. Categoria necesității cuprinde următoarele elemente componente: *a)* materia în formele determinate, proprii diferitelor domenii ale realității și aflată în mișcare; *b)* ansamblul legilor care guvernează mișcarea, dezvoltarea lucrurilor; *c)* ansamblul acelor condiții fără de care lucrurile ce alcătuiesc un anumit domeniu al realității sau un anumit moment în dezvoltarea acesteia nu pot exista. Toate aceste trăsături nu trebuie însă să ducă la concluzia greșită că necesitatea este o categorie mai largă decît categoria

de materie. O altă categorie studiată în comunicare este aceea de determinism. Determinismul se referă atît la cauzele care determină un fenomen, sau mai multe fenomene, — indiferent dacă e vorba de o cauzalitate internă sau nu — cît și la condițiile care fac posibilă apariția și existența unor fenomene (atît esențiale, cît și neesențiale). Cauzalitatea reflectă numai raportul de producere, de generare a lucrurilor, pe cînd determinismul reflectă orice raport de determinare cauzală, condițională sau legică, a unui lucru de către altul. Categoriile analizate corelativ de către Al. Tănase se subsumează unei categorii mai generale, aceea de interdependență, de conexiune universală, fiind verigi ale legăturii universale.

In cadrul discuțiilor, acad. C. I. Gulian și I. Verdeș au arătat că această comunicare reliefează o serie de aspecte mai puțin cunoscute ale categoriilor studiate. Principala obiecție adusă a fost aceea că Al. Tănase pune problemele în general, fără a analiza materialul concret oferit de științele naturii și de practica socială. Centrul de greutate al comunicării — a subliniat acad. C. I. Gulian — trebuia să cadă pe analiza necesității sociale, a cauzalității sociale.

I. Verdeș, analizează în comunicarea sa ideile filozofice și social-politice cuprinse în lucrarea *Istoria Ieroglifică* a lui D. Cantemir, scoțînd în evidență elementele de gîndire înaintată cuprinse în ea. Reliefînd caracterul, în ansamblu, teologic, al concepției despre lume a lui D. Cantemir, autorul distinge unele idei materialiste cum ar fi de pildă cele în problema cauzalității. Dacă în *Metafizica* sa, Cantemir aborda problema cunoașterii dintr-un punct de vedere idealist, în *Istoria Ieroglifică* — subliniază autorul — unde Cantemir pune accentul pe rolul experienței și al rațiunii în cunoaștere și în știință, se vădește caracterul în general materialist al teoriei cunoașterii. Considerînd că partea cea mai înaintată a *Istoriei Ieroglifice* o constituie ideile social-politice, comunicarea se oprește pe larg asupra criticii pe care Cantemir o face la adresa boierimii, asupritoare a poporului, asupra concepției sale despre stat și domn. Autorul relevă ca un element nou ideea lui Cantemir că legile nedrepte nu trebuie respectate de către popor.

După cum a reieșit din discuții, deși merituoasă, comunicarea prezentată de I. Verdeș a avut un caracter mai mult expozitiv, în dauna analizei filozofice și a explicației social-istorice. Dacă aceasta a constituit sursa principală a obiecțiilor care au fost ridicate de către participanții la discuție (R. Pantazi, P. Cahana, N. Bolboașă, R. Tomoioagă și acad. C. I. Gulian) unii dintre vorbitori au criticat și faptul că o serie de idei social-politice ale lui D. Cantemir nu-și găsesc locul în lucrare (P. Cahana), că nu e analizat mai profund modul în care se împletesc la Cantemir elementele de materialism și idealism, lipsind și situarea filozofului romîn în complexul ideilor filozofice din această parte a Europei, (acad. C. I. Gulian), că nu reiese împotriva *cui* sînt îndreptate ideile lui Cantemir (N. Bolboașă) etc. N. Bolboașă a formulat de asemenea unele rezerve în legătură cu teza despre caracterul materialist al teoriei cunoașterii la Cantemir. El a arătat că dacă totuși, în ansamblul gîndirii filozofice a lui Cantemir, teoria cunoașterii ocupă o poziție mai înaintată, aceasta se datorește faptului că ea era mai direct legată de problemele sociale ale timpului. Mulțumind tovarășilor pentru sprijinul pe care i l-au dat, I. Verdeș și-a exprimat dezacordul față de unele din părerile formulate în cadrul discuțiilor.

In comunicarea sa, I. Lungu urmărește delimitarea locului lui I. Budai-Deleanu, în cadrul curentului denumit *Școala ardeleană*, arătînd că el se diferențiază de Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior printr-o concepție iluministă mai înaintată, ce se apropie de democratismul revoluționar. Autorul îl consideră pe I. Budai-Deleanu ca un premergător al lui Nicolae Bălcescu, ridicîndu-se împotriva poziției cercetătorilor burghezi ai operei

sale (Bogdan Duică și Dimitrie Popovici) și criticînd lipsurile unor interpretări mai recente (Ion Oană).

După cum au remarcat, în cadrul discuțiilor, toți vorbitorii, comunicarea s-a evidențiat printr-o analiză serioasă a operei lui I. Budai-Deleanu, prin noutatea tratării și a aprecierilor și mai ales prin ținuta sa combativă (T. Bugnariu, membru corespondent al Academiei R.P.R.). I s-au adus totuși unele obiecții, atît în legătură cu interpretarea textului *Țiganiadei* (R. Tomoioagă) cît și cu teza despre apropierea lui Budai-Deleanu de democratismul revoluționar. N. Bolboașă a ridicat, în acest sens, problema dacă I. Budai-Deleanu nu rămîne un iluminist, chiar dacă în opera lui apar formulări ce-l apropie de gîndirea democrat-revoluționară.

Apreciind pozitiv lucrarea, I. Opriș a ridicat, pe marginea ei, o serie de interesante probleme. El a vorbit — obiectînd comunicării că a omis aceste lucruri — despre formația lui Budai-Deleanu, despre diferențele accentuate dintre autorul *Țiganiadei* și ceilalți reprezentanți ai *Școlii ardelene*, și de asemenea despre unele idei filozofice cuprinse în această operă, menționînd elementele de materialism, concepția ateistă etc. Răspunzînd, I. Lungu și-a susținut din nou punctul de vedere expus în comunicare, acceptînd unele sugestii propuse.

Comunicarea tov. M. Lupan se publică în numărul de față al revistei noastre.

Participanții la discuții (Gr. Smeu, Gh. Chepeș, Al. Tănase) au apreciat strădunța lui M. Lupan de a analiza raportul dintre conținut și formă așa cum se pune el în mod concret în problema puterii. În același timp ei au evidențiat faptul că în comunicare se cerea o mai riguroasă precizare a ceea ce înseamnă conținut și formă în dezvoltarea puterii, o reliefare mai susținută a rolului partidului, a felului cum a organizat și a condus masele în această perioadă, cum a ținut seama de nivelul lor politic. Însușindu-și unele din ideile exprimate, M. Lupan a luat poziție împotriva altora, pe care le-a considerat nejuste.

H. Wald prezintă în comunicarea sa logica vechilor stoici (Zenon, Cleanthes și Chrisippos), arătînd opoziția ei față de logica pozitiviștilor moderni. El critică pe unii istorici ai logicii cum sînt Carl Prantl și Eduard Zeller — care consideră că logica stoică este net inferioară logicii aristotelice, fiind lipsită de originalitate, ca și pe logisticieni, care susțin că logica stoică este superioară celei artistotelice. Stoicii, conchide autorul, au adus din punct de vedere istoric o contribuție deosebit de valoroasă în istoria logicii („dezontologizînd" logica și precizîndu-i obiectul propriu: studiul legilor și formelor gîndirii corecte) dar din punct de vedere logic ei au greșit — opunînd în mod metafizic logica relațiilor, logicii identității. Abia logica dialectică a izbutit să depășească printr-o sinteză superioară, atît unilateralitatea logicii aristotelice, cît și pe cea a logicii stoice.

La discuții Fl. Țuțugan și I. Verdeș au adus obiecția că din comunicare nu a reieșit limpede opoziția dintre logica stoicilor și logica pozitiviștilor contemporani și în special opoziția dintre bazele lor filozofice. G. Öffenberger a considerat că autorul supraapreciază „dezontologizarea" logicii de către stoici, fără a scoate în evidență în mod suficient pericolul care rezidă în această „dezontologizare" ce poate constitui o rădăcină gnoseologică a idealismului. T. Papadopol a apreciat pozitiv comunicarea, ridicînd printre altele obiecția că ea nu a arătat influența lui Heraclit asupra stoicilor, a căror logică — ca să spunem așa — este cea a devenirii.

Cr. Totoescu analizează în comunicarea sa orientarea materialistă a operei lui I. Cantacuzino, formată atît sub influența darwinismului, cît și a cercetărilor științifice în care el s-a format și a activat. Trăsăturile cele mai evidente ale concepției materialiste în biologie și patologie ale lui Cantacuzino se exprimă în primul rînd prin adoptarea și dezvoltarea principiilor darwiniste: adaptabilitate, selecție naturală, variabilitate a organismelor sub influența condițiilor de trai etc. I. Canta-

cuzino a avut, sub anumite aspecte, o perspectivă dialectică a naturii vii. Unitatea dintre organism și mediu, concepția evoluționistă în patologie și epidemiologie, legătura strînsă între clinică și laborator, preocuparea de a aplica în domeniul social rezultatul cercetărilor experimentale, sînt trăsături care caracterizează în ansamblu opera lui Cantacuzino. In concluzie, arată autoarea, opera științifică a acestui mare savant romîn se remarcă printr-o poziție materialistă, printr-o strînsă legătură cu practica, și mai ales prin aceea că datorită înaltului ei nivel științific a adus o contribuție substanțială la ridicarea prestigiului științei din țara noastră.

Participanții la discuție, N. Bolboașă, S. Ghiță și I. Verdeș au apreciat comunicarea, dînd și unele sugestii pe linia situării mai precise a lui Cantacuzino în dezvoltarea științei din țara noastră și a celei de peste hotare. P. Apostol a ridicat obiecții de principiu în legătură cu modul cum a fost alcătuită lucrarea, arătînd că trebuie mers mai departe în valorificarea oamenilor de știință, decît s-a făcut pînă acum. El a arătat că în valorificarea oamenilor de știință în cadrul istoriei filozofiei, în primul rînd, ceea ce interesează este funcția istorică, ideologică a poziției teoretice reprezentată de respectivul om de știință, în cazul nostru funcția socială și ideologică a poziției deterministe a lui I. Cantacuzino, văzută în ansamblul mișcării ideologice a epocii, în etapa determinată a luptei dintre materialism și idealism.

Acad. C. I. Gulian a relevat importanța valorificării operei unor oameni de știință înaintați din țara noastră, evidențiind necesitatea continuării discuțiilor care trebuie să dezbată în principiu modul în care trebuie făcută această valorificare.

Unele concluzii generale care se impun, reflectă în ansamblu desfășurarea sesiunii. Astfel a ieșit în evidență faptul că Institutul de filozofie nu a reușit să învingă încă inegalitatea în ritmul de dezvoltare a cercetărilor din diferite domenii și în special a celor de materialism dialectic (problemele actuale ale științelor naturii) și materialism istoric, față de cele de istoria filozofiei și logică. Comunicările prezentate în cadrul sesiunii au vădit totuși tendința pozitivă de a merge pe calea unei tratări originale, fapt de altfel remarcat și în cadrul dezbaterilor care, în general, au fost vii, aducînd uneori interesante contribuții la lămurirea problemelor. Ele au reprezentat — după cum a arătat în încheiere acad. C. I. Gulian — un succes al Institutului și al fiecărui cercetător în parte.

A. B.

NOTE DE LECTURĂ

In urma confirmării de către experienţa ştiinţifică şi practica socială, materialismul dialectic se bucură de un prestigiu crescînd în gîndirea filozofică. Tot mai mulţi filozofi burghezi sînt nevoiţi să recunoască acest lucru. Semnificativ este, în această ordine de idei, însuşi titlul ales de neo-pozitivistul francez G. Bachelard pentru una din ultimele sale lucrări: *Materialismul raţionalist* (Le Matérialisme rationnel, Paris 1953). Şi mai semnificative sînt rîndurile cu care începe cartea consacrată problemelor filozofice ale ştiinţelor moderne: „Din moment ce urmărim evoluţia cunoştinţelor filozofice asupra materiei în perioada contemporană, ne miră că materialismul ar putea fi considerat încă de către filozofi drept o filozofie simplă, mai mult, drept o filozofie simplistă. De fapt, problemele luate în consideraţie de către ştiinţele materiei se multiplică actualmente şi se diversifică cu o asemenea rapiditate încît materialismul ştiinţelor — dacă îl urmărim în detaliile gîndurilor sale efective — este în curs de a deveni filozofia cea mai complexă... cu putinţă" (p. 1).

P. A.

*

Supunînd unei analize critice vederile lui Karl Mannheim, Adam Schaff, evidenţiază în articolul său — *Sociologia lui Mannheim şi problema obiectivităţii adevărului. (Mysl Filozoficzna,* nr. 1/1956) caracterul relativist-subiectivist al doctrinei acestui reprezentant de seamă al curentului sociologic burghez, denumit sociologia cunoaşterii. Adam Schaff acordă o mare atenţie problemei caracterului condiţionat din punct de vedere social al poziţiei istoricului, chestiunii partinităţii ştiinţei istoriei. Aceasta constituie una dintre problemele cele mai importante pe care argumentele „subtile" ale relativismului încearcă să le ascundă. Expunînd concepţia marxistă asupra determinării poziţiei în ştiinţele sociale prin lupta de clasă, articolul combate de asemenea concepţiile obiectiviste (Ranke şi şcoala sa). Şi Adam Schaff, trage concluzia: Istoriografia marxistă respinge atît relativismul, subiectivismul, cît şi obiectivismul pentru că toate duc, în ultimă instanţă, la denaturarea adevărului istoric obiectiv. Poziţia faţă de obiectivitatea adevărului, care stă la baza istoriografiei ştiinţifice, impune o luptă hotărîtă atît împotriva obiectivismului, cît şi împotriva tuturor variantelor subiectivismului. Adevărul obiectiv, pe care îl apără marxismul, presupune o poziţie partinică, el însuşi conţinînd partinitatea.

T. P.

*

Spectaculoasele autosfîşieri tragice ale lui Karl Jaspers, reprezentant tipic al existenţialismului german, dobîndesc o coloratură tot mai pronunţat politică, dovedind o dată mai mult „că nu poţi fi indi-

ferent față de politică" *(Rechenschaft und Ausblick,* München, 1951, p. 275). Politica lui Jaspers se rezumă la anticomunism, pe care marele scriitor și umanist german Thomas Mann l-a caracterizat atît de nimicitor drept „stupiditatea de bază *(Grundtorheit)* a secolului nostru". Argumentele sînt de calitate precară, activitatea revoluționară e considerată ca un fel de magie (p. 276), iar denaturarea e procedeul favorit, ca în acest exemplu care echivalează cu falsificarea : „știința e o tîrfă, spunea și Lenin, fiindcă ea se vinde oricărui interes de clasă" (p. 213). Admirați ținuta distinsă și onestitatea intelectuală !

P. A.

★

Tot în numărul citat al revistei *Mysl Filozoficzna* este publicat articolul lui Kazimierz Leśniak : *Epicureismul ca doctrină sociologică,* care conține o expunere sumară a filozofiei lui Epicur, înțeleasă ca sistem sociologic. După părerea autorului, *recunoașterea* sistemului epicurian ca doctrină sociologică permite aprecierea unor aspecte ale lui, care nu pot fi înțelese pe o altă bază. Numai astfel se poate explica, de pildă, originalitatea lui Epicur și a școlii sale. Autorul vede caracterul original al filozofiei epicuriene, nu numai în modificarea determinismului absolut al concepției lui Democrit prin introducerea ideii despre declinarea (parenklisis) atomilor, ci și în domeniul teoriei cunoașterii (poziția luată de Epicur împotriva scepticismului lui Democrit față de datele senzațiilor) precum și în problema apariției și dezvoltării limbilor. Pentru Epicur, limba este un produs istoric. Ea a luat naștere în timp, în diferitele epoci a trecut prin diverse etape de dezvoltare. Diferențele formale între limbi se datoresc diferitelor condiții în care ele au apărut și s-au dezvoltat. Dezvoltarea limbilor este marcată — după Epicur — de două etape, 1) formarea numelor și expresiilor în mod natural, spontan și 2) crearea conștientă a numelor și expresiilor. Kazimierz Leśniak insistă de asemenea asupra faptului că epicurienii au pus bazele logicii inductive. Concluzia articolului este aceea că filozofia epicuriană trebuie considerată ca un interesant element de progres în domeniul gîndirii sociale, ca cea mai progresistă mișcare intelectuală a antichității.

T. P.

★

In ultimul număr din cunoscuta revistă germană de filozofie *Kant-Studien* (Köln, 1956, vol. 48, caietul 1), Erich Mengel prezintă antologia hegeliană, apărută anul trecut în R.F.G., sub îngrijirea lui Friedrich Heer (Hegel. Ausgewählt und eingeleitet von Friedrich Heer, Fischer Bücherei, Frankfurt a. M. — Hamburg 1955, p. 242). In ajunul aniversării a 125 ani de la moartea marelui dialectician, lupta ideologică în jurul moștenirii operei sale se intensifică. Friedrich Heer se străduiește „fără perspectivă de reușită" — după cum ne informează recenzentul revistei *Kant-Studien* — „să-l salveze pe Hegel pentru teologia creștină" (p. 103). Incercarea nu e nouă, chiar dacă stîrnește indreptățită uimire analogia descoperită de Heer, între triada hegeliană (teză, antiteză, sinteză) și... sfînta treime. Cu vreo douăzeci de ani în urmă și H. Glockner încerca să prezinte filozofia lui Hegel drept un „pantragism creștin".

Oare să fie o simplă uitare din partea acestor interpreți faptul că lasă să treacă neobservată dialectica hegeliană, această caldă pledoarie în favoarea unei viziuni plină de încredere în progres ?

P. A.

★

„Intr-una din zilele trecute — relatează Andre Gisselbrecht — în amplul său studiu *Moștenirea democratică a culturii germane,* publicat în *La Nouvelle Critique* nr. 73—74 din martie-aprilie 1956 — un vizitator din Germania occidentală, zărind în biblioteca mea ediții populare ale operelor lui Goethe și Hölderlin, apărute în R.D.G., a făcut această remarcă tipică pentru anticomunistul dezinformat de-a lungul anilor : «Cum, *ei* îi tolerează ?» Este

aici o importantă problemă de principiu ridicată de însăşi situaţia specifică a Germaniei: cine „tolerează" doar pe clasici, şi cine se leagă organic, indisolubil, de ideile şi lupta lor? „Într-adevăr — scrie *Gisselbrecht* —: de o parte imprimarea şi studierea (în şcoală) a clasicilor în Germania de Vest, nu demonstrează nimic, atîta timp cît n-a fost de pildă abrogat antisemitismul, Heine fiind în mod practic redus la poezia lirică deoarece proza sa conţine lovituri directe împotriva a tot ceea ce e reacţionar în Germania şi declaraţii de simpatie pentru proletariat şi comunism. Şi ce legătură poate exista între toleranţa din *Nathan înţeleptul* al lui Lessing, indignarea lui Schiller împotriva prinţilor germani traficanţi cu sîngele tinerilor soldaţi *(Intrigă şi Amor)*, exaltarea puterii omului consacrată în întregime stăpînirii paşnice a naturii (în a doua versiune a lui *Faust)* şi spiritul şi practica regimului de la Bonn? În Republica Democrată Germană, dimpotrivă, nu există nici o explicare a textelor lui Lessing, Goethe sau Schiller, fără referinţe la luptele prezente (ale poporului german — *S. L.)*, fără perspective deschise asupra trecutului şi viitorului democratic al Germaniei. „Propagandă", „anexiune", „politizare" a clasicilor? Politica şi propaganda se găseşte chiar la Schiller, Goethe, Lessing; ei sînt *cei mai buni* propagandişti; căci a fost un timp, timpul în care ei au trăit, cînd ei au trebuit să facă *propagandă:* contra a ceea ce Goethe numea barbarie, contra a ceea ce Lessing numea obscurantism clerical, contra prusacismului militarist şi anticultural urît de Herder — pentru *umanism*".

Tocmai acest fapt leagă cele mai bune tradiţii ale culturii germane din trecut de lupta şi de cultura noii Germanii democrate.

S. L.

*

În R.F.G. a avut loc o discuţie cu tema: „Marxismul este oare depăşit?", organizată de posturile de televiziune, cu participarea unor filozofi, teologi şi sociologi cunoscuţi, profesorii: Sternberger, K. Löwith, J. Landshut, Borkenau, Nell-Breuning şi Carlo Schmidt.

În ciuda punctelor deosebite de vedere pe care le-au exprimat şi care îi opun marxismului, participanţii au fost totuşi obligaţi să recunoască puternica forţă vitală a ideilor marxismului. Profesorul de teologie catolică Nell-Breuning a exprimat cît se poate de clar această situaţie spunînd că impulsul dat de Marx se dezvoltă în continuare. El a subliniat că eficacitatea ideilor marxismului este una din cele mai însemnate probleme (fapte, am spune noi) ale prezentului şi viitorului.

Cunoscutul sociolog de orientare fenomenologică, K. Löwith, profesor la universitatea din Heidelberg, a subliniat caracterul ştiinţific al marxismului şi l-a definit ca o mare concepţie despre istorie, care şi-a dovedit justeţea pînă în momentul de faţă.

Desigur, majoritatea participanţilor a încercat să nege caracterul ştiinţific al marxismului, tratîndu-l ca o simplă escatologie (aşa, social-democratul prof. Carlo Schmidt). Însă o asemenea denaturare a concepţiei marxiste şi încercările de a ocoli considerarea realistă a ceea ce Schmidt numeşte „acţiunea demoniacă" (adică forţa de atracţie) a marxismului asupra maselor, nu-l poate împiedica de pildă pe prof. Lanshut să constate că analiza societăţii capitaliste din *Capitalul* îşi păstrează întreaga valabilitate în Germania occidentală, unde — citäm — „se trăieşte în această societate". Indirect şi aceasta e recunoaşterea valorii ştiinţifice dovedite a marxismului.

P. A.

Lei 4

I 7850

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

6

ANUL III

NOIEMBRIE—DECEMBRIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1999 0 IUL. 2005

97

7850

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

-- UEL 2014

CERCETĂRI FILOZOFICE

U ... 2022

6

ANUL III

NOIEMBRIE—DECEMBRIE 1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

2576/959

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. I. GULIAN — redactor responsabil; ACAD. M. RALEA; ACAD. A. JOJA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; I. BANU; C. BORGEANU; M. BREAZU — redactor responsabil adjunct; D. D. ROȘCA; GH. CHEPES; AL. TĂNASE; H. WALD; P. APOSTOL și M. LUPAN — secretari de redacție.

REDACȚIA, BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 2.28.16

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul III, nr. 6 Noiembrie-decembrie 1956

SUMAR

Pag.

100 de ani de la naşterea lui Plehanov

I. CERNEA, G. V. Plehanov (1856—1918) 7
GR. SMEU, Cu privire la interpretarea frumosului şi a emoţiei artistice în opera literară 25
* * * Din manuscrisele inedite ale lui Bolyai János 39

Discuţii

PROBLEMELE DEMOCRAŢIEI POPULARE IN R.P.R.

I. BERCU, Asupra caracterului anticapitalist al puterii de stat în perioada desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice în Romînia 57

COMUNICARI

I. VERDEŞ, Ideile filozofice şi social-politice ale lui D. Cantemir în *Istoria ieroglifică* 75
H. CULEA, Sociologia monografică şi problema ţărănească 89

CONSULTAŢII

H. BRUCĂR şi I. GOTTLIEB, Orientări materialiste în mecanica cuantică . 101

CRITICA ŞI BIBLIOGRAFIE

V. I. Lenin, Despre religie *(R. Pantazi);* R. Sommer, Falsul umanism în filozofia burgheză contemporană *(T. Papadopol);* Colecţia „In ajutorul celor ce studiază materialismul dialectic şi materialismul istoric". *(M. Lupan şi Clara Dan);* Note pe marginea unor articole de estetică din „Contemporanul" şi „Gazeta literară" *(L. Grünberg, Gh. Enescu);* H. Selsam, Lucretius *(Ali Raza)* 115

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Discuţii asupra problemelor filozofice ale fizicii în „Deutsche Zeitschrift für Philosophie" *(Şt. Popescu);* Colocviul organizat de revista „La pensée" pe marginea lucrării lui Engels *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului (H.C.-S.L.);* O discuţie asupra culturii noi în revista italiană „Il Contemporaneo" *(Florin Velcu)* 139

NOTE

Note de lectură 149

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

IIIe année, no 6 — Novembre-décembre 1956

SOMMAIRE

Page

A cent ans de la naissance de Plékhanov

I. CERNEA, G. V. Plékhanov (1856—1918) 7

GR. SMEU, De l'interprétation du beau et de l'émotion artistique dans l'œuvre littéraire 25

* * * Certains des manuscrits inédits de Bolyai János 39

Discussions

LES PROBLÈMES DE LA DÉMOCRATIE POPULAIRE DANS LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

I. BERCU, Du caractère anticapitaliste du pouvoir d'Etat dans la période d'achèvement de la révolution bourgeoise démocratique en Roumanie . 57

COMPTES RENDUS

I. VERDEŞ, Les idées philosophiques et sociales-politiques émises par Démètre Cantemir dans son ouvrage *Istoria ieroglifică* 75

H. CULEA, La sociologie monographique et la question paysanne 89

CONSULTATIONS

H. BRUCAR et I. GOTTLIEB, Orientations matérialistes en mécanique quantique 101

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

V. I. Lénine, De la religion *(R. Pantazi)*; R. Sommer, Le faux humanisme dans la philosophie bourgeoise contemporaine *(T. Papadopol)*; La collection „Pour venir en aide à ceux qui étudient le matérialisme dialectique et le matérialisme historique" *(M. Lupan* et *Clara Dan)*; Notes en marge de certains articles d'esthetique parus dans „Contemporanul" et „Gazeta literară" *(L. Grünberg* et *Gh. Enescu)*; H. Selsam, Lucretius *(Ali Raza)* 115

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ETRANGER

Discussions autour des problèmes philosophiques de la physique dans „Deutsche Zeitschrift für Philosophie" *(St. Popescu)*; Le colloque organisé par la revue „La pensée", en marge de l'oeuvre de Engels: *Origine de la famille, de la propriété privée et de l'Etat (H.C.-S.L.)*; Une discussion sur la culture nouvelle dans la revue italienne „Il Contemporaneo" *(Florin Velcu)* 139

NOTES

Notes de lecture 149

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания III № 6 Ноябрь - декабрь 1956

СОДЕРЖАНИЕ

Столетие со дня рождения Плеханова Стр.

И. ЧЕРНЯ, Г. В. Плеханов (1856—1918) 7

Об истолковании прекрасного и артистических эмоциях вызываемых литературными произведениями 25

* * * Из неопубликованных рукописей Яноша Больяй 39

Дискуссии

ВОПРОСЫ НАРОДНОЙ ДЕМОКРАТИИ

И. БЕРКУ, К вопросу об антикапиталистическом характере государственной власти в период завершения буржуазно-демократической революции в Румынии" 57

СООБЩЕНИЯ

И. ВЕРДЕШ, Философские и социал-политические идеи Д. Кантемира в Истории иероглифов 75

Х. ХУЛЯ, Монографическая социология и крестьянский вопрос 89

КОНСУЛЬТАЦИИ

Х. БРУКАР и И. ГОТЛИБ, Материалистические ориентации в квантовой механике 101

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

В. И. Ленин о религии *(Р. Пантази)*; Р. Соммер, Ложный гуманизм в современной буржуазной философии *(Г. Паподопол)*; Серия «В помощь изучающим диалектический и исторический материализм» *(М. Лупан - К. Дан)*; Заметки относительно статей по эстетике в Contemporanul и Gazeta Literară *(Л. Грюнберг—Г. Энеску)*; Х. Селсам, Lucretius *(А. Раза)* 115

ФИЛОСОФИЯ ЗА РУБЕЖОМ

Дискуссии о философских вопросах по физике в Deutsche Zeitschrift für Philosophie *(Ш. Попеску)*; Коллоквиум, организованный журналом La pensée в связи с работой Энгельса «Происхождение семьи, частной собственности и государства (*К. С.—Р. Л.*)»; О дискуссии относительно новой культуры в итальянском журнале Il Contemporaneo *(Ф. Велку)* 139

ЗАМЕТКИ

Литературные заметки 149

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 6, 1956

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI PLEHANOV

G. V. PLEHANOV (1856—1918)

DE

I. CERNEA

G. V. Plehanov este una din figurile proeminente ale culturii ruse de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. În istoria culturii ruse, numele lui G. V. Plehanov este legat de una din cele mai însemnate epoci din istoria poporului rus. Este vorba de epoca în care a avut loc trecerea societății ruse de la stadiul feudal la cel capitalist, epocă ce a cunoscut mari frămîntări sociale și politice, căutări febrile pe tărîmul ideologiei care aveau ca scop gruparea forțelor sociale în vederea unei bătălii hotărîtoare, impuse de noua situație istorică.

Anii de după reforma agrară de la 1861 au marcat începutul dezvoltării capitalismului în Rusia, dezvoltare care a cunoscut o sumedenie de particularități de ordin istoric și național și care a determinat atît în această epocă, precum și în cea următoare, pînă la Revoluția Socialistă din Octombrie, istoria socială și politică a Rusiei.

Dezvoltarea capitalismului în Rusia în primele decenii de după reformă a urmat în special în agricultură un drum lent și anevoios și stînjenit la fiecare pas de existența raporturilor de producție feudale, prea puțin atinse de această reformă.

Structura de clasă a societății prezenta de asemenea, corespunzător noilor tendințe de dezvoltare economică, unele particularități specifice. Pe de o parte, la țară, se aflau față în față cu interese opuse, ireductibil antagoniste, moșierimea și țărănimea — clasa cea mai numeroasă a societății. Pe de altă parte, în orașe, pe măsura dezvoltării industriei și comerțului, se dezvoltă burghezia și concomitent, avea loc, în marile centre industriale, o puternică concentrare a proletariatului industrial. Pe măsura pătrunderii capitalismului în agricultură, are loc procesul de sciziune a satului, de formare a burgheziei sătești, de întărire a păturii micilor producători și de proletarizare a maselor țărănimii sărace. În afară de aceste clase și pături sociale, opuse, cu interese antagoniste, care urmau să joace fiecare, potrivit intereselor lor, un anumit rol în viața socială și politică a Rusiei, era intelectualitatea, în mijlocul căreia

se manifestau diferite curente de idei, care exprimau fiecare o anumită tendință socială, potrivit forțelor sociale pe care le reprezentau.

Imperiul rus mai prezenta și o altă trăsătură caracteristică. El era un stat multinațional care grupa la un loc peste șaizeci de națiuni și naționalități, față de care poporul rus avea rolul de națiune dominantă, fapt ce adăuga contradicțiilor de ordin social contradicții noi de ordin național.

În ceea ce privește regimul politic, în Rusia domnea autocrația țaristă. Despotismul țarist era cîinele de pază al nobilimii și feudalismului, izvorul șovinismului și politicii de oprimare națională, împotriva căreia se concentrau toate forțele sociale progresiste ale Rusiei.

Din punct de vedere istoric, în ceea ce privește Rusia, mai trebuie subliniată și o altă particularitate. În timp ce apusul Europei încheiase epoca revoluțiilor burgheze și capitalismul pășea în ultimul și cel mai înalt stadiu al său, imperialismul, răsăritul Europei, în primul rînd Rusia, și apoi țările asiatice intrau deabia în faza acestor revoluții.

Mișcarea politică și intelectuală din Rusia, premergătoare revoluției burghezo-democratice de la 1905—1907, exprima tocmai procesul de cristalizare a noilor forțe sociale și a noilor curente de idei antifeudale și antiabsolutiste, care urmau să se înfrunte pe tărîmul luptei politice și ideologice în vederea cuceririi rolului conducător în viața socială și politică a societății. Trei curente principale de idei se înfruntau în această luptă: liberalismul burghez cu varianta „marxismului legal" ai cărui reprezentanți de bază erau P. Struve, Tugan-Baranovski etc., radicalismul mic-burghez sub forma narodnicismului liberal ale cărei figuri reprezentative erau Lavrov, Mihailovski, Kareev, Krivenko etc., și social-democrația cu cel mai ilustru reprezentant al ei în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, G. V. Plehanov.

Evoluția ideologică a lui G. V. Plehanov cunoaște cîteva etape deosebite prin caracterul concepțiilor și prin orientarea activității lui. Activitatea socială și politică a lui Plehanov începe în deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea. În acest timp el face parte din mișcarea revoluționară narodnică și deține un rol conducător în partidul *Zemlia i volia* (Pămînt și libertate) care luase ființă în anii 1878—1879.

Format la școala democraților revoluționari ruși (Herzen, Cernîșevski), el se află din punct de vedere ideologic sub influența narodnicismului revoluționar. După 1880, constrîns de prigoana țaristă împotriva organizațiilor revoluționare, el emigrează în străinătate unde trăiește pînă în anul 1917.

În Apus, în emigrație, ia cunoștință de mișcarea social-democrată și de scrierile lui Marx pe care le studiază cu o mare pasiune. Însușindu-și temeinic ideologia marxistă, el devine în scurt timp unul din cei mai mari teoreticieni și propagandiști ai marxismului.

Trecerea lui Plehanov pe pozițiile ideologiei marxiste marchează cea de-a doua etapă, cea mai rodnică și cea mai importantă din viața și activitatea lui. Ea poate fi considerată ca începînd din anul 1883, anul în care Plehanov înființează la Geneva grupul *Eliberarea muncii,* cu scopul de a răspîndi în Rusia ideile socialismului științific și a pune bazele social-democrației ruse. Această perioadă ține pînă în anul 1903, anul celui de-al doilea congres al P.M.S.D.R., în care el se îndepărtează de

Lenin şi trece pe poziţiile menşevismului. Plehanov elaborează în această perioadă cele mai valoroase lucrări în domeniul teoriei marxiste.

Cu anul 1903 începe cea de-a treia şi ultima etapă din viaţa lui Plehanov. Trecînd pe poziţiile menşevismului în problemele programatice şi organizatorice, apoi în timpul şi după revoluţia din 1905—1907 în chestiunile tactice, cu oarecare oscilaţii în perioada reacţiunii stolîpiniste cînd s-a unit din nou cu Lenin împotriva lichidatorilor, el sfîrşeşte în cele din urmă, în timpul primului război mondial, în lagărul social-şovinismului. În aceşti ani, Plehanov se îndepărtează definitiv de Lenin şi de bolşevici, respinge ideea revoluţiei socialiste şi se situează definitiv în afara rîndurilor marxiştilor revoluţionari pe care i-a reprezentat cu atita strălucire pe tărîmul teoriei în anii tinereţii. V. I. Lenin a fost necruţător faţă de greşelile oportuniste ale lui Plehanov, dar aproape întotdeauna, demascînd greşelile lui oportuniste, amintea şi de meritele lui deosebite faţă de social-democraţia rusă.

În iunie 1914, cu mai puţin de două luni înainte de izbucnirea primului război mondial, în momentul cel mai critic pentru social-democraţia rusă şi internaţională, condamnînd atitudinea oportunistă a lui Plehanov, V. I. Lenin scria :

„Meritele lui personale din trecut sînt imense. În decurs de 20 de ani (1883—1903), el a dat o mulţime de lucrări excelente îndreptate mai ales împotriva oportuniştilor, machiştilor, narodnicilor“ [1].

Plehanov a fost un erudit, cu o cultură vastă şi multilaterală. Lucrările lui sînt numeroase şi îmbrăţişează domenii foarte variate : filozofie, sociologie, estetică, istorie, politică, literatură, artă. Cuprinderea sumară a operei lui Plehanov ne va fi uşurată de o expunere sistematică a principalelor direcţii în care s-a dezvoltat gîndirea sa şi în care a dat cele mai remarcabile lucrări.

★

G. V. Plehanov a fost primul marxist rus care, în deceniul al 9-lea al secolului trecut, a deschis lupta împotriva narodnicismului. El şi-a dat seama de procesul de degenerare a narodnicismului revoluţionar din anii 1860—1870 într-o teorie şi un curent radical mic-burghez, care se tîra în mod laş în coada burgheziei liberale şi care, date fiind influenţele lui în rîndurile intelectualilor ruşi, reprezenta principala piedică ideologică în răspîndirea marxismului în Rusia şi în întemeierea social-democraţiei ruse. Plehanov numea narodnicismul din anul 1880—1890 narodnicism „legal“ şi arăta că spre deosebire de narodnicii revoluţionari : „Adepţii acestui curent îşi pun nădejdile nu în răscoala mujicilor, ci în activitatea legislativă a guvernului ţarist. Acolo unde unii visau la un nou Pugaciov sau la un Stenca Razin, alţii visează la pompaduri, care cu mîna lor puternică consolidează temeliile“ [2].

În lupta împotriva narodnicismului liberal, Plehanov a scris o serie de lucrări valoroase în care, combătînd ideile economice, politice şi sociologice ale narodnicilor (Lavrov, Mihailovski, Kareev, Krivenko etc.), a dezvoltat şi răspîndit în rîndurile intelectualilor ruşi filozofia marxistă

[1] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1950, vol. 20, p. 360.
[2] *Moştenirea literară a lui G. V. Plehanov*, culegere IV, ed. rusă, p. 68.

și teoria socialismului științific. Printre aceste lucrări trebuie amintite în ordinea cronologică *Socialismul și lupta politică* (1883), *Divergențele noastre* (1885), *Contribuții la problema dezvoltării concepției moniste asupra istoriei* (1895), *Rolul personalității în istorie* (1898) etc.

În primele două lucrări sînt combătute mai ales ideile economice și politice ale narodnicilor, iar în celelalte două — ideile lor sociologice. Plehanov face o analiză minuțioasă a ideilor narodnice despre drumul specific al Rusiei spre socialism prin obștea țărănească, despre „nenorocirea" care ar însemna pentru Rusia dezvoltarea capitalistă, despre „plaga" proletariatului, despre necesitatea apărării „temeliilor seculare ale vieții rusești" și pregătirea trecerii Rusiei la socialism cu ajutorul statului etc., demascînd caracterul mic-burghez și reacționar al acestui curent.

Pe baza învățăturii economice marxiste și a teoriei socialismului științific, el argumentează cu multă profunzime că Rusia a pășit pe calea dezvoltării capitaliste de pe care nimeni și nimic n-o mai poate întoarce, că sub influența dezvoltării economice capitaliste satul se scindează și cea mai mare parte a țărănimii sărace se ruinează și îngroașe rîndurile proletariatului; viitorul țării — arată el — se află în dezvoltarea ei industrială, care dezvoltă, o dată cu burghezia, masa proletariatului modern, iar proletariatul rus va juca un rol hotărîtor în lupta maselor populare împotriva absolutismului țarist pentru cucerirea democrației politice.

În 1889, la Congresul de constituire a Internaționalei a II-a, unde a reprezentat pe marxiștii ruși, Plehanov și-a încheiat cuvîntarea cu următoarele cuvinte: „Mișcarea revoluționară poate triumfa în Rusia numai ca o mișcare revoluționară a muncitorilor. La noi nu există și nu poate exista altă ieșire" [1].

Este un merit incontestabil al lui Plehanov că, în plină autocrație țaristă și despotism-feudal, cînd o mișcare muncitorească revoluționară nu exista încă, a înțeles just că victoria împotriva țarismului este chezășuită de gruparea forțelor democratice antiabsolutiste în jurul proletariatului, singura forță socială consecvent revoluționară, antifeudală și absolutistă. Vorbind la o adunare a emigranților ruși din Geneva, el prezenta această sarcină ca singurul program just de acțiune al social-democrației. „Noi social-democrații — spunea Plehanov — sîntem convinși că am găsit un asemenea program. Luînd ca punct de plecare interesele economice imediate ale *masei muncitoare* și, în primul rînd, ale părții ei cele mai înaintate, *proletariatul* — noi căutăm să dezvoltăm conștiința ei politică și să popularizăm în rîndurile ei ideea *luptei pentru libertatea politică*. În aceasta constă răzbunarea noastră împotriva țarismului pentru jertfele care au căzut și cad sub loviturile lui" [2].

Plehanov vedea singura cale de dezvoltare a conștiinței politice a proletariatului în înarmarea lui cu ideile socialismului științific. Această sarcină care revenea social-democrației ruse îi cerea să se constituie într-un partid politic independent. Lenin a apreciat în mod deosebit acest merit al lui Plehanov de a fi îndrumat intelectualitatea revoluționară rusă pe drumul social-democrației și de „a indica revoluționarilor ruși sarcina

---

[1] G. V. Plehanov, *Opere*, vol. 4, ediția a II-a rusă, p. 54.
[2] *Ibidem*, vol. 10, ed. a II-a rusă, p. 372.

lor : constituirea unui partid muncitoresc revoluționar al cărui scop imediat să fie răsturnarea absolutismului" [1].

Prin activitatea lui Plehanov și a grupului *Eliberarea muncii,* care în 1885 elaborase și proiectul de program al social-democrației ruse în care erau formulate atît sarcinile socialiste, cît și cele democratice ale mișcării muncitorești din Rusia, narodnicismul liberal primește din punct de vedere ideologic — în deceniul 9 — o lovitură mortală ; aceasta înlesnește deplasarea forțelor intelectuale revoluționare de partea social-democrației, și o dată cu aceasta apariția primelor cercuri socialiste muncitorești.

Sarcinile nemijlocit democratice, antifeudale și antiabsolutiste, ale mișcării revoluționare ruse lăsau deocamdată pe al doilea plan sarcinile socialiste. În scrierile lui Plehanov găsim o analiză justă a sarcinilor democratice ale revoluției ruse, dar forțele motrice și perspectivele ei sînt vag formulate. Pentru aceasta era nevoie nu numai de o mare forță de analiză teoretică pe care Plehanov o avea, ci și de o clarviziune politică, de o experiență revoluționară practică, care existau la Plehanov în mai mică măsură ; aceasta constituie cauza greșelilor lui oportuniste de mai tîrziu. În jurul anului 1903, cu prilejul celui de-al II-lea Congres al P.M.S.D.R. și mai cu seamă în anii revoluției burghezo-democratice din 1905—1907 și în cei de după revoluție, va ieși clar la iveală că Plehanov n-a înțeles rolul revoluționar al țărănimii în revoluția rusă, nici ideea leninistă a hegemoniei proletariatului. El a înțeles tîrziu și esența burghezo-liberală a „marxismului legal", abia după ce Lenin a atras atenția asupra pericolului revizionist pe care îl reprezintă pentru social-democrația revoluționară. Plehanov a avut de asemenea, după anul 1903, o atitudine confuză, principial nemarxistă, față de „curentele" și grupulețele fracționiste din sînul partidului social-democrat rus, ceea ce a îngreunat mult consolidarea partidului pe baza principiilor organizatorice marxist-leniniste. El a oscilat și în chestiunea dictaturii proletariatului, ocolind-o mai întîi cu prilejul întocmirii proiectului de program al partidului (1903), respingînd-o în cele din urmă atunci cînd războiul imperialist și criza politică internă au pus nemijlocit, în fața proletariatului rus, problema cuceririi puterii politice.

În lupta împotriva narodnicismului, Plehanov a dat o serie de lucrări filozofice, de o remarcabilă profunzime teoretică. Pe lîngă cele amintite mai sus, îndreptate direct împotriva școlii sociologice subiectiviste a narodnicilor, mai trebuie adăugate lucrările *Cu prilejul comemorării a 60 de ani de la moartea lui Hegel* (1891), *Contribuții la istoria materialismului* (1896), *Despre concepția materialistă a istoriei* (1897), *Ceva despre istorie* (1897), *Problemele fundamentale ale marxismului* (1908) și numeroase alte lucrări.

Lenin avea o mare admirație pentru lucrările filozofice ale lui Plehanov, „...acei discipoli [2] care au mers înapoi nu la Kant, ci la materialismul filozofic dinainte de Marx, pe de o parte, și la idealismul dialectic, pe de altă parte, au oferit o expunere minunat de armonioasă și prețioasă a materialismului dialectic, au arătat că el reprezintă produsul legitim și

[1] V. I. Lenin, *Opere, Ed.* pentru literatură politică, 1953, vol. 4, p. 242.
[2] Este vorba de discipolii lui Marx.

inevitabil al întregii dezvoltări moderne a filozofiei şi a ştiinţei sociale. Este suficient să mă refer la cunoscuta lucrare [1] a d-lui Beltov [2], în literatura rusă, şi la *Beitrage zur Geschichte des Materialismus* (Stuttgart, 1896) *[Studii asupra istoriei materialismului* (Stuttgart, 1896). — Nota Trad.] în literatura germană" [3]. Despre lucrarea *Contribuţii la problema dezvoltării concepţiei moniste asupra istoriei,* Lenin spunea că „a educat o generaţie întreagă de marxişti ruşi", iar lucrările filozofice ale lui Plehanov în general, care sînt numeroase şi variate, considera că trebuie „să intre în seria manualelor obligatorii ale comunismului". Cea mai interesantă şi profundă lucrare de filozofie marxistă a lui Plehanov: *Contribuţii la problema dezvoltării concepţiei moniste asupra istoriei,* este consacrată în mare parte expunerii concepţiei materialiste a istoriei elaborată de către Marx. Această expunere este precedată de o prezentare critică a principalelor concepţii asupra istoriei, aşa cum s-au manifestat în filozofia materialistă franceză din secolul al XVIII-lea, în scrierile istoricilor francezi din epoca Restauraţiei, în scrierile utopiştilor francezi şi în filozofia idealistă germană (în special la Hegel).

Plehanov apreciază pozitiv şi elogios pe materialiştii francezi pentru consecvenţa gîndirii lor. „Materialiştii francezi — scrie el — au însă meritul incontestabil de a fi gîndit consecvent din punctul de vedere al *ştiinţei timpului lor,* şi aceasta este tot ceea ce se poate şi trebuie să-i cerem unui gînditor" [4].

Dar tocmai limitele epocii, care sînt pe de o parte limitele atinse de ştiinţă, pe de altă parte de dezvoltarea istorică a societăţii, explică şi contradicţia fundamentală a materialismului francez în domeniul filozofiei istoriei.

Consecvent concepţiei lor senzualiste, după care întreaga activitate psihică a omului este rezultatul unui proces de transformare a senzaţiilor, materialiştii francezi trăgeau concluzia necesară că omul cu reprezentările, ideile şi sentimentele lui este un produs al mediului înconjurător natural şi social.

Întrucît natura nu-l creează pe om nici bun nici rău, rezultă că nu mediul natural determină caracterul omului, ci mediul social. „Omul depinde în întregime de educaţie", susţinea Helvetius, înţelegînd prin educaţie întregul complex al mediului social. Dar, în mod firesc, apărea întrebarea: mediul social de cine depinde? Mediul social este un produs al opiniilor, răspundeau aceşti filozofi. Acest principiu filozofic exprima în mod clar tendinţa de dezvoltare burgheză a epocii care, în numele raţiunii umane, cerea sfărîmarea cătuşelor feudale şi eliberarea omului de sub puterea despotismului laic şi bisericesc. Pe această bază însă concepţia fundamentală asupra istoriei a materialiştilor francezi rămînea inevitabil în limitele contradicţiei aparent insolubile: opiniile oamenilor sînt deter-

[1] Este vorba de lucrarea lui Plehanov, *Contribuţii la problema dezvoltrii concepţiei moniste asupra istoriei,* Petersburg, 1895.

[2] Pseudonimul lui Plehanov.

[3] V. I. Lenin, *Opere.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 69.

[4] G. V. Plehanov, *Contribuţii la problema dezvoltării concepţiei moniste asupra istoriei,* Ed. de stat pentru literatură ştiinţifică şi didactică, 1951, p. 11.

minate de mediu; mediul este determinat de opinii. Ei nu au putut să depășească această contradicție, care a continuat să rămîn nerezolvată și în scrierile istoricilor și filozofilor din secolul următor. Aceștia au adus însă fiecare cîte un element în plus, lărgind considerabil perspectiva asupra problemei și creînd toate premisele necesare soluționării ei definitive. Pe bună dreptate, observa Plehanov că există contradicții și contradicții. Contradicțiile din scrierile subiectiviste ale narodnicilor erau și ele contradicții, dar prezentau interes doar ca rezultat al unei gîndiri sterile, cu totul în afara mișcării istorice a ideilor și teoriilor sociale. Dimpotrivă, contradicția amintită a materialismului francez, face parte din cu totul alt gen de contradicții, din acel gen de contradicții născut pe terenul unei gîndiri fecunde care a epuizat posibilitățile de elaborare a științei din epoca ei și care, prin însuși acest fapt, a devenit aptă pentru o nouă dezvoltare, potrivit unor noi condiții. Aceste noi condiții n-au întîrziat să apară. Urmările revoluției, imperiul, resturația, au fost evenimentele care au zdruncinat încrederea în atotputernicia rațiunii umane.

Istoricii francezi ai Restaurației, Guizot, Thierry, Mignet, au devenit ecoul acestei mișcări și au făcut un pas înainte în soluționarea problemei. Materialiștii francezi reduceau totul la politică, la activitatea „legiuitorului" atunci cînd trebuiau să explice mediul social. Dimpotrivă, Guizot scria: „Pentru a înțelege instituțiile politice, trebuie studiate diferitele pături ale societății și relațiilor lor reciproce. Pentru a înțelege aceste diferite pături sociale trebuie să cunoaștem natura relațiilor funciare" [1].

Înțelegînd în cele din urmă că revoluția burgheză este o revoluție împotriva formei feudale a proprietății, el a extins ideea relațiilor funciare la ideea relațiilor patrimoniale în general. Vechea contradicție a iluminiștilor francezi: „moravurile oamenilor sînt determinate de orînduirea politică, orînduirea politică este determinată de moravuri", a căpătat astfel o nouă rezolvare mai apropiată de adevăr. Nici un factor, nici celălalt nu sînt de sine stătători ci depinde de un al treilea : „viața civilă a oamenilor, relațiile lor patrimoniale". Se punea acum din nou aceeași întrebare: A fost oare rezolvată problema factorului determinant al dezvoltării istorice ? Proprietatea este o instituție juridică, raportul de proprietate este un raport juridic. Înainte de a-și exercita influența asupra societății, el trebuie să existe, el trebuie să fie creat. Prin urmare, din nou întrebarea: Cine determină raporturile de proprietate ? După Guizot: „Pămîntul capătă un caracter sau altul, în funcție de puterea latifundiarului" [2]. După Thierry și Mignet, schimbarea raporturilor de proprietate este determinată de violență, de „cuceriri". Dar de ce puterea, violența, cucerirea, creează un anumit fel de proprietate și nu altul ? La această întrebare istoricii Restaurației nu pot da un răspuns științific. Cheia explicației fenomenelor sociale rămîne și la ei aceeași eternă „natura umană".

Socialiștii utopici nu depășesc nici ei punctul de vedere al „naturii umane". E drept, Saint-Simon face un serios pas înainte și consideră că dezvoltarea societății trebuie căutată în dezvoltarea producției, „a industriei" după expresia lui, dar dezvoltarea industriei este la el un produs al științei ; prin urmare știința devine factorul determinant din dezvoltarea

[1] *Studii asupra istoriei Franței*, Paris, 1860, ed. a X-a, p. 75—76.
[2] *Idem*, p. 75.

istorică a societății. În consecință marile reforme sociale imaginate de ei pornesc de la aceeași invariabilă natură umană din care sînt scoase principiile etice și sociale ale unei „orînduiri sociale perfecte". Perfecțiunea ordinei sociale — după utopiști — se află în concordanța ei cu cerințele naturii umane. După Saint-Simon *„societatea este alcătuită din indivizi, de aceea dezvoltarea rațiunii sociale nu poate fi decît reproducerea dezvoltării rațiunii individuale pe o scară mai mare"*. Charles Fourier punea la temelia doctrinei lui teoria pasiunilor umane. „Teoria mea se limitează la... *folosirea pasiunilor dezaprobate, astfel cum le dă natura și fără a le modifica cu nimic.* Asta-i toată formula, tot secretul calculului atracțiunii pasionale" [1]. Robert Owen pornește de asemenea de la *„principiile fundamentale ale științei despre natura umană"* [2].

Unul din cele mai mari merite ale filozofiei idealiste germane din prima jumătate a secolului al XIX-lea — arată Plehanov — referindu-se, îndeosebi la Hegel —, constă în aceea că și-a dat seama de insuficiența acestui postulat fundamental de filozofie a istoriei, considerînd că factorul determinant al procesului istoric trebuie căutat în afara „naturii umane". În chestiunea unde anume trebuie căutat, clasicii idealismului german au dat un răspuns fals, idealist și de aici a pornit toată mistificarea procesului dezvoltării istorice a omenirii atît în filozofia lui Fichte, cît și în aceea lui Schelling și Hegel. Hegel a strămutat acest factor în afara istoriei și în general în afara lumii, și i-a atribuit o existență de sine stătătoare sub forma „ideii absolute". În filozofia lui Hegel „ideea absolută" se dezvoltă după legile ei logice, trecînd prin natură și ajungînd în istorie la conștiința de sine. Despre această mistificare, Plehanov scria : „Aceasta a fost greșeala fundamentală a marilor idealiști, care i-a adus, pe o cale ocolită, din nou la *punctul de vedere al naturii umane*, deoarece... ideea absolută nu este altceva decît personificarea procesului nostru logic de gîndire" [3].

Am schițat aici doar sumar și în linii generale conținutul primei părți a lucrării *Contribuții la problema dezvoltării concepției moniste asupra istoriei*. Ea este importantă prin modul marxist de a trata dezvoltarea principalelor concepții asupra istoriei din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea pînă la Marx. Cea mai mare parte a lucrării care cuprinde concepția lui Marx asupra istoriei este dosebit de importantă prin numeroasele idei pe care le conține și care deschid o perspectivă largă în tratarea problemelor de materialism istoric.

Plehanov arată mai întîi în ce constă revoluția săvîrșită de Marx în știința socială. „Teoria lui Marx — scrie el — a dat lucrurilor o cu totul altă întorsătură: *în timp ce, pentru a-și menține existența, omul acționează asupra naturii din afara lui, el își schimbă și propria sa natură* — a spus Marx. Prin urmare, explicarea științifică a dezvoltării istorice trebuie începută de la celălalt capăt: trebuie să se lămurească în ce mod se săvîrșește această acțiune a omului asupra naturii exterioare prin procesul

[1] *Traité de l'association domestique et agricole*, 1822, t. II, p. 252.

[2] *Outline of the Rational System of Society (Studiu asupra unui sistem social rațional)*.

[3] G. V. Plehanov, *Contribuții la problema dezvoltării concepției moniste asupra istoriei*, Ed. de stat, 1951, p. 158.

producției. Prin marea sa importanță pentru știință, această descoperire poate fi pusă, pe drept cuvînt, alături de descoperirea lui Copernic și, în general, alături de cele mai mari și mai fecunde descoperiri științifice" [1].

În lucrarea aceasta, și în toate celelalte lucrări de filozofie ale lui Plehanov, este expusă cu profunzime, multilateral și cu o largă referire la lucrări de istorie, de drept, de morală, de istoria filozofiei, literaturii și artei, concepția materialistă a istoriei. În ele găsim de asemenea indicații prețioase în problemele bazei și suprastructurii, dreptului și statului, moralei, filozofiei, religiei și artei. În problemele care privesc succesiunea istorică a formelor ideologice și influența lor reciprocă, în problema rolului maselor și personalității în istorie etc.

Lucrarea *Despre concepția materialistă a istoriei* care-și pune ca scop principal să combată unele interpretări greșite, naturaliste, ale concepției materialiste a istoriei, în lucrarea profesorului italian Antonio Labriola. *Studii asupra concepției materialiste a istoriei,* aduce o contribuție însemnată în respingerea încercării sociologilor subiectiviști, printre care și narodnicii, de a prezenta materialismul istoric drept o concepție fatalistă asupra istoriei, dîndu-i denumirea de „materialism economic" ; în critica „teoriei factorilor" care a încercat fără succes să stabilească o ierarhie a factorilor evoluției sociale (economic, politic, juridic, moral, religios etc.) și n-a reușit decît „să desmembreze activitatea omului social" lăsînd fiecare latură a vieții sociale pe seama unui factor care putea fi considerat „factor dominant", oricînd, în aceeași măsură ca oricare alt factor, dar care în schimb a pregătit trecerea la o „concepție sintetică asupra vieții sociale"; în critica „darwinismului social", care a încercat să introducă o concepție biologistă în domeniul filozofiei istoriei și să transforme știința socială într-un capitol al biologiei; în problema rădăcinilor sociale ale tendințelor și concepțiilor filozofice etc.

Un rol tot atît de important l-a jucat împotriva sociologiei subiectiviste lucrarea lui Plehanov, *Rolul personalității în istorie.* Aici găsim observații instructive asupra școlii istorice germane din a doua jumătate a secolului al XIX-lea reprezentată de Karl Lamprecht, autorul *Istoriei germane,* și a școlii istorice franceze reprezentată de Monod ; aceștia porneau de la același punct de vedere în chestiunea concepției filozofice generale asupra istoriei, dar n-au depășit punctul de vedere al istoricilor francezi din epoca Restaurației. Karl Lamprecht respinge, ca fiind unilaterală, concepția asupra istoriei care atribuie rolul hotărîtor în evoluția vieții sociale marilor personalități politice și susține că știința istorică trebuie să aibă în vedere „ansamblul vieții sociale", în care trebuie distinsă o mișcare necesară și inevitabilă a faptelor față de care rolul personalităților se mărginește doar la a asigura înfăptuirea lor în momentul în care au ajuns la maturitate. Monod exprimă același punct de vedere. Considerațiile lui Chateaubriand și Sainte-Beuve care acuzau acest punct de vedere de fatalism, arată Plehanov, erau justificate în măsura în care noua orientare a secolului al XIX-lea în știința istoriei „tinzînd să se țină tare pe punctul de vedere al necesității, nu se ocupa decît puțin de marile personalități istorice" [2]. Numai Marx, arată Plehanov, a soluționat definitiv problema.

[1] G. V. Plehanov, *Contribuții la problema dezvoltării concepției moniste asupra istoriei,* Ed. de stat, 1951, p. 159.

[2] G. V. Plehanov, *Rolul personalității în istorie,* Ed. P.C.R., 1945, p. 34.

Ideea necesității istorice, care a rămas confuză în scrierile istoricilor școalei noi, dînd posibilitatea acuzației de fatalism, a fost înlăturată de concepția materialistă a istoriei. După Marx, arată Plehanov: „Ultima cauză a raporturilor sociale rezidă în starea forțelor productive"... [1]. Oricare ar fi particularitățile unei personalități date, „ea nu poate înlătura raporturile economice date, atîta timp cît ele corespund stării date a forțelor de producție. Dar particularitățile individuale ale personalității, o fac pe aceasta mai mult sau mai puțin capabilă să satisfacă nevoile sociale care se nasc pe baza raporturilor economice date, sau să acționeze împotriva acestei satisfaceri" [2]. În acest caz, *necesitatea istorică* nu mai apare ca o necesitate oarbă, ci ca un șir de acte conștiente, care se succed cu necesitate și care vin să confirme în mod materialist justețea tezei că *libertatea este necesitatea devenită conștientă.*

Numai concepția materialistă a istoriei, care a interpretat pentru prima oară materialist această teză, a arătat în mod just rolul maselor și al personalităților în istorie. Plehanov a reliefat cu multă măiestrie faptul că masele își făuresc propria lor istorie, în funcție de mișcarea istorică necesară a unui factor material obiectiv — forțele de producție ale societății — care *determină în ultimă instanță*, pe fiecare treaptă de dezvoltare a lor, temelia economică a societății, mișcarea politică și intelectuală a ei. Cît privește personalitatea istorică, referindu-se la faptul că oamenii mari erau denumiți de Carlyle „inițiatori", Plehanov scria: „Omul mare este într-adevăr un inițiator, căci el privește *mai departe* decît ceilalți și vrea cu *mai multă putere* decît ceilalți. El rezolvă problemele științifice pe care mersul anterior al evoluției spirituale a societății le-a adus la ordinea zilei; el scoate la iveală noile necesități sociale create de evoluția anterioară a raporturilor sociale; el ia inițiativa de satisfacere a acestor necesități. El este un erou. Erou, nicidecum în sensul că ar putea să rețină sau să schimbe cursul natural al lucrurilor, ci în sensul că activitatea lui este manifestarea conștientă și liberă a acestui curs necesar și inconștient. În aceasta constă toată importanța lui, toată forța lui. Dar aceasta este o importanță formidabilă, este o forță uriașă" [3].

Critica făcută de Plehanov subiectivismului și fatalismului în științele sociale a adus o contribuție prețioasă în explicarea marxistă a rolului maselor și al personalității în istorie. În același timp ea a provocat o grea înfrîngere ideilor sociologice subiectiviste ale narodnicilor despre masa poporului ca o „gloată" pasivă, incapabilă de o activitatea politică conștientă și despre marile personalități istorice ca „eroi" activi, singurii capabili să gîndească în mod „critic", să intervină oricînd în mersul istoriei și să schimbe cursul evenimentelor.

Plehanov a combătut în mod strălucit narodnicismul, în special pe plan teoretic, punînd față în față ideile marxiste cu cele ale narodnicilor. Aceasta era, după cum s-a văzut, just și necesar, dar insuficient. Pentru a lichida definitiv narodnicismul și a curăți terenul pentru victoria ideologiei marxiste, trebuiau scoase la iveală rădăcinile sociale, de clasă micburgheze ale acestui curent și rolul reacționar pe care-l juca în mișcarea

[1] G. V. Plehanov, *Rolul personalității în istorie*, Ed. P.C.R., 1945, p. 45.
[2] *Ibidem*, p. 45—46.
[3] *Ibidem*, p. 59—60.

socială și politică din Rusia prin abaterea maselor muncitoare și a forțelor democratice de la lupta revoluționară deschisă împotriva absolutismului. Această sarcină a îndeplinit-o Lenin în lucrarea lui *„Ce sînt prietenii poporului și cum luptă ei împotriva social-democraților"* (1894).

Referindu-se la sarcina lichidării narodnicismului din acest punct de vedere, Lenin scria: „Ar fi fost o abatere de la metoda materialistă, dacă, criticînd concepțiile „prietenilor poporului" m-aș fi mărginit să confrunt ideile lor cu ideile marxiste. Mai e necesar să fie explicate ideile „narodnice", să fie arătată temelia lor MATERIALĂ în actualele noastre raporturi economico-sociale" [1]. Îndeplinind această sarcină, Lenin, a dovedit, cu fapte din viața economică a Rusiei de atunci, fenomenul scindării capitaliste a satului, ca urmare a pătrunderii raporturilor de producție capitaliste în agricultură, ca și cel al formării micii burghezii sătești; în legătură cu acest proces de dezvoltare economică a satului rus, el a urmărit evoluția narodnicismului, transformarea lui dintr-o ideologie revoluționară a țărănimii, cum era prin anii 1860—1870, într-o ideologie reacționară, reformistă, a micii burghezii și a supus unei critici nimicitoare ideile sociologice, teoriile economice și programul politic al narodnicilor.

Spre deosebire de Plehanov, care a formulat vag sarcinile democratice ale mișcării revoluționare din Rusia, neprecizînd clar rolul țărănimii în această revoluție, Lenin a formulat clar ideea alianței proletariatului cu țărănimea sub hegemonia proletariatului ca principală forță socială revoluționară antiabsolutistă; aceasta trebuie să-și pună ca sarcină să grupeze în jurul ei toate celelalte forțe sociale și mișcări democratice oprimate de țarism într-un singur șuvoi revoluționar îndreptat împotriva despotismului. În lucrarea sa, Lenin arată de asemenea că chezășia victoriei revoluției democratice în Rusia și apoi, pe terenul curățat de raporturile economice și instituțiile feudale, a celei socialiste, o constituie întemeierea în Rusia a partidului proletar revoluționar marxist. Lenin a dus astfel la capăt și a încheiat, corectînd lipsurile lui Plehanov, lupta începută de el împotriva narodnicismului.

Cînd în social-democrația germană, după moartea lui Engels, a ridicat capul revizionismul, în persoana lui Bernstein, Plehanov a fost cel dintîi dintre marxiștii revoluționari care a demascat pericolul oportunismului și s-a ridicat hotărît pentru apărarea învățăturii marxiste. Revizionismul german a pornit un atac concentric împotriva marxismului cerînd revizuirea bazelor sale filozofice, economice și politice în spiritul liberalismului, ceea ce ar fi avut ca rezultat transformarea învățăturii lui Marx într-o teorie burghezo-liberală de duzină. În scrierile *Bernstein și materialismul, Cant împotriva lui Kant, sau Moștenirea spirituală a Domnului Bernstein,* în articolele scrise împotriva lui Karl Schmidt și în multe alte articole scrise începînd din anul 1898, Plehanov face o critică adîncă a revizionismului și-l demască ca o variantă a ideologiei burgheze liberale, în rîndurile mișcării muncitorești. Despre această orientare a „criticilor" lui Marx, Plehanov scria: „Din teoria lui Marx sînt înlăturate una după alta toate tezele care pot servi proletariatului ca armă spirituală în lupta sa împotriva burgheziei. Dialectica, materialismul, învățătura despre contradicțiile sociale ca stimulent al progresului social, teoria valorii în

[1] Lenin, *Opere,* Ed. P.M.R., 1950, vol. I, p. 227.

general, şi teoria plus-valorii în special, revoluţia socială şi dictatura proletariatului; toate aceste părţi componente indispensabile ale socialismului ştiinţific al lui Marx, fără de care el îşi pierde întregul său conţinut esenţial, sînt proclamate *particularităţi secundare,* care nu corespund actualului nivel al ştiinţei, sînt tendenţioase, utopice şi de aceea urmează să fie amputate în interesul dezvoltării nestingherite a tezelor fundamentale ale aceluiaşi gînditor" [1]. Şi în scrierile lui Plehanov îndreptate împotriva revizionismului apare pe primul plan critica filozofică şi mai puţin cea politică, deşi dîndu-şi seama de imensele prejudicii politice pe care oportunismul lui Bernstein le poate aduce social-democraţiei germane şi celei internaţionale, a cerut chiar excluderea lui Bernstein din partid. Plehanov a criticat în mod consecvent, de pe poziţiile materialismului dialectic, încercările lui Bernstein de a revizui teoria filozofică marxistă în spiritul neokantianismului, de a reintroduce în sociologie teza idealist-subiectivă a identităţii existenţei sociale şi a conştiinţei sociale, de a înlocui teoria dialectică a evoluţiei cu cea metafizică, de a strămuta baza obiectivă a evoluţiei sociale, factorul economic, în sfera conştiinţei, şi a lichida în acest fel concepţia materialistă a istoriei. El nu s-a preocupat însă în aceeaşi măsură de latura practică a revizionismului, de tendinţa lui de a frîna lupta politică a proletariatului, de a-l face să renunţe la lupta de clasă, la revoluţie, la cucerirea puterii politice. Nedînd suficientă atenţie revizionismului ca fenomen social născut din particularităţile istorice ale unei epoci de dezvoltare relativ „paşnică" a capitalismului, Plehanov s-a ocupat de el mai mult ca de un fenomen ideologic.

Acelaşi aspect îl prezintă şi lupta lui Plehanov împotriva „economismului", variantă a revizionismului german în mişcarea muncitorească din Rusia. Pornind de la tezele lui Bernstein, „economiştii" ruşi au încercat să împingă mişcarea social-democrată pe drumul oportunismului. Ei au apărut în social-democraţia rusă într-un moment critic atît pentru viitorul mişcării muncitoreşti din Rusia, cît şi pentru soarta revoluţiei democratice antiabsolutiste. De drumul revoluţionar sau reformist al mişcării muncitoreşti atîrna întemeierea în Rusia a partidului muncitoresc revoluţionar marxist şi întreaga evoluţie ulterioară a mişcării sociale şi politice.

Plehanov s-a ridicat cu vehemenţă împotriva „economismului" şi a demascat linia oportunistă a acestei orientări. In anul 1900, apare sub redacţia lui cu o prefaţă scrisă de el *Vademecum pentru redacţia revistei „Rabocee Delo"* — o culegere de articole şi documente care demascau concepţiile oportuniste ale *Uniunii social-democraţilor ruşi din străinătate* şi ale redacţiei organului ei *Rabocee Delo.* Mai tîrziu, scria Lenin despre *Vademecum* că a fost „un adevărat tunet împotriva economismului vulgar, împotriva „ruşinii" social-democraţiei".

Greşeala lui Plehanov de a considera „economismul" o „confuzie teoretică" a fost îndreptată de către Lenin, care a demascat rădăcinile sociale, de clasă, ale revizionismului şi „economismului", esenţa burgheză a „criticii" învăţăturii lui Marx, pericolul pe care-l reprezintă „economismul" pentru soarta social-democraţiei ruse şi a arătat necesitatea unei rupturi ideologice imediate cu oportunsimul, ca o condiţie indispensabilă în-

[1] G. V. Plehanov, *Opere,* vol. XI, ed. rusă, p. 274.

temeierii partidului marxist în Rusia. Aceste idei sînt cuprinse în lucrarea lui Lenin *Ce-i de făcut?*, apărută în anul 1902 și care a contribuit la înfrîngerea ideologică definitivă a „economismului".

În ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea apare și se constituie în filozofia germană, ca școală a idealismului subiectiv, empiriocriticismul, care n-a întîrziat să-și exercite influența și asupra unei părți a intelectualilor ruși care se pretindeau marxiști.

Plehanov și-a consacrat o serie de scrieri valoroase, *Materialismus militans* (1908) și altele, combaterii adepților machiștilor ruși, ai lui Mach și Avenarius, întemeietorii empiriocriticismului. Adepții ruși ai empiriocriticismului, Bogdanov, Basarov, Lunacearski, Valentinov, Suvorov și alții au trecut în primul deceniu al secolului al XX-lea, la o campanie împotriva bazelor filozofice ale marxismului, încercînd să înlocuiască tezele materialismului dialectic cu cele ale empiriocriticismului. Această tendință de revizuire a bazelor filozofice ale marxismului, care a căpătat un caracter fățiș mai cu seamă în anii de după revoluția din 1905—1907, ani de reflux ai mișcării revoluționare ca urmare a înfrîngerii revoluției, a fost o expresie a șovăielilor și oscilațiilor unor intelectuali cu mentalitate micburgheză, dezorientați de înfrîngerea revoluției și care înclinau să considere această înfrîngere și ca o înfrîngere a marxismului.

Plehanov s-a ocupat în special de critica teoriei cunoașterii a empiriocriticismului demascînd esența subiectivistă a acestei concepții filozofice și concluziile agnostice care decurgeau din tezele ei. Critica rămînea pe un plan logic-abstract fără să-și pună ca sarcină să dezvăluie semnificația politică a speculațiilor filozofice ale machismului, tendință reacționară burgheză îndreptată împotriva materialismului în general, împotriva materialismului dialectic și istoric în special. De aceea, partea valoroasă din critica lui, care înfățișa în mod marxist tezele materialismului dialectic despre cognoscibilitatea lumii, despre caracterul obiectiv al adevărului, despre valoarea științei materialiste etc., este umbrită de unilateralitate, care aici îmbracă chiar forma obiectivismului. În afară de aceasta unele greșeli mai vechi ale lui Plehanov în problemele gnoseologiei, repetate acum, au dat prilejul machiștilor să-l combată cu propriile lui afirmații.

Astfel, în anul 1899, în articolul *Încă o dată despre materialism*, Plehanov afirmă nici mai mult nici mai puțin că „Ar fi foarte ciudat — dacă senzația și reprezentarea care s-a născut pe baza acesteia ar *semăna* cu lucrul care a provocat-o și care nu este desigur *nici senzație, nici reprezentare*... Reprezentările noastre despre formele și relațiile dintre lucruri nu sînt altceva decît *hieroglife*". Aceasta a însemnat o serioasă greșeală subiectivistă, agnostică care dădea apă la moară machiștilor. În lucrarea sa *Materialism și empiriocriticism*, V. I. Lenin a combătut această greșeală a lui Plehanov, restabilind teza materialistă în această chestiune. „Incontestabil, scrie Lenin, imaginea nu va putea fi niciodată identică cu modelul; una este însă imaginea și alta simbolul, *semnul convențional*. Imaginea presupune în mod necesar și inevitabil realitatea obiectivă a

celor „reflectate", „Semnul convențional", simbolul, hieroglifuI, introduc ca noțiuni un element de agnosticism cu totul de prisos"[1].

Plehanov a greșit și în interpretarea noțiunii de experiență, crezînd că a considera experiența ca „obiect de cercetare" înseamnă a fi materialist. Dar tocmai machiștii susțineau acest lucru, definind în același timp experiența ca ansamblul senzațiilor și reprezentărilor omenești. Afirmația lui Plehanov a însemnat o abatere serioasă de la materialism. În cartea sa, Lenin a combătut și această greșeală a lui Plehanov, arătînd că el a trecut cu vederea faptul că obiectul experienței există independent de experiență și a dat astfel prilej machiștilor să speculeze greșelile lui.

În afară de aceste greșeli pe care le-a comis Plehanov în combaterea machismului, mai trebuie amintit că el nu a văzut legătura dintre machism și așa-numita criză din domeniul fizicii de la începutul secolului al XX-lea, care a împins o parte din fizicieni, necunoscători ai dialecticii, prin intermediul relativismului, în brațele idealismului filozofic. Este vorba de așa-numita școală a idealismului „fizic".

Demascarea definitivă a empiriocriticismului ca variantă a idealismului subiectiv, a agnosticismului și apărarea bazelor filozofice ale marxismului, îndeosebi teoria cunoașterii a materialismului dialectic, i-a revenit lui V. I. Lenin. Cartea sa *Materialism și empiriocriticism* a rămas pînă în zilele noastre cea mai valoroasă lucrare de filozofie marxistă din literatura marxistă contemporană.

Cu toate aceste greșeli și lipsuri, scrierile filozofice ale lui Plehanov au avut și păstrează încă o mare însemnătate teoretică și propagandistică, constituind un bun cucerit în literatura marxistă rusă și internațională. Ele cuprind un tezaur de idei în domeniul teoriei filozofice materialiste și a dialecticii, de o mare valoare instructivă, absolut indispensabile unui comunist.

În afară de lucrările filozofice, opera lui Plehanov cuprinde un mare număr de lucrări consacrate istoriei culturii ruse și internaționale. Plehanov face parte dintre cei mai iluștrii continuatori ai gîndirii sociale ruse de la mijlocul veacului al XIX-lea, reprezentată de democrații-revoluționari ruși: Herzen, Belinski, Cernîșevski, Dobroliubov.

Studiile lui consacrate acestor mari gînditori revoluționari, și în general gîndirii sociale ruse, printre care *Istoria gîndirii sociale ruse*, apoi *N. G. Cernîșevski, V. G. Belinski, Concepțiile filozofice ale lui A. I. Herzen, Însemnări istorice, Belinski văzut de contemporanii săi*, aduc o contribuție însemnată la cunoașterea gîndirii filozofice și sociale ruse și a rolului ei progresist în dezvoltarea culturii ruse. Plehanov a fost primul marxist rus care s-a ridicat împotriva tendințelor burghezo-liberale și narodnice de a falsifica și diminua tradițiile culturale revoluționare ale democraților revoluționari, arătînd că numai marxiștii revoluționari și mișcarea muncitorească rusă sînt adevărații continuatori ai acestor tradiții.

Un număr important de lucrări ale lui Plehanov sînt consacrate literaturii, artei, criticii literare și esteticii: *Scrisori fără adresă, Narodnicii*

[1] V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism*, Ed. P.M.R., 1948, p. 263.

beletriști, Soarta criticii ruse, Mișcarea proletară și arta burgheză, Literatura democratică franceză și pictura franceză din secolul al XVIII-lea din punctul de vedere al sociologiei, Arta și viața socială etc. În domeniul esteticii, Plehanov continuă și dezvoltă ideile democraților revoluționari ruși pe baza concepției materialiste a istoriei. El respinge teoria „artei pentru artă", naturalismul, simbolismul, ca manifestări ale tendințelor reacționare burgheze, antirealiste pe tărîmul artei, și consideră, reluînd ideile lui Cernîșevski, că „conținutul artei este viața" că „frumosul este viața" și că principiul fundamental al esteticii materialiste este „arta pentru viață". În lucrările estetice ale lui Plehanov găsim un număr mare de teze marxiste cu privire la artă ca fenomen social, și ca instrument al luptei de clasă, cu privire la formă și conținut în artă, la conținutul ideologic al artei, la semnificația socială a luptei dintre realism și antirealism în artă etc. Ele sînt deosebit de însemnate și actuale, și constituie un bun prețios pentru toți acei care militează pe tărămînul literaturii, artei și criticii literare.

Moștenirea ideologică a lui Plehanov este vastă și multilaterală. Lenin și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice au dat o înaltă apreciere activității și scrierilor lui, mai ales celor din perioada 1883—1903 cînd Plehanov era marxist revoluționar consecvent. În același timp, Lenin a demascat și a înfierat greșelile oportuniste ale lui Plehanov și lunecarea lui în rîndurile menșevismului.

În ultimii ani ai vieții, Plehanov se afla în lagărul liberalismului. El s-a situat pe pozițiile social-șovinsimului în timpul războiului imperialist și a dezaprobat lupta bolșevicilor, în frunte cu Lenin, pentru pregătirea Revoluției Socialiste din Octombrie. Activitatea lui scizionistă și oportunistă de după anul 1903 a adus mari prejudicii mișcării muncitorești din Rusia. „Lucrările teoretice ale acestuia... — scria Lenin despre Plehanov în 1906 — în special critica narodnicilor și oportuniștilor — rămîn un bun temeinic al social-democrației din întreaga Rusie... Dar ca conducător politic al social-democraților ruși în revoluția burgheză rusă, ca tactician, Plehanov a fost sub orice critică. El a dat dovadă, în acest domeniu, de un oportunism care a dăunat muncitorilor social-democrați ruși de o sută de ori mai mult decît a dăunat muncitorilor germani oportunismul lui Bernstein" [1].

Aceasta îl caracterizează pe Plehanov ca om politic în ultimii cincisprezece ani ai vieții lui. Întors în patrie în primăvara anului 1917, după revoluția din februarie, el nu mai trăiește decît un an. Plehanov a murit la 10 mai 1918 într-un sanatoriu din Finlanda și a fost înmormîntat la Leningrad, în apropiere de mormîntul lui Belinski și Dobroliubov. Această cinstire a memoriei lui este binemeritată. Ca urmaș al democraților revoluționari ruși, Plehanov rămîne un eminent reprezentant al culturii ruse și al social-democrației revoluționare de la sfîrșitul veacului al XIX-lea.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, ed. rusă, vol. 11, p. 375.

Г. В. ПЛЕХАНОВ (1856—1918)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Данная статья посвящена жизни и деятельности выдающегося представителя русской культуры и международной социал-демократии конца XIX века Г. В. Плеханова.

Уточняя место Плеханова в истории философской мысли и рабочего движения в России, автор указывает на заслуги Плеханова в развитии с позиций революционного пролетариата прогрессивного культурного наследия русских революционных демократов: Герцена, Чернышевского, Белинского, Добролюбова и других. С именем Плеханова связано распространение марксизма в России и первое сражение в деле основания революционной социал-демократической партии.

В последние два десятилетия XIX века Плеханов заслуженно считался одним из крупнейших теоретиков русской и международной социал-демократии. В эти годы с неутомимой энергией и решительностью он боролся против народничества, оппортунизма и махизма, посвящая этой борьбе ценнейшие труды по марксистской теории, и в частности по философским вопросам, на что дальше указывает автор данной статьи.

В отличие от бесспорных теоретических возможностей, Плеханов обладал ограниченной политической дальновидностью и недостаточным революционным опытом. Это явилось причиной его оппортунистических ошибок, что в последующий период, особенно после 1903 года, все дальше отталкивало его от Ленина и привело, к концу жизни, во время первой мировой войны, в лагерь социал-шовинизма.

В заключение автор приводит высокую оценку, данную В. И. Лениным теоретическим трудам Плеханова, написанным в период его революционно-марксистской деятельности и являющимся ценным вкладом в сокровищницу русской и международной социал-демократии.

G. V. PLĖKHANOV (1856—1918)

(RÉSUMÉ)

Dans cette étude, l'auteur présente la vie et l'oeuvre de G. V. Plékhanov, représentant éminent de la culture russe et de la sociale-démocratie internationale de la fin du XIX siècle.

L'auteur délimite la place de Plékhanov dans l'histoire de la pensée philosophique et du mouvement ouvrier en Russie et souligne qu'il a enrichi l'héritage culturel-progressiste des démocrates révolutionnaires russes — Herzen, Tchernychevski, Bélinski, Dobrolioubov — en partant des positions révolutionnaires du prolétariat moderne; son nom est lié à la propagation du marxisme en Russie et au premier combat pour la formation d'un parti social-démocrate révolutionnaire.

Au cours des vingt dernières années du XIX siècle, Plékhanov s'est imposé comme l'un des plus grands théoriciens de la sociale-démocratie russe et internationale. Il a fermement combattu le populisme, l'opportunisme et le machisme, et a donné des oeuvres d'une grande valeur sur la théorie marxiste, en particulier dans le domaine de la philosophie — oeuvres analysées dans cette étude.

Malgré ses grandes possibilités théoriques, la clairvoyance politique et l'expérience révolutionnaire pratique ne se manifestèrent chez Plékhanov qu'en une moindre mesure. Ce fut là la cause des erreurs opportunistes qu'il commit plus tard et qui l'éloignèrent de plus en plus, surtout après 1903, de Lénine et, pour finir, le conduisirent, à l'époque de la première guerre mondiale, dans le camp du social-chauvinisme.

En conclusion, l'auteur cite l'appréciation de Lénine, qui souligne la valeur des travaux théoriques de Plékhanov de la période marxiste-révolutionnaire et les considère comme un bien définitivement acquis par la sociale-démocratie russe et internationale.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 6, 1956

CU PRIVIRE LA INTERPRETAREA FRUMOSULUI ȘI A EMOȚIEI ARTISTICE ÎN OPERA LITERARĂ*

GR. SMEU

Frumosul în artă și emoția artistică constituie probleme pe care nici scriitorul, nici cititorul și nici criticul literar sau esteticianul nu le pot cîtuși de puțin neglija.

Ni se pare — așa cum vom încerca să dovedim prin cîteva exemple — că nu întotdeauna se dă astăzi, în diverse lucrări de estetică și critică literară, o interpretare justă elementelor frumosului din artă și ale emoției artistice.

Emoția artistică [1] a celui ce vine în contact cu frumusețea operei de artă realistă se înfățișează ca un sentiment bogat de o deosebită complexitate. În unitatea organică a diverselor laturi și aspecte ale emoției artistice, se pot distinge, din punct de vedere metodologic, ca principale, următoarele elemente: încîntarea în fața veridicității cu care artistul a știut de pe pozițiile artei progresiste să oglindească în mod concret-senzorial un conținut de viață uman *semnificativ*, un conținut social *esențial*, adică tocmai încîntarea în fața atitudinii pe care a luat-o artistul față de fenomenul de viață pe care-l oglindește în opera de artă. Într-o unitate indisolubilă cu acest element se poate distinge în cadrul emoției artistice desfătarea în fața înaltei realizări artistice a operei de artă realistă.

Este necesară precizarea că emoția artistică — privind unitatea aspectelor ei — nu trebuie înțeleasă ca avînd înfățișarea unei afectivități oarbe, neluminată de un element rațional, de un element de înțelegere, de cunoaștere. *Veridicitatea* cu care artistul a știut să oglindească un conținut de viață uman *încîntă* pe receptorul operei de artă realistă în sensul că acest element al emoției artistice exprimă prin el însuși, *în chip afectiv*,

* Studiul de față reprezintă un capitol dintr-o lucrare mai mare privind problema frumosului în literatură, lucrare care cuprinde și un capitol despre frumosul în realitate.

[1] În studiul de față întrebuințăm noțiunea de emoție artistică, exclusiv în sensul emoției ce se naște în procesul perceperii *frumosului din artă*. Nu ne vom referi, deci, aici și la emoția artistică ce se naște în procesul perceperii sublimului, tragicului și comicului din artă și nici la aceea care se naște în contact cu însușirile estetice ale fenomenelor din realitate (frumosul, sublimul, tragicul, comicul din realitate).

— datorită formei concret-senzoriale de reflectare a esențialului în artă — tocmai un element de cunoaștere.

Trebuie să observăm că în ce privește încîntarea în fața veridicității cu care artistul a știut de pe pozițiile artei progresiste să oglindească un conținut uman, conținutul acestei încîntări *poate fi* în întregime un sentiment de bucurie, de satisfacție, dacă fenomenul uman de viață oglindit este unul frumos. Așa, de pildă, în opera literară *Serile în cătunul de lîngă Dikanka,* N. Gogol, oglindind humorul, frumusețea sufletească și dragostea de libertate a poporului ucrainian, descriind peisaje fermecătoare din natură, în cadrul cărora se desfășoară viața la țară a oamenilor simpli, reușește să trezească în sufletul cititorului o emoție care *în întregime* este un sentiment de bucurie, de profundă satisfacție, în fața veridicității oglindirii unui fenomen de viață uman.

Evocînd în *Raiul* momente pline de farmec și tocmai de aceea de neuitat, petrecute la vînătoare de cocoși sălbatici, în locuri de neasemuită frumusețe ale naturii patriei noastre, M. Sadoveanu reușește de asemenea să trezească în inima cititorilor o emoție care, raportată la veridicitatea oglindirii artistice de către scriitor a fenomenului de viață respectiv, este *în întregime* un sentiment înălțător de satisfacție și bucurie. Și dacă ne referim, de pildă, la cunoscuta poezie a lui Topîrceanu *Balada popii din Rudeni,* ideea subliniată mai sus se confirmă din nou. Zugrăvind liniștea impresionantă a unui peisaj de iarnă în care, încadrat organic, Popa Florea din Rudeni „legănînduse călare" merge „adîncit ca-ntr-o visare" [1], poetul trezește în noi, prin versurile sale, o emoție durabilă, care, *în întregime,* este un sentiment de satisfacție.

Sublinierea acestei teze ce rezultă, credem, din exemplele analizate mai sus, nu este lipsită de însemnătate pentru critica literară și pentru creația literară actuală din țara noastră. În unele cronici și articole de critică literară este cuprinsă implicit părerea că o operă literară realist-socialistă, trebuie să prilejuiască o emoție în care, *în mod obligatoriu,* să fie prezent și un sentiment de revoltă, de mînie, de dispreț, sau un alt sentiment de asemenea natură, în raport cu veridicitatea oglindirii artistice a unui fenomen de viață uman. Or, în felul acesta este tăgăduită valoarea artistică-educativă a unei opere literare realist-socialistă ce ar prilejui o încîntare al cărei conținut, față de veridicitatea oglindirii fenomenului de viață, ar fi *în întregime* un sentiment de satisfacție, de solidaritate cu eroii zugrăviți sau cu faptele înfățișate.

Tendința la care ne referim este, după părerea noastră, un rezultat firesc al acelui aspect al dogmatismului — combătut și în coraportul asupra criticii literare la Congresul Scriitorilor din R.P.R. — care rezidă în părerea că în opera literară realist-socialistă trebuie să predomine în mod masiv conflictele antagonice.

Este de presupus că în mod concret raționamentul aderenților la părerea dogmatică pomenită mai sus pornește de la teza falsă a ascuțirii luptei de clasă în perioada de trecere și se desfășoară cam în felul următor: dacă în perioada construirii socialismului lupta de clasă se ascute continuu, atunci în orice operă literară realist-socialistă trebuie să capete o preponderență covîrșitoare oglindirea conflictelor antagonice. Trebuie, cu alte

[1] Versuri din poezie.

cuvinte, să capete preponderență oglindirea, în imagini artistice, a luptei, care se ascute neîntrerupt, împotriva dușmanului de clasă pentru a prilejui cititorului, în mod obligatoriu, în procesul emoționării lui artistice, revoltă și mînie contra acestui dușman.

Fără să neglijăm cîtuși de puțin însemnătatea oglindirii artistice a conflictelor antagonice, nu este însă obligatoriu ca acestea să predomine în opera literară realist-socialistă [1] pentru că altfel se ajunge în mod direct la părerea că trebuie să fie negată importanța oglindirii artistice a conflictelor neantagonice. Dar conflictele neantagonice există în realitatea socială și se manifestă ca atare în procesul construirii socialismului iar opera literară realist-socialistă poate și trebuie să oglindească artistic și aceste conflicte. Mai mult. O anumită operă literară realist-socialistă poate să fie, prin conținutul ei, exclusiv oglindirea artistică a unor conflicte neantagonice. Tocmai de aici rezultă în ultimă instanță și *posibilitatea* ca una sau alta din operele literare realist-socialiste să prilejuiască în cadrul emoției artistice o încîntare care, în fața veridicității oglindirii de către artist a fenomenului de viață, poate să fie *în întregime* un sentiment de bucurie [2]. Iată în această privință doar un singur exemplu care ni se pare semnificativ. În povestirea sa *Practicantul* [3], Boris Polevoi oglindește artistic un fenomen frumos din viața constructorilor comunismului, fenomen care reflectă, în esență, rezolvarea fericită a unui conflict neantagonist. Înflăcărat de chemările Comsomolului care îndemna tineretul să participe la realizarea marilor construcții, tînărul Konstantin Ermolenko în vîrstă numai de 14 ani se prezentă entuziast la biroul serviciului de cadre de pe un mare șantier cerînd să fie încadrat imediat. A fost refuzat spunîndu-i-se pe drept cuvînt că e încă prea tînăr. Nemulțumit, Konstantin reușește să ajungă pînă la conducătorul șantierului și să se plîngă acestuia că nu vor să-l angajeze la lucru. Ca și cei de la serviciul de cadre, în primul moment conducătorul șantierului îl refuză sfătuindu-l părintește să se întoarcă acasă și să aștepte să mai crească. Dorința neclintită a tînărului l-a impresionat însă pînă la urmă pe șeful șantierului și conflictul s-a rezolvat în chip fericit. Iată-l pe eroul povestirii practicant pe șantier tot timpul cît va dura vacanța școlarilor. Înfrățindu-se pe deplin cu șantierul, ca și cum ar fi fost al lui, Kostea este îndrăgit de toată lumea și fiind socotit ca un tovarăș foarte serios, însoțește pe vizitatori explicîndu-le mersul lucrărilor pe șantier.

Citind această povestire, în care se rezolvă în mod fericit un conflict neantagonic, în sufletul celui ce a perceput-o artistic se naște o puternică emoție artistică care, sub raportul încîntării în fața veridicității oglindirii artistice a conținutului uman de viață, este *în întregime* un sentiment de bucurie, de deplină satisfacție.

---

[1] Fără îndoială că într-o operă literară sau alta aceste conflicte pot predomina. Aici este însă vorba de faptul că problema nu trebuie transformată într-un principiu absolut al realismului socialist.

[2] Trebuie avută firește în vedere complexitatea problemei. Realitatea dovedește că nu toate operele realist-socialiste care reflectă artistic conflicte neantagonice prilejuiesc o încîntare al cărei conținut să fie în întregime un sentiment de bucurie, de satisfacție în raport cu veridicitatea oglindirii fenomenului de viață. Aceasta nu infirmă însă ideea pe care am încercat s-o subliniem.

[3] Vezi volumul de povestiri al lui Boris Polevoi intitulat *Contemporanii*.

Am încercat deci să arătăm că satisfacţia în faţa atitudinii artistului, ca unul dintre elementele principale ale emoţiei artistice, poate fi *în întregime* un sentiment de bucurie, dacă fenomenul de viaţă oglindit este unul frumos.

Dacă fenomenul oglindit este unul urît, condamnabil atunci în sufletul nostru se naşte şi un sentiment de revoltă, de dispreţ, de mîhnire faţă de faptele înfăţişate. Sensul încîntării în acest caz constă, deci, şi în sentimentul de dezaprobare pe care artistul a reuşit să-l trezească în noi. Romanul *Mitrea Cocor* de exemplu, trezind în inima cititorului un sentiment de satisfacţie, de solidaritate, cu acţiunile şi personalitatea lui Mitrea, îl încîntă în acelaşi timp, îl înobilează, şi în sensul că reuşeşte să trezească în inima lui un sentiment de dezaprobare, de revoltă, în faţa hidoşeniei morale a boierului Trei Nasuri şi a lui Ghiţă Lungu, în faţa rapacităţii lor de exploatatori.

Referindu-ne la celălalt element principal al emoţiei artistice — pomenit deja în paginile anterioare — cel ce vine în contact cu opera de artă realistă este desfătat de înalta realizare artistică a operei, de capacitatea autorului ei de a crea imagini artistice care reflectă o îmbinare perfectă a conţinutului veridic cu forma artistică, inseparabilitatea acestora. Măestria artistului este tocmai *expresia realizării acestei îmbinări organice a conţinutului cu forma artistică.*

Dacă pot fi distinse aceste caracteristici, aceste aspecte ale emoţiei artistice, aceasta nu înseamnă că emoţia artistică poate fi redusă în mod exclusiv la unul dintre elementele la care ne-am referit mai sus.

În mod sumar, ne-am mai referit în paginile anterioare la unitatea elementelor emoţiei artistice. Într-adevăr, *specific este tocmai faptul că emoţia artistică, în întregul ei, este unitatea încîntării în faţa veridicităţii oglindirii de către artist a unui conţinut de viaţă uman semnificativ şi a desfătării faţă de realizarea artistică a operei de artă.*

Citind, de pildă, povestirea *Duşmanii,* una din operele cele mai valoroase ale lui A. Cehov, vom fi pătrunşi de o puternică emoţie artistică ce se naşte în sufletul nostru ca o expresie complexă şi unitară atît a dezvăluirii veridice, de către scriitorul realist, a frumuseţii sentimentelor omeneşti ale lui Chirilov şi a durerii lui Aboghin, lipsită de frumuseţe omenească, cît şi a contactului cu simplitatea artistică şi subtilitatea simţămintelor scriitorului, cu uimitoarea lui capacitate de expresie în forme concise.

Şi avînd în vedere faptul că emoţia artistică este modul propriu, specific de dezvăluire a frumosului artistic, se poate spune că, dacă emoţia artistică, în întregul ei, este unitatea încîntării în faţa veridicităţii oglindirii de către artist a unui conţinut de viaţă uman semnificativ şi a desfătării faţă de realizarea artistică a operei, atunci frumosul din artă, în întregul său, este *unitatea organică, interioară, care există între veridicitatea oglindirii de către artist a conţinutului de viaţă semnificativ,* deci, între atitudinea artistului faţă de acest conţinut *şi realizarea artistică a operei de artă.*

Este interesant de semnalat în legătură cu interpretarea elementelor frumosului din artă că în teoria lui Kant asupra împărţirii frumosului în frumuseţe liberă *(pulchritudo vaga)* şi frumuseţe aderentă *(pulchritudo adhaerens),* se află unele elemente semnificative (ne referim la ideea con-

ceptului de perfecțiune) care în ce privește cea de-a doua categorie de frumos — pot fi interpretate în sensul unei justificări a ceea ce se chiamă „realizare artistică". Kant arată că *pulchritudo vaga* nu presupune un concept de ceea ce trebuie să fie obiectul întrucît această frumusețe există prin sine însăși și ca atare place prin ea însăși. Așa, de pildă, — exemplifică Kant — florile sînt frumuseți libere ale naturii iar judecata de gust asupra lor nu presupune din partea noastră un concept al perfecțiunii. În schimb *pulchritudo adhaerens* — ca, de pildă o biserică, un palat — presupune *realizarea omului,* presupune deci „un concept de scop care să *determine ceea ce trebuie să fie lucrul, și prin urmare un concept al perfecțiunii sale* (sublinierea mea — *G.S.)*" [1].

Înainte de a merge mai departe cu analizarea diverselor probleme privind interpretarea frumosului din artă și a emoției artistice este necesară următoarea observație.

Raportînd măiestria artistică la frumosul din artă rezultă, din felul cum am încercat să caracterizăm cele două noțiuni, că de fapt măiestria este expresia directă, nemijlocită, a frumosului din artă. Această precizare este necesară atît pentru a sublinia legătura care există între măiestrie și frumos cît, mai ales, pentru a nu identifica, pentru a nu topi o noțiune în cealaltă.

Separarea elementelor care intră în componența emoției artistice și precum și a acelora ale frumosului artistic este numai metodologică și aparține cercetătorului.

Confundarea emoției artistice și a frumosului din artă cu ceea ce constituie, respectiv, doar una din caracteristicele lor, limitarea lor exclusivistă la unul din elementele la care ne-am referit, creează primejdia unei interpretări denaturate a frumuseții operei de artă. Astfel, îndreptarea atenției numai asupra veridicității oglindirii conținutului de viață izolînd această latură în mod forțat, nefiresc, din unitatea imaginii artistice, duce în cele din urmă la schematism, la o lecție moralizatoare, în care opera de artă este redusă la înlănțuirea unor idei abstracte golite de conținutul lor afectiv și rupte în mod forțat, nefiresc, de expresia lor concret-senzorială. Marx și Engels în considerațiile lor teoretice asupra artei și literaturii, ridicîndu-se împotriva schematismului, a sentințelor moralizatoare, au arătat deseori că în artă este necesară o concordanță perfectă, interioară, între idee și expresia ei concret-senzorială [2].

Încă Hegel, considera că gradul de unitate care există între idee și expresia ei artistică, concret-senzorială, determină *forme deosebite* ale artei în ce privește valoarea, perfecțiunea acesteia. Așa, de exemplu, în ceea ce el numește „forma simbolică" a artei, unitatea nu a ajuns să fie

[1] I. Kant, *Critica puterii de judecată estetică. Analitica frumosului,* Ed. Arta grafică, Galați, 1927, p. 78.

Menționăm totodată că în concepția lui I. Kant, se confundă la un moment dat, în mod implicit, frumosul natural cu frumosul din artă, se comite o inconsecvență față de propriile sale idei și argumente. Astfel, în mod nefiresc, Kant include în *pulchritudo vaga,* alături de flori, de pildă, ca frumuseți libere ale naturii, fanteziile muzicale și chiar întreaga muzică fără text; iar în *pulchritudo adhaerens* include, de asemenea în mod nefiresc, alături de frumusețea unui edificiu (un palat, o casă de țară, o biserică), frumusețea fizică a omului și aceea a unor animale.

[2] Vezi, de pildă, unele indicații în acest sens în *Despre artă și literatură* (K. Marx-Fr. Engels), p. 149.

decît o potrivire abstractă şi exterioară între înţeles şi formă. Abia în ceea ce Hegel numeşte „forma clasică a artei", unitatea dintre conţinut şi formă devine o unitate perfectă, *internă,* încît „existenţa externă nu mai are nici o autonomie faţă de înţelesul pe care ea trebuie să-l exprime şi, dimpotrivă, interiorul nu se arată decît pe sine în forma pe care şi-a preparat-o în vederea intuiţiei şi în ea se referă numai la sine" [1].

Reducerea imaginii artistice la un frumos artistic „pur", scăpînd din vedere conţinutul de viaţă uman, în ce priveşte veridicitatea oglindirii lui de către artist, la o măiestrie în care este neglijată unitatea conţinutului şi a formei, rămînînd doar o formă artistică „pură", creează dimpotrivă primejdia unei poziţii estetizante.

În general, estetica idealistă, promovînd un estetism „pur" reduce arta, frumosul din artă, doar la latura realizării artistice a operei de artă, iar emoţia artistică este redusă la un sentiment de desfătare ce ar rezulta exclusiv din perceperea acestei laturi. Dar această primă observaţie, încă n-ar fi suficientă pentru a caracteriza pe deplin concepţia respectivă ca fiind idealistă. Important înainte de toate, este faptul că arta ca atare, frumosul din artă, este conceput în mod *explicit* ca o ficţiune pură fără nici un fel de legătură cu realitatea obiectivă. „Esenţa acesteia (adică a artei — *G. S.)* — spune Maiorescu — este de a fi o ficţiune, care scoate pe omul impresionabil în afară şi mai presus de interesele lumii zilnice oricît de mari ar fi în alte privinţi" [2].

Astfel, în mod firesc, în lumina unei asemenea concepţii, realizarea artistică a operei de artă apare ca un act în sine, „pur", lipsit de orice legătură cu un conţinut real de viaţă în ce priveşte veridicitatea oglindirii lui artistice în opera de artă. În paginile anterioare am încercat însă să precizăm că estetica marxist-leninistă concepe frumosul din artă ca fiind *unitatea organică, interioară, care există între veridicitatea oglindirii de către artist a unui conţinut de viaţă şi realizarea artistică a operei de artă.*

Şi din moment ce estetica idealistă, net subiectivistă, concepe frumosul din artă ca o ficţiune pură, lipsit de orice element de reflectare a realităţii obiective, atunci în mod firesc, în cadrul unei asemenea concepţii, emoţia artistică este redusă la un sentiment „pur" estetic, din care lipseşte elementul afectiv în faţa veridicităţii oglindirii artistice a unui conţinut real de viaţă. După Maiorescu, de pildă, orice încercare de a atribui emoţiei artistice şi un sentiment care are contingenţe cu lumea reală, duce la nimicirea emoţiei artistice. Estetica marxist-leninistă respingînd o asemenea teorie, precizează — aşa cum, de asemenea, în paginile anterioare, am încercat să demonstrăm — că emoţia artistică, în întregul ei, este *unitatea încîntării în faţa veridicităţii oglindirii de către artist a unui conţinut de viaţă umană semnificativ şi a desfătării faţă de realizarea artistică a operei de artă.*

Acea înălţare impersonală de care vorbeşte Maiorescu în raport cu emoţia artistică şi pe care o consideră ca fiind o condiţie absolută a acesteia, exprimă tocmai momentul ruperii emoţiei artistice de realitate, momentul purificării ei de tot ce aminteşte viaţa reală. „Înălţarea impersonală — spune Maiorescu — este însă o condiţie aşa de absolută a ori-

[1] T. Vianu, *Istoria esteticii de la Kant pînă azi în texte alese,* Buc., 1934 (Vezi textele din Hegel), p. 94.

[2] T. Maiorescu, *Critice,* vol. II, Buc., 1892, p. 186.

cărei impresii artistice, încît tot ce o împiedică și o abate este un dușman al artei, îndeosebi al poeziei și al artei dramatice. De aceea — continuă Maiorescu ținînd în mod conștient să ajungă la o anumită concluzie — poeziile cu intenții politice actuale, odele la zile solemne, compozițiile teatrale pentru glorificări dinastice etc. sînt o simulare a artei, dar nu arta adevărată" [1].

Nu se poate să nu remarcăm substratul de clasă reacționar al tezei estetice maioresciene citată mai sus. Într-adevăr, Maiorescu simțea nevoia să susțină ideea „înălțării impersonale" ca fiind condiția absolută a emoției artistice, pentru ca, să aibă în cele din urmă posibilitatea, prin intermediul acestei teze, să nege valoarea artistică a acelor opere de artă realiste cu un pronunțat conținut social, cu un ascuțit spirit critic la adresa claselor exploatatoare.

Teoria „înălțării impersonale" este cu atît mai primejdioasă, mai dăunătoare, cu cît, la o analiză superficială, neatentă, „această" înălțare poate fi ușor confundată cu sentimentul de încîntare, de înălțare sufletească deosebită ce ți-o prilejuiește emoția artistică în contactul cu opera de artă realistă izbutită. Dacă avem în vedere însă, de la bun început, că *sensul „înălțării impersonale" în estetica idealistă este în mod principial acela al unei purificări a emoției artistice de tot ce amintește viața reală*, în timp ce înălțarea sufletească deosebită ce ți-o prilejuiește emoția artistică în procesul perceperii artistice a operei de artă realistă, are, alături de încîntarea față de realizarea artistică a creatorului operei de artă și *sensul unui sentiment uman în fața veridicității oglindirii de către artist a fenomenului de viață*, atunci, în mod firesc, confuzia este înlăturată.

Mihail Dragomirescu îmbrățișînd de fapt concepția maioresciană, tinde să motiveze existența frumosului din artă ca fiind o ficțiune pură, iar a emoției artistice ca un sentiment „pur" estetic, din care lipsește impresia în fața veridicității oglindirii artistice a unui conținut real de viață, pe baza negării autenticității frumosului din viață, din realitate. „Oricît de frumoasă" ar fi natura — spune Dragomirescu — ea în realitate nu e frumoasă ci *plăcută dezinteresat*, fie în *prezentarea* obiectelor, fie în *reamintirea* lor. Plăcutul, fie oricît de dezinteresat, nu are face cîtuși de puțin cu Frumosul, cu capodoperele, care ne dau emoțiunea estetică" [2].

Se distinge cu destulă limpezime scopul unei asemenea argumentări. Și anume, esteticianul idealist ținînd să nege legătura operei de artă cu realitatea, și în cele din urmă să nege capacitatea de reflectare, de cunoaștere, a artei în raport cu realitatea obiectivă, recurge la tăgăduirea autenticității frumosului din realitate. Trădîndu-l cu ușurință pe autor, raționamentul ascuns al lui Dragomirescu este destul de simplu: dacă neg autenticitatea frumosului din realitate, atunci pot să trag liniștit concluzia că frumosul din artă care, în ce privește sensul conținutului său de viață, ar trebui să oglindească, într-un chip specific artei, tocmai ceea ce este frumos sau urît în viață, n-are nici un fel de legătură de reflectare cu realitatea obiectivă. Estetica marxist-leninistă, avînd în vedere autenticitatea frumuseții unor aspecte din realitatea cît și a urîțeniei altora, poate explica însă în mod just sensul frumosului din artă *în întregul său* și al emoției artis-

[1] T. Maiorescu, *Critice*, vol. II, Buc., 1892, p. 186.
[2] M. Dragomirescu, *Integralismul*, ediția Institutului de literatură, Buc., 1929, p. 80.

tice *în întregul ei*, tocmai pentru că nu neglijează raporturile de reflectare ale artei cu realitatea obiectivă, cu ceea ce este frumos și urît în viață.

Luarea de atitudine față de teoriile idealiste, estetizante, la care ne-am referit mai sus și nu numai a acestora ci și a altora asemănătoare lor, este cu atît mai necesară și mai actuală, cu cît, astăzi, în unele lucrări de estetică și critică literară se creează în oarecare măsură primejdia unei tendințe de lunecare spre estetism. Iată în această privință doar un singur exemplu.

Arta realistă oglindește nu numai fenomene frumoase, ci și fenomene urîte, care sînt condamnabile, în ce privește conținutul lor social. Prin urmare se impune concluzia că, privită în ansamblu, sfera frumosului din artă nu coincide cu aceea a frumosului din viață pe care arta îl oglindește. Teza la care se referă Cernîșevski și care afirmă că „a zugrăvi *frumos* un chip" și „a zugrăvit un chip *frumos*" — sînt două lucruri absolut diferite" [1], este semnificativă în această privință. Se ridică astfel printre altele, întrebarea: în ce sens trebuie să înțelegem că este realizat frumosul din artă și atunci cînd opera de artă realistă oglindește fenomene urîte din viață?

Într-un studiu interesant intitulat *Despre caracterul obiectiv al legilor artei* [2], autorul, tov. A. Băleanu, arătînd pe bună dreptate, că „pentru a realiza frumosul, arta nu trebuie să oglindească numai ceea ce este frumos în viață", trage imediat din această teză unele concluzii care ni se par unilaterale și tocmai de aceea nejuste, privind înțelegerea frumosului din artă și a emoției artistice. Iată ce se spune în continuarea tezei pe care am citat-o mai sus: „cînd admirăm o operă de artă, noi nu admirăm însăși realitatea pe care ea o oglindește ci imaginea acestei realități, conținutul estetic, frumosul artistic".

Afirmîndu-se în mod categoric că atunci cînd admirăm o operă de artă nu admirăm realitatea pe care ea o oglindește, se creează, după părerea noastră, primejdia unei păreri că în opera de artă admirăm doar un frumos artistic „pur", un conținut estetic „pur" [3], neglijînd conținutul de viață oglindit de artist în mod veridic. Și legat de aceasta, se neglijează implicit unul dintre elementele de bază ale emoției artistice și anume acela constituit din atitudinile și sentimentele complexe care se nasc în sufletul admiratorului operei de artă, în raport cu realitatea pe care opera de artă o oglindește în mod veridic.

Cînd admirăm o operă de artă realistă — în unitate cu admirația față de capacitatea artistului de a ne transmite într-o perfectă realizare artistică emoția sa în fața realității pe care o oglindește — admirăm, în ce privește veridicitatea oglindirii artistice, însăși realitatea respectivă (dacă este una frumoasă). Aceasta în sensul că frumosul din artă, oglindind sub

---

[1] Cernîșevski, *Arta și realitatea din punct de vedere estetic*, Ed. Cartea rusă, p. 35.

[2] Vezi revista *„Cercetări filozofice"*, vol. II, 1954.

[3] De fapt, în studiul citat mai sus, tov. Băleanu consideră în mod explicit că în opera de artă sînt exprimate două conținuturi deosebite: unul estetic și altul gnoseologic. Tocmai susținerea acestei teze creează, la un moment dat, posibilitatea de a vedea în opera de artă un frumos artistic „pur" un conținut estetic „în sine", chiar dacă se precizează că conținutul estetic exprimă un conținut gnoseologic. În artă, însă, *același conținut este în același timp* și gnoseologic și estetic. Cele două aspecte formează o unitate dialectică și orice încercare de a găsi două conținuturi, duce, după părerea noastră, la denaturări estetizante.

forma unei imagini artistice tipice un fenomen frumos al vieții, se înfiripă în sufletul nostru un sentiment puternic de simpatie, de bucurie și solidaritate. Într-un cuvînt, un asemenea sentiment, *corespunzător fenomenului frumos al vieții,* sub raportul veridicității oglindirii lui artistice, și într-o unitate complexă cu încîntarea față de vibrația emoțională a artistului transmisă nouă printr-o realizare artistică înaltă, se exprimă în emoția artistică. Așa, de pildă în „Morometii", Marin Preda a realizat în minunate imagini artistice figura și personalitatea băiețașului Nicolae Moromete. Admirînd această realizare artistică noi n-o facem, de pildă, numai în sensul încîntării față de plasticitatea imaginilor artistice, neglijînd conținutul de viață oglindit. Avînd în vedere veridicitatea oglindirii de către artist a fenomenul de viață respectiv, admirația noastră este mai cuprinzătoare. Sensul ei este și acela al unui sentiment de adîncă simpatie față de Nicolae, față de caracterul său dîrz în fața unei vieți amare, lipsită de bucuriile copilăriei, față de inteligența și dragostea lui de a învăța în condiții atît de grele. Iar multe din aceste calități care fac din Nicolae o individualitate distinctă, cu unele trăsături care îi aparțin numai lui, reprezintă totodată trăsături reale de caracter ale multor copii de țărani muncitori din trecut. Admirînd deci imaginile artistice care înfățișează pe Nicolae Moromete, ne încîntă simultan un aspect real al vieții.

Nu se poate să trecem cu vederea faptul că simpatizînd cu Nicolae detestăm tot ce-i amărăște viața, tot ceea ce-l face să sufere. Detestăm înainte de toate orînduirea socială strîmbă în care Nicolae își trăiește copilăria. Scriitorul realist socialist a creat *minunate imagini artistice,* în care oglindind suferința fizică și morală a copilului, a demascat și condamnat urîțenia vieții în mijlocul căreia acesta era nevoit să trăiască. Valoarea artistică a acestor imagini, *sensul frumuseții lor,* rezidă și în aceea că, în unitate cu încîntarea față de frumusețea realizării artistice a scriitorului, acesta a știut de pe pozițiile partinității artei realist-socialiste, să trezească în sufletul cititorului, indignarea, revolta, față de ceea ce-i urît în viață și totodată duioșia și dorința fierbinte ca Nicolae să izbutească în visurile sale. Aceasta pune, credem, în lumină ideea că crearea frumosului din artă, și în cazul cînd sînt oglindite de pe pozițiile progresiste ale artei realiste anumite fenomene urîte ale vieții, nu trebuie să ducă și nu duce numai la concluzia că în opera de artă, am admira doar un frumos artistic „pur". Această idee va fi înțeleasă inevitabil în mod nejust dacă pierdem din vedere funcția educativă a operei de artă realistă. Numai dacă ținem seama atît de funcția estetică, de cea gnoseologică cît și de funcția educativă a artei, mai mult, de *unitatea* lor, poate fi interpretată științific această idee. Într-adevăr — așa cum reiese din cele spuse mai sus — sensul frumosului imaginii artistice realiste în cazul oglindirii unui fenomen urît este și acela al trezirii unui sentiment, unei atitudini, în care se reflectă înțelegerea urîțeniei fenomenului respectiv și ca atare reacția împotriva lui.

Ocupîndu-ne de problema sensului în care trebuie înțeleasă teza privitoare la crearea frumosului din artă în cazul oglindirii unui fenomen urît din viață, nu poate fi trecută cu vederea precizarea că înțelegerea justă a acestei teze implică excluderea negativismului. Dacă — referindu-ne la opera de artă realist-socialistă — este adevărat că pot fi create în imagini artistice frumoase și în cazul oglindirii unor fenomene urîte ce se manifestă

în procesul construirii vieții socialiste, aceasta nu se confundă cu tendința de a considera că poate fi creat frumosul artistic în cazul accentuării, *exclusiv* asupra aspectelor negative ale vieții, lăsînd impresia că în realitatea socială a construirii socialismului, esențială ar fi tocmai manifestarea acestor aspecte.

Întrebarea este de ce nu poate fi acceptată teza care reflectă tendința negativistă la care ne-am referit mai sus. Răspunsul este ușor de dat.

Realitatea socială a construirii socialismului nu se reduce numai la manifestarea unor fenomene frumoase de viață, dar nici numai la aceea a unor aspecte urîte, negative. În procesul construirii socialismului, *coexistînd într-o luptă continuă și complexă,* se manifestă atît fenomene frumoase ale vieții cît și fenomene urîte. Dar *semnificativ, esențial,* în această luptă care are loc în condițiile construirii socialismului, este capacitatea elementelor frumoase ale vieții de a se afirma, pînă la urmă, asupra celor urîte, de a le învinge și înlătura, chiar dacă uneori, în mod parțial și temporar, triumfă unele elemente negative. Or se știe, fără îndoială, că opera de artă realistă reflectă într-un chip specific artei, tocmai ceea ce este *semnificativ, esențial,* în viață. Prin urmare, este vorba aici de necesitatea reflectării artistice veridice a adevărului obiectiv *care presupune luarea în considerație a ceea ce este esențial.* Or, această reflectare — bineînțeles — nu se confundă cu reflectarea obiectivistă, în care, dispărînd procesul de selectare a ceea ce este semnificativ, faptul de viață este luat în considerație sub forma lui brută și statică.

Idilismul — reversul negativismului — este de asemenea dăunător și incapabil să ducă la crearea unor opere artistice valoroase. Într-adevăr, dacă — așa cum am amintit — realitatea socială a construirii socialismului nu se reduce la manifestarea unor fenomene urîte ale vieții dar nici numai la aceea a unor fenomene frumoase se impune o sezisare a esențialului în lupta dintre ceea ce este frumos și ceea ce este urît în viață; reiese deci că idilismul, care nu face decît să poleiască realitatea, contrazice și denaturează sensul adevărat al tezei despre crearea frumosului artistic în cazul oglindirii artistice a unor fenomene frumoase ale vieții.

În legătură cu faptul că admirînd o operă de artă admirăm sub raportul veridicității reflectării artistice însăși realitatea frumoasă pe care opera artistică o oglindește, este necesară următoarea observație: cînd evidențiem această teză nu trebuie să înțelegem, pornind de aici, că opera de artă ar fi identică cu realitatea. Frumosul artistic existent în opera de artă nu poate fi substituit și identificat cu frumosul existent în viață. Aceasta în primul rînd pentru motivul că nu putem identifica conștiința cu existența, subiectul care reflectă cu obiectul reflectat. Nu putem deci identifica arta ca formă de oglindire a realității, ca formă a conștiinței sociale, cu realitatea obiectivă pe care ea o oglindește.

Este cazul să subliniem că, pe bună dreptate, în primul capitol al *Esteticii* (1939) sale academicianul Tudor Vianu, străduindu-se să arate netemeinicia confundării frumosului artistic cu cel natural, aduce unele argumente menite să evidențieze deosebirile ce există între cele două categorii de frumos. Dar insistîndu-se asupra deosebirilor, se pierde din vedere legătura care există și care nu poate fi cîtuși de puțin neglijată, între frumosul artistic și frumosul natural (de fapt, în general, între frumosul artistic și frumosul din viață). Procedeul sublinierii exclusiv a deosebirilor

fără a arăta în același timp cum și în ce sens există o legătură între frumosul artistic și frumosul natural ar duce la concluzii idealiste.

Este necesar deci să se evidențieze că lipsa de identitate între frumosul artistic și frumosul existent în viață nu înseamnă cîtuși de puțin lipsă de legătură între artă și realitate. Sublinierea lipsei de identitate tinde numai să înlăture vulgarizarea și ea presupune existența unei legături strînse între frumosul artistic și frumosul din viață și anume un raport de reflectare, de cunoaștere.

Estetica marxist-leninistă demască și respinge teoriile false, idealiste, care, pornind de la constatarea lipsei de identitate între frumosul artistic și cel din realitatea obiectivă, trag concluzia că aceasta trebuie să însemne negarea tezei cu privire la oglindirea realității obiective în artă. Teoriile estetice idealiste subliniază lipsa de identitate tocmai în sensul că arta n-ar avea nici o legătură cu frumosul din realitate, că între frumosul artistic și cel existent în realitatea obiectivă ar fi o prăpastie. De aici este desprinsă imediat concluzia antiștiințifică că arta care și-ar propune să oglindească frumosul din realitate ar ajunge la eșec.

O asemenea teorie falsă, idealistă, a fost susținută la noi în trecut de către Lucian Blaga în considerațiile sale de estetică.

Pentru L. Blaga faptul că nu putem, de pildă, substitui frumosul natural celui artistic și invers, e un prilej de a dovedi că arta și natura se situează pe planuri ontologice diferite, că, deci între frumosul artistic și cel natural ar fi o prăpastie. El scrie : „esteticul natural și esteticul artistic sînt, ca structuri obiective, incomensurabile și insubstituibile unul prin altul, căci ele apar în ordini existențiale cu totul diferite. *Distanța dintre ele este de prăpastie nu de treaptă, sau de complexitate, distanța dintre ele este aceea a unei mutațiuni ontologice*“ [1].

Aceasta îl face pe L. Blaga să proclame „autonomia totală a esteticului „artistic“, față de esteticul „natural...“ [2]. În mod concret această „autonomie“ înseamnă că frumosul artistic nu poate fi creat în cazul oglindirii frumosului natural. Și aceasta din principiu, pentru a putea fi formulată în cele din urmă concluzia idealistă de bază, obscură prin conținutul ei, că arta ar fi o „revelare în orizontul misterului“ [3] și nu o formă de oglindire a realității obiective.

În mod concret, lipsa de identitate între frumosul artistic și cel existent în realitate poate fi constatată dacă avem în vedere că: *a)* frumosul artistic poate fi creat — așa cum s-a văzut deja *și* în cazul cînd artistul, stînd pe pozițiile înaintate, progresiste ale artei realiste, oglindește fenomene urîte ale vieții; *b)* în deobște — și aceasta se știe doar — o imagine artistică frumoasă nu este redarea unui caz real [4], care s-a petrecut ca

---

[1] Lucian Blaga, *Trilogia valorilor, știință și creație, gîndire magică și religie, artă și valoare*, p. 613.

[2] *Ibidem*, p. 606.

[3] *Ibidem*, p. 610.

[4] Chiar și atunci cînd imaginea artistică reprezintă în esență redarea unui fapt real, tot nu poate fi vorba de o identitate între frumosul artistic și realitatea obiectivă pe care opera de artă o oglindește. Aceasta și numai pentru motivul că imaginea artistică nu este copia mecanică a cazului real ci ea oglindește doar ce are el interesant, semnificativ, înlăturînd amănuntele întîmplătoare de viață, nesemnificative, care de bună seamă există și se împletesc cu cele semnificative.

atare în viață, ci reprezintă generalizarea artistică a trăsăturilor caracteristice unei întregi serii de fenomene existente în mod concret în realitatea obiectivă. Imaginea artistică tipică nu înseamnă însă din această cauză, mai puțin oglindirea realității obiective. Dimpotrivă, imaginea artistică tipică reflectă într-un mod specific artei tocmai ceea ce este esențial în realitate. În această privință ni se pare semnificativă, de pildă, următoarea mărturie a lui Goethe, după ce a scris opera *Suferințele tînărului Werther:* „In timpul lucrului meu la Werther, mi-am dat seama cît de favorizat a fost artistul care a compus o Venera din trăsăturile mai multor femei frumoase și, astfel, mi-am luat și eu îngăduința s-o plăsmuiesc pe Lotte a mea din însușirile mai multor copile drăguțe, deși trăsăturile ei mai însemnate le-am împrumutat celei mai iubite dintre acestea" [1]. Exemplul acesta demonstrează, ca multe altele, că imaginea artistică tipică nu este opusă oglindirii directe a *realității obiective* ci exprimă într-un mod specific artei tocmai ceea ce are realitatea caracteristic, esențial.

Iată în cele ce urmează un exemplu în care interpretarea frumosului și a emoției este schematistă.

Intr-un articol intitulat *Loterie sau muncă?* [2] tov. M. Novicov face următoarele considerații: „Cînd Mihai Beniuc spune:

„La tîmple mi s-a strîns părul cărunt
Ca sarea din adîncul ocnei scoasă,
Dar tînăr sînt. Același încă sînt,
Pe inima mea bruma nu se lasă"

ceea ce te impresionează și te emoționează aici nu este „frumusețea" imaginilor poetice ca atare, ci puterea uimitoare cu care Beniuc a știut să concretizeze tabloul epocii, al epocii în care oamenii, încărunțind, întineresc. O atare epocă poate fi doar o epocă de victorii și de mari perspective — epoca de construire a socialismului".

După părerea noastră, nejust este aici faptul că emoția artistică este interpretată doar ca rezultat al sezisării unor idei ce rezultă din versurile citate, neglijîndu-se în mod nefiresc *realizarea artistică* a imaginilor poetice. Nu credem că cititorul versurilor de mai sus va fi emoționat numai pentru că Beniuc a știut să exprime concret ideea că în epoca construirii socialismului, oamenii încărunțind, întineresc. Emoția artistică se naște în sufletul cititorului acestor versuri ca mod propriu, specific, de dezvăluire a îmbinării armonioase, unitare și interioare dintre ideea exprimată concret și *realizarea ei artistică, poetică.*

★

În legătură cu problema interpretării frumosului artistic, trebuie să subliniem necesitatea de a înlătura o anumită confuzie care se face simțită cîteodată în folosirea noțiunilor de realitate frumoasă și realitate urîtă.

Se manifestă uneori tendința, chiar dacă nu în mod explicit, de a confunda, de a identifica, aceste noțiuni cu altele două care aparțin esteticii idealiste și anume cu acelea de realitate poetică și apoetică.

Mai ales printr-o confundare a noțiunii de realitate urîtă cu aceea de realitate apoetică, se vădește tendința de a considera, în mod fals că există

[1] Goethe, *Poezie și adevăr*, E.S.P.L.A., București, 1955, vol. II, p. 152.
[2] Vezi „Gazeta literară" din 10.II.1955.

în viaţă şi fenomene apoetice a căror oglindire artistică n-ar putea, fără îndoială, să genereze vreun element al frumosului în opera de artă.

Înlocuirea, confundarea noţiunilor de realitate frumoasă şi urîtă cu acelea de realitate poetică şi apoetică, este neştiinţifică deoarece sensul celor două perechi de noţiuni este fundamental deosebit. Sensul noţiunilor de realitate frumoasă şi realitate urîtă, în raport cu arta, este acela de a constata că arta realistă, progresistă, poate crea frumosul artistic oglindind atît frumosul cît şi urîtul din viaţă. S-a văzut aceasta mai pe larg în paginile anterioare.

Deci considerarea esteticii materialiste că există în viaţă atît fenomene frumoase cît şi fenomene urîte nu duce la concluzia că ar exista o realitate obiectivă „apoetică", care oglindită în opera de artă n-ar putea genera frumosul artistic.

Dimpotrivă, considerarea falsă, că ar exista o realitate poetică şi una apoetică poate avea la unii tocmai scopul de a se trage concluzia că există o parte a realităţii obiective — şi anume realitatea luptei sociale — care nu poate fi oglindită în artă pentru că n-ar putea da naştere frumosului artistic.

Teza antiştiinţifică, străină esteticii materialiste, despre existenţa unei realităţi apoetice a fost susţinută în ţara noastră mai ales de estetica idealistă maioresciană. După adepţii acestei teze, — de fapt aşa cum reiese chiar din observaţiile pe care le-am făcut mai sus cu privire la estetica maioresciană — orice contact al artei cu realitatea luptei social-politice, orice încercare de a oglindi în artă problemele acestei lupte, duce la degradarea artei. Şi aceasta tocmai pentru că realitatea luptei social-politice ar fi „apoetică" şi n-ar putea, deci constitui obiectul artei.

Este adevărat că de multe ori întîlnim, de pildă, expresia: „Viaţa noastră este plină de poezia măreaţă a construirii socialismului". Înseamnă oare aceasta că se tinde spre a vedea o realitate poetică şi una apoetică? Fără îndoială că nu. Aici sensul expresiei, „viaţă plină *de poezie*" este acela de *frumuseţe* a vieţii. Expresia se află, deci, cuprinsă între limitele tezei care constată că în viaţă există atît fenomene frumoase cît şi urîte şi nu poetice şi apoetice. Totodată reiese că în anumite cazuri şi într-un anumit sens se confundă noţiunile de realitate poetică şi realitate frumoasă. În nici un caz însă nu se va putea confunda sensul noţiunii de realitate urîtă cu acela al noţiunii de realitate „apoetică".

ОБ ИСТОЛКОВАНИИ ПРЕКРАСНОГО И АРТИСТИЧЕСКИХ ЭМОЦИЯХ, ВЫЗЫВАЕМЫХ ЛИТЕРАТУРНЫМИ ПРОИЗВЕДЕНИЯМИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор определяет переживание, вызываемое произведением искусства, как единство восхищения перед правдивостью отражения художником характерного содержания человеческой жизни, то есть перед отношением художника к жизни, с одной стороны, и наслаждения художественным оформлением произведения искусства, с другой.

С помощью примеров автор указывает, что восхищение правдивостью художественного отражения содержания человеческой жизни в

реалистических произведениях искусства может представляться в виде чувства радости, удовлетворения, если в данном произведении отражено прекрасное жизненное явление. Когда же отражается уродливое явление или явление, заслуживающее осуждения, художественное произведение вызывает чувство возмущения, презрения, огорчения и т. д. В таком случае восхищение правдивостью отражения выражается чувством неодобрения по отношению к отраженному явлению, вызванным в нас прогрессивным художником.

Прекрасное в исскустве определено автором как органическое, внутреннее единство между отношением художника к жизненному явлению, отраженному произведением искусства, и художественным оформлением произведения искусства.

Обеднение переживания, вызываемого произведением искусства и прекрасным в искусстве, их сведение к одной лишь стороне, создает опасность искаженного истолкования произведения искусства.

В заключение автор обращает внимание на то, что смешение понятий прекрасной и уродливой действительности с понятиями поэтичной и непоэтичной действительности — не научно, так как указанные категории имеют совершенно различное значение.

DE L'INTERPRÉTATION DU BEAU ET DE L'ÉMOTION ARTISTIQUE DANS L'CEUVRE LITTÉRAIRE

(RÉSUMÉ)

L'auteur caractérise l'émotion artistique comme étant l'unité de l'enchantement éprouvé devant le reflet véridique d'un contenu de vie ayant une signification humaine, donc devant l'attitude de l'artiste, et de la délectation que procure la réalisation artistique de l'oeuvre d'art.

Il expose, exemples à l'appui, que l'enchantement devant la vérité du reflet artistique d'un contenu humain dans les œuvres littéraires réalistes, peut être, entièrement, un sentiment de joie, de satisfaction, si le phénomène reflété est beau. Si ce phénomène est laid, condamnable, il suscite dans l'âme du spectateur de l'oeuvre d'art un sentiment de révolte, de mépris, de tristesse etc.... Le sens de l'enchantement consiste donc, dans ce cas, en ce sentiment de désapprobation que l'artiste progressiste a réussi à faire naître en nous devant le phénomène de vie reflété d'une manière artistique.

Le beau en art est caractérisé par l'auteur comme étant l'unité organique, intérieure, qui existe entre l'attitude de l'artiste devant le phénomène de vie reflété dans l'oeuvre d'art et la réalisation artistique qu'il en donne.

L'appauvrissement de l'émotion artistique et du beau en art, les limites à ce qui constitue seulement un de leurs caractères, créent le danger d'une interprétation dénaturée de la beauté de l'oeuvre d'art.

A la fin de l'article, l'auteur attire l'attention sur le fait qu'il n'est pas scientifique de confondre les notions de réalité belle et laide, avec celles de réalité poétique et non poétique, le sens des deux paires de notions étant fondamentalement différent.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 6, 1956

DIN MANUSCRISELE INEDITE ALE LUI BOLYAI JÁNOS

1. În timpul vieții sale, lui Bolyai János nu i s-a tipărit decît o singură operă și anume aceea prin care a pus temeliile geometriei neeuclidiene: APPENDIX.

Dar, pe lîngă această operă publicată în douăzeci de pagini, de la Bolyai ne-a rămas o bogată moștenire (circa 14 mii pagini de manuscrise, majoritatea lor în folio). O parte însemnată a acestei moșteniri se ocupă cu unele probleme de geometrie neeuclidiană. În afară de manuscrisele din domeniul matematicii, există însă un mare număr de manuscrise care se ocupă de alte probleme: filozofie, societate, limbă, estetică, muzică.

2. În anul 1860, imediat după moartea lui Bolyai János, autoritățile militare i-au confiscat, împreună cu hîrtiile lăsate și cărțile, așezate în două lăzi grele și într-un raft de bibliotecă. Pînă la licitația prevăzută pentru acoperirea datoriei ce greva moștenirea lui Bolyai János, lăzile cu cărți și manuscrisele, aruncate claie peste grămadă, au fost depuse la Müncher Carol — agent de poliție al orașului. Bolyai Gergely, fratele său, a rugat pe profesorul Koncz József să obțină amînarea cu cîteva săptămîni a licitației, cîștigînd astfel vreme ca *„să pună în ordine manuscrisele lui János, fiind ajutat de cel mai indicat om, de Mentovich Ferenc"*. Din această informație prețioasă rezultă că filozoful materialist ardelean Mentovich Ferenc a cunoscut manuscrisele lui Bolyai János.

După aceste antecedente, manuscrisele au ajuns în posesiunea colegiului reformat din Tg.-Mureș.

3. Primul care a atras atenția a fost Richard Baltzer, în a doua ediție a cărții lui intitulate *Die Elemente der Mathematik*, apărută în 1867. Drept rezultat al interesului stîrnit de constatarea lui Baltzer, matematicianul francez Jules Houel din Bordeaux publică în anii 1868 *„Appendix"*-ul în limba franceză, împreună cu o scurtă biografie a celor doi Bolyai, tatăl și fiul, scrisă de Schmidt Ferenc. Biografia scrisă de el a apărut și în limba germană, încă în același an, în revista de specialitate: *Grunert's Archiv*.

Sub presiunea opiniei internaționale a lumii matematicienilor, în anul 1868, Academia Maghiară de Științe s-a adresat colegiului reformat din Tg.-Mureș în legătură cu manuscrisele rămase de la cei doi Bolyai.

Manuscrisele expediate Academiei, după multe tergiversări, au fost studiate de König Gyula, iar apoi de Schmidt Ferenc. În 1894 Schmidt a

restituit Academiei manuscrisele, care la rîndul ei le-a trimis înapoi colegiului reformat din Tg.-Mureş.

O parte din manuscrise au rămas însă la Budapesta, fiind clasate la secţia de manuscrise a Academiei.

Istoricul Koncz József, în lucrarea sa intitulată *A marosvásárhelyi evangelikus református kollégium története* (Istoricul colegiului evanghelic reformat din Tg.-Mureş) (1896) arată că Academia, după ce a dat să fie studiate manuscrisele Bolyai, nu a acordat o importanţă deosebită decît unei singure scrisori din 1823 adresate tatălui său. Această scrisoare se referea la geneza *Appendix*-ului, ajuns foarte vestit. Academia Maghiară de Ştiinţe din acea vreme nu a acordat deci interesul cuvenit moştenirii lui Bolyai. Această afirmaţie a noastră se bazează pe următoarea declaraţie a lui Schmidt Ferenc: „Singurul care m-a sprijinit cu adevărată generozitate în munca mea de publicare a fost domnul director Miller Pál" (Vezi prefaţa lui Schmidt la ediţia maghiară, — în traducerea lui Sutak József — *A tér abszolut igaz tudománya* (Ştiinţa absolut adevărată a spaţiului) (1897).

Dar nepăsarea cu care Academia Maghiară de Ştiinţe de atunci a tratat moştenirea lui Bolyai János, nu a putut împiedica alţi oameni de ştiinţă s-o studieze şi s-o valorifice. Cercetările întreprinse de Schmidt Ferenc în vederea publicării mai multor manuscrise cu privire la viaţa lui Bolyai János au reuşit să antreneze în această operă mai mulţi savanţi şi specialişti în valorificarea acestei moşteniri. Matematicianul german Paul Stäckel, s-a îndeletnicit decenii de-a rîndul cu studierea moştenirii lui Bolyai, punînd astfel temeliile cercetărilor privitoare la opera lui vastă. Pe lîngă F. Schmidt, cei care au luat asupra lor sarcina de a scoate la iveală bogăţiile moştenite de la Bolyai au fost: Schlesinger Lajos, Kürschák József şi Rados Ignác. Activitatea lor a constat mai ales în pregătirea pentru tipar a manuscriselor, precum şi în traducerea textelor din limba maghiară, dînd astfel o mînă de ajutor lui Stäckel (care nu cunoştea limba maghiară).

4. Vom încerca acum să urmărim cîteva faze din istoricul publicării manuscriselor. În anul 1896, F. Schmidt, în coloanele periodicului: *Abhandlungen zur Geschichte der Mathematik* a publicat unele părţi (fragmente) din autobiografia lui Bolyai János. Între anii 1899—1902, Stäckel a publicat studiul lui J. Bolyai intitulat RESPONSIO (scris cu ocazia concursului *Jablonowski* din 1834, ţinut la Lipsca). Tot în această revistă a văzut lumina tiparului în 1902, sub îngrijirea lui Stäckel şi Kürschák şi critica adusă de Bolyai János lui Lobacevschi. În ziua de 15 decembrie 1902, Stäckel a prezentat în şedinţa Academiei Maghiare de Ştiinţe teoria despre spaţiu a lui Bolyai János, iar în 1903 Schlesinger Lajos, în cuvîntarea de la Cluj, s-a bazat şi pe informaţii luate din manuscrisele lui Bolyai, citînd chiar mai multe pasaje. Opera fundamentală rezultată din cercetările întreprinse asupra moştenirii lui Bolyai, a fost lucrarea lui Paul Stäckel intitulată: *Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai*, Budapesta 1914. (Viaţa lui Farkas şi a lui János Bolyai şi cercetările lor în domeniul geometriei). Această lucrare a apărut mai întîi în limba germană în 1914.

Unii cercetători, care au răsfoit manuscrisele lui J. Bolyai, s-au străduit însă mai mult să culeagă citate izolate pentru ilustrarea antagonismului şi

ciocnirilor dese dintre tată și fiu. Această preocupare a lor izvora nu atît din dorința de a cunoaște adevărul, cît mai ales din concepția lor idealistă : Brassai Sámuel : *Emlékbeszéd Bolyai Farkas felett* (Discurs comemorativ asupra lui Bolyai Farkas), rev. *Erdélyi Múzeum* 1886; Bedőházi János : *A két Bolyai* (Cei doi Bolyai), Tg.-Mureș, 1897.

După Stäckel, a mai publicat unele lucrări din moștenirea lui Bolyai János, Szabó Peter, care a dat la iveală și unele date referitoare la Bolyai provenite din arhivele din alte țări (Viena).

Între cele două războaie mondiale nu s-au publicat decît cîteva fragmente și scrisori de-ale lui Bolyai *(Monografia asupra celor doi Bolyai,* scrisă de David Lajos ; Bolyai — *Geometria az Appendix alapjan,* Cluj 1944 ; articolele lui Jelitay József etc.).

Cercetările, chiar și cele mai prețioase, s-au limitat pînă de curînd numai la biografia și la activitatea lui Bolyai János în domeniul științelor matematice. Manuscrisele lui cu conținut filozofic și social-politic nu au fost cercetate de loc, fiind date uitării. Înainte de eliberare, cercetătorii n-au găsit răgaz pentru studierea materialismului filozofic al lui Bolyai. Ideile sale socialist-utopice, criticile lui la adresa societății în care trăia, au fost de asemenea trecute sub tăcere, omise. O cotitură nu s-a putut face decît de către cercetătorii de tip nou, înarmați cu știința marxist-leninistă. Aceasta a avut loc o dată cu apariția cărții lui Alexis Györgi intitulată *Bolyai János* (Budapesta, 1952) și a volumului *Bolyai János élete és müve* (Viața și opera lui Bolyai János, București 1953). Bányai László în lucrarea intitulată: *Bolyai János și gîndirea lui social-politică,* apărută în volumul *Studii și Referate privind istoria Romîniei* (București 1954) a schițat un tablou al dezvoltării concepțiilor filozofice materialiste și a celor social-politice ale lui Bolyai, pe baza trecerii în revistă a întregului material ce se găsește în manuscrise.

Aceste publicații au dezvăluit adevărata figură a lui Bolyai János. S-a dovedit că Bolyai nu a fost numai un matematician genial, ci și un gînditor valoros, cu idei înaintate în domeniul social. El se număra, de exemplu, în rîndul acelor gînditori premarxiști care au combătut într-un chip extrem de convingător tezele idealiste ale lui Kant. Bolyai János afirmă posibilitatea dar și necesitatea sosirii unei ere cînd societatea umană nu va mai fi împărțită în clase. Ideile sale sociale însă, nu se mărginesc la utopii înguste, ci se concretizează, pe de o parte, în critica feudalismului și a nobilimii din Transilvania, iar pe de altă parte, în propovăduirea dragostei nemărginite față de popor și a colaborării frățești între popoarele conlocuitoare.

5. Părțile alese din manuscrisele lui Bolyai, publicate în volumul *Bolyai János élete és müve,* au îndreptățit pe cercetători și pe cititori să presupună, că în cele 14 000 pagini de manuscris rămase de la J. Bolyai, se află încă multe comori necunoscute.

Institutul de istorie al Filialei Academiei R.P.R. din Cluj a înscris în planul său de lucru punerea în valoare a manuscriselor lui J. Bolyai, potrivit normelor arhivistice moderne. În același timp el a programat și pregătirea lor pentru tipar. Operația aceasta se apropie de sfîrșit.

În cele ce urmează publicăm în original — și în traducere romînească — texte cu conținut filozofic din manuscrisele lui Bolyai János, care

pînă în prezent nu au fost publicate în întregime. Manuscrisele originale sînt păstrate în *Biblioteca documentară „Bolyai"* din Tg.-Mureş [1].

ABAFÁY GUSZTÁV — BENKŐ SAMU

1851

AZ IDŐROL, IDŐPONTROL, TERROL, TERPONTROL, TÉR ÉS IDŐ KAPCSOLATÁROL [2]

Hat 405 × 225 mm. level tizenket lapjan, tintavai, eleje és vége hiányzik

Jede *Veränderung*, zum Beispiele jede Bewegung, jede Melodie geht zwar *nothwendig* in oder zu oder während einer gewissen *Zeit* oder besser gesagt sich eine gewisse *Zeit-Mal* vor oder geschieht oder ereignet sich oder

---

[1] În fragmentul de faţă, Bolyai se ocupă de anumite laturi filozofice ale problemei spaţiului şi timpului. Pe scurt, esenţa acestui text poate fi cuprinsă în următoarele idei: 1) noţiunile de timp şi de spaţiu se formează în om prin mijlocirea simţurilor; 2) ele provin din fenomenele reale ale naturii (schimbare de stare, respectiv schimbare de loc şi de formă); 3) spaţiul şi timpul au o existenţă obiectivă, independentă de subiect — contrar celor susţinute de Kant; 4) spaţiul şi timpul au o existenţă independentă de restul obiectelor din natură, deşi ele există în acelaşi timp şi nu pot fi despărţite de lumea fizică. Termenul de „independenţă" trebuie înţeles astfel: noţiunile de timp şi spaţiu au o existenţă independentă de restul lumii fizice, adică ele pot fi concepute în sine, făcînd abstracţie de restul lumii fizice. Bolyai nu a conceput nicidecum această independenţă a spaţiului de restul lumii fizice ca o ruptură între ele, ca şi cum ar putea exista un spaţiu vid concret, în mod independent de materie. Acest realism scolastic a fost străin de Bolyai, precum reiese şi din alte fragmente publicate în volumul *Bolyai János élete és müve*, editat de Universitatea Bolyai din Cluj (Bucureşti, 1952). În acestea, Bolyai susţine că orice materie are formă; formă goală nu există; fără imagini, fără materie, spaţiul nu poate fi cunoscut, conceput *. Natura geometrică a spaţiului nu poate fi stabilită decît pe calea măsurătorilor empirice şi anume: supunerea sau abaterea mişcării reale a planetelor de la traiectoriile calculate pe baza mecanicii lui Newton va confirma sau va infirma dominaţia geometriei euclidiene în spaţiu **. Tot aici el emite şi ideea existenţei unei legături între structura geometrică (forma) spaţiului şi legea gravitaţii. În fine, în volumul citat sînt reproduse trei fragmente în care Bolyai condamnă, în termeni foarte categorici, filozofia lui Kant (p. 354). Toate acestea au rămas însă crîmpeie, idei răzleţe, nesistematizate. Trebuie apreciată în special atitudinea categorică împotriva filozofiei lui Kant.

Ruptura lui Bolyai cu filozofia kantiană este un act remarcabil pentru aceea vreme, mai ales că el s-a situat pe o poziţie de stînga faţă de toţi ceilalţi gînditori maghiari ai timpului, atît în filozofie cît şi în politică.

Textul publicat aici, ne arată că Bolyai revenea mereu la aceste idei, ceea ce indică o preocupare permanentă faţă de aceste chestiuni. Stilul acestui text, ca şi al majorităţii textelor rămase în manuscris este destul de bizar. El este caracterizat prin digresiuni prolixe, care se abat de la ideea centrală, cîteodată fiind chiar cu totul străine de ea; printr-o aglomerare exagerată de sinonime şi juxtapunerea variantelor de fraze pentru exprimarea aceleiaşi idei. Toate acestea întunecă textul, îl fac foarte greu accesibil. Acest stil este în contradicţie flagrantă cu stilul concis, cristalin şi clar, adoptat de Bolyai în cunoscuta sa lucrare *Appendix*.

Trebuie să arătăm că aceste texte nu au fost formulate pentru tipar. Ideile au fost aşternute de autor sub forma unui jurnal intim, aşa cum treceau prin capul lui. Aglomerarea sinonimelor se datorează în fond tendinţei autorului de a căuta expresiile cele mai adecvate pentru exprimarea unei idei.

(E. Toth)

* *Op. cit.*, p. 313—314.
** *Op. cit.*, p. 313.

[2] Ortografia, în forma redată aici, aparţine lui Bolyai.

trägt sich *irgendwann* zu; ja selbst auch jedes unveränderte Dasein kann *nur* zu irgend einer *Zeit* statt finden; oder *Zeit* ist zu *jedem* Dinge *erforderlich* oder *nothwendig* oder nöthig oder *vonnöthen;* oder *ohne Zeit* kann *nichts* oder *kein :* Ding sein oder nach oder durch *Wahrnehmung* von irgend einer *Veränderung,* zum Beispiele irgend einer körperlichen, oder geistigen, oder *Gemüths-Bewegung;* verschiedener nach einander folgenden, ungleichen, oder, mit dazwischen befindlicher Pause, auch gleichen Töne, oder auch selbst bloss *eines* Tones mit einer vorhergehenden, oder darauffolgenden Pause —, kann und wird jedoch das mit höherem Erkenntnisz-Vermögen begabte oder reflektierende Wesen zu der Einsicht oder Erkenntnisz der *Selbstständigkeit* und der *Nothwendigkeit* oder *Unabhängigkeit* des *Daseins* und der Natur oder des Wesens der *Zeit,* von dem Dasein und der Beschaffenheit jedes anderen Dinges; wenigstens aber zu der Unmöglichkeit, *die reine, absolute* oder *beziehunglose, wahre, mathematische* oder *metaphysische* Zeit geradezu oder wirklich oder positiv, als selbst-Mal (s) *nicht da seiend* müssend sich vorzustellen, gelangen; dann aber: wird und musz der ——— früher oder später oder darin der Begriff der Zeit rege oder erregt oder erweckt oder entwickelt werden oder enstehen.

Majd folytatódik a törtszöveg :

obschon der noch auf einer tieferen Stufe von Fähigkeit — und geistes — Entwickelung und — Bildung stehende und in so fern zum Pöbel gehörende Mensch noch nicht dazu gelanget ist, sich hier von eine klare und reine oder von der übrigen Welt unabhängige Vorstellung zu verschaffen oder anzueignen obwohl es indessen auch nicht schwer angeht, sich in den Besitz hiervon zu versetzen.

Wäre es möglich, dasz Jemand starr — oder lähm — süchtig oder asphyxiös, geboren, ernährt und aufwachsen, also seit seiner Geburt blosz mit Gehör oder hör-sinn versehen oder begabt sein sollte.

Közbeékelt zavaros fejtegetés a forradalomról, majd a eredeti gondolatmenet.

so könnte zwar in einem solchen Wesen, auf obige Art, die Vorstellung von der Zeit rege werden, und sonach könnte in derlei Individuen, bei übrigens zulänglichen Fähigkeiten, allerdings die ganze *Zeit-Lehre* oder *Rein-Mathematische-Analysis,* in Ermanglung einer zureichenden Anzahl Töne, blos *rein* oder durch *unmittelbare Anschauung,* das ist ohne *Bezeichnungs-Vorstellung* durch Wahrnehmung und Vorstellung von Tönen aber — die sich in *dem* Falle ale einziges Bezeichnungs-Mittel darböten — auch mit wissenschaftlicher Vorstellungs-Verzeichnung, erdenken oder aus sich selbst entwickeln; ohne dasz es je doch fähig wäre, je mals zur Vorstellung des *Raumes* oder eines *Ortes,* zu gelangen oder den Raum Sinn in sich erwecken zu lassen.

Ohne alle Veränderung — Wahrnehmung aber, würde der Zustand, selbst bei noch so heftigen, sich somit stets *gleich* bleibenden Gefühle, insofern dem eines leblosen Dinges oder dem Tode selbst, ähnlich sein; da nie daraus ein Zeichen des Lebens hervorginge, und alles Leben in unaufhörlicher Thätigkeit, Bewegung, und Selen oder Geistes — Zustandes — Veränderung besteht.

Ein-Zeit-Punkt heiszt nur jeder solche Theil der Zeit, welcher *je Mal* oder *jemals gegenwärtig* ist. Derlei ist nun also offenbar einfach oder *theil* und *dauerlos* aber es dauert fort das *Enstehen* oder *Eintreten* und *Vergehen,*

oder *Veränderung* oder *Austauschung* oder *Erneuerung* oder Ersetzt-Werdung oder die Geburrt und das Absterben des gegenwärtigen Zeit-Punktes; und eben eine derlei Fortdauer macht eine *Zeit* aus oder darin besteht die *Zeit.*

Durch alles dieses indessen wird ja der Begriff eines *Zeit-Punktes* keinesweges etwa streng *erklärt,* sondern blosz, jedoch hin länglich erläutert indem schon die Begriffe von *Zugleich,* Dauer, jenen der Zeit und Zeit-Punktes enthalten oder entwickeln, oder diese in jene einschleichen, und somit dieser Satz, als einen fehlerhaften logischen Zirkel enthaltend, keinesweges oder durchaus nicht die Stelle einer strengen Definition vertreten kann; und vielmehr sind die Begriffe von *gegenwärtig,* jetzt oder *gegenwärtig,* oder Gegenwärtigem, oder der *Gegenwart* oder vom *dies-Male,* vergangen, (zu) *künftig* — absolut oder ohne Beisatz gesprochen — *zugleich* mit A zum Beispiele mit der aufegehenden Sonne, oder Schlag oder Punkt 3 Uhr, —, oder zu eben der Zeit oder *gegenwärtig* in Betreff A, früher als A oder *vergangen* in Bezug auf A, *später* oder *nach* oder *(zu) künftig* hinsichtlich A, *Zeit-Punkt* völlig oder Vollkommen *einfach* oder nicht weiter *erklärbar;* von denen man, als den, offenbar und natürlicher Weise schon an (und für) sich selbst möglichst und absolut einfachsten, ausgehen musz, und wodurch dann alle übrigen zusammengeszteten Begriffe sich, wie ich es zeige, allerdings *streng* ableiten und erklären lassen. Dasz aber der Begriff des *Zeit-Punktes* sich wohl auf obige Art erläutern, und als eine Theilloser Theil *der Zeit* ausgeben keinesweges oder durchaus nicht oder in streng mathematischen Sinne definiren lasse, und somit als *einfach* oder *unerklärbar* oder *undefinibel, unmittelbar* von selbst schon verstanden werden, und der Zeit-Lehre zur Grund-Lage dienen müssend betrachtet werden müsse : das erhellet hinlänglich und vollkommen deutlich aus der Betrachtung und Überlegung oder Erwägung dasz das Einfachere, als schon ein Theil des Zusammengesetzten, wohl unmöglich durch Letzteres klar und richtig erklärt werden könne, indem zur völligen Klarheit des Letzteren schon auch eben jene des Ersteren erforderlich wäre, man somit durch einen solchen Vorgang in einen fehlerhaften Cirkel verfiele.

Noch mehr erläutert wird der Begriff von Zeit-Punkt, nebst dem, dasz es für ein *nothwendig* da seiendes, das ist *nicht* als *nicht vorhanden seiend* gedacht werden könnendes dauer — und somit theilloses oder sobald es entstanden ist, sogleich auch vergehendes oder verfliehendes oder — fiehendes Ding erklärt oder ausschliessend charakterisiert wird, dadurch folgende, im Geiste des Tentamen's, mahlerische oder ästhetische Bemerkungen, dasz der erbebende und mit entsetzlichem Getöse erfolgende Riesen — Sturz des Niagara die Pracht und Majestät der aufgehenden Sonne, Moskau's, der alten Czaren Stadt Risen — Scheiterhaufen-Brand, eine Schlacht, eine heroische oder mit Selbst-Aufopferung bewirkte That, zum Beispiele eines *Caius Mucius Scaevola,* und überhaupt jede Veränderung, deutlicher und eigentlicher und genauer gesagt — weil es im Grunde nur soviel heiszt oder bedeutet —, der Zustand jedes diesem veränderenden Dinges in irgend einem Zeit-Punkte, natürlicher Weise also als nur für *eben denselben* Zeitpunkt gültig oder giltig abgebildet und in so fern verewigt werden können. Denn, wie *Horaz* sagt, *Dum loquimur, fugerit invida aetas,* das ist, während wir sprechen, flieht oder fliehet oder fleicht, schleicht, fliegt die neidische Zeit ohne festgehalten werden zu können. Im gemeinen

Leben und in figürlichen und ausgedehnten Verstande oder in der Ausübung nennt man zwar oft auch nur gewisse, längere oder kürzere, und auch auf Jahrhunderte sich erstreckende Dauer, einen Zeit-Punkt; je man versteht dann unter Zeit-Punkt jedesmal nur gewisse, wenn auch zuweilen, zum Beispiele, wann man von *Schlag* oder *Punkt* drei Uhr redet, sehr und kaum merklich kurze Dauer gleichwie ein örtlicher Punkt, in solchem Sinne Verschiedene Bedeutungen hat, und bald einen feinen auf dem Papiere mit einer Feder oder Reiszbleie, oder einen anderen spitzigen Werkzeuge bezeichnete Spur, oder eine derlei gröbere auf der Erde, oder einem strategischen Punkte oder einen Welt-Körper und Sonnen Systeme jeder Ordnung bezeichnen kann: in wissenschaftlich oder mathematisch strengen oder scharfen Verstande Zeit-*Punkt* stets *nur* eine *dauer* — also — theillosen Theil der Zeit, obschon, wie wir es gehörigen Ortes sehen werden, zu jeder noch so langem endlichem Dauer allerdings eine so lange endliche Dauer angeben oder finden läszt deren geometrisches Verhältnisz zu Ersterem ebenso beliebig grosz ist, als sich eine dazu eine so kurze Dauer gibt, deren geometrisch Verhältnisz zu Ersterem beliebig klein ist; und *in so fern* oder *in diesem Verstande* die erstere noch so grosze endliche Zeit in Ansehung jener gröszeren *für unsere äusseren Sinne* und *in* der Ausübung oder Anwendung ebsensowohl für einen *theillosen* oder *unmerklichen* Theil betrachtet werden kann, als jene kleinere oder kürzere in Betreff der Ersteren, gleich schon dem Punkte selbst angesehen werden könne.

Die Vorstellung eines *Ortes* und des *Raumes,* und die Einsicht und Überzeugung von dem *selbstsändigen* und *nothwendigen* oder von dem Da — oder Nicht dasein der ganzen Körper — und Geister Welt unabhängigen dasein desselben, kann, ebenfalls wie bei der Zeit, bei dem mit höheren Erkenntnisz-Vermögen versehenen Wesen, erst bei Wahrnehmung von Körpern und deren Gestalten, nach lebhafter oder lebendiger aber nach jener von *Gestalt-Änderungen* erweckt werden oder enstehen.

Und in so fern oder in dieser Hinsicht oder aus diesem Gesichts-Punkte, dasz auf diese Art wohl die Zeit *ohne Raum,* nicht aber umgekehrt dieser ohne jene gedacht werden kann, wie auch deshalb, weil wohl der Raum zu einer, ja zu jeder *Zeit,* nicht aber die Zeit im *Raume ist,* ist der Begriff von *Zeit* offenbar einfacher, höher, früher oder *vorangehender* und noch *nothwendiger,* als jenere des Raumes; obschon an sich zulezt beide gleich wesentlich und unbeseitigbar sind.

Schliesslich über diesen Gegenstand bemerke ich, dasz hinsichtlich der ausgesprochenen und behaupteten *Selbstständigkeit* der *Zeit* und des *Raumes,* auch der mit sehr gesunden, scharfen, und, wenn wir seine übertriebene Vorliebe synthetischen Methode der Alten ausnehmen, und unbefangenen Sinnen begabte grosze *Newton* in seine *Principien,* wie auch ein Gauss, wie es aus dessen in den *Göttingischen Gelehrten Anzeiger* 6. Stücke Seite 637, gemachten anmerkung, wie auch in dessen obangeführten an meinem Vater gerichteten Schreiben hierüber oder in dieser Hinsicht gemachten Ausserung erhellet, gleichfalls ungemein scharf und tiefsinnige und durchdringende, der obigen Ansicht und Sinnes sei. Und wenn nur aus übertriebener Bescheidenheit, geschieht'es wohl, dasz der Verfasser des Tentamen's, dessen Urtheil nicht weniger vielwiegend ist auf der 2. Seite hierüberzu entscheiden sich weigert, oder mit seinem diesfälligen Urtheile

zurückhält, wahrscheinlich der Meinung, und wünschend, durch Vermeidung oder Ausweichung einer bestimmten oder entscheidenten Erklärung hierüber, und somit Beitrittes zu einer Partei, am Sichersten jeden Anschein eines Angriffes der Anderen von sich abzuwenden oder solchen vorzubeugen. Gleichwohl halte ich es für strenge Pflicht, ohne Ausnahme und Rücksicht, nach möglichst klaren Begriffen und sicheren oder gewissen Erkenntnissen zu streben, und sich hier über, nach Möglichkeit oder Thunlichkeit auch deutlich oder entschieden zu äuszern. Und obschon keine Autorität auf der Welt zureicht, um streng wissenschaftlichen befriedigende Überzeugung zu gewähren: so ist es doch wohl offenbar um so beruhigender und angenehmer, mit je mehr, und je gewichtigeren Autoritäten man in dieser Ansicht zusammentrifft, gleichwie jede Wahrheit durch *verschiedene Beweise* derselben nur noch immer mehr bestätiget und bekräftiget wird, oder an Gewiszheit gewinnt, in so fern durch Übereinstimmung von derlei verschiedenen Ansichten und Resultaten die Wahrscheinlichkeit und die Überzeugung, menschlicher Weise *nicht gefehlt zu haben,* allerdings nur immer bestättiget wird und wächist.

Und so ist denn auch, mit nicht wenigerer Gewiszheit, als das Zwei Mal Zwei Vier ist, ausgemacht, dasz Zeit und Raum *unabhängig* von aller übrigen Welt existieren, oder selbständige Dinge seien; und dasz es, obschon uns oder unser Urtheil, unsere äuszeren Sinne, falls wir uns übereilen, sonst, oder in Betreff der Beschaffenheit der *Körper* — oder äuszeren Welt oder Natur, allerdings leicht verleiten oder irreführen, *diesfalls* gänzlich *überflüssig* und *unnütz* sei an der *Selbständigkeit* von Zeit und Raum im Mindesten zu zweifeln; vielmehr alle weitere diesfällige Speculation nur Aus und Miszgeburt einer in der That *leeren, gehaltlosen, nichtigen,* mit *geschmaklosen und Schnörkeln* — Arabesken ähnlich — *überladenen, unnützen, überspannten, unnatürlichen fantastischen, schwülstigen, kränkelnden, krampfhaften, verrückten, unglückseligen,* in *doppeltem* Sinne *unzeitigen, unstathaften,* in solchem Wanne steckenden oder damit kämpfenden oder After — oder Pseudo — oder sophistischen, und somit unter eigener Last kraftlos zusammenschrumpfenden oder sich keinesweges erhalten könnenden sinnlosen Philosophie.

Wodurch denn also für immer hinlänglich gezeigt, oder sattsam dargethan, wurde: dasz der, als Philosoph übrigens vielverdiente, *Kant,* theils völlig unrecht hatte, zu behaupten, der Raum, dergleichen die Zeit, seien *nur* Formen unserer äuszeren Anschauung, Theils aber, dasz eine derlei Äuszerung, die übrigens wohl keinenen anderen Sinn haben kann, als dasz der Raum nur *selbständig* zu sein *scheint,* es aber keineswegs *wirklich* oder an und für sich Sei-nicht einmal gehörig erklärt, ja in obigem Betrachte selbst sinnlos oder unsinnig war. Und dasz vielmehr gerade nur *Zeit* und *Raum* zunächst oder hauptsächlich — in sofern alle Veränderungen in Zeit, und alle Bewegungen im Raume vorgehen oder Stattfinden oder sich ereignen, ale *nothwendig* da seiend, oder deutlicher *nicht* als *nicht da seiend* gedacht werden könnend erscheinen und erblickt werden müssen; obschon ich keineswegs fernerhin behaupte, die äuszere und innere, Natur oder Körper = und Geister = Welt seien an sich oder in der Wirklichkeit auch *weniger* nothwendig — obschon zuerst die Geister =, und dann auch die Körperwelt, allerdings hinsichtlich ihrer Veränderungen auch als gar nicht vorhanden seiend gedacht werden können, wie früher oder oben für den

starrsüchtig geboren Gesetzten auch selbst der Raum nicht vorhanden war — ; und ich vielmehr gerade dafür hatte und völlig überzeugt bin, dasz so wie obschon, bei aller späterer Entwickelung und zusammengesetzeteren Begriff vom Raume, dieser mit der Zeit gleich nothwendig da da ist, ebenso ferner auch die Körper = und endlich auch die sie belebende Geister = Welt selbst nicht minder *nothwendig* als *natürlich* da seien; indem Zeit, Raum, Körper und Geister = Welt von Ewigkeit zu Ewigkeit zugleich und untrennbar gegeben oder da sind; es wenigstens offenbar völlig leblos also unnütz wäre, schon die Geister = Welt von der Natur zu trennen, das ist, deutlicher, als nicht da seiend zu denken oder vorauszusetzen.

Nach Obigem ist nun zwar jeder Zeit = Punckt in Ansehung oder zu jedem anderen Zeit-Punkte entweder *vergangen, jetzt,* das ist gegenwärtig, oder endlich künftig: gleichwohl wäre es eine sehr beschwerliche unelegante und auch überflüszige, anstöszige Redensart, wenn man, besondere, wenn man, wie in der Zeit = und Kräften oder Bewegungs = Lehre der Fall ist, oft von Zeit-Punkten zu reden hat, jederzeit dieses Unterscheidung vollständig anführen, und sich zum Beispiele folgender Maszen ausdrücken würde: *War ist,* oder *wird sein* A ein *Zeit-Punkt;* und im *ersten* und *zweitem* Falle : *war* B ein Zeit-Punkt *vor, mit, oder* nach A, oder: *ist* oder *wird sein* B, im *dritten* Falle: *War,* und, solang A noch nicht gekommen, ist, *ist* oder *wird sein* B vor A ; oder, sobald A schon vorübergegangen ist ; *war* B *vor, mit,* oder *nach A ;* oder, *wird sein* B ; und so fort bei noch mehreren Zeit-Punkten C, D —— alle möglichen Fälle in Bezug deren *gegenseitige Lage,* so wie auch hinsichtlich des *Zeit-Punktes* des *Vortrages selbst* erschöpfend: wodurch man die Häufung der Punkte ohne irgend einen begreiflichen Nutzen offenbar nur in unabsehbare oder grenzenlose Verwickelungen geriethe. Deshalb ist es, mit dem Beisatze, dasz die reine Zeit-Lehre ewig und unabhängig von dem Zeit-Punkte des Vortrages wahr ist, oder dieser auf jene keinen Einflusz ausübt, vorzuziehen, in der reinen Zeit-Lehre entweder stets einfach, leicht, bequem nur von *gewesenen* Zeit-Punkten zu sprechen, in dem man den anfänglichen oder zuerst genannten oder angenommenen oder gedachten oder Grund—oder Anhalts Zeitpunkt stets früh genug in der Vergangenheit gewesen sich vorstellen kann, damit auch jeder beliebig aber gegeben spät darauf folgende Zeitpunkt noch immer für den Vortrager in die Vergangenheit falle; oder dadurch sich zu helfen, dasz man jeden *Zeit-Punkt* und jeden *Zustand der Welt,* welcher also dauerlos, also *zugleich* ist, und sich stets verändert, *stets* als *wirklich* oder *seiend* oder *existierend* oder als *Etwas* oder ein *Ding* zu betrachten, und sich zum Beispiele auch jetzt im Jahre 1851, wie auch vor zwölftausend Jahren, der weit einfacheren, natürlicheren, geschmeidigeren, zierlicheren, füglicheren, kürzeren, gleichförmegeren und bequemeren Redensart zu bedienen: Euklid lebt, eröffnet seine Schule zu Alexandrien etwa vor 300 Jahren vor Christi Geburt, in Betreff der *ersteren* Zeit-Punktes *vor* etwa 2151, in Betreff des *Letzteren* hingegen *nach* 1200—2151—9849 Jahren, oder *Euklid* ist zwar *stets* oder *jederzeit* als *Etwas* oder ein *Ding* und zwar ein *Mann,* und zwar ein sehr ausgezeichneter anzusehen; allein er ist nur *da Mal,* oder zu der *Zeit Mal* womit er *zugleich* da war. Wobei man nämlich das Wort *„Mal"* oder *„Mals"* oder *„Males",* als Endungen der bereits gebräuchlichen Wörter *„damal(s)",* „niemal (s)", „ein, 2, 3, —— Mal", womit es im Grunde Eines ist. Welches denn somit auch eine wesentliche

Verbesserung dieser Begriffe und somit auch der Sprache ist. Welche Redensart zwar zum Theile oder oft schon, obschon ohne klares Bewusztsein eines festen Grund-Satzes, auch bisher üblich war, indem man zum Beispiele von mancher Begebenheit sagt: sie *trägt* sich *jetzt,* oder zur Zeit der Alt-Römer vor, und ein Theater-Stück sei nach einer *wirklichen* — obschon also offenbar bereits *vergangenen* Begebenheit zusammengesetzt oder erdichtet oder dargestellt. Hierdurch weicht man, logisch oder widersprechenden Redens-Art aus, eine beliebige Zeit A sie zu jeder anderen Zeit B sowohl existirend. Man kann nämlich diese Schwierigkeit dadurch beseitigen, dasz man die Unterscheidung macht: Wenn A nicht *zugleich* oder zu einer und derselben Zeit oder eine Zeit-Mal ist mit B: so im Sinne der deutschen Wort — Zusammensatz (:ungs:)-Art zwar *nicht* B-Mals, oder B-Mals, oder einmal in Betreff B, *ist* oder *existirt* aber doch auch, in Ansehung der Zeit B, oder ist. Und es offenbar auch zu unbehaglich wäre stets blos die Gegenwart als *wirklich* zu betrachten ja es sogar offenbar gänzlich unmöglich wäre irgend eine Gegenwart durch ein gesprochenes Wort oder sonstige Bewegung, wozu schon unvermeidlich eine gewisse *Dauer* erforderlich ist, — während welcher der zu bezeichnen beabsichtigte Zeitpunkt schon verflogen ist, — genau anzuzeigen.

Ein *Raum-Punkt* heiszt nur jeder *einfache* oder *theillose* oder *Punkt-Ort,* oder jedes *nothwendig* da seiende, oder deutlicher *nicht* positiv als *nicht da seiend* gedacht werden könnende solche Ding, welches im obigem Sinne, Jedes *Mals* ist.

Dasz es einen Zeit-Punkt gebe, das ist wohl eben so vollkommener Grund-Satz, als der Begriff von Zeit-Punkt selbst *einfach* oder weiter *unerklärbar* oder *indefinibel* ist. Und eben so kann es entweder geradezu oder unmittelbar oder ohne Weiteres *auch* als *Grund-Satz* aufgestellt werden, es gebe *einen Raum*-Punkt, oder dieser Satz auf folgende Art, aus jedoch viel oder weit verwickelteren oder verworrenen oder zusammengetzteren, gekünstelteren, gezwungeneren, weiter oder gewaltsam hergehalten, schwierigeren und bei nicht gehöriger Vorsicht auch leicht verfänglichen oder irreleitenden, dabei nicht deutlicheren, gründlicher oder strengerer und zierlicheren Grund-Sätzen, erst abgeleitet werden; obschon es dennoch emphelenswert ist, auch diese Vorstellungs-Art zu kennen. Der Raum *hat zwei solche Theile, die einen solchen gemeinen Theil, welcher* zwei solche Theile hat, die einen solchen gemeinen Theil haben, welche zwei solche Theile hat, die einen solchen gemeinen Theil haben, welcher theillos oder derer Gemeines ein Raum-Punkt ist. Oder: Jeder Raum-Theil ist entweder ein Raum-Punkt, oder hat einen solchen Theil, welcher ein Raum-Punkt ist oder hat einen, zum Theile einen Raum-Punkt habenden Theil; oder endlich hat derlei einen solchen Theil, welcher zum Theile einen Raum-Punkt habenden Theil hat.

AZ IDÖRÖL, TERRÖL, KÜLSÖ MOZGÖ VILAGRÖL, A SZELLEMRÖL

Egy 65 × 150 mm. papirszelet mindkét lapján, tintával.

Aber etwas von der Zeit, Etwas vom Raume, von der Äuszeren (beweglichen) Welt, endlich Etwas vom Leben, Gemüthe (Zustand) von der *inneren* Welt, und etwaigen unmateriellen Wesen pflegt man nie zu vereinen, wenigstens vereint als ein *Ding* zu betrachten. Ebendaher ist auch

keines von diesen ein Theil dessen, welches der Inbegriff desselben und Eines und Mehrerer der Übrigen ist. Z.B. Ein Bewegliches kein Theil *von sich selbst und* einem Raumtheil u.s.w.

1851

DESPRE TIMP, MOMENT, SPAȚIU, PUNCT IN SPAȚIU, DESPRE LEGĂTURA DINTRE SPAȚIU ȘI TIMP

Cu cerneală pe 12 foi de 405 × 225 a 6 scrisori, începutul și sfîrșitul lipsesc

Fiecare schimbare, de exemplu orice mișcare, orice melodie are loc deși *în mod necesar în* sau *spre,* sau într-un anumit *timp,* sau mai bine zis are loc de anumite ori în timp sau se petrece sau se întîmplă sau are *cîndva* loc; chiar și *orice* existență *neschimbată* poate avea loc *numai* într-un anumit *timp;* ori *timpul* este de *dorit* sau *necesar* sau *trebuincios* sau *de trebuință* oricărui lucru; ori *fără timp* nu poate exista *nimic* sau nu poate fi *nici un* lucru. Abia în timpul sau după sau prin *perceperea* unei oarecari schimbări, de exemplu a unei mișcări fizice, sau spirituale sau de dispoziție; cu un interval care se succede diferit, inegal sau intercalat, chiar și sunete egale sau chiar numai *un* singur sunet cu o pauză anterioară sau ulterioară — ființa dotată cu un bagaj de cunoștințe superioare sau ființa rațională va ajunge să înțeleagă sau să-și dea seama de *independența* și de *necesitatea existenței* și a naturii sau a *timpului,* de existența și de înzestrarea fiecărui obiect; dar va ajunge cel puțin să-și reprezinte imposibilitatea timpului *pur, absolut,* sau *neraportat, matematic* sau *metafizic* direct sau real sau pozitiv, ca atare ne *trebuind să existe;*

(Nu se poate constata unde trebuie introdusă în text fraza intercalată, de mai jos, eventual după trebuind) apoi însă : *se* stîrnește sau *trebuie* să stîrnească sau să trezească sau să fie dezvoltată sau să ia naștere... mai devreme sau mai tîrziu sau în (el) noțiunea timpului).

(Apoi urmează textul de bază):

deși omul, situat încă pe o treaptă mai joasă a capacității și dezvoltării spirituale și a culturii, făcînd parte din plebe nu a reușit încă să-și formeze sau să-și însușească o reprezentare clară și pură sau independentă de lumea înconjurătoare. Despre aceasta: deși nu este grea însușirea acestui lucru.

Ar fi posibil ca cineva să fie paralizat sau asfixiat din naștere; astfel să fie hrănit și crescut, deci, de la nașterea sa, să fie dotat numai cu auz:

(Intercalarea unei expuneri neclare despre revoluție, apoi continuă șirul inițial de idei) astfel ar putea într-o atare ființă, de genul arătat mai sus, să se nască reprezentarea timpului și deci ea ar putea gîndi sau s-ar putea dezvolta de la sine într-un astfel de individ, în caz că ar avea desigur capacitatea necesară; cu toate acestea întreagă *teorie a timpului sau analiza pur matematică,* în lipsa unui număr suficient de sunete, doar pură sau prin *contemplare nemijlocită,* aceasta fără o *reprezentare precisă* prin perce-

perea și prin imaginarea sunetelor dar — care în *acest* caz sînt unicele mijloace de desemnare — chiar și cu reprezentare științifică; fără ca totul să fie capabil să ajungă vreodată la reprezentarea *spațiului* sau a unui *loc* sau să se nască în el noțiunea de spațiu.

Dar fără *perceperea* vreunei *schimbări* starea ar fi, chiar și avînd un sentiment cît de violent, în permanență constant, asemănătoare unui lucru neînsuflețit sau chiar morții; întrucît nu a ieșit vreodată din aceasta vreun semn al vieții, și tot ce e viață este în continuă activitate, mișcare și schimbare a stării sufletești sau spirituale.

Un moment se numește numai fiecare astfel de parte a timpului, care este *prezentă* vreo dată sau *cîndva*. Așa ceva deci evident simplu sau o parte și *fără durată*, dar *continuă* ivirea sau *ceea ce are loc* și *dispariția*, sau *transformarea* sau *schimbarea* sau *reînnoirea* sau înlocuirea sau nașterea și moartea momentului prezent; și tocmai o astfel de dăinuire face *timpul* din care sau în care constă *timpul*.

Prin toate acestea totuși noțiunea unui *moment* nu este explicată prea riguros, ci se lămurește doar suficient, întrucît noțiunile de *în același timp, durată* în care se conțin sau se includ timpul și momentul, sau acestea se furișează în acelea și deci această frază, ca una care conține un cerc logic vicios, nu poate ține în nici un caz sau de loc locul unei definiții riguroase; și totuși noțiunile de *prezent, acum* sau în *prezent*, sau *prezentului*, sau *prezență* sau de *această* dată, trecut, (în) viitor se spun în mod absolut sau fără explicație — în același timp cu A de exemplu cu soarele care răsare sau exact sau fix ora 3,... , sau în același timp sau *prezent* referitor la A, *mai devreme* decît A sau *trecut* în legătură cu A, *mai tîrziu* sau după sau *în viitor* referit la A, *momentul* complet sau perfect *simplu* sau *mai departe neexplicabil;* de la care trebuie pornit ca fiind în sine natural și evident, cele mai simple posibile și absolute și datorită cărora apoi toate celelalte noțiuni compuse se deduc după cum arăt eu, *în mod riguros* se lămuresc. Dar pentru ca noțiunea de *moment* să poată fi clarificată ca mai sus și să poată fi prezentată ca o parte a *timpului* ea nu poate fi definită în nici un caz drept indivizibilă sau de loc în sens strict matematic și astfel să se înțeleagă de la sine deja ca *simplu sau inexplicabil* sau *indefinibil*, nemijlocit și ar trebui privită ca ceva care trebuie să slujească drept bază teoriei timpului: aceasta reiese suficient și complet clar din reflecție și chibzuială sau cumpănire: căci ceea ce este mai simplu, ca *o parte* a compusului, este imposibil de explicat clar și just prin cea din urmă, fiind în același timp necesar pentru clarificarea completă a ultimei, claritatea primei, căzînd deci printr-un astfel de procedeu, într-un cerc vicios.

Se clarifică și mai mult noțiunea de moment, prin aceea, că pentru ceva ce există cu *necesitate*, aceasta *nu* este o durată despre care se poate gîndi că *nu există* — și deci se caracterizează sau se explică cu exclusivitate ca ceva ce trece, sau dispare imediat, prin aceasta observațiile următoare pitorești sau estetice în spiritul Tentamen-ului, că cutremurătoarea uriașa prăbușire a Niagarei, pompa și maiestatea soarelui care răsare, uriașa forță a incendiului Moscovei vechiul oraș al țarilor, o bătălie, o faptă eroică — sau provocată chiar de jertfire de sine, de exemplu a unui *Caius Mucius*

Scaevola şi în general fiecare schimbare mai clar şi mai real şi mai exact spus — pentru că în fond se numeşte sau înseamnă doar atît —, starea fiecăruia dintre aceste lucruri schimbătoare poate fi valabilă, numai într-un moment, deci în mod natural, deci numai pentru *acelaşi moment* şi deci eternizată. Căci după cum spune *Horaţiu, Dum loquimur, fugerit invida aetas,* aceasta este în timp ce noi vorbim, vremea invidioasă, se refugiază sau zboară, se tîrăşte fără a putea fi oprită. În viaţa obişnuită şi în sens figurat sau în experienţă totuşi se vorbeşte adesea numai de o anumită durată mai lungă sau mai scurtă, sau care se extinde pe secole drept moment ; se înţelege în aceste cazuri prin moment de fiecare dată numai o anumită durată foarte scurtă, abia perceptibilă uneori de exemplu cînd se vorbeşte despre *exact* sau fix ora 3: ca şi un punct local în astfel de sens are înţelesuri diferite şi poate desemna o urmă fină pe hîrtie, lăsată chiar şi de o pană sau de un creion, sau de un alt instrument ascuţit, sau pe pămînt, de ceva asemănător, dar mai puţin fin, sau un punct strategic sau un corp din univers şi sistemul solar, de orice ordin: în sens strict sau riguros ştiinţific sau matematic momentul este întotdeauna numai o durată — deci o parte indivizibilă a timpului, deşi, după cum vom vedea la locul potrivit pentru fiecare durată finită cît de lungă, desigur se poate da sau găsi o durată finită atît de lungă al cărei raport geometric faţă de prima are o mărime tot atît de nedefinită pe cît este de mică durata care i se dă, al cărei raport geometric faţă de prima este mic după plac ; şi *întrucît* sau *în acest sens* primul timp finit oricît de mare în concepţia acelui *sens* mai mare *pentru noi* sau *în experienţă* sau în aplicare poate fi considerat tot atît de bine drept o parte *indivizibilă* sau *iremarcabilă* ca şi celălalt mai mic sau mai scurt în raport cu primul, putînd fi luat chiar şi drept însuşi acel punct.

Reprezentarea unui *loc* şi a *spaţiului* şi înţelegerea şi convingerea despre *independenţă* şi *necesitate* sau despre existenţă sau inexistenţă, întregii lumi fizice şi spirituale a aceleaşi existenţe *independente,* tot astfel ca şi la timp, poate fi trezită sau poate apărea la fiinţa dotată cu o bogăţie de cunoştinţe superioare abia după perceperea corpurilor şi a formelor lor, după *schimbări de formă* vioaie sau vii.

Şi astfel sau în această privinţă, sau din acest punct de vedere, că în acest fel desigur timpul *fără* spaţiu, dar nu invers, nu poate fi gîndit şi datorită faptului, că spaţiul există *întotdeauna,* iar nu timpul este în *spaţiu,* noţiunea de *timp* este evident mai *simplă,* mai *superioară,* mai *timpurie* sau mai *premergătoare* şi *mai necesară* decît cea a spaţiului, deşi în ultimă instanţă ambele sînt esenţialmente egale şi de neînlăturat.

În cele din urmă remarcă însă despre acest obiect, că referitor la *independenţa timpului şi spaţiului,* afirmată mai sus, chiar şi marele *Newton,* dotat cu minte foarte sănătoasă, ascuţită şi dacă facem abstracţie de predilecţia lui exagerată pentru metoda sintetică a bătrînilor, obiectivă, în *principiile* sale, ca şi Gauss, după cum reiese din remarca făcută în Göttingische Gelehrten Anzeigen vol. 6 pag. 637, precum şi din afirmaţia făcută în scrisoarea adresată tatălui meu despre aceasta sau în acest sens reiese de asemenea deosebit de clar, profund că este de părerea enunţată mai sus şi chiar dacă numai dintr-o modestie exagerată a autorului Tentamenului se întîmplă aceasta, părerea lui este tot atît de hotărîtă în pagina 2, unde se cam codeşte să decidă despre aceasta, sau nu-şi enunţă părerea, probabil

fiind de părerea sau dorind, prin evitarea unei explicații hotărîte sau hotăritoare despre aceasta, și astfel prin asocierea la un partid, cel mai sigur să respingă sau să îndepărteze aparența că ar ataca pe ceilalți. Totuși eu consider ca o datorie riguroasă, fără excepție și deosebire, să tind spre noțiuni pe cît posibil clare și sigure sau spre anumite cunoștințe și să mă pronunț asupra lor după posibilități clar sau hotărît. Și deși nici o autoritate din lume nu este suficientă, pentru a prezenta riguros o convingere științifică satisfăcătoare : este evident că cu atît mai liniștitor și mai plăcut cu cît mai multe și mai importante autorități te întîlnești în această privință, asemenea cum fiecare adevăr se recunoaște și se întărește tot mai mult prin *diferitele* sale *dovezi,* sau cîștigă în siguranță, cu cît punerea de acord a unor astfel de vederi și rezultate diferite, probabilitatea și convingerea să nu fie greșite pe cît este omenește posibil, ci să fie confirmate și să crească întotdeauna.

Și tot atît de sigur, ca și faptul că $2 \times 2 = 4$ este că timpul și spațiul există *independent* de lumea înconjurătoare, sau sînt lucruri independente; și că, deși noi sau părerea noastră, gîndurile noastre exteriorizate, în caz că ne grăbim, ne pot *altfel* sau în ceea ce privește proprietatea *corpurilor* sau a lumii *exterioare* sau a naturii, foarte ușor rătăci sau duce pe un drum greșit, în cazul acesta fiind absolut de prisos și *fără folos* să ne îndoim în cea mai mică măsură de *independența* timpului și a spațiului, ba chiar în acest caz orice altă speculație provine dintr-o filozofie monstruoasă în realitate *goală, lipsită de conținut, nevaloroasă, cu împodobiri și ornamente lipsite de gust* — asemănătoare arabescurilor — *supraîncărcate, nefolositoare, smintită, nenaturală, fantastică, emfatică, bolnăvicioasă, spasmodică, nebună, nenorocită,* în *dublu* sens *inoportună, greșită,* împotmolită într-o astfel de nebunie sau în luptă cu ea sau pseudo- sau sofistică încît se prăbușește sub propria greutate sau care nu se poate menține în nici un caz fiind absurdă.

Prin ceea ce deci se arată întotdeauna suficient sau se prezintă în mod just că : Kant de altfel filozof foarte merituos, pe de o parte nu avea de loc dreptate, să declare, că spațiul și timpul ar fi *numai forme* ale intuiției noastre exterioare, pe de altă parte însă, că o atare părere, care de altfel nu poate avea vreun alt sens, decît că spațiul *pare* numai independent, însă *în realitate* nu este în nici un caz — nici măcar explicat cum trebuie, ci chiar, conform vederilor de mai sus era chiar lipsit de sens sau smintit. Și că tocmai numai *timpul* și *spațiul* în primul rînd sau principal — în măsura în care toate schimbările în timp, și toate mișcările în spațiu care se întîmplă sau au loc sau se petrec în spațiu, putînd fi gîndite trebuie să apară și să fie privite ca existînd *cu necesitate* sau mai clar *nu* ca *neexistînd* ; deși mai departe eu nu afirm în nici un caz, că natura internă și externă sau lumea fizică și spirituală ar fi în sine sau în realitate mai *puțin* necesare — deși întîi lumea spirituală iar apoi și cea fizică în ceea ce privește schimbările lor de asemenea nu pot fi considerate ca neexistînd după cum, înainte sau mai sus, nu există nici chiar spațiul pentru cel născut paralizat — ; și eu consider din această cauză cu atît mai mult și sînt convins că, cu toată dezvoltarea și noțiunea mai compusă de mai tîrziu a spațiului, acesta există la fel de necesar ca și timpul, precum nu există mai puțin *necesar* decît *natural* nici lumea fizică și în cele din urmă cea spirituală, care

o însufleţeşte ; timpul, spaţiul, lumea fizică şi spirituală sînt sau există din totdeauna *în acelaşi timp* şi nedespărţite ; evident ar fi, complet lipsit de viaţă, deci fără folos, de a despărţi lumea spirituală de natură, adică, mai clar, ar însemna să gîndeşti sau să presupui„ neexistînd.

Deci conform celor de mai sus, deşi fiecare moment este în intuire sau raportat la fiecare alt moment ori *trecut, acum* adică *prezent* sau în cele din urmă *viitor* ; cu toate acestea, ar fi un fel de a vorbi foarte greoi, lipsit de eleganţă şi de prisos, necuviincios şi ţepos, dacă, atunci cînd trebuie vorbit despre momente, în special cum este cazul în teoria *timpului* şi a *forţelor* sau a *mişcării* am pomeni întotdeauna complet această deosebire şi ne-am exprima, de exemplu în felul următor : A *a fost, este* sau *va fi* un moment ; şi în primul şi în al doilea caz ; B *a fost* un moment, *înaintea, în acelaşi timp* sau *după* A, sau : *este* sau *va fi* B ; în cazul al treilea : *a fost* şi pînă la venirea lui A, B *este* sau *va fi* înaintea lui A ; sau, imediat ce A a trecut ; B *a fost înaintea* cu sau *după* A, sau *va fi* B ; şi imediat avînd şi mai multe momente, C. D. ...toate cazurile posibile în raport cu *starea* lor *reciprocă* ca şi în privinţa *momentului* a *însăşi expunerii* pe larg : prin aceasta acumularea punctelor ar ajunge la o încurcătură inimaginabilă, nemărginit inutilă. Din această cauză teoria pură a timpului este adevărată întotdeauna şi independent de momentul expunerii, sau aceasta nu exercită vreo influenţă asupra lui ; este de preferat deci să vorbim în teoria pură a timpului ori întotdeauna simplu, uşor, comod, numai despre momentele *trecute,* momentul iniţial, sau numit întîi sau acceptat sau gîndit sau cauză sau moment de sprijin, putînd fi reprezentat întotdeauna suficient de devreme în trecut, pentru ca fiecare moment, care urmează oricît de tîrziu după aceea să fie totuşi încă în trecut pentru exponent ; sau să te ajuţi prin faptul, că consideri fiecare *moment* şi *fiecare stare a lumii,* care este deci fără durată, deci *egală,* şi se schimbă în permanenţă, *ca reală* sau *prezentă* sau *existentă* sau ca *ceva* sau un lucru, şi de exemplu şi acum, în anul 1851, ca şi cu 12000 ani în urmă să te foloseşti de o formă de exprimare mult mai simplă, mai naturală, mai flexibilă, mai plăcută, mai adecvată, mai scurtă, mai uniformă, mai comodă : Euclid trăieşte, deschide şcoala sa la Alexandria cu cca. 300 ani înaintea naşterii lui Cristos, în raport cu momentul prim cu cca. 2151 ani *înainte,* iar în raport cu *ultimul* după 12000 — 2151 = 9849 ani, ori Euclid, deşi este *întotdeauna* şi *oricînd* de considerat ca *ceva* sau un *obiect,* şi anume un *om,* şi încă un om eminent ; el însuşi este numai atunci (Mal), sau în timpul acela, cu care a existat în acelaşi timp. Aici cuvîntul „Mal" (ori) sau *„Mals"* sau *„Males"* este luat drept terminaţie a cuvintelor, uzuale în prezent, „Damal (s)" atunci, „niemal (s)" (niciodată), „unu. 2, 3,... Mal" (ori) fiind în esenţă acelaşi. Fiind astfel şi o îmbunătăţire esenţială a acestor noţiuni şi în acelaşi timp şi a limbii. Care fel de a vorbi, deşi numai în parte, sau adesea deja, deşi fără conştiinţa clară a unui principiu solid a fost uzitat şi pînă acum, spunînd de exemplu despre anumite evenimente : *are loc acum* sau pe vremea vechilor romani şi o piesă de teatru este întocmită sau compusă sau prezentată, deşi după un eveniment real — deşi este evident că acesta a *trecut* deja. Prin aceasta se evită în mod logic felul contradic-

toriu de a spune că un oarecare timp A, deși existent față de orice alt timp B, este inexistent. Se poate înlătura această dificultate, făcînd deosebirea: dacă A nu este *de o dată* sau în același timp sau de anumite ori cu B: astfel în sensul compunerii cuvintelor în limba germană deși nu este de B ori, sau de B ori, sau o dată în raport cu B, sau *există,* dar totuși este și în intuiția timpului B. Și evident ar fi și incomod să privim întotdeauna prezentul numai ca *real*; ba ar fi chiar absolut imposibil să se precizeze un oarecare prezent printr-un cuvînt spus — sau printr-o altă mișcare, ceea ce necesită deja inevitabil o anumită *durată,* — în timp ce momentul pe care avem de gînd să-l desemnăm, a trecut deja.

Un punct în spațiu se numește numai fiecare acel *punct* — loc *simplu* sau *indivizibil* — sau fiecare lucru necesar existent, sau mai clar, care *nu* poate fi gîndit pozitiv ca *nefiind,* care în sensul de mai sus, este de fiecare dată.

Ca să existe un punct în spațiu, este tot așa un principiu perfect, după cum este indefinibilă însăși noțiunea de moment *simplu* sau *inexplicabil* sau *indefinibil.* Și tot așa nu poate fi prezentat nici tocmai sau nemijlocit sau pur și simplu *numai* ca un *principiu* cum că ar fi un *punct în spațiu* sau să se desfășoare această frază după cum urmează din principii mult mai încîlcite sau mai complicate sau mai compuse, mai artificiale, mai forțate, mai departe sau reținute forțat„ mai greoaie și care în caz de insuficientă prudență poate ușor duce pe un drum greșit, și totuși nu mai clară, mai temeinică sau mai riguroasă și mai plăcută; totuși poate fi recomandat să se cunoască și acest fel de reprezentare. Spațiul *are astfel de două părți, care au o parte atît de generală,* care are astfel de două părți, care au o astfel de parte generală, care are astfel de două părți, care au o astfel de parte generală, care este indivizibilă sau generalul căruia este un punct în spațiu. Sau: fiecare parte din spațiu este ori un punct în spațiu, sau are o astfel de parte, care este un punct în spațiu, sau are ca parte o parte care are un punct în spațiu; sau, în sfîrșit, are o astfel de parte, care are ca parte o parte care are un punct în spațiu.

DESPRE TIMP, SPAȚIU, DESPRE LUMEA EXTERIOARĂ IN MIȘCARE, DESPRE SPIRIT

(Cu cerneală pe ambele pagini ale unor foi de 65 × 150 mm).

Dar ceva despre timp, ceva despre spațiu, despre lumea exterioară (în mișcare), în cele din urmă ceva despre viață, dispoziție (stare), despre lumea *interioară* și despre eventuala ființă imaterială, nu se unește niciodată, cel puțin nu se consideră niciodată unit ca un *lucru.* Tocmai de aici rezultă că nici una dintre acestea nu este o parte a aceleia, care este perfecțiunea ei și este una sau mai multe din celelalte. De exemplu ceva care se mișcă nu este o parte din *sine însăși* și a unei părți de spațiu etc.

DESPRE MIŞCARE ŞI CUNOAŞTEREA MATERIEI *

(Cu cerneală pe ambele pagini ale unei foi de 100 × 170 mm)

Că există timp şi spaţiu : acesta este un principiu sau cauză în sine, adică (acestea) trebuie să existe de la sine, în mod natural şi nu au nevoie, şi nici nu este posibil, ca să fie create, nici nimicite, sau distruse. Dar materia avînd orice formă şi orice natură — afară de cazul cînd se presupune că ar fi absolut dură şi de formă sferică — urmează o mişcare oarecare imediat ce este plasată sau imediat ce existenţa ei este gîndită în spaţiu...

DESPRE SFERA

Diversele forme ale mişcării pot fi înţelese numai de privirea ascuţită şi spiritul pătrunzător pînă la fund al matematicianului.

---

* Aceste două fragmente au fost scrise de autor în limba maghiară. Reproducem mai jos textul original:

AZ ANYAG MOZGASAROL ÉS MEGISMERÉSEROL

Egy 100 × 170 mm. papírszelet mindkét lapján, tintával

Hogy üd és ür van : az *eiv* vagy ön-ok, vagy-is az már magától, természet szerint kell hogy legyen, s arra nincs szüksége, s nem is lehet teremteni, sem el-pusztitni vagy rontani. De bár-is, egyszer az űrbe téve vagy létezve gondolva, bár-mely idomu s természetü szer ha csak nem tétetik tökélyes kemény egy idomu gömbnek föl bizonyos mozgást követend...

A GÖMBROL

A mozgás különféle formáit

csak a nyi-tanász éles szeme s át- vagy fenekre ható szelleme érti tökélyesen meg.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 6, 1956

DISCUȚII

PROBLEMELE DEMOCRAȚIEI POPULARE ÎN R.P.R.

ASUPRA CARACTERULUI ANTICAPITALIST AL PUTERII DE STAT ÎN PERIOADA DESĂVÎRȘIRII REVOLUȚIEI BURGHEZO-DEMOCRATICE ÎN ROMÎNIA

DE

I. BERCU

Revoluția populară înfăptuită de poporul nostru a îmbogățit într-o măsură considerabilă practica socială a maselor. Ritmul vertiginos al transformărilor revoluționare, acumularea de fapte și evenimente noi au demonstrat capacitatea creatoare a păturilor largi ale populației. Teza leninistă după care o lună de revoluție echivalează cu decenii de dezvoltare obișnuită a societății este verificată de faptul că, într-o perioadă de numai trei ani, poporul romîn și minoritățile naționale au înfăptuit cotitura de la regimul burghezo-moșieresc la dictatura proletariatului, desăvîrșind sarcinile burghezo-democratice. Experiența revoluționară a maselor populare din Romînia a dat la iveală laturi și aspecte mereu noi ale creației istorice.

Din păcate, peste ele am trecut cu ușurință ani îndelungați. Răsfoind, la prilejuri festive, ziarele, frunzărind documente ale anilor 1945—1948, trecînd de multe ori prin fața ochilor minții imaginile unor evenimente la care mulți am fost nu numai contemporani ci și părtași, ne mulțumeam, unii dintre noi, cu încîntarea amintirilor. Prizonieri ai unor formule bine mestecate în lecții, articole, „studii", lăsam să se odihnească între cartoane practica vie, pentru că ea contravenea unor dogme. Nu aș vrea să arunc această învinuire asupra altor tovarăși. Cele de mai sus privesc și pe autorul acestor rînduri.

În pofida încercării noastre dogmatice de a o ocoli, viața își cere drepturile, și evenimentele petrecute cu 8—10 ani în urmă se impun

atenției cercetătorului, pentru a trage concluzii actuale. Inițiativa revistei *Cercetări filozofice* de a supune discuției problemele dezvoltării istorice a regimului democrat-popular este menită să ajute la înțelegerea esenței și specificului transformărilor petrecute în puterea politică din țara noastră în cele două etape ale revoluției populare.

Eficiența discuției depinde, după părerea noastră, în cea mai mare măsură de poziția (nu mă refer la poziția principială marxist-leninistă, care nu poate fi pusă în discuție) de pe care analizăm evenimentele petrecute în acest răstimp. Este vorba de faptul dacă ne îndreptăm spre trecut sau spre viitor, dacă ne interesează în ce măsură dezvoltarea anterioară condiționează pe cea ulterioară, sau ne preocupă doar studierea unei etape date a dezvoltării. Mi se pare că, meritoriu prin abordarea filozofică a raportului dintre conținutul și forma puterii în prima etapă a regimului democrat-popular, articolul tovarășului M. Lupan, publicat în numărul anterior al revistei, tratează în mod static problema caracteristicilor principale ale regimului democrat-popular. Din articol nu reiese, deși sînt menționate unele particularități în această direcție, tocmai caracterul specific al puterii politice în țara noastră după 6 Martie 1945.

Îmi propun prin această intervenție în discuție să supun cititorilor revistei *Cercetări filozofice* următoarea problemă: în ce mod a influențat dezvoltarea statului nostru în prima perioadă, cînd îndeplinea funcțiile dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii, asupra dezvoltării celei de-a doua perioade cînd acesta a devenit o formă a dictaturii proletariatului.

★

Lupta maselor populare din Romînia după insurecția armată de la 23 August 1944, desfășurîndu-se în condiții favorabile, a creat o situație istorică cu totul originală. *Pentru prima oară a venit la putere clasa muncitoare împreună cu țărănimea muncitoare, condusă de partidul marxist-leninist al proletariatului, în cadrul dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii.* Pentru prima dată în istorie a fost instaurată, cu scopul de a desăvîrși revoluția burghezo-democratică, o putere ce avea ca forță conducătoare clasa muncitoare. Rolul conducător al proletariatului în stat a început deci să se exercite înainte de instaurarea dictaturii proletariatului și de construirea socialismului. Trebuie precizat că este vorba de originalitatea situației nu numai în ce privește țara noastră, ci și alte țări de democrație populară (în mod deosebit Polonia, Ungaria, Albania).

După cum se știe, în Rusia, după revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, conducerea în stat nu a fost exercitată de clasa muncitoare călăuzită de partidul revoluționar. Abia după Revoluția din Octombrie au fost, din această cauză, desăvîrșite unele din sarcinile burgheze esențiale. Noi nu am dat suficientă atenție acestui aspect al problemei, care este esențial pentru înțelegerea proceselor ulterioare ale dezvoltării sociale în țara noastră. Trebuie bine înțeleasă situația absolut nouă. cînd proletariatul aliat cu masele cele mai largi ale țărănimii, cola-

borînd cu o parte a burgheziei, inclusiv chiaburimea, conduce *ca forță dominantă în stat* lupta pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice [1].

Revoluția populară din țara noastră, avînd ca obiectiv, în *prima perioadă* a dezvoltării sale, desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, a fost caracterizată prin unitatea procesului revoluționar, a celor două etape ale sale. Lenin a arătat că hegemonia proletariatului în revoluția burghezo-democratică nu duce în mod obligatoriu la participarea acestuia la puterea de stat, determinînd însă transformarea grabnică a revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă. Dar în țara noastră lucrurile au mers mai departe. Clasa muncitoare, împreună cu țărănimea și colaborînd cu o parte a burgheziei, a preluat puterea de stat. *Aceasta a fost un factor esențial al transformării rapide a unei etape revoluționare în alta, al caracterului unitar al prefacerilor revoluționare, al dezvoltării pașnice a revoluției socialiste.* Pentru prima dată în istorie, puterea de stat era folosită pentru organizarea maselor populare în lupta împotriva exploatării. Această particularitate a dezvoltării revoluției încă din prima ei etapă și-a pus pecetea asupra felului cum s-a desfășurat revoluția socialistă, sub aspectul trecerii grabnice pe primul plan a sarcinilor constructive ale dictaturii proletariatului. Aici își găsește în esență explicație raportul care s-a stabilit între funcțiile represive și cele constructive, economice, organizatorice, ale dictaturii proletariatului din țara noastră, raport ce vădea o preponderență încă inițială a funcțiilor constructive. Considerăm necesar să ne oprim cu atenție asupra unor probleme privind latura represivă și cea constructivă în statul socialist.

Multă vreme în propagandă a fost acceptată fără discuție teza lui Stalin cu privire la etapele dezvoltării și funcțiile statului socialist. Deși a existat o apreciere a partidului nostru care arăta că, datorită condițiilor în care a început construirea socialismului în țara noastră, ca de altfel și în alte țări de democrație populară, latura constructivă a dictaturii proletariatului a căpătat o importanță mai mare încă de la începutul existenței statului socialist, noi n-am aprofundat această problemă. Ce s-ar constata, după părerea noastră, la o analiză mai profundă a unor teze cu privire la dezvoltarea statului socialist sovietic expuse de Stalin la Congresul al XVIII-lea al P.C.U.S.? În primul rînd că accentuarea asupra laturii represive a dictaturii proletariatului vine în contradicție cu învățătura leninistă despre statul socialist și cu experiența statului sovietic; în al doilea rînd că aceste teze au fost elaborate nu mult după ce Stalin formulase o altă teză greșită cu privire la continua ascuțire a luptei de clasă pe măsura înaintării spre socialism.

Teza despre primordialitatea funcției represive chiar în prima fază de dezvoltare a statului sovietic ignora practica construcției socialiste în U.R.S.S., contravenea învățăturii marxist-leniniste despre statul socialist. *Manifestul Partidului Comunist* este una din lucrările cele mai cunoscute

[1] În altă ordine de idei, considerăm ca o tautologie sublinierea rolului conducător al proletariatului în trecerea la revoluția socialistă. Oricît am contesta caracterul absolut al unor adevăruri de teama dogmatismului, nu putem să considerăm decît ca absurdă teza că trecerea la socialism este posibilă altfel decît sub hegemonia clasei muncitoare.

ale lui Marx şi Engels, dar poate că nu e rău să ne amintim de programul elaborat în acest document pentru puterea de stat proletară. Fără a ignora necesitatea violenţei — orice tendinţă de acest fel este condamnabilă şi primejdioasă — întemeietorii comunismului ştiinţific s-au preocupat în mod deosebit de sarcinile constructive, organizatorico-economice ale statului clasei muncitoare.

Studierea lucrărilor lui Lenin din perioada Revoluţiei din Octombrie şi a primilor ani de construire a socialismului este edificatoare. Începînd din prima zi a revoluţiei, continuînd cu anii războiului civil şi ai intervenţiei imperialiste străine, în toiul unor lupte înverşunate cu duşmanul neînduplecat, V. I. Lenin, o dată cu preocupările privind întărirea capacităţii de apărare a statului sovietic şi a mijloacelor de reprimare a contrarevoluţiei interne, lucru fără de care nu ar fi fost posibilă existenţa dictaturii proletariatului, sublinia în permanenţă latura esenţială a revoluţiei. „În orice revoluţie socialistă..., sarcina de căpetenie a proletariatului şi ţărănimii sărace condusă de el, este munca pozitivă sau constructivă în vederea creării unei reţele extrem de complexe şi de fine de noi relaţii organizatorice, menite să cuprindă producţia şi repartiţia planificată a produselor necesare existenţei a zeci de milioane de oameni" [1]. Pornind de la aceste teze programatice, Lenin a elaborat planul construcţiei paşnice, a dat indicaţii pentru alcătuirea planului GOELRO, a pus ca o sarcină atragerea unor elemente din rîndurile capitaliştilor la construcţia economică. Acestea nu erau prevederi îndepărtate ci o preocupare care s-a impus din primele luni ale revoluţiei atenţiei marelui conducător al statului sovietic.

Lenin stabilea drept primă şi principală sarcină a statului sovietic socialist imediat după cucerirea puterii, aceea de organizare a evidenţei şi controlului, ca început şi premisă pentru viitoarea activitate economică a statului proletar ca formă a dictaturii proletare.

Cu excepţia perioadei războiului civil şi a intervenţiei, cînd Lenin a acordat o mare atenţie sarcinilor represive ale statului sovietic, activitatea sa era îndreptată spre scoaterea la iveală a iniţiativelor de masă menite a ridica forţele de producţie. Sînt cunoscute lucrările *Marea iniţiativă, Sarcinile imediate ale puterii sovietice* şi altele, în care este subliniată latura constructivă a revoluţiei. Deosebit de grăitor este articolul lui Lenin *Un mic tablou pentru lămurirea unei mari probleme* — scris în 1918 — în care Vladimir Ilici a supus atenţiei întregii Rusii o broşură apărută în oraşelul Vesiogonsk, numind-o „o carte minunată". Lenin scoate în evidenţă faptul că, în scopul dezvoltării economiei naţionale, conducătorii sovietului local au făcut apel la industriaşi, citînd din broşură un pasaj în care se spune: Puterea sovietică nu a greşit în alegerea specialiştilor, şi industriaşii, spre onoarea lor, au fost aproape cei dintîi care au înţeles că nu au de-a face cu nişte „musafiri ocazionali de două săptămîni", ci cu nişte adevăraţi stăpîni care au luat puterea în mîinile lor". După ce arată rezultatele pozitive ale folosirii capitaliştilor, broşura continuă: „Dacă le vom da exploatatorilor peste mînă, dacă îi vom face inofensivi sau le vom veni de hac, vom face treaba numai pe jumătate. Treaba va fi îndeplinită cu succes atunci cînd îi

[1] V. I. Lenin, *Opere*, E.S.P.L.P., 1955, vol. 27, p. 224—225.

vom face să muncească și cînd cu cele făcute de mîinile lor vom putea să îmbunătățim viața nouă și să întărim puterea sovietică". Lenin conchide: „Acest excelent și foarte just raționament ar trebui gravat pe plăci și expus la sediul fiecărui consiliu al economiei naționale, al fiecărui organ de aprovizionare, în fiecare uzină, în fiecare secție agrară etc." [1]. Cu același prilej, Lenin critica pe publiciștii rutinari care de cele mai multe ori nu văd viața îndărătul hîrtiei, trecînd pe lîngă aceste fapte bogate în conținut și a căror relevare ar fi mai prețioasă decît multe studii, articole etc. Experiența istorică epocală a Partidului Comunist Chinez a verificat întru totul posibilitatea folosirii elementelor capitaliste în opera de construire a socialismului.

Sarcina represivă a jucat un mare rol în activitatea statului sovietic, ținînd seama de condițiile grele în care s-a desfășurat activitatea acestuia. Dar această sarcină a dictaturii proletariatului de reprimare a dușmanilor din interior și exterior era subordonată forței economice a puterii proletare. Dezvoltarea forțelor de producție, crearea și lărgirea continuă a relațiilor de producție socialiste în economia națională, fac să crească puterea clasei muncitoare, a statului socialist, subminează forța economică și politică a claselor răsturnate de la putere. Nu este o cale mai bună de a lichida puterea și împotrivirea exploatatorilor decît lichidarea rădăcinilor exploatării, a relațiilor de producție bazate pe proprietatea privată capitalistă asupra mijloacelor de producție și aceasta o poate face numai munca pozitivă, constructivă a statului socialist.

Trebuie luat în considerare faptul că făurirea relațiilor de producție socialiste este și ea o formă de luptă de clasă, principial deosebită de cea desfășurată de clasa muncitoare în perioada dominației burgheziei. Acum, clasa muncitoare, aliată cu țărănimea și alte pături neproletare muncitoare, construiește un stat nou, care are la temelie relații lipsite de exploatare. Or, făurirea acestora se desfășoară în luptă cu cele vechi, orice teren cîștigat de relațiile socialiste înseamnă o îngustare a relațiilor capitaliste, iar aceasta e o bătălie grea în care se împletește caracterul constructiv cu cel represiv al dictaturii proletariatului, cel dintîi fiind esențial. „Forma constrîngerii — spunea Lenin — este determinată de gradul de dezvoltare al clasei revoluționare date, apoi de împrejurări speciale, ca, de pildă, consecințele unui război îndelungat și reacționar, apoi de formele de împotrivire a burgheziei și a micii burghezii" [2]. De aici se vede că *gradul de represiune este condiționat istoric, în timp ce latura constructivă se impune în mod absolut.* Dezvoltarea forțelor de producție pe baza relațiilor de producție socialiste este o sarcină de la care nu se poate deroba dictatura proletariatului în oricare țară a lumii, pe cînd violența față de minoritatea exploatatoare depinde gradul de împotrivire a acesteia.

În lumina celor de mai sus putem înțelege tendințele de dezvoltare a regimului democrat-popular încă din perioada cînd el îndeplinea sarcinile dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii, necesitatea unei activități constructive a puterii de stat încă în prima etapă a revoluției populare. De aceasta este legată o altă particularitate a

[1] V. I. Lenin, *Opere*, E.S.P.L.P., 1956, vol. 28, p. 385.
[2] *Ibidem*, vol. 27, p. 251.

regimului democrat-popular. *Activitatea sa răspunzînd unor cerințe obiective, era îndreptată spre apărarea și promovarea intereselor maselor populare, ale clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității și altor mase muncitoare neproletare.* În ce privește burghezia, interesat fiind în refacerea țării, și în dezvoltarea forțelor de producție, regimul democrat-popular desfășura o politică economică ce nu contravenea intereselor economice ale unor pături largi ale burgheziei. Așa se și explică participarea reprezentanților unei părți a acesteia în guvern, precum și sprijinirea de către chiaburime a unor măsuri luate, mai ales în prima perioadă a revoluției.

★

Caracteristic pentru regimul democrat-popular, încă de la începutul formării sale, este faptul că activitatea maselor populare a fost călăuzită de știința marxist-leninistă prin partidul comunist. Rolul de conducător al partidului revoluționar al proletariatului, care își întemeiază politica sa pe cunoașterea legilor dezvoltării sociale, a determinat promovarea unei linii care răspundea cerințelor obiective ale dezvoltării sociale, precum și folosirea conștientă a unor legi obiective.

Caracterul științific al politicii Partidului Comunist Romîn și a regimului democrat-popular, fundamentarea ei pe cunoașterea legilor economice obiective și-a găsit o puternică expresie în consecvența cu care această politică țintea la îngrădirea capitalismului, a exploatării omului de către om mai ales în perioada după alegerile din 1946. Tocmai această orientare reprezintă o trăsătură importantă a perioadei de pregătire a revoluției socialiste, care a înlesnit-o pe aceasta. Ar fi de neconceput ca un partid marxist-leninist ca partid de guvernămînt să desfășoare o altă politică decît aceea de limitare a exploatării. Amploarea acestei politici este determinată de raportul de forțe, de gradul de dezvoltare a conștiinței maselor, de situația politică generală. Dezvoltarea economiei naționale, politica socială a statului, erau îndreptate în această direcție. *Scînteia* din 23 aprilie 1947 scria în acest sens: „Partidul Comunist Romîn îndreptînd eforturile principale ale clasei muncitoare și ale întregului popor spre întărirea poziției economice a țării... luptă, de fapt, nu numai pentru ieșirea din actuala situație grea economică, dar și pentru transformarea Romîniei dintr-o țară înapoiată într-o țară dezvoltată, cu o populație prosperă din punct de vedere material și cultural". Analiza sarcinilor puterii de stat trebuie să țină prin urmare seama de faptul că în istorie nu se poate sta pe loc, că trebuie avută în vedere direcția în care se îndreaptă dictatura democratică a proletariatului și țărănimii. Ducînd o politică de stat, P.C.R. știa că orice pas înainte trebuia să fie un pas spre socialism. De aici și măsurile economico-politice întreprinse.

Întemeindu-se pe cerințele obiective ale dezvoltării sociale, P.C.R. ținea seama prin politica de îngrădire a capitalismului, pe care o promova încă în etapa desăvîrșirii transformărilor democratice, de situația existentă în economia țării. Prezența relațiilor de producție capitaliste în cea mai mare parte a economiei naționale constituia o frînă serioasă în dezvoltarea economică a țării. Este însă necesară o precizare. Proletariatul ca forță conducătoare a făcut cunoscut prin glasul P.C.R. dorința sa de a antrena pe toți acei capitaliști care doreau sincer să contribuie la

refacerea țării. Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945 lansa acest apel: „Tot ce este activ, energic și competent în țara noastră trebuie chemat să contribuie la acest plan de refacere și ridicare a țării noastre" [1]... „Întreaga muncitorime, întreaga țărănime, întreaga intelectualitate, industriașii, comercianții, oamenii de finanțe, tot ce este cinstit și patriot în această țară trebuie să se încadreze în marea operă de refacere economică a țării, în opera de valorificare a bogățiilor imense pe care le posedă Romînia, în opera de ridicare a nivelului general de viață a întregului popor" [2]. Cea mai mare parte a capitaliștilor au dus însă o politică ale cărei consecințe au fost scăderea producției industriale, agravarea mizeriei maselor, a haosului economic. Marii capitaliști și bancheri s-au opus din răsputeri politicii economice a regimului democrat-popular, împingînd întreprinderile spre dezorganizare, au consumat din substanța lor economică, n-au făcut nici un fel de investiții. „Ca o consecință directă a acestor practici, care au dus la lărgirea capitalului speculativ în dauna celui productiv, întreaga greutate a sarcinilor decurgînd din război a fost aruncată pe umerii clasei muncitoare, țărănimii muncitoare și ale unei părți a micii burghezii. Standardul lor de viață a coborît tot mai jos, în același timp în care un număr restrîns de profitori au reușit să se îmbogățească peste măsură" [3]. Orice pas înainte în mărirea producției s-a obținut prin strădania clasei muncitoare și prin ajutorul primit din partea Uniunii Sovietice, precum și prin colaborarea cu celelalte țări prietene.

Regimul democrat-popular a fost obligat în aceste condiții să ia măsuri severe împotriva sabotajului economic, pentru reglementarea producției potrivit interesului general; cerințele progresului social și interesele poporului puteau fi promovate pe măsură ce se manifestau trăsăturile anticapitaliste ale regimului democrat-popular. La început, politica de îngrădire se îndrepta mai ales împotriva capitalului speculativ, făcîndu-se apel în repetate rînduri la mobilizarea tuturor forțelor economice pentru refacerea țării. Sfera politicii de îngrădire s-a lărgit însă pe măsură ce marele capital financiar, marile firme de export-import sabotau comerțul exterior menit a aproviziona economia națională cu mașinile, utilajele și materiile prime necesare, pe măsură ce marii industriași nu-și ridicau cotele de materie primă pusă la dispoziție de statul democrat-popular, nu făceau investiții pentru asigurarea producției. În dezvoltarea ei, această politică nu s-a limitat numai la marea industrie și capitalul bancar, la firmele de export, ci a început să vizeze și agricultura.

În decursul anilor 1946—1947 au fost obținute o serie de realizări prin lupta clasei muncitoare, sprijinită de puterea de stat împotriva burgheziei reacționare. Au fost încheiate contracte colective pentru muncitorii din întreprinderi, au fost adoptate noi statute pentru funcționarii publici; sarcina aprovizionării salariaților a revenit și patronilor prin intermediul economatelor; s-a introdus munca în acord. Partidul Comunist a obținut perceperea progresivă a impozitelor directe și limitarea celor indirecte;

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, E.S.P.L.P., 1955, ed. a IV-a, p. 67.
[2] *Ibidem*, p. 80—81.
[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunere de motive la legea oficiilor industriale*.

a fost modificat registrul comerțului în scopul limitării puterii marilor acționari ai societăților anonime.

Începînd cu luna decembrie 1946, după victoria în alegeri a forțelor democratice — care a consolidat puterea politică a clasei muncitoare — politica de îngrădire a exploatării capitaliste a intrat într-o fază nouă, mult mai accentuată. Etatizarea B.N.R., legea oficiilor industriale, reorganizarea Ministerului Industriei și Comerțului, condus acum direct de reprezentanții Partidului Comunist, introducerea controlului economic, programele de producție, stabilizarea monetară, legea circulației bunurilor agricole, restituirea pămînturilor acaparate de chiaburi pe timpul secetei, stabilirea cotelor agricole în mod progresiv ca și a unui impozit în natură progresiv, constituiau, după părerea noastră, elemente ale politicii socialiste a regimului democrat-popular. Se producea, în dezvoltarea politicii economice, transformarea dictaturii revoluționar-democratice în dictatura proletariatului. Acest lucru era marcat și de creșterea împotrivirii nu numai din partea acelor grupuri reacționare ale burgheziei care de la început au refuzat colaborarea cu forțele democratice, ci și a acelei părți a burgheziei care a mers alături de forțele revoluționare atît în perioada insurecției armate antifasciste, cît și după 6 martie 1945. Liberalii tătărăscieni au refuzat să voteze legea oficiilor industriale. În *Drapelul*, organul P.N.L. Tătărăscu — se publicau articole de felul aceluia intitulat *Valoarea și spiritul reformelor*, în care se scria că o reformă oricît de ideală ar fi ea, chiar dacă întrunește adeziunea marilor mase, își pierde valoarea dacă determină rezistențe fățișe sau ascunse în aplicarea ei din partea unor grupe cetățenești.

Un aspect al politicii de îngrădire a exploatării capitaliste l-a constituit latura antiimperialistă a revoluției democrat-populare. Lovitura îndreptată împotriva trusturilor monopoliste străine care jefuiseră ani îndelungați economia romînească, care colaboraseră cu fascismul hitlerist în timpul războiului, nu putea să nu se răsfrîngă și asupra acelor cercuri ale capitalului financiar romînesc care se sprijineau pe capitalul străin.

Întemeierea pe cerințele obiective ale vieții și folosirea conștientă din ce în ce mai largă a unor legi obiective s-au vădit în politica partidului nu numai în cursul aplicării măsurilor de îngrădire a exploatării capitaliste, ci și în alte domenii ale activității economice și politice promovate de partid și de puterea populară. Pornind, de pildă, de la cerința obiectivă a creșterii producției și productivității muncii, Partidul Comunist Romîn a arătat, încă din perioada cînd lupta pentru victoria revoluției populare, că singura cale de îmbunătățire a situației maselor o reprezintă creșterea producției, ridicarea productivității muncii. După instaurarea regimului democrat-popular, clasa muncitoare a considerat ca o datorie a sa crearea unei noi discipline a muncii, îndreptarea eforturilor spre producție.

Întemeindu-și politica sa pe știința marxist-leninistă, partidul clasei muncitoare a desfășurat o acțiune largă în vederea convingerii maselor populare asupra însemnătății pe care o are creșterea productivității muncii pentru îmbunătățirea situației oamenilor muncii. Împotriva unor tendințe demagogice și uneori dușmănoase de a împinge spre mărirea necontenită a salariilor, de a se angaja în cursa nebunească dintre prețuri și salarii, ce convenea capitalului speculativ și cercurilor politice reacțio-

nare, partidul a explicat că soluția reală a dificultăților constă în obținerea mai multor produse, în dezvoltarea forțelor de producție ale țării.

Pe temeiul cunoașterii legilor obiective ale dezvoltării sociale, P.C.R. a putut să determine direcția dezvoltării economice a țării și să traseze linia industrializării țării — ca bază a întregii evoluții ulterioare politice și sociale. Se știe că încă la Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945, Comitetul Central al partidului a arătat că refacerea țării, menținerea și consolidarea independenței naționale, dezvoltarea regimului democrat-popular, sînt posibile numai ca urmare a dezvoltării industriei grele, în raport cu posibilitățile economico-naturale ale țării. „O industrie grea puternică, bazată pe folosirea rațională a bogățiilor naturale ale țării și dezvoltată pe linia nevoilor interne și a posibilităților izvorîte din legături comerciale trainice cu vecinii, constituie pivotul în jurul căruia întreaga economie a țării se va dezvolta în condiții noi" [1].

În posibilitatea folosirii legilor economice obiective de către puterea populară încă înainte de revoluția socialistă, găsim o împrejurare care a înlesnit transformarea într-o perioadă scurtă a revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă.

Nu putem uita însă, cînd abordăm problema folosirii legilor obiective ale dezvoltării sociale în prima perioadă a revoluției, caracterul limitat al acestei folosiri. Limitele se datorau în primul rînd condițiilor economice amintite, care permiteau unor puternice forțe sociale să se opună mersului înainte. Deși pierduse pozițiile politice esențiale, burghezia mai deținea serioase pîrghii economice, mai influența încă pături importante ale populației. Sabotajul capitalist, creșterea prețurilor, inflația, scăderea producției în ramuri cheie ale industriei dovedeau că relațiile de producție capitaliste erau încă o frînă din cele mai serioase în mersul înainte al societății. Pentru a înfrînge această forță și pentru a crea premisele folosirii tot mai largi a legilor obiective în interesul societății, clasa muncitoare, condusă de partidul marxist-leninist, a făurit și a întărit necontenit o forță socială mai puternică decît cea reacționară. Cu toate greutățile economice mari, cu toată acțiunea partidelor politice reacționare Partidul Comunist a reușit să închege și să lărgească alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare și să atragă în jurul acestei alianțe și alte pături ale populației. Alianța, făurită în perioada luptei pentru reforma agrară și avînd un caracter mai ales antifeudal, capătă tot mai mult un caracter anticapitalist, pe măsura dezvoltării regimului democrat-popular.

O însemnătate deosebită a avut lupta, încununată de succes în vederea asigurării unității depline a clasei muncitoare. Una din condițiile principale ale trecerii de la capitalism la socialism este tocmai unitatea de voință a proletariatului exprimată în unitatea sa organizatorică. Acțiunile comune ale clasei muncitoare în problemele fundamentale ale țării în perioada de după eliberare, în ciuda încercărilor scizioniste ale unor lideri socialiști de dreapta, au contribuit la accelerarea prefacerilor democratice, au înlesnit luarea unor măsuri cu caracter anticapitalist. Frontul reacțiunii nu a putut să folosească, așa cum ar fi dorit, elementele de dreapta din P.S.D. și nu a putut să împiedice aceste măsuri. Unitatea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, E.S.P.L.P., 1955, ed. a IV-a, p. 63.

de acțiune a clasei muncitoare consolidîndu-se continuu, s-a transformat în unitate organizatorică și ideologică în perioada trecerii la revoluția socialistă. Începînd din septembrie 1947, prin elaborarea platformei partidului unic muncitoresc, se ajunge la un acord deplin asupra necesității unor transformări radicale în structura economică și politică a țării. Aceste împrejurări au contribuit într-o măsură hotărîtoare la întărirea forței sociale purtătoare a progresului social, la lărgirea continuă a procesului folosirii legilor obiective în interesul societății.

★

În legătură cu trăsăturile anticapitaliste ale regimului democrat-popular în prima sa etapă, se ridică problema existenței relațiilor de producție socialiste înaintea instaurării dictaturii proletariatului. Se știe că în ce privește relațiile capitaliste, bazate pe proprietatea privată, ele au apărut, s-au dezvoltat și au căpătat o poziție tot mai puternică încă în feudalism; revoluția burgheză a pus de acord puterea economică a burgheziei cu puterea politică prin cucerirea de către burghezie a conducerii de stat. În societatea burgheză, în care dominante sînt relațiile de producție care au la temelia lor proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, se creează premisele socialismului prin concentrarea tot mai accentuată a producției, prin caracterul tot mai social al muncii. Aceste premise materiale ale socialismului rezultînd din dezvoltarea forțelor de producție nu pot duce, *în condițiile dominației clasei capitaliste,* la apariția relațiilor de producție socialiste, deși se creează unele embrioane (merită studiate în acest sens asociațiile cooperatiste de producție și consum din unele țări capitaliste ca Italia, care limitează exploatarea).

Cum trebuie privită însă problema proprietății de stat din țara noastră în prima etapă a regimului democrat-popular, cînd există o dictatură a proletariatului și țărănimii sub conducerea proletariatului? S-ar putea afirma că proprietatea de stat în perioada desăvîrșirii revoluției democratice ar fi reprezentat o formă de capitalism de stat. Considerăm însă că sensul leninist al capitalismului de stat constă în controlul statului asupra întreprinderilor capitaliste cărora le acordă materii prime, credite, le asigură desfacerea producției conform intereselor generale. Controlul instituit prin oficiile industriale de stat — și chiar anterior prin comitetele muncitorești de întreprindere — de către regimul democrat-popular a făcut să apară capitalismul de stat, în cadrul căruia se menține proprietatea capitalistă asupra mijloacelor de producție, dar activitatea este subordonată intereselor generale.

Însă proprietatea de stat asupra mijloacelor de producție, asupra unor întreprinderi industriale, financiare, de transporturi, servicii publice chiar în condițiile dictaturii democratice a proletariatului și țărănimii, nu poate fi considerată proprietate capitalistă. Fapte cum ar fi acelea că regimul democrat-popular ducea o politică în interesul maselor populare, limitînd exploatarea, ne fac să considerăm sectorul de stat ca sector socialist încă înainte de instaurarea dictaturii proletariatului. În întreprinderile metalurgice ca cele de la Hunedoara, într-o serie de întreprinderi preluate de la capitaliștii străini fugiți sau care au colaborat direct cu hitleriștii, în Sovromuri, la C.F.R., P.T.T. și alte întreprinderi lucrative ale statului, în

fermele de stat şi centrele de închiriat maşini agricole, în unităţile comerciale de stat create începînd din 1947, în unele instituţii de credit, nu mai existau capitalişti care să exploateze, iar statul era al muncitorilor şi ţăranilor. Greutatea specifică a sectorului de stat nu era prea mare (20% în siderurgie, 20—30% în metalurgie etc.), dar acest sector constituia, după părerea noastră, *nucleul relaţiilor socialiste de producţie,* relaţii care au căpătat o largă extindere după naţionalizarea principalelor mijloace de producţie din industrie, transporturi, instituţii de credit etc. Acest nucleu al relaţiilor socialiste ca şi folosirea legilor economice obiective au determinat afirmarea rolului organizator în viaţa economică a ţării, a statului democrat-popular imediat după instaurarea dictaturii proletariatului. Firește, problema caracterului proprietăţii de stat în această perioadă mai trebuie încă studiată în lumina diverselor argumente ce se pot invoca.

★

În noiembrie 1947, guvernul devine în ţara noastră cu adevărat un reprezentant al intereselor clasei muncitoare, prin scoaterea reprezentanţilor burghezi din cadrul său, iar în decembrie este proclamată Republica Populară Romînă. Cu privire la scoaterea grupării liberale ţătărăsciene din guvern se cuvine a fi ridicată o problemă. Oare această măsură a fost determinată numai de faptul că gruparea amintită era reprezentanta unei părţi a burgheziei? N-ar fi putut oare să meargă mai departe colaborarea forţelor muncitoreşti-ţărăneşti cu această fracţiune a burgheziei?

Experienţa Republicii Populare Chineze în construcţia socialistă, ca şi cea a R. D. Germane, demonstrează că proletariatul nu respinge *de plano* ideea colaborării cu burghezia chiar în perioada de construire a socialismului. Aici totul depinde de atitudinea burgheziei. Comuniştii nu se ridicau nici în ţara noastră împotriva acestei colaborări. Lenin a cerut în repetate rînduri să folosim colaborarea cu capitaliştii pentru construirea socialismului. Comuniştii chinezi au demonstrat într-un mod desăvîrşit această posibilitate.

Dar în ţara noastră colaborarea a luat sfîrşit datorită atitudinii acestei fracţiuni a burgheziei, care, pe măsura adîncirii prefacerilor democratice, devenea purtătoarea intereselor cercurilor reacţionare ale capitalului monopolist intern şi extern. Acele oscilări care s-au manifestat încă de la legiferarea reformei agrare din 1945 au devenit luări de poziţie făţişe în anii 1946—1947. Gruparea burgheziei liberale a lui Tătărescu urmărea să-şi transforme partidul într-un centru de raliere a grupărilor burgheze duşmănoase regimului democrat-popular; ea încerca să spargă unitatea forţelor democratice din cadrul Blocului Partidelor Democratice. La Conferinţa de pace din 1946 de la Paris, Tătărăscu a luat în mod deschis poziţie împotriva politicii interne şi externe a guvernului democratic, situîndu-se alături de cercurile imperialiste occidentale care voiau să lovească în interesele poporului romîn. Tătărăscu şi gruparea sa s-au declarat pentru satisfacerea unor pretenţii excesive ale puterilor occidentale, iar mai tîrziu, pentru includerea Romîniei în faimosul „plan Marshall". În celebrul său „Memoriu", Tătărăscu lua apărarea duşmanilor regimului democratic şi cerea revizuirea întregii politici interne şi

externe a guvernului romîn. Gruparea tătărăsciană, care a deținut o vreme importante ministere economice (pînă în noiembrie 1946 Ministerul Economiei Naționale și pînă în noiembrie 1947 pe cel al Finanțelor), a contribuit la agravarea situației economice a țării printr-o politică inflaționistă, concretizată în acordarea de credite fără controlul folosirii lor, într-o alcătuire a bugetelor care trecea greul veniturilor pe impozitele indirecte; liberalii tătărăscieni nu urmăreau realizarea planului de încasări și favorizau corupția aparatului financiar. Toate acestea demonstrau faptic că ei nu doreau o democratizare reală a țării. Politica îndreptată spre ridicarea nivelului de trai al maselor, care era preocuparea centrală a forțelor realmente democratice, întîmpina rezistența fracțiunii burgheze reprezentată în guvern. Înaintarea spre revoluția socialistă a impus înlăturarea acestei fracțiuni. Utilitatea acestui act a fost demonstrată de evoluția ulterioară a transformărilor economice și politice din țara noastră.

★

Analizînd caracterul puterii de stat în perioada revoluției, pînă la 30 Decembrie 1947, ne-am referit mai întîi la aspectul economic al acestei probleme. Teza că această putere avea un pronunțat caracter anticapitalist, că ea cuprindea în embrion, după părerea noastră, unele trăsături ale socialismului, se verifică și în domeniul relațiilor politice. După cum se știe, politica este expresia concentrată a economiei. Un timp, dezvoltarea politică a regimului democrat-popular a depășit pe cea economică, atît în prima etapă, cît și în cea de a doua etapă a revoluției populare. Statul popular a jucat un mare rol, ca instrument în mîinile dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii, pentru asigurarea unor transformări economice democratice. Puterea politică a promovat în prima etapă a revoluției populare o serie de transformări democratice care erau, considerăm, embrionul democrației socialiste. Datorită luptei maselor populare conduse de comuniști, muncitorii și țăranii au căpătat poziții puternice în numeroase organe locale ale puterii, în prefecturi, primării, preturi. Aparatul de stat preluat de la vechiul regim era primenit prin promovarea muncitorilor și țăranilor în posturi de conducere. ceea ce nu poate fi considerat un element al democrației burgheze. Pozițiile burgheziei reacționare au fost subminate prin puternica acțiune de masă, sprijinită apoi de măsuri guvernamentale, urmărind înlăturarea elementelor fasciste, antidemocratice din aparatul de stat (justiție, poliție, armată, jandarmerie, instituții administrative). Înlăturarea lor a dus implicit la slăbirea pozițiilor reacțiunii, la consolidarea pozițiilor forțelor democratice și în deosebi ale clasei muncitoare.

Lărgirea drepturilor democratice înfăptuită de statul democrat-popular, dacă ar fi luată sub aspectul exterior, formal, ar părea că este o măsură obișnuită, cum se întîlnește în multe țări occidentale. Dar, în condițiile democrației populare, votul universal a devenit un instrument al voinței populare, a reflectat voința majorității zdrobitoare a populației. Prin alegerile din 1946, desfășurate pe baza unor legi electorale democratice, a fost ales un parlament în care 79% din deputați reprezentau interesele maselor muncitoare. Aceasta a determinat transformarea parlamentului într-un mijloc de luptă pentru victoria revoluției socialiste.

Parlamentul a devenit arena pe care s-au înfruntat forțele puternice ale poporului care se îndrepta cu pași fermi spre socialism cu acele forțe care voiau să țină în loc dezvoltarea țării. Activitatea organului legislativ suprem, prin legiuirile economice adoptate, prin clarificările politice pe care le-a determinat, a fost instrumentul prin care s-au realizat măsurile anticapitaliste principale. Partidul nostru, aplicînd în mod creator învățătura marxist-leninistă, a folosit parlamentul pentru trecerea de la capitalism la socialism.

Caracterul anticapitalist, dovedind procesul dezvoltării spre socialism, al puterii politice, se exprima și în faptul că această putere avea drept preocupare de seamă asigurarea unității și strînsa legătură cu masele populare. Deputații comuniști se întîlneau cu cetățenii și se sfătuiau cu ei, măsurile administrației de stat se înfăptuiau cu sprijinul populației muncitoare mobilizate de organizațiile de partid. În orașe și sate se desfășura munca voluntară pentru înlăturarea distrugerilor pricinuite de război, pentru îmbunătățirea comunicațiilor urbane și rurale. Un exemplu de legătură între guvern și popor îl constituia complexa și dificila acțiune de ajutorare a populației din regiunile bîntuite de secetă. Țărănimea săracă a simțit atunci că are în guvern un sprijin de nădejde care o va salva de marea nenorocire ce s-a abătut asupra ei. Folosind în mod judicios ajutorul primit din partea Uniunii Sovietice, creînd o organizație specială menită a veni în ajutorul celor înfometați, regimul democrat-popular a redus la minimum efectele acelei secete cumplite, care altădată ar fi dus la moartea a mii de oameni. În această perioadă s-a dovedit vitalitatea noului regim instaurat în Romînia.

Analiza puterii politice în prima etapă ridică în fața noastră problema laturii represive a activității de stat. Principala direcție în care se îndrepta aceasta a fost, după părerea noastră, reprimarea elementelor contrarevoluționare fasciste, colaboraționiste. Date fiind sarcinile economice și necesitatea unui front larg ce putea fi închegat în vederea apărării independenței naționale și consolidării cuceririlor democratice obiective, în care erau interesate și unele părți ale burgheziei, reprimarea lovea îndeosebi în acele elemente (bande de diversioniști și sabotori), care au ales calea împotrivirii armate și a sabotajului față de stat, care pregăteau războiul civil intern și care se raliaseră în jurul partidelor istorice. Neputința lor, datorită schimbării raportului de forțe pe scară internațională și dezvoltării rapide a democrației populare în țara noastră, i-a împiedicat să-și pună în aplicare planurile și i-a izolat de mase. Sarcinile de reprimare s-au manifestat în condamnarea criminalilor de război, în curățirea aparatului de stat de elementele fasciste și interzicerea activității organizațiilor fasciste, așa cum prevedea și tratatul de pace semnat cu puterile coaliției antihitleriste, în interzicerea participării elementelor fasciste, cu rol conducător în trecutul apropiat, la vot și la viața politică, în lichidarea, potrivit voinței populare, a partidului național-țărănesc al lui Maniu, devenit o oficină de spionaj etc. Trebuie să ținem însă seama că, în principal, activitatea represivă a statului se manifestă și în această perioadă pe latura economică, prin măsurile de îngrădire a exploatării capitaliste, desființarea relațiilor feudale etc.

Caracteristic pentru perioada primă a dezvoltării regimului democrat-popular, pentru definirea conținutului anticapitalist al puterii în

această perioadă, este și faptul că ideologia socialistă își afirmă tot mai mult rolul ei dominant, contribuind la consolidarea suprastructurii noi, menite să joace un rol important în transformările revoluționare ulterioare. Teoria devine o uriașă forță materială de îndată ce cuprinde masele — ne învață Marx și Engels. Această teză este verificată încă în perioada cînd partidul proletariatului nu conduce în stat, în luptele revoluționare care izbîndesc tocmai datorită călăuzirii de către teoria marxist-leninistă. Dar acum s-a creat o situație nouă. În anii 1945—1947, clasa muncitoare, ca forță dominantă în stat, dispunea de posibilități mult mai largi ca în trecut și mai mari decît în orice altă țară capitalistă, pentru a răspîndi ideile marxism-leninismului și a le transforma într-un bun al maselor, într-o uriașă forță materială. Presa de partid și a organizațiilor de masă nu numai că era acum legală, dar avea la dispoziție tipografii, hîrtie, clădiri, mijloace de stat, condiții care înlesneau larga sa răspîndire. De mijloace materiale mult mai largi dispunea literatura progresistă, arta realistă. Pentru prima oară se răspîndeau în proporții de masă cuceririle gîndirii înaintate sovietice, experiența constructorilor socialismului.

Propagarea ideilor socialismului științific sădea în mintea muncitorilor, țăranilor și intelectualilor patrioți, conștiința necesității transformării grabnice a revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă, ceea ce contribuia la accelerarea mersului dezvoltării sociale. Faptul că se sprijinea pe puterea de stat a asigurat acestei acțiuni pe care proletariatul o desfășoară chiar în situația cînd nu e la putere, un alt caracter, o mare amploare. Iar aceasta a contribuit la caracterul anticapitalist al puterii de stat în prima perioadă a revoluției.

Aș vrea să subliniez un aspect al problemei, care confirmă unele trăsături comune ale puterii în prima și a doua etapă a revoluției. După părerea noastră, statul care a apărut în prima perioadă a revoluției și-a schimbat forma în a doua perioadă, devenind republică populară, a căpătat unele funcții noi, dar nu a fost lichidat; el a început să îndeplinească sarcinile dictaturii proletariatului fără a fi sfărîmat. Marea Adunare Națională continuă, după părerea noastră, cu un conținut relativ puțin schimbat, vechiul parlament creat în noiembrie 1946, ca urmare a victoriei forțelor democratice în alegeri. S-a instituit o conducere colegială, — Prezidiul Marii Adunării Naționale; a crescut numărul deputaților muncitori și țărani muncitori; nu mai erau reprezentate partidele reacționare; partidul liberal tătărăscian avea doar cîțiva deputați. Dar schimbarea principală o vedem realizată în noiembrie 1946, cînd a fost desființat senatul și structura de clasă a celor aleși în parlament a devenit fundamental deosebită de cea a parlamentelor burghezo-moșierești.

În aceste elemente de continuitate, în puterea de stat vedem o deosebire radicală între statul burghez și statul nostru în stadiul său inițial.

★

Cele afirmate mai sus vor să prezinte spre discuție următoarea problemă: urmărind pregătirea trecerii spre socialism, regimul democrat popular din țara noastră, în prima sa etapă, a îndeplinit însemnate funcții economice. Dezvoltarea specifică a țării noastre spre socialism, ca de altfel și a altor țări de democrație populară, în condițiile eliberării țării de către Armatele Sovietice, în condițiile existenței U.R.S.S., și a schim-

bării raportului de forțe pe scară internațională în favoarea socialismului, ca și crearea unui larg front național, au permis evitarea războiului civil și a intervenției armate imperialiste. Aceasta a făcut ca, încă din prima perioadă, să se acumuleze unele trăsături caracteristice, după părerea noastră, puterii de stat socialiste, să se dea o atenție considerabilă sarcinilor economice ale luptei revoluționare și să se desfășoare activitatea economico-organizatorică a puterii de stat încă în condițiile desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Avem aici o particularitate a revoluției noastre, strîns legată de trăsătura esențială a revoluției socialiste: latura constructivă, de creare a unor noi relații de producție. Multă vreme, dogmatismul ne-a împiedicat să reliefăm în mod just, de pildă, procesul real care a constat în introducerea, începînd din 1947, a unor elemente ale planificării, îndeosebi în industria de bază (metalurgică, materiale de construcție, mașini și unelte agricole) să vedem că aceste elemente au fost dezvoltate după instaurarea dictaturii proletariatului, luînd forma planurilor anuale de stat în 1949 și 1950 și a planului cincinal în 1951.

De la începutul existenței Republicii Populare Romîne, problema dezvoltării economiei s-au aflat pe primul plan, considerîndu-se că de acesta depinde mersul înainte al țării, consolidarea însăși a puterii politice. Congresul P.M.R. din februarie 1948, care marca făurirea unității clasei muncitoare pe bazele marxism-leninismului, a stabilit că problemele economice trebuie să se afle în centrul preocupărilor partidului, trasînd și un program de dezvoltare a economiei naționale. Congresul punea sarcina trecerii la construirea bazelor socialismului în țara noastră. Înfăptuirea naționalizării, în iunie 1948, a ridicat în mod considerabil rolul economic al statului democrat-popular, creînd o bază pentru acțiunea legilor economice obiective proprii socialismului. Astfel a apărut posibilitatea lărgirii acțiunii de planificare, dezvoltării într-un ritm tot mai rapid a forțelor de producție pe temeiul relațiilor de producție socialiste existente într-un sector important al economiei naționale. Sarcinile economice deveneau tot mai complexe, atît prin politica de industrializare socialistă, care se înfăptuia începînd din anul 1948, cît și prin trecerea la transformarea socialistă a agriculturii.

Activitatea economică organizatorică se impune ca prima și esențiala latură a activității statului democrat-popular, căreia trebuia să i se consacre cea mai mare parte din forțele și mijloacele materiale. Consolidarea pozițiilor în acest domeniu înlesnea victoriile și pe plan politic.

Trecerea la construirea bazelor socialismului impune mobilizarea maselor largi de muncitori, tehnicieni și intelectuali la îndeplinirea planului de stat. Astfel se explică de ce, o dată cu adoptarea primului plan anual, C.C. al P.M.R. a elaborat, în decembrie 1948, o serie de hotărîri cu privire la chestiunea națională, activitatea sindicatelor și a organizației de tineret, cu privire la stimularea activității științifice, literare și artistice, hotărîri menite să intensifice munca de partid în rîndurile celor mai diferite pături ale populației, să le antreneze la înfăptuirea sarcinilor constructive ale dictaturii proletariatului ; trei luni mai tîrziu — martie 1949 — era adoptată însemnata rezoluție cu privire la sarcinile partidului în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii. Toate aceste

documente de partid aveau în vedere tocmai sarcina construirii noilor relații socialiste.

Adoptarea primului plan cincinal, a cărui sarcină fundamentală era construirea bazei economice a socialismului, sarcină pe care o îndeplinim și în prezent, a ridicat și mai mult rolul economic al statului. Ca urmare a intensei activități economico-organizatorice, la capătul anului 1955 producția industrială a atins un nivel de 2,9 ori mai mare decît în 1938, Republica Populară Romînă transformîndu-se tot mai mult într-o țară industrial-agrară.

Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a trasat un vast program de făurire a economiei socialiste unitare. Oamenii muncii consideră îndeplinirea acestei sarcini ca principala țintă a muncii lor și datorită eforturilor lor, primul an al celui de al doilea cincinal ne-a adus succese însemnate în dezvoltarea producției industriale și în transformarea socialistă a agriculturii.

Lărgirea continuă a activității economice a statului democrat-popular înseamnă creșterea neîntreruptă a bunăstării materiale și culturale a poporului, deoarece scopul producției socialiste este satisfacerea tot mai deplină a nevoilor celor ce muncesc.

К ВОПРОСУ ОБ АНТИКАПИТАЛИСТИЧЕСКОМ ХАРАКТЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ В ПЕРИОД ЗАВЕРШЕНИЯ БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ В РУМЫНИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В данной статье автор ставит задачу выяснить некоторые вопросы развития народно-демократического режима на первом этапе революции и его воздействия на дальнейшее развитие государственной власти, выражающей диктатуру пролетариата на этапе социалистической революции.

Основываясь на проведенных народной властью в 1946—1947 годах экономических и политических мероприятиях, автор стремится доказать, что до установления диктатуры пролетариата в экономической, политической и идеологической областях деятельности народно-демократического государства появились элементы социализма.

Своеобразие революционного процесса в Румынии состояло в том, что пролетариат в союзе с крестьянством и сотрудничая с частью буржуазии захватил власть в свои руки еще в период завершения буржуазно-демократической революции. Исходя из этой особенности революции, а также и из того, что марксистско-ленинская партия пролетариата являлась руководящей силой в государстве, еще на этом этапе стало возможно проведение некоторых экономических и политических мероприятий, ограничивших капиталистическую эксплуатацию и способствовавших появлению зачатков социалистических производственных отношений. Это облегчило оказание государством еще на первом этапе революции некоторого экономического воздействия на

темпы восстановления производительных сил страны, благодаря чему тотчас-же после провозглашения Румынской Народной Республики и установления диктатуры пролетариата экономическая функция народно-демократического государства стала главной функцией.

Автор подвергает критике догматические тенденции, существовавшие в области философских исследований, которые помешали правильному пониманию ленинских указаний относительно первостепенного значения и существенного характера экономических задач в любой социалистической революции, что полностью было подтверждено историческим опытом румынского народа, в рамках народной революции. Это вовсе не означает, что народно-демократическое государство диктатуры пролетариата не может решить и задачи подавления попыток со стороны эксплуататорских классов восстановить свою экономическую и политическую власть. Но эти задачи были подчинены главной задаче — установлению и расширению социалистических производственных отношений.

В статье указывается, что даже в период революционно-демократической диктатуры пролетариата и крестьянства государственная собственность и собственность румыно-советских смешанных обществ имели социалистический характер, так как государство защищало интересы народных масс и ликвидировало эксплуатацию человека человеком в подведомственных ему предприятиях.

Другим социалистическим элементом на первом этапе народно-демократического режима явились широкие права и свобода, полученные народными массами, которые не замедлили использовать всеобщее избирательное право и право организоваться в качестве средства перехода к социализму парламентским путем. Наряду с этим, нужно также считать принятие народно-демократическим режимом марксизма-ленинизма в качестве государственной идеологии.

DU CARACTÈRE ANTICAPITALISTE DU POUVOIR D'ÉTAT DANS LA PÉRIODE D'ACHÈVEMENT DE LA RÉVOLUTION BOURGEOISE DÉMOCRATIQUE EN ROUMANIE

(RÉSUMÉ)

L'article se propose de clarifier certains aspects de la manière dont, à la première étape de la révolution, le développement du régime démocratique populaire a influencé le développement ultérieur du régime de démocratie populaire comme forme de la dictature du prolétariat.

Se basant sur les mesures économiques et politiques prises par le pouvoir populaire dès les années 1946—1947, l'auteur s'attache à démontrer qu'avant l'instauration de la dictature du prolétariat des éléments socialistes ont paru dans la vie économique, politique et idéologique de l'État de démocratie populaire.

Partant de cette particularité du processus révolutionnaire en Roumanie: conquête du pouvoir politique par le prolétariat en alliance avec la paysannerie et en collaboration avec une partie de la bourgeoisie, et tenant compte du fait que le parti marxiste-léniniste de la classe ouvrière

constituait la force dirigeante dans l'Etat, l'auteur considère que certaines mesures économiques et politiques, prises pendant cette période, ont mené à la limitation de l'exploitation capitaliste, à l'apparition, en germe, des rapports socialistes de production. Ceci a permis à l'État de démocratie populaire d'exercer, dès la première période, un certain rôle économique orienté vers la reconstruction des forces productives. De cette manière, immédiatement après la proclamation de la République Populaire Roumaine (instauration de la dictature du prolétariat), les tâches économiques constructives de l'Etat de démocratie populaire ont passé au premier plan, devenant la principale préoccupation du régime de démocratie populaire.

L'auteur considère que le dogmatisme qui persistait dans les recherches philosophiques a empêché de mettre sous leur vrai jour les indications de Lénine quant à la primordialité et au caractère essentiel des tâches économiques dans toute révolution socialiste, fait entièrement confirmé par l'expérience historique du peuple roumain dans le cadre de la révolution populaire. Cela ne signifie pas que les tâches répressives de la dictature du prolétariat n'aient pas joué aussi un rôle important afin de rendre inoffensives les tentatives des classes exploiteuses de reconquérir dans la vie économique et politigue leurs positions perdues. Mai ces tâches étaient subordonnées à la tâche essentielle : établir et élargir les rapport de production socialistes.

L'article cité considère encore que la propriété de l'Etat et celle des sociétés mixtes soviéto-roumaines avaient un caractère socialiste, même dans la période de la dictature révolutionnaire-démocratique du prolétariat et de la paysannerie, étant donné que le régime de démocratie populaire défendait les intérêts des masses et ne permettait point l'exploitation de l'homme par l'homme dans les entreprises qu'il dirigeait.

Les droits et les libertés accordés aux masses populaires sont encore considérés par l'auteur comme des éléments du socialisme au cours de cette période, tout comme la propagation du marxisme-léninisme en tant qu'idéologie d'Etat.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 6, 1956

COMUNICARI

IDEILE FILOZOFICE ŞI SOCIAL-POLITICE ALE LUI D. CANTEMIR ÎN *ISTORIA IEROGLIFICĂ*

DE

I. VERDEŞ

Cu toate că nu e o lucrare filozofică, ci o scriere literară în formă alegorică, *Istoria ieroglifică* conţine numeroase şi importante idei filozofice şi social-politice. Lucrarea oglindeşte diverse aspecte ale vieţii social-politice din anii 1688—1705, caracterizată, între altele, de conflicte între Cantemireşti şi Brîncoveanu. Conţinînd multe date istorice şi fiind scrisă în limba romînă, lucrarea a fost studiată şi cercetată pînă acum aproape numai din interes istoric şi literar, neglijindu-se latura ei filozofică.

Dimitrie Cantemir îşi expune de foarte puţine ori direct ideile; de cele mai multe ori ele sînt exprimate indirect prin gura personajelor, ale căror reflecţii, atitudini etc., trădează concepţiile sale în problemele de teoria existenţei, teoria cunoaşterii, logică, psihologie, etică. În lucrare sînt de asemenea, în mod preponderent prezente ideile social-politice ale lui Cantemir. Edificatoare pentru concepţiile sale sînt şi unele „sentenţii", cele mai multe dintre ele vădind însă o influenţă livrescă.

Deoarece îşi scria lucrarea în limba romînă, care nu poseda încă termeni capabili să exprime idei filozofice, Cantemir s-a văzut nevoit, ca şi în *Encomium*, să creeze o terminologie filozofică românească. Termenii noi sînt explicaţi de Cantemir într-un fel de glosar, pus înaintea lucrării, glosar care prezintă mult interes literar, filologic şi filozofic.

Să urmărim, pe scurt, felul în care Cantemir pune şi rezolvă unele probleme filozofice şi social-politice în *Istoria ieroglifică*. Astfel el distinge o filozofie „fyzică" de una „obiceinică". Obiectul filozofiei „fyzice" este lumea materială: „Toată filozofia fizicească asupra trupului firesc şi în ştiinţa lucrurilor fiinţeşti să sprijineşte" (p. 69)[1]. Importantă este şi ideea că filozoful trebuie să cunoască lucrurile în „fiinţa" lor, nu pe calea deducţiei. Specificul cunoaşterii filozofice îl constituie nu simpla constatare a existenţei lucrurilor şi fenomenelor, ci preocuparea cunoaşterii naturii, cauzalităţii şi finalităţii lor: „Toată prostimea lucrurile vădzînd,

[1] Trimiterile la pagină se fac după ediţia *Operele principelui Demetriu Cantemiru*, publicate de Academia Romînă, Bucureşti, 1883, tip. Acad. Romane, tom. VI.

precum sînt le știu; iară filozoful din ce și pentru ce așea sînt, cunoaște" (p. 86). Pentru el, ca și pentru Aristotel, materia este „orice supt formă s-ar suppune" (p. 14), iar substanța o înțelege ca neavînd în ea „doaî fire". (p. 39). Cît privește fenomenele (lucrurile ființești), ele au patru cauze: materială (din ce), formală (cine), eficientă (în ce chip) și finală (pentru ce) (p. 333). Primele trei cauze — crede Cantemir — țin de fizică, iar cea de a patra, de etică : „...cele trii înainte mărgătoare adevărat fizicăi slujesc, iar cea mai de pre urmă nici cum cu fizica a să amesteca poate... ce numai ithicăi, adecă învățăturii obiceinice temeiul și sfîrșitul iaste" (p. 333—334). Ideea că numai în morală poate fi folosită categoria finalității, nu și în explicarea naturii, este justă; cu toate acestea în concepția sa generală despre natură și existență Cantemir admite creaționismul afirmînd pe linia concepției tradiționale, teologice, — că dumnezeu este creatorul și cauza tuturor lucrurilor: „Toate lucrurile firești cîte soarele vede, lumineadză și încăldzește, fără princinitoriul clătirii lor nu numa a nu fi, ce așeași nici a se gîndi pot" (p. 229). Aceeași poziție teologică o adoptă și în problema liberului arbitru, atunci cînd analizează autonomia voinței în cadrul vieții morale. Uneori se exprimă chiar ca un adevărat fatalist : „sîngele care iaste să cură în vine a rămînea cu anevoie iaste" (p. 295). Ca și Miron Costin, el subliniază limitele voinței omenești în fața împrejurărilor: „lucrurile între muritori nu atîta să isprăvesc ce le poftește vòia, ca cîte se lucreadză ce le dă mîna și vremea" (p. 44). Lucrurile se produc și se dezvoltă potrivit unui determinism interior pe care îl numește „poruncă", înțelegînd prin aceasta „orînduiala" divinității, concepută ea însăși în mod aristotelic ca un „neclătit clătitoriu". Cît privește structura lor, ele sînt formate din atomi, apariția și dispariția lor fiind agregarea și dezagregarea acestora: „schimbarea atomilor tîmplîndu-se"... „tînd la nimica tînd la a fi a lucrului să întorc" (p. 334). Atomismul lui Cantemir este însă întrețesut cu elemente teologice.

În cadrul acestei lumi create de dumnezeu, omul ocupă un loc anume, cu totul diferit, fiind, după Cantemir, o existență morală, capabilă să judece faptele în lumina binelui și răului.

Cu toate că, în mare parte, concepția despre lume a lui Cantemir este îmbibată cu elemente teologice, în cadrul ei întîlnim totuși o serie de elemente pozitive. Astfel, — după el — chiar dacă lucrurile par a fi de două feluri: necesare (ființăști) și întîmplătoare (tîmplătorești), „fietece de a sa hrișă și adevărată dintîi pricină nu să lipsăște" (p. 198). Orice lucru are deci la bază o cauză naturală, obiectivă; nimic nu se produce în realitate în mod întîmplător. Cauzalitatea naturală în ordinea lucrurilor este posibilă, pentru Cantemir, întrucît divinitatea se odihnește după actul de creare; de aci înainte lumea se conduce după legi proprii, naturale, care însă sînt tot orînduiala lui dumnezeu: „Căci — scrie Cantemir — ziditoriul, după înțelepciunea și puterea sa zidirea săvîrșind, de lucru se odihnește și ca un deplin în putere stăpîn, odată numai poruncind, din veci și pînă în veci zidirea ca o slujnică după poruncă nepărăsit aleargă" (p. 336).

Dacă concepția sa despre lume este aproape integral religioasă, neconținînd prea multe elemente pozitive, în schimb acestea se găsesc în

mai mare măsură în *Istoria ieroglifică* atunci cînd Cantemir pune în discuție probleme de teoria cunoașterii. În lucrarea sa de tinerețe *Metafizica (Sacro sanctae scientiae indepingibilis imago)*, Cantemir se arătase dușman al „științei bazată pe simțuri". În *Istoria ieroglifică* el adoptă însă o atitudine opusă, de data aceasta materialistă, înaintată. Poziția materialistă a lui Cantemir în teoria cunoașterii este de altfel în flagrantă contradicție și cu concepția sa teologică despre lume. Respingînd speculațiile raționaliste ale contemporanului său Constantin Duca„ Cantemir ironizează raționalismul și consideră că știința trebuie fundată pe date senzoriale: „toată știința din povața simțurilor se află" (p. 34). Mai mult, el consideră că experiența simțurilor, cercetarea lucrurilor și argumentația sprijinită pe datele nemijlocite ale experienței sînt superioare speculațiilor rupte de realitate ale rațiunii, fie ele oricît de logice: „experiența și ispita lucrului mai adevărate poate fi decît toată socoteala minții și argumenturile arătării de față mai tari sînt decît toate chitelele" (p. 49). Pentru o mai adîncă pătrundere a lucrurilor, el„ considera totuși necesară o pregătire științifică, pe care o numește „mai dinainte știință". Ea este tot atît de folositoare pentru un om înclinat către studierea și cunoașterea lucrurilor pe cît este de folositoare lumina soarelui pentru ca ochiul să poată vedea: „pre cît lumina soarelui a lucra poate în organele văzătoare, pre atîta agiutorește mai dinainte știința în mintea adulmecătoare" (p. 50). Este imposibil, continuă Cantemir, ca cineva să-și dea o părere asupra unui lucru pe care mai întîi nu l-a cercetat: „mai pre lesne iaste cuiva fără organul ochiului și fără lumina soarelui între alb și negru a deosăbi decît fără cunoștința lucrului de vrednic sau de nevrednic a-l alege" (p. 57—58).

Înlăturarea speculațiilor vagi nu înseamnă pentru Cantemir rămînerea pe poziția unui empirism îngust, mărginit. El consideră rațiunea ca un instrument al științei„ iar datele senzoriale ca elementul de bază și mijlocul de verificare al ei: „Vînătoriul științei socoteala, iar măiestriile simțirea iaste" (p. 60). În același fel se exprimă cînd afirmă că nu ajung la cunoașterea adevărului cei care neglijează datele senzoriale și se bizuiesc numai pe speculația pură: „Toată cunoștința și toată știința dinainte mergătoarea simțire purcede" (p. 248). Cantemir consideră înțeleaptă cercetarea ce se face pornindu-se de la presupunerea că se va ajunge la un adevăr neîndoielnic, atunci cînd sînt indicii în acest sens: „ispita înțălăptască iaste și se face cînd oarecare nedejde înainte mărgătoare și une semne de ieșirea ispitii arătătoare să află. Iară amintrilea cînd cineva ispita peste toate nedejdea începe, ispita să dzice însă nu înțelepțească ce nebunească" (p. 248).

Cunoașterea lucrurilor nu trebuie să se facă prin păreri, ci prin încercarea de a le pătrunde în mod clar, de a le înțelege. Datele despre lucruri, materia cunoașterii, urmează să fie supuse „formei înțelegerii", adică rațiunii, care le dă o anumită formă, adică le sistematizează în conștiința noastră: „a lucrurilor știință nu din părere, ce din chiara arătare să naște, care după materiia ce are, potrivirea formei înțelegerii ciarcă" (p. 245). O poziție justă se vădește și în felul în care înțelege ideea, noțiunea. După Cantemir, ideea este: „chipul fietecui lucru pre

carile mintea plăsmuindu-l, ca cum iaste îl informuieşte" (p. 12), adică reprezentarea lucrului în mintea noastră.

Cantemir crede în posibilitatea cunoaşterii lucrurilor. De altfel, împărţind din punct de vedere gnoseologic fenomenele în două: firești (necesare, conform legilor naturii) şi tîmplătorești (întîmplătoare) (p. 190), el atrage atenţia că una trebuie să fie atitudinea noastră faţă de o categorie şi alta faţă de cealaltă. Astfel, în mod practic, nu putem lua o atitudine faţă de lucrurile întîmplătoare decît după ce acestea şi-au epuizat efectul lor, în bine sau în rău, asupra noastră. În schimb, lucrurile necesare putem să încercăm să le prevedem şi să acţionăm în legătură cu ele. Înţelegerea, prevederea şi judecarea lor sînt posibile şi nesupuse îndoielii, întrucît se produc şi dispar după legile naturii: „iar în cele fiinţeşti, precum începutul, aşa săvîrşitul după a firii urmare, afară din tot prepusul, precum sînt a le pricepe şi a le giudeca îndrăznim şi putem" (p. 190).

Cunoaşterea lucrurilor nu este desprinsă de problemele vieţii. La o purtare atentă şi folositoare în viaţă — putem ajunge prin învăţămintele trecutului, experienţa prezentă şi calculul înţelept al viitorului. El scrie: „în trii chipuri şi ca cum prin trii porţi în luntrul palaturilor cunoştinţii lucrurilor a intra putem: prin pildele celor trecute, prin deprinderea acestor de acmù şi prin buna socoteală celor viitoare" (p. 298).

★

Ideile social-politice din *Istoria ieroglifică* sînt expresia unei îmbrăţişări largi a problemelor vieţii sociale; Cantemir apare aici ca un om cu vederi înaintate, progresiste, pentru acea vreme.

Considerăm necesar să menţionăm încă de la început faptul că *Istoria ieroglifică* constituie, din punct de vedere ideologic, un moment esenţial nu numai în cadrul operei lui Cantemir, ci în întreaga noastră literatură veche. În această lucrare apare pentru prima dată o prezentare a claselor şi a categoriilor sociale din societatea romînească a timpului (ţărănimea, boierimea etc.) şi, ceea ce este mai important, o caracterizare a lor.

Menţionăm de asemenea că unele din problemele social-politice care apar în *Istoria ieroglifică* le întîlnim şi în operele cronicarilor, (cum ar fi problemele privind conducerea statului, legile etc.). Ceea ce ar constitui trăsătura de bază a ideilor cuprinse în *Istoria ieroglifică* este critica la adresa boierimii şi Imperiului Otoman. Dacă exploatarea otomană mai fusese criticată, chiar vehement (de către Grigore Ureche de pildă), pînă la Cantemir nu se făcuse încă o critică la adresa boierimii. Acum ea este criticată atît pentru greşelile politice pe care le săvîrşea, cît şi pentru raporturile cu ţărănimea.

De altfel este izbitoare în *Istoria ieroglifică* atitudinea de înţelegere a soartei ţărănimii exploatate şi de condamnare a asupritorilor. Astfel, compătimind soarta iobagilor, el scrie că „lăcaşul săracului foc şi viaţa-i pară de foc iaste" (p. 154). Iar despre boierii, care sub Mihai Racoviţă „despuiau" ţărănimea, fără ca „cevaşi milă avînd", arată că aceasta „la cea desăvîrşit a pieririi primejdie sosisă" (p. 174). Zugrăvind situaţia ţărănimii, Cantemir prezintă tablouri zguduitoare: „undeva glas de

bucurie sau viers de veselie nu să simţia", ci „obide, suspine, văietături şi olecăituri în toate părţile şi în toate colţurile se audzea" (p. 174).

Cheltuielile mari făcute de boieri pentru intrigi şi pentru schimbările de domnie sînt pentru Cantemir un prilej de critică socială, deoarece ele se făceau pe spinarea ţărănimii. Pungile de bani care se plăteau la Poartă sînt denumite în mod semnificativ „pungi de piiale cu sînge umplute" (p. 238) iar la cheie „pungi de bani din sudorile săracilor" (p. 402).

Înţelegînd rolul important pe care ţăranii îl ocupă în producţia socială, Cantemir recunoaşte că aceştia duc greul în stat, ei avînd în sarcină „nevoinţa, agonisita şi chiverniseala de obşte" (p. 165). Pentru el însă, ţărănimea nu este numai aducătoare de bună stare, ci, în acelaşi timp, şi primejdioasă în caz de răscoală; ca şi albinele, cu care o aseamănă, ea „miiarea şi fiiarea tot într-un pîntece poartă" (p. 165). Cantemir consideră revolta ca o urmare firească a împilării: „lacrimile obidite chentrul pămîntului potricălesc şi sîngele vărsat cărbune arzătoriu şi foc pîrjolitoriu să face" (p. 198). O dată dezlănţuită revolta, este nefiresc ca asupritoriul să scape cumva : „asupritoriul a scăpa şi necăjitoriul a să apara, preste fire şi preste putinţă iaste" (p. 198). Tocmai de aceea Cantemir crede că e mai bine ca sărăcia să fie tratată cu milă : „sărăciia cu milă a să cerceta, iară nu cuvintele de dosadă dzise a să căuta trebuie" (p. 153).

În *Istoria ieroglifică* Cantemir acordă pagini întregi situaţiei ţărănimii exploatate. El povesteşte cu multe amănunte răscoala iobagilor, arătînd chinurile şi nedreptăţile la care ei au fost supuşi, pomenind despre revendicările şi dragostea lor faţă de o lege dreaptă şi dezvoltînd cu acest prilej multe idei social-politice. Considerăm că este caracteristică pentru poziţia lui Cantemir această descriere a răscoalelor ţărăneşti. El vădeşte simpatie faţă de interesele ţăranilor, înţelegere faţă de nevoile lor, spre deosebire de Miron Costin, de pildă, care în cronica sa nu are o atitudine prea înţelegătoare pentru răscoala ţăranilor de pe Bahlui împotriva lui Alexandru Iliaş.

Dacă despre ţărănime şi suferinţele ei Cantemir vorbeşte cu înţelegere, împotriva boierimii lacome, asupritoare a poporului şi în stare de orice crimă pentru a-şi satisface interesele meschine, — el îndreaptă ascuţişul satirei sale. În critica pe care o face la adresa boierimii, Cantemir nu se situează însă pe poziţia unui grup de boieri în lupta împotriva altui grup. El ia poziţie faţă de boierime în general, ca clasă; între boierii criticaţi sînt nu numai duşmani de ai lui ci şi prieteni sau rude. (Citărm aici pe Lupul Bogdan hatmanul, care deşi era cumnatul lui şi-i făcuse multe servicii, este totuşi criticat pentru faptul că adesea nu era în raporturi bune cu ţăranii). Pentru a aprecia cum se cuvine această poziţie a lui Cantemir, menţionăm că pînă la el nimeni nu făcuse o critică boierimii în general. Cantemir o face însă prezentînd boierimea în adevărata ei lumină ca exploatatoare a poporului deoarece se bucură „de truda altora agonisită" (p. 26), şi considerînd-o ca „aducătoare de rane netămăduite" (p. 26).

Ceea ce critica îndeosebi Cantemir la boierime era politica de intrigă şi dezbinare, care costa foarte mulţi bani ţara şi care uşura procesul de

adîncire a subjugării și exploatării otomane. El adresează o adevărată filipică boierilor meschini și lipsiți de luciditate politică, afirmînd pe bună dreptate că intrigile și certurile interne, „cunună de spini și brățări de lănțuje ne împletesc" (p. 329), și considerîndu-i mai periculoși, chiar decît dușmanii externi" „nu atîta stricăciune publicăi adunarea nepriiatinilor den afară, pre cîtă a cetățenilor din luntru a inimilor într-un gînd neîmpreunare aduce" (p. 84). Condamnînd lăcomia și dorința de putere pentru că „lăcomia slăvii nu bunătatea sau folosul lucrului privește, în carile să slăvește, ce numai pre altul mai gios decît sine a pune socotește" (p. 28) el recomandă pacea ca linie politică: „în lucrurile tîmplătoare, cei ce cu mintea întriagă să slujesc, acesta laudă și spre bine prognosticesc, ca oricînd calea lineștii s-ar afla, drumul tulburării cu lunecătoriu piciorul norocirii să nu calce, ce totdeauna în cărarea lineștii și potica păcii, oricît de strîmptă ar fi, nepărăsit și neabătut să călătorească" (p. 191).

Surprinzînd pe boieri în preocupările, gîndurile, intrigile, atitudinile lor condamnabile față de popor, de problemele și nevoile țării, Cantemir ajunge să facă în *Istoria ieroglifică* puternice portrete satirice, demne de cei mai buni reprezentanți ai portretului literar din lume.

Revolta față de soarta mizeră a țărănimii exploatate, înfierarea exploatării interne și externe, ca și critica boierimii și a domnilor fără interes pentru soarta poporului și a țării, își va găsi locul mai tîrziu cu aceeași tărie, și în *Descrierea Moldovei.*

Un loc important în *Istoria ieroglifică* îl ocupă concepția lui Cantemir despre stat. Aci luăm cunoștință de o serie de idei ale sale referitoare la ceea ce trebuie să fie domnul, divanul țării, în ce fel trebuie să fie condusă țara, cum trebuie să fie legile, cum trebuie rezolvate alte probleme ale vieții sociale, politice și culturale din aceea vreme.

Constatînd că „veche pravilă iaste că poftele și voile împăraților pravilă nemutată ascultătorilor sînt" (p. 163) el consideră, situîndu-se pe punctul de vedere al maselor populare nedreptățite, că domnul trebuie să se subordoneze legilor — pe care le numește, în termeni figurați, „matca și mama noastră" (p. 165) și să fie alături de interesele și nevoile poporului : „că sămnul a monarhului adevărat acesta iaste ca nici cu acul să împungă nici cu dinții să musce, nici un unghele să rumpă„ ce în greșiți iertare, în răi pedepsire, în suppuși milă, în străini dreptate și în hotarîle monarhiii sale contenire să arete" (p. 164). În legătură cu aceeași problemă, el mai adaugă: „atuncia sămnul dreptei stăpîniri să arată, cînd pe cei neputincioși în odihnă lăsînd, spre lucrurile străine nu lăcomesc" (p. 153). Condamnînd războaiele de cotropire, Cantemir arată că de multe ori acestea au dus pînă în cele din urmă la pieirea cuceritorilor și la nenorocirea țării lor: „unii pentru ca hotarîle să-și lățească și suppușii să-și înmulțească și numele peste marginile lumii să-și vestească, de poftă aprinși fiind, și din cele strîmpte ce avea s-au scos, și spre străinile avuții neîmplutele mîni întînzîndu-și, și cel puțin ce avea din palmă li-au fugit" (p. 152). Ideile sînt, în parte, asemănătoare cu cele ale lui Grigore Ureche, care considerase de asemenea că domnul trebuie să fie „ca o matcă fără ac", „spre săraci milostiv" și că nu trebuie să ducă o politică de expansiune.

După părerea lui Cantemir, statul înfloreşte atunci cînd, pe de o parte, domnul se poartă cu milă şi pedepseşte nu abuziv ci după dreptate, iar pe de alta, supuşii îşi slujesc domnul şi ţara din dragoste: „că atuncia publica înfloreşte şi odrăsleşte, cînd stăpînii miluesc şi ciartă în dreptate şi suppuşii ascultă şi slujesc din dragoste" (p. 234—235). Domnul trebuie să conducă ţara ţinînd seama de „şoaptele gloatelor", de „gurile noroadelor", căci altfel nedreptăţile săvîrşite de el sînt scrise de popor „pre table de aramă" (p. 95), Cantemir se apropie astfel de principul monarhiei luminate, după care stăpînitorii de popoare trebuie să acţioneze ca binefăcători ai maselor.

El condamnă tirania cu asprime, deoarece, „unde talpa tiraniii calcă acolo poala dreptăţii să calcă" (p. 150). Conştient de răul pe care îl poate aduce pentru bunul mers al conducerii statului, exercitarea voinţei absolute şi arbitrare a stăpînului politic, Cantemir se ridică împotriva despotismului arătînd că, în asemenea condiţii, nu este posibilă sfătuirea înţeleaptă şi sinceră: „Pravila dară a stăpînilor asupra suppuşilor cea mai de temei iaste : *aşea voiu, aşea poruncesc, aşea să se facă.* Deci oriunde sentenţia acesta putere desăvîrşită are, acolo cuvîntul adevărat şi sfatul cu cale loc nu are" (p. 248). Intr-o altă formă, el afirmă că într-un stat bazat pe despotism nu poate exista curajul opiniei şi de aceea supuşii, de frică, devin laşi şi, mai întotdeauna, în loc să arate lipsurile, laudă în mod ipocrit orice act al stăpînitorului, chiar dacă e vorba de o greşeală sau de o măsură rea: „*mai toţi suppuşii de frică obiciuiţi sînt, nu ce adevărul, ce ce stăpînul poftesc*, aceia să laude şi să fericească" (p. 42). Cantemir dă chiar un avertisment domnilor tirani care asupresc poporul. Evidenţiind faptul că, în acest caz, dragostea supuşilor e bazată pe frică, el ameninţă cu posibilitatea revoltei care se poate declanşa cînd condiţiile devin favorabile: „şi unde dragostea adevărată nu iaste, acolea cinstea iaste de frică; şi unde cinstea se face de frică, acolea îndemîna vremii să ciarcă şi să aştiaptă, în care nici frica să-i mai fie, nici cinstea carea de frică îi da, de bună voie în ocară să i-o întoarcă" (p. 44—45).

Incercînd o caracterizare a tiraniei, Cantemir arată că tiran este acela care foloseşte puterea căutînd să despoaie pe alţii în folosul său propriu: „a tot tiranul una şi aceia iaste socoteala ca ori cu ce mijloc ar putea străinele ale sale a face" (p. 73). Prin critica pe care o face despotismului şi tiraniei, Cantemir se situează pe aceeaşi poziţie ca şi înaintaşii săi Grigore Ureche şi Miron Costin, la care întîlnim aceleaşi elemente de gîndire, însă mai timid şi mai neprecis exprimate.

Deşi ideile sale despre stat nu depăşesc formula statului feudal, întîlnim totuşi în *Istoria ieroglifică* afirmaţii care îl apropie de o înţelegere înaintată a problemelor. Astfel, punînd problema libertăţii sociale a omului şi a raporturilor dintre acesta şi stat, Cantemir se ridică împotriva libertăţii totale, pe motivul că omul este înclinat să folosească libertatea dînd ascultare înclinărilor sale rele : „voia slobodă obiciuită iaste mai mult spre rău şi împotriva adevărului, decît spre bine şi spre plăcerea adeverinţii puterea sa a-şi arăta" (p. 50).

Optînd pentru statul care trebuie să fie o frînă în calea dezlănţuirii înclinărilor rele ale omului, se pronunţă însă împotriva unui stat care să ia omului în mod abuziv orice fel de libertate ; dar ridicîndu-se contra

statului despotic, formulează ideea unui stat în care trebuie să se practice binele și dreptatea. Ceea ce este important și cu totul nou în concepția lui Cantemir despre libertate este ideea că împotriva libertății omului și împotriva luptei lui pentru dobîndirea libertății, pentru eliberarea de sub exploatare, nu se poate lupta nici cu miile de lanțuri, nici cu zecile de mii de închisori: „Spre închisoarea și legarea trupului, un lănțuh și o vartă (închinare — *I. V.*) destule sînt; iară spre strînsoarea sufletului și spre opreala voii slobode nici mii de mii lănțuje, nici dzeci de mii de închisori pot ceva a face" (p. 57) — Mai mult, el afirmă că supușii nu sînt datori să asculte legile alcătuite în sînicie și nedreptate: „unde pravila în silă și în tărie, iară nu în bună socoteală și dreptate să sprijinește, acolo nici o ascultare a suppușilor trebuitoare nu iaste" (p. 57). Ideea nerespectării legilor nedrepte este foarte înaintată și n-o întîlnim decît la gînditorii iluminiști de mai tîrziu. La noi în țară, iluministul Petru Depasta, care își dezvoltă ideile sale în mijlocul secolului al XVIII-lea, nu ajunge la nivelul acestor idei înaintate.

În cadrul concepției sale despre stat, Cantemir se ocupă și de raporturile ce ar trebui să existe între domni și boierime. După el, trebuie să existe o unitate strînsă între domni și divanul domnesc, înțelegînd aceasta ca o absorbire a autorităților boierilor în autoritatea domnului, principiul monarhiei absolute fiind deci evident. Același principiu rezultă și din ideea distanței ierarhice care trebuie să separe pe domni de restul populației, inclusiv boierii: „precum lumina soarelui să are către alalte stele, așa chipul împăratului către senatori (boierime) și alalți suppuși iaste" (p. 32), Cantemir consideră că conlucrarea dintre domni și boierime trebuie să se facă prin respectarea normelor și obiceiurilor vechi: „ca cum din veci și din bătrîni așa ar fi fost obiciuit, iară nu ceva nou și de curînd s-au scornit" (p. 31). Aceasta nu trebuie considerat ca un element retrograd în gîndirea lui social-politică, ci ca o încercare de a împiedica pătrunderea și dezvoltarea unor practici și obiceiuri noi, încurajate de Poartă pentru a slăbi și mai mult puterea economică și politică a țărilor noastre.

Unitatea dintre domni și boierime trebuia realizată în așa fel încît să nu permită politica de intrigi. Dîndu-și clar seama de faptul că intrigile duc la fărîmițarea unității politice a statului și condamnînd boierimea învrăjbită din cauza intereselor mărunte, meschine, Cantemir scrie: „precum un mădulariu cu netămăduită boală pătimind, princet, princet, tot trupului moarte pricinuește, așea în toată publica (țara) cu rău gînd și cu pizmă asupra altora îmblînd, cu vremea toată monarhia (statul) cu capul în gios prăvălește" (p. 51).

Pentru tămăduirea unui astfel de rău politic, el consideră necesară scoaterea din divan a boierilor care se fac vinovați de asemenea fapte: „mai mult folos aduce publicăi (divanul domnesc) din sine un chip rău a izgoni, decît dzece bune în sine a priimi; că precum aluatul mic într-o covată mare toată frămîntătura dospește, așea un om rău într-o publică pe toți cu răutatea lui amestecă și-i turbură" (p. 36). Alteori se pronunță chiar pentru pedepsirea lor capitală: „Că precum cineva pentru mîntuința a tot trupul și pentru paza vieții, fier foc și tăierea a unui sau a și a doaî mădulare ardere, tăiare și de tot de la sine lepădare, măcar că cu marî

chinuri şi dureri, însă suffere şi priimeşte, aşea şi în statul publicăi, unul nestătătoriu şi de răscoa.e şi gîlceve scornitoriu se socoteşte, carile ca un rău şi beteag mădulariu din tot trupul monarhiii curmat şi tăiat a fi se cade" (p. 51—52).

In ceea ce priveşte conducerea politică a statului, Cantemir rămîne la formula divanului boieresc. Căutînd să legitimeze funcţia acestuia, consideră, ca şi Miron Costin, că divanul îşi găseşte rostul în practica înţeleaptă a consilierii. De aceea un domn este înţelept cînd acceptă să fie sfătuit, deoarece „oricît cineva de înţelept şi oricît de bine a lucrurilor socotitoriu ar fi, singur numai cu socoteala sa îmblînd şi în sfaturile sale şi pre altul neîntrebînd, în cea mai de pre urmă a nu greşi peste putinţă iaste" (p. 104). Divanul trebuie să fie format din boieri sau oameni înţelepţi. Lărgirea drepturilor politice prin admiterea maselor largi la viaţa politică i se pare însă primejdioasă şi ineficace: „în gurile multe, puţine sfaturi de ispravă sînt şi în voroavele delungate, greşală a nu se face, preste putinţă iaste" (p. 101). El mai precizează că „voia gloatelor şi a noroadelor proaste iaste ca îmbletul calului neînvăţat şi desfrînat" (p. 101).

Cantemir face toate aceste consideraţii nu din dispreţ pentru popor, ci fiindcă îl consideră nepregătit pentru viaţa politică, dîndu-şi mai ales seama ce influenţă nefastă poate avea, în această situaţie, demagogia asupra sa, deoarece, „la inimile proaste limba bine vorovitoare mult poate" (p. 109). Faptul că nu dispreţuieşte poporul reiese şi din aceea că D. Cantemir se ridică împotriva participării la viaţa politică nu numai a „noroadelor proaste", adică neînvăţate şi de jos, ci şi a boierilor lipsiţi de înţelepciune şi cultură. In locul unor asemenea boieri, Cantemir preferă un sărac înţelept. Lui i se pare un non sens faptul „că des şi de multe ori la muritori se vede puternicul nebun în fruntea sfaturilor, iară săracul înţelept denafara pragurilor" (p. 103). Şi tocmai de aceea condamnă pe boierii care cred că o dată cu rangul social sînt de fapt şi în posesia unor calităţi mintale superioare, ca şi pe săracii care consideră că o dată cu sărăcia materială sînt şi săraci cu duhul: „precum bogaţii cu avuţiia socotesc că şi mintea au cîştigat, aşea săracii cu lipsa avuţiii şi piiarderea minţii să fie păţit li se pare" (p. 103). Cantemir îşi dă clar seama că înţelepciunea nu se întîlneşte adesea în rîndul marii boiërimi, mîndre de origina şi poziţia ei, ci la oamenii umili, însă învăţaţi: „Ştiinţa înţelepciunii nu în scaunele trufaşe şi înalte, ce în capetele plecate şi învăţate lăcuieşte" (p. 58). De aceea un înţelept învăţat, oricît ar fi de umil şi sărac, oricît ar fi de jos pe scara socială, este mai folositor pentru Cantemir decît un împărat nebun şi „neispitit", adică neînvăţat, incult: „sfatul carile poate da săracul învăţat şi înţelept, toţi împăraţii nebuni şi neispitiţi nu-l pot nemeri" (p. 58). Domnul însuşi trebuie să fie cultivat; pe cei neînvăţaţi el îi batjocoreşte. Astfel despre Mihai Racoviţă, care era cam incult, Cantemir scrie ironic: „categoriile loghicăi n-au citit şi în cărţile ştiinţei nu s-au zăbăvit" (p. 59); în schimb despre Constantin Duca, — om cu o cultură deosebită şi autor al mai multor lucrări cu caracter filozofic — nu uită să menţioneze că „nu puţine făclii topise asupra cărţilor filosofeşti" (p. 39).

Sfetnicii trebuie recrutaţi nu după rangul social, ci după valoarea personală. Cultura şi înţelepciunea trebuie să înlocuiască valorile de tagmă

socială. O dată cu aceste considerații Cantemir face și o ascuțită critică elementelor de viață socială feudală care aveau trecere în ochii boierimii. El ia poziție împotriva trufiei boierilor, care considerau că sînt singurii deținători ai înțelepciunii politice, ca și a prejudecății că valoarea unui om se măsoară după rangul său social. Atitudinea lui este pornită din convingerea că este necesară o răsturnare a valorilor feudale și o înlocuire a lor cu valori intelectuale noi, proprii spiritului Renașterii. Lovind în prejudecata despre infailibilitatea boierilor, Cantemir pune de fapt la îndoială dreptul nediscutat al acestora de a rezolva după bunul lor plac, doar prin autoritatea de care se bucură, problemele social-politice ale țării. În acest fel el se îndepărtează de Ureche și Miron Costin care vedeau în boieri o frînă naturală a autorității nediscutate a domnului și o condiție necesară în bunul mers al vieții politice a țării. Reiese clar din cele de mai sus că D. Cantemir lovește în boierime pentru a întări de fapt autoritatea domnului.

Ca un adevărat om al Renașterii, Cantemir acordă un important rol culturii în viața statului, din progresele gîndirii înaintate apusene oprindu-se tocmai asupra acelora de ordin cultural. Ca și contemporanul său stolnicul Constantin Cantacuzino, el nu este pentru ascunderea cunoștințelor științifice, ci pentru împărtășirea lor și altora: „pre cît iaste de cu greu și de scădere cineva de știință sărac a fi, cu atîta urîcios lucru iaste cuiva știința despre cei poftitori a-și ascunde" (p. 61). Valoarea pe care Cantemir o acordă culturii și omului de cultură este, după cum am arătat, menită să lovească, de fapt, în autoritatea bazată pe origine și rang social a feudalilor. Nu vrem să afirmăm prin aceasta că domnul moldovean dorește numaidecît o răsturnare a tuturor valorilor sociale feudale, mai ales în sensul dispensării de boierime. Am văzut chiar că pentru el este necesar sfatul boieresc în conducerea statului; ceea ce dorește el este ca boierimea să-și apropie cultura pentru a putea face față cu înțelepciune problemelor politice ale țării. Nu este deci fără rost preferința lui pentru cei care dau dovadă de înțelepciune și cultură, chiar dacă nu au un rang social înalt. Tocmai de aceea e limpede de ce consideră că „cine mai cu multe vrednicii, veri din fire, veri din osteneință, împodobit, acela mai mare cinste trebuie să aibă și mai tare de la toți să se iubască să cade" (p. 49). Iar, în altă parte, arată că pentru trăinicia statelor nu trebuiesc domni și boieri trufași și de sînge, orientați spre plăceri, ci unire și oameni cu minte ascuțită și încercată: „toate politiile (statele — *I.V.*) nu staturi înalte și pîntece lăsate, ce omoni, (unire, înțelegere — *I. V.*) nedespărțită și minte ispitită (încercată, învățată — *I. V.*) și ascuțită caută" (p. 165).

Lăcomia boierimii este, după Cantemir, una din cauzele care o mențin în ignoranță. Ea „nici caută materiia și forma filosofască, nici cunoaște deosebirea și alcătuirea loghicească, nici în ritorică tropul îndestulirii au ascultat, nici în gramatică graiul fără chip și cuvîntul... au învățat" (p. 45).

Intre ideile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir un loc de seamă îl ocupă cele cu privire la exploatarea otomană. Subliniind, ori de cîte ori găsește prilejul, lăcomia turcească, el arată că nu te poți bizui pe promisiunile demnitarilor otomani, chiar dacă ai plăti bine, deoarece întotdeauna trebuie să fii gata să reînoiești sume de bani pentru a-ți păstra situația și favorurile: „mila Pleonexii (lăcomiei) atuncia numai să clătești (se îndu-

plecă), cînd cele din față mistuiește (mită deja adusă), iară cele din dos (mita pe care o mai așteaptă) în scurtă vreme cu mai multul nedejduiește" (p. 240). Istambulul, capitala imperiului otoman, este numit de Cantemir „capiștea Pleonexiii", adică templul lăcomiei, și „cetatea Epithimiii" adică a dorinței de a poseda. Descrierea pe care o face Istambulului pe numeroase pagini are drept scop să evidențieze „minunata lăcomie a Porții și viniturile împărățiii turcești". Încă cu mult înainte de a putea duce o politică independentă, Cantemir are prilejul în *Istoria ieroglifică* să-și arate sentimentele față de turci, dovedindu-și astfel patriotismul. Arătînd că veniturile imense ale Porții oglindesc nesațiul și lăcomia demnitarilor turci, el mai constată că Poarta este plină de „mulțimea strîmbătăților" ea fiind arena unei cumplite lupte de interese, izvorîte din lăcomie. Cel mai lacom dintre demnitarii otomani este arătat a fi marele vizir, care patrona practicarea mitei cu care se putea obține orice și cumpăra orice favoare. De altfel, întregul Imperiu Otoman este denunțat ca trăind din extorcări și mită ; în fața sa, dreptatea popoarelor subjugate cîntărește mai puțin decît „bobița strugurelui" (p. 135).

Zugrăvirea lăcomiei Porții și demascarea necinstei demnitarilor otomani are la Cantemir un important rost politic. El urmărește să demonstreze că este primejdios și fără nici un folos pentru boieri și pretendenții la tron să ceară ajutor, în intrigile lor, de la demnitarii otomani : „ipocrisiia dreptății la niamul vrăjitorilor (demnitarii turci) foarte obiciuită iaste" (p. 359). Prin aceasta, el lasă să se înțeleagă că unitatea pe care o cere de la clasa boierească în raporturile ei cu domnul și țărănimea trebuie să însemne de fapt condiția întăririi puterii politice a celor două țări și punctul de plecare pentru o politică care să aibă sorți de izbîndă în lupta de eliberare de sub jugul exploatării și dominației otomane.

★

La valorificarea ideilor filozofice și social-politice din *Istoria ieroglifică* trebuie să pornim de la o justă înțelegere a lor, judecîndu-le prin prisma perspectivei istorice. Contradicția aproape flagrantă dintre caracterul în mare parte înapoiat al ideilor filozofice și cel înaintat, progresist, al ideilor social-politice dispare de fapt dacă ne gîndim că D. Cantemir scrie într-un moment de intensă înflorire a culturii religioase, înflorire care răspundea sarcinilor timpului în această parte a Europei.

Ideile social-politice cuprinse în *Istoria ieroglifică,* legate strîns de problemele concrete ale vieții sociale de la noi, conțin multe elemente înaintate. Căci, cum altfel ar putea fi interpretată viguroasa critică la adresa boierimii și larga înțelegere a situației țărănimii exploatate și jefuite de feudalii interni și de oprimatorii turci, decît ținînd seama de faptul că ele au fost susținute de către un feudal în condițiile specifice de atunci ? Alături de cele de mai sus trebuie să amintim și concepția sa despre stat care conține o sumă de idei valoroase : mărirea autorității domnului în fața boierilor, conlucrarea unitară între domni și boierime pentru întărirea puterii statului, condamnarea intrigilor care slăbeau puterea politică a țării și mai ales ideile de-a dreptul revoluționare, despre lege și libertate. Progresistă este și ideea înlocuirii valorilor de tagmă socială cu valorile individuale care l-a făcut pe Cantemir să acorde o mare importanță

culturii ; deşi lovea în valorile scumpe feudalilor în interesul întăririi puterii centrale a domnului, ea îşi menţine caracterul înaintat pentru că prin urmările sale, depăşea această intenţie imediată a autorului.

O studiere atentă a operei sale ne arată că nu putem desprinde pe Cantemir de înaintaşii şi de contemporanii săi. Într-adevăr o critică a exploatării otomane fusese făcută şi de către cronicari, în special de Grigore Ureche. Ceea ce este însă specific pentru Cantemir este atît amploarea şi violenţa criticii, cît şi faptul că este pornită din conştiinţa că Imperiul Otoman era în acel moment un stat în plină decadenţă, ros de contradicţii şi putred în interiorul său. În timp ce Grigore Ureche se resemnează în faţa forţei acestui stat, iar Miron Costin se arată chiar dezorientat şi descurajat de împrejurările istorice noi şi pline de frămîntări ce depăşeau forţa politică a ţărilor noastre, Dimitrie Cantemir demască exploatarea otomană şi-i arată slăbiciunile, conştient de faptul că ea se va prăbuşi în cele din urmă. Această idee nu-l părăseşte pe Cantemir nici în acea *Istorie a creşterii şi descreşterii Porţii otomane* şi nici în acea *Cercetare fizică a monarhiilor,* în care Imperiul Otoman este considerat un „avorton" al istoriei, un produs nenatural al acesteia, sortit pieirii.

În critica pe care o face boierimii şi exploatării interne, Cantemir este însă absolut original. Nici unul dintre cronicarii dinaintea lui nu căutase să lovească în autoritatea boierimii, nici unul nu se gîndise s-o facă responsabilă de soarta nenorocită a poporului şi a ţării, de răul ce decurgea din intrigă şi dezbinare, şi mai ales nici unul nu o ironizase atît de vehement pentru incultura sa (am arătat în acest din urmă sens că D. Cantemir preferă un om de jos cultivat unui boier ignorant). Combaterea valorilor de tagmă socială şi promovarea valorilor individuale şi culturale reprezintă de asemenea o poziţie cu totul nouă, neîntîlnită nici la înaintaşii săi şi nici la urmaşi, încă foarte mult timp. Înaintată pentru acea vreme este şi atitudinea faţă de ţărănime. Să nu uităm că, în timp ce Grigore Ureche făcea responsabilă de soarta grea a ţărănimii numai exploatarea otomană, amintind şi de „strîmbătăţile" domnilor, Cantemir este, după cum am spus, singurul care în acest timp face responsabilă şi boierimea de acest fapt. De asemenea, dacă Ureche voia pentru boieri o situaţie oarecum analogă celei din Polonia, pentru a da mai multă putere boierimii în faţa „strîmbătăţilor" domnilor, Cantemir urmărea cu totul altceva : o întărire a puterii centrale a domnului, crearea unei monarhii luminate în care domnitorul trebuia nu să guverneze ca un tiran, ci să ţină seama de legi.

Ureche şi Costin sînt deci reprezentanţii clasei boiereşti, în timp ce Cantemir este ideologul autorităţii domneşti, legat însă de interesele poporului şi ale ţării. Concepţia despre domn, strîns legată de aceea despre libertate şi ideea că o lege rea nu trebuia respectată de popor, ci înlăturată chiar prin violenţă, ar putea constitui esenţa ideilor sale înaintate despre stat. Evidenţiind caracterul înaintat pentru acea epocă al acestor idei nu trebuie să uităm însă nici o clipă că Dimitrie Cantemir este un domn, pentru care mărirea autorităţii domneşti şi slăbirea puterii boierimii sînt premisele realizării emancipării faţă de Poartă (de altfel aceste idei a încercat să le pună şi în practică în timpul scurtei sale domnii).

Cele arătate mai sus lămuresc, credem, poziția lui Cantemir. Nu putem astfel afirma categoric că el s-a situat în mod exclusiv pe poziția clasei țărănești sau a clasei boierești, sau că ideile sale ar fi expresia unui compromis. Credem că poziția lui este aceea a unui domn luminat și patriot, care vede politic lucrurile și care își dă seama care sînt relele de ordin social-politic care subminează puterea socială, economică și politică a țărilor noastre, facilitînd adîncirea exploatării otomane. În această lumină, considerăm că ideile sale înaintate nu trebuie căutate în influențele pe care le-ar fi putut suferi dinafară. De altfel nici nu cunoaștem în acest timp gînditori asemănători lui cu toate că în lumea grecească din cadrul imperiului turcesc, exista un puternic curent antiotoman, cu vădit caracter social. Gîndirea și politica grecească nu reușise însă să depășească limita luptei strict antiotomane și tocmai de aceea un om ca Dositei Nottara, patriarhul Ierusalimului, căutase doar combinații politice cu țarii ruși în vederea unei eliberări armate. Cantemir merge mai departe, găsind cauzele răului nu numai în exploatarea turcească, ci și în viața noastră social-politică. Numai legat strîns de realitățile vieții noastre de atunci a putut ajunge Cantemir la atîtea idei înaintate, care fac imposibilă orice încercare de a le explica prin influențe străine sau prin reminiscențe cărturărești. Din păcate însă ideile sale înaintate n-au putut fi cunoscute și răspîndite din cauza caracterului ieroglific al lucrării și a faptului că ea n-a văzut lumina tiparului atunci cînd era oportun.

Datorită numeroaselor idei înaintate pe care le conține, putem afirma despre *Istoria ieroglifică* că este prima și cea mai importantă lucrare cu caracter social-politic din întreaga operă a lui Cantemir, care reprezintă de altfel și un punct de cotitură. Prin ea Cantemir trece de la preocupările de tinerețe, legate strict de filozofie și teologie, la preocupări de critică socială și de istorie. Prin satirizarea necruțătoare a moravurilor și practicile vieții social-politice din acea epocă, *Istoria ieroglifică* poate fi socotită de asemenea ca prima și cea mai puternică operă de satiră socială din literatura noastră veche. Chiar dacă nu depășesc, în mare măsură, limitele gîndirii unui feudal — deoarece lovește în aspectele negative ale vieții sociale și nu în sistemul feudal — ideile lui Cantemir pot fi considerate ca înaintate și originale atît pentru țara noastră, cît și pentru întreaga regiune din această parte a Europei.

relații sociale, ci „desfășurarea voinței sociale constituie factorul creator de unitate și motorul tuturor proceselor sociale". Printr-o dialectică bizară, „sistemul" lui D. Gusti prezintă o schemă a unui determinism social care ar consta într-o intercondiționare a realității sociale, pe de o parte, cu „determinismul interior (calitatea voinței)", iar pe de altă parte cu „determinismul exterior (constituit din *cadre* și *manifestări*)". Sociologia monografică a înlocuit cercetarea materialist-istorică a condiționării fenomenelor în societate cu așa-numitul studiu al cauzalității complexe, privind condiționarea socială în lumina unor *cadre* (cosmic, biologic etc.) care ar determina toate, în egală măsură, diversele relații sociale, denumite în sociologia gustiană manifestări. Pe acest temei „determinist", D. Gusti își formulează faimoasa dar neștiințifica sa *lege a paralelismului sociologic* exprimată matematic astfel :

C (cadre) nedezvoltate + V (voință) săracă = U (unitate socială) staționară.
C (cadre) nedezvoltate + V (voință) dezvoltată = U (unitate socială) progresivă.

În lumina acestei concepții sociologice cu privire la determinismul social și la legile evoluției societății, sociologia monografică și-a fundamentat următoarele teorii în problema țărănească : 1) În satele noastre *Cadrele* fiind dezvoltate, ceea ce le lipsește acestor „unități sociale" pentru a se dezvolta și progresa este *Voința* țărănimii întru realizarea idealului etic ; 2) idealul etic pe care țărănimea trebuie să se străduiască a-l realiza ar fi „unitatea armonică a iubirii de sine întru desăvîrșirea personalității creatoare de valori culturale". Prescrierea acestui ideal etic completa sistemul gustian de sociologie cu un sistem de etică care nu prevedea însă sub nici o formă că acest ideal ar putea cuprinde ideea eliberării țărănimii muncitoare de sub asuprirea materială și spirituală la care o supuneau exploatatorii satelor ; 3) realizarea idealului etic prescris țărănimii — în concepția lui D. Gusti — putea fi dus la capăt numai de către țărănime călăuzită de intelectualitate. Prin această teorie, se „dovedea" inutilitatea oricărei alianțe dintre țărănime și clasa muncitoare în vederea realizării unei „societăți echitabile". Subminarea ideii alianței dintre țărănime și clasa muncitoare a fost încercată și prin așa-zisa teorie a sociologiei monografice după care „națiunea romînă ar fi alcătuită în primul rînd din țărănime, aceasta constituind singurul factor social important de care trebuie să se țină seama în cadrul politicii sociale" ; 4) separînd în mod metafizic idealul cultural-național al țărănimii de idealul social după care trebuia să se călăuzească țărănimea muncitoare, prezentînd în mod fals forțele sociale capabile să făurească un asemenea ideal, D. Gusti își încheia șirul teoriilor sale prin aceea după care în satele Romîniei nu ar fi chipurile nevoie de o altă întocmire a relațiilor de producție, ci de aceleași relații bazate pe exploatare împletite însă „cu o altă politică culturală".

Sociologia monografică a găsit calea de a fundamenta asemenea teorii agrare nu numai prin *Sistemul de sociologie, etică și politică* al lui D. Gusti, ci și prin cercetarea monografică a satelor Romîniei. Acest lucru a fost posibil întrucît, în cadrul sociologiei monografice intercondiționarea dintre *Sistem* și *Metodă* a constat mai cu seamă în vicierea de către sistemul sociologic idealist a metodei monografice, metodă care, luată de sine stătătoare, conținea unele elemente de cercetare realistă a

societății. Acest raport, menit să orienteze spre un făgaș neștiințific metoda monografică, a corespuns pe deplin vederilor sociologilor burghezi, întrucît numai astfel cercetătorii puteau fi feriți de „pericolul" de a cădea „pe teren" în ispita *observației directe a realității sociale,* cerută de orice cercetare monografică imparțială ; o asemenea observație ar fi adus cu siguranță la suprafață, prin cercetarea satelor noastre, multe din racilele Romîniei burghezo-moșierești. Vicierea metodei monografice s-a exprimat mai cu seamă prin principiile metodologice pseudo-științifice stabilite la baza acesteia. Aceste principii prevedeau : *a)* ruperea cercetării satului de cercetarea întregului complex al realității sociale romînești, *b)* analizarea satelor „tip", a acelor unități sociale fruntașe care să permită, pe baza comparării unor cifre medii, a se scoate din acestea concluzii optimiste, *c)* renunțarea în fapt la cercetarea relațiilor de producție din viața satului și înlocuirea cercetării acestor relații prin studierea cu precădere a *cadrelor :* cosmic, biologic, istorico-psihic și a *manifestărilor :* spirituale, moral-juridice, politico-administrative.

Concluziile ce puteau fi trase ca urmare a unei cercetări monografice a realității sătești călăuzită de principiile metodologice de mai sus, sînt lesne de întrevăzut. Vom da mai jos cîteva exemple: monografiștii care au organizat *Expoziția de lucru a echipelor monografice studențești* din 1935, „generalizînd" rezultatele cercetărilor lor, de pildă din comuna Sîmbeteni-Arad, afirmau că „sîmbeteanul este mulțumit aici cu pămîntul lui și vitele vestite pînă în țări străine" deși materialul faptic economic, monografiat, fie chiar și în treacăt de acești cercetători, ilustra că în comuna respectivă 40% dintre proprietari posedau între 1—5 jugăre de pămînt, iar sărăcia și lipsa inventarului agricol copleșeau pe locuitorii acestei comune. În același spirit, concluziile monografiei comunei Moișeni-Satu-Mare evidențiază „curățenia cu care s-a păstrat tradiția în port și obiceiuri" fără a comenta în nici un fel cifrele și faptele monografiate, după care starea economică și sanitară din acest sat sînt mai precare decît oriunde. În paginile voluminoaselor tomuri monografice intitulate *Clopotiva — Un sat din Hațeg,* d-rul E. Lupescu notează ca rezultat al cercetărilor sale că „bolile sociale sînt plaga satului; cu toată situația geografică excelentă, tuberculoza seceră multe vieți", iar d-rul A. Miticescu constată că „sărăcia și lipsa de higienă în acest sat sînt îngrozitoare". În schimb I. Conea (redactorul responsabil al acestor volume) conchide că acestea toate s-ar datora doar „lipsei de simț higienic și ignoranței țărănești" [1]. Același I. Conea „descoperă" că atît lipsurile economice cît și cele cultural-sanitare ale sătenilor s-ar datora „lipsei de îndemn și exemplu bun". În fața acestei „descoperiri sociologice" autorul declară extaziat: „ce puțin le trebuie într-adevăr acestor sate pentru a ajunge de nerecunoscut în foarte scurtă vreme !". Ducînd concluziile în problema țărănească la un nivel „mai înalt" de generalizare, întrucît nu se referea la situația dintr-un singur sat, ci din toate satele patriei, D. Gusti scria că „neajunsul decisiv al reformei agrare consistă în faptul că s-a dat pămînt, dar nu s-a făcut educația voinței țăranilor împroprietăriți pentru a da acestui pămînt o cît mai mare rentabilitate".

Din exemplele de mai sus cu privire la felul în care sociologii monografiști au „generalizat" situația social-economică din satele Romîniei și la

[1] *Clopotiva — Un sat din Hațeg,* vol. I, p. 570.

felul în care și-au formulat unele „concluzii sociologice" de pe urma faptelor monografiate, rezultă că sociologia monografică nu a constituit decît o diversiune în problema țărănească. Monografierea satelor a fost întocmită și folosită în așa fel încît să permită estomparea contradicțiilor de clasă la sate și, prin aceasta, să abată atenția maselor țărănești de la adevăratele cauze ale mizeriei lor economice și spirituale. Asupra felului în care sociologia monografică a încercat, în fapt, să adîncească această diversiune sînt grăitoare și alte date: monografiștii promiteau că grație metodei lor sociologice, după ce vor fi întocmite monografii din toate satele patriei, sau cel puțin din cele mai reprezentative, școala monografică va trece la sistematizarea acestora și va trage pe baza lor concluzii generalizatoare; aceste concluzii urmau să constituie „o rezolvare teoretică a problemei țărănești pusă la îndemîna legiuitorilor spre a putea fi aplicată în practică". Apare cu destulă limpezime că acest mod de a analiza problema țărănească înseamnă în fapt o amînare a rezolvării ei pînă la calendele grecești. Într-adevăr, timp de două decenii sociologii monografiști au monografiat diverse sate din toate colțurile țării, iar dacă nu ar fi intervenit 23 August 1944, poate ar fi monografiat și acum, și tot nu ar fi considerat materialul adunat suficient pentru a întocmi acea „știință a națiunii" pe baza căreia legiuitorii să poată duce o politică de reformă socială. Istoria a dat însă monografiștilor o lecție pilduitoare, întrucît desfășurarea evenimentelor din țara noastră, lupta maselor sub conducerea partidului clasei muncitoare pentru înfăptuirea revoluției populare — a dat o rezolvare problemei agrare înainte ca aceste „concluzii" să fi fost trase.

Călăuzindu-se după învățătura marxist-leninistă în problema țărănească, clasa muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare au rezolvat în prima etapă a revoluției sarcinile antifeudale ce reveneau momentului desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice înfăptuind reforma agrară. Prin reforma agrară din 1945, un număr de 918 000 țărani săraci au primit 1 100 000 ha de pămînt. Țărănimea muncitoare a intrat de îndată în stăpînirea pămîntului. Ca urmare a reformei agrare, moșierimea a fost lichidată ca clasă, s-a întărit alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare sub conducerea clasei muncitoare. În cea de-a doua etapă a revoluției populare (etapa revoluției socialiste), rezolvarea definitivă a multisecularei probleme țărănești are la bază ideile sociologiei marxist-leniniste cu privire la colectivizarea agriculturii — care constituie singura cale de eliberarea definitivă a țărănimii din ghiarele oricărei sărăcii și mizerii.

Încercînd, în cele de mai sus, o succintă privire critică asupra felului în care sociologia monografică a „rezolvat" problema țărănească, se cuvine să relevăm de asemenea și unele elemente pozitive cuprinse în rezultatele cercetărilor monografice întreprinse de reprezentanții așa-numitei școli sociologice de la București (școală de unde se recrutau în primul rînd cadrele de monografiști). Aceste elemente pozitive se referă la: *a)* materialul faptic adunat, *b)* unele procedee tehnice folosite în cadrul acțiunii de monografiere, *c)* unele elemente izolate de generalizare a materialului faptic adunat. Astfel, cu toată denaturarea teoretică a faptelor, în ciuda teoriilor neștiințifice emise pe baza cifrelor și datelor statistice, materialul monografic adunat de *Expoziția monografică studențească* din 1935, cel din volumele monografice: *Nerej, Drăguș, Clopotiva, 60 sate românești,* sau din numeroasele articole publicate în revistele I.S.R. — conțin suficiente date care

demască, prin ele însele, starea de sărăcie și mizerie la care a fost supusă țărănimea între cele două războaie mondiale. Au fost de asemenea cazuri cînd unii dintre monografiști, sub influența unei concepții sociologice științifice, cît și sub imperiul observației directe a faptelor sociale din țara noastră, au ajuns să explice într-un spirit just aceste fapte, repudiind în acest fel, în fapt, sistemul de sociologie oficial care călăuzea școala monografică. Sînt semnificative din acest punct de vedere unele monografii întocmite în cadrul volumului *60 sate românești* din care menționăm de pildă monografia *Serpeuș — un sat de agricultori din șesul Tisei* [1]. În această monografie putem citi că „felul în care a fost aplicată împroprietărirea (e vorba de comuna Serpeuș — *H. C.*) a lăsat foarte mult de dorit, creînd nemulțumiri... 77,3% din gospodăriile serpeușene sînt sărace și codașe, 19% sînt mijlocii, 2,24% sînt ale chiaburilor, iar 1,46% sînt boierești. Un sfert din hotarul satului aparține la 33 gospodări (3,7%). Astfel 96,3% din gospodari au abea de două ori mai mult pămînt decît 3,7%" [2]. În aceeași monografie, relevîndu-se deficiențele în domeniul vieții sanitare și culturale a satului Serpeuș, se dezvăluie adevărata cauză a acestei stări care rezidă, după cum arată autorul, „în sărăcia locuitorilor" [3] cauzată de exploatare. Asemenea monografii au slujit firește altor interese decît celor ale ideologiei burgheze. Faptele monografiate, monografiile întocmite științific, cît și unele elemente științifice ale tehnicii de lucru monografice au constituit un aport pozitiv în dezvoltarea sociologiei științifice din țara noastră.

★

Exemplele de mai sus nu îndreptățesc însă o atitudine necritică de preluare a materialului faptic adunat, a experienței de teren cît și a tehnicii de lucru, folosite în cadrul sociologiei monografice. În acest sens considerăm că articolul *Metoda monografică în studiul satelor din R.P.R.* [4], întrucît constituie primul material de după 23 August care întreprinde o revalorificare a metodei monografice, ar fi trebuit să cuprindă o analiză critică mai amănunțită a sociologiei monografice în general și a metodei monografice folosită de această sociologie, în special. Deși în articolul menționat este dezvăluit amplu caracterul antiștiințific al sistemului de sociologie al lui D. Gusti, față de metoda monografică, viciată de acest sistem, nu se ia o atitudine critică multilaterală. Cititorul rămîne cu impresia că această metodă, așa cum a fost ea folosită în cadrul sociologiei monografice, ar fi, în general, științifică, conținînd doar unele elemente parțiale negative. Cele scrise de autori la pagina 12 sînt edificatoare în acest sens: „Materialele adunate de echipele monografice, bogăția lor, și cîte o dată și felul cum ele au fost prelucrate, cît și experiența de teren concretizată în elaborarea unei tehnici de lucru, sînt contribuții pozitive ale cercetărilor întreprinse în cadrul „școlii sociologice", care pot servi în cercetările monografice care se întreprind azi în R.P.R.". Socotim că cele afirmate de autori prin aceste rînduri nu scot cu suficientă tărie în evidență numeroasele ele-

[1] M. Constantinescu, *Serpeuș*, în volumul IV al lucrărilor monografice intitulate *60 sate românești*, București, 1943.

[2] *Ibidem*, p. 9—10.

[3] *Ibidem*, p. 15.

[4] M. Biji și E. Barat, *Metoda monografică în studiul satelor din R.P.R.* în *„Revista de statistică"*, 1956, nr. 3.

mente neștiințifice ale metodei monografice. Ne referim în primul rînd la influența dăunătoare a principiilor metodologice gustiene, care orientau cercetarea monografică de teren, asupra tehnicii de lucru folosită de monografiști. Așa de pildă, în cadrul cercetării *cadrului cosmic,* atît planul general, pentru cercetarea acestui cadru, cît și planurile speciale — plan pentru cercetarea tipurilor de adăposturi, plan pentru cercetarea circulației, plan pentru cercetările etnobotanice, plan pentru cercetările zoologice etc. — erau întocmite astfel încît să scoată în evidență rolul determinant pe care această condiție a vieții materiale (mediul geografic, denumit în sociologia monografică cadrul cosmic) l-ar avea în desfășurarea vieții sociale din unitatea socială respectivă. Aceeași situație era vizibilă și în cazul planurilor de cercetare a cadrului biologic, psihic și istoric. Ar fi inutil să insistăm, de pildă, asupra caracterului neștiințific al planului pentru cercetări antropologice și a formularului antropologic respectiv, ori al planului general pentru cercetarea cadrului psihic. Să luăm totuși un exemplu: planul pentru cercetarea „fruntașilor" din sat, folosit în cadrul cercetărilor întreprinse pentru studierea cadrului psihic. Acest plan, întocmit și utilizat în 1938 la Drăguș după indicațiile lui T. Herseni, prevedea printre altele și un chestionar care cuprindea următoarele întrebări: Cum explică satul autoritatea fruntașilor (adică a chiaburilor — *H. C.)?* Care sînt relațiile acestor „fruntași" între ei? Referitor la prima întrebare, cercetătorii monografiști trebuiau să orienteze răspunsurile în vederea relevării elementelor de moralitate, vîrstă, pricepere, instrucție, dezinteresare, care contribuiau la trecerea unui sătean în rîndul fruntașilor. În ce privește a doua întrebare, răspunsul trebuia îndreptat spre ideea că „fruntașii colaborează între ei în vederea binelui obștesc" [1]. Instrucțiunile date la începutul planului respectiv sînt de altfel edificatoare în ce privește orientarea chestionarului. Citățm din aceste instrucțiuni: „Ca orice colectivitate omenească, satul nu se compune din indivizi de aceeași valoare. Oamenii mai înzestrați cîștigă întîietatea față de ceilalți și uneori cînd ei sînt individualități puternice sau personalități de seamă, devin conducători firești ai satului, adevărate autorități naturale, alături de cele oficiale, și exercită în chipul acesta o înrîurire foarte însemnată asupra oamenilor. Sînt oameni de frunte, purtători de cuvînt... pe care îi denumim cu termenul de fruntaș" [2]. Planul pentru cercetarea „fruntașilor" din sat trebuie să releve cele de mai sus. Dacă întocmirea planurilor privind cercetarea cadrelor: cosmic, biologic, psihic, istoric urmărea evidențierea acestor cadre ca factori determinanți ai evoluției unității sociale, neglijîndu-se tocmai principalul factor determinant — modul de producție, apoi întocmirea planurilor privind manifestările (unde, chipurile, trebuia analizată activitatea economică a satelor) nu urmărea decît estomparea importanței factorului economic în determinarea celorlalte relații sociale. Acest lucru poate fi ilustrat prin cîteva exemple: *cercetarea manifestărilor economice* era efectuată de către sociologia monografică cu ajutorul unui plan general (care cuprindea: 1) studiul regiunii din care face parte satul, 2) studiul economic al satului) și a două planuri speciale: *a)* plan pentru cercetarea industriei casnice, *b)* plan pentru

[1] S. Dumitrescu, *Plan pentru cercetarea fruntașilor din sat,* în vol. *Îndrumări pentru monografiile sociologice,* București, 1940, p. 141.
[2] *Ibidem,* p. 140.

cercetarea păşunatului şi păstoritului. Este de remarcat că nici unul din planurile menţionate nu cuprinde nici un capitol menit să evidenţieze relaţiile de producţie la sate.

Cele spuse cu privire la elementele neştiinţifice ale planurilor de cercetare, sînt valabile şi în cazul formularelor de recensămînt, al formularelor de anchetă (medico-socială, culturală etc.) cît şi al fişelor de informatori, fişelor de identitate, fişelor de frecvenţă — folosite de către cercetătorii şcoalei monografice.

În această lumină, analiza critică a sociologiei monografice din ţara noastră nu trebuie să se îndrepte numai spre dezvăluirea caracterului reacţionar al idealistului sistem sociologic gustian, ci şi în direcţia revizuirii întregii experienţe de teren şi a tehnicii monografice de lucru, viciate de principiile metodologice stabilite de acest sistem. Fără o asemenea analiză nu poate fi dusă pînă la capăt nici sarcina elaborării principiilor metodologice şi a tehnicii de lucru, folosite în cadrul monografiilor de sate alcătuite în prezent în ţara noastră.

Unii cercetători din ţara noastră, înarmaţi cu metoda materialismului istoric, au încercat pe o asemenea bază să formuleze noile principii metodologice ale cercetării monografice. Principiile metodologice în cercetarea monografică a satelor (enunţate în articolul *Metoda monografică în studiul satelor din R.P.R.*), suscită însă unele obiecţii. Considerăm că: *unitatea de observare, perioada de efectuare a cercetării pe teren, metoda de culegere a datelor,* (enunţate în articolul citat ca principii metodologice) nu pot constitui principiile metodologice ale unei monografii, ci doar elementele, aspectele esenţiale ale planului general de desfăşurare a cercetării monografice. Principiile metodologice ale cercetării monografice ştiinţifice, credem că se referă la baza sociologică generală pe temeiul căreia se efectuează această cercetare. În acest sens, considerăm că principiile metodologice ale monografiei ştiinţifice trebuie să se refere în primul rînd la orientarea materialist-istorică a acestei monografii. Această orientare ar consta mai ales în: *a)* cercetarea condiţiilor vieţii materiale — şi în primul rînd a modului de producţie — în determinarea fenomenelor vieţii sociale ale unităţii respective; *b)* cercetarea fenomenelor sociale privind *baza* şi în funcţie de aceasta a manifestărilor ideologice şi a instituţiilor în cadrul unităţii sociale respective; *c)* cercetarea unităţilor sociale „tipice" pentru perioada de trecere, atît în ce priveşte dezvoltarea formaţiunii economice socialiste, cît şi a celorlalte formaţiuni economice existente la sate. Numai pe baza cercetării unor asemenea unităţi sociale tipice, monografiile întocmite vor putea deveni utile atît pentru generalizările sociologice respective, cît şi pentru activitatea politică practică, sprijinită pe fundamentul ştiinţific al acestor generalizări sociologice. Elaborarea principiilor metodologice generale ale monografiilor sătești ajută firește în mare măsură şi la întocmirea planurilor de cercetare generală şi speciale, a formularelor de anchetă şi recensămînt, a fişelor etc. Considerăm că *Programa de cercetare* [1] care călăuzeşte acţiunea de monografiere a satelor din R.P.R., deşi

[1] Această *Programă de cercetare* este cuprinsă în articolul: *Metoda monografică în cercetarea satelor din R.P.R.*

marchează principalele direcţii ale acestei cercetări [1], şi evidenţiază rolul primordial al relaţiilor de producţie faţă de celelalte relaţii sociale în viaţa social-economică a satului (fapt care face ca între cercetările monografice ale satelor din trecut şi monografiile de sate întocmite în R.P.R., să fie o deosebire esenţială) nu răspunde însă în întregime exigenţelor unei cercetări monografice materialist-istorice a satelor noastre. Acest lucru reiese şi din faptul că *Programa de cercetare* nu stabileşte precis *obiectul cercetării monografice*. Deşi în articolul tovarăşilor M. Biji şi E. Barat, se arată că „monografierea satelor îmbrăţişează întreaga viaţă economică şi politică a unităţii studiate, în strînsă determinare a condiţiilor generale economice şi politice în care se află şi se dezvoltă..." [2]. *Programa de cercetare* neglijează însă o seamă de aspecte privind atît condiţiile vieţii materiale cît şi fenomenele conştiinţei sociale şi ale suprastructurii. Se trece cu relativă uşurinţă peste punctele care indică cercetarea şi explicarea fenomenelor vieţii moral-spirituale a satului. Problemele privind: opinia publică a locuitorilor satelor, viaţa ştiinţifică, artistică, ideile religioase şi cele privind concepţia despre lume a acestor locuitori, atitudinea şi manifestările lor politice, juridice etc. — cît şi studiul instituţiilor din satul respectiv, constituie doar în treacăt obiectul de studiu prevăzut în *Programa de cercetare*. Acelaşi lucru se referă şi la cercetarea relaţiilor privind felul de trai şi al relaţiilor de familie din satele noastre.

Firește că monografierea satelor R.P.R., dacă vrea să devină o operă cuprinzătoare care cercetează şi explică multilateral viaţa şi activitatea locuitorilor unei unităţi sociale date, nu poate neglija aspecte ale vieţii sociale ca cele de mai sus.

Pentru această acţiune se impune însă colaborarea a numeroase cadre de cercetători din cele mai felurite domenii ale ştiinţelor sociale şi ale naturii. Alături de statisticieni, economişti, istorici, geografi, medici, prezenţa cercetătorilor din domeniul sociologiei se impune şi poate deveni salutară.

---

[1] Se consideră ca principale direcţii necesare de a fi cercetate în cadrul monografiei: istoricul satului, locul de aşezare a satului şi condiţiile de climă şi de sol, înregistrări cu caracter demografic, mijloacele de producţie, producţia, circulaţia mărfurilor, relaţiile social-economice, nivelul de trai material şi cultural.

[2] M. Biji şi E. Barat, *Metoda monografică în studiul satelor din R.P.R.*, în *„Revista de statistică"*, 1956, nr. 3, p. 6.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Anul III, nr. 6, 1956

CONSULTAȚII

ORIENTĂRI MATERIALISTE ÎN MECANICA CUANTICĂ

DE

H. BRUCĂR și I. GOTTLIEB

Evoluția fizicii nu are un caracter liniar. Profitînd de unele dificultăți ivite cu ocazia abordării unor domenii noi de cercetare (de exemplu: microfizica), idealiștii au încercat să dea o falsă interpretare descoperirilor fizicii atomice, urmărind să transforme concluziile ei teoretice în arme ale ideologiei burgheze.

Imposibilitatea extrapolării metodelor mecaniciste ale mecanicii clasice în mecanica cuantică a fost considerată de către fizicienii idealiști ca o dovadă a infirmării materialismului.

Fizicienii și filozofii care s-au situat pe poziții materialiste, ca și o serie de eminenți savanți, care nu împărtășeau în mod conștient punctul de vedere al materialismului dialectic, au opus însă o dîrză rezistență împotriva încercărilor de denaturare a conținutului obiectiv al microfizicii. Iar cercetările recente în domeniul mecanicii cuantice, au oferit argumente noi și interesante în lupta împotriva falsificărilor idealiste ale microfizicii.

Fizica se îndreaptă cu pași siguri către materialismul dialectic, cu sau fără voia unor fizicieni; aceasta este de altfel singura posibilitate de rezolvare a „crizei" fizicii contemporane, după cum a arătat-o încă Lenin.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea, succesele incontestabile obținute de fizicieni în domeniul mecanicii analitice, cît și în domeniul termodinamicii, au lăsat impresia că știința se află în ajunul terminării edificiului ei.

În acea vreme, lumea a fost considerată ca un mecanism riguros, dirijat de legi deterministe. Pe măsură ce se cunoșteau stările inițiale, se putea stabili comportarea ulterioară a acestui mecanism (model mecanic) cu ajutorul ecuațiilor diferențiale ale mecanicii newtoniene. Astfel, ecuațiile canonice ale lui Hamilton, de exemplu, reprezintă o admirabilă expresie a principiului cauzalității. Fizicienii din acea vreme, bazați pe principii materialiste, au acordat o importanță exagerată mecanicii newtoniene. Determinismul laplaceian, de pildă, prescria fiecărui sistem material o comportare riguroasă, riguros stabilită prin ecuații matematice. Hazardul, întîmplarea oarbă, nu-și găsea locul în filozofia acelei epoci.

Evident, o astfel de reprezentare naivă a universului trebuia să vină neapărat în conflict cu noile cuceriri ale științei. De altfel, determinismul

laplaceian — acel determinism mecanicist, sec și inflexibil — este o generalizare pripită și eronată a însăși mecanicii newtoniene. El reprezintă o pură ficțiune matematică, de care ne putem lipsi fără regret. Într-adevăr, cea mai mică eroare comisă la efectuarea unei măsurători fizice într-un sistem clasic antrenează după sine o impreciziune în ce privește descrierea comportării ulterioare a sistemului. Așadar, în mecanica clasică nu putem practic urmări un fenomen fizic, în cele mai mici amănunte; acest lucru însă nu afectează principial cognoscibilitatea fenomenelor ce au loc la nivelul macroscopic.

Concepția mecanicistă a naturii nu a putut rezista multă vreme, iar evoluția cercetărilor fizice a demonstrat inconsistența acestor reprezentări. Necunoscînd dialectica, materialiștii mecaniciști au asistat neputincioși la ineficacitatea noțiunilor cunoscute de ei în noile domenii ale fizicii. Criza s-a declanșat la începutul secolului nostru, cu ocazia studiului radiației de echilibru a corpului negru elaborat de Max Planck. Descoperirea unui întreg univers, a cărui existență nici nu fusese măcar bănuită, a zdruncinat din temelii toate concepțiile și reprezentările ce alcătuiau fundamentul gîndirii științifice și filozofice din veacurile trecute, făcînd pe fizicieni să se îndoiască de posibilitatea cunoașterii omenești.

Acumularea unei serii întregi de fapte experimentale a precedat apariția noilor teorii, capabile să lămurească fenomenele fizice ce au loc la nivelul microcosmic. Alături de studiul radiației de echilibru — elaborat de Planck în 1900 — Einstein elucidează în mod teoretic, în 1905, efectul fotoelectric; acestea constituie punctul de plecare al teoriei cuantice.

Pentru a nu contrazice datele experimentale, Planck se vede nevoit să admită că energia radiantă este emisă sau absorbită în mod discret (discontinuu). Studiul efectului fotoelectric nu conduce către exact aceleași concluzii. Se constată că sub acțiunea luminii, în anumite condiții, o placă metalică emite electroni. Toate laturile fenomenului nu pot fi explicate, fără a admite implicit caracterul discotinuu al luminii.

Fizica clasică atribuia energiei (lumina fiind considerată de către ea doar ca o formă a energiei) și schimbului de energie un caracter continuu; aprofundarea proceselor fizice mai sus amintite, a dus însă la infirmarea acestor teorii. Ea a arătat că alături de proprietățile ondulatorii lumina manifestă și proprietăți discrete, corpusculare. Aceste proprietăți se manifestă prin faptul că, la interacțiunea cu substanța, lumina se absoarbe sau se emite în porțiuni distincte, numite cuante de lumină sau fotoni. Atomismul mecanismului de emisie și absorbție a luminii ne arată că mișcarea electronilor în atomi și molecule se poate modifica prin salturi, deoarece însîși electronii atomilor și moleculelor absorb și emit lumină .

Modelul atomic cel mai evoluat, pe care l-a propus fizica clasică, a fost modelul Perrin-Rutherford, care s-a dovedit însă instabil din punct de vedere electromagnetic. În jurul unui nucleu central gravitează electroni planetari pe orbite închise. Conform legilor electrodinamicii clasice, electronul, în mișcare pe orbita sa, posedă o accelerație reprezentînd variația direcției vitezei în planul orbitei. Existența acestei accelerații reclamă emisiunea unei unde electromagnetice. Experiența ne arată însă că astfel de unde sînt emise numai în condiții speciale de excitație și sînt însoțite de o pierdere corespunzătoare de energie. În mod normal, acest din urmă fapt ar trebui să ducă la o continuă micșorare a razei orbitei parcurse de

electroni. Și deci, în ultimă instanță, la căderea electronului în nucleu. Aceasta însă nu se întîmplă. Stabilitatea spontană a atomilor și existența spectrelor de linii (și nu a spectrelor continue, cum o cere teoria clasică), au demonstrat de aceea insuficiența acestor reprezentări ale fizicii clasice în domeniul fizicii atomice.

Sezisînd cele de mai sus, Niels Bohr a emis două postulate, ce stabilesc pentru atomi anumite stări staționare și indică tranziția posibilă din stările mai sus amintite. Aceste postulate, cunoscute în literatura de specialitate sub denumirile de condiție de cuantificare, respectiv condiția de frecvență, izbutesc să ne dea o imagine satisfăcătoare a proceselor de emisie — absorbție și a altor fenomene simple. Pentru a stabili legătura cu fizica clasică, Bohr formulează principiul corespondenței, care stabilește domeniul de frontieră dintre micro- și macrocosm. Lucrările sale nu au soluționat însă complexitatea noilor probleme ridicate de dezvoltarea fizicii. Dacă la el este rezolvată just problema frecvenței radiațiilor emise sau absorbite de atom în cazul unor tranziții, nu ni se dau, în schimb, nici un fel de informații cu privire la intensitatea radiațiilor respective. De abia Einstein, într-o nouă demonstrație a legii lui Planck, soluționează această problemă, înlocuind noțiunea clasică a intensității de radiație prin noțiunea statistică a probabilității de tranziție.

Deși principiul corespondenței, al lui Bohr, a fost dublat de această remarcabilă idee a lui Einstein, fizicienii au fost în continuare obligați să ghicească, după expresia lui Born, legile concrete ale microfenomenelor.

Criza a fost „soluționată" de Heisenberg. Considerînd că orbitele electronice nu sînt observabile, el le socotește o pură ficțiune și se debarasează complet de această noțiune (remarcăm că aceasta a fost, practic, primul pas către crearea faimosului principiu al „observabilității principiale"), Born [1], arată că pentru descrierea fenomenelor și găsirea amplitudinii tranzițiilor, Heisenberg folosea niște scheme matematice, în fond matrici. Într-un memoriu semnat de Born, Heisenberg și Jordan, apărut în 1926, este concentrată întreaga activitate a școlii de la Göttingen din acea vreme. Înainte de apariția lucrării pomenite, P. Dirac a publicat o lucrare, în care ideile lui Heisenberg erau îmbrăcate într-o formă simbolică. În anul 1924, înaintea apariției lucrărilor lui Heisenberg, fizicianul francez Louis de Broglie (pe atunci foarte tînăr) emite ipoteza că fiecărei microparticule îi putem atașa un proces ondulatoriu. Această ipoteză, confirmată de experiențe ingenioase, a stat la baza mecanicii ondulatorii, care a fost elaborată în mare măsură grație lucrărilor remarcabile ale lui E. Schrödinger.

Una din primele constatări care l-au condus pe L. de Broglie la crearea mecanicii ondulatorii, a fost aceea că, în stările staționare ale atomului, care satisfac condițiile de cuantificare, pe lîngă constanta universală a lui Planck se află și niște numere întregi ca factori. Numere întregi apar însă deseori în teoria undelor, la calculul fenomenelor de interferență. Se putea, deci, prevedea pentru corpusculi materiali, ca și pentru fotoni un dualism undă-corpuscul. Cu ajutorul ecuației sale, Schrödinger reușește să găsească stările staționare ale atomului de hidrogen

[1] M. Born, *L'interprétation statistique de la mécanique quantique* (Conférence Nobel 1954), în „*Journal de Phys. et le Radium*", tom. 16, nr. 10, p. 737.

și să verifice toate rezultatele esențiale obținute anterior cu ajutorul mecanicii matriciale, dovedind că ambele mecanici, — cea matricială și cea ondulatorie — sînt perfect echivalente.

Deși aparatul matematic al microfizicii era bine pus la punct, lipsea o interpretare a funcției de undă. Ceva mai tîrziu, Max Born insistă asupra soluției probabiliste a acestei probleme (indicată și de L. de Broglie), afirmînd că φ^2 reprezintă densitatea probabilității de prezență a electronilor. Pentru a ajunge la această concluzie, el s-a servit, după mărturisirea sa, de o idee a lui Einstein, care arăta că pătratul amplitudinii undelor luminoase reprezintă densitatea probabilității de prezență a fotonilor.

Cam din acea vreme s-a înfiripat orientarea probabilist-indeterministă a mecanicii cuantice, așa-zisa orientare ortodoxă (cum o numește L. de Broglie). Ea s-a bucurat de o mare circulație și continuă să fie acceptată de un mare număr de savanți. Cu prestigiul de care se bucură, Bohr i-a sporit autoritatea, grație unor lucrări în care raționamentele fizice sînt strîns împletite cu cele filozofice. Această greoaie construcție de interpretare este însă, în multe privințe, extrem de artificială și necesită eforturi serioase pentru a o face cît de cît accesibilă, chiar și specialiștilor cu o pregătire superioară. Să vedem în ce constă ea și care sînt obiecțiile ce i se aduc :

Școala de la Copenhaga, al cărei mentor este Bohr, are, după cum se știe, o serie întreagă de adepți, printre care Born, Heisenberg, Pauli, Dirac și alții. Aceștia acordă o importanță cardinală posibilității aparatelor macroscopice de măsură. Analizînd dintr-un punct de vedere pozitivist procesul măsurătorii, Heisenberg și Bohr pun la baza interpretării mecanicii cuantice două principii, care în ultimă instanță sînt echivalente: principiul observabilității principiale și principiul complementarității.

Conform principiului observabilității principiale al lui Heisenberg, numai mărimile principial observabile au drept de cetățenie în fizică. Astfel, frecvențele radiației și intensitățile sale au un sens fizic precis, pe cînd noțiuni ca: orbite electronice în atom, localizare spațio-temporală etc. sînt improprii microfizicii. Acest principiu este tipic machist, lipsind pe cercetător de cea mai elementară perspectivă. A-l accepta, înseamnă a neglija complet rolul gîndirii, al generalizării logice, exagerînd, în schimb, importanța cunoașterii empirice. Nu trebuie uitat însă că o serie întreagă de fenomene au putut fi lămurite grație unor ipoteze făcute de fizicieni, ipoteze care au căpătat ulterior o confirmare experimentală. Însăși ipoteza existenței electronului a fost emisă cu mult înaintea punerii sale în evidență. În această lumină apare clar de ce principiul observabilității principiale încorsetează cercetările fizice reprezentînd o stavilă în calea progresului.

După cum am arătat mai sus, Bohr a elaborat alt principiu : principiul complementarității. Conform acestui principiu deosebim două clase de dispozitive experimentale: prima clasă admite determinarea relațiilor de energie-impuls, iar a doua admite determinarea relațiilor spațio-temporale. Ambele dispozitive nu pot fi simultan aplicate. În lumina acestei interpretări, aparatul pare, la prima vedere, demiurgul realității, căci experimentatorul avînd latitudinea să aleagă o clasă experimentală sau alta, „prepară" după liberul său arbitru, realitatea. Se susține astfel teza că

microobiectele nu sînt realități materiale independente de observator, ci simple „informații" obținute în procesul măsurătorii. Trăsăturile esențiale ale acestui principiu sînt deci pur subiectiviste. Deoarece în fizica microparticulelor situația este de așa natură, încît nu se pot urmări cauza și efectul (ca în fizica clasică), Bohr recomandă înlocuirea principiului cauzalității prin ideea de complementaritate. Faptul că în mecanica cuantică intervin considerații statistice, este pus pe seama interacțiunii, principial necontrolabile, dintre microobiect și macroaparat. Cu alte cuvinte, interpretarea probabilistă a mecanicii cuantice socotește că starea unui microobiect este descrisă în întregime de funcție de undă, care definește probabilitatea obținerii unui rezultat sau al altuia, dintr-o serie de valori căpătate într-un șir de experiențe similare.

Planck, Einstein și Schrödinger au fost din capul locului împotriva unei astfel de interpretări indeterministe. De Broglie a fost doar un vremelnic tovarăș de drum al lui Bohr și Heisenberg. Actualmente el este în căutarea unor drumuri noi, care să restaureze determinismul și cauzalitatea în microfizică. Iar școala sovietică are meritul de a fi dus o luptă hotărîtă împotriva concepțiilor indeterministe, concentrîndu-și eforturile în direcția elaborării teoriei ansamblurilor statistice a microobiectelor.

Principiul complementarității este un principiu filozofic idealist, care se consideră, în mod fals, o generalizare teoretică a relației de impreciziune a lui Heisenberg. Relația de impreciziune exprimă în limbaj matematic o realitate fizică incontestabilă: macroaparatul, de care ne servim astăzi, și care ne ajută să efectuăm o măsurătoare fizică, se găsește în interacțiune cu microobiectul de măsurat, într-așa o manieră, încît această interacțiune afectează rezultatul măsurătorii, introducînd în el o eroare. Acest lucru poate da de gîndit, căci la prima vedere s-ar părea că în realitate mărimea pe care urmărim s-o determinăm nu poate fi cunoscută, dat fiind faptul că nu se poate suprima interacțiunea dintre microobiect și macroaparat. Nu există domeniu în fizică unde efectuarea unei experiențe să nu perturbe fenomenul pe care-l urmărim introducînd o eroare în rezultatul experienței. Se naște însă întrebarea legitimă : care este motivul pentru care nu s-a ajuns la concluzii indeterministe și în mecanica clasică ? Răspunsul este simplu : structura matematică a fizicii clasice îngăduie să ne imaginăm o experiență ideală, în care fenomenul studiat să poată fi urmărit în toate amănuntele sale și deci, teoretic, impreciziunile să poată fi în întregime înlăturate. Procesele fizice studiate de fizica clasică permit deci o reprezentare model. În mecanica cuantică, lucrările stau cu totul altfel. Structura matematică a teoriei probabiliste nu admite o reprezentare printr-un model și ca atare erorile nu pot fi nici teoretic evitate.

Lucrări recente (menționate ulterior) ne îndreptățesc însă să sperăm, că dificultățile mai sus amintite vor fi curînd lichidate. Cercetările întreprinse de către fizicianul romîn A. Maior [1], au arătat că valoarea constantei universale a lui Planch, suferă variații lente; ca atare, mărimea erorii care afectează rezultatul măsurătorii unei mărimi din microfizică descrește și, prin urmare, avem toate motivele să bănuim că viitoarea tehnică experimentală va imagina experiențe noi, care vor mări cu mult precizia măsurătorilor actuale.

[1] A. Maior, Acad. Roum., Bull. de la Sect. Scient., t. XXIV, nr. 9, p. 577, 1942.

Greșeala capitală pe care o săvîrșesc partizanii orientării indeterministe, este aceea că ei socotesc teoria existentă drept unica teorie justă, cu o structură încheiată, neacceptînd nici o modificare a sa.

Iată cum caracterizează de Broglie actualul stadiu de dezvoltare a teoriei probabiliste și motivele care impun revizuirea concepțiilor fundamentale, care stau la baza mecanicii cuantice: „Istoria științelor ne arată că progresul științei a fost încătușat în permanență sub înrîurirea tiranică a unor anumite concepții, atunci cînd acestea au început să fie considerate ca dogme. De aceea, este necesar să supunem periodic unei cercetări aprofundate principiile pe care le-am adoptat la început, fără a le discuta. Fără îndoială că în toți acești 25 de ani interpretarea pur probabilistă a mecanicii ondulatorii a adus servicii fizicienilor, deoarece i-a împiedicat să se împotmolească în studiul unor probleme foarte greu de rezolvat — cum ar fi concepția soluțiilor duble — și le-a permis să meargă, cu hotărîre, pe calea unor aplicații multiple și fecunde.

Dar mecanica ondulatorie, sub forma în care ni se oferă astăzi, și-a epuizat în bună măsură posibilitățile de a explica fenomenele. Acest lucru îl recunosc toți, și chiar adepții interpretării probaliste caută — de altfel, pare-se fără prea mult succes — să introducă noi concepții și mai abstracte, și mai îndepărtate de imaginile clasice, cum ar fi matricea S, lungimile minime etc. Fără a contesta interesul pe care-l reprezintă aceste încercări, ne putem întreba dacă nu este mai bine să revenim la claritatea ideilor spațio-temporale, la care ar trebui să aspirăm. În orice caz este cu siguranță util să ne ocupăm din nou de problemele dificile de interpretare a mecanicii ondulatorii, pentru a verifica dacă singura interpretare acceptabilă este într-adevăr cea considerată astăzi ca ortodoxă“ [1].

Un lucru este cert: se aud astăzi proteste energice împotriva interpretării ortodoxe a mecanicii cuantice. Insuficiența aparatului matematic existent, imposibilitatea extrapolării teoriei existente în domeniul distanțelor de ordinul 10^{-13}cm. liberul arbitru care guvernează procesul măsurătorii, sînt doar cîteva din nenumăratele obiecții ce se aduc mecanicii cuantice probabiliste.

Toate acestea, nu au zdruncinat însă prea mult convingerile liderilor acestei orientări. Bohr, spre exemplu, se pare că nici nu le-a luat în seamă, iar B. Born a dat răspunsuri prea puțin convingătoare.

★

Școala sovietică preconizează o altă orientare. Ea socotește mecanica cuantică, drept o teorie statistică, aplicabilă unor ansamble de microparticule.

După Blohințev, „mecanica cuantică studiază ansamble statistice de microparticule în relația lor cu aparatele macroscopice de măsură, cu ajutorul cărora poate fi determinată, cum se spune, starea particulelor, adică poate fi precizat ansamblul statistic“ [2].

Este bine să facem următoarea observație: această interpretare statistică se deosebește fundamental de interpretarea probabilistă (care este și ea o interpretare statistică), pentru motivul că socotește microparticulele ca o realitate fizică incontestabilă, independentă de observator, pe cînd

[1] L. de Broglie, *„Probleme de Filozofie“*, 1954, nr. 4, p. 155.
[2] Blohințev, *Bazele mecanicii cuantice*, Ed. tehnică, 1954, p. 12.

cealaltă operează cu „informații", culese de observator, contestînd suportul material al acestor „informații", adică existența microparticulelor.

După părerea savanților sovietici, exceptînd o serie de fizicieni eminenți, ca de pildă, acad. V. Fok, caracterul statistic al teoriei rezultă din imposibilitatea izolării microobiectului. Operînd cu ansambluri statistice, este natural să acordăm un interes deosebit valorilor medii ale diferitelor mărimi, ele și numai ele avînd un sens bine definit. Într-adevăr, amintindu-ne de teorema lui Ehrenfest — care arată că *legile mecanicii clasice sînt valabile în mecanica cuantică, pentru valorile medii ale operațiunilor* — ne dăm seama că prăpastia ce separă mecanica clasică de cea cuantică este doar aparentă.

Promotorii acestui curent, Blohințev și Terleţki, mențin actualmente formalismul vechii teorii și rămîn în limitele orientării comune, exceptînd latura interpretativă a fenomenelor.

Iată cum caracterizează fizicianul francez J. P. Vigier contribuția fizicienilor sovietici la elucidarea noțiunilor fundamentale ce stau la baza mecanicii cuantice: „...după părerea mea, principalul merit al intervenției fizicienilor sovietici, constă în aceea că au pus, începînd din 1947, cele două întrebări care definesc în mod clar linia de separație între pozițiile idealiste și cele materialiste, în domeniul microfizicii :

1. Microobiectele individuale există sau nu, în afară și independent de observator ?

2. În caz că da, este oare posibil de a imagina o reprezentare rațională deterministă, care să permită a ține cont de comportarea statistică a aspectului lor particular (descrisă în mod corect de distribuția $|\varphi|^2$) ?

Dacă răspundem afirmativ la aceste întrebări (care transpun în domeniul fizicii întrebările 3 și 7 puse de Lenin lui Bogdanov), acceptăm punctul de vedere materialist. Dacă răspundem nu, ne plasăm pe pozițiile empiriocriticiste ale școlii de la Copenhaga" [1].

Școala sovietică are un program foarte vast: ea își propune să construiască o teorie neliniară a proceselor cuantice, să stabilească limitele de aplicabilitate a regulelor de cuantificare existente și să imagineze o teorie a microproceselor individuale.

★

O altă orientare, sau mai precis un alt punct de vedere privitor la natura legilor mecanicii cuantice, este susținut de către fizicianul francez Gérard Vassails [2].

El a lucrat mult în domeniul fizicii moleculare, cercetînd procesele ce au loc la autoelectrizarea particulelor coloidale și fenomenele ce privesc colectivele de ioni în gaze. Acest fapt justifică analogiile pe care le face cu diferitele fenomene și procese ce au loc în mediile gazoase.

Vassails începe prin a arăta că în mecanica cuantică trebuie să renunțăm la noțiunea de poziție instantanee, sau de impuls instantaneu, căci, dacă urmărim un electron în timpul mișcării sale, constatăm că impulsul său se modifică aparent de o manieră dezordonată, întîmplătoare, mărimea sa suferind fluctuații. În camera Wilson mișcarea electro-

[1] J. P. Vigier, *„La Pensée"*, 1955, nr. 64, p. 25—26.

[2] *Voprosî pricinnosti v cvantovoi mehaniki*, Moscova, 1955, p. 122.

nului ne apare uniformă ; aici e vorba însă de o uniformitate aparentă, căci, parcursul fiind lung, fluctuațiile impulsului se compensează.

Mecanica cuantică nu este singurul domeniu în care fizicienii au fost siliți să abandoneze unele noțiuni ale fizicii clasice. Astfel, în aerodinamica clasică, la formularea legilor aerului, în locul densității totale $D = M/V$, se utilizează noțiunea de „densitate de aer într-un punct". Calculul se face ținînd seama de densitatea totală și considerînd că volumul se micșorează astfel încît el devine practic punctual. În fond, în această situație, semnificația raportului M/V este a unei veritabile derivate. Existența derivației presupune implicit că variabilele M și V sînt variabile continue. Lucrul acesta nu prea este adevărat, căci aerul constă din molecule izolate și în consecință masa sa variază în salturi, cîștigînd sau pierzînd una sau mai multe molecule deodată. Dat fiind faptul că în aerodinamică e vorba de mișcarea simultană a miliardelor de molecule de aer, discontinuitatea masei este practic neglijabilă și deci introducerea noțiunii de „densitate de aer într-un punct" este perfect legitimă.

Alta este situația în cazul teoriei cinetice, unde este vorba de un număr finit de molecule. Datorită agitației termice masa, m, a unui volum izolat, v, cîștigă sau pierde molecule și datorită acestui fapt densitatea, $d = m/v$, suferă fluctuații. Ar fi cu totul absurd să încercăm a defini „densitatea de aer într-un punct" în cazul de față, căci, pe măsură ce volumul se micșorează, fluctuațiile densității devin din ce în ce mai mari. Așadar, în teoria cinetică, datorită discontinuității masei (existența moleculelor) și agitației termice, doar densitatea totală a unui volum finit v își păstrează conținutul obiectiv, pe cînd „densitatea într-un punct" reprezintă o noțiune ce trebuie abandonată.

În ceea ce privește mecanica cuantică, situația este următoarea: una din proprietățile fundamentale ale materiei în mișcare, acțiunea, are un caracter discret. *În domeniul microcosmic, caracterul discret al acțiunii* se manifestă cu precădere. Cantitativ, acțiunea S este egală cu produsul dintre impulsul și mărimea distanței parcurse de microobiect, x; $S = p.x$ și ea este un multiplu de unități distincte, numite cuante. Din relațiile anterioare rezultă că $p = S/x$.

În mecanica clasică, acțiunea poate fi practic considerată continuă, căci, de exemplu, masa unei a mia părți dintr-un miligram, care se mișcă cu viteza de cîțiva cm pe secundă, pe o distanță de un micron, are ca mărime a acțiunii o valoare egală cu o sută de mii de trilioane de cuante și prin urmare pierderea sau cîștigarea unor cuante este cu totul neglijabilă. În mecanica cuantică, situația se schimbă : un electron, deplasîndu-se cu iuțeala apropiată de viteza luminii pe distanța de 2 Å (a suta parte dintr-un micron), dezvoltă o acțiune de aproximativ 100 de cuante și prin urmare, în acest caz, începe să joace un rol însemnat pierderea sau cîștigarea unor cuante. De la acest punct începe latura originală a disertației lui Vassails; el enunță următoarea ipoteză fundamentală; *În deplasarea microobiectului, acțiunea pe care o dezvoltă el pe diferite porțiuni identice ale parcursului, variază prin fluctuații.*

Din relația anterioară, $p = S/x$, se vede că fluctuațiile acțiunii antrenează după sine și fluctuații ale impulsului. Acceptînd această ipoteză, putem căpăta o explicație logică și coerentă a tuturor trăsăturilor specifice ale mecanicii cuantice.

Amplitudinea fluctuațiilor impulsului se supune relației lui Heisenberg. Cu cît este mai mică porțiunea de parcus x cu atît este mai mare amplitudinea fluctuațiilor impulsului. După cum fluctuațiile densității gazelor ne-au silit să renunțăm în teoria cinetică la noțiune de „densitate într-un punct", la fel fluctuațiile impulsului ne silesc să renunțăm la noțiunea de „impuls instantaneu". Mișcarea avînd loc în spațiu și timp trebuie considerată în întregul ei ansamblu și nu pe porțiuni infinit mici.

Considerațiile lui Vassails nu se opresc însă aici; el afirmă în continuare următoarele:

„Nimeni nu atribuie fluctuațiile vitezei particulelor browniene, sau a particulelor libere, un arbitrariu total. Fluctuațiile reprezintă un schimb de mișcare între particule și mediul material înconjurător, adică între mișcarea termică a particulelor acestui mediu.

Eu sînt convins că și fluctuațiile vitezei particulelor atomice trebuie și se pot interpreta ca fiind tot rezultatul unui schimb de mișcare între aceste particule și mediul înconjurător" [1].

Vassails admite că mecanica cuantică este o mecanică statistică datorită caracterului imprevizibil al fluctuațiilor impulsului.

Acestea sînt, în linii mari, vederile lui Vassails. Această nouă orientare este mai mult calitativă, căci nu cunoaștem rezultatele ei cantitative. In tot cazul, chiar sub acest aspect, ea ne furnizează argumene noi și convingătoare în lupta împotriva indeterminismului și prin urmare meritele lui Vassails sînt incontestabile.

★

Să trecem acum la orientarea cauzal-deterministă, preconizată de Louis de Broglie, J. P. Vigier, David Bohm și alții.

Dacă celelalte orientări se limitau strict la domeniul cuantic, aceasta din urmă și-a impus obiective mult mai generale. Intr-adevăr, noul mod de a ataca problema angajează noua orientare pe trei direcții deosebite:

In primul rînd, aruncînd peste bord interpretarea complementară și pur probabilistă a mecanicii cuantice, ea aduce prețioase servicii determinismului, restaurînd cauzalitatea în limitele sale legitime.

In al doilea rînd, ea aruncă o lumină nouă asupra aspectului dual ireconciliabil al microfizicii, asupra raportului între continuu și discontinuu, înlăturînd, în cea mai mare măsură, această obsesie a fizicienilor, undă-corpuscul, care le răpește pînă și posibilitatea celei mai elementare imagini a microproceselor.

In al treilea rînd, ea își propune realizarea celei mai revoluționare sarcini a fizicii contemporane și anume, sinteza celor două mari domenii: teoria relativității generalizate și teoria cuantelor; căci, dacă apariția și dezvoltarea mecanicii cuantice nu a putut avea loc fără o prealabilă punere de acord a relativității restrînse cu ipoteza cuantelor, nu se poate concepe viitoarea formă a microfizicii fără sinteza relativității generalizate cu teoria cuantică existentă.

Noua teorie s-a dezvoltat pe două căi, sub forma a două modele: este vorba de modelul undei-pilot și ulterior, de teoria soluției duble.

---

[1] *Voprosî pricinnosti v cvantovoi mehaniki,* Moscova, 1955.

Modelul undei-pilot a fost propus de L. de Broglie în 1927 la congresul Solvay și a fost abandonat de acesta, datorită anumitor obiecțiuni aduse de diferiți fizicieni. Ulterior fizicianul american D. Bohm [1] reia problema, ameliorînd cu mult modelul inițial, deoarece el considera obiecțiile pomenite ca fiind mai puțin grave decît păreau la prima vedere.

El admite că microobiectul posedă o strictă localizare spațială iar lanțul cauzal de evenimente ar putea fi, principial, urmărit în cele mai mici amănunte, dacă am dispune de o tehnică experimentală adecvată. Este vorba, după cum remarcă Bohm, de o interpretare sugestivă a mecanicii cuantice cu ajutorul parametrilor ascunși. În principiu, microobiectul este alcătuit din două părți inseparabile: o undă φ și un corpuscul punctual, ce plutește pe ea ca un dop pe valuri. Propagarea undei se face conform ecuației clasice de undă, iar efectul ei se reduce la pilotarea corpusculului, impunîndu-i o anumită „condiție de ghidaj", care se manifestă astfel, încît traiectoria corpusculului este ortogonală la suprafața de undă (adică taie sub un unghi drept suprafața de undă). Cantitativ, „condiția de ghidaj" este echivalentă cu legea arhicunoscută a dinamicii (în cazul unui punct material greu ce se mișcă într-un cîmp de forță exterior) cu singura deosebire că, pe lîngă potențialul clasic, mai apare și un potențial „cuantomecanic". Prin intermediul cîmpului cuantic corpusculul poate fi influențat și de obstacolele ce se găsesc în afara traectoriei sale exacte. Cu alte cuvinte, microobiectele sînt tributare într-o măsură mult mai mare cîmpurilor cuantice, decît cîmpurilor clasice, gravitaționale, de pildă. Astfel, în mecanica clasică două bile se ciocnesc atunci și numai atunci, cînd într-un loc bine definit din spațiu, traiectoriile lor coincid. Așadar, pentru ca bilele să se ciocnească, ele trebuie să sufere neapărat un contact direct, nemijlocit. În domeniul cuantic, „ciocnirea" are loc, în majoritatea cazurilor, fără ca microobiectele să aibă un punct comun de contact. De exemplu, secțiunea eficace de difuzare a unui nucleu oarecare, relativă la neutroni (pentru a elimina efectul interacțiunii electrostatice, am ales un corpuscul neutru din punct de vedere electric), întrece de zeci de mii de ori volumul efectiv pe care-l ocupă nucleul în cauză, sfera de influență nucleară fiind datorită, într-o măsură apreciabilă, cîmpului cuantic.

Una din obiecțiile aduse teoriei sus-amintite a fost aceea că undele au fost introduse în optică, ca și în microfizică, pentru a descrie fenomene globale și nu pentru a urmări cu ajutorul lor biografia singulară a fiecărui microobiect și, prin urmare, rolul undei de a dirija distribuția unui ansamblu de microparticule este în flagrantă contradicție cu rolul de călăuză a particulelor individuale.

Recent, Bohm și Vigier [2], au rezolvat foarte elegant această contradicție: acceptînd ipoteza că undele asociate suferă fluctuații ce sînt guvernate de legea hazardului, ei au demonstrat că, în cazul unui mare număr de particule identice, fluctuațiile datorită hazardului realizează o distribuție stabilă a acestor particule, independent de repartiția lor inițială și depinzînd doar de unda medie. Numărul de particule în fiecare punct al spațiului este proporțional cu intensitatea undei asociate unei particule izolate. Cu alte cuvinte, putem asocia unui ansamblu de corpusculi o

[1] D. Bohm, *„Physical Review"*, 1952, vol. 85, p. 166 și 180.
[2] D. Bohm. J. P. Vigier, *Physical Review"*, octombrie 1954, vol. 96, p. 208.

„undă" statistică, ce coincide practic cu unda de probabilitate a teoriei lui Bohr. Aici însă, unda aceasta este o pură ficțiune matematică, ce ne permite să calculăm densitatea efectivă de corpusculi într-un punct. În plus, se constată că această undă de probabilitate este proporțională cu unda fizică φ asociată unui corpuscul izolat.

Sensul fizic al teoremelor de mai sus este următorul:

Să ne imaginăm, de pildă, niște experiențe: un fascicul de electroni traversează o foiță foarte subțire de aur. Pe o placă fotografică instalată în spate, nimeresc electronii ce au străbătut foița. Developînd placa fotografică, se constată, în afara unui punct central întunecat, apariția unor cercuri concentrice întunecoase și luminoase. Punctele întunecoase reprezintă urmele lăsate de electronii incidenți pe placa fotografică. Chiar dacă în locul fasciculului de electroni am fi trimis, rînd pe rînd, cîte un electron izolat, efectul final ar fi fost același. Ce se întîmplă? Unda de probabilitate, al cărei sens fizic îl contestăm, ne furnizează totuși, fapt curios, informații exacte, relativ la numărul probabil de electroni care nimeresc în fiecare inel întunecos. Se pune acum problema: cum se face că electronii, cărora le-am asociat o undă care le ghidează efectiv mersul, nu nimeresc în același punct, ci lovesc placa de fiecare dată în altă parte? Răspunsul este următorul: Fluctuațiile, care operează la întîmplare, asupra fiecăruia din undele asociate corpusculelor, le modifică de așa manieră, încît corpusculii respectivi, deși inițial aflați în condiții identice, nimeresc pînă la urmă, *nolens-volens* într-unul din inelele întunecoase. Acesta este motivul pentru care și distribuția statistică prevăzută de teoria lui Bohr este realizată. Unda fictivă de probabilitate poate explica însă doar concluziile finale ale experienței; nefiind capabilă să explice etapele sale intermediare. Modelul undei-pilot explică, prin intermediul teoremelor de mai sus, toate particularitățile fenomenului amintit și întreaga desfășurare a proceselor fizice, ce au loc la realizarea experienței.

Teoria soluției duble, a doua variantă a noii orientări, a fost de asemenea dezvoltată de L. de Broglie [1], în jurul anului 1927. Datorită unor dificultăți, ce vor fi mai jos menționate, această teorie a fost abandonată mai bine de 25 de ani, pentru ca recent ea să fie reluată de Vigier și de L. de Broglie însuși. Teoria dublei soluții, reprezintă o variantă subtilă și rafinată a modelului undei-pilot. În modelul anterior, o legătură cauzală exprimată sub forma „condiției de ghidaj", leagă propagarea undei de mișcarea corpusculului. Cum această condiție nu este postulată *a priori,* urmează că ea trebuie, la rîndul ei, demonstrată; acest lucru atrage deci după sine și elucidarea aspectului dual al microobiectului.

O problemă analogă s-a pus și în mecanica macroscopică, în jurul anului 1925. Pentru a elimina dificultățile relative la problema acțiunii la distanță, se identifică cîmpurile de forță create de corpuri cu anumite proprietăți geometrice ale spațiului — timp cuadridimensional. Universul este conceput ca un anumit „mediu" continuu, ce posedă o structură determinată. Existența anumitor corpuri materiale, a diferitelor sarcini electrice, modifică relieful acestui „mediu", determinînd apariția „liniilor geodezice". În conexiunea spațialo-temporală, liniile geodezice reprezintă, în mod potențial, totalitatea traectoriilor pe care s-ar fi putut înscrie un

[1] L. De Broglie, *„Journ. de Phys. et de Rodium,* t. VIII, p. 225—242.

corp anumit aflat sub acțiunea cîmpurilor respective. Legea dinamică, se exprimă aci printr-o „condiție macroscopică de ghidaj", care arată cum este pilotată mișcarea unui corp de relieful spațiu-timp. Această lege, leagă între ele cele două lucruri diferite, cîmpul continuu și corpul material; ea nu ne spune însă nimic despre legătura ce ar putea exista între forță și materie.

În 1927, grație lucrărilor lui Einstein, Grommer, Darmois și Infeld, această problemă a fost în întregime soluționată. Cîmpul este considerat ca fiind constituit dintr-un relief cu o pantă foarte puțin accentuată, spre deosebire de corpul material, care reprezintă un relief foarte accentuat, în genul unei creste abrupte. Spațiul-timp nu poate suferi deformații oarecare; singurele posibile fiind acelea permise de ecuația lui Einstein-Weyl. Atît deformațiile geometrice ce reprezintă cîmpul, cît și cele ce reprezintă corpul, sînt descrise de aceeași lege a lui Einstein-Weyl. Dacă dorim să suprapunem o deformație de cîmp și o deformație de corp, căpătăm o deformație rezultantă, ce nu mai satisface, în general, ecuația sus-amintită, exceptînd cazul cînd deformația de corp este ortogonală deformației de cîmp. Astfel se explică de ce corpul trebuie neapărat să se înscrie pe o geodezică a cîmpului și care este sensul profund al „condiției de ghidaj", adică a legii dinamicii clasice.

De Broglie, după cum am mai remarcat, a încercat să rezolve problema dualismului undă — corpuscul, asimilînd corpusculul unei singularități a undei asociate. De Broglie a găsit în 1927 că: în ecuația lui Schrödinger, pe lîngă soluția continuă, uniformă și cu derivate continue, ce reprezintă o undă plană care se deplasează de-a lungul axei z, mai există încă o soluție, u, ce reprezintă de asemeni o undă plană, care începează însă să mai aibă amplitudinea continuă și se deplasează în aceeași direcție. Între ambele soluții singura deosebire o constituie faptul că amplitudinile lor diferă. În cazul undei u, amplitudinea prezintă o valoare maximă pentru punctul $x=O$, $y=O$, $z=vt$. Acest punct, de o concentrație maximă, reprezintă singularitatea mobilă, adică corpusculul în deplasare. Dacă unda continuă a elucidat o serie de fenomene, acest lucru se datorește faptului că fazele ambelor unde coincid.

Dualismul este imaginat ca un gen de vîrtej, de forma unei pîlnii, ce este încorporat în undă. Această concepție nu a putut rezista, datorită unor considerații simpliste, făcute în acea vreme. De Broglie socotea că ansamblul undă — continuă și regiune singulară este guvernat de ecuația de unde a lui Schrödinger, care este o ecuație eminamente liniară. Acest lucru atrage după sine următoarele consecințe:

a) Dacă propagarea undei obișnuite și mișcarea singularității se face conform ecuației lui Schrödinger, atunci și suprapunerea ambelor mișcări satisface aceleiași ecuații. Cu alte cuvinte unei unde îi putem asocia o infinitate de mișcări posibile a corpusculelor, neexistînd o mișcare privilegiată a particulei față de propagarea undei.

b) Pe măsură ce ne îndepărtăm de sursă, corpusculul se „volatilizează", diluîndu-se în unda în care este încorporat.

Aceste dificultăți au putut fi surmontate datorită unor idei remarcabile ale lui Vigier, care propune, în locul ecuației lui Schrödinger, o ecuație neliniară de tip Einstein-Weyl. Divergența între noua ecuație și cea veche nu apare decît în regiunea ocupată de singularitate. În afara regiunii sin-

gulare este valabilă, cu suficientă aproximație, ecuația lui Schrödinger și unda respectivă coincide, practic, cu unda-pilot din modelul anterior. Ecuația completă admite două soluții : o soluție ce posedă o regiune singulară, avînd deci un sens fizic, și o soluție continuă, fictivă, ce satisface ecuația lui Schrödinger. În acest mod, acel straniu rol dublu jucat de undă este în fond aparent, căci avem de-a face cu două unde, unda fictivă ce corespunde soluției continue, jucînd rolul undei statistice. Astfel, nu mai este nevoie să demonstrăm o teorie statistică, cum era cazul în modelul anterior, căci cealaltă undă apare automat la rezolvarea ecuației. Dacă ne limităm la undele cu singularități, vedem că funcția matematică, ce reprezintă unda fizică, se divide în două părți : o funcție regulată, ce satisface ecuația lui Schrödinger și care coincide cu funcția de undă a modelului undei-pilot și o funcție singulară, ce corespunde corpusculului și care nu are valori substanțiale, decît în regiunea singulară. Ultima funcție satisface ecuația de tip Einstein-Weyl.

Aceste perfecționări ale vechii teorii a soluției duble, înlătură obiecțiile anterior pomenite :

— singularitatea se conservă și

— suprapunerea celor două funcții a undei regulate și a regiunii singulare nu pot coexista decît dacă este respectată o „condiție de ghidaj" și anume aceea ca centrul singularității, în timpul deplasării sale, să fie ortogonal suprafeței de undă a undei regulate. Aici însă, nu mai avem de-a face cu ghidarea unui corp străin, ca în cazul modelului undei-pilot, căci singularitatea face parte integrantă din fondul ondulatoriu.

După cum remarcă Vigier, „noi n-am încercat să reducem unitatea proprietăților corpusculare și ondulatorii a microobiectelor la o legătură mecanică exterioară între corpuscul și cîmpul de unde înconjurătoare, căci noi le considerăm ambele ca aspecte reale, existînd simultan, ale unui cîmp ondulatoriu unic" [1].

Aceasta este, în linii mari [2], conținutul orientării deterministe a mecanicii cuantice. Meritul incontestabil al acestei orientări îl constituie faptul că ea ne oferă o reprezentare matematică model, în care microobiectele, în evoluția lor, pot fi urmărite principial în cele mai mici amănunte, deși practic, experimental, comportarea lor nu poate fi încă studiată la fel de riguros.

Iată ce spune J. P. Vigier, în această privință :

„Noi n-am încercat să construim un model de electron care să admită posibilitatea determinării simultane a poziției și a vitezei ; noi am spus doar că aspectul său corpuscular posedă în același timp o poziție și o viteză independent de orice observații" [3].

Această orientare nu are încă o structură încheiată ; în plus ea nu are pretenția de a fi epuizat posibilitățile de interpretare a mecanicii cuantice de pe poziții materialiste.

---

[1] J. P. Vigier, *op. cit.*, p. 24.

[2] Amănunte interesante și utile pot fi găsite în articolul lui Fr. Halbwachs, din *„La Pensée"*, 1955, nr. 61.

[3] J. P. Vigier, *op. cit.*, p. 22.

★

Alte interpretări, pline de conținut aparținînd unor specialiști competenți, sînt prezentate în paginile colecției de articole *Voprosî pricinnosti v kvantivoi mehanike* (Moscova 1955), apărută sub redacția profesorilor Terleţki și Gusev. Caracteristica generală a tuturor articolelor menționate, ca de pildă cele semnate de Feynman, Fényes, Jánossy, Welton etc., o constituie aceea că ele socotesc orientarea probabilistă depășită și oferă soluții interesante pentru lămurirea fenomenelor fizice la nivelul cuantic.

★

Trebuie în încheiere menționat și aportul pozitiv adus de către unii dintre fizicienii noștri, care au căutat necontenit să promoveze o orientare justă, deterministă, în toate domeniile fizicii moderne. O serie de fizicieni romîni, înarmați cu concepția materialist-dialectică, s-au preocupat tot timpul, în cursurile, lucrările și conferințele lor, de latura interpretativă a fizicii, militînd împotriva tuturor variantelor idealismului fizic.

Astfel, Valeriu Novacu, în articolul *Evoluția concepției despre lumină*, scris în urmă cu aproape 20 de ani și publicat în *Revista de filozofie* (1938—1939), subliniază caracterul dialectic al evoluției concepției despre lumină.

Sezisînd în mod just insuficiențele reprezentărilor laplaceiene în problema determinismului, Teofil T. Vescan, încă în 1939, în articolul: *Reafirmarea determinismului științific* (*Țară nouă*, Cluj, 1939, nr. 26) și ulterior (de pildă *Problema determinismului fenomenelor fizice în lumina concepției marxist-leniniste* [1],) optează pentru determinismul dialectic, singurul capabil să explice complexitatea problemelor ce fac obiectul diferitelor discipline ale fizicii moderne.

Andrei Popovici, în lucrarea sa *Critica relațiilor de impreciziune* [2], arată că relațiile de impreciziune ale lui Heisenberg constituie un viciu al metodei existente de tratare a mecanicii cuantice. Teoria sa admite posibilitatea stabilirii exacte a poziției și a impulsului microparticulei. Raționamentele sale se bazează pe mecanica ondulatorie neliniară, fiind în legătură cu cercetările savanților sovietici: Blohințev, Ivanenko și Sokolov.

★

Se naște o microfizică nouă, o microfizică materialistă, microfizica viitorului. Către ea se îndreaptă și fizicienii care nu au în mod conștient o orientare dialectică; ei ajung însă acolo, deoarece natura se dezvoltă în mod dialectic, iar cercetarea științifică reflectînd această realitate îi duce, în mod necesar, în această direcție.

---

[1] *„Analele Rom.-Sov."*, 1948, nr. 11.
[2] *„Studii și cercetări de fizică"*, București, 1950, vol. 11.

V. I. LENIN, *Despre religie* (E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956)

Împotriva tuturor formelor de idealism, concepţiile materialiste au susţinut totdeauna teza veşniciei materiei, respingînd creaţionismul. In lupta dintre idealism şi materialism, problema fundamentală a raportului dintre materie şi spirit şi, de aici, problema religiei a preocupat pe toţi gînditorii. Dezbătută, răstălmăcită, folosită în fel şi chip de către filozofi — *în sensul intereselor claselor pe care le reprezentau* — problema religiei joacă un rol esenţial în cadrul luptei dintre materialism şi idealism. Demascarea tezelor idealismului, a rolului social al religiei, constituie o importantă parte componentă a luptei împotriva idealismului. Apariţia în limba romînă a culegerii de articole şi cuvîntări ale lui Lenin intitulată *Despre religie* — în care se reafirmă şi se clarifică poziţia marxismului în această problemă — reprezintă o importantă contribuţie în această direcţie.

Scrise sau expuse de Lenin în strînsă legătură cu sarcinile cărora trebuia să le facă faţă partidul comuniştilor în diferite momente concrete (revoluţia din 1905, apropierea Revoluţiei din Octombrie, începutul construcţiei socialiste) articolele şi cuvîntările din culegerea *Despre religie* aduc o contribuţie remarcabilă în lămurirea şi precizarea poziţiei partidului proletar faţă de religie. Problema religiei este privită multilateral, Lenin evidenţiind în mod clar şi cu profunzimea caracteristică gîndirii sale rădăcinile sociale ale religiei, atitudinea partidului proletariatului faţă de religie, modul de desfăşurare a propagandei ateiste etc.

Lenin acordă o atenţie specială dezvăluirii rădăcinilor sociale ale religiei. In literatura antireligioasă burgheză, pe care Lenin o apreciază la valoarea ei reală, este larg răspîndită teza că menţinerea religiei se datoreşte ignoranţei poporului. Dar această teză nu lămureşte decît parţial, superficial, problema. Trebuie arătate rădăcinile sociale ale religiei — subliniază Lenin — şi în acest sens, el scrie: „Oprimarea socială a maselor muncitoare, aparenta lor neputinţă completă în faţa forţelor oarbe ale capitalismului, care pricinuieşte omului muncitor de rînd zi de zi, ceas de ceas, suferinţe de o mie de ori mai îngrozitoare, chinuri de o mie de ori mai cumplite decît diferitele evenimente care ies din comun cum sînt războaiele, cutremurele etc. — iată cea mai adîncă rădăcină a religiei în vremurile de azi" *(Cu privire la atitudinea partidului muncitoresc faţă de religie,* p. 22). Şi mai departe: „Frica i-a creat pe zei. Frica în faţa forţei oarbe a capitalului — oarbă deoarece nu poate fi prevăzută de masele poporului, forţă care la fiecare pas al vieţii ameninţă pe proletar şi pe micul proprietar să-i pună „brusc", „neaşteptat", „întîmplător" în situaţia de a se vedea ruinaţi, distruşi, de a deveni cerşetori, pauperi, prostituate sau de a muri de foame, — iată *rădăcina* religiei contemporane ... *(ibidem)*. Din acelaşi punct de vedere istorico-social, clarifică Lenin noţiunea de dumnezeu. In discuţia cu Gorki, care a împărtăşit un timp ideile lui Lunacearski şi Bogdanov în problema naturii

și originii noțiunii de dumnezeu, Lenin reliefează faptul că noțiunea de dumnezeu este un complex de idei generate de situația omului asupra căruia apasă natura înconjurătoare și *jugul de clasă;* aceste idei consfințesc asuprirea socială. Combătînd teza potrivit căreia ideea de dumnezeu ar fi legat pe individ de societate, avînd prin aceasta un rol social pozitiv în organizarea socială, Lenin remarcă faptul că în realitate ea „*a încătușat* întotdeauna *clasele* asuprite prin credința în *divinitatea* asupritorilor" *(Către A. M. Gorki,* p. 45).

Dezvăluirea rădăcinilor sociale ale religiei nu reprezintă însă decît o latură a problemei. Pentru lupta practică a partidului proletariatului, o mare însemnătate prezintă clarificarea rolului religiei în viața socială. Reamintind teza lui Marx — religia este opiu pentru popor — pe care o caracterizează drept piatra unghiulară a întregii concepții marxiste despre religie — Lenin atrage atenția asupra *dublului rol* al religiei în societate. „Pe cel ce muncește și îndură lipsuri toată viața — scrie el — religia îl învață să fie smerit și răbdător în viața pămîntească, consolîndu-l cu speranța în răsplata cerească. Iar pe cei ce trăiesc din munca altora, religia îi învață să se ocupe cu binefaceri în viața pămîntească, oferindu-le astfel o foarte ieftină justificare pentru întreaga lor existență de exploatatori și vînzîndu-le la un preț convenabil bilete pentru fericirea cerească" *(Socialismul și religia,* p. 7—8).

Din lucrările lui Lenin prezentate pînă aici, reiese limpede ideea că religia a fost în toate timpurile și continuă să fie o armă spirituală puternică în mîinile clasei exploatatoare, servind interesul acestora de a abate atenția maselor de la lupta de clasă, canalizîndu-le revolta pe alte făgașuri. Interesantă și avînd o mare valoare practică și teoretică este și precizarea lui Lenin asupra utilizării religiei ca o justificare a exploatării, a existenței exploatatorilor.

In ceea ce privește atitudinea față de religie, Lenin arată netemeinicia războiului stîngist împotriva ei. El reamintește, în acest sens, critica făcută de Engels blanquiștilor pentru teza lor: război religiei, ca și critica din *Anti-Dühring* în care Engels condamna ideea pretins revoluționară despre interzicerea religiei în societatea socialistă. Referindu-se la atitudinea statului față de religie, Lenin reafirmă teza marxistă după care religia trebuie declarată o chestiune privată.

Combătînd stîngismul în problema religiei, clasicii marxism-leninismului au supus criticii și tendința oportunistă de nepăsare, de indiferență față de religie și clericalism, de limitare la afirmația că: „Religia este o chestiune privată". Tactica prevăzută prin acest punct în programul de la Erfurt (1891), necesară la timpul ei și îndreptată împotriva stîngismului, a căpătat cu timpul, arată Lenin, un caracter de rutină, care a dus la o nouă denaturare a marxismului, exprimată prin considerarea religiei ca o chestiune privată nu numai față de stat, ci și față de partid. Dacă Engels a condamnat stîngismul în problema religiei, tot el s-a văzut nevoit să ia atitudine față de această nouă răstălmăcire oportunistă a marxismului, precizînd că acesta privește religia ca o chestiune privată față de stat, însă nicidecum față de ideologia clasei muncitoare, față de partidul muncitoresc. Lenin explică aici pe larg absurditatea tezei după care religia ar putea fi pentru partid o chestiune de ordin particular. Filozofia partidului este materialismul dialectic. Ca o concepție materialistă despre lume, ea este ostilă religiei, așa cum a fost materialismul filozofilor francezi de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea sau cel al lui Feuerbach. Dar, în același timp, marxismul este prima filozofie care a extins interpretarea materialistă și asupra fenomenelor sociale, explicînd — între altele — și rădăcinile și rolul social al religiei ca instrument de asuprire a maselor. Astfel stînd lucrurile, este clar că pentru partidul revoluționar al proletariatului, religia nu este și nu poate fi o chestiune privată.

Deosebit de importantă este interpretarea făcută de Lenin asupra felului cum trebuie dusă lupta împotriva religiei *înainte* şi *după* cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare. Lupta împotriva religiei în perioada anterioară revoluţiei socialiste — arată Lenin — trebuie legată de practica concretă a luptei de clasă, care urmăreşte înlăturarea rădăcinilor sociale ale religiei, — a exploatării. Propaganda ateistă dusă de către partidul proletariatului în condiţiile capitalismului îşi are rolul ei, dar „nici o carte — remarcă Lenin — nu va lumina masele strivite sub apăsarea muncii silnice capitaliste şi care depind de forţele oarbe distructive ale capitalismului, nici o carte nu va stîrpi religia în rîndurile lor, atîta timp cît aceste mase nu vor învăţa ele însele să lupte în mod unit, organizat, sistematic şi conştient împotriva acestei *rădăcini* a religiei, împotriva *dominaţiei capitalului* sub toate formele" (p. 22).

În articolele scrise după victoria revoluţiei socialiste, Lenin reia discutarea problemei religiei în noile condiţii. Rădăcinile de clasă ale religiei au fost înlăturate. Clasa muncitoare a realizat separarea bisericii de stat, laicizarea învăţămîntului etc. Conştiinţa rămînînd însă în urma dezvoltării fenomenelor sociale, se menţin puternice rămăşiţe ale religiei. Deci — atrage atenţia Lenin — propaganda ateistă trebuie să intervină activ şi eficace. Această propagandă — arată el — (şi precizările sale sînt extrem de preţioase pentru noi astăzi, fiind de un real folos partidelor comuniste şi muncitoreşti care conduc construcţia socialistă în ţările lor) — trebuie făcută prin folosirea literaturii ateiste a veacurilor trecute, mai ales a materialiştilor francezi, prin alianţă cu filozofii materialişti ateişti şi cu oameni de ştiinţă cu tendinţe spre materialism. Lenin arată că propaganda ateistă trebuie făcută cu multă grijă; ea nu trebuie să ducă în nici un fel şi sub nici un motiv la jignirea sentimentelor religioase ale credincioşilor, ceea ce ar dăuna profund intereselor de clasă ale proletariatului, servind în schimb din plin intereselor claselor reacţionare.

În propaganda ateistă, subliniază Lenin, un loc important îl ocupă urmărirea atentă a literaturii ateiste contemporane în toate limbile şi traducerea pe cît posibil a lucrărilor „cît de cît valoroase" sau, cel puţin, recenzarea lor. Răspîndirea concepţiei marxiste despre lume are un rol de seamă în propaganda ateistă. Dar ea trebuie făcută cu pricepere, renunţîndu-se la expunerile greoaie, neatrăgătoare, ale marxismului, terminîndu-se cu practica acelor „parafrazări ale maxismului, plictisitoare, seci, neilustrate aproape de loc prin fapte bine alese care predomină în literatura noastră şi care (să nu ne ascundem după degete) adeseori denaturează marxismul" (*Despre însemnătatea materialismului militant*, p. 70).

Extrem de interesantă şi importantă pentru noi este constatarea lui Lenin privitoare la deosebirea dintre situaţia luptei antireligioase în occident şi în Rusia. Sarcina de a lupta împotriva religiei, scrie Lenin, este din punct de vedere istoric o sarcină a burgheziei revoluţionare. Dacă în apus această sarcină a fost în mare parte îndeplinită, în Rusia, ea revine aproape în întregime clasei muncitoare. *Mutatis mutandis*, acelaşi lucru se poate spune despre ţara noastră. Pînă la pătrunderea marxismului, în filozofia romînească au existat prea puţine tendinţe ateiste. În a doua jumătate a secolului trecut, exceptînd filozofia lui Conta, materialistă şi cu concluzii ateiste şi poziţia ateistă a oamenilor de ştiinţă, ideologia burgheză de la noi era pătrunsă de un accentuat fideism. În domeniul gîndirii social-politice, datorită faptului că multe veacuri de-a rîndul biserica servise, în virtutea împrejurărilor istorice, lupta pentru libertatea naţională (în Transilvania şi în secolul al XIX-lea), n-au existat critici împotriva religiei, a rădăcinilor ei, a rolului ei social. În asemenea situaţie, proletariatului din Romînia, ca şi celui din Rusia, i-a revenit sarcina propagandei ateiste, mai ales că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd mişcarea muncitorească începe să se manifeste inde-

pendent, biserica încetează de a mai sprijini lupta de eliberare națională. Acest lucru a început să fie tăcut mai cu deosebire după 23 August 1944. În același timp, tezele esențiale ale marxism-leninismului în problema religiei și-au găsit realizarea practică în statul nostru democrat-popular. Să amintim numai deplina libertate a cultelor religioase, care a devenit o realitate — în pofida născocirilor ideologilor burghezi despre suprimarea libertății religioase în socialism —, laicizarea învățământului, acest deziderat pentru care luptă azi în țările capitaliste toate elementele progresiste.

În lupta împotriva idealismului, pentru combaterea științifică a oricărei forme de spiritualism, bogăția ideilor expuse și dezvoltate de Lenin în culegerea recenzată au o valoare deosebită.

Radu Pantazi

R. SOMMER, *Falsul umanism în filozofia burgheză contemporană* (E.S.P.L.P, București, 1956)

Pornind de la necesitățile și sarcinile frontului nostru filozofic, se resimte acut nevoia unor studii mai ample, menite să ia poziție, să demaște, în numele și pe baza materialismului militant, curentele și școlile filozofice burgheze contemporane care, fățiș sau mascat, direct sau în forme mai subtile, încearcă să dea un „fundament teoretic" veșniciei ordinei burgheze. Iraționalismului, subiectivismului, agnosticismului etc. care devin din ce în ce mai mult coordonatele filozofiei idealiste ce și-a legat soarta de o clasă și de o ordine care și-a trăit traiul istoric, filozofii marxiști îi opun o concepție despre natură, societate și gîndire materialistă, optimistă, pătrunsă de spiritul raționalismului, al încrederii în posibilitățile omului de a cunoaște și de a transforma societatea, în inevitabilitatea progresului.

În epoca noastră s-au copt acele condiții economice și social-istorice, care reclamă în mod necesar saltul omenirii din imperiul necesității în cel al libertății, de la societatea bazată pe clase antagoniste, la societatea fără clase. Progresul științei și tehnicii creează nelimitate posibilități pentru îmbunătățirea soartei omului. În această situație, problema eliberării omului de exploatare, problema dezvoltării integrale, armonioase, a tuturor facultăților sale, problema folosirii marilor posibilități și perspective pe care le oferă forța uriașă a atomilor *pentru om*, într-un cuvînt problema viitorului său fericit, se profilează pe întreg fundalul epocii ca una dintre cele mai arzătoare. Perspectivele nelimitate de realizare integrală a omului sînt însă indestructibil legate de socialism și tocmai de aceea filozofia marxistă, situîndu-se deschis de partea forțelor viitorului, luminînd oamenilor calea spre el, trebuie să se ridice cu toată puterea împotriva acelor concepții filozofice antiumane, care caută să-i insufle omului sentimentul inutilității sale, al absurdității luptei lui pentru o nouă societate.

Unor asemenea necesități răspunde broșura tov. Sommer și tocmai pentru faptul că ea ancorează în actualitate, punînd aceste probleme și străduindu-se să le rezolve, trebuie salutată.

Vom discuta la locul potrivit unele din meritele și lipsurile lucrării. Din capul locului am vrea însă să evidențiem aportul pozitiv pe care ea îl aduce la combaterea idealismului subiectiv, agnosticismului, la demascarea esenței antiștiințifice a religiei etc. Prezentînd într-o formă inteligibilă unele trăsături esențiale ale filozofiei burgheze contemporane și opunîndu-le concepția marxistă, autorul face o operă utilă.

Așa cum arată, însă, chiar autorul în prefață, lucrarea, „modestă ca izvoare și ca întindere" nu este „un studiu filozofic aprofundat". Ea trebuie deci tratată ca atare, fără a formula pretenții prea mari atunci cînd nici autorul nu le are, ținînd totuși seama de necesitățile și exigențele frontului nostru filozofic și ridicînd unele probleme

care, chiar dacă depășesc cadrul problematicii acestei lucrări, prezintă, credem, un interes mai general.

De altfel, discutarea în paginile recenziei de față a unora din lipsurile lucrării și a unora dintre problemele mai generale ce se ridică pe marginea ei în legătură cu combaterea filozofiei burgheze contemporane, e importantă și pentru faptul că ele nu-i sînt proprii numai ei, ci reflectă o anumită situație a frontului nostru filozofic, a cărei depășire se impune cu necesitate.

E lăudabilă intenția autorului de a îndrepta focul criticii marxiste împotriva *întregii* filozofii burgheze contemporane. Dar tocmai în acest fel de a aborda problema rezidă — pe lîngă meritele-i incontestabile — și slăbiciunile lucrării. Astfel — în ansamblu — ea oferă o critică a bazelor teoretice ale filozofiei burgheze contemporane. În cele șapte capitole sînt combătute, rînd pe rînd, idealismul subiectiv și obiectiv, cultul mistic al ignoranței și absurdului, arta savantă a mistificării etc., proprii curentelor filozofice pe care lucrarea le pomenește: neorealismul, neotomismul, spiritualismul catolic, personalismul, pragmatismul etc. Bogăția de citate din reprezentanții acestor concepții, demascarea substratului lor filozofic și de clasă ne dă în general o imagine destul de cuprinzătoare și, în mare măsură, destul de convingătoare a descompunerii filozofiei oficiale a burgheziei contemporane, a caracterului ei antiștiințific și, în ultimă instanță, antiuman. Autorul nu a putut evita însă pericolul căderii în schematism — totdeauna prezent în cazul unor astfel de încercări „atotcuprinzătoare". I-am reproșa, în acest sens, faptul că nu s-a apropiat de un subiect mai bine delimitat, care i-ar fi dat, credem, posibilitatea combaterii mai concrete, mai strînse, pe baza unei argumentări mai vaste, mai variate și, prin însuși acest fapt, mai convingătoare.

Nu pledăm aici pentru o îngustime tematică, pentru renunțarea la teme mai generale. Dimpotrivă. Evidențiem însă necesitatea de a se evita combaterea „la cea mai mare generalitate" — din păcate destul de des folosită în trecut — care încearcă sinteze fără a avea baza faptică necesară. Se răpește în acest mod posibilitatea unei critici mai argumentate și diferențiate a principalelor școli ale filozofiei burgheze contemporane, dîndu-se loc, în schimb, unor expuneri difuze, repetări obositoare etc. La baza unor astfel de lucrări de sinteză trebuie să stea prealabile lucrări monografice, de combatere a unui, sau a unor curente sau școli cu mai mare circulație în filozofia burgheză contemporană. (Exemplul cel mai concludent în acest sens l-au dat însăși clasicii marxism-leninismului care, ocupîndu-se de o anumită concepție filozofică — *Sfînta familie, Anti-Dühring, Materialism și empiriocritism* — au tras din analiza ei concluzii mai generale).

În aceeași ordine de idei, considerăm necesar să ne oprim și asupra unei alte probleme, enunțată doar în treacăt mai sus.

Lucrarea are un prim capitol merituos ca intenție și, în parte, ca realizare — în care autorul întreprinde o secțiune transversală în istoria filozofiei universale, urmărind evoluția *concret istorică* a concepțiilor filozofice și umaniste, trecerea filozofiei burgheze de la umanismul primilor ei reprezentanți la antiumanismul celor contemporani. Trecînd peste faptul că i-am fi dorit acestui capitol, ca și întregii lucrări, o mai strînsă legătură cu condițiile economice și social-istorice concrete, trebuie să spunem că autorul nu a continuat și în celelalte capitole pe același drum al tratării *istorice* a problemelor.

Este incontestabil — și aceasta reiese clar din lucrare — că anumite trăsături generale sînt proprii întregii filozofii burgheze contemporane, că, în esență, ea are o bază idealistă; dar aceasta nu înseamnă totuși că poate fi adusă la același numitor, tratată nediferențiat. Există anumite condiții concrete, economice, politice, sociale, în care a apărut un curent sau altul, pe care el le-a reflectat; tocmai de aceea ele se succed într-o anumită ordine istorică, dezbat anumite probleme, într-un anumit mod, ceea ce

le conferă unele note specifice și le face să reprezinte trepte diferite în evoluția filozofiei burgheze, în istoria luptei dintre materialism și idealism; fiind expresia intereselor diferite ale unor anumite grupuri sociale din însuși cadrul societății capitaliste, ele se situează de multe ori pe poziții de opoziție unele față de altele (chiar dacă în esență aceste opoziții sînt aparente, dar, de altfel, și acest lucru trebuie demonstrat).

Toate acestea ridică o problemă mai generală: este lipsită de temei științific tratarea unilineară, nediferențiată, „lichidarea" în bloc a filozofiei burgheze contemporane. Din punct de vedere teoretic, o atare tratare nu permite abordarea științifică a problemelor și nu poate da o imagine reală a complexității lor. Din punct de vedere practic, ea creează, pe de o parte, pericolul ca cititorul să-și formeze despre filozofia burgheză o imagine superficială, cenușie, să rețină doar unele teze generale, dar să se afle dezarmat în fața unor argumente mai amănunțite ale unuia sau altuia dintre curente, iar pe de altă parte, poate duce la o greșită înțelegere și apreciere a poziției progresiste, umaniste — în anumite limite — pe care se situează unii gînditori burghezi contemporani.

Lucrarea are meritul de a fi evitat în parte această greșeală, sezisînd și prezentînd în mod just atitudinea unor filozofi burghezi: Sartre, de Rugiero, Amadeo, Mumford etc., care își manifestă dezaprobarea față de politica de pe poziții de forță și simpatia față de mișcarea democratică din patria lor, unii încadrîndu-se în frontul apărătorilor păcii.

În legătură cu cele de mai sus, socotim util să reamintim o chestiune de principiu asupra căreia încă Lenin a atras serios atenția: nu e bine niciodată să-ți subestimezi adversarul ideologic, să subevaluezi puterea de influență a ideilor sale. Este adevărat că, în timp ce marxism-leninismul devine din ce în ce mai mult o filozofie a maselor de milioane, diferitele variante ale idealismului — combătute de către filozofii marxiști și infirmate de către știință și viață — și-au pierdut în mare măsură puterea de atracție, nu mai pot înșela pe nimeni cu artificiile lor filozofice. E la fel de adevărat că unii teoreticieni burghezi își expun cinic și brutal concepțiile lor antiștiințifice și antiumaniste, că unele curente filozofice se situează deschis pe asemenea poziții, demascîndu-se ca dușmani ai științei și progresului. Nu e mai puțin adevărat însă că în țările capitaliste, unde au la dispoziție o vastă rețea de răspîndire, aceste concepții apar mereu sub forme noi, mai ascunse, mai subtile și prin aceasta mai periculoase. A le bagateliza puterea de influență, a le subestima prezentîndu-le doar sub forma unor citate prin ele însele demascatoare, înseamnă a greși; s-ar putea astfel crea și întreține falsa impresie că e foarte ușor să detectezi și să combați diferitele manifestări de idealism, ceea ce ar duce la o tocire a ascuțișului critic.

Deși autorul caută să evite acest pericol, în lucrare el se face totuși simțit. Este aici de altfel o lacună mai generală, care ține atît de lipsa unei informări mai temeinice, cît și de o anumită reținere, nejustificată, în analiza mai amănunțită a problemelor. Să punem chestiunea explicit: trebuie renunțat la practica dăunătoare de a limita combaterea concepțiilor reacționare la evidențierea bazelor lor filozofice, a substratului de clasă și a implicațiilor lor politice, fără a pătrunde în construcția logică a sistemelor filozofice, pentru a nu contribui la popularizarea lor. Engels nu s-a ferit să facă acest lucru în *Anti-Dühring*, nici Marx în *Mizeria filozofiei* sau Lenin în *Materialism și empiriocriticism* și totuși nici concepțiile lui Dühring, nici cele ale machiștilor sau ale lui Proudhon nu au fost popularizate prin acest fapt; dimpotrivă, ele au fost nimicite din punct de vedere teoretic.

Marxismul oferă o bază filozofică destul de solidă pentru a ne permite să abordăm pieptiș, cu curaj, aceste probleme. Condiția primordială în acest caz este o profundă cunoaștere a lor și o temeinică pregătire marxist-leninistă.

Marx, Engels, Lenin, luînd poziţie în operele lor împotriva unor anumite concepţii filozofice au făcut-o: *a)* pe baza unor argumente care sintetizau cele mai recente cuceriri ale ştiinţelor naturii şi societăţii şi *b)* opunîndu-le *în mod creator* propria lor concepţie despre lume pe care, în luptă cu ele, au dezvoltat-o.

Credem că lucrările actuale de combatere a filozofiei burgheze pot şi trebuie să răspundă şi ele unor asemenea cerinţe. În această lumină ar trebui ţinut seama de faptul că marxism-leninismul nu dă argumente şi soluţii gata făcute. El oferă, după cum se ştie, *metoda* ştiinţifică de descoperire a adevărului *concret-istoric*. Tocmai de aceea ele nu trebuie *să se limiteze* la argumentele cuprinse în operele clasice; de la clasici trebuie să învăţăm, în primul rînd, cum să folosim această metodă, cum s-o aplicăm *în cercetarea creatoare*. Aceasta presupune opunerea unor argumente care să ţină seama de *stadiul actual* de dezvoltare a ştiinţelor naturii şi societăţii şi, implicit, a materialismului dialectic şi evidenţierea — pe această bază — a unor concluzii teoretice care să contribuie la îmbogăţirea tezaurului filozofiei marxiste.

Ajungem la problema nevralgică — şi centrală, ni se pare — a lucrării: structura ei. Şi o punem pentru că ea vizează şi două chestiuni mai generale, privind alcătuirea unei asemenea lucrări. Astfel credem că: *a)* concluzii asupra umanismului sau antiumanismului unei anumite concepţii filozofice pot fi trase *în primul rînd* pe baza studierii *directe* a atitudinii sale faţă de om, a ideilor sale etice şi *b)* abordarea *unei* probleme într-o lucrare presupune tratarea ei *explicită* cu toate determinările economice, filozofice şi social-politice şi cu toate consecinţele de acelaşi ordin; ea presupune de asemenea urmărirea sa consecventă de-a lungul întregii lucrări, toate problemele marginale fiind puse numai *în directă legătură*, servind demonstrării, argumentării, tezei principale. Este tocmai ceea ce ni se pare că lipseşte, într-o anumită măsură, acestei lucrări şi acest fapt determină o lipsă de coerenţă şi unitate.

Astfel, autorul anunţă în prefaţă că îşi propune să împartă curentele şi şcolile filozofice burgheze pornind de la poziţia lor faţă de om. Luînd în consideraţie însă doar aspectul *implicit* al problemei (diferitele trăsături ale filozofiei burgheze contemporane sînt, prin esenţa lor, implicit, şi trăsături ale antiumanismului ei) face în general eroarea de a se limita la el. Şi de aici decurge: 1) combaterea şi demascarea *aparte* a idealismului subiectiv, agnosticismului, religiei, în aşa fel încît diferitele capitole (unele dintre ele — IV, VII — destul de interesante în sine) ar putea fi foarte uşor scoase din context, formînd lucrări aparte cu titlul pe care îl poartă. De la aceasta face excepţie capitolul ultim: *Spre adevăratele izvoare ale noului umanism*, care tratează direct problema şi în care se fac merituoase încercări de a se opune antiumanismului burghez umanismul filozofiei marxiste, arătîndu-se că numai eliberarea omului de exploatare, crearea societăţii socialiste, poate duce la realizarea practică a adevăratului umanism; 2) pierderea din vedere a problemei principale — falsul umanism, sau mai bine zis antiumanismul filozofiei burgheze contemporane — care, cu toate străduinţele autorului de a o păstra pe primul plan, apare în majoritatea cazurilor implicită, nu formează axa principală a lucrării.

Din punctul de vedere al structurii lucrării, tratarea nemijlocită a problemei principale l-ar fi ferit pe autor de tratarea unor chestiuni colaterale care — indiferent de interesul pe care îl prezintă — sînt în afara tezei propuse, îngreunînd o justă şi logică încheiere a ei; din punctul de vedere al modului cum a fost concepută lucrarea, tratarea explicită a problemei ar fi presupus ca de-a lungul tuturor capitolelor să treacă ca un fir roşu (nu doar tangenţial cum s-a făcut) ideea caracterului antiumanist al concepţiei şi conduitei etice a filozofiei şi a societăţii burgheze. Aducîndu-se *omul* în centrul atenţiei şi combătîndu-se argumentat

atitudinea *explicită* faţă de el, cuprinsă în felul în care diferitele şcoli filozofice abordează problemele antropologiei şi ale eticii, s-ar fi creat, printre altele, posibilitatea confruntării tipului de om format sub influenţa moralei burgheze şi propriu societăţii capitaliste cu cel care, format sub influenţa noii morale, devine din ce în ce mai mult o realitate vie a societăţii socialiste.

Trebuia de asemenea ca obiectul unei atenţii speciale în lucrare să-l formeze relevarea mai accentuată a luptei dintre umanism şi antiumanism chiar în sînul filozofiei burgheze, ca şi evidenţierea luptei pe care filozofii marxişti din occident şi partidele comuniste o duc împotriva concepţiilor antiumane, pentru triumful adevăratului umanism.

Credem că toate acestea ar fi dat lucrării o mai mare unitate, ar fi permis o mai bogată demonstrare şi argumentare a faptului că umanismul afişat de filozofii burghezi e un fals umanism, că în spatele acestei faţade filozofice se ascunde în fond antiumanismul.

Autorul lucrării recenzate are meritul deosebit de a-şi fi expus ideile într-o formă accesibilă, atractivă, într-un limbaj viu, colorat, care în ansamblu a evitat stridenţele supărătoare. Aceasta uşurează lectura cărţii, o face plăcută şi mai ales facilitează transmiterea ideilor. Stilul lucrării — şi implicit nivelul ei — puteau cîştiga însă, dacă se evitau pînă la capăt unele asociaţii facile de idei, unele formulări simpliste, şi mai ales unele epitete, care în nici un caz nu pot înlocui o argumentare ştiinţifică.

In sfîrşit, o ultimă chestiune: este vizibilă în lucrare o sărăcie a surselor de informaţie. O lucrare ştiinţifica presupune o aparatură ştiinţifică riguroasă, şi în această direcţie am pretinde o mai judicioasă trimitere la sursele folosite — chiar dacă acestea nu sînt totdeauna cele directe (deşi normal ele ar trebui să fie). In legătură cu aceasta, considerăm necesar să punem încă o dată, deschis, problema documentării, care ţine şi de crearea posibilităţilor obiective necesare alcătuirii unor asemenea lucrări, dar ţine, în primul rînd, de efortul autorului.

S-ar mai putea ridica, pe marginea broşurii recenzate, o serie întreagă de chestiuni de principiu sau de amănunt şi sperăm că tocmai actualitatea problemelor va suscita discuţii în legătură cu modul în care ele trebuie tratate. Limitîndu-ne la problemele abordate, am vrea să relevăm încă o dată necesitatea unor astfel de lucrări şi începutul, îmbucurător, care a fost făcut.

In concluzie: o lucrare necesară, actuală, folositoare care, în ciuda lipsurilor semnalate, prezintă interes pentru educaţia marxistă a oamenilor muncii.

T. Papadopol

Colecţia „In ajutorul celor ce studiază materialismul dialectic şi materialismul istoric"

Editura de stat pentru literatură politică a iniţiat publicarea unei colecţii de broşuri pe teme de materialism istoric şi materialism dialectic, reluînd, după o întrerupere de cîţiva ani, colecţia similară apărută în 1949 în Editura P.M.R.

Menită să vină în ajutorul celor ce studiază aceste discipline, colecţia răspunde unor nevoi actuale, umplînd un gol de mult resimţit în literatura noastră filozofică.

Opera de popularizare a marxism-leninismului presupune o expunere a tezelor sale accesibilă unor cercuri largi de cititori; ea trebuie făcută ţinîndu-se seama de cerinţa tratării problemelor la un înalt nivel teoretic şi cu rigurozitate ştiinţifică. In acest sens, semnalînd apariţia acestei noi colecţii şi rolul pozitiv pe care ea îl poate juca în ansamblul frontului ideologic, ne propunem în cele ce urmează ca, în lumina necesităţii unui înalt nivel teoretic şi ştiinţific al lucrărilor de filozofie să discutăm unele probleme ridicate de primele broşuri apărute.

I

Subliniind necesitatea și actualitatea unor lucrări care tratează îndeosebi aspecte teoretice ale dezvoltării sociale din țara noastră, vom încerca să aducem în discuție unele probleme, așa cum se reflectă ele în mod concret în cuprinsul a două broșuri: *Poporul romîn, făuritorul istoriei sale* de N. Corbu și *Făurirea și consolidarea regimului de democrație populară în Romînia* de G. Horja-P. Pînzaru.

Un studiu avînd ca temă rolul maselor populare în istorie răspunde unor sarcini actuale ale frontului nostru ideologic. Broșura apărută în E.S.P.L.P își propune să expună, într-un capitol introductiv, tezele de bază ale marxism-leninismului în această problemă și modul cum au fost ele confirmate de istoria poporului romîn. Conținutul capitolului următor — *Regimul democrat-popular — opera poporului romîn* — ilustrează prin fapte justețea concluziei că regimul democrat-popular este o creație populară, care întruchipează aspirațiile maselor. Capitolul intitulat *Marele constructor al vieții noi* urmărește pe diverse planuri, manifestarea rolului considerabil sporit al poporului nostru în etapa construcției socialiste. Relevînd în mod just necesitatea legării tezelor teoretice de acțiunile practice, autorul notează în ultima parte a broșurii unele sarcini ce decurg din expunerea teoretică.

Urmărirea procesului de făurire și consolidare a regimului democrat-popular din țara noastră în broșura cu același titlu, este un prilej de sintetizare a experienței revoluționare și de desprindere a bogatelor învățăminte ce pot rezulta din ea. Criteriul îndeosebi istoric ce stă la baza analizei temei este ilustrat de ordinea în care se succed problemele și capitolele care le înglobează: *Scurtă privire istorică* (dezvoltarea conflictului revoluționar în perioadele premergătoare izbucnirii revoluției); *Începutul revoluției populare* (insurecția armată, semnificația zilei de 23 August, condițiile ulterioare ale desfășurării luptei); *Prima etapă a revoluției* (linia tactică a etapei, caracterul agrar, antifeudal și antiimperialist al revoluției, embrionul noii puteri, lupta împotriva guvernării reacționare, instaurarea noii puteri, sarcinile și realizările ei, aspecte ale consolidării regimului) și în sfîrșit, *A doua etapă a revoluției* (instaurarea dictaturii proletariatului, făurirea partidului muncitoresc unic, caracteristici ale luptei pentru socialism în Romînia, procesul rezolvării problemelor fundamentale ale revoluției socialiste).

Un merit al acestor broșuri constă în informarea istorică ce stă la baza expunerii problemelor. Cercetarea istorică întreprinsă în paginile lor vine în ajutorul celor ce studiază materialismul istoric în primul rînd prin aceea că oferă elemente solide în vederea degajării semnificației teoretice a transformărilor ce se petrec în țara noastră, înțelegerii esenței acestor transformări și a trăsăturilor ce caracterizează în ansamblu procesul social-istoric analizat.

Trebuie subliniată de asemenea preocuparea — mai accentuată și constantă îndeosebi în broșura privind rolul poporului — de a se evidenția sarcinile practice ce decurg din analiza teoretică. Este binevenită fundamentarea teoretică a unor cerințe pe care le ridică partidul, privind, de pildă, stimularea inițiativei creatoare a maselor și studierea experienței lor înaintate, îndepărtarea deformărilor birocratice și perfecționarea activității aparatului de stat, îmbunătățirea muncii politice de masă etc.

Prin toate acestea, broșurile amintite înlesnesc, într-o mare măsură, înțelegerea unor probleme importante ale materialismului istoric.

Pe marginea lor se ridică însă o serie de probleme — unele avînd un caracter mai general — pe care vom încerca să le discutăm în paginile ce urmează.

Trecînd astfel în revistă conținutul lor, se desprinde impresia că ajutorarea celor ce studiază materialismul istoric prin mijlocirea acestor broșuri a fost concepută în spiritul îmbogățirii cunoștințelor îndeosebi

cu un material faptic — istoric, în stare să ilustreze bogat principiile teoretice.

Deşi broşurile sînt menite doar să înlesnească studiul materialismului istoric, trebuie ţinut totuşi seama de faptul că ele tratează — oricum ar fi formulate titlurile lor — teme ale unei ştiinţe filozofice cu un obiect determinat, care cere şi aşteaptă o tratare corespunzătoare, filozofică, la nivel teoretic, a problemelor cercetate. Dacă preocuparea de a difuza cunoştinţe de ordin istoric în vederea folosirii lor la studiul materialismului istoric, este pe deplin întemeiată, nu ne putem totuşi mulţumi cu atît. Problema este, în primul rînd, aceea a profilului pronunţat filozofic pe care trebuie să-l dobîndească asemenea broşuri. Înţelegem prin aceasta ca studiile de filozofie, sprijinite pe o bogată informaţie, să capete un profil bine determinat, aşa cum îl au cercetările în orice domeniu ştiinţific, cu un conţinut care să nu se confunde cu al altor ştiinţe sociale — istoria de pildă; de asemenea, întruchipînd unitatea dintre principiile marxist-leniniste şi politica partidului, ele trebuie să se ferească de a identifica în mod schematic teoria călăuzitoare a partidului cu activitatea sa politică, practică; în sfîrşit, este vorba despre necesitatea de a se asigura un înalt nivel teoretic lucrărilor de filozofie, în rîndul cărora se încadrează şi seria de broşuri editate de E.S.P.L.P.

O străduinţă a autorilor celor două broşuri amintite de a aduce în expunerile lor unele probleme teoretice, de ordin filozofic, nu poate fi contestată. Este însă greu să se desprindă din ansamblul acestor broşuri profilul filozofic care ar trebui să le aparţină. În cuprinsul lor este în general preponderent materialul faptic, de ordin istoric. Scoaterea acestui material la lumină este fără îndoială un rezultat al eforturilor de cercetare, dar nu poate constitui un scop al unor lucrări de materialism istoric, nu poate înlocui nevoia elaborării pe baza lui şi de fiecare dată — a concluziilor teoretice. Degajarea semnificaţiei teoretice, generalizarea filozofică, trebuie să-şi găsească locul în paginile acestor lucrări şi nu poate fi considerată drept o sarcină a cititorului.

Prin ce se vădeşte în broşurile amintite alunecarea spre empirism, spre înlocuirea explicaţiilor filozofice ale proceselor istorice şi ale transformărilor din ţara noastră cu expunerea independentă a acestor procese şi transformări? Nu se poate afirma că lipseşte cu totul din cuprinsul lor analiza teoretică a unor probleme, explicarea filozofică a unor fenomene, procese. Prin asemenea preocupări se distinge mai ales broşura privind regimul democrat-popular, în cuprinsul căreia trebuie remarcat nivelul la care sînt analizate probleme cum ar fi: caracterul revoluţionar al transformărilor paşnice din ţara noastră, conţinutul de clasă al dictaturii proletariatului şi ţărănimii etc. Asemenea perspective teoretice, în ansamblul broşurilor, sînt însă rare, sau în aşa fel situate încît par tratate în subsidiar şi nu ca preocupări centrale menite să fixeze cercetării un profil filozofic. De pildă, în broşura mai sus amintită, o problemă teoretică importantă pentru înţelegerea procesului revoluţionar cum este aceea a transformării situaţiei revoluţionare în revoluţie, este amintită indirect, undeva în josul unei pagini, deşi există în această direcţie un strălucit model leninist de analiză teoretică.

De multe ori, analiza istorică concretă nu merge pînă la sezisarea semnificaţiei teoretice a faptelor. Broşura privind rolul poporului, de pildă, nu pune explicit problema filozofică a raportului dintre condiţiile obiective şi factorul subiectiv în istorie, deşi aceasta există în mod implicit în paginile ei; nu se încearcă nici măcar o lămurire a ceea ce se înţelege prin popor, şi este cu totul lăsată în afară problema raportului dintre libertate şi necesitate — strîns legată de justa înţelegere a rolului maselor în istorie; în broşură nu se fundamentează — şi de această dată nici nu se ilustrează satisfăcător — rolul maselor în dezvoltarea vieţii spirituale.

În ceea ce priveşte broşura privind regimul democrat-popular, trecerea în revistă a elementelor procesului revoluţionar nu se

ridică pînă la clarificarea unor noţiuni şi probleme teoretice cum ar fi însuşi conţinutul şi sfera noţiunii de regim democrat-popular, în raport cu statul democrat-popular şi cu conţinutul procesului revoluţionar. Aceasta face ca în fapt să fie identificată analiza regimului democrat-popular cu analiza procesului revoluţionar ca atare. Astfel, se afirmă, fără a se explica în ce constă, consolidarea regimului democrat-popular, se omit cu totul probleme strîns legate de temă cum ar fi aceea a sistemului democraţiei populare etc.

Este posibil ca o asemenea lărgire teoretică a expunerii să nu fi stat în vederile autorilor acestor broşuri. Fiind însă rar folosit un asemenea unghi teoretic de vedere, în paginile broşurilor mai continuă să plutească, după ce au fost expuse diversele aspecte ale temei, întrebări privind cauzele, semnificaţia celor expuse. Sînt convingătoare, de pildă, aspectele care ilustrează creşterea rolului maselor în construcţia socialistă, dar cititorul continuă să se întrebe asupra condiţiilor, cauzelor ce determină această creştere şi nu se mulţumeşte cu cele afirmate în fugă despre aceasta în introducerea broşurii. Sau, este întru totul îndreptăţită afirmaţia cuprinsă în broşura privind regimul democrat-popular, că noii puteri de stat nu-i mai corespundea, la sfîrşitul anului 1947, vechea formă; dar această afirmaţie în sine nu permite înţelegerea cauzelor ce au determinat această neconcordanţă, iar elucidarea temei regimului democrat-popular impunea o analiză în această problemă.

In acest fel şi-a făcut loc şi a devenit dominant un mod narativ, descriptiv, de tratare, întemeiat pe o expunere mai cu seamă cronologic-istorică a problemelor care a îngreunat în mod serios generalizarea filozofică.

In broşurile de care ne ocupăm lipseşte în general un fir călăuzitor în jurul căruia să se orienteze cu precizie aspectele cercetate, o axă filozofică în funcţie de care să fie justificată sau nejustificată prezenţa unora sau altora dintre aspectele cercetate. De aici izvorăşte impresia că analiza este adesea „trasă" în diferite direcţii, fiind îngrămădite probleme al căror loc nu este întotdeauna justificat de economia lucrării, care nu sînt legate organic de tema centrală. De pildă, broşura despre rolul maselor tratează într-un întreg capitol, de fapt ilustrativ şi nu teoretic, problema făuririi regimului democrat-popular; prin modul în care a fost concepută tratarea, evidenţierea rolului maselor în săvîrşirea transformărilor din ţara noastră, datorită amplorei care i se dă, capătă proporţia unei analize independente consacrată acestor transformări. Nu se întrevede limpede legătura dintre tema tratată şi probleme cum ar fi: aportul armatei noastre în războiul antihitlerist (p. 19), platforma F.N.D. (p. 20—21), formele de trecere spre socialism, necesitatea aprecierii juste a etapelor revoluţionare şi alte probleme cuprinse în p. 27—32 transformarea socialistă a agriculturii (p. 42—44). Probleme care nu se înscriu direct în temă ocupă spaţiu şi în broşura despre regimul democrat-popular. Se oglindeşte în toate acestea o insuficientă grijă pentru selectarea materialului expus, potrivit unor criterii cerute de tema tratată.

Trebuie arătat că lipsa unei preocupări susţinute pentru generalizarea datelor cercetate şi expuse nu a permis nici elaborarea în suficientă măsură a tuturor concluziilor principale ce decurg pentru activitatea practică, deşi preocuparea pentru formularea unor asemenea concluzii se dovedeşte a fi prezentă. Astfel se explică de ce, de pildă, o problemă nemijlocit legată de tema ambelor broşuri şi de un interes arzător pentru activitatea practică cum este aceea a sfaturilor populare, a rolului acestora în mobilizarea maselor, nu-şi găseşte de fapt loc în paginile lor. Iar broşura privind regimul democrat-popular nu schiţează în cuprinsul ei nici unul din învăţămintele pe care le oferă experienţa făuririi şi consolidării regimului democrat-popular pentru etapa actuală (ne referim de pildă la căile şi mijloacele concrete de întărire a puterii populare).

Aşa cum s-a putut observa, asemenea lipsuri cum sînt cele discutate pe marginea

broșurilor recenzate nu le sînt specifice doar acestora, ci se reflectă și în alte materiale pe teme de materialism istoric. Necesitatea evidențierii lor este datorită modului necorespunzător în care adesea se studiază și se elaborează problemele filozofice ale vieții și dezvoltării sociale din țara noastră. Aceste observații urmăresc să atragă atenția asupra necesității de a nu se neglija nici una din condițiile care asigură broșurilor menite să înlesnească studierea materialismului istoric, nivelul unor lucrări științifice marxist-leniniste. Asigurarea unui riguros profil filozofic marxist-leninist lucrărilor noastre de materialism istoric, ridicarea lor la un nivel teoretic corespunzător exigențelor unei lucrări științifice în stare să îmbogățească cu noi și noi învățăminte activitatea practică revoluționară a partidului și poporului nostru, iată sarcini actuale cărora lucrătorii pe frontul ideologic trebuie să le facă față.

M. Lupan

II

Tratarea problemelor de materialism dialectic a cunoscut ani de zile o situație ciudată și contradictorie: deși era unanim recunoscută importanța lor în condițiile construirii socialismului, lucrările care să le dezbată erau, în general, rare și de un nivel teoretic, științific nesatisfăcător.

Se ridică cu hotărîre problema depășirii acestei situații anormale și dăunătoare. În această direcție colecția de broșuri publicată de E.S.P.L.P. reprezintă un promițător pas înainte.

Vom analiza trei broșuri apărute în această colecție: *Materialismul dialectic despre descoperirile contemporane în domeniul structurii materiei* de B. M. Kedrov, *Posibilitatea și realitatea, categorii ale dialecticii materialiste* de S. B. Morocinic și *Rolul practicii în cunoaștere* de Marcel Breazu. Primele două sînt traduceri din literatura sovietică de specialitate care aduc experiența unei îndelungate munci de popularizare a ideilor marxism-leninismului, reprezentînd un prețios aport la desfășurarea acestei munci în țara noastră. În legătură cu ele, ținem să ridicăm însă unele probleme privind nivelul și spiritul operei de popularizare în domeniul filozofiei. Încercînd să evidențiem meritele lor, vom atrage atenția și asupra unor greșeli comune, care apar sub forme diferite, în grade diferite și cu greutate specifică diferită față de ansamblul broșurii în fiecare caz în parte. Discutăm despre aceste lipsuri comune nu atît pentru a le reproșa autorilor, cît pentru a contribui la separarea a ceea ce este valoros de poverile inutile, la acțiunea de lichidare a atitudinii dogmatice față de teorie, de ridicare continuă a nivelului teoretic și științific al lucrărilor de filozofie.

Broșura lui B. M. Kedrov *Materialismul dialectic despre descoperirile contemporane în domeniul structurii materiei*, apărută în original în limba rusă (Editura *Znanie*, Moscova, 1954), expune într-o formă populară unele rezultate ale fizicii contemporane, dîndu-le o interpretare materialist-dialectică.

Este știut că fizica contemporană, datorită unei serii întregi de descoperiri privind structura internă a materiei, se găsește în faza unei revoluții interioare prin care ea își reînnoiește bazele, concepțiile, noțiunile fundamentale. Printr-o expunere deosebit de limpede, urmărind schimbarea conținutului noțiunilor în funcție de noile descoperiri, broșura recenzată dă o imagine globală atît asupra structurii materiei, așa cum apare ea după cele mai recente descoperiri, cît și asupra problemelor pe care aceste noi descoperiri le ridică prin înlăturarea sau corectarea vechilor noțiuni și concepții. Ea este scrisă cu competență științifică, aducînd un real folos celor ce studiază problemele materialismului dialectic.

Interpretîndu-se de pe pozițiile materialismului dialectic, noile descoperiri ale fizicii contemporane, în broșură sînt lămurite o sumă de probleme importante printre care: descoperirea particulelor elementare

care, după aprecierea fizicii contemporane, nu mai sînt compuse din alte elemente, nu determină oare o reîntoarcere la concepţia după care lumea este combinarea cîtorva elemente simple? Cu toate că particulele elementare nu se mai pot descompune în alte particule şi mai simple — arată autorul — concepţia despre o materie inepuizabilă şi infinită în adîncime se menţine deoarece particulele elementare nu sînt „cărămizile" ultime, fixe şi imuabile ale lumii, ci elemente ce se transformă unele în altele, se nasc unele din celelalte, fiind deci inepuizabile şi infinite.

Credem, totuşi, că interpretarea pe care autorul o dă noilor cuceriri ale fizicii contemporane ar putea fi mai complexă. Astfel el nu analizează diferitele interpretări care pot fi date fenomenului respectiv, nu arată deficienţele şi meritele prin care aceste interpretări reuşesc ori nu să cuprindă şi să explice într-o teorie unitară noile fapte. El nu se referă nici la datele ştiinţifice care infirmă sau confirmă diversele teorii evitînd problemele lor deschise, nerezolvate. Analiza şi combaterea documentată, pe baze ştiinţifice, a argumentelor diverselor interpretări idealiste, este înlocuită prin prezentarea lor. Trecîndu-se peste rădăcinile gnoseologice ale idealismului este evidenţiat doar rolul său social într-un mod direct şi lipsit de medierile reale. Or, desconsiderarea teoriilor adverse nu poate să nu aibă repercusiuni chiar şi asupra expunerii pozitive. Tocmai din acest motiv broşura prezintă materialismul dialectic ca o colecţie de teze formulate o dată pentru totdeauna, fără probleme deschise. Or, noile descoperiri pun într-un fel nou anumite probleme filozofice, dezvoltă, îmbogăţesc mereu materialismul dialectic.

In ultimul capitol al lucrării autorul consacră cîteva pasaje unor probleme care sînt încă în discuţie. Această iniţiativă preţioasă se limitează doar la cîteva probleme propriu-zise de fizică fără a fi extinsă şi asupra consecinţelor filozofice, care decurg de aici.

Lucrarea lui S. M. Morocinic *Posibilitatea şi realitatea, categorii ale dialecticii materialiste* a apărut în original în nr. 4/1954 al revistei *Voprosî filosofii*. După mulţi ani ea este una din primele lucrări care se ocupă cu problema categoriilor. Atragem atenţia asupra faptului că, spre deosebire de broşura lui B. M. Kedrov, aceasta nu este o broşură de popularizare ci un studiu asupra celor două categorii ale dialecticii. Tocmai de aceea semnalizarea unora dintre lipsurile sale prezintă după părerea noastră, un interes mai general în special pentru alcătuirea unor viitoare lucrări pe această temă.

Broşura îşi propune să înceapă prin combaterea tezelor lui Hegel. Din păcate însă, Hegel nu este nici expus, nici combătut. Contribuţia lui la elucidarea problemei categoriilor este pomenită doar într-o frază.

Marx, Engels, Lenin nu au subapreciat rolul lui Hegel în analiza categoriilor dialecticii. Deşi idealist, concepînd lumea ca exteriorizare a Ideii, Hegel a adus o însemnată contribuţie la cercetarea unor categorii ale dialecticii obiective. Subestimarea acestor contribuţii, minimalizarea lor doar prin afirmaţia că aceste categorii, sînt ale Ideii şi nu ale realităţii, constituie o simplificare a problemei (ceea ce se observă într-o oarecare măsură şi în broşura lui Marcel Breazu, despre care vom vorbi mai jos).

Abordarea problemei posibilităţii şi realităţii fără a se ţine seama de filozofia lui Hegel are repercusiuni asupra nivelului tratării ei. Astfel, de pildă, definiţiile care se dau celor două categorii analizate sînt neîndestulătoare (ex: „Realitatea este o posibilitate care a şi fost realizată"). In lucrare sînt tratate astfel de probleme ca: posibilitatea care se realizează cu necesitate şi posibilitatea care se poate transforma în realitate sau nu după jocul împrejurărilor, posibilitatea abstractă şi cea concretă, posibilul şi imposibilul. Dar problemele nu sînt decît schiţate. Analiza, argumentarea lor este subordonată exemplificării excesive care ocupă cea mai mare parte a broşurii

primînd chiar asupra tratării subiectului. Or, o exemplificare excesivă, care tinde să se transforme din mijloc în scop nu-și poate atinge țelul deoarece îndepărtează atenția de la problema principală. Astfel în cadrul broșurii de care ne ocupăm sînt expuse în amănunt o serie întreagă de probleme de o diversitate extremă. Scopul ei este însă acela de a veni în ajutorul celor ce vor să înțeleagă problema posibilității și a realității și, în acest sens, exemplificarea din viață trebuie să le ajute la înțelegerea acestor categorii, nu să devină un scop în sine, urmărind doar propagarea altor teze teoretice ale marxismului sau popularizarea politicii curente.

Broșura lui Marcel Breazu *Rolul practicii în cunoaștere,* apărută în 1956, este una din primele pe această temă din literatura noastră de specialitate. Ne vom opri de aceea mai mult asupra ei, discutînd detaliat problemele pe care le ridică. Lucrarea este o expunere sistematică și convingătoare a tezelor marxismului referitoare la rolul practicii în procesul cunoașterii. Străbătută de convingerea fermă a autorului despre rolul determinant al practicii în cunoaștere, lucrarea are darul de a comunica și cititorului această convingere. Sînt in special reușite acele pasaje în care se încearcă pe baza unei argumentări științifice, să se dovedească rolul practicii în formarea simțurilor și în elaborarea noțiunilor. Partea cea mai valoroasă a lucrării o constituie însă — după părerea noastră — fundamentarea tezei că practica nu constituie o treaptă separată și aparte a procesului cunoașterii. Aici autorul reușește să demonstreze că practica și cunoașterea senzorială, respectiv practica și cunoașterea rațională nu sînt două entități diferite, care trebuie unite doar în procesul cunoașterii, ci ele au o legătură internă organică. El arată, în mod convingător, că gîndirea prin sine însăși *implică* practica, fără a insista, din păcate, asupra faptului că și practica implică gîndirea.

Broșura citează și comentează o teză importantă a lui Lenin după care practica nu este un criteriu *absolut* al cunoașterii. Semnalînd aceasta ca pe un fapt pozitiv ținem să ne exprimăm totuși unele rezerve în legătură cu modul de comentare al tezei respective.

Autorul prezintă această teză a lui Lenin în sensul că practica nu este un criteriu absolut al cunoașterii deoarece adevărurile sînt condiționate de loc și de timp. De aceea un adevăr, chiar verificat de practică, nu este imuabil, deoarece el se schimbă o dată cu condițiile în care a apărut.

După părerea noastră, punînd în acest fel problema, ea se pierde pe drum.

Lenin, în pasajul respectiv, a arătat că practica nu este nici ea un criteriu absolut: în comentariu însă, ni se pare că autorul, fiind antrenat de problema ridicată de el, a trecut lipsa unei certitudini absolute a practicii ca criteriu al adevărului pe cu totul alte probleme (problema caracterului relativ și istoric-condiționat al adevărului). Nu putem intra într-o analiză amănunțită a acestei probleme foarte interesante în cadrul recenziei de față, dar noi credem că interpretarea acestui text al lui Lenin trebuie să constea în analiza practicii ca criteriu al cunoașterii în aspectele sale care nu dau o certitudine absolută în sine. Semnalăm doar faptul că practica însăși apare mereu legată strîns cu anumite concepții și interpretări. Teoriile științifice care erau confirmate de practică, și pe baza cărora s-a clădit o uriașă civilizație materială (ca de exemplu fizica secolului trecut) s-au dovedit a fi doar adevăruri relative, conținînd multe erori. Caracterul practicii de criteriu al adevărului ni se pare că s-a dovedit a avea limite.

Dar, în afară de aceste probleme parțiale, credem că expunerea legăturii dintre teorie și practică, în ansamblul ei, este unilaterală. Am arătat mai sus că primul aspect al problemei — rolul practicii în formarea teoriilor, condiționarea teoriei de practică — este expus argumentat și convingător. Nu același lucru se poate spune însă și despre celălalt aspect al ei.

Tratată prea puțin detașat de practică, teoria apare astfel numai ca generalizare

a unei practici imediate. Medierile prin care iau naştere teorii din ce în ce mai abstracte şi mai generale, rolul imens al acestor teorii în însăşi ordonarea, organizarea şi orientarea practicii, rolul lor activ, creator sînt lăsate în umbră. Teoria are faţă de practică o independenţă relativă. Ţinem însă să arătăm că — după părerea noastră — este nejustă absolutizarea independenţei relative a teoriei faţă de practică, uitîndu-se de condiţionarea ei reală, ca şi neglijarea vieţii proprii a teoriei, transformarea ei într-o anexă a practicii. Tocmai această viaţă proprie credem că lipseşte teoriei, în cadrul broşurii. Lucrarea ar fi avut fără îndoială de cîştigat prin combaterea argumentată a unor teorii filozofice care neagă rolul practicii în cunoaştere. E adevărat că în cadrul ei se fac adesea referiri la teorii filozofice idealiste; am avea însă de obiectat atît în privinţa faptului că ele nu sînt nici măcar prezentate, cît şi împotriva tonului cu care se fac referirile. Remarcăm de asemenea că analiza gnoseologică a teoriilor idealiste este înlocuită prin arătarea apartenenţei lor de clasă. Legat de aceasta am vrea să ridicăm unele probleme de principiu privitoare la combaterea concepţiilor idealiste. Credem că critica unor curente sau şcoli filozofice idealiste trebuie făcută pe baza analizei concepţiilor ce stau la baza lor şi nu doar prin separarea din context a unor citate disparate. De asemenea, credem că alegerea autorilor ar trebui să se oprească asupra acelor curente sau şcoli filozofice care exercită o influenţă asupra mişcării filozofice din ţările burgheze. Nivelul expunerii unei lucrări este, după părerea noastră, direct influenţat de modul în care e făcută această alegere; analiza marxistă a unor concepţii idealiste implică, după cum se ştie, evidenţierea apartenenţei şi a substratului lor de clasă; dar este nejustă, credem, înlocuirea analizei gnoseologice doar prin indicarea apartenenţei de clasă. O legătură mijlocită prin multe verigi între filozofia idealistă în ansamblul ei şi conştiinţa socială a unei clase în pieire există. Dar acest adevăr îşi păstrează valabilitatea numai arătat în întreaga lui complexitate, cu toate medierile reale. Simplificarea lui excesivă implică riscul de a-l transforma în neadevăr.

In sfîrşit, trebuie să arătăm, că broşura foloseşte o bogată exemplificare din construcţia noastră socialistă. Aceasta este în sine un fapt pozitiv deoarece face mai accesibilă înţelegerea unor probleme teoretice aducînd şi o contribuţie la îmbogăţirea lor. Credem însă că, exemplificarea — după cum am arătat şi mai sus — nu trebuie să fie independentă faţă de tema tratată; ea trebuie să rămînă mereu subordonată scopului. Or, în cadrul acestei lucrări, exemplificarea mergînd prea mult în amănunt, trăieşte o viaţă proprie.

★

In concluzie ţinem să relevăm încă o dată aportul pozitiv pe care aceste broşuri îl aduc la răspîndirea ideilor marxism-leninismului. Subiectele sînt bine alese, problemele sînt tratate cu competenţă şi expuse într-o formă limpede, accesibilă, aducînd un real folos celor ce studiază materialismul dialectic. Cu cît nivelul teoretic al unor astfel de lucrări va creşte, cu atît această colecţie îşi va atinge şi mai mult scopul propus.

Clara Dan

Note pe marginea unor articole de estetică din „Contemporanul" şi „Gazeta literară".

Publicaţiile săptămînale *Contemporanul* şi *Gazeta literară* joacă un rol deosebit de important în ansamblul vieţii literar-artistice din ţara noastră. Prin materialele de critică literară şi de artă pe care le publică, prin discuţiile pe care le iniţiază, în paginile acestor reviste trebuie să-şi găsească dezlegarea sarcina lucrătorilor pe tărîmul cri-

ticii și teoriei artei de a contribui la aprofundarea și dezvoltarea principiilor esteticii marxist-leniniste, de a aborda cu curaj problemele reflectării adevărului vieții, ale tipicului și individualizării artistice, ale măiestriei, de a analiza și sintetiza cu competență experiența drumului parcurs de literatura noastră în anii de la eliberarea țării.

În cele ce urmează ne-am propus să facem cîteva note, sugerate de trecerea în revistă a unor articole de estetică apărute în aceste săptămînale; nu este deci vorba de o analiză a modului în care *Contemporanul* și *Gazeta literară* își îndeplinesc sarcinile ce le revin în legătură cu estetica, ci de observații sugerate de lectura cîtorva materiale.

Se poate constata cu bucurie, pe baza unor articole cuprinse în coloanele *Contemporanului* și ale *Gazetei literare* în prima jumătate a anului 1956, o creștere a interesului pentru studiul și discutarea problemelor teoretice ale artei, domeniu al muncii ideologice rămas multă vreme în urmă. Este drept că nu și-au găsit încă loc în aceste reviste studii închinate nemijlocit tratării unor probleme de estetică — și foarte puține studii de generalizare în problemele artei noastre contemporane. Dar, fără a fi concentrate în articole „speciale", problemele de bază ale esteticii marxist-leniniste sînt atinse în toate materialele ce analizează fenomenul artistic, apărînd fie *explicit* (ca în discuția despre conținut și formă — inițiată de *Gazeta literară*), fie *implicit*, ca fundament al unor analize și aprecieri concrete (ca în cronicile literare, dramatice, muzicale etc.).

★

În cadrul discuțiilor purtate în paginile acestor reviste s-au emis numeroase idei valoroase, care pot servi pentru justa orientare a creației artistice. Dar, din păcate, pendularea între soluții extreme (dogmatism sau relativism, abstracționism sau empirism) este o trăsătură comună multor articole. În fond despre ce este vorba? Toată lumea recunoaște că am avut în gîndirea noastră estetică foarte numeroase manifestări dogmatice. Sezisînd pericolul — și aci un rol însemnat l-a avut orientarea dată de partid — criticii noștri și-au concentrat atacurile împotriva dogmatismului. În ultimă instanță, tot ce frîna progresul gîndirii estetice a început să primească calificativul: dogmatic. Se ignora faptul că nici o formulă nu constituie în sine o dogmă, ci devine dogmă abia prin aceea că noi îi atribuim suveranitatea pe care nu o merită. Sub faldurile steagului de luptă împotriva dogmatismului a început să se profileze un anumit gen de relativism, explicat chiar printr-o adevărată oroare față de orice încercare de a defini mai precis lucrurile. („Orice definiție este precară și are doar o importanță metodologică" scrie H. Bratu). Sub pretextul anti-dogmatismului, au început să apară unele articole de estetică, „literaturizante" de manieră impresionistă, care ignorează unele principii de bază ale esteticii marxist-leniniste și renunță la rigurozitatea științifică, deschizînd drum arbitrariului, relativismului. Lupta împotriva dogmatismului nu a dus astfel întotdeauna cum ar fi fost firesc — la *o ridicare a nivelului filozofic la care sînt tratate problemele de estetică*. Aceeași remarcă rămîne valabilă și pentru opoziția — întru totul întemeiată — pe care a stîrnit-o abstracționismul propriu multor încercări de abordare a fenomenului artistic. Unele articole „abstracte", care într-un limbaj pretențios căutau să ascundă superficialitatea ideii, și care nu foloseau materialul artistic concret ca punct de plecare al generalizărilor estetice — ci numai în vederea „ilustrării" unor teze generale prestabilite, justificau cerința artiștilor, a publicului: „dați-ne critică la obiect!". Se pare însă că, această cerință a fost ruptă uneori de necesitatea unor limpeziri teoretice strîns legate de procesul actual al creației artistice. Nu s-a dus o luptă simultană în ambele sensuri, creîndu-se falsa impresie că nivelul teoretic al tratării problemelor e satisfăcător, neajunsurile provenind din caracterul lor prea „abstract". Ori caracterul „abstract" al tezelor provenea în

mare măsură din însăși neaprofundarea problemelor filozofice de bază ale esteticii marxist-leniniste. Elaborarea unor fundamentate articole de estetică „la obiect", apare ca fiind strîns legată de depășirea situației în care probleme vitale ale procesului de creație sînt tratate prin aplicarea obsedantă a unei serii de noțiuni al căror sens variază de la articol la articol (naturalism, proletcultism, idilism, dogmatism), în care numeroși critici nu și-au clarificat și precizat accepțiunea diverselor categorii estetice, inclusiv aceea a unei categorii estetice fundamentale ca tipizarea. Este clar că dezvoltarea succeselor obținute de critica și teoria artei depinde într-o mare măsură de *ridicarea nivelului filozofic al tratării problemelor artei* în publicațiile noastre, ceea ce oferă de fapt posibilitatea de a aprecia în toată profunzimea și complexitatea sa fenomenul artistic concret.

★

Să ne oprim de pildă asupra discuției despre judecata de valoare. Desigur, nu putem considera anticipat că obiectul unei asemenea discuții ar fi o pseudo-problemă, nu putem nega că termenul mai vechi „judecată de valoare", preluat *mutatis mutandis*, n-ar avea o semnificație importantă; Remarcăm însă că din felul cum sînt în general abordate problemele în unele articole din discuția la care ne referim, acest lucru nu iese în evidență. Credem că lipsa unui solid fundament filozofic, a rigurozității științifice, a fost aceea care a generat — afirmații banale (L. Raicu: nu există critică în afara judecății de valoare: „opera cutare e bună sau proastă"), confuzii (mecanismul intim al judecății de valoare care ar fi „concluzia unui raționament" e confundat cu criteriile demonstrației. — H. Bratu). În ce privește articolul tov. L. Raicu, nu putem fi de acord cu concluziile sale; stabilirea judecății de valoare capătă aici aspectul unei revelații din moment ce autorul se lipsește de criterii psihologice, sociologice, etice etc. și o ia ca punct de plecare în critică. Fără îndoială, problema criteriilor determinării valorii unei opere de artă, este importantă. Trebuie să stabilim ordinea criteriilor pentru a nu da naștere unor afirmații ca aceasta: „Calitatea artei nu se poate măsura decît prin indisolubila legătură ce trebuie să existe între conținut și formă (Paul Constantin — în *Contemporanul* nr. 2/13, ianuarie 1956). Nu este vorba de o afirmație accidentală; prea adesea s-a înțeles în legătură cu valoarea operei de artă că unitatea dintre conținut și formă este criteriul suficient și necesar în critică. Consecvenți acestui punct de vedere, susținătorii lui ar trebui să exalte multe romane polițiste sau poezii naturaliste în care conținutul și forma formează o unitate indisolubilă. Nu putem să nu facem o legătură între o asemenea apreciere și articolul lui D. Micu *Drama luciditătii*, în care autorul tinde să poarte discuția exclusiv într-un mod estetizant în interiorul operei, făcînd ceea ce se numește exegeză — mod obiectivist de a înțelege critica. Exegeza este desigur necesară, dar nu și suficientă —; de altfel nici o exegeză nu stă în picioare din moment ce e făcută exclusiv din interior. Tov. H. Bratu a sezisat neajunsul și a încercat să raporteze opera la realitate. Dar acest fapt în sine nu rezolvă problema. Rămîne evidentă necesitatea unei determinări științifice a criteriilor valorii unei opere de artă, *a măsurii în care ea corespunde naturii sale artistice* (natură care poate fi concepută în mod realist sau antirealist). De fapt, după părerea noastră, aci este nodul gordian al problemei. Căutînd să cunoască valoarea unei opere, un critic caută să înțeleagă tocmai măsura în care ea corespunde naturii sale artistice. Desigur, el poate insista asupra uneia dintre cerințele artei realiste, poate folosi cu precădere considerații psihologice sau sociologice etc.; dar el este obligat să folosească în cercetarea „valorii" (a fenomenului artistic) o metodă generală. Estetica marxist-leninistă înarmează pe critic cu o asemenea metodă generală, care, ca orice teorie aplicată studiului valorii, devine *critică*. În afara unei asemenea metode nu se pot purta discuții eficiente.

★

Este ilustrativă discuția din *Contemporanul*, care la un moment dat pare că lega de rezolvarea problemei — „există o estetică sau mai multe estetici?" — explicarea trecutului artei noastre, orientarea ei în prezent, perspectivele ei în viitor. Neclaritatea principiului călăuzitor a făcut ca cele două puncte de vedere care s-au ciocnit în cursul discuției să fie de fapt răspunsuri la două probleme distincte: *a)* care este obiectul esteticii ca știință? *b)* care ar trebui să fie structura cursului de estetică?

A apărut astfel întru totul justificată argumentarea tov. Moraru împotriva încercării de a îngusta obiectul esteticii (făcută de tov. Balea în articolul: *Da, există o estetică muzicală — Contemporanul*, nr. 19/501—11 mai 1956), de a atenta prin aceasta la principiile ei de bază. Într-adevăr, nu putem transforma estetica, dintr-o disciplină filozofică, în mai multe îndreptare de meșteșug artistic, după cum nu putem identifica teoria muzicii, a literaturii etc. — cu estetica. Considerînd legătura dintre muzicologie, teatrologie etc. — și estetica generală, în sensul constituirii unei sumedenii de estetici „la obiect", „mai puțin filozofice", ar dispare de fapt perspectiva largă necesară pentru a oferi o orientare procesului creației artistice, iar estetica generală, tronînd deasupra lor, s-ar transforma într-un fel de „estetică a esteticilor" ar fi analogă — pe alt plan — cu o încercare de a reveni la o filozofie — „știință a științelor". Analogă și prin anacronism, și prin ineficiență. Dar, din alt punct de vedere și oponentul are dreptate, dacă ne gîndim că el se referă la o a doua problemă, distinctă — *problema structurii cursului de estetică* — căci militează pentru predarea esteticii, raportată la specificul fiecărei facultăți de artă. Or, între a admite că există o estetică ca disciplină filozofică unitară — și totodată că ea poate și trebuie să fie predată diferențiat, este o contradicție imaginară. Nu numai că nu există contradicție dar, mai mult chiar, această cerință corespunde însăși esenței esteticii marxist-leniniste. Aceleași probleme și concluzii generale pot fi și trebuie evidențiate mai pregnant, prin probleme, în raport cu specificul fiecărei facultăți. Desigur, în chestiunea raportului dintre estetică — teoriile diferitelor arte — critica de artă — opera de artă, sînt încă de aprofundat multe probleme, la a căror elaborare trebuie pornit de la materialul artistic concret și de la o serie de teze ale filozofiei și esteticii marxist-leniniste care sînt un bun cîștigat. Dacă le vom discuta tocmai pe acestea, vom stîrni confuzii — și în loc să pornim înainte, vom bate pasul pe loc.

★

Sînt întemeiate amplele și deseori substanțialele referiri dintr-o serie de articole la o problemă de bază a esteticii: — *raportul dintre artă și realitate*. De altfel, aceasta este axa discuției despre „adevărul integral" sau „raportul dintre realismul critic și realismul socialist". Deși este frecvent subliniată și folosită în analiza concretă ideea că opera de artă nu poate fi apreciată independent de veridicitatea ei, în afara confruntării ei — ca mijloc de cunoaștere a obiectului — cu obiectul cunoașterii artistice (existența umană, în toată complexitatea sa), nu poate fi trecută cu vederea confuzia ce-și mai găsește loc în unele articole cu privire la problema realismului. Se știe că istoria artei și a esteticii poartă puternic amprenta luptei dintre realism și antirealism. După modul în care oglindea realitatea, realismul însuși a îmbrăcat diferite forme, care sînt în același timp treptele sale de dezvoltare. Fiecare nouă treaptă în evoluția artei realiste însemna o continuare și o depășire a vechii trepte și nu o opoziție absolută, nicidecum nepunîndu-se chestiunea sub forma metafizică: „sau... sau..." (sau realism socialist, sau realism critic). Însă dacă practica artistică și-a urmat drumul dialectic, teoria a ținut — în cazul articolelor tov. Gafița și Novicov — să fie cam rigidă în reflecțiile ei. Nu poți contesta atît de vehement valoarea unei opere literare pe motivul că ar fi realist-critică. Dacă s-ar arăta autorului în care

laturi realismul critic *s-a dovedit insuficient* în opera sa —, şi în felul acesta ar fi ajutat să se dezvolte în mai mare măsură, decît dacă i se impune un pseudo-antagonism infirmat de istoria artei: realismul critic neagă, cel socialist afirmă. De fapt, în cadrul realismului socialist, marile tradiţii ale realismului critic sînt ridicate la un nivel superior prin înţelegerea marxistă a problemelor vieţii. Metoda realismului socialist este în contradicţie antagonică numai faţă de variantele antirealismului; ea însă depăşeşte şi subsumează tot ce e pozitiv în tradiţiile realist-critice. Aceasta cu atît mai mult cu cît *realismul socialist* este — prin însăşi natura lui — şi *critic*, adică inovator, stimulator. Fără a prezenta monocrom (în roz sau în negru), realitatea atît de diversă în existenţa ei, arta realismului socialist îşi îndeplineşte sarcina social-politică de a contribui la crearea omului epocii noastre, numai cînd exprimă în mod artistic întotdeauna şi în toate — adevărul. S-ar părea că o asemenea afirmaţie nu poate prilejui obiecţii: în fond ea întîmpină obiecţii tocmai din partea acelora care pretind că iubesc în cel mai înalt grad adevărul, „adevărul integral". Criticii acestei aşa-zise teorii, vădit nemarxistă, şi-au pus în mod socratic întrebarea: „bine, spunem adevărul, dar care adevăr?". Această întrebare — adesea întîlnită — are pretenţia de a fi demonstrativă prin ea însăşi. Dar ea lasă loc pentru o altă întrebare. Există vreun *adevăr obiectiv* a cărui cunoaştere să nu fie esenţialmente necesară clasei muncitoare şi artei puse în slujba ei? Există operă de artă realistă în afara atributului veridicităţii, a ceea ce numea Belinski — reflectarea vieţii „în tot adevărul ei"? Desigur nu. Chestiunea constă credem în aceea că imaginea artistică implică interpretarea subiectivă de către artist a materialului de viaţă, *aprecierea* faptului sau procesului oglindit prin prisma unei *anumite* concepţii despre lume. Este deci însăşi problema specificului artei, care cere reflectare, generalizare, apreciere — şi care obligă pe artistul ce îşi pune talentul în slujba educării omului nou, să analizeze *dialectic* realitatea, de pe poziţii marxist-leniniste. Superioritatea metodei realismului socialist decurge din faptul că artistul se apropie de realitate în mod conştient dialectic, oglindind artistic adevărul — care — spune Lenin — „nu este în început, ci în sfîrşit, mai exact în continuare; adevărul nu este prima impresie"[1]. Iată prin urmare cum termenul „adevăr integral" închide o poziţie obiectivistă şi metafizică. Redarea faptului brut nu este „adevăr integral", căci faptul brut nu este decît materia primă din care artistul extrage adevărul autentic al artei. Artistul dialectician nu reflectă în virtutea vreunei legi morale binele şi răul (de teamă să nu mintă). Nu este vorba aci de *obiectivism*, ci de *obiectivitate*, adică tocmai de reflectarea realităţii în dezvoltarea ei de la formele depăşite la formele noi deci în tendinţa evoluţiei ei, căci nu e totul a *oglindi*, ci mai ales a *oglindi într-un anumit fel*. Aşa cum subliniază salutul C.C. al P.M.R. către congresul scriitorilor... „realismul socialist asigură cea mai deplină respectare a adevărului obiectiv. El nu are nimic cu atitudinea obiectivist-burgheză faţă de realitate a *aşa-zisei* teorii a „adevărului integral"... Cu cît mai clar şi mai conştient se situează scriitorul de talent în creaţia sa de partea forţelor înaintate ale societăţii, cu atît mai adînc va reuşi să descopere şi să redea în toată complexitatea lui adevărul despre realitatea noastră"[2].

★

Problema *oglindirii tipice* şi-a găsit loc în *Gazeta literară* şi *Contemporanul*, nu într-o analiză special consacrată ei şi aprofundată; ea a fost doar atinsă în treacăt. Greutatea de care s-a izbit toată lumea în încercarea de a surprinde într-o definiţie esenţa noţiunii *„tipic"* este evidentă. Dar de aici nu putem conchide dispreţul faţă de orice „formulă" exprimat într-o afirmaţie ca cea amintită mai sus: „orice definiţie este

[1] Lenin, *Cahiers philosophiques*, Ed. sociales, 1955, p. 142.

[2] Salutul C.C. al P.M.R. către congresul scriitorilor, *„Gazeta literară"*, 19 iunie 1956.

precară și are doar o însemnătate metodologică“ [1].

Articolul redacțional din *Kommunist* a combătut pe bună dreptate modul de a înțelege tipicul ca esență a unei anumite forțe sociale. Rezonanța acestui articol important s-a făcut resimțită în articolele din *Contemporanul* și *Gazeta literară*. Dar o serie de confuzii nu pot fi risipite cît timp nu sînt dezbătute și lămurite unele aspecte fundamentale ale problemei, și anume „ce este tipicul (în realitate și în artă)?“, „cum se creează tipicul (imaginea tipică) ?“. Se deschide aici un larg teren pentru discuții creatoare. Referindu-se la realitate, tov. H. Rohan scrie: „A spune: cutare fenomen e *mai* tipic, altul e mai puțin tipic, pare nefiresc, înseamnă a recurge la o formulă“ [2]. Mai departe, autorul afirmă că există *doar* fenomene a căror tipicitate este dezvăluită de scriitor cu o forță mai mare sau mai mică. După cum observa în mod just tov. A. Băleanu, această afirmație care vede pretutindeni tipicul, duce la negarea lui definitivă, la uniformizarea fenomenelor. Căci *„sînt fenomene în care sẽ întruchipează* tot ce este mai caracteristic epocii, altele în care nu“ [3]. Aceeași idee o relevă și tov. M. Beniuc vorbind tinerilor scriitori, deși în concluzie pare să reducă în mod nejustificat tipizarea la descoperirea noului. Într-adevăr, realitatea cuprinde în sine atît fenomene tipice, cît și fenomene netipice (sau mai puțin tipice). Depinde de raportul sub care le privim. Pentru orînduirea noastră — privită în ansamblul prefacerilor sociale — nu este tot atît de tipic faptul că iau ființă gospodării colective și faptul că într-o școală din București s-a deschis un cerc literar (deși și acesta este un fapt tipic în raport cu grupul de schimbări pe care le cuprinde dezvoltarea literaturii noi). Credem deci că atunci cînd vorbim de tipicitatea unui fenomen nu-l putem considera în mod absolut, fără a avea în vedere un sistem de referință. Prin raport cu ce este fenomenul cutare tipic (reprezentativ, semnificativ) ? Cu alte cuvinte, e vorba de a avea în vedere sfera de fenomene în raport cu care am considerat fenomenul respectiv ca fiind tipic. Dacă nu toate fenomenele sînt tipice în raport cu grupul considerat, înseamnă că sînt tipice numai acele fenomene (evenimente, schimbări, manifestări, indivizi) care semnifică în modul cel mai deplin, cel mai clar și mai evident esența grupului de fenomene considerat.

Să luăm de pildă afirmația : „cutare a făcut un gest tipic pentru avar“. Înțelegem prin ea că esența avarului s-a manifestat, s-a exteriorizat în modul cel mai deplin, în acest gest. Dar nu numai un gest, o singură manifestare, semnifică în modul cel mai deplin *esența* unui *anumit avar*. Faptul că îi tremură mîna unui om cînd întinde cuiva un ban nu exclude și posibilitatea altor manifestări care sa semnifice tot atît de bine esența zgîrciților (de pildă : mănîncă puțin, nu doarme de grijă ca nu cumva să fie jefuit, nu risipește nici cel mai neînsemnat obiect etc.). Fiecare din aceste manifestări este tipică; sinteza lor originală într-un singur individ ne face să spunem că avem de-a face cu un tip. Se pare că există la tov. Băleanu o oarecare tendință de a interpreta caracterul obiectiv al tipicului în artă, în sensul că ar fi încarnat într-un fenomen real anume «tipic», în sensul că marginea tipică este o redare a ceea ce există deja în realitate. Credem că ar fi însă tot atît de greșit a identifica imaginea artistică tipică cu tipicul din realitate, după cum nici nu poate fi ruptă în mod metafizic de el. *În artă* tipicul este relevat în imaginea artistică, iar imaginea — după cum știm — este materializată cu diferite mijloace, în așa fel încît devine obiect nemijlocit (senzorial) al reflectării noastre. Tipicul din artă ar putea fi privit drept expresia concret-senzorială, realizată cu ajutorul mijloacelor materiale specifice fiecărui gen, expresie capabilă să redea în modul

[1] Articolul *Prudhonism sau pseudoestetică*, *„Gazeta literară“*, nr. 19 (113), 10 mai 1955.

[2] *„Contemporanul“*, nr. 13 (495), 30 martie 1956.

[3] *„Contemporanul“*, nr. 24 (506), 15 iunie 1956.

cel mai deplin, mai intens și mai viu esența unui anumit grup de fenomene sau a unui fenomen, individ din realitatea obiectivă. In aceasta înclinăm să vedem un aspect principal al problemei. Lupta lui Don Quijotte cu morile de vînt nu este „copia" unui fenomen tipic ; întruchiparea pe care o capătă în opera lui Cervantes nu ne înfățișează pur și simplu un cavaler nebun, ci are o semnificație mult mai profundă: situația unei întregi clase sociale. De fapt tocmai în sinteza unei serii de asemenea imagini — care ne conturează un personaj un individ, găsim tipul artistic. Dacă anumite manifestări tipice pot fi luate direct din realitate, pot fi „copia artistică" a unor fenomene tipice reale, sau în fine, s-ar putea întîlni în realitate — *tipul,* ca sinteză a acestor manifestări, rămîne totdeauna o creație a artistului. Se poate ca fiecare manifestare să se găsească în realitate, dar nu este obligatoriu să aibă capacitatea de a dezvălui în aceeași măsură esența, semnificația pe care i-o acordă artistul (tipică). In orice caz, trebuie spus că artistul nu este un demiurg *ab ovo,* ci totdeauna un inventator. Cu ajutorul ficțiunii și mijloacelor pe care le deține, el poate prelucra impresiile din realitate în așa fel încît unele devin mai pe măsura esenței pe care vrea s-o exprime prin ele, altele capătă semnificații noi etc. Dat fiind și faptul că în realitate nu totul este tipic, creatorul de artă își impune întotdeauna o selectare a materialului. Procesul acesta nu este nicidecum unul mecanic — ci este afectat în mare măsură de sensibilitatea artistului, de idealul său, de aspirațiile sale. Din bogăția de reprezentări, artistul, cu ajutorul ficțiunii și în lumina unei anumite concepții despre lume, alege unele, asociază altele, le dă semnificații noi, toate acestea ordonîndu-se în reprezentări originale în lumina unei idei artistice. Aceasta este desigur o muncă grea, dar în afara căreia nu există de fapt artă adevărată.

Ne oprim la aceste cîteva păreri și observații — privind mai mult însuși modul de a pune problema tipicului în artă. Aprofundarea categoriei estetice a tipicului în paginile publicațiilor de specialitate ar putea determina progrese simțitoare și în elucidarea altor probleme estetice, ar contribui la ridicarea nivelului și eficienței criticii noastre literare și artistice.

★

O discuție vie, interesantă, în problema *conținutului și formei* în artă, s-a dus în *Gazeta literară.* In precizarea obiectului discuției s-au arătat utile articolele tov. H. Bratu și A. Băleanu. Așa cum s-a precizat în cursul discuției, problema raportului dintre conținut și formă în artă este distinctă de problema obiectului artei — ea privind aspectul estetic, deci unitatea internă dintre conținut și formă. Pe acest făgaș îndreptată, discuția a pus unele probleme, și chiar dacă nu le-a rezolvat, a deschis drum pentru cercetări ulterioare.

In legătură cu problema conținutului și formei în însăși opera de artă ne-a apărut semnificativă o afirmație a tov. Novicov, deoarece ea a constituit mult timp leitmotivul unor articole de critică literară. Este vorba de teza : „nu poate exista într-o operă de artă un conținut «just» care să nu fie exprimat printr-o formă frumoasă" [1]. In acest caz, orice lucrare axată pe o lozincă politică justă ar fi implicit o operă de artă desăvîrșită, prin faptul că justețea conținutului condiționează frumusețea operei. Credem că eroarea provine din ocolirea faptului că opera de artă este o individualitate aparte. Fără a admite acest lucru nu am putea progresa cît de cît în lămurirea relației interne dintre conținut și formă. Raportul operei de artă cu realitatea — după părerea noastră — nu se poate confunda cu relația internă dintre formă și conținut. *Conținutul* operei de artă cuprinde elemente luate direct din realitate dar în interferența lor cu ceea ce aduce artistul din conștiința, fantezia și sensibilitatea sa. Luată în mod strict, ca un obiect extern, opera de artă nu conține decît posi-

[1] M. Novicov, *„Gazeta literară"*, 18(112) 3 mai 1956.

bilitatea (capacitatea) de a ne transmite acest conţinut. Această posibilitate (capacitate) devine realitate abia prin contact cu omul. Capacitatea de a afecta într-un anumit fel cititorul, *într-un fel original*, nu există în afara unei forme proprii. Obiectiv vorbind, neraportată la om (în procesul receptării ei), orice operă de artă nu este decît *un material structurat în aşa fel încît* deţine, prin însăşi această structură, capacitatea de a ne afecta într-un anumit fel: transmiţîndu-ne idei, sentimente, fapte, un anumit mesaj de gîndire şi afectivitate. Aşadar, în aparenţă, ca obiect senzorial-perceptibil, o operă de artă este un anumit material structurat într-un anumit fel.

Ce este aparent *Luceafărul?* Cuvinte versuri, strofe, metrică, rime etc. Citind *Luceafărul*, dedesubtul versurilor, strofelor, rimelor etc., ni se dezvăluie însă o serie de imagini care au un sens, ceea ce înseamnă, la nivel raţional — un înţeles, cu toate că ele înseşi sînt senzorial-perceptibile. Firește, conţinutul şi forma nu le putem considera ca aflîndu-se în relaţia de la interior la exterior. Remarca ne-a fost sugerată de analiza primelor două strofe din *Luceafărul*, care ne comunică o imagine poetică:

„A fost odată ca-n poveşti
A fost ca niciodată
Din rude mari împărăteşti
O prea frumoasă fată

Şi era una la părinţi
Şi mîndră-n toate cele
Cum e fecioara între sfinţi
Şi luna între stele".

In mod succesiv (analitic), după capacitatea noastră de reprezentare, avem imaginea fetei de împărat realizată prin contactul senzorial dintre organul nostru de simţ şi cele două strofe. Este această imagine de ansamblu a fetei de împărat numai formă (aşa cum susţine tov. M. Novicov)? Am văzut mai înainte că pentru a o avea trebuie să parcurgem succesiv anumite momente. Poetul ne comunică pe rînd particularităţile fetei de împărat: „Ca-n poveşti", „din rude mari împărăteşti", „o prea frumoasă fată", „una la părinţi" etc. Ce calitate de ansamblu a voit să ne transmită poetul? Nu tocmai frumuseţea unică a acestei fete, unicitatea ei? Această frumuseţe, cu elementele ei proprii credem că reprezintă conţinutul imaginii fetei de împărat. Ordinea în care poetul a dispus însuşirile pentru a realiza un tablou artistic (structura reprezentării) o privim drept forma imaginii. Dar o dată cu figura fetei de împărat, poetul ne mai transmite şi capacitatea ei de a impresiona, dînd naştere sentimentului de admiraţie. Capacitatea aceasta de a da naştere uimirii, admiraţiei, face parte de asemenea, după părerea noastră, din conţinut. Procesul este însă şi mai complex. Poetul, îmbinînd diferite elemente, care izolat s-ar putea găsi în realitate, a alcătuit un conţinut nou, care prin forma sa (considerată ca tipul specific al legăturii elementelor) se deosebeşte de toate celelalte.

★

Referindu-ne la consideraţiile de mai sus, nu vedem cum tov. Bratu şi alţii au putut descoperi „formalism" în teza tov. acad. T. Vianu *„Forma operei literare este însuşi conţinutul ei, sezisat în ceea ce el cuprinde mai original"* [1]. După părerea noastră formula a izbutit să exprime — nu simplist, ci adecvat — un adevăr foarte ascuns. Numai o grabă prea mare ne-ar putea duce la o acuzaţie pe care o considerăm neîntemeiată. Raportul dintre categoriile corelative este deosebit de complex, ceea ce se reflectă şi în cazul conţinutului şi formei.

Privind forma drept un sistem de legături reciproce, raportul ei cu conţinutul nu poate fi de la interior la exterior. Forma este tipul specific al legăturii laturilor, elementelor, organizarea (structurarea) concretă, atît *lăuntrică* (şi aceasta în primul rînd) cît şi *exterioară*, a fenomenului artistic dat.

O asemenea abordare a problemei schiţată doar în linii mari în rîndurile de faţă — permite explicarea faptului că apariţia

[1] T. Vianu, *Probleme de stil şi artă literară*, E.S.P.L.A., p. 6.

conținutului și formei în procesul creației, nu este succesivă. Faptul acesta este de altfel evidențiat de marii creatori. Pușkin scria în primul capitol din *Evgheni Oneghin:* „Romanu-mi liber ca-n vedenii / Era în magicul cristal / Neclar și încă ireal". iar Eminescu sezisase că „ideea unei poezii poartă în sine deja corpul său" [1].

O asemenea abordare a problemei este totodată net anti-formalistă. Formalismul tinde să înlocuiască conținutul real al operei de artă cu un simplu joc al materialului artistic. El încearcă să folosească proprietățile materialului în afara raporturilor cu gîndirea, sentimentele cu însăși realitatea. Formalismul, rupînd anumite elemente ale formei din unitatea vie în care ele pot constitui *forma artistică*, oprește mișcarea formei; „zvîrlind" conținutul, mutilează însăși forma artistică. Formalismul nu implică (cum se afirmă uneori) „exaltarea formei artistice", ci este dușmanul ei neîmpăcat. Apare evident rolul metodei realismului — în general — și al metodei realismului socialist — în special — care deschide drum artiștilor, în tendința lor de a cuceri adevărata măiestrie artistică.

Dar lămurirea — fie și a unei singure probleme estetice, sub multiplele ei aspecte, necesită un studiu mai aprofundat și efort colectiv. Discuțiile organizate în publicațiile de specialitate în jurul unor asemenea probleme sînt binevenite. Insușirea filozofiei marxist-leniniste creează *posibilitatea* ca discuțiile să fie fecunde, creatoare, „la obiect", Aceasta este nu numai o constatare, ci și un deziderat.

★

In lumina celor arătate apare evidentă actualitatea chemării C.C. al P.M.R. la „o mai intensă muncă de însușire și aprofundare de către scriitori și critici a învățăturii marxist-leniniste și în special a teoriei marxist-leniniste a cunoașterii..." [2]. E necesară de asemenea o mai strînsă colaborare între filozofi, critici artistici și artiști. O mai profundă cunoaștere a fenomenului artistic concret.

Este firesc ca în părerile exprimate de noi, să existe opinii deosebite — de pe aceeași platformă a esteticii marxist-leniniste — în legătură cu tipicul, conținutul și forma, aprecierea operei de artă etc. In aceste însemnări ne-am străduit să subliniem cît de rodnic ar fi pentru frontul nostru artistic ca, o dată cu preocuparea de a trata problemele estetice pornind de la concret, să se ridice nivelul filozofic științific al tratării lor în publicațiile de specialitate. Aceasta se va resfrînge fără îndoială asupra creației artistice. Cei ce vor avea de cîștigat sînt masele de cititori, spectatori, auditori, care așteaptă noi opere de artă, pe măsura epocii noastre.

Ludwig Grünberg, Gheorghe Enescu

H. SELSAM, *Lucretius* (Masses and Mainstream, July 1956)

In numărul din iulie 1956 al revistei americane *Masses and Mainstream* a fost publicat, sub semnătura lui Howard Selsam, un interesant articol despre Lucretius. Deși își propune doar să noteze realizarea unei noi traduceri în limba engleză a celebrului poem *De Rerum Natura* apărută în 1956 și aparținînd lui Alban Dewes, articolul reprezintă de fapt un studiu aprofundat, care cuprinde, o dată cu aprecierea traducerii, o analiză filosofică a unor probleme ridicate în poemul lui Lucretius.

H. Selsam face o apropiere între Lucretius și Spinoza, pe care o susține prin diverse argumente: ca și Spinoza — arată el — Lucretius se distinge prin adîncimea cu care simte filozofia pe care o expune, ca și prin preocuparea de a emoționa pe cititor. Atît Lucretius cît și Spinoza încercau să îndrume pe om spre un nou fel

[1] Ms. 2257, p. 61—62.
[2] Din Salutul C.C. al P.M.R. către congresul scriitorilor, *„Gazeta literară"*, 19 iunie 1956.

de viaţă. Este adevărat — notează Selsam — că Spinoza demonstra convingerile lui într-o formă rigidă, geometrică, cu definiţii, postulate, axiome, în timp ce Lucretius îşi expunea vederile într-o formă poetică. Demn de remarcat este însă faptul că amîndoi se străduiau să influenţeze atît inimile cît şi minţile cititorilor prin „ceea ce era pentru ei frumuseţea profundă a unei lumi decurgînd nu din capriciile zeilor ci din legile naturii".

Studiul din *Masses and Mainstream* cuprinde o analiză a cauzelor care l-au determinat pe Lucretius, după părerea autorului, să aleagă poezia şi nu proza pentru expunerea ideilor sale. Printre acestea e considerată — în primul rînd — dorinţa lui Lucretius de a atinge în expunerea vederilor sale un efect emoţional care să întreacă efectul mitologiei tradiţionale. Lucretius dorea aprins să schimbe pe oameni : „Cîte şi cîte lucruri pot preoţii inventa /Miturile fastuoase menite să sape raţiunea întregii vieţi /Şi să murdărească cu frică orice dar al soartei /Nu e de mirare că dacă oamenii ar putea vedea /Că există un anumit sfîrşit al mizeriei /Ei ar găsi într-un fel puterea /De a se ridica împotriva religiei şi a ameninţărilor preoţilor". Tocmai pentru a da oamenilor o asemenea putere — conchide Seisam — poetul scrie versurile sale bogate. O altă explicaţie ar fi aceea că poezia precede proza la multe popoare. O însemnată parte a filozofiei antice greceşti a fost scrisă în versuri, inclusiv poemul *Despre natură* al lui Empedocles (sec. V î.e.n.) pe care Lucretius l-a cunoscut.

In legătură cu scopul poemului, autorul consideră că Lucretius ataca prin el, în numele epicureismului, întreaga structură a mitologiei romane. Reproducem un interesant citat pe care Selsam îl dă din Polibius, istoricul grec al Romei care a trăit cu un secol înaintea lui Lucretius, şi care este edificator în privinţa rolului pe care îl aveau miturile religioase : „Eu voi risca să afirm — scrie Polibius — că la baza măreţiei Romei sînt superstiţiile... Părerea mea este că acestea au fost create pentru a impresiona masele... (care) în orice stat sînt nestabile, pline de dorinţe nelegale, de mînie neraţională şi pasiuni violente... Tot ce se poate face este să le ţinem în frîu prin frica invizibilului şi prin asemenea prefăcătorii. Nu pentru nimic ci cu un scop determinat au fost introduse în mase noţiunile despre zei şi concepţiile despre o viaţă viitoare. Ar fi o neghiobie şi o temeritate a se încerca înlăturarea acestor iluzii". Tocmai epicurienii erau aceia care încercau să înlăture aceste iluzii, ameninţînd astfel întreaga putere a aristocraţiei sclavagiste romane. De aici semnificaţia poemului lui Lucretius.

Intrebîndu-se cum a reuşit Lucretius şi în general materialiştii antici, să ajungă la idei atît de înaintate despre atomi, despre lumi care evoluează şi se distrug, despre bazele senzaţiei şi gîndirii etc., autorul studiului relevă două aspecte: In primul rînd materialiştii antici, pornind de la premisa că nu există zei, au dezvoltat în continuare, în mod intuitiv, ceea ce putea să decurgă dintr-o asemenea premisă. In al doilea rînd, problema principală nu este aceea de a explica de ce au putut aceşti filozofi să ajungă atît de departe ci a căuta cauzele care au împiedicat dezvoltarea observaţiilor lor teoretice aproximativ 1500 ani. Răspunsul poate fi aflat nu prin urmărirea istoriei abstracte a ştiinţei ci a istoriei concrete a societăţii cu clase exploatatoare. Sistemul sclavagist a închis căile dezvoltării gîndirii raţionale, deschizînd în schimb calea unei religii noi, despre fiul lui dumnezeu şi despre mîntuirea omului prin credinţa în el.

Cercetînd aspectele pozitive ale gîndirii lui Lucretius, autorul studiului din *Masses and Mainstream* se ridică, în concluzie, împotriva celor care îl tratează pe Lucretius drept un simplu exponent şi popularizator al învăţăturii materialiste anterioare şi atrage atenţia că „Lucretius era un gînditor original şi creator" care într-o serie de probleme a pătruns mult mai adînc decît predecesorii şi contemporanii săi.

Ali Raza

DISCUȚII ASUPRA PROBLEMELOR FILOZOFICE ALE FIZICII IN *DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE*

Incepînd din anul 1953, în *Revista germană de filosofie (Deutsche Zeitschrift für Philosophie)* se duc ample discuții cu privire la problemele filozofice ale fizicii moderne, revista punînd la dispoziția participanților o rubrică specială. Marea diversitate a problemelor ridicate și a punctelor de vedere susținute face deosebit de dificilă o prezentare cît de cît completă a discuțiilor, o analiză mai aprofundată a acestora.

Punctul de plecare al acestor discuții a fost o lucrare a filozofului Victor Stern intitulată *Probleme gnoseologice ale fizicii moderne (Erkenntnistheoretische Probleme der modernen Physik)* apărută în anul 1952. Cea mai mare parte a discuțiilor au avut ca obiect probleme de teoria cunoașterii în legătură cu teoria relativității și — mai puțin — cu relațiile de incertitudine ale lui Heisenberg în mecanica cuantică. In afară de acest caracter destul de special, discuțiile au avut și un aspect mai general, determinat de necesitatea stabilirii raportului general dintre științele naturii și filozofia marxistă. Acest aspect general, apărut în mod natural în cadrul discuțiilor privind problemele fizicii, a prilejuit și unele intervenții în paginile organului central al P.S.U.G. — *Neues Deutschland:* asupra acestui aspect vom reveni ceva mai tîrziu.

Cartea lui Victor Stern încearcă o critică, de pe pozițiile teoriei materialist-dialectice a cunoașterii, în primul rînd a noțiunilor de spațiu, timp și simultaneitate din teoria relativității restrînse, și într-un capitol final o critică de pe aceleași poziții a relațiilor de incertitudine ale lui Heisenberg.

In problema spațiului și timpului, Victor Stern afirmă că teoria relativității a îndepărtat în mod nejustificat noțiunile de spațiu și timp absolut. Argumentarea sa se bazează pe concepția materialist-dialectică a raportului dintre relativ și absolut și pe obiectivitatea spațiului ca formă de existență a materiei. Pentru Stern, spațiul absolut ca formă de existență a materiei este spațiul legat de întregul univers. Forma de existență a acestui univers infinit ar fi tocmai spațiul absolut, care astfel nu ar mai depinde de un sistem de referință, ci de universul în întregime. După Stern, negarea spațiului absolut ar fi incompatibilă cu obiectivitatea spațiului.

Această argumentare a fost în general sever criticată de participanții la discuție. Astfel Robert Havemann (nr. 2/1953) arată că acest spațiu conceput de Stern este în realitate spațiul absolut newtonian, rupt de materie, cu proprietăți independente de aceasta. Un merit excepțional al teoriei relativității, arată Havemann, este tocmai negarea unui astfel de spațiu absolut. Caracterul metafizic al acestui spațiu absolut apare clar cînd Stern, ca și Newton, raportează la acesta toate mișcările absolute.

Havemann critică pe Stern pentru că înțelege cunoașterea umană sub forma unei „fotografii" a totalității fenomenelor și proceselor, ca pe o descriere din ce în ce mai completă a acestora. Pe bună dreptate

Havemann arată că procesul cunoașterii umane nu se realizează în acest mod, ci prin dezvăluirea din ce în ce mai profundă a legității proceselor naturale. Nu cunoaștem mai profund o anumită mișcare raportînd-o la infinitatea de sisteme inerțiale posibile — aceasta duce la contradicții de nerezolvat, proprii infinitului — ci cunoscînd legitatea acestei mișcări. Or, tocmai acest lucru îl dă teoria relativității, care arată că legitatea proceselor materiale este independentă de alegerea sistemului de referință.

De asemenea, filozoful Erhard Albrecht (nr. 3/1955) critică această teză a lui Stern și arată că negînd spațiul și timpul absolut, teoria relativității nu neagă caracterul obiectiv al acestora, nu neagă spațiul și timpul ca forme de existență ale materiei, ci neagă doar spațiul și timpul în sensul *newtonian*. Stern consideră mișcarea absolută alături de mișcarea relativă, pe cîtă vreme, după părerea lui Albrecht, mișcarea absolută există prin mișcarea relativă.

De asemenea, Heinz Sehmellenmeier (nr. 3/1955) critică teza incompatibilității dintre caracterul obiectiv al spațiului și caracterul său relativ.

Stern este criticat de pe o poziție deosebită de fizicianul Wolfgang Gelbrich (nr. 2/1953). Acesta susține că în fizică există anumite probleme care nu au nici un sens, deoarece experiența nu ne permite să luăm nici o poziție în privința lor, probleme pe care fizica ar trebui să le șteargă din programul ei de cercetări. Problema spațiului și timpului absolut ar fi o astfel de problemă, care poate fi tratată doar din punct de vedere filozofic. La această afirmație răspunde filozoful Heinz Heuer (nr. 2/1953) care găsește în această părere o eroare analogă celei a relativismului filozofic, care neagă existența adevărului absolut datorită caracterului relativ al oricărui adevăr științific, decretînd prin aceasta adevărul absolut drept incognoscibil. Această problemă trebuie privită, după părerea noastră, cu destulă atenție. Înțelegînd dialectica cunoașterii științifice, nu trebuie să ne surprindă faptul că în cadrul unor teorii determinate, anumite probleme nu au sens. Într-adevăr, în mecanica cuantică *actuală*, de pildă — ca de altfel în teoria clasică a mișcării browniene — nu are sens să vorbim de traiectoria unei particule. Specificul acestor teorii exclude posibilitatea punerii unei asemenea probleme. De asemenea, în teoria relativității — teoria *actuală* a spațiului și timpului — nu are sens să vorbim de un spațiu absolut, despre un recipient care să cuprindă materia, dar care să fie indiferent la existența acestuia. Ar fi însă o greșeală să dogmatizăm această împrejurare, excluzînd din problematica științei în general, fără o demonstrație cu totul generală, astfel de probleme, lucru pe care îl face pozitivismul, atît cel clasic, cît și variantele sale moderne. O cît de sumară informare asupra istoriei științei ne pune în fața rolului extrem de păgubitor al dogmatismului în știință, al încercării de a impune realității măsura conceptelor deja elaborate. Dacă nu putem să afirmăm lucruri în plus față de ceea ce permite o teorie existentă, nu ne este de asemenea îngăduit de spiritul științific nici excluderea *a priori* a unor probleme pe care teoriile existente nu le rezolvă sau nu le abordează și nici absolutizarea rezultatelor acestora.

Un punct de vedere deosebit privind problemele filozofice ale teoriei relativității și mecanicii cuantice este exprimat de Hugh John Gramatzki (nr. 2/1955), acesta arătînd că rămîne deschisă problema contradicției dintre axiomele algebrei — cu care operează fizica — și realitate. După Gramatzki, ar fi fals să considerăm contradicțiile apărute în teoriile moderne ale fizicii drept o reflectare a contradicțiilor existente în natură, și să nu luăm în considerare o astfel de problemă ca cea amintită. El arată că renunțînd la așa-numita axiomă a lui Arhimede, care presupune existența mărimilor infinit mici, a ajuns să creeze o algebră cu ajutorul căreia a căpătat în mod automat o serie de rezultate fundamentale ale fizicii actuale (de pildă ecuațiile relativiste). Acest punct de vedere este remarcat de asemenea de Brigitte Eckstein (nr. 4/1954)

ca o interesantă problemă filozofică pusă de fizica modernă.

Cu deosebită atenție privește aspectul filozofic al problemelor fizicii, fizicianul maghiar Janossy Lajos (nr. 3/1955); acesta se ridică împotriva tendințelor manifestate destul de vizibil de către fizicieni de a considera păgubitor amestecul filozofiei în treburile fizicii. El arată că aceste neînțelegeri se datoresc în bună parte unei cunoașteri superficiale a problemelor fizicii de către filozofi și a filozofiei de către fizicieni. Problemele filozofice, susține Janossy, sînt adesea împletite într-un mod foarte complicat cu problemele fizicii, și o conlucrare între fizicieni și filozofi ar duce la rezultate serioase atît pentru fizică cît și pentru filozofie. O condiție necesară a unei astfel de conlucrări este însă cunoașterea aprofundată de către filozofi și fizicieni a domeniilor asupra cărora emit judecăți.

Janossy arată că poziția adoptată de Einstein în crearea teoriei relativității reprezintă de fapt însușirea unei anumite poziții filozofice. Poziția lui Einstein nu este însă singura posibilă, din punct de vedere logic. In afară de interpretarea lui Einstein a mai existat interpretarea lui Lorentz și Fitzgerald, care presupuneau existența unei contracții a corpurilor materiale în direcția mișcării lor. Cu toate că, din punct de vedere matematic, aceste două interpretări se exprimă identic prin folosirea transformărilor Lorentz, ele se deosebesc fundamental și anume prin latura lor filozofică. După Janossy, Einstein ia în considerare punctul de vedere al observatorului, pe cîtă vreme Lorentz și Fitzgerald consideră acțiunile reale pe care le exercită asupra corpurilor materiale deplasările, accelerațiile etc. (Trebuie să remarcăm că această părere este în dezacord cu poziția unor fizicieni și filozofi sovietici ca Fok, pentru care teoria relativității este teoria modernă a spațiului și timpului și nu cuprinde în *esență* problema poziției observatorului). Punctul de vedere al lui Einstein ar fi, după Janossy, idealist, cel de-al doilea, materialist. Această deosebire nu ar avea numai valoare speculativă; aceste două interpretări au fiecare consecințe fizice deosebite. Astfel, în teoria lui Einstein, trebuie să se postuleze existența unei viteze de propagare limită, consecință care nu apare în teoria lui Lorentz; după cum arată fizicianul maghiar, problema interacțiunilor cu viteză mai mare decît viteza luminii pare a se pune în unele domenii ale mecanicii cuantice, ceea ce ar impune, după părerea sa, reconsiderarea pe baze noi a ipotezei lui Lorentz. Primele rezultate ale cercetării sale teoretice în această direcție au apărut în reviste de specialitate. O situație asemănătoare analizează Janossy în legătură cu mecanica cuantică, în problema dublului aspect — corpuscular și ondulatoriu — al microobiectelor. El arată că luarea unei anumite poziții filozofice în problema obiectului științei — și în anumite *momente* ale *dezvoltării* științei cercetătorii sînt obligați să ia explicit o astfel de poziție — are profunde urmări în cadrul științei respective. Sînt influențate nu numai direcțiile de cercetare, ci sînt determinate concepții științifice esențiale (cum este în cazul analizat — viteza limită de propagare). Este drept însă că existența unui criteriu obiectiv al adevărului unei teorii științifice — criteriul practicii — care nu poate fi în nici un fel ocolit, limitează rătăcirile posibile de pe urma unei concepții neștiințifice idealiste, dar aceasta nu în mod absolut.

Dacă aproape toți participanții la discuție au remarcat existența unor probleme filozofice care se împletesc cu problemele fizicii, o concepție unitară, clară, precisă a *raportului general dintre filozofia marxistă* și știință a lipsit în general.

Acestei probleme — larg discutată de altfel în filozofia marxistă — i-au fost dedicate unele intervenții importante în cadrul discuțiilor din revista *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, dar a fost în mod special abordată într-o discuție teoretică din ziarul *Neues Deutschland*. Astfel, Martin Strauss (nr. 3/1955) încearcă o prezentare sistematică și amănunțită a raportului dintre filozofie și fizică. Strauss face distincție între teoria marxistă a cunoașterii

în sens restrîns și teoria marxistă a cunoașterii în sens larg. În sens restrîns, gnoseologia marxistă ar fi teoria despre raportul dintre subiect și obiect, precum și învățătura despre practică drept criteriu al adevărului. În sens larg, teoria marxistă a cunoașterii ar reprezenta legile dialecticii descoperite pînă în prezent, precum și cele ce vor fi descoperite în viitor prin analiza rezultatelor științelor particulare. În acest din urmă sens, arată Strauss, ea este o știință empirică al cărui obiect este cunoașterea naturii și societății și care, ca atare, trebuie să joace un rol pozitiv în dezvoltarea științei. Strauss, în opoziție cu fizicianul maghiar Janossy și cu logicianul Béla Fógarassi, susține că filozofia — și anume gnoseologia — nu intervine în cercetarea științifică decît cu un rol euristic, ca deschizător al unor noi perspective de cercetare. În consecință, el consideră afirmația că o teorie științifică este idealistă drept o *contradictio in adjecto* și critică de pe această poziție pe logicianul Fogarassi Béla. Acesta participase la discuții cu un studiu mai larg îndreptat împotriva idealismului fizic în general, în care susținuse că idealismul ar fi pătruns în însăși teoria științifică, dată fiind existența unei baze gnoseologice a acesteia, teză sensibil asemănătoare cu a lui Janossy. Combătînd acest punct de vedere. Martin Strauss amintește, pe drept cuvînt, că baza teoriei științifice este *practica*. Pentru a se evita erorile în ce privește caracterul filozofic al unor probleme puse de științele speciale, Strauss atrage atenția filozofilor marxiști asupra studiului semanticii și sintaxei limbajului științific, arătînd în mod just că „fiecare progres esențial în fizică este legat de trecerea la un formalism matematic esențial deosebit", deci la un limbaj deosebit. Socotim că această problemă trebuie într-adevăr luată în considerație, fără ca prin aceasta să transformăm în mod dogmatic semantica, după modelul negativ existent, într-un passe-partout științific, fără să reducem toate problemele științifice și filozofice la probleme de limbaj.

În articolul publicat în *Neues Deutschland* — Organul Central al Partidului Socialist Unit din Germania — în care ia poziție împotriva dogmatismului, pentru lupta de opinii, Robert Havemann consideră că stabilirea adevăratului raport dintre filozofie și științele speciale ale naturii și societății prezintă o mare importanță în lupta împotriva dogmatismului. Trebuie, după R. Havemann să se renunțe la „dogma primatului filozofiei față de științele particulare". R. Havemann este de părere că filozofia poate fi considerată „moașa noilor cunoștințe" dar niciodată ea n-a fost sursa originală a cunoștințelor noi. Filozofia se îmbogățește din cunoștințele științifice; ea nu este, după Havemann, o știință specială cu un obiect determinat, pe care să-l abordeze în mod direct; obiectul ei este reprezentat de totalitatea obiectelor științelor, dar prin intermediul acestora. Socotind că cercetătorii științelor naturii, forțați de dialectica obiectivă vor părăsi după unele ocolișuri — drumurile greșite și vor ajunge oricum la poziții materialist-dialectice, Havemann consideră ca rol principal al filozofiei acela de a determina pe cercetători să devină dialecticieni materialiști conștienți.

Havemann se ocupă apoi de problema considerării rezultatelor științelor din punctul de vedere al materialismului dialectic. A privi o cucerire științifică numai sub aspectul: cum și dacă confirmă materialismul dialectic — consideră el — comportă primejdia de a cădea într-un dogmatism primejdios, de a te trezi în postura inchiziției față de Galileu și Bruno. Caracterizarea făcută de Havemann este desigur extrem de severă; cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că în *practica* filozofică de pînă nu de mult s-a ajuns la astfel de situații extreme. Dar, după cum pe bună dreptate a arătat dr. Klaus, în alt număr al ziarului, în mod *principial* — dat fiind că materialismul dialectic este prin *esența* sa antidogmatic — considerarea noilor date ale științei în perspectiva tezelor materialismului dialectic, verificate riguros prin practica social-istorică a datelor de pînă acum

ale științei — nu reprezintă în sine un dogmatism și nici primejdia de a încătușa știința. Klaus aduce pe bună dreptate în discuție exemple din știință care arată că principiile generale, verificate în mod amplu, nu sînt părăsite în grabă din cauză că unele fapte științifice particulare par a le contrazice (de pildă principiul conservării energiei și radioactivitatea); este vorba bineînțeles despre principii generale adevărate, verificate îndelung, iar filozofia materialist-dialectică, sprijinindu-se pe cercetarea științifică, cuprinde tocmai asemenea adevăruri. Se impune însă o înțelegere profundă a dialecticii cercetării științifice. Dr. Klaus critică de asemenea concepția lui R. Havemann despre obiectul filozofiei, arătînd că Engels indică drept obiect al filozofiei legile cele mai generale ale naturii, societății și gîndirii, la formularea cărora nu se poate ajunge în mod mecanic, eclectic, ci prin mijlocirea abstracției filozofice. De aceeași părere este și Victor Stern, care intervine în discuție în numărul din 25 august al ziarului. Stern este de părere că generalizarea legilor științelor particulare reprezintă un obiect important de cercetare, iar legile generale, o dată stabilite, trebuie să stea la baza cercetării din orice domeniu. Stern arată că, în lupta justă împotriva dogmatismului nu trebuie să avem o atitudine împăciuitoristă față de devierile idealiste care au un rol de clasă bine stabilit.

Discuția asupra problemelor fizicii moderne a subliniat o serie de aspecte care constituie pentru filozofii marxiști o valoroasă semnalare de sarcini teoretice, de întrebări ce-și așteaptă răspunsul. Discuția purtată învederează din plin rolul creator al schimbului de păreri, înalta sa valoare metodologică.

St. Popescu

COLOCVIUL ORGANIZAT DE REVISTA *LA PENSÉE* PE MARGINEA LUCRĂRII LUI ENGELS *ORIGINEA FAMILIEI, A PROPRIETĂȚII PRIVATE ȘI A STATULUI**

Revista raționalismului modern — *La Pensée* — s-a dovedit a fi o importantă tribună de afirmare a unor străluciți oameni de artă și cultură francezi, militanți pentru renașterea spirituală a Franței.

Exemple concludente cu privire la caracterul combativ și ținuta teoretică, științifică, în care gînditorii marxiști francezi abordează diversele probleme, oferă cele trei colocvii organizate de revistă cu temele: *Marx și marxismul* (la a 70-a aniversare a morții lui Karl Marx)[1]; *Lenin filozof și savant*[2] și în sfîrșit colocviul din 19 mai 1955 organizat pe marginea lucrării lui Engels, *Originea familiei a proprietății private și a statului*.

★

Numeroși sociologi, etnografi și istorici burghezi întreprind în zilele noastre o adevărată revizuire a întregului material etnografic adunat în secolul trecut de către oameni de știință ca Morgan, Bachofen etc. Se știe că în legătură cu acest material au fost formulate de către Marx și Engels concluzii materialiste cu privire la legitatea dezvoltării societăților primitive, la originea familiei, proprietății private și a statului.

Scopul acestor încercări depășește cadrul îngust al etnografiei și al istoriei societății primitive, tinzînd, printr-o interpretare arbitrară, să fundamenteze veșnicia categoriilor economiei și ale societății capitaliste. In acest sens, printr-o denaturare a materialului etnografic adunat în trecut și printr-o

---

* „*La Pensée*", nr. 66, martie-aprilie 1956.

[1] „*La Pensée*", nr. 51, noiembrie 1953.

[2] „*La Pensée*", nr. 57, septembrie-octombrie 1954.

orientare neștiințifică a cercetărilor etnografice prezente, sociologii burghezi se străduiesc să demonstreze, de pildă, că proprietatea privată a existat din totdeauna și va exista deci de-a pururi sau că existența universală a unor „structuri politice" ar justifica existența eternă a statului burghez.

Asemenea teze sînt susținute spre exemplu de R. Lowie, care în al său *Traité de sociologie primitive* pretinde că „studiul intensiv al unei zone vaste, duce la o reconstituire istorică ce este în contradicție directă cu dogma proprietății comune primitive" și care atestă existența din totdeauna a proprietății private. Același sociolog pledează și în favoarea existenței universale a „familiei bilaterale", adică a monogamiei burgheze.

Etnograful A. B. Ellis, în lucrarea *The Ewe Speaking*, se străduiește să dovedească existența „structurilor politice" în societățile primitive.

Trebuie să remarcăm că, pentru a-și dovedi tezele de mai sus, sociologii și etnografii burghezi recurg la un învechit truc semantic, ușor de sezisat. Este vorba de încercarea de a substitui categoriilor sociologice precise (proprietate privată, monogamie burgheză, stat etc.) categorii vagi ca: „proprietatea individuală", „familie bilaterală", „structuri politice" etc. a căror existență „universală" ar fi mai lesne de demonstrat, tocmai din pricina caracterului lor artificial.

Apare clar în această lumină, însemnătatea colectivului organizat de *La Pensée*. Apărarea, pe baza unor date și argumente științifice, a tezelor filozofice generale expuse de Engels în lucrarea sa, înseamnă apărarea bazelor teoretice ale marxism-leninismului, apărarea ideii progresului social și implicit demascarea șubrezeniei tuturor artificiilor etnografice și sociologice ale apărătorilor unei ordini învechite.

Situîndu-se deschis pe pozițiile marxismului militant, referenții colocviului au abordat multilateral problemele legate de apariția și dezvoltarea proprietății private a familiei și a statului [1].

Astfel, împotriva afirmațiilor lui A. Goldenweiser, care în lucrarea intitulată *Anthropology, an Introduction to Primitive Culture* [2] contestă teza marxită privind inexistența proprietății private în comunismul primitiv, se ridică nenumărați referenți. Aceștia, relevînd confuzia pe care A. Goldenweiser (ca și R. Lowie, de altfel) o face între proprietatea individuală și proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, au arătat, pe temeiul cercetărilor etnografice și sociologice științifice, că în acest stadiu de dezvoltare a societății, nivelul la care se aflau forțele de producție nu permitea formarea unui surplus constant

---

[1] Reproducem mai jos sumarul nr. 66 al revistei, cuprinzînd lucrările complete ale colocviului.

I. *Societatea primitivă; Discurs inaugural* (Paul Lévy); *Studiul societăților „primitive" în lumina lucrării lui Engels* (Maxime Rodinson); *Discuții* (Marcel Cohen, Dr. Julian, Maxime Rodinson, André Haudricourt, Henri Lefebvre, un auditor indian); *Comunitatea sătească* (Henri Lefebvre); *Discuții* (Henri Lefebvre, Maxime Rodinson, Jean Bruhat).

II. *Democrația militară: Discurs inaugural* (Louis Gernet); *Societatea homerică, familia patriarhală, originea proprietății private* (Jean Varloot); *Discuții* (Maxime Rodinson, Marcel Cohen, Henri Lefebvre, Raphael Dreyfus, Jean Varloot, André Tuillier); *Limbile clanului, tribului și poporului* (André Haudricourt); *Discuții* (Marcel Cohen, Henri Lefebvre, Gérard Lyon-Caen).

III. *Formarea statului sclavagist în Grecia — Expunere* (Claude Mossé); *Discuții* (între auditori și Claude Mossé); *Aspectele psihologice ale muncii în Grecia veche* (Jean-Pierre Vernant); *Discuții* (Claude Mossé, Jean-Pierre Vernant); *Remarci asupra originilor științei în Grecia* (Jean Desanti); *Discuții* (Jacques Chapelon, André Haudricourt, Henri Lefebvre); *Tirania, prima formă de stat din Grecia și rolul său istoric*, (Pavel Oliva); *Democrația ateniană și războiul peloponeziac* (Lucien Sebag); *Remarci* (Claude Mossé).

IV. De la societatea antică la cea feudală. *Expunere* (Charles Parain); *Privire asupra nașterii feudalității bizantine* (sec. IV—VI) (André Tuillier) *Discurs de închidere* (Jean Bruhat).

[2] Londra, 1937, p. 148—149.

de bunuri pe care să și-l însușească o anumită clasă. Este deci neștiințific să se vorbească despre existența proprietății private într-o epocă în care condițiile economice obiective nu permiteau aceasta, impunînd un anumit tip de relații sociale, singurul corespunzător: relații de colaborare și ajutor reciproc. Chiar dacă au fost anumite societăți în care a existat un oarecare surplus, în acele condiții bogăția nu putea oferi decît, cel mult, prestigiu.

În ceea ce privește familia, au fost combătute tezele susținute de R. P. Schmidt și școala sa, potrivit cărora monogamia, considerată în înțelesul ei burghez, ar fi existat întotdeauna, ca și tezele lui Cl. Lévy-Strauss, care vede în reglementarea relațiilor sexuale singura deosebire fundamentală între umanitate și animalitate. Colocviul a evidențiat clar teza marxistă că familia are o *istorie*, care nu poate fi înțeleasă decît în directă legătură cu istoria societății. În acest sens, etnografia marxistă stabilește — în funcție de dezvoltarea societății — următoarele etape în evoluția familiei: promiscuitatea, familia consanguină, familia pereche și în sfîrșit monogamia. Fiecărui stadiu de dezvoltare a societății i-a corespuns o formă specifică de organizare a familiei, ceea ce dovedește că ea nu a constituit o instituție imuabilă, eternă. În legătură cu aceasta este edificator faptul că în orînduirea socialistă, fără clase antagoniste, relațiile familiale burgheze au devenit anacronice, ele cedînd locul unor relații familiale noi, socialiste.

În același mod trebuie pusă și problema statului. Dacă etnograful american Melwille J. Herskovits, etnograful englez Radcliffe Brown și alții, se străduiesc să dilueze noțiunea de stat, s-o înlocuiască cu altele mai vagi ca „instituție care dirijează afacerile societății", „organizația politică a societății" etc., sociologii și etnografii marxiști francezi au arătat că apariția și evoluția statului nu poate fi explicată decît în funcție de situația socială, dezvoltarea forțelor de producție, de formarea claselor. Statul e o categorie istorică, o realitate specifică cu un rol bine definit, apărută la un anumit moment al dezvoltării sociale și dispărînd în alt moment bine precizat al ei. Fiind expresia necesității reglementării raporturilor între clasele sociale antagoniste, statul este un instrument în mîinile clasei dominante. Este neîndoielnic că un atare organism nu a existat în epoca comunei primitive, în care singura forță de constrîngere era opinia publică. Și chiar dacă au existat în cadrul societăților primitive anumite organe conducătoare distincte, cu oarecare autoritate, aceasta le era conferită tot de opinia publică, de care, în ultimă instanță, depindeau și ele. De abia o dată cu apariția primilor germeni ai proprietății private și ai claselor începe procesul de despărțire a organelor conducătoare de restul populației pregătindu-se astfel condițiile apariției statului.

★

„Care e lecția care se degajează din aceste considerații?" — se întreabă Maxime Rodinson. „Aceea că trebuie să ne reîntoarcem la Engels. Fără schematism și ținînd seama de datele cucerite ulterior. Numai clasicii marxism-leninismului sînt aceia care ne oferă singurele principii călăuzitoare valabile în aceste cercetări".

Ideea fundamentală care reiese din comunicările prezentate este aceea a progresului social, a evoluției progresive a societăților și categoriilor sociale de-a lungul istoriei. Pornind de la unicul criteriu științific care oferă explicarea dezvoltării sociale și anume modul de producție, referatele și discuțiile au dat o ripostă hotărîtă acelor sociologi burghezi (cum ar fi Cl. Lévy-Strauss) care, în legătură cu societățile aflate actualmente în stadiul de dezvoltare „primitivă", trag concluzia existenței unor societăți fără istorie alături de cele istorice.

Societățile nu se dezvoltă în linie dreaptă, progresul social putînd fi, în anumite condiții și pentru un anumit timp, întrerupt. Dar aceasta nu infirmă cu nimic direcția lui generală evolutivă. „Nimeni nu se miră că epoca paleolitică a durat o sută de mii de ani sau poate cinci sute

de mii. Evoluția s-a precipitat spre crearea unei societăți pe clase, pentru anumite societăți, începînd din neolitic, adică, în anumite țări, în mare, acum circa 12 mii de ani. Dacă se concepe că societățile au fost scufundate în repetiție timp de 500 de mii de ani, pentru ce unele n-ar fi putut persista timp de 512 mii ani?" (p. 12).

Dar, a absolutiza regresul social fără a-i studia cauzele concrete de apariție și dispariție, înseamnă a renunța la orice bază științifică și a cădea în idealism.

Istoricilor le sînt deschise două drumuri — arăta în discursul său de încheiere Jean Bruhat —: *materialist și idealist*. Cel idealist duce la „impasul necunoscutului sau al negației", cel materialist istoric deschide cercetătorilor perspective vaste, le permite „*nu numai să înțeleagă lumea dar să și ajute la transformarea ei*". Tocmai pe această din urmă poziție se situează Maxime Rodinson atunci cînd conchide: „Trebuie deci făcută *o istorie* a instituțiilor societății înainte de apariția claselor, legînd-o întotdeauna de istoria dezvoltării forțelor productive, singurul fir serios pe care-l posedăm pentru a ne ghida în această istorie" (p. 12).

Socotim util să mai atragem atenția asupra unei probleme puse în cadrul colocviului și care ni se pare deosebit de actuală. Ne referim mai cu seamă la intervenția cunoscutului filozof marxist Henry Lefebvre, care, în referatul despre *Comunitatea sătească*, a insistat asupra importanței pregătirii științifice de specialitate a filozofilor marxiști.. „Am vrut să arăt în această lucrare — declară Lefebvre — că, înarmat cu o bună metodă, metoda materialistă și dialectică, și cu cunoștințele generale inseparabile concepției marxiste despre lume, filozoful marxist poate să pătrundă în domenii foarte particulare, foarte specializate, să studieze probleme foarte precise și să le clarifice. De altfel, reciproc, acest efort corespunde unei nevoi, după părerea mea, profunde a filozofului marxist. Astfel el nu poate rămîne în generalități metodologice în cadrul teoriei cunoașterii. El are nevoie să pătrundă cel puțin într-un domeniu specializat, fără a se abate bineînțeles ci dimpotrivă, pentru a verifica metoda sa, concepțiile sale, revenind ulterior spre chestiunile generale metodologice și de teoria cunoașterii" (p. 29).

Este aici un exemplu și un îndemn pentru cercetătorii noștri de a porni spre studierea concretă a problemelor istoriei și științelor naturii, pentru a strînge materialul faptic necesar generalizărilor teoretice.

H. C.—S. L.

O DISCUȚIE ASUPRA CULTURII NOI ÎN REVISTA ITALIANĂ *IL CONTEMPORANEO*

Apărută în anul 1954, revista *Il Contemporaneo (Contemporanul)* s-a alăturat cu succes celorlalte publicații progresiste italiene *(Rinascità, Società, Belfagor, Calendario del popolo)*, care militează în favoarea unei renașteri a întregii vieți politice, culturale și artistice într-o țară în care influențele curentelor filozofice și politice oficiale, ale catolicismului și idealismului, sînt încă puternice.

Necesitatea unei cotituri radicale, a unei schimbări a formelor anchilozate ale vieții italiene, a stat la baza mișcării antifasciste care, după eliberare, a căpătat o amploare nemaicunoscută în Italia; înarmată cu experiența luptei împotriva fascismului, purtînd valorile rezistenței și ale războiului de eliberare, ea a strîns în jurul său oameni simpli și intelectuali de diferite opinii, generînd o întreagă pleiadă de scriitori, artiști, intelectuali, care astăzi luptă, fiecare cu arma sa, pentru o Italie nouă, democratică.

Pe această linie se înscrie și *Il Contemporaneo*, care are drept colaboratori o seamă de personalități culturale bine cunoscute, nu numai în Italia, ci și în străinătate: profesorul Francesco Flora, pictorul

Renato Guttuso, scriitorul Carlo Cassola, criticul maghiar Lukács György etc.

De nenumărate ori în paginile revistei apar articole ce privesc direct clasa muncitoare și lupta sa împotriva exploatării. Ea publică de asemenea cronici literare, muzicale, teatrale și cinematografice, știri culturale, noutăți științifice din lumea întreagă, note de călătorie etc.

★

De curînd, *Il Contemporaneo* a acordat în coloanele sale un spațiu însemnat unei discuții în jurul culturii noi, marxiste, discuție care s-a bucurat de participarea unui mare număr de intelectuali, independenți, socialiști, ori comuniști și care, așa cum era de așteptat, a strîrnit un viu interes.

Scriitorul Carlo Cassola și-a exprimat părerea că, pentru determinarea unei linii noi a culturii, intelectualii, — comuniști, socialiști ori independenți, — trebuie să-și unească eforturile, să-și părăsească pozițiile de izolare. Această problemă — arată Carlo Cassola — nu trebuie lăsată în mîinile cîtorva mandarini, dimpotrivă ea trebuie să formeze obiectul unei discuții curajoase, deschise. Problema noii linii a culturii nu trebuie să se reducă la o operație de sus ci trebuie să constituie o operă colectivă.

O problemă interesantă, — necesitatea de a orienta activitatea culturală în sensul integrării cuceririlor științifice în gîndirea dialectică — a adus în discuție Laura Conti.

Incercînd o investigație în acest domeniu, autoarea ajunge la concluzia că lucrurile se găsesc încă într-un stadiu înapoiat, ceea ce duce la răspîndirea unei concepții banal utilitare a progresului științific, știința fiind pusă pe același plan cu tehnica, acordîndu-i-se deci numai sarcina exclusivă de îmbunătățire a nivelului de trai. Consecințele acestui fapt — arată autoarea — sînt nu numai neplăcute, ci și riscante. Un prim risc este acela că o categorie însemnată de persoane, asupra cărora descoperirile științifice exercită o adevărată fascinație, poate ajunge, din cauza neorientării, la o viziune asupra lumii care să oscileze de la materialismul vulgar la pragmatismul utilitar sau la sociologism, căpătînd certitudinea că toate problemele omenirii se pot rezolva cu ajutorul progresului tehnic. De aici nu mai este decît un pas pînă la o pseudo-ideologie tehnocrată, tipică unor pături mici și medii ale burgheziei. Autoarea insistă și asupra riscului unei reîntoarceri la spiritualismul creștin sau pur și simplu la formele unui adevărat misticism. Pentru a-și demonstra afirmația, Laura Conti aduce exemplul Americii, unde materialismul vulgar, pragmatismul, sociologismul, credința oarbă în atotputernicia tehnicii, nu pot să epuizeze cîtuși de puțin problematica vieții. Chiar și o persoană incultă — scrie autoarea — se simte în fond nesatisfăcută, simte că în afară de complexe, de higienă, de productivitate, trebuie să mai existe și altceva. Și, de multe ori, răspunsul la această întrebare îl poate căuta în credința religioasă.

Tocmai de aceea Laura Conti subliniază în încheiere necesitatea popularizării doctrinelor științifice (Pavlov, Speranski etc.), a răspîndirii celor mai recente lucrări ce se publică în străinătate.

Una din ultimele intervenții în această interesantă discuție a fost aceea a lui Mario Alicata. După ce trage o serie de concluzii în legătură cu discuțiile purtate, Mario Alicata se arată nesatisfăcut de faptul că, în general, participanții nu și-au concentrat atenția asupra unor chestiuni determinate, pentru a-și putea confrunta asupra lor punctul de vedere și pentru a găsi pînă la urmă, un răspuns acestor chestiuni.

Personal cred — scrie Mario Alicata — că acțiunea culturală întreprinsă și condusă de către partid nu poate epuiza întreaga acțiune culturală pe care comuniștii și marxiștii în general, trebuie și pot să o realizeze. Partidul trebuie să-și concentreze acțiunea culturală mai ales spre bătăliile pentru reînnoirea structurii vieții culturale italiene și spre opera de răspîndire a marxismului. Pentru a realiza această sarcină partidul nu trebuie să limiteze, ci dimpotrivă, să solicite la maximum inițiativa

individuală. In acest domeniu partidul trebuie să fie mai ales un organizator care să permită dezvoltarea inițiativei, îndrumînd-o spre o anumită tematică, spre o anumită direcție. Poate greșesc — încheie Mario Alicata —" dar eu cred că formarea culturii marxiste în țara noastră trebuie să treacă încă printr-o luptă pentru făurirea unei mari mișcări culturale, libere, moderne, naționale, în care marxismul să reprezinte axa, energia, sufletul, un suflet nescolastic, nu creat din citate, din așteptări de sus, un suflet viu și pentru a fi viu legat strîns de practică. Aceasta este lecția lăsată de Gramsci și spre aceasta trebuie să ne întoarcem privirile".

Dezbaterile asupra culturii noi din paginile revistei *Il Contemporaneo* au demonstrat că forțele noi, progresiste, din Italia, sînt mai vii și mai proaspete ca niciodată.

Florin Velcu

NOTE DE LECTURA

Despre înțelegerea materialist-dialectică a caracterului contradictoriu al infinitului este intitulat studiul lui V. I. Sviderski, publicat în *Revista universității din Leningrad — Vestnik Leningradskovo Universiteta,* seria economie, filozofie și drept, nr. 5/1956.

După ce relevă meritele și lipsurile soluției hegeliene a problemei infinitului, autorul încearcă să rezolve această problemă pe baza teoriei materialist-dialectice despre legătura dintre schimbările cantitative și cele calitative, despre măsură și dezvoltare.

Schimbările cantitative (de pildă cele ale numerelor, seriilor, particulelor elementare etc.) — se arată în studiu — sînt întotdeauna schimbările unor calități concrete. Acest fapt implică necesitatea de a lua în considerare legătura schimbărilor cantitative cu calitățile concrete în cadrul măsurii lor proprii. Numai abstracția goală poate ignora măsura ca limită a schimbării unei cantități date. Dar infinitul înțeles în acest fel este un infinit metafizic, abstract.

Infinitului abstract autorul îi opune infinitul real, care este „legat de limitarea celui care la suprafață, la prima vedere, pare ilimitat. Infinitul real este mereu legat de depășirea finitului, dar însăși această depășire are o formă calitativă strict determinată".

După părerea autorului, caracterul contradictoriu al infinitului real poate fi explicat prin înțelegerea laturilor celor mai importante ale dezvoltării dialectice a fenomenelor. Infinitul real, subliniază el, trebuie înțeles în strînsă legătură cu raportul între absolut și relativ. El exprimă numai o noțiune, după care natura absolută a materiei în mișcare se manifestă prin stări calitative concrete, relative, cu caracteristici cantitative inerente. Fiecare dintre stările calitative concrete este limitată de măsură în schimbările sale cantitative. Prin urmare contradicția infinitului se manifestă nu ca unitate a unei calități absolute date și unei cantități lipsite de măsură care îi corespunde, ci ca o unitate între stările relative ale materiei în mișcare și natura absolută a schimbării și dezvoltării materiei.

O altă problemă abordată în continuare este cea a legăturii dintre infinit, pe de o parte, discontinuitatea și continuitatea, pe de altă parte. Cu privire la acest aspect al problemei infinitului, autorul ajunge la următoarea concluzie: deosebirea între interpretarea metafizică și cea dialectică a caracterului contradictoriu al infinitului, în cazul problemei discontinuității și continuității, se va exprima în deosebirea dintre unirea mecanică a momentelor discontinuității și continuității unei cantități pure, abstracte, legată de recunoașterea unei calități corespunzătoare absolute, pe de o parte, și linia nodală a legăturilor măsurii care caracterizează procesul real al dezvoltării — pe de altă parte.

T. P.

★

Filmul. Devenirea și esența unei noi arte (Der Film. Werden und Wesen einer

neuen Kunst, Wien, Globus, 1949, 348 pag.), e traducerea germană a unui interesant tratat al poetului, scriitorului, regizorului și autorului de filme Balázs Béla (1884—1948), fost profesor la Academia de artă cinematografică de la Moscova. De la nașterea cinematografiei, acum vreo cincizeci de ani, s-a născut o nouă artă care exercită o influență excepțional de mare asupra maselor. Esteticienii și sociologii nu au acordat însă suficientă atenție urmăririi acestui proces de naștere a unei noi arte și nici problemelor ei specifice. Balázs supune analizei problematica filmului, receptivitatea artistică a publicului, încercînd să aplice o viziune inspirată de estetica marxistă, dar în același timp profund originală. Cercetări istorico-artistice, psihologice, filozofice, tehnice și sociologice concurează în vederea constituirii teoriei filmului. Discutabilă în unele din aprecierile sale, cartea lui *Balázs* e valoroasă prin orientarea sa generală, aceea de a preciza *specificul* artei filmului, delimitarea ei față de teatru și celelalte arte. Lucrarea interesează de aproape pe cercetătorii problemelor sociologiei fenomenului culturii.

P. A.

★

In nr. 3 (26)/1956 al revistei *Myśl Filozoficzna* este publicat studiul *Cu privire la opoziția dintre înțelegerea burgheză și cea proletară a imperialismului*, semnat de Maria Hirszowicz.

In cele trei capitole ale lucrării, autoarea, pe baza unui bogat material documentar, abordează următoarele subiecte: *a*) înțelegerea problemelor imperialismului înainte de Lenin; *b*) contribuția lui Lenin la rezolvarea problemelor tradiționale ale discuției asupra esenței imperialismului și *c*) declinul imperialismului politic.

In legătură cu primul subiect, autoarea arată că teoreticienii burghezi din perioada dinaintea lui Lenin, au încercat chiar de la început să interpreteze esența imperialismului politic pornind de la legitățile care acționau în cadrul bazei economice a imperialismului.

Expunînd înțelegerea proletară, leninistă, a imperialismului, autoarea subliniază însemnătatea ei pentru combaterea tezei larg răspîndite în occident, despre dispariția, în zilele noastre, a trăsăturilor imperialismului; unii gînditori burghezi aduc în sprijinul acestei teze următoarele argumente: descompunerea progresivă a sistemului colonial, colaborarea între puterile capitaliste, apariția unor tendințe democratice în aceste țări etc.

Demascînd caracterul mistificat al acestor afirmații, autoarea își încheie astfel studiul: „dacă sîntem gata să admitem pe baza științei leniniste, elementele raționale ale tezei despre dispariția imperialismului, aceasta o facem numai considerînd-o ca teză echivalentă cu confirmarea declinului erei capitaliste, cu recunoașterea acțiunii noilor legități legate de coexistența celor două sisteme. Analiza teoretică a contradicțiilor care caracterizează etapa crizei generale a capitalismului, cercetarea noilor tendințe în politica internațională a timpurilor noastre, evidențierea acelor forțe care contribuie în mod real la democratizarea relațiilor internaționale, — iată sarcinile care stau azi în fața științei marxiste în ceea ce privește continuarea discuției tradiționale asupra imperialismului".

T. P.

★

Ipoteze pentru interpretarea axiomaticii tomiste (Hypothèses pour l'interprétation de l'axiomatique thomiste) se intitulează teza de doctorat prezentată la Facultatea de litere din Rennes de Paul Duponchel (Paris, J. Vrin, 1953, 202 pag.). Lucrarea prezintă sistematic și cu meticuloasă cercetare a textelor principiile filozofiei lui Toma de Aquino (1225—1274), cel mai de seamă teolog catolic, a cărui doctrină reprezintă și în momentul de față „filozofia" oficială a Vaticanului. Cu cîteva decenii în urmă, Roza Luxemburg notase într-un studiu publicat în revista socialistă germană *Neue Zeit* (anul XVIII, vol. 2, p. 180) că „semnul sigur al lipsei de ieșire

în care a ajuns burghezia atît pe plan spiritual, cît şi pe cel social" este „cramponarea convulsivă pe puncte de vedere depăşite". Fenomenul a devenit atît de general, încît majoritatea curentelor filozofice actuale se intitulează *neo-kantianism, neo-hegelianism, neo-tomism* etc. Teza lui Duponchel e reprezentativă pentru acest climat ideologic. Ea urmăreşte „axiomatica" tomistă, care „are ca scop de a determina originea şi mai ales valoarea axiomelor luate ca principii" (p. 7). Străduindu-se să demonstreze că filozofia lui Toma de Aquino a absorbit toată substanţa sistemului lui Aristotel pe care a „transmis-o pînă în epoca noastră", autorul se înverşunează să afirme influenţa tomismului asupra lui Descartes, Leibniz. Mai mult, spre lauda lui Toma va servi şi binecunoscutul său eclectism prezentat ca o „strîngere de grăunţe" a tuturor sistemelor. In căutarea titlurilor de noblete spirituală şi a temeiurilor de actualitate Duponchel ajunge, în concluzie, să afirme înrudirea spirituală între tomism şi... marxism. Autorul cercetează cu aer de seriozitate „asemănările" şi „deosebirile" dintre cele două filozofii, caracterizînd — în acest scop — tomismul ca un „realism dialectic" şi uitînd deosebirile fundamentale care interzic orice comparaţie: una e teologică, cealaltă e ştiinţifică şi materialistă, una exprimă interesele de clasă ale nobilimii feudale conservative şi reacţionare, cealaltă reprezintă concepţia despre lume a proletariatului revoluţionar. Din cauza acestei „regretabile" omisiuni, tălmăcirea se transformă în răstălmăcire. Iată un exemplu: „marxismul şi tomismul admit existenţa independentă a realităţii exterioare şi prioritatea necondiţionată a realului faţă de cunoaştere" (p. 187). Autorul a uitat să spună că la Toma această realitate e o creaţie a spiritului, a dumnezeirii. Ceea ce nu s-ar putea spune nici cu maximă îngăduinţă despre marxism pentru care realitatea exterioară, materia, există în, prin şi pentru sine. Dorinţa de a „absorbi" şi marxismul în tomism exprimă o tendinţă generală a filozofiei burgheze actuale, aceea de a-şi croi o imagine despre marxism după chipul şi asemănarea ei. Această tentativă chiamă în minte ideea falimentară a cvadraturii cercului.

P. A.

★

Despre contradicţiile producţiei de mărfuri simplă şi modurile rezolvării acestor contradicţii tratează articolul lui Ian Kavka, apărut în revista cehoslovacă *Filosofieky Časopis,* nr. 1/1956.

Abordînd problema deosebirilor dintre producţia de mărfuri simplă şi producţia de mărfuri capitalistă, autorul formulează următorul punct de vedere: cu toate că producţia de mărfuri simplă şi producţia capitalistă sînt de acelaşi tip, pentru că ele sînt bazate pe proprietate privată, cu toate că producţia de mărfuri simplă este supusă legilor pieţii capitaliste, cu toate acestea în producţia de mărfuri simplă nu sînt valabile legile formaţiei capitaliste. De asemenea nici în perioada de trecere de la capitalism la socialism producţia de mărfuri simplă nu este subordonată cerinţelor dezvoltării economice socialiste. In perioada despre care e vorba legităţile economiei socialiste nu acţionează în producţia de mărfuri simplă.

T. P.

★

In articolul *Tenebrele, tăcerea şi neantul (Les Ténèbres le Silence et le Néant)* pe care-l semnează Dr. R. Allers în *Revue de métaphysique et de morale,* aprilie-iunie 1956, nr. 2, p. 131—154, şi cu care greu am putea fi de acord, găsim o idee pe care am vrea să o relevăm. Dacă în filozofia elină problema neantului apare periferică ea apare însă în mod accentuat îndeosebi în filozofia existenţială sau existenţialistă, la

Heidegger, Jaspers, Sartre şi alţii. Or, Allers relevă originea *teologică* a problemei neantului. Ea a apărut din nevoia de a interpreta cunoscutele afirmaţii ale Evangheliei: dumnezeu a trimis tenebrele asupra lumii, şi teza canonică: dumnezeu a creat lumea din nimic *(deus ex nihilo creavit mundum)*. Însăşi sublinierea originilor teologice ale problematicii neantului indică caracterul ei de pseudo-problemă.

P. A.

ERATĂ

Pag.	rîndul	în loc de :	se va citi :
10	17—18 de jos	absolutistă.	antiabsolutistă.
19	9 de sus	adepților machiștilor ruși	adepților ruși
67	17 de sus	burghezi	burgheziei
71	17 de sus	problema	probemele
102	24 de jos	nu	ne
134	15 de sus (coloana a doua)	m rginea	imaginea

Cercetări filozofice, nr. 6/1956.

1909 0 IUL. 2005

97

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ nr. 3
București—B-dul 6 Martie 29

Lei 4